

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ
М.Х.ДУЛАТИ АТЫНДАҒЫ ТАРАЗ ӨңІРЛІК УНИВЕРСИТЕТІ

The Maria Grzegorzewska
UNIVERSITY
established 1922

III ТОМ

педагогика ғылымдарының докторы,
ҚПҒА академигі БУЗАУБАКОВА КЛАРА ЖАЙДАРБЕКҚЫЗЫНЫҢ
60 жылдық мерейтойына арналған
«ҮЗДІКСІЗ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ: ИННОВАЦИЯЛЫҚ ПАРАДИГМА,
ТЕХНОЛОГИЯ ЖӘНЕ ӘДІСТЕМЕ»
атты Халықаралық педагогикалық оқуларының

ЖИНАҒЫ

СБОРНИК

«НЕПРЕРЫВНОЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ:
ИННОВАЦИОННАЯ ПАРАДИГМА, ТЕХНОЛОГИЯ И МЕТОДИКА»,
посвященные 60-летнему юбилею доктора педагогических наук,
академика АПНК
БУЗАУБАКОВОЙ КЛАРЫ ДЖАЙДАРБЕКОВНЫ

COLLECTION

"CONTINUING PEDAGOGICAL EDUCATION: INNOVATIVE PARADIGM, TECHNOLOGY AND
METHODOLOGY", dedicated to the 60th anniversary of
Doctor of Pedagogical Sciences, Academician of KPGA
KLARA ZAYDARBEKYZY BUZAUBAKOVA

Тараз, 15 наурыз 2023 жыл

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ
М.Х. ДУЛАТЫ АТЫНДАҒЫ ТАРАЗ ӨНІРЛІК УНИВЕРСИТЕТІ
ПЕДАГОГИКА КАФЕДРАСЫ
ШАДРИНСК МЕМЛЕКЕТТІК ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ (РЕСЕЙ ФЕДЕРАЦИЯСЫ),
КАРАБЮК УНИВЕРСИТЕТІ (ТУРЦИЯ), БРАГАНСА ПОЛИТЕХНИКАЛЫҚ ИНСТИТУТЫ
(ПОРТУГАЛИЯ), МАРИЯ ГЖЕГОЖЕВСКАЯ УНИВЕРСИТЕТІ (ПОЛЬША), ХАЛЫҚАРАЛЫҚ
АҚПАРАТТАНДЫРУ АКАДЕМИЯСЫ (ҚАЗАҚСТАН),
БІЛІМ САРАПШЫЛАРЫНЫҢ ҚАЗАҚ ЛИГАСЫ

МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
ТАРАЗСКИЙ РЕГИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ М.Х.ДУЛАТЫ
КАФЕДРА ПЕДАГОГИКИ
ШАДРИНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ (РОССИЙСКАЯ
ФЕДЕРАЦИЯ), УНИВЕРСИТЕТ КАРАБЮК (ТУРЦИЯ), ПОЛИТЕХНИЧЕСКИЙ ИНСТИТУТ
БРАГАНСА (ПОРТУГАЛИЯ), УНИВЕРСИТЕТ МАРИИ ГЖЕГОЖЕВСКОЙ (ПОЛЬША),
МЕЖДУНАРОДНАЯ АКАДЕМИЯ ИНФОРМАТИЗАЦИИ (КАЗАХСТАН), КАЗАХСКАЯ ЛИГА
ЭКСПЕРТОВ ОБРАЗОВАНИЯ

MINISTRY OF SCIENCE AND HIGHER EDUCATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN
M.KH. DULATY TARAZ REGIONAL UNIVERSITY
DEPARTMENT OF PEDAGOGY
SHADRINSK STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY (RUSSIAN FEDERATION) UNIVERSITY OF
KARABUK (TURKEY), POLYTECHNIC INSTITUTE OF BRAGANZA (PORTUGAL), THE MARIA
GRZEGORZEWSKA UNIVERSITY (POLAND), INTERNATIONAL ACADEMY OF INFORMATIZATION
(KAZAKHSTAN), KAZAKH LEAGUE OF EDUCATIONAL EXPERTS

Педагогика ғылымдарының докторы, ҚПҒА академигі
БУЗАУБАКОВА КЛАРА ЖАЙДАРБЕКҚЫЗЫНЫҢ
60 жылдық мерейтойына арналған
«Үздіксіз педагогикалық білім беру:
инновациялық парадигма, технология және әдістеме» атты
Халықаралық педагогикалық оқуларының
МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ
Международных педагогических чтений
«Непрерывное педагогическое образование: инновационная парадигма,
технология и методика», посвященные
60-летнему юбилею доктора педагогических наук, академика АПНК
БУЗАУБАКОВОЙ КЛАРЫ ДЖАЙДАРБЕКОВНЫ

MATERIALS
International Pedagogical Readings
«Continuing pedagogical education: innovative paradigm, technology and
methodology», dedicated to the 60th anniversary of
Doctor of Pedagogical Sciences, Academician of KPGA
KLARA ZAYDARBEKKYZY BUZAUBAKOVA

ТОМ 3

2023 жылы 15 наурыз
15 марта 2023 года
15 march 2023

«Dulaty university»
баспасы
Тараз, 2023

УДК 37.0
ББК 74.00
П23

Редакционная коллегия: Елубаева М.С., Ушакбаева К.Р., Конакбаева Т.Е.

Ответственный редактор: Бузаубакова К.Д.

Педагогика ғылымдарының докторы, ҚПҒА академигі Бузаубакова Клара Жайдарбекқызының 60 жылдық мерейтойына арналған **«Үздіксіз педагогикалық білім беру: инновациялық парадигма, технология және әдістеме» атты Халықаралық педагогикалық оқуларының материалдары.** – Тараз: Dulary university, 2023. Том 3. - 598 б.

ISBN 978-9965-37-416-6

Материалы Международных педагогических чтений «Непрерывное педагогическое образование: инновационная парадигма, технология и методика», посвященные 60-летнему юбилею доктора педагогических наук, академика АПНК Бузаубаковой Клары Джайдарбековны – Тараз: Dulary university, 2023. Том 1. – 187 с.

Жинаққа «Білімді ұлт» сапалы білім беру» ұлттық жобасы аясында үздіксіз педагогикалық білім беру жүйесін модернизациялауға; білім берудің жаһандану жағдайында педагогикалық кадрларды кәсіби даярлаудың заманауи тенденцияларын және цифрлы білім берудің заманауи трендерін айқындауға, педагогтердің шығармашылық әлеуетін жетілдіруге, педагог кадрларды дайындаудағы әлемдегі үздік ЖОО инновациялық іс-тәжірибесін зерделеуге арналған материалдар енгізілген.

Жинақ жоғары және орта мектеп оқытушыларына, студенттерге, магистранттарға, докторанттарға арналған.

В сборнике размещены материалы по модернизации системы непрерывного педагогического образования в рамках национального проекта «Качественное образование «Образованная нация»; выявлению современных тенденций профессиональной подготовки педагогических кадров и определению современных трендов цифрового образования в условиях глобализации образования; совершенствованию творческого потенциала педагога; раскрытию сущности современных педагогических технологий, повышающих качество образования; изучению инновационного опыта лучших вузов мира в подготовке педагогических кадров.

Сборник предназначен для преподавателей высшей и средней школы, студентов, магистрантов, докторантов.

Материалы публикуются в авторской редакции.

УДК 37.0
ББК 74.00

ISBN 978-9965-37-416-6

«ҮЗДІК ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ӨНІМ-2023» БАЙҚАУЫНЫҢ КОМИССИЯ ҚҰРАМЫ

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ
МИНИСТРЛІГІ

«М.Х.ДУЛАТИ АТЫНДАҒЫ
ТАРАЗ ӨНІРЛІК УНИВЕРСИТЕТІ»
коммерциялық емес
акционерлік қоғамы
БҰЙРЫҚ

МИНИСТЕРСТВО
НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Некоммерческое акционерное общество
«ТАРАЗСКИЙ
РЕГИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ М.Х.ДУЛАТИ»
ПРИКАЗ

14.03.2023
Тараз қаласы

№ 111 чх
город Тараз

**«Үздіксіз педагогикалық білім беру:
инновациялық парадигма, технология
және әдістеме» атты Халықаралық
педагогикалық оқулары
байқауына комиссия бекіту туралы**

«М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті» коммерциялық емес акционерлік қоғамы Жарғысының 113 тармағының 15 тармақшасына сәйкес **БҰЙЫРАМЫН:**

1. «М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті» КЕАҚ Ұстаз институты «Педагогика» кафедрасының ұйымдастыруымен 2023 жылдың 15-наурызында педагогика ғылымдарының докторы, ҚПҒА академигі К.Д.Бузаубақованың 60 жылдық мерейтойына арналған «Үздіксіз педагогикалық білім беру: инновациялық парадигма, технология және әдістеме» атты Халықаралық педагогикалық оқулары аясында өткізілетін «Үздік педагогикалық өнім-2023» байқауына келесі комиссия құрамы бекітілсін:

Комиссия алқасы	Аты-жөні, ғылыми дәрежесі, ғылыми атағы	Жұмыс орны, қызметі
Комиссия төрағасы	НҰРМҰХАНБЕТ Данияр Ысқақұлы	М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университетінің Басқарма мүшесі - Зерттеулер және халықаралық байланыстар жөніндегі проректор, Тараз қ., Қазақстан
Комиссия мүшелері	БУЗАУБАКОВА Клара Джайдарбековна п.ғ.д., профессор	М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университетінің «Педагогика» кафедрасының меңгерушісі, Тараз қ., Қазақстан
	СКОРОБОГАТОВА Наталья Владимировна психол.ғ.к., профессор	Ғылыми және инновациялық жұмыстар жөніндегі проректор, Шадринск мемлекеттік педагогикалық университеті, Шадринск қ., Ресей Федерациясы
	ПШИБЫЛЬСКИЙ Блажей профессор	Мария Гжегожевский атындағы университеті профессоры, Варшава, Польша
	ЖАМПЕИСОВА Корлан Кабыкеевна п.ғ.д., профессор	Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан

005541

БИБРАИМЖАНОВ Калибек Турдыгазиевич п.ғ.д., профессор	Педагогика және психология факультетінің деканы, І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған қ., Қазақстан
АБИЛЬДИНА Салтанат Қуатқызы п.ғ.д., профессор	Бастауыш оқыту педагогикасы және әдістемесі кафедрасының меңгерушісі, Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қарағанды қ., Қазақстан
КАЛИМЖАНОВА Роза Лаиковна PhD доктор, доцент	6B01101-Педагогика және психология білім беру бағдарламасының жетекшісі, Ы.Алтынсарин атындағы Арқалық педагогикалық университеті, Арқалық қ., Қазақстан
БАЙНАЗАРОВА Турсынай Бейсембековна п.ғ.к., профессор	Қазақ Ұлттық Қыздар Педагогикалық университеті, «Мектепке дейінгі және бастауыш оқыту» кафедрасы, Алматы қ., Қазақстан
ИСМАГУЛОВА Айнагуль Ерболатовна фил.ғ.к.	«Серпіліс» жобалау офисінің жетекшісі, Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау қ., Қазақстан
АБИШЕВА Гульнара Абдрахмановна	Білім Сарапшыларының Қазақ Лигасы Президенті, «КРІ ВІЛІМ» білім беру орталығының Бас директоры, Алматы қ., Қазақстан
ДРЕЙТ Наталья Александровна	№68 гимназия мұғалімі, Алматы қ., Қазақстан
ҚҰРМАНБЕКОВА Сұлушаш Сәтбекқызы	«Өрлеу» Біліктілікті арттыру Ұлттық орталығы» АҚ басқарма төрағасы, Тараз қ., Қазақстан
ОМАРБЕКОВА Фазиза Шайдулинқызы	Жамбыл облысы әкімдігі білім басқармасының оқу-әдістемелік кабинетінің «Білім сапасын басқару және тұлғаны әлеуметтендіру» бөлімінің жетекшісі, Тараз қ., Қазақстан
ДЖАНГАРАШЕВА Ардақ Толепбаевна	Шу қаласы, Төле би орта мектебі коммуналдық мемлекеттік мекемесі директоры, Жамбыл облысы, Қазақстан

Негіздеме: Ұстаз институты «Педагогика» кафедрасының меңгерушісі К.Д.Бузаубакованың қызметтік хаты.

Басқарма Төрағасы – Ректор

М. Байжуманов

**«ҮЗДІК ОҚУЛЫҚ»:
«ҮЗДІК ОҚУ ҚҰРАЛЫ» /
«ҮЗДІК ОҚУ-ӘДІСТЕМЕЛІК
ҚҰРАЛ»**

СТРАТЕГИЯЛЫҚ МЕНЕДЖМЕНТТІҢ БАСҚАРУ ҚҰЗЫРЕТІНДЕГІ РӨЛІ

Абдуллаева Күләш Мухтаровна

Ы.Сулейменов атындағы №37 орта мектебі, Тараз қ.

ӘОЖ 005:371

КБЖ 65.290-2

A14

Жамбыл облысы әкімдігі білім басқармасының оқу-әдістемелік кабинеті Әдістемелік кеңесінің шешімімен ұсынылған (хаттама №5 «27» наурыз 2021 жыл).

Пікір берушілер:

К.Ж. Бұзаубақова- Д.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университетінің «Педагогика» кафедрасының меңгерушісі, педагогика ғылымдарының докторы, профессор.

Ж.А.Ускенбаева -Халықаралық Тараз инновациялық институты педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент.

Редакция алқасы:

Ғ.Ш.Омарбекова - Жамбыл облысы әкімдігі білім басқармасының оқу-әдістемелік кабинетінің «Білім сапасын басқару және менеджмент» бөлімінің жетекшісі.

К.М.Абдуллаева Тараз қалалық білім бөлімінің №57 орта мектебінің директоры.

«Стратегиялық менеджменттің басқару құзыретіндегі рөлі»- көмекші құрал. Жамбыл облысы әкімдігі білім басқармасының оқу-әдістемелік кабинеті Тараз, 2022. – 52 бет.

ISBN 978601-7320-77-5

Көмекші құралда менеджмент, менеджмент түрлері мен функциялары, стратегиялық бағыттары мен басқаруды жоспарлау, ұйымдастыру, жетекшілік ету туралы бағыт-бағдар берілген. Білім беру реформасына сәйкес бақылау, бақылаудың түрлері мен бағалау әдістері, мектепті басқаруға қатысты менеджерлік дағдылар және аттестациядан өтуге арналған тесттер жинағы көрсетілген.

Көмекші құрал білім саласының қызметкерлеріне, мектеп басшыларына, әдіскерлер мен педагог қызметкерлерге арналған.

ISBN978601-7320-77-5

ӘОЖ 005:371

КБЖ 65.290-2

A14

© Абдуллаева К.М. 2022 ж.
Омарбекова Ғ.Ш.

Кіріспе

«Стратегиялық менеджменттің – басқару құзыретіндегі рөлі» аты әдістемелік көмекші құралдың мақсаты – білім беру ұйымдары басшыларын аттестаттаудан өткізуде ұлттық біріңғай тестілеуіне дайындықты күшейту, мотивациялық бағдар беру. Мектеп басшыларын аттестациялау кезінде Ұлттық біліктілік тестілеу тапсыру барысында бірқатар қиындықтар туындағаны белгілі, мәселен дайындық материалдарының болмауы, педагогикалық менеджмент бойынша оқулықтардың болмауы, сұрақтардың жүйесіздігі т.с.с.

Ізденістің өзі - процесс. Сондықтан ізденіс, дайындық барысында тестілеудің мектеп басшыларының қаншалықты басқару деңгейінің өсуіне, басқару құзыреттіліктерінің дамуына септігін тигізді. Тестілеуге дайындықта басшылардың стратегиялық менеджмент, басқару құзыреттілігі туралы кітаптар оқуларына тура келді. Яғни бұл да мемлекеттің білім саласында құзыретті басшы тағайындауына, олардың басқару шеберлігінің дамуына тың серпін бергені анық.

Білім беру ұйымының басшылары басқару үдерісін ұйымдастырып, оның тиімділігін арттыру үшін міндетті түрде «Стратегиялық менеджменттің» негізгі теориялық концепцияларын, мазмұнын, тәжірибедегі қажеттілігін дұрыс түсініп, іс жүзінде қолдануға дайын болуы керек. Оны тестілеуге дайындық барысында түсінуге болады. Әр мектеп директоры стратегиялық менеджментті оқу барысында басшылық еткен қызмет барысында кейбір кемшін тұстарды байқауға болады.

Қазіргі ұсынылып отырған көмекші құралда өз қызметімді құрал ретінде алдағы тестілеуге қатысатын білім беру ұйымдарының басшыларымен дайындық барысындағы тәжірибемен бөлісуді жөн көрдім. Қанша жылдан бері білім саласында басшылық қызмет атқарып жүргеннен кейін стратегиялық менеджментті жетік білу қажет. Сондықтан Москва қаласы «Синергия» университетіне «Білім саласындағы менеджмент» факультетінің магистратура бөліміне тапсырдым. Қазіргі таңда білімімді қашықтықтан жалғастырып жатырмын. Бұл да менің кәсіби дамуыма үлкен септігін тигізді. Яғни басшы заман талабына сай өз басқару деңгейін жетілдіріп отыру қажет.

Ең бірінші қиындық туындаған біз бұрыннан білетін педагогикалық менеджмент сұрақтарының болмауы. Әрине өзімізден бірінші болып тапсырған әріптестерімізден кері байланысы өте құнды болды. Демек, стратегиялық менеджмент, персоналмен жұмыс, адам ресурстарын басқару бойынша сұрақтар кездескенін білдік. Оқу құралдары тізімі кеш келгені басшыларға дайындыққа аз уақыт берілгені болды. Өзімнің тәжірибемен бөлісер болсам, Р.Гриффиннің «Менеджмент» оқулығы көп пайдасын тигізді. Себебі бұл оқулықта менеджмент бойынша барлық бөлім және тараулары мысалдары мен егжей-тегжейлі түсіндірілген. Сонымен қатар К.Б.Бердалиев, Г.Б.Нұрсейтованың «Персоналмен жұмыс» кітабы да көп көмек берді. Сонымен, құрметті әріптестер, тәжірибедегі менеджмент бойынша тәжірибе алмасуда барлықтарыңызға сәттілік тілейміз!

БАСҚАРУ МӘСЕЛЕСİNДЕ БАЛАСАҒҰН ҰСТАНҒАН РУХАНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАР

Жүсіп Баласағұн (Баласағұни) — XI ғасырдың аса көрнекті ақыны, есімі күллі Шығыс елдеріне мәшһүр болған данышпан-ойшыл, белгілі қоғам қайраткері. Ол замандастары мен өзінен кейінгі ұрпақтарға тек дарынды ақын ғана емес, сондай-ақ Орта ғасырдың атақты ғалымы, дәлірек айтсақ, табиғаттану, ризият (математика), фәләкيات (астрономия), тарих, араб-парсы тіл білімі, тағы басқа толып жатқан ғылым салаларын жете меңгерген ғұлама-ғалым ретінде жақсы мәлім болған. Ал, Жүсіп Баласағұнның есімін әлемдікәдебиет тарихына мәңгілік өшпестей етіп жазып қалдырған бірден-бір әдеби мұрасы — «Құтадығу біліг» («Құтты білік») дастаны. Бұл дастан қазіргі түркі тілдес халықтардың орта ғасырдағы тарихи, қоғамдық саяси-өмірі, ғылымы, әдебиеті мен мәдени дәрежесі, әдет-ғұрпы, наным-сенімі, тағы басқа жөнінде аса қызықты әрі қыруар мол деректер беретін көркем туынды. Кезінде кітапты Шығыс патшалары көшіртіп алдырып оқитын болған. Бір қызығы, бұл еңбекке әр елде әр түрлі ат берген ирандықтар Фирдоусидің «Шахнамасымен» қатар қойып, «Шахнамаи түркі» («Түркі Шахнамасы») деген. Шың елінің (Солтүстік Қытай) адамдары «Адабул-мүлік» («Әкімдердің әдептілігі») деп, ал Машын (Оңтүстік Қытай) жұрты «Айнкүлмамлакат» («Мемлекет тәртібі»), Шығыс елдерінің әкімдері «Зийнатул-умаро» («Әмірлердің сән-салтанаты»), турандықтар «Құтадғубіліг» («Құтты білім») деп атаған. Дастанды зерттеуші-ғалымдар орыс тіліне де түрліше аударған. В.В.Бартольд кітаптың атын орыс тіліне «Патшаларды ақылға шақыратын білім» («Знание, образующее царей»), С.Е.Малов — «Бақыт кітабы» («Книгасчастья»), А.А.Валитова - «Басқару туралы білім» («Наукаобуправлении»); В.В.Радлов - «Бақыт сыйлайтын білім» («Знание, дарующее счастье»); В.Томсон - «Бақытты болу өнері» («Искусство сделать сячастливым»); С.Иванов - «Құтты білім» («Благодатное знание») деп аударған. Бұл атаулардың қай қайсысы болса да, «Құтты білік» дастанының мемлекетті басқару істеріндегі моральдық-этикалық, адамгершілік мәселелеріне арналғанын дәлелдей түседі. Жүсіп Баласағұни «Басшы қабандай қайсар, қасқырдай күшті, сауысқандай сақ, қаршығадай қырағы болсын. Бастық елді билеу, шаруашылықты ұйымдастыру туралы жазылған ғылымның негізін жақсы білуі қажет. Халықты дұрыс басқару үшін басқару ғылымын меңгермей болмайды» деп айтып кеткен. Яғни басшы қасиеттерімен қоса басқару ғылымы деп менеджмент салаларын жетік меңгеру қажет деп келтірсе, «Ел билеушілердің ең негізгі міндеті — халқына адал қызмет ету, соларды бақытқа жеткізуді ойлау, сөйткенде ғана басшы жұрттан сүйіспеншілік, қадір-құрмет күте алады» деп, менеджмент саласында адалдық құндылығын ең басты міндет екенін атап айтқан. Ия шынында да басшы қызметінде ақылдылық, білімділік пен қоса ең бірінші адалдық қажет. Ол әділ шешім шығару, қызметкерлеріне шындықпен қарау, ақиқаттан қорықпау. «Ақылмен іс қылған бек елге сүйкімді болады» деп, басқару әдісінде ақыл мен парасаттың орнын бөлек қойған.

Жүсіп Баласағұнның өмірі туралы мәлімет мүлдем аз сақталған. Философ-ғалым өз өмірі мен ақындық қызметі жайындағы кейбір деректерді «Құтты білік» дастанының соңғы үш тарауында қысқаша түрде, үстірт қана әңгіме етеді. Міне, ақынның осы өзі жазған мәліметтерге қарағанда, Жүсіп Баласағұн орта ғасырда Қарахан әулеті билік жүргізген мемлекеттің бір кездегі астанасы Баласағұн шаһарында дүниеге келген. Шапырашты Қазыбек бек Тауасарұлы «Түп-тұқианнан өзіме шейін» атты кітабында Жүсіп Баласағұнның ескіше жазғанын айта келе, ойшыл ғалымның қазақтың Ұлы жүзі, соның ішінде Елсау бидің немересі Албанның Қас-Қажыл тұқымымнан шыққандығын еске алады. Жүсіп білімді Фараб (Отырар), Қашғар, Бұхара қалаларынан алады. Араб, парсы тілдерінде еркін сөйлейді. Өзінің атақты философиялық-диалектологиялық «Құтты білік» дастанын Баласағұнда бастап, Қашқарда аяқтауы кездейсоқ жайт емес еді. Өйткені сол кездегі түркі тілдес тайпалардың мәдени өмірінде Қашқар қаласы

зор рөл атқарғаны мәлім. **X–XII ғғ.** Қараханидтер әулеті билік құрды. Соғыссыз, мамыражай, бейбіт өмір сүргісі келетін ру-тайпалар Орта Азия төңірегінде өркендеп өсіп келе жатқан Қарахан мемлекетіне бірігіп, мемлекеттің ел басқару жүйесі нығая бастады. Қарахан мемлекетінің көшпелі билік ордасы Қашқар қаласында болды. Қашқар сол кездегі Ұлы Жібек жолының бойындағы мәдениеті, әдебиеті, экономикасы дамыған ірі қалалардың бірі болған. Қарахан мемлекетін елдің ұлы көсемі, атақты Табғаш Қара-Боғрахан билеген. Осындағы «Табғаш» деген сөз *күшти, пәрменді* деген мағынаны білдіреді. Ал «*Боғра*» деген сөз *Бура*, қашаннан да өте алып-жойқын күштіліктің белгісі. Осыдан Табғаш Қара-Боғрахан дегеніміз Батыл Қара-Бурахан (Қара-Бура) болып шығады. Қара-Бурахан Орта Азия халықтары әрқайсысы өздеріне жақын тартып, біздің үлкен бабамыз деп құрметтейді, ұлы тұлға санайды. Қазақтар, ұйғырлар, қырғыздар, тәжіктер, өзбектер, түріктер, тағы басқа ұлт өкілдері әрқайсысы өздеріне иемденеді. Өйткені Қара-Бурахан өзінің әділдігімен де, тазалығымен де, батырлығымен де, адамгершілік-білімділік қасиеттерімен де бүкіл Орта Азия халықтарының, батыр, билері мен ғылым-білім жаршыларының және қарапайым халықтың жоғары қолдауына ие болған. Ұлы Жібек жолымен келетін жаңалықтарды, ғұлама ғалымдар мен дін таратушыларды, Ислам дінінің қасиетті таза дін екенін айрықша қолдап отырады. Қара-Бурахан ел басқаруда өзіне де, өңірлерді басқарушы хандар мен барлық билік өкілдеріне де төрт түрлі ұстанымды, негізгі, өзекті мәселе ретінде қояды. Әділдік- Әділеттік- Ақ жолды жаза баспас әділ үкім басшының ысымы, осыған қарап бұқара халық та әділ болады, қоғамда әділеттілік қалыптасады. Адалдық-Тазалық- Жүрегі адал, ділі таза, ақпейілді, кешірімшіл, кең пейілді, саналы халқы мен би-сұлтандары көп мемлекет әрдайым бақытты-бақуатты деп келтірген. Ұлы Хас Хажыб — әмірші-патшаның көрер көзі, естір құлағы. Ол мемлекет заңдары мен сол елдің әдет-ғұрпының дұрыс орындалуын қадағалап отырады. Сондай-ақ ұлы уәзір — қазына ісін басқарушы адамға, сарайда қызмет ететін хат көшірушілер мен колөнершілерге патша атынан әмір береді. Елшілерді қабылдап, шығарып салып отырады, ресми түрдегі салтанатты жиындардың заңға сәйкес өтуін қадағалайды. Әрі кедейлер мен жетім-жесірлердің арызын тындап, оны Тағбаш Қара-Бураханға жеткізіп отыруы тиіс. Бұған қарап, Жүсіп Баласағұнның патша сарайында қандай қызмет атқарғанын ғана емес, сонымен бірге ақын «Құтты білікте» өзіне өте жақсы таныс мәселелерді мейлінше терең біліп барып жазғанын да аңғарамыз.

«Құтты білік» дастаны — мемлекетті басқару қағидалары мен ұстанымдарын сөз ететін ел басқарудың ережелері мен заңдарын, мінез-құлық пен әдет-ғұрып нормаларын қамтыған көркем туынды. Этикалық-дидактикалық сарында жазылып, ғибрат-уағыздарды бейнелі көркем тілмен жырлайтын бұл шығармада бекке, уәзірге, әскербасына, хаджибке, елшіге, хатқа түсірушіге, қазынашыға, аспазға, емшіге, түс жорушыға, жұлдыз санаушыға, өлең шығарушыға, диқанға, малшыға, кәсіпкерге, саудагерге және басқаларына қажетті қасиеттер әңгіме болады. Данагөй Жүсіп Баласағұнның қырағы көзі бүкіл қоғамды төменнен жоғарыға дейін қамтиды. Басшы мен бірге ел басқаруда қоғамның барлық қызметкерлері өз үлесін қосудаға адамзатқа қажет барлық рухани адамгершілік қасиеттерді атап кеткен.

Ежелгі Шығыс ілімі бойынша, әлемді төрт нәрсе ұстайды: жер, су, ауа, от. Осы төрт нәрсенің әлемнің үйлесімі жасалады. «Құтты білікте» қоғамдағы, өмірдегі үйлесім осы төрт нәрсенің тұрады. Дастанның басты идеясы мынадай төрт принципке негізделіп жазылған .

Біріншісі, мемлекетті дұрыс басқару үшін қара қылды нақ жаратындай әділ заңның болуы. Автор әділдіктің бейнесі ретінде Күнтуды патшаны көрсетеді.

Екіншісі, бақ-дәулет, яғни елге құт қонсын, деген тілек. Бақ-дәулетмәселесі дастанда патшаның уәзірі Айтолды бейнесі арқылы жырға қосылған.

Үшіншісі, ақыл-парасат. Ақыл-парасаттың қоғамдық ролі уәзірдің баласы Ұғдүлмiш (Өгдүлмiш) бейнесінде жырланады.

Төртіншісі, қанағатынсап мәселесі. Бұл мәселе дастанда уәзірдің туысы, дәруiш Одғұрмiш (Одғұрмыш) бейнесі арқылы әңгіме болады. Дастанның белгілі бір мағынада елдегі Ата Заң (Конституция) қызметін атқаруы. Жүсіп Баласағұн шығармасы Қарахан мемлекетінің Ата Заңы қызметін атқарған. Ол үшін автор өз еңбегінде патшалар мен уәзірлердің, хан сарайы қызметкерлері мен елшілердің, әскербасылар мен нөкерлердің, тәуіптер мен аспаздардың, диқандар мен малшылардың, т.б. қоғам мүшелерінің мінез- құлқы, білім дәрежесі, ақыл-парасаты, құқықтары мен міндеттері қандай болу керектігін жеке-жеке баяндап шығады. Ақын мәселені әмірші-патшаның өзінен бастайды. Ел-жұртты басқаратын адам — ақыл-парасаты ұшан-теңіз, ниеті түзу, сөзі шырын, білім мен өнерге жетік, қолы ашық, пейілі кең, жүзі жарқын, ешкімге кек сақтамайтын жан болуы шарт екенін айтады. Ел басқарған әкімдерді күншілдік, ашкөздік, сауық-сайранға құштарлық, қатыгездік, кекшілдік сияқты жаман қылықтардан сақтандырады. Бұдан кейін ақын патшаның көрер көзі, естір құлағы «Хас Хажыб», яғни бас уәзір, міндеттерін тізбектеп, зор білгірлікпен айтып шығады. Бас уәзір халықтың талап-тілектерін патшаға, ал патшаның айтар ой-пікірін, жарлықтарын халыққа жеткізіп отыруы тиіс. «Құтты білікте» елшіге қойылатын талаптар егжей-тегжейлі сипатталып жазылған. Елші ерекше зерек, өзі көрікті, көп тіл білетін, шешен, жақсы аңшы, құсбегі, жұлдызшы (астролог), түс жори білетін, музыкант сияқты көптеген қасиеттерге ие жан болуы қажет дейді ғұлама .

Баласағұни ел басқаратын әміршіге, бекке мейлінше жоғары талаптар қояды. Ел басқарған адам өте зерек, іскер болса ғана мемлекет гүлденіп, қазынасы алтын-күміске толады, халқы бақытты болады деген пікір айтады

Ақылды бар, ақымақ бар, бар ғалым,
Бай-кедей бар, надан, аңқау, бар залым.
Бәрінсоныңалаламайбөлектеп,
Басқаратынқандай болу керек Бек?
Елігүлдеп, байыпбектіңбағына,
Даңқытарап, өссехалық саны да!
Қазнатолып, күміссудайағылса,
Шоқтығыөсіп, күшінеәлемтабынса.
Әскертолып, тұрсақүшідігірлеп,
Тұрмыс, заңдытураласайыммен,
Бектіңаты бар жаһанғатараса,
Күн-күнсайынкұтыартсатамаша.
Бекті күшін туған олар анадан,
Бектік сүтпен, іспен бойға тараған
Бектіңісі, тек бектердің еншісі –
Бектерісін, ұғар бекке теңкісі.
Бек халықты тек білікпен сендірер,
Барлығын да ақылына жеңдірер.
Бек дегенің білікпенен берік тұр,
Білік кетсе, бек қалады — желік құр...

Дастанда Қара-Бураханға (Бограханға) елдібасқаруәдісі мен жаулап алғанжерлерге тәртіп орнату тәсілдері жөнінде ақыл айтылады. Елді өз қолыңда ұстау үшін бірыңғай күш қолдану, қылыш жұмсау жеткіліксіз, қоластындағы халыққа ақыл-айламен айтқаныңды істеті білу керек деген пікір білдіреді.

Жалпы, басқару мәселесінде Баласағұн ұстанған рухани құндылықтар — қайырымдылық, парасаттылық, ізгілік, тәрбиелі адамға тән іс-әрекет.

«ДАНАЛЫҚ ФЕНОМЕНІ»

Қазақстан Республикасы Парламентінің Мәжіліс депутаты Е.Ө.Бектұрғановтың әлеуметтік желіде жарияланған «Даналық Феномені» атты мақаласы да қолға қалам алуға себепші болатын. Мақалада Фарабидің қазіргі заманда әлі зерттеліп ұшына жетпеген басқару құзыреттілігін сол заманда жазып кеткені туралы баяндалады және басшының бойында болу керек 12 қасиетті атап өткен.

Әбу Насыр әл-Фарабидің мол мұрасының ішінде мені ерекше қызықтырып, ерекше таңғалдырғаны – **«Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастары»** деген трактаты. Айталық, қазір «мемлекеттік басқару құрылымы» деген ұғым бар. Мемлекет құрылымы толық зерттелген бүгінгі күнде мұндай ұғым таңсық та емес шығар. Бірақ ол осыдан он бір ғасыр бұрын, қаланың құрылымы және оларды басқару жолдарын жан-жақты көрсетіп кеткен. Мысалы, өз кестесінде қаланың өз ішінде ауылдардан, орамдардан, көшелерден, үйлерден тұратынын есептеп, қалалардан мемлекет құралатынын, ал мемлекеттердің бүкіл әлемді құрайтынын жазған.

Содан кейін қаланы басқару жолдарын жазған. Қала басшысы кім болуы керектігін, оның бойында қандай қасиеттер болуға тиіс екенін ашып көрсеткен. Әл-Фараби «қала басшысы 12 қасиетке ие болуы қажет» дейді. Осыған қысқаша тоқтала кетейін. Қала басшы болатын адамға қойылатын бірінші талап – оның он екі мүшесі сау, денсаулығы мықты болуы керек. Сонымен қатар айтқан сөзді жылдам ұғып, оны тез арада игеріп алуға тиіс. Сөзді тыңдай білетін және жадында сақтай алатын, түсінетін адам болуы абзал. Төртіншіден, ақылды, парасатты және ең ұсақ-түйек деген мәселенің өзін назардан тыс қалдырмайтын адам болуы қажет. Бесіншіден, ойларын анық және нақты жеткізетін шешен (оратор) болуы керек. Қазіргі жас мемлекеттік қызметшілерге әл-Фарабидің «Адам мақсатына өзін-өзі жетілдіру арқылы жетеді» деген өсиет сөзі сабақ болса екен. Алтыншыдан, басшы боламын деген кісі білім мен ілімге махаббаты зор, оқудан шаршамайтын, өзінің рухани байлығын ұдайы жетілдіре беретін адам болуы керек. Тамақ жеу мен сусын ішу мәдениетін меңгерген, құмарлықты жек көретін адам болуға тиіс. Шындықты сүйетін, өтірікке және оны айтатындарға төзбейтін адам болуы қажет. Жаны таза, намысын бағалайтын адам болуы керек. Ұлы ғұлама өз трактатында «динар, дархамға мойынсұнбайтын» деп жазған, яғни, бүгінгі тілмен айтсақ, «парақорлықты жек көретін адам» басшы болуға лайықты деп есептейді. Ол табиғатынан адалдықты жақсы көретін, арамдықты және тиранияны жек көретін адам болуы керек. Трактаттағы он екінші талап – басшы өз айналасындағы адамдарға және басқаларға әділ болатын, әділет жолындағыларға көмек беретін және әділеттілікпен болған шығындарды өтейтін, еш нәрседен қорықпайтын батыл адам болуға тиіс. Басшыға қойылатын бұдан артық қандай біліктілік талабы болуы мүмкін?!

Әл-Фарабидың осы еңбегін «қаланы басқаратын адам көрсетілген талаптарға сай келсе, қала тұрғындары бақытты болады, қала халқы бақытты болса, бүкіл ел бақытты болады. Бір ел бақытты болса, барлық ел бақытқа бөленеді. Сол арқылы бүкіл дүниежүзі құт-берекеге кенеледі. Егер бір қала, бір мемлекет бақытты болмаса, қиын жағдай туғанда мемлекеттер бірін-бірі қолдап тұрмаса, онда елдер де, халықтар да бақытты болмайды» деп түсінуіміз керек. Бүгінгі таңда бүкіл әлемді әуре-сарсаңға салған коронавирус індеті кезінде мемлекеттер бір-біріне гуманитарлық қолдау көрсетіп жатыр. Егер әлем елдері бірігіп, күш салмаса, осы індетті жеңіп шығудың өзі екіталай нәрсе. Әл-Фараби қай кезде де ынтымақтың маңызы зор екенін сол заманда айтып, ескертіп кеткен. Оның осы ойлары біздің қазіргі жағдайымызға дәлме-дәл келіп тұр. басқару мәселесінде Баласағұн ұстанған рухани құндылықтар Әл-Фараби басшының қандай болуы керектігін айта келе, бір адамның бойынан 12 қасиеттің түгел табылуы қиын шығар дейді. Бірақ соның жартысын, яғни алтауын өз бойына сіңірген адам басшы болса, ол басқарған қала өркендейтін, бақытты қала болады деп тұжырым жасайды. «Егер басшының бойында бұл алты қасиет болмаса, онда оның жанындағы серіктері, орынбасарлары сондай ізгі қасиеттерге ие болуы керек» - дегені басшы жан-жағындағы орынбасарларын сол қасиеттеріне тән таңдау қажет дегені емес пе? Қаланы басқаратын адамның өзі әділ және адамгершілік қасиеті жоғары болуға тиіс деп шарт қояды. Бірақ, ең бастысы, «шаһарды басқаратын адамның басқа барлық қасиеті бола тұра, даналық қасиеті болмаса, қаланың болашағы бұлыңғыр» деп тұжырымдаған.

Осы тұрғыда қазіргі таңда мемлекеттік қызметшілерге, соның ішінде жаңа талапқа сай кейбір саяси қызметкерлерге біліктілік талаптарын қойғанда әл-Фараби атап өткен қасиеттерді ескерсек, олардың бойында сол қасиеттердің болуын талап етсек, жөн болар еді. *Е.Ө.Бектұрғанов «Даналық Феномені» 2020-ж*

Біз оқыған менеджмент, стратегиялық басқаруды, басшы дағдылары мен құзыреттілікті Фараби мың жыл бұрын жазып қалдырған. «Қаланы басқаратын адам» деп - қазіргі менеджер, басшы, директор, жалпы ұйымдастырушыларды мегзеген деп ойлаймын.

Енді көмекші құралда менеджмент, стратегиялық басқару тақырбын тарқатсақ.

МЕНЕДЖМЕНТ ТУРАЛЫ ҰҒЫМ

Менеджмент дегеніміз – ұйымдық мақсаттарға ұтымды және тиімді қол жеткізу үшін, ұйымның ресурстарына (адам, қаржы, материалдық және ақпараттық) бағытталған әрекеттер (жоспарлау және шешім қабылдау, ұйымдастыру, басқару және бақылауды қоса алғанда) жиынтығы.

Менеджер- ұйым ішінде басқару процесін жүзеге асыруды жауапкершілігіне алған тұлға.

Менеджмент тарихы мен теориясының маңызын қазіргі заман және менеджмент тарихы пайда болғаннан бастап қаншама осы саланы зерттеуші ғалымдар зерттеді, дәлелдеді. Менеджменттің тарихи тағылымы басқа менеджерлерге қателерді жібермеуге септігін тигізеді. Менеджментке деген қызығушылық бұрыннан қалыптасқан бірақ соңғы жүз жылда ғана нақты дәлелденген. Ғалымдардың зерттеуі бойынша классикалық менеджмент көз қарасының екі басты бөлімі бар. Олар ғылыми менеджмент және әкімшілік менеджмент.

Ғылыми менеджмент- жеке қызметкерлердің тиімділігін және жұмыс тәсілдерін жақсартуға байланысты- деп көрсеткен Р.Гриффин «Менеджмент» кітабында.

Әкімшілік менеджмент- көбінесе ұйымдардың құрылымы және тиімді операцияларды ұйымдастыруға байланысты.

Бәрімізге белгілі менеджмент туралы кітаптарды оқығанымызда менеджменттің функциялары немесе басқарудың функциялары:

1. Жоспарлау және шешім қабылдау (іс-шаралар бағытын анықтау)
2. Ұйымдастыру (ресурстар мен іс-әрекеттерді ұйымдастыру)
3. Жетекшілік ету (адамдарды басқару және ынталандыру)
4. Бақылау (іс-әрекеттерді бағалау және қадағалау)

Ескеруіміз қажет бұл қызметтер қатып қалған осы жүйе арқылы орындалады деген ойдан аулақ болуымыз керек.

СТРАТЕГИЯЛЫҚ БАСҚАРУ

Стратегиялық басқару дегеніміз не? Стратегиялық басқаруды динамикалық үрдістердің өзара тығыз байланысты жиынтығы ретінде қарастыруға болады. Бұл процестер бірінен соң бірі келеді. Стратегияның негізгі мәні - бизнесті қоршаған ортаға бейімдеу. Тек осы жағдайға сәйкес болғанда ғана жақсы дамуға болады. Стратегияны үдеріс ретінде қарастыруға оның үш белгіленген сатылары дәлел болады: стратегиялық талдау, стратегиялық таңдау, стратегия мен менеджменттің іске асуы. Стратегиялық

менеджментте осы тәсіл орындалу барысында қадамдары белгілі бір дәрежеде біріншісінен екіншісіне өтеді. Стратегиялық дамуды еңгізу және миссияны анықтау.

Стратегиялық мақсат қойылымы мен тапсырмалардың жетістікке жетуі.

Стратегиялық жоспарлау түрлері

- ✓ Ұйымдастырушылық ортаны талдау
- ✓ Екеуінің біреуін таңдап алу
- ✓ Стратегияны таңдау
- ✓ Стратегияны іске асыру
- ✓ Тактика
- ✓ Саясат
- ✓ Тәртіптер
- ✓ Ережелер / <https://melimde.com/n-a-baranova-g-e-esimhan-strategiyali-menedjment.html/>

Стратегиялық менеджмент – көздеген мақсаттарға жету барысындағы ұйымның ұзақ мерзімді жоспарларын басқару деп айтуға болады, стратегиялық басқарудың негізін күтпеген жағдайлардан тұратын өзгерістер құрайды. Стратегиялық басқару — бұл бірінші кезекте жеке кәсіпкерлік қызмет. Стратегиялық басқару-ұйымның мүмкіншілігі, стратегиялық мақсаттардағы жетістігі, сонымен қатар ішкі құрылымы мен ұйымның сыртқы ортадағы өзгерістерге бейімделіп, жетістікке жетуді қамтамасыз етеді.

Жедел түрде басқару стратегиялық басқарудан айырмашылығы мақсатқа жетудің бір позициясын қолданады, яғни күтпеген жерден кенеттен болатын аяқ асты өзгерістерге ұйымның қарсы көрсететін реакциясы, басқарудың осы түрімен көбінесе орта буындағы менеджерлер айналысады.

Стратегиялық талдаудың негізгі мақсаты ақпарат жинау. Бұл талдаудың ішкі және сыртқы екі кезеңі бар. Негізгі мақсаты талдаудың күшті және әлсіз жақтарын анықтау мақсатында ішкі талдау жүргізіледі. Стратегиялық таңдау талдаудың нәтижелерін зерттеуден басталуы керек. Стратегия мен менеджментті іске асыру стратегиялық талдау мен таңдауға қарағанда әлдеқайда қиындау үдеріс.

Ұйымдастыру қызметінің бөлімдеріне **жұмыс орнын жобалау**(адамның жұмысқа қатысты жауапкершілігін анықтау, яғни лауазымдық міндеттер), **мамандандыру**(еңбек бөлінісі тұжырымдамасынан шығады яғни штаттық кесте) Мамандандырудың тағы бір бөлігі жұмыс тобы (пәндер бойынша бірлестіктер).

Бағыну жүйесі

1.Бұйрықтар тізбесі

2.Тар және кең ауқымды басқару

«Стратегия» деген сөздің өзі грек тілінен «соғыс құралы» деген мағынаны білдіреді, демек ұйымды басқару барысында менеджердің тиімді дағдылары, әдіс-тәсілдері. Ол үшін алдымен мақсатқа жету қызметтерімізді айқындап алуымыз қажет. Міне осы жерде басқару функциялары немесе қызметтері өте қажет.

Олар: 1.Жоспарлау және шешім қабылдау (ұйымның мақсатын таңдау және оған қол жеткізу үшін дұрыс шешім қабылдау).

2.Ұйымдастыру (әрекеттерді және ресурстарды топтастырудың ең жақсы жолын айқындау).

3. Жетекшілік ету (ұйымның мүдделері үшін қызметкерлерді ынталандыру) -мотивация.

4.Бақылау (мақсаттарға қол жеткізу үшін күнделікті әрекеттерді бақылау және түзетіп отыру).

Жұмыс орнын жобалау дегеніміз-адамның жұмысқа қатысты жауапкершіліктерін анықтау. Ең көп кездесетін түрі-жұмысты мамандандыру. Басқа баламаларға жұмыс орындарын алмастыру, оны ірілендіру, еңбек аясын кеңейту, жұмысты сипаттау тәсілі және жұмыс топтары.

Бағыну міндеттерін орнату бұйрықтар тізбесін нақтылаудан басталады. Басқару ауқымы ұйымның жауапкершілік пен биліктің иерархиялық әлде аз деңгейлі ұйымдық құрылымға жататынын жартылай шешеді. Соңғы жылдары аз деңгейлі ұйымдық құрылымға көшу тренді байқалады. Өкілеттіліктерді бөлу-жұмысты бөлуден басталады. Жұмысты бөліп тарату-менеджерлер өзінің жалпы жүктемесінің бір бөлігін басқаларға тапсыруы. Басқаруды орталықсыздандыру-бұл бүкіл ұйым ішінде жүйелі түрде жұмысты бөліп тапсыру процесі. Басқаруды орталықтандыру деген - жоғары буын менеджерлері қолындағы билік пен күш-қуатты ұдайы сақтап тұру. Басқарудың орталықсыздандырудың тиісті деңгейіне бірнеше фактор әсер етеді.

Үйлестіру дегеніміз-ұйымның әртүрлі бөлімдерінің қызметтерін бір-бірімен байланыстыру процесі. Бөлімдер арасындағы біріккен, тізбекті және екі жақты өзара тәуелділік үйлестірудің ең басты себебі. Үйлестіруге қол жеткізу үшін менеджерлер біраз тәсілдерді жұмылдыра алады. Электрон үйлестіру өте маңызды болып барады. Ұйымның ішіндегі лауазымдарды жіктеу жолдарын қарастырсақ: Желілік бөлімшедегі лауазым-ұйым мақсатына жету үшін жауапты бұйрықтардың тікелей тізбегіндегі лауазым. Штаттық лауазым-желілік бөлімшедегі желілік бөлімшедегі лауазымдарға тәжірибе ұсыну, ақыл-кеңес беру және қолдау көрсетуге ниеттенген лауазым. Әкімшілік қарқын -басқару лауазымдары штаттық лауазымдарда шоғырланған деңгей.

БИЛІК ТҮРЛЕРІ

1.Басқаруды орталықсыздандыру-бүкіл ұйым ішінде орта және кіші буын менеджерлерге өкілеттік пен билік жүйесі түрде беріліп отыру процесі.

2. Орталықтандыру- жоғары буындағы басшылардың қолындағы билік пен күш қуатты ұдайы сақтап тұру процесі. Қызметтерімізді анықтап алдық, екінші қадам: нені жоспарлайтынымызды анықтау. Олар: адами, қаржы, материалдық және ақпараттық ресурстарды жоспарлаймыз, ұйымдастырамыз, жетекшілік етеміз және бақылаймыз.

Ұйымдық дизайн- құрылымдық элементтер мен бүкіл ұйымды басқару үшін қолданылатын элементтер арасындағы қатынастардың жиынтығы. Ұйымдық дизайн- стратегияларды жүзеге асыру барысындағы ұйымдастыру мақсатына жету үшін жоспарларды жүзеге асыру құралы. Ұйымдық дизайнның екі әмбебап көзқарасы бар. Олар : бюрократиялық модель және мінез-құлық моделі.

Бюрократиялық модельді Макс Вебер зерттеген. Оның зерттеуі бойынша: бюрократия- заңды және ресми жүйесіне негізделген ұйымдық дизайн моделі. Бұл белгілі ережеге бағыну. Менеджерлер қызметкерлерімен ара-қашықты сақтау, қаталдық, жауапкершілік секілді басқару стильдері қамтылған. Бұл күшті тұстары. Өкінішке орай әлсіз тұстары бар. Бюрократиялық модель әлсіздікке және қатаңдыққа алып келеді. Бюрократияның салдарынан ұйым ішінде қызметкерлердің әлеуметтік процесі ескерусіз қалуы мүмкін.

Мінез-құлық моделі- басқарушылық ой-пікірдің адами қарым-қатынас мектебі. Менеджмент зерттеушісі Ренсис Ликерт кейбір ұйымды басқарушылардан тиімдірек етіп тұрған не екенін анықтау үшін бір неше ірі ұйымды зерттеген. Ол бюрократиялық модельді қолданған ұйымдардың қарым-қатынас моделін қолданғанға қарағанда тиімсіз екенін зерттеген. Мінез-құлық моделінің де бюрократиялық модель сияқты жақсы және жаман тұстары бар. Оның ең бастысы- ұйым қызметкерлерінің құндылығын атай отырып, адам мінез-құлқына ерекше назар аударатыны. Ликерт пен әріптестері **гуманистік** тәсіліне жол салды. Өкінішке орай мінез-құлыққа бағытталған тәсіл бойынша 4-жүйе бойынша бір жолы бар. Бір ұйым үшін жақсы тәсіл екіншісіне сәйкес келмеуі мүмкін.

Технология- материалдар мен ақпараттар тәрізді күрделі қаражат жұмсалудың тауар немесе қызмет түрі сынды өнім өндіруге айналдыру қолданылатын қайта құру процесі. Технология ең тиімді ұйымдық дизайнды анықтауға ықпал етеді. Мұны Джоан Вудворд зерттеді.

Ұдайы оқып үйренуші ұйым - өзгеріп отыратын қажеттіліктер мен мұқтаждарға орай әрекет ету үшін өзін-өзі ұдайы өзгеріп отырып барлық қызметкерлерінің жеке дамуымен олардың үздіксіз оқуына мүмкіндік беру үшін жұмыс істейтін ұйым. Менеджерлер ұйымды құрудың бір ғана тәсілі бар деп санаудан аулақ болу керек. Әдет бойынша бюрократиялық модельді басқаруда тиімсіз деп санауға болмайды. Мектептің стратегиялық жоспарын немесе даму жоспарын жоспарлағанда болжау , миссия , мақсат-міндеттерімізді анықтау шешім қабылдаудың ең маңызды жолы. Міне осы жерде ұйымның сыртқы ортасы мен ішкі ортасының ықпалы анықталады. Ұйым ортасының табиғатын және көптеген ұйымдар үшін орта мүдделеріне сәйкес болудың маңызын талқыласақ , ұйымның табысқа жетуі немесе сәтсіздікке ұшырауында орта факторлары маңызды роль атқарады. Менеджерлер ұйым мен орта арасындағы қолайлы тепе-теңдіктерді сақтау керек.

ІШКІ ЖӘНЕ СЫРТҚЫ ОРТА

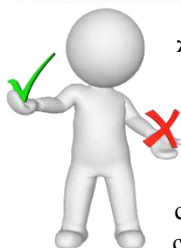

Ұйым мәдениеті дегеніміз-ұйым мүшелері негізінде не бар ,ол қалай жұмыс істейді, оның маңызы неде екенін түсіну үшін қажет құндылықтар , қарым-қатынас, наным-сенімдер, іс-әрекеттер жиынтығы. Менеджерлер ұйымның жақсы жұмыс істеуі үшін мәдениеттің қаншалықты маңызды екенін түсіну қажет. Жоғарғы табысқа жеткісі келген басшылар басқарудағы рөлдері мен дағдыларын тиімді қолдану қажет. Басқару дағдыларына тоқталсақ: тұлға аралық, коммуникативті, ақпараттық, техникалық, ой-тұжырымдау, шешім қабылдау, бағалау және уақытты жоспарлау.

Ой тұжырымдау дағдысына мысал келтіретін болсақ: 10 қызметкер және менеджермен сауалнама өткіздіңіз. Сіз жұмыс орны, басқару бойынша білгіңіз келді. Сауалнама нәтижесі бойынша қызметкерлермен сұхбаттасу өткіздіңіз. Сіздің басқару ауқымыңыз лайықты деп таныдыңыз ба? Немесе керісінше ме? Ой тұжырымдау дағдысы осы кезде іске саласыз.

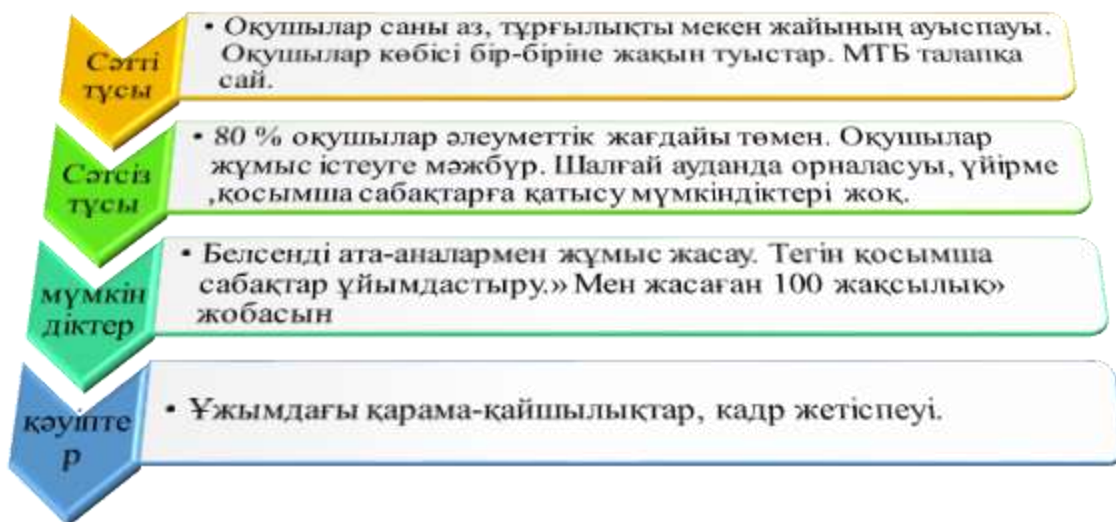

Тиімді бағалау дағдысына: Сіз мектепте пән бірлестіктерді біріктіруді жөн көрдіңіз. Сол бойынша бірнеше пікірлер болды.

Бірінші себебі: Мұғалімдер қысқаруына байланысты мұғалім санын орталықтандыру тиімсіз деп баға бердіңіз. Екінші себебі: Пәндер бірлесіп зерттеу жұмыс жасауына мүмкіндік туады. SWOT идеясы ұйымның сәтті тұстары мен мүмкіндіктерді пайдаланып, әлсіз тұстарын болдырмау. Мысалы мектепте оқушылардың білім сапасы былтырғы оқу жылына салыстарғанда төмендеді және ҰБТ нәтижесі салыстырмалы түрде төмендегенін байқадыңыз. Төмендегідей SWOT талдау жасауға

болады.

Жақсы коммуникация дағдылары менеджерге өз қарамағындағыларға жауапкершілікті бөліп тапсыруға көмектеседі. Жауапкершілікті жүктеу, жұмысты бөліп тапсыру, бағыну міндеттілігін құру осы үш қадам менеджердің ең басты жоспарлауда міндеттері. Адам бірі-бірімен жақсы қарым-қатынаста болса қарама-қайшылық болмайды, керісінше ұжымда жұмысты бөліп алу процесі орнайды.

Басшыда техникалық дағды болмаса ұйымда жұмыс жүру қиын, мысалы өзі сабақты жөнді бере алмайтын басшы сабақ процесін талдай алмайды деген сөз. Ұйымда болатын қарама-қайшылықтарды шешу үшін басшының тұлға аралық дағдысы көп көмегін берсе, болашақты болжап алдағы жоспарды тиімді жасау үшін ой-тұжырымдау дағдысы қажет болады.

Тестте мынадай сұрақ кездесуі мүмкін: *Сіз осы айда семинар-конференция ұйымдастыруды жоспарлап отырсыз. Сізге семинар бағдарламасын әзірлеп оларды қатысушыларға хабарлау қажет. Жауапты орынбасарларыңызға бекітілген тапсырмаларды интернет желісі арқылы жіберуді дұрыс санадыңыз. Атқарып отырған жұмысыңыз басшының қай дағдысына жатады? Жауабы: коммуникативті дағды.*

Стратегия ең алдымен өндіріс деңгейіндегі ағымды басқарумен жоғары деңгейдің айырмашылығын көрсетеді. Оның көптеген анықтамалары бар. Мысалы: стратегия – дамудың жалпы бағыты, басқарудың жоғарғы деңгейіндегі шешімдерді талап ететін әлеуетті қызмет. Стратегиялық басқару дегеніміз - ол ұйымдардың қоршаған ортамен өзара қатынастарын басқару барысындағы ұйымдардың мақсатын жүзеге асыру миссиясы т.б. Ең бастысы басқару құзыретімізде жаңылыспай ұтымды ресурстарды пайдаланып, тиімді әрекеттер ұйымдастыру. Стратегия-ұйымның мақсаттарын орындаудың кешенді жоспары. Ал стратегиялық менеджмент бизнестің мүмкіндіктері мен қиындықтарын жақындату тәсілі-тиімді

стратегияларды қалыптастыру мен іске асыруға бағытталған кешенді және тұрақты басқару процесі. Сонымен қатар тиімді стратегиялар ұйым мен оның ортасы арасындағы жоғары деңгейдегі үйлесімге және стратегиялық мақсаттарға қол жеткізуге ықпал етеді.

Белгілі Қазақстандық менеджмент саласын зерттеуші К.Б. Бердалиев өзінің «Стратегиялық менеджмент» оқу құралында Стратегиялық менеджментте миссия – философия және алдын ала арнау, ұйымның өмір сүру мәні. Нақтылау айтқанда, ұйым не үшін қызмет етуі керек және оның басқаруға қарағанда қандай айырмашылығы бар деген сауалға жауап береді. Миссия дегеніміз – ол ұйымның анық көрінетін жалпы мақсаты. Ол мынадай негізгі сауалдарға жауап береді: - ұйым не үшін қызмет етеді (оның себептері)?; - негізгі тұтынушылары кімдер және ұйым олармен қандай қатынаста болады?; - ұйымның негізгі философиясы неде, ол қоғаммен, өзінің тұтынушыларымен қандай қатынаста болады?; - қызмет етудің негізгі қағидалары қандай?. Ұйымның негізгі мәселесі, оның миссиясы – қандай адами қажеттілікті қанағаттандыру қажет деген сауалға жауап беру. Кез келген ұйымның стратегиялық басқарудағы маңызды бөлшегі – ол миссия мен өзінің меншікті мақсаттарын анықтау. Миссия деген ұғымды аударғанда оны мақсат деп түсінуге болады. Жалпы стратегияны, әсіресе стратегиялық басқаруды негізгі, басты мақсаттарға қол жеткізу үшін пайдаланатын әдіс ретінде пайдалануға әбден болады. Мақсаттардың пайда болу негізінде олардың иеленушілерінің қызығушылық қасиеттері жатыр: ұйымдардың иелері; ұйымның қызметкерлері; ұйымның өнімін сатып алушылар; ұйымның іскерлік серіктестігі; жергілікті қоғам және жалпы қоғам. Ұйым мақсаттары – ол оның нақтылық хал-жағдайын сипаттау, жақсы жағдайға қол жеткізу. Жалпы мақсаттар ұзақ мерзімді, қысқа мерзімді, орта мерзімді болып жіктеледі. Ол мақсаттар анықтау үрдісінде мынандай сатылардан өтеді: - жан-жақты байқалатын трендтерді анықтау; - жалпы ұйымдар үшін мақсаттарды белгілеу; - мақсаттар иерархиясын құру; - жеке мақсаттарды белгілеу- деп келтірген. (К.Б.Бердалиев «Стратегиялық менеджмент» 20-бет) Шешім қабылдау мен жоспарлау басқару процесінің маңызды функцияларының бірі. Жоспарлау процесі -ұйымның алға қойған мақсаттарын жүзеге асыру үшін орындайтын ең маңызды менеджерлік функция. Шешім қабылдау -жоспарлаудағы ең басты мәселе, себебі жоспарлаудың әрбір процесі шешім қабылдаудан тұрады.

Стратегиялық жоспарлау- ойда жүрген болжау, болашақта қалай дамытып іске асуы керек деген ой-пікір. Ол жүзеге асу үшін қандай әзірлік, іс-тіршілік және қандай мақсаттар барын анықтау қажет. Жоспарлау - басқарудың бір қызметі. Яғни басқару объектісі ағымда және болашақта қалай дамуы керек екендігі туралы ең тәуір (жақсы) баламаны таңдай білу қажет. Бұл балама басқару объектісінің мақсатына және мүмкіндіктеріне (ресурстарға) сәйкес болуы керек. Жоспарлау иілмелі, басқару объектісінің өзінің және сыртқы ортаның ұдайы өзгерулеріне бейімделуге қабілетті болуы керек. Олар нысанаға алынған мақсаттарға, әсіресе, нарық субъектілерінің қажеттерін қамтамасыз етуге бағытталған. Нарықтық экономика жағдайында басқару объектісінің ұзақ мерзімді бәсекеге қабілеттілігін, мықтылығын және жағдайының тұрақтылығын қамтамасыз ету - жоспарлаудың негізгі міндеттері. Басқа тағы бір міндеті – мәліметтік-бағдарлық. Тәжірибеде жоспарлаудың көптеген түрлері бар. Олардың ішінде – оперативтік, тактикалық, орта мерзімдік және ұзақ мерзімдік, орталандырылған, кооперативтік, бизнес-жоспарлау және

т.б. бар. Әдістер және технологиялар бойынша: орталандырылған (директивті) және орталықсыздандырылған, мөлшерлі, индикативті жоспарлау болып бөлінеді. (К.Б.Бердалиев «Стратегиялық менеджмент» 42-бет).

СТРАТЕГИЯЛЫҚ МАҚСАТТАР

Тиімді мақсат қоюдың кедергілері:

- 1.Қате марапат жүйесі
- 2.Серпінді және күрделі орта
- 3.Мақсат қоюды қаламау
- 4.Өзгерістерге қарсылық таныту
- 5.Шектеулер

Бұл кедергілерді дұрыс жолға қоюға арналған әдістер:

- 1.Мақсат қою мен жоспарлаудың мәнін түсіну
- 2.Коммуникация және қатысу
- 3.Бірізділік тексеру және толықтыру
- 4.Нәтижелі сыйақы жүйесі

Рейнжениринг- ұйымның барлық ауқымындағы үлкен қайта құру

Табысты болу үшін **Рейнжениринг** бүкіл ұйымды жүйелі және кешенді бағалауды талап етеді.

Адамдарды , қарым-қатынастарды және іс-әрекетті өзгерту.

Ұйымдық өзгерістің үшінші ауқымы адам ресурстарына қатысты. Мысалы фирма өз жұмыс шеңберінде өзгеріс болу қажет деп шешім қабылдайды. Өтемақылар себебінен тек өзгерісті қажет деп танытын және соған дайын қызметкерлерді ынталандыру жүйесімен қалдырады.

Адам ресурстары менеджменті- тиімді адамды жұмысқа тарту, оларды дамыту, және қолдауға бағытталған іс-әрекеттер жиынтығы. Адам ресурстарын басқару үнемі өзгеріп отыратын ортада жүзеге

асады. Олар үш ортаны қалыптастырады: **Стратегиялық маңыздылығы, Құқықтық орта, Әлеуметтік орта** .

Адам ресурстары атқаратын қызмет ұйымының барлық дерлік аспектілеріне үлкен әсер етеді. Адам ресурстарын тиімсіз басқару ұйым өнімділігінің төмендеуіне әсер етеді. Пайдасын және табысын төмендетеді.

АДАМ РЕСУРСТАР МЕНЕДЖМЕНТІ

Бақылау-басқарудың ең маңызды функциясы екені белгілі. Сондықтан ол стратегияның да функциясы болып табылады. Оның (бақылаудың) өзі стандарт орнату, қол жеткізген нәтижелерді өлшеу және толықтыру әсерін қамтиды. Стратегиялық бақылау – ол стратегиялық жоспарлар мен бағдарламалардың орындалуы туралы ақпарат жинақтау мен өңдеу, параметрлерді салыстыру, ауытқуларды анықтау үдерістерімен айналысады. Стратегиялық бақылау тиімді болу үшін мынадай сипаттамаларға ие болуы керек: дәл өз кезінде өткізілуі, нәтижеге бағдарлануы, оңайлығы, үнемділігі, ұйымның миссиясына сәйкестігі. Стратегиялық бақылаудың қазіргі даму үрдісі мынадай: бақылау функцияларының қайта бөлінуі; бақылаудың ақпаратпен қамтамасыз етуінің жақсаруы; бақылаудың мазмұнының өзгеруі. Стратегиялық бақылау – бақылаудың ерекше түрі. Стратегиялық бақылаудың ағымдағы бақылаудан айырмашылығы - стратегиялық нәтижелер стратегиялық мүдделерге сәйкес болуында. Бақылау жүйесін көптеген құбылыстарды сараптауға пайдаланады (акциялар бағасы, инвестицияларды қайтару, трансферттік бағалар, жеке жетістіктер, бюджеттік стандарттар, нәтижелердің мөлшері, әлеуметтік жауапкершілік). (К.Б.Бердалиев «Стратегиялық менеджмент» 45-бет).

Басқару теориясында көптеген түсініктердегі қайшылықтардың, шиеленістердің де өз алдында анықтамалары мен талқылаулары бар. **Қайшылық** дегеніміз – екі немесе одан да көп жақтардың арасындағы келіспеушілік. Екі жақ немесе әр топ өздерінің көзқарасын немесе мақсатын орындауға тырысады, сол мақсаты үшін қарсыласына кедергі жасайды. Көптеген адамдар қайшылықтар мен шиеленістерді үстемдік ету, қастандық, тартыс, дау-дамай және жанжал деген түсініктермен салыстырады. Сол себептен оларды болдырмау керек деген тұжырымдамаға келеді. Бірақ ұйымдарда шиеленістердің болмауы мүмкін емес. Басқарудың адамгершілік мектептеріндегі зерттеушілер де шиеленістерді болдырмау керек деген. Олардың ойларынша, қайшылық немесе шиеленіс ұйымдардағы тиімсіз қызмет белгісі және нашар басқарудан пайда болады деп тұжырымдаған. Қайшылықтар әрқашан дұрыс мінездемеге ие бола бермейді. Кейбір жағдайларда ол жеке адамдардың қажеттіліктерін қанағаттандыруға немесе ұйымдардың мақсаттарына жетуіне кедергісін тигізеді. Сонымен, қайшылық функционалды, яғни ұйым тиімділігінің жоғарлауына әсерін тигізеді немесе дисфункционалды жеке бастың

қанағаттанбаушылығын төмендетеді, сондай-ақ, топтардың да сұранысын қанағаттандырмайды (К.Б.Бердалиев «Стратегиялық менеджмент» 47 б.)

Өзгеріске қарсылық еңсеру- Менеджерлер қарсылық бар екен деп өзгерістен бас тартпау керек. Ол үшін қарсылықты еңсеруге бірнеше әлеуеттер бар

Қызметкерлерді қатыстыру- өзгеріске қарсылық еңсеруге ең тиімді әдіс.

Өзгерістерді жоспарлап, оларға қатысатын қызметкерлер өзгерістің себептерін жақсырақ түсінеді.

Білім беру және коммуникация- қызметкерлердің өзгеріс қажеттігі және болайын деп жатқан өзгерістен күтілетін нәтижелер жайлы оқып-үйрету олардың қарсылығын азайтады.

Оңайлату- тек қажетті өзгерістерді ғана енгізу. Сол өзгерістерді алдын-ала дұрыстап хабарлау.

Факторларды сараптау- өзгерістің болу жағдайын сараптау. Факторларын табу. Себептерін анықтау. Мүмкіндіктен шығу.

Ұйымдық өзгеріс ұйымның кез-келген бөлігі, ауқымы немесе компоненттеріне ықпал ету мүмкін. Өзгерістер жалпы үш ауқым: Ұйымның құрылымы мен дизайны, технологиялар мен операциялар, адамдар болып бөлінеді.

Жеке (адам) тұлғалар арасындағы қайшылық. Қайшылықтың бұл түрі өте кең тараған. Басшылар өздерінің шектеулі ресурстарын, капиталы, жұмыс күшін, құрал-жабдықтарын тиімді пайдалану үшін күреседі. Жеке адамдар арасындағы қайшылықтар, сондай-ақ екі адамның түсініспеушілігінен, келіспеушілігінен пайда болады. Адамдардың мінез-құлықтары, көзқарастары, рухани және мәдени байлықтары әр түрлі болғандықтан, олар бір-бірімен тіл табыса алмайды. Жеке тұлға мен топ арасындағы қайшылық. Өндірістік топтар жоғарыда айтылғандай, өздерінің ережелері мен (беталыс) мінез-құлықтарын қалыптастырады. Әр адам осы ережелерді орындауы қажет, сол кезде оның әлеуметтік қажеттілігі де қанағаттандырылады. Бірақ топтың күткені жеке адамның күткенімен қарама-қарсы болса, қайшылық пайда болады. Сондай-ақ шиеленіс жеке тұлғаның ұстанымы, топ ұстанымынан өзгеше болса да пайда болады. Шиеленіс лауазымды басшылардың міндеттері арасында да пайда болады. Топаралық қайшылық. Ұйымдар бірнеше топтардан, оның ішінде: ресми және бейресми топтардан құралады. Ең жоғарғы тиімді ұйымдарда да шиеленістер болып тұрады. Егер бейресми ұйымның басшысы әділетсіз болса, олар бәрі бірігіп «өштерін» өндірісті төмендетумен алады. Топаралық шиеленіс, көбінесе, сызықтық және функционалдық басшылар арасында туындайды. Сызықтық басшылар функционалдық басшылардың ұсыныстарын қабыл алмаулары мүмкін. К.Б.Бердалиев «Стратегиялық менеджмент» 48-бет

Жеке адамдар арқылы басқару әдістерінің негізгі түрі, олар: • «іргені аулақ салу» (бой тарту); • «жуып-шаю», басу (жағымсыз әсерді «жуып-шаю») айту; • еріксіз көндіру; • келісімге келу (компромисс); • мәселені шешу.

Осындай ұжым ішінде қарама-қайшылықтар болмауы үшін өнімділікті бағалау үлкен маңызға ие.

Басқару әдісінде қарама-қайшылықтар көп кедергі болады. Мысалы топ аралық, жеке, әкімшілік арасында т.б. Осы жағдайда басшының ең маңызды қадамы дұрыс шешім қабылдау. Ақ-қараны ажырата білу, әділеттікпен шешім қабылдау.

Өнімділікті бағалау- қызметкерлердің қаншалықты атқарған жұмыстарының көрсеткіші. Қызметкерлердің жұмысқа қабілетін бағалауға себеп: таңдалған құралдар мен оқу бағдарламаларының тиімділігі, әкімшілік, жалақыны көтеру мәселесінде көмек, қызметінің жоғарылауы немесе оқуға жіберу, қазіргі жұмысты басқару және болашақ мансабын жоспарлау үшін қызметкерлермен арада кері байланыс орнату.

(Р.Гриффин «Менеджмент» 60 б.)

Демек өнімділікті бағалау қызметкерлердің жұмысын әділ бағалау олармен қызметте көтерілуіне, кәсіби дамуына ықпал ету ұйымның мақсат пен миссиясына жетуіне тікелей ықпалы зор екен. Өнімділікті бағалау жалақы көбеюіне және қызметте көтерілуіне көмектесетіндіктен, олар әділ және ешкімді кемсітпей жүргізілуі тиіс. Бағалау жүйесі баға қойған кезде өнімділікті дәл тауып, адамның жұмыс тиімділігіне қатысы жоқ адам мінез-құлқын санамайды.

Ортақ бағалау әдістері. Әдетте компанияларда қолданылатын екі негізгі бағалау әдісі бар, олар объектив әдіс және субъектив әдіс. Объектив көрсеткіштерге нақты өнім көлемі, есептен шығару жылдамдығы

Деңгейлеу қызметкерлерді бір-бірімен салыстырып, ең үздігі мен ең нашарына бөледі. Деңгейлеудің біраз кемшілігі бар. Үлкен топтар үшін рейтинг құру өте қиын, өйткені кейбір жеке адамдарды бір-бірінен нақты ажырату оңайға түспейді. Әр-түрлі жұмыс топтарындағы адамдарды салыстыру да мүмкін емес. Мысалы күшті топта үшінші орында тұрған қызметкер нашар топта бірінші орында тұрған адамға қарағанда маңызды болып шығуы мүмкін. Деңгейлердің басты кемшілігі – менеджер әр адамның күшті және әлсіз тұстары бар екеніне қарамастан, адамдарды ортақ өнімділік негізінде бағалайды.

Рейтингтің деңгейлеуден айырмашылығы – ол қызметкерлерді бір-бірімен емес, белгілі бір стандарттармен салыстырады. Нақты айтқанда, адамның жеке тұлғалық қасиеттеріне емес, оның жұмыстағы мінез-құлқы мен нәтижесіне назар аудару.

Рейтинг графигі- қызметкерлердің өнімділігінің бағалаудың танымал әдісі.

Рейтинг жасайтын менеджер шкала бойынша қызметкерлерді бағалайды. Баға беріп, орнын көрсетеді. Соның нәтижесінде қызметкерлер өздерінің сәтті және әлсіз тұстарын анықтайды. Алдаға

жұмыстарына жоспар жасап , шешім қабылдайды. Стратегиялық жоспар жасайды. Осы тұста қызметкерлерді ынталандыру , мотивация берудің ұйым жұмысының дамуына көп көмек береді. Рейтинг нәтижесі бойынша алдыңғы қатардағы қызметкерлерге марапат беру, алғыс жариялау(ақшалай, материалдық) қарастыруға болады.

Мінез-құлық рейтинг шкаласы- күрделі бағалау әдісі. Менеджерлер арнайы мінез -құлыққа байланыс шкала белгілейді. Қызметкерлердің міне-құлқымен бірге жүреді. Мысалы: Тапсырыс берушінің нақты бағалау шкаласы

Әрдайым дұрыс және уақытта және дұрыс көлемде тапсырыс береді. 7-ұпай.

Уақытта тапсырыс береді, бірақ кейбір заттарға тапсырысты өте көп немесе өте аз береді- 6 ұпай

Әдетте дұрыс уақытта және дұрыс көлемде тапсырыс береді-5 ұпай

Көбінесе уақтылы және қажет көлемде тапсырыс береді. 4- ұпай

Мезгіл-мезгілімен уақтылы тапсырыс береді, бірақ әдетте қажет көлемде емес. 3-ұпай.

Мезгіл-мезгілімен қажет көлемде тапсырыс береді, бірақ әдетте уақтылы емес.2- ұпай.

Ешқашан уақтылы және қажет көлемде тапсырыс бермейді. 1-ұпай

Сол сияқты мектеп өмірінде де мінез-құлықты бағалау шкаласы өте тиімді деп ойлаймын. Себебі педагог қызметкерлердің мінез-құлқы қағидалары сабақ процесінде тиімділігі зор.

Мінез-құлық өнегесіндегі айырмашылық және өмірлік тәжірибе. Өмірде әрбір сөзді өзінше қабылдап, оған агрессия және өшпенділік, қастық, араздық, жаулық сезіммен қарайтын адамдар кездеседі. Ондай адамдар айналасында қайшылықтар мен шиеленістер және дау-дамай, жанжалдар туғызады. Білім деңгейіндегі өзгешелік. Әртүрлі білім мен тәжірибелік деңгейі адамдардың арасындағы қарым-қатынасқа елеулі дәрежеде әсер етеді. Сондықтан да ол әрекеттер мен іс-шараларға мұқият болу қажет.

Адам ресурстарын сақтау

Ұйымның тиімді жұмыс істеу үшін қамтамасыз ету ол- кадр тұрақтылығы. Кадр тұрақтылығын қамтамасыз ету үшін белгілі көлемде өтемақы және үстемақылар белгіленеді.

ҰЙЫМДЫ ДАМУДЫҢ БАҒЫТТАРЫ

Өтемақы- қызметкерлердің жұмысы үшін берілетін қаржылай марапаттар (жалақы, еңбекақы, ынталандыру)

Үстемақы- ұйымның қызметкерлерге жалақысын көтеру (мысалы мұғалімнің жалақысына 30 % үстемақы қосылды

Диагностикалық іс-шаралар (сауалнамалар, пікір сұрау, сұхбаттар, мұрағат деректері, және кездесулер.)

Команда құру- командада жұмыс істейтін жеке тұлғалардың тиімділігі мен қанағаттануын және жалпы топ тиімділігін арттыру

Зерттеу нәтижесі және немесе сауалнаманың кері байланысы-әр қызметкердің түйсіну мен өлшеуге ниеттенген сауалнама сұрақтарына жауап береді. Осы сауалнама нәтижесі арқылы менеджер өзгерістерді ұсыну үшін нәтижеге баға береді.

Білім беру-дәрісханаларда жұмылдырылады. Бірге жұмыс істейтін адамдарға ішкіпатты болуға және оларға түсіністік пен қарауға үйретеді. Эмпирикалық сабақтар

Топаралық қызмет түрлері- екі немесе одан да көп топтардың үйлесіп жұмыс жасауына ықпалын тигізеді.

Процестік кеңес беру- менеджерлік кеңес беру. Шешім қабылдамайды.

Өмірді және мансапты жоспарлау- мансап картасын жасау(көлденең, тік, сатылы мансаптар)

Жоспарлау және мақсат қою- жеке тұлғаға ерекше көңіл аудару

Процестік кенес беру- менеджерлік кенес беру. Шешім қабылдамайды.

Өмірді және мансапты жоспарлау- мансап картасын жасау(көлденең, тік, сатылы мансаптар)

Жоспарлау және мақсат қою- жеке тұлғаға ерекше көңіл аудару

«МЕН ЖАСАҒАН 100 ЖАҚСЫЛЫҚ» ЖОБАСЫ АЯСЫНДА МЕКТЕПТЕГІ ТӘЖІРИБЕ

Мектептегі психологиялық хал-ахуалды жақсарту, оқушылар мен қатар мұғалімдердің бойында рухани құндылықтарды дамыту, «ата-ана - ұстаз - оқушы» үштік одақ құру мақсатында 2019-жылдан бастап «Мен жасаған жүз жақсылық» жобасы бойынша жұмыс жасап келеміз. Бұл тәжірибемнің бір бағыты. Басқа бағыттары да төменде қосымша ұсынылған.

Дегенменде, тәжірибе барасында әрбір іс-әрекетке талдау жасап отыру тиімді. Себебі, кемшіліктерін анықтау, дамыту бағыттарына түзету енгізу, жоспарлау, мүмкіндіктері мен қатерлерін сараптау басты проблема мен басымдықтарды

Қазақтың ұлы ақыны, мақтанышы Абай Құнанбайұлы «Жақсылық ұзақ тұрмайды, жамандық әркез тозбайды» деп бекер айтпаған болу керек, адамзат қоршаған ортадан көрген жақсылығын тез ұмытып жамандықты әркез ұмытпаймыз.

«Сүйіспеншілік, мейірімділік, қайырымдылық ақ жүректен шығады» деген Хәкім Абайдың ақыл сөзін негіз еттік. Биыл қазақтың ұлы ақыны, дара, дана Абай Құнанбаевтың 175 жыл мерей тойы қарсаңында «Мен жасаған 100 жақсылық» жобасының мақсаты осындай қайырымдылық, ізгілік жолында жүрген азаматтардың жақсылығын тоздырмау болатын. Жобаның мақсаты: білім алушылардың бойына жақсылық жасау арқылы ізгілікке тәрбиелеу, жоғары адамгершілік қасиеттерін бойына сіңдіру, мектеп қабырғасында, қоғамдық орындарда әрбір нәрсені бағалау, ата-аналарына, ұстаздарына, Отанына деген сүйіспеншілігін арттыру. Жоспар бойынша «Жанында жүр жақсы адам» атты ата-аналарға арналған ашық есік күні ұйымдастырылды. Іс-шараға танымал тұлғаларымыз Қазақстан Жазушылар Одағының мүшесі, ақын, жазушы, Байзақ ауданының құрметті азаматы Ғайни Әлімбекқызы, математика және физика ғылымдарының кандидаты профессор Темірхан Бижигітұлымен қатар, филология ғылымының докторы Қасиет Кәкенұлы, филология ғылымының кандидаттары Меңдібай Әбілұлы және Сейсекүл Исмаповалар қатысып, білім алушылармен сұхбат барысында сұрақтарына жауап беріп Абай шығармалары өз жетістіктеріне жетуіне қандай ықпал екендігімен бөлісті. Ашық есік күні көрмемен басталып, онда балаларының осы жоба аясында мектепке істеген жақсылықтары, үйірме сабақтарында ата-аналардың балаларына жасаған жақсылықтары және де «Робототехника», «Компьютерлік графика», «Жас техник» атты үйірмелерінде жасаған жұмыстары, білім, спорт салаларында алған жетістіктерін көріп ата-аналар дән риза болды. Өтілген ашық сабақтарда Абай шығармалары негіз болып, қара сөздері талдау барысында ата-аналар және қонақтар жоғары бағаларын берді.

Сөз соңында «Мен жасаған 100 жақсылық» жобасы аясында 5 ай ішінде 2 апталық, 20 ашық сабақ, 10 нан аса сыныптан тыс жұмыстар оның ішінде аналар мен балалар үйіне бару, қарттар үйінде кездесулер ұйымдастыру, 6 сенбілік, қала ішін тазалау, әлеуметтік жағдайы төмен отбасыларына көмек, мұғалімдер

тарапынан мектеп дәлізіне стенділер, көгалдандыру жұмыстары ,мейірімділік тактасы, шахмат – тоғызқұмалақ үстелі, кітап сөресі, оқушыларға арналған микрофон бас аяғы ата-аналар, оқушылар және мұғалімдер жасаған жақсылығы 500000 тенге көлемінде ұйымдастырылыпты. Жақсылық жасауға кіші қызметкерлер де қалыс қалған жоқ. Кіре беріске оқушыларға арнап төсегіштерін сыйға тартса, аспазшылар бір күн оқушыларға тегін тамақ таратты. Жақсылық жасау әлі де жалғасын тауып жатыр. Надыров Нұрсұлтан, Бейсенбеков Бакытбек, Қыстаубаев Бекмырза, Қожахмет ата, Байболов Үсен, Азамат ата, Тазабеков Асылай, Тілепалды ата сынды ауылдың беделді азаматтары өскелең ұрпаққа істеген жақсылығымыз болсын деп 250000 көлемінде мектепке техникалық құралдар сыйға тартты. Мектеп түлектері Мұсабеков Д, Тотай Жандарбек , Шалданбаев А, Қарайғанов И ұлы Абайдың «Пайда ойлама, ар ойла, Талап қыл артық білуге» деген өнегелі өсиетін ұстам қылып іні-қарындастарына өздерінің игі істерімен үлгі болып жүр. Мектеп ұстаздары кәсіподақ қаржысынан сыйға берілетін каражаттарын оқушылар игілігіне жұмсауды құп көріп, 450000 тенгеге мектеп аппаратурасын алып берді. « Жомарт түлек» жобасы аясында «Түлектер орталығы» ашылды. Жақсылық жасауға түлектеріміз де ат салысуда.

Оқу жылы	Атқарылған іс-шаралар	ұйымдастырушылыр	Қатысушылар	БАҚ құралдарына жариялануы
2019-2020	«Туған жерге туынды тік» Жалпы іс-шаралар саны - 20	Түлектер Бижигитов Темірхан , Ғайни Әлімбекқызы мектеп пианино сыйға тартты, кабинет жабдықталды, талдар егілді.	Мектеп оқушылары-100, Мұғалімдер-50 Ата-аналар-40, Түлектер-10 БАҚ мүшелері-3	«Ақ жол» газеті, Жамбыл-Тараз телеарнасы
2020-2021	«Жаныңда жүр жақсы адам» шығармашылық кеш Жалпы іс-шаралар -23	Кітап сөрелері, айналма тақталар , кітапхана қоры ,	Мектеп оқушылары-105, Мұғалімдер-47 Ата-аналар-60, Түлектер-7 БАҚ мүшелері-2	Республикалық «Білімді ел» газеті, Жамбыл телеарнасы «Хабар» бағдарламасы
2021-2022	Мектебіміздің танымал түлегі Ғайни Әлімбекқызының 60-жыл толуына орай әдеби-шығармашылық кеш. «Ежелгі дәуірдегі балалар әдебиеті» М.Әбілұлымен кездесу. Жалпы іс-шаралар саны-15	«Түлектер тақтасы», «Түлектер орталығы» кабинет ашылды. Мектеп аппаратурасы алынды Кітапханаға қоры жаңартылды	Мектеп оқушылары-100, Мұғалімдер-35 Ата-аналар-30, Түлектер-20 БАҚ мүшелері-4	«Jambyl-news» бағдарламасы. «Ақ жол» облыстық газеті, Jambyl телеарнасы «Ғибрат»

Атқарылған іс-шаралардан көрініс

**«Жамбыл облысы әкімдігінің білім басқарамасы
Тараз қаласының білім бөлімінің №57 орта мектебі» ҚММ**

«Рухани жаңғыру» бағыты

«Мен жасаған 100 жақсылық» жобасы

Мақсаты:

Білім беруде жақсылық жасауды басшылыққа ала отырып жомарт әрі табысты тұлға тәрбиелеу

Міндеттері:

- Оқу мен оқытудағы көпбасшылықты жүзеге асыру;
- Табысты оқытуды алғаттық, табысты түлектер шығаруға ұмтылу;
- Дарынды және талантты оқушылармен жұмысты жүргізу;
- Қиын жағдайға тап болған балаларға көмек көрсету;
- Даму мүмкіндігі шектеулі балаларды қалыңы балалармен бірге білім беруді жүзеге асыру;
- Балаларды жан-жақты дамыту;
- Әділетті қоғам құра алатын және соны қорғай алатындай тұлға тәрбиелеу.

№57 орта мектеп директоры Абдуллаева Құлаш Мұхтаровна

Мектеп бағыты «Рухани жаңғыру» бағыты мен «Мен жасаған 100 жақсылық» жобасы -1 сурет

**«Мен жасаған 100 жақсылық» жобасы аясында
атқарылған жұмыстар**

«Әкем, Анам және Мен» отбасылық эстафета

«Жанымда жүр жақсы адам» танымал түлектермен кездесу: кеші

Ұлттық ойындар

«Адал Ұрпақ» ұйымы мүшелерімен өткізілген ашық есік күні

Тәрбие мен құқық саласы

«Мен жасаған 100 жақсылық» жобасында атқарылған іс-шаралардан көрініс-2 сурет

«ТАБЫСТЫ ОҚЫТУ – ТАБЫСТЫ ТҮЛЕК» жобасы

ЖОБА МАҚСАТЫ: Оқу мен оқытудағы көшбасшылықты жүзеге асыра отырып, табысты түлектер даярлау

Талантты және дарынды балалар

«Кәсіптік бағдар» аясында жұмыстың жүргізілуін жүйелеу

«Жомарт түлек – Тараз» жобасы аясында атқарылатын жұмысты үйлестіру

«Үлгерімі төмен» оқушылармен атқарылып жатқан жұмысты жүйелеу

Қорытынды аттестаттауға дайындық жұмысын үйлестіру

Оқу мен оқытуды жақсарту

ЖОСПАРЫ

Жоба мақсаты: талантты оқу үлгерім бақылау-бақылау отырып, табысты түлектер даярлау.

Жобаның мақсаттары:

- Талантты оқу мен оқыту процесін қалыптау;
- Қорытынды аттестаттау дайындық жұмысын үйлестіру;
- «Үлгерімі төмен» оқушылармен атқарылып жатқан жұмысты жүйелеу;
- «Жомарт түлек», «Тараз түлек» жобасы аясында атқарылып жатқан жұмысты үйлестіру;
- «Кәсіптік бағдар» аясында атқарылып жатқан жұмысты жүйелеу;
- Ақпараттық жұмыс көрсетісіне айналып отыру.

№	Іс-шараны атауы	Мақсаты	Құтылуын мерзімі
1	Білім сапасын бақылау	Мектептегі білім сапасын бақылау мақсатында мерекелік ішкі шараларды ұйымдастыру	Білім сапасындағы өзгерістерді бақылау
2	9,11 сынып оқушыларымен қорытынды аттестаттауға дайындық жұмысын жүргізу	9,11 сынып оқушыларымен қорытынды аттестаттауға дайындық жұмысын жүргізу	Қорытынды аттестаттауға дайындық жұмысын жүргізу
3	«Үлгерімі төмен» оқушыларымен жұмыс	Бір топқа біріккен сабақтар ұйымдастыру оқушыларға көмек көрсету	Білім сапасын арттыруға ықпал ету

ЖОСПАРЫ

Оқу-ісі

«Табысты оқыту – табысты түлек» айдарынан көрініс – 3 сурет

Талантты және дарынды балалар

«Жомарт түлек – Тараз» жобасы аясында атқарылатын жұмысты үйлестіру

«Кәсіптік бағдар» аясында жұмыстың жүргізілуін жүйелеу

Талантты және дарынды балалар

«Үлгерімі төмен» оқушылармен атқарылып жатқан жұмысты жүйелеу

Оқу мен оқытуды жақсарту

Оқу-ісі

Талантты және дарынды балалар кездесулер ұйымдастыру

Түлектердің мектепке жасаған сыйлықтары

Түлектердің мектеп оқушыларымен спорттық іс-шаралар жүргізуі

Мектеп бірлестігі мен жергілікті жоғары оқу орны профессорларымен бірлескен жұмыс

9-сынып оқушыларымен жергілікті колледж мамандарының кездесуі

Жалпы мектеп оқушыларының өз мектебіндегі жетістіктері мен жетістіктерімен кездесуін ұйымдастыру

Спортпен жетістігі бар оқушылар

Тура білім олимпиадасының жеңімпаздары

«Алып ұя» мектебінен түлектердің ұшып шығу сәтін ұйымдастыру

Спортпен жетістігі бар түлектермен кездесу

Қорытынды аттестаттауға дайындық жұмысын ұйымдастыру

Мұғалімдердің сыныптан тыс дайындық жүргізуі

Мектеп әкімшілігінің ай сайын ашатын іс-шарасы

Оқушылармен жеке жұмыс жасау

Қосымша сабақтар жүргізуі

Мектеп әкімшілігі тарапынан үнемі марапаттап отыру

Сабақтардағы оқушы белсенділігі

Мұғалімнің сабақты оқу әдісі

Мектеп әкімшілігі тарапынан атқарылып жатқан іс-шаралар

Қорытынды аттестаттауға дайындық жұмысын үйлестіру

«Үлгерімі төмен» оқушылармен атқарылып жатқан жұмысты жүйелеу

Мектеп бағытына сай атқарылған іс-шаралардан көрініс -4 сурет

Халықаралық, Республикалық өнер байқаулары және сол байқаулардың жеңімпаздары

«Бақылаудағы бала» жобасы аясындағы жұмыс

Тәрбие мен құқық саласы

«Туған жерге тағзым» жобасы аясында атқарылған жұмыстар

Атқарылған жұмыс үшін алған марапат. Телевидениедегі тұхбат

«Жолда жүру ережесі» бойынша атқарылған жұмыс

2020-2021 Оқу жылындағы жетістіктер

120 ұпай
Абай атындағы қазақ ұлттық университеті

115 ұпай
Сулейман Демирель атындағы қазақ-түрік халықаралық университеті

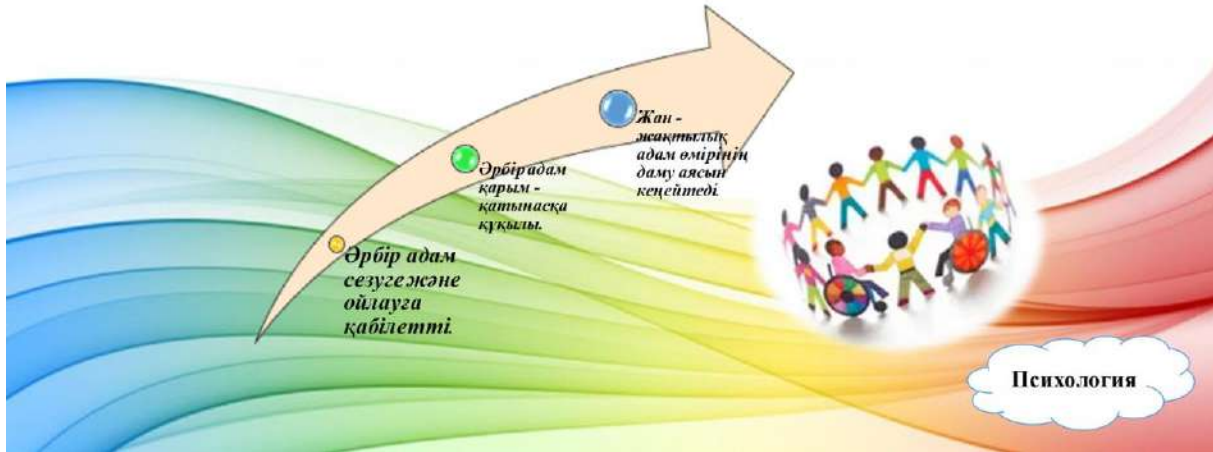

113 ұпай
Ш.Есенов атындағы Каспий Мемлекеттік технологиялар университеті

«Табысты оқыту – табысты түлек» айдарынан көрініс-5-сурет

Инклюзивті оқыту – өмір қажеттілігі

Максаты : Даму мүмкіндігі шектеулі балаларды қалыпты балалармен бірге білім беру. Яғни адамның жанысына, дініне, шығу тегіне қарамастан тең құқылы жеке тұлға ретінде білім беру жүйесі болып табылады. Инклюзивті білім беру- мүмкіндігі шектеулі балаларды оқытып-үйретудің бір формасы.

Шәһині Қалдаяқовтың «Менің Қазақстаным» атты мүмкіндігі шектеулі балалар арасында өткен байқаудың жеңімпазы Құралбек Қайсар марапаты

Қайсармен түзету сабағының барысы

Мүмкіндіктер белесінің шыңын бағындырып, білім ғана емес кино саласында жұлдызы жарқыраған Жасұлан

Психология

Мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс – 7-8сурет

«Жүректі жылытар мейірімділік»

Социолог

Мақсаты Оқушыбойында адамгершілік, патриотизм, мейірімділік, қайырымдылық қасиеттерін дамыту.

Мектеп оқушыларымен, ата-аналармен әлеуметтік педагогикалық жұмыстар жүргізу және аз қамтамасыз етілген отбасы балаларын, көпбалалы отбасы балаларын, жартылай жетім және оралман оқушылармен әлеуметтік қолдау жұмыстарын жүргізу, сонымен қатар тәртібінде ауытқушылығы бар және қиын, құқық бұзуда бейім балалармен әлеуметтік-психологиялық және құқықтық жұмыстарды ұйымдастыру, отбасы мен мектеп арасындағы ынтымақтастықты нығайту.

Жалпы оқыту қорынан берілген куртқа, етік, мектеп формасы ата-аналарға таратылды.

№57 орта мектебінде аз қамтылған, көп балалы 137 оқушы ыстық тамақпен қамтылған

Брокераж комиссиясының жұмысы

Өмірлік қиын жағдайдағы балаларды қолдау орталығына барып 33 жануаға сыйлықтар таратылды

Республикалық бюджеттен берілген компьютерлерді аз қамтылған, көпбалалы отбасыларға таратылуы

Аз қамтылған отбасыларға әлеуметтік қолдау 9-10 сурет

Мектеп оқушыларының танымдық қабілетін дамыту мақсатындағы іс-шарадан көрініс-11 сурет

ҚОРЫТЫНДЫ БАҚЫЛАУ (тесттер жинағы)

1. Өндіріс тиімділігін жоғарлату мен пайданы молайту мақсатында қолданылатын принциптер әдістер және өндірісті басқару амалдарының жиынтығы

A) басқару

B) менеджмент

C) маркетинг

D) стратегиялық менеджмент

E) басқаруменеджменті

2. Ұйымның қызметшілерін іріктеу бөлу дамыту басқарудың қай түрі?

A) оперативті басқару

B) технологиялық жетекшілік

C) экономикалық жетекшілік

D) ортақ жетекшілік

E) қызметшілерді басқару

3. Басқарудың жоғарға буыны

A) мидле менеджмент

B) ловер менеджмент

C) топ менеджмент

D) менеджер

E) менеджмент

4. Басқарудың басқарылатын бөлігі бұл жағдайы ойланған нәтижеге әкелетін басқару Жүйесінің бөлігі

A) басқару объектісі

B) басқару субъектісі

C) ұйымдық құрылым

D) кәсіпқой менеджер

E) басқару менеджмент

5. Басқару әдісінің 3 түрі бар

A) өміршендік өмірсүру мүмкіндігін ұзарту нәтижелік және тиімділік

B) тәжірибені іске асыру экономикалық нормативті

C) бұйрықты әдіс экономикалық әдіс әлеуметтік психологиялық әдіс

D) А және В пункттерідұрыс

E) дұрыс жауабы жоқ

6. Бәсеке ұйымның еркіндігін шектеу арқылы ұйымның мақсатына құрылымына басқару

Әдісіне ықпал етеді

A) жабдықтаушылар

B) бәсекелестер

C) клиенттер

D) қаржылық ұйымдар

E) оқу орындары

7. Екі немесе одан да көп адамдар арасындағы ақпарат алмасу

A) мультипликация

B) монополия

C) нулификация

D) коммуникация

E) дивидент

8. Ақпарат арналған жақ және сол ақпаратты түсіндіру?

A) салушы

B) алушы

C) арна

D) хабарлау

E) жіберуші

9. Білім немесе жинақталған тәжірибе арқылы келісілген таңдау шешімі қалай аталады?

A) рационалдық шешім

B) пікірлерге негізделген шешімдер

C) шешімдерді қабылдау критерилер

D) бағдарланған шешім

E) интуициялық шешім

10. 1868-1933 ж. жадамдық қарым-қатынастар мектебінің негізін салушылардың бірі?

A) Әбу НасырӘл Фараби

B) Генри Форд

C) Фоллет Мэри Паркер

D) Джеймс Муни

E) Френк Гилберд

11. Тұрақты сатып алушыларға жыл бойында қолы жеткен сату айналымы үшін берілетін кемітпе қалай аталады?

A) прогрессивті кемітпе

B) маусымдық кемітпе

C) бонустық кемітпе

D) саудалық кемітпе

E) арнайы кемітпе

12. Нақты зерттелетін мәселелер үшін жаңа ғана жиналған ақпарат?

A) бағалық ақпарат

B) сандық ақпарат

C) бастапқы ақпарат

D) икемді ақпарат

E) аяқталмаған ақпарат

13. Мемлекеттік мекемелерді ұйымдастыру және сондағы қызметкерлерге билік жүргізуді жүзеге асыру?

A) мемлекеттік менеджмент

B) әскери менеджмент

C) құрама одақтық немесе клубтық менеджмент

D) бизнес менеджмент

E) үкімет

14. Басқару қызметін бөлісу процесін етене дамыту дегеніміз?

A) жауапкершілік

B) өкілеттілік беру

C) табыстау

D) өкілеттіліктер

E) басқару

15. Адам қызметі мен өзін-өзі ұстау құбылыстарына қатынас және белгілі принциптер мен нормаларға қатынас және белгілі принциптер мен нормаларға байланысты олардың маңыздылығын орнату?

A) бағыттау

B) бағалау

C) бақылау

D) бағдарлау

E) бюджет

16. Ұйым мақсатына жетуді анықтайтын және оларға жету жолдары үйрететін қызмет түрі?

A) жоспарлау функциясы

B) басқарудың негізгі функциясы

C) стратегиялық жоспарлау

D) мақсаттар мен жоспарлар

E) шешімдер қабылдау

17. Белгілі бір мақсатқа немесе мақсаттарға жету үшін қызметтері сапалы түрде үйлестірілген адамдар тобы?

A) мақсат

B) топтар

C) ұйым

D) группа

E) бөлімдер

19. Таңдаудың баламалық нұсқаларын бағалау стандарттары?

A) пікірлерге негізделген шешімдер

B) шешімді қабылдау шешімдері

C) интуициялық шешім

D) рационалдық шешім

E) бағдарлама шешім

20. Менеджмент ағылшын тілінен аударғанда қандай мағына білдіреді?

A) басқару

B) жекеше

C) үкім

D) билік

- Е) орган
21. Ғылыми менеджменттің пайда болуы кімнің есімімен байланысты?
- А) М.Альберд
В) К.Маркс
С) **Ф.Тейлор**
D) А.Радугин
Е) Д.Кейнс
22. Стратегия терминінің грек тілінен аударғандағы мағынасы?
- А) **генерал өнері**
В) жоспарлау өнері
С) менеджер өнері
D) басқару қызметі
Е) ресурстарды бөлу
23. Стратегиялық жоспарлау моделі:
- А) ұйым міндеті
В) ұйым мақсаты
С) стратегияны жүзеге асыру
D) стратегияны бағалау
Е) **барлық жауабы дұрыс**
24. «Компанияның ұзақ мерзімдік мақсаты қандай» өздеріне осы сұрақты қойған қай елдің менеджерлері?
- А) **Жапон**
В) Қытай
С) Америка
D) Франция
Е) Қазақстан
25. Менеджмент түрлері?
- А) стратегиялық
В) қаржылық
С) басқарушылық
D) инновациялық
Е) **А, В, D пункттері дұрыс**
26. Модель дегеніміз .....?
- А) зерттеу түрлері
В) менеджмент жүйесі
С) **нақтылықты кескіндеу**
D) басқару қызметі
Е) бақылау типі
27. Менеджерлерді даярлау қанша типте жүзеге асырылады?
- А) 2
В) **3**
С) 5
D) 6
Е) 7
28. Адамдармен жұмыс істеу қандай қызмет түрі?
- А) менеджмент қызметі
В) ұйымдастыру қызметі
С) бақылау қызметі
D) **басқару қызметі**
Е) жоспарлау қызметі
29. Менеджменттің зерттеу әдісі?
- А) басқару процесі
В) **ойын теориясы**
С) сапа және тағы басқа
D) кадрлық
Е) стратегиялық бағыт
30. Өзінің қарамағындағы адам ресурстарын тиімді пайдалану қайсаланың міндеттері?
- А) **менеджмент**
В) мотивация
С) басқару
D) стратегия
Е) дұрыс жауабы жоқ

31. Рынокты сегменттеудің қай стратегиясында шығындар көп болмайды:

A) дифференциалданбаған маркетинг;

B) дифференциалданған маркетинг;

C) шоғырланған маркетинг;

D) селективтіөткізу;

E) эксклюзивтіөткізу;

32. Әртүрлі региондарға байланысты бірдей емес баға орнату тәсілі

A) ынталандыру баға орнату;

B) дискриминациялық баға орнату;

C) психологиялық баға орнату;

D) географиялық баға орнату;

E) бағалық жеңілдік;

33. Мәдени фактор көрсетеді:

A) сатыпалушының экономикалық жағдайын;

B) тұтынушының жағдайын (статусын);

C) сатыпалушының көзқарасы мен қатынасын;

D) сатыпалушының өмірсүру стилі мен жеке адам типін;

E) қоғамдық топқа жатуын;

34. Жеке фактор көрсетеді

A) сатып алушының экономикалық жағдайын;

B) тұтынушының жағдайын (статусын);

C) сатып алушының көзқарасы мен қатынасын;

D) сатып алушының өмір сүру стилі мен жеке адам типін;

E) қоғамдық топқа жатуын;

35. Психологиялық фактор көрсетеді

A) сатып алушының жасын;

B) жанұяның өміршең берінің сатысын;

C) уәждемені;

D) референттік топтарды;

E) субмәдениетті;

36. Әлеуметтік фактор көрсетеді

A) сатып алушының жасын;

B) жанұяның өмір шеңберінің сатысын;

C) уәждемені;

D) референттік топтарды;

E) субмәдениетті;

37. Бәсекелестік күрестегі "шабуыл" стратегиясы қай кәсіпорындікі болады

A) рыноктық үміткер;

B) рыноктық басымдылық;

C) рынок қуысында жайғасқандар;

D) рыноктың жолын ұстаушы (қуушы);

E) монополист;

38. Рыноктағы өзінің үлесін кеңейтуге күресетін кәсіпорынды көрсетіңіз:

A) рыноктық үміткер;

B) рыноктық басымдылық;

C) рынок қуысында жайғасқандар;

D) рыноктың жолын ұстаушы (қуушы);

E) монополист;

39. Бәсекелестік күрестегі рыноктық басымдылық стратегиясының негізгі мәнінде ?

A) жаңа рыноктарды жаулап алу;

B) бар жағдайды сақтау;

C) бәсекелестерге үзіліссіз шабуыл жасау;

D) нақты рынокта жол беру;

E) рыноктың белгілі қуысында жұмыс жүргізу;

40. Бәсекелестер жағынан қарсы әрекет шығармайтындай өзінің жұмысында кеңейту стратегиясын таңдайтын кәсіпорынды көрсетіңіз:

A) рыноктық үміткер;

B) рыноктық басымдылық;

C) рынок қуысында жайғасқандар;

D) рыноктың жолын ұстаушы (қуушы);

E) монополист;

41. Рыноқтағы үлкен үлесі бар кәсіпорынды көрсетіңіз:
- A) рыноктық үміткер;
  - B) рыноктық басымдылық;
  - C) рынок қуысында жайғасқандар;
  - D) рыноктың жолын ұстаушы (қуушы);
  - E) рыноктың жолын ұстаушы және рыноктық озат;**
42. Рыноктық "терезе" дегеніміз
- A) өздерінің талғамдарын толық қанағаттандырмайтын және өндірушілер елемейтін рынок сегменті;**
  - B) фирма өзіне басым орын қамтамасыз еткен рынок сегменті;
  - C) фирма өзіне тұрақты орын қамтамасыз еткен рынок сегменті;
  - D) мінез-құлықтық принцип бойынша анықталған рынок сегменті;
  - E) психографиялық принцип бойынша анықталған рынок сегменті;
43. Бәсекелестік күресте "жаппай қорғау", яғни тұтынушылардың терең қажеттіліктерін табу арқылы өзінің әрекет жасайтын жерлерін кеңейту мен айналысатын кәсіпорын түрі:
- A) рыноктық үміткер;
  - B) рыноктық басымдылық;
  - C) рынок қуысында жайғасқандар;
  - D) рыноктың жолын ұстаушы (қуушы);**
  - E) рынок қуысында жайғасқандар және рыноктық үміткер;
44. Күштірек бәсекелестерді қызықтырмайтын өзгеше орнын тапқан, өсуге потенциалы бар кәсіпорынды көрсетіңіз :
- A) рыноктық үміткер;
  - B) рыноктық басымдылық;
  - C) рынок қуысында жайғасқандар;**
  - D) рыноктың жолын ұстаушы (қуушы);
  - E) рыноктың жолын ұстаушы және рыноктық озат;
45. Қай бәсекелестік стратегияда фирма әлсіреген рынок жерлерін беріп, сонымен қатар ең жақсыларын күшейтеді
- A) жаппай қорғау;
  - B) орнын қорғау;
  - C) сығыстырылған қорғау;**
  - D) ескертуді қорғау;
  - E) қарсы шабуыл;
46. Менеджменттің стратегиялық негіздерін жүзеге асыру үшін қандай негіздерін меңгере білу керек?
- A) тәуекел
  - B) қаржы
  - C) саралау
  - D) ойлау**
  - E) айқындау
47. Менеджмент міндеттері
- A) имитациялық модельдендіру
  - B) стратегиялық бағытты анықтау**
  - C) басқару шешімін анықтау
  - D) моделдендіру бағыты
  - E) дұрыс жауабы жоқ
48. Ұйымдастыру мен басқару жұмыстарын жүзеге асыратын басқарушы маман?
- A) бизнесмен
  - B) басқарушы
  - C) адамдар
  - D) менеджер**
  - E) барлық жауабы дұрыс
49. «Менеджменттің негіздері басқарудағы ой пікірдің дамуы» кітабында мектептің қаша түрі белгіленді?
- A) 5
  - B) 8
  - C) 4**
  - D) барлығы дұрыс
  - E) дұрыс жауабы жоқ
50. Біліміне сенімімен дәстүріне қарай қалыптасу қай ортаға негізделген?
- A) сыртқы әлеуметтік орта**
  - B) сыртқы технологиялық орта

- С) ішкі стратегиялық орта
 D) сыртқы экономикалық орта
 E) дұрыс жауы жоқ
51. Сыртқы экономикалық орта элементтеріне жататыны?
 A) ақша несие қаржы
 B) қоғам қоршаған орта
C) капитал машина ғимарат
 D) технология техника
 E) машина ақшакәсіпорын
52. Менеджменттің қай деңгейіне алғашқы буындағы?
 A) бастапқы
 B) ортаңғы
 C) алдыңғы
 D) соңғы
E) төменгі
53. Басқарудың жоғарғы буыны?
 A) мидле менеджмент
B) топ менеджмент
 C) ловер менеджмент
 D) басқару менеджмент
 E) бақылау менеджмент
54. Ғылыми менеджмент негізін қалаған америка менеджері?
 A) А.Г.Форд
B) В.Ф.Тейлор
 C) С.Л.Гильберд
 D) В және С пунктері дұрыс
 E) Барлық жауабы дұрыс
55. X-XII ғасыр басқару саласыдағы алғашқы ойшылдарының бірі?
 A) Аристотель
B) Әбу НасырӘл- Фараби
 C) Тәуке хан
 D) Ибн Сина
 E) Дұрыс жауабы жоқ
56. Тактика терминінің ұғымы?
 A) жоспар бойынша мақсаттарға жету
 B) баламалар
 C) жоспарларды тұжырымдау
 D) барлық жауабы дұрыс
E) дұрыс жауабы жоқ
57. Менеджмент дегеніміз .....?
 A) өнімнің өзіндік құнын есепту
 B) белгілі бір мөлшерде көрсетілген уақытта өнімнің жалпы құны
 C) өте күрделі дамитын жүйе
D) дұрыс жауабы жоқ
 E) колдау, бағалау деген ұғым
58. Жапон менеджментінің ерекшеліктері:
 A) өнімдердің өз уақытында шығарып отырады
B) шешімдер әрдайым бір ауыздан қабылданады
 C) қазіргі заман уақыт талабына сай мүмкіндіктерін орындау
 D) өнімдерін тәуеклге шығару
 E) дұрыс жауабы жоқ
59. Техникалық факторлар?
 A) диагностикалық элемент
 B) бәсекелесушілердің болашақ мақсатын талдау
 C) ұсақ компаниялар
D) сыртқы органның технологиясын талдау
 E) дұрыс жауабы жоқ
60. Американдық менеджменттің ерекшеліктері?
A) шешім қабылдаудың дербес сипаты
 B) шешімді ұжыммен қабылдау
 C) нақты шешімдерді қабылдай отырып қателеспей

- D) жақсы дамыған өнімдерін жоғарлату көптеп шығару
 E) барлық жауабы дұрыс
61. Менеджменттің басты мақсаты?
A) фирма қызметінің нәтижелігі мен тиімділігін арттыру
 B) өнім бірлігін өндіруге кетіру
 C) белгілі бір нәтижеге қол жеткізу нысаны
 D) міндеттелген жұмыстарын іске асыру
 E) белгілі бір мақсаттарға жет у үшін өз мүмкіндіктерін жоғалтпау
62. Бір жүйелі принцип?
 A) әдістемелер тағайындаудың нарықтық жағдайын қамтамасыз ету
B) барлық сатып алушылар тек қана бір бағамен төлейді
 C) өндіруші өз бағасымен тауарын өткізу
 D) тауардың сортын және сапасын анықтау
 E) келісім шартта көрсетілгендей анықтамаларды тағайындау
63. Басқарудың демократиялық стилі?
 A) басқару стилі
 B) сипатталатын басқару стилі
C) қызметтер арасындағы шешімдер қабылдау
 D) басшылар қабылдаған әрекеттер мен шешімдер жиынтығы
 E) барлық жауабы дұрыс
64. Басқарудың негізгі функциялары?
A) болжау, ұйымдастыру, жоспарлау
 B) ұйымдастыру процесі
 C) қажеттілік шаралар жиынтығы
 D) ұйымшылдық болуы
 E) дұрыс жауабы жоқ
65. Басқарудың либералдық стилі?
A) қол астындағы жұмысшылар жұмысынан немқұрайлықпен қарайтын басқару стилі
 B) қозғалыс стилі
 C) арнаулы білім стилі
 D) дұрыс жауабы жоқ
 E) барлық жауабы дұрыс
66. Менеджмент ағылшын тілінен «Басқару» дегенді білдіреді, яғни басқарудың қанша түрі болады?
A) 2
 B) 3
 C) 4
 D) 7
 E) 5
67. Басқарудың субъектісін тап.
 A) фирма
 B) завод
 C) кәсіпорын
D) менеджмент
 E) барлық жауабы дұрыс
68. Басқару объектісін тап.
 A) жетекші
 B) басшы
 C) менеджмент
D) фирма
 E) адам
69. Менеджмент дамуында қанша мектеп қалыптасты?
 A) 2
B) 4
 C) 3
 D) 5
 E) 6
70. Ғылыми басқару мектебі қай жылы дара арасында болды?
 A) 1884-1921
 B) 1890-1923
 C) 1891-1925
 D) 1886-1929

Е) 1885-1920

71.Әкімшілік мектеп қай жылдар арасында болды?

A) 1921-1951

В) 1920-1950

C) 1923-1950

D) 1925-1955

E) 1924-1953

72.Адамдық қатынастар және тәртіп мектебі қай жылдар арасында болды?

A) 1939-1961

B) 1940-1960

С) 1950-1960

D) 1951-1965

E) 1941-1963

73.Ұйымның алға қойған мақсаттарға жету үшін сәйкесінше жоспарлау, бақылау процестері не деп аталады?

А) басқару

B) бақылау

C) ынталандыру

D) технология

E) экономика

74.Арнайы тәсілдер мен әдістер сонымен қатар, жұмыстарды ұйымдастыру мен қызметтерді бақылау арқылы жүзеге асатын басқару әрекеттерінің нақты түрі?

A) дұрыс жауабы жоқ

B) менеджмент факторлары

C) менеджментті бақылау

D) менеджмент принциптері

Е) менеджмент функциясы

75.Ұйым өз мақсатына жету үшін қамтамасыз ететін процес, ол-

A) ынталандыру

B) басқару

С) бақылау

D) мұқтаждық

E) менеджмент

76.Бақылаудың қанша түрі бар?

A) 1

B) 2

С) 3

D) 4

E) 5

77.Қай жоспарлау әдісі мейлінше тиімді деп саналады?

A) дұрыс жауабы жоқ

В) төменнен жоспарлау

C) жоғары жоспарлау

D) салықты жоспарлау

E) в және d пунктері дұрыс

78.Қызметтері сапалы түрде ортақ мақсатқа жетуге бағытталған адамдар тобы қалай аталады?

A) мемлекет

B) демократия

C) орта

D) ұйым

E) менеджмент

79.Өмірсүру, қарым-қатынас және өсу қажеттіліктерін кімнің мотивациялық теориясына жатады?

A) А.Смит

B) Аристотель

C) Тейлор

D) Г.Гант

Е) Альфред

80.Мақсаттар қайшылығы қай қайшылық типіне жатады?

A) орта мен адамдар арасында

B) орта мен топ арасында

С) топ пен адам арасында

- D) мемлекет пен адам арасында
 E) дұрыс жауабы жоқ
81. Анықталған операциялар арқылы міндеттерді орындау амалы?
 A) стратегия
B) әдістер
 C) жоспарлау
 D) ұйым
 E) сызықтық
82. Кәсіпорын концепциясы ұзақ мерзімді негізін қалаушы жоспар?
 A) ұйым
 B) жоспарлау
D) стратегиялық
 E) ынталандыру
83. Басқарудың әртүрлі дәрежелері мен фирмалардың бөлімшелері арасындағы тұрақты байланыстар не деп аталады?
 A) жоспарлау
 B) бақылау
 C) басқару
D) құрылым
 E) ұйымдастыру
84. Фирма жоспарының қай түрі айқындаудың жоғары дәрежесімен сипатталады?
A) қысқа мерзімді жоспар;
 B) орта мерзімді жоспар;
 C) ұзақ мерзімді жоспар;
 D) біркелкі интегралды жоспар;
 E) стратегиялық жоспар;
85. Жоспардың қай түрінде фирманың алдағы болашағы көрінеді
 A) қысқа мерзімді жоспар;
 B) орта мерзімді жоспар;
C) ұзақ мерзімді жоспар;
 D) біркелкі интегралды жоспар;
 E) жалпы шаруашылық жоспар;
86. Жоспардың қай түрі қызмет көрсететін фирмаларға өңделеді
 A) қысқа мерзімді жоспар;
 B) орта мерзімді жоспар;
 C) ұзақ мерзімді жоспар;
D) біркелкі интегралды жоспар;
 E) стратегиялық жоспар;
87. Жоспардың қай түрі өнеркәсіп тауарларына өңделеді
 A) қысқа мерзімді жоспар;
 B) орта мерзімді жоспар;
 C) ұзақ мерзімді жоспар;
D) біркелкі интегралды жоспар;
 E) жалпы шаруашылық жоспар;
88. Қажеттіліктердің маңыздылық дәрежесі бойынша А. Маслоу бірінші (төменгі) қатарға нені қояды
 A) өзін сақтау қажеттілік;
 B) әлеуметтік қажеттіліктер;
C) физиологиялық қажеттіліктер;
 D) өзін құрметтеу қажеттілігі;
 E) өзін таныту қажеттілігі;
89. Басшының шешім қабылдауға әсер ететін қандай жеке ерекшеліктері психологиялыққа жатайды?
 A) басқарушылық концепциясы;
 B) тұлғаның басқарушылық қабілеттіктері;
C) тұлғаның басқарушылық қажеттіліктері;
 D) басқарушылық ниеттері;
 E) басқарушылық ойлауы.
90. Шешім қабылдау стратегиясы – ол...
A) шешім қабылдаушы адамның (ШҚА) мақсатқа жетудегі мінез-құлқының сипаты;
 B) мақсатқа қысқа мерзімде жету;
 C) мақсатқа жету мүмкіншіліктері

Д) мақатқа жету мерзімдері;

Е) барлық жауап дұрыс.

91.Адамдарды формальды емес ұйымдарға кіруіне қозғаушы себептер:

А) құрамда болу сезімі, өзаражәрдем, қорғау, қатынаста болу, ұнату

В) ұйымның мақсаттарды жүзеге асыру процесі

С) ұйымның ішкі орта факторларының өзара байланысы

Д) ұйымның сыртқы орта факторларына тәуелділігі

Е) ұйымды басқару қажеттілігі

92.Еңбекті көлденең (горизонталь) бағытта бөлудің мәні неде?

А) еңбекті жалпы қызметтің құрама бөліктері – компоненттерге бөлу

В) басқа адамдардың жұмыстарынүйлестіру жөніндегі қызмет

С) технологиялық және экономикалық басқару

Д) жалпы басшылық жәнеоперативті басқару

Е) персоналды басқару

93.Ұйым миссиясын қалайт үсінесіз?

А) жалпы мақсат

В) басты мақсаттар

С) мақсаттар тобы

Д) стратегиялық мақсаттар

Е) ерекше приоритетті мақсаттар

94.Шешімдер қабылдауәдістері:

А) барлық жауап дұрыс;

В) сандық, сапалық;

С) формалды әдістер, логикалық әдістер;

Д) жеке және ұжымдық әдістер;

Е) төлем матрицасы, шешімдер бұтағы

95.Басқа адамдардың жұмысы нүйлестір уісінің мәні:

А) вертикаль (тік) бағытта еңбекті бөлу

В) горизонталь (көлденең) бағытта еңбекті бөлу

С) ұйым мақсаты

Д) ұйым қағидалары

Е) ұйым міндеттері

96.Басқару деңгейін не құрастырады?

А) вертикаль (көлденең) бағытта еңбекті бөлу

В) горизонталь (тік) бағытта еңбекті бөлу

С) басқару функциялары

Д) басқару процесі

Е) басқару акті

97.Өндірісті басқару дегеніміз:

А) ғылыми-зерттеу, тәжірибе – конструкторлық жұмыстарды жүргізу; өндірістің дамуын қамтамасыз ету; өндірісті өткізуді қамтамасыз ету; басқарудың ұйымдық құрылымын құрастыру

В) жоғары кәсіпқой жұмыскерлермен қамтамасыз ету; басқаруды орталықтандыру және орталықтандырмау; басқарудыдемократизациялау

С) істі (ноу-хау) айқын білу, фундаментальды ойлау мүмкіншіліктері

Д) құралдар мен жабдықтар функциясын жақсы білу

Е) рынок жағдайындағы басқару

98.Ұйымның өз мақсаттарына жетуді қамтамасыз ету процесі – ол

А) жоспарлау

В) басшылық

С) ұйымдастыру

Д) мотивация

Е) бақылау

99.Тейлордың басқару функциялар тобын атаңыз

А) мақсаттаңдау, құралдарды таңдау, құралдарды дайындау, нәтижелерді бақылау

В) даму, маркетинг, өндіріс, басқару

С) коммерциялық, техникалық, қаржылық, әкімшілік функциялары

Д) техникалық, коммерциялық, қаржылық, әкімшілік функциялары, есеп және қауіпсіздікті қамтамасыз ету функциялары

Е) жоспарлау, ұйымдастыру, мотивация, бақылау

100.Басшылардың тікелей басқарушылық әрекетін белгілейтін операциялық басқару теориясы бойынша функцияларды атаңыз

- А) жоспарлау, ұйымдарстыру, кадрлармен жұмыс жасау, басшылық және лидерлік, бақылау
 В) болжамдау және жоспарлау, ұйымдастыру және жарлық беру, үйлестіру және бақылау
 С) мақсаттаңдау, құралдарды таңдау және дайындау, нәтижені бақылау
 Д) дамыту, маркетинг, өндіру және шаруашылықты басқару
 Е) жоспарлау, ұйымдастыру, мотивация, бақылау

МАЗМҰНЫ

КІРІСПЕ	3
БАСҚАРУ МӘСЕЛЕСІНДЕ БАЛАСАҒҰН ҰСТАНҒАН РУХАНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАР	4
ДАНАЛЫҚ ФЕНОМЕНІ	8
«МЕНЕДЖМЕНТ» ТУРАЛЫ ҰҒЫМ	9
СТРАТЕГИЯЛЫҚ БАСҚАРУ	11
БИЛІК ТҮРЛЕРІ	14
ІШКІ ЖӘНЕ СЫРТҚЫ ОРТА	16
АДАМ РЕСУРСТАРЫ МЕНЕДЖМЕНТІ (АДАМ РЕСУРСТАРЫН БАСҚАРУ)	21
«МЕН ЖАСАҒАН 100 ЖАҚСЫЛЫҚ» ЖОБАСЫ АЯСЫНДА МЕКТЕПТЕГІ ТӘЖІРІБЕ	28
ҚОРЫТЫНДЫ БАҚЫЛАУ (Тесттер жинағы)	36
МАЗМҰНЫ	51
ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР	52

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

- 1.Ахметов К., Сағындықов Н. «Менеджмент негіздері» Ақтөбе-Орал 2005 жыл.
- 2.Бердалиев К. «Стратегиялық менеджмент» Алматы, 2011 жыл — 312 б 3.Гриффин Р. «Стратегиялық менеджмент негіздері: бәсекелік артықшылыққа ұмтылу» Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2019. — 544 б.
- 4.Габдуллин Г. Менеджмент или школоведение: как развивается сегодня теория управления образованием // Народное образование. – 2014. – № 10 – С. 99.
- 5.Жұмамбаев С. «Адам ресурстарын басқару» Алматы – 2011 жыл- 201 б.
- 6.Карипбаева Ш. «Педагогикалық менеджмент» пәнінің оқу-әдістемелік кешені. Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті – 2011 жыл.
- 7.Нұрсейтова Г. «Персоналды басқару» Алматы, 2011 жыл – 195 б.
- 8.Рахимбаев А. Менеджмент– Алматы, Заң әдебиеті, 2006. – 150 б.
- 9.Сатымбекова Қ.Б «Ұйымдағы өзгерістерді басқару»- Алматы, 2012 жыл.

Электронды ресурс

10.Бектурганов Е. «Даналық феномені»

<http://www.parlam.kz/ru/blogs/bekturganov/Details/4/74838>

<https://turkustan.info/2020/07/30/mudriklik-fenomeni/>

<https://yenicag.ru/fenomen-mudrosti-velikiy-uchenyy-abu-n/350307/>

<http://www.parlam.kz/ru/blogs/bekturganov/Details/4/74838>

<https://turkustan.info/2020/07/30/mudriklik-fenomeni/>

<https://yenicag.ru/fenomen-mudrosti-velikiy-uchenyy-abu-n/350307/>

Н.А. Баранов. Г.Е. Есімхан «Стратегиялық менеджмент» <https://melimde.com/n-a-baranova-g-e-esimhan-strategiyali-menedjment>

ENGLISH GRAMMAR PREPARATION FOR UNT AND ENGLISH LANGUAGE OLYMPIADS (АҒЫЛШЫН ТІЛІНЕН ҰБТ ЖӘНЕ ОЛИМПИАДАҒА) АРНАЛҒАН ОҚУ-ӘДІСТЕМЕЛІК ҚҰРАЛЫ

Арыстанбекова Гүлнур Бекмахамбетовна

Мұхтар Әуезов атындағы жалпы орта білім беретін мектеп-лицейі, Меркі ауданы

Arystanbekova Gulnur Bekmakhambetovna
Zhambyl oblast, Merke Region
School-lyceum named after M. Auevov

« TEACHING ENGLISH APPROACHES AT SCHOOL »

THE IMPORTANCE OF ENGLISH LANGUAGE

What to teach?

1. Drawings
2. Useful phrases
3. Personalized language
4. What do they want?
5. Functional language
6. Basic grammar (structural PPP)
7. Vocabulary
8. Basic dialogue building
9. Easy listening
10. Very short reading passages

NOTE: STUDENTS' RESPONSE

How to organise effective teaching language approaches???

What if I don't know what to teach?

QUESTIONNAIRE

ENGLISH CLUBS IN SCHOOLS

To carry out cultural, academic, and recreational activities in order to promote the use of the English language in the context of school.

The English club has more specific importance in acquiring the following objectives

- Giving students freedom from conventional academic syllabi, exams and learning
- Increasing fluency accent and building confidence to think and speak English
- Creating an atmosphere of ease and relaxation in practice English
- Integrating students' talents, needs, and interests with the English teaching processes.

«GOLDEN GATE» PROJECT

AIMS

To organize transition from knowledge to competence. To lead project learning into outcomes based on values, forming many skills. To train students to think critically and can be capable to steer information flows in English in their life.

OBJECTIVES

- To read for intensive information retrieval and interpretation required by project courses
- To attain and enhance competence in the four modes of literacy writing, speaking, reading & listening
- To involve in peer interaction and role play
- To organize and store successful use of English
- To coach to demonstrate students' creativity in the process of using language
- Heighten their awareness of correct usage of English grammar in writing and speaking;
- Learn to demonstrate their creativity and academic knowledge
- Improve their reading fluency skills through extensive reading and enlarge their vocabulary
- Practice selecting a topic and planning the paper or presentation; drafting ; revising (for content, format, language, and citations and references); and information-seeking

OUTCOMES

« GOLDEN GATE » EDUCATIONAL PROJECT

ACADEMIC ENGLISH COURSE

ENGLISH DRAMA CLUB

ENGLISH PRACTICE COURSE

ПЕДАГОГИКАЛЫК ПРАКТИКА - ЖАҢЫ МУУНДУН МУГАЛИМИН ДАЯРДООНУН МААНИЛҮҮ ЭТАБЫ

Асаналиева Ч.Н., Сулайманова Р.Т.
Ж.Баласагын атындагы КУУ, Бишкек

Рецензенттер:

1. Калдыбаева А., педагогика илимдеринин доктору, профессор
2. Мукамбетова А., педагогика илимдеринин доктору, профессор

Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлигинин алдындагы базалык жогорку окуу жайы И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин окуу-усулдук бирикмесинин 2022-жылдын 21-мартындагы № 01-13/323 корутундусунун жана эксперттик корутундунун негизинде, ББЖИ министрлигинин 2022-жыл 21-апрелиндеги буйругуна ылайык, сунушталган грифи педагогикалык багыттагы орто жана жогорку кесиптик окуу жайлардын студенттери үчүн окуу-методикалык колдонмо катары уруксат берилди.

Асаналиева Ч.Н.
Сулайманова Р.Т.

Педагогикалык практика - жаңы муундун мугалимин даярдоонун маанилүү этабы: Педагогикалык багыттагы орто жана жогорку кесиптик окуу жайлардын студенттери үчүн окуу-методикалык колдонмо. – Б.: 2022. - 154 б.

Окуу-методикалык колдонмо Ж.Баласагын атындагы КУУнун студенттеринин педагогикалык практикасын уюштуруу жобосунун негизинде иштелип, педагогикалык практиканы уюштуруунун жана өткөрүүнүн жол-жоболору, көрсөтмөлөрү менен берилди.

Аталган эмгек орто жана жогорку окуу жайлардын педагогика багыттарында билим алып жаткан студенттерине, магистранттарына, ошондой эле колледждердин, ЖОЖдордун окутуучуларына жана мектеп мугалимдерине арналат.

Кириш сөз

Азыркы демократиялаштырылган коомдо билим берүү системасы социалдык, өндүрүштүк жана рыноктук кайра түзүүлөрдүн контекстинде өнүгүп жатат. Кесиптик жогорку билим берүү чөйрөсү улам барган сайын бир топ маанилүү коомдук шарттардын өсүп өнүгүшүнүн негизинде болочоктун “интеллектуалдык капиталын” өнүктүрүүчү олуттуу бөлүгү болуп калууда. Динамикалуу түрдө өзгөрүү шартында социалдык-экономикалык чөйрөдө XXI кылымдын болочок мектеп мугалими кесиптик компетенттүүлүккө ээ болгон, ийкемдүү, чыгармачыл, өзүн-өзү коомдогу талаптарга ылайыктуу өстүрүүгө милдеттүү. Бул багыт азыркы дүйнөдөгү билим берүүнүн жаңы ролу менен байланыштуу жана ЕВРОПАНЫН КЕНЕШИНИ жетектөөчү документтеринде (Меморандум непрерывного образования Европейского Союза 2001) ачык көрсөтүлгөн. Ошондуктан билим берүү чөйрөсүндө, өзгөчө ЖОЖдо билим берүүнүн сапатын жогорулатуу көйгөйдүн негизинде болочок мугалимди инсан катары, келечектин адиси катары калыптандырууда жаңы мамиле, компетенттүү мамиле келип чыгууда. Аталган компетенттүү мамиленин негизинде жалпы жана атайын билимдерди берүү менен катар, мамлекеттик стандарттын негизинде (2021) кесиптик компетенттүүлүктү калыптандыруу менен бирге, коомдун өсүп өнүгүүсүнө керектүү сапаттардын (коммуникативдүүлүктү, демилгелүүлүктү, өз алдынчалыкты, чыгармачылык даярдыкты, жоопкерчиликти, чечкиндүүлүктү, белгиленген максаттарды ишке ашыруу билгичтигин ж.б.) өнүктүрүү маселеси жатат. Кыргыз Республикасынын мектептик билим берүүсү бүгүнкү күндө массалык билим берүүнүн өзөгүн түзүп турат. Ж.Баласагын атындагы КУУнун педагогикалык факультетинде даярдалып жаткан студенттерди, Республиканын мектептеринде педагогдук кесипти аркалап калуусуна шарт түзүү, бүгүнкү күндөгү негизги маселелерден. Болочок мугалимдерибиздин кесипке багыт алуусунун өзөгүн жалпы билим берүү мекемелери түзгөндүктөн, алар биздин бүгүнкү турмушубуз жана эртеңки келечек муундарга билим берүүнүн улуттук байлыгынын очогун түзүп келет. Мына ушуга байланыштуу ЖОЖдо мектепке даярдалып жаткан студенттерди адистик, педагогикалык сапаттарга даярдоо, студенттик аудиториядагы алган теориялык билимди практикалык ишмердүүлүк менен бекемдөө азыркы учурдун **эң актуалдуу** маселелеринен.

Практиканын негизги ролу - студенттердин кесиптик педагогикалык компетенттүүлүгүн жогорулатууга өбөлгө түзүү, же болбосо болочок мугалимдин функциясынын толугу менен аткарышы, окуу-тарбиялык процесстерди уюштуруудагы жеке педагогдук сапатты калыптандыруу. Окуучуларды тарбиялоодо педагогикалык комплекстүү мамиле түзүү мүмкүнчүлүгү практика учурунда ишке ашат. Педагогикалык практиканын дагы бир өзгөчүлүгү, студенттин педагогикалык иш менен таанышуусу мугалим-класс жетекчи катары кесипкөй эмгектин чыныгы көйгөйлөрүнө кириши. Педагогикалык практиканын жүрүшүндө ар бир студенттен мугалимдик кесиптин чыгармачылыгына багыт алуусу, (окуучулардын жана коллективдин психология- педагогикасын үйрөнүүсү, өз предмети боюнча жана тарбиялык ишти пландоосу, сабак өтүүсү,

класс жетекчинин жардамчысы жана класс жетекчи катары иштөөсү, методикалык жактан изденүү иштери ж.б.) изденүүсү талап кылынат. Ошондуктан педагогикалык практика учурунда студенттин ишмердиги кесипкөй мугалим катары ишинин мазмуну жана көлөмү жогору деңгээлде болушу негизги талаптардын бири.

Педагогикалык практиканын жүрүшүндө болочок мугалимдин ишмердиги теориялык даярдыкта алган билими менен айкалышып, **кесиптик компетенттүүлүгүнүн өнүгүшүнө** жана түзүлүшүнө шарт түзөт.

1-БӨЛҮМ. КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮК ПАРАДИГМА- ПЕДАГОГИКАЛЫК ПРАКТИКАНЫ ЖАҢЫЧА УЮШТУРУУНУН НЕГИЗГИ БАГЫТЫ

Студенттердин билим сапатын жогорулаткан технологияларды иштеп чыгуу жана аларды турмушка ашыруу жаатындагы бүгүнкү коомдун чакырыктарына жооп бере ала турган келечектеги квалификациялуу мугалимдерди даярдоо иши бакалавр - педагогдор менен болгон иш- аракеттердин ыкмаларын, формасын жана мазмунун жакшыртууну талап кылууда. Бул өнүктөн алганда, билим берүү мекемелериндеги системалуу кесиптик практикалык иште студенттердин теориялык билимдерин ырааттуу колдонууну талап кылган педагогикалык практика өзгөчө мааниге ээ. Ошол эле учурда бүгүнкү күндө болочок мугалимдерди даярдоо системасынын да өзгөчөлүктөрүн белгилей кетүү зарыл. Компетенттүү мамилени негизинде окутуу болочок мугалимди оптималдуу карым-катнашты түзүүгө, чечкинсиздикти жеңүүгө, алдына койгон максаттарды олуттуу жана чыгармачыл түрдө чечүүгө болгон жөндөмдөрүн өнүктүрүү менен бирге, жалпы кесиптик, ошону менен бирге, кесиптик компетенттүүлүктү калыптандырууга мүмкүндүк берет. Азыркы педагогикалык илимде жаңы методологиялык көз караштар пайда болуп, жаңы инновациялык процесстерге жолдор ачылып, болочок мугалимди окутууда жана тарбиялоодо **жаңы билим берүү парадигмасы** иштелип чыгууда, бул жаңы кылымдын адистеринин кесиптик даярдыгын компетенттүү мамилени негизинде калыптандыруу.

Билим берүү жаатында кесиптик милдеттерди, тапшырмаларды так аткарууга жөндөмдүү жана тандап алган ишмердүүлүк чөйрөсүндө ийгиликтүү иштей алган, универсалдуу, кесиптик компетенцияларга ээ болгон, аны эмгек рыногунда атаандаштыкка туруктуу жана кубаттуу түрткү бере ала турган педагогду даярдоо. Бул айтылгандардын бардыгы студенттерди кесипке багыттоо ишмердүүлүгүнө кыска мөөнөттө даярдоо, билим берүү системасын жакшыртуу менен гана ишке ашырылышы мүмкүн. КР 2003 - жылы 30 - апрелде чыккан «Билим берүү жөнүндө» №92 (22- берене) мыйзамында жогорку билим берүүнүн төмөндөгүдөй деңгээлдери бекитилген – бакалавриат, магистратура. Бакалавр-педагог - бул өтө тездик менен өзгөрүп жаткан дүйнөлүк шартта үзгүлтүксүз компетенттүүлүкө багытталган билим берүүнүн кесиптик мсалелерин чечүүгө жөндөмдүү практик-мугалим. Студенттердин инсандык сапаттарын калыптандырууда максатка умтулуу, уюштуруучулук, жоопкерчилик, атуулдук, коммуникативдүүлүк, сабырдуулук, жалпы маданияттуулукту жогорулатуу, үзгүлтүксүз билим берүү жана өз билимин өркүндөтүү тажрыйбасын толук кандуу иш жүзүнө ашырууга аракет жасоо абдан маанилүү. Адистин кесиптик ишмердүүлүгү билим берүү, социалдык жана илимий чөйрөнү өзүнө камтыйт. Адистерди даярдоодо, бүтүрүүчүлөрдүн кесиптик ишмердүүлүгүнүн объектиси катары билим берүү процесси, билим берүү чөйрөсү, окуучулардын ишмердүүлүгү жана жеке педагогикалык ишмердүүлүктөр эсептелет.

Компетенциялар өзүнө окутуунун баалуулугун жана дүйнөгө болгон көз карашын калыптандырган билимдердин, көндүмдөрдүн, тажрыйбалардын кандайдыр бир интегративдик биримдигин түшүндүрөт. Ушуга ылайык **кесиптик – педагогикалык компетенттүүлүк** келечектеги мугалимдин өзүнүн жашоодо топтогон тажрыйбасына жана компетенцияларга таянып социалдык, кесиптик, билим берүү маселелерин чечүүсүнө жардам берет. Жогорку окуу жайларда окуу планына ылайык педагогикалык практикалар уюштурулуп турат, натыйжада **келечектеги мугалим** кесиптик – практикалык ишмердүүлүк учурунда функционалдык милдеттерин аткаруу менен **байкоочу, жардамчы, практикант, аткаруучу, изилдөөчүнүн ролун ойнойт**. Педагогикалык практиканын мазмуну, формалары, максаты жана милдеттери 1-2-3-4 курстардагы окутуунун учуру менен байланыштуу. Практиканын мазмуну төмөндөгү таблицада чагылдырылган.

Педагогикалык практиканын мазмуну

№	Практиканын түрү	Практиканын максаты жана милдети	Аткарыла турган ишмердүүлүктүн мүнөзү	Компетенциялар	Окуу иш – чаралары	Калыптанган көндүмдөр
1	Адаптаңиялык-педагогикалык практика	Максаттары:- тандаган адистигин өздөштүрүүдө таанышуу көндүмдөрүн калыптандыруу;	Репродуктивдүү: - болочок мугалимдин иш-аркеттерин	Жалпы илимий компетенциялар (ЖИК): (ЖИК-1) - курчап турган дүйнө жөнүндө илимий билимдерди сын	Окутуу процессин долбоорлоо. Ар кандай ресурстарды колдонуу. Окуудан сырткары иш- чараларды уюштуруу. Билим	-Окутуу жана тарбия ыкмаларын өздөштүрүү коммуникациянын ар кандай

		<p>-алгачкы кесиптик көндүмдөрдү иштеп чыгуу;</p> <p>Милдеттери:</p> <p>-Тандаган кесибинин негизи менен таанышуу;</p> <p>-студент-тин окуу процессинде алган билимин бышыктоо; - студенттин практикалык даярдоо орду же мекеме менен таанышуу;</p> <p>-адистин эмгек шарты менен таанышуу;</p> <p>-мекеме-нин иш шартына адаптация алышы;</p> <p>-мекеменин эмгек жана башкаруу чөйрөсү менен таанышуу.</p>	<p>аткаруу;</p> <p>-окутуунун ыкмаларын имитациялоо;</p> <p>-конкреттүү кырдаалга жараша ыкмаларды колдонуу;</p> <p>-класс жетекчинин тарбиялык иш-аракеттерин үйрөнүү.</p>	<p>көз менен баалоого жана колдонууга, жашоонун, маданияттын баалуулуктарын багыттоого жана активдүү жарандык позицияны ээлөөгө, адамдарга урмат көрсөтүүгө жана толеранттуулукка жөндөмдүү;</p> <p>- ИК-3. Кесиптик ишмердүүлүктө ишкердик билимин жана көндүмдөрүн колдоно алат.</p>	<p>берүү процессинин ар кандай субъектилери менен баарлашуу (мугалим-предметник, кл. жетекчи, психолого, соц. педагог ж.б.)</p> <p>Сабактардын системасында өзүнүн сабагынын ордун аныктоо. Класстан сырткары тарбиялык иш-чаранын, сабактын максатын жана милдетин аныктоо. Окуу материалын тандоо. Схемага таянып сабакты анализдөө, схемага таянып тарбиялык иш-чараны анализдөө.</p>	<p>каражаттары аркылуу окуучулар менен байланышуунун жолдорун үйрөнүү, байкоо</p>
2	Кесиптик-базалык практика	<p>Методикалык аспектинин максаты:</p> <p>-тандаган адистиктери боюнча студенттердин окуу жана ишмердиктерин байкоо, анализ жасоо;</p> <p>- студент өз алдынча окуучуларды таанып билүүсү активдешүү менен, аудиторияда методикалык ыкмаларды сабагында колдонуу;</p> <p>- окуучулар менен бирдикте уюштуруучулук жана тарбиялык иштерди аткаруу жана кесиптик педагогикалык шыктарды үйрөнүүгө шарт түзүү;</p> <p>-студенттин окутуунун ар түрдүү этаптарында (башында, ортосунда, аягында) адистиги боюнча окутуу көндүмүнө ээ болуп, берилген материалдарда конкреттүү иш ыкмаларын колдонуусу, же болбосо кесибине байланыштуу педагогикалык базаны</p>	<p>Локалдык-моделдөө:</p> <p>- сүйлөө ишмердүүлүгүнүн түрүнө ылайык окутуу системасын өз алдынча иштеп чыгуу;</p> <p>-сабак өтүүнүн ар кандай моделдерин айкалыштыруу;</p> <p>- окутуунун жана тарбиялоонун белгилүү технологияларын өздөштүрүү жана аларды конкреттүү кырдаалда колдоно билүү;</p> <p>-конкреттүү шартка ылайык окутуу жана</p>	<p>Инструменталдык (ИК):</p> <p>ИК-2. Жумуш жана окуу чөйрөсүндөгү татаал маселелерди чечүү үчүн маалыматтык технологияларды колдонуу менен жаңы билимдерди алууга жана колдонууга жөндөмдүү;</p> <p>КК-1. Кесиптик маселелерди чечүү үчүн психопедагогикалык билимди колдонууга даяр жана кесиптик ишмердүүлүктө педагогикалык изилдөөлөрдүн натыйжаларын колдоно алат;</p> <p>КК-7. Билим берүү программаларын өз алдынча тандай алат, аларга дидактикалык</p>	<p>Технологияларды тандоо жана системдүү анализ жүргүзүү.</p> <p>Окутуунун жана тарбиянын ар кандай учурларын каттоо. Окуучулардын иш-аракеттерин пландоо жана уюштуруу. Калыптанган көндүмдөрдү өзөмөлдөө. Усулдук материалдарды иштеп чыгуу. Окуу ишмердүүлүгүнүн жыйынтыктары боюнча иш-аракеттерди түзөтүү.</p>	<p>Долбоорлоо ишмердүүлүгүнүн ыкмаларын өздөштүрүү.</p>

	<p>түзө алуусу. 1) мектепте колдонулуп жаткан окуу программаларынын жана окуу китептеринин түзүлүшүн жана мазмунун изилдөө; 2) студент-практиканттын жетекчи катары предметтик мугалим, класс жетекчиси, класстан тышкаркы иштер боюнча иш планын түзүү; 3) окуу сабактарында жана класстан тышкаркы иштерде окуучулар менен өз алдынча иштөөнүн ар кандай түрлөрүн уюштуруунун ыкмаларын жана жолдорун үйрөнүү; 4) окуу-тарбиялоо процессинде колдонуу максатында жабдуулар жана заманбап техникалык каражаттар менен иштөө ыкмаларын изилдөө; 5) окуучулардын заманбап формаларын, усулдарын, окутуу жана тарбиялоо каражаттарын пайдалануу боюнча мугалимдердин жана класс жетекчилердин иш тажрыйбасын изилдөө; 6) жаңы стандарттардын (Мамлекеттик билим берүү стандарттарына) талаптарына ылайык окуу сабактарынын, тарбиялоо иш-чараларынын конспектилерин иштеп чыгууга; 7) практикант-студенттин окуучулардын таанып билүү өз алдынчалыгын жана жигердүүлүгүн, мотивациясын жана аларга ээ болуу ыкмаларын өздөштүрүү боюнча окуу-таанып билүү ишине кызыгуусун калыптандырууга</p>	<p>тарбия каражаттарын тандай билүү.</p>	<p>материалдарды тандайт жана педагогикалык рефлексиянын негизинде окуу процессине адаптациядан кийин колдоно алат;</p>		
--	---	--	---	--	--

		жөндөмдүүлүгүн жана даярдыгын мүнөздөгөн кесиптик компетенцияларды өркүндөтүүгө; 8) педагогика жана психология кафедраларынын тапшырмалары боюнча жүргүзүлгөн психологиялык изилдөөлөргө ылайык класс, айрым окуучулар, класс активдери менен тарбия иштерин жүргүзүү.				
3	Кесиптик - профилдик педагогикалык практика	ЖОЖдун окуу планынын методикалык бөлүмүндөгү предмет боюнча психологиялык-педагогикалык билимдерди системалаштыруу, окуу мекемедеги окуучулар менен окуу- тарбиялык иштерди класс жетекчи жана окуу предметтик мугалиминин функцияларын толук аткарууга даярдануу	Системалык моделдөө: - социомаданий өзгөчөлүктөрдү эске алуу менен коммуникативдик компетенциялардын калыптанышына багытталган ишмердүүлүктүн системасын моделдөө; - окуучуларга тарбиялык таасир этүү; -бүгүнкү күндөгү технологияларды эске алуу менен сабактардын индивидуалдык стратегияларын түзүү.	-социалдык-инсандык жана жалпы маданий (СЖК): СЛК-1. Жеке адамдардын жетиптордун кесиптик ишинде максаттарга жетишүүнү камсыз кылууга жөндөмдүү. КК-8 -программанын темаларынын жана бөлүмдөрүнүн өзгөчөлүгүн эске алуу менен жана окуу планына ылайык предмет (предметтер) боюнча окуу сабактарын пландоого жөндөмдүү; КК-9. Окутуунун интерактивдүү формаларын жана методдорун колдонуу менен окутуу ишаракеттерин жүзөгө ашырууга жөндөмдүү. Жаңы идеяларды жаратуу үчүн теориялык билимдерди колдонуу. Эксперименталдык-	Жаңы идеяларды жаратуу үчүн теориялык билимдерди колдонуу. Эксперименталдык-тажырыйбалык иштерди жүргүзүү. Чыгырмачылыкты талап кылган тапшырмаларды иштеп чыгуу. Өз алдынча жүргүзө турган иштерди уюштуруу ж.б.	Кесиптик билимдерди. көндүмдөрдү өркүндөтүүнүн жолдорун өздөштүрүү, изилдөө иштеринин ыкмаларын үйрөнүү, кесиптик маалымат айдыңында тура багыт табуунун жолдорун билүү.

				тажырыйбалык иштерди жүргүзүү. Чыгымачылыктары талап кылган тапшырмаларды иштеп чыгуу. Өз алдынча жүргүзө турган иштерди уюштуруу ж.б.	
--	--	--	--	--	--

2-БӨЛҮМ. ЖОГОРКУ ЖАНА ОРТО КЕСИПТИК-ПЕДАГОГИКАЛЫК БИЛИМ БЕРҮҮ СИСТЕМАСЫНДА ПЕДАГОГИКАЛЫК ПРАКТИКАНЫ УЮШТУРУУ ИШТЕРИ

ЖУСУП БАЛАСАГЫН АТЫНДАГЫ КУУНУН ПЕДАГОГИКА ФАКУЛЬТЕТИНДЕ ЖҮРГҮЗҮЛҮҮЧҮ ПРАКТИКАНЫН ЖАЛПЫ ТҮРЛӨРҮ

Факультетте азыркы күндө эки кафедра педагогикалык иштерин жүргүзүп келет (мектепке чейинки, мектеп педагогикасы жана билим берүү технологиясы жана филология жана социалдык – экономикалык билим берүү кафедралары).

Окуунун негизги багыты

Бүгүнкү күндө педагогика факультети педагогикалык кадрларды төмөндөгү багыттар боюнча даядайт:

№	№ Лицензии	Шифр	Багыты
1	№LD170000260 кат. номери 17/0122	550100	Табигый илим билим берүү
2		550200	Физика- математикалык билим берүү
3		550300	Филологиялык билим берүү
4		550400	Социалдык-экономикалык билим берүү
5		550700	Педагогика

Факультетте “Педагогика” багыты боюнча магистрдик программа боюнча магистранттар билим алып жатышат.

№	№ Лицензии	Шифр	Багыты
1	№LD130000135 №21каттоо номери 13/0187 Бишкек-2016ж.	550700	Педагогика

Педагогика факультетинде өтүлүүчү практиканын түрлөрү:

- -адаптациялык педагогикалык практика (2-курстар)
- кесиптик- базалык практика (3-курстар)
- кесиптик- профилдик (адистик) практика (4- курстар боюнча, окуу жылынын башында өтүлөт);
- кесип алдындагы практика (диплом алдындагы) (4-курстар үчүн окуу жылынын аягында).

Мамлекеттик билим берүү стандартында (2021) 2 практика блогунда 15-25 кредитке чейин берилет.

НББПнын 550700 Педагогика жана 550300 филология багыттары боюнча бакалаврларды даярдоонун түзүмү

НББПнын бакалаврларды даярдоонун түзүмү		НББПнын бакалаврларды даярдоонун жана анын кредит блокторунун көлөмү
1 Блок 1	Дисциплиналар	165-210
	Гуманитардык жана социалдык жана экономикалык цикл II. Табигый илимий жана математикалык цикл III.Кесиптик цикл	20-35 саны ОМК тарабынан аныкталат 15-20 саны ОМК тарабынан аныкталат 140-160 саны ОМК тарабынан аныкталат
2 Блок	Практика	15-25
3 Блок	Мамлекеттик жыйынтыктоочу аттестация	10-15
НББП боюнча ЖКББде бакалаврларды даярдоо боюнча жалпы кредиттик көлөм		240

Педагогика факультетинде уюштурулуучу педагогикалык практиканын түзүлүш схемасы

№	Практиканын аталышы	курс	Практика өтүлүүчү семестр	кредит	Практикага бөлүнгөн жума	Өтүүчү мөөнөт
1	Адаптациялык-педагогикалык практика	2	4		3 жума	Январь-февраль
2	Кесиптик-базалык педагогикалык практика	3	6		5 жума	Январь-февраль
3	Кесиптик-профилдик-педагогикалык практика	4	8-9		7-5	1.Сентябрь-октябрь 2. март-апрель

I. Педагогика факультетинде адаптациялык -педагогикалык практиканы өткөрүү максаттары:

Адаптациялык-педагогикалык практика болочок адистиги, педагог боло турган бакалаврларды даярдоодо, багытына жараша окуу процессинин милдеттүү элементи болуп саналат.

Экинчи курстарда өтүлүүчү **адаптациялык- педагогикалык практика** таанышуу мүнөздө болуп, студенттердин кесиптик кругозорунун кеңейишине, теориядагы билимин бекемдөөгө, тереңдетүүгө жана өз алдынча иштөө көндүмдөрүн өстүрүүгө көмөкчү болот.

Адаптациялык-педагогикалык практиканы өткөрүү окуу планынын негизинде, бекитилген программа, практиканын отчету жана аны коргоо менен аяктайт.

Адаптациялык-педагогикалык практиканын милдеттери:

- студенттердин компетенцияларын калыптандыруу менен, негизги кесиптик билим берүү программасын ишке ашыруу талабына ылайык, кесиптик- практика ишмердигин ийгиликтүү ишке ашыруу;

- кесипти сүйүүгө тарбиялоо, билим берүүнүн кесиптик сапатына керектөөнү канааттандыруу;

- студенттерди Бишкек шаарындагы жана региондордогу кесиптик билим берүү мекемелеринин ишмердиктери менен тааныштыруу;

- студенттердин болочок кесибинин социалдык маанисин баамдоо үчүн шарт түзүү, кесиптик ишмердигине мотивацияны калыптандыруу;

- аналитикалык жөндөмдүүлүктү өстүрүү жана отчет формасында байкоо жүргүзгөн жыйынтыктарын баяндоо;

- кесиптик маданияттын негизине ээ болуу ыгын өнүктүрүү;

- өзүн жеткиликтүү өнүктүрүү жана билим алууга аракет кылуу көндүмдөрүн жакшыртуу;

- болочок кесиптик – практикалык ишмердик жөнүндө бирдиктүү тааныштыкты калыптандыруу.

Адаптациялык-педагогикалык практиканын милдеттери:

- тандаган кесибинин негизи менен таанышуу;

- студенттин окутуу процессинде алган билимин бышыктоо;

- студенттин практикалык даярдоо орду, же мекеме менен таанышуусу;

- адистин эмгек шарты менен таанышуусу;

- мекеменин иш шарттарына адаптация алуусу;

- мекеменин эмгек жана башкаруу чөйрөсү менен таанышуусу.

2. Негизги билим берүү программасынын структурасында адаптациялык-педагогикалык практиканын педагогика факультетиндеги орду

Адаптациялык практика кесиптик компетенцияларды жана жалпы маданияттын калыптанышына багытталат. Өз адистиги боюнча практика учурунда окуу сабактарына анализ жасоо, түздөн-түз кесиптик даярдыкка багытталган таанышуу практикасы болуп саналат. Практика өтүүчү мекемедеги ар түрдүү предметтик сабактарга (англис тили, башталгыч класстар, ж.б) катышуу студенттердин билимин тереңдетет, анализ жасайт жана чөйрөгө адаптация алуу ж.б көндүмдөрүн калыптандырат. Сабактардан тышкары ар түрдүү иш чараларга студенттердин катышуусу, алардын кесиптик жана педагогикалык кругозорунун кеңейишине шарт түзүү менен студенттердин кийинки базалык, профилдик практикага багытына жараша адистик дисциплинасын эффективдүү үйрөнүүсүнө шарт түзөт.

3. Программаларды өздөштүрүү деңгээлине болгон талаптар.

Студент адаптациялык практиканын учурунда базалык деңгээлин **төмөндөгү компетенцияларды калыптандырат жана демонстрациялайт:**

Жалпы илимий компетенциялар (ЖИК): (ЖИК-1) - курчап турган дүйнө жөнүндө илимий билимдерди сын көз менен баалоого жана колдонууга, жашоонун, маданияттын баалуулуктарын багыттоого жана активдүү жарандык позицияны ээлөөгө, адамдарга урмат көрсөтүүгө жана толеранттуулукка жөндөмдүү;

- **ИК-3.** Кесиптик ишмердүүлүктө ишкердик билимин жана көндүмдөрүн колдоно алат.

Студенттер окуу практикасынын учурунда **билиш керек:**

- билим берүү чөйрөсүндө кесиптик ишмердиктин негизги баалуулугун;
- билим берүүнүн өнүгүшүндөгү заманбап этаптын өзгөчөлүгү, дүйнөлүк тарыхый- педагогикалык процесстин өнүгүү тенденциясы;
- билим берүү процессинин түзүмү жана маңызы;
- агартуу ишмердигинин негизи
- окуу жана кесиптик ишмердиктин ооз эки жана жазуу түрлөрүн, формаларын колдонуу;
- маалыматтарды анализдөөдө, иштетүүдө азыркы маалымат- коммуникациялык технологиянын прикладдык программа пакеттерин колдоно билүү.

4. Адаптациялык практиканын мазмуну

Адаптациялык практиканын жүрүшүндө студенттер төмөндөгү иштердин түрлөрүн аткарышат:

- Бишкек шаарындагы же башка региондордогу билим берүү мекемелеринин кесиптик иштеринин багытын үйрөнүшөт;
  - кесиптик билим берүү мекемелеринин педагогдорунун сабактарына катышып, байкоо жыйынтыктарын анализдешет;
  - шаарда же башка региондордогу билим берүү мекемелеринин класстан тышкаркы иш чараларына катышышат;
  - практиканын күндөлүктөрүн толтурушат жана отчеттук документтерди даярдашат.
- Адаптациялык практика жөнүндө студенттин отчетунун формасы:**
Практика жетекчисине отчеттук документтерди, күндөлүктү көрсөтүү.
Текшерүүнүн жыйынтык формасы.

Студенттин практика өткөндүгү тууралуу баасы электрондук экзамендик порталга, ведомостко жана зачеттук китепчесине коюлат.

4.1 Адаптациялык практиканын бөлүмдөрү (этаптары)

№	Практиканы өтүү бөлүмдөрү (этаптар)	Берилүүчү тапшырманын №	Аткаруу мөөнөтү
1	Даярдоо этабы	№ 1	1чи жума (практиканын 1чи жумасы)
2	Негизги жумушчу этап: кесиптик билим берүү мекемесинин иштерине анализ жасоо жана үйрөнүү	№ 2,3,4	1-2 жума
3	Жыйынтыктоочу этап	№ 5	3чү жума

4.2. Адаптациялык практиканын бөлүмдөрүнүн мазмуну (этаптары)

1. Даярдоо этабы.

№ 1 тапшырма. Практиканын милдеттери жана максаттары менен таанышуу (киришүү инструктажы).

2. Негизги жумушчу этабы.

№ 2 тапшырма. Жеке тапшырманы бекитүү жана макулдашуу.

№ 3 тапшырма. Билим берүү мекемесинин кесиптик ишмердигин үйрөнүүсү.

№ 4 тапшырма. Профилдүү билим берүү мекемесинин мугалимдерини сабагына анализ жасоо.

3. Практиканы жыйынтыктоочу этап. № 5 тапшырма. Отчеттук документтерди каттоо (оформление): күндөлүк, жеке тапшырмалар ж.блар (практиканын акыркы күндөрү)

II. Кесиптик-базалык практика (3-курстар боюнча):

Кесиптик- базалык практика 3-курстарда окуу планы боюнча экинчи жарым жылдыкта жүргүзүлөт (январь-февраль айлары).

Кесиптик- базалык практика- педагогикалык факультетте студенттерди окутууда милдеттүү түрдө өтүлүүчү аспект катары, багытына жараша болочок мугалимдердин кесиптик компетенттүүлүгүн калыптандыруу максатында жүргүзүлөт. **Кесиптик- базалык практика** студенттердин адистигине жараша чыныгы окутуу процессинде, теориялык билимин практикалык көндүмдөр менен байланыштыра алуусуна көмөк болот.

Методикалык аспектинин максаты:

- Тандаган адистиги боюнча студенттердин окуу жана тарбиялык ишмердиктерди байкоо, анализ жасоо;
- Студент өз алдынча окуучуларды таанып билүүсү активдешүү менен, аудиторияда методикалык ыкмаларды сабагында колдонуу;

• Окуучулар менен бирдикте уюштуруучулук жана тарбиялык иштерди аткаруу жана кесиптик педагогикалык шыктарды үйрөнүүгө шарт түзүү.

Өзгөчө методикалык шыктар студенттин окуучуларга теориялык материалдарды ачык сабак катары өтүүсүндө калыптанат.

Кесиптик-базалык практиканын максаты: студенттин окутуунун ар түрдүү этаптарында (**башында, ортосунда, аягында**) адистиги боюнча окутуу көндүмүнө ээ болуп, берилген материалдарга конкреттүү иш ыкмаларын колдонуусу, же болбосо кесибине байланыштуу педагогикалык базаны түзө алуусу.

Кесиптик-базалык практиканын милдеттери:

- Ачык сабактарга катышуу жана сабактын анализин методист жетекчи менен талкулоо;
- Окутуунун ар түрдүү этаптарында методикалык жана окуу адабияттарын колдонууну үйрөнүүсүн улантуу;
- Сабактарда колдонгон окуу материалдар менен тыкан таанышып чыгуу;
- Сабакка даяданууда жана сабак өтүүдө предмет мугалиминин жана методист жетекчиси менен бирдикте иш жүргүзүүсү.

III. Кесиптик-адистик(профилдик) практика (4-курстар боюнча):

1. Кесиптик-профилдүү практика окуу планы боюнча 4-курстарда окуу жылынын башында (сентябрь-октябрьда) жана март-апрель айларында өтүлөт. Болочок мугалимдерди кесипке даярдоо системасында мамлекеттик педагогикалык практика маанилүү ролду ойнойт.

Педагогикалык практика болочок мугалимдердин теориялык даярдыгын, алардын ар типтеги окуу мекемелериндеги өз алдынча ишкердиги менен байланышы.

2. Практиканын максаты жана милдеттери:

1. Болочок мугалимдердин педагогикалык көндүм шыктарын жана кесиптик маанилүү жеке сапатын өнүктүрүү жана түзүү.

2. Студенттерде кесипке болгон сүйүүсүн жана бекем кызыгуусун өнүктүрүү, алардын педагогикалык ишмердиктеги изилдөө ыкмаларын жана чыгармачылыгын тандоосу, же болбосо педагогикалык өз алдынчалык талабы.

3. Теориялык даярдык деңгээлин текшерүү жана болочок мугалимдин кесиптик чебердигин жакшыртуу жолу.

4. Заманбап технологиялары менен таанышуу, практикант жетекчисинин шмердигин, методист-мугалимдин тажрыйбасын үйрөнүүсү.

5. Окуучуларга заманбап окутуу методдорун менен ыкмаларын колдонуу, тарбиялык функцияны практикада ишке ашыруу, окуучулардын жаш өзгөчөлүгүнө, мектептин конкреттүү шарттарын эске алуу менен коммуникативдүү принциптин негизинде окутууну активдештирүү.

6. Мамлекеттик практиканын учурунда студенттер методикалык жана изилдөө иштерине, өзүнүн практикалык ишине системалык анализ жүргүзүү жана мугалимдердин окуу-тарбиялык иш тажрыйбаларына активдүү катышышат. Андан тышкары студенттер педагогикалык кеңештерде, семинарларда, мугалимдердин, класс жетекчилердин методикалык чогулуштарында болушат. Дипломдук иштердин темаларына материалдарды чогултушат, отчеттук документтерди даярдашат жана практиканын жыйынтыгы менен өтүлүүчү конференцияга катышышат. Кесиптик-профилдүү педагогикалык практиканын мазмуну, даярдоо профилдерине туура келиш керек. Практиканы жыйынтыгы менен дифференциаланган баа коюлат. Педагогикалык практика студенттердин илимий- изилдөө иши болуп саналат.

3. Практика учурундагы студенттер тарабынан жумалыктарда аткарылуучу иштер

Практика башталардын алдында кафедранын методисттери, студент-практиканттар, кафедра жетекчиси ж.бдын катышуусу менен көрсөтмө берүүчү конференция уюштурулат..

Практиканын 1-жумасы

- Мектеп жана анын коллективи, тиешелүү класс менен таанышуу
- Класс жетекчинин тарбия иштери боюнча планы менен таанышуу
- Практиканттын жеке планын түзүү иштери.

Практиканын 2-жумасы

- Класста сабак берген мугалимдердин сабактарына катышуу
- Предметтик мугалимдин сабагына катышуу
- Класстык тарбия саатына катышуу
- Методистке оозеки жана күндөлүгү боюнча отчетторду берүү
- Көнүгүү тарбия сааттарын өткөрүү
- Мугалимдердин сабактарына катышууну улантуу
- Күндөлүктөрдү методистке текшерүүгө даярдоо.

Практиканын 4-жумасы

- Класстык тарбия саатын өткөрүү
- Практикант группалаштарынын сабактарына катышуу
- Предмет боюнча көнүгүү сабактарын өткөрүү
- Күндөлүктөрдү убагында толтуруу, текшерүү.

Практиканын 5-жумасы

- Предмет боюнча сынак сабактарын өтүү
- Сынак класстык тарбия сааттарын өткөрүү
- Предмет жана тарбия сааттары боюнча көрсөтмө куралдарын даярдоону улантуу.

Практиканын 6-жумасы

- Зачеттук ачык сабактарды өтүүгө даярдануу
- Практиканын жыйынтыгына даярдык көрүү
- Сынак сабактардын план конспектилерин, көрсөтмө куралдарды даярдоо
- Зачеттук тарбиялык саат өтүүгө даярдануу

Практиканын 7-жумасы

- Мектептеги педагогикалык кеңешке даярдануу
- Педагогикалык практиканын жыйынтыгы менен факультетте жыйынтыктоочу конференцияга даярдануу

Жумаларда белгиленген иштерди төмөнкүдөй багыттарга бөлүүгө болот.

I. Уюштуруу иштери

1. Көрсөтмө берүүчү жана жыйынтыктоочу конференцияларга активдүү катышуу.
2. Уюштуруу маселелерин талкуулоо.
3. Жыйынтык конференцияда мектепте өтүлгөн педагогикалык практика тууралуу кыскача талдоо менен сунуштарын айтуу.
4. Практиканын жүрүшүндөгү педагогикалык кеңештерди угуу жана талкуулоо.
5. Практиканттардын кыскача оозеки отчеттору, жүйөлүү суроолорду ортого салуу.
6. План-коңспектилерди түзүү жана анын мугалим же методист тарабынан бекитилип турушу.
7. Зачеттук сабактарга катышуу.

II. Класстан тышкары иштер

1. Кружоктук иштер.
2. Жумалыктар, конкурстар.
3. Предмет боюнча окуучулар менен жеке жүргүзүлгөн иштер.

III. Тарбия иштери

1. Класс жетекчинин планы менен таанышуу.
2. Пландын негизинде өзүнүн жекече планын түзүү.
3. Ата-энелер чогулуштарына катышуу.
4. Методистен класс жетекчиден, предметтик мугалимден кеңештерди алыш туруу.

IV. Окуу иштери

1. Сабакка даярдануу боюнча каражаттарды даярдоо.
2. Календарлык план боюнча өткөрүлүүчү сабактын план конспектисин даярдоо.
3. Сабактын мазмунун ачып көрсөтүү боюнча усулдарды жана ыкмаларды тандоо.
4. Көнүгүү жана сынак сабактарын өткөрүү.

Жыйынтыктоо

Педагогикалык практиканын жыйынтыгын чыгаруу максатында, практикадан келгенден кийин, студенттер, кафедра башчысы, методисттер, университеттин педагогикалык практика боюнча жетекчиси, окуу бөлүмүнүн өкүлдөрүнүн катышуусу менен жыйынтыктоо конференциясы өткөрүлөт. Конференцияда каралган маселелердин жыйынтыгында резолюция кабыл алынат жана ал маселелердин үстүндө иштөө колдоого алынып, тартипке салынат.

IV. Диплом алдындагы практика (4-курстар боюнча)

Диплом алдындагы практиканын максаты:

Болочок мугалимди даярдоодо заманбап негизги талабы, жаңы билимди өздөштүрүү эмес, бүтүрүүчүнүн өз алдынча билимин өздөштүрүү, чыгармачылык менен аны колдонуу мүмкүнчүлүгү, компетенцияны өз ишмердигинде кабыл алууну калыптандыруу.

Диплом алдындагы практика жыйынтыктоочу маанилүү звено болуп эсептелет. Бүтүрүүчүнүн методологиялык маданияты анын илимий билиминде көп кырдуу ыкмаларды алышы, алдыга коюлган илимий-изилдөө маселесин ишке ашыруу үчүн, адекваттуу изилдөө методдорун колдонуу, педагогикалык чөйрөдө өзүн таанып билүү ишмердигин уюштуруусу, педагогикалык көп кырдуу аспектилерди ачуу үчүн бул ыкмаларды айкалыштыруу жана тандоо жөндөмдүүлүгүн ачыктайт. Диплом алдындагы практика бүтүрүүчүгө күч катары, кесипке даярдоонун керектүү рычагы десек да болот. Заманбап билим берүү маселелерин чечүүдө бүтүрүүчүнүн чыгармачылык менен өз алдынча изденүүсү, ишмердигин долбоорлоодо жана анализ жасоодо, өз ишинде жаңыларды жасоого болгон жеткилең умтулуусу, билимин чыңдоосу, өзүн текшерүүсү, өнүктүрүүсү маанилүү. Алибетте бул сапаттарга билим берүү системасында түздөн-түз бүтүрүүчүнүн илимий-изилдөө ишинде активдүү катышуусу өнүгөт жана калыптанат. Негизги изилдөө ишинин ийгиликтүү шарттары: изилдөөгө каныгуусу, өз тажрыйбасын анализдөөсү, жыйынтыктоо менен бир чечимге келүүсү ж.б.лар эсептелет.

Бүтүрүүчүнүн квалификациялык изилдөө ишинин маңыздуу мүнөздөмөсү, сөзсүз анын чыгармачылык ишинде десек болот. Изилдөөчүлүк иш көптөгөн үзгүлтүксүз идеялардын келип чыгышы, ой жүгүртүүсү, практикалык иши, аларды алдыга жылдыруудагы предметке болгон гипотезасы жана берилгендиги.

Бүтүрүүчүнүн практикадагы илимий-изилдөө иши-бул максаттуу багытталган, аң сезимдүү түрдө долбоорлоого, башкарууга жана текшерүүгө, жыйынтыгында жаңы идеялар менен педагогикалык билимде эксперимент жасоо жана аны жайылтуу болуп саналат. Диплом алдындагы практика бүтүрүүчүнүн квалификациялык ишин аткаруусу. Бул илимий изилдөө практикасы 5 жумага созулат.

Диплом алдындагы практиканы өтүү жыйынтыгында бүтүрүүчүлөр төмөндөгүдөй компетенцияларды калыптандырат:

- кесиптик компетенция (КК-ПК): педагогикалык ишмердик технологияларды уюштуруунун жана азыркы методикаларды колдонуу жөндөмдүүлүгү;

- Кесиптик маселелерди чечүү үчүн психо-педагогикалык билимди колдонууга даяр жана кесиптик ишмердүүлүктө педагогикалык изилдөөлөрдүн натыйжаларын колдоно алат (КК- 1).

- Методикалык проблемаларды (окутуунун моделдери, методдору, технологиялары жана ыкмалары) чечүү жолдорун билет жана окутуунун сапатын баалоо технологияларын колдоно алат (КК-2).

Диплом алдындагы практиканын жыйынтыгында бүтүрүүчү билиш керек:

- Илимий изилдөөнүн негизги этаптарын, аны иштеп чыгуудагы логиканы (ой жүгүртүүнү);

- Изилдөө ишинин негизги түрлөрүн, түзүү стратегиясын ;

- Билим берүү методикасын жана педагогика чөйрөсүндө илимий изилдөө методун жана методологиясын жүргүзүү;

- Билим берүү сапатын текшерүү методдору жана негизги формалары;

- Ар кандай билим берүүчү программалар боюнча билим берүү процессинин заманбап сапат диагностикасы;

- Изилдөө жыйынтыктарын каттоо (оформления) эрежелери;

- Өзүнүн илимий изилдөө милдеттерин жана максаттарын туура аныктоо;

- Педагогикалык ишмердик жана өз алдынча илимий-изилдөө көндүмдөрү.

ПЕДАГОГИКАЛЫК ПРАКТИКАНЫН ПРЕДМЕТ БОЮНЧА МЕТОДИСТ-ЖЕТЕКЧИЛЕРИНИН МИЛДЕТТЕРИ:

- Студенттердин көрсөтмө берүүчү конференциясын өткөрүү;

- Практиканы өткөрүү убагында студенттердин базалык окуу жайлары менен кездешүүнү өткөрүү;

- практиканын программасы менен дал келген практиканы өткөрүү жана уюштуруу;

- Мекеме администрациясы менен бирдикте студенттерди класстарга бөлүштүрүү иштерине катышуу;

- Студенттерге практикага тапшырмаларды берүү, алардын жеке пландарынын аткарылышын көзөмөлгө алуу жана илимий-методикалык жактан студенттердин сабактарына жардам берүү;

- ишти жүргүзүүдө студенттер тарабынан туура келбеген методдорду колдонбошуна жоопкерчиликтүү;

- эффективдүү практикалык билим үчүн мүмкүнчүлүк түзгөн, практика өтүү ордун тааныштырат;

- студенттерге маалымат булактарын колдонуусуна жардам берүү;

- студенттердин объектилерге келген учурда, алардын күндөлүктөрүн текшерип жана ага керектүү жерлерин жазуу;

- Практиканы өтүү процессинде текшерүү жүргүзүү;

- Студент- практикант өткөн сабактарга катышуу менен аларга методикалык жактан кеңеш берүү;

- Практиканын жүрүшүндө мектеп мугалими менен бирдикте студент- практиканттардын сабакка жана класстан тышкаркы иштерге өз алдынча даярдануусуна кеңеш берет жана сабакка керектелүүчү дидактикалык көрсөтмө куралдарды туура колдонууга жардам көрсөтөт;

- Студенттердин өткөргөн ачык сабактарына, тарбиялык сабактарына катышып, методикалык жактан кеңештерин берет;

- Студенттердин практикага баруусун көзөмөлгө алат;

- практика учурунда студенттер тарабынан тартип бузган учурлар кездешсе, кафедралык практика жетекчилерине системалык түрдө маалымат берет;

- практика боюнча студенттердин отчетторунун аткарылышын уюштурат жана практиканын аягында ар бир студентке мүнөздөмө берип, өтүлгөн практиканын сапатына жараша баа коет;

- Кафедранын жыйынында, практиканын жыйынтыгын талкулоого катышуу;

- Студенттердин жыйынтыктоочу конференциясын өткөрүү;

- Факультеттеги педагогикалык практиканын өткөрүлүшү жөнүндө отчет даярдоо;

- Практиканын аягында студенттердин отчетторун анализдеп, студенттердин күндөлүктөрүн текшерип, практикага дифференциялык бааларды коет.

ПЕДАГОГИКАЛЫК ПРАКТИКАНЫН ПЕДАГОГИКА БОЮНЧА ЖЕТЕКЧИСИНИН МИЛДЕТТЕРИ:

- Педагогикалык практиканын методист- жетекчилери мектеп базасы менен болгон байланышты түзүп, класс жетекчи, класстан тышкаркы иштерди уюштуруучу менен аткарыла турган системалык иштер туурасында таанышып чыгат;

- Окуу-тарбиялык иштерди чыгармачылык менен уюштуруу жана мазмуну тууралуу маселелерди чечүүдө студенттер менен кеңеш өткөрөт;

- Илимий-изилдөө иштери тууралуу тапшырмаларды аткарууну камсыздайт;

- Көрсөтмө берүүчү жана жыйынтыктоочу (установочной и итоговой) конференцияларга катышат;

- Студенттердин иштерин текшерүү менен, алардын кээ бир сабактарына, тарбиялык иш чараларына катышып, алардын иштерин анализдеп жана баалай алат;

- Практиканын программасынын негизинде, мектепте студенттерге методикалык жактан жардам берип жана студенттердин окуучулар менен болгон тарбиялык иштериндеги кээ бир көйгөйлөрдү чечүүгө да көмөк көрсөтөт;

- Практиканын ортосундагы жана жыйынтыктоочу (промежуточный и итоговый) конференцияларын өткөрүүдө, студенттердин ишин баалоодо группа жетекчиси менен бирдикте отчеттук документтерди анализдөөгө катышат;

Мындан тышкары практиканы максаттуу уюштурууда, ар бир студенттен төмөндөгү суроолорго жооп алса да болот.

1. Практикага барарда мектептен эмнелерди күтүүнөр эле?
2. Практика силерге эмне берди? Эмнелерди үйрөндүңөр?
3. Практиканы өтүүгө мекемеге кандай өзгөрүүлөрдү киргизүүнү сунуштайсынар?
4. Практика өткөн мекемеге, мектеп коллектив адресине кандай сунуштарды айткыңар келет?
5. Практика жетекчесине кандай каалоо тилектеринер бар?
6. Практикага чейин силер мектепте иштейин деп ойлонуңар беле?
7. Ишке, мугалимдик кесипке силердин ойлоруңар өзгөрдүбү,
8. Силердин келечектеги ишиңерге практикадан алган көндүм, шыктарыңар жардам берет деп ойлойсуңарбы?
9. Педагогикалык практиканын учурунда силер кандай педагогикалык ишмердиктин түрлөрү менен тааныштыңар?
10. Практика учурунда силердин теориялык жактан алган билим даярдыгыңар жардам бердиби?
11. Силердин кайсы теориялык психологиялык-педагогикалык билимиңерди мектепте ийгиликтүү колдоно алдыңар?
12. Силердин кайсы жөндөмүңөр мектепте калыптанды?
13. Практикага кандай окутуунун жана тарбиялоонун инновациялык технологияларын колдоно алдыңар?
14. Мугалимдер жана окуучулар менен кандай мамиле түздү? Эмненин негизинде?
15. Практика учурунда кандай кыйынчылыктарга дуушар болдуңар?
16. Педагогикалык практиканы элестеткенде силерде кандай сезимдер пайда болот?
17. Педагогикага, деги эле болочок мугалимдерге теорияда алган билимге дагы эмнелерди кошумчалайт элеңер?
18. Чын жүрөктөн берген жоопторуңарга ыраазычылык билдиребиз!

ПЕДАГОГИКАЛЫК ПРАКТИКАНЫН ПСИХОЛОГИЯ БОЮНЧА МЕТОДИСТ ЖЕТЕКЧИСИНИН МИЛДЕТТЕРИ:

- педагогикалык практика факультеттин психология боюнча окутуучулары тарабынан жетектелет.

- көрсөтмө берүүчү конференцияда психология жетекчиси студенттерди практиканын негизги тапшырмалары, отчеттук документтерди түзүү талаптары жана психология боюнча берилген пландын тапшырмаларын аткаруу жана практиканын мазмуну менен студенттерди тааныштырат.

- андан тышкары студенттерге окуучулардын жаш өзгөчөлүктөрү жөнүндө эскертүү менен, педагогикалык мамиленин өзгөчөлүгү, студенттердин окуучулар менен болгон алгачкы жолугушуусуна, же болбосо тарбиялык иш чарага, мектеп администрациясы, мугалимдери менен таанышууда психологиялык кеңештерди берет.

- жетекчи студенттер менен жолукканда биринчи кезекте алардын мектеп коллективи жана окуу жүктөмүнө болгон адаптация алуусуна көңүл буруусу зарыл.

Психология боюнча методист жетекчисинин негизги максаты – болочок мугалимдин маанилүү жеке кесиптик сапатынын калыптанышына жана алардын окуучуга болгон мамиле позициясынын туура өнүгүшүнө тыкан байкоо менен шарт түзүү.

Негизги милдеттери – студенттердин педагогикалык практикасында психологиялык жактан жетектөө жана туура багыт берүү.

Бул маселелерди ишке ашырууда төмөндөгү **функциялар** ишке ашат:

- педагогикалык практика боюнча өтүлгөн көрсөтмө берүүчү жана жыйынтыктоочу (установочной и итоговой) конференцияларга катышуу;

- окуучулар коллективи жана жаш балдарды психологиялык- педагогикалык жактан үйрөнүүдө кездешкен маселелерди чечүүдө кеңеш берет жана студенттерге методикалык сабактарды өткөрөт;
- студенттердин иштерин текшерүү менен, алардын кээ бир сабактарына, тарбиялык иш чараларына катышып, иштерин анализдеп жана психологиялык жактан жардам берет;
- практиканын ортосундагы жана жыйынтыктоочу (промежуточный и итоговый) конференцияларын өткөрүүдө, студенттердин ишин баалоодо группа жетекчиси менен бирдикте отчеттук документтерди анализдөөгө катышат;
- педагогикалык практиканын аягында психология боюнча практика жетекчиси практиканын жүрүшү жөнүндө отчет берет.

Отчетто төмөндөгүлөр каралат:

- факультетте психология боюнча жетектеген окутуучуга педагогикалык практиканы жетектөөсү туурасында чыккан буйруктун көчүрмөсү;
- Психология боюнча жетектеген окутуучунун отчет

ПЕДАГОГИКАЛЫК ПРАКТИКА БОЮНЧА СТУДЕНТТЕРГЕ КОЮЛУУЧУ БААЛАРДЫН ЖАЛПЫ КРИТЕРИЙЛЕРИ:

Практика боюнча текшерүү, кафедрадагы бекитилген жумушчу окуу планынын негизинде аныкталат.

Студенттердин практикасы практика жыйынтыгы менен бааланат:

1) Түзүлүп бекитилген пландын негизинде отчетторду коргоо;

2) Жеке (индивидуальный) пландын аткарылышы;

3) Практиканын программасында көрсөтүлгөн баалоо каражаттары, жана практика жетекчилеринин (методист, педагогика, психология ж.блар) сын пикирлери.

Студенттердин практикада жетишкен баалары университетте кабыл алынган рейтинг системасынын негизинде ишке ашат. Аягында “ эң жакшы”,

” жакшы”, “ канааттандырарлык” , канааттандырарлык эмес” деген баалар менен бааланып, алибетте

студенттердин күндөлүк, (текущий) жалпы жыйынтыктарын (итоговый) жана жыйынтык аттестациялары эсепке алынат.

Университетте түзүлгөн талаптарга ылайык, студенттердин рейтинг баалоосун практика учурунда текшерүүнү калыптандыруу, студенттердин практиканы өтүүсүн күндөлүк жана ортодогу аралык (промежуточная) текшерүүдө ишке ашырат.

Практиканын бардык түрлөрү күндөлүк текшерүү кафедрадагы практика жетекчиси жана студент – практикант бөлүнгөн мекемедеги практика жетекчиси тарабынан ишке ашырылат. (Таблица 1)

Таблица 1. Практика боюнча студенттердин окуудагы жетишкен бааларын түзгөн рейтинг системасынын күнүмдүк текшерүүсү

Күнүмдүк текшерүү иш чаралары	Максималдуу баллдардын мазмуну	Баллдардын коюлушу
1. Даярдоо этабы: - практиканын өз убагында ордун аныктоо;- чогулушка катышуу.	5 баллга чейин	Кафедрадагы практикага жооптуу жетекчи
2. Практиканы өтүү үчүн иш тизмесин түзүү	10 баллга чейин	Кафедрадагы практикага жооптуу жетекчи
3. Практика жетекчиси менен жеке консультация	10 баллга чейин	Кафедрадагы практикага жооптуу жетекчи
4. Практиканын жүрүшүндө эмгек дисциплинасын сактоо	5 баллга чейин	Кафедрадагы практикага жооптуу жетекчи
5. Практика боюнча отчет тапшыруу мөөнөтүн сактоо	15 баллга чейин	Кафедрадагы практикага жооптуу жетекчи
Жыйынтыгы:		

Практика боюнч аралык аттестация студенттин практика боюнча көрсөткөн отчетунун негизинде ишке ашат. Орто аралык (промежуточный) текшерүү, практика программасына туура келген компетенцияларды калыптандыруу деңгээлин баалоого багытталат (Таблица 2).

Таблица 2. Практика боюнча студенттин окуудагы жетишкендик бааларын түзгөн рейтинг системасынын аралык аттестациясы

Аралык аттестациясынын чегиндеги иш чара	Максималдуу баллдардын мазмуну
--	--------------------------------

1.Комплекстүү тапшырмалардын аткарылышы, компетенциянын калыптандыруу деңгээлине багытталган баалоо	30 баллга чейин
2. Квалификациялык жана курстук иштерди жазууда практиканын жыйынтыктарын колдонуу	10 баллга чейин
3. Практиканы өткөрүү жана уюштуруу боюнча сунуштарды кыска жана так кылып айтуу(формулировать)	5 баллга чейин
4. Берилген сунушка жана практика отчетун сапаттуу жасалгалоо	5 баллга чейин
Жыйынтыгы:	

Аралык аттестацияда, студентти баалоодо мекеме тарабынан берилген практика жетекчисинин мүнөздөмөсүн көңүлгө алуу абзел.

Практиканын аягында студент 10 күн аралыгында өзүнүн жазуу түрүндөгү отчетун түзүп, университет тарабынан болгон практика жетекчисине, мекеме тарабынан кол коюлган күндөлүктү тапшырат. Алибетте отчет практика учурундагы жасалган конкреттүү иштер, практика программасынын негизинде болуш керек.

«Эң жакшы» коюлат, эгерде бардык тапшырмалар илимий жогорку жана уюштуруу- методикалык деңгээлде аткарылса, практика учурунда дисциплина жакшы сакталса, мекемеде студент –практикант чыгармачылык өз алдынчалуулугун жогорку деңгээлде аткарсан. Сабактарга жогорку деңгээлде даярданса, окуучулар менен эң жакшы иштеше алса, план боюнча берилген тарбиялык иштерге, класстан тышкары иштерде активдүүлүгүн көрсөтсө.

«Жакшы» деген баа, эгерде бардык тапшырмалар илимий жогорку жана уюштуруу- методикалык деңгээлде аткарылса, практикалык тапшырмаларды аткарууда инициатива көрсөтүлсө, жасалган иштери жакшы аткарылса, тартип сактаса, берилген иштер өз убагында жасалса бааланат.

«Канааттандыргарлык» баасы коюлат, эгерде студент практикада аткарыла турган бардык ишти аткарсан, бирок практика учурунда теориялык алган билиминен катачылык кетирсе, дисциплинаны кээде аткарбаса, мекеме администрациясы, окуучулар, же болбосо коллектив менен болгон байланышы жакшы болбосо.

«Канааттандыргарлык эмес» деген баа, эгерде студент берилген тапшырмалардын баарын аткарбаса, иште чоң кемчилик жасаса, окуу процессинде жетишээрлик билимин көрсөтө албаса, эмгек дисциплинасын бузса, студент-практикант ишке жоопкерчиликсиз мамиле жасаса коюлат.

ПЕДАГОГИКАЛЫК ПРАКТИКАНЫН ЖЫЙЫНТЫГЫ БОЮНЧА СТУДЕНТТЕРДИН ТАПШЫРА ТУРГАН ДОКУМЕНТТЕРИ:

- Практика учурунда жүргүзүлгөн маалыматтарды системалуу түрдө күндөлүккө жазуу;
- Класка жана окуучуга психологиялык- педагогикалык мүнөздөмө;
- Башка студент-практиканттардын сабагына катышуу жана анализ жасоо;
- Адистиги боюнча өтүлгөн зачеттук сабактын иштелмеси;
- Класстан тышкары өтүлгөн тарбиялык иштин иштелмеси;
- Мекеме тарабынан студент-практикантка берилген мүнөздөмө;
- Студент- практиканттын практика учурундагы жүргүзгөн иштери жөнүндө отчету жана каалоо сунуштары.

ПРАКТИКА ЖЕТЕКЧИСИНИН ПЕДАГОГИКАЛЫК ПРАКТИКА БОЮНЧА БЕРГЕН БОЛЖОЛДУУ ОТЧЕТУНУН ҮЛГҮСҮ

Кесиптик профилдүү (педагогикалык) практика боюнча ОТЧЕТ

бакалаврлар 4 курс (группа, профили « _____ » окуу жылы)

4-курстун бакалавр студенттери үчүн жүргүзүлгөн кесиптик профилдүү (педагогикалык) практика 24.01.2022-жылдын 16.02.2022 чейин Бишкек шаарынын № 66 ден-соолук жана өнүгүүнүн окуу-тарбиялык комплексинде болуп өтү.

Студенттер чет тили мугалими жана класс жетекчинин функциясын аткарышты. Педагогикалык практиканын программасына ылайык орто класстарда студенттердин окуу-тарбия иштери жүргүзүлдү.

Педагогикалык практиканын негизги максаты: студенттердин теориялык даярдыгын жана алардын кесиптик даярдоо жаатында практикалык көндүмдөрдү өздөштүрүү жана тереңдетүү болуп саналат.

Максатка жетишүү үчүн студенттердин алдында бир катар милдеттерди чечүү керек:

- 1) Чет тили боюнча окуу-тарбия иштерин уюштуруудагы тил мугалимдеринин тажрыйбасын үйрөнүү;
- 2) «Чет тили» сабактарынын мектептик билим берүү системасындагы ролун түшүнүү;

- 3) Чет тили боюнча окуу пландарынын жана окуу-методикалык материалдарынын талаптарын аткаруу;
- 4) Чет тилин окутуу жагындагы профессионалдык иштин негиздерин өздөштүрүү.

Буга байланыштуу студенттер төмөнкүдөй иштерди аткарышты: тил мугалимдеринин чет тили сабагынын календарлык-тематикалык планы менен таанышышты, мугалимдердин сабактарына катышып, бул сабактардын түзүлүшүн байкоого алып, ар кандай типтеги сабактарды, анын ичинде жаңы билим берүү технологияларын колдонуу менен иштелип чыккан жана өткөрүлгөн сабактары үчүн көрнөктүүлүк түзүүгө көмөктөшүштү. Чет тилин окутуунун натыйжаларын баалоо, мониторинг жүргүзүп, окуучулардын жазуу иштерин текшерүүгө көмөктөшүп, тил мугалимдеринин усулдук бирикмесинин жыйынына катышышты жана предмети боюнча класстан тышкаркы иш-чараларды өткөрүштү ж.б.

Практиканын жыйынтыгы менен «**Мен мугалим болом**» республикалык деңгээлдеги сынак долбоорго 4-курсун студенттери катышты: студенттер өздөрүнө ишенип берилген класста гана иштебестен, эксперименталдык жумалыкта болочок мугалимдер тил мугалиминин бүт окуу жүгүн аткарышты. Методисттердин отчеттору көрсөткөндөй, филологиялык жана усулдук даярдыгынын эң жогорку деңгээлин төмөнкү студенттер көрсөтүштү: Улан кызы Жылдыз, Туратбекова Адина, Чыныбекова Айдана, Жоошпай кызы Бурулай, Сагынбекова Айпери ж.б.

Педагогикалык практиканын жүрүшүндө студенттер өндүрүштүк портфолионун түзүү үстүндө иштешти жана анын түзүлүшү төмөнкүдөй:

1) «Коллектор» бөлүмү (сабактарды өткөрүү үчүн зарыл болгон материалдардын жыйындысы: текстер, иллюстрациялар, репродукциялар, диаграммалар, грамматикалык таблицалар ж.б.);

2) «Усулдук иш» бөлүмү (сабактарды тематикалык пландоосу; сабактардын схемалары; сабактар үчүн презентациялар (электрондук); класстан тышкаркы иштердин сценарийи);

3) «Рефлексия» бөлүмү (сабактардын анализи; кредиттик сабак боюнча методисттин пикири; студенттердин сабактарына талдоо; предмет боюнча класстан тышкаркы иштердин иштелмеси; студенттер тарабынан өткөрүлгөн класстан тышкаркы иштерди талдоо).

Портфолионун үстүндө иштөө анын презентациясы менен аяктады, ал окуу жайдагы жыйынтыктоочу конференцияда өттү. Портфолиону түзүү жана көрсөтүү үчүн студентке жыйынтыктоочу баа берилди.

Педагогикалык практиканын жыйынтыгы:

«Мыкты» - 15 адам;

"Жакшы" – 5 адам;

«Канататтандырарлык» — 0

Методист: _____

СТУДЕНТ-ПРАКТИКАНТТЫН ПЕДАГОГИКАЛЫК ПРАКТИКА БОЮНЧА БОЛЖОЛДУУ БЕРГЕН ОТЧЕТУНУН ҮЛГҮСҮ

Практикалык отчеттун структурасы жана мазмуну

Адатта жогорку окуу жайларда практикалык отчеттун структурасы төмөнкүдөй:

Титулдук барак. Адатта, титулдук баракта төмөнкү маалыматтар көрсөтүлөт: окуу жайынын жана адистиктин аталышы, практикалык отчеттун темасы жана түрү, отчетту текшерген мугалимдин жана аны аткарган студенттин фамилиясы жана аты-жөнү, студент окуган тайпанын аты, практикалык сабактар өтүүчү ишкананын аталышы, окуу жайы жайгашкан шаар жана практикалык отчетту жазуу жылы.

Бардык бөлүмдөр жана бөлүмчөлөр менен отчеттун планы (мазмуну).

Киришүү. Киришүүдө практикалык сабактарды өтүүнүн максаттары жана милдеттери көрсөтүлөт. Алар, эреже катары, буга чейин отчет жазуу үчүн көрсөтмөлөр берилген. Мындан тышкары, кириш сөз практикадан күтүлгөн натыйжаны көрсөтөт.

Негизги бөлүк. Бул бөлүм теориялык жана практикалык бөлүктөргө бөлүнүшү керек. Мындан тышкары, теориялык бөлүгү бөлүмдөргө бөлүнүшү керек, ал эми практикалык бөлүгү билим берүү мекемеси тууралуу баяндалат. Бул бөлүктө бардык эсептөөлөр жүргүзүлөт, ишкананын ишмердүүлүгү баяндалат, уюштуруу түзүмү жөнүндө бардык зарыл маалыматтар айтылат, талдоо жана салыштырма мүнөздөмөлөр жүргүзүлөт.

Корутунду. Корутунду практикалык отчеттун негизги бөлүмү болуп саналат. Корутундуда студенттин практика учурундагы жасаган бардык иштери камтылат. Ошол эле учурда студент-өзүнүн эмгегине баа берет (жасалган аракеттерге адекваттуу баа берилет). Жыйынтыктап айтканда, мекеменин кесиптик ишмердүүлүгүн жакшыртуу боюнча өз сунуштарын берсе да болот.

СТУДЕНТТЕРДИН КЛАССКА ЖАНА ЖЕКЕ ОКУУЧУГА БЕРГЕН ПСИХОЛОГИЯЛЫК-ПЕДАГОГИКАЛЫК МҮНӨЗДӨМӨСҮНҮН ҮЛГҮСҮ

Окуучу жөнүндө жалпы маалымат

Аты, атасынын аты: Абдыжапаров Данияр Усенович

Туулган жылы: 09.05.2004

Мектеби, класс: Бишкек шаарындагы № 45, 6 «б»

Физикалык жактан өнүгүүсү жана ден - соолугу

Ден-соолугу жагынан окуучу экинчи группадагы инвалид, көп оорубайт, өнөкөт оорусу жок, көңүлү ачык стабилдүү.

Үй-бүлөдөгү тарбиялоо шарты:

Абдыжапаров Данияр толук үй бүлөдө жашайт. Атасы- Абдыжапаров Үсөн- иштеген жери: ОАО «Таш-Темир»

Апасы: Абдыжапарова Айкыз Кадырбековна - үй кызматкери

Окуучунун окуудагы жетишкендиктери

Абдыжапаров Даниярдын окуудагы жетишкендиктери жакшы, кээ бир сабактардан « 5», ал эми кээ бир сабактардан « 4» деген бааларга окуйт. Окуу процессине чын дили менен катышат жана сабакты көңүл буруу менен угат. Бирок кээ бирде көңүл бурбагандыктан каталарды кетирет. Сабакта берилген тапшырманы тез кабыл алат жана жаттайт. Окуучу материалды тез жана жетишерлик деңгээлде өздөштүрөт. Кээ бир учурларда берилген тапшырмаларды тезирээк иштеп, кошумча тапшырмаларды алууга үлгүрөт. Көпчүлүк учурда Данияр алгебра, геометрия, информатика жана физика сабактарына көп көңүл бурат. Жалпы орточо баллы: 4.8.

Окуучунун эмгек ишмердиги

Абдыжапаров Данияр окуудан тышкары, сабактан тышкаркы иштерге да активдүү катышат: шахмат, сууда сүзүүгө жана компьютердик графикага кызыгат. Өзү демилге көтөрбөсө да, класс жетекчинин берген тапшырмаларын так аткарууга аракет жасайт. Өз классташтарына жана окутуучу курамга сый мамиле жасайт.

Эмоция жана психикалык процесстин өзгөчөлүгү

Абдыжапаров Даниярга берилген сапаттардын ичинен анын максатка умтулгандыгы, тырышчаактыгы. Окуучунун жүргөн темпераментине карата аны сангвиник жана флегматикке кошсок болот.

Окуучу тең салмактуу, адамдар менен тез тил табыша алат, ишти жакшы аткарууга жөндөмдүү бала. Бирок аткарган иштерин көрсөтүүгө аракет жасабайт. Мактанганды жаман көрөт. Мугалим тарабынан берилген тапшырманы өзү аткарууга аракеттенет. Алы жетпесе классташтарынан кээде жардам сурайт. Айтылган критикага түшүнүү менен карайт. Адамга берилүүчү сапаттардын ичинен эрктүүлүгү, чечкиндүүлүгү, эмоцияга көп берилбей өзүнө маанилүү жоопкерчиликти алганга жөндөмдүү.

Окуучу мектеп жашоосунда активдүү. Ал эми класс ичинде курбулар арасында аброю жогору. Шахмат жана техника иштери боюнча мактоого татырлык.

Окуучунун таанып-билүү өзгөчөлүгү

Абдыжапаров Даниярдын эс тутуму, көңүл буруусу жакшы жана мүнөзү оор салмактуу. Физикалык жактан бир аз пассивдүү.

Сүйлөө речи туура өнүккөн. Сүйлөмдөрдү так, туура айтат. Акыл-эс өнүгүүсү стабилдүү.

Жалпы психологиялык-педагогикалык жыйынтыктоо

Данияр жалпы психологиялык-педагогикалык жактан ар тараптуу өнүккөн, окууга кызыккан, сабактан тышкаркы кошумча ишмердиктин түрлөрү менен алектенген активдүү окуучу десек болот.

СТУДЕНТТЕРДИН ЖАЛПЫ КЛАССКА БЕРГЕН МҮНӨЗДӨМӨСҮНҮН ҮЛГҮСҮ

11 -г класска жалпы мүнөздөмө

Студент-практикант: _____

Класста 27 окуучу бар, анын ичинен 10-эркек, 17си кыз. 21 студент 2008-ж, 4 адам 2007-жылы туулган. Көпчүлүк үй-бүлөлөр (18) толук. 8 үй-бүлөдө балдары энеси менен, бир үй бүлөдө атасы менен тарбияланат. Көп балалуу бир үй-бүлө бар (Аты-жөнү) Жашоо шарты начар үй-бүлөлөр жок.

Ата-энелердин 66%ы жогорку, 34%ы атайын орто билимге ээ. Ата-энелер көбүнчө балдарынын билим алуусуна кызыкдар, бирок, тилекке каршы, көптөгөн ата-энелер балдарынын окуусун системалуу түрдө көзөмөлдөй алышпайт.

10-классты " 4 "-"5" деген баага 19 окуучу бүтүргөн, алардын ичинен 2 окуучу медалга талапкер боло алат (...). Дагы 6 окуучу объективдүү түрдө "жакшы " деген баага потенциалдуу (...). Класстын көпчүлүк бөлүгү окууга кызыгышат.

Дээрлик бардык класстагы окуучулар долбоорлоо технологиясын жакшы билишет, алардын көпчүлүгү мектеп жана муниципалдык деңгээлдеги илимий конференцияларга үзгүлтүксүз катышышат. Төрт окуучу

Кыргызстан ичиндеги конкурстарга ийгиликтүү катышты (...). Класстагы бардык окуучулар билимдерин андан ары жогорку окуу жайларында окууну пландаштырышат.

Класс жамаат катары окуу процесси так уюштурулган жана окуучулардын иш жүгү максималдуу болгон сабактарда натыйжалуу билим алышат. Бул учурда, эреже катары, тартип көйгөйлөрү жок.

Кээ бир окуучулардын ден соолугу начар жана өнөкөт оорулары бар, бул сабактарды узакка калтырууга алып келет (...)

Класстагы балдардын көбү спортко кызыгышат, командалык спорттук мелдештерге катышууну жакшы көрүшөт. Сегиз окуучу спорт менен машыгат жана олуттуу спорттук жетишкендиктерге ээ. Эки окуучу – күрөш боюнча эл аралык мелдештерге бир нече жолу катышкан, 3 окуучу шахмат менен машыгат жана 3 окуучу көп жылдан бери шаарыбыздын баскетбол секциясына катышат.

Музыкага, бийге, ырдоого, англис тилин үйрөнүүгө жана кошумча билим алууга кызыккан балдар бар. Класстын окуучуларынын 70% ы (19 ичинен 27) сабактан тышкаркы убакта ар кандай бөлүмдөрдө, ийримдерде, курстарга барышат. Айрымдары жакшы сүрөт тартышат. Класс окуудан тышкары экскурсияларга, театрға барып турушат. Жалпысынан, класс чыгармачыл иш-аракеттерди туура уюштуруу менен ар кандай маселелерди чечүүгө даяр.

СТУДЕНТТЕРДИН БИРИ-БИРИНЕ ӨЗ-АРА САБАКТАРГА КАТЫШУУДА ЖАЗГАН АНАЛИЗИНИН ҮЛГҮСҮ

Студент- практиканттын аты-жөнү _____
 Катышкан сабак жөнүндө жалпы маалымат: _____
 Предмет: _____
 Күнү _____
 Курсу _____
 Адистиги: _____
 Сабактын темасы: _____
 Сабакка катышуу максаты: _____
Байкоо структурасы

Сабактын анализи	Сунуштар
1. Сабактын материалдык-техникалык жабдылышынын даярдыгы: окуу куралдары, берилүүчү материалдар, макеттер, приборлор ж.б.	Ар кандай булактарды колдонуу (китептер, конспектилер, колдонмолор, электрондук ресурстар). Көрсөтмө куралдардын жетишсиздиги.
2. Мугалимдин жана окуучулардын сабакка даярдыгы: сырткы келбети, эмоционалдык абалы, психологиялык маанайы, тартиби.	Класстын атмосферасы достук жана жагымдуу болду. Тартип толук сакталды.
3. Сабактын жүрүшү: Сабакка коюлган максаттардын жана милдеттердин тууралыгы жана жеткиликтүүлүгү, темптин оптималдуулугу, сабактын жыйынтыкталышы.	Сабак оптималдуу темпте өтү жана сабак логикалык жактан бири-бири менен байланышты.
4. Окутуу ыкмаларын аныктоо жана тандоо жана студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн жана өз алдынчалыгын өнүктүрүү.	Сабакта маалыматты кабыл алуу, түшүндүрүү жана репродуктивдүү методдор басымдуулук кылды.

5. Мугалимдин сабактагы ишмердүүлүгүндөгү билимди жаңылоо, жаңы түшүнүктөрдү жана көндүмдөрдү калыптандыруу, изденүү жана өз алдынча иштөөнү уюштура билүүсү .	Мугалим темадагы маалымат менен тереңден таанышкан, бирок кепте образдуулук талап кылынат.
6. Окуучулардын сабактагы окуу ишмердүүлүгү, байкоо жүргүзүү, салыштыруу, себеп-натыйжа байланышын чыңдоо, жыйынтык чыгаруу, жалпылоо жөндөмдөрүн аныктоо.	Окуучулардын активдүүлүгү окуу процессинин талаптарына жооп берет
7. Окуучулардын билимин эсепке алуу жана баалоо системасы: билимди текшерүүнүн тандалган формаларынын ылайыктуулугу, баалоонун мотивациясы жана объективдүүлүгү.	Студенттер активдүү баарлашышты, адекваттуу комментарийлер кабыл алынып, демилгелүүлүк көрсөтүштү.
8. Үй тапшырмасынын көлөмү жана мүнөзү, анын индивидуалдуулугу.	Үй тапшырмасынын көлөмү алынган маалыматтын көлөмүнө туура келет. Салттуу мүнөзгө ээ.
9. Сабактын илимий-теориялык деңгээли. Сабактын структурасы жана анын педагогикалык максатка ылайыктуулугу	Негизги материал окуучулар тарабынан жетиштүү өлчөмдө өздөштүрүлгөн.

3-БӨЛҮМ. СТУДЕНТТЕРГЕ ЗАЧЕТТУК САБАКТАРДЫ ӨТҮҮДӨ ЖАРДАМ БЕРҮҮЧҮ САБАКТАРДЫН ИШТЕЛМЕЛЕРИ (АР ТҮРДҮҮ АДИСТИКТЕР БОЮНЧА)

Гулумкан Турганбаева, Ой-Терскен орто мектебинин башталгыч класстарынын мугалими, элагартуунун отличниги, Ат-Башы району.

Сабактын темасы: ЗАТТЫН СЫН-СЫПАТЫН БИЛДИРГЕН СӨЗДӨР (Кыргыз тили)

Сабакта колдонулуучу усулдар: Түшүндүрүү, көрсөтмөлүү, топто иштөө, өз алдынча ой жүгүртүү, суроо-жооп, багыт берүү, чыгармачылык изденүү.

Сабактын тиби: Жаңы материалды өздөштүрүү.

Сабактын жабдылышы: Окуу китеби, темага ылайык сүрөттөр, проектор, компьютер, карточка, ватман, маркер, маркер доска, түстүү карандаш, А-4 барагы, кум саат, шаар, баалоо баракчасы, чүкө.

Негизги компетенттүүлүк	Күгүлүүчү натыйжа
1.Маалыматтык компетенттүүлүк	1. Окуучулар заттын сыпатын билдирген сөздөр менен таанышышат
2.Социалдык-коммуникациялык компетенттүүлүк	2.Сыйкырдуу чуко текстинин 1-болумунун мазмунун тушунушот, өз алдынча ой жүгүртөт, заттын сын-сыпатын билдирген сөздөрдү таап талдай алышат, тексттин мазмунун изилдей алышат, оюн эркин айтат
3.Өз алдынча ишин уюштуруу жана маселелерди чечүү компетенттүүлүгү	3.Окуучулар достукту баалай билүүгө үйрөнүшөт. Алган билимдерин турмушта пайдалана билүүгө тарбияланат

Сабактын жүрүшү:

Этабы	Мугалимдин ишмердүүлүгү	Окуучунун ишмердүүлүгү	Баалоо
-------	-------------------------	------------------------	--------

Уюштур уу (5 мүнөт)	Класста жагымдуу жагдай түзүү	Алтын эрежени сактайт, бири-бирине жагымдуу маанай тартуулайт	
(мотивация)	«Тынчтык ыры» ырын чогуу ырдашат	Окуучулар ырдашат	Диагноздоочу баалоо
	Класстын урааны айтылат	Биздин ураан: «Адеп», «Бийман», «Маданият», «Билим»	
Колдорундагы шарларды жарып, салют атышат			
	«Жылмаюу»	Бири-бирине жылмаюу тартуулашат	
Үй тапшырманы текшерүү (3 мүнөт)	Үйгө берилген жат жазууну текшерүү (ата-эне баалайт)	Жазган жат жазуусун окушат, алган баасын айтышат	
	Ата-эненин баалоосуна байкоо жүргүзүү		
Актуал даштыруу (5 мүнөт)	Өтүлгөн теманы эске түшүрүү	Берилген суроолорго жооп беришет	Кайтарым байланыш
	Зат деген эмне? Заттын атын билдирген сөздөргө кайсы суроолор берилет? М:		
	Заттар кандай болот? Заттын кыймыл-аракетин билдирген сөздөргө кайсы суроолор берилет? М: *Заттарды сыпаттоо Сүрөт боюнча иштөө: алма, гүл, окуучу ж.б. 	Заттарды сыпаттап, суроо беришет мисалдарды айтышат	
			Кайтарым байланыш
Жаңы тема (13 мүнөт)	*Заттын сын-сыпатын билдирген сөздөргө заттын өңүн, түсүн, даамын, формасын, көлөмүн билдирген сөздөр кирет. Алар кандай? деген суроого жооп берет. М: Алма кандай болот?	Алма кызыл, тоголок, таттуу, ширин, кычкыл, жашыл, сары, чоң, кичине	
	*Текст менен тааныштыруу жана божомолдоо	Текстти божомолдоп айтышат, көркөм окушат, турмуш м/н байланыштырат	Эмоционалдык баалоо
	*«Сыйкырдуу чүкө» текстти божомолдоо, көркөм окуу	Тексттин каармандарын, окуяны, окуянын болгон жерин айтып беришет	
	*1-көнүгүү. Тексттин каармандары, окуяны, окуя болгон жерди айтып беришет. Чүкө оюндары жөнүндө ойлорун айтышат	Бир курдай, үйүр-үйүр, томаяк, кубанычы койнуна батпай	
	*Жаңы сөздөр менен иштөө		
	*2-көнүгүү		

	Тексттеги сын-сыпатты билдирген сөздөрдү жазуу	Байкуш, үйүр-үйүр, деген сөздү дептерге жазышат, доскага да жазышат	
	*Көнүгүү жасоо (Музыка менен)	Көнүгүү жасашат	
Бышыктоо	*Топ менен иштөө		
(7 мүнөт)	Төрт топко бөлүнөбүз, өтүлгөн тема боюнча төмөнкү тапшырмалар берилет:	Ар бир топ тапшырмаларын берилген убакытта аткарып бүтүшөт	
	1-топ: Адеп - интервью берүү	Бир окуучу ортого чыгат, калган окуучулар өтүлгөн тема боюнча суроо беришет	Калыптандыруу-чу баалоо
	2-топ: Ыйман - тест жазуу	Өтүлгөн тема боюнча тест жүргүзүлөт (тест тиркелет)	
	3-топ: Маданият - кластер түзүү	Бай, кедей деген сөзгө кластер түзүшөт	
	4-топ: Билим - сүрөт тартуу	«Сыйкырдуу чүкө» тексти боюнча сүрөт тартышат	
		Тапшырмалар боюнча презентация жасашат, топтор бири-бирин баалашат	
			Топтун баалоосу
Жыйынтыктоо	«Мен сулуу, катасыз жазам»	Кыскача жат жазуу жазышат	
(5 мүнөт)	Баймын деп мактанбай, кедеймин деп арданбай, ынтымактуу, адептүү, ыймандуу, маданияттуу, билимдүү окуучулар болууга умтулгула!		
Рефлексия (2 мүнөт)	Бүгүнкү сабакта эмне жакты, эмнени үйрөндүңөр?	Өзүн-өзү баалоо карточкасын толтурушат	өзүн-өзү баалоо
Тапшырма	Конугуу №4		
(2 мүнөт)	Текст боюнча сүрөт тартып, аңгеме жазып келүү	Тапшырманы аткарып келишет	
Баалоо (3 мүнөт)	Жүрөкчө тартылган барактан жасалган гүлдөрдү белекке берүү,	Гүлдү алып, артында жазылган жүрөктөн	Жыйынтык -тоочу баалоо

	чыккан сөздөрдү окуп, сүйүнүшөт (Акылдуум менин! Кичинекейим! Күнүмсүң! Азаматсың! ж.б мактоо сөздөрү)	
--	--	--

Калыптандыруу жана жыйынтыктоочу баалоо үчүн тест	
	<p>5. Жомоктогу кедейдин баласы эмне деп кыялданды?</p> <p>А) жакшы окусам Б) акылдуу болсом В) көп малым болсо</p> <p>6. «Сыйкырдуу чуко» жомогундагы бай кандай?</p> <p>А) боорукер, акылдуу, эмгекчил Б) Элпек, сылык, жакшы В) ач көз, таш боор, мээримсиз</p> <p>7. «Үйүр-үйүр» деген сөздү кандай түшүнөсүн?</p> <p>А) чоң Б) бийик В) көп</p>

Сабактын темасы: КАСЫМ ТЫНЫСТАНОВДУН ӨМҮРҮ ЖАНА ЧЫГАРМАЧЫЛЫГЫ
(кыргыз адабияты, 9-класс)

Колдонулган каражаттар: маркер, флипчартка, стикер, кошумча текст, буклет

Сабактын максаттары : Көрсөткүчтөрү

Сабактын этаптары	Сабактын жүрүшү	Убакыт	Мугалимдин ишмердүүлүгү
<p>1-этап Мотивация</p> <p>“Тыюу салынган сөз”</p>	<p>Окуучулар бөлмөнүн бир жагында тизилип турушат. Бөлмөнүн бир четинде ортолой бир чекит белгиленет. Алып баруучу биринчи тыюу салынган сөздү Аныктап алат да, аңгемесин айта баштайт. Анын кебинде тыюу салынган сөз угуулары менен угуп турган оюнчулар чекитти көздөй чуркашат. Чекитке акыркы келген окуучу алып баруучу болот. Ал өз аңгемесин айтат.</p>	2	<p>Окутуу чөйрөсүнө жагымдуу маанай түзөт. Окуучуларга оюндун шарттары менен тааныштырат.</p>
<p>2-этап Үй тапшырмасы</p>	<p>Окуучулар 6 топко бөлүнүшөт. “Автордук кресло” Ыкмасы Жупта иштөө: Жуптар бири-бири менен эсселерин алмашат, критерий менен талдап окуп чыгышат. Топто иштөө: Топто талкуулашып топтун ичинен бир авторду дайындашат. Презентация Класса өзүнүн жазган</p>	<p>1</p> <p>1</p>	<p>Окутуу чөйрөсүн уюштурат. Жуптарда бири-биринин эсселерин окууну сунуштайт. Топтун ичинде “эң жакшы” жазылган эссенин авторун тандоону өтүнөт.</p>

	<p>эссесин угуза окуу. Окулган мазмунду суроо берүү менен талкуулоо.</p> <p>Критерийи:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Так жана ачык түзүлгөн тезис; - Далилдерди ынанымдуулук жана түрдүү көз карашта кароо; - Далилдердин тууралыгын мисалдар менен кароо, тактоо; - Жыйынтыктоочу корутундунун болушу. 	3 4	Окуучулар менен Рефлексия			
3-этап Жаңы маалымат	<p>Сабактын темасын жана максатын жарыялоо Окуучулар 4 топко бөлүнөт. Диагностикалык баалоо: Төмөндөгү сөздөргө өз аныктамаңарды бергиле.</p> <p>Акын, жазуучу, драматург, котормочу, тилчи, окумуштуу, журналист, коомдук ишмер.</p> <p>Текстти окуу: К.Тыныстановго байланышкан маалымат менен таанышуу жана китептен сырткаркы кошумча маалыматты окуп чыгуу.</p>	1 1 1 2 10	<p>Окуучуларды сабактын максаты менен тааныштырат жана канчалык деңгээлде түшүнгөнүн текшерет.</p> <p>Сабактын темасына Ылайык баалоонун багыт берүүчү функциясын ишке ашырат.</p> <p>Диагностикалык баалоодо берилген сөздөрдү эске тутуу менен маркировкалап окууну сунуштайт.</p>			
4-этап Сабакты бышыктоо	<p>“П.М.К” стратегиясы:</p> <table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 20px; text-align: center;">+</td> <td style="width: 20px; text-align: center;">-</td> <td>Кызык факт</td> </tr> </table> <p>1-топ : Өмүр баяны боюнча жазат. 2-топ: Чыгармачылык өнөрү боюнча; 3-топ: Илимпоз, окумуштуу катары; 4-топ: Журналист жана коомдук ишмер катары: Презентация</p>	+	-	Кызык факт	6 8	<p>К.Тыныстановдун өмүрү, чыгармачылыгына байланыштуу тарыхый окуялардын оң, терс жана кызыктырган учурларды белгилеп айтууну сунуштайт. Ар бир окуучуну көңүл коюп угат. Талкуунун аралыгында жыйынтыктоочу бүтүм чыгарып турат.</p>
+	-	Кызык факт				

<p>5-этап:</p> <p>Сабакты жыйынтыктоо жана баалоо</p>	<p>Дебривинг:</p> <p>- Сабакта кандай сезимдерге дуушар болдунар?</p> <p>- Коомдогу адамдардын бири-бирине мамилелери кандай болсо деп ойлойсунар?</p> <p>Үй тапшырмасы:</p> <p>“Калыптандыруучу сурам” ыкмасы:</p> <table border="1" data-bbox="424 456 777 524"> <tr> <td>Аргументтер</td> <td>Себеби</td> </tr> </table> <p>1. Касымдын ишмердүүлүгү туурасында жаңы маалыматтар?</p> <p>2. Касымдын өмүрү жана трагедиялык тагдыры үчүн айрым адамдарды күүнөлөшкө болобу?</p> <p>3. Ал жөнүндөгү бир жактуу сын-пикирлер боюнча сенин жекече оюң?</p> <p>4. Касым жашаган доор менен азыркы доордун айырмачылыктары менен окшоштуктарын салыштыргыла.</p> <p>Баалоо:</p> <p>1. Топтун иштерин баалоо (1-тиркеме)</p> <p>2. Топтордогу жеке окуучулардын ишмердүүлүгүн баалоо (2-тиркеме)</p>	Аргументтер	Себеби	<p>Окуучулар менен кайтарып айланышты түзөт. 6</p> <p>Берилген суроолорго ой жүгүртүп, өз көз караштары менен анализдеп келүүнү сунуштайт.</p> <p>Топтун жана окуучулардын иш аракетине байкоо жүргүзүп форманы толтурат.</p> <p>4</p>
Аргументтер	Себеби			

Нургүл Шаршенбекова, №94 мектептин башталгыч классынын мугалими, Бишкек шаары
Мекен таануу, 2-класс

Сабактын темасы: ҮЙ КАНАТТУУЛАРЫ

Сабактын жабдылышы: Сүрөттүү плакаттар, карточкалар, окуучуларга плакат, канаттуулардын сүрөттөрү, клей, кайчы таркатылат.

Негизги компетенттүүлүк	Сабактын максаты
<p>1. Маалыматтык</p> <p>2. Социалдык-коммуникациялык</p> <p>3. Өз алдынча уюштуруу жана маселелерди чечүү</p>	<p>1. Билим берүүчүлүк: окуучу үй канаттууларды таанып билет.</p> <p>2. Өнүктүрүүчүлүк: үй канаттуулары жөнүндө кеңири түшүнүк алууга кызыгуусу өнүгөт. Жумуртканын өлчөмү, канаттуулардын айырмасы жана жашоо-тиричилигин түшүнүү менен ой жүгүртүүсү өнүгөт. Өз алдынча иштөөгө, оюн айтууга, башкалардын оюн уга билүүгө үйрөнүшөт.</p> <p>3. Тарбиялык: окуучулар жаратылышты сүйүүгө, канаттууларды коргой билүүгө, аларга аяр мамиле кылууга үйрөнүшөт.</p>

Сабактын жүрүшү:

Сабактын этабы	Убактысы	Мугалимдин иш - аракети	Окуучулардын иш - аракети	Баалоо
1-этап Уюштуруу	2 мин.	Окуучулар менен учурашуу, жоктоо. Сабакка даярдыкты текшерүү. Китеп, кагаз, калемдерин	Сабакка эмоционалдык маанай. Окуучуларга жанында олтурган	Формативдик баалоо

		<p>кароо. Балдар кана бири-биринерге бурулуп жылмайып койгула. Мага дагы жылмайып койгула. Рахмат. Азаматсыңар! Үйгө тапшырманы ким аткарып келди? Азыр шактуу дарактан суроолорду алып жооп беребиз.</p>	<p>окуучуга бурулуп, бири-бирине жылмайышат. Андан кийин баары мугалимге жылмайышат. Мугалим дагы балдарга жылмаят.</p>	
Максат коюу	5 мин.	<p>Ал эми мен сабактын жүрүшүндө силерге жакшы аракетинер үчүн бирден алма таратып турам. Ким көп алма алса ошол эң жакшы деген баага ээ болот. Балдар биз бүгүн айрыкча маанилүү нерселер жөнүндө сөз кылабыз. Бүгүнкү сабактын темасын слайдды көрүп силер табышыңар керек.</p>		
2-этап Жаңы теманы түшүндүрүү, маалымат берүү	5 мин.	<p>Слайдга көңүл бургула. Бул жерден тоок, корооз, үндүк, бөдөнө, каз, өрдөк көрүп жатабыз. Булар үйдө багылуучу канаттуулар. Биз буларды кандай канаттуулар деп айтат экенбиз? Биз булардын жумурткасын, этин, жүнүн пайдаланабыз. Демек биздин темабыз үй канаттуулары.</p>	<p>Ойлонушат, көрүшөт.</p> <p>Үй канаттуулары</p> <p>Этин, жумурткасын жейбиз, жүнүн жаздыкка салабыз.</p>	<p>Формативдик баалоо</p>
	7 мин.	<p>Балдар биз чогуу зоопаркка саякатка чыгып келели. Эгерде кимде ким берилген суроолорго жооп тапса анда зоопарктагы капаста жаткан жаныбарлардын эшиктерин ачып, кайсы жаныбарлар экенин көрөбүз. Зоопаркта кандай жаныбарлар кармалат? Үй жаныбарларыбы же жапайы жаныбарларбы? Анда эмесе ар бир эшиктеги суроолорго жооп бере баштайлык?</p> <p>1. Үй канаттуулардын жумурткалары баары окшош болобу?</p> <p>2. Эң көп кайсы канаттууларды жумурткасын</p>	<p>Жапайы жаныбарлар, канаттуулар.</p> <p>1. Жок ар бириники өз - өзүнчө айырмаланып турат.</p> <p>2. Тооктун жумурткасын көп колдонобуз.</p> <p>3. Кичинекей чаар болот. Ал өтө пайдалуу, иммунитетти көтөрөт.</p> <p>4. Үндүктүн жумурт-касы тооктукунан чоңураак, майда чаар болот.</p> <p>5. Жумурткадан балапан чыкпай калса сасыткы деп</p>	

		<p>пайдаланабыз?</p> <p>3. Бөдөнөнүн жумурткасы кандай болот?</p> <p>4. Үндүктүн жумурткасы кандай болот?</p> <p>5. Сасыткы деген эмне?</p> <p>6. Үй канаттуулардан эмнелерди алабыз?</p> <p>7. Жумуртканын формасы кандай болот?</p> <p>8. Жумуртканын курамында эмнелер бар?</p> <p>9. Короозду туурап бер.</p>	<p>коюшат.</p> <p>6. Эт, жумуртка, жүнүн алабыз.</p> <p>7. Кыры жок сүйрү формада болот.</p> <p>8. Белок, кальций, суу, кычкылтек, көмүртек, жумуртканын сарысы.</p> <p>Жумуртканын кабагында көзгө көрүнбөгөн майда 8000дей тешик бар. Ал тешикчелер түйүлдүктүн дем алышына жардам берет.</p> <p>9. Окуучу чыгып туурап берет.</p>	
	1 мин. Физ. минутка		Физ. минутка жасашат.	
3-этап. Бышыктоо	15 мин.	<p>Эми биз отуруп эс алалы. Анда жөн отурбастан балдар, кыргыздын “Жоолук таштамай” оюнун ойнойлук. Анда анын шарты мындай. Бир окуучу чыгып тегеренип, бир санга таштайт. Ал кайсы санга келип токтосо, ал бала ошол суроого жооп берет. Эгерде жоопту таба албаса ал жеңилет.</p> <p>1. Биздин Гербде кайсы куштун сүрөтү турат? Бул кушту үйгө багууга болобу</p> <p>2. Тооктун эркегин жана ургаачысын эмне дешет?</p> <p>3. Сен жазданып жаткан жаздык эмнеден жасалат?</p> <p>4. Үй канаттууларга тамактандыруу үчүн эмнелер берилет?</p> <p>5. Үй канаттууларынан биз эмне алабыз?</p> <p>6. Өрдөк, каздар жемден башка эмне менен тамактанышат?</p> <p>7. Көгүчкөн эмненин символу? Үйдө багылабы?</p>	<p>Балдар суроолорго толук жооп бергенге аракет кылышат.</p> <p>1. Бүркүт. Бүркүттү бакма канаттуу катары эсептейбиз. Мүнүшкөрлөр таптап багышат.</p> <p>2. Тооктун эркегин “корооз”, ургаачысын “мекиян” дейт.</p> <p>3. Куштун жүнүнөн</p> <p>4. Буудай, жем.</p> <p>5. Жүн, эт, жумуртка</p> <p>6. Көлчүк суудагы бака, балыктар менен.</p> <p>7. Көгүчкөн – бул тынчтыктын символу. Үйдө багууга болот.</p>	Стикер менен оозеки баалоо
	5 мин.	Кана балдар, биз канаттууларды жакшы эле таанып билип алдык деп ойлойм. Азыр мен	Балдар сүрөттөрдү кесип, бөлүп, чаптап топто иштеп башташат.	Оозеки баалоо

		силерге канаттуулардын сүрөтүн берем. Үйдүн канаттууларынын сүрөттөрүн бөлүп эки бөлөк ватманга чаптап, “коллаж” түзгүлө. Аны бирден окуучу чыгып, жактап айтып бересиңер. 1-топ: Үй канаттуусун 2-топ: Жапайы канаттууларды таап чаптагыла. Жапайы канаттууларды биз кийинки сабакта кеңири үйрөнүп алабыз.	Коллаж түзүп, аны топ башчылары жактап айтып берет.	
4-этап Жыйын-тык чыгаруу	5 мин.	Мен Билем, Билдим, Билгим келет деген инсерттин методу менен бүгүнкү сабактан эмнени билдиң? Эмнени билгим келет? Эмнени билем? Ошол боюнча даракка чаптап гүлдөтөлү. Себеби бизге жаз келип, бак дарактар бүрдөп баштайт.	Окуучулар сабакта алган билимин, билгинин, билгиси келгендигин ар бири гүлдүү стикерге оюн жазып, чаптап чыгышат.	Формативдик, оозеки баалоо
5-этап Үй тапшырмасын жана сабакты жыйынтыктоочу баалоо.	5 мин.	Үй тапшырмасы: окуп, түшүнүгүн айтып, сүрөтүн тартып келүү. Журналга бааларды коюу.	Күндөлүккө баа койдурушат.	Карточка менен баалоо

Эркин Токтоналиев, Талас районундагы А.Бөрүбаев атындагы орто мектебинин биология мугалими

«БИЛИМ ТОР» (КООРДИНАТ)

Автордук оюн-сабагынын долбоору

Оюн сабактын өзгөчөлүктөрү

1. Сабакты бардык предметтер боюнча жана бардык класстарда өтүү мүмкүнчүлүгү бар.
2. Оюн-сабакты чейректердин жыйынтыгы жана окуу жылынын жыйынтыгы боюнча өтүүгө ылайыкташкан.
3. Каттылган суроо тапшырмаларды өтүлүүчү сабактын (предметтин) жана окуу программасынын өзгөчөлүктөрүнө карата координаттарды бөлүмдөргө бөлүп же координаттарын кыскартып түзүүгө ыңгайлуу.
4. Башталгыч класстар үчүн координаттарды табуу татаалыраак болгондуктан, координат торчоло рунун көздөрүнө түрдүү сүрөттөрдү чаптап коюуга болот.
5. Сабактын жабдылышы көп жабдууларды талап кылбайт жана жөнөкөй түзүлүштө.
6. Оюн сабакты бир класс ичинде же параллель класстарда өтүлө берүү мүмкүнчүлүктөрү бар.
  1. Эгер такта металл тактасы менен капталып координаттарды ачууда магнит чаптамысы колдонулса чексиз колдонууга болот.

2. Мектептерде «Акыл ордо», «Слабое звено» сыяктуу интеллектуалдык оюндарды өтүү үчүн заманбап техникалык каражаттар жок болгондуктан, бул оюн сабакты жөнөкөй каражаттар менен өтүүгө болот.
3. Мугалим тартып койду же биздин топко татаал тапшырма берип койду деген нааразычылыктар болбойт.

Оюн- сабактын максаты

- Окуучулардын билимин жогорулатуу жана логикалык ой жүгүртүүсүн өстүрүү.
- Өтүлгөн темаларды бышыктоо, көрүү, угуу эс тутумдарын бекемдөө.
- Суроо тапшырмаларды аткарууда ылдам жана туура чечим чыгарууга үйрөтүү.
- Сабактын түрүнө жараша жаратылышты сүйүүгө жана коргоого, элдик каада-салттарды үйрөнүүгө, ыймандуулукка жана адеп-ахлак эрежелерин билүүгө тарбиялоо.
- Техникалык коопсуздук эрежелерин, тиричиликте санитардык-гигиеналык талаптарды аткара билүүгө тарбиялоо.

Сабактын жабдылышы

1. «Билим тор» (координат) суроо-тапшырмалар тактасы
2. Өтүлүүчү предмет (сабак) боюнча чейректик же жылдык программага ылайыкталып түзүлгөн суроо тапшырмалар

Мисалы: Биология 6-класс

А-1. Тиричилик деген эмне?

А-2. Биология эмнени окутат?

А-3. Орган жана организм деген эмне?

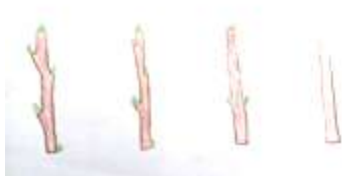
А-4. Өсүмдүк жана жаныбар азыктанышы боюнча кандай айырмаланышат?

А-5. Кроссворд

А-6. Ботаника, зоология эмнени окутат?

А-8. Ж.б.

К-10. Сүрөт. Гүлдүн түзүлүшү.

Суроо тапшырмалар:

А) суроолор

Б) сүрөттөр

В) муляждар

Г) нымдуу препараттар

Д) таблицалар

Е) макал-лакаптар

Ж) табышмактар жана башка жабдуулар

2. Магнит чаптамалар

Сабактын жүрүшү

1. Окуучулар эки топко беш бештен болуп бөлүнүшөт жана топ башчыларын шайлашат. Топко ат коюлат. Мисалы: «Гүл» жана «Бүчүр»
2. Топ башчы, топ мүчөлөрүн же ар бир топ мүчөсү өзүн - өзү тааныштырат.
3. Калыстар тобу шайланат.
4. Калган окуучулар ар бир топко күйөрмандар катары бөлүнүшөт.
5. Мугалимдин алып баруусунда оюн сабактын шарттары түшүндүрүлөт жана оюнду баштоо үчүн чүчү кулак кармашат.
6. Координаттарга катылган тапшырмалар атайын тикемеде болот жана мугалим ачылган координаттагы тапшырманы окуп берип турат.
7. Эгер топ мүчөлөрүнө тапшырманы аткаруу үчүн убакыт керек болсо, оюн сабак учурунда бир гана жолу музыкалык тыныгуу алуу мүмкүнчүлүгү берилет. Музыкалык тыныгууда топ мүчөсү ырдап же бийлеп же башка чыгармачылыгын көрсөтөт. Ошол учурда калган мүчөлөр тапшырманы аткаруу үчүн даярданышат.

1-бөлүм

«Чынжырча» бөлүмү

5+5=10 тапшырма

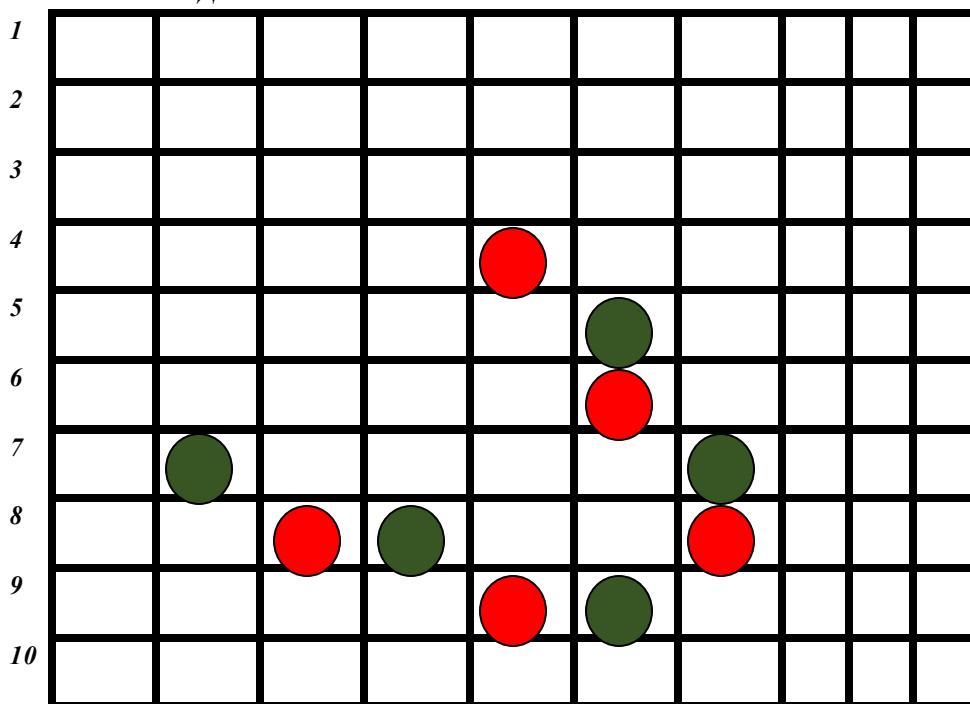
Бул бөлүмдө оюн сабакты чүчү кулак боюнча биринчи баштай турган топтун башчысы баштап берет.

Мисалы:

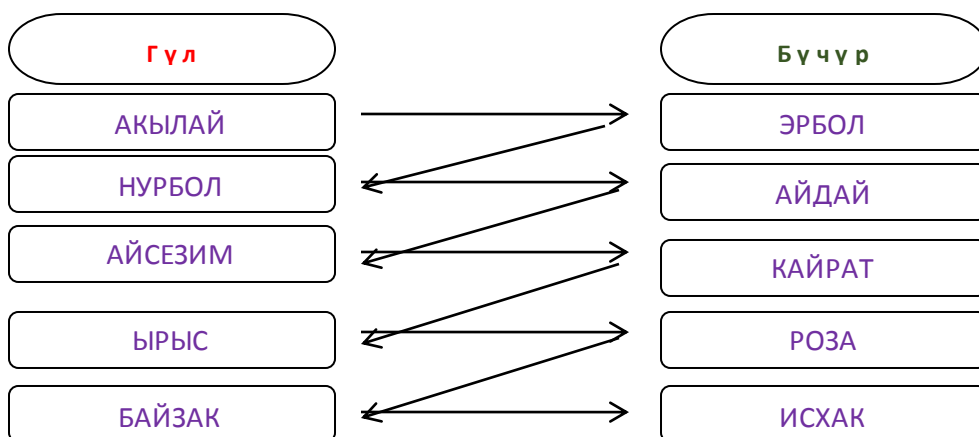
1. «Гүл» тобунун башчысы Акылай «Бүчүр» тобунун башчысы Эрболго магнит чаптамасын координат тактасындагы Д-4 (1-сүрөт) координатасына жабыштырып ошол координата эмне тапшырма болсо аткаруусун өтүнөт.

2. Эгер Эрбол тапшырманы аткара албаса, анда «Бүчүр» тобунун мүчөлөрү жардамдашат.
  3. «Бүчүр» тобунун мүчөлөрү дагы билбей турган болсо, «Бүчүр» тобунун күйөрмандары жардамга келет.
  4. «Бүчүр» тобунун күйөрмандары дагы аткара албаса, анда «Гүл» тобу тапшырманы аткарууга аракет жасайт.
  5. Эгер «Гүл» тобу аткарса же аткара албаса дагы оюн сабак «Бүчүр» тобунун башчысы Эрбол «Гүл» тобунун мүчөсү Нурболго координат ачып берүү менен сабак улана берет. Мисалы: Е-5 (1-сүрөт)
  6. Координаттарды ачуу жана тапшырмаларды аткаруу ирээти чынжырча түрүндө болуп (1-сүрөт, 1-таблица) үзүлбөшү керек.
  7. Бул бөлүмдө бардык 10 оюнчу камтылып 10 тапшырма аткарылат.
- Эскертүү: Башка бөлүмдөрдө координаттар топ башчы же топ мүчөлөрү каалаган жерден ачыла берет.

А Б В Г Д Е Ж З И К

1-сүрөт

1-таблица

2-БӨЛҮМ

«КААЛОО» бөлүмү

3+3=6 тапшырма

Бул бөлүмдө топ мүчөлөрү кезеги менен өздөрү каалаган үч координаттарды ачып тапшырманы аткарат. Тапшырманы аткаруу топтук мүнөздө.

3-БӨЛҮМ

«Сунуш» бөлүмү

3+3=6 тапшырма

«Бүчүр» тобу «Гүл» тобуна «Гүл» тобу «Бүчүр» тобуна үчтөн координаттарды кезек менен сунуш кылышат. Жооптор топтук мүнөздө аткарылат.

4-БӨЛҮМ «Топ башчылар таймашы»

3+3=6 тапшырма

Топ башчылары кезек менен бири бирине үчтөн координат көрсөтүп, анда катылган суроо тапшырмаларды аткаруу милдети турат.

5-БӨЛҮМ

«Күйөрмандар» таймашы

3+3=6 тапшырма

Топ башчылары кезеги менен күйөрмандарга үч координатаны атап көрсөтөт.

Жыйынтыгында окуучулар 100 суроо тапшырмага даярданып 34 тапшырма гана ойнотулат.

Эскертүү: 2-5-бөлүмдөр дагы тапшырманы топ мүчөлөрү аткара албаса “Чынжырча” бөлүмүндөгүдөй тартипте аткарыла берет.

Калыстар тобунун жыйынтык чыгаруусу.

Сабактын темасы: Ак илбирс - Кыргызстандын символу   Сабактын максаты:

<p>а) Билим берүүчүлүк: Окуучулар Кыргызстандын аймагында кездешкен ак илбирс боюнча маалыматка ээ болушат.</p> <p>б) Өнүктүрүүчүлүк: Окуучулар курчап турган айлана-чөйрөгө аяр мамиле жасоо менен жаратылышты коргоо жоопкерчилиги калыптанат.</p> <p>в) Тарбия берүүчүлүк: Окуучулар ак илбирсти коргоо керектигине ынандырып, Кыргызстандын жаратылышын коргой билүүгө багыт алышат.</p>	<p>Жогорудагы максаттар ишке ашат, эгерде окуучу:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Ак илбирс боюнча алган түшүнүктөрүнө тыянак чыгара алышса; 2. Айлана-чөйрөгө аяр мамиле жасап, ак илбирсти коргоо керектигин түшүнүшсө; 3. Окуучулар өзүнүн көз карашын коргой билүү менен, жаратылыштын баалуулугуна ынанып, ак илбирсти коргоо керектигин түшүнүп, жоопкерчиликтүү болууга жетишсе.
--	--

Сабактын тиби: Жаңы билимди өздөштүрүү сабагы

Окутуу усулу: Кичи топтордо иштөө

Сабактын жабдылышы: Слайд, ырлар, сүрөттөр, флипчарт, маркерлер, таяныч конспект

Сабак аралык байланыш: Табият таануу, география, адабият.

Сабактын формасы: Тарбиялык саат

Сабактын жүрүшү: Уюштуруу этабы

Окуучулар менен саламдашып, толуктап сабакка даярдоо, окуучуларды

3 топко бөлүп, сабакка жагымдуу маанай түзүү. Алтын эрежени эске алуу.

Үй тапшырмасын текшерүү:

Жаңы теманы түшүндүрүү:

Мугалим: Балдар, бүгүнкү сабагыбызда көргөндүн көз жоосун алган Кыргызстандын ажайып кооз жаратылышынын кучагында, табигаттын көркүнө көрк берип, кыргыз Ала-Тоосун мекендеген ак илбирстин азайып бараткандыгына байланыштуу, аны коргоо боюнча ачык тарбиялык сабагыбызды баштайбыз.

Эң алгач Кыргызстандын аймагында ак илбирс тукумунун азайып бара жаткандыгы боюнча аудио маалыматты угабыз (2 мүнөт).

Соңку он жыл ичинде сейрек кездешүүчү бул жаныбардын саны кескин кыскарып кеткендиги маалым. Ак илбирс - кар менен кургактыктын ортосунда жашаган, деңиз деңгээлинен 3000 – 4000 метр тоо кыркаларында байыр алган дүйнөдөгү эң сейрек кездешүүчү, жаныбарлардын бири. Негизги чордону Азия өлкөлөрү, анын катарында Кыргызстандын бир катар тоо кыркаларында кездешет. Кыргызстандын аңчылык департаментинин маалыматына ылайык, учурда өлкө аймагында үч жүзгө жакын ак илбирс бар. Өкүнүчтүүсү, бул жаныбар күндөн-күнгө азайып бара жатат. Республиканын аңчылык департаментинин адиси Аскат Жакшылыковдун айтымында, Кыргызстанда акыркы 10-12 жылдын аралыгында ак илбирстин саны 5-10 эсеге азайып кеткен.

Ак илбирс Кыргызстандын Талас, Суусамыр, Чаткал, Ат-Башы,

Молдо тоо, Нарын жана Какшаал тоо кыркаларында жашайт. Жоголуп бара жаткан жана жоголуу коркунучунда турган жаныбарлар тууралуу коомго түшүндүрүү иштери жүргүзүлүп жаткандыгына баарыбыз күбө болуудабыз.

Топторго маалымат барактары таратылат (текст менен таанышып, суроолорго жооп беришет).

1-кадам

1-топко тапшырма I текст

“Илбирс” деген сөз “Бат чуркоочу барс” дегенди түшүндүрөт.

“Илбирс” сөзүн орус соодагерлери XVII кылымда түрк тилдүү аңчылардан угуп, өз тилдерине ылайыкташтырып “илбирс” атап алышкан. Түрк тилине тектеш тилдерде бул жаныбарды “барс” деп аташчу. Кийин “ил” уңгусу кошулуп, ылдам, бат деген мааниде илбирс аталып кеткен. Булар жалгыздап жашашат. Илбирстер - денеси ичке, узун, ийкемдүү келип, дабышсыз, ылдам, шамдагай жүргөн жаныбарлар. Алар жашынууга ыңгайлуу аска-зоолуу, жарлуу жана анча чоң эмес бадалдуу тоолорду байырлашат. Башкача айтканда ак карлуу Ала-Тоонун кожоюндары десек жарашат. Токойлуу жерлерге тоого кар калың жааган учурда тамагын оңой таап жеш үчүн же бир өрөөндөн экинчисине көчкөндө түшөт. Илбирстер үңкүрлөргө, аскалардын жаракаларына, саландаган аскалардын алдына түнөйт. Мышыктар тукумундагы жырткыч илбирстин узун куйругу аскаларда тең салмакты сактоого жардам берет. Андан сырткары суукта мурдун жаап коргонот.

1. Илбирстер кандай жаныбар жана аны сүрөттөп бергиле.

2-топко тапшырма

II текст Илбирс курмандыгын муунтуп же

моюнун сындырып өлтүрүшөт.

Аңчылыкка таң эрте жана кеч күүгүмдө чыгат. Өзүнүн салмагынан үч эсе оор жаныбарларга кол салуудан кайра тартпайт. Негизинен тоо эчки, аркар-кулжа, бугу-марал, элик, каман сыяктуу тоо жаныбарларын жейт.

Улар, кекилик, кыргоол, коён менен да азыктанышат.

Курмандыгын буктурмада андып жатып, ал жакындаганда чагылгандай ылдамдык менен басып жыгылат. Же жашырынып дабыш чыгарбай жакындап барып, анан 5 – 7 метр алыстыктан секирип барып кармайт. Чоң жаныбарды тамагынан кармап муунтууга, моюнун сындырууга аракет кылууга аракеттенет.

Өлгөн соң, далдоо жерге сүйрөп барып жейт. Бир жегенде 2-3 кг. эт жейт.

Илбирстин балдары алты аптада энесинин сүтүн эмип, анан эт жегенге акырындап аралашат. Жайды ортолоп энеси менен аңуулоого чыгып калышат. Өз алдынча жашоого өмүрүнүн экинчи жазында өтөт.

1. Илбирстер кантип аң уулашат?

3-топко тапшырма

III текст

Илбирстерге жем болуучу жаныбарлардын азайып баратышы, малдын көбөйгөнүнөн улам малчылардын тоого улам өйдөлөп чыгып алардын тынчын алып жаткандыктары, климаттын өзгөрүп баратышы, баалуу териси үчүн өлтүрүү - илбирстердин санынын кыскарышына жеткирүүдө. Жакынкы мезгилдерде Кыргызстанда бир нече спутниктик-радиокаргы сатып алып, алардын моюнуна тагып коё берүү пландалууда. Спутниктик-радио каргы аркылуу илбирстердин ээлеген аймагын, миграциясын изилдөө иштери жүргүзүлүп, ошого жараша аларды сактоо чаралары көрүлөт.

Бишкектеги жаратылыш ресурстарын сарамжалдуу пайдалануу департаментинин директорунун орун басары Кумар Мамбеталиев: “Статистикага кайрылсак, кызыл китепке кирген илбирстердин саны өлкөдө 2008-жылы 231ди, ал эми 2015-жылдын 15-апрелиндеги маалымат боюнча, болжолдуу түрдө 311ди түздү. Облустар боюнча айтсак, Баткенде 10, Ысык-Көлдө 111, Жалал-Абадда 49, Нарында 27, Ошто 21, Таласта 15, Чүйдө 78 илбирс байырлайт”, - деп билдирген.

Өлкөбүздө илбирстерди коргоо боюнча кандай иш-чаралар белгиленүүдө?

Кызыктуу фактылар

Мугалим

Силер билесинерби? 2013-жылы 23-октябрда Бишкек шаарында

“Ак илбирстин тукумун коргоо” боюнча бүткүл дүйнөлүк форум болуп өткөн. Анда “23-октябрь - Эл аралык Ак илбирс күнү” деп белгилөө чечими кабыл алынган. Илбирс тууралуу дүйнөдө көптөгөн фильмдер тартылган. Мисалы: “Жашоо үчүн күрөш, илбирстин тоолору” тасмасы Монголия мамлекетинде 1994-жылы тартылган. 2007-жылы Англияда “Илбирс: Мифтер жана чындыктар” тасмасы тартылган. Алыска барбай эле өз өлкөбүздө тартылган Төлөмүш Океевдин “Ак илбирстин тукуму” тасмасы бар. Ошондой эле заманыбыздын залкар жазуучусу Ч. Айтматов дагы “Тоолор кулаганда” чыгармасында теңиртоолук ак илбирстердин жашоосу менен баштаган. Өлкөбүздө кинематография жаатында “Ак илбирс” улуттук сыйлыгы уюштурулган. Илбирстин сөлөкөтү Бишкек шаарынын гербине түшүрүлгөн. Кыргызстан коммерциялык банкынын карточкасына ак илбирстин сүрөтү түшүрүлгөн.

2-кадам

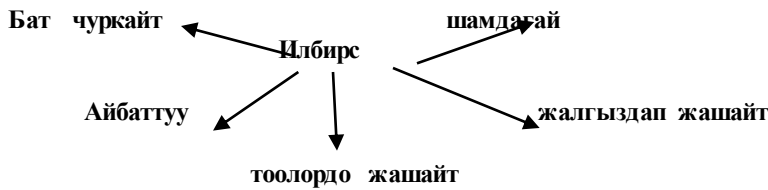
Топторго тапшырмалар берилет (3 мүнөт) Сүрөттөр сүйлөйт

1-топ Жогорудагы сүрөт тууралуу эмнелерди айта аласыңар?

2-топ кластер түзүшөт

3-топ “Ак карлуу Ала Тоону мекендеген ак илбирсти коргойлу” аттуу темада 2 мүнөттүк эссе жазышат

Мугалим: Ак илбирстер табиятта 13 жылга чейин жашайт. Бакма шартта ургаачысы 28 жыл жашаган учур катталган.

- Ак илбирсти анын добушу аркылуу аныктоо мүмкүн эмес. Анткени көмөкөйү табиятынан ушундай жаралган, эч кандай шыбыш, үн, добуш ал тургай дем чыгарбай да коё алат. Альпинисттерде бей расмий “Ак илбирс” деген титул бар. Эң жогорку бийиктиктерди багындыргандарга ич ара ушинтип атап коюшат.

- Ак илбирс түрк элдери эле эмес башка элдерде да ыйыктык катары саналып, тотемдик, символикалык белгилерге айланган. Маселен, Тибетте ыйык адамдар ак илбирске айланып кетишет деп ишенишет «Ак илбирстин тукуму» кинотасмасы 1984-жылы режиссёр Төлөмүш Океев тарабынан «Кыргызфильм» студиясында тартылган, эки бөлүмдүү көркөм тасмасы тартылып, көпчүлүктүн сүймөнчүгүнө ээ болгон. Тасманын бет ачары 1985-жылы апрель айында болгон. Кинону көрсөтүү укугун дүйнөнүн 35 өлкөсү сатып алган. 1985-жылы Берлинде өткөн эл аралык кинофестивалда "Күмүш аюу" сыйлыгын утуп алган. 1986-жылы Азия өлкөлөрүндө өткөн фестивалда "Дамаск кылычы" сыйлыгына ээ болгон. Режиссёр мергенчилерге илбирс, кайберен кармап келгиле деп тапшырма берген. Алар таап келген үч жашар илбирс кино тартылып бүткөндөн кийин Москвага, Сур эчки араб өлкөлөрүнүн бирине зоопаркка өткөрүлгөн.

1-окуучу

Кыргызымдын Ала-Тоосун мекендеп,
 Жашап келет ак илбирстин тукуму.
 Өлкөбүздө өтсүн жакшы саамалык,
 Коргой берсин илбирске шарт дайындап.

2-окуучу

Көбөйсүнчү ак илбирстин тукуму,
 Колго алынып, колдоо көрөр учуру.
 Кызыл китеп коргоп жаратылышты,
 Корголсунчу толук бойдон укугу.

3-окуучу

Ала-Тоонун ак карындай символу,
 Чөйрөбүздө болсун дайым корголуу.

Ак кар баскан Ала-Тоону мекендеп,
Жүрө берсин ак илбирстин тукуму.

Сабакты бышыктоо:

Силердин оюңарча Кыргызстандын жаратылышын көздүн карегиндей сактап, ак илбирсти коргоо боюнча өлкөбүздө кандай алгылыктуу иш-чаралардын улантылуусун максат кылат эленер? (Окуучулар өз ойлорун айтышат).

Он эки өлкөнүн өкүлдөрү Бишкекте чогулуп, ак илбирстин тукумун сактап калуу иш-чараларын талкуулоодо. Дүйнөдө бир нече миң гана баш ак илбирс калганы айтылат.

Кыргызстандын кызыл китебине кирип, жаратылыштын жарашыгын көркүнө чыгарып, тоо коюнунда байыр алган жаныбарлардын азайып баратышы ар бирибизди ойго салат. Ошол себептүү азайып жок болуп кетүү коркунучуна кептелген ак илбирс өңдүү жаныбарларды коргоо, жаратылышка аяр мамиле жасоо ар бирибиздин атуулдук парзыбыз.

“Манас” атабыздын осуяттарынын биринде айтылгандай, айлана-чөйрөнү коргоп, “Табигат менен таттуу мамиледе болуу”!

Үйгө тапшырма берүү: “Ак илбирс - кырылып жок болуу чегинде” аттуу темада изилдөө иштерин жүргүзүү менен реферат жазып келүү.

БЫШЫКТООЧ. СҮЙЛӨМ МҮЧӨЛӨРҮН КАЙТАЛОО

Сабактын максаты:		
<u>Билим берүүчүлүк:</u> ➤ Окуучулар бышыктооч тууралуу билимге ээ болушат, ➤ Сүйлөм мүчөлөрү жөнүндө түшүнүгү тереңдейт.	<u>Өнүктүрүүчүлүк:</u> ➤ Окуучулар сүйлөмдөн бышыктоочту таба алышат, ➤ Ой жүгүртүү, кабыл алуу жөндөмдүүлүгү өсөт.	<u>Тарбия берүүчүлүк:</u> ➤ бири-бири менен мамиле түзүүгө тарбияланышат ➤ алган билимин практикада колдонууга үйрөнөт.
Көрсөткүчтөр: жогорудагы максаттарга жетти дейбиз, эгерде окуучу...		
✓ бышыктоочтун мүнөздүү белгисин, эрежесин айтып берсе; ✓ сүйлөм мүчөлөрүнүн белгилерин атай алса, мисал келтирсе.	✓ Сөзгө туура суроо берүү менен бышыктоочту таба алса; ✓ көнүгүү аткарууда катасыз, туура жаза алса.	✓ сабакта бири-бирин угуп, сылык мамиледе болсо ✓ бирөөгө жардам берсе ✓ мурдагы билими менен жаңы маалыматты айкалыштыра алса.
Сабактын тиби: аралаш сабак Сабактын формасы: сабак-таймаш Сабакта колдонулчу усулдар: инновациялык ыкмалар, Б. Блумдун таксономиясынын негизинде Сабактын жабдылышы: окуу китеби, таблицалар, карточкалар, проектор ж.б.		
Этабы	Мугалимдин жана окуучулардын иш аракети	Комментарийлер
Уюштуруу мин. 4	<ul style="list-style-type: none"> • Саламдашуу • Класстын гигиеналык абалына байкоо жүргүзүү, окуучулардын даярдыгын көздөн кечирүү • Сабактын темасы, максаты менен тааныштыруу • Класстагы окуучулар кутудан карточка тандашат, карточкадагы сүрөттөргө карап 4 топко биригишет. • Топтор «Ээ-Баяндооч», «Аныктооч», «Толуктооч», «Бышыктооч» топтору деп аталып, топ башчыларын жана катчыларын шайлайт. • Биргеликте «Алтын эреже» түзүлөт жана аны көрүнөө жерге илип коёт 	Класстагы окуучуларды бөлүүнүн түрдүү жолун тандап алса болот. Негизи окуучулар адилеттүү бөлүштүрүлгөндө сабактын маанайы бузулбайт. «Алтын эреже» ишке ашкыдай, реалдуу түзүлүшү керек
Билим 3+5 мин	<ul style="list-style-type: none"> • — Урматтуу окуучулар, өткөн сабактарыбызда ээ жана баяндооч, аныктооч, толуктооч тууралуу билимге ээ болгонбуз. Кичи пейилдикке, баарыңар кунт коюп угуп тургула, мен силерге «Сүйлөм мүчөлөрү» деген эреже-ыр окуп берейин. • Эреже дептеринерди алып, жазган эрежеңер менен салыштырып, жаңы маалымат болсо жазып турсаңар да болот. 	<ul style="list-style-type: none"> - буга чейинки билимдерин эске салат - ар бир топтун жаңы маалыматты канчалык кабыл алгандыгы аныкталат - бул этапта кайсы топ уюшкандыкта, биргеликте

	<ul style="list-style-type: none"> • Ар бир топ өз сүйлөм мүчөсү тууралуу маалыматты эстеп калып, ырдан соң айтып бересиңер. Андан сырткары, силердин алдыңарда ак барактар турат. Ага сабактын ар бир этабында белгилүү тапшырмаларды аткарыңар. Сабактын аягында барактарыңарды чогултуп, өз тобуңардын китепчесин түзөсүңөр. «Сүйлөм мүчөлөрү» эреже-ыр Сүйлөмдүн мүчөлөрү өлкөсүндө, Хандык кылат ЭЭси. Суроолору аз эле, Ким? Эмне? Кимиси? Эмнеси: БАЯНДООЧ ханыша, Жакшы көрөт этишти. Бул экөө сүйлөмдүн, Грамматикалык негизи. Жана да бар айкындооч мүчөлөр, Булар менен көрккө келет сүйлөмдөр. Затты жандап Аныктооч ар дайым, Айтып берет канча жана кандайын? Кимдин? Эмненин? заты болгон экенин, Жадабастан түшүндүрөт жагдайын. Кыймыл-аракет багытталган зат болот, Ошол затка Толуктооч токтолот. Кимге? Эмнени? Кимде? Эмнеден? деп сурап, Жаа жебеси ага карап октолот. Барыш, табыш, жатыш, чыгыш жөндөмөдө, Турган сөздү толуктооч колдонот. Эң иштерман Бышыктооч бар тынбаган, Алты түрдүү суроо салып кыйнаган. Өз сөздөрүн жөндөмөлөр ичинен, Барыш, жатыш, чыгышынан жыйнаган. Кандай? Кайда? Кайдан? Качан? Эмнеликтен? Эмне үчүн? Бул суроого жооп берет күнү-түн. Суроолорун чаташтырбай жат билип, Жеңилдеткин Бышыктоочтун түйшүгүн. Байкасаңар, окшоштук бар кичине, Кандай? суроо талаш болот кээ бирде. Аныктооч заттын сурайт кандайын, Болбосо андай, бышыктоочту тандагын. Толуктоочтон үч жөндөмө талашып, Бышыктооч дайым жүрөт адашып. Кайда? Кайдан? суроо туура коюлса, Бул талаш да чечилет го буюрса. Кайра баштан окуп чыккын кунт коюп, Талашыбыз бүтпөгөндөй туюлса. • Алгач ар бир топ өз топторуна тиешелүү маалыматты кыскача атап өтөт • Бышыктооч тууралуу маалымат жаңы болгондуктан ал тууралуу баары эстеп калгандарын айтышат. Мугалим толуктайт 	<p>иштегендигине карап мугалим оозеки кайтарып-байланыш жүргүзөт.</p> <p>- ар бир топтун эмгегинин көрсөткүчү аныкталып, упайлар сандыкчасына салынат.</p>
<p>Түшүнүү 4</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Окуучулар, 2-ак барактагы сүрөт боюнча бышыктооч катышкан 4 сүйлөм түзүп жазасыңар. • Мында биринчи барагыңардагы бышыктооч тууралуу жазгандарыңар жардам берет. • Сүйлөмдөрдүн туура түзүлгөндүгү жана мааниси, көркөмдүгү эске алынат. Ошондой эле түзгөн сүйлөмүңөр бири-бири менен байланышып, бир текстти түзсө эң сонун болот • Топтор өз сүйлөмдөрүн окуп, класска жарыялашат • Грамматикалык иштин аткарылышы текшерилет • Бул тапшырманы кайсы топ мыкты аткаргандыгы аныкталат. 	<p>- билимди эстеп калышат</p> <p>- бышыктоочту кепте колдонуу көндүмү калыптанат</p> <p>- жаратылышка аяр мамиле жасоого багыт алышат</p> <p>- тапшырманы аткаруу деңгээлине карап 1-5 упай берилет.</p>

	<ul style="list-style-type: none"> • Топ башчылары топтун ар бир мүчөсүнүн катышуусун камсыздайт, катчылар упайларын жазып турушат. • Китепчеге жазылган сүйлөмдөрдү окуучулар өз дептерлерине да жазып турушат. 	
Колдонуу 8 мин	<ul style="list-style-type: none"> • Окуучулар, сабагыбыздын бул этабында 3-баракка ватманга жазылган сүйлөмдү көчүрүп жазабыз жана сүйлөм мүчөлөрүнө ажыратабыз. Ар бир топ бир сүйлөмгө талдоо жүргүзөт. • Андан соң класска өз ишибизди жарыялайбыз. Суроолорго туура суроо коё алгандыгыңар жана талдоо тартибин туура сактагандыгыңар эске алынат. • Айтмакчы бул тапшырманы класска ким тааныштыра турганын башка топтун мүчөлөрү аныктайт: «Ээ-Баяндооч» тобунан ким чыгып тааныштыра турганын «Толуктооч» тобу чечет ж.б. андыктан ар бир окуучу даяр болушу шарт. • Барагыбызга, дептерибибизге башка топтун сүйлөмүн да жазабыз. Чакан бир текст пайда болду жана андагы сүйлөмдүн баары сүйлөм мүчөлөрү боюнча талданды. <ol style="list-style-type: none"> 1. <u>Биз бидген төө суусуз эки ай жүрө алат.</u> 2. <u>Өркөчүндөгү май ага дайыма күч-кубатты берип турат.</u> 3. Себеби, <u>май эригенде суунун буулары бөлүнүп чыгат.</u> 4. <u>Кышында төөлөр бир кашык да сууну ичишпейт.</u> 	<ul style="list-style-type: none"> - бири-бирин окутуу - бири-бирин текшерүү ыкмасын колдонот. - ар бир туура жооп үчүн 1 упай алышат: ар бир туура табылган сүйлөм мүчөсү 1 упай,
Анализ	<ul style="list-style-type: none"> • Бир эле суроого жооп берген, же бирдей жөндөмдө турган сөздөрдүн милдетин аныктоо, себебин түшүндүрүү, далилдөө: <ol style="list-style-type: none"> 1. <u>Жакшы</u> уул элине баш болот. Ал мага максатын <u>жакшы</u> түшүндүрдү. 2. <u>Биринчи</u> байлык — ден соолук. Эненин чакырганына <u>биринчи</u> жооп бериш керек. 3. Быйыл <u>эгинден</u> мол түшүм алдык. Болотбек <u>Кеминден</u> кечээ келди. 4. <u>Уйга</u> жүгөн салабы, үйрөнгөн адат калабы. <u>Талаага</u> таруу чачтым. Бул тапшырманы да жогорудагыдай тартипте аткарат: алгач бир топ жооп берет, калгандары сүйлөмдү көчүрүшөт. Жооптору толук, ишенимдүү болгончо суроолор берилет. <u>Жакшы уул</u> – кандай уул? - зат атооч менен байланышты. <u>Жакшы түшүндүрдү</u> - этиш. <u>Биринчи</u> байлык – заттын иретин билдирди, <u>биринчи</u> жооп бериш керек – кыймылдын иретин билдирди. <u>Эгинден</u> - чыгыш жөндөмө - эмнеден? <u>Кеминден</u> чыгыш жөндөмө – кайдан? <u>Уйга</u> – чыгыш ж. - эмнеге? <u>Талаага</u> – чыгыш - кайда? 	Мугалим окуучуларга багыт берет. Калыптандыруучу баалоонун ыкмаларын колдонуп, окуучуларды сөз менен кубаттап, же тууралап турат. толук туура талдап, далилдүү түшүндүрө алса - 2 упай, Топ башчылары топтун китепчесине сүйлөмдөрдүн жазылышына, көркөмдөлүшүнө, жооптуу болот. Катчылар тобунун упайын эсептеп турат.
Баалоо 4 мин	Топтор сүйлөм мүчөлөрүнүн ич ара байланышын тактайт. Суроолорго жооп жазат. Сүйлөм мүчөлөрүнө окуучулук көз карашта баа берет. Сүйлөм мүчөлөрүн жеңил түшүнүүнүн жолун издейт. Иш төмөнкүдөй тартипте жүргүзүлөт: <ol style="list-style-type: none"> 1. Сүйлөмдө эч бир сөзгө багынбаган – _____. (ээ) 2. Сүйлөмдө ээни ээрчиген – _____. (баяндооч) 3. Ээни жандап, кээде толуктоочко да, бышыктоочко да багынып турган сөз – _____. (аныктооч) 4. Баяндооч менен гана байланышкан сөз – _____ (	<ul style="list-style-type: none"> - бул тапшырманын жообу окуучулардын чыгармачылыгын талап кылгандыктан аларга адаттан тыш, образдуу ой жүгүртүүсүнө багыт берүү керек. - туура жоопторго кол чабуу менен дем берип турса эн

	толуктооч, бышыктооч) Топтор иштеп бүткөн соң мугалим ишти токтотот, ар бир топтон бир окуучу доскага чыгат. Мугалим 1-суроону окуйт, окуучулар кезек менен жооп беришет. Туура, туура эместиги айтылат. Калгандары да ушул таризде уланат	жакшы Ар бир туура жооп -1 упай
Чыгармачылык 3 мин.	Ар бир топ өздөрүнө бөлүнгөн сүйлөм мүчөсүн толук чагылдырып кластер же схема, сүрөт, аңгеме, ыр ж.б. түзөт. «Сүйлөм мүчөлөрү боюнча китепче» деп жазып, китебинин сыртын кооздойт. Ар бир беттеги тапшырмалардын мазмунуна жараша сүрөт тартышы да мүмкүн. Китепти түзүүчүлөрдүн аты-жөнү жазылат. Бул үй тапшырмасы катары берилет.	-топтордун ишинин жыйынтыгын убуктылуу чыгаруу, - иштин толук бүтө электигин эске алуу менен топтордун мүчөлөрүнүн упайларын эсептеп, алгачкы ийгилигин, кемчилигин, тапкычтыгын, биримдигин белгилөө - сабактын жүрүшүндө активдүү катышып, билимин, көндүмүн көрсөтө алган окуучуларды атоо.

Эскертүү: бул сабакты өтүүдө окуучулардын даярдыгы, б.а. мындай мүнөздөгү тапшырмаларды мурдатан аткарып машыккан болушу керек. Айтайын дегеним, «Синтаксис жана пунктуация» бөлүмүн баштагандан тарта окуучуларды акырындык менен көнүктүрүү керек. Окуучулардын жаш өзгөчөлүгүн жана жыл башы экендигин эске алсак, сабактын максатына жетүү мүмкүнчүлүгү жогору. Мындан сырткары, дал ушундай сабакты программага ылайыктап, 8-класска өтсө да жемештүү болоруна шек жок, анткени 8-класска «Сүйлөм мүчөлөрү жана кеп маданияты» бөлүмүнө жалпысынан 26 саат бөлүнөт. Бул сааттын ичинде стандарттык эмес сабактын түрүн өтүүгө кеңири мүмкүнчүлүк болот деп ойлойм.

Бегайым Бегалиева, Баткен облусунун Лейлек районуна караштуу Б.Набиев атындагы орто мектебинин кыргыз тили жана адабияты мугалими (кыргыз адабияты, 9-класс)

Сабактын темасы: А.ТОКОМБАЕВДИН «МЕЗГИЛ УЧАТ» ПОВЕСТИНДЕГИ ШЫК МЕНЕН ТАЛАНТТЫН ОЙГОНУШУ

Сабактын максаты:	Сабактын көрсөткүчтөрү: Сабак максатына жетти дейбиз, эгерде окуучулар:
Билим берүүчүлүк максаты: ➤ Окуучулар шык, талант тууралуу өз оюн билдире алат; ➤ А.Токомбаевдин «Мезгил учат» повестиндеги шык менен таланттын ойгонушу тууралуу маалыматка ээ болот.	✓ «Мезгил учат» повестиндеги шык менен таланттын ойгонушу тууралуу түшүнүгүн өз сөзү менен айтып беришсе;
Өнүктүрүүчүлүк максаты: ➤ Чыгармага карата ой жүгүртүү менен жеке көз карашы калыптанат; ➤ Чыгармага карата көз караштарын билдирүү менен ой жүгүртүү, баа берүү көндүмдөрүн өстүрөт; ➤ Каарманга карата баа берүү көндүмү өсөт.	✓ Чыгармага карата жеке көз карашын билдире алса; ✓ Окуяга карата ой жүгүртүп, ал тууралуу өз баасын айта алса; ✓ Каарманга карата өз пикирин билдире алса.
Тарбия берүүчүлүк максаты: ➤ Окуучу эмгекчил болуу зарыл экенин түшүнө алат; ➤ Эли-жерине кызмат кылуу керектигин түшүнөт; ➤ Кичи топтордо ынтымактуу, активдүү иштөөгө көнүгөт.	✓ Эмгектин турмуштагы маанисин андап-түшүнө алса; ✓ Өз таланты аркылуу эли-жерине кызмат кылуу зарыл экендигин түшүнө алса; ✓ Кичи топтордо ынтымактуу, активдүү иштей алса.

<p>Сабактын тиби: аралаш-сабак Сабактын уюштуруу формасы: кичи топтордо иштөө Сабакта колдонулуучу усулдар: мээ чабуулу, РАФТ стратегиясы, интерактивдүү усулдун ыкмалары Сабак аралык байланыш: тарых, сүрөт, география, кыргыз тили Жабдылышы: таркатма материалдар, карточкалар, Г.Айтиевдин эмгектери,</p>		
Сабактын этабы	Мугалимдин иш-аракети	Окуучунун иш-аракети
Уюштуруу	<p>Мугалим класстын гигиеналык абалын, окуучулардын сабакка даярдыгына көз жүгүртөт.</p> <p>Окуучулар менен саламдашат: — Салам менен сабагымды баштайын, Силер үчүн сөздүн гүлүн тандайын. Бүт баарыңды адабият дүйнөсүнө алып барып, Дилиңерди бир тазартып кайтайын.</p> <p>Окуучулар, мен дилибизди тазартуу тууралуу бекеринен айтканым жок, анткени бүгүн аяк оонанын жыйырма тогузу дүйнөдө эл аралык жүрөк күнү белгиленип жатат. Ар дайым жылмайып жүргөн адамдын жүрөгү таза, көңүлү куунак болот эмеспи. Андыктан, бири-бирибизге жылмаюу тартуулап коёлу.</p> <p>Быйылкы «Тарых жана маданият жылынын» урматына өз тилибизди даңазалап, алгач сабактын алтын эрежесин түзүп алалы. Төмөнкү макалдарды сабакта кандай колдонсо болот:</p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ Сүйлөй-сүйлөй чечен бол, көрө-көрө көсөм бол. (өз тартынбай айтуу) ❖ Өзүн сыйлабаган өзгөнү сыйлабайт. (бири-бирин сыйлоо) ❖ Убакыт алтындан кымбат (убакытты сарамжалдуу пайдалануу) ❖ Ырыс алды – ынтымак (топто бири-бирин уга билүү) ❖ Баш кесмек бар, тил кесмек жок (бирөөнүн пикирин сыйлоо). <p>Окуучуларды куржундан камчы, комуз, көөкөр алдыруу менен 3 топко бөлүп алуу.</p>	<p>Окуучулар мугалим менен саламдашат.</p> <p>Күзөтчү окуучу билдирүүсүн айтат.</p> <p>Биргеликте «Алтын эреже» түзүшөт.</p> <p>Топторго бөлүнүп, топ өздөрүнүн башчысын шайлап, ураанын жарыялайт.</p>
Үй тапшырмасын суроо	<p>Өтүлгөн сабакты мугалим фронталдык суроолор аркылуу эске түшүрөт: Ата-бала кайда баратышат эле? Эмне үчүн? Айтикенин аталык тилеги кандай эле? «Сен эптеп адам болор бекенсин, баякынын баласы дедиртип чоңоёр бекенсиң...» деген Айтикенин сөздөрүн кандай түшүнөсүңөр? Айтикенин колунан кандай иш келет эле, кандай өнөрү бар эле? Окуучуларга топтук суроолор берилет. Ар бир топ биргеликте даярданышып, жооп беришет. «Мезгил учат» повестиндеги Жапардын образын жаратууга негиз болгон адам ким? Ал тууралуу эмнелерди айта аласыңар? Чыгармадагы ата-бала мамилеси тууралуу эмнелерди айта аласыңар? Чыгарма чагылдырган доор жана андагы адамдардын мамилеси менен азыркы учурду салыштырып айта аласыңарбы? Мугалим окуучулардын жоопторун жалпылайт, корутундулайт.</p>	<p>Окуучулар «Светофор» таяныч белгилерин колдонуу менен даярдыктарын билдирип турат.</p> <p>Чыгарма боюнча түшүнүктөрүн, билимдерин эске түшүрөт, кайталайт, жалпылайт.</p> <p>Топтор бири-бирине суроо беришет, же толукташат.</p>
Окуучулардын билимин актуалдаштыруу	<p>Мугалим окуучулардын көңүлүн бир жерге топтоо максатында колго көнүгүү жасатат. Андан соң талкуулоо үчүн суроолор: Сен кайсы кесиптин ээси болгун келет? Эмне себептен бул кесипти тандадыңар?</p>	<p>Окуучулар кагаздан адамдын сөлөкөтүн жасашат да, ага келечектеги кесиптерин жазышат. Кесип тандаарда эмнени эске алганын айтышат.</p>

	<p>Демек, кесип тандоодо силер ошол кесипке шыктуу, жөндөмдүү экендигиңерди эске алдыңар. Анда шык, жөндөм, талант дегенди кандай түшүнөсүңөр? Анда эмесе, чыгармадагы кичинекей Жапардын шыгы кандай шартта, кантип жаралды, бүгүнкү сабагыбыз ушул тууларыу болмокчу.</p>	<p>Ар бир топ жасаган адамдарын ватманга чапташат. Шык, жөндөм, талант тууралуу ойлорун ортого салышат.</p>
Жаңы материалды өздөштүрүү	<p>Мугалим сабактын темасын жарыялап, максаты, көрсөткүчтөрү менен тааныштырат.</p> <p>«Шыктын жаралышы» бөлүмүн тыным менен окуу ыкмасында түшүндүрөт.</p> <p>Силер «мезгил учат» деген сөздү укканда кандай ой келет? (окуучулардын оюн угуу)</p> <p>Бул бөлүм боюнча суроолор:</p> <p>«Жердин бети жашыл тукаба менен чүмкөнүп жаткансыйт, арыктын боюндагы гүлдөгөн жийделердин аңкыган жыттары талааны каптап кеткендей сезилет да, адамдын көңүлүн алда кайда закымдатат». Бул сүйлөм эмнени айтып турат? Андан ары окусак: «кара тайган боортоктоп, дубалдын түбүндө баткак менен ойноп олтурган Жапарды анда-санда карап коёт». Бул эки сүйлөмдөгү ойдун кандай байланышы бар? «Жапар жатарда куурчактарын жыйнай баштады. Анан жакшы көргөндөрүн койнуна алып, калганын маңдайына коюп..» силерге кандай ой келди, эмне үчүн ошентет. «Апакемди да жасап алам» бөлүмүн аңгемелешүү ыкмасы менен түшүндүрөт.</p>	<p>Окуучулар дептерлерине жаңы теманы жазышат.</p> <p>Сабактын жүрүшүндө мугалимдин берген суроолоруна ой жүгүртүп жооп беришет. Жаңы маалыматка ээ болушат.</p>
Бышыктоо иштери	<p>Окуучулар, бул чыгарманын тилдик өзгөчөлүгүн эске алып, алгач жуп-жубуңар менен тексттеги түшүнксүз сөздөрдү таап чыккыла. (Ар бир топко тексттен бөлүп көрсөтүлөт).</p> <p>Түшүнксүз сөздөр менен иштөө. Алардын маанилерин түшүндүрүү, сөздүктөрдөн издөө.</p> <p>Ар бир топко «РАФТ» стратегиясы боюнча тапшырма берилет. Тапшырманы мугалим түшүндүрүп берет.</p> <p>Топтор өз иштерин жарыялайт. Топтор бири-бирин угушат, суроолорун берет.</p> <p>Талкуулоо үчүн суроолор:</p> <p>Талант адамга эмне үчүн берилет деп ойлойсуңар? Талантты таптоо, шыгын өстүрүү үчүн эмне кылуу керек?.</p>	<p>Түшүнүксүз сөздөрдү дептерлерине жазышат.</p> <p>«РАФТ» стратегиясы боюнча иштешет.</p> <p>Р- рол: окуучу, мугалим, сүрөтчү, актёр, ата-эне, дос, журналист ж.б.</p> <p>А-аудитория: кимге, кимдерге арналат, досуңа, окуучуларга, баласына, көрүүчүлөргө, окурмандарга ж.б.</p> <p>Ф-форма: кат, монолог, көрүнүш, лекция, сүрөт ж.б.</p> <p>Т-тема: эмне тууралуу айткыңар келет, ата-бала мамилеси, шык тууралуу, баланы тарбиялоо, эмгекчилдик, өз шык-жөндөмү менен элге кызмат кылуу, адамгерчилик ж.б</p> <p>Талкуулоо үчүн берилген суроолорго өз оюн билдирет.</p>
Жыйынтыктоо	<p>Окуучуларга «4 М» анкетасын таркатат, окуучулардын оюн угат.</p> <p>Сабактын жыйынтыгын чыгарат.</p> <p>Сабагыбыздын жүрүшүндө айтылгандай, мезгил токтобой сызып учат. Андыктан өмүрүбүздүн ар бир ирмемин туура пайдаланып, өзүбүздүн акылыбызды, шыгыбызды-талантыбызды өлкөбүздүн өнүгүшү үчүн арнайлы, балдар.</p>	<p>Окуучулар сабак боюнча жыйынтык оюн билдирип, анкетасын толтурат.</p> <p>М: мага эмне кызыктуу болду.</p> <p>М: мага эмне кызыктуу болгон жок.</p> <p>М: мен эмнени үйрөндүм.</p> <p>М: мен эмнени түшүнгөн жокмун.</p>
Үй тапшырма берүү	<p>Мугалим тапшырманы жана аткарылыш шарттарын түшүндүрөт. «Шыктын жаралышы», «Апакемди да жасап алам» бөлүмдөрүн окуп келүү.</p> <p>«Ар бир адам шыктуубу?» деген темада өз оюн жазып келүү.</p> <ul style="list-style-type: none"> Жогорудагы тапшырманы аткарууда 	<p>Үй тапшырманы күндөлүктөрүнө жазып алышат.</p> <p>Үй тапшырманын аткарылышын түшүнүшөт.</p>

	төмөнкүлөрдү эске алуу керек: чыгарманын үзүндүсүн окуу менен Жапардын шыгы кандай шартта ойгонгонуна көңүл буруу; шыгын өстүрүү үчүн мыкты шарт керекпи; ушул суроолордун тегерегинде, «Мезгил учат» повестинин мисалында оюн жазуу.	
Баалоо	Мугалим сабактын көрсөткүчтөрүн кайрылып, ага карата окуучуларды баалайт. Бири-бирин баалоо, калыптандыруучу баалоо ыкмалары пайдаланылат	Бааларын күндөлүктөрүнө койдурушат.

Нурилаккан АТАЯРОВА, Т.Жоробаев атындагы орто мектеби кыргыз тили жана адабият мугалими

Кыргыз тили 6-класс

Сабактын темасы: ТЕКСТТИН МҮНӨЗДҮҮ БЕЛГИЛЕРИ

Сабактын билим берүүчүлүк максаты:

Окуучулар тексттин мыйзам ченемдүү белгилерин билишет. Берилген мисалдар текст же текст эмес экендигин далилдешет.

- эгерде текст ар кандай эле сүйлөмдөрдүн жыйындысы болбостугун өздөштүрүшсө;
- тексттеги сүйлөмдөрдүн туруктуу тизмектелип келишин билишсе;
- сүйлөмдөр өз ара байланыштуу болорун билишсе.

Сабактын өнүктүрүүчүлүк максаты:

Өз пикирин далилдей алышат. Сүйлөө жана ой жүгүртүү ишмердүүлүгүнө ээ болушат.

- эрежеге таянып, сүйлөмдүн туруктуу мүчөлөнүшүн далилдеп берсе;
- көнүгүүлөрдөгү тексттерди ажыратууда өз пикирин айта алса;
- эркин баарлаша алса.

Сабактын тарбия берүүчүлүк максаты:

Сүйлөм түзүп, текст жаратып, акыл эмгегин баалашат.

- каалаган темада текст түзүшсө.

Окуучулар ээ болуучу компетенттүүлүктөр

Кептик компетенттүүлүк:

- тексттеги сүйлөмдөрдүн белгилерин билет;
- текст түзүүдө аларды эске алат;
- өзүнүн кебине байкоо жүргүзүү аркылуу маданияттуу сүйлөөгө умтулат;
- өз алдынча текст жарата алат. Тилдик компетенттүүлүк:
- текст боюнча билимге ээ болот;
- тексттин темасын талдап түшүнөт;
- тексттин атын талдап түшүнөт;
- тексттин мүнөздүү белгилерин бири-биринен ажырата алат;
- сүйлөмдөрдү түзө билет.

Коммуникативдик компетенттүүлүк:

- теориялык билимдерин жазуу жана сүйлөө ишмердүүлүгүндө пайдаланат;
- логикалуу ой жүгүртө алат;
- кебинин бай жана орундуу болуусуна аракеттенет.

Сабактын тиби: Жаңы материалды өздөштүрүү

Колдонулуучу усулдар: Китеп менен иштөө, жекече иштөө, топто иштөө **Колдонулуучу баалоонун усулдары:** сөз жүзүндөгү баалоо, бири-бирин баалоо, калыптандыруучу баалоо.

Сабакта керектелүүчү ресурстар: компьютер, слайд.

Сабактын жүрүшү

1. Уюштуруу (1–2 мүн.). Саламдашуу. Жагымдуу маанай түзүү.

«Туулган күнгө белек тартуулоо»

2. Сабактын максатын айтуу. Мугалим: Балдар, биз бүгүн силер менен тексттин мүнөздүү белгилерин билебиз. Көнүгүүлөрдөгү мисалдардын кайсынысы текст, кайсынысы текстке кирбей тургандыгын далилдейбиз. Мугалим окуучулардын көңүлүн 1-слайдга бурат. Текст болуу үчүн төмөндөгүдөй мыйзам ченемдүү үч негизги белги эске алынат:

1. Тексттеги сүйлөмдөрдүн туруктуу мүчөлөнүшү (тизмектелиши);
2. Маанилик жактан бир бүтүндү түзүшү;
3. Сүйлөмдөрдүн өз ара байланыштуулугу.

Мугалим текст эки же андан ашык сүйлөмдөрдөн түзүлөрүн, бирок ар кандай эле сүйлөмдөрдүн жыйындысы текст боло бербестигин жана ал туруктуу мүчөлөнүшү керектигин айтат. Андан соң төмөнкү мисалды окуучулардын бирине окутат.

Баалоонун түрү: диагноздоочу баалоо

1-м и с а л: Наркы өйүздө казактын боз адыр белесинде от жагылган тандырдын оозундай алоолонгон, билинер-билинбес мелт-калт ылдый чөккөн, жерге күүгүм чакырган, асмандагы борпоң булутчаларды кызыл-сур түскө боёгон, талыкпай албырган күндү Жамийла алаканын көзүнө калкалай, ошол жактан кандайдыр бир сонун көрк ачылып келе жаткандай муңайым, күлүмсүрөп карап турду. (Ч. А.)

Суроо: – Балдар, бул сүйлөм канча сүйлөмдөн турарын байкадынар? – Бир эле сүйлөмдөн турду. – Анда, бул сүйлөмдөр – бүткөн ойду билдирген кеп чыгармасы, сүйлөм, бирок текст эмес. Сүйлөмдөр тексттин эмес, татаал сүйлөмдөрдүн синтаксистик мыйзамдарына ылайык түзүлдү жана бирикти. Мында тексттин мүчөлөнүшү, тексттин маанилик бүтүндүгү, сүйлөмдөрдүн системалуу байланыштуулугу жок. Аларды өз алдынча сүйлөм катарында кароого да мүмкүн эмес. Ошондуктан текст эмес. 2-мисалды дагы бир окуучуга окутат. Данияр унчукпай келе берди. Мен обонду дагы улантса экен деп, чыдамсыздык менен күттүм. Данияр мурдагыдай эле обонун акырын баштады. Бирок бара-бара үнү күч алды. Капчыгай ичи жаңырды. Алыскы аскалар анын обонун эки-үч кайтара улантып жатты. (Ч. А.) – Бул мисалда кандай сүйлөмдөр бар? – Жөнөкөй жана татаал сүйлөмдөр бар. 19 – Алар канчоо? Санагылачы. – Алты сүйлөм. – Бул – текст, себеби сүйлөмдөр туруктуу мүчөлөнүп, маанилик жактан бир бүтүндү түздү. Ар бир сүйлөм өз ара байланыштуу айтылды жана өз алдынча турган бир нече сүйлөмдөрдөн түзүлдү. – 1–2-мисалдардагы сүйлөмдөрдүн айырмачылыгы эмнеде деп ойлойсунар? – Эки мисалдагы эмне бири-бирине окшош болгондой сезилет. Туура жооп берген окуучулар макталат. Мугалим так эмес маалыматка түшүндүрмө берет.

1-тапшырма. Мугалим: Биз азыр окуу китебиндеги 28-көнүгүүнү карайбыз. Алган билимди алгачкы жолу бышыктоо көнүгүүсү.

1) Окуп чыгып, эмне үчүн текст, же эмне үчүн текст эмес экенин далилдегиле.

2) Текст болуу үчүн кандай шарт керектигин түшүндүргүлө.

Баалоо критерийи:

1. Текст экенин туура аныктоо.

2. Эрежеге негиздеп далилдеп берүү. Окуучулар ишти жекече аткарышат. Шериги менен ой бөлүшүп, бирибирине жардам беришет.

2-тапшырма. 29-көнүгүү. Жаңы билимге өз алдынча ээ болуу көнүгүүсү.

1) Төмөндөгү 2 мисалды окуп чыгып, текст экенин далилдегиле. Текст жөнүндө өз түшүнүгүнөрдү айтып бергиле.

2) Ага кандай тема коёруңарды далилдегиле. Мугалим окуучуларга суроо берет:

• Текст болуу үчүн эмне керек? •

Сүйлөм деген эмне?

• Сүйлөм кандай учурда текст болбойт?

• Сүйлөм кандай учурда текст болот?

• Тексттин мүнөздүү белгилерин санагыла.

Түшүндүрмө. 2. Мугалим 5–6 окуучунун ишин карап чыгып, тапшырманын аткарылышына карай баа коёт.

(Жыйынтыктоочу баалоо) Эмне үчүн текст деп эсептедиң? Текст эмес экендигин эмнеге таянып аныктадың? деген суроолор берилет. (Калыптандыруучу баалоо)

Үйгө тапшырма: Окуу китебиндеги 30-көнүгүү.

1) Өзүнөр каалаган темада текст түзгүлө.

2) Көчүрүп жазып, маанилик жактан кандай байланышканын айтып бергиле. 6§ты окуп келүү

Англис тили боюнча сабактын иштелмеси

Мугалим: Асаналиева Ч.Н

The subject: English

Class: 6

The theme of the lesson: 'A trip on a spring train'

The aims of the lesson:

1.

Educational:

To actualize pre-

learning teaching skills on the given theme of the lesson;

To form the student understands of the task;

The usage and the experience of activity with the aim of producing new material and notional learning skills new experience of the teaching skills.

2. Developing:

To develop the way of observing to distinguish essential sign of an object;

To develop ability of distinguishing aim and the way of the activity to check their result;

To develop intellectual volitional, emotional motive spheres;

To form the system of world out looking idea about single map of the world;

3. Educational:

Patriotism, civic law, morality esthetic, ecologic, to teach to love work

To form the culture of behavior, communicability.

Materials needed : blackboard, slide, chalk list, didactic materials, additional literature

The type of the lesson: Perfect of learning teaching skills.

The technology of the lessons: the level differentiations, developing teaching, pedagogic cooperation, problem teaching individual orientation

Competence: Communicative, create accountability.

The way of teaching

1. Organizing moment (pre-lesson chat) Actualization of learning

Good morning students. How are you?

What is the date today?

Teaching skills (checking up absent students)

What is the weather like today?

What's your favorite season and why?

Which do you like better hot weather or cold weather? **2m**

What month gets the most rain in our country?

What is the weather like in your country for each season?

Whose birthday is in spring?

2. Warm up activity "Late for school"

This is a fun warm up activity. Tell the children to copy all your actions. Everything you do is done on the spot but in a hurry.

Pretend you are asleep and suddenly wake up and you are late for school. Brush your teeth, wash your face, eat breakfast, put on your clothes, pick up your bag, run downstairs, run back up (forgot to put trousers / skirt on) back down stairs, open front door, shut door, run down the street, jump over a hedge, look both ways, cross the road etc. **3m**

Finally arrive at school slowing down panting and puffing then suddenly stop at the closed gates.

Its Sunday!!

3. The Video about « Spring» 2m

4. Explain the new theme and divide into team:

How do you think? What will be the theme of our lesson today?

The theme of our lesson is 'A trip on a spring train'

Look at the paper! Here you see a train. This train will stop at several stations.

And also look at these two trees. They are bare. At different stations you will do tasks and blossom the trees. It will be result of our lesson. Today I am a gardener who will help and direct you in growing them.

Today we'll stop at several stations. They are:

1. Riddle station 5m

2. Reading station (text) 6 m

3. Game station "Fly beater" 5m

4. Artist's station (draw a picture) 5m

5. Grammar station. Find grammatical mistakes 5m

6. Music station 5m 3m

7. Treasure station (questions on conclusion) 5m

Today I divide into two teams. Say Apple and Banana. Apples you are "Snowdrop", Bananas you are "Tulip".

... you are captain of "Snowdrop"

... you are captain of "Tulip"

5. Let's begin our stations. Our train has stopped at the "Riddle station"

Captains take the tickets for the "Riddles station" and stick them on the paper

Riddle station

All of you look at the screen and try to guess the riddles

Task 1 "Snowdrop"

This is the season

When snowdrops bloom,

When nobody likes.

To stay in the room (spring)

Task 1 "Tulip"

This is the season

When birds make their nests,

This is the season

We all like best (spring)

Task 2 "Snowdrop"

Three men were fishing. The boat flipped over and the three men fell into the water. Two of the men got their hair wet. Why the third man didn't hair get wet

(**He was bald**)

Task 2 “Tulip”

Mary's father has four children. They are named Nana, Nene, and Niña. So, what is the 4th child name? (**Mary**)

Our train has stopped at the “**Reading station**”

Captains take the tickets for the “**Reading station**” (text) and stick them on the paper

6. Reading station

Look at the vocabulary:

Queen [kwɪ:n]- королева

Appear [ə'pi ə]- пайда болуу

Lily ['lil.i]- лилия

Daffodil [dæfədɪl]- нарцисс

violet [vaɪələt] - фиалка

snowdrop [sn əndrɒp]- байчечекей

Plant [plɑ:nt]- тигүү (дарак тигүү)

Nightingale [naitɪl]geɪl]- булбул

Crane [kreɪn]- каркыра

Field [fi:ld]- талаа

Read the text and translate

Text « Spring»

“ Snowdrop”

It is the **queen** of all seasons of the year and is considered to be the favorite season of poets. It comes after winter season and before summer season.

It is still cold in March. In my country it rains a lot and sometimes snows. However, we can see the first spring flowers **appearing** on the land, among them are **lilies** of the valley, **daffodils**, **violets** and **snowdrops**. The nights become shorter and days get longer. **Cranes** come back and only **nightingale** can sing in spring.

“Tulip”

April is a warm month. Although, it is a rainy season, the weather is not cold anymore. But people plant trees, flowers and they work in the fields. Now spring is coming. In spring we can see the **rainbow**, **butterflies** and we can **smell** the flowers. In the morning we can **hear the birds'** song and **feel** the warm sun.

Our train has arrived at the ” Game station”

Captains take the tickets for the” **Game station**” and stick them on the paper

7.Game station

According to the text let's play the game.

In this activity I'll give you two fly beaters (swatters). Listen to the questions and find right answers which are stuck on the wall. More right answers that student will become the winner. When you find the right answer wherever, read it a loud.

Questions:

“ Snowdrop”

1. When does spring come?
2. What can we see the first in spring on the land?
3. What are the days and nights become?

“Tulip”

1. What is the weather like in spring?
2. What holidays do we celebrate in spring?
3. What can we see, smell, hear and feel in spring?

8. Artist's station (draw a picture)

Our train has arrived at the artist's station

Look at the screen and draw a picture

There is a big house in the middle of the picture. The house is yellow with a red roof. There are two windows in the house and one door. To the left of the house there is a green tree. To the right of the house there are two flowers. One flower is red, the second flower is blue. Under the tree there is a black dog. On the tree there is a fat cat.

Who finishes, give me please. I'll check

Our train has arrived at the ” grammatical station”

Captains take the tickets for the “ **grammatical station**” and stick them on the paper

9. Grammatical station

Find grammatical mistakes

“ Snowdrop”\

Task 1

1. In Monday we have five lessons.
2. Do Tom know the answer?
3. Nick not sleep well today.

4. They sleep not at night .

“Tulip”

Task 1

1. Where they went?
2. Give to me a book.
3. Football my favourite sport
4. We played not tennis today.

Task 2 “Snowdrop”

Give- gave -given

Take-took-taken

Say-said-said

Run-ran- ran

Task 2 “Tulip”

Begin-began-begun

Do-did- did

Get- got-got

Hear-heard-heard

10. Наш поезд прибыл на станцию музыка– Our train has arrived at the station of music

Listen to the song “What a wonderful world” “and complete the missing words .

” What a wonderful world” Louis Armstrong

I see..... of green, red roses too (trees)
I see them .....for me and you (bloom)
And I think to myself what .....world (a wonderful)

I see .....of blue and clouds of white(skies)
The bright blessed day, the.... sacred night (dark)
And I think to myself what a wonderful world

The colors of .....so pretty in the sky(rainbow)
Are also on the .....of people going by(faces)
I see .....shaking hands saying how do you do(friends)
They are really.....I love you(saying)

I hear .....crying, I watch them grow (babies)
They'll learn much more than I'll never ..... (know)
And I think to myself what a wonderful world
Yes I think to myself what a wonderful world

11. Our train has arrived at the “ treasure station”

Look at the screen. There you can see a lot of tasks. Read the tasks and answer and move forward to the next. At the end open the treasure. Who is faster?

“ Snowdrop”

Task

1. What does appear after rain?
2. Which animal is awakening in spring?
3. Which flower does blossom first?
4. What holidays do we have in spring?
5. Which bird can sing only in spring?

“Tulip”

Task

1. What colour are the surroundings in spring?
  2. What is the third month of spring?
  3. What do the people do in the field in spring?
  4. Which birds come back in spring?
  5. Which poet did write “Why does spring late?”
- The home work of our lesson** is to write an essay on theme “ My favorite season ”
We finish our lesson. The team “.....” win the contest.
Thank you good bye!

Мугалим: Асаналиева Ч.Н

The subject: English

Class: 11

The theme of the lesson: "Can money buy happiness"

Plan of the lesson:

1. Organization moment
2. Checking homework The song "... "
3. Preview the unit (Discussion) "Can money buy happiness?"
4. Work on pictures/Make a story
5. The game is called "Tell a story". Story about Hetty Robinson.
6. Vocabulary (Reading the definitions)
7. Listening Track 14. Preview listening 1. Sudden wealth
8. Listen for details (1.Effect on your brains,2. Effect on relationships 3. Effect on emotions)
9. Listen to the music and doing tasks
10. Review of the lesson
11. Homework .What do you think?

1. Organization moment Good morning students. How are you? How do you feel? How are health? Let's begin our lesson. Today we'll discuss the theme "Can money buy happiness". **Before it let's do homework**

2. Ok, What was your homework? The home work was to sing a song about happiness or money. Do you ready? Let's start.

"Happy by Pharrel Williams"

1. I am glad to see you.

Today we'll discuss "Can money buy happiness" (Акчага бактылуудук сатып алабызбы?)

3. Preview the unit (Discussion)

1. How much money do you think people really need to be happy? Explain.
2. Do you think more money would make you happier?
Why or why not?
3. Look at the photo. Do you think the people living in this house are happy? Why or why not?

4. Work on pictures/Make a story. Make two stories about two people who consider them unhappy.

5. The game is called "Tell a story". Story about Hetty Robinson.

I am going around the class and give you papers with different sentences that continue the story. You will guess it.

1. Hetty Robinson learnt all about money..... (when she was very young)
2. Her father died when Hetty was 30 years old and....(she inherited \$ 10 million)
3. Hetty made her money on the ..... (New York stock exchange).She was a financial genius.
4. People called her the.....(Witch of Wall Street)
5. She was one of the richest woman in the world, but she was very...(mean)
6. She didn't own a house....(because she didn't want to pay property taxes)
7. She always wore the same long black dress .... (when the years passed by it turns into brown first then to green)
8. To save soap she only washed the bottom of the dress....(where it touched the ground)
9. Hetty's family paid the price....(for her meanness)
10. Her son Ned in an accident injured his knee and ... (Hetty didn't want to pay for a doctor)
11. Unfortunately the doctors knew that Hetty was rich....(they asked for money and she refused to pay. After 2 years later his leg was amputated)

We have finished the story. Look at the text and check your answers

How do you think "Can money buy happiness?"

6. Vocabulary (Reading the definitions)

Listening 1 Sudden Wealth

Here are some words and phrases from listening 1. Read the definitions.

Acquire (v) to get or obtain something (приобретать, получить что-нибудь- алуу)

Circumstances (n) the facts that are true in a particular situation (обстоятельства-жагдайлар)

Complicated (adj) difficult to understand(сложный-оор)

Destructive (adj) causing a lot of harm or damage (разрушительный- кыйратуучу)

Dramatic (adj) very significant (драматический-драмалык)

Get used to (phr)to become familiar with (привыкать к- конуп калуу, адат)

Immediate (adj) happening or done without delay (немедленный- дароо, кечиктирилбей жасалган)

Inherit (v) to receive property or money from someone who has died (наследовать- мурастоо)

Pleasure (n) a feeling of being happy or enjoying something (удовольствие- ырахат)

Wear off (phr) to go away a little at a time (уходить понемногу- бир аздан кете беруу)

7. Listening Track 14. Preview listening 1. Sudden wealth

8. Listen for details (1.Effect on your brains,2. Effect on

Then complete the paragraphs below with the correct word or phrase.

Page 169 “ A lucky winner?”

William “Bud” Post believed he would **acquire** millions of dollars by chance, but in 1988 he suddenly received \$ 16.2 million. He didn't **inherit** the money from a relative ; he won it. He told reporters that at the time he had only \$ 2.46 in his bank account. Bud's sudden wealth brought him a lot of **pleasure** because he could buy whatever he wanted. But this **immediate** improvement did not last long. He started to change his life in significant ways. These **dramatic** changes were hard for Bud to deal with because everything in his life became so different. Within three months, Bud was \$ 500,000 in debt after buying a restaurant, a used-car lot, and an airplane. His **circumstances** had changed, but he still had trouble managing his money. Over the next eight years, many things started happening that Bud didn't understand. His life, which once seemed simple, was becoming more and more **complicated**. The effects of his wealth soon became destructive as he increased his debt and damaged many of his relationships with friends and family members. Like many people who **get used** spending a lot of money. Bud couldn't stop even after he had lost so much of it. He continued to buy houses, cars, motorcycles, and boats. The good feeling he got from spending money started **to wear off** as time passed. Bud told people later that he was happier before he got the money.

9. Listening Track 14

You are going to listen to a podcast that helps people learn to handle their money wisely. The article discusses people who suddenly become rich and the difficulties they face. **Page170 Listen for main ideas. Speaker**

10. Exercises. Listen for main ideas. Read the statements. Then listen to the article. Write **True** or **False**

1. At first, acquiring a lot of money has a positive effect on our brains
2. For most people, acquiring sudden wealth increases happiness.
3. Sudden wealth can cause many different problems.
4. People can feel more alone after they become suddenly wealthy.
5. Inheriting money is easy to deal with.
6. Getting rich suddenly often reduces stress.

11. The homework is What do you think? Page 171

Русский язык. Класс: 4

Тема: ЗНАКОМСТВО С УЧЕБНИКОМ «РУССКИЙ ЯЗЫК». НАША РЕЧЬ И НАШ ЯЗЫК

Цели: познакомить с учебником и правилами работы с ним; воспроизвести и уточнить представления о речи и её значении в жизни человека.

Формируемые универсальные учебные действия (УУД): *познавательные (п.)* - самостоятельное выделение и формулирование познавательной цели; смысловое чтение; поиск и выделение необходимой информации; осознанное и произвольное построение речевого высказывания в устной и письменной форме; *коммуникативные (к.)* — умение с достаточной полнотой и точностью выражать свои мысли в соответствии с задачами и условиями коммуникации; *регулятивные (р.)* — постановка учебной задачи; определение последовательности промежуточных целей с учётом конечного результата; предвосхищение результата и уровня усвоения, его временных характеристик; оценивание качества и уровня усвоения материала; *личностные (л.)* — установление связи между целью учебной деятельности и её мотивом.

Ход урока

I. Организационный момент

II. Вступительная беседа

Знакомство с учебником

- В этом учебном году мы продолжим раскрывать тайны русского языка, а помогать нам будет новый учебник — для 4 класса. Посмотрите на обложку и скажите, чем он похож на учебники для 2 и 3 классов, чем отличается от них.

- Откройте учебник на с. 3. Прочитайте высказывание русского писателя И.С. Тургенева. Как вы его понимаете? Почему писатель называет русский язык кладом? (Ответы детей.)

- К чему он нас призывает? (*Беречь русский язык.*)

- Что это значит? Как мы можем его беречь?

- Прочитайте обращение авторов учебника.

- Какие открытия нам поможет сделать учебник?

- Для чего это нужно? Прочитайте, как авторы объясняют необходимость изучать русский язык.

- Рассмотрите условные знаки в учебнике и вспомните, что обозначает каждый из них. Прочитайте статью к ним и объясните, для чего они нужны.

- Прочитайте, какие виды заданий мы будем выполнять.

- Назовите виды грамматических разборов, которые мы будем выполнять на уроках русского языка.

Какими цифрами они обозначены?

III. Самоопределение к деятельности

- Прочитайте название раздела на с. 5.

- Какие слова Д.С. Лихачёва стали эпиграфом к разделу? Как вы их понимаете?

- Прочитайте, что нам предстоит вспомнить.

- Прочитайте пословицы.

• Какова голова, такова и речь.

• Короткую речь слушать хорошо, под долгую речь думать хорошо.

• Хорошая речь слаще мёда.

• Видна птица по перьям, а человек — по речам.

- Что их объединяет? (*Все пословицы о речи.*)

- Объясните смысл пословиц.

К. Г. Паустовский писал: «Истинная любовь к своей стране немыслима без любви к своему языку».

- Как вы понимаете высказывание К.Г. Паустовского?

- О чём мы будем говорить сегодня на уроке? (*О языке*)

IV. Работа по теме урока

Работа по учебнику *Упр. 1 (с. 6)*.

- Прочитайте высказывание К.Г. Паустовского.

- Как писатель показывает богатство и простоту русского языка? (*«Нет ничего такого... чего нельзя было бы передать русским словом».*)

- Прочитайте высказывание Д.С. Лихачёва.

- Почему по речи человека можно судить о том, что он собой представляет?

- Определите главную мысль высказываний. (*Чтобы наша речь стала понятной для окружающих людей, выразительной, интересной, надо учиться правильно говорить.*)

- Выполните письменное задание к упражнению. *Дополнительное задание (уровень повышенной сложности):* найти в словаре и выписать мудрые изречения о русском языке.

(На данном этапе урока можно использовать школьный словарь «Пословицы, поговорки и крылатые выражения».)

Упр. 2 (с. 6).

- Прочитайте пословицы. Объясните их смысл.

- Как речь помогает человеку в жизни? Как может подвести?

- Выполните письменное задание к упражнению. (Взаимопроверка.)

- Запишите в словарь слово *человек*, поставьте ударение, подчеркните орфограммы.

- Что означает это слово? (На данном этапе урока можно использовать школьный толково-этимологический словарь.)

- Составьте с этим словом словосочетание, запишите, черкните непроверяемые гласные.

V. Физкультминутка

VI. Закрепление изученного материала

Работа по карточкам

— Расположите части текста в такой последовательности, чтобы получился связный рассказ, запишите, вставьте пропущенные буквы и раскройте скобки.

Мурка и ежата

Как (по)друж..ть животных? Мы аккуратно завернули ключих ежат в мя..кие тряпоч..ки и подн..сли к кошке. На этот раз Мурка спокойно л..жала рядом.

Ёж..ки уткнули мордоч..ки в тёплый кошкин ж..вот. М..лыши сосали м..лоч..ко у новой мамы. Так д..машняя кошка вык..рмила л..сных зв..рят.

..днажды л..слик принёс троих ежат. (У)них погибла мать. Мы решили сп..сти ежат и поделили г..лодных зв..рьков кошке Мурке. Она тронула их ла..кой и ре..ко (от)прыгнула.

(По Е. Кузнецову)

VII. Рефлексия

— Продолжите пословицы.

- Слово не воробей,... (*вылетит — не поймаетшь*).
- Умные речи... (*и слушать приятно*).
- По речам узнают... (*человека*).
- Видна птица по перьям, а человек — ... (*по речам*).

— Подчеркните орфограммы в слове из словаря.

— Оцените свою работу на уроке.

VIII. Подведение итогов урока

— Какие открытия мы сделали на сегодняшнем уроке?

— Какую роль играет речь в жизни человека?

— Кому захотелось вести словарик мудрых изречений о языке? Как вы его оформите? Как вы будете располагать высказывания в словаре?

У вас будет возможность представить свой проект на итоговом уроке в конце четверти.

Домашнее задание

Упр. 2 (с. 6) — написать сочинение по пословице.

СТУДЕНТТЕРГЕ КЛАССТАН ТЫШҚАРКЫ ЖАНА ТАРБИЯЛЫК ИШТЕР БОЮНЧА САБАКТАРДЫҢ ИШТЕЛМЕЛЕРИ

**Анара Кожобекова, А.Мадымаров атындағы орто мектебинин
биология мугалими, Кара Буура району, Талас облусу**

**Сабактын темасы: БАБАЛАР САЛТЫ САРМЕРДЕН
(тарбиялык сабак)**

Сабактын максаты:

- 1) Эзелтен келе жаткан бабалар салтын билүүгө үйрөнүшөт.
  - 2) Унутта калып бара жаткан каада-салттарыбызды жандандыруу менен коомдук аң-сезимдерин өсүрүшөт.
  - 3) Ата-бабалардын салтын сактоого, аны келечек урпактарга жеткирүүгө тарбияланышат.
- 2018-жыл Аймактарды өнүктүрүү жылында мектеп окуучуларынын арасында

Сармерден өткөрүү.

Бабалар салты сармерден,
Ой калчап, пикир алышып.
Ыр ырдап көңүл ачышып,
Көңүлдүү жаштар чогулуп.
Биймандуу сөздөр барчылык,
Кыз-жигит күлүп шапар тээп.
Кысталак күндү эстесин,
Макалдап бирин мыскылдап.
Каткырык күлкү эстелсин,
Чер жазган ырдын мукамы.
Чырмалган түйүн чечилсе,
Бах чиркин! Өмүр кумары.
Бактылуу күндөр төгүлсө,
Кыз-жигит сындуу карашып.
Карагат көздөр чагылат,
Үнсүз ай көздүн ичинде.
Көп түрдүү сырлар жаралат,
Ой кыял бизди чырмады,
Тамшанган сөздөр курчады.
Аттиң ай жаштык өмүрдө,
Кыстаган кыска мүнөттө,
Шаңшып бир черди басалы.
Бабалар баштап бул салтты,
Күү чертип колу ойногон.
Манасын айтып күн-түнү,
Чер жазып көңүл толгогон.

Кыз-жигиттер айтышкан,
Кызыктуу оюн сармерден.
Алтын бакан аттайбыз,
Арбын оюн баштайбыз.

Күмүш бакан аттайбыз,

Кулкү оюн баштайбыз. (Автор:Кожобекова А.Ж.)

Демек балдар! Бабалар салты сармерден оюнун баштаардын алдында калыстар тобу менен таанышалы.

Тактык менен тыкандык курчап алган,

Чынчылдык ого бетер чырмап салган,

Бул сапат бизде дагы калыптанса,

Коомдо, үй-бүлөдө таза инсан.

Манастай кемеңгер, айкөл, эмгекчил, жоопкерчиликтүү инсандарыбыздын бири А.Мадымаров атындагы орто мектебинин 5-а классынын канат башчысы Абдырахманов Сатылган атабыздын калыс болуп берүүсүн өтүнөбүз.

Бүт энелер бакыт гүлүн арнашат,

Сыймыктанып кучак жайып карашат.

Суктанышып, ниет кылып ар убак,

Тилек кылып үлгү тутуп жашашат.

Умай энедей аруулугу, күчтүүлүгү, мээримдүүлүгү менен айырмаланган кайраттуу энебиздин бири Сайра энебизди ортобузга чакырабыз.

Сыңдуу карап сын көз менен багынтып,

Жан дүйнөңдү аруулантып тазарткан.

Мээрим төгүп билим берип ар убак,

Ийгиликтүү баскычтарды багынтып.

Каныкей апабыздай акылдуу, билимдүү, мээримдүүлүгү менен айырмаланган А.Мадымаров атындагы орто мектебинин отличник мугалими Исакова Россия эжекебизди калыс болуп берүүсүн өтүнөбүз.

Эмгектенип ийгиликти көздөгөн,

Эл жерим деп тынчсызданып түйшөлгөн.

Талбай иштеп талыкпасаң ар убак,

Элиң сени көтөргөнү көтөргөн.

Биз сыймыктанган кадырлуу сөздү баалаган Ак-Башат айылынын айыл башчысы Байышев Санжарды калыс болуусун өтүнөбүз.

А.Мадымаров атындагы орто мектебинин «Бабалар салты сармерден» аттуу кыз-жигит сармерден оюнун ачык деп жарыялайбыз.

Эрке кыз:

Кана эмесе, эрке бала биргелешип ырдап, жакшы сөздөн баштап, тамаша чындыкка жараша деп чымчылашып, макал айтышып, манас айтып, күү чертип, черден чыксак дейм эрке бала.

Эрке бала:

Мейли эрке кыз черден чыксак чыгалык, биргелешип ырдап бирдиктүү болуп башын баштап алалык.

1. Хор (гүлдөй жан)

2. **Эрке бала:**

Анда эмесе эрке кыз ата-бабаларыбыз сөзгө чебер, сөздү таап сүйлөгөн, ийине жеткизип ийлеген, катылган душмандын катыгын берген, өтө өткүр, курч инсандарыбыздан болушкан. Бабаларыбыз жүз сөздүн ордуна бир сөздү айтып, сындырып коюшчу экен. Анда эмесе накыл сөзгө, макал-лакапка берсек кезекти.

Эрке кыз:

Мейли эрке бала, андай болсо акыл калчап көрөлүк, макалды баштап, этегин бири бирибизден күтөлүк.

Кыз

Жакшылык өмүр шамы,

Чөккөн көнүлдү балкытат,

Өчкөн отту тамгызат.

Бала

Жакшы менен жол жүрсөң оозуна аш тийер,

Жаман менен жол жүрсөң оозуна таш тийер.

Кыз

Жакшы жигит сыртта мырза үйдө кул,

Жаман жигит үйдө мырза сыртта кул.

Бала

Жакшы кушка жаман куш табы менен тең келет,

Жакшы кызга жаман кыз багы менен тең келет.

Кыз

Куш жаңылып торго чалынат,

Жигит жаңылып шорго малынат.

Бала

Куш жемге алданат,

Адам сөзгө алданат

Кыз

Жигитти намыс өлтүрөт,

Коёнду камыш өлтүрөт.

Бала

Кыздан жаман нерсе жок: оозго эрибей жатка эрийт

Туздан жаман нерсе жок: майга эрибей сууга эрийт.

Кыз

Жалгыз кыз жалам туз,

Эки кыз эрмек кыз.

Уч кыз ата-энеге күч кыз.

Бала

Жалгыз чапкан ат күлүк.

Кыз

Улуу тоого чыккан барбы?

Улардын үнүн уккан барбы? - жигиттер

Бала

Улуу тоого чыксаң, жакынынды тааныйсың, алысты көрөсүң.

Улуу менен сүйлөшсөң укпаганды угасың, көрбөгөндү көрөсүң.

Кыз

Улууну сыйлайм десең,

Ашуусу бийик белден аш,

Агыны катуу суудан кеч.

Бала

Улууну укпаган узабас

Кыз

Гүл өссө жердин көркү,

Кыз өссө үйдүн көркү.

Бала

Гүл болбосо багыңда, булбул кайдан сайрасын.

Кыз

Кайкайганга кайкайгын машаяктын уулу эмес,

Энкейгенге энкейгин, атаңдан калган кул эмес.

Бала

Какшык бузат кадырлашты, ушак бузат убадалашты.

Кыз

Таза болсоң суудай бол, баарын жууп кетирген.

Бала

Таза үрөндөн түшкөн дан, дыйканды да байытат.

Кыз

Жакшы кыз жакадагы кундуз,

Бала

Жакшы уул көктөгү жылдыз.

Кыз

Билеги күчтүү бирди жыгат,

Билими күчтүү минди жыгат.

Бала

Билек бир манжалары башка,

Тилек бир жүрөк башка.

Кыз

Тарс эткендин баары тамаша, карс эткендин баары күлкү.

Бала

Тамашанын таттуусу таң атканда билинет,

Сармердендин кызыгы аягында билинет.

Эрке бала:

Эрке кыз манас айтып күү чертип, тыңдап бир черден чыгалык

3. Күү (.....)

Манас (Эркинбеков Самат)

Эрке кыз:

«Жаңылбас жаак мүдүрүлбөс туяк болбойт» - дейт эрке бала.

Анда эмесе кезекти жаңылмачка берели.

Төрт жаңылмач

Эрке бала:

Өнөрүң болсо өргө чап дейт эрке кыз, өнөрүбүздү көрсөтөлүк.

(5) бий

Эрке кыз:

Эрке бала тап-тап тапалак, таппай калсаң шапалак кезекти табышмакка берели.

Табышмак:

Күн да, түн да тынбаган,
Түшүм ырын ырдаган.
Жан жаныбар шимирип,
Каны толуп жыргаган. (Суу)

Көктөн түшкөн жиптердин,
Көрдүнөрбү кайда жеткенин. (Жамгыр)
Жай келгенде акырын,
Жаят да кооз чатырын.
Теребелге эрте кеч,
Тегиз чачат атырын. (Гүлдөр)

Балдарга куп жарашат,
Кызыгып кыздар карашат.
Ак мөңгүлүү тоого окшош,
Аны эмнеден жасашат. (Ак калпак)

Бири эрте келет,
Бири кечте келет.
Жадабай жашынмак ойноп,
Издешип жүрө берет. (Ай, күн)

Аябастан акырын айта берет акылын. (Китеп)

Кызык жери ушунда жайкысын жылуу кийинип,
Чечип салат кышында. (Бак, дарак)

Желими жок мыгы жок,
Чебер уста жасаган.
Ал кандай жай?
Төрт мезгил ата-бабаң жашаган. (Боз үй)
Көк жайыкка көп коюмду кырктым. (Булут)
Жайык бетте - үч булак жараша агат күү курап,
Адам колу тийбесе, ал да унчукпайт ким турат? (Комуз кылдары)
Жок көз танган жоолугу,
Көрсөтпөй басар жолунду. (Туман)
Асман жердин ортосунда көпүрө,
Бирок болбойт андан басып өтүүгө. (Күндүн желеси)

Эрке бала:

Эрке кыз биргелешип чер жаздык кызык оюн баштадык, бизди жарык дүйнөгө алып келген ата-энелерибизге таазим этип, жүрөктөн чыккан ырыбызды арнасаң кандай дейсиң?

(жеке номер)

Эрке кыз: Кандай дейсиң эрке бала, билим берип изденген мээримине бөлөнгөн эже- агайларыбызга жүрөктөн чыккан ыр саптарын арнап, бизди ички дүйнөбүзгө ыйык туткан сезимдерибизди сыртка чыгарсам дейм.

Эрке бала:

Мейли эрке кыз, суроо-жооп иретинде тандап, талдап, сезимдерге кандай суктанууларга арзыган биз үчүн кандай түйшүк тартканын кыз-жигитерден сурап көрөлү.

(мугалим боюнча ыр)

Эрке кыз: Талантыңарга таазим этип, нандай улук болсун деп, берекелүү бейпилчиликти тартуулап жүрсүн деп силерге нан тартуу кылдык.

Эрке бала:

Эрке кыз биздин да силерге деген суусундугубузду тартуулайбыз. Суусундай ак, таза, аруу, назик, сылык кыргыздын ыймандуу кыздарынан болушуңарга тилектешбиз.

Анда эмесе, кезекти калыстар тобуна берели.

Калыстар жөндөмдүүлүктөрүн эске алуу менен жыйынтыгын чыгарышат.

мугалими

Сценарий утренника под названием «Кел куттуу Нооруз!» посвящённого празднику Нооруз в старших и подготовительных группах ДОО

Балдар кооздолгон залга «Айкөл» тобунун «Салам калкым» аттуу чыгармасынын коштоосунда киришет.

Выход под музыку «Салам калкым» группы «Айкөл»

Алып баруучу:

Урматтуу коноктор! Сиздерди улуу Нооруз майрамы менен куттуктайбыз жана жаңырган жылда эл-журтубуз, мал-жаныбыз аман-эсен, тынч, кырсыктан тышкары болушун каалайбыз. Нооруз майрамыбыз куттуу болсун! Уюктулуу, куттуу элдин ата мурасы Нооруз калыбынан жазбай, кийинки муундарга жетип, кылымдарды карыта берсин!

Ведущий:

Дорогие гости! Мы вас поздравляем с праздником! На землю пришёл светлый праздник Нооруз, день весеннего равноденствия, знаменующий приход нового года, нового начала. Пусть этот древний и вечный, как сама жизнь, праздник принесёт весеннее настроение, согреет, наши дома теплом уюта, счастья, радости!

1-бала:

Алтын күн нурун чачып асмандан,
Жаңы жылым ыр-күү менен башталган.
Ак дасторкон жайылып кыргыз төрүнө,
Ак ниет менен аксакалдан бата алган.

2-бала:

Кыргыз элим, Ноорузун кут болсун,
Көтөргөн түндүгүн бийик болсун.
Тилектери улутумдун кабыл болуп,
Жакшылыгын заманыбыз төгүп турсун.

3 ребенок:

И в этот замечательный день давайте избавимся от зимних тягот, и радоваться предстоящей весне. Все приведём в порядок не только свои дома, но и свои мысли.

4 ребенок:

Находившиеся в ссоре – помиримся, как утверждают аксакалы, когда Нооруз приходит в дом, все невзгоды обходят его стороной.

5 ребенок:

Сегодня каждый пусть накроет дасторкон – белую скатерть с различными явствами, встречает гостей, делится своей радостью, хорошим настроением, счастьем. А для угощения гостей готовит традиционное блюдо Нооруза – сүмөлөк.

Умай эне:

Чтобы в Новом Году наших детишек обошли стороной все беды и невзгоды Умай Эне проведёт обряд зажигания арчи:

Алас, алас,!

Ар балээден калас!

Жаңы жыл жакшылыгын баштай берсин,

Эски жыл жакшылыгын таштай кетсин,

Асманда дайым күн жаркырасын,

Дүйнөдө дайым күлкү жаңырсын!

Ден соолугунар чың болсун,

Балалыгыңар бактылуу болсун!

Алас, алас!

Ар балээден калас!

Пусть из нашего дома уходят все беды, болезни и неудачи,

Пусть Нооруз принесёт много света и добра каждому из нас!

Пусть сбудутся наши помыслы и свершатся добрые дела!

6 ребенок:

Играй музыка, играй комуз:

Желаю счастья – бактылуу болуңуз,

Здоровья – чың болсун ден соолугуңуз,

Чтобы все мечты у всех сбылись -

Здравствуй, Нооруз! Салам, Нооруз!

Угощения ставятся на стол.

7 ребенок:

Ырлар, бийлер, оюндар,

Балдар бүгүн сайрандар.
Көңүл ачып бүт аалам,
Тосуп алат Нооруз майрам!

8 ребенок:

Мы здесь сегодня собрались,
Чтобы встретить праздник Нооруз.
Улыбки, шутки, звонкий смех,
Пусть радуют сегодня всех!

Песня: хор «Кел Ноорузум, келе гой»

9 ребенок:

В гости к нам Нооруз пришёл,
Всем нам стало хорошо.

Мы танцуем и поём,
Дружно, весело живём.

С.Садыралиев «Кыргыз бий» жогорку топтун балдары бийлешет.

10 ребенок:

Открыта дверь для всех гостей -
Для пожилых и для детей.
Весна навстречу нам идёт,
На праздник всех зовёт.
Народы самых разных стран,
Шлют поздравленья в Кыргызстан!

Частушки - поздравления в исполнении сотрудников ДОО.

Тарбиячынын аткаруусунда өзбек бийи

Алып баруучу:

Дети – радость, дети – счастье,
Дети солнышка лучи,
Топот ножек, глаз сиянье
И тепло в твоей груди.
Дети-наша гордость с Вами,
Наше будущее в них!

У кыргызов есть обряд «Тушоо кесүү» посвящённый первым самостоятельным шагам ребёнка. Мы сейчас проведём этот обряд, и посвятим его нашим малышам Нурболоту и Акбермет.

Для этого выводим ребёнка и ставим перед юртой. Затем перевяжем ноги ребёнка нитью сплетённых из двух тонких шерстяных нитей. Нити должны быть белой и чёрной. Белые нити это – светлые и радостные дни, а чёрные – горестные дни в жизни человека. Чтобы наши дети с детства были готовы ко всем жизненным ситуациям, и с лёгкостью преодолевали все неурядицы жизни, мы перережем эти нити. Но, вот вопрос кто же будет резать нити? Для этого мы устроим забег, кто первым прибежит к малышу тот и перережет. Бегают дети, затем взрослые. Раздаются призы. Звучит музыка «Муйдусунан өбөйүн»

Умай эне:

Баарыбыз бүгүн чогулуп келдик,
Наристе бөбөккө бата бердик.
Алтын баштары аман болсун,
Ар балээден алыс болушсун.
Тушоо кестик жыгылбагыла,
Тизеңерди айрып ыйлабагыла.
Көтөрүп улам бутуңарды,
Татынакай баскыла.
Ойду ой дебей омуруп,
Кырды кырып ашкыла.
Катаал ашуу калтаң муз,
Жиреп өткүлө турмуш ташкынын.
Баскан жолуңар оң болсун,
Жараткан силерди колдосун.
Өмүр жолуңар шыр болсун!
Омийин!

На этом праздник не заканчивается. Счастливые родители созывают народ на праздничный пир (праздничное чаепитие в группах).

«Кара жорго» бийи тарбиячылардын аткаруусунда

11 ребенок:

Сколько песен на земле,
Все они тебе и мне.
Будет шире круг друзей,

Льётся песня веселей.

«Праздник Нооруз» балдардын хору аткарат.

«Гүлдөрдүн вальсы» даярдоо тобунун балдары аткарат.

Жыйынтыктоочу бий: «Боз үй» жогорку жана даярдоо топторунун тарбиялануучулары биргеликте аткарышат.

Жоошбай Каримов, Мурзабек Баетов орто мектебинин Адеп сабагы мугалими, Лейлек району, Баткен облусу

ЫЙЫКТЫКТАН БИЙИКТИККЕ

(Адеп сабагы боюнча класстан тышкаркы иш)

Максаты: Жети санынын ыйыктыгы тууралуу мисалдарды келтирүү менен улуттук рухий байлыктар боюнча окуучулардын түшүнүгүн тереңдетүү.

Этнопедагогиканын негизинде ой жүгүртүүсүнө жетишүү менен улуттук мурастарды урматтоого тарбиялоо

Ресурстар: 1. **Музей буюмдары:** камчы, чакмак, кумура, ооз комуз, чопо чоор.

2. **Сүрөт:** Боз үй, ак калпак, комуз.

3. **Альбом:** улуттук буюм-геримдер.

4. **«Лейлек этнографиясы» китептен.**

Процедура: 1. Уюштуруу. Материалдык жабдууларды даярдоо.

Дежур окуучулардын милдети, сан гигиена менен таанышып, журнал тотуруу.

2. **«Чынжыр».** Максаты - окуучуларды сабакка даярдоо

3. **Үйгө берилген:** Адамдын ыймандык сапаттарынын бир нечесин атап, кийин анын ичинен эң жакшы деген жетөөсүн бөлүп алгыла.

- Абийирдүүлүк;
- сабырдуулук;
- жөнөкөйлүк;
- ак ниеттик;
- боорукерлик;
- мээнеткечтик;
- Мекенге берилгендик.

4. Биздин элибиздин руханий байлыктарына, улуттук кенч-мурастарына тиешелүү ыйык байлыктар бар.

Ал ыйыктарды урматтоо, сактоо, аны урпактарга калтыруу биз үчүн бийиктик.

Кыргыз Республикасынын Гимнинде: 4-куплет

Бизге жеткен ата-салтын, мурасын

Ыйык сактап урпактарга берели.

5. Ошентип биз ушул сабагыбызда эң ыйык эсептеген 7 санына байланыштуу 7 тапшырманы аткаралы.

1-тапшырма. Жети санын ыйыктаган 7 нерсени атагыла.

- 7 ата;
- Жетиген Жылдыз;
- 7 күн;
- 7 нан;
- 7 түс;
- 7 үн;
- 7 осуят.

2-тапшырма. «Кагылайын!»

...си болгун жылдыздын,

...ги болгун кыргыздын.

...бы болгун кылычтын,

...зы болгун кыргыздын.

3-тапшырма. «Тамактын улугу - ак ». Ал адам жашоосунун жан азыгы, күүлүү-күчтүүлүктүн, демдүүлүктүн булагы.

- Сүт;
- айран;
- кымыз;
- каймак;
- курут;
- сары май;
- быштак.

4-тапшырма. Тексттик тапшырма. Кыргыздын...

- Байлыгы – а) сөз
б) эл
в) кен
г) мал
- Башаты – а) макал
б) Мекен
в) акыл
г) айыл
- Тамгасы – а) оймо-сайма
б) аска-таш
в) чамгарак
г) куран
- Жумшагы – а) жылуулук
б) жаман
в) каалоо
г) көңүл
- Сынчысы – а) эл
б) адам
в) ата-эне
г) досу
- Тунугу – а) суу
б) сулуулук
в) махабат
г) күзгү
- Эрмеги – а) эмгек
б) комуз
в) билим
г) бала

5-тапшырма. Турмуш – тиричиликтен алынган 7 сөздүн маанисин айтып бергиле.

- Шыбага;
- канжыга;
- гүлазык;
- кандагай;
- балбал;
- көөрүк;
- богжомол.

Үй тапшырма. Ушул сөздөр тууралуу аңгеме түзүп, бир нече сүйлөм менен түшүндүрүп берүү.
«Гүлазык» деген сөздүн тамгасынан 7 сөз жазгыла.

6-тапшырма. «Умсунба улут уңгусу, урпактарың унутпайт!» «Улуттук» - деп аталган жети маданий мурасты жазып ага сүйлөм, макал-лакап, табышмак, ыр жазгыла

1. **Улуттук кийим:** Уз чеберлердин колунан же оюнан жаралган ак калпак ак чокулуу тоолорубузду элестетет

2. **Улуттук тамак-аш:** «Бийман – адам өмүрүнүн гүлазыгы».

3. **Боз үй эмеректери:** «Босогом..., түндүгүм сага айтам...».

4. **Ат жабдыктары:** «Тептим, тереке чыктым» (үзөңгү)

5. **Улуттук оюн:** «Алтын оюн селкинчек

Ай батканча тебемиз

Аны бизге калтырган,

Айдай сулуу эжемиз»

6. **Музыкалык аспап:** «Үч буро, жалгыз тээк, үч кыл комуз.

Чертилбейт, күүгө келбейт чебер колсуз.

Опоңой, көргөн көзгө жөп жөнөкөй,

Бирок да өнөрү бар айтып болгус ».

Алыкул Осмонов.

7. **Улуттук буюм теримдер:** «Элибиздин канжырасы куру эмес»

7-тапшырма. «Атанды ил шапка, башыңды акка!» Элибиз ак деген сөздү жакшы көрөт. Эмесе актыкка чыгарган сөздөрдөн жетини айткылачы

- Ак сөз;
- ак ниет;
- ак мөңгүлүү аска тоо;
- ак калпакчан ак сакалдуу ата;

- ак эмгек, ак чачтуу эне;
- ак сүттү ак эмгек менен актаган бала;
- ак бата (ак жол. Ак тилек).

Жыйынтыктоо:

Ак бата: Ак эмгегиңер менен улук, ак ниет асыл ойлоруңар менен бийик, ыйманыңар менен ыйык болуп, жылдыздын жетиси, кыргыздын жетиги болгула!

Сабактын темасы: МАНАС ТААНУУ БОЮНЧА ТАЙМАШТЫН СЦЕНАРИЙИ

“Манас” бир мезгилдерде кыргыз элинин тыштан коргогон куралы, ичтен үндөгөн ураны болгон жана болуп турат дагы эле боло бермек, “Манас” аркылуу биз өз акыл-эс көрөңгөбүзгө ээ болуп, өз туу сезимдерибизге чулганабыз.

“Манас” элдин урааны гана эмес, жүрөк сүрөөнү, ал оргуштаган сезимдин оту гана болбостон, орошон намысы болууга тийиш. Манас деген сөздүн өзүндө сүрдүүлүк да, залкарлык да, асылдык да, айкөлдүк да сыйып турат.

Манастын насыты үй-бүлөлүк тарбияда да билим берүү системасында да, турмуштун өзүндө да бекем карманган турмуштук туу эрежебиз болуш керек. Ага татыктуу болуу үчүн ар бир кыргыз жаранынын ички мүдөөсү таза болуш керек.

Алып баруучу: Көңүл бургула, көңүл бургула

Азыр таймаш башталат,
Байгелери такталып,
Сынакта ат салышат.

8-класстар

Акылман Бакай бир жакта,
Каныкей тобу бул жакта.
Балдар ээрчип артынан,
Келип калды бул жакка.
Даңктоого Манас эпосун,
Манас ата кыргыз даңкын чыгарган,
Мамлекети болоттон бек чыналган.
Айкөл өзү алп жүрөгүн канатып,
Мекен үчүн бүт өмүрүн арнаган.

Акылман Бакай тобунун саламдашуусу

Салам айтам адегенде,
Саламдашуу салт экен кыргыз элде.
Салам айтпай өтүп кетсе башка сөзгө,
Андай айып болот го өзүбүзгө.
Ук жер жүзү, Ук бүт аалам,
Урмат-сыйдын күүсүн чалган!
Ушул жерде отурган баарыңыздарга,
Жалындуу ысык салам!
Зал, ичинде отурган,
Замандаштарым аманбы?
Калыстыгы как жарган,
Калыстар тобу аманбы,
Бербейт деп бизге саламды,
Ар кайсы ишке талпынган,
Атаандаштар аманбы?
Курдаштар бүгүн кубанып,
Кучак тосуп алалы,
Бүгүн, Манастануу таймашын.
Биз Манастын урпагыбыз!
Биз Бакай атанын балдарыбыз!
Манас деп ураан чакырып,
Таймашыбызды баштайлы.
Акылман Бакай тобунан
Каныкей тобуна ысык салам!
УЛУТУБУЗ КЫРГЫЗ!
Урааныбыз Манас,
МАНАС, МАНАС!
МАНАСТАЙ АЙКӨЛ АКЫЛМАН,

Төрөлөт дешет 1000 жылда,
Эли жерин сактап ар дайым.
Аты өчпөс болуп кала берет кылымга,
Бабам Бакай кеп айтат.
Балдарым уккун деп айтат.
Бөлүнбө, кыргыз бөлүнбө,
Бөлүнүп кетти кыргыз деп,
Бөлөк элге кеп кетет.
Биздин уран кыргыз элдин - Айкөлүсүң эр Манас!
40 чоронун ураанысың эр Манас!
Өмүрүңө улап отуруп ушу күн,
Өчпөс оттун батасын бер эр Манас!

Каныкей тобунун саламдашуусу

Асмандагы ай сымал,
Акырын басып келемин.
Бүгүнкү келгени меймандарга,
Ийилип салам берейин.
Салам айтам Ала-Тоонун кары болуп,
Салам айтам Ысык-Көлдүн буусу болуп.
Салам айтам жамгырымдын суусу болуп,
Салам айтам кыргызымдын кызы болуп.
Саламдашуу салтыбыз, адатыбыз,
Бакыт менен көкөлөп канатыбыз.
Алик алып койгула саламымды,
Кыргызымдын салты экен саламдашуу.
Агарып таңдын атышы,
Кызарып күндүн батышы.
Эзелтен калган салт экен,
Кыргыздын салам айтышы,
Манас деп уран чакырган.
Уул-кызы келди кыргыздын,
Салам айтып өтөбүз.
Жылдызы болуп кыргыздын,
Кетенчиктеп корккон эмес душмандан.
Эл кайгысын кыйын күндө куткарган.
Абийир арын тебелейбиз дегенде,
Манас алтын учтуу найза учу учталган.
Кабылан женең Каныкей,
Аял заттын паашасы.
Кең көйнөктүн тазасы,
Кара суурдун сулуусу,
Адамзаттын нурдуусу.
Аялзаттын узу эле,
Темиркандын кызы эле.
Береги Манас көк жалдын,
Чачылганын жыйнаган,
Үзүлгөнүн улаган.
Санжыргалуу Манасты,
Аалам журтка хан кылган.
Аял башын эр кылган,
Эл суктанган Каныкей
Ай чырайлуу Каныкей тобунан Акылман Бакай тобуна ысык салам!
Биздин уран: Манас! Манас! Манас!

Максаты: Кыргыз элинин тарыхын маданиятын жана

тилин сактоо, өнүктүрүү, руханий дөөлөттөрдү даңазалоо.

- Өсүп келе жаткан жаш муундарды “Манас” эпосунун негизинде жарандык атуулдукка, достукка, биримдикке, улут аралык ынтымакка тарбиялоо.
- Окуучуларга тарыхты үйрөтүү жана мекенчилдик сезимдерин жогорулатуу.
- Окуучуларды “МАНАС” эпосун тереңдетип окуп-үйрөнүүгө изденүүгө багыт берүү.

Таймаштын жүрүшү:

1. Саламдашуу.
2. “Манас” эпосу боюнча ар бир топко жетиден суроо.
3. Сыр куржун. Сөздөрдү чечмелөө.
4. Жер-суу аттары боюнча ар бир топко экиден суроо.
5. Күтүлбөгөн суроолор. Ар бир окуучуга бирден суроо.
6. “Манас” эпосунан үзүндү айтышуу.
7. Калыстар тобунун жыйынтыгы.

Топторго берилүүчү суроолор

Акылман Бакай ата тобуна берилүүчү суроолор:

1. Манастын ата-бабалары
2. Манас менен бир күндө бул жашоого келген жаныбар

Жооп: Кула бээнин тору чаар кулуну. Манас эр жеткенде согушка минген ат.

3. Көкчө көз ким Көзкаман экөөнү Карыкан Манаска эмне максатта жиберет?

Жооп: Кыргыздарды кытайлар басып алып, Ногойкандын балдарын туш-туш жакка бөлгөндө Жууша деген жердеги Дөңгө деген элге айланып барган 24 жаштагы Үсөндүн аялы төрөттөн каза болуп калат, ошондо ымыркай баласына Көкчө көз менен Көзкаманды Манасты өлтүрүп келүү үчүн жиберет.

4. Бокмурун ким эмне үчүн ушундай ат койгон?

Жооп: Көкөтөй байдын бакма баласы. Атасы Төштүк, энеси Айсалкын бала төрөгөндө куржунга салып, Көкөтөйдүн төөсүнүн өркөчүнө илип коет. Көз тийбесин деп ушундай ат койгон.

5. Кандай шым үчүн Кошой кимге бата берет?

Жооп: Тоотекенин терисинен тигилген шым. Каныкейге бата берет.

6. Чубак эмне үчүн чыр чыгарат?

Жооп: Чубактын мүнөзү чапчан курч ала барман бирөөнүн тилине бат кирген ишенчээк. Кыргызчалдын куйту сөзү көкүтүп Алмамбет менен чалгынга бирге барбай калышына катуу тийип, шагын сындырат.

7. Сайкалдын атын ким башка кагып жиберет?

Жооп: Манас 17 жаштагы Сайкалдын сулуулугуна суктанып аяп коет. Сайкал чындап Манасты сайганы келе жатканда Чубак кыздын атын башка кагып жиберет. Манасты жөлөп калат.

Каныкей тобуна берилүүчү суроолор.

1. Эмне үчүн Жакып Манасты малайлыкка берет, кимге?

Жооп: Баласынын кылык жоругуна чыдабаган элин кебине капа болгондуктан өз койчусу Ошпурга жеткирип берет.

2. Манас эмне үчүн Жолойду жеңип, чайын олжолоп алат?

Жооп: Жолойдун балдары Манастан жеңилип калгандан кийин он миң кол топтоп Манасты чаап келүүгө Алтайга жөнөшөт. Ошол учурда Манастын туш-тушка койгон кароолдорунун бири Жолойго Манжуриядан 900 төөгө чай жүктөп чыкканын билдирет. Манас тосуп чыгып, Жолойду жарадар кылып, качырып чайын олжолоп алып элге таратып берет.

3. Алмамбет кандайча Манаска чоро болуп калат?

Жооп: Алмамбет 12 жашында атасынын жерин доолап барып Коңурбайды ыргыта саят. Коңурбай Эсенканга барып даттанат. Артынан кууп жетип Алмамбет Эсенкандан 40 кан Кытайдын бир кандыгын сураса, "Сен али жашсың!" деп бербей коет. Алмамбет таарынып, Эсенканды өлтүрмөк болот. Анын Бурулча деген кызын жактырып калат. Бурулча анын мусулман болуусун өтүнөт. Алмамбеттин мусулман болушуна атасы каршы чыгат. Ал үйүнөн качып чыгат. Көкчөгө жолугат, ал жерден кызганычтан чатак чыгып кетип калат. Ошентип Манаска жолугуп чоро болуп калат.

4. Манастын курал-жарагын жасаган уста ким?

Жооп: Төкөр уста Бөлөкбай - Манастын курал жарагын жасаган укмуштуу уста болгон.

5. Баянчордун өтүгүнүн талашы боюнча күнөөнү кимге коер элечер?

Жооп: Манас Ошпурга малай болуп, көзү кайтарып жүрсө бир козуну карышкыр баса калып, жеп жиберет. Манас артынан кууп жөнөйт козудан аккан кандын изи менен тоо арасындагы үңкүргө келсе, ал жерде 40 адам отурганын көрөт ортодо козусу аман-эсен маарап турат, жөнүн сураса, 40 чилтен болобуз, керек болсо жардам беребиз деп көздөн кайым болушат. Ошол козуну союп жешмек болушат.

6. Эмне үчүн жети кандын чатагы деп аталат?

Жооп: Көкөтөйдүн ашында Манастан кагуу жеп тил уккан тең ата кандар чыр баштамак болгондо Кошой тыйып коет. Азыр ашты Манас өткөрө берсин, эл тараганда Манасты өзүм алдыңарга жыгып берем дейт. Бир жылдан кийин 13 кан чогулуп алып, Кошойго барышат. Ал колунардан келсе чаап алгыла дейт. Жетөө кетип калат, жетөө согушка камданышат.

7. Көзкамандар эмне үчүн Манасты 40 чоросу менен ууландырышат?

Жооп: Көзкамандар Манасты жок кылууга даярдык көкүтүшөт. Манасты 40 чоросу менен конокко чакырат. Манас чоролору менен күнү-түнү конок болот, алар кымызга уу кошуп беришет.

Сыр куржундагы сөздөрдүн маанисин чечмелөө.

“Акылман Бакай” тобуна берилүүчү сөздөр:

1. “Мамырчылык кылуу” деген эмне?

Жооп: Арабдын жана кыргыздын сөздөрүнөн түзүлгөн. Мамыр-магмур - болуп айтылат. Жыргал, берешен деген мааниде - чылык кыргыздын куранды мүчөлөрү.

Мисалы: Бай экен деп Жакыпка,
Мамырчылык кылбады.

2. Эбелектей даркырап.

Жооп: Эбелек - кумдуу сайда, какыраган талаада өсө турган назик өсүмдүк. Бышып жетилген кезде катуу жел соккондо тамырынан үзүлүп, жел менен кошо дыркырап учат. Анын учканын аттын жүгүргөнүн салыштырган.

Чарадай болгон туягын,
Кара жерге мылтыгын.
Эти ачынган Тайбуурул,
Эбелектейт дыркырап.

“Каныкей” тобуна берилүүчү сөздөр:

1. Коломсокко кол салды,

Ошо кушка ок салды.

2. Аркасында айдары деген эмне?

Жооп: “Айдар” эски сөз. Бааатырлардын төбөсүндөгү узун чачы. Азыркы калмактардын бардыгы төбөсүнө чач коюшат.

Мисалы: Эр Коңурбайдын баатырдын,
Аркасында айдары.
Тору айгырдын жалындай.

Жер суу аттары боюнча суроолор

Акылман Бакай тобуна берилүүчү суроолор:

1. Манастын кан ордосу кайсы жерде орун алган?

Жооп: Нарын жана Ат-Башы өрөөндөрүнүн ортосунда созулуп жаткан Кошойдун кара тоосунун эң бийик чокусундагы кенен тегиз аянтча. Бул жерде Манас баатыр 40 чоросу менен Кошой аксакалга келгенде, ар дайым ордо ойноп кетчү экен. Ушул ордодон Манас баатыр черткен чүкө Турпан жактан өтүп бараткан кербендердин тоолорунун шыйрагын талкалап кетчү деп эл оозунда айтылып калган.

2. Алмамбеттин сөөгү коюлган жер.

Жооп: Ат-Башыдагы, Чеч-Дөбөгө коюлган.

Каныкей тобуна берилүүчү суроолор:

1. Манас-Үңкүр деген жер кайда жана анын тарыхы жөнүндө эмне билесиңер?

Жооп: Манас-Үңкүр деген жер Кыргызстандын Жалал-Абад облусундагы Ленин районунун Фергана кырка тоосунун түштүк-батыш капталында. Бул чоң үңкүргө 50 адам батат. Катуу борон-чапкында Манас Аккуласын ушул үңкүргө корголоткон.

2. Көк-Аргын деген жер кайда?

Жооп: Жунгариядагы жерлердин бири. Алмамбет Бээжинге бараткан жолдо колду тыныгууга токтотуп, өзү жалгыз чалгынга барган жер.

Сабактын темасы: КООМДУН, МАМЛЕКЕТТИН, АТА МЕКЕНДИН АЛДЫНДА АДАМДЫН АТУУЛДУК МИЛДЕТТЕРИ

Сабактын максаты:

Окуучуларга коомдун, мамлекеттин, Ата Мекендин алдында атуулдук милдети жөнүндө түшүнүк берүү. Доскада “Бөлөк элдин султаны болгуча, өз элиндин ултаны бол”, -деп жазылган.

Жаңы тема: Мекен деп – жети атам жашап өткөн, адамдын киндик кан тамган жерин аташат. Ар бирибиздин туулуп өскөн, тарбия көргөн, агарыпкөгөргөн жерибиз, элибиз, коомубуз – бул Мекен. Камкор атабыздын, он ай көтөрүп, омурткасы сыздап, төрөгөн, ак сүтү менен оозанткан, бешик ырын ырдап, тилибизди чыгарган, карегибиз менен тең айланып, арзуу-тилегин тилеп, уядан учурган апаларыбыздын, чоң энелерибиздин эли-жери. Мекен – бул дүйнөгө алып келген бабалардын мурасы, ал Кыргызстан деп жүрөгү соккон жалпы калкыбыздыкы. Бала төрөлгөндө мамлекет тарабынан анын саламаттыгы, ырыскысы камкордукка алынат, тамга үйрөтүлөт, билим берилет ж.б. Ошондуктан ар бир жарандын Мекен алдында милдети бар.

Мен мекенчилмин, патриотмун, улутумдун күйөрманымын, деген сөздүн маанисин түшүнөбүзбү? Мекенчилдик, улутту сүйүү, татыктуу жаран болуу канчалык оор, татаал, ошол эле мезгилде сыймыктуу милдет экенин андайбызбы? Адамдын Мекен алдында төө көтөргүс жоопкерчилиги болуш керек, бирок аны элдин баары эле түшүнө бербейт. Ошондуктан сөз менен иш, асман менен жердей ажырымга айланып кеткен. Мекенчилдик адамдан руханий да, эмоционалдык да, физикалык да, интеллектуалдык да туура таалим-тарбияны, чоң даярдыктан өтүүнү талап кылат. Мекенчилдик сөз менен эмес, иш менен аныкталат.

Мекенчилдикти ар ким алган таалим-тарбиясына, аң-сезиминин жана билим көрөңгөсүнүн деңгээлине, акыл-жүрөгүнө сиңген дөөлөттөрүнө жараша ар кандай түшүнөт. Алардын бирөөсүнүкүн туура, экинчисин туура эмес деп баалоо кыйын, анткени ар кимдин өз чындыгы бар. Наполеон, Гитлер, Муссолини ж.б. өздөрүн мекенчилмин деп эсептешкен. Алардын “чындыгы” адамзаттын башына түшкөн зор азаптын башаты болгону тарыхта белгилүү. Өлкөдө тарбия оңолбосо, ар бир адам өзүн өзү көзөмөлгө алып, өзгөрбөсө, ал өлкөдө коомдук аң-сезим өзгөрбөйт. Коомдук аң-сезим өзгөрбөсө, ал коом өнүкпөйт. Элдин ниети, ою, пейили оңолсо, жетекчиликке адилет таза лидер келет, ошондо Мекен оңолот.

Ааламдашуу доорунда Россия менен Казакстанга ж.б. өлкөлөргө миллионго жакын мекендештерибиз жер которууга аргасыз болушту. Алардын балдарынын “киндик кан тамган жери” ошол төрөлүп, өскөн жери. Кыргыздар муну бекеринен белгилешпейт, анткени алгачкы ырыскысы, чөйрөсү, достору ошол жерде насип болду. Мамлекет тарабынан атуулдук берилди, чыгымдары моюнга алынды. “Бир күн даам таткан жериңе м иң жолу салам бер”-деген акылман сөз элибизде бар, андай жакшылыктарды элес албай койчу кесирдик элибизде жок. Ал эми кыргыз жери алар үчүн тарыхый Мекен болуп саналат. Алардын тарыхый Мекенине карата күйүмдүүлүгү алган тарбияларынан көз каранды. Чөйрөнүн таасири зор болот, адам өзү аракет кылбаса, доор алмашкан сайын, тарыхый Мекен, үрп адат, салт-санаа, эне тили унутулуп, башка тилди сиңирип кетчү сапат бар.

Азыр “Жыргаган жериң – мекениң” деген көз караштагы адамдар бар. Ар-намысы, эси бар, атуулдук милдетин түшүнгөн жакшы адам үчүн – өтө пас, жат психология мына ушул нерсе.

Кыргызстанда кыргыз, орус, өзбек, татар, түрк, уйгур ж.б. улуттар жашашат. Өз улутун (этносун) башкалардан артык, мыкты көргөн, аны саясий, экономикалык, гуманитардык үстөмдүгүн камсыздоо ниетинде башка этносторго, алардын маданиятына, тилине, дөөлөттөрүнө толерантсыз мамиледеги адамдарды улутчул дешет. Улутчулдук – коомго, мамлекетке зыяндуу нерсе. Башка элдердин кемчилигин издөө – күнөө. “Бирөөнүн 99 кемчилдиги болуп, бир артыкчылыгы болсо, ошол артыкчылыгын байка” – деп келген ата-бабаларыбыз. Саны ондогон, жүздөгөн, миллиондогон ж.б. этностор бар. “Бул улут жаман” деген туура эмес. Адам тигил же бул улутту өзү тандабайт, төрөлгөндө эле бир улуттун өкүлү болуп калат. Бул жерде анын күнөөсү жок. Мекен да, улут да ата-эне сыяктуу, үчөө тең тандалбайт. Алар балага камкордук көрөт. Демек, ата-эненин алдында милдет-парзың болгондой эле, Мекендин, улуттун алдында да милдетиң бар. Анткени Ааламга келериң менен абасы, суусу, ырыскысы насип болгон. Ошондуктан Мекенди, элди, үй-бүлөнү коргоп жатып, курман болгондорду шейит кетти деп урмат менен эскеришет. Мекенди сүйүү – ыймандан. Улуу Ата Мекендик согуштун катышуучуларынын баары, согушта жүргөнүндө “Ата журтумдун чекесин көрүп өлсөм, арманым жок”-деп ойлогонун эскеришет. Москвада жашап, иштеп жүрүп, сөөгүм Кыргыз жергесине коюлбай калды деп өксүгөн И.Разаковдун аянычтуу тагдырын эскерели. Советтик армияда кызмат кылгандар Мекенине кетчү ар бир күнүн календардан белгилеп эсептешкен.

Алтын капаста эчтемеден кем болбой багылган булбулдун “Алтын уям” деп зардап ырдаганын түшүнүп, аны көө берип, артынан андып барып, булбулдун дарактын учундагы чириген чырпык-ылайдан курулган эски уясына учуп жетип, “Алтын уяма келдим” – деп кубана сайраганына күбө болгон хан жөнүндө икая бар. “Капчыгың пулга, ашканаң унга толуп, эчтемеден кем болбой, хан сарайда жашасаң да, бөлөк эл, бөтөн жерде өз Мекениң көздөн учуп, куса болорунду АКШда, Японияда өткөргөн үч жылда аябай түшүндүм. Ошондой бакубат бай өлкөлөрдөгү жашоо кыйын күндөрдү кечирип жаткан Кыргызстан деген алтын бешигимди алмаштыра албайт. Өзгө жердин султаны болгуча, өз жеринде ултан бол -деген кептин айыпсыз акыйкат экенин ошондо түшүндүм. Алар менин атымдан атабай, “кыргыз киши” деши адам биринчи кезекте атанын уулу эмес, элдин, Мекендин атуулу экенимди акылыма салды”, – деп жазат Нуржигит Кадырбеков .

Мекенчилдик сөз менен эмес, иши менен аныкталчу нерсе. Жакшы жүрүм-турум, терең билим, көркөм өнөр, жакшы адеп-ахлак, адилеттүүлүк, эмгекчилдик, жоопкерчилик, болгонго шүгүр кылуу ж.б. – мекенчилдиктин көрсөткүчү. Бул сапаттар аркылуу бир гана өзүң тууралуу эмес, элин, Мекениң тууралуу жакшы пикир жаралышына себеп болосуң. Муну менен Мекениңдин душманынын азайышын, досторундун көбөйүшүн, коопсуздугун кепилдейсиң. Адал тамак менен үй-бүлөсүн бакандар, кошуна-колондор, туугануруктар менен катышкандар, оору-сыркоодон кабар алып, муктаждарга жардам бергендер, алсызга колун сунгандар – чыныгы мекенчилдер. Анткени Мекендин өзөгүн адамдардын ортосундагы карым-катыш түзөт. Мекенчилдик – мамлекетиндин эртеңкиси, азыр кылган ишиң – эртеңкинин жакшы болушуна бүгүн кошкон салымың. Шайлоодо адилет өкүмдарга добуш бер, убалдан корккон адамдын бийликке келишине себеп бол, бирөөнүн зулумдугун

колуң менен же тилиң менен токтотконго аракет кыл. Адилетсиз падышалар мамлекеттин келечеги кең болбойт, Наполеондун Франциясынын, Гитлердин Германиясынын өмүрү кыска болду. Зулумдук узап кетпейт, өзүңө кайрылып келерин унутпа. Башкалар үчүн кандай тилек кылсаң, өзүңө кайрылып келет, адамдарды жакшылыкка чакыр, жамандыктан кайтар, ошондо улутундун, Мекениндин “дарагынын тамырына суу куйгандай” иш кыласың.

Бышыктоо: Кыргыздар байыркы, чакан элбиз. Шүгүрчүлүк, мамлекет болуп, дүйнөгө таанылдык. Бириккен Улуттардын Уюмунун эки жүзгө жакын мүчөсүнүн бирибиз. Эгемендүүлүк имаратын эми кура баштадык. Дүйнөдө көп эл бизди билбейт. Эл аралык уюмдардын эсептеп чыгарган индекси боюнча 200 өлкөнүн экинчи жарымында жүрөбүз. Канткенде оңолобуз? (окуучулардын пикирин угат).

Болжолдуу жооптор: Мекенибиз – ар бирибиздин портретибиз. Дүйнөдө анын баркы жогору болсо, ар бирибиз үчүн – сыймык. Андай абалга жеткирүү – ар бир жарандын милдети, ал ар бир жарандын ишине, жүрүм-турумуна байланыштуу. Улуу эл деген болбойт. Элден улуу инсандар, генийлер чыгат. Алар канчалык көп болсо, ошолордун аркасы менен элди улуу эл деп таанышат. Адам баласынын баары эле гений болуп жаралбайт. Ар бир адамдын маданиятуу, жаратман-ишкер болууга мүмкүнчүлүгү бар. Аны үчүн эрк, аракет, эмгек, билим керек. Өз улутундун кызыкчылыгы үчүн аракетте болуу – жакшы жышаан, бирок ошол кызыкчылыктын өзөгү кайда экенин билиш керек, өз улутун ашкере көкөлөтүү башкаларды кемсинтүү – улутчулдук, ал улут аралык кагылышка түртүп, мамлекетине зыян алып келет.

Окуучуларга төмөнкү сүйлөмдөр жазылган карточкаларды таратып берет, аны окуп, жыйынтык чыгаргыла. “Эгер Ата Мекен коркунучта болсо, бүт нерсе коркунучта” (George Jacques Danton), “Мамлекеттик ишмер чындыкты айтыш керек, унчукпаганы – алдаганы” (Сен Жан Перс), “Мекенге болгон сүйүүнү ойготуу үчүн башка өлкөдө мусапыр болуп жашаш керек” (William Shenstone), “Адам Мекенин сүйүш керек, анткени анын эркиндиги, бейпил турмушу, бактылуулугу жана акысы-укугу Мекендин бардыгынан камсыздалган” (Намлык Кемал), “Мекен – ден соолукка окшош, ажырап калган соң сезесиң” (Сулайман Нафиз), “Мекен аракетчил, мээнеткеч адамдардын арты менен агарып-көгөрөт” (Тевфик Фикрет), “Мекен үчүн жашоо, Мекендин өнүгүп-өсүшү, илгерилеши үчүн кызмат кылуу, Мекен үчүн курман болгончолук бийик мартаба” (Григорий Петров).

Мугалим: Мекенчилдик, улутту сүйүү жөнүндө кандай ырларды билесиңер?

“Улутту кимдер сүйбөгөн,
Улутчул дешет билбеген,
Кызыл эт чактан торолуп,
Кыялым көккө үндөгөн,
“Кыргыз” деп айтып жар салып,
“Кыргыз” деп өтөм дүйнөдөн (Байдылда Сарногоев).

Мекенин кимдер сүйбөгөн,
Мекеним Мисир дүйнөдө.
Мекен деп согот жүрөгүм,
Мекен деп өтөм дүйнөдөн.

Эми сабакты жыйынтыктайлы.

Биздин мамлекетибиз тарыхый жазмышыбызга байланыштуу көп этностордон куралган өлкө. Алардын көбү ушул жерде туулуп өскөн. Арасында өлкөбүздүн келечеги үчүн күйүп- бышкан патриоттор бар. Ар бир этностун өз орду бар, жасап турган иши бар. Ошол сапаттарын колдонуп, өзүбүзгө шериктеш, максатташ кылып алуу – биздин мойнубуздагы милдет. Мыйзам боюнча баарыбыздын укугубуз тең, бирок мекенибиздин уңгулуу улуту кыргыз болгондуктан, келечек үчүн жоопкерчилик биздин мойнубузда. Биз башкалардан кем да, артык да эмеспиз. Алдыга өнүгүп кеткен элдердин жасаган иши биздин да колубуздан келет. Биз да өлкөбүздү башкалар суктангыдай бийик деңгээлге көтөрүүгө мүмкүнчүлүгүбүз бар. Ынтымак орносо, жоопкерчиликтүү жана эмгекчил болсок, ага өбөлгө түзүлөт. Өлкөбүздү бөлүүнү каалаган арам ойлууларга тийиштүү ордун көрсөтүүбүз – парз, бирок аны олдоксон иш жасабай, аткаруу керек. Түштүктөгү трагедиялуу окуянын элибизге канча зыяны болду, андай окуяны болтурбай коюу – мамлекетибиздин, элибиздин милдети. Мекенчил адамда башкача дух болот. Менин элим убайын көргөндөй бир иш кылайын, жүзүм эл алдында жарык болсун, ак иштеп, ордумду табайын, элимди уят кылбайын, жүзүм элдин алдында жарык болгудай жашайын,-деген ой, аны ишке ашырыш үчүн билим, аракет, эрк болсо, ар бир жаран милдетин аткарат. Ушул нерселерге бел байлаган адам – мекенчил адам. Бул өтө бийик талап-идеал катары туюлушу мүмкүн. Идеалга жетпесең да, жакындайсың, ошонун өзү жеңиш. Баарына атуулдук милдетин жакшы аткарууну насип кылсын!

Сабактын темасы: "АПАМ, АПАМ, ЖАН АПАМ!" ТАРБИЯЛЫК СААТТЫН СЦЕНАРИЙИ

-Саламатсыздарбы ардактуу, ак саамайлуу апалар! Асыл кенчтүү эжелер! Кутман күнүңүздөр менен! Сиздердин көптөн күткөн 8-Март-Аялдардын эл аралык майрамына карата "Апам, апам, жан апам!" аттуу тарбиялык саатыбызды ачык деп жарыялоого уруксат этиңиздер! Сиздерди жаз майрамыңыздар менен куттуктайбыз!

Мээрим чачып көктөм жаздын келиши, Сайлар толуп аппак кардын эриши. Аялзаттын кадыр-баркын көтөрөт, Жазгы майрам марттын ушул сегизи.

Кыш мезгилдин жазга кезек бериши, Арык толуп, аппак кардын эриши. Аялзатын жан дүйнөсүн жаз кылган, Жакшы майрам марттын ушул сегизи.

Куттуктаймын бүгүн ар бир энени, Асыл, назик эже, сиңди, жеңени. Бүгүнкүдөй күндөрүбүз көп болуп, Күтүп турсун мырзалардын белеги.

1-алып баруучу: -Ассалоому алейкум ардактуу, апалар, эжелер! Кутмандуу күнүңүздөр менен! **2-алып баруучу:** -Амансыздарбы акыл кенчтүү, сыймыктуу апалар, эжелер!

1. Талас деген элденбиз, 2. Бүгүнкү март майрамыбыз кут болсун, Ак калпактуу элденбиз. Зал ичи күлкү менен шаңга толсун. Шайыр, шаңдуу ыр менен, Урмат, сыйды, ыр-бийди сизге арнайт, 1-а классынан келгенбиз. Андыктан көңүлүңүздөр бизде болсун.

3. Туулган жерге жылына 4. 8-Март майрамыбыз кут болсун, Жадыраган жаз келет. Бакыт, байлык, ден соолугуң жуп болсун 8-Март деген Булут каптап асманыбыз түнөрбөй Чоң майрамды апкелет. Бул жашоодо эли журтум тынч болсун!

5. Ачык күндөй ажайып нур мекеним, Пейли кенен энелерге окшошот. Куттуу болсун апалардын майрамы, Күлүп-жайнап суналы биз белекти.

6. Гүл болсо да кагаздан, Гүл болсо да сүрөттөн. Апабызды кубантып, Куттуктайбыз жүрөктөн!
(Окуучулардын колунан жасалган гүлдөрдү белекке беришет)

7. Апам, апам, жан апам, Күтөм сени жанатан. Бүгүн майрам -Март тура, Календарды карасам.

Жалпы айтышат: Куттуу болсун Мартыңыз!

Куттуктайбыз жалпыбыз.

II Жеке номер: "Энекем"

III Энелерди даңазалаган ырлар: 8. Мекеним учкан куш болсун, 9. Бүт дүйнөдө музыкалар таңшыган, Мартабаң артып кут толсун! Куттуу болсун 8-Мартыңар. Мамыктай болуп заманың, Баарыңарга узак өмүр каалаймын, Майрамың, Мартың кут болсун! Каныкейдин сиңдилери-апалар!

9. Өзүңөр менен кошо карып алганың, Жаз гүлүндөй жайнап турсун балдарың. Ак кайыңдай жүз жыл өмүр сүргүлө, Өмүр берсе көрөрсүңөр калганың.

10. Жадырап жаз майрамы кирип келди, Күн дагы бизге нурун чачып берди. Апалар теңдеши жок эл экенсиң, Дөөлөтүн чачып турган берекесиң.

11. Апалар өзү назик көңүлү гүл, Аларга арналууда көптөгөн ыр. Жашоого ченеми жок кубат берген, Асмандан түшүп турган сыйкырдуу нур.

IV Аял затынын 8-Март майрамынын тарыхынан маалымат айтылат.

V "Мэрман эне" жомогу инсценировкакалап аткарылат.

VI Энелерге таазим

12. Эненин касиетин айтса бүтпөс, Эненин кудуретин жазса бүтпөс. Энелер акындардын калеминде, Чыгарма түбөлүккө өлбөс-өчпөс.

Жалпы айтышат: Энелер, сиздерге таазим

(Ийилип таазим этишет)

VIII Бий

Сабактын темасы: САЛАМ САГА, САНЖЫРАЛУУ НООРУЗУМ!

Сабактын максаты:

1. Окуучулар ата-бабадан мурас катары отуп, ушул кунго келип жеткен Ноороз майрамы тууралуу тушунук алышат. Майрамда сөзсүз түрдө сүмөлөк кайнатылаарын билишет.

2. Биймандуулукка, адептуулукко, ата-эне, эл-журт алдындагы милдетин сезе билууго, улуу муундарды сыйлай билууго тарбияланышат.

3. Окуучулар чыгармачылык жондомдуулугун онуктурушот.

Сабактын формасы: адабий-музыкалык кече.

Сабактын жабдылышы: дубал газета, улуттук буюмдар, DVD, диск.

Сабактын журушу:

Уюштуруу. Күү уктурулат. Коноктор жайгаштырылат. Арча тутотуп бир окуучу кирет.

1-окуучу:

- Алас, алас, алас,

Ар балээден калас.

Айдан аман, жылдан эсен бололу.

Жакшылыкты тенир берди,

Жарык күндү кеңири берди,

Орообуз данга толсун!

Оозубуз нанга толсун!

2-окуучу: Ноороз майрамыңыздар куттуу болсун,

Үйүңөргө бакыт консун.

Башыңарга баш кошулуп,

Даныңарга дан кошулсун.

3-окуучу: Ууртуңардан күлкү,

Жүзүңөрдөн нур кетпесин!
Быйылкы жыл жакшылыктын
Токчулуктун жылы болсун.

4-окуучу: Байыркы Чыгыш элдеринде, ошонун ичинде кыргыздарда 2000 жылдан ашуун убактан бери кун менен тундун теңдешкен кунун жаңы жыл – Нооруз дешкен.

5-окуучу: Нооруз – фарсы тилиндеги нав-жаңы, руз-күн деген сөзүнөн алынган. Ал бара-бара турк тилдериндеги элдерге төл сөз катары өтөт.

Нооруз –

- Жаркыраган жаздын
- Жаштык жигердин
- Күжүрмөн эмгектин
- Жакшы тилек умуттун
- Биримдуулуктун
- Кайрымдуулуктун
- Боорукердиктин
- Ыймандуулуктун
- Адилеттуулуктун
- Таттуу, даамдуу жайыл дасторкондун майрамы.

6-окуучу: Келди Нооруз жер энебиз нан берсин,
Жериме көк, жер жайнаган мал берсин,
Канат бутак өсүп, тукум жаңырып,
Бешиктерге бакыт шерик жан берсин.

7-окуучу: Келди Нооруз, жаңырып кун, жаңы тилек,
Өмүргө бир кылчайып ойлонуучу.
Белгилеп амандыгын ар бир адам,
Кубаныч ар бир үйдө тойлонуучу.

8-окуучу: Келди Нооруз, дил майрамы жаркыраган,
Күндүн нуру төгүлүп дүйнө шаңдуу.
Өлбөгөн жан жазды көрдү кубанып,
Кыбырап күнгө умтулду бардык жандуу.

9-окуучу: Нооруз жалган куран айынын 20сынан 21ине караган түнү өткөрүлгөн. Бул кунду баары: кары-жашына карабай чыдамсыздык менен кутушкөн.

10-окуучу: Алар жаңы жылга жаңы кийимдерди даярдашкан. Алсак, карыялар, байбичелер ак, жашыл түстүү кездемелерден кийимдерди, көйнөктөрдү кийишкен.

11-окуучу: Ушул куну колунда барлар бей-бечараларга кайыр-садага беришкен.

12-окуучу: Ушул күнү Баба дыйкандар мол түшүмдү сурашып, үрөндү жакшылыкка жумшалсын деп себишкен.

13-окуучу: Ушул күнү айыл-ападагылар жаңы жыл бизге оттой ысык жашоону алып келишсин дешип, балбылдата от жагышып, тегеренип бий бийлешкен.

14-окуучу: Ушул күнү ага-туугандар, достор, коңшу-колондор бири-бири менен таарынышып журушса, элдешишкен жана кечирим сурашкан.

15-окуучу: Ошентип, алардын биринин да көкүрөгүндө кири калбаган.

16-окуучу: Мына ушунусу менен Нооруз майрамы барктуу да, данктуу да болгон. Ошентип, Нооруз майрамын жылга-жыл улаар, өмүргө-өмүр улаар – улуу күндү тосуп алдык.

Куш келипсиз Нооруз!

Жер жарылып чөп чыгып,

Желин айрылып сүт чыксын.

Ар балээ бизден алыс болсун,

Дасторкон жайылып береке толсун.

17-окуучу: Ноорузга арналган тамак-аштын эң сыйлуусу, өткөрө сыйлуусу сүмөлөк менен чоң көжө болгон. Сүмөлөктүн келип чыгышы жөнүндө, эл ичинде ар кандай уламыштар айтылат, алардын бирин угуп көрөлү:

Илгери өткөн заманда, жаркыраган жаздын алгачкы айында, калкты ачарчылык каптайт. Эл ичин өлүм-житим аралайт. Жумурай-журттун айласы куруп, самандай сапырылат. Ошол заманда бир аялдын көп балдары бар экен. Кыйынчылык, жокчулуктан балдарынын жей турган тамагы жок. Алар тамак сурап ыйлашат. Эне эмне айла кылаарын билбей чоң казанга сууну куюп, ташты салып, кайната баштайт. Балдарына “мына азыр оокат бышайын деп калды” деген жоопту айтып, ыйлап, отгон жагып олтуруп, балдары да өзү да уктап калышат. Эртең менен ойгонуп карашса казандагы таш кайнап, сүмөлөккө айланып калганын көрүшөт. Мына ошондуктан сүмөлөк сырдуу дагы ыйык дагы тамак деп аталып калган дешет.

Сүмөлөк жасаш үчүн адегенде буудайды жууп, тазалап алабыз. Аны тегиз тактага жайып, күнүгө суу куюп турабыз. Ал жети күндө даяр болот, өнүп чыккан буудайдын узундугу 1-2 см ден ашыш керек. Буудай көп өсүп кетсе сүмөлөк кычкыл, даамсыз болуп калат. Өнүп даяр болгон буудайды жанчып, сууга салып сүзүп алабыз. Сүзүп алынган сууларды казанга куябыз. Сүмөлөккө сүзүп алынган суу, ун, 40 таш салынат. Жакшы тилек

айтып , сүмөлөктү тынбай аралаштырып туру керек. Сүмөлөк эң узак 6-8 саат кайнап быша турган тамак. Сүмөлөктү баштаардан мурда жети токоч салынат . Жети күндө буудай өнөт. Жети саны кыргыз үчүн ыйык сан. Ноороздун дагы жети түрдүү тамагы бар. Алар: сүмөлөк, көк самса, бадырак, май талкан, эжигей, ширин күрүч , курут .

Сабакты жыйынтыктоо .

“ Арыба, Ноороз!

Келе бер, Ноороз!

Элибиз айдан аман, жылдан эсен болсун!

Талаабызга ак нан берсин!

Алдыбыздан ак дасторкон,

Башыбыздан бак-дөөлөт,

Ырыс-кешик, ынтымак,

Узун өмүр ырашкерчилик кетпесин!” деген баталар жакында кирип келчү “Ноороз” майрамында берилет.

Ноороз майрамы кайдан келбесин, анын символдору менен ритуалдары эмнени билдирбесин, кайсы ишенимге таандык болбосун – бул майрам миңдеген жылдар бою жер бетиндеги көптөгөн элдерин чыныгы элдик майрамы катары калууда. Аны 2010-жылы БУУ адамзаттын маданий мурасы деп жарыя кылып, “Бардык элдердин Эл аралык майрамы” деп бекитип берген.

Үй тапшырмасы . Синквейн түзүү. Сүмөлөк.

Мугалим: Темиралиева Ч.К

Сабактын темасы: МУГАЛИМ - БАРДЫК УЧУРДУН КЕСИБИ

Сабактын максаты:

1) Билим берүүчүлүк:

Мугалимдик татаал, ар тараптуу, ошол эле учурда ардактуу, сыймыктуу, коомго керектүү кесип экендиги жөнүндө билишет.

2) Өнүктүрүүчүлүк:

Мугалим коомдун жаратман түзүүчүсү, окуучунун инсан болуп калыптанышында дүйнөнү таанып билүүсүндө эң негизги пайдубал экенине ынанышат.

3) Тарбия берүүчүлүк:

Улуттук каада-салтты эске алуу менен мугалимди сыйлоо, ардактоо, даңазалоо аркылуу мекенге кызмат кылууга, мекенди сүйүүгө тарбияланышат.

Күтүлүүчү натыйжа:

Мугалим кесиби түбөлүктүү, муундар ортосундагы көпүрө экенин билишет, мугалимди ардакташат, сыйлашат жана бул кесиптин ээси болууга кызыгышат, кесипти тандашат, умтулушат.

Сабактын формасы: диспут

Сабактын жабдылышы: проектор, ноутбук, батмандар

Сабактын жүрүшү:

а) Классты уюштуруу

б) Жаңы темага киришүү

Мугалимдин сөзү:

(Сабакты баштаардан мурун конокторго кайрылуу: колуңардагы алмага 2ден 5ке чейинки бааны коюп, тиги турган даракка чаптап кетсеңиздер, ал эми экинчисин болсо бизден белек кылып ала кетесиздер).

Саламатсыздарбы урматтуу коноктор жана сүйүктүү окуучулар! Бүгүнкү биздин сабагыбыз “Мугалим - бардык учурдун кесиби” деп аталып, кесиптердин падышасы болгон мугалимдик кесип жөнүндө болмокчу. Быйыл бүтүрүүчү класс болгондуктан айрымдарыңар азыркыга чейин кайсы кесиптин ээси болооруңарды тандай элексиңер. Ошондуктан мүмкүн бүгүнкү сабактан кийин мугалимдик кесипти тандайсыңар. Эмне үчүн ушул теманы алганыбыздын жана сабагыбыздын максаты биринчиден, мугалимдик кесиптин татаал жана ар тараптуу ошол эле учурда ардактуу, сыймыктуу, коомго керектүү кесип экендигин билебиз. Экинчиден, мугалим - коомдун жаратман түзүүчүсү, окуучунун инсан болуп калыптанышында, дүйнөнү таанып билүүсүндө эң негизги пайдубал экенине ынанысыңар, үчүнчүдөн, улуттук каада-салтты эске алуу менен мугалимди сыйлоо, ардактоо, даңазалоо аркылуу мекенге кызмат кылууга, мекенди сүйүүгө тарбияланысыңар.

в) Тапшырманы текшерүү

“Кесип деген эмне?” деген суроого кыскача жооп беришет.

Кудай буюрса, ар бир кесипти тандап чыгабыз, эмне үчүн мугалимдик кесиптен баштадык, себеби бардык кесиптерге мугалим даярдап, багыт берет, жол көрсөтөт эмеспи. Кесип - өмүрүбүздүн үчтөн бир бөлүгү, өткөргөн ишибиз, алагды болгон нерсебиз. Кесиптердин беш тиби болот:

1. Адам - жаратылыш (ветеринар, агроном, тракторист)

2. Адам - техника (айдоочу, матрос, токарь, слесарь)

3. Адам - адам (мугалим, врач, журналист, сатуучу)

4. Адам - белгилер (нота, формула, сандар менен иштегендер)

5. Адам - көркөм образ (музыкант, сүрөтчү, актёр, дизайнер)

Биздин мугалимдик кесип бул адамдар менен иштейбиз. Мектепте “А” тамгасын таанып, он жыл билим, тарбия алып, эрезеге жетебиз, ошол учурда мугалим ар бир баланын мүнөзүнө жараша мамиле кылып, шыгына,

жөндөмүнө карап билим тарбия берип, турмуш жолуна салат. Адам баласы эки нерсени туура тандашы керек:

1. Кесипти
2. Өмүрлүк жарды

Биз буга чейин “менин келечектеги кесибим” деген суроого ар кимиңер тандаган кесибиңер жөнүндө айттыңар эле, мени кубандырганы 20 окуучудан 4 окуучунун мугалим болом дегени.

г) Эми сабагыбыздын экинчи бөлүгүн силерге берсем окуучулар!

(Жагымдуу музыканын коштоосунда 2 алып баруучу чыгат)

1 -алып баруучу:

Саламатсыздарбы, урматтуу коноктор, кайрадан сиздердин назарыңыздарда “Кесипке багыт” көрсөтүүсү.

2-алып баруучу:

Бүгүн биз “Мугалим ким?” деген суроого жооп издемекчибиз.

1-алып баруучу:

Ошондой эле мугалимдик кесиптин күңгөй-тескейин талкуулайбыз.

2-алып баруучу:

Билесинби кесиптеш, мугалим кандай гана ардактуу сөз! Сен, мен, баарыбыз мугалимден билим алып, ушул даражага жеттик.

1-алып баруучу:

Ооба мен сага кошулам, мен жана менин тарапташтарым мугалимдик кесиптин түйшүктүү, оор кесип экендигин, азыркы жаштар ал кесипти тандабастыгын айталы дедик. Анда сөздү мен тарапташтарыма берсем:

1) Мугалимдик кесип өтө оор, сабак учурунда нерви өтө чыңалат, ар бир класста 30дан окуучу, күнүнө 4 сабак болсо 120 окуучу менен иштешти элестеткиле, эмне деген энергияны талап кылат.

1а) Ооба сен айткандай, окуучулар менен иштегендиктен ар дайым жаштыгы сакталат, бул болсо карылыкка кеч моюн сунат, ошондуктан мугалимдер дайыма жаш жана сулуу болуп бизге үлгү!

2) Мектептен келип алып дагы ошончо окуучунун дептерин текшерет, план жазат, үй-бүлөсүнө жакшы көңүл бурбай калат, биринчи орунда үй-бүлө туруш керек да.

2а) Сенин айтканыңа кошулбайм, мисалы иштебей үйдө отургандар деле интернетте отурат, үй-бүлөсүнө көңүл бөлбөй, ал эми мугалим үй-бүлөгө көңүл буруп карап, өзүнүн балдарынын жана канча окуучусу болсо, ошончо баланын апасы.

2-алып баруучу:

Көрдүнөрбү, мисалы кыргыз элинин каада-салтына айланып калган 10 жылдык, 20 жылдык кечелери деп окуучулардын мугалимдерге сый көрсөтүүсү мугалимдин кесибинин бир үзүрү.

3) Мугалим дайыма окуп, өзүнүн кесиптик деңгээлин жогорулатып турушу керек, буга көп убакыт керек.

3а) Анын эмнеси жаман интеллекти жогору болуп, дайыма өзүнүн билимин өркүндөтүп турат -бул болсо унутчаактык оорусунун алдын алат.

4) Каникулдарда, дем алыш күндөрдө да толук кандуу эс ала албайт, мен билгенден жылы бою иштеп жүргөндөй сезилет.

4а) Мугалим - түбөлүктүү эскирбеген кесип. Жумуш күнү сабагы менен кошо бүтөт. Жайкысын 56 күн эс алат.

1-алып баруучу: Мен билгенден мугалимдин айлык акысы да абдан аз, башка кесип ээлериндей болуп, очойгон деле отпускной акча алышпайт.

5) Өзүнүн балдарын караганга убактысы жок.

2-алып баруучу: Эми акча аз деп иштебей койсо, анда балдарды ким окутуп, ким тарбиялайт, ошондуктан мугалимдер өз ишинин чыныгы фанаттары жана патриоттор!

1-алып баруучу: Мындай күлкүлүү окуя эске түшүп кетти: Күкүктү соттоп жатышыптыр да “Эмне үчүн балдарыңды карабайсың” деп. Ошондо күкүк айтыптыр: “Анда мугалимди да соттогула, алар деле өз балдарын карашпайт” деп.

2-алып баруучу: Эми бул тамаша иретинде айтылган сөз да.

5а) Мугалимдин бар болгон байлыгы, анын окуучулары, ошол эле убакта өзүнүн балдары дайым көзөмөлүндө болуп, алардын окуп-тарбия алышына көңүл бөлөт.

6) Мугалим өзүнүн бардык билимин, тарбиясын берет, бирок окуучуларынан кайра толук кандуу кайтарып болбойт, ошол эле учурда айлык маянасы аз, ден соолугу начарлайт.

6а) Коомдун өнүгүшү үчүн мугалимдик кесип өтө керектүү, дайым тыным албай иштешет, кесиби менен сыймыктанышат жана кесиби аларды өркүндөтөт.

7) Коомдук иш-чараларда, субботниктерде, шайлоолордо мугалимдер чоң күч, себеби алар таза жана так иштешет.

2-алып баруучу:

Мына эми жакында шайлоолор башталат, мамлекет үчүн, элим үчүн деп муздак мекемелерде ошол эле мугалимдер иштешет.

1-алып баруучу:

Шайлоолордо бир эле мугалим эмес, ырчылар, куудулдар, бийчилер да иштешет?

2-алып баруучу:

Эми сага кошулам, бирок ырчылар фонограмма менен 1 ырды 100 жолу ырдап, аябагандай чоң акча

табышат. Ал эми мугалимдин ар бир сабагы жандуу жана окуучуга таасир калтырат.

8) Мугалимдин жасаган бардык иштери балдар үчүн ошондуктан мугалимдер аз айлык маянага ыраазы болуп жашашат.

9) Мугалим - коомдун күзгүсү, жалпыга үлгү, окуучулардын “Саламатсызбы ”деген сөзү аларга дем күч кубат берет. Ошондуктан урматтуу окуучулар, мугалимдерге ар дайым салам берип, сыйлап жүргүлө!

10) Мугалим - жүрүм-турумдун, ой-жүгүртүүнүн, адамдык асыл сапаттардын үлгүсү.

11) Сиздин билимиңиз жүзүңүздөн байкалат,

Сиздин билимиңиз деңиз болуп чайкалат.

Колунуздан таалим алган балапандар,

Сизди дайым “апа” деп айта алат.

12) Жашоого жол көрсөтүп багыт берген,

Талыкпас акыл эмгек сөзү менен.

Билимден бийиктикти, урмат-сыйды,

Табышкан ак эмгектен, мандай терден.

13) Терметип билимине алтын бешик,

Келгин деп канчаларга эшик ачып.

Үйрөтөөр бул дүйнөнүн көп сырларын,

Мугалим биздер үчүн сыйлуу кесип!

1-алып баруучу:

Сенин тарапташтарыңды угуп, мен жана менин тарапташтарым силердин позицияңарга кошулдук. Биздин келечегибиздин пайдубалын түптөгөн мугалимдик кесипти даңазалап, мугалимдерге ар дайым алкыш гана айтып келишибиз керек! Баардыгыңыздардын айткан пикирлериңиздерге жана активдүү катышып бергениңиздерге чоң рахмат! Демек ойлорун жыйынтыктасам, кыскача айтканда Мугалим - өзүнүн жана миңдеген окуучуларынын жашоосу менен өмүр сүрөт, ошондуктан түбөлүккө жашайт!

2-алып баруучу:

Мен дагы ыраазычылык билдирем, ар бириңиздердин пикириңиздер биз үчүн баалуу. Бүгүн биз мугалимдик кесиптин ар тараптуу экендигин ачып бердик, ал эми айтылгандардан туура жыйынтык чыгарып, туура чечим кабыл алуу силердин колуңарда, урматтуу бүтүрүүчүлөр!

Мугалим - өтө ардактуу кесип, келечекти куруучу, коомдун жаратман түзүүчүсү катары ар бир окуучунун инсан болуп калыптанышында чечүүчү фигура.

1-алып баруучу:

Мугалим - коомдун бекемдигин, интеллектуалдык денгээлин сактап турат.

2-алып баруучу:

Мугалим - улуттун жүзү!

Мугалим - коомдун күзгүсү!

1-алып баруучу:

Мугалим - ийгиликтин ачкычы!

2-алып баруучу:

Мугалим - бардык учурдун кесиби!

1-алып баруучу:

Мугалим ким, ал биз өңдүү адамбы?

Кантип алар өзгөртүшөт заманды?

2-алып баруучу:

Ал улуу жан, адамдардын адамы,

Жакшылыкка арышталат кадамы.

1-алып баруучу:

Ата-журтка күнү-түнү кам жейби?

Айтчы аның тамак ичип, нан жейби?

2-алып баруучу:

Олтурганда кошо сүйлөп сабакты,

Окуучуну ойлоп ичет тамакты.

1-алып баруучу:

Кеч киргенче мектебинен чыкпайбы?

Айтчы аның үйгө барса уктайбы?

2-алып баруучу:

Сабак калса капчыгына күч келет,

Уктаса да окуучуну түш көрөт.

1-алып баруучу:

Мугалим ким, каткырабы күлөбү?

Элге окшоп аш-тойлордо жүрөбү?

2-алып баруучу:

Күлгөнүнөн ой басканы көбүрөөк,

Аш-тойлордо анда санда көрүнөт.

1-алып баруучу:

Чарчабайбы ызы-чуудан баладан?

Үйгө барып иш кылабы ал адам?

2-алып баруучу:

Мектепти да үйдү дагы ардактайт,

Мекен жүгү аны эч качан чарчатпайт.

1-алып баруучу:

Эл өңдөнүп эс алганды болжойбу?

Компьютердик оюндарды ойнойбу?

2-алып баруучу:

Андай кылса сабак калат, иш калат,

Ал ордуна план жазат тытмалап.

1-алып баруучу:

Аның эмне башкалардын кем беле?

Пара алып байып кетпейт эмнеге?

2-алып баруучу:

Коррупцияны, жемкорлукту жек көрөт,

Таза иштеп, таза жашоо өткөрөт.

1-алып баруучу:

Капчыгында айтчы канча акча бар?

Чөнтөгү көп сумкесинде эмне бар?

2-алып баруучу:

Анда болбойт акча сүймөй адаттар,

Сумкесинде бор, калемсап, барак бар.

1-алып баруучу:

Эмгек менен өтөт экен ай жылы,

Айтчы канча ал адамдын айлыгы?

2-окуучу:

Мен жооп берсем жалган айткан болом го,

Өкмөт акем жооп берсин бул соболго.

1-2-алып баруучу:

Мугалим - мөмөлүү алтын дарак,

Силерсиз билим кени кайдан жанмак,

Багыттап туура жолго келесиздер,

Бал тилдүү сөзүңүздөр жанга тарап.

Мугалим:

д) Мугалимдин окуучуларды баалоосу.

е) Үй тапшырма берүү:

“Мугалим мен үчүн.....” деген темада дилбаян жазып келүү.

Балдар силерге чоңрахмат! Мугалимден билим-тарбия албаган бир да адам жок. Биздин күндөрдө өзүнүн асылдыгы менен муундун-муунга сакталып келүүдө. Мугалимсиз, мектепсиз адам кандай билим алып, кесипке ээ болуп, жашоосун өткөрөт? Ата-эне балага үйдөн тарбия берсе, мугалим баланын эр жетип, билими менен эртеңки чоң турмушка ой жүгүртүүсүн калыптандырат. Мугалим - элдик киши, элди агартып, керек болсо депутат, министр, президент да мугалимдин мөмөсү. Ар бир мугалимдин жүрөгү окуучулардын ийгилиги менен толукталып турат.

Мугалим - таалайдын тазасы, тарбиянын башаты!

Адамзат үч нерсеге 1) жарык берген Күнгө.

2) жашоо берген Энеге

3) билим берген мугалимге демекчи, ар дайым ата-энеңе жана мугалимине сый көрсөт, урматтуу окуучу.

Анда эмесе, сабагыбызды силердин жан-дилиңерге илим-билим үрөөнүн сепкен ардактуу эжей-агайларыбызга арналган слайд менен бүтүрсөм.

КОЛДОНУЛГАН АДАБИЯТТАР:

1. Абдрахманов, Т.А. Компетентностный подход в современном образовании [Текст] / Т.А.Абдрахманов, М.А.Ногаев. – Бишкек, 2011. – 114 с.
2. Адольф, В.А. Профессиональная компетентность современного учителя [Текст]: Монография / В.А. Адольф. – Красноярск, 1998. – 151с.
3. Акулова, О.В. Компетентностный подход в информационном обществе: Тенденции и проблемы [Электронный ресурс] / Акулова, О.В. kompetentnostnyu-podhod-v-informatsionnom-obschestve-tendentsii-i-problemy.pdf.
4. Асипова, Н.А. Заманбап билим берүү парадигмалары [Текст] / Н.А. Асипова. – Б.: ОсОО “Камилла принт”, 2019. – 362 б.

5. Асипова, Н.А. Опыт и перспективы организации и проведения практики магистрантов педагогических направлений [Текст] / Н.А. Асипова, Г.Т. Карабалаева // Актуальные вопросы образования и науки. Научный журнал. – 2021. – №2 (72). – С. 19-21.
6. Бояцис, Р. Компетентный менеджер. Модель эффективной работы [Текст] / Р. Бояцис. Издательство: Гиппо, 2008 г.
7. Горленко, В.П. Педагогическая практика студентов: развитие научных основ [Текст] / В.П. Горленко; под ред. И. Ф.Харламова. - Минск, 2002. - 294 с.
8. Гриханов, В.П. Пути совершенствования педагогической практики студентов дефектологического факультета [Текст] / В.П. Гриханов // Совершенствование системы подготовки учителей-дефектологов. Межвузовск. сб. науч. тр. - М., 1983. - С. 161-168.
9. Девяткина, С.Н. Формирование профессиональных компетенций бакалавров педагогического образования на основе реализации междисциплинарного подхода: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 [Текст] / С.Н. Девяткина. – Уфа, 2016, 24 с.
10. Калдыбаева, А.Т. Болочок мугалимдердин кесиптик мотивациясын педагогикалык практика процессинде калыптандыруу [Текст] / А.Т. Калдыбаева, Ч.К. Рыспаева // Актуальные вопросы образования и науки. Научный журнал. – 2021. – №2 (72). – С.37-39.
11. Киселева, О.О. Профессионально-педагогическая практика: из опыта работы [Текст] / О.О. Киселева // Педагогика. 2001. - No2. - С.48-52.
12. Коник, О.А Организация педагогической практики студентов педвуза в процессе профессиональной подготовки будущих учителей: На примере факультета иностранных языков: дис... канд. пед. наук [Текст] / О.А. Коник. - Курган, 1997. - 220 с.
13. Мадраимов, С, Жамшутова Б.Ж, Бекмурзаева, Б.А. Болочок мугалимдердин кесипкөйлүк жактан калыптануусунда педагогикалык практиканын орду [Текст] / С. Мадраимов, Б.Ж. Жамшутова, Б.А. Бекмурзаева // Актуальные вопросы образования и науки. Научный журнал. – 2021. – №2 (72). – С. 49-51.
14. Мамбетакунов, Э.М. Компетентностный подход к педагогическому образованию [Текст] / Э.М.Мамбетакунов // Вестник КНУ им.Ж.Баласагына. – Бишкек, 2013. –№1. –С.37–39.
15. Мамытов, А. Модернизация системы образования Кыргызской Республики [Текст] / А. Мамытов. – Бишкек: Билим, 2014. – 296 с.
16. Мамлекеттик билим берүү стандарты

ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ (ЦИФРЛЫҚ ДӘУІРДЕ ӘДЕБИЕТТІ ОҚЫТУДЫ ҚАЙТА ЗЕРДЕЛЕУ)

Әбдімомунов Еділбек Бақытжанұлы
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті

ӘОЖ 372.882(075)

КБЖ 74.268.3я7

Ә 13

Әбдімомунов Е.Б. Қазақ әдебиетін оқыту әдістемесі (цифрлық дәуірде әдебиетті оқытуды қайта зерделеу). Оқу құралы. – Тараз, 2022. – 297 б.

Пікір жазғандар:

педагогика ғылымдарының докторы, профессор ҚР ҰҒА -ның академигі **Б.Сманов**; педагогика ғылымдарының докторы, профессор **Т.Абдықадырова**; филология ғылымдарының кандидаты, профессор **К.Әбдіқалық**.

ISBN 978-601-7329-90-7

Бұл оқу құралында қазақ әдебиетін оқыту әдістемесінің қысқаша тарихы, ғылыми-теориялық және практикалық негіздері, әдіснамалық тұғырлары, көркем шығарманы оқыту мен талдаудың әдістемесі бүгінгі күн тұрғысында сараланған. Сонымен қатар, әдебиет сабақтарында АКТ қолданудың тиімділігі мен жаңаша мүмкіндіктері, қашықтықтан оқыту жағдайында қазақ әдебиетін оқытудың жолдары, жаңартылған білім мазмұны негізінде әдебиетті оқыту әдістемесі жаңа цифрлық дәуірдің талаптарына сай педагогикалық үрдіспен сабақтастырыла отырып зерделенген. Көркем шығармаларды жанрлық ерекшеліктеріне байланысты оқытудың жолдары да қайта ой елегінен өткізіліп, жаңаша көзқараста тұжырымдалған. Оның үлгісі ретінде М.Әуезовтің әңгімелерін оқытудың әдістемелік жүйесі ұсынылған.

Сондай ақ, қазақ әдебиетін оқыту әдістемесі пәні бойынша студенттерге ұсынылатын курстық жұмыстардың тақырыптары мен глоссарий берілген.

Оқу құралы әдебиетті оқу мен оқыту бағытында білім алып жүрген жоғары оқу орнының студенттеріне, және жалпы білім беретін орта мектептердің әдебиет пәні мұғалімдеріне арналған.

Баспаға М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университетінің
Ғылыми Кеңесі ұсынды.
(Хаттама № 8, 29.04. 2022 ж.)

ISBN 978-601-7329-90-7

© Әбдімомынов Е.Б.

© Тараз 2022

М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университетінің «Қазақ тілі мен әдебиеті» кафедрасының аға оқытушысы Әбдімомынов Еділбек Бақытжанұлының авторлығымен жарыққа шыққан

**«ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ
(цифрлық дәуірде әдебиетті оқытуды қайта зерделеу)»**
атты оқу құралы туралы тұжырым

Қазақ әдебиетін оқытуды барынша жаңаша көзқараста жан-жақты саралап жазылған осы оқу құралын баспадан басып шығаруды М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университетінің Ғылыми Кеңесі ұсынған. Оқу құралын баспадан басуға 12.04.2022 ж. күні қол қойылған. Таралымы 100 дана. Тараз, «Алтын баспа» баспасы.

Еңбектің жарыққа шығуына педагогика ғылымдарының докторы, профессор Қазақстан республикасы Ұлттық ғылым академиясының академигі академикі Сманов Бақтияр Өрісбайұлы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор Абдықадырова Тұрсынай Рыстайқызы, филология ғылымдарының кандидаты, профессор Әбдіқалық Күнімжан Сәдірқызы оңды пікір беріп рецензенттер болған.

Оқу құралы Тараз мемлекеттік педагогикалық университетінде, М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университетінде «5B011700 – Қазақ тілі мен әдебиеті», «5B012100 – Қазақ тілінде оқытпайтын мектептердегі қазақ тілі мен әдебиеті» мамандықтары мен «6B01700 – Қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімдерін даярлау» білім беру бағдарламасы бойынша білім алған студенттерге оқытылған «Қазақ әдебиетін оқыту әдістемесі» пәні бойынша автрдң 10 жылдық жинақтаған тәжірибесінің негізінде жазылды.

Сондай ақ, Абай атындағы Қазақ ұлттық университетінде «6D011700 – Қазақ тілі мен әдебиеті» мамандығы бойынша PhD докторантурасында білім алған 3 жылдық ғылыми және оқу-танымдық және әдістемелік тәжірибе де еңбекті жазуда көп көмегін тигізген.

Оқу құралында қазақ әдебиетін оқыту әдістемесінің қысқаша тарихы, ғылыми-теориялық және практикалық негіздері, әдіснамалық тұғырлары, көркем шығарманы оқыту мен талдаудың әдістемесі бүгінгі күн тұрғысында жаңаша көзқараста сараланған. Сонымен қатар, әдебиет сабақтарында ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолданудың тиімділігі мен жаңаша мүмкіндіктері, қашықтықтан оқыту жағдайында қазақ әдебиетін оқытудың жолдары, жаңартылған білім мазмұны негізінде әдебиетті оқыту әдістемесі жаңа цифрлық дәуірдің талаптарына сай педагогикалық үрдіспен сабақтастырыла отырып зерделенген.

Көркем шығармаларды жанрлық ерекшеліктеріне байланысты оқытудың жолдары да қайта ой елегінен өткізіліп, жаңаша көзқараста тұжырымдалған. Оның үлгісі ретінде Мұхтар Әуезовтің әңгімелерін оқытудың әдістемелік жүйесі ұсынылған.

Еңбектің соңында «Қазақ әдебиетін оқыту әдістемесі» пәні бойынша студенттерге ұсынылатын курстық жұмыстардың тақырыптары мен глоссарий берілген.

Оқу құралы әдебиетті оқу мен оқыту бағытында білім алып жүрген жоғары оқу орнының студенттеріне, және жалпы білім беретін орта мектептердің әдебиет пәні мұғалімдеріне арналған.

Сонымен қатар, автор оқу құралында бүгінгі күнге дейін әдебиетті оқытуда қалыптасқан теориялық, практикалық әдіс-тәсілдерге арнап құнды еңбектер жазған көрнекті ғалымдар мен әдіскер ұстаздардың тәжірибелерін саралап, қазіргі білім беру үрдісінде кеңінен қолданылып жүрген инновациялық технологиялар мен парадигмалардың ұстанымдарына сәйкестендіріп, цифрлық кезеңде әдебиетті оқытуды қайта зерделеу, құнды пікірлерін ұсынған.

Әдістеме дегеніміз – уақытты үнемдеп, тиімді пайдалана білу екендігін ескере отырып, автор оқу құралын жазуда оқушы мен қолданушыларға уақытты тиімді пайдалануы үшін әдебиетті оқытуды барынша аз сөзбен тұжырымдап жазып, негізгі, қорытынды, жүйелі ойларын сызбалар мен кестелерді инфографикалық түрде ұсынған.

Тұжырымдап айтқанда, оқу құралының негізгі жаңашылдығын былайшы атап көрсетуге болады:

- әдебиетті оқыту әдістемесінің әдіснамалық тұғырларын құрайтын ғылым салалары жаңаша көзқараста айқындалып, олардың әдеби білімді жетілдіруге қосатын үлесі, әдеби білімнің мазмұнына тигізетін ықпалы туралы ғылыми-теориялық тұжырымдар жасалынған;

- қазақ әдебиетін оқытудың әдістемелік жүйесі инфографикалық түрде тұжырымдалып ұсынылған;

- АКТ мен инновациялық технологиялардың әдіс-тәсілдерін қолдану арқылы цифрлық дәуірде әдебиетті оқытудың жаңаша мүмкіндіктері зерделенген;

- қашықтықтан білім беру жағдайында және жаңартылған білім мазмұны негізінде қазақ әдебиетін оқытудың жолдары жаңаша көзқараста сараланған;

- көркем шығарманы жанрлық ерекшеліктеріне байланысты оқытудың тиімді жолдары бүгінгі күн тұрғысында тұжырымдалған.

Қазіргі таңда жоғары оқу орындарында педагог мамандарды дайындауда оқу бағдарламалары негізінде оқытылатын пәндердің ішкі мазмұны орта мектептерде оқытылып жүрген жаңартылған білім мазмұнымен біртұтастықта болып, сәйкестендірілуі өзекті мәселе болып отыр. Оқу құралында аталмыш мәселенің түйіпкілді тұстары тыңғылықты қарастырылған.

Жалпы осы уақытқа дейін қазақ әдебиетін оқыту әдістемесіне арналып жазылған еңбектер біршама болғанымен, жаңа дәуірдегі цифрлық білім беру ресурстары мен электрондық оқыту жүйесінде, ақпараттық білім кеңістігінде, қашықтықтан білім беру жағдайында және т.б. бүгінгі күннің талаптарына сәйкес әдебиетті оқытуға арналып жазылған еңбектер жоқтың қасы. Осыған орай, қазақ әдебиетін қазіргідей цифрлық дәуірде қайта зерделең, осы салада қалыптасқан теориялық түсініктер мен тәжірибелік жетістіктерді қайта ой елегінен өткізіп еңбектер жазу өзекті мәселенің бірі болып табылады. Сондықтан, оқу құралында автор бүгінгі күнге дейін әдебиетті оқытуда қалыптасқан теориялық, практикалық әдіс-тәсілдерге арнап құнды еңбектер жазған көрнекті ғалымдар мен әдіскер ұстаздардың тәжірибелерін саралап, қазіргі білім беру үрдісінде кеңінен қолданылып жүрген инновациялық технологиялар мен парадигмалардың ұстанымдарына сәйкестендіріп, цифрлық кезеңде әдебиетті оқытуды қайта зерделең ұсынған.

Жоғары оқу орындарында әдебиетті оқыту әдістемесі бойынша сабақ беру мен студенттердің орта мектептерде өткен педагогикалық практикасынан және оқу пәні бойынша жазған курстық жұмыстарынан жинақталған тәжірибелерді саралап қарастырғанда білім алушылардың «әдебиетті оқыту әдістемесі» мен «әдебиеттің» өзара ерекшеліктері мен айырмашылықтарының аражігін ажырата алмайтындықтарын аңғартады. Сондықтан, автор оқу құралында инфографикалық тараушада ұсынылған сызбаларды дәл осы мәселеден бастағанды жөн деп санаған.

Оқу құралының әр тарауы мен тараушаларында қарастырылған материалдарда әдебиетті оқытудың әдіс-тәсілдері орта мектептің оқушылары мен жоғары оқу орындарының студенттерінің білім беру үрдісін қатар қамтуға басымдық беріліп, өзара сабақтастықта қарастырылған. Оқу құралы әдебиеттік білім беруде орта мектептер мен қатар жоғары оқу орындарында кеңінен пайдалануға бағытталғандықтан кейбір тұстарында «оқушы», «студент» атаулары «білім алушылар» деп алмастырылған.

Бүгінгі таңда әлемдік және отандық білім беру жүйесінің даму тенденциясы барлық оқу пәндерін цифрлық дәуірде оқытудың жаңа технологияларын, оқыту әдістерін, қашықтықтан оқыту жағдайында білім беру әдістерін және т.б. өзекті мәселелерді күн тәртібіне қойылуы бұл салаға арналған арнайы еңбектердің жазылуын қажет етуде. Сондықтан, автордың ұзақ жылдар бойы өз тәжірибесін дәйектеп дайындаған осы **оқу құралын** әдебиетті оқыту әдістемесі саласына қосқан құнды еңбек болмақ.

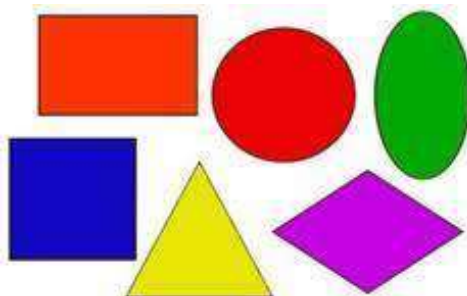
БАСТАУЫШ СЫНЫП МАТЕМАТИКА ПӘНІНДЕ ГЕОМЕТРИЯЛЫҚ ФИГУРАЛАРДЫ ОҚЫТУ

Бекасилова Молдир Амантаевна

№ 5 Ақарал жалпы орта білім беретін мектеп-гимназиясы, Меркі ауданы Жамбыл облысы

Айналамызда бізді қоршап тұрған нақты заттар мен құбылыстардың жиынтығы және олардың арасындағы әр түрлі қатынастар арқылы сипатталады. Және нақты дүние үздіксіз және әр түрлі өзгерістерге

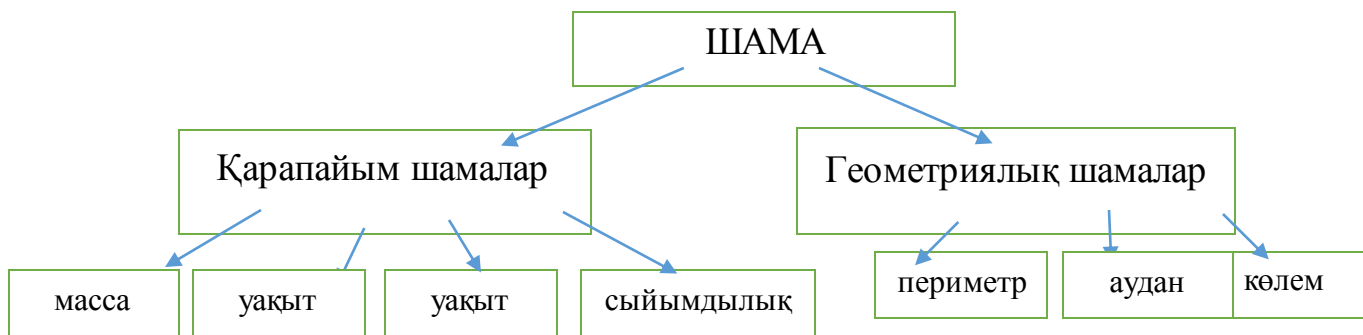
ұшырап отырады. Мысалы, ауа райы, адамның жасы өзгереді, жануарлар мен өсімдіктер дүниесі өзгеріске ұшырайды. Осы процестерді сипаттау үшін заттар мен құбылыстардың қандай да бір қасиеттерін білу және оларды салыстыра отырып, бағалау қажет болады. Біздің санамызда заттар мен құбылыстардың бейнеленуі барысында қандай да бір ұғым қалыптасады. Ұзындық, аудан, масса, уақыт, сыйымдылық (көлем), жылдамдық, температура, баға және т.б. шамалардың мысалдары болып табылады. Жоғарыда айтқанымыздай, бұл ұғымдар тек математикада ғана емес, сондай-ақ физика, химия және тағы басқа ғылымдарда да қолданылатын негізгі ұғымдардың бірі болып табылады. Бұл жағдайда шама ұғымына айқын түрде сипаттама беру өте қиын, өйткені әр түрлі ғылым салаларында, тіптен бір ғана ғылым саласының әр тарауларында да шама ұғымы әр түрлі мағынада қарастырылады [6, 272].

БАСТАУЫШ СЫНЫП МАТЕМАТИКА ПӘНІНДЕ ГЕОМЕТРИЯЛЫҚ ШАМАЛАРДЫ ОҚИТУ

Шама ұғымы математикадағы негізгі ұғым ретінде қарастырылады. Ол ерте заманда пайда болды да, қоғамның даму тарихы барысында жалпылана және нақтылана түсті. Шама – бұл ұзындық та, көлем де, масса да, сан да, т.б [5, 207].

Математикада «Шама деген не?» сұрағына жауап анықтама ретінде кездеспейді. Алайда шаманы сипаттайтын бастапқы қасиеттердің көмегімен шама жайлы түсінік пен ұғым қалыптастырудың теориясы мен тәжірибесі жасалады. Ұзындық, аудан, масса, уақыт, сыйымдылық (көлем), жылдамдық, температура, баға және т.б. шамалардың мысалдары болып табылады.

Бастауыш математика пәнінде ең алғаш қарастырылатын шама – **ұзындық**. Ұзындық дегеніміз – нәрселердің немесе заттардың бойлылық қасиеті. Ұзындық, өлшем бірліктеріне бастауыш сынып оқулықтарында қысқаша мағлұмат беріледі. Бастауыш сыныптарда ұзындықты қарастырудың ретін мынадай кесте түрінде көрсетіп беруге болады:

Бастауыш мектепте қарастырылатын шамалардың бірі – **уақыт** аралығы. Уақыт туралы алғашқы түсінікті балалар мектепке дейінгі кезеңде алады. Күн мен түннің ауысуы, жыл мезгілдерінің ауысуы, сағат, минут, апта күндері, жыл, ай, баланың өміріндегі режимдік мезеттердің ауысуы - уақыт жөніндегі түсінікті қалыптастырады.

Уақыттың өлшем бірліктеріне сағат, минут, секунд, жыл, ай, апта, ғасыр жатқызылды. Негізгі өлшем бірлігі ретінде сағат алынды.

Қарапайым шаманың келесі түрі – **масса**. Массаны өлшеудегі негізгі бірлік ретінде грамм қабылданды.

Грамм, центнер және тонна жайлы түсінік те көрнекілікке сүйеніп беріледі. Ол үшін массалары әр түрлі заттардың суреттері келтіріледі де, оларды өлшеу үшін килограмнан ауырырақ не жеңілрек заттың массасын өлшеу үшін өзге де массаның өлшем бірліктері қажет екендігі айтылады.

Сыйымдылықтың өлшем бірлігі – литрмен таныстыру жаңартылған бағдарлама бойынша бірінші сыныпта жүзеге асырылады.

Литр - заттың қасиетін сипаттайтын шаманың бірі – сыйымдылық жайында түсінік беру және оның бірлігі - литрмен таныстыру. Литрдің қажеттігі мен сыйымдылықты өлшеудің ерекшеліктері мен таныстыру. Сыйымдылық туралы қарапайым түсінік беру мақсатында әңгіме жүргізу.

Геометриялық шамалар – бұл пішінін, өлшемін сипаттайтын геометриялық фигуралардың қасиеттері. Бастауыш сыныптарда геометриялық шамаларға әдетте, периметрді, аудан мен көлемді жатқызады.

Жаңартылған мазмұндағы оқу бағдарламасында арнайы геометриялық шамалар бөлімі не тақырып ретінде қарастырылмағанымен, осы ұғымдарға арналған материалдар оқу мақсаттарында беріледі. Геометриялық шамалар деп аталғанымен оқу бағдарламасында «Геометрия элементтері» бөлімінде қарастырылады. Оны мына кестеден көруге болады:

Кесте 3 – Оқу бағдарламасынан үзінді.

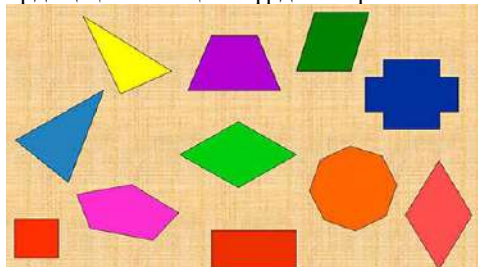
Бөлімше	2-сынып	3-сынып	4-сынып
3.1 Геометриялық фигуралар және олардың классификациясы	2.3.1.3 көпбұрыштардың, қоршаған ортадағы заттар қабырғаларының ұзындығын өлшеу, периметрді табуға арналған формулаларды: $P=(a+b) \cdot 2$, $P=a \cdot 4$, $P=a+b+c$ қорытындылау, құру және қолдану	3.3.1.3 тіктөртбұрыш $S=a \cdot b$, шаршы $S=a^2$, тікбұрышты үшбұрыш $S=(a \cdot b) : 2$, ауданы формуласын шығарып алу және қолдану	4.3.1.3 тікбұрышты параллелепипед көлемінің формуласын ($V=a \cdot b \cdot c$) қорытып шығару және қолдану
	2.3.1.4 фигураның белгісіз қабырғасын оның периметрі мен белгілі қабырғалары арқылы табу	3.3.1.4 суретте кескінделген құрастырылған фигуралардың, қоршаған ортадағы жазық фигуралардың периметрін анықтау	4.3.1.4 суретте бейнеленген құрама фигуралардың, қоршаған ортадағы жазық фигуралардың ауданын анықтау
	2.3.1.5 берілген периметрі бойынша жазық фигуралар салу, олардың пішіндері өзгеруіне қарай периметрдің қалай өзгеретінін түсіндіру	3.3.1.5 берілген ауданы бойынша жазық фигуралар салу, олардың пішіндері өзгеруіне қарай ауданының қалай өзгеретінін түсіндіру	

Геометриялық шамалардың бірі әрі оңайырақ үйретілетін түрі – **периметр**. «Периметр» сөзі латын тілінен шыққан *perimetros*, ол өз кезегінде грек тіліндегі ұғымнан шыққан. Нақтырақ айтсақ, біз оның грек этимологиялық шығу тегінде бұл терминнің екі түрлі бөліктен тұратындығын анықтай аламыз. Сонымен, біріншіден, «пери» префиксі бар – оны «айнала» синонимі ретінде аударуға болады, екінші бөлігі «өлшем, шама» дегенге келеді.

Периметрдің қарапайым математикалық анықтамасы – бұл фигураның барлық жақтарының ұзындығының қосындысы. Оны латынның «P» әрпімен деп белгілейміз. Периметрдің өлшем бірліктері – ұзындық бірліктері: миллиметр, сантиметр, дециметр, километр.

Үшбұрыш, тіктөртбұрыш, шаршы сияқты қарапайым және бәріне таныс фигураларды қамтитын көпбұрыштың периметрін, сондай – ақ күрделі – текше, пирамида, тетраэдр және басқаларын өлшеу үшін сызғыш қажет. Фигураның әр бетін өлшеп, содан кейін алынған мәндерді қосу керек.

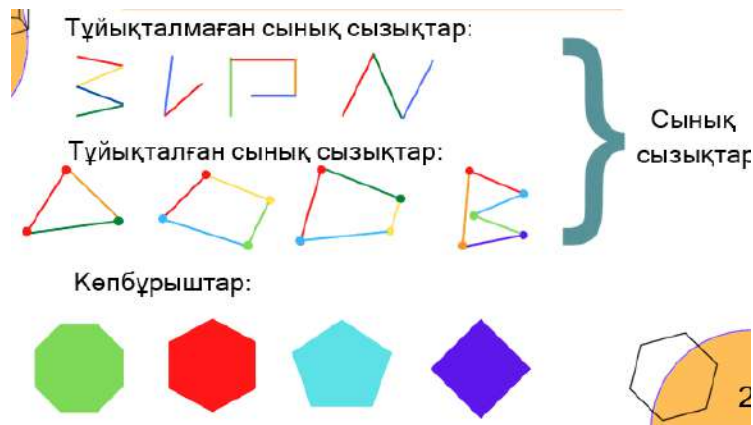
Көпбұрыштардың периметрін есептеу де онша қиын емес. Барлық жақтардың ұзындығын қосу қажет. Фигуралардың қаншалықты күрделі көрінетіні маңызды емес.

Сурет 1 – Көпбұрыштар.

Көпбұрыштың периметрі туралы түсінік екінші сыныпта беріледі. Оны өтпес бұрын алдымен сынық сызық, оның буындары, буындарын өлшеу, буындарының ұзындықтарын қосу сияқты жұмыстар жүргізіледі. Оқушылар сынық қызықтың тұйықталған және тұйықталмаған түрлерін қарастыра отырып, «периметр» түсінігін алады.

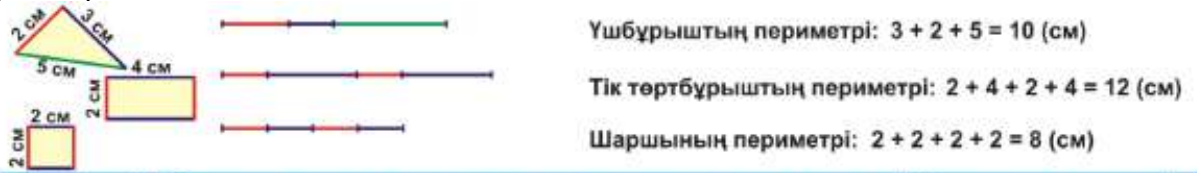
Содан кейін көлбұрыштардың периметрін табу, соның ішінде алдымен тіктөртбұрыштың периметрін табу арнайы қарастырылады. Бұл фигуралардың периметрін балалар алдымен алдыңғы кезеңдегідей табады: әр қабырғасын өлшеп, алынған сандарды қосады. Тіктөртбұрыштың периметрін табумен таныстырмас бұрын осы фигураның қасиеттері оқытылып үйретіледі. Тік төртбұрыштың мынадай қасиеттері бар:

- 1) қарама-қарсы қабырғалары тең.
- 2) барлық бұрыштары тік.

Осылайша, оқушылардың назарын қарама-қарсы қабырғаларының тең екендігіне аударып, іргелес жатқан екі қабырғасының ұзындығын білсек, оның периметрін табуға болатыны айтылады. Демек, тіктөртбұрыштың периметрі дегеніміз барлық қабырғаларының қосындысы, яғни $P = a+b+a+b$.

Ал шаршының периметрін табу кезінде де оның қасиеттері еске түсіріледі. Кез-келген шаршының қабырғалары бір-біріне тең. Яғни, егер біз кез-келген шаршының қабырғасын «а» деп алсақ, шаршының периметрін табу үшін бір қабырғасының ұзындығын білсе жеткілікті, яғни $P = a+a+a+a$.

Үшбұрыштың және басқа да жазық геометриялық фигуралардың периметрлерін табуға оқушылар қатты қиналмайды, өйткені олар «периметр дегеніміз барлық қабырғаларының қосындысы» екенін біледі. Егер үшбұрыш тең бүйірлі болса, онда оның периметрін табу да қарапайым. Қабырғалары 3-ке көбейтіледі, яғни $P=3a$. Егер үшбұрыштың қабырғаларының ұзындығы әртүрлі болса, онда олардың ұзындығын қосу қажет, яғни $P=a+b+c$, мұндағы a, b, c – мәселенің шарттарына сүйене отырып өлшеуге немесе табуға болатын қабырғаларының ұзындығы.

Есіңе сақта! Қабырғаларының ұзындықтарының қосындысы және оның мәні фигураның периметрі деп аталады.

Сурет 2 – Фигуралардың периметрлері

Оқушылар екінші сыныптың соңы мен үшінші сыныптағы көбейту амалымен танысқаннан кейін оқушыларға тік төртбұрыш пен шаршының қасиеттеріне қарай қосымша формулалар енгізіледі.

Тіктөртбұрыштардың қарама-қарсы қабырғаларының тең екенін білетін оқушы әр қабырғаларының ұзындықтарын 2-ге көбейтіп, мәнін қоса салады. М: $P = a \cdot 2 + b \cdot 2$. Келесі периметрді табу жолы – іргелес жатқан қабырғаларын, яғни ұзындығы мен енін қосып, 2-ге көбейту. Неліктен 2-ге көбейтеміз? Сонда нені табамыз? Қандай қорытынды жасауға болады? Қандай формула құрастыруға болады? Осындай сұрақтар қоя отырып, оқушылардың өздеріне формула шығартуға болады: $P = (a+b) \cdot 2$.

Осылайша, үшінші сыныпта оқушылар тіктөртбұрыштың периметрін табудың үш формуласын да үйренеді.

$$P = a + b + a + b$$

$$P = (a + b) \cdot 2$$

$$P = a \cdot 2 + b \cdot 2$$

Ал шаршының периметрін табу өте қарапайым. Біз оның барлық қабырғаларының ұзындықтары бірдей екенін білеміз, ол төртбұрыштың бір түрі болғандықтан, оның 4 қабырғасы бар. Демек, шаршының периметрін табу үшін бір қабырғасын 4-ке көбейткен жеткілікті. Осылайша, оқушылар шаршының периметрін табудың мынадай формулаларын білетін болады:

$$P = a + a + a + a$$

$$P = a \cdot 4$$

Геометриялық шамалардың бірі – аудан. Аудан қарапайым шамалардың, соның ішінде геометриялық шамалардың мысалы болып табылады. Алдымен «ауданға ие болу қасиетінің» қандай да бір затқа, яғни нәрсеге тән екенін, яғни аудан – заттың қасиетін сипаттайтынын түсіндірген жөн. Фигураның ауданы туралы түсініктер

қалыптастыру әдістемесі шамалар туралы түсініктер қалыптастырудың жалпы әдістемесіне сәйкес құрылады. Сонымен қатар, аудан ұғымын зерттеу әр фигураның жазықтықта белгілі бір немесе одан да аз орын алатындығы туралы балаларға таныс түсініктерге сүйене отырып жүзеге асырылады.

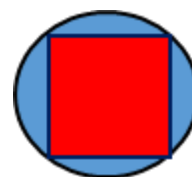
Ұғымды түсіндіру үшін әртүрлі фигураларды демонстрациялық немесе жеке модельдері қолданылады.

Сурет 3 – Геометриялық фигуралар.

Суреттегі фигураларды бір-бірінің үстіне қою арқылы оқушылар олардың аудандарын салыстырады. Әр түрлі заттарды үстелге қойып, олардың әрқайсысының үстел бетінің біраз жерін алып тұрғанын көрсетуге болады. Ендеше әр заттың сәйкес бетінің ауданы бар. Көрнекті құралдарды пайдаланып, көз мөлшерімен және беттестіру әдісімен заттардың аудандары бірдей немесе аудандары әр түрлі болатынын көрсетуге болады, яғни салыстырып «артық», «кем» «тең» деп айтуға болады. Жазық фигураларды беттестіру кезінде олардың аудандары әртүрлі болса, бірінің ішіне бірі толық сыйып тұрады, ал аудандары бірдей болса, онда екеуі дәл келіп беттеседі.

Бірінші және екінші фигуралардың аудандары бірдей, ал шаршының ауданы дөңгелектікінен кіші екенін анықтайды, өйткені төртінші фигура бесіншінің ішіне толығымен еніп тұрғанын және т.б. байқайды. Мұғалім фигуралардың нөмірлерін жазуды ұсына алады, оларды аудандардың өсу ретімен орналастырады, мұндай жаттығулар барысында балалардың аудан туралы идеялары нақтыланады.

Ауданды оқып үйрену мына ретпен жүзеге асырылады:

1. Алып тұрған орнына байланысты (үстелдің үстінде, партада, тактада, бір бет ақ қағазға орналасатын) фигуралардың аудандарына тең еместігі анықталады.

2. Фигураларды беттестіру арқылы салыстыру барысында «аудан» термині енгізіледі.

3. Фигураны бірнеше бөліктерге бөліп, шыққан бөліктерден басқа фигура құрастырып, санау арқылы олардың аудандары салыстырылады.

Осыкезде мұғалім оқушыларға әртүрлі фигуралар бейнеленген қағаз парақтарын таратып, осы фигуралардың аудандарын салыстыруды ұсына алады. Оқушылардың өздері бұл үшін әр фигурадағы торкөздердің санын санау керектігін түсінеді. Торкөздердің көп саны бар фигураның ауданы үлкен болады.

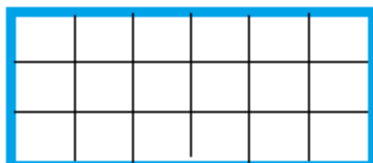
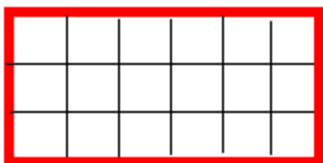
Мұндай тапсырмалар оқушылардың жалпы қабылданған 1 см^2 (барлық қабырғасы бір сантиметр болатын шаршы) ауданды енгізу қажеттілігін түсінуге әкеледі. Әр оқушыда квадрат сантиметрдің моделі болуы керек.

4. Тіктөртбұрыш (шаршы) туралы түсінік қайталанып, олардың қасиеттері еске түсіріледі де, ауданның өлшем бірлігі квадрат сантиметр енгізіледі. Мысалы: $1 \text{ см} - 1 \text{ см}^2$, $3 \text{ см} - 3 \text{ см}^2$. Тік төртбұрышты шаршыларға бөліндер. Сонда:

- суретте неше қатар бар?

- Әр қатарда қанша шаршы бар?

- Барлығы қанша шаршы екенін табу үшін қабырғаларының шаршы санын санау қажет.

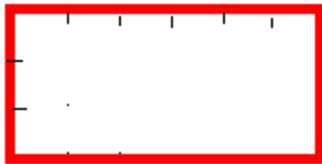
3,5 немесе 6,3. Әр тіктөртбұрыштағы барлық шаршылардың санын санаймыз, бұл – тік төртбұрыштың ауданы.

5. Тік төртбұрыш шаршыларға бөлінбеген, бірақ та сурет бойынша қабырғасына неше шаршыдан салынатынын анықтауға болады.

Мәселен, егер баған бойы 6 шаршы, ал жол бойы 4 шаршы салынатын болса, онда бұл тік төртбұрыштың ауданын есептеп шығаруға болады, ол $6 \cdot 4$ немесе $4 \cdot 6$ -ға тең болса, себебі бұл шаршының барлық саны: 24.

6. Тік төртбұрыштың қабырғалары нүктелер арқылы сантиметрлерге бөлінген. Алайда барлығы қанша шаршы бар екенін санап табуға болмайды. Тек суретке қарап, ұзындығы мен ені неше сантиметр екенін есептеп, ауданын қалай табуға болатыны айтылады.

Мұндай тапсырмаларды орындау арқылы оқушылар тік төртбұрыштың ауданын есептеу алгоритмін меңгереді.

Оқушылар ауданды өлшеу процесін игеруі үшін оларға геометриялық фигураларды таратып, шаршы сантиметр моделін қолдана отырып, олардың аудандарын өлшеуге кеңес берген пайдалы. Бұл тапсырма өте маңызды, өйткені оны орындау барысында оқушылар фигураның ауданын өлшеу дегеніміз оның қанша шаршы сантиметр екенін білу қажет екенін білдіреді. Оқушылар фигураға шаршы сантиметр моделін салу көп уақытты алатынын және ыңғайсыз екеніне көздері жетеді.

Кез келген тік төртбұрыштың ауданын есептеу үшін оны квадрат сантиметрге бөлмей-ақ, ұзындығы мен енін бірдей бірлікпен өлшесе, олардың көбейтіндісі ауданды анықтайды немесе «тік төртбұрыштың ауданы оның ұзындығы мен енінің көбейтіндісіне тең болады». Осы сияқты шаршы дециметр, шаршы метр енгізіледі де, ауданның барлық белгілі өлшем бірліктерінің арасындағы байланыс анықталады, яғни

$$\begin{aligned} 1 \text{ м} &= 10 \text{ дм}, & 1 \text{ м}^2 &= 100 \text{ дм}^2 \\ 1 \text{ дм} &= 10 \text{ см}, & 1 \text{ дм}^2 &= 100 \text{ см}^2 \\ 1 \text{ м} &= 100 \text{ см}, & 1 \text{ м}^2 &= 10000 \text{ см}^2 \end{aligned}$$

Барлық фигуралардың ауданын жоғарыда көрсетілген тәсілдермен анықтау мүмкін емес, мысалы, үшбұрыш, дөңгелек, т.б. фигуралардың ауданын табу үшін не істейміз? Оны шаршыларға бөлеміз. Бірақ та оларда бүтін шаршылардан басқа жарты шаршылар да болады. Жалпы, шаршы сантиметрлерге дәл бөлінбейтін геометриялық фигуралардың ауданын табу үшін палетканы пайдаланады.

Палетка дегеніміз – тең шаршыларға бөлінген мөлдір пластинка. Палетканы еңбек сабағында оқушылардың өздеріне рамаға жіп тарту арқылы немесе калькаға тор түсіру арқылы жасатуға болады. Ең қарапайым палетка қағазға қабырғасы 1 см-ден шаршылар сызу. Палетканы өлшенетін фигураға салып барлық алып тұрған шаршылардың санын тауып, оған бүтін емес шаршылардың жалпы санын екіге бөліп нәтижелерді қосу керек.

Аудан – фигураның беті. Әр түрлі фигураның ауданы да әр түрлі болады, сондықтан оларды өлшеу қажет. Аудан шаршы см-мен өлшенеді. 1 см² дегеніміз барлық қабырғалары 1 см болатын шаршы. Яғни суреттегі фигураның ауданын табу үшін ауданы 1 см² неше шаршыдан құрастырылғанын анықтау қажет. Ол палетканы пайдалануға болады. Бетіне палетка салынған фигураның алдымен толық шаршыларын санау керек, содан соң толық еме шаршыларды санап, оны екіге бөлу қажет. Сонда фигураның ауданы шамамен табылады. Мысалы, суреттегі фигураның ауданын тауып көрейік.

$$\begin{aligned} \text{Толық тор} &- 25 & 28 : 2 &= 14 \\ \text{Толық емес} &- 28 & 25 + 24 &= 49 \text{ (см}^2\text{)} \end{aligned}$$

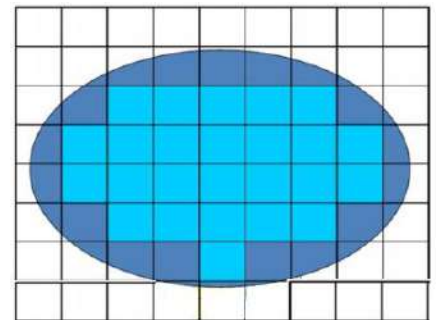
Балалар көпбұрыштың ауданы мен периметрі ұғымдарын шатастырмауы үшін, геометриялық фигуралардың ауданы мен периметрін қатар табуға арналған жаттығулар қарастырылады.

Мысалы:

а) Тік төртбұрыштың ауданын, периметрін есептеп шығару.

ә) Мына фигураның ауданын және периметрін есептеп шығар. Мұнда оқушылар әрбір тік төртбұрыштың ауданын тауып, оның қосындысын есептеп шығарады.

Жаттығуларды орындау үдерісінде ауданын бірдей фигуралардың периметрлері бірдей болуы, не периметрлері бірдей болуы, не болмауы ондай ақ периметрлері бірдей болуы, не болмауы мүмкін екенін көрсеткен жөн.

Мысалы:

Ұзындығы	8 см	7 см	6 см	5 см	4 см	3 см	2 см	9 м
Ені	1 см	2 см	3 см	4 см	3 см	2 см	1 см	4 см
Периметрі	18 см	18 см	18 см	18 см	14 см	10 см	6 см	26 см
Ауданы	8 см ²	14 см ²	18 см ²	20 см ²	12 см ²	6 см ²	2 см ²	36 см ²

Өлшемдері көрсетілген тік төртбұрыштарды сыз, ауданы мен периметрін есептеп шығар, салыстыр. Келесі кезеңде ауданы мен қабырғаларының біреуі белгілі болғанда, қалған қабырғалары табылады. Сол сияқты периметрі белгілі болған ауданын табу немесе ауданы және бір қабырғасы белгілі болса, периметрі табылады.

Мысалы:

Ұзындығы	8 см	7 см	6 см	5 см	4 см	3 см
Ені	1 см	2 см	3 см	4 см	3 см	2 см

Периметрі	18 см	18 см	18 см	18 см	14 см	10 см
Ауданы	8 см ²	14 см ²	18 см ²	20 см ²	12 см ²	6 см ²

Аудан шаршы сантиметрмен немесе шаршы дециметрмен өлшеу қолайсыз болғанда біршама ірі аудан бірлігі – шаршы метрді пайдаланады. Шаршы метр (қысқаша м²) – қабырғасы 1 м шаршының ауданы.

Есінде сақта!

1 м = 10 дм   1 м = 100 см
 1 м² = 100 дм²   1 м² = 10000 см²

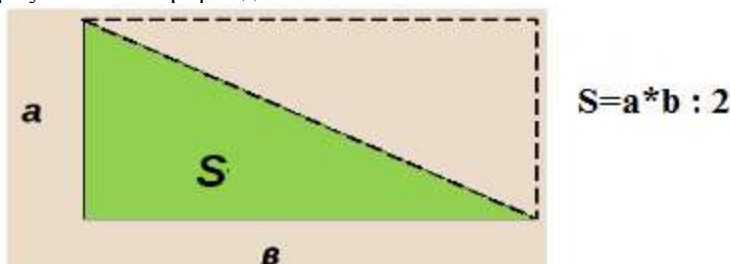
Аудандарды өлшеудің негізгі бірлігі ретінде шаршы метр, яғни қабырғасы 1 метрге тең шаршының ауданы қабылданды.

Егістік (дала) ауданын өлшеудегі негізгі бірлік ретінде ар, яғни қабырғасы 10 метрге тең шаршының ауданы қабылданды.

Егістіктің ауданы гектармен, армен өлшенеді.

100 м² = 1 а (ар)   10000 м² = 1 га (гектар)

Жаңартылған білім мазмұны бойынша жаңа материал – үшбұрыштың ауданын табу енгізілген. Негізінен, тік бұрышты үшбұрыштың ауданын табу қарастырылған. Оның ауданын табу үшін оқушының назары тік бұрышты үшбұрыштың тіктөртбұрыштың жартысы екендігіне назар аударылады. Тік төртбұрыштың ауданын табу формуласы еске түсіріледі.

Суретке қарасақ, тікбұрышты үшбұрыштың тік төртбұрышқа дейін толықтырылып тұрғанын көреміз. Түрлі сұрақтар қою арқылы және оқушыларды ізденушілік әрекетке тарту арқылы үшбұрыштың ауданын табу формуласы беріледі.

Кейінірек кез келген фигуралардың ауданын табу, ені мен ауданы белгілі болса, ұзындықты табу, ұзындығы мен ауданы белгілі болса, енін табуға берілген жай және құрама есептер ұсынуға болады.

Көлем – бастауыш сыныптарда қарастырылатын геометриялық шаманың бір түрі. Көлем – дене немесе заттың алып тұрған кеңістіктің сандық сипаттамасы. Дененің көлемі оның пішіні мен сызықтық өлшемдерімен анықталады. Көлемнің негізгі қасиеті – аддитивтілік, яғни кез-келген дененің көлемі оның (бөлінбейтін) бөліктерінің көлемдерінің қосындысына тең.

Көлем – бұл кеңістіктің бір бөлігін алу қабілетінен тұратын үш өлшемді кеңістікте орналасқан материалдық денелердің қасиеті. Көлем – геометриялық денелермен байланысты негізгі шамалардың бірі. Денелердің көлемін, сегменттердің ұзындығы мен фигуралардың ауданын салыстыруға болады. Ыдыстардың ішкі кеңістігінің көлемін олардағы сұйықтықтардың немесе сусымалы заттардың сыйымдылығымен салыстыру оңай. Қатты денелердің көлемін осы денелерді батыру кезінде ығыстырылған сұйықтық мөлшерімен салыстыруға болады, алайда салыстырудың бұл әдісі әрдайым мүмкін бола бермейді.

Бастауыш сыныптарда «Көлем» тақырыбын оқытудың мақсаты – кіші мектеп оқушыларының қоршаған әлем объектілерінің қасиеті туралы, олардың кеңістікте көбірек немесе аз орын алу туралы, осы қасиет бойынша материалдық денелерді салыстыру әдістері, көлемді өлшеу үдерісі туралы түсініктерін нақтылау.

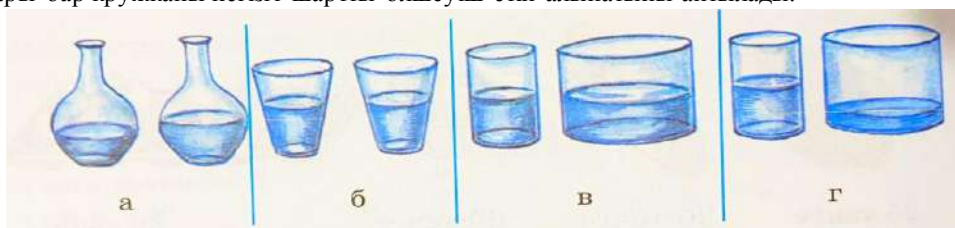
Шама ретіндегі «көлем» ұғымы аудан ұғымына ұқсас беріледі. Бала ойын барысында әртүрлі заттармен практикалық жұмыс жасай отырып, көлем туралы алғашқы түсінік алады. Заттарды салыстыра отырып, төмендегідей пайымдаулар жасайды: «Менің қуыршағым үлкен. Сізде кішкентай қуыршақ бар». «Шелекте су аз, ал ваннада көп»; «Қорапта 8 текше бар» және т.б. интуитивті деңгейде баланың нақты қоршаған әлемдегі заттардың қасиеті түріндегі көлемі туралы түсінігі бар. Балалар өз түсіндірмелері мен пайымдауларында салыстырудың нәтижесін әдетте «үлкен», «кішкентай», «бірдей», «тең» сөздерімен береді. «Көлем», «сыйымдылық» ұғымдарын енгізу мұғалімнің арнайы ұйымдастырылған жұмыстар жүргізуін талап етеді.

Көлеммен таныстыру да аудан сияқты бірнеше кезеңдерден тұрады. Көлем сұйықтықпен және оны өлшеумен байланысты болғандықтан, алдымен ыдыстарға құйылған сұйықтық мөлшеріне қарап анықтатуға болады.

Сурет 4 – Сұйықтық құюға болатын ыдыстар

4-суреттегі ыдыстардың әрқайсысының сыйымдылықтарын анықтата отырып, осылардың ішінен шкалалары бар кружканы негізгі шартты өлшеуіш етіп алынатыны айтылады.

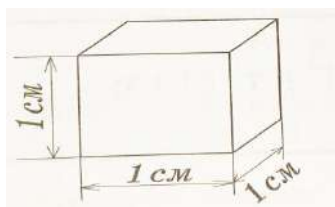

Сурет 5 – Сұйықтықты көз өлшерімен салыстыру

5-суреттегі әр бөліктегі екі ыдыстағы сұйықтықтың мөлшері салыстырылады. Қай ыдыстардағы сұйықтықтың мөлшері бірдей? Қаысысында әртүрлі? Неліктен олай ойлайсың? г) бөлігіндегі екі ыдыстың ішіндегі сұйықтықтың мөлшері жайлы не айтар едің? Осылайша оқушыларға ыдыстағы сұйықтықтың мөлшері оның ыдыстың ішінде қандай орын алып тұрғанын, яғни көлемін білдіретінін айтамыз. Демек, нақты бір шартты өлшеуіш және өлшем бірлігін енгізу қажет.

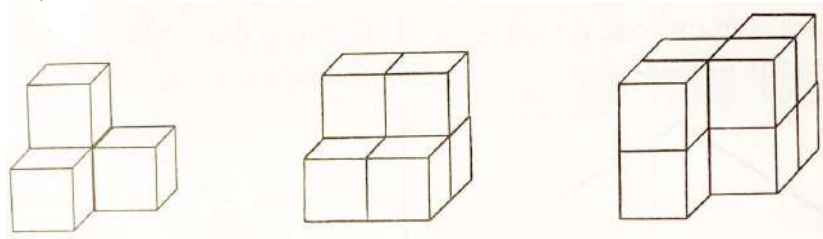
Көлем ұғымымен таныстыру үшін сыйымдылық, сыйымдылық пен көлемнің арасындағы байланыс қарастырылады. Оқушылардың өздерін қатыстыра отырып, зертханалық жұмыс жүргізуге болады. 1 л – 1000 см³ 1 литр суды құйғанда ыдыс толса, ол ыдыстың көлемі 1000 см³ болғаны.

Бұл – қырларының немесе үш өлшемінің ұзындығы бірдей 1 см-лік текше. Текшенің ұзындығы, ені,

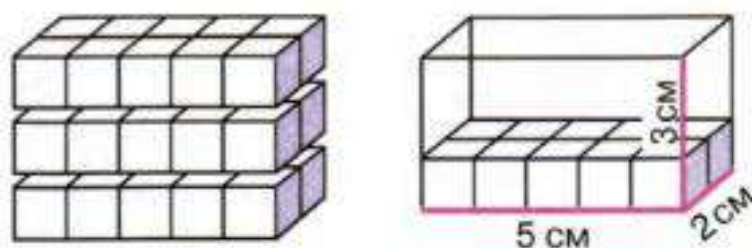
биіктігі болады. Текшенің көлемі – 1 см³. Бұл – көлемнің де өлшем бірлігі. Бұдан көлемді табу үшін қандай да бір фигураның қажет екендігіне, көлемді табудың негізгі шартты өлшеуіші ретінде текше алынатынына оқушылардың назары аударылады.

Геометриялық дененің көлемі – бұл жиынның нүктелері алатын кеңістік мөлшерінің өлшемі.

Сурет 6 – Фигуралардың көлемін текшелермен санау

6-суреттегі текшелерден құрастырылған әр алуан фигуралардың көлемін анықтаумен байланысты жұмыс ұйымдастырылады. Оқушылардың назары бірінші суреттегі үстіңгі текшенің астында тағы бір текше бар екеніне аударылады. Сонда ол фигураның ауданы 4 текшеден тұрады, демек 4 см³. Осылайша, қалған фигуралардың да көлемі анықталады.

Сурет 7 – Фигураның көлемін табу

Келесі кезеңде текшелерден құралған фигураның текшелерінің санын санаудан гөрі одан да оңайырақ әрі қолайлы жолы бар екені айтылады. Кеңістік, яғни көлемді фигураның өлшемдері беріліп, оқушылардың өздеріне көлемін табу жолын айтқызуға болады. Ұзындығы неше см? Ені ше? Тағы қандай өлшемі бар? Ол неше см? Осындай сұрақтарға жауап ала отырып, көлемді табу ережесі шығарылады: фигураның көлемін табу үшін үш өлшемін, яғни ұзындығы, ені мен биіктігін өзара көбейту қажет. Осылайша көлемді табудың формуласы шығарылады.

Көлем көлем бірліктерінің көмегімен өлшенеді. Көлемді өлшеу бірлігі – текшенің көлемі, оның қабырғасы ұзындық бірлігіне тең. Олар: куб метр, куб сантиметр, куб дециметр, куб миллиметр.

Куб сантиметр – бұл кеңістіктегі текше алатын орын, оның бір өлшемі 1 см, ал куб дециметр – өлшемі 1 дм болатын текшенің кеңістіктегі алатын орны және т.б.

Куб метр, дециметр, сантиметр, миллиметр қысқаша былай белгіленеді: м³, дм³, см³, мм³ [16].

1 дм³-де қанша текше сантиметр екенін білу үшін текшені 1 дм³ жиегімен сызу қажет, сонда оның көлемі – 1 дм³. Көлемі 1 см³ болатын кішкентай текше осы текшеге неше рет салуға болатынын көрейік. Осыны есептеу үшін біз текшені осындай кішкентай текшелерге бөлеміз. 1 дм = 10 см болғандықтан, біздің текшемізді

әрқайсысының қалыңдығы 1 см болатын 10 қабатқа бөлуге болады. Әрбір осындай қабатта 100 кішкентай текшелер орналастырылған. Сонымен, мұндай текшелердің барлық 10 қабаттарында $100 \cdot 10 = 1000$ болады. Сонымен, қыры 1 дм болатын текшеде қыры 1 см 1000 текше орналастырылған, яғни $1\text{дм}^3=1000\text{ см}^3$.

Сол сияқты, бір текше метрде қанша текше дециметр бар екенін білуге болады. Олар сондай-ақ 1000, өйткені $1\text{ м} = 10\text{ дм}$ және куб миллиметр: бір текше сантиметрде де $10 \cdot 10 \cdot 10 = 1000$, өйткені $1\text{ см} = 10\text{ мм}$

1. Геометриялық фигуралардың периметрін табуға арналған тапсырмалар:

1. Кестені толтыр:

Тіктөртбұрыштың ұзындығы	7 см	4 см	4 см		
Тіктөртбұрыштың ені				2 см	3 см
Тіктөртбұрыштың периметрі		16 см	12 см		
Тіктөртбұрыштың ауданы	7 см ²			16 см ²	15 см ²

2. Периметрлері бірдей әртүрлі тіктөртбұрыштар болуы мүмкін бе? Мысал келтір. _____

3. Осы төртбұрыштардың ішінде қайсысының ауданы ең үлкен? _____

4. Аудандары бірдей әртүрлі тіктөртбұрыштар болуы мүмкін бе? _____

5. Егер болса, онда ауданы 16 см² болатын әртүрлі тіктөртбұрыштар сыз.

6. Тіктөртбұрыштың ауданын әртүрлі тәсілмен тап.

7. Өлшемдері 5 см, 3 см және 2 см болатын тікбұрышты параллелепипедтің көлемін тап.

8. Ұзындығы 8 см, ені 2 есе кем, биіктігі енінен 3 см кем болатын тікбұрышты параллелепипедтің көлемін тап.

9. Текшенің бір жағының ауданы – 9 см². Оның көлемін тап.

10. Кестені толтыр және ауданы 9 см² болатын екі түрлі төртбұрыш сыз. Ол үшін формуланы пайдалан.

a	1 см	
b		3 см
P		

11. Кестені толтыр және периметрі 12 см болатын үш әртүрлі төртбұрыш сыз. Ол үшін формуланы пайдалан.

a	1 см		
b		3 см	
S			8 см ²

12. Шаршының қабырғалары 20 см, периметрі нешеге тең?

13. Ұзындығы 3 см және 2 см болатын тіктөртбұрыштың периметрін тап.

14. Суретке кара. Берілген алаңның периметрін тап.

15. Тіктөртбұрыштың ұзындығы 7 см, ені 3 см. Тіктөртбұрыштың периметрін тап. 5. Б шаршының периметрін тап.

16. Үшбұрыштың периметрі 16 см, бірінші қабырғасы 7 см, екінші қабырғасы 5 см.

Үшінші қабырғасын тап.

17. Шаршының периметрі 20 см, қабырғаларын табыңыз.

18. Ұзындығы 6 см, ені одан 2 см қысқа тіктөртбұрыш сызып, периметрін есептеңіз.

19. Шаршының қабырғасы 3 см. Оның қабырғасын 2 см-ге арттырғанда шыққан

шаршының периметрі қанша болады?

20. Қабырғаларының ұзындықтары: 6 см, 2 см, 5 см, 4 см, 3 см көпбұрыштың периметрін тап.

2. Геометриялық фигуралардың ауданын табуға арналған тапсырмалар:

1. Бөлме еденінің ауданы – 12 м², биіктігі – 2 м. Егер оның ұзындығы 3 м болса, бөлменің көлемі қанша болады?

2. Тіктөртбұрыш пішінді бөлменің көлемі – 45 м³. Еденінің ауданы – 15 м². Биіктігі қаншаға тең?

3. Қораптың көлемі 270 дм³-ге тең. Қораптың ұзындығы – 10 дм, ені 9 дм екендігі белгілі. Биіктігі нешеге тең?

4. Тіктөртбұрыштың ұзындығы 9 см, ал ені ұзындығынан 3 есе кем. Оның ауданын тап.

5. Тіктөртбұрыштың ұзындығы 8 см, ал ені 4 есе кем. Оның ауданын тап.

6. Қабырғалары 12 см және 2 см-ге тең болатын тіктөртбұрыштың ауданын тап.

7. Ауданы 48 см² -ге тең, ал қабырғаларының бірі 12 см. Тік төртбұрыштың екінші қабырғасын тап.

8. Қабырғасы 8 см-ге тең болатын шаршының ауданын тап.

9. Ауданы 16 см² болатын шаршы құрастыр.

10. Ауданы 32 см² - қа тең болатын тік төртбұрышты құрастыр.

11. Барлық қабырғалары 4 см-ге тең шаршының ауданын тап.

12. Шаршының периметрі 36 см. Ауданын тап.

13. Ұзындығы 2 см, ені 6 см болатын тіктөртбұрыштың ауданын тап.

3. Геометриялық фигуралардың көлемін табуға арналған тапсырмалар:

- 1.Тікбұрышты параллелепед тәрізді ыдыстың көлемін тап. $a=8$ см, $b=3$ см, $c=7$ см.
- 2.Берілген параллелепедтің ұзындығы 11см, ені 4см, биіктігі 6см. Параллелепедтің көлемін тап.
- 3.Параллелепедтің көлемін- 64см^3 , ені 4см, биіктігі- 2см. Осы параллелепедтің ұзындығы 3 см-ге кішірейтілді. Алынған параллелепедтің көлемін тап.
- 4.Көлем өлшем бірліктерін атап көрсет. $1\text{ м} = 1000\text{ дм}$
- 5.Егер ұзындығы 50м, ені 10м, ал тереңдігі 2м болса, хауыздың көлемі қандай?
6. Көлемі 105дм^3 , ұзындығы 5дм, ені 3дм тік бұрышты параллелепедтің ұзындығы 5дм, ені 3дм тік бұрышты параллелепедтің биіктігін тап.
- 7.Қораптың ұзындығы 9 см, ені 8 см, биіктігі 5 см. Қораптың көлемін есепте.
- 8.Берілген шаршының бір қабырғасының ұзындығы 7 см. Шаршының көлемін тап.
- 9.Бөлме еденінің ауданы - 12м^2 , биіктігі - 2м. Егер оның ұзындығы 3 м болса, ең көлемі қанша?
- 10.Қораптың көлемі- 270дм^3 . Қораптың ұзындығы - 10дм, ені 9см екндігі белгілі болса, биіктігі нешеге тең?

Геометриялық фигуралардың периметрін табуға арналған тест

- 1.Тіктөртбұрыштың ұзындығы 8см, ені 4см, тіктөртбұрыштың периметрін тап.
А)15 В)24 С)32 Д)26
- 2.Қабырғасының ұзындығы 5см болатын шаршының периметрін тап.
А)20 В)26 С)12 Д)48
- 3.Үшбұрыштың периметрі 18см болса, Оның қабырғаларының ұзындықтары неше см болуы мүмкін?
А) 2см, 5см, 8см В)4см, 5см, 7см С)8см, 3см, 5см Д)9см, 4см, 5см
- 4.Қабырғаларының ұзындықтары 5см, 4см, 6см болатын үшбұрыштың периметрін тап.
А)21 В)16 С)15 Д)18
- 5.Тіктөртбұрыштың қабырғаларының ұзындығы 12см, ал ені одан 2 есе қысқа. Тіктөртбұрыштың периметрін тап.
А)21 В)16 С)15 Д)18
- 6.Үшбұрыштың қабырғаларының ұзындықтары: 6см, 2см, 5см, 4см, 3см көпбұрыштың периметрін тап.
А)25 В)18 С)30 Д)20
- 7.Тік төртбұрыштың ұзындығы 9см, ені одан 3 см қысқа. Периметрін тап .
А) 18 см В) 15 см С) 30 см Д) 6 см
- 8.Үшбұрыштың қабырғалары 2см, 8см, 6см болса, осы үшбұрыштың периметрін тап.
А) 16 см В) 25 см С) 32 см Д) 36 см
- 9.Тіктөртбұрыштың ұзындығы 6см, ені 3см, тіктөртбұрыштың периметрін тап.
А)15 В)18 С)36 Д)25
- 10.Қабырғасының ұзындығы 15см болатын шаршының периметрін тап.
А)40 В)60 С)36 Д)55

Сурет 1

Геометриялық фигуралардың ауданын табуға арналған тест

5см

1. Тіктөртбұрыштың ауданын тап. Ені 2см, ұзындығы 6см.
А) 12см^2 В) 8см^2 В) 18см^2 Д) 20см^2
2. Тіктөртбұрыштың ауданы 24см, ұзындығы 8см . Тіктөртбұрыштың енін тап.
А)5см В)3см В)4см Д)6см
- 3.Шаршының ауданын тап. (1-сурет)
Б) А) 25см^2 В) 15см^2 С) 30см^2 Д) 20см^2
4. 3см, ауданы 15см^2 болатын тіктөртбұрыштың ұзындығын тап.
А) 4см В) 12см В) 5см Д) 6см
- 5.Үшбұрыштың ауданын табатын формула?
А) $S=ab/2$ В) $S=ab$ В) $S=1/2ab$ Д) $S=ab*2$
- 6.Шаршының периметрі 24см. Оның ауданын тап.
А) 36см^2 В) 6см^2 С) 40см^2 Д) 50см^2
- 7.Ауданның өлшем бірліктерін ата.
А)см В)см С)мм Д)дм
- 8.Тіктөртбұрыштың ұзындығы 8см, ені 2см, ауданын тап.
А) 18см^2 В) 16см^2 С) 10см^2 Д) 13см^2
- 9.Тікбұрышты үшбұрыштың ұзындығы 14см , ені 7см.
Тікбұрышты үшбұрыштың ауданын тап.
А) 49см^2 В) 54см^2 С) 28см^2 Д) 35см^2

А) 10см^2

10. Шаршының ауданын тап. Барлық қабырғалары 4 см.
А) 16см^2 В) 16см^2 С) 49см^2 D) 50см^2

Геометриялық фигуралардың көлемін табуға арналған тест

1. Текшенің ұзындығы 6 см, ені 6 см, биіктігі 6 см. Текшенің көлемін тап.
а) 240см^3 б) 216см^3 с) 256см^3
2. Көлемнің өлшем бірлігін көрсет.
а) мм   б) дм   с) см^3
3. Берілген текшенің ұзындығы 2 см, ені 2 см, биіктігі 2 см. Текшенің көлемін тап.
а) 64см^3 б) 36см^3 с) 6см^3
4. Берілген параллелепипедтің ұзындығы 5 см, ені 3 см, ұзындығы 6 см. Параллелепипедтің көлемін тап.
а) 90см^3 б) 80см^3 с) 70см^3
5. Берілген қораптың ұзындығы 5 см, ені 5 см, биіктігі 5 см. Қораптың көлемін тап.
а) 125см^3 б) 112см^3 с) 256см^3
6. Текшенің ұзындығы 6 см, ені 6 см, биіктігі 6 см. Текшенің көлемін тап.
а) 240см^3 б) 216см^3 с) 256см^3
7. Көлемнің өлшем бірлігін көрсет.
а) мм^2 б) дм   с) см^3
8. Берілген текшенің ұзындығы 2 см, ені 2 см, биіктігі 2 см. Текшенің көлемін тап.
а) 64см^3 б) 36см^3 с) 6см^3
9. Берілген параллелепипедтің ұзындығы 5 см, ені 3 см, ұзындығы 6 см. Параллелепипедтің көлемін тап.
а) 90см^3 б) 80см^3 с) 70см^3
10. Берілген қораптың ұзындығы 5 см, ені 5 см, биіктігі 5 см. Қораптың көлемін тап.
а) 125см^3 б) 112см^3 с) 256см^3

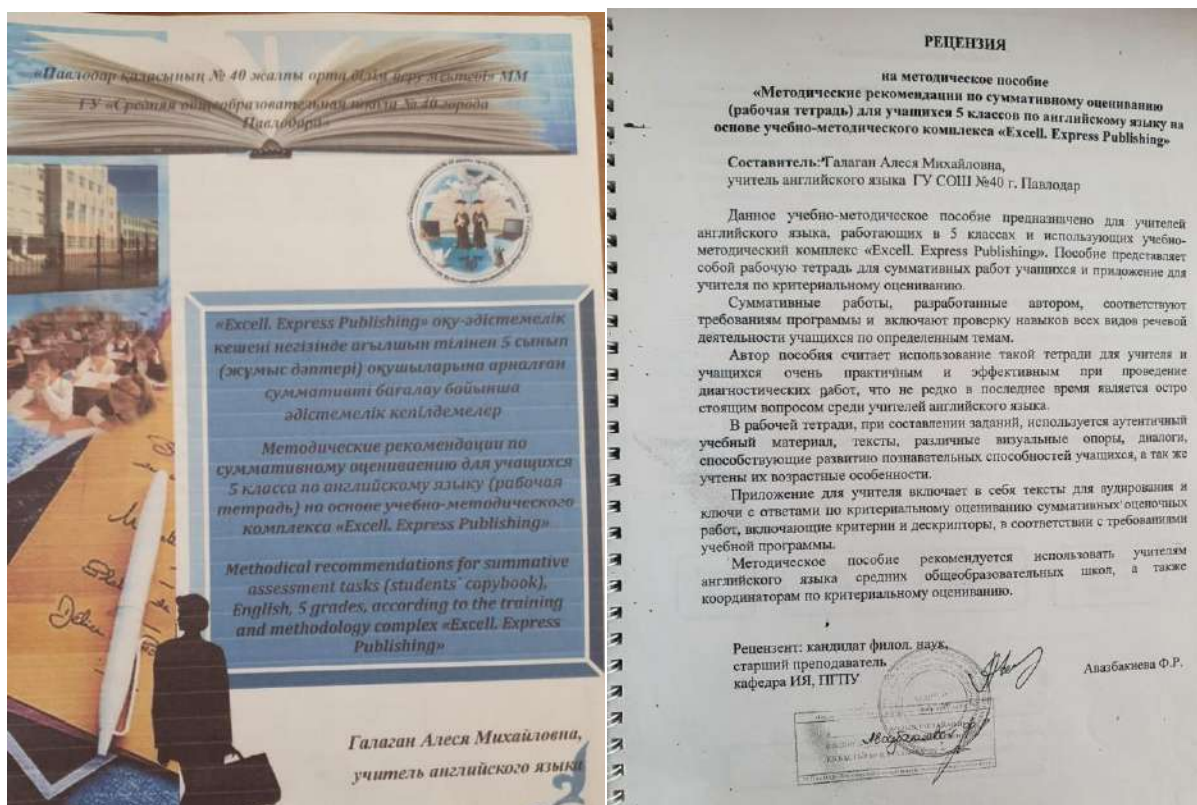
ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТ ТІЗІМІ

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2007 ж. 3-тарау, 11-бап.
2. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 27 желтоқсандағы № 988 қаулысы.
3. Аржеников К.П. Методика начальной арифметики. 21 издание. – М., 2012. – 409 с.
4. Қосанов Б.М. Қазақстандағы әдістемелік-математикалық ой-пікірдің қалыптасу тарихы. – Алматы, 1999. – 150 б.
5. Теория и методика обучения математике в начальной школе / П. М. Эрдниев, Б. П. Эрдниев. – М.: Педагогика, 1988. – 204 с.
6. Қосанов Б.М. М. Дулатұлының «Есеп құралдары» және олардың қазіргі бастауыш мектеп үшін маңызы. – Алматы, 1998. – 65 б.
7. Қасымұлы Ә. Аудан өлшеу // «Жаңа мектеп», №1. – 1927.
8. Қасымұлы Ә. Көлем өлшеу // «Жаңа мектеп», №3. – 1929.
9. Жолымбаев О.М., Берікханова Г.Е. Математика (Оқу құралы). – Алматы, 2004. – 280 бет.
10. Оспанов Т.Қ. Математика негіздері: Оқулық. «5В010200 – Бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі мамандығы студенттеріне арналған. – Алматы: Абай атындағы ҚазҰПУ: «Ұлағат», 2012. – 486 б.
11. Оспанов Т.Қ., Кочеткова О.В., Астамбаева Ж.Қ. Жаңа буын оқулықтары бойынша бастауыш сыныптарға математиканы оқыту әдістемесі. – Алматы, 2005. – 256 б.
12. Ақпаева А.Б., Лебедева Л.А. Методика обучения математики младших школьников. – Алматы, 2008. – 168 с.
13. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 31 қазандағы № 604 бұйрығымен бекітілген Бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты.
14. Ақпаева Ә.Б. және т.б. Математика. Оқулық. 3-сынып, 2-бөлім. Жалпы білім беретін мектептің бастауыш сынып оқушыларына арналған оқулықтар. – Алматы, «Алматыкітап» баспасы, 2018. – 96 с.
15. Ақпаева Ә.Б., Лебедева Л.А., Мыңжасарова М.Ж. Математика. 3-бөлім. Жалпы білім беретін мектептің 3-сыныбына арналған оқулық. – Алматы: Алматыкітап баспасы, 2018. – 108 бет.
16. Ақпаева Ә.Б., Лебедева Л.А., Мыңжасарова М.Ж. Математика. 1-бөлім. Жалпы білім беретін мектептің 4-сыныбына арналған оқулық. – Алматы: Алматыкітап баспасы, 2020. – 152 бет.
17. Ақпаева Ә.Б., Лебедева Л.А., Мыңжасарова М.Ж. Математика. 4-бөлім. Жалпы білім беретін мектептің 4-сыныбына арналған оқулық. – Алматы: Алматыкітап баспасы, 2020. – 144 бет.
18. Щербакова Е.И. Теория и методика математического развития дошкольников. – Москва-Воронеж, 2005. – 392 с.

МЕТОДИЧЕСКИЕ РЕКОМЕНДАЦИИ ПО СУММАТИВНОМУ ОЦЕНИВАНИЮ ДЛЯ УЧАЩИХСЯ 5 КЛАССОВ ПО АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ (РАБОЧАЯ ТЕТРАДЬ) НА ОСНОВЕ УМК «EXCELL. EXPRESS PUBLISHING»

Галаган Алеся Михайловна
СШ №40 города Павлодара

Пояснительная записка

Данные методические рекомендации по суммативному оцениванию для учащихся 5 классов по предмету английский язык составлены на основе:

- Государственного общеобязательного стандарта образования всех уровней образования, утвержденного приказом Министра образования и науки Республики Казахстан от 3 августа 2022 года № 348.
- Типовых учебных планов начального, основного среднего, общего среднего образования Республики Казахстан, утвержденных приказом Министра образования и науки Республики Казахстан от 8 ноября 2012 года № 500 (с внесенными изменениями и дополнениями № 365 от 12 августа 2022 года).
- Инструктивно- методического письма «Об особенностях учебного процесса в организациях образования Республики Казахстан в 2022-2023 учебном году». Национальная академия образования им.И.Алтынсарина (протокол №8 от 21 июля 2022 года).

Данное пособие включает рабочую тетрадь учащегося по проведению диагностических работ в виде суммативных заданий и приложения для учителя по критериальному оцениванию.

Задания в рабочей тетради составлены на основе учебно методического комплекса «Excell. 5 Grade» (by Virginia Evans, Jenny Dooley and Bob Obee, “Express Publishing”, 2017). В тетради используются различные формы заданий и виды работ, способствующие диагностированию уровня усвоения материала по темам и всех видов речевой деятельности учащихся. Подбор заданий соответствует возрастным особенностям учащихся, некоторые сопровождаются визуальными опорами.

При составлении суммативных работ учитывался следующий алгоритм составления заданий.

Суммативное оценивание проводится для предоставления учителям, обучающимся и родителям информации о прогрессе обучающихся по завершении разделов/сквозных тем учебных программ и определенного учебного периода (четверть, триместр, учебный год, уровень среднего образования) с выставлением баллов и оценок. Это позволяет определять и фиксировать уровень усвоения содержания учебной программы за определенный период.

Суммативное оценивание проводится в течение четверти (суммативное оценивание за раздел/сквозную тему), в конце четверти (суммативное оценивание за четверть) и по завершении уровня образования (основное среднее, общее среднее). Решение о баллах/уровнях/оценках по результатам суммативного оценивания принимается учителем в соответствии с критериями оценивания и дескрипторами или схемами выставления баллов. Результаты обучающихся необходимо использовать для коррекции и совершенствования процесса обучения.

В 5 классах, согласно программе, суммативное оценивание проводится после каждого изученного раздела (“Home and away”, “Living things”, “Values”, “World of work”, “Creativity”, “Reading for pleasure”, “Sports”, “Holidays”) и в конце каждой четверти, в общей сложности – 13 суммативных работ. Для удобства учителя все работы собраны в рабочую тетрадь, с вынесением всей лишней для учащихся информации в приложение для учителя.

Методические рекомендации предназначены для учителей английского языка, работающих в параллели 5 классов, администрации школ, методистов отделов образования, школьных и региональных координаторов по критериальному оцениванию и других заинтересованных лиц.

Разработанные суммативные задания, которые включены в рабочую тетрадь учащихся, успешно апробированы на практике. Использование такой тетради отличается практичностью и экономией времени и средств учителя и учащихся.

School 40, Pavlodar city

5th Grade “_____”

English

Summative assessment tasks copybook

Name _____

Summative Assessment for the Cross curricular unit “Home and away”

Date _____

Learning objective 5.UE11 5.R2 5.UE14

Assessment criteria

- Complete the sentences with is/ isn't, are/ aren't correctly;
- Choose the odd word correctly;
- Identify ordinal numbers;
- Complete the sentences with the right prepositions of place

Reading

Task 1. Read and write the names in the right order

1. Laura is between Sack and Phillip
2. Sara is the third woman
3. Phillip is the eighth man
4. The first man is Tim
5. Tina is the tenth woman
6. Paul is the ninth man
7. Billy is the eleventh
8. The twelfth person is Charles
9. The fourth woman is Luna
10. The second person is Jake
11. John is the thirteenth
12. Niko is the fifth person

Use of English

Task 2. Complete with: *on* (x2), *under*, *in*, *in front of*, *behind*

- 1 There are two armchairs ..... the room.
- 2 The carpet is ..... the table.
- 3 The books are ..... the table.
- 4 The table is ..... the sofa.
- 5 The cupboard is ..... the armchairs.
- 6 The painting is ..... the wall.

Use of English

Task 3. Look at the picture. Complete *is/ isn't, are/ aren't*

- 1 There ..... three chairs.
- 2 There ..... a computer.
- 3 There ..... a carpet.
- 4 There ..... curtains.
- 5 There ..... an armchair.
- 6 There .....a painting on the wall.
- 7 There ..... any books.

Task 4. Choose the odd word out

- 4 armchair – sofa – chair – pillow
- 5 kitchen – bathroom – bedroom – carpet

- 1 wardrobe – bed – sink – chair
- 2 fridge – book – table – cooker
- 3 sofa – washbasin – toilet – bath

Total: 31 points
My points: _____
My mark: _____

Summative Assessment for the Cross curricular unit “Living things”

Date _____

Learning objective 5.UE3 5.L6 5.UE9 5.R2

Assessment criteria

- Use possessive adjectives to make sentences
- Listen to the statements and choose the right picture
- Use have/has got to make sentences about people
- Read and understand sentences with the opposite meaning

Reading

Task 1. Translate into English to Russian / into Russian to English

1. His watch-_____	4. Моя кепка- _____
2. Her trainers- _____	5. Их цветы- _____
3. Your gloves-_____	6. Наш мяч-_____

Listening

Task 2. Listen and put the letter A B or C next to the right picture

 1. ☐	 2. ☐	 ☐
--	--	--

Use of English

Task 3. Complete *have got / has got*

1. He _____ a cap
2. I _____ a dog.
3. We _____ a skateboard
4. She _____ a snake.
5. They _____ a tortoise.
6. You _____ a he

Reading

Task 4. Read and match the opposite sentences

1. I have got <u>long</u> hair	A. small
2. She is <u>young</u> .	B. thin
3. He is <u>fat</u> .	C. straight
4. I have got <u>curly</u> beard.	D. short
5. Her nose is <u>big</u> .	E. old

Total: 20 points

My points: _____

My mark: _____

summative Assessment for the 1st term

Date _____

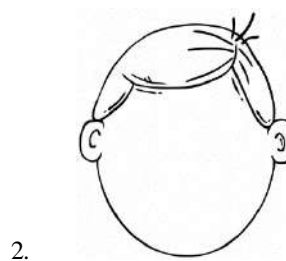
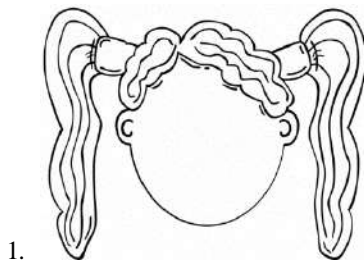
Learning objectives 5.L6 5. R2 5.W3 5.UE1 5.S5

Assessment criteria

- listen and draw parts of the body
- match the pictures with the words about “My house”
- answer the questions about the text
- write plurals correctly
- describe people using adjectives

Listening

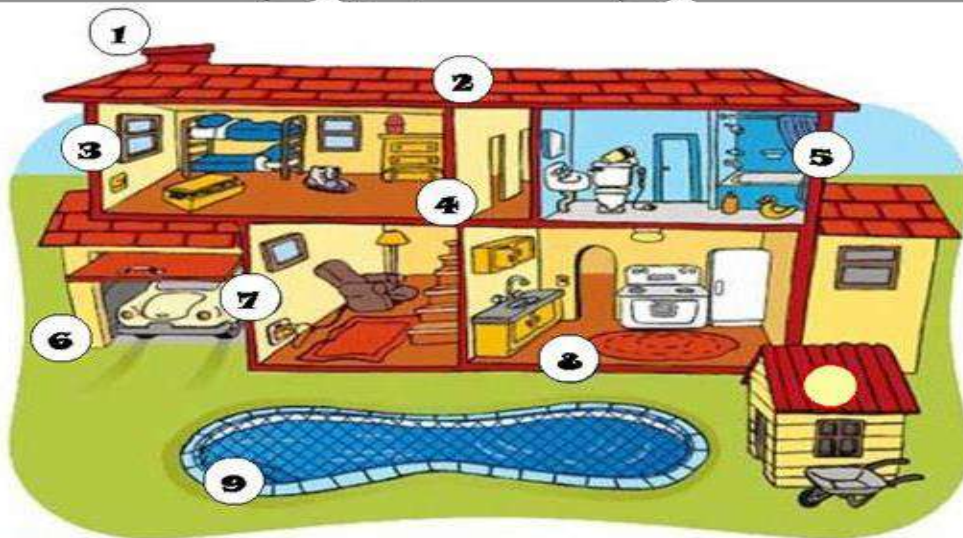
Task 1. Listen to the teacher and draw

Reading

Task 2. Match the pictures with the words by writing the numbers next to the words

living room		corridor		kitchen	
swimming-pool		chimney		bedroom	
roof		garage		bathroom	

Writing

Task 3. Answer the questions about the text.

My name is Jane. I'm from England. I have a big house. It has got two floors. On the first floor there is the kitchen, the dining room and the living room. On the second there is two bedrooms and a bathroom. My has got a garage and a swimming pool on the back yard.

- Where is Jane from? _____
- How many floors has her house got? _____
- What is on the first floor? _____
- What is on the second floor? _____
- Where is the swimming pool? _____

Use of English

Task 4. Write plurals

1. flag - _____	4. man - _____
2. leaf - _____	5. lady - _____
3. fox - _____	6. sofa - _____

Speaking

Task 4. Describe people

Total: 27 points

My points: _____
My mark: _____

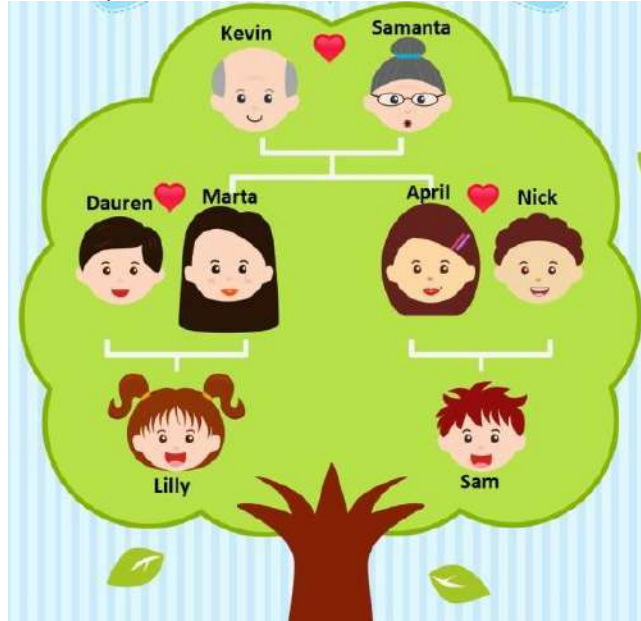
Learning objective 5.W5 5.W3 5.R6 5.U9

Assessment criteria

- understand family relationships
- call nationalities and countries correctly
- use Present Simple correctly

Writing

Task 1. Write family members correctly

1. Marta is Samantha's _____	5. Nick is April's _____
2. Sam is Nick's _____	6. Lilly is Sam's _____
3. Kevin is Dauren's _____	7. Marta is Sam's _____
4. Samantha is Lilly's _____	

Task 2. Write the nationalities and countries

1. Anna is from France She is _____
2. Lee is from _____. He is Japanese.
3. The Smiths are from the UK. They are _____
4. I am from _____. I am Greek.
5. Susan is from the USA. She is _____.
6. Mr. Hao is from _____. He is Chinese

Reading.

Task 3. Match the opposites.

1. Clever	A. Noisy
2. Funny	B. Strong
3. Quiet	C. Silly
4. Weak	D. Serious

1	2	3	4

Use of English.

Task 4. Underline the correct form of the verb using Present Simple Tense.

1. He play / plays football in the afternoon.
2. I have / has breakfast at 7 o'clock in the morning.

3. They **doesn't** / **don't** work on the computer in the evening.
4. Aidar **doesn't** / **don't** go to school on Sunday.
5. Masha **do** / **does** her homework in the afternoon.

Total: 22 points

My points: _____
My mark: _____

Summative assessment for the unit "The world of work"

Date _____

Learning objective 5.R5 5.W8

Assessment criteria

- Figure out the content of a short text on familiar topics
- Write topic related vocabulary accurately

Reading

Task 1. Read the text and do the task below

Mr. Thompson is 95 years old, he is a teacher. He is a good teacher. Mr. Thom has a family. He has got a wife. Her name is Maya. She is a nurse. He has got a daughter. Her name is Estela. She is an engineer. He also has got two sons Luis and Raul. Luis is a singer and Raul is a student, they are good children. They are happy.

Answer the questions:

1. How many children has Mr. Thompson got?
a) two b) three c) four
2. Mr Thompson's wife is a _____
a) teacher b) engineer c) nurse
3. Estela is an _____
a) student b) nurse c) engineer
4. Luis is Thompson's _____
a) father b) son c) brother
5. Luis is Raul's _____
a) brother b) father c) son
6. Estela is Maya's _____
a) mother b) daughter c) sister

Writing

Task 2. Write the time

A _____ B _____ C _____ D _____ E _____

Task 3. Listen to the sentences and match the names with the jobs and places of work

1. Bob		a) accountant	1 hospital
2. Assel and Mary		b) theme park mascots	2 barber shop
3. Nick		c) bakers	3 bank
4. Alice		d) hairdresser	4 bakery

5. Robert and Liza		e) nurse	5 city park
--------------------	--	----------	-------------

Total: 21 points

My points: _____

My mark: _____

Summative Assessment for the 2nd term

Date _____

Learning objectives 5.L8 5.R2 5.U9 5.S7

Assessment criteria

- listen and complete sentences
- understand the main points and details of the text
- make sentences correctly using Present Simple
- describe pictures using professions and workplaces

Listening

Task 1. Listen to the recording twice and fill in the blanks with suitable words.

My family 1 _____ in Melbourne. There 2 _____ six people in my family. My mother and father live in a 3 _____ house. The house has four bedrooms and a big backyard. There are 4 _____ in the front yard. My older brother, Alan, is 5 _____ and has two children. My younger brother, Bill, and my sister, Sue, live at home. My father 6 _____ in an office in Belmore. He is a manager. My mother works at home and looks after the house. I am very lucky to have a wonderful family.

Reading

Task 2. Read the text about Molly's job.

She works at a zoo I'm at the zoo with Molly. Molly works at the zoo. She looks after the big animals: elephants, giraffes, lions and tigers. Her favorite animals are the elephants. There are six elephants at the zoo. Two of the elephants are babies. They are very cute.

"Molly gets up at six o'clock. She starts work at seven o'clock. First, she feeds the lions and tigers. The lions and tigers eat meat. Then she feeds the giraffes and the elephants. They eat vegetables. The animals drink water. Molly says, "I go home at three o'clock. I'm always happy as I love my job!"

Read the text again and write next to the sentences True/False according to the text.

1. She looks after the big animals. _____	4. Molly gets up at 6 o'clock. _____
2. Her favorite animals are the tigers. _____	5. The lions eat salad. _____
3. There are four elephants at the zoo. _____	6. The animals drink water. _____

Use of English

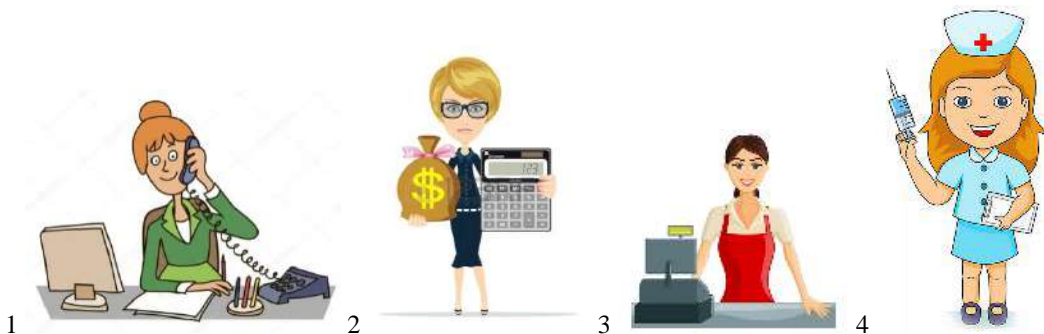
Task 3. Put the words in the right order to make sentences.

1. Paul / my / is / name _____	
2. France / from / am / I _____	4. Mummy / hospital/ works / in the / my _____
3. has / Bob / got/ eyes / green _____	5. at / o'clock / gets up / Ann / 8 _____

Speaking

Task.4 Choose one of the below shown pictures and describe it. Answer the questions:

- **Who is on the picture? (1)** - **Where does he/she work? (1)**

Total: 25 points

My points: _____

My mark: _____

Summative assessment for the unit “Creativity”

Date _____

Learning objective 5.L6 5.U9 5.R2

Assessment criteria

- listen to the sentences and choose the right picture next to the people`s names
- use the regular verbs in the Past Simple Tense in positive and negative sentences
- read and translate sentences into Russian using was/were, match the dates

Listening

Task 1. Listen to the sentences and choose the right letter next to the persons (a teacher reads it twice).

Jim	Thomas	Lucy	Sarah and Robert	Kate

Use of English

Task 2. Put the verbs in the brackets in the Past Simple Tense and translate the sentences.

-
 I my mum in the kitchen. (help)
-
 My sister the room. (clean)
-
 My mum the green car. (wash)
-
 My granny to the shop. (walk)

Task 3. Write the negative form in past simple of the regular verbs in the sentences below.

- 1) I phoned the police when I got home. I _____ the police when I got home.
- 2) She visited her grandmother yesterday morning. She _____ her grandmother yesterday morning.
- 3) We talked about our schooldays. We _____ about our schooldays.

- 4) The old man stayed in the library all day. The old man _____ in the library all day.
 5) The young man smoked a cigarette in the supermarket. The young man _____ a cigarette in the supermarket.

Reading

Task 4. Read and translate sentences into Russian

- 1) We were at the cinema last Friday. _____
- 2) She was at the library yesterday. _____
- 3) I was at home last night. _____
- 4) You were at the beach last Tuesday. _____
- 5) He was at the theatre yesterday. _____

Task 5. Read the date and write the numbers

nineteen oh five	
two thousand and seven	
eighteen fifty-four	
twenty eleven	
seventeen thirty-eight	
two thousand and three	

Total: 25 points

My points: _____

My mark: _____

Summative assessment for the unit “Reading for pleasure”

Date _____

Learning objective 5.R1 5.R5 5.R4 5.W2

Assessment criteria

- recognise and identify a limited range of familiar words in simple sentences
- understand the main points of short simple texts by using contextual clues
- use a simple picture dictionary
- write words of regular size and shapes

Reading

Task 1. Read the text and fill in the missing words. Write numbers 1-6 under the right words.

fast	home	good	mask	magic	strong

FACT FILE: Superheroes

FUN FACTS:

- The first Superman didn't have any hair - he was bald!
- The first Incredible Hulk was grey not green!
- In 2005 Superman became a vegetarian!

For thousands of years people have told stories about heroes. Heroes are strong, brave people who help others. Today we can read stories and watch films about superheroes. What is a superhero?

Superheroes have special powers which they use to do things like helping people and fighting crime. They usually wear special clothes, like a cape. Sometimes they wear a mask so no one knows who they are. Some superheroes use gadgets, like Spiderman's web shooter.

1

Modern superheroes started as stories in comic books. Superman was one of the first famous superheroes. The first Superman comic was published in 1938. Superman is an alien from the planet Krypton. He can fly and he is super strong. He is super fast and no weapons can hurt him. The only thing that can hurt him is Kryptonite rock from his home planet.

In 1941, Wonder Woman was created. She was the first female superhero. Wonder Woman's story comes from ancient Greek myths. She has some superhuman powers like Superman. She is good at fighting and she has lots of weapons too like a lasso and magic bracelets.

2

Reading

Task 2. Read the statements and mark whether the statement is **TRUE (T)** or **FALSE (F)**.

- Superheroes have superpowers. _____
- Spiderman uses gadget like web shooter. _____
- Superman can't fly. _____
- Wonder women first appeared on TV in 1938. _____
- Wonder Woman is bad at fighting. _____

Task 3. Read the names of fairy tales and match them with the pictures.

Do you know these popular stories?

1) Hansel and Gretel

2) Little Red Riding Hood

3) Sherlock Holmes

4) Beauty and the Beast

5) Robin Hood

6) The Little Mermaid

A

B

C

D

E

F

Writing

Task 4. Translate the missing words in the brackets from Russian into English and write them in the blanks.

- The Sheriff ordered the guards to _____ him. (арестовать)
- He was the _____ of the team. (лидер)
- There was a big fire in the _____ (лес).
- The fisherman went home and saw a new _____ (ведро).
- The golden fish offered the fisherman a _____ (желание)
- The fisherman's wife wanted to be a _____ (королева)
- The _____ stretched across Kazakhstan. (степь)
- The dombra is a musical _____ and a national symbol of Kazakhstan. (инструмент)

Total: 25 points

My points: _____

Summative assessment for the unit “Fantasy world”

Date _____

Learning objectives 5. W1 5.UE3 5.R6

Assessment criteria

- Group the words;
- Use degrees of the adjectives correctly;
- Understand the main points of the text.

Writing

Task 1. Group the words below to the right column (1 point for two right words)

Owl, panther, tiger, swan, centaur, pigeon, chimera, ape, minotaur, spider, ant, hawk, rhino, butterfly, dragonfly, unicorn.

Animals	Birds	Insects	Mythical creatures

Use of English.

Task 2. Fill in the blanks with the comparative form of the adjectives

Elephants are _____ than cats. (heavy)
 Whales are _____ animals in the world.
 Giraffes are _____ than dogs. (tall)
 Tortoises are _____ than lions. (slow)
 Gorillas are _____ than monkeys. (strong)
 Sharks are _____ than fish (dangerous)
 Parrots are _____ than owls. (noisy)
 Dolphins are _____ animals in the world. (intelligent)
 Koalas are _____ animals in the world. (lazy)

Reading

Task 3. Read the text and mark the sentences **True/False**

An unicorn is a legendary creature. It looks like a horse or goat, with one single horn on its head. The word *unicorn* means literally "one-horn". Unicorns are found in many stories and myths from different parts of the world, especially China and India. Its blood and horn usually have mystical powers.

In some pictures unicorns also have goat's feet or a lion's tail.

Most people say that unicorns are of the purest white, with long, tapering horns, cloven hooves, and graceful bodies. Yet some people still believe in unicorns.

Unicorns live in places like Europe, Asia and India. Some people think that in the horn of a unicorn, there are magical powers. The most common ideas are that it finds poison and cures sickness. Today, unicorns are a very popular fantasy book creature.

1. Unicorn looks like a horse or cow. _____
2. They are found in many stories and myths from different parts of the world, especially China and India. _____
3. Its blood and horn usually don't have mystical powers. _____
4. Nobody still believes in unicorns. _____
5. Unicorns are a very popular fantasy book creature. _____

Total: 22 points

My points: _____

My mark: _____

Summative Assessment for the 3rd term

Date _____

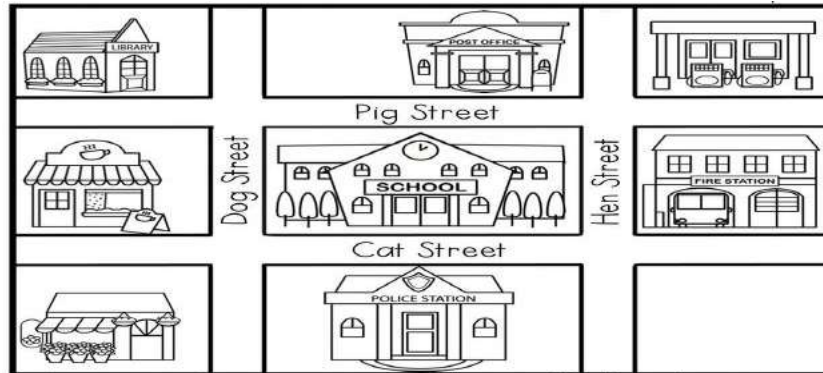
Learning objectives 5.L4 5.R2 5.W6 5.W8 5.S1

Assessment criteria

- Understand the main points of supported extended talk and follow the instructions
- Read and choose appropriate word and sentences to the pictures
- Make sentences correctly using right degree of comparison
- Answer the questions correctly

Listening

Task 1. Listen to the teacher and follow the instructions.

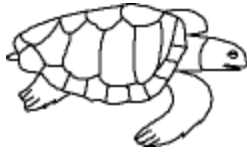

Reading

Task 2. Look at the picture. Circle the letter in front of the correct sentence.

1.
  - a. The boy eats lunch.
  - b. The boy has a little brown dog.
  - c. The boy plays football.
  - d. The boy rides a bike.
2.
  - a. The cat plays with a mouse.
  - b. The cat sleeps.
  - c. The cat eats food.
  - d. The cat has a little bird.
3.
  - a. The bird flies home.
  - b. The bird has a big cat.
  - c. The bird is in the nest.
  - d. The bird sings.
4.
  - a. The girl has a balloon.
  - b. The girl is at school.
  - c. The girl has a red book.
  - d. The girl sees a little cat.
5.
  - a. The dog plays with a ball.
  - b. The dog is in the house.
  - c. The dog has a big bone.
  - d. The dog is in the sea.

Task 3. Choose the right word down.

 <p>sheep butterfly finch</p>	 <p>ostrich pig shark</p>	 <p>yak sheep ox</p>	 <p>hyena eel lion</p>
 <p>fly elephant manatee</p>	 <p>dolphin octopus moth</p>	 <p>turtle alligator cicada</p>	 <p>lizard duck newt</p>

Writing

Task 4. Put the adjectives in the right degree of comparison

- * small
- * big

- * old
- * young

- 1) Football ball is ..... than handball ball.
- 2) Handball ball is ..... than football ball.
- 3) Golf ball is ..... ball.
- 4) Basketball ball is ..... ball.

- 5) Nabat is .....
- 6) Ayna is ..... than Shemshat.
- 7) Shemshat is .....
- 8) Shemshat is ..... than Ayna.

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____
- 4) _____
- 5) _____
- 6) _____
- 7) _____
- 8) _____

Speaking

Task 5. Answer the questions

- 1) What is your favorite genre of film? Why?
- 2) Call the most famous kind of sport among your friends.
- 3) Call 3 wishes of old woman from the story "The fisherman and the fish".
- 4) Give an example of mythical creatures, domestic and wild animals.

5) What did you do yesterday?

Total: 35 points

My points: _____
My mark: _____

Summative assessment for the unit “Sports”

Date _____

Learning objective 5.R3 5.W2. 5.U2.

Assessment criteria

- Understand sport vocabulary and use it correctly
- Complete sentences with appropriate words
- Make sentences correctly using some/any/much/many

Reading

Task 1. Read the sentences. Guess and fill in the right word according to the sport vocabulary

1 A game for two people who use rackets, a small soft ball and a low net. _____

2 A game played by two teams of 6 players each that is played on an ice rink _____

3 To play this kind of sport you should wear a helmet, a glove and have a bat with a small ball.
 _____

4 Two sportsmen fight with each other. They must wear white clothes. They can attack only the arms and legs of the opponent. _____

5 Each team has eleven players. The players have different colors. Only the goalkeeper can play the ball with the hands. _____

Task 2. Choose the odd word. ball/ water polo / helmet / bat

2. goggles/ skis / sticks / trainers
3. skiing / ice skating / volleyball / hockey
4. rugby / baseball / cycling / tennis
5. golf /karate / wrestling / box

Writing.

Task 3. Look at the pictures and complete the sentences.

Do	Go	Play
Karate	Swimming	baseball
wrestling	skiing	rugby

1 I _____ every day.

2 You _____ sometimes.

3 We _____ on Mondays.

4 They _____ often.

5 I _____ sometimes.

6 I _____ every day.

Use of English

Task 4. Fill in Some/Any/Much/Many

1 We haven't got _____ racquets in the cupboard.

2 There are _____ tennis balls on the floor.

3 How _____ time we left?

4 How _____ bats are there?

5 Have you got _____ baseball bats?

Total: 21 points

My points: _____

My mark: _____

Summative assessment for the unit "Holidays"

Date _____

Learning objective 5.C8 5.S4 5.UE10

Assessment criteria

- Talk about the weather in different cities
- Understand the content of the texts and do the tasks
- Use present continuous describing the picture

Speaking

Task 1. Look at the weather chart and talk about the weather.

New York 12°C 	Almaty 35°C 	Moscow 9°C 	Paris 1°C
-------------------	-----------------	----------------	---------------

Reading

Task 2. Read texts, match pictures to the postcards and complete the table.

1	
---	--

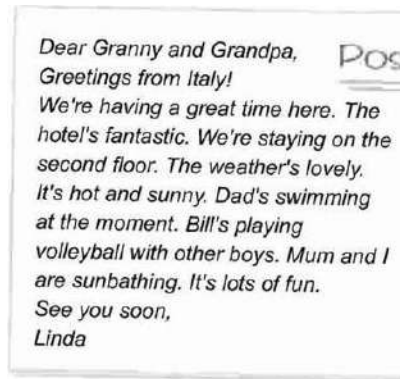

--	--

Name	Place	Weather
A	B	C

Dear Sam,
Ireland is so amazing! Today we visited the Cliffs of Moher, which are big cliffs looking out over the Atlantic Ocean. We have eaten a lot of stew and potatoes in Ireland. We also visited a town called Cobh, where the Titanic stopped before it hit the iceberg. Ireland is very wet and rainy. I hope you are having fun in Chicago!
Love,
Ms. Crowley

Hi Eric!

We're having a great holiday here in Scotland. We're staying in a hotel in the centre of Edinburgh. It's got a swimming pool but it's too cold to swim! There are lots of things to do. The people are very friendly, but sometimes I can't understand them.

Last week we went to Loch Ness but we didn't see the monster, unfortunately. Scotland is very beautiful but the weather is awful. It's very cold and windy and it rains every day!

Are you having a good holiday at the beach?

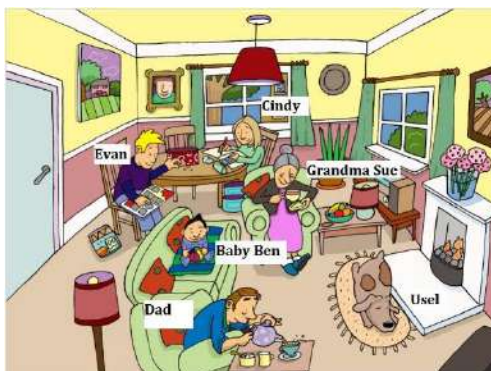
See you soon

Jenny x

Use of English

Task 3. Look at the pictures. Write sentences using Present Continuous affirmative/ negative

1. Usel _____ (sleep) now.

2. Baby Ben _____ (eat) now.
3. Cindy and Evan _____ (watch) TV now.
4. Dad and Grandma Sue _____ (drink) tea now.
5. Evan _____ (read) a magazine.

Total: 21 points

My points: _____

My mark: _____

Tasks for the Summative Assessment for the term 4

Date _____

Learning objective 5.L5 5.R4 5.W3 5.S3

Assessment criteria

- Listen and complete the conversation with appropriate words
- Understand the content of the texts and do the tasks
- Write missing words correctly
- Answer the questions correctly

Listening

Task 1. Listen to the conversation and complete the gaps with suitable verbs in The Present Continuous Tense. You will listen to the conversation twice.

dive	play	sit	swim	stand	read

1
Amy: Hello, Mum! We're 1) _____ at the beach!
Amy's Mum: That's good. Is Max in the sea?
Amy: No, he isn't. He is 2) _____ his book.

2
Amy's Mum: Is Holly in the sea?
Amy: No, she isn't. She's 3) _____ with her ball.

3
Amy: Leo is in the sea.
Amy's Mum: Oh, yes. Leo 4) is _____.
Amy: He isn't diving. He's surfing. He's very good.
Max: Look! Leo is 5) _____ on his hands!
Holly: Wow!

4
Max: Oh, no! Leo is falling!
Amy: Leo isn't surfing now. He is 6) _____.

Reading

Task 2. Read the text and write **True (T)** or **False (F)** next to the sentences.

Jack:
 I really love soccer. I'm a member of our school soccer team and I play four times a week.
 I also quite like cricket and I play it a lot in summer. I don't like table tennis, I think it's boring.

Cathlyn:
 I don't like sports at school very much, but I like going fishing with my dad. It's great fun and it's very exciting. Sometimes, in the holidays, we go to Scotland and go deep-sea fishing.

Sally:
 I absolutely hate gymnastics. Our gym teacher is really horrible. What I like best is swimming because I'm very good at it. I can swim the hundred metres faster than the other kids in my class. I also quite like badminton.

Isabelle:
 My favourite sport is karate. I also like tennis very much, but we don't play it in my school, so I go to a club with my best friend. I'm not very good at swimming and I really don't like it very much.

Joe:
 I have one favourite sport and that's cycling. But I don't like the sports we do at school.
 We play football and basketball. I think they're stupid games and I think they're boring.

Ronnie:
 I think basketball is great. I'd like to be a professional basketball player when I grow up. It's a really exciting and interesting game. My two brothers are in a basketball team and they teach me a lot. I don't like volleyball or skating. I think they're boring.

Tick off - true or false?

1. Sally's gym teacher is terrible. ☐ true ☐ false	2. Cathlyn and her dad go fishing. ☐ true ☐ false	3. Ronnie is a professional basketball player. ☐ true ☐ false
4. Isabelle doesn't play tennis at school. ☐ true ☐ false	5. Joe likes riding a bike. ☐ true ☐ false	6. Jack plays cricket in spring. ☐ true ☐ false
7. Ronnie thinks skating is boring. ☐ true ☐ false	8. Sally can swim 100 m very fast. ☐ true ☐ false	9. Jack plays soccer every day. ☐ true ☐ false

Writing

Task 3. Put the words in the box into the gaps.

winter	warm	group	autumn	leader	spring	summer	geese	together
--------	------	-------	--------	--------	--------	--------	-------	----------

Many birds fly away in _____1(осень). They know that _____2(зима) is coming. It will be too cold for them. The birds fly to _____3(теплые) places. Wild _____4(гуси) fly _____5(вместе) in a big _____6(группа). One of the geese will be the _____7 (лидер). The rest follow the leader. When _____8(весна) comes, the geese will return to their _____9(лето) homes.

Speaking

Task 4. Answer the questions.

- 1 What is the weather like today?
- 2 What is the season now?
- 3 What is the date today?
- 4 What sport are you good at?

Total: 28 points

My points: _____
 My mark: _____

TEACHER SUPPLEMENT

Script

Summative Assessment for the Cross curricular unit “Living things”

Task 2. (3 points)

- A. She is short. She is thin. She has got long curly hair. She has got big eyes and small mouth.
- B. She is short. She is fat. She has got short hair. She has got small eyes.
- C. He is tall. He is thin. He has got short hair. He has got small nose and big eyes.

Summative Assessment for the 1st term

Task 1. (2 points)

- 1. She has got red hair. She has got big blue eyes, a small nose and a big red mouth. She wears a green cap.
- 2. He has got brown hair. He has got small green eyes, a big nose and a small pink mouth. He wears a yellow scarf.

Summative assessment for the unit “The world of work”

Task 3. (10 points)

- 1. Ассель и Мэри работают аниматорами в городском парке.
- 2. Ник работает в банке бухгалтером.
- 3. Роберт и Лиза работают пекарями на пекарне.
- 4. Элис работает медсестрой в больнице.
- 5. Боб работает парикмахером в салоне.

Summative Assessment for the 2nd term

Task 1. (6 points)

My family lives in Melbourne. There are six people in my family. My mother and father live in a large house. The house has four bedrooms and a big backyard. There are flowers in the front yard. My older brother, Alan, is married and has two children. My younger brother, Bill, and my sister, Sue, live at home. My father works in an office in Bellmore. He is a manager. My mother works at home and looks after the house. I am very lucky to have a wonderful family.

Summative assessment for the unit “Creativity”

Task 1. (5 points)

- Kate watched an animated cartoon last night. It was interesting.
- Thomas watched a science fiction film about space yesterday. It was exciting.
- Sarah and Robert watched a comedy film last Saturday. It was funny.
- Lucy watched an action film yesterday. It was cool.
- Jim watched a horror film last Sunday. It was frightening.

Summative Assessment for the 3rd term

Task 1. (9 points)

Directions: Listen to your teacher and follow directions.

1. Color Pig Street pink.
2. Color Hen Street red.
3. Color Cat Street yellow.
4. Color Dog Street brown.
5. Color the Police Station blue.
6. Draw a tree next to the Post Office.
7. Draw a house in the bottom right corner.
8. Color the flower in the Flower Shop.
9. Draw a car on Hen Street.

© Annie Ma

Tasks for the Summative Assessment for the term 4

Task 1. (6 points)

Amy: Hello, mum! We're sitting at the beach!
 Amy's mum: That's good. Is Max in the sea?
 Amy: No, he isn't. He is reading his book.
 Amy's mum: Is Holly in the sea?
 Amy: No she isn't, she is playing with her ball.
 Amy: Leo is in the sea.
 Amy's mum: Oh, yes. Leo is diving.
 Amy: He isn't diving. He's surfing. He's very good.
 Max: Look! Leo is standing on his hands!
 Holly: Wow!
 Max: Oh, no! Leo is falling!
 Amy: Leo isn't surfing now! He is swimming.

Criteria assessment

Mark sheets

Summative Assessment for the Cross curricular unit "Home and away"

Criteria	Task	Descriptors	Mark
		A learner	
Write names in the right order using ordinal numbers	1	1 st -Tim	1
		2 nd -Jake	1
		3 rd - Sara	1
		4 th -Luna	1
		5 th - Nico	1
		6 th - Sack	1
		7 th -Laura	1
		8 th - Phillip	1
		9 th - Paul	1
		10 th -Tina	1
		11 th -Billy	1
		12 th - Charles	1
		13 th - John	1
Complete the sentences with the right prepositions of place.	2	Writes in in 1	1
		Writes Under in 2	1
		Writes on in 3	1
		Writes in front of in 4	1
		Writes behind in 5	1
		Writes on in 6	1
Complete the sentences with is/ isn't, are/ aren't correctly	3	Writes aren't in №1	1
		Writes is in №2	1
		Writes isn't in №3	1

		Writes are in №4	1
		Writes is in №5	1
		Writes isn`t in №6	1
		Writes aren`t in №7	1
Choose the odd word correctly.	4	Chooses sink	1
		Chooses book	1
		Chooses sofa	1
		Chooses pillow	1
		Chooses carpet	1
Total			31

Summative Assessment for the Cross curricular unit “Living things”

<i>Criteria</i>	<i>Task</i>	<i>Descriptors</i>	<i>Mark</i>
		<i>A learner</i>	
Translate into English to Russian / into Russian to English	1	Writes Его часы	1
		Writes Ее кроссовки	1
		Writes Твои перчатки	1
		Writes My cap	1
		Writes Their flowers	1
		Writes Our basketball / ball	1
Put the letter A B or C next to the right picture	2	Puts C in 1	1
		Puts A in	1
		Puts B in 3	1
Complete sentences correctly using have got / has got	3	Writes has got in 1	1
		Writes have got in 2	1
		Writes have got in 3	1
		Writes has got in 4	1
		Writes have got in 5	1
		Writes have got in 6	1
Read and match the opposite sentences	4	Matches 1 with D	1
		Matches 2 with E	1
		Matches 3 with B	1
		Matches 4 with C	1
		Matches 5 with A	1
Total			20

Summative Assessment for the 1st term

Assessment criteria	Task	Descriptor. A learner:	Mark
Listen and draw parts of the body	1	Draws red hair, big blue eyes, a small nose a big red mouth and a green cap to the girl	1
		Draws brown hair, small green eyes, a big nose, a small pink mouth and a yellow scarf to the boy	1
Match the pictures with the words about “My house”	2	Living room with 7	1
		Swimming pool with 9	1
		Roof with 2	1
		Corridor with 4	1
		Chimney with 1	1
		Garage with 6	1
		Kitchen with 8	1

		Bedroom with 3	1
		Bathroom with 5	1
Answer the questions about the text “Jane’s house”	3	Writes “She is from England” in 1	1
		Writes “There are two floors” in 2	1
		Writes “There are kitchen, dining room , living room” in 3	1
		Writes “There are two bedrooms and a bathroom” in 4	1
		Writes “On the backyard” in 5	1
Write plurals	4	Writes flags	1
		Writes leaves	1
		Writes foxes	1
		Writes men	1
		Writes ladies	1
		Writes sofas	1
Describe people using adjectives	5	Says She is plump/fat	1
		Says He is tall/thin	1
		Says He is old	1
		Says It is small/ young	1
		Says He is short/tall	1
Total			27

Summative assessment for the unit “Values”

Criteria	Task	Descriptors	Mark
		A learner	
Complete sentences using correct family member	1	Writes daughter in 1	1
		Writes son in 2	1
		Writes father-in-law in 3	1
		Writes grandma in 4	1
		Writes husband in 5	1
		Writes cousin in 6	1
		Writes aunt in 7	1
Write names of nationalities and countries correctly	2	Writes French	1
		Writes Japan	1
		Writes British	1
		Writes Greece	1
		Writes American	1
		Writes China	1
Find antonyms of adjectives	3	Match 1 with C	1
		Match 2 with D	1
		Match 3 with A	1
		Match 4 with B	1
Complete sentences using verbs in Present Simple correctly	4	Chooses plays in 1	1
		Chooses have in 2	1
		Chooses don` t in 3	1
		Chooses doesn` t in 4	1
		Chooses does in 5	1
Total			22

Summative assessment for the unit “The world of work”

<i>Assessment criteria</i>	<i>Task</i>	<i>Descriptors:</i>	<i>Mark</i>
		<i>A learner</i>	
Answer the questions correctly according to the text	1	Marks 1-b	1
		Marks 2-c	1
		Marks 3-c	1
		Marks 4-b	1
		Marks 5-a	1
		Marks 6-b	1
Writes time correctly using appropriate prepositions	2	Writes “It’s six/6 o’clock”	1
		Writes “It’s ten/10 past 10 / ten”	1
		Writes “It’s five/5 to 12/twelve”	1
		Writes “It’s half past 6/six”	1
		Writes “It’s a quarter past eight / 8”	1
Listen Russian speech and identify appropriate information in English using topical vocabulary “Professions”	3	Matches 1 –d - 2	2
		Matches 2 – b - 5	2
		Matches 3 – a - 3	2
		Matches 4 – e - 1	2
		Matches 5 – c - 4	2
Total marks			21

Summative Assessment for the 2nd term

<i>Assessment criteria</i>	<i>Task</i>	<i>Descriptors</i>	<i>Mark</i>
		<i>A learner:</i>	
Listen and put the missing words correctly	1	Puts “Lives” to 1	1
		Puts “Are” to 2	1
		Puts “Large” to 3	1
		Puts “Flowers” to 4	1
		Puts “Married” to 5	1
		Puts “Works” to 6	1
Understand the main points and details of the text and answer the questions	2	Writes True	1
		Writes False	1
		Writes False	1
		Writes True	1
		Writes False	1
Make sentences right using correct word order	3	My name is Paul	1
		I am from France	1
		Bob has got green eyes	1
		My mummy works in the hospital	1
		Ann gets up at 8 o c’clock	1
Answer the questions correctly	4	Answers “Secretary/ office”	2
		Answers “Accountant/bank/office/school”	2
		Answers “Cashier/shop/bank”	2
		Answers “Nurse/hospital”	2
Total marks			25

Summative assessment for the unit “Creativity”

<i>Assessment criteria</i>	<i>Task</i>	<i>Descriptors</i>	Mark
		<i>A learner:</i>	
Listen the text and match appropriate films and persons	1	Puts "A" to Lucy	1
		Puts "B" to Kate	1
		Puts "C" to Thomas	1
		Puts "D" to Jim	1
		Puts "E" to Sarah and Robert	1
Complete sentences using Past Simple Tense in affirmative and negative forms	2	Writes - I helped my mum in the kitchen.	1
		Writes - My sister cleaned the room.	1
		Writes - My mum drove the green car.	1
		Writes - My granny went to the shop.	1
	3	Writes - I didn't phone the police...	1
		Writes - She didn't visit her grandmother...	1
		Writes - We didn't talk about...	1
		Writes - The old man didn't stay in the...	1
Translate sentences into Russian using "to be" in the Past Simple	3	Writes - Мы были в кино в прошлую пятницу.	1
		Writes - Она была вчера в библиотеке.	1
		Writes - Я был дома прошлой ночью.	1
		Writes - Ты был/ Вы были на пляже в прошлый вторник.	1
		Writes - Он был вчера в театре.	1
Write the dates correctly	4	1905	1
		2007	1
		1854	1
		2011	1
		1738	1
		2003	1
Total marks			25

Summative assessment for the unit "Reading for pleasure"

<i>Assessment criteria</i>	<i>Task</i>	<i>Descriptor</i>	<i>Mark</i>
		<i>A learner</i>	
Read the text and fill in the missing words. Write numbers 1-6 under the right words.	1	writes 1 by good	1
		writes 2 by mask	1
		writes 3 by strong	1
		writes 4 by fast	1
		writes 5 by home	1
		writes 6 by magic	1
Read the statements and mark whether the statement is TRUE or FALSE	2	marks True in 1	1
		marks True in 2	1
		marks False in 3	1
		marks False in 4	1
		marks False in 5	1
Read the names of characters and match them with the pictures.	3	matches 1 with D	1
		matches 2 with B	1
		matches 3 with A	1
		matches 4 with F	1
		matches 5 with C	1
		matches 6 with E	1
Translate the missing words in the brackets from Russian into English and write them in the blanks	4	writes arrest in 1	1
		writes leader in 2	1
		writes forest in 3	1
		writes bucket in 4	1

	writes wish in 5	1
	writes queen in 6	1
	writes steppe in 7	1
	writes instrument in 8	1
Total marks		25

Summative assessment for the unit “Fantasy world”

<i>Assessment criteria</i>	<i>Task</i>	<i>Descriptor</i>	<i>Mark</i>
		<i>A learner</i>	
Group the words correctly	1	writes panther, tiger, ape, rhino in the 1 st column	2
		writes owl, swan, pigeon, hawk in the 2 nd column	2
		writes spider, ant, butterfly, dragonfly in the 3 rd column	2
		writes centaur, chimera, minotaur, unicorn in the 4 th column	2
Complete sentences using correct degree of comparison	2	Writes - heavier	1
		Writes – the biggest	1
		Writes - taller	1
		Writes – slower	1
		Writes – stronger	1
		Writes – more dangerous	1
		Writes - noisier	1
		Writes – the most intelligent	1
Read the statements and mark whether the statement is TRUE or FALSE according to the text	3	Marks False in 1	1
		Marks True in 2	1
		Marks False in 3	1
		Marks False in 4	1
		Marks True in 5	1
Total marks			22

Summative Assessment for the 3rd term

<i>Assessment criteria</i>	<i>Task</i>	<i>Descriptor</i>	<i>Mark</i>
		<i>A learner</i>	
Understand the main points of supported extended talk and follow the instructions	1	Colors Pig Street pink	1
		Colors Hen Street red	1
		Colors Cat Street yellow	1
		Colors Dog Street brown	1
		Colors the police station blue	1
		Draws a tree next to the post office	1
		Draws a house in the bottom right corner	1
		Colors the flowers orange	1
		Draws a car on Hen Street	1
Read and choose appropriate word and sentences to the pictures	2	1-d	1
		2-b	1
		3-c	1
		4-a	1
		5-b	1
	3	Underlines “ butterfly ”	1
		Underlines “ pig ”	1
		Underlines “ sheep ”	1

		Underlines “ frog ”	1
		Underlines “ elephant ”	1
		Underlines “ dolphin ”	1
		Underlines “ turtle ”	1
		Underlines “ lizard ”	1
Make sentences correctly using right degree of comparison	4	Writes – bigger in 1	1
		Writes – smaller in 2	1
		Writes – the smallest in 3	1
		Writes – the biggest in 4	1
		Writes – the oldest in 5	1
		Writes – older in 6	1
		Writes – the youngest in 7	1
		Writes – younger in 8	1
Answer the questions correctly	5	Give correct, full answers	5
Total marks			35

Summative assessment for the unit “Sports”

<i>Assessment criteria</i>	<i>Task</i>	<i>Descriptor</i>	<i>Mark</i>
		<i>A learner</i>	
Understand sport vocabulary and use it correctly	1	Writes – tennis in 1	1
		Writes – ice hockey in 2	1
		Writes – baseball in 3	1
		Writes – karate in 4	1
		Writes – football/soccer in 5	1
	2	Chooses – water polo in 1	1
		Chooses – trainers in 2	1
		Chooses – volleyball in 3	1
		Chooses – cycling in 4	1
		Chooses – golf in 5	1
Complete sentences with appropriate words	3	Puts – do karate in 1	1
		Puts – do wrestling in 2	1
		Puts – play rugby in 3	1
		Puts – go swimming in 4	1
		Puts – play baseball in 5	1
		Puts – go skiing in 6	1
Make sentences correctly using some/any/much/many		Writes - any	1
		Writes - some	1
		Writes – much	1
		Writes - many	1
		Writes - any	1
Total marks			21

Summative assessment for the unit “Holidays”

<i>Assessment criteria</i>	<i>Task</i>	<i>Descriptor</i>	<i>Mark</i>
		<i>A learner</i>	
Talk about the weather in different cities	1	In New York it’s windy today. Calls the number 12 in English correctly	2
		In Almaty it’s hot today. Calls the number 35 in English correctly	2
		In Moscow it’s rainy today.	2

		Calls the number 9 in English correctly	
		In Paris it's snowy today. Call the number 1 in English correctly	2
Understand the content of the texts and do the tasks	2	1- C	1
		2- B	1
		3- A	1
	3	Writes – Linda-Italy- hot and sunny	1
		Writes – Ms Crowley- Ireland- wet and rainy	1
		Writes – Jenny- Scotland- cold and windy	1
Use present continuous describing the picture	4	Writes – is sleeping in 1	1
		Writes – isn't eating in 2	1
		Writes – aren't watching in 3	1
		Writes – are drinking in 4	1
		Writes – is reading in 5	1
Total marks			21

Tasks for the Summative Assessment for the term 4

<i>Assessment criteria</i>	<i>Task</i>	<i>Descriptor</i>	<i>Mark</i>
		<i>A learner</i>	
Listen and complete the conversation with appropriate words	1	Sit-1	1
		Read-2	1
		Play -3	1
		Dive-4	1
		Stand- 5	1
		Swim -6	1
Understand the content of the texts and do the tasks	2	1- True	1
		2-True	1
		3- False	1
		4- True	1
		5- True	1
		6-False	1
		7-True	1
		8-True	1
		9-False	1
Write missing words correctly	3	1-autumn	1
		2-winter	1
		3-warm	1
		4-geese	1
		5- together	1
		6- group	1
		7-leader	1
		8-spring	1
		9-summer	1
Answer the questions correctly	4	Give correct, full answers	4
Total marks			28

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ АЯСЫНДА БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН АҒЫЛШЫН ТІЛІН БЕЛСЕНДІ ОҚУДЫҢ ӘДІС – ТӘСІЛДЕРІ»

ӘДІСТЕМЕЛІК ҚҰРАЛ
Исаева Индира Шекерхановна
№15 мектеп-гимназиясы, Тараз қ.

«Болашақта ұлттың табысты болуы оның табиғи байлығымен емес, адамдарының бәсекелік қабілетімен айқындалады. Сондықтан, әрбір қазақстандық, сол арқылы тұтас ұлт ХХІ ғасырға лайықты қасиеттерге ие болуы керек. Мысалы, компьютерлік сауаттылық, шет тілдерін білу, мәдени ашықтық сияқты факторлар әркімнің алға басуына сөзсіз қажетті алғышарттардың санатында. Сол себепті, «Цифрлы Қазақстан», «Үш тілде білім беру», «Мәдени және конфессияаралық келісім» сияқты бағдарламалар – ұлтымызды, яғни барша қазақстандықтарды ХХІ ғасырдың талаптарына даярлаудың қамы»- деп Елбасымыз айтқандай балаларға саналы тәрбие, сапалы білім беріп, бәсекеге қабілетті ұрпақ тәрбиелеу үшін мен де өз үлесімді қоса отырып, ағылшын тілінде осындай авторлық бағдарлама жасадық. Қолданыстағы тілді үйрену оқушыларға сол тілдің қолдануының маңыздылығын, қосымша саяси, мәдени, тарихи бағытта қолданылатын сөз тіркестерімен таныстыру. Әлемдік тіл ретінде бейресми түрде орныққан ағылшын тілін меңгерту ұлттың бәсекеге қабілеттілігін шындай түседі.

Ұсынылып отырған авторлық бағдарлама **«Жаңартылған білім беру аясында бастауыш сынып оқушыларын ағылшын тілін белсенді оқудың әдіс–тәсілдері»** атты әдістемелік құрал, тілдік қатынасты орнатуға көмек ретінде бастауыш сынып оқушыларына арналған. Әдістемелік құралда бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділік деңгейін көтеру, білім алу жағынан өз мүмкіндігін көрсету, оқушылардың оқу уәжін дамытуға көмек тигізуде көкейкестігі көзделеді. Әдістемелік құралда жаңартылған білім беруге сай әдіс–тәсілдерді, Google Jamboard (интерактивті онлайн тақта), Quizizz және т.б. ойын түрлерін ашып көрсетілген. Бастауыш мектеп - оқушы тұлғасы мен санасының дамуы қуатты жүретін, ерекше құнды, қайталанбас кезең. Әдістемелік құралда бастауыш сыныптарда ауызша әдіс, көрнекілік әдіс, тәжірибелік әдіс, тыңдалым және айтылым, индуктивті әдіс, жоба, ойын түрлерін қолдана отырып: сөздік қорын дамыту, ауызекі сөйлеу қабілеттерін арттыру, өзіндік жұмыс жасауға үйрету, ойын, сұрақ-жауап, өлең сөздерін толықтыру, суретке қарап мәтін құру, тірек-сызба сөздері арқылы баяндау, мазмұнын түсінуі бойынша сурет салып, суреттеу, өзіне берілген сұрақты тыңдап, түсініп, қысқа жауап беруге белгілі бір дәрежеде жүйелі сөйлей білуге, диалог түрінде әңгімелесе білуге, карточкаларды қолдану арқылы оқушының тілге деген қызығушылығын ояту. Авторлық бағдарламада оқушының жас ерекшелігін негізге ала отырып, оқытудың әртүрлі әдіс-тәсілдері сарапталып, мысалдар келтірілген.

Жаңартылған білім беру аясында бастауыш сынып оқушыларын ағылшын тілін белсенді оқудың әдіс – тәсілдері

“Жай біліп қоймаңыз, тәжірибеде қолданыңыз”

(Рой Т. Беннетт, Жүректегі жарық)

(1) Кіріспе

- Жаңартылған білім беру бағдарламасы өз бастауын Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011 - 2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасынан алады
- Аталмыш бастаманың **басты мақсаты** еліміздің экономикасының орнықты дамуы үшін сапалы білімнің қолжетімділігін қамтамасыз ету арқылы адами капиталды дамыту, білімнің бәсекеге қабілеттілігін арттыру болып табылады.

(Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011 - 2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы)

Жаңартылған білім беру бағдарламасының негізгі мақсаты – оқушыларды сындарлы оқытуға үйрету, әлемдік білім кеңістігіне қол жеткізу, инновациялық білім негіздерін терең меңгерту. Жаһандану заманында жас ұрпақтың жаңаша ойлау қабілетін, белсенділігін арттыру, білімге деген құштарлығын ояту, өмірінде оны қолдана білу, отансүйгіштік қасиетін одан әрі дамытуға бағыттау – ұстаздың басты міндеті деп білемін.

(2) Жаңартылған білім беру бағдарламасының ерекшелігі

Спиральдылық қағидасы, яғни тақырыптан тақырыпқа, сыныптан сыныпқа білім мен дағдыларды біртіндеп арттыру;

Оқу мақсаттарын құруда оқушылардың ойлау қабілеттерін бастапқы деңгейден (білу, түсіну, қолдану) жоғары деңгейлерге (талдау, синтездеу, бағалау) көтеру;

Үштілділік бағдарламасын толық іске асыру мақсатында пәнаралық байланысты тиімді түрде ұйымдастыруға мүмкіндік беретін «айқас тақырыптардың» болуы (АҚ “Өрлеу”, 2017).

Оқушылардың оқылым, жазылым, айтылым, тыңдалым, сонымен қатар әр түрлі мәселелерді шешу, ғылыми зерттеулер жүргізу және ақпараттық материалдарды талдау дағдыларын дамыту. Оқушылар әр пәнді түсінетіндігін көрсетіп қана қоймай, ол білімді әртүрлі жағдайларда қолдана алулары керек (АҚ “Өрлеу”, 2017).

(2) Жаңартылған білім беру бағдарламасының ерекшелігі

Ұстаздың рөлі қалай өзгерді?	Барлық оқушыларды оқу процессіне тарта отырып, ынтымақтастық ортаны құру, <i>оқушылардың өзіне деген сенімін, жауапкершілігін, ішкі дүниетанымын, рефлексиясын</i> , сонымен қатар барлық қызмет түрлерін жоспарлау қабілеттерін дамыту; ресурстарды тиімді пайдалану, кері байланыс беру және оқушылардың жетістігін бақылай білу.
Сабақты жоспарлау қалай өзгерді?	Сабақты жоспарлауды <i>күтілетін нәтижеден</i> (мақсаттан) бастау керек, содан кейін стандартта белгіленген және оқушының нақты тапсырмаларды орындауы үшін қажетті білім мен дағдылар жиынтығы негізінде оқу бағдарламасын құру керек (АҚ “Өрлеу”, 2017).

(2) Жаңартылған білім беру бағдарламасының ерекшелігі

Ұстаздың сыныптағы рөлі білім берушіден фасилитаторға қарай өзгеруде.

Фасилитатор (ағылш. facilitator, лат. facilis «жеңілдету») — бұл топтық қарым-қатынасты сәтті қамтамасыз ететін адам.

Фасилитатор *талқылау мен сұрақ қою* арқылы *оқушыларды басқалардың ойларын тыңдауға, ойлануға, жазуға, рефлексия жасауға, өмірден алынған мәселелерді шешуге, және жаңа идеялар тудыру мен шығармашылықпен айналысуға* итермелейді.

Яғни, оқу процессінде *ұстаз түсініксіз ақпаратты нақтылайтын немесе жол сілтейтін тұлғаға айналды.*

(3) Бастауыш сыныптарда ағылшын тілін оқытуда әдіс-тәсілдердің алатын орны

Сабақта *белсенді оқу әдістерін қолдану*, оқушылардың өзіндік рефлексия дағдыларын дамытуға мүмкіндік беру

Оқушылардың сынып жұмысына үлес қосуға, оқу-тәрбие процесінің белсенді мүшесі болуға, құрдастарымен қарым-қатынасты дамытуға мүмкіндік беру

Танымдық белсенділіктің деңгейін көтеру, сонымен қатар мұғалімге оқу-тәрбие процесін қызықты етіп ұйымдастыру маңызды (АҚ “Өрлеу”, 2017).

Белсенді оқу әдістері дегеніміз - оқыту процесінің басты мақсаты болып оқушының оқуы қойылады. Белсенді оқыту оқушылардың алған білімдеріне ғана емес, оқушының қалай білім алуына бағытталған.

Оқушыларға мұғалімнен пассивті ақпарат алудың орнына ‘терең ойлануға’ мүмкіндік алады. Зерттеулер оқушыларда жай ғана айтып беру арқылы түсінік қалыптастыру мүмкін емес екендігін көрсетеді.

Белсенді оқыту кезінде оқушылар өздерінің оқуларына жетекшілік етеді. Олар мұғалімнің берген мүмкіндіктеріне жауап ретінде өздерінің білімдері мен түсініктерін қалыптастырады.

(3) Бастауыш сыныптарда ағылшын тілін оқытуда әдіс-тәсілдердің алатын орны

Сабақты жоспарлау кезінде әр ұстаз өзіне екі сұрақ қою керек:

(1) менің әдіс-тәсілдерім сыныптағы әр оқушыға сабаққа белсенді қатысуға мүмкіндік береді ме?

(2) менің әдіс-тәсілдерім сыныптағы әр оқушыға ақпаратты жай ғана қабылдап қоймай, белсенді түрде ойлануға мүмкіндік береді ме?

(3) Бастауыш сыныптарда ағылшын тілін оқытуда әдіс-тәсілдердің алатын орны

Сыни ойлау жаттығуларын енгізу

Талқылаулар жасату

Ынтымақтастықта жұмыс орындату

Қимыл әрекет жасату

Шығармашыл тапсырмалар беру

(4) Әдіс-тәсілдің түрлері

Lexical approach	The lexical approach (Ауызша әдіс) is a method of teaching foreign languages described by Michael Lewis in the early 1990s. The basic concept on which this approach rests is the idea that an important part of learning a language consists of being able to understand and produce lexical phrases as chunks. In the lexical approach, instruction focuses on fixed expressions that occur frequently in dialogues, which Lewis claims make up a larger part of discourse than unique phrases and sentences.
Visual Approach	Visual learning (Көрнекілік әдісі) is a learning style in the Fleming VAK/VARK model where a learner needs to <i>see</i> information in order to process it. Visual Learners can utilize graphs, charts, maps, diagrams, and other forms of visual stimulation to effectively interpret information.
Communicative Language Teaching	Communicative language teaching (CLT) , or the communicative approach (Тәжірибелік әдіс), is an approach to language teaching that emphasizes interaction as both the means and the ultimate goal of study. Learners in environments using CLT techniques learn and practice the target language by interactions with one another and the instructor.
Audio-Lingual Method	The Audio-lingual Method (Тыңдалым және Айтылым) is a method of foreign language teaching which emphasizes the teaching of listening and speaking before reading and writing.
Inductive	Inductive approach (Индуктивті әдіс). The inductive method of teaching means that the teacher presents the rule through situations and sentences and does guided practice, then the learners do free practice. After that, the teacher deduces or elicits the rule form from the learners themselves by themselves.

Craft Work	Craftwork (Қолөнер). A craftwork is an applied form of art, a social and cultural product reflecting the inclusive nature of folk imagination.
Total Physical Response	Total Physical Response (TPR) (жалпы физикалық реакция) is a method of teaching language or vocabulary concepts by using physical movement to react to verbal input. The process mimics the way that infants learn their first language, and it reduces student inhibitions and lowers stress.

Lexical approach (Сөздік).

Ағылшын тілінде ауызша сөйлеу қабілеттерін дамыту бағытында түрлі іс-әрекет ұйымдастыруға болады. Шетел тілі пәні бойынша оқушы ереже мен ұғымдар анықтамасын тек жаттап алғаннан гөрі, оларды іс жүзінде саналы түрде қолдана алуы қажет. Түрлі тапсырмалар мен жаттығулар арқылы теориялық білімді шыңдауға болады.

Әдістің түрлері: **Google Jamboard (интерактивті онлайн тақта) Introduce New Vocabulary; Matching; Rearrange the letters; Complete the missing letters;**

1. Introduce New Vocabulary

I love using Jamboard to introduce and/or review new vocabulary from the books we are reading. An image is worth a thousand words, so why not use the Google Image feature in Jamboard to have your pupils better understand new vocabulary!

Introduce New Vocabulary

What does this word mean to you? Add words and images to the board!

Windy	Cold	Hot	Rainy
			
			

2. Matching

To have a secret

<https://www.liveworksheets.com>

3. Rearrange the letters

[Smiles 3gr. PB.](#)

4. Complete the missing letters

<https://www.liveworksheets.com>

Visual learning (Көрнекілік әдісі)

Оқытудағы көрнекілік әдіс әр түрлі қабылдау түрлеріне жатады (көрнекі, есту, көру, тактика және т.б.). Мысалы, бастауыш сыныптарда табиғатты зерттеген кезде («Жыл мезгілдері», «ауа-райы» және т.б.), табиғи заттар мен табиғатқа жақын суреттердің мәні жоғары.

Әдістің түрлері: *Google Jamboard (интерактивті онлайн тақта) Character Traits; True or False; Can you find; Talk with your friends;*

1. Character Traits

Use Jamboard to create concept maps and charts for your character unit! This is a great collaborative activity, allowing your students to share their thinking about characters with their peers as you share a read-aloud.

Spider-Man

friendly

hero

clever

strong

ugly

2. True or False

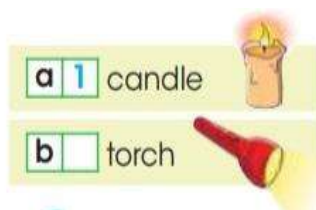
1. There are three seasons in the year.
2. I am always cold in winter.
3. It usually rains in October.
4. The weather is warm in March.
5. It is snowing in June.
6. It is raining now.
7. You can see different colors in autumn.
8. There are twelve months in the year.

<https://www.liveworksheets.com>

3. Can you find

A)

[Smile 3gr PB](#)

4. Talk with your friends

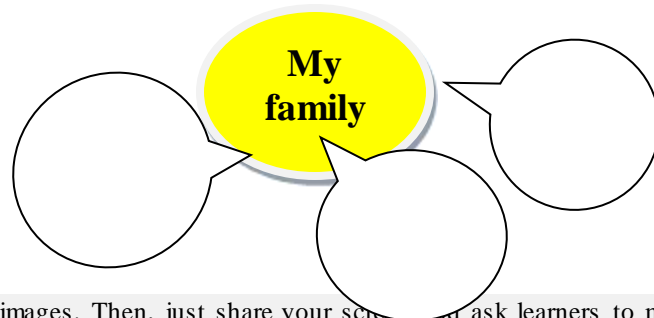
[Smile 3gr PB](#)

Communicative Language Teaching

Оқудың тәжірибелік әдістері арқылы оқушылар тәжірибелік қызметпен айналысып, тәжірибелік іскерліктері мен дағдыларын қалыптастырады.

Әдістің түрлері: *Google Jamboard (интерактивті онлайн тақта) Pictionary; Brainstorming;*
Case study

1. Brainstorming

2. Pictionary

It's so easy to draw funny images. Then, just share your screen and ask learners to make sentences. If they're feeling creative, they can take turns to draw and their peers can shout out sentences.

Case study

A) The magic fish

Every day, Robert's grandfather went fishing. One day, Robert asked to go too. 'Well, I want to catch the magic fish. The first person to eat it will become the cleverest person in the world. Can you help me?' 'Yes!' said Robert, and they went fishing. First, they caught a yellow fish with purple spots. 'Wow! Is that the magic fish?' asked Robert. 'No,' said his grandfather. Then they caught a blue fish with red stripes. 'Is that the magic fish?' asked Robert. 'No,' said his grandfather. Suddenly, they caught a big, beautiful silver fish with pink and green diamonds. Robert's grandfather jumped for joy. It was the magic fish! They started to cook the fish, and his grandfather went to get some more wood. He asked Robert to watch the fish, but not to eat any of it. Robert watched the fish very carefully. He saw a tiny bubble on its tail. He touched it with his finger. Pop! The bubble burst. The fish was very hot and burnt his finger. Ouch! He put his finger in his mouth. When his grandfather came back, he saw that something was different. 'Did you touch the fish?' asked his grandfather. 'Yes, I'm sorry,' said Robert. His grandfather sighed a happy sigh and gave Robert a big hug. 'The magic fish chose you. You are the cleverest boy in the world, and I am the proudest grandfather ever!'

3. Make it right!

Watch the story. Find the mistake, underline it and write the correct word.

- a. Every day, Robert's grandmother went fishing.
- b. His grandfather asked him to help catch a normal fish.
- c. They caught a yellow fish with purple diamonds.
- d. They caught a blue fish with red spots.
- e. They caught a big, beautiful silver fish with pink and green stripes.
- f. They started to eat the fish.
- g. His grandfather went to get some more fish.
- h. Robert touched the bubble with his tongue.
- i. The fish was very cold.
- j. His grandfather was the saddest grandfather ever.

grandfather

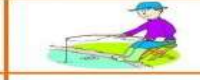
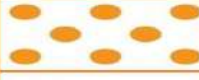

The magic fish

1. What's the word?

Write the word under the pictures.

a b c

grandfather	fishing	fish	spots	stripes	diamonds
cook	bubble	tail	finger	mouth	touch
					
	grandfather				
					

2. What's the order?

Watch the story and put the sentences in order.

1 2 3

	Next, they caught a blue fish with red stripes.
	He put his finger in his mouth.
1	One day, Robert and his grandfather went fishing.
	Robert touched a bubble on the fish's tail.
	First, they caught a yellow fish with purple spots.
	They wanted to catch the magic fish.
	He became the cleverest boy in the world.
	Finally, they caught the magic fish with pink and green diamonds.

The Audio-lingual Method (Тыңдалым және Айтылым)

Оқушылардың тыңдалым және айтылым дағдысын дамыту мақсатында бірнеше әдістер қолданылады. Тыңдалым барысында мәтіннің жалпы мазмұнын ұғу, нақты мәлімет табу, детальдарды түсіну, сөйлеушінің ұстанымы мен көзқарасы білу мақсаттары көзделеді.

Әдістің түрлері: *Google Jamboard (интерактивті онлайн тақта)* *Sorting wall;* *Predicting/rememembering content; Fill the gaps*

1. Sorting wall

In the sorting wall activity, students will map complex topics by grouping, organizing, and connecting related information.

This activity works well for any topic with a large number of interrelated learning objectives. In the example below, students are asked to organize the principle characters from Romeo & Juliet. This complex story can be difficult to follow, but after spending some time sorting and organizing the characters, students should have a better understanding of how they relate to one another. This activity can be done in small groups of 3-5 students or individually.

There is no right or wrong way to complete this activity, but students must be able to justify and explain their system. Make sure you reserve time for students to share their finished frame with the class and explain how they chose to organize it.

2. Predicting/remembering content

Before reading a text/listening to a recording, you can use it to ask learners to make predictions about the content. If they've already read a text in a previous lesson and you need to create a link with the next lesson, ask them to write what they remember about the text. In the example below, my pupils wrote what they remembered about the what they had read in our previous class.

3. Fill the gaps

2. Choose the answer!

Listen to the poem. Circle the correct answer.

- a. play _____ **the floor / (a game) / the dog**
- b. dust _____ **the shelves / the washing-up / the rugs**
- c. sweep _____ **the food / the toilet / the floor**
- d. vacuum _____ **the washing-up / the sink / the rugs**
- e. clean _____ **the shower and sink / the game / Mum**
- f. lay _____ **the dog / the table / the bathroom**
- g. do _____ **the points / the housework cup / the washing-up**
- h. walk _____ **the car / the dog / the shelves**

Inductive approach (Индуктивті әдіс).

Бұл әдіс нақты тұжырымдамадан басталып, кең жалпылау мен теорияларға баратын қорытынды жасаудың бір түрі ол жалпы тұжырымдар жасау үшін кейбір нақты бақылаулар мен шаралардан басаталады. Индуктивті әдіс үш кезеңнен тұрады: бақылау, үлгіні түсіну/сақтау және теорияны құру.

Step1.

Observation(Байқау кезеңі)

- Here you need a lot of examples

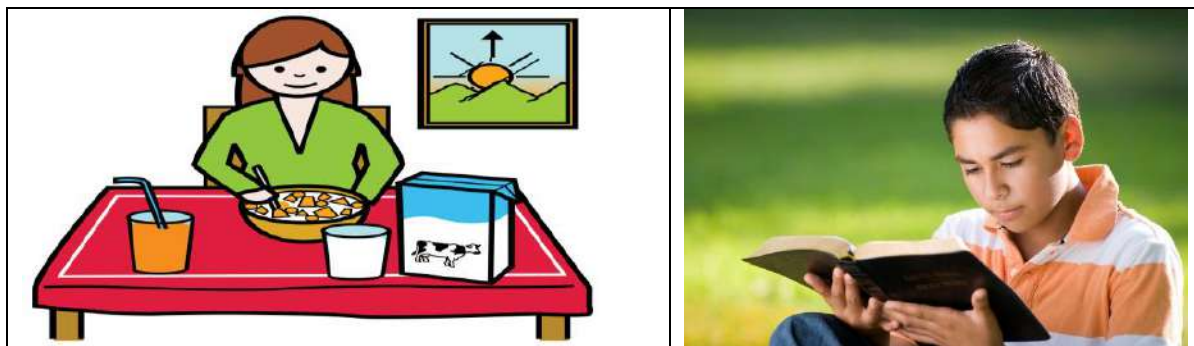
- Or else they won't make it to the next step

Present Continuous

She is having breakfast

He is reading a book

Step2.

Үлгіні түсіну және сақтау /Understand and save the pattern.

- Find sentences with the same ending in the sentences
- What word group these words belong to?
- Find the auxiliary verb
- Find the wordsing ending

Present Continuous

I am reading a book

We are reading a book

You are reading a book

You are reading a book

He is reading a book

They are reading a book

She is reading a book

Step3.

Forming a rule. (ереже құру)

In a sentences the suffix **ing** is attached to the main verb . Mean an action that is happening at the same time.

Aset is driving a car

They are swimming

I am playing baseball

We are writing letter

Step1.

Observation (Байқау кезеңі)

- Here you need a lot of examples
- **Present simple**
- Teacher with students together they make sentences from the words and pictures on the board . Fruit and vegetables . The teacher write what he didn't like and the teacher what her mother and father didn't like. Students help him . What has different? We don't use (S) I,We,They.We can use (S) She,He, It.
- For example:
- I don't like onion
- We love cucumber
- She loves mango
- He likes potato

- They like apples
- He likes banana
- It hates grapes

Step2.

- **Үлгіні түсіну және сақтау /Understand and save the pattern.**
- **Present Simple**
- The teacher with the help of students composed a question sentence according to the sentence structure . These students are very interesting and easy to make pictures and words .
- Do you love onion? Yes I do
- Do you love grapes? No ,I don't
- Does she loves lemon? Yes ,she does.
- Does he likes tomato? No , he doesn't

Step3.

- **Creating a rule. (ереже құру)**

Present simple

Students know where the suffix **S** is placed and how to write the interrogative form . this method reveals students' interest and knowledge of the language .

Craftwork (Қолөнер)

Қолөнер – бұл халықтық қиялдың инклюзивті табиғатын көрсететін қолданбалы өнер түрі,әлеуметтік мәдениөнім. Қолөнерге қатысты болуы мүмкін : қолөнер пайдалы және сәнді заттар толығымен қолмен немесе қарапайым құралдарды қолдана отырып жасалған жұмыс . Бұл арнайы дағды мен арнайы құралдар мен әдістерді қолдануды қажет етеді.

Әдістің түрлері: тоқымадан, аппликация, қағаз өнер ,қыш және шыныдан , зергерлік бұйымнан, сурет салу немесе кескіндеме.

- 1) **Birthday hat** .Осы әдістердің ішіндегі тиімдісі қатты картоннан және тоқыма жіп , желімді пайдаланып жасалатын туған күн қалпағын жасау. Оқушы берілген видеоға қарап туған күнге

киетін қалпақ түрін жасау өте қызықты және оңай. Бұл әдемі қалпақтарды туған күн немесе тб кештерде пайдаланса болады .

<https://www.youtube.com/watch?v=mHzhvqnTEVQ>

2) **Painting.** Оқушыларға осы әдіс тез, әдемі әрі оңай. Бұл жұмысқа түрлі қағаз , желім , түрлі –түсті қарандаштар , түйме , қағаздан жасалған тарелке керек . Оқушы ақ түсті тарелкеге түрлі түсті қағаздан иттің құлағын қиып алып жапсырады ,мұрнын, иттің көзіне түймені ыстық желіммен жапсырады , аузын маркермен сызып салады. Бұндай әдемі туындыларды сыйлыққа берсе де болады .

<https://www.youtube.com/watch?v=DNKfu0pYiKo>

Total Physical Response(жалпы физикалық реакция)

Сөйлеу мен іс-әрекетті үйлестіруге негізделген тілді оқыту әдісі ,ол физикалық (қозғалыс) белсенділігі арқылы тілді үйретуге тырысады. Негізгі қағидалар студенттерге материалдарды жақсы есте сақтауға және түсінуге көмектесетін жатығулар арқылы оқу атмосферасын құру. TPR әдісінің түрлері :“What are they”, “ Who is faster?” , “ Little actors”, “ Five little monkeys ”

<https://www.youtube.com/watch?v=XzzVfP813b0>

1)“ **Where are they?**”Барлық балалар көре алатындай барлық суреттерді қабырғаға жапсырамыз . Оларға барлық карталарды қайда тұрғандарын , есте сақтауды өтінеміз. Оқушы карталарды біраз қарап болған соң қайта жапсыруды сұраймыз. Мұғалім енді сұрақ қояды . “ Where is cow?” оқушы сиырдың қай жануардың жанында тұрғанын табу керек. Егер тапса ол оқушы балл жинайды . Егер таппаса ойыннан шығады.

We will put all the pictures on the wall so that all children can see . Please tell them where are cards . Please have the student put the cards back in the box after looking at them for a while . The teacher asks the questions .“ Where is cow?”the students has to find out which animal the cow is standing next to. If a student finds it ,he gets point and if not , it is out of the game.

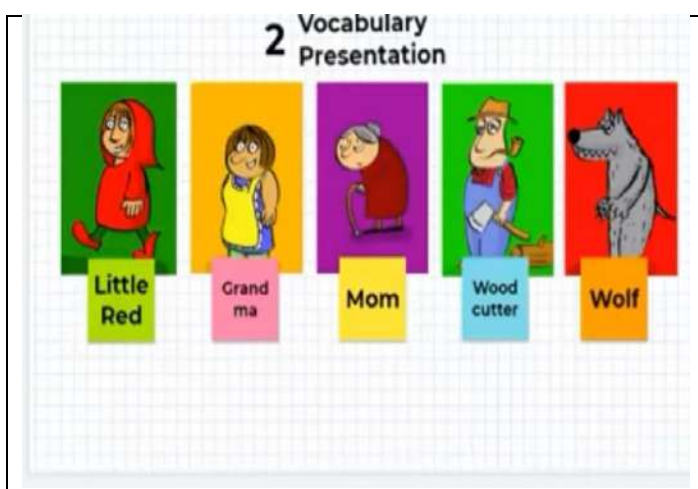
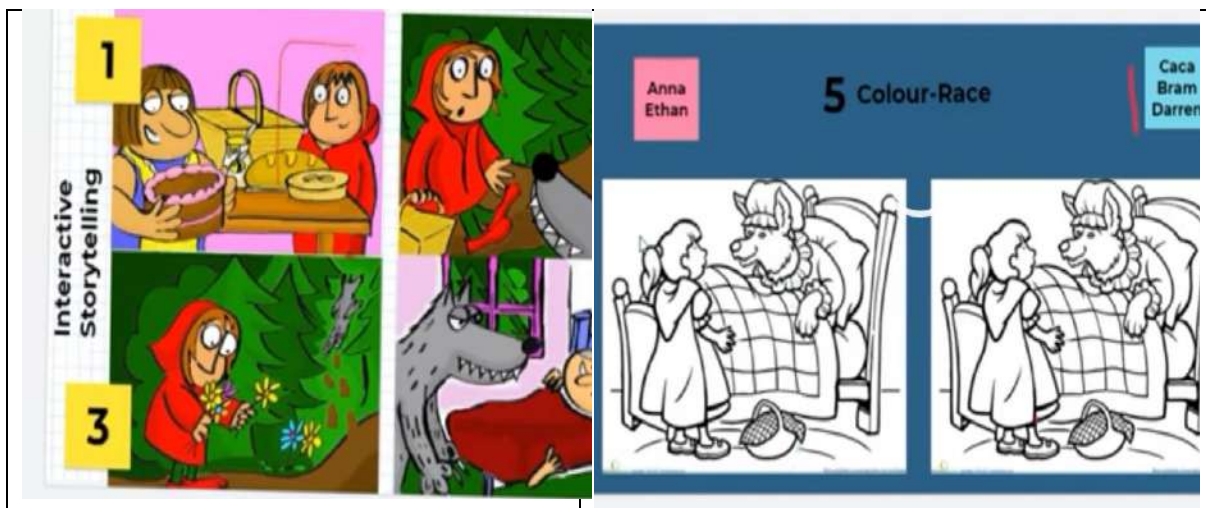
2)“ **Little actors**” Students memories the words in the dialogue and draw a picture .Students are given time. At the end of the time 6 student go to the board and say the sentences they have memorize. They stand on the numbers given in the dialogue .Finally , one student describes what the general dialogue is about. This method is effect for students and helps to develop vocabulary.

“Кішкентай актерлер”Оқушылар диалогтағы сөздерді нөмерленгендері бойынша жаттайды және суретін салады. Оқушыларға уақыт беріледі. Берілген уақыт біткен соң оқушылар тақтаға шығып өддерінің жаттаған сөйлемдерін айтады. Диалогте берілген нөмерлер бойынша тұрады. Ең соңында бір оқушы жалпы диалог не туралы соны баяндап береді. Бұл әдіс оқушыларға тиімді және сөздік қорын дамытуға көп көмегін тигізеді.

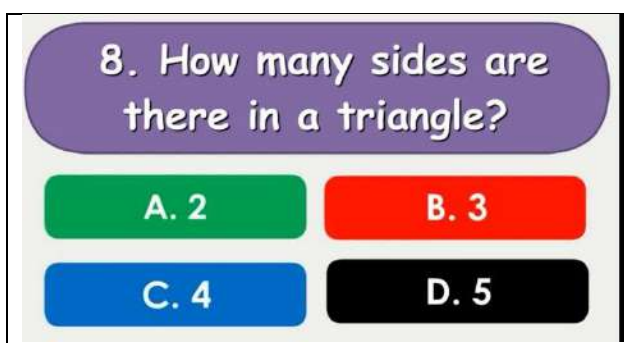
[Yandex.kz](https://yandex.kz)

«**Jamboard**» Қашықтықта оқытуда онлайн тақтамен жұмыс жасау тиімді, құрал ретінде пайдалану болады. Онымен ойындар ,ертегілер , жаттығулар жасауға болады. Сонымен қатар топқа да бөле аламыз , суреттер қоя аламыз , оқушыларда өз бетінше жаза алады.

https://www.youtube.com/results?search_query=google+Jamboard+activities+your+students+will+love

«Quizziz» көмегімен сіз оқушыларға арналған үздік онлайн сабақ сабақтарын, қашықтықтан оқытуға арналған ресурстарды өзіңіз құрастыра аласыз, бағалау құралдарымен таныса аласыз. Оқушылардан үй жұмысын, кері байланыс сұрағанда өте тиімді.

<https://www.youtube.com/watch?v=pUC8Fe>

(6) Қорытынды

Жаңартылған білім беру бағдарламасы ұстаздардың оқу процессіндегі рөлін өзгертіп қана қоймай, белсенді оқудың әдіс-тәсілдерін қолдануларын қажет етіп отыр. Пәннің ерекшеліктерін қарамастан *белсенді оқу әдістерін қолдану оқушыларымыздың* келешекте *қоғамның белсенді мүшесіне* және *терең ойлану арқылы инновациялар жасай алатын* тұлғаға айналуы үшін маңызды. Бастауыш сынып оқушыларын ағылшын тілін оқытуда әдіс-тәсілдерді қолдану оқушының тілге деген қызығушылығын артырып, өз ойын еркін жеткізіп, жалпы алғыр, шапшаң

болуына жетелейді. Жаңартылған білім беруге сай әдіс-тәсілдерді, Google Jamboard (интерактивті онлайн тақта), Quizizz және т.б. ойын түрлері ашып көрсетілген. Google Jamboard интерактивті онлайн тақтасын пайдалана отырып, сөздік қорын дамыту, ауызекі сөйлеу, тыңдалым және айтылым дағдыларын дамыту үшін, берілген әдіс-тәсілдің түрлері арқылы орындалған жаттығуларды оқушылар қызығушылық танытып, жылдам және қатесіз орындауға тырысады. Quizizz викториналық сұрақтарға жылдам жауап беріп, жаңа сабақты бекіту барысында қолданылатын ойын түрінің бірі.

Жалпы қорыта айтқанда, аталған әдістемелік құралға сәйкес алынған тәсілдерді сабақта тиімді қолданысқа енгізсеңіз, баланың танымдық белсенділігін арттыруға, өз бетінше білім алуға, шығармашылығын қалыптастыруға ықпал етеді, оқушылар оқудың қызықты жеңіл өтетіндігін, ұжымда бірлесіп жұмыс жасауға үйрететіндігін, білімнің тереңдігі, әрі тиянақтылығы артатындығын баяндайды. Яғни, оқушы өз ой-пікірін ашық еркін айтады, бір-бірін тыңдауға үйренеді сыныпта ынтымақтастық атмосферасы қалыптасады. Сондықтан басқа пәндердің де осындай оқыту формасымен оқытылса, тиімді болатындығын айтуға болады. Осы әдістемелік құралды пайдалана отырып, жан-жақты дамыған, болашағы айқын, бағдары анық, бәсекеге қабілетті рухани бай тұлға қалыптастыра алатынымызға сеніміміз мол

Әдебиеттер тізімі

1. « Ойын әрекеті арқылы белсенділікке баулу ». Петров А.В 2001 ж.19-22 бет
2. « Бастауыш мектептегі ойын технологиясын арқылы оқыту ». Калмыкова Е.В 2007 ж.5-8 бет
3. « Шет тілін оқытуда бейнефильмдерді қолдану » Е.Нұрланбекова. Шет тілін оқыту әдістемесі. 2005 ж. №2 17-18 бет
4. Бочарова Л.П. 1996; - 27б. «Игры на уроках английского языка в младших классах для развития речевых навыков и умений»
5. Гальскова Н.Д. 2004; - 55б. Теория и практика обучения иностранным языкам. Начальная школа.
6. Jones, M.S., Levin, M.E., Levin, J.R. & Beitzel, B.D. 2000. Can vocabulary-learning strategies and pair-learning formats be profitably combined? *Journal of Educational Psychology*, 92, 256-62.
7. Shing, Y.S. & Heyworth, R.M. 1992. Teaching English Vocabulary to Cantonese-speaking Students with the Keyword Method. *Education Journal*, 20, 113-129.

ДӘСТҮРЛІ ҚАЗАҚ ҚОҒАМЫНЫҢ ТАРИХЫ

Идиросова Гужан Бердімбайқызы

М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ.

БІЛІМ МАЗМҰНЫН ЖАҢАРТУДАҒЫ ӘДІС-ТӘСІЛДЕР ЖИНАҒЫ

Кенжебекова Фарида Турехановна

№7 А. Пушкин атындағы орта мектебі, Жамбыл облысы Қордай ауданы

Бұл әдістемелік құралдың мақсаты – барлық жастағы, соның ішінде орта буын сынып оқушыларының кез келген мазмұн түсінікке сыни тұрғыдан қарап, ең керекті пікір, ұйғарым таңдауға, шешім қабылдауға үйрету. Оқушылардың білім деңгейін көтеруге, шығармашылыққа баулуға, ойларын еркін айтуға жетелеу.

Міндеттері:

- Сабакты белсенді өткізіп, әр баладан еркін жауап алуға жағдай жасау;
- Сенімділікке тәрбиелеу үшін баланың жауабын санмен бағалау;
- Қиялын дамыту үшін «Менің ойымша» деген жауапқа дағдыландыру;
- Әр түрлі жауапқа бірдей қарау, жақсысын мадақтап, жаманын сынамау;
- Тіл байлығын дамыту үшін қалайда жауабын соңына дейін тындау;
- Жауап беруге тілек білдірмеген баланың өз еркінсіз, қинап сұрамау;
- Жеке тұлға ретінде «Мен» деген рөлін көтеру, өз пікірін қалыптастыру.

Күгілетін нәтиже:

- Сабакқа қызығушылығы артады;
- Нақты өз деңгейінде бағаланады;
- Жеке қабілеті айқындалады;
- Өз бетімен жұмыс істеуге үйренеді;
- Даму мониторингі айқын көрінеді;

Алғы сөз

Болашақта өркениетті дамыған елдер қатарына ену үшін заман талабына сай білім қажет. Қазақтың философ жазушысы М.О.Әуезов айтқандай «Халық пен халықты, адам мен адамды теңестіретін нәрсе – білім» демекші тәуелсіз Қазақстанды дамыған бәсекеге қабілетті елу елдің қатарында, терезесін тең ететін білім екендігі баршаға мәлім. Сондықтан қазіргі даму кезеңі білім беру жүйесінің алдына оқу үрдісін технологияландыру мәселесін қойып отыр. Мектеп өміріне еніп отырған жаңа технологиялардың ерекшелігі - өсіп келе жатқан жеке тұлғаны жан –жақты дамыту. Оқытудың әртүрлі технологиялары сарапталып, жаңашыл педагогтардың іс- тәжірибесі зерттеліп, мектеп өміріне енуде. Осыған орай мектеп білімі түбегейлі жаңартылып, мұғалімнің қызметінің мақсаттары кеңейіп, үлкен өзгерістер үстінде. **Семантикалық карта** (Heimlich, 1986) - әңгіменің тірек терминдері арқылы оқушылардың ассоциацияларын анықтауға бағытталған графикалық органайзер болып табылады.

1 қадам. Тірек сөзді таңдау, ол сирек қолданылатын немесе оқушыларға белгісіз сөз болуы мүмкін. Дегенмен, ол мәтінді түсінуде маңызды болу керек.

2 қадам. Оқушылар ұсынған мінездемелерді жіктеудің негізгі сұрақтарын анықтау.

3 қадам. Оқушылардың ұсыныстарын жаза отырып, сөздің барлық жіктеулерін қамтуы үшін, оларға өз сұрақтарын қою.

Есімдіктің түрлері	Өзімдікі	Әркім	Мынау	Ешқашан	Қанша?	Күллі	Біз
Жіктеу							+
Сілтеу			+				
Өздік	+						
Сұрау					+		
Белгісіздік		+					
Жалпылау						+	
Болымсыздық				+			

Терминдер арқылы болжау-оқушылардың оқығалы отырған мәтіндерін болжауға итермелеуге бағытталған тәсіл.

1 қадам.Мәтіннен қандайда бір жолмен байланыстыратын 4-5 сөз таңдап алу.

2 қадам.Өз беттерімен ойлануға уақыт беру,сонан соң олар жұптарында өз әңгімелерін құра алады.

2-жаттығу.(6-сынып,7- бет)

Адам сияқты **сөзде** де алуан тағдыр бар.Ол да баста **сәби** боп туады,ер жетеді, қартаяды. Кейде сөздер **қарғайып** барып, **қайта жасарады**, кейде тұрмыста болған өзгеріске ілесе алмай, кейін бірте-бірте солғындап, қағажуда қалып, жаңа сөзге жол береді немесе тың **мағына** тауып,**жаңғырып**,жаңаша ұғымға ие болады.

Әдеби үйірмелері (топтық тергеу)-сыныптағы оқушылардың барлығы және шағын топ құрамында қатысқандықтан команда жауапкершілігіне үйретеді,сонымен қатар материалды жан-жақты ойлау тұрғысынан қарастыруға және түсінуге мүмкіндік береді.Сондай-ақ материал көлемінде қалып қоймай,кеңірек ізденіс жасауға және қол жеткізуге болатын ресурстарды пайдалану дағдысын дамытады.

1 қадам.Мұғалім (немесе сынып)зерттеу үшін дәлелденген және қызықты мәтін таңдайды,(Мұғалім мәтін берместен бұрын,егер ол үй тапсырмасы емес ,сабақ уақытында жасалатын жұмыс болса,зерттеу жұмысына қатысты қажеттіліктерді жинап алу керек).

2 қадам.Мұғалім сыныпты алты адамнан топтарға бөліп, мәтінмен таныстырады. Мұғалім құралдардың бастапқы топтамаларымен таныстырады және рөлдерде жұмыс жасау барысында, осы құралдарды қалай пайдалану керектігін түсіндіреді.

Баяндап беруші - оның міндеті өз көзқарасы тұрғысынан немесе өз ойына сүйене отырып,осы оқиғаның мазмұнын дайындау;

Зерттеуші-оның міндеті(мәтінге байланысты)басты кейіпкердің мінезін немесе басты оқиғаны жан-жақты меңгеру және сипаттау.Сондай-ақ бұл жаңа сөздерді меңгеру және суреттеу немесе өткен тапсырманың қалған бөлігі болуы мүмкін.

Сұрақтар құрастырушы-негізгі оқиғаларды қамтитын немесе әңгіменің жалпы мазмұны бойынша сұрақтар дайындайды.Бастысы,оқушылар сұрақ қоюдың өлшемдерін ,төменгі және жоғары деңгейлердің бөлінуі туралы ескерсе болады.

Сілтемелер табушы-оның міндеті әңгіменің тақырыбын / руханилығын ашатын немесе құптайтын кез келген сілтемелерді –белгілі және аздап белгілі афоризмдер және мәтелдер табу;

Бейнелеуші-суретші-оның міндеті әңгімедегі кейіпкерге немесе оқиғаға ауызша суреттеу;

Дәнекер-оның міндеті негізгі идеяларды немесе оқиғаларды бүгінгі өмірмен байланыстыру.

3 қадам. Оқушылар зерттеу құралдарымен танысады, зерттеу жүргізу бойынша сұрақтар қояды және топтарында рөлдерді бөліп алады.

4 қадам. Оқушылар ой шақыру және мұғалімнің қатысуымен пікірталас жүргізуге, ақпараттың басқа көздерін пайдалануға құқылы.

5 қадам. Оқушылар өзінің зерттеуін жоспарлайды. Мұғалім оларды аралап жүріп, зерттеулерін өткізу бойынша ұсыныстарын суретке түсіріп беруін сұрай алады.

6 қадам. Оқушылар зерттеудің өз бөліктерін мәтінді толық қамту үшін талқылайды.

7 қадам. Оқушылардың мәтінді зерттеу уақыты бірнеше минутқа, ал кейде бірнеше күнге созылуы мүмкін. Мұғалім сыныпта ортада тұрып, әр оқушының жауапты рөлін қадағалайды, топтардың зерттеу жұмыстарына көмектесе алады.

8 қадам. Топ сыныпқа презентациясын жоспарлайды. Олар өздерінің ең маңызды жаңалықтарын көрсетеді. Презентация белсенді және қызықты болу керек, сонымен қатар оған топтың барлық мүшелері қатысу керек. Бағалау жоғарыда көрсетілгендей, осы сабақтың соңындағыдай болуы мүмкін.

Егер бұл тапсырма сыныптағы уақытқа есептелген болса, онда мұғалім нұсқалардың арасынан таңдай алады: а) әртүрлі топтардан рөлдер бойынша шақырады, егер олар басқаша жасаса, қалғандары толықтырады; б) «**Аквариум**» нұсқасы – сыныптың ортасында бір топ өз жұмысын ұсынады, қалғандары айнала отырады-бақылайды, ескертпелерді түртіп алады, сонан соң пікірталасқа маңызды және ұсынушылар жеткіліксіз ашты деп санаса толықтырады. Бағалау критерийі басқаша 10 балл көлемінде есептеледі.

100-жаттығу. (6-сынып, 64 бет)

Бақытты сәттер

Бірнеше жылдар өтті. Абай үшін бұл еңбек мезгілі, өнер іздеу дәурені болған. Оқу мен жазу оның ендігі тірлік тыныс тәрзіді.

Бұл күндегі Абай ақын атын анық алған. Сол ақындық еңбегін енді халыққа етер азамат қарызы деп біледі.

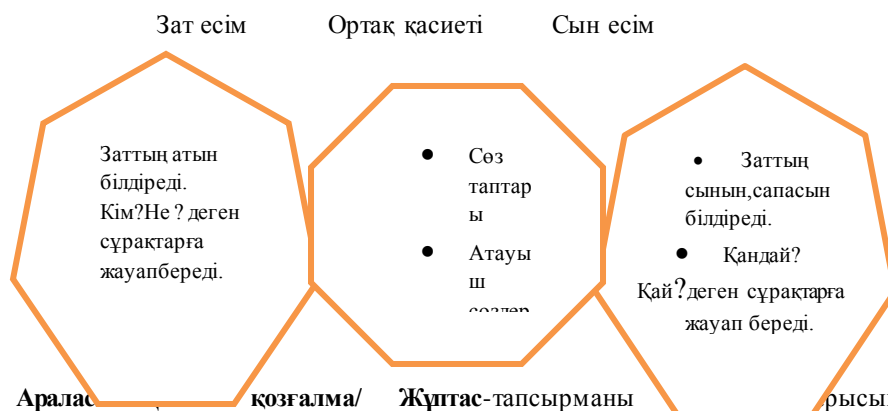
Өмірден, көп кітаптан тапқан сан-салалы күйлер, ойлар ендігі шақта өз өлшеуін тауып, ақынның уәзінді, соны жырларына араласқан-ды. Қыс пен жазды кітап соңында өткізген шақтарын Абай ең бір бақытты кезінде санайды. Бұл жылдарда ол ел бүлігі атқамінерді, жеміт болыс, ұлық-сымақты сан рет әділ ашуден жазалаған-ды. «Ел мінездері» деген өлеңдері сахара ішіндегі сотқар мен бұзардың талайын таңбалаған.

Венн Диаграммасы. Оқушыларды синтез/анализ/бағалау жоғары деңгейдегі ойлау қызметіне әкелетін салыстыра білу қабілетін дамытуды пайдаланылады. Гогнитивті психологияға сәйкес бұл қызмет түрінің басқа артықшылығы схема түрінде синтезделген ақпараттың есте жақсы сақталуы болып табылады. Сабақты бекіту үшін бұл стратегия тиімді болып есептеледі, бірақ сабақтың итермелеу сатысында да пайдалануға болады. Егер Венн Диаграммасы сабақтың басында қолданылса, сабақтың соңында оған міндетті түрде қайта оралып, ақпаратты толықтыруға ұсыныс беріледі. Біз сабақтың басында салыстырғалы отырған құбылыс туралы не білетінімізді схема түрінде айқындап жинақтаймыз. Сабақтың соңында бар білімімізге жаңа ақпаратты толықтырып қана қоймаймыз, алдағы білімімізді нақтылаймыз, мүмкін кей ақпараттарды өзгертерміз, басқа дөңгелекке ауыстырамыз.

1 қадам. Жеке, кейін жұпта-салыстырылған құбылыстардың айырмашылығы немесе ортағын ойлауға уақыт беріледі.

2 қадам. Айқастырылып екі үлкен дөңгелек сызылады, оның ортаңғы бөлігі (біздің жағдайымыздағыдай бірнешеу) болады. Ортаңғы бөлігіне ортақ мәліметті жазамыз, жеке бөліктерге әр құбылыстың өзіне тән айырмашылықты жазамыз.

Венн Диаграммасы

Аралас қозғалма/ Жұптас-тапсырманы арасында оқушылар бір-бірімен араласып, өзіне ақпаратпен бөлісіп, ойын толықтыратын жаңа серіктестер табуына мүмкіндік беретін тиімді құрал болып табылады. Сыныптастар бір-бірімен кездейсоқ кездесу арқылы өздерінің әлеуметтік дағдыларын-мәселені шешу барысында ұйымдаса білу білігін дамытады. Жұмыс тез арада 2-5 минут көлемінде өткізілуі қажет.

1 қадам. Сұрақтарды алдын ала ойластыру.

2 қадам. Жұмыс ұйымдасқан түрде өту үшін алдын ала тәртіпті түсіндіру керек. Қозғалыс және жұмыс жасау жолдары тек мұғалімнің белгісі арқылы жүзеге асырылатыны туралы біледі.

3 қадам. Белгі беріңіздер. Қозғалыста болуға 1 минут уақыт жеткілікті. Сонан соң «Қатып қозғалмандар» командасын беріп, тапсырмамен жұмыс жасауларын өтініңіз.

4 қадам. Тапсырманы орындау үшін оқушыларға уақыт жеткілікті берілу керек. Сонан соң өз орындарына оралуын сұраңыз.

129-жаттығу. «Рекордтар шежіресімен» таныс болыңдар, сан есімдерді құрамына қарай талдаңдар. (6-сынып, 129- бет)

Он бір жаста университет бітірді.

Американдық Эндрэгон Истивуд де Меллоның тілі бір жарым айлығында шығып, алғашқы сөздерді айта бастапты. Екі жасында-ақ әріптерді жаттап алған ол үш жасқа толғанда еркін оқып, жаза білген. Ол 11 жасында жоғары оқу орны-университетті бітірген.

«Ей, балақан, сен мұнда неғып жүрсің? Тездетіп табаныңды жалтырат!» Сегіз жасар Истивудты Калифорния университетінің жанындағы колледж аудиториясының табалдырығын тұңғыш аттаған кезде ересек студенттердің бірі осылайша қарсы алған еді. Сонда шамданған ол үн-түнсіз портфелін ашып, университет басшыларының рұқсат қағазын көрсетіп: «Мә, оқы, егер қара танысан» деген.

РАПТ: Бұл стратегияны «кейіпкерге хат» деп алса да болады. Формасын түрлендіруге мүмкіндік бар: хат, хабарландыру, жеделхат, өтініш, бұйрық, жарнама. Оқушы жұмысқа кіріспес бұрын мәтіннің мазмұнын жетік түсінуге тырысады, ол үшін оны бірнеше қайтара оқып, ой елегінен өткізеді. Рафт оқушылардың тілін дамытады, қиялын өрбітеді, өз ойларын қағаз бетіне түсіру арқылы эссе жазуға жетелейді, ресми іс қағаздары жөнінде түсініктері қалыптаса түседі.

Жуан-жінішке сұрақтар: оқушылар мәтінмен жұмыс істей отырып, мәтін мазмұны бойынша өздері тың сұрақтар құрастырады. Бұл дегеніміз, оқудың барлық әдістерін меңгеру болып табылады. Өйткені, оқушы алдымен қатесіз, түсініп оқуға тырысады, қойған сұрағына өзі жауап беруге дайын тұрады, басқа балалардың сұрақтарын мұқият тыңдап, сұрақ құрастырудың қиын жұмыс екенін біліп, ең үздік сұрақтарға ілтипат білдіреді.

Мысалы:

Мен сумын.Мен Жер бетінің төрттен үш бөлігін алып жатырмын.Менсіз жер жүзінде тіршілік болмайды,сондықтан да халықта мені «Су-тіршілік көзі» деп атайды.

Қолжазба күнделігі: мәтінде берілген оқиғаларға өзінің пікірін жазады, ендеше, оның сөздік қоры молаяды, кейіпкердің жан дүниесін түсінуге тырысады.

Осындай жұмыстар арқылы ең әуелі оқушылардың сабаққа деген қызығушылығы артады, бір-бірімен пікір алмасып, сөздік қоры молаяды, еркін сөйлеу, өз ойларын жеткізе білу дағдылары қалыптасады, оқулықпен жұмыс істеуге, бір-біріне жүйелі сұрақ қоя білуге дағдыланады.

Миға шабуыл стратегиясы – бұл ұжымдық талқылау, мәселенің шешімін іздеуде қолданылатын тиімді әдіс. Қандайда бір проблеманы әр мүшенің пікірін еркін тыңдау арқылы шешу. Миға шабуыл стратегиясының өзіндік ережесін сақтап, дұрыс пайдаланса оқушының стандарты емес шығармашыл ойлауын жақсы дамытады. Мұғалім топ құрады да, қандай да бір проблеманың шешімін табуды өтінесіз (айтасыз). Барлық оқушылар өз пікірлерін айта бастағанда, ешкім оның ойын бөліп, өз пікірін айта алмайды және бағаланбайды. Іс –тәжірибеден байқағанда бірнеше минут ішінде көптеген пікірлер яғни шешімдер табуға болады. Бұл жерде пікірдің көптігі мақсат емес, ол тек нақты саналы шешім қабылдауға негіз болады. Қағидасы:

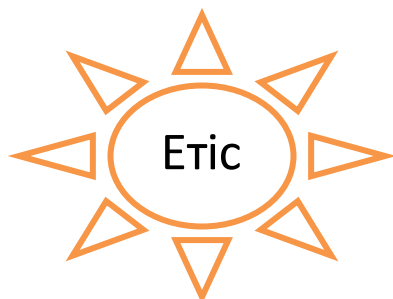
— Ұсынылған пікір бағаланбайды, сыналмайды.

— Жұмыс пікірдің сапасына емес, санаына бағытталған (неғұрлым пікір көп болса, соғұрлым нақты шешім қабылдауға таңдау болады).

– Барлық пікірлер «бірауыз сөзбен» жазылып отырғаны жақсы.

– Белгіленген уақыт сақталуы тиіс.

Мысалы:

INSERT немесе түртіп алу стратегиясы — түртіп алу әдісі. Қолдарына қарындаш алып, «v»- білемін, «+» — білмеймін, «-» — мен үшін жаңа білім (ақпарат), «?» – мені таң қалдырды — деген белгілерді қойып отырып мәтіннің мазмұнын түсінеді. Бұл әдіс оқығанын саналы түсінуге, өз ойын басшылыққа алуға, ойын білдіруге үйрететін ұтымды әдіс. Оқушылар білгендерін анықтап, білмейтіндерін сұрауға әзірленеді. Бұл әрекет арқылы жаңаны түсіну үшін бұрынғы білетіндерімен жаңа материалды байланыстыруға дағдыланады.

Білемін V	Жаңалық +	Қайшы -	Түсінбейтін ?
Зат есім-сөз табы. Кім? Не? деген сұрақтарға жауап береді.	Зат есімнің мағыналық түрлері	Орыс тілінде Кім? деген сұрақ тірі жанның барлығына қойылады.	Деректі және дерексіз зат есім

Sinkuein немесе бес жолды өлең стратегиясы – оқушы берілген тапсырма бойынша өлең құрастырады.

1.1-ші жол 1 зат есім (Көктем)

2.2-ші жол тақырыпты сипаттайтын 2 сын есім (Шырайлы,шуақты)

3.3-ші жол 3 етістік (ериді,жылиды,оралды)

4.4-ші жол сезімді білдіретін 4 сөзден құралған 1 сөйлем (Барлық тіршілік көңілденді тірілді)

5.5-ші жол тақырыптың мәнін ашатын 1 сөзден құралған синоним (Жазғытұрым)

Кубизм стратегиясы – Ойын арқылы оқыту. Кубиктің алты жағына жазылған сөздер бойынша жұмыс жасайды. Қандайда бір затты жан жақты талдайды, талқылайды, сол арқылы білімдерін қайталайды, жана білім қосады. Кубикпен жұпта немесе топта жұмыс жасайды.

6 жағында 6 тапсырма болады.

1.Суреттеңіз (өз ойы бойынша суреттеу)

2.Салыстырыңыз (заттың ұқсастығын және

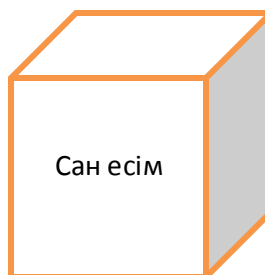
айырмашылығын анықтау)

3.Басқа заттармен байланыстыру.

4.Зерттеңіз.(саралаңыз,зерттеңіз,қалай жасалғанын айтыңыз)

5.Қолданыңыз.(қалай қолданылатыны туралы айтыңыз)

6.Талқылаңыз (өз пікіріңізді дәлелдеңіз,жаңа туған пікірмен ой бөлісіңіз)

Блум таксономиясы – жеке тұлға шығармашылығын дамытушы әдіс. Блум таксономиясы негізінен «Сын тұрғысынан ойлау» технологиясымен тақырыптас, өзектес бір мақсат мүддеге бағытталады. Блум таксономиясы алты кезеңнен тұрады.

Блум таксономиясы бойынша сұрақтар үлгілері:

Тақырыбы: Стикер

1. Білу:Бұл не? Жай қағаздан қандай ерекшеліктері бар?
2. Түсіну: Стикердің қандай пайдасы бар?
3. Қолдану:Стикерді қандай жағдайларда пайдалануға болады?
4. Талдау: Стикер не үшін жіне кім үшін маңызды?
5. Жинақтау: Сіздің сыныптастарыңыздың осы затқа деген көзқарасы қандай?
6. Бағалау: Стикер өмірдегі қандай нақты заттарды алмастыра алады?

Логикалық ойындар.

Сабақта тиімді қолданылған ойын түрлері — мұғалімнің түсіндіріп отырған материалын оқушылардың аса зор ілтипатпен тындап, жемісті, сапалы меңгеруіне сенімді көмекші бола алады. Өйткені, кіші жастағы оқушылар жас ерекшеліктеріне байланысты ойынға өте ынталы келеді. Балалар тез сергіп, тапсырмаларды тез, әрі қызығып орындайтын болады. Ойын балалардың оқуға, еңбекке деген

белсенділігін, қызығушылығын арттырудағы басты құрал. Ойын барысында балалардың белсенділігі, шығармашылығы дамиды. Ал мұғалімнің міндеті — балаларды ойынға өз қызығушылығымен, ынтасымен қатысуын қамтамасыз ету. Осы мақсат, міндеттерді орындау үшін мұғалім түрлі жұмыстарды ұйымдастыруы қажет. Ол жұмыстардың негізі болып әрқашан түрлі ойындар қала береді.

Ойынның аты: “Ұйқасын тап!”

Ойынның мақсаты: Балаларды өлең құрастыруға баулу.

Ойынның шарты: Өлең жолдарында айтылуға тиісті ұйқас сөздерді табу.

Қайсы күні қандай сабақ,

Қалай менің үлгерімім?

Еш жаңылып қалмай, санап

Жүреді ылғи ... .

Ой маржанын тере білген

Әр жазушың, әр ақының.

Әр сөзінді еmemін мен,

Ана сүті – ... .

Дастастырып әріптермен,

Білімге жол салып берген,

Алдымнан шам жағып берген

Айналайын ... .

Мекендеген портфелімді,

Беттер аппақ, ақ көңілді.

Қызаратын қатем үшін

Кірлетпеймін ... .

Ойынның аты: “Мағынасы қандай?”

Ойынның мақсаты: Оқушыларды сөздердің мағыналарын ажырата білуге үйрету.

Ойынның шарты: Өлең жолдарына сүйеніп, қарамен жазылған сөздердің мағыналарын табуы тиіс.

Қайыпбайдың, карашы,

Қандай ерке баласы.

Нан жемейді нансаңыз,

Тек қант пен бал – асы.

* * *

Тұр уылжып жемістер,

Еңбек қызды егісте.

Күз – береке,

Күз – ырыс,

Тер сіңіріп,

Жеміс тер!

* * *

– Үй бола ма ауласыз?

Қоршап таста бау – бақты, –

Деп ем,

Інім:

– Аула сыз

Тартады, – деп зар қақты.

Ойынның аты: “Жалғасын тап”

Ойынның шарты: Тақтаға белгілі мақалдардан екіден сөздер жазылады. Олардың жалғасын табу керек

1. Ұяда ... .

Ұшқанда ... .

2. Көп ...

Терең ...

Ойынның аты: “Жылдам жауап”

Ойынның шарты: Оқушыларға әзіл аралас сұрақтар беріледі.

Әзіл аралас сұрақтар:

Қар жана ма?

Келіннің сөзі қандай, баланың сөзі қандай?

Көрдім деген неше сөз, көрмедім деген неше сөз?

Ананың сүті мен баланың тілі бірдей дейді. Сонда қалай?

Бір қазанға сыймайтын қандай бастар?

Адамның қай жеріне нан піседі?

Сиырдың сүті қай жерінде?

Қандай бала сүйкімді?

Қандай кілт аспанда болады?

Тауық түс көре ме екен?

Ойынның аты: “Сөйлем құра”

Ойынның шарты: Оқушыларға екі заттың суретін көрсету арқылы сөйлем

Мысалы: алма мен аю

1. Аю алманы көрді.

2. Аю орманда жүріп келе жатып, алманы көрді.

3. Алма ағашын көрген аю тез жинап алғысы келді.

Тақырыбы: Мен

кіммін?

Мақсаты: Баланың өз бойындағы қасиеттері мен қылықтарын таразылауға үйрету. Әрі ол арды жақсы, жаман деп жіктей білуге, ажыратуға үйрету. Әділ болуға, шыншылдыққа тәрбиелеу. Әр бала параққа екі бейне салады. Біреуі: күліп тұрған бала-күннің бейнесі. Бұл бейненің жан-жағына тек қана өз бойындағы жақсы қасиеттерін жазады. Екінші сурет: қабағын түйіп, түнеріп тұрған бала-күннің бейнесі. Бұл суретке керісінше өз бойындағы өзіне ұнамайтын қылықтарын жазады. Ең соңында әр бала өз жұмысына өзі баға береді. «Шыншыл бала» атағы беріледі.

5. Ребус:

I топ						
II топ						
III топ						
IV топ					?	

Көбе й темі з

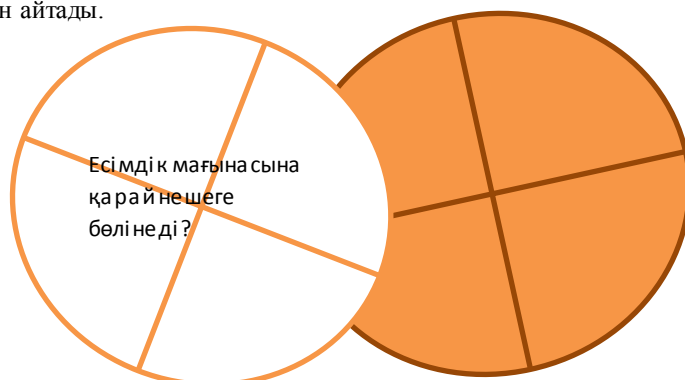
Ойлан! Жарайсың!

Пицца әдісі—жаңа сабақты бекіту немесе қорыту кезеңдерінде пайдаланылатын тәсіл. Оқушылар пицца пішіндегі қос параққа өздерінің сұрақтары мен жауаптарын жазады.

1 қадам. Мұғалім әр топқа немесе жеке оқушыға пицца пішіндес қағаздарды таратады.

2 қадам. Екі қарсылас топ бір-біріне есімін атап сұрақтарын жазады, пиццаларды алмастыру арқылы өзіне қойылған сұраққа жауап береді.

3 қадам. Пиццаларды бір-бірімен қайта алмастырып, қарсыласының жауабын тексеріп, дұрыс немесе бұрыстығын айтады.

Желпуіш әдісі-оқушылар парақтан желпуіш жасайды.Желпуіш әдісі оқушының сабақты қаншалықты меңгергендігін анықтайды.Сабақтың үй тапсырмасын тексеру,бекіту немесе қорыту кезеңдеріне пайдалануға таптырмас әдіс.

1 қадам.Желпуіштің бір бөлігіне топтағы оқушылар қарсылас топтағы оқушыларға арнап сұрағын жазады.Қарсылас топ та өз сұрақтарын дәл осылай желпуіштің бір бөлігіне жазады.

2 қадам.Топтар желпуіштерін алмастырады.Бір-бірінің сұрақтарына жауап беріп,желпуіштерді қайта алмастырады.

3 қадам.Бір-бірінің жауаптары туралы пікірлерін айтады.

Ортада қалам-дарынды оқушыларды анықтау мақсатында пайдаланылатын әдіс.Бұл әдісті үй тапсырмасын тексеру, жаңа сабақты бекіту кезеңдерінде пайдалануға болады.

1 қадам.Мұғалім ерекше қаламды оқушыларға ұсынып,өткен тақырыптарды немесе белгілі бір тақырып туралы не білетіндерін айтуды сұрайды.

2 қадам.Оқушы қаламды қолына алып, тақырып туралы мәліметтер береді.Өз ойын айтып болған соң қаламды жанындағы оқушыға ұсынады.Осылай қалам әрі қарай жылжи береді.

Ортада доп-оқушылардың қызығушылығын арттыратын бірден-бір тиімді әдіс.Бұл әдісті жүзеге асыру үшін доп қажет.Бұл әдісті жеке оқушыға да,топтасып жұмыс жасағанда да қолдануға болады.

1 қадам. Мұғалім белгілі бір оқушының жанына жақындап, есімін атап, сұрақты айта отырып допты лақтырады.Оқушы допты тосып алып,мұғалімнің сұрағына жауап беруі тиіс.

2 қадам.Мұғалім осылай барлық оқушыларға сұрақ қойып шығады.

Ыстық орындық-оқушылардың өткен тақырыптар бойынша білімдерін тексеруге бағытталған әдіс. Ортаға орындық қойылады.Әдіс «Ыстық орындық» деп аталғандықтан,орындыққа отырған оқушы сыныптағы оқушылардың қойған сұрақтарына жылдам жауап беруі тиіс.Бұл әдіс оқушының зеректігі меной шапшаңдығын анықтау мақсатында да пайдаланылады.

Сиқырлы конверт-оқушының тапқырлығын қалыптастырады.Мұғалім тақырыпқа байланысты бір сөзді жазып конвертке салып қояды.Кез келген оқушы шығып конверттегі сөзді қимылмен,мимикамен ғана көрсетеді.Өзге оқушылар оның қандай сөзді айтқысы келгенін анықтайды.

Автор орындығы: бұл оқушылардың шығармашылық қабілеттерін арттыру мақсатында пайдаланылады. Қазақ әдебиеті сабағында аталған әдісті қолдану өте тиімді. Оқушылар автор орындығына отырып, шығармадағы кейіпкердің образына еніп, өз пікірін білдіреді. Кейіпкері туралы әңгімелейді және оның орнында өзі болса жағдайды қалай өзгертетінін айтады.

Блиц-кездесу

Өрпітесіңіз өкеуіңіз, біреуіңіз тұрсаңа, ал екіншіңіз қарама-қарсы жаққа қарап отырыңыз.

Бірінші қатысушыда келесі өрпітесіне әтпей тұрып, төменде көлтірілген негізгі сөзді (дерді) түсіндіру үшін бер-жоғы 30 секундты бар – мұғалім түсіндіру үшін негізгі сөзді мысал ретінде көлтіреді.

Сіздің негізгі сөзіңіз:

Он сұрақ!

Мұғалім бір оқушыны таңдап алады және оның маңдайына негізгі сөз жазылған стикерді жапсырады – қатысушы сыныпқа 10 сұрақ қоя алады, оған жауап не ИӘ, не ЖОҚ деп беріледі.

Константинополь

Бүгінгі таңдағы сөзден барынша көп қысқа сөздерді құрастыру қажет.

Сіздің нәтижеңіз қандай?

өте жақсы: 10 және одан да көп сөз
жақсы: 8 және одан да көп сөз
жаман емес: 6 және одан да көп сөз

Серпілген сауал

Тақырыптың түсіну деңгейін арттыруға және талқылау дағдыларын дамытуға қол жеткізу үшін сыныптағы оқушылардың арасында сұрақтарды лақтырыңыз.

Мысалы,
“Джимми, Сандраның жауабы туралы сен не ойлайсың?”
“Сандра, Карлдың жауабын барынша кеңейту үшін оны қалай дамытуға болады?”
“Карл, өстігеннің барлығын бір жауапқа қалай біріктіруге болады?”

Леонард!

Сіздің топтың екі қалған оқушысына бүгінгі сабақтың негізгі сөздерін түсіндіру үшін сізде бір минут бар:

Конвөрттен бір сөзді бір рет алу

Сөздің өзін ағамай түсіндіру

Сөзді талқан бірінші адам конвөрттен келесіні таңдайды және қалғандарына түсіндіреді!

Бұл сабақтың көп үшін рөлдердің сөзін өткізген кезде пайдаланыңыз.

Тақырыптық теннис

3 адамнан топқа бөлініңіздер: 2 ойыншы және судья

Мен тақырыпты айтқан сөз сөздер жазылған барілген тақырыпқа қатыса бер сөздерді айта бастайсыздар, бірауларның тоқтағаны дейін жалғаса беріңіз.

Топтың үшәші нәтижелік сөздерді жазды және есеп жүргізеді.

Есеп:
Теннистік ойындағы есеп-шот қолданылады (1,5 - 0, тең және 1,0 - немесе, екібір нәтижелік сөз таба алмаған кезде 1 болып беріледі).

Тыңдайтын үшбурыштар

Оқушылар үш адамнан тұратын топта бірлесіп жұмыс істейді:

СПИКЕР мұғалімнің нұсқаулығы бойынша тақырыпты түсіндіреді (немесе проблема туралы өз ойымен бөліседі).

ИНТЕРВЬЮЕР мұқият тыңдайды және егжей-тегжейін анықтау үшін сұрақтар қояды.

ХАТШЫ үдерісті бақылайды және «спикерге» де, «интервьюерге» де кері байланыс береді.

(Рөлдерді анықтау үшін “Бірге ойланамыз” тәсілі қолданылуы мүмкін – рөлдермен ауысуға болады (қазір немесе кешіректеу).

Сұрақтары бар қорап

Кабинетте қорап қойылып, оған оқушылар сабақтың соңында өз сұрақтарын қалдыра алады. Бұл сұрақтар келесі сабақтың басында талқыланады.

Крестиктер-нөлдіктер

1	2	3
4	5	6
7	8	9

Ереже

1. 1-ші команда (нөлдіктер) кестеден сәл таңдайды.
2. Мүқалы сол нөмірдегі сұрақты оқиды.
3. Жауап дұрыс болған жағдайда, 1-ші команда сол квадратқа крестік қояды.
4. Жауап дұрыс болмаған жағдайда, 2-ші команда (крестіктер) сұраққа жауап береді және сол квадратқа крестік қоюға мүмкіндік алады.

Кезбе тілші

Топтарда сұрақтар туралы жауаптар бағдарламасын жасау қажет. (Мысалы: су тасыны. Гастингстегі айналасына т.б.)

1-оқушы:
Телефон соғылып жатқанын ұсытып, темін бояу орны алған оқиғалар туралы хабарлайды. (мысалы: су тасынаменен дегені)

2-оқушы:
Телестудиядағы диктор; элементтік ақпарат береді.

3-оқушы:
Тілші оқиға орнынан ақпарат ұсынады.

4-оқушы:
Тілші сұхбат алатын күйде.

«Креативті матрица» тәсілі

Проблема Қандай мәселе?		
Адамдар Кімдер?		
Орын Қайда, қай жерде көрініс тапты?		
Себеп Не себептен?		
Шешу жолдары Сен қалай ойлайсың?		

«Пирамида тарихы» әдісі

Жолдың номерін сөздің саны білдіретін, «пирамидаға» сыйғызылған ерекше құрылым жатыр:

- 1) басты кейіпкердің аты (тақырыптың);
- 2) мінездеме немесе сипаттама;
- 3) әрекеттің орны (пайдалану);
- 4) проблема;
- 5) жағдайдың өрісін сипаттау;
- 6) проблеманы шешу үшін не қолданылды.
- 7) проблеманы шешу және ары қарай не болатынын болжау.

КАРТОЧКАЛАР ИЕРАРХИЯСЫ

Бұл тапсырма оқушыларға идеялар мен ақпаратты басымдығы бойынша орналастырып, неге бұлай орналастырғандарын дәлелдеп, талқы жүргізуге мүмкіндік береді. Сондай-ақ осыған ұқсас «Гауһарлар иерархиясын» қараңыз.

Сыныпты жоспарлау

Оқушылар тақтаның немесе қабырғаның жанында жұмыс істейді. Немесе топтарға үстел басында жұмыс істеуге болады.

Жұмыс алгоритмі

- Шағын топтардағы оқушыларға бірнеше карточка беріледі.
- Оқушылар оларды маңыздылық/басымдығына қарай орналастырады. Оларды тігінен немесе қатарлап қоюға болады.
- Бұдан кейін оқушылар сынып ішінде сұрақты талқылауды бастар алдында бір-бірінің рейтингілерін салыстыра алады.
- Осы тапсырманы орындағаннан кейін жауап алу жүргізу пайдалы болуы ықтимал.
- Идеяларды одан әрі зерделеу үшін «Бес сұрақ» сияқты басқа әдістерді пайдалануға болады.

«Бес сұрақ» әдісі

Бұл әдіс ақпарат жинақтауға арналған, ол сондай-ақ оқушыларға мәселені терең зерделеуге немесе оны шағын тақырыптарға немесе тармақтарға бөлуге мүмкіндік береді. Бұл оқушыларға күрделі тақырыптарды түсінуге көмектеседі. Аталған әдіс іс-әрекетті жоспарлауға және мақсат белгілеуге ықпал етуі мүмкін әртүрлі мүмкіндіктерді қарастыруды көздейді. Ақпарат жинақтауға арналған тапсырмалар үшін осы әдіспен бірге «Идеялар тасқынын» мен «Стикерлер топтамасын» қолдануға болады.

Жұмыс алгоритмі

Үлкен қағаз бен маркер керек.

Оқушыларға «Қалай» немесе «Неге» деген сұрау есімдіктері қолданылатын сұрақтар қойылады.

Ұсыныстар оқу плакатында жазылады.

Мұғалімдер идеяларды дамытып, одан арғы идеяларды зерделеу үшін бір сұрау есімдігін пайдаланады.

Мұғалімдер идея/ұсыныс толық қарастырылғанша дейін бірдей сұрағы бар сұрақтарды пайдалануды жалғастыра береді.

«БІР МИНУТ» әдісі

Бұл әдіс оқушыларда оқылған материалдан түйінді, басты ақпаратты іріктей білу дағдыларын қалыптастыруға көмектеседі, сондай-ақ белсенді тыңдау дағдысын дамытады. Аталған әдісті **«Ыстық орындық»** тапсырмасымен байланыстыруға болады. **Сыныпты жоспарлау** топқа қаратып бір «ыстық» орындық қойылады. Сондай-ақ барынша жайлы қарым-қатынасты қамтамасыз ету мақсатында «ыстық» орындықты дөңгеленіп отырған балалардың ортасына қоюға болады.

Әдісті жүзеге асыру алгоритмі

- Оқушылар тиісті тақырыпты зерделеп, өздері негізгі деп санайтын ақпаратты атап көрсетеді. Оқушыларға рөлді топта немесе жеке зерттеуіне болады.
- Оқуға берілген уақыттан кейін оқушылар «ыстық» орындыққа отырып, бір минуттың ішінде өздерінің басты қорытындысын/ақпаратын ұсынады.
- Басқа оқушылар мұқият тыңдаулары керек, егер де олар «ыстық» орындықтағы баланың тақырыптан ауытқығанын немесе қайталанғанын, күмәнді деректер келтіргенін аңғарса, олар наразылық білдіре алады. Мұндай жағдай орын алса, уақыт тоқтатылады.
- Ұйымдастырушы наразылықтың дұрыс/бұрыстығын шешіп, өз шешімін дәйектеуі қажет.
- Егер де наразылық дұрыс деп танылса, онда «ыстық» орындықтағы оқушы ойыннан шығып, орындықты босатады. Наразылық танытқан оқушы ұпай алады.
- Егер де наразылықтан бас тартылса, онда оқушы басқа наразылық білдірілгенше дейін немесе бір минут аяқталғанша өз сөзін жалғастырады. Егер оқушы өзіне тиесілі минут бойынша «ыстық» орындықта отыра алса, ұпай алады.
- Қосымша тапсырма ретінде оқушылармен **«Тұжырымдамалық карта»** ойынын ойнауға болады, ойын барысында олар «Бір минут» тапсырмасын орындаған кезде алған барлық ақпаратты жинақтайды және құрылымдайды.

Ойын жинақтау әдісі

Түсінік- бұл логикалық түрде ресімделген зат туралы жалпы бір нәрсенің идеясы.

Ойын жинақтау әдісі оқытылатын пән немесе зат құбылыс туралы терең және толық мәлімет береді.

Ойын жинақтау 3 кезеңмен өткізіледі.

1) Мұғалім ұғымдар сипаттамаларына кіріспе береді.

Бұл сипаттамалар бойынша оқушылар қандай түсінік туралы әңгіменің өрбігенін.

2) Мұғалімнің ұғымға қосымша мінездеме енгізу.

Сипаттамалар осы ұғымға жататындығын оқушылар анықтауы қажет.

3) Сабақта әлі айтылмаған оқушылар өздерінің сипаттамаларын беруге тиіс.

Осы ұғым бойынша оқушылар қорытынды жасайды.

«Сүйсіну» әдісі.

«Жағымды» тарихи қайраткерлерді оқығанда қолданады. Өзіңе ереше ұнайтын қасиеттерді табу, оларды атау не үшін екенін түсіндіру.

Р А Ф Т

Жазушы немесе әңгімелеуші өзіне рөл таңдайды яғни мәтінді өз атынан емес жазады.

- Р – рөл, кімнің атынан құралған мәтін

- А- аудитория, кімге жолданған мәтін

- Ф- форма

- Т – тақырып

«А Ә Б В»

Сыныптағы оқушының әрқайсысына А, Ә, Б және В әріптерімен қоса төрт-төрттен үлдірленген карточкалардың жинағын дайындаңыз. Жауаптың төрт нұсқасы бар сұрақтар қойыңыз, оқушылар дұрыс жауапқа сәйкес келетін карточкаларын көрсетуі керек. Олардан қалғандарының карточка-жауаптарына қарамауын өтініңіз.

1-қадам. А сұхбаттайды Б тыңдайды, В сұхбаттайды Г тыңдайды;.

2-қадам керісінше.

3-қадам әр оқушы өз жұбы туралы ақпаратпен төрт адамдық топта бөліседі.

«А,В,С»

А-сұрақ қояды.

В-жауап береді.

С – айтқан жауаптарды бақылайды, толық болмаса толықтырады.

Оқушылар топта үшеуден отырады. А — сұрақ қоюшы, В – жауап беруші, С — бақылаушы рөлін атқарады. Бақылаушы қажетті жерлерін түртіп алып, әңгіме соңында қорытынды береді.

Оқушылар осы сұрақтарға жазбаша стикерге жауап береді. Ұсыныс, тілектерін айтады.

«Айдаһар»

Оқушыларды сергітіп алу үшін бәрін бір-бірінің белінен ұстатып тұрғызады. 1-оқушы «айдаһардың басы», соңындағы оқушы «құйрығы». Басы құйрықты ұстап алу керек.

«Айқын мақсат қоя отырып»

- Сабак басталар алдында тақтаға мақсатты жазыңыз.
- Оқушылармен өздері оқып жатқандарын неліктен оқитыны туралы әңгімелесіңіз.
- Қысқа мерзімді мақсаттарды ұзақ мерзімді мақсаттармен сәйкестендіріңіз (мысалы, М.Әуезовтің жұмысына талдау жүргізу өзге де ұзақ мерзімді мақсаттарға қол жеткізумен қатар, мәдени жақтарын кеңінен түсінуге және талдау дағдыларын дамытуға әкеледі).
- Оқушылар сабақтың/блоктың/пәннің мақсаттарын айқын түсінгеніне көз жеткізіңіз.
- Мақсаттарды оқушылармен бірлесіп әзірлеңіз.

21. «Айна»

Оқушылар жұптасып, бір-біріне қарама-қарсы тұрады (немесе партада отырып та болады). Олардың біреуі қолдарымен, аяқтарымен, денесімен, бет-әлпетімен әртүрлі қимылдар жасайды, ал екінші оқушы оларды айна секілді қайталайды: оңды сол қылады, солды оң жасайды. Бір минуттан кейін оқушылар рөлдерімен алмасады.

«Айналмалы бекеттер»

Әр шағын топты бекетте орналастырып, арандататын сұрақты талқылауға және ойларын қағазға немесе тақтаға жазуға 10 минут беріңіз. Уақыт аяқталғанда топ басқа бекетке ауысып алдағы топтың жұмысын жалғастырады. Ауысу әр 10 минут сайын болып тұрады, әр топ барлық позицияларда болып шыққанға және барлық топтардың ойларын ойлап шыққанға дейін жалғаса береді.

«Айырмашылығынеде?»

Оқушыларға екі түрлі мәтін немесе екі түрлі сурет көрсетіңіз. Екеуінің арасындағы айырмашылықты анықтауды сұраңыз. Жауаптарын дәлелдеп отырулары керек.

«Аквариум» әдісі

«Аквариум әдісі» - балаларға мәселені «қоғам алдында» талқылауға ұсынғандағы диалог формасы. Шағын топ белгілі бір мәселе бойынша диалогті жүргізуге кімге сеніп тапсыруға болатынын тандайды. Кейде тілек білдірушілер бірнеше болуы мүмкін. Қалған барлық оқушылар көрермен рөлін атқарады. Сондықтан да мұны «аквариум» деп атайды.

Барлық сынып алда өз пікірін білдіргені болмаса, ыстық орындық сияқты. Олар алтын балыққа арналған аквариумда, басқалары оларға сұрақ қойып түсініктемелер сұрай алады және т.б.

«Ақындар мен жазушылар»

Топтағы оқушылар 3-4 минут аралығында өздері білетін ақын-жазушыларын жазып шығады да, кезектесіп оқиды. Бір топта бірінші айтылған тұлға өздерінде қайталанса, сызып тастап отырады. Қай топтың тізімінде тұлғалар тектері көп қалса, солар жеңімпаз.

«Алдын-ала берілген атаулар»

Мұғалім сабақ басында жаңа тақырып бойынша тақтаға бірнеше атау (терминдер) жазып қойып (3-4 атау), оқушыларға олардың мағынасы, мазмұны және өзара қатынасы мен байланысы туралы ойлануын сұрайды. Бұл жұмысты оқушылардың жеке, жұппен немесе шағын топ ішінде ауызша яки жазбаша (соңғысы тиімдірек) орындауы ықтимал. Содан кейін мұғалім бірнеше оқушының ойы мен пікірін тыңдауына болады.

Бұл тапсырманы күрлендіруге де болады. Ол үшін алдын-ала берілген атаулардың ішіне сабақ тақырыбына қатысы жоқ бейтарап сөзді қосуға болады. Мәселен, биология сабағында «Фотосинтез, жасуша, хлорофилл, терезе» сөздерін келтіруге болады. Бұл жерде соңғы сөз оқшаулау және сабақ тақырыбына тікелей қатысы жоқ, сонда да оқушылар олардың өзара қатысы мен байланысы туралы өз ойларын келтіруі керек.

«Алма, шие, өрік, банан»

Оқушылар орындықтарды шеңберлей орналастырып жайғасады. Мұғалім оқушыларды отырған ретімен жемістер атауымен санап шығады: «Алма, шие, өрік, банан» деп. Осыдан кейін мұғалім бір не бірнеше жемістің атын атайды (мысалы, «Шие!» деп, не «Алма, өрік!» деп, немесе «Алма, шие, өрік, банан!» деп), сол кезде жемісі аталған оқушылар орындарын алмастыру қажет. Ал мұғалім бір бос орынға отырады. Орын жетпей қалған оқушы жүргізуші болып, жемістердің атын атайды.

«Алфавит»

Оқушылар әрқайсысы алфавиттің бір-бір әрпін алып, жыл көлемінде оқыған материалдарынан өздеріне түскен әріпке сәйкес тақырыптарды айтып шығады. Мысалы, «Қаратпа сөз, қыстырма сөз, қосарлы айқындауыш, қарсылықты салалас, қарсылықты сабақтас т.с.с. Қорытынды сабақтарда, емтиханға дайындықта, есте сақтауын дамытуда көмекке келеді.

«Ара ұясы» техникасы

Мұғалім жұптағы оқушыларға не білгендігі туралы пікір алмасуды және екі сұрақтан дайындауын тапсырады. Содан кейін әрбір жұп кезектесіп сұрақ қояды, ол сұраққа жауапты мұғалім немесе басқа оқушылар береді. Сонымен берілген осы техника негізінде мұғалімнің берген мәліметтері қорытындыланылады, өңделеді.

«Арқаға жазылған комплименттер»

Әр оқушының арқасына түйрегішпен (немесе скотчпен) А-4 форматындағы қағаз бекітіледі. Оқушылар сынып ішін аралап жүріп, бір-бірінің арқаларындағы қағаздарға жылы, жұмсақ сөздер жазып, бірін-бірі мақтайды. 2-3 минуттан кейін олар қағаздарын алып, шағын топ ішінде бір-біріне жазылған комплименттерді оқып береді.

«Арқаға массаж жасау»

Оқушылар шеңбер құрып тұрады да, мұғалімнің айтуы бойынша оңға бұрылып, ілгері қарай жүреді. Әр оқушы алдында тұрған жолдасының арқасына массаж жасауы керек. Бір минуттан кейін шеңбер теріс айналып, қайтадан алдында тұрған сыныптастарына массаж жасайды.

«Арқаға сурет салу»

Бұл ойында барлық әрекеттерді үнсіз жасау керек. Оқушылар екі топқа бөлініп, бірінің артынан екіншісі тұрып, сап түзейді. Мұғалім ең артында тұрған оқушыларға бір заттың атауы жазылған қағаз ұсынады (мәселен, алма, алмұрт, жүзім, гүл, кітап, ағаш, автомашина т.б). Тапсырма: соңында тұрған оқушы үндемей, алдында тұрған оқушының арқасына әлгі заттың суретін саусағымен салады. Арқасына сурет салынған оқушы алдында тұрғанның арқасына өзінің арқасына салынған затты салады.

Суреттер салынып біткеннен кейін мұғалім соңғы оқушыдан арқасына салынған заттың атын сұрап, оны қағазда жазылғанмен салыстырады.

«Артығын алып таста»

Оқушыларға сөздер немесе суреттер жинағын (сабақ тақырыбымен байланысты) көрсетіңіз. Олар қай сөз немесе сурет қалғандарына қатысты емес екенін анықтауы керек.

«Ассоциативті қатар»

Мұғалім тақтаға бір сөз немесе сабақтың тақырыбын жазады. Оқушыларға бір бетке тақтаға жазылған сөзден пайда болған пікірлерін жазуды ұсынады. тастап, Сабақ тақырыбына қатысты ассоциация-сөздерді бір қатарға жазып шығу керек. Оқушылар сөздерді оқып, артық деп санаған сөздерді алып сабақ тақырыбын тұжырымдайды. Мысалы: ертегі, «Қобыланды батыр», кейіпкерлері, жыр, оқу, Тайбурыл...

Мұғалім парақтарды жинап алып, оқушылармен бірге жазылған ойларды қорытындылайды. Қорытындылау негізінде ойларын жіктейтін логикалық-құрылымды сызба немесе ойларына сәйкес тақырыптың қорытынды бейнесі анықталады (оқушының өз тәжірибесі). Мұндай жұмыстар оқушылар мен мұғалімге ойын жіктеуді ғана емес, өздеріндегі субъекті тәжірибелерін ескере отырып, жаңа тақырыпты жоспарлауға мүмкіндік береді.

«Ассоциацияның көмегімен көрініс»

Қатысушылар өздерінің есімдерімен қоса бір затты (пикникке алып шығатын немесе қызығушылығына байланысты) ұйқастырып айту керек. Мысалы: Есімім – Жантас, ұнататын сусыным – квас; Есімім – Жанар, ұнататын жемісім – анар т.с.с.

Сабақта өтілген ұғымдарды өз есімдерімен байланыстырып айтуларына болады.

«Атаулар (терминдер) кестесі»

Сабақ басында тақтаға тақырып бойынша 3 негізгі атауларды (терминдерді) жазып, оқушыларға оларды мынандай кестеге түрлендіруді ұсынамыз:

№1 атау	№2 атау	№3 атау
Атау туралы білімдері, мағлұматтары, түсініктері	Атау туралы білімдері, мағлұматтары, түсініктері	Атау туралы білімдері, мағлұматтары, түсініктері

Оқушылар бұл тапсырманы алдымен жекелей (2-4 минут) орындап, одан кейін кестелерін топ (немесе жұп) ішінде оқып, талқылап, толықтырады (3-6 минут). Сыныптық талқылау барысында (4-6 минут) мұғалім оқушылардың өз кестелерін жариялауды ұсынады немесе тақтада келтірілген кестені оқушылардың жауаптары бойынша толтырылады.

Сабақ соңында бұл кестеге қайта оралып, келтірілген мәліметтердің дұрыс/бұрыстығы анықталады.

Пайдаланылған әдебиеттер.

1. С. Мирсеитова. «Оқыту ізденіс ретінде және Ізденіс оқыту ретінде» Қарағанды, 2011 ж.

2. А.А. Қасымбек, А.К. Шыныбаева «Қазақ тілі» жалпы білім беретін мектептің 6-сыныбына арналған оқулық. «Арман-ПВ» баспасы, 2015 ж.

3. [Ғаламтор желісі «Ustaz.kz»](http://Ustaz.kz), «Білімділер порталы»

САБАҚТЫ ЗЕРТТЕУ – ТӘЖІРИБЕНІ ЖЕТІЛДІРУДІҢ БАСТЫ КӨЗІ

Кожаметова Замира Рахметкуловна

Ғ. Мұратбаев атындағы гимназиясы, Байзақ ауданы Жамбыл облысы

Егеменді еліміздің алғышарттары өркениетті елдер қатарына көтерілуді міндет етсе, өркениетке жету үшін жан-жақты дамыған, рухани бай тұлғаны өсіруде ұстаздар қауымының алдына жаңа міндеттер қойылып отыр. Сол білім саласындағы міндеттерді жүзеге асыру үшін әр мұғалім күнделікті ізденіс арқылы барлық жаңалықтар мен өзгерістерді өз тәжірибесіне енгізіп отырады. Осы тұста оқушыға сапалы білім беруді мақсат тұтқан мұғалімнің өз сабақтарын оқушының идеясы мен білім-біліктілігін дамытуға ықпал ететін міндеттерге сай ұйымдастырылуын талап етеді. Ол мұғалімнің кәсіби құзыреттілігімен тікелей байланысты. Мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі — оның жан-жақты білімімен, ұстаздық шеберлігімен, оқытудың жаңа әдістерін меңгерумен өлшенеді. Мұғалім өз кәсіби құзыреттілігін дамыту үшін үнемі ізденіп, сынып деңгейіне, оқушылардың жетістік деңгейіне, қолданатын әдіс-тәсілдеріне тұрақты зерттеу жүргізіп отыру керек.

Сыныптағы және ұжымдық іс-әрекеттегі зерттеулер – сыныпты және мұғалімнің өзін және шәкірттерін жете тануына, мақсат қоя жұмыстану арқылы кәсіби жетілуіне бағыт сілтейтін құралдар десек болады. Білім сапасы – басты көрсеткіш десек, сол білім сапасын арттыру мақсатында қолданылатын түрлі әдіс-тәсілдерді атап көрсетуге болады. Сондай тәсілдердің бірі - білім кеңістігінде кенінен танымал жапондық Lesson Study тәсілі. Lesson Study сыныпты зерттеу нысандарының бірі болып

табылады. Lesson Study-ге жоспарлау, оқыту, қадағалау, оқыту мен оқуды талдау, өз қорытындыларын тұжырымдап, құжаттауды бірлесіп жүзеге асыратын мұғалімдер тобы қатысады. Lesson Study-дің циклін өткізген соң мұғалімдер педагогикалық тәсілдерді түрлендіріп немесе жетілдіріп, кейіннен ашық Lesson Study, таныстырылым өткізу, баспада жариялау арқылы әріптестеріне таратады.

Бұл құралды жазуда «Білімді ұлт» сапалы білім беру» ұлттық жобасы ҚР Үкіметінің 2021 жылғы 12 қазандағы № 726 Қаулысы, «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта және жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарын бекіту туралы» ҚР Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығы (ҚР Оқу-ағарту министрінің 2022.09.23 № 406 бұйрығындағы өзгерістермен толықтырылған), «Lesson Study: нұсқаулық» Пит Дадли, «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығының әдістемелік кеңесі ұсынған мұғалімге арналған нұсқаулық, «Lesson Study: теориясы мен қолдану тәсілдері» басшылыққа алынды. Біздің бұл ұсынғалы отырған көмекші құралдың мақсаты – мектептегі, сыныптағы білім сапасын арттыру, сабақ процесін жақсартуға бағытталған әдіс-тәсілдердің тиімдісін анықтауға бағытталған Lesson Study зерттеуін жүргізуде мұғалімдерге әдістемелік көмек ұсыну.

Әдістемелік ұсынымда Lesson Study зерттеуі, оның жүргізілу барысы мен мақсаты туралы теориялық түсінік беріледі. Практикалық бөлімде мектебімізде өткізілген Lesson Study зерттеуі бойынша өз іс-тәжірибемізбен бөлістік. Жоспарлау, сауалнама жүргізу үлгілерімен, сондай-ақ сыныптағы түрлі деңгейлі оқушыларды таңдап алу, бақылау картасын толтыру, сабақтарды талдау мен оқушылармен сұхбат жүргізу бойынша ұсынбалар берілді. Бұл ұсыным мектеп мұғалімдеріне сыныптағы Lesson Study зерттеуін жүргізуге бағыт-бағдар береді деген ойдамыз.

«Lesson Study» туралы түсінік

Lesson Study -мұғалімдер тәжірибесі саласындағы білімді жетілдіруге бағытталған ынтымақтастық педагогикалық тәсіл. Бұл тәсіл XIX ғасырдың 70-ші жылдарында Жапонияда негізі қаланған. Мұғалімдер жаңа оқыту әдістемесін талқылап, оны нақты сабақтарға бекіте бастады. Соңында бұл үдерістерді Lesson Study деп атады.

1999 жылға дейін Жапондықтардан басқа Lesson Study-ды аздаған адамдар ғана білетін. Тек Жапониядағы мұғалімдер ұзақ уақыт бойы Lesson Study-ды тәжірибеде қолданған. Жапониядағы Lesson Study-дың маңызы бүкіл әлемге танымал болды. Оның қуатты импульсын 1999 жылы жарыққа шығарылған «Оқытудағы олқылықтар кітабынан» (Teaching gap) байқауға болады. «Teaching gap» - Lesson Study -ды бүкіл әлемге танымал еткен алғашқы кітап. Teaching gap 1995 жылы Жапонияда, Германияда және АҚШ-та тоғызыншы сыныпта математика сабағының бейнежазбасына негізделген зерттеулер талдамасының есебі болып табылады. Талдау көрсеткендей, Жапониядағы сабақтар оқушыларға және олардың ойлауға уақыт беруіне көзделген. Жапониядағы сабақтардың аса жоғарғы деңгейіне Lesson Study -ды ендіру көмегімен қол жеткізген.

Бүгінгі мектеп партасындағы әрбір бала – ертеңгі болашақтың иесі. Сондықтан болашақтың иесі – алдымызда отырған оқушыларға алғашқы күннен бастап-ақ сапалы білім, саналы тәрбие беріп, білімнің нәрлі қайнарымен сусындату үшін ұстаздар қауымы педагогикалық шеберліктің, тәжірибенің негіздерін дұрыс қолдана білуі тиіс. Сондай-ақ, оқушыларды шығармашылық бағытта, жан-жақты дамыту – бүгінгі күннің басты талабы.

Lesson Study тәсілі тиімді, себебі ол мұғалімдерге:

- әдеттегіге қарағанда балалардың білім алғандығының анағұрлым анық, әртүрлі қырларынан және егжей-тегжейлі дәлелін көруге;
- мұғалімнің пікірі бойынша балаларды оқыту барысында не болуға тиіс, алшындығында жағдай қандай екендігі арасындағы айырмашылықты көруге;
- оқытуды нәтижесінде оқушылардың қажеттіліктерін барынша қанағаттандыратындай етіп қалай жоспарлау керектігін түсінуге;
- *Lesson Study*-ді басты мақсаты оқушыларға білім алуға көмектесу және топ мүшелерінің кәсіби дамуына ықпал ету болып табылатын мұғалімдердің желілік қоғамдастығы аясында іске асыруға;
- *Lesson Study* мүмкіндіктерін өзінің педагогикалық тәжірибесінде қолдануға көмектеседі.

Lesson Study орта мектептерде негізгі пәндер бойынша келесі мақсаттарды қамтиды:

- оқушылардың білім деңгейін көтеру;

- оқыту әдістемесін жетілдіру;
- оқыту үшін бағалау сияқты тәжірибелік әдістерді әзірлеу.

Ұақыт өте келе Lesson Study үдерісінде бірқатар қадамдар қалыптасты:

- Lesson Study тобы оның жұмысының нәтижелілігін қамтамасыз ететін ережелер жүйесін өзара келіседі, үдеріс барысында барлық мүшелер бір-бірімен сыйластық қарым-қатынаста болады.
- Топ зерттеудің сұрақ түрінде рәсімделген түйінді идеяларын келіседі және нені, кімді оқытуды анықтайды.
- Топ мүшелері зерттеудің түйінді идеяларына қатысты жауап табу үшін әдебиеттерді зерделейді және жоспарлау кезінде оларды пайдалану үшін нәтижелерін қорытады.
- Топ зерттеу сабағының ортасында қандай сыныптың және қандай үш «зерттелетін оқушының» болатынын шешеді және оқу үлгерімі жоғары, орта және төменгі деңгейдегі сынып топтарын ұсынады.
- Топ зерттеу сабағын «зерттелетін оқушылардың» менгеруіне ерекше назар аудара отырып, оны жоспарлайды.
- Бір мұғалім зерттеу сабағын жүргізеді, осы уақытта басқалары – «зерттелетін үш оқушыға» ерекше көңіл бөлу арқылы қадағалайды және ескертпелерді жазып отырады.
- Мұғалімдер осы зерттеу сабағы туралы олардың пікірін түсіну үшін бірнеше оқушылармен сұхбат жүргізеді.
- Топ зерттеу сабағы аяқталысымен бірден талқылау жүргізеді.

Талқылау белгіленген құрылым бойынша жүреді:

- Жоспарлау үдерісінде жасалған алдын-ала болжамдармен салыстыра отырып, «зерттелетін оқушылардың» оқуын қадағалау және болған айырмашылықтардың себебін анықтау;
- Тұтас сыныпты оқыту;
- Зерттеу сабағының барысы және оқыту үдерісі;
- Белгіленген және зерделенгендердің негізінде және соларға сәйкес келесі зерттеу сабағының мақсатын қою;
- Келесі Lesson Study-ді топпен бірлесе жоспарлау.

Жалпы зерттеуді жүргізу барысын келесі кезеңдерде қарастыруға болады:

1. Ұйымдастыру, жоспарлау.
2. Сабақты зерттеу.
3. Қорытындылау, тәжірибемен бөлісу.

1. Ұйымдастыру, жоспарлау кезеңі.

Мектепте жаңа кәсіби оқыту әдісін енгізу ұнайтын бір топ мұғалімді іріктеп алыңыз (үш адам болғаны қолайлы болмақ). Бұл топтың құрамына басшылық өкілі мен мол тәжірибесі бар мұғалім қатысса, *Lesson Study* тиімді болады.

Күтілетін нәтижелерді анықтап, топ мүшелерінде өздерін сырттан қатаң бақылауға алынғандай сезімтудырмай, кідірместен «тәуекелге бел бууға» мүмкіндік беретін негізгі ережелерді белгілеу мақсатында мәжіліс өткізіңіз. *Lesson Study* барысында топтың барлық мүшелерінің кәсіби білім алушы ретінде мәртебесі тең болады.

Белгілі бір мектептің, сыныптың немесе белгілі бір жас мөлшеріндегі топтың қажеттіліктері негізінде қаралатын мәселені белгілеп алыңыз, мысалы: топтық жұмыс арқылы оқыту үшін пікірталасты қолдану қағидаттары.

Сабақтарды жоспарлауда, бақылауда және талдауда *Lesson Study-дің* жалпы нысандарын пайдаланыңыз (үлгілері осы кітапшада берілген).

Бірінші *Lesson Study-ді* жоспарлау үшін мұғалімдерге арнайы уақыт бөліңіз (кем дегенде бір сағат).

Lesson Study кезінде олардың уақытын бағалаңыз және *Lesson Study* аяқталғаннан кейін бірден немесе көп уақыт өткізбей талқылау жүргізуді қамтамасыз етіңіз.

Жұмыс барысына белсенді түрде қызығушылық танытыңыз.

Lesson Study-ді жүргізетін топқа өз нәтижелерін әріптестеріне көрсетулері үшін арнайы мүмкіндік ұсыныңыз (педагогикалық кеңес, коучинг және т.б.).

Топтың бұл мүшелерін келесі *Lesson Study-ді* өткізу үшін жаңа топты ұйымдастыруда педагогикалық ұжымның көшбасшылары ретінде пайдаланыңыз.

Тақырып анықталған соң, жоспарлау кезеңі басталады. Зерттеуге қатысушы мұғалімдер тобы бірлесе отырып зерттеуді жүргізу жоспарын құрады. Жоспар үш кезеңді қамтиды: ұйымдастыру, зерттеу сабақтарын өткізу, қорытындылау. Ұйымдастыру кезеңі бойынша сауалнаманы өткізу, қорытындылау, тақырыпты анықтау, жоспар құру, оқу үлгерімі әр түрлі деңгейдегі (А,В,С) оқушыларды белгілеу,

күтілетін нәтижелерді анықтау, бірлесе отырып сабақты жоспарлау, арнайы бақылау кестесін жасау, талдау, талап критерийлерін белгілеу, жұмыс картасын жасақтау сияқты жұмыстар белгіленіп, өткізілетін уақыты, жауапты адамдар белгіленеді.

Екінші зерттеуді өткізу үшін пән мұғалімі мен бақылаушы мұғалімдердің іс-әрекеттері жоспарланады, сабақты өткізу мерзімі мен жауапты тұлғалар белгіленеді.

Соңғы бөлімінде зерттеуді қорытындылау мен тарату, бөлісу шаралары, жауаптылар мен өткізу мерзімі белгіленеді.

Осылайша зерттеуді жүргізу жоспары құрылып, мектеп басшысымен бекітуге ұсынылады.

- *Lesson Study*-ді қандай сыныпта өткізетіндігіңізді анықтап алыңыз, содан кейін әртүрлі білім алушы топтың шынайы өкілі болып табылатын үш оқушыны: жалпы дағдылар немесе жекелеген пәндер үшін қажетті дағдылар бойынша сыныпта оқитын оқушылардың ішінен жоғары, орта, төмен көрсеткіштері бар топтардың үшөкілін тандап алыңыз.

-*Lesson Study* бағытында жұмыс істейтін әрбір оқушының деңгейін анықтап алыңыз.

-*Lesson Study*-дің аяғында әр оқушыдан қандай нәтиже күтетініңіз туралы қысқа да нұсқа жазып алыңыз.

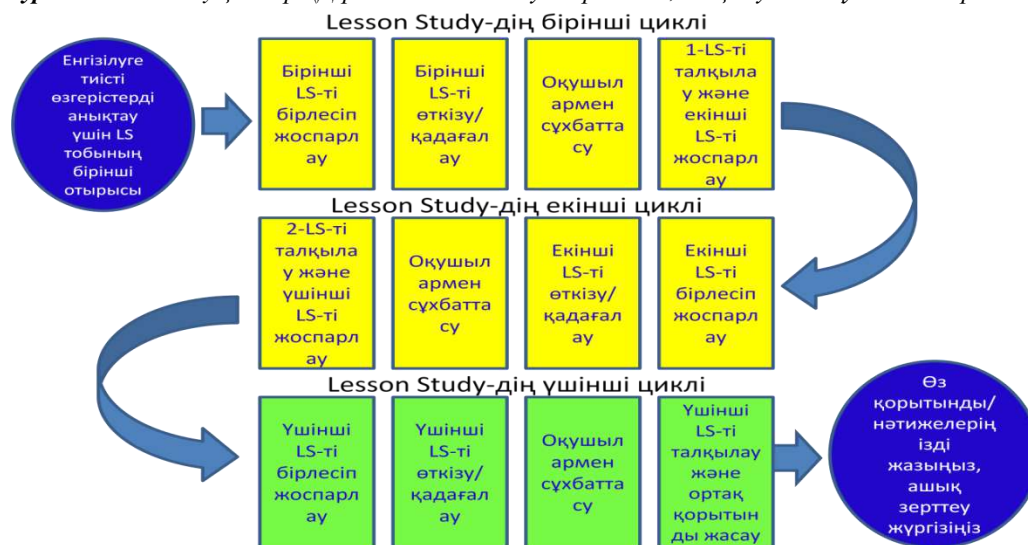
-Өзіңіз жетілдіргіңіз келетін немесе пайдалануды жоспарлап отырған оқыту әдісінің қолданылу ретіне назар аудара отырып, сабақтың әр кезеңін жоспарлаңыз. Бақылаудағы әрбір оқушыдан қандай реакция күтетіңізді жазып отырыңыз: өзінің тақырыпты игеру қарқынын көрсету үшін әр оқушы әрбір кезеңде не істейді.

-Қандай ресурстар қалай қолданылатындығын және тақтада не жазатыныңызды барынша дәл анықтап алыңыз, әрбір кезең үшін уақыт шеңберін белгілеңіз.

-Бақылаушылар арасында кім қай бақылаудағы оқушыны (оқушыларды) қадағалайтынын келісіп алыңыздар. Барлығы екі оқушы қадағалап, үшінші оқушы назардан тыс қалмайтынына сенімді болыңыз.

2.Сабақты зерттеу кезеңі. *Lesson Study* тәсілі кем дегенде үш *Lesson Study*-ден тұратын циклден құралады, ол сабақтарды мұғалімдер тобы бірлесіп жоспарлап, оқытып/қадағалайды және талдайды (төмендегі 1-суретті қараңыз).

1-сурет. *Lesson Study* циклі (Дереккөз: *Бемлексем университеті, «Оқыту мен оқудағы шеберлік*

орталығының» оқу құралы: *Lesson Study, Dudley, P. (2011)*

Алғашқы сабақтың жоспарын бірінші циклді өткізуші мұғалім жоспарлайды, өткізеді. Өзге қатысушы мұғалімдер, яғни топ мүшелері сабақты бақылайды, үш деңгейдегі оқушыларды, олардың сабақтағы жетістік деңгейлерін бақылап, жазып алып отырады. Арнайы бақылау парағы жасақталады. Әрбір цикл аяқталған соң, түрлі деңгейдегі оқушылардан сабақ бойынша сұхбат алынады. Сабақты бірлесе талқылап, артықшылықтары мен кемшіліктерін талдап, келесі сабақты жоспарлауға қажетті ұсыныстар береді, келесі сабақты бірлесе жоспарлайды. Осылайша бірнеше цикл қайталанып отырады.

3.Қорытындылау, тәжірибемен бөлісу кезеңі. Бұл кезеңде *Lesson Study* зерттеуіне қатысушы мұғалімдер тобы қорытынды отырысын өткізеді. Сабақ өткізген мұғалімдер өздерінің сабақтары, ондағы қолданылған әдіс-тәсілдердің тиімділігі, А,В,С деңгейлі оқушылардың жетістік деңгейі туралы рефлексивтік есеп дайындап, оқуды жақсартуға бағытталған нақты ұсыныстарын жеткізеді. Модератор пән иелерінің рефлексивтік есептері негізінде қорытынды есеп дайындайды, күтілетін нәтижелерге қаншалықты қол жеткізуге болатынын саралап, нақты ұсыныстар белгілейді. Зерттеу кезеңдері толық аяқталып, қорытындыланған соң зерттеу нәтижелері мектептегі әдістемелік кеңес, әдістемелік бірлестік немесе педагогикалық кеңес отырыстарында қаралады, сабақты жақсарту бағытындағы ұсыныстар жалпы ұжым мүшелерінің назарына ұсынылады.

Математика пәні бойынша «Lesson Study» өткізу тәжірибесінен

1. Ұйымдастыру , жоспарлау кезеңі

Зерттеу тобының тақырыбын анықтау, мақсатын айқындау негізінде топтың бірінші отырысы өткізіліп, хаттамаланды.(Хаттама үлгісі берілді).

Хаттама № 1

Ұақыты: 18.11.21ж

Қатысқаны: 5

Күн тәртібінде:

1. Жетілдіретін іс-әрекеттерді анықтау;
2. Сауалнама қорытындысымен танысу.
3. Зерттеу тақырыбын анықтау.
4. Зерттеу тобының мақсатын айқындау.
5. Зерттеу тобының құрамы, атқаратын қызметтерін айқындау.

1. Топ модераторы З. Р. Кожаметова 1-тоқсанның білім сапасы бойынша математика пәнінің төмендігін айта отырып, қай тақырыпты меңгеру оқушыларға қиындық туындатқанын сұрады. Зерттеу тобының мүшелері математика пәнінен оқушылардың есептің шартын түсініп, шешу жолын анықтау проблемасын атап өтті.

2. 4 «А» сынып жетекшісі Байдешова Ф. Н, 3 «В» сынып жетекшісі Кусемисова С. Қ, 3 «Б» сынып жетекшісі Наржанова З. Т. сынып оқушыларынан алынған сауалнама қорытындысының нәтижесімен таныстырды. Сауалнама нәтижесі бойынша 3 «Б» сыныбында есептің шартын түсінуде қиналатын 6 (31%), есептің шығарылу жолын өздігінен шеше алмайтын 9 (47%) оқушы; 3 «В» сыныбында есептің шартын түсінуде қиналатын оқушының 46%, есептің шешу жолын өздігінен анықтай алмайтын 53%; 4 «А» сыныбында есептің шартын түсінуде қиналатын оқушының 40 %, есептің шешу жолын өздігінен анықтай алмайтын 50 % оқушы көрсетті.

3. Сауалнама нәтижесін ескере отырып, зерттеу тобының тақырыбы анықталды. «Тірек-сызба әдістері арқылы 3-4 сынып оқушыларының есепті өздігінен шығару дағдысын қалай игертуге болады?»

4. Топ мүшелері біріге отырып, зерттеу тобының жұмыс жоспарын, мақсатын айқындады. Зерттеу мақсаты: математика пәнінен есепті өздігінен талдап, шығару дағдысын қалыптастыратын тиімді әдіс-тәсілдерді анықтау.

5. Топ мүшелері қызметтері бөлінді.

Сыртқы сарапшы: КушEROVA Ж. Е. облыстық оқу-әдістемелік кабинетінің әдіскері;

Данаева А. Т. аудандық оқу-әдістемелік кабинетінің әдіскері.

Модератор: Кожаметова З. Р.

Хатшы: Меирхан М. С.

Математика пәнінің мұғалімдері: Кусемисова С. Қ Байдешова Ф. Н. Наржанова З.

Қаулы:

1. Сабақты зерттеу тобының құрамы бекітілсін.

Сыртқы сарапшы: КушEROVA Ж. Е. облыстық оқу-әдістемелік кабинетінің әдіскері;

Данаева А. Т. аудандық оқу-әдістемелік кабинетінің әдіскері.

Модератор: Кожаметова З. Р. Хатшы: Меирхан М. С. Математика пәнінің мұғалімдері: Кусемисова С.

Қ Байдешова Ф. Н. Наржанова З.

2. Сабақты зерттеу тобының тақырыбы, жұмыс жоспары бекітілсін.

Модератор: ..... Кожаметова З. Р.

Хатшы: ..... Меирхан М. С.

Зерттеу тобы мүшелерімен кеңесе отырып, 4«А», 3 «Б», 3 «В» сыныптарында сауалнама өткізілді.

3 «Б» сынып оқушыларының зерттеу проблемасын анықтау мақсатында сауалнама алынды.

Сауалнама оқушылардың есеп шығару, теңдеу шешу дағдысына байланысты сұрақтардан құрастырылды.

Сауалнама нәтижесі бойынша сыныпта амалдардың орындалу ретін анықтауда қиналатын 2 (8 %), есептің шартын түсінуде қиналатын 8 (32%) , есептің шешу жолын өздігінен анықтай алмайтын 10 (40%)

, теңдеу шешу жолында қателесетін 4 (17%) , сыныптастарының, мұғалімнің көмегіне мұқтаж 7 (28%) оқушы анықталды.

№	Сұрақ	Иә	Жоқ	Кейде
1	Амалдардың орындалу ретін анықтауда қиналамын.	2	12	5
2	Есептің шартын түсіну қиын .	8	8	3
3	Есептің шешу жолын өздігімнен анықтай алмаймын.	10	7	2
4	Теңдеу шешудің жолында қателесемін.	4	15	
5	Математика пәнінен сыныптастарымның көмегіне мұқтажбын.	7	10	2
6	Мұғалімнің көмегінсіз тапсырманы орындай алмаймын.	7	10	2

3 «В» сынып оқушыларының зерттеу проблемасын анықтау мақсатында сауалнама алынды. Сауалнама оқушылардың есеп шығару, теңдеу шешу дағдысына байланысты сұрақтардан құрастырылды.

Сауалнама нәтижесі бойынша 3 «В» сыныпта амалдардың орындалу ретін анықтауда қиналатын 4 (27 %) , есептің шартын түсінуде қиналатын 7 (46%) есептің шешу жолын өздігінен анықтай алмайтын 8 (53 %) , теңдеу шешу жолында қателесетін 3 (20 %) , сыныптастарының, мұғалімнің көмегіне мұқтаж 6 (40 %) оқушы анықталды.

№	Сұрақ	Иә	Жоқ	Кейде
1	Амалдардың орындалу ретін анықтауда қиналамын.	4	8	3
2	Есептің шартын түсіну қиын .	7	6	2
3	Есептің шешу жолын өздігімнен анықтай алмаймын.	8	5	2
4	Теңдеу шешудің жолында қателесемін.	3	12	
5	Математика пәнінен сыныптастарымның көмегіне мұқтажбын.	6	7	2
6	Мұғалімнің көмегінсіз тапсырманы орындай алмаймын.	7	7	1

4 «А» сынып оқушыларының зерттеу проблемасын анықтау мақсатында сауалнама алынды. Сауалнама оқушылардың есеп шығару, теңдеу шешу дағдысына байланысты сұрақтардан құрастырылды.

Сауалнама нәтижесі бойынша 4 «А» сыныбында амалдардың орындалу ретін анықтауда қиналатын 3 (14 %) , есептің шартын түсінуде қиналатын 7 (31%) есептің шешу жолын өздігінен анықтай алмайтын 8 (37 %) , теңдеу шешу жолында қателесетін 3 (14 %) , сыныптастарының, мұғалімнің көмегіне мұқтаж 6 (28 %) оқушы анықталды.

№	Сұрақ	Иә	Жоқ	Кейде
1	Амалдардың орындалу ретін анықтауда қиналамын.	3	19	
2	Есептің шартын түсіну қиын .	7	10	5
3	Есептің шешу жолын өздігімнен анықтай алмаймын.	8	10	4
4	Теңдеу шешудің жолында қателесемін.	3	19	
5	Математика пәнінен сыныптастарымның көмегіне мұқтажбын.	6	16	
6	Мұғалімнің көмегінсіз тапсырманы орындай алмаймын.	6	14	2

Сауалнама қорытындысы бойынша оқушылармен есептің шартын түсініп – талдау жұмыстарын қолға алу керектігіне назар аударылды. Осы қорытындыдан бізде мынадай зерттеу сұрақтары туындады:

1.Оқушының есепті түсінуіне, шешу жолын анықтай алуына тірек-сызба әдісінің ықпалы қандай болады?
2.Оқушылардың есепті өздігінен шығаруда кездесетін кедергілерді қалай жоюға болады?

Зерттеу сұрағына сүйене отырып, зерттеу тобының тақырыбы анықталды.

Зерттеу тақырыбы: «Тірек-сызба әдістері арқылы 3-4 сынып оқушыларының есепті өздігінен шығару дағдысын қалай жетілдіруге болады?»

Зерттеу мақсаты: математика пәнінен есепті өздігінен талдап, шығару дағдысын қалыптастыратын тиімді әдіс-тәсілдерді анықтау.

Осы мақсатта алдымен зерттеу тобы құрылды:

№	Аты-жөні	Пәні	Зерттеу тобындағы қызметі
1	Байдешова Ф. Н.	Бастауыш	Бақылаушы

2	Күсемисова С. Қ.	Бастауыш	Бақылаушы
3	Наржанова З.	Бастауыш	Бақылаушы
4	Меирхан М. С.	Бастауыш	Хатшы

Зерттеу тобының бірінші отырысы өткізіліп, Lesson Study-ді өткізу жоспары құрылып, бекітуге ұсынылды. (жоспар үлгісі берілді)

Фокус топпен кәсіби әңгіме барысынан көріністер

Сабақты зерттеу жоспары

№	Жұмыстың мазмұны	Мерзімі	Қорытынды
1	Отырыс №1. Жетілдіретін іс-әрекеттерді анықтау: 1.Сауалнама қорытындысымен танысу. 2.Зерттеу тақырыбын анықтау. 3.Зерттеу тобының мақсатын айқындау және жұмыс жоспарын жасау. 4.Зерттеу тобының құрамы, атқаратын қызметтерін айқындау.	18.11.21 ж	Сынып туралы мәлімет, зерттеу тобының құрамы, жұмыс жоспары. Хаттама
2	1.Математика пәнінен есепті өздігінен меңгертуге әдістерді анықтау, талдау. 2. А, В, С оқушыны анықтау. 3. Бақылау парақтарын әзірлеу. -сыныпты бақылау парағы; -оқушыларды бақылау парағы; 4.Зерттеу сабақтарының кестесін құру.	21.11.21 ж	Әдіс-тәсілдер Бақылау парағы Сабақ кестесі
3	Зерттеу сабақтарын өткізу, талдау, келесі сабақты жоспарлау. Оқушылардан сұхбат алу.	3.12.21 ж- 20.12.21 ж	Сабақ жоспары, сурет, видео, хаттама.
4	Зерттеу сабақтарының 1-циклын қорытындылау. Математика пәнінен тиімді әдістерді анықтау.	21.12.21 ж	Математика пәнінен тиімді әдістер

Модератор: _____ Кожаметова З.Р.

Зерттеу тобының екінші отырысы өткізіліп, математика пәнінен есепті өздігінен меңгертуге қолайлы әдістер таңдалып, «бақыланушы» оқушылар анықталып, зерттеу сабақтарының кестесі құрылды. (Хаттама үлгісі берілді).

Хаттама № 2

Ұақыты: 21.11.21ж

Қатысқаны: 5

Күн тәртібінде:

1. Математика пәнінен есепті өздігінен меңгертуге әдістерді анықтау, талдау.
2. А, В, С оқушыны анықтау.

3. Бақылау парақтарын әзірлеу.

4. Зерттеу сабақтарының кестесін құру.

1. Топ модераторы З. Р. Кожаметова «Фишбоун», «ФИЛА», «Хатқалташа» әдістерін ұсынды. Топ мүшелері әдістердің қолданылуын талдап, «Фишбоун» «Хатқалташа» әдісін қолданып көруді бірауыздан мақұлдады. Зерттеу сабақтары жоспарланды.

2. А, В, С оқушылары анықталып, әр оқушыдан күтілетін нәтижелер анықталды.

3. Сабақты, оқушыны бақылау парағын топ мүшелері бірге әзірледі. Топ модераторы З. Р. Кожаметова бақылау парағына әдіс-тәсілдерді, оқушының іс-әрекетін нақты жазу қажеттігін атап өтті.

4. Зерттеу сабақтарының кестесі құрылды. Әр мұғалім күнтізбелік-тақырыптық жоспары бойынша тақырыптарын анықтады. Топ мүшелеріне ыңғайлы уақытқа сабақ уақыты қойылды.

Қаулы:

1. Бақылау парақтарының кестесі қабылданын

2. Зерттеу сабақтарының кестесі бекітілсін.

Модератор: ..... Кожаметова З. Р.

Хатшы: ..... Меирхан М. С.

Зерттеу сабақтарының кестесі:

І-цикл

№	Аты-жөні	Сыныбы	Кабинет	Күні	Сабақтың тақырыбы
1	Кусемисова С. Қ.	3 «в»	17	4.12.21ж	Тонна. Грамм
2	Байдешова Ф. Н.	4 «а»	3	5.12.21ж	Бірлескен есеп
3	Наржанова З.	3 «б»	4	6.12.21ж	Есептер шығару
4	Кусемисова С. Қ.	3 «в»	17	10.12.21ж	Толық ондықтар мен жүздіктерді көбейту және бөлу.
5	Наржанова З.	3 «б»	4	12.12.21ж	Дөңгелек сандарды ауызша көбейту және бөлу.
6	Байдешова Ф. Н.	4 «а»	3	13.12.21ж	Қарама - қарсы бағыттағы қозғалысқа берілген есептер.
7	Кусемисова С. Қ.	3 «в»	17	18.12.21ж	32*2, 320*2, 32*20 түріндегі көбейту тәсілдері.
8	Байдешова Ф. Н.	4 «а»	3	19.12.21ж	Қарама - қарсы бағыттағы қозғалысқа берілген есептер.
9	Наржанова З.	3 «б»	4	20.12.21ж	32*2, 320*2, 32*20 түріндегі көбейту тәсілдері.

Топ мүшелерінің екінші отырысында әр сыныптағы А,В,С деңгейлі оқушылар анықталып, күтілетін нәтижелер белгіленді.

А, В, С оқушыларға сипаттама

3 «Б» сыныбы

Деңгейі	Сипаттама	Күтілетін нәтиже
А	Сабақты жақсы оқиды. Мінезі тұйық, ұқыпты.	Өзіндегі ақпаратпен өзгемен бөлісуді үйренеді. Жұбымен ынтымақтаса жұмыс жасайды.
В	Өз білгенін ешкіммен бөліспейді, ұқыпты, жауапкершілігі мол. Есепті шешуде қателіктер жібереді.	Топтық, жұптық жұмыстарға араласу арқылы өз білімімен бөліседі. Есепті түсініп, шешу жолын дұрыс анықтайды.
С	Білімі қанағаттанарлық. Сыныптастарының көмегіне мұқтаж. Есептің шартын түсінуде, шешу жолын анықтауда қиналады.	Есептің шартын түсінеді. Сыныптастарымен ұжымда жұмыс жасау дағдысы қалыптасады.

Сынып жетекшісі: Наржанова З.Т.

3 «В» сыныбы

Деңгейі	Сипаттама	Күтілетін нәтиже
А	Тапсырманы дұрыс орындайды, бірақ өз біліміне сенімсіз қарайды.	Өзіне сенімділігі артады, топта жұмыс жасау арқылы есептің шешу жолын сыныптастарымен талдайды.
В	Есепті шешуде қателіктер жібереді. Сыныптастарының көмегіне мұқтаж.	Топтық, жұптық жұмыстарға араласу арқылы өз білімімен бөліседі. Есепті түсініп, шешу жолын дұрыс анықтайды.
С	Тапсырманы шапшаң, тез орындауға тырысады. Есептің шартын түсінуде, шешу жолын анық тауда қиналады. Мұғалімнің көмегі не мұқтаж.	Есептің шартын түсінеді. Сыныптастарымен ұжымда жұмыс жасау дағдысы қалыптасады.

Сынып жетекшісі: Кусемисова С. Қ.

4«А» сыныбы

Деңгейі	Сипаттама	Күтілетін нәтиже
А	Мінезі тұйық, өз ісіне ұқыпты. Ешкіммен ашылып сөйлеспейді. Сабақты жақсы оқиды. Бірақ, өзіндегі ақпаратпен бөліспейді.	Өзіне сенімділігі артады, топта жұмыс жасау арқылы есептің шеш. Топта, жұпта ынтымақтаса жұмыс жасайды.
В	Сабақта үлгерімі ортадан жоғары. Мінезі бірқалыпты, өз ойын еркін жеткізе алмайды. Есепті шешуде қателіктер жібереді. Сыныптастарының көмегіне мұқтаж.	Топтық, жұптық жұмыстарға араласу арқылы өз білімімен бөліседі. Есепті түсініп, шешу жолын дұрыс анықтайды.
С	Білім деңгейі төмен, сабаққа қызығушылығы жоқ. Есептің шартын түсінуде, шешу жолын анық тауда қиналады. Мұғалімнің көмегі не мұқтаж.	Есептің шартын түсінеді. Сыныптастарымен ұжымда жұмыс жасау дағдысы қалыптасады.

Сынып жетекшісі: Байдешова Ф. Н.

Зерттеу тобының екінші отырысында сабақты, оқушыны бақылау парағын топ мүшелері бірге әзірледі. (Үлгісі төменде берілді)

Сабақты бақылау парағы

Сынып: ..... Пәні: математика Күні: .....

Сабақ беретін мұғалім: .....

Зерттеуші мұғалім: .....

№	Тапсырмалар	Оқушылардың іс-әрекеті
1		
2		
3		
4		

Зерттеуші мұғалімнің ұсынысы, ескертпелері, қорытындысы:

Оқушыны бақылау парағы

Оқушының аты- жөні:

Деңгейі:

Пәні: математика Күні: .....

Сабақ кезеңдері	Күтілетін нәтиже	оқушы қалай жауап берді?	Келесі сабаққа ұсыныс
Сабақ басында			
Сабақ ортасында			
Сабақ соңында			
Қорытынды : Оқушы нені істей алды? Қандай нәтижеге жетті? Оның қандай дәлелі бар?			

Бақылаушы мұғалім: .....

Оқушы үні

Сабақтан кейін бақылаудағы оқушылармен сұхбат парағы

Сыныбы: .....

Күні: .....

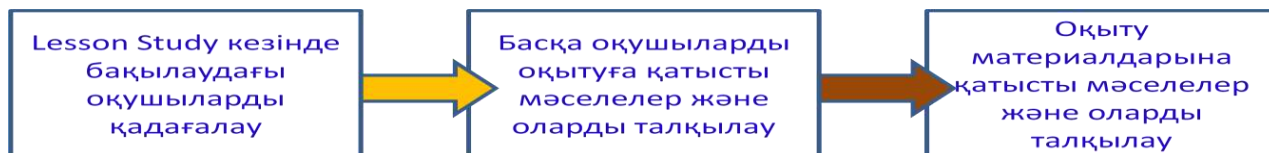
Сұрақ	Оқушы жауабы
Саған сабақта бәрінен не ұнады?	
Сен нені үйрендің? Бұрын істей алмағандарыңнан қазір нені істей аласың? Нені жақсырақ істей аласың?	
Сабақтың қай бөлігі сен үшін барынша тиімді болды?	
Егер дәл осы сабақ басқа сыныпта өткізілсе, нені өзгертер едің? Неліктен бұл бөлігін өзгертер едің?	

Сабақ қорытындысы бойынша талқылауларды жазу

	Бақылаудағы А оқушы	Бақылаудағы В оқушы	Бақылаудағы С оқушы
Оқушының әрқайсысы қандай прогреске қол жеткізді?			
Сыныптағы басқа оқушылар қандай нәтиже көрсетті?			
Енгізіліп жатқан әдіс қалай көмектесті немесе кедергілер келтірді?			
Қандай тосын оқиғалар болды?			
Әр оқушының нәтижесін жақсарту үшін келесі жолы әдістеменің қандай аспектілері түзетілуі керек?			

2.Зерттеу сабақтарын өткізу кезеңі

Желтоқсан айында жоспар бойынша үш циклдан тұратын зерттеу сабақтары өткізілді. Әр сабаққа зерттеуге қатысушы мұғалімдер қатысып, бақылау парағын толтырып отырды. Әр сабақтан кейін оқушылардан сұхбат алынды. Сабақ біткен соң топ мүшелері жиналып, сабақты талқылады, оң нәтижелерді анықтап, ұсыныстар беріп, келесі сабақтың мақсатын, күтілетін нәтижелерін белгілеп отырды. Алдағы сабақтың жоспарларын бірлесе жоспарлап, әдіс-тәсілдердің ең тиімдісі таңдап алынды.

Сәтті/Сәтсіз тұстары	1-сабақ	2-сабақ	3-сабақ
Сәтті	1.«Фишбоун» әдісі есептің шартын түсінуде, сұрағын анықтауда тиімді. 2. «Сәйкестендіру» тапсырмасы тақырыпты бекітуде тиімді қолданылды.	1. «ДЕАЛ» әдісінде топтық жұмыста рөл бөлінгендіктен, барлық топ мүшелері жұмысқа ат салысты. 2. Есептің шартын «ДЕАЛ» әдісінің 2-бөлігін толтыру арқылы толық түсінуге мүмкіндік болды. 3. «Жағажай добы» әдісі формулаларды қайталауда тиімді болды. 4. «Көмек қобдишасы» әдісі арқылы сабақсоңында оқушылардан алынған кері байланыс келесі сабақты жоспарлауда маңызды болды.	1. Оқушылардың көп бөлігі есептің шешу жолына талдау жасап, шешуін дұрыс анықтады. 2. «Көмек қобдишасы», «Жағажай добы» әдістері
Сәтсіз	1.«Фишбоун» әдісінде есептің шешуін табуда қателесті, өйткені, бұл әдісте есептің	Оқушылар есептің шешу жолына талдау жасауда қателесті.	-

	шешуін табуда қателесті, өйткені бұл әдісте шешу жолын талдау қарастырылмаған. 2.Топта барлық оқушы жұмысқа қатыспады, тек көшбасшы оқушылар жұмыс жасады.		
Нені жақсарту қажет?	1.Есептің шешу жолына талдау жасау арқылы шешімін табатын әдістер қарастыру. 2.Топтық жұмыста оқушыларды рөлге бөлуді басшылыққа алу.	Оқушылардың есепті шешу жолына талдау жасау дағдысын жетілдіру.	Есеп шығаруда формулаға сүйену, формуланы қолдану дағдысын жетілдіру.

Зерттеу сабақтарының қысқа мерзімді жоспарының үлгілері

Пән: Математика	Мектеп:	
Күні: 5.12.21ж	Мұғалімнің аты-жөні:	
Сынып:4-сынып	Қатысқандар саны:	Қатыспағандар саны:
Сабақ тақырыбы	Бірлескен жұмыс	
Оқу мақсаттары	4.5.1.4 шамалар арасындағы тәуелділікке; пропорционал бөлуге, белгісізді екі айырмасы бойынша табуға берілген есептерді талдау және шығару;	
Алдыңғы білім	Шамалардың өзара байланысы.	
Сабақтың барысы		
Сабақтың кезеңдері	Сабақтағы жоспарланған іс-әрекет	Ресурстар
Сабақтың басы	<p>Жаңа топ құру</p> <p>Психологиялық ахуал қалыптастыру. Математика керек әр күнге, Математика қажет өмірде. Математиканы оқимыз, Миымызға тоқимыз. Жұмыс ережесін келісу</p> <ul style="list-style-type: none"> ✚ Сабақта бір-бірімізді сыйлаймыз, тыңдаймыз! ✚ Ұақытты үнемдейміз! ✚ Нақты, дәл жауап береміз! ✚ Сабақта өзіміздің шапшаңдығымызды, тапқырлығымызды көрсетеміз! ✚ Сабаққа белсене қатысып, жақсы баға аламыз! <p><u>Алдыңғы білімді еске түсіру.</u> Математикалық диктант «иә, жоқ»</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Шаршының барлық қабырғасы тең. 2. Ұақыттың өлшем бірлігі сағат. 3. Тік төртбұрыштың қарама-қарсы қабырғалары бір-біріне тең. 4. Екі жағы шектелген түзу сызық сәуле. 5. Үшінші класс мыңдар классы. 6. Аудан табу үшін ұзындығына енін көбейту керек. <p>Оқушыларды үш топқа бөліп, топтағы оқушыларға қағаздан қайық жасату. Бірінші топ 2 қайық, екінші топ 3 қайық, үшінші топ 4 қайық жасады. Олар бірлесіп 3 минутта қанша қайық жасады? Осы есепті шығару арқылы, жаңа сабақтың тақырыбымен танысады. Бірлесіп жұмыс атқарған кездегі өнімділік өнімділіктердің қосындысына тең:</p>	<p>Оқушыларды топтарға бөлуге арналған суреттер.</p> <p>Сұраққа жауап берген оқушыны мадақтау, толықтыру жасау, тиімді кері байланыс орнату.</p> <p>Алдыңғы білімді еске түсіру тапсырмалары</p>

	<p>$U = U_1 + U_2 + U_3$</p> <p>Жұмысты табу үшін (орындалған өнімнің саны) бірлескен өнімділікті уақытқа көбейту қажет: $A = U_{\text{бірл.}} \cdot t$</p> <p>Бірлесіп атқарған жұмыстың уақытын білу үшін жұмысты (орындалған өнімнің саны) бірлескен өнімділікке бөлу қажет :</p> <p>$t = A : U_{\text{бірл.}}$</p> <p>Мақсат қою:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Бүгінгі сабақтың мақсаты қандай? -Тақырыпты қаншалықты түсінгенімізді тексеру: <p>өнімділік, уақыт, жұмысқа кеткен уақыт, жұмыстың нәтижесі.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. «Бірлескен өнімділік» дегеніміз не? 2. «Бірлескен өнімділікті» қалай табамыз? 3. Формула дегеніміз не? 													
<p>Сабақтың ортасы</p>	<p>Ережені толықтыр.</p> <p>I топ II топ III топ $A =$ $V =$ $t =$</p> <p>Балалар дескрипторларды тұжырымдайды.</p> <p>Мен:</p> <ul style="list-style-type: none"> -Өнімділік, жұмысқа шығындалған уақыт, атқарылған жұмыс шамалары арасындағы байланыс формуласын анықтаймын. -Шамалар арасындағы байланыс формуласын қолдана отырып, өнімділікті, жұмысқа шығындалған уақытты, атқарылған жұмысты есептеймін. <p>№1 тапсырма. «Хат қалташа» әдісі арқылы топпен жұмыс</p> <p>Кесте бойынша есеп құрастыру және шығару.</p> <table border="1" data-bbox="293 965 1058 1133"> <thead> <tr> <th></th> <th>V</th> <th>t</th> <th>A</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1-тігінші</td> <td>5 бұй./сағ</td> <td rowspan="3">бірдей 3 сағат</td> <td rowspan="3">} бұйым</td> </tr> <tr> <td>2-тігінші</td> <td>8 бұй./сағ</td> </tr> <tr> <td>3-тігінші</td> <td>12 бұй./сағ</td> </tr> </tbody> </table> <p>$5 + 8 + 12 = 25$ (бұйым) – үш тігінші жасайтын бұйым.</p> <p>$25 \cdot 3 = 75$ (бұйым) – 3 сағатта жасайды.</p> <p>Жұптық жұмыс. «Мен – сен –біз» әдісі арқылы №2 есепті шығару. Екі шалғышы бірлесіп, 360 м² жердің шөбін шапты. Оның бірі – 1 сағат, екіншісі 2 сағат жұмыс істеді. Олардың жұмыс өнімділігі бірдей болса, олардың әрқайсысы қандай ауданның шөбін шапты?</p> <p>Шешуі:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) $1+2=3$ (с) – жұмысқа кеткен жалпы уақыт. 2) $360 : 3 = 120$ (м²/с) – өнімділік. 3) $120 \times 1 = 120$ (м²) – біріншісінің шапқаны. 4) $120 \times 2 = 240$ (м²) – екіншісінің шапқаны. <p>1. Оқушылар өз беттерімен тапсырманы ойластырып, оны орындайды.</p> <p>2. Жұптарымен ой бөліседі.</p> <p>Дескрипторларды тұжырымдайды.</p> <p>Мен:</p> <ul style="list-style-type: none"> - жұмыс атқарылған уақытты анықтау; - өнімділікті анықтау; 		V	t	A	1-тігінші	5 бұй./сағ	бірдей 3 сағат	} бұйым	2-тігінші	8 бұй./сағ	3-тігінші	12 бұй./сағ	<p>Тапсырманы орындаған оқушыны мадақтау, толықтыру жасау, тиімді кері байланыс орнату.</p> <p>Белсенді оқу тапсырмалары.</p> <p>Оқулық Жұмыс дәптерлері,</p>
	V	t	A											
1-тігінші	5 бұй./сағ	бірдей 3 сағат	} бұйым											
2-тігінші	8 бұй./сағ													
3-тігінші	12 бұй./сағ													
<p>Сабақтың соңы</p>	<p>Жаңа білім мен тәжірибені қолдану.</p> <p>Ойтолғаныс кезеңі.</p> <p>«Фишбоун» әдісі арқылы 6 тапсырма ,8 тапсырма орындау.</p> <p>Есеп шығару алгоритмі:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Бірлескен өнімділікті қалай білеміз? 2) Екі сауыншы бірігіп, 4 сағатта неше сиыр сауады? $15 + 22 = 37$ сиыр – екі сауыншы 1 сағатта сауады. $37 \cdot 4 = 148$ сиыр – екі сауыншы 4 сағатта сауады. <p>8-тапсырма (а).</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) $1800 : 18 = 100$ кәстөм/күн – 1-цех шығарады. 2) $1800 : 9 = 200$ кәстөм/күн – 2-цех шығарады. 3) $100 + 200 = 300$ кәстөм – екі цех орындайды. 	<p>Тапсырманы орындаған оқушыны мадақтау, толықтыру жасау, тиімді кері байланыс орнату.</p> <p>Оқушылар сабақтан алған</p>												

	<p>4) $1800 : 300 = 6$ күн – екі цех өнім шығару үшін қажет. Дескрипторларды тұжырымдайды. Мен: - бірлескен өнімділікті анықтау формуласын қолдану. - жұмыс нәтижесінің көлемін анықтау формуласын қолдану. «Үш қадамды сұхбат» әдісі арқылы кері байланыс. Әр топ өтілген тақырып бойынша үш сұрақтан қояды. Үшінші топ қойған сұрақтардың маңыздылығы мен жауаптардың дұрыстығына сараптама жасап, топтардың жұмысына баға береді.</p>	әсерлерін кері байланыс парағы тапсырмалары арқылы білдіре алады.
--	---	---

Пән: Математика	Мектеп:
Күні: 13.12.21 ж	Мұғалімнің аты-жөні:
Сынып: 4-сынып	Қатысқандар саны: _____ Қатыспағандар саны: _____
Сабақ тақырыбы	Кездесу қозғалысына берілген есептер
Оқу мақсаттары	4.5.1.9 ** бір бағыттағы (қуып жету, қалып қою) қозғалысына берілген есептерді арифметикалық және алгебралық әдістермен шығару.
Алдыңғы білім	Шамалардың өзара байланысы: жылдамдық, уақыт, арақашықтық. Есепті теңдеу құру арқылы шығару.

Сабақтың барысы								
Сабақтың кезеңдері	Сабақтағы жоспарланған іс-әрекет	Ресурстар						
Сабақтың басы	<p>Жаңа топ құру</p> <p>Психологиялық ахуал қалыптастыру.</p> <p>Мұғалім: - Балалар бәрімізде орнымыздан тұрайық. Бүгін бізге қонаққа келіп отырған ұстаздарымызбен сәлемдесіп жіберейік. Орнымыздан тұрып, ортаға шығайық.</p> <p>Сәлемдесу сәті.</p> <p>Үлкенге де сіз.</p> <p>Кішіге де сіз</p> <p>Құрметпенен сіздерге.</p> <p>Бас иеміз біз.</p> <p>-Бүгінгі күндеріңізге сәттілік тілеймін, Бәріміз орнымызға жайғасайық</p> <p>-Қозғалыста болатын қандай денені білесің? (машина, мотоцикл, адам, жануар, құс)</p> <p>-Қозғалыста болмайтын ше? (заттар, тамақ, құрал т.с.)</p> <p>-Қозғалыстағы дене қандай бағытта болуы мүмкін?</p> <p>- Сонымен қозғалысқа қатысты қандай ұғымдармен таныспыз?</p> <p>-Жылдамдық дегеніміз не?</p> <p>Жылдамдық - уақыт бірлігі ішінде жүріп өткен қашықтық.</p> <p>«Сәйкестендіру» әдісі .</p> <p>Формулаларды өзара сызық арқылы сәйкестендіріңдер:</p> <table border="1" data-bbox="295 1467 638 1590"> <tr> <td>$v =$</td> <td>$S : v$</td> </tr> <tr> <td>$t =$</td> <td>$S : t$</td> </tr> <tr> <td>$s =$</td> <td>$v \cdot t$</td> </tr> </table> <p>Формулаларды өзара сызық арқылы сәйкестендіру.</p> <p>Дескриптор Білім алушы:</p> <p>-қозғалыс жылдамдығын табу формуласын анықтау;</p> <p>-арақашықтықты табу формуласын анықтау;</p> <p>-уақытты табу формуласын анықтау;</p> <p>Бағалау «Шапалақ» әдісі</p> <p>2 - тапсырмаға теңдеу құру керек. Қай сызба бойынша теңдеу құруға болады .</p> <p>Велосипедші сөреден бастап 35 км/сағ жылдамдықпен 3 сағ жүрді және оған мәреге дейін әлі 45 км жүру қажет. Сөре мен мәренің арақашықтығы қандай?</p> <p>x – барлық арақашықтық $x - 35 \cdot 3 = 45$</p> <p>$x - 105 = 45$</p>	$v =$	$S : v$	$t =$	$S : t$	$s =$	$v \cdot t$	<p>Алдыңғы білімді еске түсіру тапсырмалары</p> <p>Сұраққа жауап берген оқушыны мадақтау, толықтыру жасау, тиімді кері байланыс орнату.</p>
$v =$	$S : v$							
$t =$	$S : t$							
$s =$	$v \cdot t$							

	<p>$x = 105 + 45$ $x = 150$ $150 - 35 \cdot 3 = 45$ $45 = 45$</p> <p>Мақсат қою: – Бүгінгі сабақтың мақсаты қандай? – Бір-біріне қарама-қарсы бағытта қозғалған денелердің қозғалысына байланысты есептер шығару. Өрнек құрастырып, оны теңдеу түрінде шығарып көру. Арақашықтығы 1 220 км болатын екі қаладан бір уақытта бір-біріне қарама-қарсы бағытта екі пойыз шықты. Олар 10 сағаттан кейін кездесті. Бірінші пойыздың жылдамдығы 65 км/сағ. Екінші пойыздың жылдамдығын тап. Оқушылар сабақта мынадай қиындықтармен кездесе отырып, мақсат қояды. Әртүрлі тапсырмаларға өрнек құруды үйренуіміз керек. x - екінші пойыздың жылдамдығы. $x + 65$ – пойыздардың жақындау жылдамдығы. $(x + 65) \cdot 10$ – екі қаланың арақашықтығы. $(x + 65) \cdot 10 = 1220$ $x + 65 = 1220 : 10$ $x + 65 = 122$ $x = 122 - 65$ $x = 57$ ~~$(57 + 65) \cdot 10 = 1220$~~ $1220 = 1220$</p> <p>Ұжым болып талқылау кезінде мынандай алгоритм шығады.</p> <div style="border: 1px solid red; padding: 5px;"> <p>шығады. Екі дененің қозғалысына берілген есептерді теңдеудің көмегімен шығаруға болады. Ол үшін:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Формуланы жаз; 2. Есепті мұқият оқы және қозғалыстағы денелердің әрқайсысы үшін не белгілі екендігін анықта; арақашықтық, жылдамдық, уақыт; 3. Теңдеу құрғанға дейін есептің барлық шамаларын бірдей өлшем бірліктеріне келтір. 4. Нені табу керек екендігін анықтап, оны x-пен белгіле. 5. Есептің барлық мәліметтерін қолданып, теңдеуді жаз. 6. Теңдеуді шеш. Дұрыстығын тексер. <p>ә) Теңдеу құрастыр және шығар. Екі қаладан бір уақытта бір-біріне қарама-қарсы бағытта екі пойыз шықты. Олардың бірінші жылдамдығы 72 км/сағ. Екіншісінің жылдамдығы 68 км/сағ. Егер екі қаланың арасы 420 км болса, олар қанша сағаттан кейін кездеседі? x – кездескен уақыт $72 + 68$ – кездескен кездегі жылдамдық $(72 + 68) \cdot x = 420$.</p> </div> <p>Жақындау жылдамдығы дегеніміз – екі автокөліктің жылдамдықтарының қосындысы. Дескриптор - есептегі ізделінді санды анықтау. - есепке теңдеу құру. - теңдеуді шешу.</p>									
<p>Сабақтың ортасы</p>	<p>Жұптық жұмыс Дескриптор <i>Білім алушы:</i> - екі велосипедшінің жақындау жылдамдығын анықтау; - Бір-біріне қарама –қарсы бағыттағы қозғалған нысандардың арақашықтығын анықтау; - шешу жолын анықтау; «DEAL» әдісі арқылы № 4 тапсырманы орындау. D – Describe – баяндау, суреттеу (оқығанды, көргенді сипаттау, сынау, өлшеу). E – Explain – түсіндіру (құбылыс немесе оқиға бойынша не білетіндерін, түсінгендерін суреттеу). A – Analyse – талдау (ақпаратты талдау, қорытынды жасау, себептерін атау). L – Links – байланыс (болжамдар немесе қорытынды жасау, өзінде бар біліммен байланыстыру).</p> <table border="1" data-bbox="288 1877 1286 2045"> <tr> <td>D – Describe – шартын оқу, сызбасын сызу.</td> <td>E – Explain – шартын құру, сұрағын анықтау</td> <td>A – Analyse – талдау формуласы</td> <td>L – Links – қорыту, шешуін өрнек түрінде жазу</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </table>	D – Describe – шартын оқу, сызбасын сызу.	E – Explain – шартын құру, сұрағын анықтау	A – Analyse – талдау формуласы	L – Links – қорыту, шешуін өрнек түрінде жазу					<p>Тапсырманы орындаған оқушыны мадақтау, толықтыру жасау, тиімді кері байланыс орнату.</p> <p>Белсенді оқу тапсырмалары.</p> <p>Оқулық жұмыс</p>
D – Describe – шартын оқу, сызбасын сызу.	E – Explain – шартын құру, сұрағын анықтау	A – Analyse – талдау формуласы	L – Links – қорыту, шешуін өрнек түрінде жазу							

	<p>№5. $200 \text{ м/мин} = 200 \cdot 60 : 1\,000 = 12 \text{ (км/сағ)}$ – Арманның жылдамдығы. $24 : 12 = 2 \text{ (сағ)}$ – Арманның жұмсаған уақыты. Серіктің жылдамдығы – 12 км/сағ Екі велосипедші де бірдей жылдамдықпен бірдей арақашықтықты жүріп өтті. №6. Сызба бойынша есеп құрастыруға арналған шығармашылық жұмыс. Мәтін қысқа және түсінікті болу керек.</p> <p>а) 1) $5 + 6 = 11 \text{ (км/сағ)}$ – жақындау жылдамдығы; 2) $44 : 11 = 4 \text{ (сағ)}$ – кездесу уақыты.</p> <p>ә) 1) $75 \cdot 3 = 225 \text{ (км)}$ 2) $330 - 225 = 105 \text{ (км)}$ $105 : 3 = 35 \text{ (км/сағ)}$</p> <p>№8. Шешуі: $60\,000 : 60 = 1\,000 \text{ м/мин}$ Яғни, $2 \text{ км} = 2\,000 \text{ м} - 2 \text{ минутта жүріп өтуге болады.}$ Ал мәшине $3 \text{ мин жүрді, демек баяуырақ жүрді.}$</p>	<p>дәптерлері, Тапсырманы орындаған оқушыны мадақтау, толықтыру жасау, тиімді кері байланыс орнату.</p>
Сабақтың соңы	<p>Топтық жұмыс «Жағажай добы» әдісі арқылы сабақты қорытындылаймын. «Жағажай добы» әдісі арқылы допты үлестіріп, топ басшысы тапсырманы келесі оқушыға береді, ол формуланы тауып, келесі оқушыға ұсынады. -Кездесу қозғалысы кезіндегі жақындау жылдамдығының формуласын ата. $V \text{ жақынд.} = V^1 + V^2$ -Кездесу қозғалысы кезіндегі жақындау жылдамдығы белгілі болғандағы уақытты қалай білуге болады? $t = S : V$ -Бір-біріне қарама-қарсы бағытта қозғалған нысандардың арақашықтығын қалай білеміз? $S = V \text{ жақынд.} \cdot t$ Әр топ басшысы кері байланыс береді. Рефлексия: Есепті теңдеу құру арқылы шығарған кезде, әдетте x-пен нені белгілейді? Теңдеуді қалай құруға болады? Түсіндір. Теңдеудің көмегімен есепті шығару дегеннің не екендігін түсіндір. Үй тапсырмасына берілетін №9 тапсырма жаңа сабақты бекітуге арналған. $(x + 12) \cdot 3 = 81$ $x + 12 = 81 : 3$ $x + 12 = 27$ $x = 27 - 12$ $x = 15$ 15 (км/сағ) – екінші велосипедшінің жылдамдығы.</p>	
1 минут	Үйге тапсырма: № 6	Күнделікке жазу

Пән: Математика	Мектеп:	
Күні: 19.12.21ж	Мұғалімнің аты-жөні:	
Сынып: 4-сынып	Қатысқандар саны:	Қатыспағандар саны:
Сабақ тақырыбы	Қарама-қарсы бағыттағы қозғалысқа берілген есептер	
Оқу мақсаттары	4.5.1.9. бір бағыттағы (қуып жету, қалып қою) қозғалысқа берілген есептерді арифметикалық әдістермен шығару.	
Бағалау критерийлері	Қарама-қарсы қозғалысқа берілген есептерді шығаруды үйрену.	
Алдыңғы білім	Шамалардың қатынасы: Жылдамдық, уақыт, арақашықтық.	
Сабақтың барысы		
Сабақтың кезеңдері	Сабақтағы жоспарланған іс-әрекет	Ресурстар
Сабақтың басы	<p>Жаңа топ құру Психологиялық ахуал қалыптастыру. Мұғалім: - Балалар бәрімізде орнымыздан тұрайық. Бүгін бізге қонаққа келіп отырған ұстаздарымызбен сәлемдесіп жіберейік. Орнымыздан тұрып, ортаға шығайық. Сәлемдесу сәті. Үлкенге де сіз. Кішіге де сіз</p>	Алдыңғы білімді еске түсіру тапсырмалары.

Құрметпенен сіздерге.

Бас иеміз біз.

-Бүгінгі күндеріңізге сәттілік тілеймін, Бәріміз орнымызға жайғасайық

-Денелер қай бағытта қозғалады?

-Арақашықтықтың жақындау жылдамдығын қалай табамыз?

-Сонымен қозғалысқа қатысты қандай ұғымдармен таныспыз?

-Жылдамдық дегеніміз не?

Жылдамдық - уақыт бірлігі ішінде жүріп өткен қашықтық.

Бір – біріне және бірінен – бірі қарама – қарсы бағыттарға қозғалғандағы жақындау / қашықтау / жылдамдығы жылдамдықтардың қосындысына тең.

«Сәйкестендіру» әдісі

Формулаларды өзара сызық арқылы сәйкестендіріңдер:

$V =$	$S : V$
$t =$	$S : t$
$s =$	$V \cdot t$

1. Уақытты табу үшін не істейміз? $T = S : V$

2. Жылдамдықты табу үшін не істейміз? $V = S : T$

3. Қашықтықты табу үшін не істейміз? $S = V \cdot T$

4. Жақындау, қашықтау жылдамдығын табу үшін

не істейміз? $V_{\text{жақ}} = V_1 + V_2$

Формулаларды өзара сызықарқылы сәйкестендіру.

Дескриптор Білім алушы:

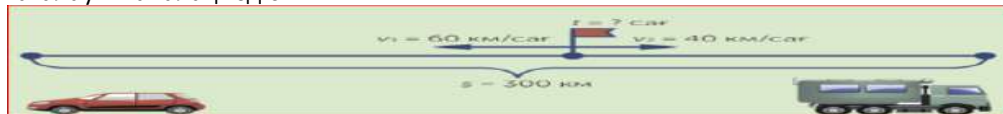
-шамалардың өзара байланыс формулаларын жаза білемін;

-қозғалыс жылдамдығын табу формуласын білемін;

-арақашықтықты табу формуласын білемін;

-уақытты табу формуласын білемін;

Бағалау «Шапалақ» әдісі

Сызбаға қарайық.

-Сызбадан не көріп тұрмыз?

-Олар қозғалып келеді.

-Олар қалай қозғалып келеді.

-Автокөліктер бірінен-бірі қарама-қарсы бағытқа қозғалып келеді.

-Олар жақындап келе ме, әлде қашықтап бара ма?

-Олар қашықтап барады.

-Екі бағытқа қозғалған кезде қашықтау жылдамдығы жылдамдықтардың қосындысына тең болады. $V_1 + V_2 = V_{\text{қашық}}$.

$V^1 = 40 \text{ км/сағ}$ ----- $t = ? \text{ сағ}$ ----- $V^2 = 60 \text{ км/сағ}$

$60 + 40 = 100 \text{ (км/сағ)}$ - автокөліктердің бір-бірінен қашықтау жылдамдығы.

-Неше сағ кейін автокөліктердің арақашықтығы 300 км-ге тең болатындығын білу үшін не істейміз?

-Осы арақашықтықты қашықтау жылдамдығына бөлеміз, яғни

$t = S : V_{\text{қашық}}$.

$300 : 100 = 3 \text{ сағ}$.

-Бірінен – бірі қарама – қарсы екі бағытқа қозғалған нысандардың арақашықтығы қанша болатынын білу үшін не істейміз?

-Қашықтау жылдамдығын уақытқа көбейту қажет.

$S = V_{\text{қашық}} \cdot t$

$100 \cdot 3 = 300 \text{ км}$

Бірінен-бірі қарама-қарсы екі бағыттағы қозғалыс жағдайындағы қашықтау жылдамдығын табуды үйренеміз.

Мақсат қою:

– Бүгінгі сабақтың мақсаты қандай?

- Бүгінгі сабағымызда бірінен -бірі қарама - қарсы екі бағыттағы қозғалыс

жағдайындағы қашықтау жылдамдығын табудағы есептер шығарып үйренеміз.

Қашықтау жылдамдығы дегеніміз – екі автокөліктің жылдамдықтарының қосындысы.

Сұраққа жауап

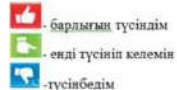
берген оқушыны

мадақтау,

толықтыру жасау,

тиімді кері

байланыс орнату.

<p>Сабақтың ортасы</p>	<p>Жұптық жұмыс</p> <p>-Әр сағат сайын мәшинелердің арақашықтығы қанша километрге тең? -Қозғалыс кезіндегі арақашықтықты табу формуласын жаз: $S = V_{\text{қашық}} \cdot t$ $100 \cdot 1\text{сағ} = 100 \text{ км}$ $100 \cdot 2\text{сағ} = 200 \text{ км}$ $100 \cdot 3\text{сағ} = 300 \text{ км}$ $100 \cdot 4\text{сағ} = 400 \text{ км}$</p> <p>-Неше сағаттан кейін мәшинелердің арақашықтығы 300 км-ге тең болады? -3 сағаттан кейін 300 км-ге тең болады.</p> <p>Дескриптор Білім алушы:</p> <ul style="list-style-type: none"> - екі бағытқа қозғалған автокөліктердің жылдамдығын анықтау; - Бірінен-бірі қарама-қарсы бағыттағы қозғалған нысандардың арақашықтығын анықтау; -шешу жолын анықтау; -жауабын жазу; <p>Топтық жұмыс.</p> <p>«DEAL» әдісі арқылы № 4 тапсырманы орындау. D – Describe – баяндау, суреттеу (оқығанды, көргенді сипаттау, сынау, өлшеу). E – Explain – түсіндіру (құбылыс немесе оқиға бойынша не білетіндерін, түсінгендерін суреттеу). A – Analyse – талдау (ақпаратты талдау, қорытынды жасау, себептерін атау). L – Links – байланыс (болжамдар немесе қорытынды жасау, өзінде бар біліммен байланыстыру).</p> <table border="1" data-bbox="271 840 1268 1008"> <tr> <td>D – Describe – шартын оқу, сызбасын сызу.</td> <td>E – Explain – шартын құру, сұрағын анықтау</td> <td>A – Analyse – талдау формуласы</td> <td>L – Links – қорыту, шешуін өрнек түрінде жазу</td> </tr> </table> <p>Шарты: $V^1=60 \text{ км/сағ}$ $V^2=70 \text{ км/сағ}$ $t=4 \text{ сағ}$ $S = ?$</p> <p>Шешуі:</p> <table data-bbox="271 1086 957 1209"> <tr> <td>1-ші тәсіл</td> <td>2-ші тәсіл</td> </tr> <tr> <td>1) $60 \cdot 4 = 240 \text{ (км)}$</td> <td>1) $60 + 70 = 130 \text{ (км/сағ)}$</td> </tr> <tr> <td>2) $70 \cdot 4 = 280 \text{ (км)}$</td> <td>2) $130 \cdot 4 = 520 \text{ (км)}$</td> </tr> <tr> <td>3) $240 + 280 = 520 \text{ (км)}$</td> <td></td> </tr> </table> <p>5 тапсырма $V_1 = 66 \text{ км/сағ}$ $V_2 = 59 \text{ км/сағ}$ $t = 4 \text{ сағ}$ $S = ?$</p> <p>Шешуі:</p> <p>1) $66 + 59 = 125 \text{ (км/сағ)}$ 2) $125 \cdot 6 = 750 \text{ (км)}$</p> <p>Жауабы: 6 сағаттан кейін автобустардың арасы 750 км болады.</p> <p>6 тапсырма $V_1 = 70 \text{ км/сағ}$ $V_2 = 90 \text{ км/сағ}$</p> <p>-Автокөліктердің қашықтау жылдамдығы қандай? $S = 320 \text{ км}$ -Автокөліктердің арасы неше сағаттан кейін 320 км болады? $t = ? \text{ сағ}$</p> <p>1) $70 + 90 = 160 \text{ (км/сағ)}$ 2) $320 : 160 = 2 \text{ сағ}$</p> <p>$V_1 + V_2 = V_{\text{қашық}}$ $t = S : V_{\text{қашық}}$</p> <p>Дескриптор Білім алушы:</p> <ul style="list-style-type: none"> -шартын оқиды; -сызбасын сызады; -шартын құрады; -сұрағын анықтайды; -есептің шешу жолдарын іздестіреді; -формулаға сүйенеді; 	D – Describe – шартын оқу, сызбасын сызу.	E – Explain – шартын құру, сұрағын анықтау	A – Analyse – талдау формуласы	L – Links – қорыту, шешуін өрнек түрінде жазу	1-ші тәсіл	2-ші тәсіл	1) $60 \cdot 4 = 240 \text{ (км)}$	1) $60 + 70 = 130 \text{ (км/сағ)}$	2) $70 \cdot 4 = 280 \text{ (км)}$	2) $130 \cdot 4 = 520 \text{ (км)}$	3) $240 + 280 = 520 \text{ (км)}$		<p>Тапсырманы орындаған оқушыны мадақтау, толықтыру жасау, тиімді кері байланыс орнату.</p> <p>Белсенді оқу тапсырмалары.</p> <p>Оқулық жұмыс дәптерлері,</p> <p>Тапсырманы орындаған оқушыны мадақтау, толықтыру жасау, тиімді кері байланыс орнату.</p> <div data-bbox="1308 1288 1484 1377"> </div>
D – Describe – шартын оқу, сызбасын сызу.	E – Explain – шартын құру, сұрағын анықтау	A – Analyse – талдау формуласы	L – Links – қорыту, шешуін өрнек түрінде жазу											
1-ші тәсіл	2-ші тәсіл													
1) $60 \cdot 4 = 240 \text{ (км)}$	1) $60 + 70 = 130 \text{ (км/сағ)}$													
2) $70 \cdot 4 = 280 \text{ (км)}$	2) $130 \cdot 4 = 520 \text{ (км)}$													
3) $240 + 280 = 520 \text{ (км)}$														

	-өрнек түрінде шешуін жазады; -мәнін табады; -жауабын жазады Оқушылар орындап, топта тексереді.	
Сабақтың соңы	Топтық жұмыс. «Жағажай добы» әдісі арқылы сабақты қорытындылаймын. «Жағажай добы» әдісі арқылы допты үлестіріп, топ басшысы тапсырманы келесі оқушыға береді, ол формуланы тауып, келесі оқушыға ұсынады. -Кездесу қозғалысы кезіндегі қашықтау жылдамдығының формуласын ата. V қашықтау. $= V^1 + V^2$ $v1 + v2 = V$ қашықтау. $t = S : V$ қашықтау. $S = V$ қашықтау. $\cdot t$ -Кездесу қозғалысы кезіндегі қашықтау жылдамдығы белгілі болғандағы уақытты қалай білуге болады? $t=S:V$ -Бірінен-бірі қарама-қарсы бағытта қозғалған нысандардың арақашықтығын қалай білеміз? $S=V$ жақынд. $\cdot t$ Әр топ басшысы кері байланыс береді. Рефлексия: -Сабақ бойынша сендерге қандай сұрақтар қиындықтар туғызды? Сол бойынша жазып, мына «көмек қобдишасына» саламыз. Келесі сабақта сол сұрақтарды ескеріп, талдау жасаймыз.	
1 минут	Үйге тапсырма: № 6	Күнделікке жазу

Зерттеу сабақтарын өткізу барысынан көріністер

3. Қорытындылау, тәжірибемен бөлісу кезеңі

Сабақты зерттеу – кәсіби дамудың жарқын жолы

Мұғалімнің кәсіби білімін жетілдірудің ең бір тиімді әдісі бұл – сабақты зерттеу. Сабақты зерттеу - мұғалімдер тәжірибесі саласындағы білім жетілдіруге бағытталған ынтымақтастық педагогикалық тәсіл. Осы орайда бастауыш сынып мұғалімдерінен зерттеу тобы құрылды. Мұғалімдерді біріктірген ортақ проблема математика пәнінен оқушылардың есепті шығару деңгейінің төмендігі болды. Аталған проблеманың шешу жолдарын іздестіру мақсатында 5 мұғалімнен тұратын топ құрылды. Зерттеу сұрағын анықтау мақсатында оқушылардан сауалнама алынды. Сауалнама оқушылардың есеп шығару, теңдеу шешу дағдысына байланысты сұрақтардан құрастырылды.

3 «Б» сынып оқушыларынан алынған сауалнама нәтижесі бойынша сыныпта амалдардың орындалу ретін анықтауда қиналатын 2 (8 %), есептің шартын түсінуде қиналатын 8 (32%) , есептің шешу жолын өздігінен анықтай алмайтын 10 (40%) , теңдеу шешу жолында қателесетін 4 (17%) , сыныптастарының, мұғалімнің көмегіне мұқтаж 7 (28%) оқушы анықталды.

№	Сұрақ	Иә	Жоқ	Кейде
1	Амалдардың орындалу ретін анықтауда қиналамын.	2	12	5

2	Есептің шартын түсіну қиын .	8	8	3
3	Есептің шешу жолын өздігімен анықтай алмаймын.	10	7	2
4	Теңдеу шешудің жолында қателесемін.	4	15	
5	Математика пәнінен сыныптастарымның көмегіне мұқтажбын.	7	10	2
6	Мұғалімнің көмегінен тапсырманы орындай алмаймын.	7	10	2

3 «В» сыныбында амалдардың орындалу ретін анықтауда қиналатын 4 (27 %) , есептің шартын түсінуде қиналатын 7 (46%) есептің шешу жолын өздігінен анықтай алмайтын 8(53 %) , теңдеу шешу жолында қателесетін 3 (20 %) , сыныптастарының, мұғалімнің көмегіне мұқтаж 6 (40 %) оқушы анықталды.

№	Сұрақ	Иә	Жоқ	Кейде
1	Амалдардың орындалу ретін анықтауда қиналамын.	4	8	3
2	Есептің шартын түсіну қиын .	7	6	2
3	Есептің шешу жолын өздігімен анықтай алмаймын.	8	5	2
4	Теңдеу шешудің жолында қателесемін.	3	12	
5	Математика пәнінен сыныптастарымның көмегіне мұқтажбын.	6	7	2
6	Мұғалімнің көмегінен тапсырманы орындай алмаймын.	7	7	1

4 «А» сыныбында амалдардың орындалу ретін анықтауда қиналатын 3 (14 %) , есептің шартын түсінуде қиналатын 7 (31%) есептің шешу жолын өздігінен анықтай алмайтын 8(37 %) , теңдеу шешу жолында қателесетін 3 (14 %) , сыныптастарының, мұғалімнің көмегіне мұқтаж 6 (28 %) оқушы анықталды.

Сауалнама қорытындысы бойынша оқушылармен есептің шартын түсініп – талдау жұмыстарын қолға алу керектігіне назар аударылды. Осы қорытындыдан бізде мынадай зерттеу сұрақтары туындады:

1. Оқушының есепті түсінуіне, шешу жолын анықтай алуына тірек-сызба әдісінің ықпалы қандай болады?
2. Оқушылардың есепті өздігінен шығаруда кездесетін кедергілерді қалай жоюға болады?

Зерттеу сұрағына сүйене отырып, зерттеу тобының тақырыбы анықталды.

Зерттеу тақырыбы: «Тірек-сызба әдістері арқылы 3-4 сынып оқушыларының есепті өздігінен шығару дағдысын қалай жетілдіруге болады?»

Зерттеу мақсаты: математика пәнінен есепті өздігінен талдап, шығару дағдысын қалыптастыратын тиімді әдіс-тәсілдерді анықтау.

Зерттеу сабақтарын бастамас бұрын, әр сыныптан А, В, С деңгейдегі оқушылар анықталды, ол оқушыларға сипаттама берілді, зерттеу соңында оқушылардан күтілетін нәтиже анықталды.

Математика пәнінен оқушылардың есепті өздігінен шығару дағдысын жетілдіруде алғашқы сабақта «Фишбоун» әдісін қолданып көруді жөн көрдік. «Фишбоун» әдісін қолдану арқылы оқушылардың есептің шартын түсініп-талдауын ғана жетілдіруге болатындығы анықталды. Өйткені, бұл әдісте есептің шешу жолын талдау қарастырылмаған екен. Және оқушылар топта рөлге бөлінбегендіктен, жұмысқа барлық оқушы қатыса алмады. Сол себепті, екінші зерттеу сабағында:

1. Есептің шешу жолына талдау жасап, шешуін дұрыс анықтауға бағыттайтын әдіс қарастыруды;
2. Топтық жұмыста барлық оқушы қамтылатындай рөлге бөлінуіне жағдай жасау керек деп шештік.

Топ отырысында «ДЕАЛ» әдісін қолданып көруді ұйғардық. Себебі, бұл әдіс арқылы оқушылар біріншіден, рөлдік тапсырма орындайды. Екіншіден, есептің шартын құрады, сызбасын сызады, шешу жолына талдау жасайды немесе есепті шешудің формуласын анықтайды, шешуін есептейді. Сонымен, екінші зерттеу сабағында «ДЕАЛ» әдісі ұтымды болғаны, топтағы оқушылардың жұмысқа толық қамтылуы және есептің шартын егжей-тегжейлі талдауы. Дегенмен, оқушыларға есептің шешу жолына талдау жасап, формуланы қолдану қиынға соқты. Бірақ, оқушылар бұл әдіске қызығушылық танытты. Оны сабақ соңында алынған сұхбаттағы А оқушының мына сөзі дәлел: «Маған есеп шығаруда «ДЕАЛ» әдісі ұнады. Өйткені, есептің шешу жолын талдап, түсінуге тырыстық.»

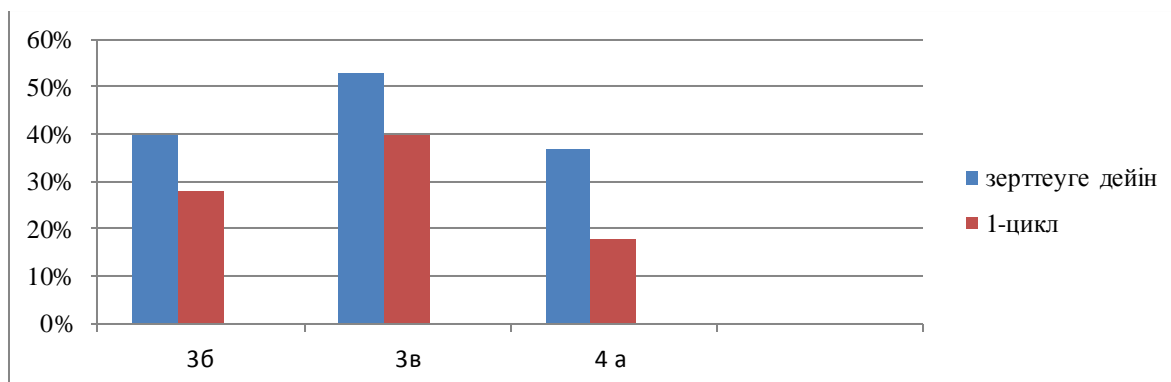
Сабақты талқылау барысында зерттеу тобындағы мұғалімдер үшінші зерттеу сабағында «ДЕАЛ» әдісін қолдануды жетілдіру қажет деп шештік.

Зерттеу барысында қолданылған әдістердің сәтті, сәтсіз тұстарын талдай келе, мынадай қорытындыға келдік:

Тұстары	1-сабақ	2-сабақ	3-сабақ
Сәтті	1.«Фишбоун» әдісі есептің шартын түсі нуде, сұрағын анықтауда ти імді. 2. «Сәйкестен діру» тапсыр	1. «ДЕАЛ» әдісінде топтық жұмыста рөл бөлінгендіктен, барлық топ мүшелері жұмысқа ат салысты. 2. Есептің шартын «ДЕАЛ» әдісінің 2-бөлігін толтыру арқылы толық түсінуге мүмкіндік болды.	1. Оқушылардың көп бөлігі есептің шешу жолына талдау жасап, шешуін дұрыс анықтады. 2. «Көмек қобдишасы», «Жағажай добы» әдістері

	масы тақырыпты бекітуде тиімді қолданылды.	3. «Жағажай добы» әдісі формулаларды қайталауда тиімді болды. 4. «Көмек қобдишасы» әдісі арқылы сабақ соңында оқушылардан алынған кері байланыс келесі сабақты жоспарлауда маңызды болды.	
Сәтсіз	1.«Фишбоун» әдісінде есептің шешуін табуда қателесті, өйткені, бұл әдісте есептің шешуін табуда қателесті, өйткені бұл әдісте шешу жолын талдау қарастырылмаған. 2.Топта барлық оқушы жұмысқа қатыспады, тек көшбасшы оқушылар жұмыс жасады.	Оқушылар есептің шешу жолына талдау жасауда қателесті.	-
Нені жақсарту қажет?	1.Есептің шешу жолына талдау жасау арқылы шешімін табатын әдістер қарастыру. 2.Топтық жұмыста оқушыларды рөлге бөлуді басшылыққа алу.	Оқушылардың есепті шешу жолына талдау жасау дағдысын жетілдіру.	Есеп шығаруда формулаға сүйену, формуланы қолдану дағдысын жетілдіру.

Әр зерттеу сабағынан соң, оқушылардың пікірін ескеру мақсатында бақылауға алынған оқушылардан сұхбат алынды. Сұхбат барысында оқушылар сабақта не үйренгендігін және тақырыпты түсінуге ненің көмегі болғандығын айтып өтті. Оқушылар сұхбат барысында сабақта қолданылған әдістер, яғни "ДЕАЛ", "Фишбоун" әдістері есепті шығаруда тиімді болды десе, енді бірі «Жағажай добы» әдісінің ұнағандығын, қашықтықты табуға берілген есептердің формуласын, көбейтудің қасиеттерін қайталауда көмегі болды деп жауап берді. Зерттеу сабағының 1-циклынан кейін 4 «А» сыныбынан алынған сауалнама нәтижесі бойынша сыныпта амалдардың орындалу ретін анықтауда қиналатын 1 (5 %) , есептің шартын түсінуде қиналатын 4 (18%) есептің шешу жолын өздігінен анықтай алмайтын 4 (18 %) , теңдеу шешу жолында қателесетін 1 (5 %) , сыныптастарының, мұғалімнің көмегіне мұқтаж 3 (14 %) оқушы анықталды. 3 «В» сыныбында сыныпта амалдардың орындалу ретін анықтауда қиналатын 2 (13 %) , есептің шартын түсінуде қиналатын 5 (33%) есептің шешу жолын өздігінен анықтай алмайтын 6 (40 %) , теңдеу шешу жолында қателесетін 2 (13 %) , сыныптастарының, мұғалімнің көмегіне мұқтаж 5 (33 %) оқушы анықталды. 3 «Б» сыныбынан алынған сауалнама нәтижесі бойынша сыныпта амалдардың орындалу ретін анықтауда қиналатын 1 (4 %) , есептің шартын түсінуде қиналатын 6 (24 %) , есептің шешу жолын өздігінен анықтай алмайтын 7 (28 %) , теңдеу шешу жолында қателесетін 2 (8 %) , сыныптастарының, мұғалімнің көмегіне мұқтаж 5 (20%) оқушы анықталды.

Қорыта келе, сабақты зерттеу тиімді екендігіне көзіміз жетті. Себебі ол мұғалімдерге:

- 1) әдеттегіге карағанда балалардың білім алғандығының анағұрлым анық, әртүрлі қырларынан және егжей-тегжейлі дәлелін көруге;
- 2) мұғалімнің пікірі бойынша балаларды оқыту барысында не болуға тиіс, ал шындығында жағдай қандай екендігі арасындағы айырмашылықты көруге;
- 3) оқыту нәтижесінде оқушылардың қажеттіліктерін барынша қанағаттандыратындай етіп қалай жоспарлау керектігін түсінуге;
- 4) Сабақты зерттеудің басты мақсаты оқушыларға білім алуға көмектесу және топ мүшелерінің кәсіби дамуына ықпал ету болып табылатын мұғалімдердің желілік қоғамдастығы аясында іске асыруға;
- 5) Сабақты зерттеу мүмкіндіктерін өзінің педагогикалық тәжірибесінде қолдануға көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Lesson Study (сабақты зерттеу) бойынша мұғалімге арналған нұсқаулық. Астана 2013
2. Мұғалімге арналған нұсқаулық. Үшінші (базалық) деңгей, 2012. www.cpm.kz
3. «Lessonstudy» как способ совершенствования практики обучения. Әдістемелік көмекші құрал. Астана, 2014.

ДАМУ ОЙЫНДАРЫ

Копжасарова Карылгаш Шалабековна
Сарыкемер мектеп- гимназиясы, Байзақ ауданы Жамбыл облысы

XXI – ғасырға байланысты баланың дамуына ойын арқылы өз халқының салт-дәстүрлерін бойына сіңіруге арнайы балалар ойнайтын жас ерекшеліктеріне байланысты ойын ортасын құра отырып, балаларды ойната отырып, дамыту қарапайым дағдыларын қалыптастыру, шығарма - шылық құзыреттілігін арттыру өзектілігі туып отыр.

Сондықтан, балаларды өзара сыйластыққа, бауырмалдыққа, татулыққа тәрбиелеу мақсатында. Елімізде білім саласы айрықша даму үстінде. Кеңестік одақ кезінде аты естілмеген өзгерістер 30 жылда өмірімізге енді.

Мемлекеттік мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың жалпыға міндетті білім беру стандартына сәйкес мектепке дейінгі балалардың танымдық дамуын іске асыру мақсатында білім беру процесінде жаңа педагогикалық технологияларды қолдану маңызы негізделді. Бала тәрбиесі – өте ерте заманнан бастап адамзатты толғандырып жүрген өмірдің өзекті мәселелердің бірі.

Қазақ халқында «баланы ойын өсіреді» деген даналық сөз бар. Бала ойнап жүріп ойланады, жүйкесі тынығады, көңілі өсіп, ойы сергиді, денесі шымырланады. Ойын арқылы тұрмыс-салт, әдет-ғұрып, ұлттық ерекшелік, дәстүр жайлы танымы, түйсігі қалыптасады. Ойын – мектеп жасына дейінгі кезеңде басталып, адаммен өмір бойы ілесіп жүретін ерекше қызмет түрі.

Мектеп жасына дейінгі балалар, соның ішінде мектепалды даярлық топ балаларының жан-жақты дамуы үшін ойын түрлерінің ролі ерекше. Ұлы Абайдың «Ойын ойнап ән салмай, өсер бала бола ма?» деген пікірінен бала өмірінде ойынның маңыздылығының ерекшелігін көруге болады.

Ойын бала кезеңнен басталып, адаммен өмір бойы ілесіп жүретін ерекше қызмет түрі. Ойын–балалардың оқуға, еңбекке деген белсенділігін арттырудағы басты құрал. Дамыту ойындары баланың психикасында сапалы өзгерістер тудырады: бала зейінінің, жадының қалыптасуына ойлау, қиялдау қабілетінің дамуына әсер етеді.

Ойын шығармашылық және таным әрекетінің негізі болып табылады. Дамыту ойындар – адамның интеллектуалдық қабілеттерінің негізін құрайды. Мектепалды даярлық топтарының басты міндеттерінің бірі, балалардың ой-өрісін, іс-қимылын, логикалық ойлауын жан-жақты дамыту.

Мақсаты:

Жеке тұлғаның адамгершілік құндылықтарын бойларына сіңіріп, рухани жан дүниесін байыта, білім бере отырып ойын арқылы дамыту.

Балаларды оқыту мен тәрбиелеуде ойын арқылы жұмыс жүйесін құру; бала тәрбиесіндегі ата-аналармен педагогтардың бірлескен іс - әрекеттерінің нәтижелі жолдарын қолдану.

Міндеттері:

- Ойын бірлестіктерін құру, жалғыз және топтасып ойнау дағдыларын қалыптастыру;
- Әр түрлі ойындарға қызығушылығын арттыру. Өз қалауы бойынша ойындар құру, таңдау іскерліктерін қалыптастырып, ойын барысындағы сергектігі мен қызығушылығын жетілдіру;
- Ойындарды жүргізу түрлерін үйрету: ойыншықтармен қысқа сюжеттер құру, ойынға қажет заттарды таңдау, дидактикалық ойындар мен қозғалыс ойындарын ережелерін сақтап ойнау;
- Үлкендердің көмегімен ойыншықтар мен заттарды өз орындарына орналастыру;
- Ойыншықтарды санына, көлеміне, мөлшеріне қарай ажырату, заттардың аттарын дұрыс атау, топырақпен, сумен, қармен ойнау барысында олардың ерекшеліктері мен қасиеттері туралы білімдерін тиянақтау;
- Басқа балалармен қатар отырып, бірлесіп ойнату арқылы бір-бірімен жылы қарым-қатынас орнату, бір-біріне кедергі жасамау, таласпай, бір топтамға келу, ойыншықпен кезектесіп ойнау сияқты тәртіптерді орындау арқылы үлкенмен де, құрдасымен де жақсы байланыс жасау дағдыларына үйрету;
- Тәрбиеші ұйымдастырған топтық ойындарға қатыстыру.

Ойын процесінде жолдастарына тілектестік қарым – қатынасын, олармен санаса білуді, қиын жағдайларда көмекке келуді, ойын материалын қолдануда келісім жасауды, дауларды әділ шеше білуді үйрету;

- Бірлескен ойында өзін - өзі ұстау ережелері мен нормаларын орындауға үйрету;
- Ойындар мен ойын материалдарына қамқорлықпен қарауға, өз бетімен оларды ретке келтіруге тәрбиелеу.

Күтілетін нәтиже:

- Ойната отырып, оқыту әдіс-тәсілдер жүйесі анықталды.
- Балаларды дамытуда ойын іс-шаралары ұйымдастырылды.
- Ойын арқылы баланың психикасында сапалы өзгерістер туды (баланың зейіні, ойлауы, қиялдау қабілеті).
- Ойын арқылы дамытатын оқу ортасы құрылды.
- Отбасымен бірлесе отырып, ойын арқылы баланың шығармашылық ойлау қабілеті бағаланды.
- Оқу-тәрбие процесін ойната отырып, дамытуға ыңғайлап ұйымдастырылды.
- Ойынды балалардың өз халқының салт-дәстүрлерін бойына сіңіру. Құралы ретінде пайдалану, соның негізінде ұлттық сана-сезімі, ұлттық мәдениеті қалыптастырылды.
- Егер, осы бағдарламада айтылғандай балаға ойын арқылы тіл дамытуды жүзеге асыратын болсақ, онда бала бойында қалыптасу керек барлық құзыреттіліктерге қол жеткізіп, тұлғаға бағдарланған білім беруде жетістіктерге жетеді.

Өзектілігі:

Мектепке дейінгі жастағы бала туғаннан бастап бойындағы жақсы қасиеттерді ойын ойнау арқылы қалыптастырып, қолдануын үйренсе ғажап емес пе?

Ойын арқылы баланың психикасында сапалы өзгерістерді тудырамыз (баланың зейіні, ойлауы, қиялдау қабілеті).

Осы бағдарлама қарастырылып отырған тақырып өзекті деп санаймыз.

Білім мазмұны

Мектеп жасына дейінгі баланы дамытатын, өсіретін әрі тәрбиелейтін негізгі іс - әрекет ойын. Ойын арқылы бала өзін қоршаған ортамен, табиғатпен, қоғамдық құбылыстармен, адамдардың еңбегімен, қарым – қатынастарымен танысады. Ойындар арнайы мақсатты көздейді және нақты

міндеттерді шешеді. Ойынның міндеті – баланың қызығушылығын оятып, белсенділігін арттыру мақсатында іріктелініп алынатын нақты мазмұнымен анықталады.

Бағдарлама ойындар, үстел – үсті ойындары, заттық дидактикалық ойындар, логикалық ойлау қабілетін және балалардың шығармашылығын дамытатын ойын тапсырмаларды қамтыған. Ойындардың қай түрін де жеке алып қарастырсақ, бұл ойындар баланың таным қабілетін, логикалық ой - өрісін кеңейтіп, сабаққа ынтасын арттырады.

Ойындар – сабақта меңгерген материал туралы түсінігін кеңейтеді, шығармашылығын дамытады. Балалардың ой - өрісін, танымын, жаңа тақырыпты өз дәрежесінде меңгеруіне логикалық ойындар да зор ықпалын тигізеді.

Үстел – үстінде қолданатын ойындар – балалардың қимыл белсенділігін, ептіліктерін дамытады, өз ара бірлесіп ойнау қабілеттерін жетілдіріп, ұйымшылдыққа тәрбиелейді.

Жалпы дидактикалық ойын ережелері балаларды ұстамдылыққа, тәртіптілікке баулиды, сонымен қатар іздепаздықтарын арттырып, сөздік қорларын молайтуға көмектесіп, бағдарламалық материалдарды меңгеруіне ықпал етеді.

Сөздік дидактикалық ойындар - балалардың зеінін, ойлау қабілетін, байланыстыра сөйлеуін дамытады. Сондай – ақ, сөздік ойындар балалардың тілдерін ғана жетілдіріп қоймай, олардың қоршаған орта туралы түсініктерін кеңейтеді, баланы ойнай отырып ойлауға жетелейді, ақыл - ой қызметін қалыптастырады, әрі адамгершілікке тәрбиелеу құралы болып табылады.

Заттарды қолданатын ойындар - көбінесе дидактикалық ойыншықтармен және түрлі ойын материалдармен ұйымдастырылады.

Әр түрлі көрнектіліктерімен ұйымдастырылған заттық ойындар балалардың есте сақтау қабілетін артырып қызығушылықтарын тудырады, тілдерін дамытады.

Ұрпақ тәрбиесі – қоғамның болашағы. Оған аса зор жауапкершілікпен қарау- әрбір саналы азаматтың борышы.

-«Ел болам десең – бесігіңді түзе»,- деп М.Әуезов деп айтты емес пе?

Бала тәрбиесінің дұрыс жолға түсуі оны қоршаған ортаға, әсіресе отбасы мен ұстаздар қауымының парасаттылығына байланысты.

«Дамыту ойындары» ұйымдастырылған оқу іс-әрекеті аптасына 1сағат. Барлығы 32сағат

Р/с	Тақырыбы	Оқу қызметінің мазмұны және мақсаты	Қолданылатын әдістер	Ресурстар
1	Менің керемет есімім. Танысу	Оқушылармен танысу,әңгімелесу. Оқушыларды танымдық үрдістерін дамыту.Бір біріне ықыласпен қарауға және бірін бірі сыйлауға тәрбиелеу.	Сұрақ-жауап, ойын тапсырма, гул шоғы ойыны	Гүл шоғы, жазылған тілме қағаз.
2	Психологиялық даму деңгейі	Балалардың психологиялық дайындығын зерттеу,балалық таным процестерінің даму деңгейін мектептегі оқу процесіне лайықты екенін анықтау,бала күнделікті өмір мен мектептегі өмірдің айырмашылықтарын түсінетіндігін,өзін оқушы сезінетінін анықтау	Сұрақ жауап, ойын, тапсырмалар	Сұрақтар (10)
3	Мына суретте не жетіспейді?	Оқушылардың қабылдау қабілеттерін одан әрі жетілдіру,қызығушылық ахуалдарын жақсартуға тәрбиелеу.	Жинақ парақтар	Жинақ парақтар
4	Есінде сақта және нүктелерді қойып шық	Оқушыларды есте сақтау қабілеттерін дамыту,есте сақтау арқылы икемділікке шапшаңдыққа үйрету.	Тест «Есінде сақта және нүктелерді қойып шық»,ойын «Кім қалай дыбыстайды?»	Тест тапсырмалары суреттер

5	10 сөз әдістемесі	Қысқа мерзімде есте сақтауға үйрету,сөздік логикалық көрнекі бейнелі ойлау қабілетін дамыту ,психологиялық ахуалын жандандыру.	Он сөздік әдістемесі ойын.	Он сөзге байланысты суреттер
6	Бұл жерде не артық?	Балалардың бейнелі логикалық ойлау үрдістерін дамыту,психологиялық ахуалын жақсартуға тәрбиелеу.	Ойын «Матадағы менің орным», Ойын «Ойлан да аяқта»	Қима қағаз, жауап парақтары
7	Сандарды санайық	Ой болжамы арқылы логикалық ойлаудағы икемділікке үйрету,логикалық ойлау қабілеттерін дамыту,сандарды есте сақтауды қалыптастыру.	Ойын тапсырма	Плакатқа жазылған сандар
8	Кім тапқыр?	Оқушылардың зейінің, көрнекі бейнелі ойлау қабілетін дамыту,есін,қиялын,таным процестерін дамыту,шапшандыққа,зейінділікке үйрету.	Сұрақ жауап, түсіндіру,әңгіме,ойын	Екі бақаның суреті қыстың суреті,күздің суреті
9	Суретке қарап әңгіме құрастыру	Балалардың белсенді сөздік қорларын анықтауға білімін жетілдіру,жалпы психологиялық жақсы ахуалдарын орнату,қияли қызығушылық қабілеттерін арттыруға тәрбиелеу.	Әңгіме,әдістеме «сурет бойынша әңгіме құрастыр» ойын.	Суреттер
10	Менің жанұям	Отбасы мүшелері жайлы түсініктерін кеңейту, үлкендерді құрметтеуге,сыйлауға тәрбиелеу.	Әңгіме, сұрақ жауап	Оқулық,жеке мазмұндық суреттер,отбасы мүшелерінің суреттері
11	Менің досым	Балаларды айналаны,өзін тануына достарын бағалауға,құрметтеуге,ренжітпеуге үйрету.Оқушылардың тілдерін дамытып,ой өрісін кеңейту.Сөздік қорын байыту,есте сақтау қабілетін дамыту,достарын сыйлауға тәрбиелеу.	Сұрақ жауап,түсіндіру, әңгіме,әңгімелесу.	Оқулық,суреттер.
12	Есте сақтау қабілеті тексеру тесті	Оқушыларды өз еркімен алғашқы мектепке даярлығына төселдіру,көрнекі бейнелі ойлау қабілеттерін дамыту.	Сұрақ жауап, ойын	Тест қағаздары
13	Ойша суретпен саяхат	Ой болжамын қиялдарын дамыту,логикалық ойлау қабілеттерін жақсартуға тәрбиелеу.	Сұрақ жауап,әңгімелесу.	Қалам,қағаз, түрлігүсті қалам.
14	Кім тапқыр?	Оқушының зейінің,таным процестерін дамыту, сабаққа деген қызығушылығын арттыру.	Сұрақ жауап, түсіндіру	Қыс суреті
15	Сөзді есіне сақта	Есте сақтауға машықтандыру,есте сақтау қабілеттерін дамыту,психологиялық жақсы	Ойын, тапсырма	Суреттер

		ахуалын және қызығушылығын арттыру		
16	Сикырлы гүлдер	Тақырып бойынша жалпы мағлұмат беру, таным процестерін дамыту, жалпы психологиялық ахуалды орнату, сабаққа деген қызығушылығын арттыру.	Сұрақ жауап, түсіндіру	Гүлдер
17	Бөліп ал	Жаңа сабақты оқушыларға түсіндіру және үйрету, мінез құлық нормаларын игерту, бала саусақтарының бұлшық еттерін дамыту, сезімталдыққа, ұстанымдылыққа тәрбиелеу	Түсіндіру, тапсырма, ойын	Жүгері, лобия, маш және т.б. дәнді дақылдар, ыдыс аяқтар.
18	Аңдар қалай дыбыстайды?	Жаңа сабақ арқылы білімдерін одан әрі дамыту, аңдарға деген қызығушылық қабілеттерін дамыту, сөйлеуге сурет бойынша әңгімелеуге тәрбиелеу.	Әңгіме, сұрақ жауап.	Аңдардың суреті
19	Графикалық диктант	Балалардың зейінділік деңгейін және естігенін парақ бетінде дұрыс қайта жаңғырту іскерлігін анықтау және үйрету, зейін деңгейлерін, есте сақтау қабілетін дамыту, психологиялық жақсы ахуалдарын, қайта жаңғырту іскерлігіне тәрбиелеу	Графикалық диктант, сұрақ жауап.	Ақтөс деп жазылған тілме қағаз фишка
20	Зейінді бол	Оқушылардың зейіндерін ерікті зейінділікке үйрету, ерікті зейінділік қабілеттерін дамыту, ұқыптылыққа, зейінді болуға тәрбиелеу.	Сұрақ жауап	Доп.
21	Бояғышпен жұмыс	Ойлауды дамыта отырып, бояғышпен жұмыс арқылы балалардың білім, білік дағдыларын күнделікті іс әрекетте қолдана білуге үйрету, бейнелі ойлауын мектепке дейінгі кезеңдегі балалардың ойлауының негізі түрінде дамыту, ұқыптылыққа, тазалыққа, бейнелі ойлауға тәрбиелеу.	Сұрақ жауап, ойын, тапсырма.	Қайықтың суреті
22	«Мен...» досыма тілек	Оқушылардың тілдерін дамытып, ой өрісін кеңейту, сөздік қорын байыту, есте сақтау қабілеттерін дамыту, айналаны өзін тануына, достарын бағалауға, құрметтеуге, досының айтқанын аяғына дейін тыңдауға тәрбиелеу	Әңгіме, әңгімелесу, сұрақ жауап.	Гүл, компьютер достық туралы суреттер.

23	«Гүл шоғы» тренинг	Қиялдарын, денедегі қысымды түсіруге үйрету, жақсы және жылы сезімдерге машықтандыру, белсенділікке тәрбиелеу.	Әңгіме, әңгімелесу, сұрақ жауап ойын	Гүл, доп.
24	Әңгіме-сұхбат	Мектеп туралы еркін сөйлеуге, әңгімелеуге үйрету, логикалық ойлау қабілеттерін және сөздік қорларын дамыту, отансүйгіштік сезімдерін молайту, алтын ұя мектебін сүйуге, оны қорғай білуге тәрбиелеу.	Әңгіме, әңгімелесу, сұхбат.	Мектеп туралы суреттер
25	Артығын тап	Оқушыларды мағыналық жағынан ортақ, артық заттарды табуға, ойлаудағы шапшандылыққа, икемділікке үйрету, логикалық ойлауға, зейін сақтауға тәрбиелеу, ұйымшылдыққа, белсенділікке тәрбиелеу.	Әңгіме, сұрақ жауап, ойын.	Тест «Артығын тап»
26	Кілемшені немен толтырамыз	Оқушыларды бейнелерді есте сақтай отырып, еске түсіруге үйрету, зейін деңгейлерін дамыту, икемділікке және белсенділікке баулу.	Әңгіме, сұрақ жауап.	Суреттер
27	Геометриялық фигуралар	Оқушылардың жеке тұлғалық қасиеттері мен іс әрекет ерекшеліктеріне мінездеме беру, жеке тұлға формасына сәйкес типтік жағдайларда өзін өзі қалай ұстайтыны туралы болжамдарын дамыту, жеке тұлғаны дамыту.	Сұрақ жауап, түсіндіру.	Геометриялық фигуралар, сикырлы қап
28	Менің мінез құлқым	Оқушылардың жеке тұлғаларының қиялдарын дамытуға үйрету, қиял қабілеттерін дамыту, ойлауға, төзімділікке, ұстанымдылыққа тәрбиелеу.	Сұрақ жауап, түсіндіру, әңгіме.	Ақ парақ, қара қалам.
29	Жағымды сезімдер	Оқушыларды өз көңіл күйлерін жеткізе білуге жаттықтыру, логикалық ойлауын жетілдіру, дене шынықтыру жаттығуларын дұрыс жасауға үйрету.	Тренинг	Қарлығаш сезімдер
30	Жағымсыз әдеттен арылу	Балаларға өз өздеріне әдеп пен қызмет ете білу туралы	Түсіндіру	Оқулық

		қарапайым сөзбен толық әрі нақты түсінік беру.		
31	Үстел үсті ойындары	Маторикалық ойындар арқылы оқушылардың саусақтарының бұлшық еттерін қимылдатуға үйрету, қол қимылдарын дұрыс жұмыс жасауларын дамыту, жылдамдыққа, шапшаңдыққа, іскерлікке тәрбиелеу.	Сұрақ жауап, ойын	Құрастырғыш мозайкалар
32	Бауырсақ ертегісін сахналау	Білімдерін одан әрі әңгімелесу арқылы дамыта отырып, сөз қорларын дамытуға машықтандыру, адамгершілікке, эстетика, этикаға тәрбиелеу.	Сұрақ жауап, түсіндіру, әңгіме, әңгімелесу.	Оқулық, ертегі кейіпкерлері.

1.ҰОҚ: Дамыту ойындары

ҰОҚ тақырыбы: Менің керемет есімім. Танысу

Мақсаты:

Оқушылармен

танысу,

әңгімелесу.

Оқушылардың танымдық үрдістерін дамыту

Бір-

біріне ықыласпен қарау және бірін бірі сыйлауға тәрбиелеу

Көрнекіліктер: гүл шоғы (қызыл), магнитофон, жазылған тілме қағаз

Күтілетін нәтиже:

Өзіндік тапсырмаларды орындауды;

Бір бірін сыйлай біледі.

Сөз таба білу.

Ұйымдастыру:

«Гүл шоғы» ойыны.

Тәрбиеші ойынға қатысушыларға бір-бір гүлден таратып әр бала өз атынайтып гүлді тәрбиешіге береді бәрінен гүл шоғы жыйналады.

Ойын әрі қарай жалғаса береді және өздерінің бойындағы жағымды эмоцияларды бір біріне айтып шығады.

Психологиялық сергіту сәті:

Орнымыздан тұрайық, Алақанды ұрайық.

Бір отырып, бір тұрып, Тынығып біз алайық.

«Жаңа ат ойла» ойыны

Ойын шарты: Қандай да бір затқа жаңа ат ойлап табу.

Мысалы: Қалам-жазғыш Пышақ – кескіш

Рефлексия:

Танысу тренингін жүргізу сәті.

Әр бала бір-біріне өзінің аты-жөнін кезек кезекпен айтып шығады.

сұрақ-жауап әдісі арқылы пысықталады

Кері байланыс:

2.ҰОҚ. : Дамыту ойындары

ҰОҚ . тақырыбы: Психологиялық даму деңгейі

Мақсаты:

Балалардың психологиялық дайындығын зерттеу.

Балалық таным процестерін, даму деңгейін мектептегі оқу процесін лайықты екенін анықтау.

Баланың мектептегі өмір мен жай күнделікті өмірдің айырмашылықтарың, тәртіпті дұрыс түсінетіндігін, өзін жай бала емес, оқушы болып сезінетінін анықтау.

Зерттеу барысында балалардың арасындағы ұстанылатын этикалық міндеттерді сақтау.

Көрнекілігі: Сұрақтар (10)

Күтілетін нәтиже:

Білуі тиіс: Есінде сақтай білуі

Түсінігі: Бір бірін сыйлай біледі.

Көрсете білуі: Ойынды ұйымшылдықпен ойнайды

Ұйымдастыру:

«Не үлкен?» ойыны

Ойын шарты: Ойын ойнаған кезде жүргізуші атаған заттарды қайтадан айтуға болмайды және балаларға қайталауға болмайды. Кім екі рет шатасса ойыннан шығады. Жеңімпаз балалар жүргізуші болады. Ойын әрі қарай жалғасын табады

Оқушылардың жалпы сынып бойынша даму деңгейін анықтау.

1. Аты жөнің кім?

2. Қай қалада тұрасың?

3. Ата анаңның аты жөні кім?

4. Нешеге дейін санай аласың?

5. Әріп танысың ба?

6. Мекен жайыңды ата?

7. Өлең, тақпақ, ертегі айта аласың ба?

8. Мектепке не үшін келесің?

9. Қазір жылдың қай мезгілі?

10. Түстерді атап берші?

Рефлексия:

Отырған балаларға сұрақ қойылады.

-Орындықтан не үлкен?

-Қаламнан не үлкен?

-Партадан не үлкен?

Кері байланыс:

3. ҰОҚ: Дамыту ойындары

ҰОҚ тақырыбы: Мына суретте не жетіспейді?

Мақсаты:

Оқушылардың қабылдау қабілеттерін одан әрі жетілдіру

Оқушылардың қабылдау қабілеттерін дамыту

Қызығушылық ахуалдарын жақсартуға тәрбиелеу.

Көрнекілігі: Әрбір оқушыға 1 суреттен жинақтарды таратып беру.

Күтілетін нәтиже:

Заттарды көрсете білуі

Бір бірін сыйлай біледі.

Заттарды ажырата білу.

Ұйымдастыру:

«Мына суретте не жетіспейді?» жинақ жауап парағы әрбір оқушыға таратылып беріледі. Жинақтың немесе әрбір суреттің маңызды бөлшегі жетіспейді. Балаларға жетіспейтін бөлшегін неғұрлым тезірек анықтап және атап көрсетіп тапсырма беріледі.

Жұмыс уақыты ұпай есебімен бағаланады. Кейіннен балалардың қабылдау үрдісінің даму деңгейлері анықталады.

«Мына суретте не жетіспейді?»

5-6 жастағы балалардың ойлауын психо диагностикалау үшін арналған. Кірістірілген тапсырманы орындамас бұрын, балаларға сурет көрсетіледі, оның сол жағында әрқайсысына бір нәрсе жетіспей тұрған балалар бейнеленген. Оларға жетіспей тұрған нәрселер осы суреттің төменгі жағында, бөлек бейнеленген.

Балаларға берілген тапсырманың мәні мынада: Неғұрлым аз уақытта тиісті балаларды атап, оларға жетіспей тұрған заттарды көрсету.

Нәтижелерді бағалау

10 ұпай-тапсырманы орындау

8-9 ұпай-тапсырманы орындау

4-5 ұпай-тапсырманы орындау

2-3 ұпай –тапсырманы орындау

ұпай-тапсырманы орындау

Рефлексия:

Кері байланыс:

4. ҰОҚ: Дамыту ойындары

ҰОҚ тақырыбы: Есіңе сақта және нүктелерді қойып шық

Мақсаты:

Оқушыларға есте сақтау арқылы, есте сақтаудағы икемділікке, шапшаңдыққа үйрету.

Оқушылардың есте сақтау қабілеттерін дамыту

Қырағылыққа, есте ұзақ мерзімде сақтауға тәрбиелеу.

Көрнекілігі: Тест «Есіңде сақта және нүктелерді қойып шық»

Күтілетін нәтиже:

бос нүктелерді таба білуі

Ойынды ұйымшылдықпен ойнайды.

Заттарды ажырата білу.

Ұйымдастыру:

Әдістеме «Есіңде сақта және нүктелерді қойып шық»

Балалардың зейінін көлемін бағаланып, бейнеленген стимулдық (ынталандыру) материал пайдаланылады.

Нүктелері бар қағаз алдымен 8кші шаршыларға бөлінеді, кейіннен үстінде екі нүктесі, ал астында тоғыз нүктесі бар шаршылар бірінің астына бірі орналасып жиналады. зейінге байланысты ойын ойнаймыз. Мен саған нүктелер салынған қима қағаздарды бірінен соң бірін көрсетемін.

Ал кейін сен өзің сол нүктелері бос тор көздерге керек жерлеріне саласың.

Баланың көрген нүктелері қай жерде екенін еске түсіру.

Сергіту сәті:

Көк аспанға қараймыз

Кеткен құсты санаймыз.

Үшбұрыш болып тырналар,

Жылы жаққа бет алар.

Балалар ойын жайлы қандай такпақ білесіңдер?

-Мінекей балалар, біз қазір өте қызықты ойын ойнаймыз.

Ойын. «Кім қалай дыбыстайды?»

Ойынға қатысатын балаларды топтарға (ит, тауық, жылқы) бөлемін.

-Жүргізуші белгі берген уақытта ит тобындағы балалар иттің үргенін дыбыстауы керек.

-Дәл сол сияқты тауық, жылқы, мысық топтары да өз топ атауларын қорғап шығады

-Соңында жүргізуші өзі белгі берген уақытта топ бірдей өз дыбыстарын шығарады.

Рефлексия:
 Балалар, сендерге бүгінгі ойынымыз ұнады ма?
 Өз ойларыңды ортаға салыңдаршы?
 Балалардың жауабы тыңдалады.

Кері байланыс:

5.ҰОҚ: Дамыту ойындары
 ҰОҚ тақырыбы: 10 сөз әдістемесі

Мақсаты:

Қысқа мерзімде есте сақтауға оқуш бейнелі ойлау қабілетін дамытуға үй Оқушылардың қысқа мерзімде есте сақтау қабілеттерін дамыту. Психологиялық ахуалын жандандыруға тәрбиелеу.

Көрнекілігі: 10 сурет

Күтілетін нәтиже:

Есінде сақтай білуі
 Бір бірін сыйлай біледі.
 Бір біріне қамқорлық сезімін көрсете алады.
 Ұйымдастыру: «10»сөздік әдістемесі

Қысқа мерзімде есте сақтау үшін оқушыларға 10 сөздік суреттерді түсіндіремін. Оқушылардың жеке жеке қабылдауы үшін, суреттерді жеке жеке көрсетіп, қысқа мерзімде есте сақтау.

Мына суретте 10 сөз әдістеме ұсынылады. Оларды есіңе сақтауға және кейін тануға тырысып көр. Мен саған қазір көрсетемін.

Балалардың барлығы бейнелерді танығанынша жүргізіле береді. Жаңа сабақты дайын бол ойыны арқылы қорытамын.

Сергіту сәті
 Қуыр, қуыр, қуырмаш
 Тауықтарға бидай шаш.
 Әй, әй балақан
 Жамандықтан қаш.

Ойын. «Төрт құбылыс»
 Балаларды шеңберге тұрғызып, ойын шартын түсіндіру.
 Жүргізуші «су» десе қолдарын алдына созады. Ал «ауа» дегенде жоғары көтереді.
 «от» дегенде қолдарын түсіреді.
 Кім шатасса сол ойыннан шығады.

Рефлексия:
 Балалар сендер ойынға жақсы қатыстыңдар. Енді бір бірімізді құшақтап, алғысымызды білдірейікші.

Кері байланыс:

Э
 М
 С

Оқушылардың бейнелі логикалық ойлау үрдістерін дамыту
 Оқушылардың психологиялық ахуалын жақсартуға тәрбиелеу.

Көрнекілігі: Қима қағаз және әр балаға жауап парағы таратылып беріледі.

Күтілетін нәтиже:

Артық затты таба білуі

Сұрақтарға толық жауап беру керектігін

Берілген тапсырмаларды орындайды

Ұйымдастыру:

Бейнелі –логикалық ойлауы мен ой операцияларының, талдау мен жалпылау процестерін зерттеуге арналған. Әрбір суреттегі бейнеленген төрт заттың біреуі артық зат болып табылады. Суретке зейін қойып қарап,қай заттың артық және неге артық екенін анықтап міндетті шешу керек.

«Бұл жерде не артық?»

5-тен 6 жасқа дейінгі балаларға арналған болғандықтан,балалардың бейнелі-логикалық ойлауы мен ой операцияларының,талдау және жалпылау үрдістері зерттелінеді.

Балаларға әр түрлі заттар бейнеленген суреттер беріледі.

Әрбір суреттегі бейнеленген төрт заттың біреуі артық зат болып табылады.

Суреттерге зейін қойып,қай заттың артық және неге артық екенін анықта.

Психологиялық ойын жаттығулар арқылы балаларға ойын ойнатып,көңілдерін өте жақсы сезімдерге баулу.

Ойын «Матадағы менің орным»

Жерде жатқан мата үстіне балалар белгі берген уақытта тұрып қалуға тиісті. Матаның өлшемін жүргізуші кішірейте отырып,ойынды жалғастырады. Бірақ ойында балалар мата бетінен шығып кетпеуі тиіс.

Ойын «Ойлан да, аяқта»

1. Лимон қышқыл, ал қант....(тәтті)

2. Егер үстел орындықтан биік болса,онда орындық....(үстелден аласа)

3.Екі бірден көп, ал бір....(екіден аз)

4.Сен аяғыңмен жүресің, ал затты ұстағанда немен ұстайсың? (қолмен)

5.Самал үйден Айманнан бұрын шықты, ал Айман .....(кейін)

6.Өзен арықтан терең, ал арық....(саяз)

Рефлексия:

Балалар айналамызда көңіл күйі көтеріңкі,жақсы адамдардың болғанын бәріміз ұнатамыз. Ендеше қол ұстасып,бір бірімізге жақсы көңіл күй мен саулық тілейік.

Кел, балалар, күлейік!

Күлкіменен түлейік!

Күлкі көңіл ажары!

Күліп өмір сүрейік!

-Рахмет балалар барлығың да жақсы қатыстыңдар!

Кері байланыс:

7.ҰОҚ: Дамыту ойындары

ҰОҚ тақырыбы: Сандарды санайық

Мақсаты:

Ой болжамы арқылы логикалық ойлаудағы икемділікке үйрету

Логикалық ойлау қабілеттерін дамыту,сандарды есте сақтауды қалыптастыру.

Оқушыларды ойлануға,есте сақтауға тәрбиелеу.

Көрнекілігі: Плакатқа жазылған сандардың суреті және тілме қағаздар.

Күтілетін нәтиже:

Сандарды санай біледі
Берілген тапсырманы орындау керектігін
Сандарды есте сақтай біледі

Ұйымдастыру:

Логикалық ойлау.

Оқушылардың есте сақтау логикалық ойлау және қысқа мерзімде есте сақтаудың көлемін
Анықтауға арналады.

«Қазір мен саған сандарды айтамын, ал сен қайтала» деген сөздерді ести салысымен, оларды
менің артымнан бірден қайталайсың. Әрбір қатарды естігеннен кейін, бала оны зерттеушінің
артынан қайталауы тиіс. Бала қате жібергенге дейін қайталануы тиіс. Егер нәтижесінде баланың
есту арқылы қысқа мерзімді есте сақтаудың көлемі анықталады.

Ал балалардың 1-ші және 2-ші сынаушыларда дұрыс есінде сақталған қатардағы сандар
мөлшерінің максималды (барынша көп) жалпы санының жартысына тең болады.

Сергіту сәті

Біз ойнаймыз ойын, тра-та-та,тра-та-та

Ойынымыз Лавата қандай тамаша!

Біздің құлақтарымыз әдемі ме?

-Әдемі

Көршініке ше?

-Керемет.

Біз ойнаймыз ойын тра-та-та,тра-та-та

Ойынымыз лавата қандай тамаша!

Біздің көздеріміз әдемі ме?

-Әдемі

Көршініке ше?

-Керемет.

Біз ойнаймыз ойын тра-та-та,тра-та-та

Ойынымыз лавата қандай тамаша

Біздің мұрындарымыз әдемі ме?

-Әдемі

Көршініке ше?

-Әдемі.

Рефлексия:

Балалар бәріміз санауды жақсы біледі екенбіз. Ойын сендерге ұнады ма?

Олай болса мына гүлді алып, барлығың хош иісімен тыныс алындар.

Бір бірімізбен тату болайық.

Орнымыздан тұрып қоштасайық.

Кері байланыс:

8.ҰОҚ: Дамыту ойындары

ҰОҚ тақырыбы: Кім тапқыр

Мақсаты:

Оқушылардың зейінін, көрнекі бейнелі ойлау қабілетін дамыту.

Оқушылардың зейінін,есін, қиялын және таным процестерін дамыту

Шапшаңдыққа, зейінділікке тәрбиелеу.

Көрнекілігі: Екі бақаның суреті.Қыстың суреті.Күздің суреті.

Күтілетін нәтиже:

ойын ережелерін берілген тапсырманы орындау керектігін бір бірін сыйлай біледі

Ұйымдастыру:

Балалар бүгінгі сабағымыз күндегіден ерекше.

-Қонақ келсе құт дегендей бүгін бізге қонақтар келіп отыр.
-Сабақ басталмастан Гүл шоғы ойынын ойнаймыз.
Суреттерді мұқият қарап, олардың айырмашылығына, ұқсастығына, киімінің ерекшелігіне, түр-түсіне, қимыл-қозғалысына т.б. нақты көңіл бөлуін ұсынамын.
-Балалардың айналадағы дүниені зерттеп білуге деген танымдық белсенділігін және оның зейінін қашан да құмардан шыққанша бақылау.

Ойын «Зейінді бол»

-Мен сендерге әр түрлі қимыл қозғалысты көрсетіп тұрамын.
-сендер қайталап тұруға тиіссіндер.
-Бірақ мен ескерткен қозғалысты, мысалы «қос аяқтап секіру» қозғалысын қайталауға болмайды.
-Кім қайталаса сол ойыннан шығады.
-Жүргізуші әр түрлі қозғалыстарды көрсетіп, қайталамайтын қозғалысты бірнеше көрсетеді.
-Қай бала шатасса ойыннан шығады.
-Ойынның жеңімпазы жүргізуші болады.
-Сол бала қайталанбайтын қозғалысты өзі шығарады.
Сергіту сәті.

Мынау -менің жүрегім. Бәрі осыдан басталған,
Мынау –басым ақылды, Бәрін осы басқарған.
Мынау -менің оң қолым. Мынау-менің сол қолым.
Бір, екі, үш деп айтып, Демалайық отырып.

Сұрақ-жауап

- 1.Көңілді болғанда не істейміз?
- 2.Ренжігенде –бұртияды, қабақ түседі.
- 3.Қорыққанда- көздерін жұмады.
- 4.Қуанғанда, көңілденгенде-күледі.
- 5.Таң қалғанда-көздері шарасынан шығады.
- 6.Қас қимылдарына жаттығу

Рефлексия:

Жүректен жүрекке шеңбері.

Балалар айналамызда көңіл күйі көтеріңкі, жақсы адамдардың болғанын бәріміз ұнатамыз. Ендеше қол ұстасып, жақсы көңіл күй тілейік.

Кері байланыс:

БІЛІМ ҚОРЖЫНЫ

9.ҰОҚ: Дамыту ойындары

ҰОҚ тақырыбы: Суретке қарап әңгіме құрастыру

Мақсаты:

Балалардың белсенді сөздік қорларын анықтауға білімін жетілдіру

Жалпы психологиялық жақсы ахуалдарын орнату

Қызығушылық қабілеттерін арттыруға тәрбиелеу.

Көрнекілігі: Бірнеше суреттер бойынша әңгіме құрастыру

Күтілетін нәтиже: әңгіме құрастыра білуі .Ойынды ұйымшылдықпен ойнайды, қызығушылығы артады

Ұйымдастыру:

Суретке қарап әңгіме құрастыру.

Сурет бойынша әңгіме құрастыру, балаға осы суреттерду мұқият қарап шығуы үшін екі минут уақыт беріледі.Егер де бала суретке зер салып қарамаса немесе онда не бейнеленгенін түсінбесе , онда зерттеуші оның зейінін суретке арнайы бағыттайды және түсіндіреді.

Әрбір суретті сурет бойынша әңгімелеу үшін тағы да екі минут беріледі. Бұл әдістемені зерттеу көмегімен нәтижелерді таблицаға жазып алады, онда балалардың әр түрлі сөз таптарын, грамматикалық құрылысы мен сөз тіркестерін қолдану жиілігін белгілеймін.

Нәтижелерді бағалау 10балл-таблицаға енгізілген сөз таптары бүкіл 10 баланың сөзінде кездеседі.

8-9 балл сөзінде таблицаға енгізілген сөз таптарының 6-7кездеседі. 4-5 балл- бала сөзінде таблицаға сөз таптарының 4-5 ғана кездеседі.

Даму деңгейі туралы қорытынды.

10 балл-өтежоғары

8-9 балл-жоғары

4-7 балл-орташа

2-3 балл-өте төмен.

Сергіту сәті:

Көк аспанға қараймыз

Кеткен құсты санаймыз.

Үшбұрыш болып тырналар,

Жылы жаққа бет алар.

«Сурет бойынша әңгіме құрастыр» әдіс

Бұл әдістеме баланың белсенді сөздік қорын анықтауға арналған.Егер де оның жасы 3-тен 4дейін болса, онда балаға 27 және 28сур.ұсынылған суреттер жинағы көрсетіледі. Егер де баланың жасы 4-тен 5-кедейін болса,онда оған 29 және 30сур. бейнеленген суреттерді береміз.Балаға осы суреттерді мұқият қарап шығуы үшін екі минут уақыт беріледі. Егер де бала суретке зер салып қарамаса немесе онда не бейнеленгенін түсінбесе, онда зерттеуші оның зейінін суретке арнайы бағыттайды.

«Дамино» ойыны.

Үстел үстінде суреті төмен қараған қима қағаздар жайылған.

Онда әр түрлі ертегілер мен сюжетті суреттер бейнеленген.

1-ші бала қима қағазды ашып,ертегіні бастайды.Баланың ойы қиял шегіне жеткенде, ол қолын келесі баланың иығына салады. Сол бала әрі қарақиялымен жалғастырады.

Рефлексия:

Балаларға сұрақтар қою.

Үздік балаларды марапаттау

Кері байланыс:

10.ҰОҚ: Дамыту ойындары

ҰОҚ тақырыбы: Менің жанұям

Мақсаты:

Отбасы туралы жаңа сөздерді енгізіп,отбасы мүшелер...

Сұрақ жауап арқылы сұхбатқа (диалогқа)үйрету.

Отбасы мүшелері туралы тақпақтар оқу және үйретуге баулу.

Үлкендерді құрметтеуге,сыйлауға тәрбиелеу.

Көрнекілігі: оқулық, отбасы мүшелерінің жеке (сюжеттік) мазмұндық суреттері

Күтілетін нәтиже:

Сұрақ жауап арқылы сұхбат отбасы мүшелерін сылай білуі қызығушылығы артады

Ұйымдастыру:

«Менің жанұям» яғни отбасымен қарым қатынас туралы әңгіме жүргізу.

Әке, шешем, іні, қарындас, аға, әпке және ата, апа т.б. туыстық жақындарды балаларға білгізу. Сурет бойынша әр оқушымен жеке жеке жұмыс жүргізу.

-Балалар, өз отбасыларыңның суретін алып келдіңдер, Енді өз отбасыларыңмен бізді таныстырыңдар.

-Атың кім? -Сенің ағаң бар ма? -Сенің әпкең бар ма? -Нешінші сыныпта оқисың?

Мен тапқақ оқиың, сендер кім туралы екенін айтып беріңдер.

Менің әжем, ер әжем, Мінезі өте жайлы әжем.

Тірек болып жүр әжем. Бақшасында балалар,

Іні, әпке, аға бар. Ойыншықтар көп онда,

Машина, ат, түйе бар.

-Өлеңде отбасы мүшелерінен кімдердің аттары бар?

-Әже туралы не дейді?

Өлеңді бірнеше рет қайталата отырып, жаттау.

Жоғары, орта және төмен дауыспен үш рет қайталатып айтқызу.

Балалардың есінде жақсы сақталады.

Сергіту сәті

Бір үйде біз нешеуіміз? Кел санайық бәріміз. Бас бармағым –атам Балаң үйрек-әжем. Ортан терек-әжем,

Шылдыр шүмек-анам. Кішкентай бөбек-мен. Бір үйде біз нешеуіміз? Бір үйде біз бесеуіміз.

Ойын «Үйде кім бар?»

Шарты: Үйге қонақ келеді. Үстел басында алты адам отырады. Сұрайды:

Үйде кім бар? -Үйде әже бар. -Үйде ата бар. -Үйде әке бар. -Үйде ана бар. -Үйде аға бар. -Үйде қарындас бар.

Тағы бір сұрақ қойылады. -Отбасында неше адам бар?

Рефлексия:

Ойын «Кім үлкен?»

-Отбасында ең үлкен кім?

«Сенің анаң қандай адам?» сұрақ жауап ойыны.

-Сенің анаң қандай адам?

Жүректен жүрекке.

-Ал балалар, осы «отбасы» деген сөзге әрқайсымыз өзіміздің ең жақсы көретін сөзімізді айтайық.

Кері байланыс:

11.ҰОҚ: Дамыту ойындары

ҰОҚ тақырыбы: Менің досым

Мақсаты:

Балаларды айналаны, өзін тануына, достарын бағалауға, құрметтеуге, ренжітпеуге, досының айтқанын аяғына дейін тыңдауға білімдерін жетілдіру Оқушылардың тілдерін дамытып, ой өрісін кеңейту, сөздік қорын байыту, есте сақтау қабілетін дамыту.

Достарын сыйлауға, құрдасымен қарым қатынасын жақсартуға тәрбиелеу.

Көрнекілігі: оқулық, суреттер.

Күтілетін нәтиже:

Жақсы қарым қатынас жасауды достарын сылай білуі жақсы қарым қатынасты білу

Ұйымдастыру

Менің досым»Құрдастарымен қарым қатынас.

-Сенің досың кім?

-Ол қандай?

-Қыз бала ма?

-Жоқ ер бала ма?

Қарым қатынас тренингін жүргізу.

-Қарым қатынас адамның өзін адам екенін сезіну үшін қажет.

Сондықтан мен сенімен қарым қатынас жасау жағымды ма? Тақырыбында тренинг өткіземін.Қарым қатынас жасай білесіңдер,мектеп оны өздеріңнің құрбыларың жақсы біледі, ендеше сендер қарым қатынаста қандайсыңдар? Деген сауалдар қойылады.

-Жаттығу сол жағында тұрған балаға қолыңды беріп,сенімен қарым қатынаста өте қуаныштымын деп қолынан ұстап, ол қасында тұрған балаға осы сізді айтып, әрі қарай жалғаса береді де, бүкіл балалар қол ұстасып шеңбер құрады.

Содан бәрі бір дауыспен бір бірімізбен қарым қатынаста өте қуаныштымыз деп айтады.

-Әрдайым жылы шыраймен, күлімдеп адамдармен қарым қатынас жасасаңыз,қарым қатынас сәтті болады деп сергіту сәтін жүргіземін.

Сергіту сәті

Бала, бала, балақан,

Қане, қайсы алақан.

Саусақтарың әйбат,

Былай,былай ойнат.

Топ-топ, топ-топ басайық,

Жалаудан күн жасайық.

Жаса, жаса алтын күн!

Жаса,жаса жарқын күн!

Рефлексия:

Ойын «Достық неден басталады?»

-Татулықтан.Ренжисуден. Сыйластықтан.Өтірік айтқаннан..Сыпайы болудан.

Кері байланыс:

12.ҰОҚ: Дамыту ойындары

ҰОҚ тақырыбы: Есте сақтау қабілеті «Керн Йерасек» тесті

Мақсаты:

Оқушылардың өз еркімен алғашқы мектепке даярлығына төселдіру. Оқушылардың өзіндік қабілеттерін оята отырып,үш графикалық және ауызша тапсырмаларды орындата,көрнекі бейнелі ойлау қабілеттерін дамыту.

Өз білімінің деңгейін және мектепке дайындыққа тәрбиелеу.

Көрнекілігі:

Балаларға тест қағаздары таратылып беріледі.

Күтілетін нәтиже:тапсырманы орындай білуі бір бірін сылай білуі мектепке дайындық

Ұйымдастыру

Мектепке даярлығын анықтау үшін тексеруден өткізген кезде «Керн Йерасек» тесті жіргізіледі.

Тест үш графикалық және бір ауызша тапсырмадан тұрады.

Бірінші тапсырма:

Ер адамның сыртқы пішінін салу.

Екінші тапсырма:

Әріптердән жазба түрін көшіріп жазу.

Үшінші тапсырма:

Нүктелер тобын көшіріп жазу.

Әр тапсырманың нәтижесі бес ұпайлықжүйемен бағаланады.

(1-«жоғары»,5-«төменгі»ұпай.)

Содан кейін үш тапсырма бойынша жиынтық баға шығарылады.

3-6 ұпай –«ортадан жоғары»

7-11 ұпай-«орта»

12-15 ұпай-«нормадан төмен»

12-15ұпай алған балаларды тереңірек зерттеу қажет.Өйткені олардың ақыл ой дамуы төмен болуы мүмкін.

Тестті қолдану тәртібі:

Балаларға тестің қағазы беріледі.Оның бірінші бетінде бала жөнінде мәлімет жазылады.Қалған ашық жеріне ер адамның сыртқы пішіні суреттеледі.

Екінші бетінің жоғарғы сол жағында әріптердің жазба үлгілері, ал осы беттің төменгі жағына нүктелер жиынтығы берілген.Беттің оң жақ бөлігі балалар жұмыс жасау үшін ашық қалдырылады.

Қарындаш зерттеушінің екі қолының арасындағы бірдей қашықтықтағы ортаға қойылады.(Егер бала солақай болса, ол жағы да ескерілуі керек)

Сергіту сәті

Орнымыздан тұрамыз,

Мойнымызды бұрамыз.

Қолымызды тік ұстап,

Билеп,билеп аламыз.

Жалығуды білмейміз,

Жабығуды білмейміз.

Жауқазындай көз тартып,

Жайраң қағып билейміз.

Рефлексия:

Балаларға берілген тест қағаздарын жинап, зерттеу.

Кері байланыс:

13.ҰОҚ: Дамыту ойындары

ҰОҚ тақырыбы:Ойша суретпен саяхат

Мақсаты:

Жаңа сабақты түсіндіре отырып,қиялдарын жетілдіру.

Ой болжамын, қиялдарын дамыту.

Логикалық ойлау қабілеттерін жақсартуға тәрбиелеу.

Көрнекілігі: Қалам,қағаз, түрлі түсті қалам.

Күтілетін нәтиже:

Тапсырманы орындай білуі

Бір бірін сылай білуі

Мектепке дайындығын

Ұйымдастыру:

Ойша суретпен саяхат.

-Неше жыл мезгілі бар?

-Қазір жылдың қай мезгілі?

-Күз өттіқыс мезгілі (музыка қойылады)

Музыка тыңдалған соң жыл мезгіліне сипаттама беріледі.Қандай табиғи құбылыстар болғаны туралы айтылады.

сергіту сәті.

Қарлығашқа ұқсайық,

Қане қанат жазайық.

Ұшып,ұшып алайық,

Орнымызға қонайық.

Көбелек-ау көбелек,

Әдемісің керемет.

Гүлге келіп қона ғой

Өзіңе гүл бола ғой.

Келесі тапсырма.

Қолдың жіңішке сенсомоторикасын дамыту мақсатында:

Екі қолмен бір мезгілде:

-үшбұрыш

-төртбұрыш

-дөңгелектің суреттерін саламыз.

Рефлексия:

Тақырып бойынша балаларға сұрақ қоя отырып жауап алу.

Үздік балаларды марапаттау

Кері байланыс:

Мақсаты:

Тақырып бойынша оқушыға жалпы мағлұмат беру. Оқушының зейінін және таным процестерін дамыту.Оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттыру.

Көрнекілігі: Қыс суреті,суреттерді аяқта

Күтілетін нәтиже:

Тапсырманы орындай білуі

Бір бірін сылай білуі

Сурет арқылы көрсете біледі.

Ұйымдастыру:

Қазір жылдың қай мезгілі?

-Қыстың қандай ерекшеліктерін білесіңдер?

-Қыста күн қандай болады?

-Айналада ағаштар не жамылған?

-Қардан не жасаймыз?

Жаңа сабақ. «Кім тапқыр»

Тапсырма:

Екі бақаның ұқсастығы мен айырмашылығын ата.Екі суреттің ұқсастығы мен айырмашылығын атау.

Тапсырма:

Суреттерді мұқият қарап, олардың ұқсастығын ажыратуға зейіндерін аударту.

Олардың киімінің ерекшелігіне,түр түсіне,қимыл қозғалысына т.б. нақты мұқият көңіл бөлуге ұсынылады.

Тапсырма:

Бала зейінін суреттің жарты бөлігіне шоғырландыра отырып, екінші бөлігін салу талап етіледі.

Сергіту сәті

Тербеледі ағаштар,

Алдымнан жел еседі.

Кіп кішкене шыбықтар,

Биік болып өседі.

Биік болып өсеміз,

Жапырақтай жайқалып.

Табиғатты сүйеміз.

Денемізді тік ұстап,

Билеп, билеп аламыз.

Рефлексия:

Ойын «Балықтар, құстар, жануарлар»

(Доп лақтыру арқылы айтып, ойнайды. Акула, кит, дельфин, сазан, шорта

15.ҰОҚ: Дамыту ойындары

ҰОҚ тақырыбы: «Сөзді есінде сақта»

Мақсаты:

Тақырып бойынша оқушыларға жалпы мағлұмат бере отырып, есте сақтауға машықтандыру.

Оқушылардың есте сақтау қабілеттерін дамыту.

Психологиялық жақсы ахуалын және қызығушылығын арттыруға тәрбиелеу.

Көрнекілігі: Плакатқа салынған суреттер

Күтілетін нәтиже:

Тапсырманы орындай білуі

Бір бірін сылай білуі

Есте сақтай біледі.

Ұйымдастыру:

Есте сақтау қабілеттеріне байланысты ойын жүргіземін.

«Мен қапқа салдым» ойыны жүргізуші ойынды бастап, «Мен қапқа алма салдым» дейді. Ойын осылай жалғаса береді. Бұл ойында кімнің жеңгені маңызды емес, ең бастысы бала есте сақтау қабілетін еркін дамытса болғаны.

«Сөзді есінде сақта.»

Балаларға жеті қосарлы сөздерді оқып беріп, оларға мұқият тыңдау ұсынылады.

Бірінші сөзді өзім айтамын.

1. көктем-жаңбыр

2. жаз-күн шықты

3. күз-тұман түсті

4. қыс-қар жауды

5. аспан-бұлт

6. су-балық

7. жер-шөп.

«Көңілді шеңбер» ойыны.

Балаларға көздерін жұмып, заттарды қыстырып қою.

(Гүл, бантик, орамал, көзілдірік)

Сергіту сәті

Мынау менің жүрегім.

Бәрі осыдан басталған.

Мынау басым ақылды,
Бәрін осы басқарған.
Мынау менің оң қолым,
Мынау менің сол қолым,
Бір,екі,үш деп айтып,
Демалайық отырып.

Рефлексия:

Ойын «Ойлан да аяқта»

Лимон қышқыл, ал қант .....

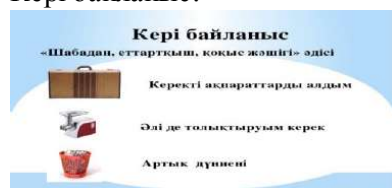
Егер үстел орындықтан биік болса, онда орындық .....

Ек» бірден көп, ал бір екіден.....

Сен аяғыңмен жүресің, ал затты ұстағанда немен ұстайсың?

Өзен арықтан терең, ал арық.....

Кері байланыс:

16.ҰОҚ: Дамыту ойындары

ҰОҚ тақырыбы: «Сықырлы гүлдер»

Мақсаты: Тақырып бойынша оқушыларға жалпы мағлұмат беру. Оқушының таным процестерін дамыту. Оқушының сабаққа деген қызығушылығын арттыру, жалпы психологиялық ахуалды орнату

Көрнекілігі: Гүлдер.

Күтілетін нәтиже: тапсырманы орындай білуі бір бірін сылай білуі есте сақтай біледі.

Ұйымдастыру:

Ойын «Ойлан да аяқта»

-Ат шабады, ал қарлығаш.....

-иг үреді, ал қарға.....

-жылан жорғалайды, ал балық.....

-қасқыр ұлиды, ал қой.....

-Бала үлкейіп ер адам болады, ал қыз.....

-пышақ та әйнек те .....

-Балалар мен сендерге жұмбақ айтамын, ал сендер дұрыс шешесіңдер. Сонда мына тақтадағы сықырлы гүліміз ашылады.

-Күндіз бәрі қашады,

Түнде аспанды басады. Бұл не?

-Ішіне тамақ салынған,

Есігі тастай жабылған. Бұл не?

Сергіту сәті

Орнымыздан тұрайық,

Алақанды ұрайық.

Бір отырып, бір тұрып,

Тынығып алайық.

Күннің жылы мейірімінен,

Шуағынан нәр алайық.

«Гүл»

-Балалар біз бәріміз өсіп келе жатқан гүлдерміз.

-Күн шықты, гүлдер жайлап ашылып өсіп келеді.

-Кенеттен баяу жел соға бастады, гүлдер желмен жан жаққа шайқалады.

-Бір мезгілде аспанға бұлт төніп, жаңбыр жауа бастайды. Гүлдер тоңып, бүрісіп, жабылады.

-Бір уақытта күннің көзі күлімдеп шыға бастады. Сол уақытта гүлдер де құлпырып, жайнап ашыла бастады.

-Балалар бүгінгі ойындарымыз ұнады ма сендерге?

Рефлексия:

Сабақты пысықтап, балаларды мадақтау

Кері байланыс:

17.ҰОҚ: Дамыту ойындары

ҰОҚ тақырыбы: «Бөліп ал»

Мақсаты:

Жаңа сабақты оқушыларға түсіндіру жән Мінез құлық нормаларын игеруі, бала са Сезімталдыққа, ұстанымдылыққа тәрбиелеу.

Көрнекілігі: жүгері, лобия, маш және т.б. дәнді дақылдар.

Ыдыс аяқтар(стакандар саны 10 балаға арналған)

Күтілетін нәтиже:

Қызығушылығы артады. алдына қойылған міндеттерді орындау тапжылмай жұмыс істеуге дағдыланады

Ұйымдастыру:

Балалар біз бүгін қызықты ойын ойнаймыз. Қазір алдымыздағы жатқан дәнді дақылдарды бөліп, әрқайсысын әр ыдысқа саламыз. Жүгеріні бір ыдысқа, лобияны екінші ыдысқа машты тағы басқа ыдысқа салып жинаймыз.

Сергіту сәті

Қуыр қуыр, қуырмаш,

Тауықтарға бидай шаш.

Әй әй балақан,

Жамандықтан қаш.

Ойын «Қоян»

Балаларға мәтінді оқып беріп, белгілі бір қимылдарды көрсету.Алдымен мәтін түгел оқылады, содан кейін бір жолдан қимылдармен алмастырылады.Өлеңді ең соңында тек қимылдармен көрсетеді.

Орманда бір үйшік тұрды,

Үй алдында аңшы бопты.

Қоян өтті жүгіріп,

Тоқылдатып есікті.

Көмектес деп айқайлап,

Айтты сыртта тұрғанын.

Мылтығымен аңшының .

«Кірсең үйге тезірек

Боласың сен аман»

(бетінен сүйеді)

Рефлексия:

Балалар бүгінгі ойындарымыз ұнады ма сендерге?

Жарайсыңдар! Ойынға барлығың жақсы қатыстыңдар. Енді бәріміз бір бірімізге жылы лебіздерімізді білдірейік.

Кері байланыс:

идерін одан әрі дамыту.
іеттерін дамыту.

Көрнекілігі: Аңдар суреті(Қасқыр,аю,жолбарыс,үй жануарлары)

Күтілетін нәтиже:

Жануарлардың дауысын ажырата, сала білуі жануарлар жайында түніктері бар. Жабайы аңдар мен үй жануарларын ажырата біледі.

Ұйымдастыру:

Ойын «Аңдар қалай дыбыстайды»

Балаларды үш топқа бөліп, белгі берген уақытта әр топтағылар жануарлардың қалай дыбыстайтынын салуы керек. Мысалы ит тобындағылар белгі берілгенде иттің үргенін салады. Тауық, жылқы тобындағылар да белгі бойынша өз дыбыстарын шығарады.

«Жол» ойыны.

Әр балаға он екі, он үш түрлі геометриялық пішіндерден тұратын жинақ таратылады. Пішіндерді ретімен атап көрсетіледі. Біртіндеп фигуралардан жол салынады. Содан соң балаларға ертегі оқылады. Балалардың міндеті естіген ертегілерін еске түсіру арқылы жол құрастыру.

Сергіту сәті

1. Ормандағы аюдың,
Құлпынайы көп екен.
Теріп теріп алайық,
Қалтамызға салайық.

2. Ормандағы аюдың,
Жемістерін ап қойдық.
Көрді дағы оны аю,
Аю бізге тап болды.

3. Кезіп ішін орманның,
Кетіп қалма, қорбаным.
Қалың нудан бал таңдап,
Қаңғи берме балпаңдап.
Ойымызды жинақтап,

Жұмбақтар біз шешейік.

1. Кішкене ғана бойы бар,
Айналдыра киген тоны бар.

2. Өзі айлакер, өзі қу

Жүрген жері айқай да шу.

3. Паналайды апанды,

Іздемейді тасаны.

Рефлексия:

«Төлін тап» ойыны.

Суреттен жануарлардың төлдерін, жанына қыстыру.

Кері байланыс:

19. ҰОҚ: Дамыту ойы
ҰОҚ тақырыбы: «Граф
Мақсаты: Балалардың іскерлігін анықтау және Зейін деңгейлерін және

Психологиялық жақсы ахуалдарың, қайта жаңғырту іскерлігіне тәрбиелеу.

Көрнекілік: Ақтөс деп жазылған тілме қағаз фишка

Күтілетін

сызбадан түрлі заттар жасауға болатынын білуі зейін есте сақтау қабілеті артады. кеңістікті бағдарлай біледі

Ұйымдастыру:

Ойын «Графикалық диктант».

-Мені зейін салып тыңдаңдар. Мен сендерге тақтаға сызып, ауызша айтып тұрамын.

Ал сендер тор көз дәптердің әр тор көзімен қолдарыңды дәптерден алмай сызып отырасыңдар.

Сол кезде біздің дәптерімізде иттің суреті пайда болады. (фишка беріледі.)

Оң жақ есік жақта, ал сол жақ терезе жақта.

Оң жақ, сол жақ деп айтып жаттығамыз.

1-кезең

Қазір түрлі өрнектердің суретін саламыз.

Өрнектер әдемі және ұқыпты салынуы керек. Ол үшін менің айтқандарымды жақсылап тыңдап, сызықтарды мен айтқан бағыттарға қарай сызыңдар.

-Ал, бірінші өрнекті бастайық.

Қайта жаңғырту

нәтиже:

Қарындашты ең жоғарғы торкөзге қойыңдар.

Бір тор көз төмен, бір тор көз оңға, бір тор көз жоғары, бір тор көз оңға, бір тор көз төмен, бір тор көз оңға, бір тор көз жоғары, бір тор көз оңға. Ары қарай өздерің жалғастырыңдар.

2-Енді дәптердің бас жағына нүкте қойыңдар. Дайынсыңдар ма? Бастаймыз.

Бір тор көз жоғары, бір тор көз, бір тор көз оңға, бір тор көз төмен, бір тор көз оңға. Ары қарай өздерің жалғастырыңдар.

3-Енді соңғы өрнекті салайық. бір тор көз жоғары, бір тор көз оңға, бір тор көз төмен, бір тор көз оңға. Ары қарай өздерің жалғастырыңдар.

-Алдарыңда таратылған қағазда нөмірімен әріп жазылған. Егер де өсу ретімен дұрыс ауыстырсаң иттің аты шығады.

1А 2Қ 3Т 4Ө 5С

Балалар сендер көп еңбек еттіңдер, рахмет.

Мүмкін шаршаған шығарсыңдар. Бір сәт бойымызды, қолымызды сергітіп алайық.

Сергіту сәті

«Көп және біреу» ойыны.

Допты лақтырып көпше түрдегі бір сөзді айту, ал балалар оны жекеше түрге ауыстырулары қажет.

Нұсқаудағы сөздер:

Мысықтар, тырналар, ормандар.

Қатарлар, көпірлер, ағаштар.

Ыдыстар, үйлер, құстар.

Пілдер, кеселер, тауықтар.

Ауыздар, сағаттар, болттар.

Шкафтар, шарфтар.

Мұрындар, столдар, көздер.

Рефлексия:

Балалар бүгінгі ойындарымыз ұнады ма?

Олай болса бірге қайталайық.

Үздік орындаған балаларды мадақтау.

Кері байланыс:

20.ҰОҚ: Дамыту ойындары
ҰОҚ тақырыбы: «Зейінді бол»

Мақсаты:

Балалардың зейіндерін ерікті зейінділікке үйрету.

Ерікті және зейінділік қабілеттерін дамыту.

Оқушыларды ұқыптылыққа, зейінді болуға тәрбиелеу.

Көрнекілігі: Доп, оқушылар және жүргізуші.

Күтілетін нәтиже:

Берілген тапсырманы орындауды зейінділік қабілеті дамиды.

Ойынды ұйымшылдықпен ойнайды

Ұйымдастыру: Ойын «Зейінді бол»

Ойынның ережесін түсіндіру.

-Мен сендерге әр түрлі қимыл қозғалыстарды көрсетіп тұрамын, сендер оны қайталап тұруға тиіссіңдер.

Бірақ мен ескерткен қозғалысты, мысалы «қос аяқтап секіру» қозғалысын қайталауға болмайды. Кім қайталаса сол ойыннан шығады.

Әр түрлі қозғалыстарды көрсетіп, қайталамайтын қозғалысты бірнеше рет көрсетемін.

Қай бала шатасса сол бала ойыннан шығады. Ойынның жеңімпазы жүргізуші болады. Сол бала қайталанбайтын қозғалысты өзі шығарады.

«Көп және біреу» ойыны.

Допты лақтырып көпше түрдегі бір сөзді айту, ал балалар оны жекеше түрге ауыстырулары қажет.

Нұсқаудағы сөздер:

Мысықтар, тырналар, ормандар.

Қатарлар, көпірлер, ағаштар.

Ыдыстар, үйлер, құстар.

Пілдер, кеселер, тауықтар.

Ауыздар, сағаттар, болттар.

Шкафтар, шарфтар.

Мұрындар, столдар, көздер.

Сергіту сәті

Бала, бала, балақан,
Қане, қайсы алақан.
Саусақтарың әйбат,
Былай, былай ойнат.

Топ-топ, топ-топ басайық,
Жалаудан күн жасайық.
Жаса, жаса алтын күн!
Жаса, жаса жарқын күн!

Рефлексия:

Балалар бүгінгі ойындарымыз ұнады ма?

Олай болса бірге қайталайық.

Ойна, ойна, ойналық.

Ойынға еш тоймалық.

Ойын ойнап қызығып,

Қызығына тоймалық.

Үздік орындаған балаларды мадақтау.

Кері байланыс:

21.ҰОҚ: Дамыту ойындары

ҰОҚ тақырыбы: «Бояғышпен боя»

Мақсаты:

Ойлауды дамыта отырып, бояғышпен жұмыс арқылы балалардың білім білік дағдыларын күнделікті іс әрекетті қолдана білуге үйрету.

Бейнелі ойлау, мектепке дейінгі кезеңдегі балалардың ойлауының

негізгі түріне

дамыту.

Оқушыларды ұқыптылыққа, тазалыққа және бейнелі ойлауға тәрбиелеу.

Көрнекілігі: Қайықтың суреті

Күтілетін нәтиже:

Түстерді дұрыс пайдалана біледі тапсырманы дұрыс орындау түстерді бөліп бояй біледі

Ұйымдастыру:

Балаларға қайықтың суреті салынған парақтар таратылып беріледі. Жалпы не істеу керектігінт айтып, түсіндіру. Жауап парақтары түгел таратылып беріліп, жұмыстарын әрі қарай жалғастыру.

-Қайықтың астыңғы бөлігін көк түс бояуымен бояймыз,

ал екінші бөлігін қызыл түспен бояймыз.

Үшінші бөлігі қара түспен боялады.

Қиналған балалар болса, оларға көмек корсету қажет.

«Көп және біреу» ойыны

Допты лақтырып көпше түрдегі бір сөзді айту, ал балалар оны жекеше түрге ауыстырулары қажет.

Нұсқаудағы сөздер:

Мысықтар,тырналар,ормандар.
Қатарлар,көпірлер,ағаштар.
Ыдыстар,үйлер,кұстар.
Пілдер,кеселер,тауықтар.
Ауыздар,сағаттар,болттар.
Шкафтар,шарфтар.
Мұрындар,столдар,көздер.
Логикалық есеп

-Үстел үстінде төрт алма тұр.

-Бір алманы бөліп,қайтадан қойды.

-Үстел үстінде неше алма болды?

-Бөлмеде екі орындық тұр.

Әр қабырғаның жанында бір орындық болу үшін сол орындықтарды қалай қоюға болады?

-Айгүлдің алдында үш зат тұр. Шелек, доп, қуыршақ.

-Допты қозғамай қалай шетіне қоюға болады.

Сергіту сәті

Мынау менің жүрегім,
Бәрі осыдан басталған.
Мынау басым ақылды,
Бәрін өзі басқарған.

Мынау менің оң қолым,
Мынау менің сол қолым.
Бір,екі, үш деп айтып,
Демалайық отырып.

-Балалар мен ауа райын болжаймын, ал сендер жаттығу жасайсындар.

-Алматы қаласында күн ашық.

-Тараз қаласында күн бұлтты,аздаған жаңбыр жауады.

-Астана қаласында күн бұлтты, нөсерлеп жаңбыр жауып тұр.

Кері байланыс:

22.ҰОҚ: Дамыту ойындары

ҰОҚ тақырыбы: «Мен.....» досыма тілек

Мақсаты:

Оқушылардың тілдерін дамытып,ой өрісін кеңейту.

Есте сақтау қабілеттерін дамыту.

Оқушылардың айналаны, өзін тануына, достарын бағалауға құрметтеуге, ренжітпеуге, досының айтқанын аяғына дейін тыңдауға тәрбиелеу .

Көрнекілігі: Достық туралы суреттер

Күтілетін нәтиже: достарын бағалай білуі ,бірін бірі сыйлайды татулықты,ұйымшылдықты үйренеді

Ұйымдастыру

Жүректен жүрекке тілек айту.

-Балалар мына жүрек арқылы бір бірімізге, достарымызға тілектерімізді, жылы лебіздерімізді білдірейік.

-Өте жақсы балалар. Енді біз «Гүл» ойынын ойнайық.

«Гүл» ойыны

-Балалар біз бәріміз өсіп келе жатқан гүлдерміз.

-Күн шықты, гүлдер жайлап ашылып өсіп келеді.

-Кенеттен баяу жел соға бастады,гүлдер желмен жан жаққа шайқалады.

-Бір мезгілде аспанға бұлт төніп,жаңбыр жауа бастайды.Гүлдер тоңып, бүрісіп, жабылады.

-Бір уақытта күннің көзі күлімдеп шыға бастады.Сол уақытта гүлдер де құлпырып, жайнап ашыла бастады.

-Балалар бүгінгі ойындарымыз ұнады ма сендерге?

Әуен тыңдау

-Не туралы екен?

Сұрақтар кезеңі

-Достық дегеніміз не? Сенің досың кім? Сен кіммен достасқың келеді? Үйлерінде жануарлар бар ма? Сендер олармен достасасыңдар ма? Енді бәріміз көзімізді жұмайық. Барлық жануарлар да, біз де демалып жатырмыз. Достарымызға жақсы тілектер ойлайық. Көзімізді ашып, не ойладық әңгімелейік

Ойын жаттығу «Ой болжамы арқылы жұмбақ шешу»

I топ 1. Бір орнында қозғалмай жүреді. Ол не?

Жауабы: Сағат

II топ 2. От басында құмған, Екі көзін жұмған Ол не?

Жауабы: Мысық

«Мен және менің досым»

Балаларға өздерінің досы жайында әңгімелеп беруді ұсынамын. Көз алдарына елестету үшін көздерін жұмып, ойлауды ұсынамын. Өзім баяу үнмен әртүрлі (сыныптас дос, жан дос, немесе көрші дос және тағы басқалар) достарымды қысқаша баяндаймын.

-Енді көзімізді ашып, достарымыз жайлы әңгімелеп берейік.

-Достарымызбен қарым қатынасымыз қалай екен?

Рефлексия:

-Балалар мен сендерге ақ парақ таратып беремін. Сендер өздеріңнің жақын достарыңа арнап сурет саласыңдар. Бір бірімізге жылы лебіз тілектерімізді айтып, достасып жүрейік. Достығымыз ешқашан үзілмесін. Сендер әрдайым бір біріңмен адал дос болыңдар

Кері байланыс:

23. ҰОҚ: Дамыту ойындары

ҰОҚ тақырыбы: «Гүл шоғы» тренинг

Мақсаты: Қиялдарын, денедегі қысымды түсіруге үйрету.

Оқушыларда сөздегі сабақтастық байланысты қалыптастыру.

Жақсы және жылы сезімдерге машықтандыруға, белсенділікке тәрбиелеу.

Көрнекілігі: Гүлдоп.

Күтілетін нәтиже:

Тапсырманы орындай біледі.

Бірін бірі сыйлайды

Қызығушылығы артады

Ұйымдастыру:

Жүректен жүрекке тілек айту

-Балалар мына жүрек арқылы бір бірімізге, достарымызға тілектерімізді, жылы лебіздерімізді білдірейік.

-Өте жақсы балалар. Енді біз «Гүл» ойынын ойнайық.

«Гүл» ойыны

-Балалар біз бәріміз өсіп келе жатқан гүлдерміз.

-Күн шықты, гүлдер жайлап ашылып өсіп келеді.

-Кенеттен баяу жел соға бастады, гүлдер желмен жан жаққа шайқалады.

-Бір мезгілде аспанға бұлт төніп, жаңбыр жауа бастайды. Гүлдер тоңып, бүрісіп, жабылады.

-Бір уақытта күннің көзі күлімдеп шыға бастады. Сол уақытта гүлдер де құлпырып, жайнап ашыла бастады.

-Балалар бүгінгі ойындарымыз ұнады ма сендерге?

Ойын «Қарама қарсы сөзді ата».

-Ащы (тұщы)

-жақсы(жаман)

-Алыс (жақын)

Қай бала шатасып қалса немесе жауабын айта алмас ойыннан шығады.

Жеңімпаз бала жүргізуші болады.

«Айна» ойыны.

Ойынның шартымен таныстыру.

-Енді айна ойынына екі баладан шығады, бірі жүргізуші әр түрлі қимыл қозғалыс немесе көңіл күй жасайды, екіншісі айна болып қайталайды. Содан соң екеуі орындарын ауыстырады.

Ойын бірнеше рет қайталанады.

Рефлексия:

Балалар бүгінгі ойындарымыз ұнады ма?

Олай болса бірге қайталайық.

Ойна, ойна, ойналық.

Ойынға еш тоймалық.

Ойын ойнап қызығып,

Қызығына тоймалық.

24.ҰОҚ: Дамыту ойындары

ҰОҚ тақырыбы: «Әңгіме сұхбат» мектеп туралы әңгіме

Мақсаты:

Мектеп туралы еркін сөйлеуге үйрету.

Оқушылардың логикалық ойлау қабілетін және сөздік қорларын дамыту.

Отансүйгіштік сезімдерін молайту, алтын ұя мектебін сүйуге тәрбиелеу

Көрнекілік: Мектеп туралы суреттер.

Күтілетін нәтиже:

Мектеп жайлы еркін сөйлей біледі

Мектеп туралы түсінігі қалыптасады

Сұрақ жауап арқылы сұхбаттаса алады

Ұйымдастыру:

«Әңгіме сұхбат» мектеп туралы әңгімелеу.

Мектеп туралы әңгімелесе отырып, оқушылардың қай мектепте оқитынын анықтау.

-Біз қай мектепте оқимыз?

-Өзің қай сыныпта оқисың?

-Сыныпта неше оқушы бар?

-Мектепке не үшін келеміз?

-Мектеп саған ұнайды ма?

-Оқушы қандай болуы керек?

-Балалар мектеп жайлы қандай тақпақтар білесіңдер?

-Мектебің мынау класы

Осында он жыл тұрасың .

Тарыдай болып кіресің,

Таудай болып шығасың.

Сергіту сәті

Қасқыр жабайы аң,

Жабайы аң түлкі.

Сиыр үй жануары,

Қой үй жануары.

Үй жануары ешкі.

Логикалық есеп.

I топ Екі адам төрт сағат шахмат ойнады

Олардың әрқайсысы неше сағат ойнаған?

Жауабы: 4 сағат.

II топ. Төрт жұмыртқа төрт минутта

Піседі.

Бір жұмыртқа пісу үшін неше
Минут уақыт керек?
Жауабы 4 минут.

Рефлексия:

«Сөйлемді жалғастыр ойыны»

Үздік орындаған балаларды мадақтау.

Кері байланыс:

25.ҰОҚ: Дамыту ойындары

ҰОҚ тақырыбы: «Артығын тап»

Мақсаты:

Оқушыларды мағыналық жағынан ортақ, артық заттарды табуға, ойлаудағы шапшаңдылыққа, икемділікке үйрету.

Оқушыларды логикалық ойлауға, зейін сақтауға тәрбиелеу.

Оқушыларды ұйымшылдыққа, белсенділікке тәрбиелеу.

Көрнекілігі: «Артығын тап» тест

Күтілетін нәтиже:

Ортақ заттарды таба біледі

Белсенділігі қалыптасады

Тапсырманы орындай біледі

Ұйымдастыру:

«Артығын тап» тесті.

Барлық оқушыларға таратылады. Тест тапсырмасы бес жұмыстан тұрады.

1. Сағат, тәрелке, күрекше, пиалай.

2. таразы, сағат, қол сағат, күнгізбе.

3. шапка, шляпа, кепка, етік.

4. бес, сегіз, Қдыбысы, бір саны

5. бір нүкте, үш нүкте, дөңгелек ішінде бір нүкте-екі нүкте.

Дұрыс жауап -5 ұпай.

Әрқайсысы 1 ұпай болғанда.

Ойын

-Балалар допты лақтырып сөйлемнің басын айтамын, ал сендер сөйлемді аяқтап допты кері лақтырасыңдар. Егер бала екі рет сөйлемді аяқтай алмаса ойыннан шығады.

Сергіту сәті

Орнымыздан тұрайық,

Алақанды ұрайық.

Бір отырып, бір тұрып.

Тынығып біз алайық.

«Ойлан да аяқта» ойыны.

Ат шабады, ал қарлығаш.....

Ит үреді, ал қарға.....

Жылан жрғалайды, ал балық.....

Қасқыр ұлиды, ал қой.....

Түйе боздайды, ал жылқы.....

Рефлексия:

Балалар ойындарымыз ұнады ма?

Мына гүлдерді алып, гүлдің хош иісімен терең тыныстап, бір біріңе жылы лебіздеріңді білдіріңдер.

Үздік орындаған балаларды мадақтау.

Кері байланыс:

26.ҰОҚ: Дамыту ойындары

ҰОҚ тақырыбы: «Кілемшені немен толтырамыз?»

Мақсаты:

Оқушыларды бейнелерді есте сақтай отырып, еске түсіруге үйрету.

Зейін деңгейлерін дамыту

Икемділікке және белсенділікке баулу.

Көрнекілігі: «Кілемшені немен толтырамыз»

Күтілетін нәтиже:

Сәйкес кесінділерді таба біледі

Белсенділігі қалыптасады

Тапсырманы орындай біледі

Ұйымдастыру:

«Кілемшені немен толтырамыз» әдістемесі.

Әдістемеде бес сурет көрсетілген суреттер қолданылады. Алдымен суретте кілем және кілемнің тесілген жерлерін жамау үшін маталардың кесінділері бейнеленген суреттерді көрсетемін.

-Балалар мына тесілген кілемдерге өздеріне сәйкес мата кесінділерімен жамау жасаймыз. Әр кесінді кілемге сәйкес келу керек.

Сергіту сәті

Қуыр қуыр қуырмаш,

Тауықтарға бидай шаш.

Әй әй балақай,

Жамандықтан қаш!

Шөп шөп шөжелерім,

Сары алтындай балапаным.

Тез жетіңдер жем берейін,

Дөнге толы алақаным.

«Ойлан да аяқта» ойыны.

Ат шабады, ал қарлығаш.....

Ит үреді, ал қарға.....

Жылан жрғалайды, ал балық.....

Қасқыр ұлиды, ал қой.....

Түйе боздайды, ал жылқы.....

Рефлексия:

Үздік орындаған балаларды мадақтау сұрақ жауап әдісі

Кері байланыс:

27.ҰОҚ: Дамыту ойындары

ҰОҚ тақырыбы: Геометриялық фигуралар

Мақсаты: Оқушылардың жеке тұлғалық қасиеттері мен іс әрекет ерекшеліктеріне мінездеме беру

Оқушылардың жеке тұлға формасына сәйкес типтік жағдайларда өзін-өзі қалай ұстайтыны туралы болжамдауын дамыту, жеке тұлғаны тәрбиелеу.

Көрнекілігі: геометриялық фигуралар, сиқырлы қап

Күтілетін нәтиже: Фигураларды ажырата білуі Икемділігі қалыптасады Қиялы бойынша сурет құрай біледі

Ұйымдастыру: Психогеометриялық тест Балаларға бес геометриялық фигуралар салынған парақтар беріледі. (шаршы, үшбұрыш, шеңбер, төртбұрыш, қисық сызық)

Балаларға өзіне ұнаған фигураның астын сызу ұсынылады. Ол арқылы олардың мінезіндегі маңызды, доминантты қасиеттері мен іс әрекетіндегі ерекшеліктерді анықтауға болады. Ұнатқан фигурасы олардың субъективті формасы.

Ойын жаттығу

«Сықырлы дөңгелектер»

Балалардың қиялына бірнеше дөңгелектер беріп, олардан жануарлардың бейнесін жасау ұсынылады.

- Мысалы құлақтарын үшбұрыш, көзін қиғаш сызықтармен, тұмсығы мен мұрттарын сызып, мысықтың бейнесін салуға болады.

- Аю құлақтарын жартылай дөңгелек, көздерін екі дөңгелек тұмсығы мен аузын салу арқылы аюдың басын салуға болады.

- Оның сыртқы бөлігінен ирек сызықтарды айналдыра жүргізу арқылы арыстанның басының суретін салып, балалар өз қиялы бойынша суретті толықтырады

Рефлексия:

Сұрақ жауап әдісі: Сұрақ қойып жауап беру.

Кері байланыс:

28. ҰОҚ: Дамыту ойындары

ҰОҚ тақырыбы: Менің мінез құлқым

Мақсаты:

Оқушылардың жеке тұлғаларының қиялдарын дамытуға үйрету.

Оқушылардың қиял қабілеттерін дамыту

Ойлауға, төзімділікке, ұстанымдылыққа тәрбиелеу.

Көрнекілігі: ақ парақ, қара қалам т.б.

Күтілетін нәтиже:

Ойлау қабілеті артады

Белсенділігі қалыптасады

Тапсырманы орындай біледі

Ұйымдастыру

Тест «Әлемде жоқ жануар»

Балаларға әлемде жоқ жануардың суретін салу ұсынылады.

Балалардың суретті парақтың қай жағына салып жатқанына назар аударамын

Сергіту сәті

Бала бала балалар,

Бізде қызық ойын бар.

Ал, қылас қойыңдар.

Баспалдақты аттайық.

Батыл атта, жасқанба!

Қос аяқтап,қос қолдап,
Біз басайық баспалдақ.
Қызықты ойын білеміз,
Паравоз боп жүреміз.
Қане,тәртіп сақтайық.
Рефлексия:

Әр бала өзінің бір жақсы әдеті мен бір жаман әдетін айтады
Кері байланыс:

29.ҰОҚ: Дамыту ойындары

ҰОҚ тақырыбы: Жағымды сезімдер

Мақсаты:

Оқушыларды өз көңіл күйлерін жеткізе білуге жаттықтыру және логикалық ойлауды жетілдіру.

Оқушыларды дене шынықтыру жаттығуларын жасата отырып дамыту

Дұрыс өсуіне,жаттығуларды дұрыс жасауға тәрбиелеу

Көрнекілігі: ақ парақ, қара қалам т.б.

Күтілетін нәтиже:

Ойлау қабілеті артады

Ойынға қызығушылығы артады

Көңіл күйлерін жеткізе біледі

Ұйымдастыру:

Психогимнастика «Қарлығаш» қолдарын жоғары көтереді.

Қолдарын екі жаққа жазады.

Төмен қарай иіліп қолдарын түсіреді.

Екі жаққа кезек теңселеді.

Қолдарын айкастырады.

Қолдарын жоғары көтереді де, бір орында тұрып аялдаймыз.

Қарлығаш керілді

Қолдарын жазды.

Еңкейді

Шайқалды

Алтын кілт тапты да

Үйіне қайтты.

Психогимнастика «Ине мен жіп» Балалар бірінің артынан бірі тұрып,алдында тұрған адамның белінен ұстайды. Алдыңғы баланың артынан қалмай жүріп отырады

Балаларды бірінің артына бірін тұрғызып,ойын ережесімен таныстыру.

Бірінші қатысушы ине, қалғандары жіптер.

Жіптердің міндеті иненің артынан үзіліп қалмай жүру.

Ине бөлмеде бірде жылдам,бірде жай қозғала бастайды. Инелер үнемі ауысып отырады.

Психогимнастика «Затты жалғап жібер»

Балалар шеңбер бойына тұрып,жетекшінің белгісі бойынша пантомимика арқылы қандай да бір заттарды алып береді

Рефлексия:

Психогимнастика «Нәзік марғау» Балалар қайырымды,содан кейін ашулы мысқты бейнелейді.

Кері байланыс:

30.ҰОҚ: Дамыту ойындары

ҰОҚ тақырыбы: Жағымсыз әдеттен арылу

Мақсаты:

Оқушыларды өз өздеріне әдепмен қызмет ете білуге үйрету

Оқушыларды әдептілікке, сауаттылыққа тәрбиелеу

Көрнекілігі: тақырыпқа байланысты көрнекі суреттер

Күтілетін нәтиже:

Өз өзіне әдепмен қызмет ете білуі

Жағымсыз әдеттен сақтану

Әдеп туралы түсінігі қалыптасады

Ұйымдастыру:

Балаларға өз өздеріне әдепмен қызмет ете білу туралы қарапайым сөзбен толық әрі нақты түсінік беремін.жағымды және жағымсыз қылықтар жайлы түсіндіру.

-Сен өз басыңа қызмет ете алмасаң, яғни өмірде қалыптасқан қағидалар мен әдептілік рәсімдерін орындамасаң,кісілікке бастайтын көп әдептілікті орындамай опық жейсің.Тіршілік кезінде көшеде,көпшілік ортасында әдеп сақтау жеке адамның өзіне өзі қызмет етуіне жатады.Тіршілік негізі уақтылы оянудан басталады.көп отбасында қалыптасқан дәстүр бойынша ұйқыдан тұрған адам,тіршілік алдында дене шынықтырады,сергиді, тазаланады, тамақтанады.Ерінің,керігіп,керғайсаң болған адам,өзіне істейтін әлгі жақсылықтарды көбінесе ескермей,өз басына зияндық жасайды.

Сергіту сәті

Асыл сөздің атасы,

Ақын болар ұрпақпыз.

Өнер,білім,еңбекке,

Жақын болар ұрпақпыз.

Он саусағы майысқан,

Шебер болар ұрпақпыз,

Тұла бойы толған күш,

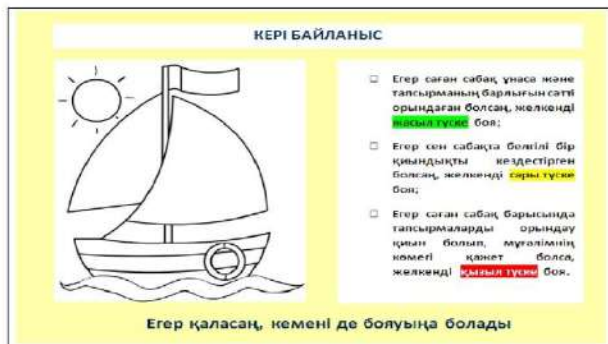
Батыр болар ұрпақпыз

Дидактикалық ойын «Тыйым сөздер» балалар өздері білетін тыйым сөздерді айтады.

Рефлексия:

Суретпен жұмыс: жақсы жаман әдеттер бейнеленген суреттерді ажыратып жабыстыру

Кері байланыс:

31. ҰОҚ: Дамыту ойындары
 ҰОҚ тақырыбы: Үстел үсті ойындары
 Мақсаты: Маторикалық ойындар арқылы оқушылардың саусақтарының бұлшық еттерін қимылдатуға үйрету қол қимылдарының дұрыс жұмыс жасауларын дамыту жылдамдыққа, шапшаңдыққа және іскерлікке тәрбиелеу
 Көрнекілігі: ине, жіп, доп, мозайкалар, шашка
 Күтілетін нәтиже: Саусақтарын машықтандыру Өзіне қойылған міндеттерді орындауы Тапжылмай жұмыс істеуге дағдыланады
 Ұйымдастыру: Балалардың саусақтарының бұлшық еттерін дамыту үшін заттарды саусақтарымен тергізу. Үстелдің үстінен инені, жіпті, мозайкаларды саусақтарымен теру ұсынылады.
 Ойын «Айна» Ортаға шығып «Айна» ойынын ойнаймыз. Балалар шеңберге тұрады. Ортаға бір бала шығады. Әр түрлі қимыл немесе көңіл күй жасайды. Қалғандары қайталайды.
 Сергіту сәті Жалғыз саусақ тіпті де,
 Ұстай алмас жіпті де.
 Екі саусақ бірікті,
 Ине қолға ілікті.
 Үш саусағым орамды,
 Жүгіртеді қаламды.
 Өнерлі екен он саусақ,
 Қала салсақ, жол салсақ.
 «Қолыңды тигізіші» ойыны. Ойынға барлық бала қатысады. Аталған түсті бір бірінің үстінен тауып, қолдарын тигізеді.
 Жетекші «қолыңды көкке тигізіші » дегенде, балалар бір бірінің үстінен көк түсті тауып, қолдарын тигізуі керек.
 Түстер алма кезек ауысады. Кім үлгермей қалса сол жетекші болады. Тәрбиеші әрбір баланың қол тигізуін бақылайды.
 Рефлексия:
 Үстел үсті ойындарды атау қалай ойнайтыны туралы түсінік береді.
 Кері байланыс:

32. ҰОҚ: Дамыту ойындары
 ҰОҚ тақырыбы: Бауырсақ ертегісін сахналау
 Мақсаты: Білімдерін одан әрі әңгімелесу арқылы дамыта отырып, сөз қорларын дамытуға машықтандыру.
 Оқушылардың тіл байлығын дамыту
 Адамгершілікке, эстетика, этикаға тәрбиелеу
 Көрнекілігі: оқулық, ертегі кейіпкерлері
 Күтілетін нәтиже:
 Ертегіні айта білуі
 Жасаған іс әрекеттері туралы біледі
 Тіл байлығы дамиды
 Ұйымдастыру:
 Бауырсақ ертегісін оқып беру. Бір кемпір мен шал болыпты. Бірде шал кемпірге -Кемпір маған бауырсақ пісіріп берші дейді. Неден пісірейік, ұн жоқ қой.

Әй кемпірім қойманың түбін қырнап көрсең ұн табылып қалар.....

Балалармен бірге бауырсақ ертегісін сахналау.

Шал мен кемпір, бауырсақ,қоян,аю,қасқыр,түлкі кейіпкерлерін тағайындау.

Сергіту сәті

Көлбең көлбең көлеңкем,

Көлбеңдеген көлеңкем.

Қане қатар тұрайық,

Үлкен шеңбер құрайық.

Көлбең көлбең көлеңкем,

Көлбеңдеген көлеңкем.

Қасқыр қалай жүреді?

Аю қалай жүреді?

Рефлексия:

Балаларға тапқақ оқып беру қайталап айтқызу.

Аю қалай жүреді?

Кезіп ішін орманның.

Қаңғи берме қорбаным,

Қалың нудан бал таңдап,

Жүре берме балпаңдап.

Түлкі қалай жүреді?

Түлкі деген қу екен.

Жүрген жері шу екен.

Түздің жылпос бұл аңы,

Артында көп ылаңы.

Кері байланыс:

Пайдаланған әдебиеттер

- 1.«Кел,ойнайық» К .Толыбаев. 2001ж Алматы кітап
2. «Қызықты математика» Ә.Б.Ақпаева, Л.А.Лебедева, В.В.Бурова «Алматы кітап» 2012ж.
- 3.Зейін,ойлау тестер жинағы С.Трафимова
4. Сиқырлы пішіндер мен сандар Алматы баспасы 2003 ж
- 5.«Зерек бала»ойындар топтамасы. К Исмагулов
6. Мектепке дейінгі балалардың ойлауын дамытушы технологиялар әдістемелік құрал 2014 ж
- 7.Қызғылықты математика. Аруна, 2008
- 8.Б.Барсай «Математикалық білім беруде қазіргі технологияларды қолдану» Алматы. «Өлке» баспасы, 2002 ж.
- 9.Математикадан дидактикалық ойындар мен қызықты тапсырмалар. Ш.Құрманалина, Р.Қ.Өміртаева. Алматы «Атамұра» 1997 ж.
- 10.Казахские детские игры» кітабы авторы: Молдагаринов Аскар, Алма-Ата «Жалын» 1999 г.
- 11.«Шынашақ» кітабы. Құрастырушылар – М. Әлімбаев, Қ. Баянбаев, Алматы «Балауса» 2000 ж.
12. Бала тәрбиесі, № 5, 2011ж.
13. Отбасында және балабақшада баланы мектепке дайындау бағдарламасы. Алматы 2002 жыл.
14. «Санап үйреніміз» Қадыр - Мырза - Әли, Алматы 2012ж

15. «Ойлан тап» Аруна баспасы.
 16. «Мен оқимын, ойлаймын, ойнаймын». Р.Б. Нуртазина, Астана 2006ж
 17. «Балаларым-бақытым» О.Асқар Алматы

АҒЫЛШЫН ТІЛІНІҢ ГРАММАТИКАСЫ (БІЛІМДІ ТЕКСЕРУГЕ АРНАЛҒАН ӘДІСТЕМЕЛІК ҚҰРАЛ)

Кулыбекова Аксауле Сайлауовна
 Ғ.Мұратбаев атындағы №17 орта мектебі, Тараз қ.

Әлемдік өркениетке ілесе біздің мемлекетіміздің халықаралық деңгейде әр салада түбегейлі өзгерістер енгізуі, достық, ынтымақтастық қатынастар орнатуы шет тілінің маңыздылығын арттырып отыр. Еліміздің басқа мемлекеттермен қарым-қатынасы артып отырған шақта ағылшын тілін еркін меңгерген, келешекте білімін түрлі саладағы қарым-қатынас жағдайында пайдалана алатын адамды мектеп қабырғасынан оқытып шығару – біздің қазіргі кездегі міндетіміз. Шетел тілін үйрене отырып оқушы, өз білімін шыңдайды, басқа ел туралы кең көлемде мағұлматтар алады, салт – дәстүрін, мәдениетін таниды. Сауатты жазып сауатты сөйлеу үшін тіл үйренушіге тек қана сөздік қорды молайту жеткіліксіз, сонымен қатар тіл үйренуші грамматикалық сауатты болуы шарт. Ағылшын тілінде грамматиканы жақсы үйрену тілді жақсы үйренудің негізгі шарты. Грамматика – тілдің құрылымдық ерекшелігі. Грамматика жоқ жерде тіл туралы айтуға болмайды. Сондықтан грамматиканы жақсы меңгерту- тілдің құрылымдық ерекшеліктерін танымдық жақтан дәл анық түсіндіру.

Ағылшын тілінің грамматикасын оқып-үйрене отырып тіл үйренуші оны іс жүзінде көрсетіп, жеке тапсырмалар арқылы бекітеді. Тапсырмалар бірте-бірте күрделеніп, тіл үйренушілерге ағылшын тілінің грамматикасын меңгертуге бағытталады..

Бұл оқу-әдістемелік құрал білім тексеру, бекіту мақсатында мұғалімдер мен оқушыларға, сонымен қатар ағылшын тілін оқып-үйренушілерге, жалпы көпшілікке арналған.

Lesson 1

The Theme: The noun

Exercise 1. Read and write out abstract nouns

Apple, advice, arm, aunt, baby, bag, ball, bed, bell, bird, boat, bone, book, boy, cake, cap, car, coat, cow, cup, curiosity, railway, hate, letterbox, teacher, childhood, culture, worker, lawyer, dish, dog, doll, drum, ear, egg, education, farm, father, fish, flag, football, freedom, fox, gate, girl, happiness, hand, house, hope, home, man, bluebell, milk, mother, news, love, nest, pet, information, wisdom, pie, power, pig, pond, progress, pool, peace, championship, rain, river, road, room, sand, school, blackboard, sea, sheep, ship, shopping, sister, sky, pencil-box, snow, square, star, street, teeth, tree, time, window, zoo, *ex-president, minibus, multimillionaire, a mother-in-law, a forget-me-not, a merry-go-round, co-worker*

Abstract nouns:

Exercise 2. Read the words and divide them into

a) Simple nouns

-----
b) Derivative nouns

-----
c) Compound nouns

Apple, bag, ball, blackboard, bed, bell, bluebell, book, co-worker, childhood, championship, dish, dog, doll, drum, ear, egg, education, ex-president, farm, father, flag, a forget-me-not, football, freedom, fox, gate, girl, information, hate, happiness, hand, headache, house, hope, home, kingdom, love, lawyer, letterbox, a mother-in-law, a merry-go-round, man, men, milk, mother, minibus, multimillionaire, news, nest, pet, wisdom, pie, power, pig, pond, pool, peace, pencil-box, rain, river, road, railway, room, sand, school, sea, ship, sky, snow, star, teacher, teeth, tree, time, window, worker,

Lesson 2

The Theme: Proper nouns

Exercise 1. Put the passing word and complete the sentences:

days, students, month, planets, cities, countries

1. England, Vietnam and China are all _____
2. Monday, Sunday and Friday are all _____
3. Katy, Mat, and Ian are all _____ at my school.
4. July, August and September are all _____ of the year.
5. Melbourne, Perth and Sydney are all _____ in Australia.
6. Mars, Jupiter and Venus are all _____ in our solar system.

Exercise 2. Put the passing collective noun

cards, people, grapes, beads, bees, students, footballers, trees

1. a class of _____	5. a team of _____
2. a pack of _____	6. a crowd of _____
3. a bunch of _____	7. a swarm of _____
4. a forest of _____	8. a string of _____

Exercise 3. Put the appropriate word

people, countries, meat, vegetables, flowers, fruit

1. uncle, aunt, boy, girl – _____
2. daisy, rose, daffodil, pansy- _____

- 3. lettuce, turnip, potato, bean – _____
- 4. chop, sausage, steak, mutton – _____
- 5. lemon, orange, lime, apricot – _____
- 6. Australia, China, Vietnam, Spain - _____

Lesson 3

The Theme: Common nouns

Exercise 1. Write the sentences in the correct column

I want to be a writer. Agatha Christie wrote many books..
Cleopatra is the cutest kitten ever. I'd like to adopt a cat.
Let's go to San Francisco. Let's go to the city.
My teacher starts work before sunup. Mr. Bell seems to understand what students need.
I can see Jupiter tonight. I think that's a planet, not a star.
He never goes anywhere without Sarah. He's always hanging out with his girlfriend.
There are a lot of important documents in the archives. There are many important documents at The Library of Congress.

Common noun:

_____

_____

_____

_____

_____

_____

Proper noun:

_____

_____

_____

_____

_____

_____

Lesson 4

The Theme: Countable and uncountable nouns

Exercise 1. Read the words and divide them into 2 categories: Countable or Uncountable.
 plate, snow, armchair, lamp, rain, butter, apple, money, music, water, cheese, sofa, meat, book, ice, milk

Countable

_____

_____

Uncountable

_____

Exercise 2. Decide whether these nouns are countable (C) or uncountable (U)

1. The **children** are playing in the garden. (_____)
2. I don't like **milk**. (_____)
3. I prefer **tea**. (_____)
4. **Scientists** say that the environment is threatened by pollution. (_____)
5. My mother uses **butter** to prepare cakes. (_____)
6. There are a lot of windows in our classroom. (_____)
7. We need some **glue** to fix this vase. (_____)
8. The **waiters** in this restaurant are very professional. (_____)
9. My father drinks two big **glasses** of water every morning. (_____)
10. The **bread** my mother prepares is delicious. (_____)
11. **Drivers** must be careful; the road is slippery. (_____)
12. Some **policemen** are organizing road traffic to avoid any accidents. (_____)
13. I bought three **bottles** of mineral water for our picnic. (_____)
14. I'd like some **juice** please. (_____)
15. Successful **candidates** will join the camp later this year. (_____)
16. A rise in **oil** prices is inevitable since there is more and more world demand for energy. (_____)
17. The **exercises** on this website are interesting. (_____)
18. Dehydrated babies must drink a lot of **water**. (_____)
19. Adult illiterates learn through a special government **program**. (_____)
20. I met some nice **people** when I was walking along the beach. (_____)

Lesson 5

The Theme: Plural of nouns

Exercise 1. Put in the correct form of the plural.

Example: school — *schools*

desk —	half — .....
pencil —	kilo — .....
bike —	woman — .....
cat —	mouth — .....
invitation —	foot — .....
watch —	sheep — .....
game —	penny — .....
cage —	bus — .....
cake —	day — .....
box —	fish — .....
ox —	deer — .....
roof —	chief — .....
potato —	series — .....

photo — ..... wife — .....
 party — ..... brother-in-law — .....

Lesson 6

The Theme: Possessive case

Exercise 1. Write apostrophe 's into the gaps.

Example: I met ..... sister yesterday. (Mandy)

Answer: I met Mandy's sister yesterday.

- 1) This is ..... book. (Peter)
- 2) Let's go to the ..... (Smiths)
- 3) The ..... room is upstairs. (children)
- 4) ..... sister is twelve years old. (John)
- 5) ..... and ..... bags have blue stickers. (Susan – Steve)
- 6) ..... shoes are on the second floor. (men)
- 7) My ..... car was not expensive. (parents)
- 8) ..... CD player is new. (Charles)
- 9) This is the ..... bike. (boy)
- 10) These are the ..... pencils. (boys)

Exercise 2. Write apostrophe 's or the of-phrase into the gaps.

Example: (Mandy) sister — ..... (Mandy)

Answer: (Mandy) sister — Mandy's sister

- 1) (a glass) milk — .....
- 2) (my friend) bike — .....
- 3) (the window) room — .....
- 4) (Mr Smith) car — .....
- 5) (ten minutes) walk — .....
- 6) (the headteacher) office — .....
- 7) (the number) house - .....
- 8) (two days) work — .....
- 9) (the waiter) shoes — .....
- 10) (Britain) economy — .....

Lesson 7

The Theme: An article

Exercise 1. Fill in the correct article.

1. "Is this your ... friend?" — "No, it isn't my ... friend, it is my sister".
2. I have ... sister. My ... sister is ... teacher. My sister's ... husband is ... pilot.
3. I have no ... car.
4. She has got ... terrible ... headache.
5. They have ... dog and two ... cats.
6. My ... cousin says he is going to be ... manager one ... day.
7. Would you like ... apple?
8. This is ... tree. ... tree is green.

9. I can see three ... children. ... children are playing in ... yard.
 10. I have ... car. ... car is white. My ... friend has no ... car.

Exercise 2. Fill in the article «a», «an» or «the» where necessary. Choose «x» where no article is used.

- 1) I like _____blue T-shirt over there better than _____red one.
- 2) Their car does 150 miles _____hour.
- 3) Where's _____USB drive I lent you last week?
- 4) Do you still live in _____Bristol?
- 5) Is your mother working in _____old office building?
- 6) Carol's father works as _____electrician.
- 7) The tomatoes are 99 pence _____kilo.
- 8) What do you usually have for _____breakfast?
- 9) Ben has _____terrible headache.
- 10) After this tour you have _____whole afternoon free to explore the city.

Lesson 8

The Theme: The definite article

Exercise 1. Choose the correct variant.

1. ...Smiths have a dog and a cat.
 a) ...   b) the   c) a
2. He knows how to work on ... computer.
 a) a   b)an   c) ...
3. She was the first woman to swim across ... English Channel.
 a) a   b) ...   c) the
4. Go down ... Kingston Street and turn left into Oxford Street.
 a) the   b) a   c) ...
5. I don't like milk in ... tea.
 a) ...   b) the   c) a
6. At the end of... busy day, sleep is the best way to restore your energy.
 a) the   b) a   c) ...
7. We'll go for a walk if ... weather is fine.
 a) a   b) ...   c) the
8. Could you give me ... information I asked for in my letter?
 a) the   b) ...   c) a
9. ...war is a terrible thing.
 a) the   b) ...   c) a
10. I spent ... very interesting holiday in England.
 a) the   b) a   c) ...

Lesson 9

The Theme: The indefinite article

Exercise 1. Fill in the articles in the proverbs if necessary.

1. ... apple ... day keeps ... doctor away.
2. ... appetite comes with eating.
3. ... good beginning makes ... good ending.
4. ... bird in ... hand is worth two in ... bush.
5. Among ... blind ... one-eyed man is king.
6. ... brevity is ... soul of wit.
7. ... cat has nine lives.
8. ... charity begins at ... home.
9. ... clothes make ... man.

10. ... curiosity killed ... cat.

Exercise 2. Choose the correct answer (a, b, c or d)

1. My father is ... engineer.
a) a   b) the   c) an   d) — (nothing)
2. Where is ... bathroom, please?
a) a   b) the   c) an   d) — (nothing)
3. They usually have ... breakfast at home.
a) a   b) the   c) an   d) — (nothing)
4. He wants to open... window.
a) a   b) the   c) an   d) — (nothing)
5. They go to ... school by bus.
a) a   b) the   c) an   d) — (nothing)
6. Come in and take ... seat, please.
a) a   b) the   c) an   d) — (nothing)
7. My father gets to his office by ... car.
a) a   b) the   c) an   d) — (nothing)

Lesson 10

The Theme: The noun

Exercise 1. Complete the sentence using words given below

flag, apple, puppy, rain, creek, coat, pie, atlas

1. A baby dog is called a _____ (puppy)
2. As it was so cold I decided to wear a _____
3. The Australian _____ has six stars on it
4. I eat a meat _____ for lunch
5. An _____ is a type of fruit
6. A book of maps is called an _____
7. A small river is called a _____
8. Drops of water that fall from clouds are called _____

Exercise 2. Choose the right variant

1. We filled the _____ with water (bottle)
2. The present was wrapped in a sheet of pink _____ (paper pepper)
3. A _____ can climb trees quickly (donkey, monkey)
4. A _____ can be paddled across the lake (coat, boat)
5. The _____ ate all the pieces of cheese (mouth, mouse)

Exercise 3. Choose the right common noun

kitten. peach. shirt. golf. swan. gold. canoe. lion. ant. piano. snail. kettle

a) a small boat _____	g) a creature with a shell _____
b) a fruit _____	h) musical instrument _____
c) a baby cat _____	i) a large water bird _____
d) a very large cat _____	j) an insect _____
e) a container for boiling water _____	k) a valuable metal _____
f) something you wear _____	l) a sport _____

Lesson 11

The Theme: The noun (revision)

Exercise 1. Write plural form

- a) One toy, two _____
- b) One city, two _____
- c) One lady, two _____
- d) One puppy, two _____
- e) One trolley, two _____
- f) One party, two _____

Exercise 2. Write words in brackets in singular

- a) I killed the _____ that landed on the cake (flies)
- b) I saw a _____ in the paddock (donkeys)
- c) Ian ate the _____ for lunch (jellies)
- d) The ice-cream had a _____ on top (cherries)
- e) The _____ looks clear today. (skies)
- f) I saw a laser _____ hit his body (rays)

Exercise 3. Complete the sentences

- a) There were three _____ in the forest (wolf)
- b) The waiter put all the _____ on the table (knife)
- c) The police caught the three _____ (thief)
- d) Put the books on the _____ (shelf)
- e) We cut the oranges into _____ (half)
- f) It is said that a cat has nine _____ (life)

Lesson 12

The Theme: The adjective

Exercise 1. Give the Comparative and Superlative Degrees.

Sad, grey, bad, old, happy, free, far, dry, big, near, shy, unusual, able, mountainous, little, polite, famous, well-known, heavy.

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

Exercise 2. Put adjectives into correct forms.

- 1. John is (young) of the 3 brothers. _____
- 2. The Sun is (bright) the Moon. _____
- 3. Is the diameter of Jupiter (big) than that of the Earth? _____
- 4. That room is (light) than yours. _____
- 5. This room is (large) than the one upstairs. _____
- 6. It doesn't take (much) than four days to cross the Atlantic, does it? _____

Exercise 3. Choose the correct form of an adjective.

1. Jane is the (taller — tallest) of the 2 girls.
2. Father was the (eldest — elder) of seven sons.
3. Albert is (elder — older) than John.
4. I think your plan is the (best — better) of the two.
5. This is the (most large-largest) power — station, I've ever seen.
6. Henry is the (oldest — eldest) of the 3 brothers.

Lesson 13

The Theme: Order of Adjectives

Exercise 1. Choose the best answer for each sentence.

1. The house is _____ .
  - a) large and white
  - b) white and large
  - c) large white

2. They live in a _____ house.
  - a) large and white
  - b) white and large
  - c) large white

3. Which sentence uses the correct order of adjectives?
  - a) We took a ride on a blue, old Chinese bus.
  - b) We took a ride on a Chinese, old, blue bus.
  - c) We took a ride on an old, blue Chinese bus.

4. Which sentence uses the correct order of adjectives?
  - a) I'd like three good reasons why you don't like spinach.
  - b) I'd like a good three reasons why you don't like spinach.
  - c) I'd like good reasons three why you don't like spinach.

5. Which sentence uses the correct order of adjectives?
  - a) I like that really big red old antique tractor in the museum.
  - b) I like that really big old red antique tractor in the museum.
  - c) I like that old, red, really big antique tractor in the museum.

6. Which sentence uses the correct order of adjectives?
  - a) My brother rode a beautiful big black Friesian horse in the parade.
  - b) My brother rode a beautiful Friesian big black horse in the parade.
  - c) My brother rode a big, black, beautiful Friesian horse in the parade.

Lesson 14

The Theme: Base and strong adjectives

Exercise 1. Use *very* or *absolutely*

1. _____ perfect
2. _____ incredible
3. _____ dirty
4. _____ enormous
5. _____ angry
6. _____ fantastic
7. _____ furious
8. _____ hilarious
9. _____ terrified
10. _____ beautiful

Lesson 15

The Theme: Cardinal Numerals

Exercise 1. Practise.

Digits – цифр, whole numbers- бүтін сандар; natural numbers- натурал сандар; prime numbers- жай сандар; even numbers- жұп сандар; odd numbers- тақ сандар; large numbers- үлкен сандар; round numbers – дөңгелек сандар; negative numbers- теріс сан; mixed numbers- аралас сан, fractions-бөлшек, common fractions – жай бөлшек, decimals- ондықтар, decimal fractions- ондық бөлшек, a three-digit number –үш орынды сан

$3 + 4 = 7$ (pronounced "three plus four is/equals seven")

$10 - 6 = 4$ (pronounced "ten minus six is/equals four")

$5 \times 4 = 20$ (pronounced "five multiplied by four is/equals twenty")

$30 : 6 = 5$ (pronounced "thirty divided by six is/equals five")

How much is 35 percent of 470?

Exercise 2. Write the following cardinal numerals with letters and make the corresponding ordinal numerals.

1- _____;	21- _____
2- _____	25- _____
3- _____	28- _____
4- _____	30- _____
5- _____	52- _____
11- _____	67- _____
12- _____	74- _____
14- _____	83- _____
15- _____	100- _____

Exercise 3. Write it in English.

- 245; 533; 816. _____
- 3,562; 7,324. _____
- Жүз кітап; жүз бет; жүз адам. _____
- Мың көлік; мың адам; миллион кітап. _____
- $2+3=5$; $7-4=3$; $3 \times 5=15$; $10:2=5$. _____
- _____
- _____
- _____
6. 1 қаңтар, 8 наурыз. _____
7. 5-ші бөлім; 6-шы автобус. _____
8. 3.45; 8.09. _____
9. $2/3$; $4/5$. _____

Lesson 16

The Theme: Ordinal number

Exercise 1. Practise.

Fractions $1/3$ - one-third; $1/5$ one-fifth; $3/7$ - three-sevenths

1 1/2 – one and a half;
1 1/4 – one and a quarter;
3 2/5 – three and two-fifths;
6 3/7 – six and three-sevenths
546.132 - "five hundred forty-six point one-three-two".

0.2 ("zero-point-two"); 0.001 (zero-point-zero-zero-one);

0.5 or .5 ("zero-point-five" or "point-five")

17.84 -"seventeen-point-eight-four"

Exercise 2. Complete the sentences using numerals in brackets

1. May is the _____ month in the year. (5)
2. Our flat is on the _____ floor. (8)
3. This composer wrote his music in the _____ century. (19)
4. March is the _____ month in the year. (3)
5. Brazil won the World Cup for the _____ time in 1994. (4)
6. November is the _____ month in the year. (11)
7. The Berlin Wall fell near the end of the _____ century. (20)
8. My brother's birthday is on the _____ of August. (22)
9. He was the _____ President of the USA. (40)
10. December is the _____ month in the year. (12)

Lesson 17

The Theme: Adverbs

Exercise 1. Define the degree of comparison:

Most serious, worse, least, less important, best, most favourable, warmer, farthest, most essential, greatest, more attentive, better, lighter.

Comparative degree _____

_____

Superlative degree _____

_____

Exercise 2. Form the comparative and superlative degrees of the following adjectives and adverbs:

serious- ..... - .....

good- ..... - .....

many - ..... - .....

little - ..... - .....

happy- ..... - .....

young- ..... - .....

small- ..... - .....

easy- ..... - .....

late- .....
 beautiful- .....
 difficult- .....
 wonderful-.....
 popular- .....
 interesting- .....
 bad - .....

Exercise 3. Transform the following sentences using adverbs instead of the given adjectives:

Model   *His answer was good. – He answered well.*

- 1) John is a slow eater; .....
- 2) Mary’s translation of the sentence is correct; .....
- 3) My companion was a quick walker; .....
- 4) She was a careless cook; .....
- 5) His arrival was unexpected; .....
- 6) My friend is an excellent dancer; .....
- 7) His death was sudden; .....
- 8) Her speech at the meeting was wonderful. ....

Lesson 18

The Theme: Adverbs of place

Exercise 1. Decide whether the bold-faced word is a preposition or an adverb.

1. Please leave your muddy shoes **outside** the front door
 a) adverb   b) preposition
2. I hope to be **inside** by the time the rain starts
 a) adverb   b) preposition
3. This book is **by** my favorite author
 a) adverb   b) preposition
4. The dog can go **outside** while we paint the walls
 a) adverb   b) preposition
5. While visiting the cathedral, we tried not to walk **over** the tombs in the floor
 a) adverb   b) preposition
6. The arrow went right **through** the center of the target
 a) adverb   b) preposition
7. The rain came **down** heavily for several hours
 a) adverb   b) preposition
8. I want go to outer space and **beyond**
 a) adverb   b) preposition
9. **Within** this book you will find the answer to all kinds of misteries
 a) adverb   b) preposition
10. the fudge was **behind** the broccoli on the top shelf of the fridge

a) adverb

b) preposition

Lesson 19

The Theme: Adverbs of time

Exercise 1. What are the adverbs and adverb phrases in the following sentences? Underline them

1. I'm going to buy a new house tomorrow.
2. The train has already left.
3. We moved into our new house last week.
4. My big brother goes to college in the autumn.
5. Our favorite TV program starts at 6 o'clock.
6. It rained heavily last night.
7. We're going on a trip in a few days' time.
8. We'll leave as soon as possible.
9. My shoes will be too small for me next year.
10. I haven't seen Mom this morning. Is she working today?

Exercise 2. Complete the following sentences using appropriate adverbs.

1. We've called three times. He _____ isn't at home.
2. Has the waiter _____ taken your order?
3. Do you _____ play tennis on Saturdays?
4. Have you met your new neighbours _____?
5. Don't you think that we've _____ - done enough work?
6. I sure do, but the teacher says we have not finished _____.
7. We used to live in Chicago, but we've moved somewhere else. We don't live there _____.
8. Don't you speak English _____? You liked English before.
9. Do you _____ know where your new duty station is?
10. We can _____ see it on the screen. It hasn't moved.

Lesson 20.

The Theme: Prepositions

Exercise 1. Fill in the correct prepositions !

1. Her friend gave her secret _____ by mistake.
2. He has tried to give _____ smoking twice but hasn't succeeded.
3. When milk turns sour it gives _____ a horrible smell.
4. They were forced to give _____ to the enemy.
5. James went _____ the flu.
6. The fireworks went _____ at midnight.
7. The detective carefully went _____ the facts with the witnesses.
8. The film was so sad she couldn't hold _____ her tears.
9. I was asked to hold _____ while the secretary went to fetch Mr Winters.
10. We were held _____ on the motorway for three hours.
11. Father was proud _____ the way his son handled the affair.
12. Jim has a good relationship _____ his parents.
13. It took him a long time to recover _____ his injuries.
14. The fog prevented the plane _____ taking off.
15. She is very popular _____ her classmates.
16. He took pleasure _____ watching his grandchildren play in the garden

Lesson 21

The Theme: Prepositions of time

Exercise 1. Fill in the correct prepositions.

1. Peter is playing tennis **on** Sunday.
2. My brother's birthday is **on** the 5th of November.
3. My birthday is **in** May.
4. We are going to see my parents **at** the weekend.
5. In 1666, a great fire broke out **in** London.
6. I don't like walking alone in the streets **at** night.
7. What are you doing **in** the afternoon?
8. My friend has been living in Canada **for** two years.
9. I have been waiting for you **since** seven o'clock.
10. I will have finished this essay **by** Friday.

Exercise 2. Complete the exercise with the correct prepositions.

1. My birthday is **on** 29th February.
2. I'll see you **at** Christmas.
3. I haven't seen you **for** ages.
4. My parents got married **in** 2010.
5. Let's meet **in** the afternoon, not **at** night.
6. They are not **at** home **at** the moment.
7. I'll see you **on** Monday morning.
8. We've been here **for** four days now.
9. They have known each other **for** ten years.
10. I will be at office **in** half an hour.
11. We stayed up **until** four in the morning

Lesson 22

The Theme: **Prepositions of Place**

Exercise 1. Put the following prepositions in the spaces below:
off, in, near, on, over, under

1. The books fell **off** the shelf.
2. Dad always keeps his wallet **in** the drawer.
3. There is a long mirror **on** the wall.
4. The school is **near** the park.
5. There is an old castle **on** the hill.
6. The horse jumped **over** the hurdle.
7. The pan is **on** the stove.
8. I am getting **off** the train in London.
9. The baby crawled **under** the table.
10. There is a cup **near** the fridge.

Exercise 2. Complete the sentences with the correct preposition: **in into over beside on at front under inside between below**

1. The bike is (*on, in at*) the wall (*in, on at*) the basement.
2. The sun is (*behind, in, on*) the house (*on, in, at*) Main Street (*in, on, at*) Ridgetown.
3. The people are (*at, in, on*) the table (*in, at, on*) the dining room.
4. The stairs are (*beside, inside, at*) the bathroom (*on, in, at*) the second floor.
5. The bedroom is (*under, beside, between*) the attic (*on, in, at*) the third floor.
6. The washing machine is (*beside, inside, between*) the dryer.
7. The steps are in (*front, beside, inside*) of the door.
8. The tools are (*on, in, at*) the peg board.
9. The peg board is (*in, under, inside*) the basement.
10. The basement is (*under, inside, beside*) the house.
11. The shower curtain is (*inside, beside, between*) the tub.
12. The cupboards are (*over, beside, inside*) the counter.
13. The roof is (*over, inside, beside*) the house.
14. The books are (*in, on, at*) the book case.
15. The woman is putting something (*into, in, on*) the oven.

16. The dresser is (*beside, between, inside*) the mirror.
17. The shelf is (*between, inside, beside*) the washing machine and table.
18. The box is (*on, in, at*) the table (*in, at, on*) the basement.
19. The dishes are (*in, on, at*) the china cabinet (*in, at, on*) the dining room.
20. The kitchen is (*on, in, at*) the first floor (*in, on, at*) the house.
21. The computer is (*in, on, at*) the room (*on, in, at*) the third floor (*below, beside, inside*) the attic.

Lesson 23

The Theme: Other important Prepositions

Exercise 1. Practise

I'm Peter and I live **in** Germany. **In** summer I like to travel **to** Italy, because **of** the weather and the people there. Last summer I took a plane **from** Munich to Rome. **From** the airport we went to our hotel **by** bus. We stopped **at** a small restaurant for a quick meal. The driver parked the bus **behind** the restaurant. Nobody could find the bus and the driver, so we waited **outside** the restaurant **for** one hour. The driver was walking **through** the small park **near** the restaurant which we did not know. So we were very angry **with** him. But my holidays were great. We sat **round** campfires and went dancing **till** the early mornings.

Exercise 2. Choose the right preposition.

1. She was born _____ 2004.
2. They are waiting _____ the bus.
3. Don't forget to bring some flowers _____ you.
4. I haven't smoked _____ ages.
5. You can look up the word _____ a dictionary.
6. She is allergic _____ insect stings.
7. I'm looking _____ my keys. Have you found them?
8. The song was written _____ Madonna.
9. He likes to travel _____ Spain in summer.
10. The police car chased the robbers _____ the streets.

Exercise 3. Choose the right preposition.

1. Where do you come _____?
2. My cousin lives _____ Norway.
3. They are walking _____ the bridge.
4. I don't like flying, so I went to Paris _____ bus.
5. You can stay _____ me tonight.
6. My birthday is _____ 29th February.
7. I'll see you _____ Christmas.
8. Put the books _____ the table, please.
9. I haven't seen you _____ ages.
10. I like this house _____ the river.

Lesson 24

The Theme: **Pronouns**

Exercise 1. Subject form or object form

1. **I** am from Berlin. → _____
2. Can Mr Henderson help **me**? → _____
3. **We** live in London. → _____
4. This book is for **her**. → _____
5. **He** is not at school. → _____
6. This present is for **us**. → _____

7. This is a new house. **It** is blue. → _____
8. Where are **you** from? → _____
9. Don't ask **them!** → _____
10. The children can see **you**. → _____

Exercise 2. Use a possessive pronoun from the box below to complete each sentence. Possessive pronouns include: mine yours his hers its ours theirs

1. I bought a new video game. It is _____.
2. The jacket belongs to David. The jacket is _____.
3. The cats belong to Lisa and Sheila. The cats were _____.
4. This telephone number belongs to Betsy. It is _____.
5. You and I live in this house. The house is _____.
6. My dog is bigger than your dog. The larger dog is _____.
7. You go to Maple School. The school is _____.
8. Ted's baseball is over here. The baseball is _____.
9. That skateboard belongs to Jan. The skateboard is _____.
10. You want the last slice of pizza. The last slice is _____.
11. Mom and dad's car is in the driveway. The car in the driveway is _____.
12. My brother and I bought tickets. The tickets are _____.

Exercise 3. Use the reflexive pronouns in the word box to complete the sentences. Then underline the person, people, or noun to which the pronoun is referring.

- 1.) George and Mary did the project all by _____.
- 2.) I wondered about that _____.
- 3.) Adam hurt _____ playing hockey.
- 4.) The calculator will turn _____ off when it is not being used.
- 5.) Make sure you clean _____ up before the party starts.
- 6.) Julie dusted _____ off before she got back on the horse.
- 7.) You and I have to ask _____ that question.
- 8.) Do you boys think you can handle this _____?

Lesson 25

The Theme: Types of Pronouns

Exercise 1. Choose the right pronoun

1. _____ book is expensive.	a) This	b) These
2. _____ cat is small.	a) That	b) Those
3. _____ pens are blue.	a) This	b) These
4. _____ movie is funny.	a) That	b) Those
5. _____ airplanes are very big.	a) That	b) Those
6. _____ morning is perfect for a walk.	a) This	b) These
7. _____ car is expensive.	a) That	b) Those
8. _____ candy is delicious.	a) This	b) These
9. _____ children are cold.	a) That	b) Those
10. _____ food is healthy.	a) This	b) These

Exercise 2. Fill in somebody (someone), anybody (anyone), nobody (no one), everybody (everyone), something, nothing, everything:

1. The door is open. There must be _____ at home.
2. There is _____ wrong with my fountain-pen. It won't write.
3. A blind man cannot see _____.
4. Is there _____ in the room? - Yes, there is ... in it.
5. It is too dark here, I cannot see _____.
6. If there is _____ in the room you may turn off the light.
7. Can _____ recite the poem?
8. We must do _____ to help her.
9. Can I do _____ for you?
10. There must be _____ interesting in the book you read.
11. It is too dark, I can't see _____ on the blackboard. May I turn on the light?
12. We can work in Room No. 20. There is _____ there.
13. Let's go there at once. I want to see _____ with my own eyes.
14. May I come to see you tonight? I've got _____ to tell you.
15. Bob is one of our best students, _____ knows him.
16. Must we learn ... by heart? - No, must only prepare the poem for test reading.
17. There is _____ interesting in this magazine.
18. Is _____ away from the lesson?

Lesson 26

The Theme: Types of Pronouns

Exercise 1. Choose the right pronoun

1. That is the girl _____ brother came to see _____
a) that / we   b) whose / us   c) which / they   d) whom / its   e) what / us
2. If _____ has _____ questions, I'll be pleased to answer them.
a) someone / any   b) anyone / any   c) none / any   d) anyone / none   e) someone / none
3. I haven't read _____ of these books but George has read _____ of them.
a) none / some   b) no / some   c) any / some   d) any / any   e) any / no
4. That pen isn't _____. _____ is a green one.
a) my / my   b) his / he   c) mine / mine   d) I / me   e) her / its
5. If this hat is _____, where have you put _____?
a) your / mine   b) his / hers   c) mine / her   d) ours / their   e) hers / my
6. _____ read the book and _____ took it to the library.
a) he / me   b) I / he   c) you / her   d) she / her   e) we / them
7. He keeps trying although there is _____ chance of success.
a) much   b) few   c) much   d) a little   e) a few
8. There are many clocks in the office but _____ of them work properly.
a) little   b) few   c) much   d) a little   e) a few
- 9) She wasn't very hungry. She has just had _____ soup.
a) few   b) a few   c) a little   d) little   e) much
10. There aren't _____ jobs for young people.
a) much   b) a few   c) little   d) many   e) much

Exercise 2. Write the correct reflexive pronoun into the gap. Choose from the following pronouns:

myself, yourself, himself, herself, itself, ourselves, yourselves, themselves or each other

1. Mike and Bill know _____ quite well.
2. Sue and Lisa haven't seen _____ for ages.
3. Peggy and Jane made this delicious cake _____.
4. Grandpa constructed this desk _____.
5. Can we sell the things we made _____?
6. The little girl can already ride the tricycle _____.
7. Laura and Betty are helping _____ with their homework.
8. Some people only think of _____.
9. John and his girlfriend are still angry. They're not talking to _____.
10. Does the laptop switch off _____ automatically?

Lesson 27

The Theme: Prepositions

Exercise 1. Rewrite each sentence. Change the underlined word or words to a pronoun.

1. Sarah made dinner for the whole family.
_____
2. Tyler played tag with Miguel and Ramon.
_____
3. Mr. Cane went to the movies with Mrs. Cane.
_____
4. The house needs a fresh coat of paint.
_____

Exercise 2. Decide whether you have to use the reflexive pronoun, the reciprocal pronoun (each other) or nothing.

- John hurt _____ when climbing the tree.
Peter and Sue helped _____ with the homework
I feel _____ much better today.

Did she make _____ a cup of tea?
 The wild monkey looked at _____ in the mirror.
 Brigit and Billy smiled at _____
 We're meeting _____ at the station.
 During the meeting, Jane and Mary were talking to _____
 I don't remember _____ where we spent our holiday last year.
 We need to concentrate _____.

Exercise 3. Choose the right pronoun

1. Have you bought... in the shop?
 a) anything   b) somebody   c) anybody   d) nobody   e) any
2. Are you waiting for ...?
 a) any   b) somebody   c) something   d) anything   e) anybody
3. I found ... books on the table yesterday.
 a) anybody's   b) somebody's   c) nobody   d) any's   e) some's
4. We have ... new friends. Have you...?
 a) some-some   b) any- some   c) any-any   d) some-any   e) no, some
- 5...has phoned me last night.
 a) somebody   b) anybody   c) anything   d) nothing   e) something
- 6...advises me to stay at home.
 a) anybody   b) everything   c) everybody   d) everysome   e) everyany
7. Do you know ... here?
 a) any   b) a   c) somebody   d) some   e) no
8. Silence! ... is downstairs.
 a) somebody   b) nobody   c) everybody   d) no   e) nothing
9. Can ... of you help me to close the window?
 a) no   b) none   c) some   d) any   e) nobody
- 10...of them were dancing, others were playing cards.
 a) some   b) no   c) nothing   d) nobody   e) any
11. Our aunt lives in Astana .... is the capital of Kazakhstan.
 a) who   b) which   c) where   d) whom   e) what
12. I have gloves ... look like to yours.
 a) how many   b) which   c) what   d) where   e) who
13. Have you got _____ disks with movies?
 a) anything   b) some   c) any   d) this   e) she
14. I'm sorry I forgot to inform you about _____ .
 a) that is   b) those   c) this was   d) that   e) these is

Exercise 4. Choose one of the words in parenthesis ( ) to complete each sentence. Write the correct word on the line.

1. _____ watch on my wrist says it is noon. (These, This)
2. _____ cat across the street has a striped tail. (That, Those)
3. Whose skates are _____ by the stairs? (this, those)
4. I don't know why I'm wearing my hair _____ way. (this, those)
5. Did you eat _____ cookies on the table? (those, that)
6. _____ tests on my desk don't have names on them. (these, this)
7. Remember _____ movie we watched yesterday? (that, those)
8. _____ trees are going to grow very tall. (These, This)
9. _____ storm we had last night kept me awake. (Those, That)
10. Did you buy _____ grapes at the market? (that, those)
11. Ask _____ policeman for directions. (that, those)
12. How many of _____ napkins here do you need? (these, this)

Exercise 4 Choose the right pronoun

(**some- somebody, something** , **any – anybody** , **anything** **no — nobody**)

1. I want to tell you .....interesting. 2 There are ... green trees near my house.3. I have not done .... to upset you. 4 Have you seen ... from your relatives there ? 5 They haven't spent ... of their money. 6 .... has brought this letter for him. 7 There were ... in the corner of the room., I couldn't see it. 8 You need buy some oranges there are nothing left in the bucket. 9 There isn't ... snow on the ground this year. 10 There were crowded people near the office but the woman didn't know .... .11 When we entered home .... was talking with my mother. 12 Has .... gone to the theatre today ? asked the teacher the children. 13 The children have no lessons today and they may go anywhere

Lesson 28

The Theme: **Conjunction**

Exercise 1. Choose the right variant

- I like chicken ____ not fish.
a) and b) since c) but d) for e) or
- ____ it rains on Sunday, I will not be able to drive.
a) and b) where c) either d) if e) how
- I like both dogs _____ cats.
a) also b) but c) and d) if e) until
- The items are on sale in the local store _____ not online.
a) but b) and c) though d) or e) nor
- Neither my mother _____ my father will be able to attend the party on Sunday.
a) or b) but not c) and d) nor e) but also
- Carrie didn't know whether her bike would be fixed _____ if she would have to walk.
a) but b) and c) nor d) or e) either
- Luke was late to the party _____ his car broke down on the highway.
a) if b) because c) while d) although e) where

Exercise 2. Put the appropriate conjunction

- I like sugar in my tea, _____ I don't like milk in it.
- Listen to the story _____ answer the questions in complete sentences.
- Is it Thursday _____ Friday today?
- He was late _____ the bus didn't come.
- We were very tired _____ happy after our flight to Sydney.
- They climbed the mountain _____ it was very windy.
- _____ Lenny was watching the planes his wife was reading in the car.
- I'll text you _____ I have arrived in Toronto.
- Neither my brother _____ my sister own a car.
- The sun was warm, _____ the wind was a bit too cool.

Exercise 3. Put the appropriate conjunction

- I like English _____ I like French very much.
- My brother likes maths _____ he doesn't like history.
- The children forgot their homework, _____ the teacher was angry with them.
- Can you read _____ write English words?
- Are the questions right _____ wrong?
- It's great _____ it's fun.
- Would you like tea _____ hot chocolate for your breakfast?
- Our car is old, _____ it drives beautifully.
- It was very warm, _____ we all went swimming.
- Do we have French _____ music after the break?

Lesson 29

The Theme: **Types of Sentences**

Exercise 1. Identify and label each sentence as declarative, interrogative, imperative, or exclamatory.

- Where is my shovel?
- This is the most beautiful lawn I have ever seen.
- Please pass the lemonade.
- My arms ache from digging the flower beds!
- It takes hard work to plant all of these flowers.
- Could you please give me the hose?
- I am going to climb that tree.
- The view from the top of this tree is amazing.

9. I can't get down!
10. Please help me to climb down this tree.

Exercise 1. Identify and label each sentence as declarative, interrogative, imperative, or exclamatory. Write the correct punctuation mark after each sentence.

1. This summer, my family will travel to Greece
2. I am so excited
3. Do you know where Greece is
4. Greece is home to many archaeological monuments
5. You should read Greek mythology
6. Greek mythology is full of adventures and legends
7. Hercules, Achilles, and Perseus are all heroes found in Greek mythology
8. Reading mythology will get you excited about traveling
9. Would you enjoy a trip to Greece
10. Come with us

Lesson 30

The Theme: **Word order**

Exercise 1. Give examples for:

1. a declarative sentence

_____

_____

_____

_____

2. an imperative sentence

_____

_____

_____

_____

3. an interrogative sentence

_____

_____

_____

_____

4. an exclamatory sentence

_____

_____

_____

_____

Lesson 31

The Theme: **Word order**

Exercise 1. Put the words into correct order

1. on the bench they sit _____
2. we walk in the forest often _____
3. hockey the boys playing are _____
4. Frank and Robert school after meet _____
5. is she from Scotland _____

6. books read at home I _____
7. we tests sometimes write _____
8. two he one brothers and has sister _____
9. to the club Saturday every go the girls _____
10. you in kitchen the are _____

Exercise 2. Rearrange the words to make negative sentences. Place time expressions at the end of the sentences.

1. our holiday / will / at home / we / not / spend / next year
_____
2. did / I / him / see / not / last night / at the disco
_____
3. to a party / not / we / tonight / going / are
_____
4. will / a letter / not / next week / send / you / she
_____
5. not / the truth / did / he / tell / you
_____
6. to the cinema / we / want / not / do / tonight / to go
_____
7. play / in the bar / did / he / last week / not / the piano
_____
8. not / now / she / in England / is
_____
9. eat / in winter / ice-cream / do / not / I
_____
10. right now / have / not / we / time / do
_____

Lesson 32

The Theme: **Punctuation.** Apostrophe

Exercise 1. Replace underlined words with contractions (shortened words)

1. Nicky is not coming to my house now _____
2. Jo can not help you today _____
3. Wise people do not run across busy roads _____
4. I think it is going to rain this morning _____
5. I will make sure he gets there on time _____

Lesson 33

The Theme: **Division of words**

Exercise 1. Practise. Learn by heart

1. Divide words between syllables only. (Words with only one syllable cannot be divided: through, hearth, worked).
2. Avoid dividing a word containing six or fewer letters. (Lines on a printed page may vary as much as six or seven letters in length; therefore, dividing short words such as *letter* or *report* is pointless.)
3. Do not separate the following syllables from the remainder of a word:
  - a. A first syllable that does not include a vowel (e.g., contractions): *would/n't*.
  - b. A first syllable that contains only one letter: *a/greement*.
  - c. A last syllable that contains only one or two letters: *pneumoni/a, apolog/y, complete/ly*.
4. Divide a word between two single-letter syllables: *situ-ation, extenu-ate*.
5. Divide a word after a single-letter syllable except when the vowel is part of a suffix:
  - a. **Single vowel:** *clari-fication, congratu-lations*.
  - b. **Suffix vowel:** *accept-able, allow-able*.
6. Divide hyphenated words after the hyphen: *self-employed, semi-independent*.
7. Avoid dividing dates: *November 15, 2007*.
8. Do not divide proper names, abbreviations, or most numbers: *George Martin, AICPA, 3,189,400*.

9. Do not divide the last word in more than two consecutive lines.
10. Do not divide the last word on a page.

Lesson 34

The Theme: **Revision**

Exercise 1. Punctuate these sentences correctly. Put it capital letters, full stops, question marks and commas.

1. the cow drank the water in the tank
_____
2. i saw nicky yesterday
_____
3. last monday ned and freya went to a disco
_____
4. next September julie is going to live in Melbourne
_____
5. sally is in grade three at the preston primary school
_____

Exercise 2. Punctuate these sentences correctly. Make necessary changes.

1. I know a tall Boy named John.
_____
2. Sally has a Dog called Rover and a Cat called Cuddles.
_____
3. There is a City called Melbourne and a City called Geelong.
_____
4. Mr Smith has a Daughter called Ali.
_____
5. The largest School in our Town is the Wattle Gully State School.
_____

Exercise 3. Insert punctuation marks and capital letters where necessary

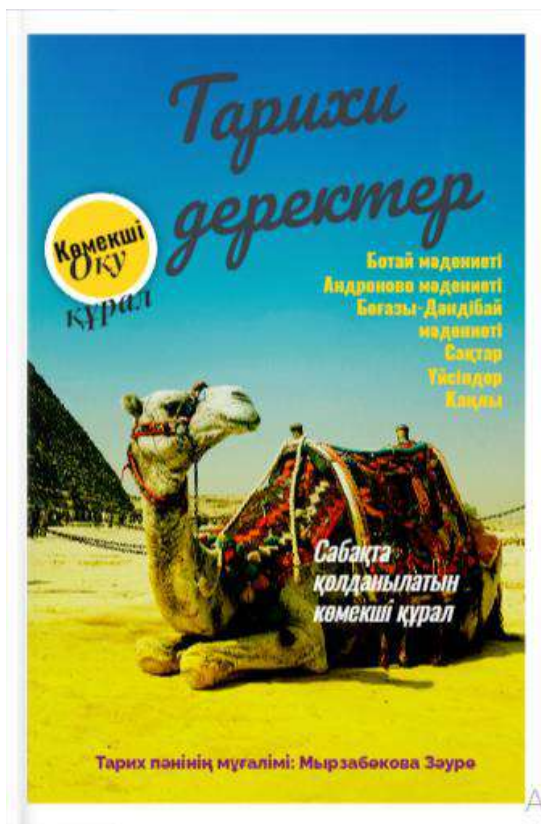
1. next saturday sally and peter are going to perth
_____
2. mike met mrs smith in spencer street
_____
3. the planet closest to pluto is Neptune
_____
4. I read the book called plants of australia
_____
5. every easter and Christmas we go on holiday to brisbane
_____

Exercise 3. Complete the sentences

1. My teacher's name is _____
2. My favourite day of the week is _____
3. A large city in Australia is _____
4. Christmas is always in the month of _____

ТАРИХИ ФАКТІЛЕР МЕН ДЕРЕКТЕР» АТТЫ АВТОРЛЫҚ БАҒДАРЛАМАСЫНА ЭЛЕКТРОНДЫ ОҚУЛЫҚ

. Мырзабекова Зәуре Мырзабекқызы
Қ. Тұрысов атындағы №53 мектеп-гимназиясы, Тараз қ

Бастанғы сөз

Тарих бойынша қолданылатын тарихи деректер мен мәзірлер, археологиялық зерттеулер ретінде табылған ертедегі тұрақтар мен заттар қазіргі қазақ тарихының басты маңызына ие болып келеді.

Оқулықтағы мақсаты: Оқушылардың тарихи білімдерін өздігінен шығармашылық ізденуі арқылы тереңдету; Тарихи

мағлұматтарын іздеу және жүйелілеу қабілеттерін дамыту; Оқушыларда ғылыми сөздік қалыптастыру.

Қол келдіңіздер!

Ботай мәдениеті

Ботай мәдениеті – елдің аумағында энеолит (энеос – эмис, литос – тас), яғни мыс-тас дәуіріне жататын бірден-бір өскерткіш. Орталыққа аумағы – Солтүстік Қазақстан облысы, Ақмола ауданы Қызылжар, осы уақытта Никольское (ол) кентінен он екі км-ге шығысқа қарай біраз аралы шырша жерде. Жергілікті тұрғындардың айтуынша, оны жетпісінші жылдары жерде ағып жатқан Үлкен-Ботай өзенінің жағасында анық жүрген балалар суреттен, тастан және балшықтан жасалған

Бұйымдарды тауып алды. Ежелгі дәуірге жататын бұл дүниелерді жергілікті мектептің директоры, тарих пәнінің мұғалімі Есімбек Зақарқұлы Қоңырау қаласындағы тарихи-өлкетану мұражайына тапсырады. Ардақ Біржанұлы атындағы қоғамдық-мәдени мұражайының ағалық кадрларымен бірге Қызылжар педагогика институтының жас ғалымы В.Зайберг дәуір ат басын Ботайға бұрып, арнайы экспедиция ұйымдастырады. Нәтижесінде, дүниежүзілік археология тарихына жаңа бетбұрыс жасалды.

Ескерткіш 15 ғ-а аяндап алып жатыр. Ботай мәдениеті өкілігі адамның алғаш рет жылқыны қолға үйреткендігімен әлемге әйгіл. Бұл мәдениеттің өмір сүру уақытты б.з.д. V-IV ғасырларда өтті. Зерттеулердің тарихи маңызы – жылқыны алғаш қолға үйретудің жер жүзінде ең басты орталығы Қазақстан болып саналады.

Ботай әлемдегі – ертедегі Еуразия жылқы өсірушілерінің ғажайып қонысы.

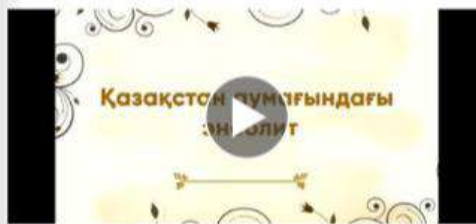
A

Энеолит дәуірі

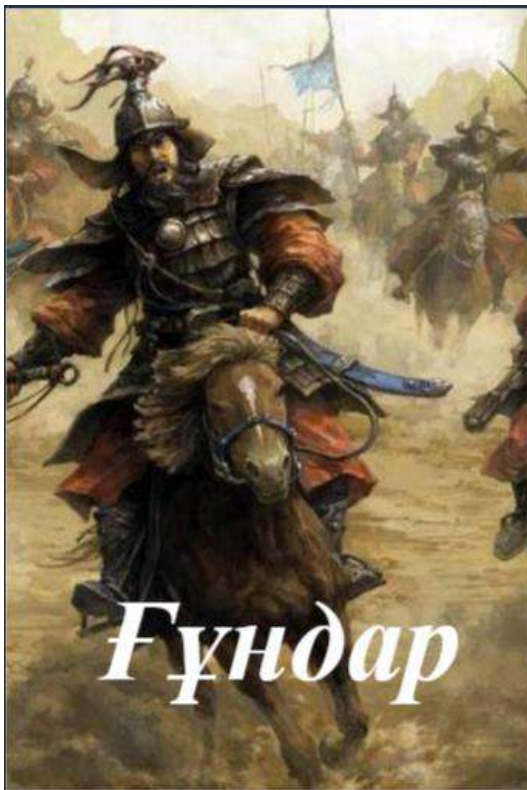
Энеолит (мыс-тас) дәуірі б.з.б. 3000-2800 жылдар аралығын қамтиды.

Бұдан 7 мың жыл бұрын адамдар мыс оңдауды үйреніп, мыстан жасалған құралдар өндіріске енгізді. Бірақ, негізгі тас құралдар қолданыстан нүйдом шағырмалы тастардан жас. Қазақстан аумағында мыс-тас дәуіріндегі екі тұрақ зерттелді. Ол энеолиттік ескерткіштер: Ботай (Солтүстік Қазақстан) және Шөбір (Маңғыстау) тұрақтары. Энеолит дәуіріндегі археология ескерткіші - Солтүстік Қазақстандағы Ботай тұрағы (б.з.б. 3-2 мың жылдан). Ол 15 ғ-тың жерді алып жатыр. Тұрақтың қабаттары жануарлар терісімен қапталап 150 үйдің орны табылды. Жылқы сүйектері көп табылды. Ботайлықтар жылқыны қолға үйреткен. Сонымен бірге бұлан, қыя, ақ ит, қабанмен сүйектері де кездеседі. Тұрақтан садақ ұштары, найзалар, балталар,

пышақтар, ино мен бодар табылған. Маңғыстау жеріндегі Шөбір тұрағынан сая балшықтан жасалған, түбі жұмыртқа тәрізді мысқар табылды. Айықтар тарақ, піл сөкпелі орындармен оқашықталған. Шөбірліктер тоңа нәлдерінің қабаттарынан моншақ жасаған. Олар негізінен аң аулаумен айналысқан. Энеолит дәуірінде қолдан өкілірі өзгеріс орын алды. Еңбек бөлінісі пайда болды және италық ру үстемдігі қалыптасты. Ең алғашқы ірі қолондық өнімдер болды - шаруашылықтың өткізілісі мен нәл шаруашылығы болып болды. Бірақтай өткізіліспен айналысатын тайпалар өлі қалыптаспайды. Сөйбі тоспелі өткізілісі адамдарды тамақпен толық қантасмаққа өткізіледі. Мал бағу өткізілісіне қарағанда онда көп бодар

A

Ғұндар

Біздің заманымызға дейінгі 4-3 ғасырларда Қытайдың солтүстігі мен Орталық Азия жерін көнедеген тайпалық бірлестік ғұндар деп аталды. Олар көшпелі, жауынгер халық болған.

Ғұндардың кезінде патриархалды рулық қарым қатынастық белгілері оңтүстігі болды. Ғұндар ішкіне 24 руға бөлінген және орындарының басында ағамандар тұрған. Сол уақытта ағамандар көшесі мен халық жиналысы жұмыс істеген. Сонымен бірге, ғұндар әскери түтікшілерден тұратын құлдар ұстаған. Бір кезеңге, ғұндар ортаазматтардың барлығын қатардағы жауынгер деп саналған. Жазба деректерде ғұндар билеушісінің шаньюй деп аталғаны көрсетілген. Елді шаньюй билесе, олардың көйін түменбасқару тұрған.

Ғұн мемлекеті б.з.д. III ғасырда көшпенді ғұн тайпаларын біріктірген Моде хан кезінде Буразаңдағы оңтүстігі мемлекет болды. Тарихи деректерде: Б.з.д. 209 жылы Моде хан әскері өлтіріп, таққа отырған делінеді. Моде хан билікке көлгелі ғұндар қатты күшейіп, аумағын кеңейте бастайды. Жазба деректерге сүйенсек, ғұндар б.з.д. 186 жылы қытай императоры Гао Дунді бағындырып, содан хань династиясы ғұндарға салық төлеп тұруға мәжбүр болған. Тарихта жауынгер халық ролінде аты қалған ғұндар бұдан басқа юежи, лошань, байнь, уйсін тағы да басқа тайпалардың жерін тартып алып, үстемдік еткен. Қытаймен ғұндар арасындағы соғыс 300 жылға созылды. Б.з.д. III ғасырда Қытай мемлекеті ғұндардан қорғану үшін Ұлы Қытай қорғанын сала бастады. Сол замандарда ғұндардың әскери басы 300-400 мыңға

жететін. Олар Байкалдан Тибетке, Шығыс Түркістанға Хуанхэ өзеніне дейінгі жерді иелік етіп, мемлекет құрған. Алайда, ғұндардың билеушісі Моде ханға болғандық көйін елде оқару қатынасы орна ала бастайды. Содан б.з.д. 186 жылы Хуанхэ бөлігі кезінде ғұндар оңтүстігі және солтүстігі бөлініп өкіге бөлініп кетеді. Оңтүстігі ғұндар Қытайға бодан болуға көнсе, солтүстігі ғұндар орталық және тайпаларымен одақтасып батысқа қоныс аудартып, өз тәуелсіздіктерін сақтап қалады. Дегенмен, Қытай үнемі қысым көрсете бергендіктен, ғұндар Тинь-Шань тауынан алып отып, қанды жеріне қоныстанады.

Қытай деректерінде "Ғұн" атағы Б.з.д. 3 ғасырдың басында пайда болған. "Ғұн" сөзі "тұн гун, хун ю" атауларымен бірлген. Ғұндардың басшысын "шаньюй" деп атаған. Ғұн мемлекеті әскери жүйе бойынша құрылып, үш қанатқа бөлінген.

Тұрмысы мен шаруашылығы

Ғұндар – көшпелі патриархалды ел. Билеушісі – шаньюй, билік мұрагерлікпен қалдырылып отырған.

Ғұндар егіншілікпен де айналысқан. Олардың үйлерінен астық сақтайтын ұралар табылды. Ал одан, қабырғалар сылағандықтан, шикі кірпіштердің арасынан сабанмен қалдықтары кездеседі. Ғұн шеберлері қанды аяқтарды ағаштан, теріден, қыштан жасаған. Сүт, қымыз, аяқтан сикіткі сүйек, тағамдар құятын қышқандар қыш пен ағаштан жасалды. Азиядан Маришпелік ғұндар туралы: "Ғұндар жақсы шаньюйдің, олар отты да қажет етпейді. Олар тау мен орманда қойып жүреді, жас кезден астық, сүмсіз, шайға үйренген" - деп жазаған. Ғұндар - көшпелі патриархалды ел. Билеушісі - шаньюй билік мұрагерлікпен қалдырылып отырған. Ғұндардың ақсақалдар көнесі басқарған. Шаньюй құмақ қорғау жүйесі болған. Ауыр қатынас пен отласқыдай жасағандар оған жазасызға қосылған, ұсақ қылмыстар үшін бөлін тілу жазасы берілген. Қытаймен қатынасы

қалыңданған. Ғұндар алтын, күміс сияқты бағалы заттардан ішкіне бұйымдарын жасаған. Бұйымға сондық үшін түрлі-түсті заттар жапсырудың болондру деліді. Ал бұйымның бетіне алтын түйіршіктерді дәнекерлеуді зерлеу деп атаған. Ғұндар көшпелі өмір сүрген. Рендіктер мен гректерге ғұндардың өмір салты өзгеше болып көрінген. Сондықтан тарихи деректерде көшпелілер туралы ар түрлі қолжазбалықтар кездестіруге болады. Рим тарихшысы Аммиан Маришпелік: "Ғұндар тазымды көледі күн-түн ат үстінде тұрсаңды, сауда-саттығын да ат үстінде жүріп жасайды, ат үстінде іштей жойды, ат үстінде қалып ұйықтайды, тіпті түс де қорық" - деп сипаттап жазаған. Ғұндардың қалалары болған. Римге гун әйерінің сарайының асындығы туралы жазады: "Сарай шеберлікпен әңгілеген барондар үнемі асындырып отырады".

ЛОГИКАЛЫҚ МАТЕМАТИКА

Назарбекова Фарида Кыдыралиевна
Т. Рысқұлов атындағы №48 орта мектебі, Тараз қ.

Математика ғылымы - шын дүниенің сарқылмайтын және мүмкін болатын сандық қатынастары мен кеңістік ғылымын зерттейтін ғылым.

Бүгінгі күні математиканың қолданылмайтын жері жоқ. Әр оқушыны математикалық сауаттылықтың жоғары деңгейіне жеткізу мұғалімнің міндеті. Сондықтан, құрастырылған бұл бағдарлама оқушыны математика пәні бағдарламасындағы тапсырмалармен шектеп қоймай, табиғат берген қабілеттерін ашуға мүмкіндік жасайды. Оқушының өмірге таным, түсінігін молайтып, шығармашылық қабілетін шыңдап, ғылымға, ұшқыр ойлауға қызығушылығын ашады.

Логикалық тапсырмаларды орындау барысында оқушы өздігінен ойланып, өз шамасын өзгелермен салыстыра отырып, ұшқыр ойлауға талпынады. Жеңілден қиынға, оңайдан күрделіге көшу, бірізді білім беру жүйесін шыңдай түседі.

Берілген «Логикалық математика» таңдау курсына оқу арқылы оқушыларды ізденімпаздыққа және өзіне сенімді болуға ұмтылдырады, ақыл-ой деңгейін қалыптастырады

Құрастыру, ақиқат пен жалған пікірлерді ажырату, математикалық ребустар, заңдылықтарға берілген басқатырмақ тапсырмалар, графикалық диктанттар, комбинациялауға берілген қызықты тапсырмалар, салмақ, тепе-теңдікті анықтаудағы зерттеу тапсырмалары, қозғалыс, жылдамдыққа берілген есептер баланың ойын ұштай түсіп, ұстамдылыққа, еңбектене білуге тәрбиелейді. Ой -өрісін дамытып қана қоймай, оны байқағыштыққа, шапшандыққа, ойын дәлелдеуге үйретеді. Оқушының қиялын дамытып, өз бетімен жұмыс істеуге икемдейді.

«Логикалық математика» таңдау курсы аптасына бір рет оқытылады.

Таңдау курсының оқу жүктемесінің көлемі: 2 сынып – аптасына 1 сағат, барлығы 34 сағат

Бұл әдістемелік құралдың мақсаты:

Қызықты ойынмен, ойды сергіту жаттығуларымен, геометриялық фигуралармен берілген тапсырмаларды орындаудағы мақсат – баланың ақыл – ойын, қиялын, ой ұшқырлығын дамыту

Бұл әдістемелік құралдың негізгі міндеттері

- оқушылардың логикалық ойлауын тереңдету;
- шығармашылық қабілеттерін дамыту;
- рухани байлықтарын дамыту;
- танымдық деңгейін кеңейту;
- шапшаң, белсенді ойлауға жағдай жасау.
- оқушының тұлға ретінде қалыптасуына әсер ету;
- ақыл-ойын және ерік пен сезім белсенділігін арттыру;
- математикалық тілде сөйлеу машығын қалыптастыру;
- оқушылардың танымдық қабілетін дамытып, пәнге қызығушылығын арттыру

Оқушылардың білімділік деңгейіне қойылатын талаптар:

Білуі тиіс:

- Ақыл-ойды, тапқырлықты дамытуға көмектесетін қызықты тапсырмаларды орындай алуы;
- Геометриялық пішіндердің қасиеттерін ажырата білуі;
- Ақиқат пен жалғанды ажырата білуі;
- Математикалық ребустарды шеше білуі;
- Математикалық заңдылықтарды сақтай білуі;
- Қозғалыс пен жылдамдыққа берілген жаңа логикалық есептерді шеше білуі;
- Салмақ өлшем бірліктерін түрлендіре білуі;
- Заттарды комбинациялау мен орналастыра білуі;
- Амалдардың орындалу тәртібін білуі;
- Алған білімін әртүрлі жағдаяттарда қолдана білуі тиіс.

Меңгеруі тиіс:

- оқушы логикалық математика білім, білік дағдысын меңгеруі тиіс;

Түсіндіре алуы тиіс:

- орындаған тапсырманың шешілу жолын түсіндіреді;
- шешудің басқа да тәсілдерін ұсынады.

Күгілетін нәтижелер:

- логикалық ойлау тұрғысынан дамыған;
- танымдық деңгейі, шығармашылық қабілеті артқан;
- математикалық білімін өмірлік жағдаяттарда кездесетін түрлі мәселелерді шешуде еркін қолданып, күнделікті өмірде пайдаланатын;
- өз бетінше ізденіп, шешім қабылдай алатын рухани байлығы дамыған тұлға қалыптасады.

Пәнаралық байланыс

- Математика
- Қазақ тілі
- Дүниетану
- Жаратылыстану
- Геометрия

Бағдарлама мазмұны

(аптасына 1 сағат, барлығы 34 сағат)

Бөлімдері	Сипаттамасы
Классикалық логика 3 сағат	Классикалық логика туралы түсінік қалыптастыру; тапсырмаларды орындату арқылы пайымдау, тұжырымдау, сыни ойлау дағдыларына машықтану.
Геометриялық пішіндер 3сағат	Геометриялық пішіндерге анықтама беру; Пішіндерге байланысты түрлі қызықты тапсырмалар орындау
Ақиқат және жалған 4 сағат	Күнделікті өмірде ақиқат жағдайларды дәлелдеу немесе жалған пікірлерді жоққа шығару туралы түсінік бере отырып, тапсырмаларды орындау.
Математикалық ребустар 3 сағат	Математикалық ребус туралы мәліметпен ақпараттандыру; ребустарды құрастыру жолдарын үйрету; әріптік, сандық өрнектерге құрастырылған ребустарды шешу.
Заңдылықтар 3 сағат	Сандар мен заттардың реттілігін анықтау; Заңдылықтарды сақтай отырып тапсырма орындау.
Алгоритм 4 сағат	Алгоритм туралы түсінік қалыптастыру; Тапсырманы шешудің қадамдарын үйрену.
Комбинациялау 3 сағат	Комбинация туралы анықтама беру; Сандар мен заттардан комбинация құруды үйрену.
Орналастыру 4 сағат	Орналастыру туралы сипаттама беру; Тапсырманың дұрыс нұсқасын анықтап, дәлелдеу.
Салмақ пен тепе-теңдік 3 сағат	Салмақ пен тепе теңдік туралы түсіндіру; Дененің массасын анықтау құралдары арқылы салмақ пен тепе-теңдікті анықтау
Қозғалыс. Жылдамдық 4 сағат	Қозғалыс пен жылдамдық туралы түсіндіру; Түрлі денелердің түрлі жылдамдықпен қозғалатындығына арналған логикалық есептерді шығару.

Білімді меңгеру деңгейін бақылау

- білімділік деңгейін тексеру:
- бөлімдер бойынша «Ойлан, тап!» логикалық тапсырмаларын орындау

Өзін-өзі бағалау:

Тапсырмалар	Мен жақсы орындадым 	Мен жартылай орындадым 	Маған көмек керек
1-тапсырма			
2-тапсырма			
3-тапсырма			
4-тапсырма			

«Логиком» таңдау курсының тақырыптық жоспары

Аптасына –1 сағат, барлығы-34 сағат

№	Сабақтың тақырыбы	Сағат саны	Мерзімі	Түзету	Ескерту
	I Классикалық логика	3			
1	Классикалық логика тапсырмалары	1			
2	Классикалық логика тапсырмалары	1			
3	Классикалық логика тапсырмалары	1			
	II Геометриялық пішіндер	3			
4	Геометриялық пішіндерге арналған логикалық тапсырмалар	1			
5	Геометриялық пішіндерге арналған логикалық тапсырмалар	1			
6	Геометриялық пішіндерге арналған логикалық тапсырмалар	1			
	III Ақиқат және жалған	4			
7	Ақиқат және жалған пікіріне арналған тапсырмалар	1			
8	Ақиқат және жалған пікіріне арналған тапсырмалар	1			
9	Ақиқат және жалған пікіріне арналған тапсырмалар	1			
10	Ойлан, тап!	1			
	IV Математикалық ребустар	3			
11	Математикалық ребустарды шешу	1			
12	Математикалық ребустарды шешу	1			
13	Математикалық ребустарды шешу	1			
	V Заңдылықтар	3			
14	Реттілікті сақтау тапсырмалары	1			
15	Реттілікті сақтау тапсырмалары	1			
16	Реттілікті сақтау тапсырмалары	1			
	VI Алгоритм	4			
17	Алгоритмдік логикалық тапсырмалар	1			
18	Алгоритмдік логикалық тапсырмалар	1			
19	Алгоритмдік логикалық тапсырмалар	1			
20	Ойлан, тап!	1			
	VII Комбинациялау	3			
21	Комбинациялауға арналған шытырман тапсырмалар	1			
22	Комбинациялауға арналған шытырман тапсырмалар	1			
23	Комбинациялауға арналған шытырман тапсырмалар	1			
	VIII Орналастыру	4			
24	Заттардың орналасуына арналған логикалық тапсырмалар	1			
25	Заттардың орналасуына арналған логикалық тапсырмалар	1			

26	Заттардың орналасуына арналған логикалық тапсырмалар	1			
27	Ойлан, тап!	1			
	IX Салмақ пен тепе-теңдік	3			
28	Өлшеу	1			
29	Амалдар арқылы салыстыру	1			
30	Не ауыр, не жеңіл? Тепе-теңдік.	1			
	X Қозғалыс. Жылдамдық	4			
31	Жылдамдыққа арналған тапсырмалар	1			
32	Қозғалысқа арналған тапсырмалар	1			
33	Қозғалыс жылдамдығына арналған тапсырмалар	1			
34	Ойлан, тап!	1			
	Барлығы:	34			

Оқушыларға ұсынылатын әдебиеттер тізімі:

1. Математика пәні бойынша бастауыш сынып оқушыларының логикалық ойлау және есептеу дағдыларын дамытуға арналған тапсырмалар жинағы. Көкшетау. «Келешек-2030» ЖШС, 2010
2. Сикырлы пішіндер мен сандар әлемінде. Шымкент. 2003
4. Математикалық жазулар. Алматы кітап баспасы, 2012
5. Қызықты математика Алматы кітап 1998.
6. «Ойнайық та, ойлайық» Алматы кітап 1996.
7. «Кім зерек?» Алматы 1993.
8. «Қызықты математика» Ә.Б.Ақпаева., Л.А.Лебедева., В.В.Буровова «Алматы кітап» 2011ж.
9. «Математикадан дидактикалық ойындар және қызықты тапсырмалар» Ш.Х.Құрманалина., С.Ш. Сәрсенбаева., Р.Қ. Өміртаева «Атамұра» 1997 ж.
10. «Математикадан ойындар мен қызықты тапсырмалар» Т.К.Жикалкина. Алматы «Рауан» 1992 ж.
11. «<https://daryn.online>»
12. «<https://bilimland.kz/ru>»
13. «<https://imektep.kz>»

Пәннің оқу-әдістемелік қамтамасыздандырылуы.

Математика пәнін тереңдетіп оқыту үшін мұғалімдерге көмек ретінде бірнеше қосымша құралдар ұсынылады.

Математика сабақтарында:

Логика әлемі

Математикадан 105 сабақ

Қызықты математика

Тест жұмыстары

Тақырыптық кестелер

Дидактикалық материалдар

Үлестірмелі материалдар

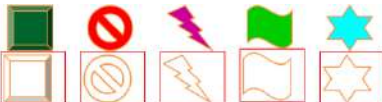
Қызықты ойындар мен тапсырмалар жинағы

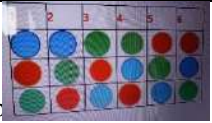
Логикалық есептер

Өзіндік және бақылау жұмыстары

Сабақ тапсырмаларының жауаптары

Бөлімдері	Тапсырма жауаптары
-----------	--------------------

Классикалық логика 3 сағат 1-сабақ	1. Бірдей 2. Жасыл қарындаш 3. Тіқұшақ 4. Сары кішкентай құбыжық																				
2-сабақ	1. Ромб 2. Блокнот 3. Шеңбер мен шаршыда, бірақ үшбұрышта емес																				
3-сабақ	1. Үш жасыл үшбұрыш, бір тікбұрыштан құрастыру 2. Сары-Мерей, қызық-Темір, жасыл-Дариға, көк-Асан. 3. 16 аяқ																				
Геометриялық пішіндер 3сағат 1-сабақ	1. 6 шаршы 2. 3. Қайық 4. Шаршы																				
2-сабақ	1. Үйшік 2. 3. Дөңгелектер																				
3 сабақ	1. 1-ші, 4-ші 2. 3-ші пирамида 3. 																				
Ақиқат және жалған 4 сағат 1-сабақ	1. Өтірікші ата 2. Шелек 3. Өтірікші ата 4. Өртүрлі																				
2-сабақ	1. Арыстан 2. Өтірікші ата 3. 1-ші қызыл телефон																				
3-сабақ	1. Қызыл түсті саптыаяқ 2. 1-ші жейде 3. 1-ші сары көлік																				
4-сабақ	1. 10 айырмашылығы бар 2. Қасқыр, түлкі аю 3. Жанат																				
Математикалық ребустар 3 сағат 1-сабақ	1. Қосу 2. $3+5=8$ $8+4=12$ 3. $26-9=17$ $10+6=16$ 4. $4+17=21$ $20-9=11$																				
2-сабақ	1. $23-10=13$ $16-14=2$ 2. $6+11-4=3$ 3. <table border="1" data-bbox="726 1590 1053 1780"> <tr> <td>2</td> <td>+</td> <td>1</td> <td>=</td> <td>3</td> </tr> <tr> <td>+</td> <td></td> <td>+</td> <td></td> <td>-</td> </tr> <tr> <td>3</td> <td>-</td> <td>2</td> <td>=</td> <td>1</td> </tr> <tr> <td>=</td> <td></td> <td>=</td> <td></td> <td>=</td> </tr> </table>	2	+	1	=	3	+		+		-	3	-	2	=	1	=		=		=
2	+	1	=	3																	
+		+		-																	
3	-	2	=	1																	
=		=		=																	
3 сабақ	1. Ас: <table border="1" data-bbox="758 1792 869 1848"> <tr> <td>5</td> <td>-</td> <td>3</td> <td>=</td> <td>2</td> </tr> </table> 2. Ота... 3. Кітаптар	5	-	3	=	2															
5	-	3	=	2																	
Заңдылықтар 3 сағат 1-сабақ	1. қызыл, жасыл, көк, қызыл. 2. 3 нұсқа 3. мотоцикл, машина. 4. 1,3,2 күлекештер.																				
2-сабақ	1. Бұғы 2. 3-нұсқа																				

	3. 3-нұсқа
3-сабақ	1. 2-нұсқа 2. 3 саны 3. 4 сіріңкелі шаршы
Алгоритм 4 сағат 1-сабақ	1. 3,4,6,2,1,5. суреттер. 2. 3,2,1,4. 3. Көк, жасыл, қоңыр, алқызыл, сары үкілер 4. Шал,әже, немере, ит, мысық, тышқан.
2-сабақ	1. 1-графикалық сурет. 2. Қызыл, сары, көк жұлдызша. 3. Қызыл, көк жасыл жұлдызшф
3-сабақ	1. Жасыл, қызыл, қою көк, күлгін, сары, көк. 2. Жасыл, көк, қызыл 3. Құлын, бота, сиыр,мүйізтұмсық, піл, сусиыры.
Комбинациялау 3 сағат 1-сабақ	1. 12 рет 2. 20 рет 3. 6 рет 4. 110 рет
2-сабақ	1. 2. 2 р 3.12 рет
3- сабақ	1.16 рет 2. а) қызыл,жасыл, сары ә)сары, қызыл,жасыл б) жасыл, сары, қызыл
Орналастыру 4 сағат 1-сабақ	1.6 рет 2. 33 3.12 рет 4. 42 саны
2-сабақ,	1.2 жол 2.6 рет 3.20 рет амандасады
3-сабақ	1. 8 алақан 2. 8 4 таңбалы сан 3. 99 санын ойлады.
Салмақ пен тепе-теңдік 3 сағат 1-сабақ	1. 2,4,5,6 суреттермен өлшейді 2. 2,4 суреттер 3. Үш-үштен 2 бөлікке 4. Мәні 62 сусиыр
2- сабақ	1.Төрт-төрттен әртүрлі түсті бөліп салады. 2. « = » 3.Асқабақ
3-сабақ	1.Ұл бала 2. 59, 25,77,29 3. Шие жеңіл
Қозғалыс. Жылдамдық 4 сағат 1-сабақ	1.Қызыл көлік 2. Мұраттың жылдамдығы артық. 3. Мұрат жылдам 4. 10 секунд
2- сабақ	1. Марат жеңді. 2. Сұр жұлдызкұрт,жасыл жұлдызкұрт, ұлу 3.< = >
3- сабақ	1.екеуі бірдей 2.40 метр жасау керек 3. Дариға 7ден 38 минут кеткенде шықты.

«ҮЗДІК ОҚУ-ӘДІСТЕМЕЛІК ҚҰРАЛ» ХИМИЯ ПӘНІ БОЙЫНША

Рахметкулқызы Мөлдір
Ғ. Мұратбаев атындағы гимназиясы, Байзақ ауданы

Әдістемелік құрал химия пәнін терең түсіну, алған білімін сыныптан тыс жерде, кез-келген жағдайда тиімді пайдалана білуін қамтамасыз етуге арналған тапсырмалардың жинағы. Әдістемелік құрал мақсаты: орта білім беру мазмұнын жаңарту аясында химия пәнінен меңгерген білімі мен біліктілігін анықтау, пәндік дағдыларды пайдалана отырып, берілген проблемаларды шешу үшін жоғары деңгейдегі ойлануын және талдау қабілеттерін тиімді қолдана білуін анықтау бойынша тапсырма ерекшеліктерімен танысуына әдістемелік көмек көрсету болып табылады.

Білім алушылар үшін жақсы практикалық тапсырма құрастыру – жай ғана техникалық жүзеге асыру емес, ол түсіну мәселесі, себебі олар алған білімін тәжірибеде қолданатын болады. Тапсырманың әр түрі нақты оқу мақсатына жету үшін қажетті және өзекті болып саналады. Әдістемелік құралда «Химия» пәні бойынша жаңартылған мазмұндағы оқу бағдарламасы негізінде 10 сынып оқушыларының пәнді түсінуін жеңілдету мақсатында әрбір тарауға қызықты, өмірмен байланысты және ойлау деңгейінің дағдыларын дамытуға арналған тапсырмалар үлгісін ұсынылған. Мұндай тапсырмалар оқушылардың танымдық белсенділіктерін арттырады және оларды енжар ойлаудан арылтады. Сондай – ақ, бұл тапсырмалар жинағы мұғалімдерге тақырыптар бойынша басқа да шығармашылық тұрғыдағы тапсырмаларды құрастыруға бағыт – бағдар береді.

Әдістемелік құрал химия пәні мұғалімдеріне арналған. Әдістемелік құрал химия пәні бойынша оқушылардың жаратылыстану-ғылыми сауаттылығын дамытуға арналған тапсырмаларды әзірлеу және оларға сараптама жасауды үйренуге көмектеседі.

1-тоқсан

Оқу мақсаты: 10.1.2.1 «нуклидтер» мен «нуклондар» ұғымының физикалық мәнін түсіндіру;

Бағалау критерийі: «нуклидтер» мен «нуклондар» ұғымының физикалық мәнін сипаттайды;

Ойлау дағдыларының деңгейі: білу, түсіну, қолдану

Мәтінді оқып шығып тапсырманы орынданыз

Атом – құрамы нуклон мен электроннан тұратын химиялық жолмен бөлінбейтін электробейтарап бөлшек. Атомның негізгі құрамы ядро мен электроннан тұрады. Период кестедегі элементтің реттік нөмірі, сәйкесінше нуклидтегі протон мен электрон сандарына өзара тең деп санасак. Чедвиктің (1920 ж) айтуы бойынша нуклидтегі протон саны – ядро зарядына тең десек:

Тапсырма:

- Атом ядросы 56 протонға 81 нейтронға тең элементтің нуклон санын анықтаңыз;
- Нуклид саны нешеге тең екендігін табыңыз және нуклон мен нуклид сандарын салыстырып, сипаттама беріңіз;

Дескриптор:

- протон және нейтрон сандарының көмегімен нуклонды анықтайды;
- нуклид санын табады, нуклон мен нуклидті салыстырып, сипаттайды;

Оқу мақсаты: 10.1.2.2 табиғи қоспадағы химиялық элемент изотоптарының орташа салыстырмалы атомдық массаларын есептеу

Бағалау критерийі: табиғи қоспадағы химиялық элемент изотоптарының орташа салыстырмалы атомдық массаларын есептейді;

Ойлау дағдыларының деңгейі: білу, түсіну, қолдану

Мәтінді оқып шығып тапсырманы орынданыз

"Күмістелген судың бактерияларды өлтіретін бактерицидтік қасиеті бар. Бірақ ол ешқашан жеке емдеуші дәрі бола алмайды. Құрамында күрделі металл бар суларға күмәнмен қарау керек. Металл ағзада тұрып қалуы мүмкін. Бүйрегі дұрыс істемейтін болса, жәй судың өзінен адамның терісінің астында ісіктер пайда болады. Ал мұндай кезде металл қосылған суды ішудің өзі қауіпті". Егер күмісті нуклид деп санасақ, нуклидтің орташа атомының массасы белгілі болса, нуклид изотоптарының массалық үлестерін анықтауға болады

$$W^n(\text{Э}) = \frac{Ar^n(\text{Э})}{Ar(\text{опт})(\text{Э})} \times \frac{0 + 1}{0 + 100\%}$$

Оқу мақсаты: 10.1.2.3 радиоактивтіліктің табиғатын және радиоактивті изотоптарды қолдануды түсіндіру;

Бағалау критерийі: радиоактивтіліктің табиғатын және радиоактивті изотоптарды қолдану аясын сипаттайды;

Ойлау дағдыларының деңгейі: білу, түсіну, қолдану

Мәтінді оқып шығып тапсырманы орынданыз

Радиоактивтілік – кейбір ядролардың өздігінен түрленуі. Оның үш түрі бар: α , β , γ - сәулелері. Радиоактивті изотоптар – сәуле шығарушы көздер. Радиоактивті изотоптар атомдық реакторларда және элементар бөлшектер үдеткіштерінде дайындалады. Радиоактивті изотоптар ғылымда, медицинада, техникада зор энергия шығаратын шағын көздер ретінде кең түрде қолданады.

Тапсырма:

- Радиоактивті изотоптардың медицинада пайдалануына бір мысал келтіріңіз;
- Радиоактивті ыдырау реакция теңдеуін жазыңыз.

- Белгісіз элементтің атом немесе изотоп екендігін дәлелдеңіз.

Оқу мақсаты: 10.1.2.5 ядролық реакциялар теңдеулерін құрастыру

Бағалау критерийі: ядролық реакциялар теңдеулерін құрастырады;

Ойлау дағдыларының деңгейі: білу, түсіну, қолдану

Дескриптор:

- Радиоактивті изотоптың медицинада қолдану аясына бір мысал келтіреді;
- Радиоактивті ыдырау реакция теңдеуін жазады;
- Белгісіз элементтің атом немесе изотоп екендігін дәлелдейді.

Оқу мақсаттары: 10.1.3.1 квант сандарының мәні мен сипаттамасын атау;
10.1.3.2 электрон орбитальдарын толтыру ережесін: минимальді энергия принципі, Паули принципі, Хунд ережесін қолдану;

Бағалау критерийі: квант сандарының мәні мен сипаттамасын ажыратады; электрон орбитальдарын толтыру ережесін: минимальді энергия принципі, Паули принципі, Хунд ережесін қолданады;

Ойлау дағдыларының деңгейі: білу, түсіну, қолдану

Мәтінді оқып шығып тапсырманы орынданыз

Электронның күйі үш өлшемді кеңістікте сипатталады. Оларды бас квант сандары деп атайды және n, l, m_l, m_s деп белгілейді.

Бас квант саны (n) – энергетикалық деңгейді сипаттайды және электрондық кабат деп аталады:

$$N = 2n^2$$

Орбиталь квант саны (l) – атомдық орбитальдың пішінін сипаттайды және энергетикалық деңгейше деп аталады:

$$L = n - 1$$

Магнит квант саны (m_l) – орбитальдардың кеңістікте орналасуын сипаттайды:

$$m_l = 2l + 1$$

Спин квант саны (m_s) – электрон өз осінен айналып, қарама – қарсы екі бағытта айналады:

$$m_s = \pm \frac{1}{2}$$

Тапсырма:

а) Массасы 9,6 грамм белгісіз элемент 6,4 грамм молекулалық оттегімен әрекеттесіп, құрамы ЭО оксидін түзеді. Белгісіз элементті анықтаңыз.

б) Осы элементтің Паули принципіне сәйкес электрондық конфигурациясын және графикалық формуласын жазыңыз.

Оқу мақсаттары: 10.2.1.1 химиялық элемент атомдарының физикалық қасиеттерінің өзгеру заңдылықтарын сипаттау; атом радиусы, иондану энергиясы, электронтартқыштық, электртерістілік және тотығу дәрежесі

10.2.1.2 период және топ бойынша химиялық элементтердің оттекті және сутекті қосылыстарының қышқылдық-негіздік қасиеттерінің өзгеру заңдылығын түсіндіру

Бағалау критерийі: химиялық элемент атомдарының физикалық қасиеттерінің өзгеру заңдылықтарын: атом радиусын, иондану энергиясын, электронтартқыштық, электртерістілік және тотығу дәрежесін сипаттайды;

период және топ бойынша химиялық элементтердің оттекті және сутекті қосылыстарының

Оқу мақсаты: 10.2.1.3 периодтар және топтар бойынша химиялық элементтердің қосылыстарының тотығу- тотықсыздану қасиеттерінің өзгеру заңдылықтарын болжау

Бағалау критерийі: периодтар және топтар бойынша химиялық элементтердің қосылыстарының тотығу- тотықсыздану қасиеттерінің өзгеру заңдылықтарын сипаттайды;

Ойлау дағдыларының деңгейі: білу, түсіну, қолдану

Мәтінді оқып шығып тапсырманы орынданыз

Ядролық реакция – атом ядроларының басқа элементар бөлшектермен немесе бір – бірімен әрекеттескен кездегі өзгеруі.

Ядролық қалдықтар уранның 90% -дан астамын құрайды. Сондықтан, пайдаланылған отынның (сынықтардың) құрамында әлі де қолданыстағы отынның 90% -ы бар. Ядролық қалдықтардағы ең ұзақ өмір сүретін радиоактивті қалдықтар отын ретінде қолданыла алатын нуклидтер болып табылады: р және қосалқы серия элементтері. Егер бұл материалдар қайта өңдеу арқылы жанармай үшін жағылса, ядролық қалдықтар жүздеген мың емес, бірнеше жүз жыл бойы радиоактивті болып қалады.

Тапсырма:

а) Уран ${}_{92}^{235}U$ ядросы бір нейтрон әсерінен екі бөлшекке бөлінді және 2 нейтрон босап шықты. Бір бөлшек ядросы ${}_{54}^{140}Xe$ болса, екінші бөлшекті анықтаңыз.

Дескриптор:

Ядролық реакция теңдеуін жазады;

Оқу мақсаты: 10.1.4.9 ионды байланысты қосылыстар үшін «нүктелер мен айқыштар» диаграммасын құрастыру;

Бағалау критерийі: ионды байланысты қосылыстар үшін «нүктелер мен айқыштар» диаграммасын құрастырады;

Ойлау дағдыларының деңгейі: білу, түсіну, қолдану

Мәтінді оқып шығып тапсырманы орынданыз

Бұл ерітінді медицинада гипертониялық физиологиялық ерітінді деп аталады. Себебі тыныс алу жолын кеңейту үшін ингалятор ретінде қолданады. Ол өз кезегінде тыныс алу жолдарының бітелуін азайтады, өкпенің проблемаларын азайтады және науқастардың ұзақ өмір сүру сапасын жақсартады. Сондай – ақ, дәрігерлер бұл ерітіндіні бас миының ісінуін және бас сүйегінің қысымын төмендету үшін көк тамыр арқылы жібереді.

Тапсырма:

- белгісіз ерітіндінің формуласын анықтаңыз;
- формуладағы элементтерді «нүктелер мен айқыштар» диаграммасын құрастыру арқылы байланысты сипаттаңыз;

Дескриптор:

- белгісіз ерітіндінің формуласын анықтайды;
- формуладағы элементтерді «нүктелер мен айқыштар» диаграммасын құрастыру арқылы байланысты сипаттайды;

Оқу мақсаты: 10.1.4.3 ковалентті байланыстың қасиеттерін сипаттау;

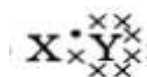
Бағалау критерийі: ковалентті байланыстың қасиеттерін сипаттайды;

Ойлау дағдыларының деңгейі: білу, түсіну, қолдану

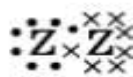
Мәтінді оқып шығып тапсырманы орынданыз

Атомдар арасында бар күшті тартымды күштердің нәтижесінде химиялық байланыстар арқылы басқа атомдарға байланыс бар. Сонымен, химиялық байланыс қандай? Бұл эртүрлі атомдардың электрондары бір-бірімен өзара байланысқан кезде пайда болатын аймақ. Химиялық байланыстарға қатысатын электрондар - атомның сыртқы қабығынан табылған электрондар болып табылатын валенттілігі электрондары. Екі атом бір-біріне жақындағанда бұл сыртқы электрондар өзара әрекеттеседі. Электрондар бір-бірін қудалайды, бірақ олар атомдардағы протондарға тартылады. Күштердің өзара әрекеттестігі бір-бірімен байланыстыратын және бір-бірімен жабысатын кейбір атомдарға әкеп соғады.

Химиялық байланыстар энергетикалық және геометриялық параметрлерімен (өлшемдерімен) сипатталады. **Байланыс энергиясы** химиялық байланыс беріктігін ің өлшемі. Бұл энергия байланысты бұзу (үзу) үшін қажет. Мұндай тұста молекула негізгі күйде және $T=0$ Кельвин байланыс энергиясының шамасы 100-1000 кДж/моль аралығында болады. Геометриялық параметрлерге химиялық байланыстың ұзындығы (молекуладағы, комплекстегі, кристалдағы және т.б.); байланыстардың арасындағы бұрыштар жатады. **Байланыс ұзындығы** – ол молекуладағы немесе кристалдағы атомдар ядросы ортасының (центрлерінің) арақашықтығы. Әдетте, байланыс ұзындығы азайған сайын байланыс энергиясы өседі және оған сәйкес молекуланың тұрақтылығы да арта түседі.

Ә)

В)

Тапсырма:

Үш электронды формула беріңді:

- мына берілгендердің: NH_3 , HCl , O_2 , F_2 , N_2 , H_2 , HBr , Cl_2 , PH_3 қайсысы жоғарыда берілген үш формулаға сәйкес келеді? Бөліп жазыңыз;
- жоғарыда берілген үш формула бойынша байланыстың түзілу механизмін жазыңыз;
- түзілген байланыстардың қасиеттерін сипаттаңыз;

Оқу мақсаты: 10.1.4.11 металдық байланыстың табиғатын және оның металдардың физикалық қасиеттеріне әсерін түсіндіру;

Бағалау критерийі: металдық байланыстың табиғатын және оның металдардың физикалық қасиеттеріне әсерін сипаттайды;

Ойлау дағдыларының деңгейі: білу, түсіну, қолдану

Мәтінді оқып шығып тапсырманы орынданыз

Күміс ыдыс пен шыны ыдысты салыстырғанда, күміс ыдыс жылуды 500 еседей жылдам өткізеді. Көптеген металдардың жылуөткізгіштігінің өзгеру реті электрөткізгіштігінің өзгеру ретімен сай келеді. Алюминийдің жылуөткізгіштік қасиетіне металдық байланыстың әсерін түсіндіріңіз.

Тапсырма:

Ыдыстағы қайнаған суға шыны таяқша, алюминий және ағаш таяқшаларын саламыз. Таяқшаларды 20 секундтан кейін қолмен ұстап көргенде алюминий таяқша барлығынан ыстық болды.

а) Алюминийдегі металдық байланыстың табиғатын сипаттаңыз. Жауабыңызды сызбанұсқа түрінде көрсетіңіз

б) Алюминийдің жылуөткізгіштік қасиетін күміспен салыстырыңыз

Дескриптор:

а) Алюминийдегі металдық байланыстың табиғатын сипаттайды; Жауабын сызбанұсқа түрінде көрсетеді;

б) Алюминийдің жылуөткізгіштік қасиетін күміспен салыстырып, сипаттайды;

Оқу мақсаты: 10.1.4.12 сутекті байланыстың түзілу механизмін түсіндіру;

Бағалау критерийі: сутекті байланыстың түзілу механизмін сипаттайды;

Ойлау дағдыларының деңгейі: білу, түсіну, қолдану

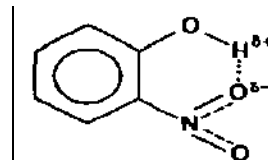
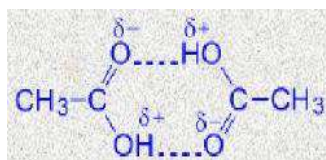
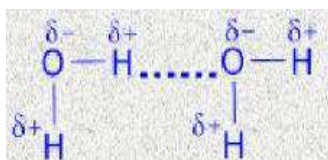
Мәтінді оқып шығып тапсырманы орынданыз

Сутектік байланыс табиғатта кең таралған және оның көптеген химиялық және биологиялық процестер үшін маңызы зор. Сутектік байланысты тек молекуласындағы сутек атомы күшті электртерістілікті атомдармен (F, O, Cl, N, S, және т.б.) байланысқан зат қана түзе алады. Сутектік байланыс тек молекулааралық қана (әртүрлі молекулалар арасында) болмай, ол бір молекуланың ішінде де (бір молекула ішіндегі әртүрлі топтар арасында) бола алады. Сутек атомы – ішкі электрондық қауызы жоқ және өте кіші өлшемде болғандықтан, көрші теріс полюстенген атомның электрондық қауызы ішіне еніп кетуге қабілетті.

Тапсырма:

а) Суретте берілген сутектік байланыстың түрлерін анықтаңыз;

б) Сутекті байланыстың түзілу механизмін түсіндіріңіз;

Дескриптор:

а) Суретте берілген сутектік байланыстың түрлерін ажыратады;

Оқу мақсаты: 10.1.4.4 гибридтелу түрінің әртүрлілігінің физикалық мәнін түсіндіру; 10.1.4.5 заттың құрылысы мен қасиеттерінің өзара байланысын түсіндіру;

Бағалау критерийі: гибридтелу түрінің әртүрлілігінің физикалық мәнін сипаттайды; заттың құрылысы мен қасиеттерінің өзара байланысын сипаттайды;

Ой

Мәтінді оқып шығып тапсырманы орынданыз

Бұл газдың барлық атомдары ковалентті байланыстармен біріктірілген, демек, металл жоқ. Оның сипаттамалары арасында бұл өте тұтанғыш газ және суда жақсы ерімейтіні бар. Бұл көміртегі диоксидінен гөрі көп жылуды сақтап, планета жеріндегі парниктік әсерге жауапты газдардың бірі. Бұл өсімдіктер сияқты органикалық элементтердің шіруі нәтижесінде болғанымен, иісі жоқ және түсі жоқ газ. Егер бұл газ көп мөлшері деммен жұтылса, мүмкін адамдарда естен тану, тұншығу немесе жүректің тоқтап қалуы сияқты белгілі бір ауруларды тудырады. Бұл табиғи түрде болатын газ екенін ұмытпаңыз, сондықтан ол зиянды болмауы керек. Алайда, бұл анаэробты ыдырау процесінде, оттегінің, органикалық заттардың қатысуынсыз жүреді.

Негізінен аталған газ кен орындарынан алынады, отын ретінде және өнеркәсіпте қолданылады.

Тапсырма:

- а) белгісіз газды анықтаңыз;
- б) гибридтелген молекулаларына қандай геометриялық құрылыс тән және сызбанұсқасын ұсыныңыз;
- с) электрондық және кеңістіктік құрылымына тәуелділігін түсіндіріңіз;

Дескриптор:

- а) белгісіз газды анықтайды;
- б) гибридтелген молекулаларына қандай геометриялық құрылыста екендігін сызбанұсқа арқылы көрсетеді;
- с) электрондық және кеңістіктік құрылымына тәуелділігін сипаттайды;

Оқу мақсаты: 10.1.4.13 кристалл тор типтері және байланыс түрлері әртүрлі қосылыстардың қасиеттерін болжау;

Бағалау критерийі: кристалл тор типтері және байланыс түрлері әртүрлі қосылыстардың қасиеттерін сипаттайды;

Ойлау дағдыларының деңгейі: білу, түсіну, қолдану

Мәтінді оқып шығып тапсырманы орынданыз

Металл кальцийді қарапайым А затымен әрекеттестіргенде В қосылысы түзіледі, ондағы металлдың массалық үлесі 36% құрайды. В заты тұз қышқылының кальций карбонатына әсерінен пайда болатын түссіз немесе ақ қатты зат.

Тапсырма:

- а) В затының эмпирикалық формуласын жазыңыз және байланыс түрін анықтаңыз
- б) В қосылысының кристалдық тор моделін сызыңыз
- с) В қосылысының физикалық және химиялық қасиеттерін болжап, ойыңызды дәптерге түсіріңіз.

Дескриптор:

- а) В затының эмпирикалық формуласын жазады және байланыс түрін анықтайды;
- б) В қосылысының кристалдық тор моделін сызады;
- с) В қосылысының физикалық және химиялық қасиеттерін болжап, ойын дәптерге жазады;

Оқу мақсаты: 10.1.1.3 зат мөлшері ұғымын және стехиометриялық заңдарды қолданып есептеулер жүргізу;

Бағалау критерийі: зат мөлшері ұғымын және стехиометриялық заңдарды қолданып есептеулер жүргізеді;

Ойлау дағдыларының деңгейі: білу, түсіну, қолдану

Оқу мақсаты: 10.2.2.2 бастапқы заттардың белгілі зат мөлшерлері (массалары, көлемдері, бөлшек сандары) бойынша реакцияға қатысқан заттардың біреуі артық мөлшерде және құрамында белгілі үлесте қоспалары бар болған жағдайда реакция өнімдерінің зат мөлшерлерін (массаларын, көлемдерін, бөлшек сандарын) есептеу;

Бағалау критерийі: бастапқы заттардың белгілі зат мөлшерлері (массалары, көлемдері,

Оқу мақсаты: 10.2.2.3 теориялық мүмкіндікпен салыстырғандағы реакция өнімінің шығымын процентпен есептеу;

Бағалау критерийі: теориялық мүмкіндікпен салыстырғандағы реакция өнімінің шығымын процентпен есептейді;

Ойлау дағдыларының деңгейі: білу, түсіну, қолдану

10.1 D Стехиометрия

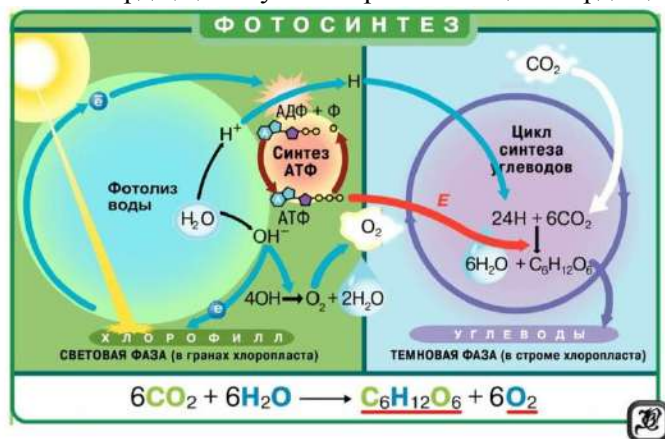
Оқу мақсаты: 10.1.1.3 зат мөлшері ұғымын және стехиометриялық заңдарды қолданып есептеулер жүргізу

Бағалау критерийі:

химияның негізгі стехиометриялық заңдарының тұжырымдамасын, қолдану аясын сипаттайды; зат массасының сақталу заңы, көлем қатынастар заңы, Авогадро заңын негізіне есептер шығарады.

Ойлау дағдыларының деңгейі: Білу және түсіну, қолдану

Тапсырма: Фотосинтез – күн сәулесі әсерінен бейорганикалық заттардан фотосинтездік пигменттердің қатысуымен органикалық заттардың синтездеу процесі.

Фотосинтез процесіне қатысатын бейорганикалық заттармен мен синтезделетін органикалық заттарды анықтап, төменде берілген кестені есептеу жүргізе отырып толтырыңыз:

Заттар	Формуласы	М (г/моль)	m (г)	n (моль)
		18		6
Глюкоза			90	
		44		2
Оттегі газы			32	

Фотосинтез процесіне қатысатын газдарды анықтап, көлемдерін есепте

Формуласы	V(л)	n (моль)

Дескриптор: Білім алушы

H₂O формуласын жазады, массасын есептейді;

C₆H₁₂O₆ молярлық массасын есептеп, зат мөлшерін табады;

CO₂ формуласын жазады, m есептейді;

O₂ молярлық массасын есептеп, зат мөлшерін есептейді.

O₂, CO₂ формуласын жазады, зат мөлшері арқылы V есептейді;

10.1 D Стехиометрия

Оқу мақсаты: 10.2.2.3 теориялық мүмкіндікпен салыстырғандағы реакция өнімінің шығымын процентпен есептеу

Бағалау критерийі:

теориялық мүмкіндікпен салыстырғандағы реакция өнімінің шығымын процентпен есептеді.

Ойлау дағдыларының деңгейі: Білу және түсіну, қолдану

Тапсырма:

Химиялық зауытта 200 кг құм көміртегімен бірге қыздырылып нәтижесінде 104,8 кг кремний карбиді мен белгілі бір мөлшерде көміртегі моноксиді алынды, реакция өнімінің шығымын анықтаңдар.

Жоғарыда берілген есепте реакция өнімінің шығым 75% деп есептеп, реакция кезінде түзілген кремний карбидінің массасын табуға кері есеп құрастыр.

Дескриптор: Білім алушы

теориялық мүмкіндікпен салыстырғандағы реакция өнімінің шығымын процентпен есептеді; берілген үлес бойынша өнімнің массасын есептеуге есеп құрастырып, анықтайды.

II-тоқсан

10.2A Термодинамикаға кіріспе

Оқу мақсаты:

10.3.1.1 ішкі энергия және энтальпия өзгерістер жылу эффектісі болып табылатындығын түсіну;

10.3.1.2 химиялық реакциялар - байланыстардың үзілуі мен жаңа байланыстардың түзілу процесін қамтитындығын түсіну;

10.3.1.3 реакцияның энтальпия өзгерісін тәжірибе жүзінде анықтау және оны анықтамалық деректер негізінде есептеу

Бағалау критерийі:

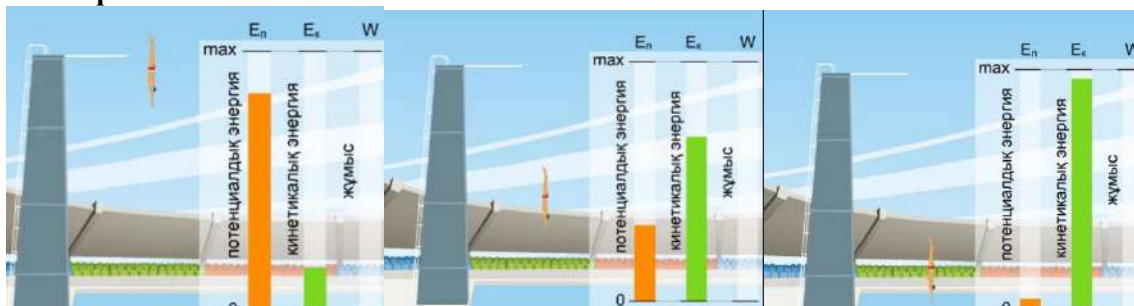
ішкі энергия және энтальпия өзгерістер жылу эффектісі болып табылатындығын ажыратады;

химиялық реакциялар - байланыстардың үзілуі мен жаңа байланыстардың түзілу процесін қамтитындығын анықтайды;

реакцияның энтальпия өзгерісін тәжірибе жүзінде анықтау және оны анықтамалық деректер негізінде есептей алады.

Ойлау дағдыларының деңгейі: Білу және түсіну, қолдану

Тапсырма:

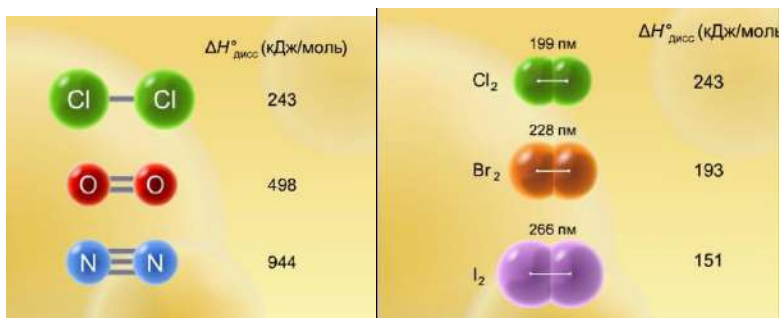
А сурет

В сурет

С сурет

А, В, С суреттерін салыстырып энергия өзгерісін сипаттаңдар.

Энергияның түрлеріне қарай жіктеп, тұжырымда.
Энергия түрлеріне қарай екі мысал келтір.

Д сурет

Е сурет

Д және Е суреттерінде байланыс энтальпиясына әсер ететін факторлар көрсетілген
Д және Е суреттері бойынша байланыс энтальпиясының өзгеру заңдылықтарын тұжырымда.

Байланыс	$\Delta H_{\text{дисс}}^{\circ}$ (кДж/моль)
H-H	436
H-Cl	427

Кестеде берілген мәліметтерге сүйеніп, хлорсутектің түзілу энтальпиясын есепте.

Дескриптор: Білім алушы

суреттерді салыстырып энергия өзгерісін сипаттайды;
энергияның түрлеріне қарай жіктеп, тұжырымдайды;
энергия түрлеріне қарай екі мысал келтіреді;
суреттері бойынша байланыс энтальпиясының өзгеру заңдылықтарын тұжырымдайды;
берілген мәліметтерге сүйеніп, хлорсутектің түзілу энтальпиясын есептейд

10.2А Термодинамикаға кіріспе

Оқу мақсаты: 10.3.1.4 Гесс заңының физикалық мәнін түсіндіру және оны химиялық реакцияның энтальпия өзгерісін есептеу үшін қолдана алу

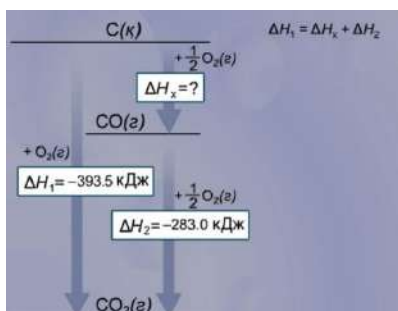
Бағалау критерийі:

Гесс заңының физикалық мәнін түсіндіру және оны химиялық реакцияның энтальпия өзгерісін есептей алады;

Ойлау дағдыларының деңгейі: Білу және түсіну, қолдану

Тапсырма: 1. Көміртек монооксидінің түзілу энтальпиясын тікелей анықтау мүмкін емес, себебі бұл қосылысты құраушылы элементтерден тікелей алу қиындық туғызады. Суретте берілген өлшемдерді пайдаланып, көміртек монооксидінің түзілу энтальпиясын есепте.

2. Анықталған түзілу энтальпиясының мәні бойынша реакцияның жылу эффектісіне сәйкестігін анықта

1. _____

2.

Дескриптор: Білім алушы

берілген ақпараттарды пайдаланып, есептеу жүргізеді;
түзілу энтальпиясының мәні бойынша реакцияның жылу эффектісіне сәйкес типін анықтайды.

10.2А Термодинамикаға кіріспе

Оқу мақсаты: 10.3.1.5 энтропияны жүйенің ретсіздік өлшемі ретінде түсіндіру және оны анықтамалық деректер арқылы есептеу

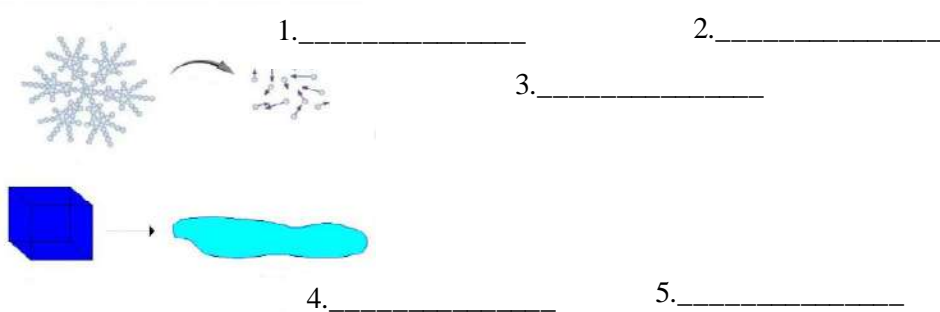
Бағалау критерийі:

энтропияны жүйенің ретсіздік өлшемі ретінде біле отырып, оны анықтамалық деректер арқылы есептей алады;

Ойлау дағдыларының деңгейі: Білу және түсіну, қолдану

Тапсырма:

Табиғатта су үш күйде болады: қатты, сұйық, газ. Мұздың еру үрдісі суретте көрсетілген. Суреттегі реттілік бойынша энтропия өзгерісін сипаттайтын сәйкес сөздерді бос орындарға жаз. *Реттелген, мұз, жоғары энтропия, мұз кристалдары, реттелмеген, төмен энтропия, су, уақыт, сұйық су, $\Delta S > 0$.*

Мұздың еруі мен судың газға айналуы кезіндегі энтропияны _____ ыстырып тұжырымдаңыз.

Есептеу жүргізбей берілген реакциялардың энтропия өзгерісін таңбасының арасындағы сәйкестікті анықтап сызықтармен сәйкестендіріңіз: 7. _____ 8. _____

1. $N_2(g) + 3H_2(g) = 2NH_3(g)$	_____	_____
2. $2H_2(g) + O_2(g) = 2H_2O(g)$	9. _____	10. _____
3. $NH_4NO_3(s) = N_2O(g) + 2H_2O(g)$	_____	_____

Дескриптор: Білім алушы

энтропия өзгерісін сәйкес сөздерді қойып сипаттайды;
зат күйлері мен энтропия өзгерісін тұжырымдайды;
реакциялардың энтропия өзгерісін таңбасының арасындағы сәйкестендіреді.

10.2А Термодинамикаға кіріспе

Оқу мақсаты: 10.3.1.6 Гиббс тің бос энергия өзгерісін түсіндіру және анықтамалық деректер арқылы есептеу;

10.3.1.7 термодинамикалық мәндер бойынша реакцияның өздігінен жүру бағытын болжау

Бағалау критерийі:

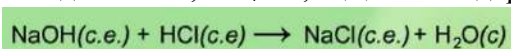
Гиббс тің бос энергия өзгерісін түсіндіру және анықтамалық деректер арқылы есептейді;
термодинамикалық мәндер бойынша реакцияның өздігінен жүру бағытын болжайды.

Ойлау дағдыларының деңгейі: Білу және түсіну, қолдану

Тапсырма:

Көптеген салалардың технологиялық процестерінен шыққан өндірістік ағынды суларда сілтілер мен қышқылдар, сондай-ақ ауыр металдардың тұздары бар. Биооксиданттар мен су

айдындарындағы физико-химиялық және биохимиялық процестердің бұзылуын болдырмау үшін, және де ағынды сулардан ауыр металдардың тұздарын тұндыру үшін, судағы қышқыл мен сілтілілерді бейтараптандырады. рН = 6,5 болатын сулар іс жүзінде бейтарап болып саналады. Ағынды сулар көбінесе минералды қышқылдармен ластанады олар: H_2SO_4 , HNO_3 , HCl қышқылдары мен олардың қоспалары. Қышқыл суларды бейтараптандыру үшін сілтіні қолдануға болады: $NaOH$, NH_4OH , ең қол жетімді реагент - бұл кальций гидроксиді $Ca(OH)_2$.

Қосылыс	$\Delta H_{\text{тұз}}^\circ$ (кДж/моль)	S° (Дж/К*моль)
$NaOH(c.e.)$	-470	48
$HCl(c.e.)$	-167	57
$NaCl(c.e.)$	-407	116
$H_2O(c)$	-286	70

Термодинамикалық деректерді пайдаланып тұз қышқылы HCl мен натрий гидроксиді $NaOH$ арасындағы бейтараптану реакциясының стандартты Гиббс энергиясының өзгерісін есептеңдер.

Есептің нәтижесінде алынған термодинамикалық мәндер бойынша реакцияның өздігінен жүру мүмкіндігін анықтаңдар.

Дескриптор: Білім алушы

термохимиялық деректерге сүйеніп бейтараптану реакциясының стандартты Гиббс энергиясының өзгерісін есептейді;
есептің нәтижесінде алынған термодинамикалық мәндер бойынша реакцияның өздігінен жүру мүмкіндігін анықтайды.

10.2 В Кинетика

Оқу мақсаты: 10.3.2.1 гомогенді және гетерогенді реакциялар үшін жылдамдық өрнегін білу;
10.3.2.2 қарапайым реакциялардың орташа жылдамдығына есептеулер жүргізу

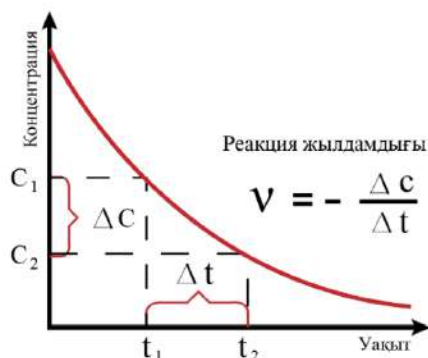
Бағалау критерийі:

гомогенді және гетерогенді реакциялар үшін жылдамдық өрнегін жазады;
қарапайым реакциялардың орташа жылдамдығын есептейді.

Ойлау дағдыларының деңгейі: Білу және түсіну, қолдану

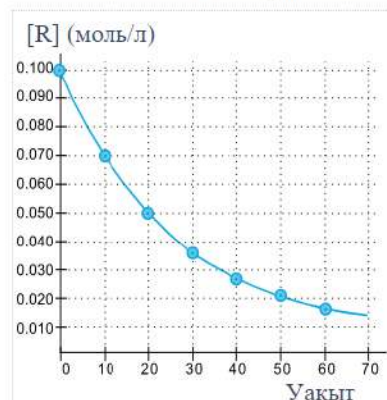
Тапсырма:

Берілген график арқылы реакция жылдамдығы өзгеруін түсіндір. Формулада неліктен теріс таңбаның көрсетілгенін түсіндір. Гомогенді және гетерогенді реакциялар үшін жылдамдықты өрнектейтін формуланы жазып сипаттама беріңіз.

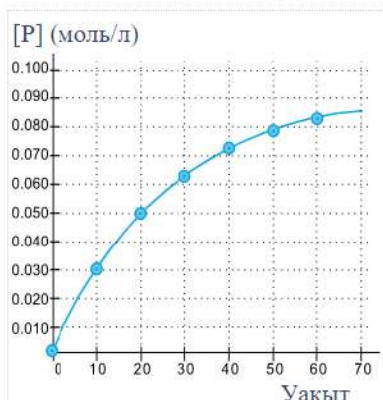

2. Егер реакция барысында бөлшектер жеткілікті энергиямен соқтығыспаса не болуы мүмкін?
Жауабыңызды жазыңыз

[R] реагенттің уақытқа
байланысты концентрациясы

[P] өнімнің уақытқа
байланысты концентрациясы

Графикті қолдана отырып бірнеше дұрыс тұжырымдамаларды тандаңыз:
Реакцияның жылдамдығы уақытқа байланысты өзгереді.

Уақыт тәуелділігінің графигі тіктеу болғанда реакция жылдам жүреді

Екі графикте, бір уақытта көрсетілген реакция жылдамдығы бірдей

Реакцияның жылдамдығы уақытқа байланысты тұрақты

Екі графикте, бір уақытта көрсетілген реакция жылдамдығы әртүрлі

Уақыт тәуелділігінің графигі тіктеу болғанда реакция баяу жүреді

4. Химиялық реакция кезінде $A+B=C$ теңдеуінесәйкесжүреді. Тәжірибенәтижесімынадай:

Концентрация	A	B	C
Бастапқы	2,7 моль\л	2,5 моль\л	0
1\2 сағәткенненкейін	2,5 моль\л	?	?

Кестедегісұрақбелгісіорнынаконцентрациялардыжәнеберілгенуақыттағыреакцияныңорташажүружылдамдығынесептеңіз.

Дескриптор: Білім алушы

гомогенді және гетерогенді реакциялар үшін жылдамдық өрнегін жазады;

реакцияның жүруі мен өнімнің түзуін немесе кері үрдістің жүруін болжап жазады;

Графикті бойынша бірнеше дұрыс тұжырымдамаларды анықтайды;

қарапайым реакциялардың орташа жылдамдығын есептейді.

10.2 В Кинетика

Оқу мақсаты: 10.3.2.5 химиялық реакция жылдамдығына қысымның әсерін түсіндіру

10.3.2.4 әрекеттесуші массалар заңы бойынша есептеулер жүргізу;

Бағалау критерийі:

химиялық реакция жылдамдығына қысымның әсерін ажыратады;

әрекеттесуші массалар заңы бойынша есептеулер жүргізе алады.

Ойлау дағдыларының деңгейі: Білу және түсіну, қолдану

Тапсырма:

Газдар үшін концентрация қысымға тікелей тәуелді. Қысым артқанда газдар концентрациясы артады. Бұл тәуелділіктің математикалықөрнегі (идеал газ үшін)– Менделеев-Клайпейрон теңдеуі $pV = nRT$. Сондықтан, егерреагенттерарасында газ тәріздізаттаркездесетінболса, ондақысымдыарттырғанда реакция жылдамдығыартады, қысымдытөмендеткендекемиді.

Дұрыс тұжырымдарды тап.

Дұрыс жауап саны: 2

Қысым сұйық фазада жүретін реакция жылдамдығына газ фазасындағы реакциялардағыдай әсер етеді.

Қысымның төмендеуі реакция жылдамдығының баяулауына алып келеді.

Қысым газ фазасында жүретін соқтығысулар санына әсер етеді.

Реагенттер концентрациясы қысым жоғарылауымен өзгермейді.

Ерітіндіде жүретін химиялық реакция теңдеуі $3A + B = 2C$. А және В заттары газ күйінде.

Әрекеттесуші қоспаның қысымын үш есе арттыратын болса, оның жылдамдығы қалай өзгереді?

Жауабыңызды жазыңыз

Дескриптор: Білім алушы

химиялық реакция жылдамдығына қысымның әсерін ажыратады; әрекеттесуші массалар заңы бойынша есептеулер жүргізеді.

10.2 В Кинетика

Оқу мақсаты: 10.3.2.6 химиялық реакция жылдамдығына температураның әсерін тәжірибе жүзінде зерделеу;

10.3.2.8 Вант-Гофф ережесі бойынша есептеулер жүргізе алу;

Бағалау критерийі:

химиялық реакция жылдамдығына температураның әсерін тәжірибе жүзінде зерделейді;

Вант-Гофф ережесі бойынша есептеулер жүргізе алады.

Ойлау дағдыларының деңгейі: Білу және түсіну, қолдану

Тапсырма:

<p>Бұл процесті қыздыру арқылы жылдамдатуға бола ма? Иә, қыздыру кезінде температура жоғарлаған сайын сылақ ертіндісі тез кеуіп жабысады. Жоқ, себебі сылақ ертіндісінің химиялық құрамы өзгергендіктен қыздыру көмектеспейді</p>	 <p>Құрылыс жұмыстарын жасап жатқан жұмысшылар сылақ ертіндісін дайындау үшін ескі әкті қолданды. Жасалған сылақ ертіндісі қабырғаға нашар жабысып, жұмысшылардың уақытын алды.</p>
<p>Бұл процедураны бөлмені электр жылытқыштарымен жылыту арқылы ауыстыруға бола ма? Сылақ ертіндісінде сөндірілген әк болса оның қатуы кезінде болатын процестің реакция теңдеуін жазыңыз. Қыздыру құралдары сылақ ертіндісіне қалай әсер етеді. Жауабын жазыңыз</p> <p>_____</p> <p>_____</p> <p>_____</p>	 <p>Сылақ жұмыстарын орындау кезінде оның қатаюын тездету үшін бөлмеге жанып тұрған көмірі бар қыздыру пештері енгізіледі.</p>

<p>Егер температуралық коэффициент 2гең болса. Қабырғадағы сылақтың кебу уақытын есептеп анықтаңдар.</p> <p>_____</p> <p>_____</p> <p>_____</p>	<p>Қыздыру пештерінің әсерінен бөлмедегі сылақ 40 ° С көтерген кезде сылақ 2 сағатта кепті, ал температура 45° С көтерсек қабырғадағы сылақ неше уақытта кебеді?</p>
---	--

Дескриптор: Білім алушы

берілген процеске температура әсерінің бар жоқтығын анықтайды;
көмір пештері мен электр пештерінен бөлінетін жылуды салыстырады;
пештерден бөлінген газдармен сөндірілген әктің арасындағы реакция теңдеуін жазады;
берілген температурада реакцияның аяқталу уақытын есептеп анықтайды.

10.2 В Кинетика

Оқу мақсаты: 10.3.2.11 катализ процесінің мәнін түсіндіру;
10.3.2.12 гомогенді және гетерогенді катализді ажырату;

Бағалау критерийі:

катализ процесінің мәнін сипаттайды
гомогенді және гетерогенді катализді ажыратады;

Ойлау дағдыларының деңгейі: Білу және түсіну, қолдану

Тапсырма:

<p>Сұрақ Жүннен жасалған киімдер не себепті қоспасы бар кір жуғыш ұнтақпен жуғанда жұмсақ әрі үлпілдек болады ? Жауабын жазыңыз</p> <p>_____</p> <p>_____</p> <p>Кір жуғыш ұнтақтарға арналған нұсқаулықты ұстану керекпа немесе қолдануды жалғастыру қолайлы ма? Жауабын жазыңыз</p> <p>_____</p> <p>_____</p>	 <p>Биологиялық белсенді қоспалары бар кір жуғыш ұнтақтарға арналған нұсқаулықта бұл құралдарды табиғи жібек пен жүннен жасалған бұйымдарды жуу үшін қолдануға болмайтыны айтылған. Дегенмен, үй шаруасындағы әйелдер аталған қоспасы бар кір жуғыш ұнтақтармен жүннен жасалған киімдерді әдейі жуады және жуғаннан кейін киімдер жұмсақ әрі үлпілдек болады деп айтады.</p>
<p>Күкірт(IV) оксидінің тотығуы кезінде азот (II) оксиді молекуласы қандай қызмет атқарады? Бір дұрыс жауапты таңдаңыз Аралық комплекс түзеді Күкіртті тотықтырады Тежегіш қызметін атқарады Реакцияда оттегін тасымалдайды</p>	<p>Күкірт(IV) оксидінің тотығуы екі сатыда жүреді</p> <p> $2\text{NO}(g) + \text{O}_2(g) \rightarrow 2\text{NO}_2(g)$ $\text{NO}_2(g) + \text{SO}_2(g) \rightarrow \text{NO}(g) + \text{SO}_3(g)$ </p> <p>аралық комплекс</p>

Күкірт(VI) оксидін күкірт (IV) оксидінен катализатор (V_2O_5 және Pt) қатысында тотықтырып алады. Осы реакциялардың айырмашылығын түсіндіріңіз
 Жауабын жазыңыз

Дескриптор: Білім алушы

катализ процесінің мәнін сипаттайды;
 гомогенді және гетерогенді катализді ажыратады.

10.2С Химиялық тепе-теңдік

Оқу мақсаты: 10.3.3.1 химиялық тепе-теңдіктің динамикалық сипатын түсіндіру

Бағалау критерийі:

химиялық тепе – теңдіктің динамикалық сипатын жазады;

Ойлау дағдыларының деңгейі: Білу және түсіну, қолдану

Тапсырма:

100°С жүретін реакция барысын көрсететін график берілген.

Дұрыс тұжырымдарды тап.

Дұрыс жауап саны: 4

Реакция қайтымды және реакция мөлдір азот диоксидінен басталады

Реакция қайтымсыз және реакция мөлдір азот диоксидінен басталады

Реакция қайтымды және реакция мөлдір диазот тетроксидінен басталады

NO_2 бастапқы концентрациясы 0,08 моль/л

N_2O_4 бастапқы концентрациясы 0,07 моль/л

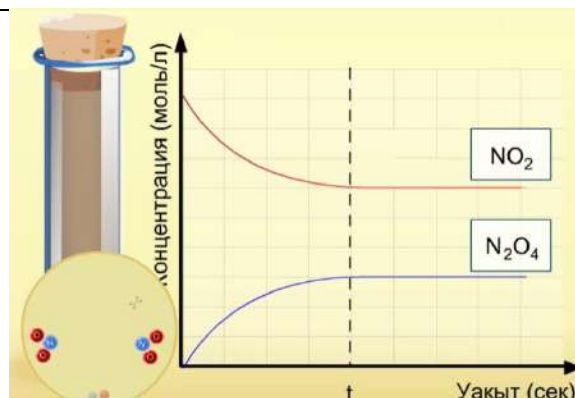
N_2O_4 тепе-теңдік концентрациясы 0,03 моль/л

Реакция кезінде 0,05 моль/л N_2O_4 NO_2 -ге дейін ыдырады

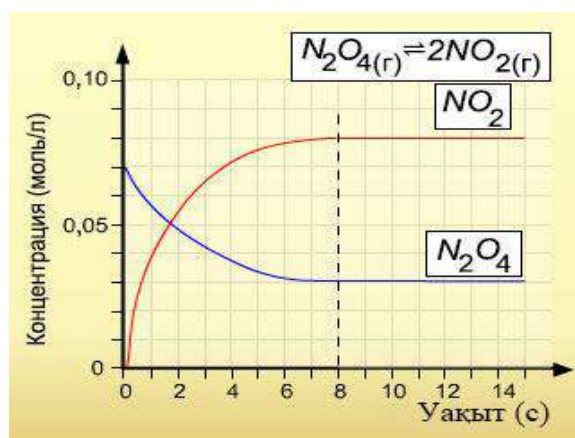
Реакция кезінде 0,04 моль/л N_2O_4 NO_2 -ге дейін ыдырады

Дұрыс тұжырымдар негізінде берілген тепе-теңдіктің түрін анықтаңыз

Жауабын жазыңыз

$N_2O_4 \leftrightarrow 2NO_2$ диазот тетроксидінің азот диоксидіне дейін ыдырауының графигі көрсетілген.

Дескриптор: Білім алушы

графикті талдау арқылы дұрыс тұжырымдарды анықтайды;
 дұрыс тұжырымдар негізінде тепе-теңдіктің түрін анықтап жазады.

10.2С Химиялық тепе-теңдік

Оқу мақсаты: 10.3.3.2 химиялық тепе-теңдікке температура, концентрация және қысым өзгерісінің әсерін болжау;

Бағалау критерийі:

химиялық тепе-теңдікке температура, концентрация және қысым өзгерісінің әсерін ажыратады;
Ойлау дағдыларының деңгейі: Білу және түсіну, қолдану

Тапсырма:

(а) Берілген сурет бойынша өнімнің концентрациясын арттырғанда тепе-теңдіктің ығысу жағдайын көрсететін суретті дөңгелектеп көрсетіңіз.
 (b)Өз таңдауыңыз бойынша тепе-теңдікке концентрация өзгерісінің әсерін толық сипаттап жазыңыз

_____

_____

_____

(а) $N_2O_4 \leftrightarrow 2NO_2$ диазот тетроксидінің азот диоксидіне ыдару процесінде температура мен қысымды өзгерту тепе-теңдікке қалай әсер етеді, «тура» және «кері» сөздерін тиісті бағанға жазыңыз

T	жоғарлату	
P	төмендету	

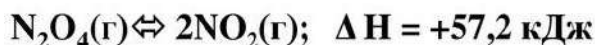
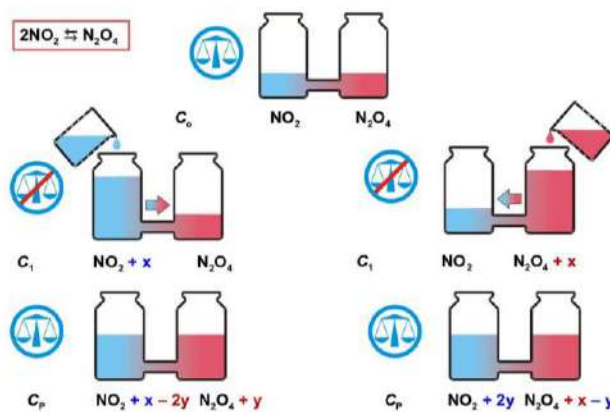
(b)Өз таңдауыңыз тұжырымдап жазыңыз

_____

_____

_____

Диазот тетроксидінің азот диоксидіне ыдару процессі қайтымды процесс. Осы жүйеде орнайтын химиялық тепе-теңдікке температура, концентрация және қысым өзгерісінің әсері.

Дескриптор: Білім алушы

өнімнің концентрациясын арттырғанда тепе-теңдіктің ығысу жағдайын көрсетеді;
 химиялық тепе-теңдікке температура, және қысым өзгерісінің әсерін болжайды.

10.2С Химиялық тепе-теңдік

Оқу мақсаты: 10.3.3.5 берілген реакция үшін тепе-теңдік константасын жазу;
 10.3.3.6 тепе-теңдік константасына әр түрлі факторлардың әсерін болжау;
 10.3.3.7 тепе-теңдік константасына қатысты есептерді шығару

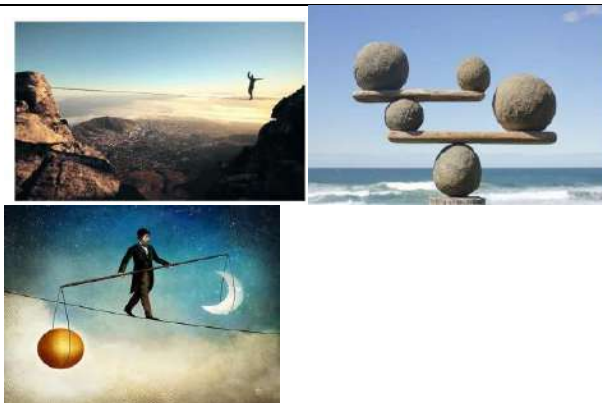
Бағалау критерийі:

реакция үшін тепе-теңдік константасын жазады;
 тепе-теңдік константасына әр түрлі факторлардың әсерін болжайды;
 тепе-теңдік константасына қатысты есептерді шығарады.

Ойлау дағдыларының деңгейі: Білу және түсіну, қолдану

Тапсырма:

Көрсетілген суреттерді не біріктіреді?
 Жүйеде тепе-теңдік күй орнағанда...
 бастапқы заттардың барлығы өнімге айналады
 тек кері реакция жүреді
 тек тура реакция жүреді
 тура және кері реакциялар бірдей жылдамдықпен жүреді

<p>Гетерогенді химиялық жүйелерге тепе-теңдік константасы өрнегін құрыңыздар:</p> <p>_____</p> <p>_____</p> <p>_____</p>	<p>Гетерогенді химиялық жүйелерді тұрақты термодинамикалық параметрлерде тепе-теңдік орнады:</p> <p>a) $CS_2(g) + 2Cl_2(g) \leftrightarrow CCl_4(g) + 2S(k)$</p> <p>b) $2NO_2(g) + 2S(r) \leftrightarrow N_2(g) + 2SO_2(g)$</p> <p>c) $10NO(g) + P_4(g) \leftrightarrow 5N_2(g) + P_4O_{10}(k)$</p>
<p>Осы реакцияның тепе-теңдік константасын есептеңіз. Азоттың (N_2) және сутектің (H_2) бастапқы концентрацияларын есептеңіз.</p>	<p>Аммиак синтезі барысында химиялық тепе-теңдік әрекеттесуші заттардың келесіконцентрациялары кезінде орнатылады: $[N_2]=2,5$ моль/л, $[H_2]=1,8$ моль/л, $[NH_3]=3,6$ моль/л.</p>

Дескриптор: Білім алушы

реакция үшін тепе-теңдік константасын жазады;
тепе-теңдік константасына әр түрлі факторлардың әсерін болжайды;
тепе-теңдік константасына қатысты есептерді шығарады.

10.2С Химиялық тепе-теңдік

Оқу мақсаты: 10.3.3.8 Габер процесі мысалында химиялық өнеркәсіптегі өнімнің шығымын арттыруда химиялық тепе-теңдіктің ығысу ролін және күкірт оксиді мен азот оксидінің тотығу процесін түсіндіру

Бағалау критерийі:

Габер процесі мысалында химиялық өнеркәсіптегі өнімнің шығымын арттыруда химиялық тепе-теңдіктің ығысу ролін және күкірт оксидінің тотығу процесі негізінде сипаттайды;

Ойлау дағдыларының деңгейі: Білу және түсіну, қолдану

Тапсырма:

<p>Осы процесітегі шарттарды ескере отырып химиялық өнеркәсіптегі өнімнің шығымын арттыруда химиялық тепе-теңдіктің ығысуын, күкірт (VI) оксидінің түзілу мысалында SO_3 талдаңыз</p> <p>$2SO_2 + O_2 \rightleftharpoons 2SO_3 + Q$</p> <p>Берілген реакцияға байланысты күкірт (VI) оксидінің шығымын қалай арттыруға болады? Бір дұрыс жауапты таңдаңыз</p> <p>катализатор қосу температураны төмендету қысымды арттыру температураны арттыру</p> <p>Өндірісте күкірт (VI) оксидінің шығымын арттыру үшін химиялық тепе-теңдіктің ығысу ролін түсіндіріңіз:</p> <p>_____</p> <p>_____</p> <p>_____</p> <p>Өндірісте күкірт (VI) оксидінің алу үшін қолданылатын шикізат көздерін атаңыз:</p> <p>_____</p> <p>_____</p> <p>_____</p>	<p>$N_2 + 3H_2 \xrightleftharpoons[Fe]{200 \text{ атм}, 400^\circ C} 2NH_3$</p> <p>Аммиак өнеркәсіптік жолмен азотты сутегімен қосу арқылы алады. Азот ауадан, сутегі судан алынады. Алғаш рет әдіс неміс химигі Фриц Габер қолданды. Аммиакты алудың өнеркәсіптік тәсілі Габер процесі деп аталады. Реакция көлемнің азаюы және жылу түрінде энергия бөліну арқылы өтеді: $3H_2 + N_2 \rightarrow 2NH_3 + Q$</p> <p>Реакция - қайтымды, сондықтан бірнеше шарттар сақталуы қажет. Жоғары қысым</p>
---	--

	және төмен температура кезінде алынған аммиактың шығымы көп болады Алайда төмен температурада реакция жылдамдығын баяулатады, ал температураның көтерілуі кері реакция жылдамдығын арттырады.
--	---

Дескриптор: Білім алушы

берілген реакцияға байланысты күкірт (VI) оксидінің шығымын арттыру шарттарынаныұтайды; өндірісте күкірт (VI) оксидінің шығымын арттыру үшін химиялық тепе-тендіктің ығысу рөлін жазады;

өндірісте күкірт (VI) оксидінің алу үшін қолданылатын шикізат көздерін еөрсетіп жазады.

3-тоқсан

Бөлім: Тотығу-тотықсыздану реакциялары

Оқу мақсаты: 10.2.3.1 электрондық-иондық баланс әдісімен тотығу-тотықсыздану реакциясы теңдеулерін құрастыру;

10.2.3.2 жартылай иондық реакция әдісімен тотығу-тотықсыздану реакция теңдеулерін құрастыру;

Бағалау критерийі: Электрондық-иондық баланс әдісімен тотығу-тотықсыздану реакциясы теңдеулерін құрастырады.

Жартылай иондық реакция әдісімен тотығу-тотықсыздану реакция теңдеулерін құрастырады.

Ойлау дағдыларының Қолдану деңгейі:

Тапсырма:

№1. Берілген мәтінді оқыңыз, сұрақтарға жауап жазыңыз.

Сіріңкесіз спирт шамын жағу

Фарфор кесеге бірнеше $KMnO_4$ кристалын салып, аба йла п 1-2 тамшы (конц.) H_2SO_4 қосып және ұнтақты шыны таяқшамен ақырын араластыру қажет. Содан кейін таяқпен спирт шамның фитигін түрткенде, спирт шамы жана ды.

Жоғарыдағы өзгерістерге электрондық-иондық баланс әдісімен тотығу-тотықсыздану реакциясы теңдеулерін құрастырыңыз.

1. Реакция сызбанұсқасы:
2. 1-жартылай реакция:
3. 2-жартылай реакция:
4. Иондық жиынтық теңдеу:
5. Қосылған иондар:
6. Молекулалық теңдеу:

№2. Зертханашы қышқыл ортадағы калий перманганатының тотықтырғыш қасиетін зерттеуге арналған тәжірибе жүргізді. Калий перманганатының 3-4 тамшысына күкірт қышқылының сұйылтылған ерітіндісінің тең көлемін, содан кейін натрий сульфитінің ерітіндісін түссізденгенше қосады.

Жоғарыда аталған реакцияның теңдеуін жазып, жартылай реакция әдісімен тиісті коэффициенттерді қойыңыз.

№3. Зертханашы сілтілік ортадағы калий перманганатының тотықтырғыш қасиетін зерттеуге арналған тәжірибе жүргізді. 3-4 тамшы калий перманганатының ерітіндісіне 10 тамшы концентрлі натрий гидроксиді ерітіндісін және 2 тамшы натрий сульфиті ерітіндісін қосады. Ерітінді жасыл түске айналуы керек.

Жоғарыда аталған реакцияның теңдеуін жазып, жартылай реакция әдісімен тиісті коэффициенттерді қойыңыз.

Дескриптор:

Электрондық-иондық баланс әдісімен тотығу-тотықсыздану реакциясы теңдеулерін құрастырады.

Жартылай иондық реакция әдісімен тотығу-тотықсыздану реакция теңдеулерін құрастырады

Бөлім: Тотығу-тотықсыздану реакциялары

Оқу мақсаты: 10.2.3.4 сулы ерітіндідегі химиялық реакциялардың жүру мүмкіндігін болжау үшін стандартты электродтық потенциалдар кестесін қолдану; 10.2.3.5 гальваникалық элементті химиялық реакция энергиясын электр энергиясына айналдыратын құрылғы есебінде түсіну.

Бағалау критерийі: Стандартты электродтық потенциалдар кестесін қолданып сулы ерітіндідегі химиялық реакциялардың жүру мүмкіндігін болжайды. Гальваникалық элементті химиялық реакция энергиясын электр энергиясына айналдыратын құрылғы есебінде сипаттайды.

Ойлау дағдыларының Қолдану

деңгейі:

Тапсырма:

№1. Берілген мәтінді оқыңыз, сұрақтарға жауап жазыңыз.

Үй жағдайындағы гальваникалық элемент

Қарапайым ток көзін өз қолыңызбен жасауға болады. Ол үшін бізге келесі инвентарь қажет:

1. Пластикалық кесе.
2. Электролит. Ол үшін тұзды ерітінді, сода немесе суда сұйылтылған лимон қышқылын алуға болады.
3. Екі түрлі металдан жасалған пластиналар. Мысалы, алюминий мен мыс.
4. Сымдар

Жұмыс барысы:

Пластикалық стаканға 1-2 см шетіне дейін толтырмай электролит құяды. Өткізгіштерді металл тақталарға бекіту қажет. Әрі қарай, біздің стаканның шеттеріне бір-біріне параллель мыс және алюминий тақталарын орнатады. Барлығы дайын болғанда, кернеуді вольтметрмен өлшеуге болады.

Құрылғыны қосыңыз және зондтарды ағымдағы көздің контактілеріне түртіңіз. Бейнебетте кернеу көрсетілмейінше, ұстап тұрыңыз және оларды жұлып алмаңыз. Әдетте бұл 0,5-0,7 вольт. Ол сандар электролит табиғатына байланысты көрсетілген. Осылайша, үй жағдайында гальваникалық элемент жасалады.

1. Гальваникалық элементте жүретін процестерді сипаттаңыз.

---

2. Гальваникалық элементте электр энергиясының қалай пайда болатындығын түсіндіріңіз.

№2. Гальваникалық элементте $\text{CuSO}_4 + \text{Zn} = \text{ZnSO}_4 + \text{Cu}$ реакциясы қайтымды жүреді. Егер ұяшық ЭҚК 273 К-де 1,960 В және 276 К-де 1,961 В болса, Н және S реакцияларын есептеңіз.

№3. Гальваникалық элементте 298 К температурада $\text{Cd} + 2\text{AgCl} = \text{CdCl}_2 + 2\text{Ag}$ реакциясы қайтымды жүреді. Элементтің стандартты ЭҚК $E_0 = 0,6753 \text{ В}$, ал CdCl_2 және AgCl түзілудің стандарт энтальпиялары -389,7 және -126,9 кДж болса, реакция энтропиясының өзгеруін есептеңіз. моль-1, тиісінше.

Дескриптор:

Стандартты электродтық потенциалдар кестесін қолданып сулы ерітіндідегі химиялық реакциялардың жүру мүмкіндігін болжайды.

Гальваникалық элементті химиялық реакция энергиясын электр энергиясына айналдыратын құрылғы есебінде сипаттайды.

Бөлім: Тотығу-тотықсыздану реакциялары

Оқу мақсаты: 10.2.3.6 гальваникалық элементтің жұмыс принципін түсіндіру;
10.2.3.7 аккумуляторларды зарядтау және разрядтау процесін сипаттау.

Бағалау критерийі: Гальваникалық элементтің жұмыс принципін сипаттайды.
Аккумуляторларды зарядтау және разрядтау процесін сипаттайды.

Ойлау дағдыларының Қолдану
деңгейі:

Тапсырма:

№1. Берілген мәтінді оқыңыз.

Жануарлардың электр тогы...

1786 жылы итальяндық медицина профессоры, физиолог Луиджи Алоизио Гальвани бір қызық құбылысты ашты: мыс ілгектерге ілінген жаңа ашылған бақа мәйітінің артқы аяқтарының бұлшық еттері ғалым оларға болат скальпельмен тұрткен кезде жиырылады. Гальвани бірден бұл «жануарлардың электр тогының» көрінісі деген қорытындыға келді. Гальвани қайтыс болғаннан кейін оның замандасы Алессандро Вольта химик және физик бола отырып, әртүрлі металдар байланысқан кезде электр тогын тудырудың неғұрлым шынайы механизмін сипаттап, көпшілік алдында көрсетеді.

Вольта, бір қатар эксперименттерден кейін, ток тізбегінде сұйықтыққа орналастырылған әртүрлі металдардан жасалған екі өткізгіштің болуына байланысты пайда болады және бұл мүлдем Гальвани ойлағандай «жануарлар электр тогы» емес деген біржақты қорытындыға келеді. Бақаның аяқтарының жиырылуы әртүрлі металдар (мыс ілмектері мен болат скальпель) жанасқанда пайда болатын ток әрекетінің салдары болды.

Бүгінгі күннің гальваникалық элементтері

Қазіргі уақытта гальваникалық элементтер батареялар деп аталады. Батареялардың үш түрі кең таралған: тұзды (құрғақ), сілтілі (олар сілтілі деп те аталады, ағылшын тілінде «сілтілі» - «сілтілі») және литий. Олардың жұмыс істеу принципі әлі де 1800 жылы Вольта сипаттағандай. Сілтілік және тұзды (батареялар) әртүрлі электронды құрылғыларды, радиожабдықтарды, ойыншықтарды қуаттандыру үшін кеңінен қолданылады және литий батареялары көбінесе глюкометрлер сияқты портативті медициналық құрылғыларда немесе камералар сияқты саңдық технологияда кездеседі.

Гальваникалық элементтің жұмыс принципін түсіндіріңіз.

№2. Берілген мәтінді оқыңыз.

Қорғасын-қышқылды аккумуляторлардың тозуы

Техникалық күкірт қышқылын және тазартылмаған суды пайдаланған кезде өздігінен разрядтау, сульфаттану, пластиналардың бұзылуы және аккумулятор сыйымдылығының төмендеуі жеделдетіледі.

Қорғасын-қышқылды аккумуляторлардың негізгі тозу процестері:

пластиналарды сульфаттау, қорғасын сульфатының үлкен кристалдарының түзілгендіктен қайтымды ток тудыратын процестердің ағынын болдырмайды;
электродты коррозия, яғни электрод материалының төгілуін тудыратын электролиттегі электрод материалының тотығу және еруінің электрохимиялық процестері;
әлсіз механикалық беріктік немесе активті массаның электрод торларына нашар адгезиясы, бұл активті массаның түсуіне әкеледі;
оң электродтардың белсенді массасының жылжуы және төгілуі, қопсытумен, біркелкіліктің бұзылуымен байланысты;
Әдебиеттерде пластиналарды «десульфаттандырудың» көптеген әдістері сипатталған. Магний сульфатының ерітіндісін қолдануға болады. Бөлімдерге магний сульфатының ерітіндісі құйылады, содан кейін аккумулятор бірнеше рет зарядсызданады және зарядталады. Қорғасын сульфаты және химиялық реакцияның басқа қалдықтары банкалардың түбіне түседі, бұл элементтің қысқа тұйықталуына әкелуі мүмкін, сондықтан өңделген банкаларды шайып, оларды номиналды тығыздықтағы жаңа электролитпен толтырған жөн. Бұл құрылғының қызмет ету мерзімін біршама ұзартуға мүмкіндік береді.

Аккумуляторларды зарядтау және разрядтау процесін сипаттаңыз.

Дескриптор:

Гальваникалық элементтің жұмыс принципі сипаттайды.

Аккумуляторларды зарядтау және разрядтау процесін сипаттайды.

Бөлім: Тотығу-тотықсыздану реакциялары

Оқу мақсаты: 10.2.3.8 электролиз процесінің мәнін сипаттау;
10.2.3.9 электродтардағы электролиз өнімдерін болжау үшін эмпирикалық ережелерді қолдану.

Бағалау критерийі: Электролиз процесінің мәнін түсіндіреді.
Электродтардағы электролиз өнімдерін болжау үшін эмпирикалық ережелерді қолданады.

Ойлау дағдыларының деңгейі: Қолдану

Тапсырма:

№1. Таза алюминийді алу үшін 900°C-та балқытылған кенді құрамында химиялық байланысқан күйдегі (әдетте оксидтер түрінде) алюминийі бар арнайы металл ваннасына құяды. Көміртекті таяқшалар ваннаға түсіріледі, олар анод ретінде қызмет етеді, ал ваннаның өзі катод болып табылады. Ток балқыма арқылы өткенде ваннаның түбінде сұйық зат бөлінеді, ол ваннаның түбіндегі тесік арқылы ағызылады. Реакция теңдеуін жазыңыз және процесті түсіндіріңіз.

№2. Натрий хлоридінің сулы ерітіндісінің диафрагмалық электролизі арқылы ағартқыш ретінде қолданылатын натрий гипохлоритінің ерітіндісін алады. Реакция теңдеуін жазыңыз және процесті түсіндіріңіз.

Дескриптор:

Электролиз процесінің мәнін түсіндіреді.

Электродтардағы электролиз өнімдерін болжау үшін эмпирикалық ережелерді қолданады.

Бөлім: Химиядағы аналитикалық әдістер

Оқу мақсаты: 10.1.4.15 инструменталды талдау әдістердің қолданылу аймақтарын атау.

Бағалау критерийі: Инструменталды талдау әдістердің қолданылу аймақтарын атайды.

Ойлау дағдыларының Білу және түсіну деңгейі:

Тапсырма:

Инструменталды талдау әдістерінің артықшылықтары мен кемшіліктері көрсетілген кестедегі мәліметті оқыңыз.

Артықшылықтары:	Кемшіліктері:
о анықталатын заттың төмен анықтау шегі (1-10-9 мкг) және төменгі шекті концентрациясы (10-12 г/мл дейін); о жоғары сезімталдық; о әдістердің жоғары селективтілігі (таңдаулылығы); о талдаулардың қысқа ұзақтығы, оларды автоматтандыру және компьютерлендіру мүмкіндігі.	о кейде нәтижелердің қайталану мүмкіндігі классикалық химиялық әдістерді қолданған кездегі қарағанда нашар болады; о анықтау қателері 20% дейін болуы мүмкін, ал химиялық әдістердің қателігі 0,1-0,5%; о қолданылатын жабдықтың күрделілігі, оның жоғары құны.

Инструменталды талдау әдістерінің артықшылықтары мен кемшіліктерін ескере отырып, қолданылу аймақтарын атаңыз.

Дескриптор:

Инструменталды талдау әдістердің қолданылу аймақтарын атайды.

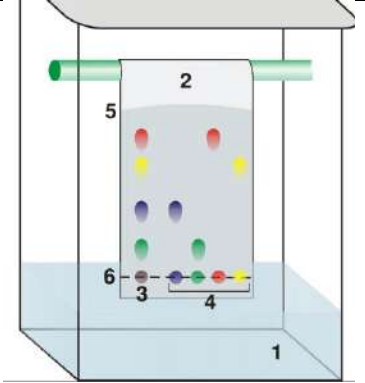
Бөлім: Химиядағы аналитикалық әдістер

Оқу мақсаты: 10.1.4.16 қағаз хроматографиясы әдісімен заттарды бөлу принципін сипаттау және бөлінетін компоненттің сіңіру коэффициентін есептеу.

Бағалау критерийі: Қағаз хроматографиясы әдісімен заттарды бөлу принципін сипаттайды және бөлінетін компоненттің сіңіру коэффициентін есептейді.

Ойлау дағдыларының Білу және түсіну, қолдану деңгейі:

Тапсырма:

Қағаз хроматографиясы әдісімен заттарды бөлу принципін сипаттаңыз. .... Суретте көрсетілген бөліктерді атаңыз: 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 –	
--	---

Дескриптор:

Қағаз хроматографиясы әдісімен заттарды бөлу принципін сипаттайды.

Бөлім: VII топ элементтері

Оқу мақсаты: 10.2.1.5 топ бойынша галогендердің физикалық және химиялық қасиеттерінің өзгеру заңдылықтарын түсіндіру;
10.2.1.6 галогендердің тотығу-тотықсыздану реакция теңдеулерін құрастыру.

Бағалау критерийі: Топ бойынша галогендердің физикалық және химиялық қасиеттерінің өзгеру заңдылықтарын түсіндіреді.
Галогендердің тотығу-тотықсыздану реакция теңдеулерін жазады.

Ойлау дағдыларының   Қолдану деңгейі:

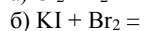
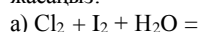
Тапсырма:

А) Кестеде берілген галогендердің физикалық қасиеттерінің өзгеру заңдылықтарын ескере отырып, химиялық қасиеттерінің өзгеру заңдылықтарын түсіндіріңіз.

--

	Электрон тартқыштығы, кДж/моль	$X_{\text{Полинг}}$	Атом радиусы, Å	Негізгі тотығу дәрежелері
F	334	3,98	0,64	-1, 0
Cl	355	3,16	0,99	-1, 0, +3, +5, +7
Br	325	2,96	1,14	-1, 0, +5, +7
I	300	2,66	1,33	-1, 0, +5, +7
At				

Б) Галогендердің тотықтырғыш қасиеттері фтордан йодқа ауысқанда және олардың теріс зарядты иондарының тотықсыздандырғыш қасиеттері қалай өзгереді? Неліктен? Электрондық және молекулалық реакция теңдеулерін жасаңыз:

Тотықтырғыш пен тотықсыздандырғышты көрсетіңіз.

.....

.....

С) Хлорды ыстық калий гидроксиді ерітіндісінен өткізгенде болатын реакцияның электрондық және молекулалық теңдеулерін жазыңыз. Бұл реакция тотығу-тотықсыздану процесінің қай түріне жатады?

Д) Неліктен KClO_3 бос күйде болады, бірақ HClO_3 жоқ?

Сұйытылған ерітінділерде HClO_4 тотығу қасиеттерін көрсетпейтінін қалай түсіндіруге болады? Неліктен NH_4ClO_4 зымыран отыны ретінде пайдалануға болады?

Дескриптор:

Топ бойынша галогендердің физикалық және химиялық қасиеттерінің өзгеру заңдылықтарын түсіндіреді.

Галогендердің тотығу-тотықсыздану реакция теңдеулерін жазады.

Бөлім: VII топ элементтері

Оқу мақсаты: 10.2.1.7 галогенид-иондарды тәжірибе жүзінде анықтауды жоспарлау және анықтау.

Бағалау критерийі: Галогенид-иондарды тәжірибе жүзінде анықтауды жоспарлайды және анықтайды.

Ойлау дағдыларының   Қолдану деңгейі:

Тапсырма:

Үш пробиркаға 2-4 тамшы темір (III) хлоридінің ерітіндісін құйыңыз, оны 1-2 тамшы 1 М күкірт қышқылы ерітіндісімен қышқылдандырады. Бірінші пробиркаға бірнеше тамшы калий йодидін, екіншісіне бромидті, үшіншісіне натрий хлоридін қосады.

1. Темірдің (III) тотықсыздануы және сәйкесінше галогенид ионының тотығуы қандай жағдайда жүрді?

2. Эксперименттік деректер тотығу-тотықсыздану жүйелерінің стандарт электродтық потенциалдары мәндерімен сәйкес келеді ме?

3. Галоген иондарының тотықсыздандырғыш қасиеттері қалай өзгереді? Оларды калпына келтіру қуатын арттыру ретімен орналастырыңыз.
4. Электрон-иондық схемаларды және молекулалық реакция теңдеуін жазыңыз.

Дескриптор:

Галогенид-иондарды тәжірибе жүзінде анықтауды жоспарлайды және анықтайды

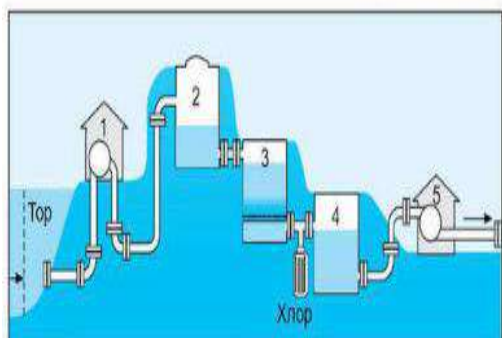
Бөлім: VII топ элементтері

Оқу мақсаты: 10.2.1.8 хлордың суды залалсыздандыруда қолдануын түсіндіру және осы процестің артықшылықтары мен кемшіліктерін бағалау;
10.2.1.9 галогендер және олардың қосылыстарының физиологиялық ролін анықтау.

Бағалау критерийі: Суды залалсыздандыруда хлордың қолдануын түсіндіреді және осы процестің артықшылықтары мен кемшіліктерін бағалайды.
Галогендер және олардың қосылыстарының физиологиялық ролін сипаттайды.

Ойлау дағдыларының деңгейі: Қолдану, жоары дағды деңгейі

Тапсырма:

<p>Суды тазалау сызбанұсқасы</p> <p>91-сурет. Суды тазарту сызбанұсқасы: 1 — суды алаптың сорғы; 2 — тұрғырған; 3 — қарап суға; 4 — тая суықонысы; 5 — тұрғырғанға су алаптың сорғы</p>	<p>Судың сапасы-қазіргі адамзаттың жаһандық экологиялық проблемасы. Су адам денсаулығының негізгі факторларының бірі болып табылады. Оның барлық дерлік көздері әртүрлі қарқындылықтағы антропогендік және техногендік әсерге ұшырайды. Ауыз су сапасының проблемасы жаһандық ауқымда да, жеке алынған өңір немесе елді мекен шеңберінде де өзекті. Қазіргі уақытта ауыз су-бұл әлеуметтік, саяси, медициналық, географиялық, экологиялық, инженерлік және экономикалық проблема.</p>
---	---

1. Мәтінді оқыңыз, сұрақтарға жауап жазыңыз.

1. Суды тазартудың бір әдісі-оны хлормен зарарсыздандыру. 1 л суға 0.002 мг хлор.Хлорлау нәтижесінде мұндай судағы микроорганизмдердің көп мөлшері өледі. Суды тазартуда хлордың маңызын түсіндіріңіз.

2.Суды хлормен залалсыздандыру кезінде жүретін химиялық реакция теңдеуін жазыңыз.

3.Суды хлормен залалсыздандырудың екі артықшылығы мен кемшілігін жазыңыз.

2. Эндемикалық зобтың Жамбыл облысы бойынша 2012-2014 жылдар арасында таралуы көрсетілген кестені талдаңыз.

Жамбыл облысы	Елді мекендер	Тексерілгендер			Зоб ауруына шалдыққандар, абс./ %		
		барлығы	ересектер	балалар мен жас	барлығы	ересектер	балалар мен жас

				өспірімдер			өспірімдер
2012ж	117	38680	21758	16922	10405 (26,9%)	6716 (30,9%)	3689 (21,8%)
2013ж	145	57932	38119	19813	16903 (29,2%)	12465 (32,7%)	4438 (22,4%)
2014ж	111	34332	23060	11272	10298 (30,0%)	7356 (31,9%)	2942 (26,1%)

Йод тапшылығы - бұл диетадағы маңызды қоректік зат болып табылатын йод микроэлементтерінің жетіспеушілігі. Бұл зоб сияқты метаболикалық проблемаларға, кейде эндемиялық зоб түрінде, сондай-ақ емделмеген туа біткен гипотиреозға байланысты туа біткен йод жетіспеушілігінің синдромына әкелуі мүмкін, бұл дамудың кешеуілдеуіне және денсаулықтың басқа да проблемаларына әкеледі. Йод тапшылығы денсаулық сақтаудың маңызды жаһандық проблемасы болып табылады.

1. Кестедегі берілген мәліметтерді қолдана отырып, жасөспірімдер мен ересек адамдардың арасында йод жетіспеушілігінің деңгейін салыстырыңыз, себептерін атаңыз.

2. Зерттеу нәтижесіне сүйене отырып 22,4 % көрсететін балалар мен жасөспірімдердің санын анықтаңыз.

3. Йодтың адам ағзасындағы маңызын сипаттаңыз.

.....
.....
.....
.....

Дескриптор:

Суды залалсыздандыруда хлордың қолдануын түсіндіреді және осы процестің артықшылықтары мен кемшіліктерін бағалайды.

Галогендер және олардың қосылыстарының физиологиялық ролін сипаттайды.

Бөлім: II топ элементтері

Оқу мақсаты: 10.2.1.10 2(II) топ элементтерінің физикалық қасиеттерінің өзгеру заңдылықтарын түсіндіре алу;
10.2.1.11 2(II) топ элементтерінің химиялық қасиеттерінің өзгеру заңдылықтарын түсіндіре алу;
10.2.1.12 сілтілік-жер металдардың маңызды қосылыстарының қолданылу аясын атау.

Бағалау критерийі: 2(II) топ элементтерінің физикалық қасиеттерінің өзгеру заңдылықтарын сипаттайды.
2(II) топ элементтерінің химиялық қасиеттерінің өзгеру заңдылықтарын түсіндіреді.
Сілтілік-жер металдардың маңызды қосылыстарының қолданылу аясын атайды.

Ойлау дағдыларының Қолдану деңгейі:
Тапсырма:

Осы процесттердегі реакциялардың теңдеулерін жазыңыз.

_____

_____

_____

_____

Процесттегі кез келген екі реакция теңдеуі бір балмен бағаланады.

Магний сымын оттеkte жаққанда, жарық шығарып, ақ түсті Х қосылысы пайда болады. Егер қазір жанып тұрған сымды азот атмосферасында қыздырса, ол жануды жалғастырады және Y қосылысын түзеді. Алынған Х қосылысын қайнаған сумен, күкірт қышқылы ерітіндісімен өңдеді.

Аты аталған препараттардың бағасы шамамен бірдей болса, берілген препараттардың біреуін таңдап, таңдауыңызды себебін түсіндіріп, реттілікпен кестеге жазыңыз.

№	Препарат атауы:

Екіден көп себепті енгізсеңіз, алғашқы екі себеп есепке алынып, бағаланады.

Отандық дәрігерлердің зерттеулеріне сүйенсек, Қазақстандағы әр-бір үшінші нәзік жандар және әрбір бесінші ер азаматтарда кәрі жілік және сан сүйегінің сынығы бар. Нақты айтқанда, елімізде бес жүзмыңға жуық адам остеопороз ауруының зардабын тартуда. Бұл тікелей осы кальций элементінің жетіспеуі салдарынан болады екен. Кальций сүйектің беріктігі мен саулығын сақтайтын элемент. Дегенмен адам 35 жастан асқаннан кейін ағзадағы кальцийдің үлесі кәмі бастайтыны анық. Осы ретте кальций мен магний сүйектің беріктігін сақтайтын негізгі элементтер. Қан құрамындағы холестеринді төмендетеді. Сондай ақ, кальций ағзаға сіңімді болуы үшін фосфат, магний, мырыш, марганец, аскорбин қышқылы, D витамині, өте қажет. Дәрігерлердің ұсынуы бойынша бірнеше кальций препараттары бар. Көбінесе кальций глюконат, кальций лактаты және кальций глицерофосфаты қолданылады. Бұл дәрі-дәрмектер денеге әсер етуі бойынша ұқсас, сондықтан дәрігерлер пациентке таңдау құқығын қалдырып, олардың кез-келгенін сатып алуға кеңес береді.

Ұсынылған препараттар туралы мәлімет:

Препараттың атауы	Химиялық формуласы
	Кальций глицерофосфаты $C_3H_7CaO_6P$
	Кальций лактаты $C_6H_{10}CaO_6$
	Кальций глюконаты $C_{12}H_{22}CaO_{14}$

Дескриптор:

2(II) топ элементтерінің физикалық қасиеттерінің өзгеру заңдылықтарын сипаттайды.

2(II) топ элементтерінің химиялық қасиеттерінің өзгеру заңдылықтарын түсіндіреді.
Сілтілік-жер металдардың маңызды қосылыстарының қолданылу аясын атайды

Бөлім: II топ элементтері

Оқу мақсаты: 10.2.1.13 2(II) топ металдарын сапалық анықтауды жоспарлау және оны тәжірибе жүзінде жасау.

Бағалау критерийі: 2(II) топ металдарын сапалық анықтауды жоспарлайды және оны тәжірибе жүзінде жасайды.

Ойлау дағдыларының деңгейі: Жоғары дағды деңгейі

Тапсырма:

1. Сульфат түріндегі ерітінділерден кальций иондарының толық тұнбаға түсуіне қалай жетуге болады?
2. Ba^{2+} , Ca^{2+} , Sr^{2+} катиондарын бөлуге болады ма? Жауабыңызды негізденіз.

Дескриптор:

2(II) топ металдарын сапалық анықтауды жоспарлайды және оны тәжірибе жүзінде жасайды.

Бөлім: II топ элементтері

Оқу мақсаты: 10.2.1.14 табиғаттағы карбонаттар айналымының схемасын құру және олардың қолданылу аймағын атау.

Бағалау критерийі: Табиғаттағы карбонаттар айналымының схемасын құрастырады және олардың қолданылу аймағын атайды.

Ойлау дағдыларының деңгейі: Қолдану

Тапсырма:

Берілген мәтінді оқып, сұрақтарға жауап жазыңыз.

Табиғаттағы карбонаттардың гидрокарбонаттарға және керісінше айналуларының маңызы зор. Ол атмосферадағы көмірқышқыл газының мөлшерін тұрақты ұстап тұруды қамтамасыз етеді. Егер атмосферада CO_2 мөлшері жоғарыласа, мұхиттық карбонаттар оны байланыстырып, гидрокарбонаттарға айналады. Егер көмірқышқыл газы азайса, онда мұхиттағы гидрокарбонаттардың CO_2 бөліп ыдырауы басталады да, ерімейтін карбонаттар тұнбаға түседі. А) Табиғаттағы карбонаттар айналымының схемасын реакция теңдеулері арқылы жазып көрсетіңіз.

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____

В) Табиғи карбонаттың қолдану аймағына үш мысал келтіріңіз.

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____

Дескриптор:

Табиғаттағы карбонаттар айналымының схемасын құрастырады.
Карбонаттардың қолданылу аймағын атайды

Бөлім: Органикалық химияға кіріспе

Оқу мақсаты: 10.4.2.1 органикалық химия - бұл көмірсутектер және олардың туындыларының химиясы деп түсіну;

10.2.2.3 элементтердің белгілі массалық үлестері және олардың буларының салыстырмалы тығыздығы бойынша органикалық заттардың қарапайым және молекулалық формуласын табу.

Бағалау критерийі: Көмірсутектер және олардың туындыларының химиясын органикалық химия деп сипаттайды.

Элементтердің белгілі массалық үлестері және олардың буларының салыстырмалы тығыздығы бойынша органикалық заттардың қарапайым және молекулалық формуласын анықтайды.

Ойлау дағдыларының Қолдану деңгейі:

Тапсырма:

А) Глюкозаның бірнеше кристалдарын алып, оны скальпельдің ұшымен отқа әкеліп, ақырын қыздырады. Алдымен глюкоза ериді, содан кейін қарайып, күйіп кетеді. Скальпельде күйдірілген масса қалады.

1. Байқалған өзгерістің реакция теңдеуін жазыңыз.

2. Глюкозаның құрамына қандай химиялық элемент кіретіні туралы қорытынды жасаңыз.

В) Жанып тұрған парафинді шамның үстіне төңкерілген құрғақ стакан қойылды. Біз әйнектің тұманданғанын байқаймыз.

1. Байқалған өзгерістің реакция теңдеуін жазыңыз.

2. 2. Глюкозаның құрамына қандай химиялық элемент кіретіні туралы қорытынды жасаңыз.

С) 4,8 г органикалық зат өртеніп, 3,36 л (қ.ж.) көмірқышқыл газы және 5,4 мл (қ.ж.) су түзілді. Сутегі үшін заттың буының тығыздығы 16. Оның молекулалық формуласын анықтаңыз.

Дескриптор:

Көмірсутектер және олардың туындыларының химиясын органикалық химия деп сипаттайды. Элементтердің белгілі массалық үлестері және олардың буларының салыстырмалы тығыздығы бойынша органикалық заттардың қарапайым және молекулалық формуласын анықтайды.

Бөлім: Органикалық химияға кіріспе

Оқу мақсаты: 10.4.2.5 қосылыстардың құрылымдық формуласын құру және оларды Теориялық және қолданбалы химияның халықаралық одағы номенклатурасы бойынша атау.

Бағалау критерийі: Қосылыстардың құрылымдық формуласын құру және оларды Теориялық және қолданбалы химияның халықаралық одағы номенклатурасы бойынша атайды.

Ойлау дағдыларының Қолдану деңгейі:

Тапсырма: Көксағыз туралы берілген мәтінді оқыңыз.

Каучук тапшылығы мәселесін шешу жолын іздеп, Қазақстан, Бельгия, Голландия, Франция, Германия және Испания 2008-2012 жылдар аралығында EUPEARLS жобасын жүзеге асырды. Осы жоба аясында мексикалық гуайюле мен көксағыздан бірдей көлемдегі шиналар шығарылып, тозуға төзімділігі тексеріліп, кәдімгі шиналармен (бразилиялық гевея каучүкінен) салыстырылды. Кәдімгі шиналардың жүгірісі, әдетте, 19-24 мың км құрайды. Эксперимент кезінде мексикалық гуайюледен жасалған шиналар 13 мың шақырымға жуық жүріп өтіп, әбден жарамсыз болып қалды. Көксағыз шиналары 37 мың шақырым жүрді. Сонымен қатар, олар деформацияланбайды, сонымен қатар қасиеттерін жоғалтпады. Осылайша, көксағыздан жасалған доңғалақтардың жүгірісі мексикалық гуайюледен жасалған шиналардың ресурсынан 3 есеге жуық және дәстүрлі резеңке шиналардың жүгіріс қорынан 2 есе асып түсті.

Бразилиядағы гевея ағашы

1. Табиғи көксағызды ыдыратқанда май тәрізді зат – изопрен (2-метилбутадиен – 1,3) алынады. Аталған қосылыстың құрылымдық формуласын жазыңыз.

.....

.....

2. Хлорпрен (2-хлорбутадиен – 1, 3) оңай полимерленіп, хлорпрен көксағызын түзеді. Аталған қосылыстың құрылымдық формуласын жазыңыз.

.....

.....

.....

Дескриптор:

Қосылыстардың құрылымдық формуласын құру және оларды Теориялық және қолданбалы химияның халықаралық одағы номенклатурасы бойынша атайды.

Бөлім: Органикалық химияға кіріспе

Оқу мақсаты: 10.4.2.6 изомерия түрлерін атау және изомерлер формулаларын құрастыру: құрылымдық, байланыстың орны бойынша, функционалдық топтар және классаралық изомерлер

Бағалау критерийі: Изомерия түрлерін атайды және изомерлер формулаларын жазады: құрылымдық, байланыстың орны бойынша, функционалдық топтар және классаралық изомерлер

Ойлау дағдыларының деңгейі: Қолдану

Тапсырма:

Көптеген синтетикалық препараттар биологиялық әсерімен ерекшеленетін екі және көбінесе одан да көп кеністіктік изомерлердің қоспасы түрінде болады. Мұндай айырмашылықтардың салдары әрқашан қауіпсіз бола бермейді. Ағзаға енгізілген заттың стереоизомерлерін тану әртүрлі кезеңдерде жүзеге асырылуы мүмкін: ферменттермен және рецепторлармен байланысқанда, мембраналар арқылы тасымалдануда, жасушаларда сіңірілу және тіндер арасында таралу процестерінде. Бұл процестердің барлығын фармакокинетика зерттейді.

Жеке изомерлердің фармакокинетикалық және фармакодинамикалық ерекшеліктерін анықтау бұрыннан белгілі дәрілік заттарды жетілдірудің перспективалық бағыттарын ашады. Еуропалық нарықтағы синтетикалық препараттардың тек 15%-ы жеке стереоизомерлер түрінде шығарылады, қалған 85%-ы изомерлердің қоспалары болып табылады. Бұл ретте қазіргі заманғы әдістер нақты изомерлерді таза түрде алуға және олардың ішінен ең айқын әсер ететін және (немесе) ең аз уыттылыққа иелерді таңдауға мүмкіндік береді.

Изомерия түрлерін атаңыз және изомерлердің формулаларын жазып мысал келтіріңіз.

Изомерия түрі	Изомерлердің формулалары

Дескриптор:

Изомерия түрлерін атайды және изомерлер формулаларын жазады: құрылымдық, байланыстың орны бойынша, функционалдық топтар және классаралық изомерлер

Бөлім: Органикалық химияға кіріспе

- Оқу мақсаты: 10.4.2.8 алкандардың жану өнімдерін және қоршаған ортаға экологиялық салдарын бағалау;
10.4.2.9 берілген жану өнімдері бойынша заттың молекулалық формуласын анықтау
- Бағалау критерийі: Алкандардың жану өнімдерін және қоршаған ортаға экологиялық салдарын бағалайды.
Берілген жану өнімдері бойынша заттың молекулалық формуласын анықтайды.
- Ойлау дағдыларының деңгейі: Қолдану, жоғары дағды деңгейі

Тапсырма:

Біздің планетамыздың атмосферасындағы көмірқышқыл газының орташа деңгейі 2015 жылы бақылау кезеңінде алғаш рет миллионға 400 бөлікті құрайтын критикалық деңгейге жетті, деп хабарлады Дүниежүзілік метеорологиялық ұйым. Көмірқышқыл газының критикалық деңгейін Гавайиде орналасқан ауа бақылау станциясы тіркеді. Метеорологтардың мәліметінше, соңғы рет Жер атмосферасындағы CO₂ деңгейі 3-5 миллион жыл бұрын миллионға 400 бөліктен жоғары көтерілген. Сарапшылардың болжауынша, атмосферадағы көмірқышқыл газының мөлшері 2016 жылы және мүмкін алдағы онжылдықтарда миллионға 400 бөліктен төмен түспейді. Ауадағы CO₂ деңгейінің жоғарылауы қазба отындарды көлік және электр энергиясын өндіру үшін жағу кезінде, цемент өндірісінде, ормандардың кесілуіне байланысты (ағаштар көмірқышқыл газын сіңіретіндіктен), ауыл шаруашылығында және адам қызметінің көптеген басқа түрлерінде пайда болады.

1. Алкандардың жану өнімдерін атаңыз және қоршаған ортаға кері әсерін бағалаңыз.

2. Массасы 29г көмірсутек жанғанда 44,8 л (қ.ж) көмірқышқыл газы және 112 л су түзілді. Заттың гелий бойынша салыстырмалы тығыздығы 14,5-ке тең. Көмірсутектің молекулалық формуласын анықтаңыз.

Дескриптор:

Алкандардың жану өнімдерін және қоршаған ортаға экологиялық салдарын бағалайды.
Берілген жану өнімдері бойынша заттың молекулалық формуласын анықтайды.

Бөлім: Органикалық химияға кіріспе

- Оқу мақсаты: 10.4.2.10 алкандардың галогендену реакциясы мысалында орынбасу реакциясының бос радикалды механизмін түсіндіру;
10.4.2.11 алкандардың галогендеу реакция теңдеулерін құру
- Бағалау критерийі: Алкандардың галогендену реакциясы мысалында орынбасу реакциясының бос радикалды механизмін түсіндіреді.
Алкандардың галогендеу реакция теңдеулерін жазады.
- Ойлау дағдыларының деңгейі: Қолдану

Тапсырма:

Галогенуындылар органикалық синтезде шикізат ретінде пайдаланылады. Олардың кейбіреулері медицинада қолданыс тапты. Этилхлорид (хлорэтан) – газ, тез сұйықтыққа айналады; анестезия үшін қолданылады, тез буланады, денені қатты суытады. Ингаляциялық наркозда қолданылады.

1. Хлорэтанның алыну реакция теңдеуін жазыңыз.

.....
.....
.....

2. Хлорэтанның алынуын бос радикалды механихм арқылы түсіндіріңіз.

Дескриптор:

Алкандардың галогендену реакциясы мысалында орынбасу реакциясының бос радикалды механизмін түсіндіреді.

Алкандардың галогендеу реакция теңдеулерін жазады.

IV-тоқсан

Оқу мақсаты: 10.4.2.14 алкендердің қанықпағандығын тәжірибе жүзінде дәлелдеу;

Бағалау критерийі: алкендердің қанықпағандығын тәжірибе жүзінде дәлелдейді;

Ойлау дағдыларының деңгейі: білу, түсіну, қолдану

Мәтінді оқып шығып тапсырманы орынданыз

Май түзуші газ. Неміс алхимигі, әрі дәрігері Иоган Бехер 1969 күкір қышқылына этил спиртіні қосып, ерігіндінің метанға ұқсас белгісіз газды бөліп, қатты көбіктенгенін байқаған. Дегенімен метанға қарағанда жаңа газ ыстанған жалынмен жанып, әлсіз сарымсақ иісті болды. Бехер жаңа газды май түзуші деп атады.

Тапсырма:

а) Бехер жасаған тәжірибені жазаныз және май түзуші зат қандай зат екендігін анықтаңыз;

б) кестені толтырыңыз:

Алкен	Реагент	Не байқадыңыз?	Алкендердің қанықпағандығының дәлелін жазыңыз
$H_2C = CH_2$	+ Br_2		
$H_2C = CH_2$	+ $KMnO_4$		
$H_2C = CH_2$	+ O_2		

Дескриптор:

а) тәжірибені жасайды, елгісіз затты анықтайды

Оқу мақсаты: 10.4.2.17 алкендер үшін электрофильді қосылу реакциясы механизмін түсіндіру; 10.4.2.19 қосылу реакциялары теңдеулерін құру: галогендеу, гидратациялау, гидрогалогендеу;

Бағалау критерийі: алкендер үшін электрофильді қосылу реакциясы механизмін сипаттайды; қосылу реакциялары теңдеулерін құрады: галогендеу, гидратациялау, гидрогалогендеу реакцияларын жазады;

Ойлау дағдыларының деңгейі: білу, түсіну, қолдану

Оқу мақсаты: 10.4.2.24 алкадиендердің қасиеттерін олардың құрылысы негізінде түсіндіру;
Бағалау критерийі: алкадиендердің қасиеттерін олардың құрылысы негізінде сипаттайды;
Ойлау дағдыларының деңгейі: білу, түсіну, қолдану

Мәтінді оқып шығып тапсырманы орынданыз

Америка ғалымы Чарльз Гудби ерімейтін және суықта сынбайтын резина алу жолын ойлап тапты. Ол шикі көксағызды күкіртпен қосып қыздырып, байқаусыздан плита үстінде қалдырған. Нәтижесінде вулканизацияланған көксағыз резенке деп атады.

Тапсырма:

- каучуктың (изопреннің) алыну реакция теңдеуін жазыңыз;
- изопреннің изомері бутадиен – 1,3 тің H_2 , HCl , Cl_2 ортасындағы реакция теңдеулерін жазып, өнімдерді атаңыз;
- Массасы 1,36 грамм 2 – метилбутадиен – 1,3 сутегімен гидрлеу реакциясына түсті. Реацияға жұмсалған (қ.ж) сутегінің көлемін есептеңіз.

Дескриптор:

- каучуктың (изопреннің) алыну реакция теңдеуін жазады;
- изопреннің изомері бутадиен – 1,3 тің H_2 , HCl , Cl_2 ортасындағы реакция теңдеулерін жазып өнімлеп атайлы.

Оқу мақсаты: 10.4.2.26 алкиндердің құрылымдық формулаларын құрастыру, алкиндердің химиялық қасиеттері мен алыну жолдарын зерделеу;

Бағалау критерийі: Алкиндердің құрылымдық формулаларын құрастырады, алкиндердің химиялық қасиеттері мен алыну жолдарын сипаттайды;

Ойлау дағдыларының деңгейі: Білу, түсіну, қолдану;

Мәтінді оқып шығып тапсырманы орынданыз

Қатты ақ түсті бейорганикалық А затын көмір қосып қыздырғанда В және С заттары түзіледі. В затына сумен әсер еткенде, Д және Е заттары түзіледі. Д заты органикалық зат, осы белгісіз затты анықтаңыз. Д затының гомологының құрамында 6 атом сутегі бар.

Тапсырма 1:

- Белгісіз Д затын анықтаңыз;
- Байланыс орны бойынша изомерлерін құрастырыңыз;
- ЮПАК жүйесі бойынша атаңыз.

Дескриптор:

- Белгісіз Д затын анықтайды;
- Байланыс орны бойынша изомер құрастырады;
- ЮПАК жүйесі бойынша қосылысты атайды;

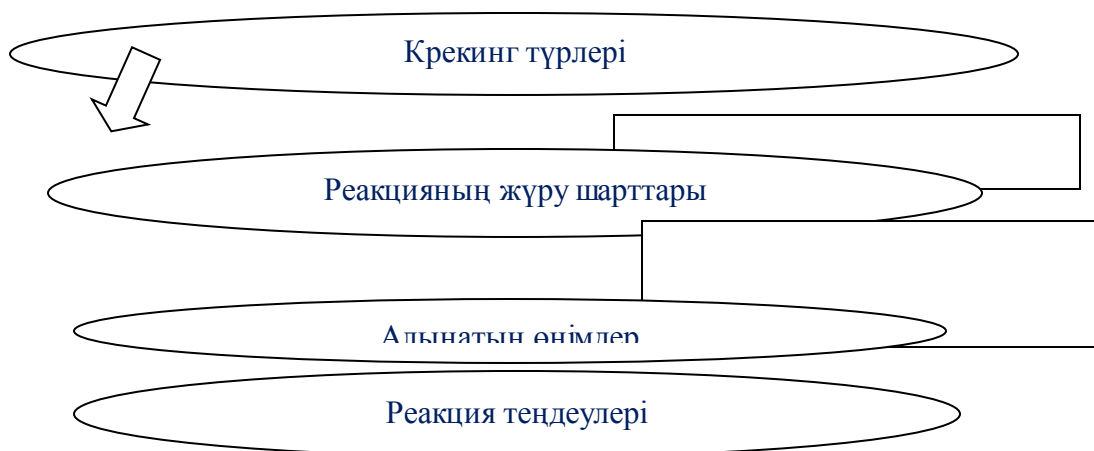
Мәтінді оқып шығып тапсырманы орынданыз

Алғаш кальций карбиді неміс химигі Фридрих Велер кальций – цинк құймасын көмір қатысында алған. Кальций карбиді ұлылығы жағынан адам ағзасына әсері бойынша 1 – орында. Кальций карбидінің шаң тозаңы тыныс алу жүйесін және теріні тітіркендіреді. Бірақ кальций карбидінің пайдасы да бар. Мысалы, көп қабатты үйлердегі жылу құбырларын кесу және пісіру мақсатында автогендік жөндеу жұмыстарын жасайды.

Тапсырма 2:

- Жөндеу жұмысы барысында кальций карбидінен бөлінетін газды анықтаңыз.
- Егер жөндеу жұмысына 3,2 кг кальций карбиді жұмсалса, онда бөлінген газдың көлемін есептеңіз.

Оқу мақсаты: 10.4.2.28 термиялық және катализдік крекинг процесін түсіндіру;
Бағалау критерийі: термиялық және катализдік крекинг процесін ажыратады;
Ойлау дағдыларының деңгейі: білу, түсіну, қолдану

10.4 В Галоген-алкандар

Оқу мақсаты: 10.4.2.36 галогеналкандарды алу реакциясының радикалды механизімін түсіндіру;

10.4.2.37 галогеналкандардың әсеріне байланысты қоршаған ортада туындаған мәселелерді айқындау

Бағалау критерийі:

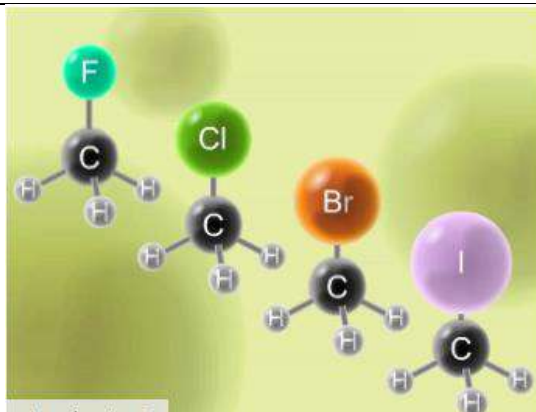
галогеналкандарды алу реакциясының радикалды механизімін жазады;

галогеналкандардың әсеріне байланысты қоршаған ортада туындаған мәселелерді айқындайды

Ойлау дағдыларының деңгейі: Білу және түсіну, қолдану

Тапсырма:

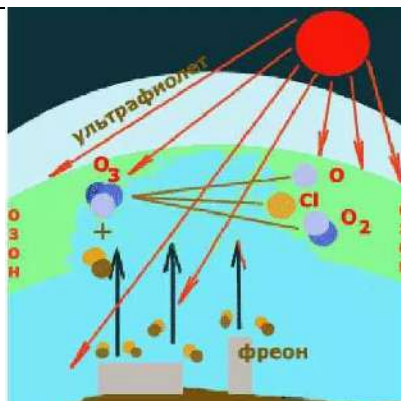
Этаннан хлорэтаннан алу реакциясының радикалды механизімін жазыңыздар:

Барлық галогендердің атомдары бір типтегі орынбасушы радикалдар ретінде қарастырылатындықтан бұл қосылыстар монофункционалдық қосылыстар ретінде жіктелед

Фреондар стратосфераға көтерілгенде фотохимиялық ыдырауға түсіп, соның нәтижесінде хлор иондары бөлініп шығады. Бұл хлор иондары химиялық реакцияның катализаторы ғана болып қоймай, озон молекулаларын ыдыратып, жер бетін ультракүлгін сәулелерін өткізеді.

Озон қабатын қорғау шаралары:
 фреондарды қолданудан бас тарту;
 тоңазытқыш саласында озон қабатына зиян келтірмейтін технологияларды дамыту;
 озон алу және пайда болған тесіктерді толтыру;
 автомобиль отынын экологиялық таза аналогтарға ауыстыру;
 озон қабатын қорғауға барлық адамдарға ықпал ету;
 Озон қабатын қорғау шараларын дұрыс реттілікпен құрыңыз
 Осы реттілікке қсз иедяңызда қосыңыз

Фреондар (лат. frigor-суық) — тоңазытқыш машиналарда суытқыш реагент ретінде қолданылатын құрамында фторы бар қаныққан көмірсутектердің қосылыстары. Фреондардың ең көп таралғандары дифтордихлорметан (CF₂Cl), фтортрихлорметан (CFCl₃) және дифтордихлорметан (CHF₂Cl₂) Фреондар тоңазытқыш реагенттерден басқа, аэрозольдік орамада ұшқыш құраушылар қолданылады. нуден сақтайтын озон қабатына қатер төндіреді.

Дескриптор: Білім алушы

галогеналкандарды алу реакциясының радикалды механизмін жазады;
 галогеналкандардың әсеріне байланысты қоршаған ортада туындаған мәселелерді айқындайды.

10.4 В Галоген-алкандар

Оқу мақсаты: 10.4.2.38 нуклеофильді реагенттермен галогеналкандардың реакция теңдеулерін құрастыру;
 10.4.2.39 нуклеофильді орынбасу реакциясының механизмін түсіндіру

Бағалау критерийі:

нуклеофильді орынбасу реакциясының механизмін сипаттайды
 нуклеофильді реагенттермен галогеналкандардың реакция теңдеулерін құрастырып жазады.

Ойлау дағдыларының деңгейі: Білу және түсіну, қолдану

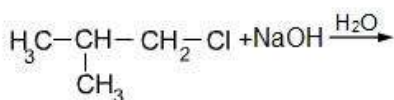
Тапсырма:

1. Келесі тұжырымдардың дұрыс не бұрыс екенін «+» белгісін қойып көрсетіңіз.			Кинетикалық зерттеулерге сәйкес нуклеофильді орынбасу реакциялары екі түрлі механизм бойынша жүзеге асады. Олардың бірінде реакция жылдамдығы галогеналканның да, нуклеофильді реагенттің де концентрациясына байланысты. Реакцияның бұл түрі S _N ² орынбасу реакциясы деп аталады. Кейбір галогеналкандар реакцияға басқа механизм бойынша түседі, онда реакция жылдамдығы нуклеофильді реагентке емес, тек қана галогеналкан концентрациясына тәуелді. Бұл механизм түрі S _N ¹ нуклеофильді орынбасу реакциясы деп аталады.
Тұжырымдар	дұрыс	бұрыс	
S _N ¹ механизмі бойынша жүретін реакция тек қана галогеналкан концентрациясына тәуелді.			
Бромметан S _N ¹ механизмі бойынша нуклеофильді реагентпен реакцияға түседі.			
S _N ² механизмі бойынша жүретін реакция тек қана галогеналкан концентрациясына тәуелді.			
S _N ¹ реакциясы бір кезеңде жүреді.			

2. Сөйлемдерді дұрыс толықтырыңыз.

	S_N1	S_N2
2-бром-2-метилпропан гидролиз реакциясы _____ механизмі бойынша жүреді.		
1-бром-2-метилпропан гидролиз реакциясы _____ механизмі бойынша жүреді.		
Қай реакция тез жүреді?		

Нуклеофильді орынбасу реакция теңдеуін аяқтаңыз.

нуклеофильді орынбасу кезіндегі галогеналкандардың химиялық белсенділігі

Галогеналкандар	Формула	Механизм
Үшіншілік	$\begin{array}{c} \text{R}_2 \\ \\ \text{R}-\text{C}-\text{X} \\ \\ \text{R}_1 \end{array}$	S_N1
Екіншілік	$\begin{array}{c} \text{R}-\text{CH}-\text{X} \\ \\ \text{R}_1 \end{array}$	S_N1/S_N2
Біріншілік	$\text{R}-\text{CH}_2-\text{X}$	S_N2

Дескриптор: Білім алушы

тұжырымдардар бойынша дұрыс пен бұрысты анықтайды; нуклеофильді орынбасу реакциясының механизмін дұрыс сөйлемдерді қойып сәйкестендіреді; нуклеофильді орынбасу реакция теңдеуі

Бөлім: Спирттер

- Оқу мақсаты: 10.4.2.34 этанолды алу әдістерінің артықшылықтары мен кемшіліктерін бағалау;
- Бағалау критерийі: Этанолды алу әдістерінің артықшылықтары мен кемшіліктерін бағалайды.
- Ойлау дағдыларының деңгейі: Жоғары дағды деңгейі

Тапсырма

Этанолды мотор отыны ретінде бірінші рет қолданған Генри Форд болды, ол 1880 жылы этанолмен жұмыс істейтін алғашқы көлікті жасады. Спирттерді мотор отыны ретінде пайдалану мүмкіндігі 1902 жылы Парижде өткен байқауда этанолмен және этанолдың бензинмен қоспаларымен жұмыс істейтін 70-тен астам карбюраторлы қозғалтқыштар қойылған кезде де көрсетілді. Этанол жоғары октандық рейтингке ие, бұл оны жоғары сығымдалған бензин қозғалтқыштары үшін қолайлы етеді.

Этанол отын ретінде, соның ішінде зымыран қозғалтқыштары үшін де пайдаланылуы мүмкін (мысалы, этанол әлемдегі алғашқы сериялық баллистикалық зымырандарда – неміс V-2 және Королев жасаған ерте кеңестік зымырандарда – R-1-ден бастап отын ретінде пайдаланылды. R- 5), іштен жанатын қозғалтқыштар, тұрмыстық, кемпингтік және зертханалық жылытқыштар («алкоголь шамдары» деп аталады), туристер мен әскери қызметкерлерге арналған жылыту төсемдері (платина катализаторында каталитикалық аутооксид).

Этанолдың қолданылуы оның қасиеттеріне негізделген. Этанолды алу әдістерін атаңыз, әр әдістің 3 артықшылықтары мен кемшіліктерін жазыңыз.

Дескриптор:

Этанолды алу әдістерінің артықшылықтарын бағалайды.

Этанолды алу әдістерінің кемшіліктерін бағалайды.

Бөлім: Спирттер

- Оқу мақсаты: 10.4.2.35 спирттердің адам ағзасына уытты әсерін зерттеу
- Бағалау критерийі: Спирттердің адам ағзасына уытты әсерін зерттейді.
- Ойлау дағдыларының деңгейі: Жоғары дағды деңгейі

Тапсырма:

Қазақстанда 2021 жылдың бірінші тоқсанында қайтыс болғандар саны 2020 жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 16 пайызға өсіп, 36,1 мың адамды құрады. Келесі диаграммада 2021 жылдың өлімнің негізгі себептері көрсетілген.

Диаграммадағы статистикалық мәліметтерден қайсысы спирттің адам ағзасына келтіретін зиянды әсерінен туындауы мүмкін екендігін анықтаңыз.

Этил спиртінің адам ағзасына әсерін түсіндіріңіз.

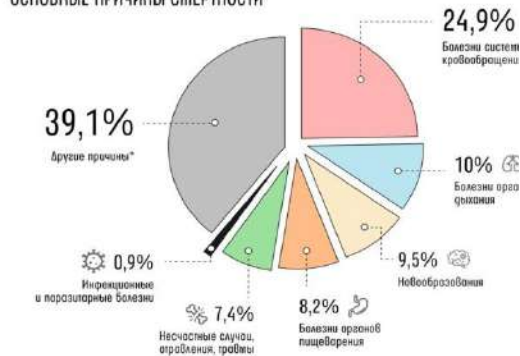

ОСНОВНЫЕ ПРИЧИНЫ СМЕРТНОСТИ

Дескриптор:

Спирттердің адам ағзасына уытты әсерін зерттейді.

Бөлім: Спирттер

Оқу мақсаты:

10.4.2.41 фенолдың құрамы мен қасиеттерін білу, пластмасса өндіруде фенолдың қолданылуы

Бағалау критерийі:

Фенолдың құрамы мен қасиеттерін, пластмасса өндіруде фенолдың қолданылуын сипаттайды.

Ойлау дағдыларының деңгейі: Қолдану

Тапсырма. Мәтінді оқыңыз.

Табиғатта фенолдар және олардың туындылары ағашта, шымтезекте, қоңыр және тас көмірде және олармен байланысты мұнай өнімдерінде кездеседі. Қалыпты жағдайда қарапайым фенолдарға тән иісі бар төмен балқитын заттар жатады.

Шетелдік мәліметтер бойынша пластмассаларды қаптау материалдарына фенолды-формальдегидті қаптамалары осы мақсат үшін жақсы, өйткені олар оң механикалық және физикалық қасиеттерге ие және қартамайды, бірақ белгілі бір гигиеналық сенімсіздікке байланысты олар кейбір түрлерге қолданылмайды, ішкі безендіру.

Фенолдың құрамы мен қасиеттері негізінде пластмасса өндіруде фенолдың қолданылуының ерекшеліктерін сипаттаңыз.

Дескриптор:

Фенолдың құрамы мен қасиеттерін, пластмасса өндіруде фенолдың қолданылуын сипаттайды

ҒЫЛЫМ ТАРИХЫ ЖӘНЕ ФИЛОСОФИЯСЫ

Р.Е.Жұншеев., Г.К.Мұсабекова

М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті

Өнім атауы: «Ғылым тарихы және философиясы», оқу құралы.

Өнімнің авторлары: Р.Е.Жұншеев, Г.К.Мұсабекова.

Өнімнің баспадан шыққан мерзімі: 03.10.2022 жыл.

Баспаға ұсынылуы: Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті жанындағы ҚР Білім және ғылым министрлігінің жоғары және жоғары білім беруден кейінгі Республикалық оқу-әдістемелік кеңесі (№1 хаттама, 16 наурыз 2022) ұсынған

Баспахана: «Dulaty university», Тараз қаласы, 187 бет

Шартты баспа табағы: 11,6.

Қолдану аймағы: әлеуметтік-саяси ғылымдар; философия.

Қолдануы: Ол барлық мамандықтар магистранттарына және философия іліміне қызығушылық танытатын қауымға арналған.

Қызметтік мүмкіндіктері: Қазіргі ғылым тарихы және философиясы – бұл пәнаралық білім саласы және қолданбалы философиялық пәндердің бірі, оны білу біздің заманымызда философтарға ғана емес, сонымен қатар ғалымдарға, әсіресе магистранттарға қажет. Олар ғылым философиясымен нақты ғылымның құрылымы мен дамуының жалпы моделі ретінде таныс болуы керек. Бұл олар үшін ғылымға сәтті бейімделуге және оның мүмкіндіктерін дұрыс бағалауға жол ашады.

Бұл оқу құралы магистранттарға арналған және «Ғылым тарихы және философиясы» пәнін оқыту бағдарламасымен сәйкестікте жасалған.

Магистранттар осы оқу құралы арқылы белгілі бір көлемде ғылым тарихымен, ғылым теориясымен, ғылым философиясымен жүйелі және көрнекі түрде таныса алады, сонымен қатар осы пәннің негізгі мақсаттарын игеруде көмек ала алады деген сенімдемін.

Өнімнің ерекшелігі: Осы құралда, авторлар кең ауқымды ғылым философиясының мұрасын жүйелеп, топалап, графикалық кестелер түрінде, оның нақтылығы мен көрнекілігін қамтамасыз ете отыра ұтымды түрде берген. Теориялық мазмұнға бағытталған оқу процесін басқару әдістемесін құру құралдарының бірі-логикалық-құрылымды немесе графиктік кестелер болып табылады.

Философия басқа да кез келген ғылым сияқты нақтылығымен көріне алады. Философияның нақтылығы мүмкін және қажетті, өйткені ол оның дамуы мен оны жемісті игерудің кепілі болып табылады

Философиялық білімді графикалық кестелеу және нақтылаудың ғылым тарихы және философиясын оқу пәні ретінде берудің тиімділігі мен ұтымдылығын арттыруда өзектілігі дау тудырмайды. Р.Е.Жұншеев пен Г.К.Мусабекованың ғылым тарихы және философиясы пәнінен логикалық-құрылымды кестелер мен сызбалардан құралған оқу құралының дүниеге келуі құптарлық жайт.

Философиялық ойлау мен философиялық ұғымдардың шекті абстрактілігіне байланысты, философиядан графикалық кестелер құру, нақты (жаратылыстану немесе техникалық) ғылымдармен салыстырғанда анағұрлым көбірек қиыншылықтарымен көрінеді.

Авторлардың графикалық кестелерде ғылым тарихы және философиясының ішкі логикасын анықтап, айқындап ашып көрсете білуі, олардың аталған қиыншылықтарды шеше білгендігінің айғағы деп айтуға болады.

Сонымен қатар, осы логикалық кестелерден тұратын оқу құралының қазақ тілінде орындалған алғашқы нұсқаларының бірі екендігін ескерсе отыра, жұмыстың өзектілігін баса айтсақ дұрыс болар..

Оқу құралының құрылымы: Оқу құралы он екі бөлімнен тұрады: Философия және ғылым методологиясы - философиялық білімнің саласы; Мәдениет пен өркениеттегі ғылым; Ғылымның пайда болуы. Ғылымның тарихи динамикасының негізгі кезеңдері; Ғылыми таным құрылымы. Философия мен ғылымдағы ақиқат мәселесі; Ғылыми революциялар. Ғылыми рационалдылық; Ғылымның қазіргі кездегі даму барысының ерекшеліктері; Сциентизм және антисциентизм; Ғылым-әлеуметтік институт ретінде; Қазіргі заманғы ғылыми білім құрылымындағы жаратылыстану ғылымдары; Информатика пәнаралық ғылым ретінде; Қоғам, мәдениет, тарих, адам туралы ғылымдардың қалыптасуы; Педагогика және білім беру философиясы, оларда ғылымның, ғылым философиясының қалыптасып дамуының негізгі

кезендері, атақты философтардың, ғылым өкілдерінің ой-пікірлері, философиялық бағыттары, мектептері, идеялары көрсетіледі.

Оқу құралының «Глоссарий» блогында оның негізгі мазмұны маңызды философиялық ғылыми ұғымдар сөздігімен толықтырылған.

Практикалық тиімділігі: Бұл оқу құралы магистранттардың дәріс материалдарын тыңдауға алдын-ала дайындықта және өткен тақырыптардың негізгі қағидаларын есте жаңартуда пайдалылығын көрсете алады және олардың өзіндік жұмысын ұйымдастыру мен белсендірудің тиімді құралы болып табылады.

Оқу құралы оқытушыларға аталған пәннен оқу материалының құрылымын анықтап құруда да көмек береді деген сенімдеміз.

Осы оқу құралының дидактикалық материалдары М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университетінің оқу сабақтарында екі жылдық жемісті қолданыстан (апробация) өтті және магистранттардың философиялық білімді игеруінде елеулі көмек көрсететіндігіне күмән жоқ.

БИОЛОГИЯ. ТАБЛИЦЫ И СХЕМЫ СПРАВОЧНИК ДЛЯ ШКОЛЬНИКОВ

Санбаева Назира Торехановна
СШ имени Толе би города Шу

Рабочая тетрадь составлена в соответствии с Государственным общеобразовательным стандартом среднего общего образования Республики Казахстан. Содержание соответствует структуре учебника Биологии 8 класса общеобразовательной школы, авторами которого являются А.Р.Соловьева и Б.Т.Ибраимова. Рабочая тетрадь для учащихся 8 класса создана для оценки качества знаний. Тетрадь позволяет формировать необходимые знания, умения, навыки у учащихся; создавать условия для самостоятельной работы.

Сборник заданий даёт возможность на формирование активной личности, мотивированной к самообразованию, обладающей достаточными навыками и психологическими установками к самостоятельному поиску, отбору, анализу и использованию информации.

В тетради включены различные вопросы и задания, в том числе таблицы, схемы и немые рисунки. Работа с немymi рисунками позволяет определить сформированность умений у учащихся узнавать биологические объекты, которые изучаются в той или иной теме, а также их органы и другие структурные компоненты. Это позволит иметь возможность логически излагать материал, отслеживать причинно – следственные связи предмета. Учащиеся имеют возможность приобретения дополнительных знаний за счет сэкономленного времени с одной стороны, а с другой – возможность углубления знаний, что позволяют повысить производительность учебной деятельности, увеличивать объемы учебной информации, развивать творческие способности учащихся.

Для формирования творческого мышления важно ознакомить учащихся с основными методами научного познания. Для этого в рабочих тетрадях имеется ряд заданий на сравнение, выделение признаков, систематизацию, формирование умений и понятий.

Рабочая тетрадь имеет яркие красочные изображения, что позволяет привлечь к ним внимание учащихся, включает в работу их зрительную память.

Роль обучения повышается в условиях самостоятельности учащихся.

Самостоятельность обеспечивается, главным образом, методикой обучения, именно методика способна заставить учащихся думать, творчески подходить к решению тех

или иных вопросов, вырабатывать самостоятельные взгляды, прочные умения, знания, навыки. Самостоятельное нахождение правильного решения, тренировка по вопросам и заданиям способствует формированию чувства удовлетворения, которое делает обучение не утомительной нагрузкой, а интересной работой.

В рабочих тетрадях не даются ответы к заданиям. Это изменяет отношение учащихся к процессу выполнения заданий, требует более осмысленного чтения учебника, критического отношения к полученным результатам, усиливает общение учащихся между собой. Очень важна и другая причина отсутствия ответов: коллективно или в группах обсуждать разные пути решения и искать правильные ответы.

В целом, повышение эффективности обучения при использовании в учебном процессе рабочих тетрадей достигается в условиях активного привлечения учащихся к самостоятельной работе, включения в процесс анализа применения приобретенных знаний, формулирования выводов, проверки результатов работы.

- выявить уровень знаний, умений и навыков учащихся;
- способствовать осознанному и прочному усвоению учебной информации через овладение навыками самостоятельной работы с учебной литературой.

Задачи:

- формирование активной личности, мотивированной к самообразованию, обладающей достаточными навыками и психологическими установками к самостоятельному поиску, отбору, анализу и использованию информации.

Рабочая тетрадь составлена в соответствии с Государственным общеобразовательным стандартом среднего общего образования Республики Казахстан. Содержание соответствует структуре учебника Биологии 8 класса общеобразовательной школы, авторами которого являются А.Р.Соловьева и Б.Т.Ибраимова. Рабочая тетрадь для учащихся 8 класса создана для оценки качества знаний. Тетрадь позволяет формировать необходимые знания, умения, навыки у учащихся; создавать условия для самостоятельной работы. Сборник заданий даёт возможность на формирование активной личности, мотивированной к самообразованию, обладающей достаточными навыками и психологическими установками к самостоятельному поиску, отбору, анализу и использованию информации.

Ключевые слова: рабочая тетрадь, учащиеся, личности, поиск, навык

Аннотация

Максаты:

- оқушылардың білім, білік және дағды деңгейін анықтау; - оқу әдебиеттерімен өз бетінше жұмыс істеу дағдыларын игеру арқылы оқу ақпаратын саналы және берік игеруге ықпал ету.

Міндеттері :

- ақпаратты өз бетінше іздеуге, іріктеуге, талдауға және пайдалануға жеткілікті дағдылары мен психологиялық көзқарастары бар, өзін-өзі тәрбиелеуге ынталандырылған белсенді тұлғаны қалыптастыру.

Жұмыс дәптері Қазақстан Республикасының жалпы орта білім беретін мемлекеттік жалпы білім беру стандартына сәйкес жасалды. Мазмұны жалпы білім беретін мектептің 8-сыныбының Биология оқулығының құрылымына сәйкес келеді, оның авторлары А. Р. Соловьева және Б. Т. Ибраимова. 8 сынып оқушыларына арналған жұмыс кітабы білім

сапасын бағалау үшін жасалған. Дәптер оқушылардың қажетті білімдерін, дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді; өз бетінше жұмыс істеу үшін жағдай жасау. Тапсырмалар жинағы ақпаратты өз бетінше іздеуге, тандауға, талдауға және пайдалануға жеткілікті дағдылары мен психологиялық көзқарастары бар, өзін-өзі тәрбиелеуге негізделген белсенді тұлғаны қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Түйінді сөздер: жұмыс кітабы, оқушылар, тұлғалар, іздеу, шеберлік

Annotation

Goal: - to identify the level of knowledge, skills and abilities of students; - to promote the conscious and solid assimilation of educational information through mastering the skills of independent work with educational literature.

Tasks: - formation of an active personality motivated to self-education, possessing sufficient skills and psychological attitudes to independent search, selection, analysis and use of information.

The workbook is compiled in accordance with the State General Education Standard of secondary general education of the Republic of Kazakhstan. The content corresponds to the structure of the Biology textbook of the 8th grade of a secondary school, the authors of which are A.R.Solovyova and B.T.Ibraimova. A workbook for 8th grade students was created to assess the quality of knowledge. The notebook allows you to form the necessary knowledge, skills, and skills of students; create conditions for independent work. The collection of tasks makes it possible to form an active personality, motivated to self-education, with sufficient skills and psychological attitudes to independent search, selection, analysis and use of information.

Keywords: workbook, students, personalities, search, skill

Рабочая тетрадь, как инструмент процесса обучения.

Главной задачей биологического образования является развитие у школьников «биологического мышления», навыков самостоятельного усвоения и критического анализа новых сведений, умения строить научные гипотезы и планировать эксперименты по их проверке. Полноценное биологическое образование немислимо без широкой эрудиции, умения масштабно мыслить, философски подходить ко всем проблемам естествознания.

Школьный курс биологии вносит весомый вклад в решение задач общего образования, обеспечивая формирование у учащихся биологической картины мира, научного мировоззрения, развитие их интеллектуальных, творческих способностей, привитие ценностных ориентаций, подготовку к жизни.

Для реализации цели и задач биологического образования созданы разные учебные пособия. Рабочие тетради являются важным средством при обучении биологии.

Рабочая тетрадь по биологии для 8 классов составлена мною в соответствии с Государственным общеобразовательным стандартом среднего общего образования Республики Казахстан. Содержание соответствует структуре учебника Биологии 8 класса общеобразовательной школы, авторами которого являются А.Р.Соловьева и Б.Т.Ибраимова.

Рабочая тетрадь для учащихся 8 класса создана для оценки качества знаний. Тетрадь позволяет формировать необходимые знания, умения, навыки у учащихся; создавать условия для самостоятельной работы. В тетради включены различные вопросы и задания, в том числе таблицы, схемы и немые рисунки. Работа с немymi рисунками позволяет определить сформированность умений у учащихся узнавать биологические

объекты, которые изучаются в той или иной теме, а также их органы и другие структурные компоненты. Это позволит иметь возможность логически излагать материал, отслеживать причинно – следственные связи предмета. Учащиеся имеют возможность приобретения дополнительных знаний за счет сэкономленного времени с одной стороны, а с другой – возможность углубления знаний, что позволяют повысить производительность учебной деятельности, увеличивать объемы учебной информации, развивать творческие способности учащихся.

Рабочая тетрадь имеет яркие красочные изображения, что позволяет привлечь к ним внимание учащихся, включает в работу их зрительную память.

Роль обучения повышается в условиях самостоятельности учащихся.

Самостоятельность обеспечивается, главным образом, методикой обучения, именно методика способна заставить учащихся думать, творчески подходить к решению тех или иных вопросов, вырабатывать самостоятельные взгляды, прочные умения, знания, навыки. Самостоятельное нахождение правильного решения, тренировка по вопросам и заданиям способствует формированию чувства удовлетворения, которое делает обучение не утомительной нагрузкой, а интересной работой.

В рабочих тетрадях не даются ответы к заданиям. Это изменяет отношение учащихся к процессу выполнения заданий, требует более осмысленного чтения учебника, критического отношения к полученным результатам, усиливает общение учащихся между собой. Очень важна и другая причина отсутствия ответов: коллективно или в группах обсуждать разные пути решения и искать правильные ответы.

Схемы помогают учащимся усваивать большой объем учебной информации без увеличения учебного времени за счет ее систематизации. Они позволяют развивать у учащихся способность к классификации, умение свернуть и развернуть информацию, активизируют познавательные интересы учащихся, повышают активность учеников на уроке, снижают утомляемость, уменьшают количество времени на выполнение задания. Задание по теме «Внутренняя среда организма и ее значение» предоставляется ученику дополнить схему. По приведенным функциям, учащийся должен определить кровь, лимфатическую и тканевую жидкости.

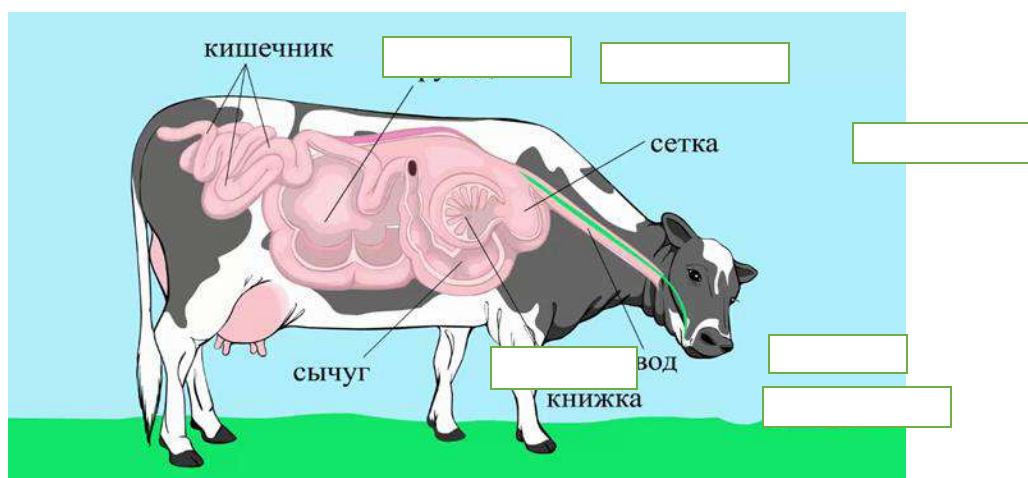

Одним из видов наглядных пособий являются таблицы. Таблицы могут выполнять не только обучающую функцию, но и функцию контроля. Составляя таблицу на тему

«Группы крови и ее переливание. Резус-фактор», учитель выделяет обязательные результаты обучения, что помогает ему держать в поле зрения опорные умения, знания

Группа крови	Агглютиноген (мембрана эритроцит.)	Агглютинин (плазма крови)
I		
II		
III		
IV		

Организация работы с рисунками на уроках облегчит усвоение школьниками знания о строении и жизнедеятельности организмов. Задание на тему «Пищеварительная система животных», где учащиеся определяют органы пищеварительной системы коровы.

В целом, повышение эффективности обучения при использовании в учебном процессе рабочих тетрадей достигается в условиях активного привлечения учащихся к самостоятельной работе, включения в процесс анализа применения приобретенных знаний, формулирования выводов, проверки результатов работы.

Список использованной литературы:

1. А. Р. Соловьева, Б. Т. Ибраимова «Биология» Учебник для 8 класса общеобразовательной школы
2. <https://xn--e1aogju.xn--p1ai/schema/19-metody-genetiki.html>
3. <https://xn--e1aogju.xn--p1ai/schema/26635-nasledstvennost.html>

4. <https://xn--e1aogju.xn--plai/schema/708-organy-rasteni.html>
5. <https://nsportal.ru/shkola/biologiya/library/2016/12/20/opornye-she-my-i-tablitsy>
6. <http://www.bolshoyvopros.ru/questions/2720735-klassifikacija-zhi-votnyh-tablica-s-primerami-kak-sostavit-she-mu.html>
7. <https://nsau.edu.ru/images/vetfac/images/ebooks/microbiology/stu/bacter/form.htm>
8. <https://cyberpedia.su/24x11b6.html>
9. <https://rosuchebnik.ru/material/virusy-cto-my-znaem-o-virusakh-i-metodakh-zashchity-ot-nikh/>
10. <https://nsportal.ru/>

PYTHON ПРОГРАММАЛАУ ТІЛІНДЕ ЕСЕПТЕР ШЫҒАРУ ПРАКТИКУМЫ

Саттаркулова Манар Серикбаевна
Қ. Тұрысов атындағы №53 мектеп – гимназиясы, Тараз қ.

«Python программалау тілінде олимпиадалық есептер шығару практикумы» тақырыбындағы авторлық бағдарламаға қысқаша шолу

Осы бағдарламада берілген есептер мектеп оқушыларымызды үйретіп жүрген есептер мен сайтта орналасқан есептері қалалық, облыстық олимпиадаларға дайындыққа қатты көмегін тигізді.

Сол себепті де оқушылардың пәндік олимпиадаларға дайындық құралы ретінде әзірледім. Айта кететін бір жәйт, осында берілген есептердің көп бөлігін олимпиадаға дайындалып жатқан мектеп оқушылары шығарған.

Сондай ақ бұл бағдарламаны әзірлеуде asmp.ru сайтында кіріктірілген тексеру жүйесі бар олимпиадалық бағдарламалау мұрағатындағы есептерді қамтылған.

Мұнда ұсынылған тапсырмалардың деңгейі ұқсас сайттарда орналасқан тапсырмаларға қарағанда әлдеқайда жеңіл. Сондықтан көптеген мәселелерді бір жыл бағдарламалауды үйренгеннен кейін шешуге болады. Есептердің орташа күрделілігі облыстық олимпиада есептерінің деңгейінен сәл төмен, бұл мұнда есептерді шығару арқылы оларға сәтті дайындалуға мүмкіндік береді.

Бұл авторлық бағдарлама мектеп оқушыларының олимпиадалық есептерді шешуге бағытталған бағдарламалау деңгейін және қабілеттерін арттыру үшін жасалған. Бұл авторлық бағдарлама пәндік олимпиадаларға қызығушылық танытқан көптеген оқушыларды табады деп сенемін.

«Phyton» программалау тілі

Өте қажет ұғымдар

Алгоритм – бұл берілген шартқа байланысты нәтиже алуға негізделген рет-ретімен орындалатын іс – әрекет.

Программа – алгоритммен сипатталған машиналық нұсқаулар тізбегі.

Айнymалы – бұл әріптермен берілген жадыдағы белгілі бір орын. Айнymалылардың программаның орындалу барысында мәні өзгереді.

Тұрақты – программаның орындалу барысында мәні өзгермейтін шамалар.

Интерпретаторлар мен компиляторлар

Трансляторлардың 2 түрі бар. Олар – интерпретатор және компилятор.

Интерпретатор жоғары деңгейлі программалық кодты операциялық жүйемен тікелей байланыса отырып орындайды. Орындау сатылыс түрде бірінен соң бірі орындалады.

Компилятор – программалық кодты бірденнен машиналық кодқа – EXE файлға айналдырып орындайды.

I бөлім

Программалауды үйренеміз

Компьютерлік бағдарлама – бұл компьютер негізге ала отырып, орындайтын нұсқаулар тізбегі. Компьютерлік бағдарлама – құрылғыға не істеу керектігін нұсқайтын тізбектелген командалардан тұрады.

Электронды құрылғылардың қайсібір болмасын егер де оның программалық жабдықтамасын өшіретін болсақ, онда оның бізге қажеті шамалы болып қалады.

Программалар тек қана компьютерлерді ғана емес, мобильді телефондарды, ойын құралдарын, автомобильдік GPS нұсқаушыларды да басқара алады. Сонымен қатар сұйық кристалды теледидарлар, DVD плеерлер, микротолқынды пештер мен мұздатқыштардың өзі программаларға байлаулы десек артық емес. Тіптен автомобиль қозғалтқыштары да, светфорлар да, жарнама панелдері мен лифтілер де программа арқылы жұмыс жасайды.

Программалауды үйренгенде Сіз көптеген жақсы нәрселерді өз қолыңызбек жасауға мүмкіндік аласыз.

Phyton программалау тілі – (Монти Пайтонның ұшқыш циркі) құрметіне Phyton деп аталды. Өзіндік стилімен ерекшеленетін Phyton программалау тілі жаңадан программа жазушылар үшін таптырмас құрал болып табылады.

Phyton программалау тілін орнату

Windows 7 операциялық жүйесінде Phyton программалау тілін орнату үшін оны браузерді қолданып, жүктеу қажет.

Мен 3.7.4. нұсқасын жүктеп қазіргі кезде сонымен жұмыс жасаудамын.

EXE файлды жүктеп алғаннан кейін Phyton – ды орнатыңыз. Ол үшін “Install all users” , сосын “Next” батырмаларын басып ары қарай орнатамыз.

Орнау мекен жайын өзгертуге болмайды. Өзгерткен жағдайда оның қайда орнатылғанын білген жөн. Тағы да “Next” батырмасын басып ары қарай орнатыңыз.

“Customize Python” бөлімінде де кштеңе өзгертпей “Next” батырмасын басасыз.

Программа орнатылғаннан кейін «Пуск» менюінде пайда болады.

Python программалық қапшығы

Ары қарай оның таңбашасын жұмыс үстеліне көшіріп алсаңыз жұмыс жасауға ыңғайлы болады. Консольдік қосымшаны немесе IDLE программалау ортасын іске қосып жұмыс жасауға болады.

Программа жазу консолі

IDLE программалау ортасы

IDLE программалау ортасындағы «көп» белгісі >>> шақырту деп аталады. Осы белгіден кейін әртүрлі командаларды жазуға болады.

Мысалы,

```
>>> print (“Salem alem”)
```

Enter пернесін басқанда Salem alem сөзі шығады.

Бұл жердегі print операторы функция деп аталады. Және де бұл сөзден кейін тырнақшаға алынып жазылған барлық сөздерді шығара береді.

Python программасын сақтау

IDLE програмалау ортасында жаңа файлды сақтау үшін File – Save / Save As/ Save Copy As программалық тізбекті орындау қажет. Үнсіз келісім бойынша сақталған файл Python программасының орнатылған қапшығында сақтауды ұсынады.

Біз не үйрендік?

Бұл бөлімде біз Python программалау тілін орнатуды, оның консольдік қосымша мен IDLE программалау ортасын іске қосып онда алғашқы программа жазуды үйрендік.

2 бөлім

Есептеулер мен айнымалылар

Егер бізге екі санды көбейту керек болса біз көптеген жағдайда калькулятор бағдарламасын пайдаланамыз. Ал егер осы мақсатты Python программасын қолдансақ ше? Қалай болар екен.

Сонымен IDLE програмалау ортасын іске қосып >>> белгісінен кейін өрнекті жазып, Enter пернесін басу қажет.

Мысалы.

```
>>> 8 * 3.57
```

```
28.56
```

Бұл жерде 3,57 саны үтір арқылы емес Python тілінде нүкте арқылы жазылады. Ал көбейту белгілі X арқылы емес жұлдызша * арқылы жазылады.

«Алтын тиындар» есебі

Енді бір пайдалы есепті мысалы ретінде қарастырайық. Елестетіп көріңіз. Сіз шұңқыр қазып жатып әмиянда салынған 20 алтын тиын тауып алдыңыз делік.

Келесі күні сіз атаңыздың жер төледегі заттарды көшіру аппаратын пайдаланып, тиындарыңызды көбейткіңіз келді де оған барлық 20 алтын тиыныңызды салып жіберіп едіңіз, атаңыздың аппараты сізге қосымша жаңа 10 алтын тиындар берді.

Егер күніге осы амалды орындайтын болсаңыз бір жылда қанша ақша жинақтай аласыз?

Жауабы.

Осы есепті бірден Python ортасында есептейік. Ол үшін 10 алтынды 365 күнге көбейтеміз, сосын алғашқы 20 алтын тиыныңызды қосамыз. Сонда біздің қанша алтын тиын жинай алатыныңыз белгілі болады.

Python программасындағы математикалық операторлар

Символ	Операция
+	Қосу
-	Аза йту
*	Көбе йту
/	Бөлу

Операцияларды орындау реттілігі

Python программалау тілінде математикалық есептеулерде алдымен көбейту мен бөлу, одан кейін қосу мен алу амалдары орындалады.

```
>>> 5+30*20
```

```
605
```

Бұл жерде алдымен 30 * 20 көбейтіліп, 5-ке қосу орындалған.

```
>>> (5+30)*20
```

```
700
```

Егер де жақшаға алатын болсақ, онда есептеу ретін де өзгерте аламыз. Сонда нәтиже де басқа болатыны жақ.

Жақшалар ішкі және сыртқы да болу мүмкін.

```
>>> ((5+30) * 20) / 10
```

```
70.0
```

Бұл есепте қосарланған жақшада берілген мәндердің нәтижесі берілген. Енді не, қалай орындалды, неден кейін орындалғанына көз жеткізейік.

$5+30 = 35$

$35*20=700$

$700/10=70$

Егер де біз жақшаларды қолданбасақ онда нәтиже 65.0 болатын еді.

Есте сақтаңыз!

Көбейту мен бөлу қосу мен азайтудан бұрын орындалады. Әрине, егер олар жақшаларға алынбайтын болса.

Phyton программалау тіліндегі айнымалылар

Айнымалы дегеніміз программаның орындалу барысында мәні өзгертін шамалар. Айнымалалар мәндерді сақтайтын жадыда орны бар нысан ретінде қарастыруға болады.

Мысалы MANSUR атты айнымалыны құру үшін программаға тек оның атын енгізіп және тең белгісін қоюымыз қажет. Енді MANSUR айнымалысының мәні 1000 тең деп аламыз және оны былай жазамыз. MANSUR = 1000. Енді осы айнымалының мәнін шығару қажет болса онда, төмендегі кодты енгізіп, консольдық қосымшада орындап көрейік.

Programme code:

```
>>> Mansur = 1000
```

```
>>> print (Mansur)
```

```
1000
```

Программалық код нәтижесінде 1000 саны дұрыс шықты.

Айнымалы атаулары тек латын тілінің әріптерінен, сандардан, астыңғы сызық_белгісінен, бірақ айнымалы сандардан басталмауы тиіс.

«Ағайындылар» есебі

Ағайынды Мансур, Ернұр, Зиятхан есімді балалар әкесіне компьютерге мәтін теруге көмектесіп, күніне ақша табады екен. Ал Бибиінұр есімді қарындастарына олардың тапқан ақшасының 10 пайызына сыйлық әпереді екен. Енді осы қарапайым математикалық есептің берілгендерін айнымалы ретінде қарастырып, ағайындылардың бір күнде тапқан ақысы мен қарындасына бергендегі сыйлықты есептегенде қанша ақша қалатын есептейтін программа құрастырайық. Ағайындылардың аттарын айнымалы ретінде қарастырамыз және оларға бірден мәндерді меншіктейміз.

```
Mansur = 1000
```

```
Ernur = 500
```

```
Zyankhan = 300
```

Программалық код:

```
>>> Mansur = 1000; Ernur = 500; Zyankhan = 300
```

```
>>> (Mansur + Ernur + Zyankhan) / 10
```

```
180.0
```

Бибиінұрға жұмсалатын сома – 180 теңге болып тұр. Өйткені 10 пайыз болғандықтан 10 – ға бөліп нәтижесін аламыз. Осылайша айнымалаларды қолданып есептер шығара аламыз.

Біз не үйрендік?

Бұл бөлімде біз Python программалау тілінде математикалық операторларды қолдануды, қарапайым өрнектерді құрастыруды, амалдарды қолдануды, айнымалыларды жариялауды және есептеулерді жүргізуді үйрендік.

3 бөлім

Жолдар, тізімдер, кортеждер, сөздіктер

Бұл бөлімде біз Python программалау тілінде бірнеше құраушытарымен танысатын боламыз. Олар: жолдар, тізімдер, кортеждер, сөздіктер.

Жолдар мәтінді несесе сөзді шығару үшін (мысалы компьютерлік ойындарда «БАСТАУ», «ОЙЫН АЯҚТАЛДЫ») қолданылады.

Жолдармен жұмыс

Python программалау тілінде жолды құру үшін кез-келген сөзді тырнақшаға “ ” алу қажет.

2 бөлімдегі «Ағайындылар» есебіндегі Мансурға келесі сөйлемді меншіктейік:

Программалық код:

Егер шығарылатын мәтін немесе сөз бірнеше жолдан тұратын болса, онда қатарынан ''' тырнақшаны жолдың басында және ''' жолдың соңында қою қажет. Ал сөзді немесе әріпті жаңа жолға шығару қажет болса ENTER пернесін тасымалдау үшін басу қажет.

Программалық код:

Ескерту: *Syntax error – синтаксистік қате. Берілгендерді немесе жолдық жазбаларда қате табылғанын көрсетеді. Берілген кодта егер бастапқы немесе соңғы тырнақша жазылмай қалса, осындай қате беріледі.*

Жолдар ішіндегі айнымалылар

Айнымалы мәндері бар жолдарды да басып шығаруға болады. Ол үшін %s таңбашасы қолданылады. Бұл жолға мәнді кірістіру деп аталады. Оны төмендегі программа фрагментінен көре аламыз.

Мысалы myscore айнымалысында ойында жиналған ұпай саны сақталатын болсын. Ал біз оны біздің хабарламада шығып тұрғанын қалаймыз делік. Сол үшін де санның орнына осы таңбалық белгішені қолданып отырмыз.

%s таңбасы бар жолды басып шығарған сайын, оған әртүрлі айнымалылардың мәндерін беріп, шығаруға болады. Төмендегі мысалды қарастырайық. Берілген тізімде 3 баланың және қыздың «Мен футбол ойнаймын» деген хабарламасының мәні әр жолды басқан сайын шығады.

Бұл мысалда біз 5 айнымалының қолдандық.

joke_text , bala1, bala2, bala3, kuz.

Бұл жерде % белгісін пайдаланып, әртүрлі мәндерді шығарып отырамыз.

Сонымен қатар бір жолда бірнеше таңбалардың мәндерін шығару үшін де қолдануға болады.

Жолдарды көбейту

Егер 10-ды 5-ке көбейтке не шығады? Әрине – 50. Ал егер 10 санын «А» әрпіне көбейтсек ше. Бұл жайлы Python не дейді?

Бұл шығарудағы ерекшелік бізге жолдардағы шегінсіздерде пайдалануға қажет болуы мүмкін. Төмендегідей программа үзіндісін теріп көрейік.

Программалық код.

Нәтиже экраны

Бұл программада біз 25 бос орыннан тұратын SPACES айнымалысын жарияладық. Келесі 3 жолда мәтінді оңға қарай ығыстыру мақсатында осы айнымалы көмегіне жүгіндік.

Егерде экранда белгісі бір әріппен немесе сөздермен толтыру қажет болса, онда осы әдісті қолдануға әбден болады.

Төмендегі программалық код нәтижесіне назар аударыңыз!

Бұл кішкентай ғана программалық кодта «kytty bolsyn programma rurganyuz» сөзі 100 рет экранға шығарылады.

Тізімдер жолдардан күштірек

«Алма», «жүзім», «банан», «ананас», «лимон», «мандарин», «груша». Бұл тізімді біз не үшін жаздық деп ойлайсың?

Біз бұл тізімдегілерді жолдар мен тізімдердің айырмашылығын көрсету үшін пайдаланамыз.

Бұл тізімді жолдағыдай көрсетуге болады. Ол үшін біз «Jemister» айнымалысын жариялайық.

Jemister = 'Alma, juzim, banan, ananas, limon, mandarin, grusha'

Программалық код:

Орындалу нәтижесі:

Әрине жолмен жұмыс жасау жақсы, бірақ тізімді пайдаланған бізге көбірек пайда беретіні сөзсіз. Жоғарыдағы жолды тізімге айналдырып көрейік.

Тізіммен жұмыс жасағанда біз тізімдегі кез – келген тізім элементін оның индексі бойынша шақырта аламыз және оны жеке шығара аламыз.

Жоғарырақ келтірілген скриншотта жалпы тізімдегі banan элементі индексі бойынша [2]-сі, шығарылып отыр.

Сондай ақ біз жалпы тізімдегі элементтердің бір бөлігін де шығаруға мүмкіндігіміз бар. Ол үшін индекс шекарасын анықтап алуымыз керек. Мысалы, диапазонын анықтағанда, тек индекс аумағындағы элементтер экранға шығарылады.

[2:5] деген жазба 2 элементтен бастап 5 элементке дейінгі аралықты қамтуды нұсқайды. Бірақ 5-ші элемент сұрату құрамына кірмейді. Былай айтсақ, 2,3,4 элементтер шығарылады.

Тізімдерде әртүрлі типті сандарды, берілгендерді сақтауға болады. Мысалы:

```
>>> some_numbers = [1, 2, 5, 10, 20]
```

немесе жолдар

```
some_strings = ('durys', 'dyrys emes', 'nakty', 'nakty emes')
```

немесе жолдар мен сандар аралас

Сондай ақ тізімдерде басқа да тізімдер сақталуы мүмкін.

Бұл программалық кодта 5 сандық мәні бар - numbers айнымалысын, 3 тіркестік мәні бар – strings айнымалысын және де өзінің құрамында басқа екі тізімді біріктірген үшінші тізім – mylist айнымалысын әзірледік.

Тізімге басқа элементтерді қосу

Тізімге жаңа элементтерді қосу үшін append функциясын пайдаланамыз.

Функция дегеніміз – программалық кодтың белгілі бір мақсатын орындаушы бөлігі. Біздің жағдайымызда append функциясы жол соңына жаңа элемент қосады. Мысалы, алдыңғы тізімге қарбыз-ды қосу үшін келесі код енгіземіз.

Сонымен қатар append функциясын қолданып тағы бірнеше элементтер қосуға болатынын жоғарыда берілген программаның орындалу скриншотынан көріністен белгілі болып тұр.

Тізімдегі элементтерді өшіру

Тізімдегі элементтерді өшіруге Del командасы қолданылады. Мысалы, жемістер тізіміндегі 6 элементті өшіру үшін келесі кодты енгізу жеткілікті болады.

Скриншоттан көріп тұрғанымыздай тізімдегі 6-ші элементі мандарин тізімнен өшіріліп, программа орындалғаннан кейінгі тізімде жоқ екендігі көрсетіліп тұр.

Тізімдегі позиция 0 – ден басталып саналады. Сондықтан да 5-ші элемент 6-ші элемент болып саналады.

Егер де тізімдегі қатар тұрған элементтерді жою қажет болса, онда, олардың шектеу аумағын көрсетсе, қатар орналасқан элементтер жойылады да, тізбектегі қалған элементтер шығарылады.

Көріп тұрғанымыздай 2 мен 5 элементтері – банан, ананас, лимон жойылып, қалғандары жібектеп шығарылды.

Тізімдік арифметика

Тізімдерді сандарды қосқан сияқты (+) белгісін қолданып қосуға болады.

Мысалы, бізде екі тізім бар. Біріншісінде 1,2,3 – ке дейінгі сандар сақталса, ал екіншісінде бірнеше жеке сөздер сақталған.

Көріп тұрғанымыздай бірінші және екінші тізімдерді қосып, оны үшінші тізімге меншіктедік. Сөйтіп үшінші тізімді шығаруға бұйрық бердік.

Сондай ақ тізімді санға көбейтуге болады. Мысалы,

Берілген бірінші тізімдегілер 5 рет көйбейтіліп шығарылып тұр. Былай айтқанда 5 рет қайталанып шығарылып тұр.

Айта кетсек бөлу мен азайту тізімдерде жүрмейді. Егер тізімді белгілі бір санға бөлетін болсақ, онда программа қате береді. Сонымен қатар тізімдік элементтерді тізімдік емес мәндермен де қосуға болмайды. Қате шығады.

Кортеждер

Кортеждер жолдармен жұмысқа ұқсайды. Оларда дөңгелек жақшаларға алынады.

Берілген мысалдағы жолдық тізімнің 3-ші элементін шығару қолданылды.

Бұл жерде `kortezh` айнымалысын 0,1,1,2,3 деген мәндерімен тағайындадық және де `print(kortezh[3])` командасы арқылы кортеждің 3-ші элементін шығардық.

Кортеждің тізімдерден ерекшелігі, оның құрғаннан кейін мәндерін өзгертуге болмайтындығында. Мысалы, егер кортеждің бірінші элементінің мәнін өзгертпек болсақ, онда программа қате береді.

Кортеждерді қолданудың мәні неде? Тізімді қолдана берсек болмай ма?

Программалау барысында кортеждердің мәні өзгермейтіндіктен де, біз оларды өзгеріссіз қолдануға мүмкіндігіміз бар. Мысалы кортежде 2 ғана элемент болса, ол 2 элемент программа соңына дейін болатына сенімді бола аламыз.

Сөздіктер

Python тіліндегі сөздік деп тізімдер мен кортеждерге ұқсас мәндер жиындығын атайды. Кортеждер мен тізімдерден айырмашылығы – оған сәйкес келетін кілті мен байланыстыратын мәндері.

Мысалы бізде белгілі бір адамдардың тізімі және олардың айналысатын спорт түрлерінің тізімі бар делік. Олар туралы ақпаратты тізімге енгізуге болады. Сондай ақ артынан олардың айналысатын спорт түрлерінің атауларын.

Бұл программалық кодта Серікбай Ернұрдың айналысатын спорт түрі – күрес екендігін анықтап беріп тұр. Енді Серікбай Бибінұрдың спорт түрін ауыстырып көрелік.

Көріп тұрғанымыздай Серікбай Бибінұрдың айналысатын спорт түрі волейболдан мәнерлеп сырғанауға ауысып экранға шығарылды.

ОСЫ ТАРАДУАН НЕ БІЛДІК!

Бұл тараудан біз жолдарда мәтіндерді құру және сақтау, тізімдер мен кортеждердегі мәндердің жинақтарын құруды және сақтауды. Жолдардағы элементтердің мәнін өзгертуді, оларды біріктіруді, алайда кортеждегі мәндерді өзгертуге болмайтындығын білдік. Сондай ақ біз сөздіктерде элементтердің мәндерін оларға сәкес келетін кілттермен сйкестендіруді және құру мен сақтауды да үйрендік.

Жаттығулар

Сүйікті заттар

Өздеріңнің ұнатып айналысатын әрекеттеріңнің тізімін құрып, `Games` айнымалысына сақтаңдар.

Сонсын жақсы көретін тағамдарыңның тізімін құрыңдар және оны `Foods` айнымалысына сақтаңдар.

Осы екі тізімді `Favourites` айналысына біріктіріп, басып шығарыңыз.

Жауынгерлер санағы

Қатарынан орналасқан 3 үй бар. Олардың әрқайсының төбесінде 25 нинья жасырынып отыр.

Ал сол үйлердің маңайында 2 төнел бар. Олардың әрқайсысында 40 самурайдан жасырынып отыр.

Барлығы қанша жауынгер соғысуға дайын отыр?

Сәлемдеме

Екі айнымалы құрыңыз. Оның біреуінде сіздің тегіңіз, ал екіншісінде сіздің атыңыз сақталсын. Енді `%s` таңбасы арқылы «Сәлем ТЕГІҢІЗ АТЫҢЫЗ» деген жолды шығаратын программа құрыңыз.

4 бөлім

Тасбақа арқылы сурет салу

Әлемде тасбақа деп, өз үйін арқасына салып алып, өте баяу қимылдайтын қарапайым тасбақа ұқсайтын нысанды айтады. Python программалау тілінде монитор экранында баяу жылжитын қара ұшты сызықша. Тасбақа Python тіліндегі графиканы үйренуге өте қолайлы болғандықтан, осы бөлімде біз онының көмегімен қарапайым сызықтар мен пішін сұлбаларын салатын боламыз.

Тасбақа модулін қолдану

Python программалау тілінде модуль деп басқа программаға қола алатын пайдалы программалық кодты атаймыз. Сонымен қатар модульдер өз құрамында қатынас жасауға болатын функцияларды сақтайды. Экранда сұлба салу негіздерін үшін Python программалау тілінің құрамындағы арнайы Turtle модулін қолданамыз. Turtle модулінің көмегімен векторлық графиканы программалауға болады. Олар: Сызықтар, қисықтар, нүктелер.

Turtle модулін қолдану үшін мына жолды жазамыз:

```
>>> import turtle
```

Холст құру

Turtle модулін импорттағаннан кейін суретшілер сияқты сурет салу алаңын Холст жасауымыз қажет. Ол үшін Turtle модуліндегі Pen функциясын шақырамыз.

```
>>> t = Turtle.pen
```

Осы кезде экранда ұшты сызықша пайда болуы тиіс.

Тасбақаны жылжыту

Енді біз t айнымалысы арқылы жаңа ғана құрған тасбақамызды жылжытуға мүмкіндік алдық. Ол үшін forward командасын қолданамыз. Бұл команда нысанды алға қарай жылжытады. Енді кодын жазамыз.

```
import turtle
```

```
t = turtle.Pen()
```

```
t.forward(50)
```

Осы кезде экран аумағында ұшты сызық сызғыш пайда болады. Тасбақамыз 50 пикселге алға жылжыды. *Пиксель – бұл бір экрандық нүкте.* Кескіміздің ең кіші элементі. Монитор экранында көретін барлық кескіндер – бұл пиксельдер.

Енді тасбақамызды солға қарай 90 градусқа бұрайық. Ол үшін келесі команда жазамыз.

Экранда мына көріністі алдық. ----->

Енді квадрат салайық және де алдыңғы командаларға тағы мына командаларды қосайық және де не болғанын көрейік.

Көріп тұрғанымыздай тасбақамыз квадрат кескінін салып бұрылып тұра қалады.

----->

Холстты тазалау үшін reset командасын қолдануымыз қажет. Бұл команданы қолданған кезде салынған барлық кескін экраннан жоқ болады, ал тасбақамыз алғашқы орнына жайғасады.

Сонымен қатар Холстты тазалау үшін clear командасын да қолдануға болады.

Сонда холста тазарады, бірақ тасбақамыз орнында қалады.

```
t.clear()
```

Сондай ақ тасбақаны оңға және артқа да жылжытуға болады. Ол үшін right пен backward командаларын қолдансақ жеткілікті.

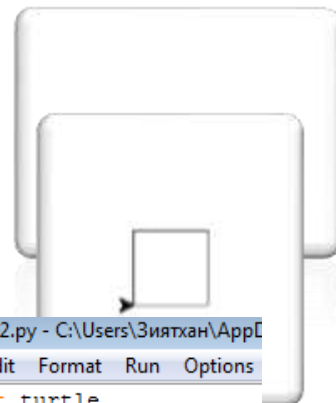
up командасы арқылы сызбай жылжи алады, ал down командасы арқылы қайтадан сызуды іске қосуға болады. Мына программалық кодтың іс – әрекетін қарастырайық. ----->

Программалық код талдауы:

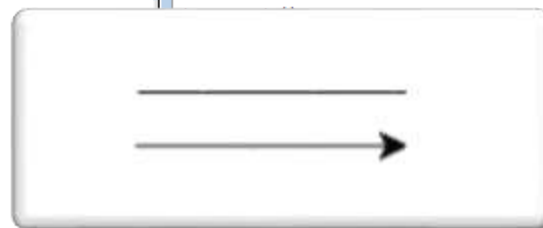
Алғашқы жолда біз t.reset() командасын қолданып экранды тазалады. Сонсың t.backward(100) командасымен 100 нүкте алға жылжыттық, t.up() командасымен тасбақа ізін жоғалтамыз. t.right(90) командасымен оңға қарай 90 нүктеге, t.forward(20) командасымен алға қарай 20 нүктеге, t.left(90) командасымен солға қарай 90 нүктеге жылжып, t.down() командасымен сурет ізін пайда болын қамтамасыз етеміз де қайтадан t.forward(100) командасымен алға жылжытамыз. Осылайша осы көріністі алдық. ----->

Бұл бөлімнен біз не білдік?

Бұл бөлімнен біз Turtle модулін қолдануды үйрендік. Біз бірнеше сызықтарды солға left(), оңға right() бұра отырып, артқа backward(), алға forward() командаларын жылжи отырып қолдандық. up() командасы арқылы сурет салуды


```
turtle2.py - C:\Users\Зиятхан\AppData\Local\Microsoft\Windows\Apps\PythonSoftwareFoundation.Python.3.9.x-amd64\python.exe
File Edit Format Run Options
import turtle
t = turtle.Pen()
t.forward(50)
t.left(90)
t.forward(50)
t.left(90)
t.forward(50)
t.left(90)
t.forward(50)
t.left(90)
```


тоқтатып, down командасы арқылы қайта сурет сала бастауды үйрендік. Сондай ақ тасбақаны бұру үшін градус қолданылатын білдік.

Жаттығулар

Тасбақа көмегімен әртүрлі фигуралар салып көріңіздер.

#1. Тіктөртбұрыш

Turtle модулінің rep функциясын қолданып, жаңа холст жасаңыз және де оған тіктөртбұрыш орналастырыңыз.

#2. Үшбұрыш

Жаңа холст құрып, оған үшбұрыш салыңыз. Тасбақаны бұрмалағанда градустық шеңбермен салыстырып отыруды ұмытпаңыз.

Градустық шеңбер

#3. Бұрыштарсыз төртбұрыш

Мына суреттегідей әр қабырғасынан 4 сызық сызатын программа жазыңыз. Төртбұрыш көлемі маңызды емес. Тек пішіні маңызды болып саналады.

5 бөлім

If пен else конструкциясы

Программа жазу барысында кейде «ия» немесе «жоқ» деген жауаптар беретін сұрақтар қоюға тура келеді немесе қандай да бір іс – әрекет орындауды талап етеді.

Мысалы, «Сізде қанша ақша бар?» деген сұрақ қойып, қолданушы 1 000 000 немесе одан көп деп жауап берсе, компьютер «Сіз бай адам екенсіз» деген жауап шығару тиіс.

Python бағдарламасында осындай шарттарды тексеруге if /else конструкциясы қолданылады.

if пен else конструкциясы

“tenge” айнымалысын қолданатын if пен else конструкциясын келесі мысалдан көруге болады.

ПРОГРАММАЛЫҚ КОД ТРАНСКРИПЦИЯСЫ

```
tenge = input ('kansha akshanyz bar?:') – бұл ақша сомасын енгізуді сұрайды.
```

```
tenge = int(tenge) – берілетін мәнді бүтін типке айналдыру үшін қолданамыз
```

```
if tenge == 1000000: - шартты тексеру
```

```
    print('Siz ote bai ekensyz') – сәйкес жауапты алу
```

```
else:
```

```
    print ('Siz bai emessiz') – кері жағдайдағы жауапты алу
```

1000000 –нан аз сома берілсе, «Сіз бай емессіз» деген жауап аласыз.

Жаттығулар

Бұл есептерді if және else конструкцияларын қолдана отырып, орынданыңдар.

#1 Сіз байсыз ба?

Қалай ойлайсыз бұл программа коды не атқарады? Программаға енгізбей тұрып, өзіңіз ойланыңыз.

```
money = 2000
```

```
if money > 1000
```

```
    print ('I am rich')
```

```
else:
```

```
    print ('I am dont rich')
```

```
    print ('perhaps I will be rich')
```

#2 Бәліштер

Мектеп асханасында бүгінге пісірілген бәліштер асханаға келетін оқушыларға жететін немесе жетпейтіндігін тексеретін программа құрыңыз.

#3 Қолайлы сан

Money айнымалысындағы тенге сомасының 100 бен 500 аралығындағы мәндерге сәйкес келетіндігін немесе 1000 мен 5000 – ға сәйкестігін анықтайтын программа құрыңыз.

#4 Нинздяларды жеңемін!

Ninzya айнымалысына берілетін мәндері бойынша егер 50 – ден аз болса, «Бұлар тым көп қой» деген хабарламаны, ал егер 30-дан аз болса «оңай болмас, бірақ мен оларды жеңемін» деген сөйлем шығаратын, ал 10-нан аз болса, «Мен оларды оп-оңай жеңемін» хабарламаларын шығаратын программа құрыңыз.

6 бөлім

Циклдармен жұмыс

Кейбір адамдар бір нәрсені қайта – қайта орындай бергенді жақсы көрмейді. Программисттер де бір жұмысты қайталап орындай бергенді ұнатпайды. Сондықтан программалау тілдерінде бірнеше әрекеттің бірден әрі жылдам орындайтын қайталау операторлары қарастырылған. Python программалау тілінде олар - for және while операторлары.

For операторын қолдану

«Сәлем» сөзін 5 рет шығаратын программа құру қажет болса, онда Python программалау тілінде келесідегідей болуы мүмкін.

```
>>> print ('Salem')
```

```
Salem
```

```
>>> print ('Salem')
```

```
Salem
```

```
>>> print ('Salem')
```

```
Salem
```

```
>>> print ('Salem')
```

```
Salem
```

```
>>>
```

Былай жазған әрине іш пыстыратыны сөзсіз. Сондықтан біз for операторын қолданамыз.

Ал осылай болса, ол жұмысымызды жеңілдетеді, әрі ішті де пыстырмайды.

Программалық кодын талдау:

```
for x in range (0,5): - 0 мен 5 аралығында X айнымалысы үшін есептеу
```

```
    print ('Salem') – цикл денесінде көрсетілген санақ бойынша тырнақшаға алынған сөзді немесе сөйлемді шығарады.
```

Көріп тұрғанымыздай цикл бізді қосымша 5 жолды қайта қайта жазудан құтқарды. For циклын қолданғанда range және list функцияларын қолдану міндетті болып табылмайды. Оның орнына алдын ала дайындалған тізімді қолданса болады. Мысалы:

```
Jemister = ['Alma', 'juzim', 'banan', 'ananas', 'limon', 'mandarin', 'grusha']
```

```
For I in Jemister:
```

```
Print (i)
```

Бұл программалық кодта Jemister тізіміндегі әр элементін i айнымалысына меншіктеп, оларды экранға шығару керектігін білдіреді. Циклды қолданбаған болсақ, онда біз 7 рет код жолын жазуға тура келетін еді. Сондықтан цикл біздің уақытымыз бен біршама күшімізді сақтап қалды.

Циклға қатысты тағы бір мысал қарастырсақ.

```
Kitaptar = ['adebi', 'kyzykty', 'tanymal']
```

```
For I in Jemister:
```

```
Print (i)
```

Бұл кішігірім программада біз әдеби, қызықты, танымал деген атпен тізім құрамыз. Циклда біз оларды i айнымалысына меншіктеп, біртіндеп тереміз.

Келесі 2 қатарда оларды кодта берілгендей 2 реттен шығаруға команда береміз. Айта кететін жағдай ол жолдарда бос орын артық берілсе, онда транслятор қате береді.

ДҮНИЕТАНУ ПӘНІНЕН АШЫҚ ТҮРДЕГІ ТАПСЫРМАЛАР 4-СЫНЫП (МҰҒАЛІМДЕРГЕ АРНАЛҒАН КӨМЕКШІ ҚҰРАЛ)

Сеилбаева Нургуль Куанышбаевна
Б.Момышұлы атындағы №45 қазақ классикалық гимназиясы Тараз қ.
Альтаева Шакизат Кудайбергеновна
Педагогикалық шеберлік орталығы, Тараз қ.

«Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығының Ғылыми-әдістемелік кеңесі
ұсынған
Рекомендовано Научно-методическим советом Центра педагогического мастерства АОО «Назарбаев
Интеллектуальные школы»

Пікір жазғандар:
Серубаева А.Т., Ph доктор, М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті
Тортаева Г.Б., Педагогикалық шеберлік орталығының Тараз қаласындағы филиалы

ISBN 978-9965-37-201-8

Дүниетануды 4-сыныпта оқытудың ерекшелігі білім алушыларды білімді жетілдіре отырып «белсенді оқуға» белсенді тарту болып табылады. Оқыту процесінде білім алушылардың жаңа білімді өз бетінше іздестіруі үшін жағдай жасау маңызды болғандықтан, ойлаудың жоғары деңгей дағдыларын қалыптастыратын ашық тапсырмалардың ерекшелігі мен ұсыну жолдары көрсетілген. Әдістемелік көмекші құрал бастауыш сынып мұғалімдерінің қалыптастырушы және жиынтық бағалау тапсырмаларын жоспарлау және ұйымдастырудың практикалық ұсыныстары берілген.

ӘОЖ 373. 167

А 49
С31

ISBN978-9965-37-201-8

“Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ
Педагогикалық шеберлік орталығы, 2022
АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы»
Центр педагогического мастерства, 2022

МАЗМҰНЫ

Кіріспе.....	4
Негізгі бөлім	
Бағалауға арналған тапсырмаларды әзірлеу және анықтау	5
Мәтінге тапсырма құрастыру жолдары.....	7
Ашық түрдегі тапсырма.....	9
Ашық тапсырмаға қойылатын талаптар	10
Ашық тапсырмалардың түрлері.....	11
Тапсырмаларға сараптама жасау үшін қойылатын сұрақтар.....	16
Ашық тапсырма құрастыруға қатысты ұсыныстар.....	19
Қорытынды.....	21
Практикалық тапсырмалар.....	22
Пайдаланылған әдебиеттер тізімі.....	34

КІРІСПЕ

«Дүниетану» оқу пәні қоршаған әлем тұтастығы туралы білім мен адамзаттың табиғатпен қарым-қатынас жүйесі негізінде жалпыадам қүндылықтарды қалыптастыруға бағытталған. «Дүниетану» пәнін меңгеруде бастауыш сынып оқушылары биология, экология, география, тарих пәндерінің қарапайым ұғымдарымен танысады. Ұсынылып отырған бұл әдістемелік нұсқауда 4-сыныпқа арналған «Дүниетану» пәнінен қалыптастырушы және жиынтық бағалау тапсырмаларын ұсынудың жолдары қарастырылған. Білім алушылардың білім, білік, дағдыларын

қалыптастыру үшін ауызша сұрақтар, қысқа және толық жауапты қажет ететін тапсырмалардың ерекшеліктері мен аталған тапсырмаларды ұсыну жолдары көрсетілген.

«Бала жаңа білімді неғұрлым көп пысықтаса, есінде сонша берік болып қалады» дейді М.Жұмабаев[1,88]. Оқу материалын табиғаттағы құбылыстарды бақылауларды ескеріп, бағдарлама көлеміндегі материалдарды жүйелі де логикалы түрде байланыстыра отырып, тәжірибелік жұмыстарды дұрыс орындап және қойылған сұрақтарға толық жауап бере алады.

Көмекші құралдың негізгі бөлімінде қалыптастырушы және жиынтық бағалау кезінде жоғары деңгейдегі когнитивтік дағдыларды тексеруге, жеке көзқарасын білдіруге, сыни ойлауға, проблеманы шешуге бағытталған тапсырмалардың ерекшелігін көрсетуге бағытталған. Қысқа жауапты тапсырмалардың әрқайсысының ерекшелігін аша отырып, білім алушылардың жас ерекшелігіне сай ұсыну жолдары қарастырылған. Толық жауапты қажет ететін тапсырмалардың түрлеріне жеке талдау жасалады. Ашық тапсырмаларды құрастыруға арналған ұсыныстар да берілген.

Көмекші құралда берілген тапсырмалар «жеңілден күрделіге» қарай шиыршық қағидаты бойынша құрастырылған. Әр тапсырманың соңында білім алушының ойын, жауабын жазуға арналған бос орын бар, сондай-ақ білім алушының орындалған тапсырманы түзету және жетілдіру мүмкіндігі бар. Сабақтың оқу мақсатына сай күтілетін нәтижеге қол жеткізуге қатысты жеке, жұпта, шағын топта орындауға арналған тапсырмалар ұсынылған.

Практикалық бөлімде пәндік құзыреттіліктерін арттыратын тапсырмалар, олардың түрлері қарастырылған. Тұтас емес мәтіндермен (графиктер, диаграммалар, сызбалар, кестелер, жер карталары, құрылыс жоспарлары, т.б.) жұмыс түрлері де ұсынылған. Оқу, тәжірибе, тапсырмалар арқылы ақпарат алынатындықтан, белсенді шығармашылық қызметке бағыттайтын тапсырмалар іріктелініп алынды. Оқытудың түрлі кезеңдерінде білімді бағалау компоненттерінің басымдықтары өзгеруі мүмкін. Көмекші құралда қалыптастырушы бағалауда «Қоршаған ортаны қорғау» тақырыбында тұратын аймақтың табиғат жағдайы (ауа райы, жер жағдайы, су көздері) қандай шаруашылықпен айналысуға қолайлы екенінің себебін түсіндіріп берсе, жиынтық бағалауды табиғат жағдайын салыстырып, бағалауға арналған тапсырмалар ұсынылған. Осы тапсырмалар арқылы оқытудың нақты және маңызды тәжірибесін, дағдылар мен құзыреттіліктерді меңгеру динамикасын, білім алушылардың өз іс-әрекеттерін өздігінен бақылау және бағалау біліктерін, оқыту барысында туындаған қиындықтарды анықтау және жою мүмкіндіктерін көрсетеді.

Бізді қоршаған ортаны және адамзат енгізген өзгерістерді түсіну үшін, табиғи-ғылыми мәселелерге қатысты және ғылыми дәлелдермен негізделген сұрақтарды анықтап тану және негізделген қорытынды жасай білу қабілеттерін арттыру мәселесі де көтерілген.

Мұғалімге көмекші құралда ұсынылған тапсырмалар мұғалімдер жүргізіп отырған тәжірибелік жұмыстың нәтижесі ретінде алдағы уақытта оқыту мен оқу мәнмәтініне сәйкес пайдалы болады деп болжанып отыр.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Бағалауға арналған тапсырмаларды әзірлеу

Танымдық саладағы оқу мақсаттарының жіктелімі бағалауға арналған тапсырмаларды әзірлеу және сараптау үдерісінде кеңінен қолданылады. Әрбір жоғары деңгей алдыңғы деңгейде меңгерген дағдыларға негізделеді. Оқу мақсаттарын Блум таксономиясы бойынша жіктеуде, бағалау критерийлерін құру да мұғалім басшылыққа алатын зат есім мен етістіктерді дұрыс қолдану маңызды. Етістік тандаған танымдық деңгейге, ал зат есім оқушының меңгеріп, көрсетуі тиіс тапсырманың түріне бағытталған болуы керек.

1-кесте. Танымдық үдеріс

Танымдық үдеріс	Сұрақтар мен етістіктер
Білім	Оқушы ақпаратты еске түсіре ала ма? <i>Мысалы,</i> тізім құру; терминдерді, даталарды, формулаларды анықтау; ұғымдарды атау, тізімді белгілеу; теореманы айту
Түсіну	Оқушы идеясы мен мазмұнын түсіндіре ала ма? <i>Мысалы,</i> ұғымдарды санап жіктеу; материалды түсіндіру; әрекеттерді сипаттау; көзқарастарды, сипаттамаларды салыстыру
Қолдану	Оқушы ақпаратты таныс жағдайда немесе жаңа мазмұнда қолдана ала ма? <i>Мысалы,</i> қағида тты қолдану; рәсімдерді орындау немесе енгізу
Талдау	Оқушы берілген көлемді ақпаратты құраушы бөліктерге жіктеп, олардың әрқайсысының мазмұнын немесе олардың бір-бірімен байланысын анықтай ала ма? <i>Мысалы,</i> реттілігін зерделеу, нәтижені болжау
Бағалау	Оқушы пікірді, шешім немесе мәселені шешу барысын негіздеу ала ма? <i>Мысалы,</i> таңдауды, шешімді, қорытындыны сипаттау; берілген бағаны, әрекетті тексеру; баламасын, негізін таңдау
Жинақтау	Оқушы жаңа идея, көзқарас, жаңа тәсіл немесе жаңа өнім ұсына ала ма? <i>Мысалы,</i> зерттеу жұмысын, идея, теория әзірлеу; жаңа мүмкіндіктер ұсыну; тың идеялар ойлап шығару

Кестедегі күтілетін нәтижені оқу мақсаттарына сәйкес қалай жоспарлауға және соған сәйкес бағалауды қалай жүргізуге болатынын көрсетеді. Оқу мақсаттарын дәл тұжырымдап, үнемі есте сақтау маңызды. Тапсырманың әрбір түрі нақты оқу мақсатына жету үшін қажетті және өзекті болып саналады[2,15].

Бағалауға арналған тапсырмаларды анықтау

Бағалау жөнінде Қ.Бітібаева былай деп ой түйеді: «Бағалау нормативі, оған қойылатын талаптар бағдарламада да берілген. Соны басшылыққа алу керек. Бағалау міндетті түрде түсіндірмелі талдау әдісімен беріледі. Бұл, әсіресе, бала білімін ауызша талдауда іске асырылады. Талдау әдісімен бағалауда оқушылар пікірімен, сыныптың пікірімен есептесіп отырған да жөн. Оқушы өзіне қойылатын бағаға келісе ме, оны да білудің артықтығы жоқ. Кейде оқушыларға өз білімін өзіне бағалатудың да маңызы зор. Бұл тәсіл оларды әділдікке тәрбиелейді. Өз-өзіне сын көзбен қарауға баулиды. Онда да оқушы бағаны талдау, түсіндіру арқылы қояды. (Соған баулу қажет.) Өз бағасына келіспеген оқушы егер қайта дайындалып келіп, айтайын десе, оған да мүмкіндік беру керек. Баға қоюдағы басты мақсат оқушыға білім берудің негізінен туындамай ма? Баға қоюда мұғалім ерекше әділ болғаны жөн. Қатал талап та, терең талдау да, көрегендік пен мейірім де, тіпті кешірім де бағалау кезінде өте керекті мәселелер. Әсіресе, «орташа», «төмен» оқитын, денсаулығы нашар немесе жетім балалар білімін бағалауда мұғалімге педагогикалық әдеп, ерекше ілтипат керек. Тамаша ұстаздар «екілікті» баланы жазалау түрі деп, әлдененің әлсізге жасаған қысастығы деп түсініп, оны қоя беруден бас тартады. Оның орнына нашар оқу себебін анықтайды, көмектеседі, қосымша сабақ өткізеді, өз сабағын барлық оқушыға қызықты етіп өтетін дәрежеде ойластырады. Қазір балаларды қабілеті, ынтасы, икеміне қарай оқыту тәжірибеге молынан енуде. Бұл - аса құптайтын мәселе. Мұғалім алдында қабілетті оқушы отырса немесе әнші, өнерпаз бала отырса, қолы шебер, ісмер бала отырса, оған кешіріммен қарап, үлгерімін жақсарту үшін, ізденген жөн. Баға - тек бала білімінің анықтаушысы емес, ол мұғалім еңбегінің де жемісі, анықтаушысы болып табылады [3, 137].

Әлеуметтік психологияда қолданылатын үлестіру теориясын тапсырманың мазмұнына қойылатын талаптарды бағамдау жұмыстарын дамыту үшін де қолдануға болады. Гилберт, Пелхам және Крулл (Gilbert, Pelham and Krull, 1988) адамның іс-әрекетінің секбептеріне мұқият және дәлелді талдау жасап, оның үш кезеңнен өтетінін атап көрсеткен: санаттарға жіктеу; сипаттамаларды анықтау; түзету.

Гилберт және басқалардың үлестіру теориясына сәйкес, бағалауға арналған тапсырма мазмұнын әзірлеу талаптарының бірінші кезеңі субъективті көзқарас пен спонтанды анықтамаларға (жоғары талап, орташа талап және төмен талап) негізделеді. Мұғалім бұл деңгейде өзіне «Бағалау үшін қандай деңгейдегі тапсырма әзірлеу қажет?» деген сұрақ қояды. Бағалауға арналған тапсырманың күрделілік деңгейі тапсырманы әзірлеушінің тәжірибесіне байланысты. Санаттарға жіктеу дәлдігін үлгілік тапсырмаларды дайындау арқылы арттыруға болады. Әрбір деңгейдегі тапсырма үлгісі әзірленген бағалау тапсырмасының деңгейін анықтауға негіз болады.

Екінші кезеңде тапсырманың сипаттамалары анықталады, яғни әзірленген бағалау тапсырмаларының компоненттері (мазмұны, кодтау, нұсқау, болжалды жауап және дистракторлар) мен тапсырманың белгіленген деңгейге сәйкестігі талданады. Санатқа жіктеу кезеңіне қарағанда бұл кезең мақсатты түрде, байыппен күш жұмылдыруды талап етеді.

2-кесте. Сипаттамалардың құрылымы

Талаптар	Төмен	Орташа	Жоғары
Мазмұны	Тақырыпқа, пәнге қатысты базалық білім	Оқу бағдарламасының мақсат-міндеттеріне сәйкесті талаптар	Жоғары және терең зерделеу және түсінуге қажетті жан-жақты білім
Кодтау	Оқу мақсатын есепке ала отырып ақпаратты түсіну	Оқу мақсатына сәйкес ақпаратты таңдай білу қабілеті	Оқу мақсатына сәйкес ақпаратты мұқият техникалық талдау, ұйымдастыру және өңдеу
Нұсқау	Әрекеттерді қадамдап орындау, базалық деңгей дағдыларын жүзеге асыру білігі	Күтілетін нәтижеге қол жеткізуге бағытталған қате сіз әрекеттерді орындау, талдау және қолдану білігі	Сұранысқа байланысты әрекет жасау, жоғары деңгей дағдыларын қолдану қабілеті, жинақтау және жаңадан жасау
Дұрыс жауабы және дистракторлар	Болжалды жауаптардың әртүрлі үлгілері	Күтілетін нәтижеге сәйкес келетін үлгілер	Сындалы, берілген тапсырманың талаптарына сәйкес келетін үлгілер

Үшінші кезең – бағалауға арналған тапсырманың мазмұнына түзету жасап, өзгерістер енгізу кезеңі. Бұл кезеңде, қажеттілік болған жағдайда, тапсырманы санатқа жіктеу кезеңінен бастап қайта қарауға және қажетті түзетулер енгізуге болады. Тапсырманы әзірлеуші әзірленген бағалау тапсырмасының мазмұнын талдап, талаптардың деңгейлерімен (жоғары, орташа, төмен) және сипаттамалармен салыстырады, өзінің әрекетін бағамдап ойланады, тапсырмаға енгізілген өзгерістердің нақты дәлелдемесі туралы рефлексия жасайды.

Осы бағалауға арналған тапсырмаларды әзірлеу және сараптау моделін бөлім, тоқсан бойынша жиынтық бағалау тапсырмаларын әзірлеу үшін жалпы білім беретін мектеп мұғалімдерінің пайдалануына болады. Егер өткен жылдарда емтихандарға қойылатын талаптар ағымдағы жылда да өзгермеген болса, мұғалімдер бағалауға арналған тапсырманы әзірлеу үшін сол ережелерге сүйене алады. Ағымдағы жылғы емтихан тапсырмалары өткен жылғы емтихан тапсырмаларымен салыстырғанда әлдеқайда күрделі немесе қарапайым деген мәселені болдырмау үшін, сапаны қамтамасыз ету мақсатында келесі қадамдар орындалады:

- Мұғалім былтырғы емтихан тапсырмалары мен осы жылғы емтихан талаптары бойынша әзірленген тапсырмаларды талдайды. Соңында ол екі емтихан тапсырмалары бойынша жұмсалатын уақыт мөлшері қандай және екі емтихан тапсырмаларына бірдей мөлшерде күш жұмсала ма деген сұрақтарға жауап береді.

- Мұғалім белгіленген талаптар мен пән бойынша таңдап алынған бағалау моделіне сәйкес тапсырмалардың күр делілік деңгейін көрсете отырып, екі емтихан құжаттарының жалпы талаптарына қатысты өзінің пікірін негіздейді.

Мәтінге тапсырма құрастыру жолдары

Мәтіннің нысаны төртке бөлінеді.

Тұтас мәтін (көркем әдебиет мәтіндері, техникалық мәтін, заң ғылыми негіздемелер, нұсқау)

Жадағай мәтін (графика, кесте, диаграмма, жарнама, сканворд, хабарландыру, карта, анкета, құттықтау, комментарий)

Аралас мәтін (тұтас және тұтас емес мәтіндердің сипатын біріктіреді, авторлық веб – парақтар).

Құрамдас мәтін (бір тақырып, бірақ әр автордың пікірі, ойы. Мысалы, аққу тақырыбына жазылған әрбір ақынның туындысы немесе әр газеттегі бірдей тақырыпқа жазылған материал және бірнеше тақырыпты қамтитын үзік-үзік мәтіндер).

Мәтінді түсіну деңгейі:

Мәтінді түсіну деңгейі	Мәтіннің тұтас мағынасын түсіну
	Мәтіннен нақты ақпаратты анықтау
	Мәтінді интерпретациялау
	Мәтіннің мазмұнына қатысты рефлексия
	Мәтін формасына байланысты рефлексия

Тапсырманың теріс мағынада берілуі оқушының дұрыс жауапты анықтауына және қабылдауына қиындық туғызады. Сонымен бірге материалды меңгеру деңгейін нақты анықтауға септігін тигізбейді. Алайда, тапсырманы теріс мағынада беру қажет болған жағдайда, қосымша графикалық әсерді қолдану қажет. Мысалы, көлбеу немесе қалың қаріппен көрсету, белгілеу, теріс берілуі бар бөлігін бас әріппен жазу.

Берілген мәтіннің сөйлемдерін толықтыруға негізделген (бос орындарға қажетті сөздерді қою) тапсырмаларды қолданбауға тырысу қажет. Мұндай тапсырмалар ең әуелі оқушылардың көру арқылы есте сақтауын тексеруге бағытталады, өтілген материалды меңгеру сапасын көрсетпейді.

Көп таңдауды қажет ететін тапсырмаларда жауап нұсқаларының саны түрленуі мүмкін. Нұсқалар саны көп болған сайын оқушылардың дұрыс жауапты табу мүмкіндігі аз болатынын атап өткен жөн. Дегенмен альтернативті жауаптардың көп болуы оқушылардың тапсырмаларды орындауға жұмсалатын уақытының шамадан тыс артатынын да көрсетеді. 2-ден 5-ке дейінгі жауап нұсқаларын қолдану ұсынылады.

Жауап нұсқалары түрлі логикалық реттілікпен орналасуы мүмкін (алфавиттік, хронологиялық, өсу/кему, грамматикалық санатына қарай және т.б.). Сондықтан оқушылар өз ұстанымы тарапынан дұрыс жауапты анықтай алмауы әбден мүмкін. Мысалы, жауап нұсқасы сөзден басталса, онда олар алфавиттік ретпен орналасады. Егер жауап нұсқасы саннан басталса, онда өсу/кему ретімен орналасады. Егер екі нұсқа да визуалды түрде бір-біріне ұқсас болса, онда оқушылардың салыстыруына ыңғайлы болуы үшін реттілікпен орналастырған дұрыс.

Тапсырманы құрастыру алгоритміне сәйкес көп таңдауды қажет ететін тапсырмаларды құрастыру кезінде сұрақтары мен дистракторларын тұжырымдап алып, жауап кілтін дайындап алу ұсынылады. Бұл тапсырмада нақты дұрыс жауаптың бар екеніне кепілдік береді. Жауап нұсқаларын оқушылар дистракторлардың берілу ретіне қарай анықтай алмайтындай өте мұқият құрастыру керек.

Дистракторлар өтілген материалдарға сәйкес болғаны жөн және дұрыс болмауы керек, алайда шындыққа жанасымды болғаны дұрыс. Дистракторларды қолданудың басты міндеті - оқу материалын жеткілікті меңгермеген оқушылардың назарын аударту.

Әдетте «жақсы» дистрактор оқушының типтік қателерінен тұрады, яғни белгілі бір ғылымға негізделген, тапсырманың сұрақтарындағы терминдерге ұқсас «ақылды» сөздерден құралады. Егер дистракторды білімі төмен оқушылардың басым бөлігі таңдаған болса, онда оны жақсы құрастырылған деп есептеуге болады, яғни оқушыларды дайындық деңгейіне қарай саралауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар дистракторды білім деңгейі жоғары оқушылардың басым бөлігі таңдаған болса, онда дистрактордың сапасының төмендігі немесе тапсырманы құрастыруда қате жіберілгені туралы білуге болады. Егер оқушылардың ешқайсысы дистракторлардың біреуін де таңдамаса, онда дистрактордың қате құрастырылғанын және қайта қарастыру қажеттігін көрсетеді.

Кілті мен дистракторларды құрастыру кезінде ненің алдын алу қажет?

Жауап кілтінде тікелей оқулықтан алынған цитаталарды, егер дистракторлардың алынған цитаталарға ерекше қатысы болмаса қолданбаған жөн.

Алдыңғы тапсырманың мәтінде кездескен сұрақтарды жауап кілті ретінде қолданудың қажеті жоқ. Бұл тапсырманы орындауды жеңілдетуі немесе қиындатуы мүмкін.

Жауап кілті дистракторлардың арасында ерекшеленіп берілмегені дұрыс (өте қысқа немесе ұзақ болмауы, жеңіл немесе күрделі берілмеуі).

Жауап кілтінде және дистракторда «әрқашан», «кейде», «ешқашан», «жоғарыда аталғандардың барлығы» сияқты сөз тіркестерінің болмағанын ескерген жөн.

Дистракторлардың «дұрыстығының жиілігін», яғни қарастырылған мәнмәтінге байланысты әр түрлі түсіндірілетін жағдайларын болдырмау қажет.

Ашық түрдегі тапсырма

Ашық түрдегі тапсырмалар жоғары деңгейдегі когнитивтік дағдыларды тексеруге, аргумент келтіре алуға, жеке көзқарасын білдіруге, сыни ойлай алуға және т.б. арналған. Ашық түрдегі тапсырмалардың жауабы ұзақтығына (көлеміне) қарай ерекшеленуі, бір немесе бірнеше сөздерден (қысқа жауап) толық аргументативті пайымдауларға (толық жауап) дейін өзгеруі мүмкін.

Қысқа жауапты қажет ететін тапсырмаларда оқушылар бірнеше сөздерді, бір сөйлемді, қарапайым сызбаны немесе формуланы қолдана отырып, сұрақтарға қысқа нақты жауап беруі қажет.

Толық жауапты қажет ететін тапсырмаларда бірнеше кезеңдерден тұратын түрлі сөйлемдерді, түсініктемелерді, сызбаларды немесе дәлелдерді қолдана отырып орындауы қажет.

Толық жауапты қажет ететін тапсырмалар нұсқаларының бірі эссе болып табылады. Эссенің көмегімен тек жазылым дағдысы ғана тексеріліп қоймайды, сондай-ақ, берілген сұрақты немесе мәселені әр түрлі көзқараста қарастыру, берілген тақырыптың түрлі аспектілерін ашып көрсету, өз көзқарасын аргумент түрінде келтіру, мәселені шешудің жолдарын ұсыну және т.б. меңгеруі тексеріледі.

Ашық түрдегі тапсырмаларды құрастыру кезінде төмендегідей талаптарға назар аудару ұсынылады:

тапсырмада немесе сұрақта анық және дәл тұжырымдаманы қолданыңыз;

сұрақтарды ақпараттық және сұраулы бөлімдерге бөліңіз;

оқушының жас ерекшелігін, мәдениетін және ақпараттың келелілігін ескеріңіз, яғни тапсырмалар оқушыға түсінікті, қолжетімді берілуі қажет;

жауап үлгісін тиянақтаңыз, нұсқалардың барлық мүмкіндігін есепке алыңыз, берілген жауап үлгісін тапсырманы тексеру кезінде қолданыңыз;

жауаптың әр бөлігіне жинақталған балды қалай бөлу қажеттігін көрсетіңіз («Оқушылардың жұмысын бағалау үдерісі» бөлімін мұқият қараңыз);

құрастырылған тапсырмалар мен жауап үлгілерін бағалауға әріптесіңізді қатыстырыңыз. Қажет болған жағдайда түзетіңіз, құрастырылған тапсырмаға өзгерістер енгізіңіз.

Ашық түрдегі тапсырмалар құрастыруда ненің алдын алу қажет?

Ашық түрдегі тапсырмалар — білім алушының еркін жауаптарын қарастыратын, берілген жауаптарсыз тапсырманың мәні бойынша жауаптар берілетін тапсырма түрі. Білім алушы тапсырманы өз қалауы бойынша орындауы тиіс. Жауап нысанының ең жалпы аспектілері ғана регламенттеледі (вербалды немесе вербалды емес, жауаптың шамамен алынған көлемі кейде — шамамен алынған уақыт). Осындай тапсырмаларды құрастырудың негізгі проблемасы білім алушының белгілі бір жауабын анықтау мүмкіндігі кеңейеді. Сұрақтың "сұрайтын" немесе "талап ететін" әсерінің алдын алу үшін іріктемедегі нақты пунктке ұқсас жауаптардың жиілігіне сынама зерттеулер жүргізу қажет. Стереотиптік жауаптар жиі қайталанған жағдайда бұл тармақ тұжырымдаманы ауыстыруды немесе өзгертуді талап етеді.

Ашық түрдегі тапсырмалардың жабық түрдегі міндеттерімен салыстырғанда білім алушының жан-жақты толық ақпаратты алуға мүмкіндік береді, зерттеу деректерін сапалы талдау мүмкіндігін айтарлықтай кеңейтеді. Жауаптың мұндай нысаны көбінесе сауалнамада, диагностикалық, жобалық әдістерде сұхбатта қолданылады.

Ашық түрдегі тапсырмалардың төмендегідей шарты бар: оны шешу кезінде не істеу керектігі анық емес, бірақ талап етілген нәтиже түсінікті. Мұндай міндеттер пайда болатын кедергілерді жеңуге тура келетіндей қозғала отырып, түзу сызықты емес шешім жолдарының алуан түрлілігін болжайды. Шешім нұсқалары көп, бірақ дұрыс шешім ұғымы жоқ: шешім немесе қажетті нәтижеге қол жеткізуге қолданылады немесе жоқ [4,2]. Оқушылардың қателесуіне себеп болатындай күрделі немесе шашыраңқы тапсырмаларды беруден аулақ болған дұрыс. Мысалы, «Жақсы ұсынысыңызды атап көрсетіңіз». Сондай-ақ, мәтіннің тілін тапсырманың күрделілік деңгейіне әсер ететіндей аса жеңілдетудің қажеті жоқ.

Оқушының жағымсыз әрекетін туындататын тұжырымдардан аулақ болыңыз. Қажетінше жауаптарды шектеуге тырысыңыз. Егер тапсырмада нақты шектелген жауап болмаса, оқушы көбіне жауабының қаншалықты толық болу қажеттігін білмейді. Жауаптар жауап үлгілерінде ұсынылғаннан көлемді немесе керісінше болуы мүмкін.

Тапсырмалардың мазмұны оқушылардың көңіл күйіне әсер ететіндей болмағаны дұрыс. Тақырыптарды таңдаған кезде мынадай тақырыптарды таңдамаған дұрыс: отбасылық қиын жағдайлар, әлеуметтік және діни мәселелер, табиғи және техногендік өзгерістер, соғыс және терроризм, нашақорлық, ауыр науқас, өлім және т.б.

Ашық тапсырмаға қойылатын талаптар

Ашық түрдегі тапсырмаларына қойылатын негізгі талап - белгілі бір дұрыс жауаптың болуы. Жауапты рәсімдеуге, оны бір мәнді етуге мүмкіндік беретін бірнеше мүмкіндік бар.

Ашық тапсырмалардың артықшылықтары:

- 1) жауаптардың қисындылығы мен анықтығы;
- 2) жауапты жадтан жаңғырту қажеттілігі;
- 3) бірнеше жауап іздеудің қажет еместігі;
- 4) сұрақтардың тұжырымдалуының қарапайымдылығы;
- 5) тексерудің қарапайымдылығы;
- 6) жауапты таба алмау.

Бұл міндеттердің басты артықшылығы – жауапты таба алмау, ал басты кемшілігі – дұрыс жауапты рәсімдеудің қиындығы. Соған қарамастан, есептеу есептері, формулалар бойынша мәселелерге жауап ретінде бұл форма оңтайлы болып көрінеді.

Ашық тапсырмалар болжау арқылы дұрыс жауап алу ықтималдығын болдырмайтын және сол арқылы педагогикалық өлшемнің сапасын жақсартатын жағдайларда қолданылады. Ашық тапсырмалар негізгі пәндер үшін де, жиынтық бағалау тапсырмаларын құрастырушы мұғалімдер үшін де қиынға соғады. Ашық тапсырмалар мұғалімдерден мұқият зерделеуді және тақырыптардан нақты білімді талап етеді. Мысалы, Белгілі шығармада суреттелген «аты-жөніне» байланысты «Егер мен оны көрген болсам, бірден .... білер едім» деген сияқты жауаптар беру мүмкіндігі артады.

Ашық түрдегі тапсырмалардың дұрыс (болжамды) жауаптарының үлгілерін құрастыру кезінде балл қою кестесінде бағалаудың екі аспектісі сипатталады: таңдалған жауап (мысалы, Изденімпаз, шыдамды, тілалғыш, тәрбиелі); ықтимал жауаптар немесе оқушы жауабы ескеріледі (мысалы, автор пікірімен келісу/келіспеу пікірін жазады/оқушы жауабы ескеріледі.). Бұдан әрі тапсырмаларды орындаудың әр кезеңінің балдары көрсетіледі. Барлық альтернативті жауаптар балл қою кестесінде көрсетілуі тиіс, мұндай жағдайда олар «/» қысқасөзмен не «немесе» шылауымен ажыратылады. Альтернативті жауаптары бар балл қою кестесінде жауабы үшін екі және/немесе одан көп жауап көрсетілген жағдайда, олардың арасына «,» және/немесе «және» шылауын қойған дұрыс[2,22].

Аналитикалық шкала ашық түрде берілген тапсырма типтерінен тұрады. Ол нәтижелерді бағалау критерийлерінен, тексеру әдістерінен тұрады. Ашық түрдегі жауаптары бар тапсырманы бағалау үшін қолданатын ерекше шкаладан тұрады. Ол білім алушының ауызша және жазбаша жауабын қарастыратын «мазмұн» мен «ұйымдастыру» параметрлерін нақтылайды.

Ашық түрдегі тапсырмалардың түрлері:

Қысқа жауапты қажет ететін тапсырмалардың ішінде бос орынды толтыру кезінде білім алушы берілген мәтінді қаншалықты меңгергенін тексеруге болатын жұмысты орындайды. Бос орынды толтыру кезінде білім алушы берілген сөздердің өзін, сол сөздің синонимін де қолдануы мүмкін.

Бос орынды толтыру

Оқушының жас ерекшелігін ескере отырып бастауыш сыныпта түрлі логикалық тапсырмалар беру арқылы, білімнің беріктігін қамтамасыз ету, баланың шығармашылық қабілетін дамыту, интеллектуалдық деңгейін көтерге болады. Бос орынды толтыру тапсырмасының жекелеген ескерушіліктеріне тоқтала кетсек: біріншіден, білім алушылардың ойлау қабілеттерін дамыту және бағдарламалық білім, білік дағдыларын қалыптастыру барысында қолдану деңгейіндегі тапсырмалардың бірі – бос орынды толтыру арқылы сабақ мазмұнын терең меңгереді.

Екіншіден, бос орынды толтыру тапсырмасы білім алушының пәнге деген тұрақты қызығушылығын тудыруға мүмкіндік береді.

Үшіншіден, кей білім алушының жай тапсырмалардың шешуін таппай тығырыққа тіреліп қалады. Дұрыс шешім қабылдау үшін жағдайды дұрыс бағалауға үйретуге болады.

Өмірде жетістіктерге жету үшін адам баласы қандай қасиеттерге ие болуы қажет? Сол қасиеттерді қалай дамытуға болады?

Ол үшін мектеп жасынан баланы ізденімпаздыққа ұмтылдырып, шығармашылық мүмкіндіктерін ашып, танымдық қабілеттер мен басқа да қасиеттерді білім алушының бойындағы қабілеттері мен икеміне қарай дамытуға болады. Ең бастысы, жеке-дара өз бетімен ойлануға баулу керек., дұрыс шешім қабылдаудың әр түрлі жолдарын іздестіру керек. Бұл қасиеттер мен дағдылар баланың өмірде үлкен жетістіктерге жетуіне көмектеседі.

«Қазір және әрқашан өзің үшін жұмыс істе!» - міне, ашық тапсырманың негізгі тақырыбы осы. Ойлау мен тіл бір-бірімен тығыз байланысты. Ойлау қызметі негізінде ойды дамыту, тексеру, салыстыру, жіктеу, ең бастысын белгілей алу, дәлелдеу, пікірін айту, жазу, өзгемен хабарласу және жауап бере алуға үйретеді.

Ашық тапсырмаларды орындауда оқушылар өз беттерімен ізденеді, оқушының ой өрісін кеңейтіп есте сақтауын дамытады, байқағыштығын қалыптастырады, эвристикалық қабілеті шындалады. Білім алушының өзіндік пікір айтып, оны қорғай білуіне мүмкіндік жасалады. Теориялық білімдерін кеңейтіп, оны практикада қолданылуына ықпал етеді. Логиканың дамуы өздігінен ізденіп жұмыс жасауына мүмкіндік береді.

Қысқа шешім

Қазіргі кездегі ғылым мен техниканың даму деңгейі әрбір білім алушының сапалы және терең білім алуын, шығармашылықпен жұмыс істеуін, жылдам ойлауға қабілетті көздейді. Білім алушылардың іс әрекетінің сипатқа ие болуын үйрететін қысқа шешім қабылдау тапсырмасының мәні зор. Қысқа шешім қабылдау тапсырмалары білім алушылардың ой қызметінің шектеусіз қозғалыста болуын қамтамасыз етеді. Білім алушылардың өмір құбылыстарын танып, білуге талпындыратын ой-өрісін, қиялын кеңейтеді, өз бетінше қысқа шешім қабылдау дағдысын қалыптастырады.

Қысқа шешім қабылдау арқылы білім алушылардың дүниені тану ұғымдары кеңейіп, ойлау қабілеттері артады. Әртүрлі тақырыпта өз шешімін қабылдау дағдысын қалыптастырады, ойлауға, қиялдауға, ұстамдылыққа, еңбектену білуге тәрбиелейді. Қысқа шешім қабылдайтын тапсырмалар білім алушылардың қабылдау, есте сақтау, көз алдына елестету қабілеттерін. Назарды дамытуға, логикалық жан-жақты ойлаудың интеллектуалдық функциялар мен ой-өрістерінің қалыптасуына ықпал етеді, қажетті машықтық пен біліктілікті дамытуға көмектеседі. Абстрактілі ойлау деңгейі олардың ой қорытып, логикалық ойлау қабілетін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Тапсырмаларды орындау үрдісінде білім алушылардың шығармашылық қабілеті жеке тұлғаның бойына қалыптасады. Тапсырмалардың мазмұны білім алушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес, талапқа сай өз дәрежесінде беріледі.

Сұраққа жауап

Оқыту үдерісіндегі мазмұнды меңгерудің бір тәсілі – сұраққа жауап беру. Сұраққа жауап беру ақпарат мәтінін түсіндірудің маңызды құралы. Сұрақтар білім алушыларды ойлауға және талқылауға қатысуға ынталандырады. Сұрақты тұжырымдау кезінде есте ұстайтын ережелер:

сұрақтың айқын мақсатының болуы;

сұрақтың нақты, түсінікті болуы;

белгілі бір нақты жауапты талап етуі;

сұрақтың өзекті мәселеге айналуы.

Пәндік тілде сөйлеу дағдысын қалыптастыру үшін сұраққа жауап беру арқылы білім алушының логикалық ой-тұжырымын дамытуға, пікір алмасуға, қорытынды жасауға, дәлелдеуге, ситуация арқылы сөйлеуге, проблеманы талқылауға мүмкіндік туғызады. Сұраққа жауап берген кезде білім алушылардың болжам, мәтінді талдау, мәтіннен ақпаратты табу, негізгі ойлы анықтау, сұраққа жауап бере отырып, өз көзқарасын білдіру, бағалау

лағдылары қалыптаспасады. Мәтінді оқығаннан кейін білім алушының тақырыпты меңгергенін ғана тексеріп қоймай, сұрақ қою арқылы ойын еркін жеткізуге, жаңадан меңгерген білімін бұрынғы біліммен ұштастыруға, ойын жүйелі жеткізуге дағдыландыруға болады. Сондықтан сұрақтардың төмендегідей түрлерін ұсынуға болады:

1. Деректі сұрақтар

Деректі сұрақтар білім алушылардың базалық білімдерін еске түсіруді талап етеді. Деректі сұрақтар: *Кім? Не? Қайда? Кашан? Неге? Қалай?*

Деректі сұрақтар – жауап беру кезінде білім алушыға ақпараттар мазмұнының кейбір элементтерін еске түсіруге қажетті сұрақтар. Мұндай сұрақтарда «анықтамасын айтыңдар», «қайталаңдар», «жазындар», «еске түсіріңдер», «атаңдар» деген сияқты сөздер пайдаланылады. Сұрақтардың осы типінде оқушылардан деректерді логикалық жүйелілікпен ұйымдастыру талап етіледі, мұндай сұрақтар «талқылаңдар», «сипаттап жазыңдар», т.б.

2. Жетелеуші сұрақтар

Жетелеуші сұрақтар нақты және ойланған жауаптарға ынталандырады. Мұндай сұрақтар білім алушының алғашқы жауабына негізделі отырып беріледі.

3. Жоғары ретті сұрақтар

Бұл сұрақтар білім алушылардан тақырыптар мазмұнын талдауды және жауапты тұжырымдауды талап етеді.

Жоғары ретті сұрақтар тобына:

а) қолданбалы сұрақтар – жауап беру кезінде білім алушылардың қандай да бір қағидалар бойынша заттарды, құбылыстарды немесе оқиғаларды топтастыруын қажет ететін сұрақтар. Қолданбалы сұрақтарды қоюда мына сөздер пайдаланылады: «назар аударыңдар», «түсініктемесін беріңдер», «қолданыңдар», «пайдаланыңдар», «көрсетіңдер», «безендіріңдер», т.б.

ә) аналитикалық сұрақтар – әртүрлі ұғымдар қалай байланысатынын анықтау үшін білім алушылардан негізгі идеяларды талдауды талап ететін сұрақтар. Аналитикалық сұрақтардың қойылысы кезінде мынадай сөздер пайдаланылады: «айырмашылығын көрсетіңдер», «талдау жасаңдар», «есептендер», «салыстырыңдар», т.б.

б) жинақтаушы сұрақтар – логикалық ойлауды пайдалана отырып, жеке элементтерді жана үйлесімге біріктіруді немесе олардың арасындағы жана қатынасты табулы талап ететін сұрақтар. Жинақтаушы сұрақтарлы қою кезінде қолданылатын сөздер: «құрыңдар», «жоспарлаңдар», «әзірлендер», «тұжырымдаңдар», «үлестіріңдер», т.б.

в) проблемалық сипаттағы сұрақтар: қандай да бір мәселені шешу үшін білім алушылардан алған білімдерін пайдалануды талап ететін сұрақтар. Мұндай сұрақтар, әсіресе, зертханалық жұмыстарда көбірек қолданылады.

4. Бағалау сұрақтары

Білім алушылардан әлленені бағалаулы, өзінің пікірін берулі немесе ұғымлап идеяларлы смалыстыру негізінде танлау жасауды талап ететін сұрақтар. Бағалау сұрақтарын қою кезінде мынадай сөздер қолданылады: «бағалаңдар», «пікір айтыңдар», «салыстырыңдар», т.б.

5. Ашық түрдегі сұрақтар

Ашық сұрақтар білім алушылардың барлық мүмкіндіктерді қарастыруына арналған. Білім алушылардан өздерінің жауаптарын логикалық дәлелдермен негіздеуді талап етеді.

Жоғары деңгейдегі тапсырма әзірлеу үшін ашық сұрақтар құрастырып үйрену керек. Конфуцийдің «Сен неге қол жеткізгің келеді?» деген сұрағы өз шәкірттерінің көзқарасы мен мақсаттарын және болашаққа жоспарын білуге бағытталған болатын. Оған бір шәкірті өз байлығын достарымен қалай бөлісетінін айтса, басқалары өзінің тәртібіне қатысты жауап берген. Олардың жауаптары әртүрлі болғанына қарамастан, Конфуций шәкірттерінің мінез-құлқы мен өмірдегі ұмтылыстары туралы жеткілікті ақпарат алған. Ғұлама философ шәкірттеріне бір сұрақты қайталап қойған сайын оған әртүрлі жауап алатын. Бұл әр адамның ойы, түсінігі, жауабын ұйымдастыруы өз табиғатына тән ерекше екендігіне байланысты. Осылайша, ашық сұрақ дегеніміз – дұрыс жауаптары көп, адамды ойландыратын сұрақ. Жауаптардың сапасы мен маңыздылығын сарапшы бағалайды. Дұрыс құрастырылған ашық сұрақтар оқушының ұстанымы мен құндылықтарын анықтауда, дұрыс ой тұжырымдап, өз ойын дәйекті жеткізе білуін бағалауда пайдалы болып саналады. Сонымен қатар сарапшы оқушының пәндік білімінің деңгейін, пәннің тілі мен мазмұнының тереңдігін бағалай алады. Ашық сұрақтар оған жауап бергенде өз пікірін білдіруге біршама уақыт жұмсауды қажет етеді, бұл тексеру тапсырмасындағы сұрақтардың санын шектеуге әсер етеді. Сараптауға ұсынылатын материалдың көлемі ықшамдалып, жеке аспектілерге бағытталады. Сонымен қатар ашық сұрақтардың жауабын тексеру көп уақыт пен ресурсты, біршама күш жұмсауды талап етеді. Мұнда субъективтілік (жеке көзқарас) те күрделі мәселе болып табылады. Оқушылар мен мұғалімдер, сарапшылар бір сұрақты әртүрлі түсінулері де мүмкін. Осындай келіспеушілік пен әртүрлі түсінікті болдырмау үшін оқу мақсаттары мен бағалау критерийлеріне сәйкес толық екішелген бағалау құрылымын ойластыру қажет. Том Кубисцын (Kubiszyn, Tom, 2007) ашық сұрақтардың пайдасын анықтап, олардың қатарына келесі оқу нәтижелерін қосты:

- өзара қарым-қатынасты талдау қабілеті;
- көзқарасты анықтап, салыстыру
- болжау;
- қорытынды жасау;
- себеп-салдарлық байланысты түсіндіру;
- болжамдар ұсыну;
- өз көзқарасын дәлелдейтін деректерді ұйымдастыру;
- күшті және әлсіз жақтарын көрсету;
- әртүрлі дереккөзден алынған деректерді біріктіру;
- мақсат пен әрекеттердің сапасы мен құндылығын бағалау

Питер В. Айразиан (Aigrasian PeterW, 1999) ессе жазу тапсырмасы бағалаудың «басты әдісі» деген болжам ұсынады. Көркем жазу (қолжазба) мен жазу стилі бағалаудың маңызды критерийлері болмаса да, сарапшының қабылдануына ықпалын тигізе алады, демек бағалауға да әсері болады деген сөз. Айразиан бұларды «қосалқы факторларға» жатқызып, оларды тапсырманы ұқыпты орындаумен байланыстырады.

Ойлануға берілген тапсырмалар

Мұндай тапсырмалар сирек кездеседі. Олар оқушының өзі тақырыпты әбден ойланып, жаңа білімін өз әрекетінде қолдану жолын дұрыс табуын көздейді. Білімін өмірде қолдану туралы ойлану өздігінен шешім қабылдап, өз таңдауын негіздей білуге мүмкіндік береді. Мұндай тапсырмалар дайын жауабы көрсетілмеген ашық сұрақтар арқылы берілуі мүмкін, сұраққа оқушылар өз бетінше ойланып жауап жазады. Жауапты автоматты түрде тексеру мүмкін емес. Ойландыруды көздейтін жоғары деңгейдегі тапсырмалар оқушының оқыған материалды ой елегінен өткізіп, талдауын қажет етеді.[2, 22].

Санамалау тапсырмасы

Санамалау тапсырмасы нақты білімді тексеруге бағытталады. Ақпаратты жүйелеу кезінде реттілігімен санамалап көрсете алады. Санамалау тапсырмасы білім алушының мазмұнды меңгеру дағдысын тексереді.

Эссе

Эссе– еркін композициялық құрылымға негізделген немесе көркем-публицистикалық жанрдың бір түрі. Эссе дегеніміз – тұрақталған, қалыптасқан тұжырымға жаңа қырынан қарап, өзінше толғап, тың болжамдар мен түйіндеулерге құрылған ашық тапсырманың бір түрі. Эссенің негізгі белгілерінің бірі – көлемінің шағындығы.

Питер В. Айразиан (Aigrasian Peter W, 1999) эссе жазу тапсырмасы бағалаудың «басты әдісі» деген болжам ұсынады. Көркем жазу (қолжазба) мен жазу стилі бағалаудың маңызды критерийлері болмаса да, сарапшының қабылдануына әсерін тигізе алады, демек бағалауға да әсері болады деген сөз. Айразиан бұларды «қосалқы факторларға» жатқызып, оларды тапсырманы ұқыпты орындаумен байланыстырады.

Эссе жазу ережесі:

эссені жазудың формальды ережесінің бірі – атауының болуы;

эссенің ішкі құрылымы еркін құрылады;

жазбаша жұмыстың дәлелдеулері негізгі ойды, көтерілген мәселені құрастырады;

мәселені құрастыру соңғы қорытындымен сәйкес келуі қажет.

Эссені тексеру парағы

Тапсырманы басқа тапсырма түрімен бағалауға бола ма?

Эссе тақырыбы мақсатқа/оқу мақсатына сәйкес келе ме?

Тұжырымы өте ұзақ болуына байланысты егер қажет болған жағдайда эссе тақырыбын бөлуде бірнеше бөлікке бөлудің қажеттілігі бар ма?

Эссе тақырыбы нақты және анық ситуациядан/мәселеден тұра ма? (қажет болған жағдайда)

Эссе тақырыбы жауап беруге жататын негізгі бөлім туралы ақпараттан тұра ма?

Эссені орындау уақытын ұсыну туралы ақпарат оқушыларға көрсетілген бе?

Эссенің балдары туралы ақпарат оқушыларға ұсынылған ба? (қажет болған жағдайда)

Сөз/сөйлем/абзац саны туралы ақпарат оқушыларға берілген бе?

Эсседі жиі кездесетін қателіктер:

мәселе ашылмайды;

автордың жеке позициясы көрінбейді;

теориялық негіздеменің болмауы;

терминдерді орынсыз қолдану.

Толық шешім

Мәтіннің ақпаратын бағалау, біріктіру, түсіндіру, автор тура айтпаған байланыстарды анықтау арқылы білім алушы толық шешімін жаза алады. Бұндай тапсырмалар бастауыш мектептің тәжірибесінде жиі кездесе бермейді. Дегенмен, білім алушылардың басым бөлігі жағдаяттың себептерін анықтауды талап ететін сұраққа дұрыс жауап береді. Мәтінмен жұмыс жасау дағдыларын меңгермеген оқушылар тапсырманы орындай алмайды.

Дұрыс құрылымдалған ашық түрдегі тапсырмалар жабық түрдегі тапсырмалардың жетіспейтін тұстарын толығымен жояды.

Бастауыш сыныпта ашық тапсырманы орындау білім алушылардың көбіне қиындық туғызбайды. Сұрақ мәтінде анық түрде берілген ақпараттың негізінде тура тұжырымдар жасау, сондай-ақ, сыни тұрғыдан ойлау, логикалық ойлау, жинақтау және талқылау дағдыларын бағалауға бағытталған тапсырмаларды орындау неғұрлым жеңіл болады. Білім алушылар кейіпкердің ойы мен әрекеттері арасындағы байланысты, содан соң жеке тұжырымдары негізінде нәтижеге қол жеткізбеген әрекеттерді анықтай алады.

Толық шешім жасау кестені толық толтыру арқылы да жүзеге асады. Ол үшін қатысушыларға мәтіннің әртүрлі бөлімдерінен ақпаратты тауып, кестенің тиісті ұяшығына жазу қажет. Тапсырма бастауыш мектеп жасындағы оқушыларға белгілі бір уақытты талап ететін көлемді ақпаратты қайта өңдеу керек болғандықтан, күрделі тапсырма деңгейіне жатады.

Жобалар

Жобалар ортақ нәтижеге жетуге бағытталған ғылым саласы бойынша қызықтырған мәселені жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Білім алушы өз білімін белгілі бір мақсатқа бағыттауға, шешім қабылдауға үйренеді. Дүниетану пәнінен кез келген тапсырмада шағын жоба жасау үшін мақсатын, атқарылатын міндеттерді анықтайды, ақпараттарды жинап, оларды сараптайды, қорытынды жасайды.

Таныстырылым

Таныстырылым –өз оқуына өзгеріс енгізе отырып, алынған ақпараттарды меңгеру машығы. Оқу мақсатына негізделген ақпараттың негізгі ойын анықтауға, идеяларды тұжырымдауға, сын тұрғысынан ойлауға, өзіндік пайым жасауға мүмкіндік береді. Таныстырылым жасағанда алынған нәтижелерді жүйелі талдауға, бағалау барысындағы мұқият ойлануға бағыттайды.

Ашық түрдегі тапсырмалардың артықшылықтары мен кемшіліктері

Артықшылықтары	Кемшіліктері
Тақырып мазмұнының басым бөлігін қамтуға мүмкіндіктің болуы	Дескрипторлар / балл қою кестесін құру қиындық тудырады

Шығармашылыққа, жүйелі және стандартты емес ойлауға, білімі, дағдысы мен қабілетін түрлі тәсілдер арқылы көрсетуге мүмкіндіктің болуы Нәтижесін (салдарын) құруға мүмкіндіктің болуы Жауап беруде аргумент келтіруге және дәлелдер келтіруге мүмкіндіктің болуы Өз болмысын көрсетуге мүмкіндіктің болуы	Балл қоюдың субъективтілік қаупі бар Жұмысты тексеруде және бағалауда уақытты талап етеді.
---	---

Тапсырмаларға сараптама жасау үшін сұрақтар

Тапсырма оқу мақсатына, бағалау критерийлеріне, көрсетілген ойлау дағдыларының деңгейлеріне сәйкес келе ме?
Сұрақтың немесе тапсырманың берілуі түсінікті ме (екі жақты теріс пайымдау, қажетсіз қиын сөздер, күрделенген синтаксис, жаргон сөздер, диалект сөздер, анық емес сөздер және т.б.)?
Тапсырманың берілуінде түсінік беретіндей тұстары жоқ па (тура, ауыспалы)?
Тапсырмалардың күрделілік деңгейі жеткілікті ме?
Суреттер, диаграммалар, сызбалар және т.б. анық па?
Грамматикалық және орфографиялық қателер жоқ па?
Тапсырмаларды орындауға уақыт жеткілікті ме?
Сұрақтың немесе тапсырмалардың берілуінде оқушылардың жауаптарын шектеу ескерілген бе?

Тапсырмаларда ресурстық материалдарды қолдануға қатысты ұсыныстар

Тапсырмада мәтін, график, диаграмма, сызба, бейне, аудио жазбалар, карталар, иллюстрациялар және т.б. түріндегі түрлі ресурстық материалдарды қолдануға болады. Ресурстық материалдар оқушыға қосымша көмек көрсету мақсатында немесе дереккөздері ретінде қолданылады.

Ресурстық материалдарға қатысты тапсырмалар ақпаратты қайта өңдеу және түсіну, іздену дағдыларын тексеруге бағытталуы қажет. Тапсырмалардың әр түрлерін қолдануда олардың жеңілден күрделіге қарай логикалық реттілікпен орналастырылуы ұсынылады. Кез келген ресурстық материалдарға нақты нұсқау берілуі қажет.

Ресурстық материалдарға мазмұндық, техникалық сипаты жағынан бірнеше талаптар қойылады.

Ресурстық материалдардың мазмұнына қойылатын талаптар:

Ресурстық материалдарды іріктеу және құрастыруда тақырыпты, оқу мақсаттарын, бағалау критерийлерін ескеру қажет.

Ресурстық материалдарды оқулықтардан, оқу құралдарынан немесе мектепте қолданылып жүрген дереккөздерінен қолданбаған дұрыс. Жауаптары берілуі мүмкін, мысалы, тапсырмада және ресурстық материалда бірдей сөздерді қолданудан аулақ болған дұрыс.

Ресурстық материалды ескірген тақырыптардан алынбағаны жөн, сондай-ақ оқушының денсаулығы мен жеке дамуына кері әсер ететіндей болмағаны дұрыс.

Ресурстық материалдарда мәдени ерекшеліктер ескерілуі қажет.

Ресурстық материалдардың техникалық безендірілуіне қойылатын талаптар:

Ресурстық материалдың форматы оны орындауға болатындай техникалық мүмкіндіктерге сәйкес болуы қажет.

Мысалы, видео және аудио жазбаларды тыңдау, иллюстрацияларды бейнелеу және т.б.

Ресурстық материалды безендірудің сапасы тапсырманың күрделілік деңгейі мен орындау деңгейіне әсер етпеуі қажет. Әр оқушыға ресурстық материалдармен жұмыс жүргізуде бірдей жағдай жасалуы керек.

Дайын ресурстық материалдарды қолдану кезінде мұғалімнің оларды өңдеуіне, өзгерістер енгізуіне мүмкіндігі бар.

Түзету кезінде мынадай сәттерді есепке алған жөн:

ресурстық материалдардың мазмұнынан қажетсіз ақпараттарды алып тастаған дұрыс;

көлемін, мөлшерін, ұзақтығын және т.б. қысқартқан кезде ресурстық материал мазмұнының реттілігін сақтау керек;

түсініксіз сөздерді, фразаларды, нысандарды, элементтерді және т.б. ауыстыру қажет немесе қайта өңдеу керек;

ресурстық материалдың бейімделгендігін атап көрсету қажет. Мысалы, ауқымы (масштабы) есептеледі/есептелмейді, шығарманың үзіндісі, қысқартылған нұсқасы және т.б. ұсынылады.

Дескрипторлар

Дескриптор – тапсырмаларды орындау кезіндегі әрекетті көрсететін сипаттама.

Дескрипторлар қалыптастырушы бағалау мен бөлім бойынша жиынтық бағалауды өткізу кезінде қолданылады. Тапсырмаларды тексеру үдерісінде бөлім бойынша жиынтық бағалауда қолданылатын әр дескриптор 1 балмен бағаланады.

Дескрипторлар әрқашан тапсырмалармен қатар құрастырылады және тапсырманы орындау кезіндегі әр кадамның сипатын болжайды. Бұл тапсырманың мазмұны бойынша сенімді және жарамды болуын, сондай-ақ басқа мұғалімдердің тарапынан да объективті, дұрыс бағалануын қамтамасыз етеді.

Дескрипторларды құрастыру кезінде ненің алдын алу қажет?

Дескрипторларды тиянақтау кезінде «біледі», «түсінеді», «жасайды» және т.б. сияқты фразаларды қолданбаған дұрыс. Мұндай мазмұндағы сөздер бағалауға қиындық туғызады және тапсырмаларды орындау кезіндегі нақты әрекеттерді сипаттамайды.

Дескриптор оқушының қиындықтарын анықтауға және кері байланыс ұсынуға мүмкіндік беруге көмектесуі қажет. Мысалы, «дұрыс жауапты көрсетеді» емес, «стандартты түрде жазылған сандардың ретін салыстыру негізінде артық сандарды көрсетеді» деп берілуі тиіс.

Ашық типті тапсырмалар үшін дескрипторларды құрастыру тандалған орындау тәсілдерін (егер талап етілсе) сипаттаудан басталады, мысалы, «табиғи апаттар туындауының ықтималдығын болжайды». Бұдан әрі алынған жауап пен аралық әрекеттер сипатталады, мысалы, «табиғи апаттардың туындау себебін түсіндіреді», «табиғи жағдайларға байланысты шаруашылық іс-әрекетін талдайды». Мұғалім өз тәжірибесіне және кәсіби пайымдауына сүйене отырып, тапсырмаларды орындау кезінде қандай аралық қадамдарды бағалауы керектігін анықтайды.

Тапсырмалардың дескрипторлары тапсырмаларды орындаудың қай кезеңінде оқушыларда қиындықтар туындайтынын анықтауға мүмкіндік беретіндей болуы керек және бағалау кезінде мұғалімнің шешімі объективті болуы үшін анық, нақты болуы қажет. Бұл оқушылар мен олардың ата-аналарына сындарлы (конструктивті) кері байланыс беруге жағдай жасайды[5, 28].

Бағалау үшін құрылған жұмыстар бойынша ұсыныстар

1. Сыныпта менгерген материалды бағалаңыз
2. Оқушылардан берілген дереккөздер арқылы дұрыс жауабы бар 1 немесе 2 тапсырма құрастыруды сұраңыз
3. Жұмысты орындауға қанша уақыт қажет екенін анықтау үшін төмендегі ақпараттарды қолданыңыз:
  - ! шындықты анықтау тапсырмасы үшін 30 секунд
  - ! көп таңдауы бар тапсырма үшін 60 секунд
  - ! қысқа жауапты қажет ететін тапсырма үшін 120 секунд
  - ! толық жауапты қажет ететін тапсырмаға/эссеге 10-15 минут
  - ! жұмысқа шолу жасау үшін 5 минуттан 10 минутқа дейін
4. 50-70% кем емес оқушылар жауап бере алатындай немесе орташа күрделілігі бар тақырыпты таңдаңыз
5. Сенімділік тұрғысынан барынша ұзақ құрылған тест сенімді деп есептеледі
6. Есіңізде болсын, оқулықтағы көптеген тест тапсырмаларының жоғары деңгей дағдыларын бағалауы өте сирек кездеседі.

Ашық тапсырма құрастыруға қатысты ұсыныстар:

тапсырмада немесе сұрақта анық және дәл тұжырымдаманы қолданыңыз;

сұрақтарды ақпараттық және сұраулы бөлімдерге бөліңіз;

оқушының жас ерекшелігін, мәдениетін және ақпараттың өзектілігін ескеріңіз, яғни тапсырмалар оқушыға түсінікті, қолжетімді берілуі қажет;

жауап үлгісін тиянақтаңыз, нұсқалардың барлық мүмкіндігін есепке алыңыз, берілген жауап үлгісін тапсырманы тексеру кезінде қолданыңыз;

жауаптың әр бөлігіне жинақталған балды қалай бөлу қажеттігін көрсетіңіз («Оқушылардың жұмысын бағалау үдерісі» бөлімін мұқият қараңыз);

құрастырылған тапсырмалар мен жауап үлгілерін бағалауға әріптесіңізді қатыстырыңыз. Қажет болған жағдайда түзетіңіз, құрастырылған тапсырмаға өзгерістер енгізіңіз.

Ашық тапсырма әзірлегенде нені ескеру керек?

Оқушылардың қателесуіне себеп болатындай күрделі немесе шашыраңқы тапсырмаларды беруден аулақ болған дұрыс. Мысалы, «Жақсы ұсынысыңызды атап көрсетіңіз». Сондай-ақ, мәтіннің тілін тапсырманың күрделілік деңгейіне әсер ететіндей аса жеңілдетудің қажеті жоқ. Оқушының жағымсыз әрекетін туындататын тұжырымдардан аулақ болыңыз. Қажетінше жауаптарды шектеуге тырысыңыз. Егер тапсырмада нақты шектелген жауап болмаса, оқушы көбіне жауабының қаншалықты толық болуы қажеттігін білмейді. Жауаптар жауап үлгілерінде ұсынылғаннан көлемді немесе керісінше болуы мүмкін. Тапсырмалардың мазмұны оқушылардың көңіл күйіне әсер ететіндей болмағаны дұрыс. Тақырыптарды таңдаған кезде мынадай тақырыптарды таңдамаған дұрыс: отбасылық қиын жағдайлар, әлеуметтік және діни мәселелер, табиғи және техногендік өзгерістер, соғыс және терроризм, нашақорлық, ауыр науқас, өлім және т.б.

Ашық сұрақтар мен ашық тапсырма құрастыруға қатысты мұғалімге арналған ұсыныстар

Ашық сұрақтар келесі қағидаларға сәйкес болуы тиіс:

Негізділік:

1. Нұсқау қарапайым, дәл және ықшам болуы тиіс. Оларды көрінетін жерге жазыңыз.

2. Сұрақты жете түсінбеуді немесе қате мағынада қабылдауды болдырмау үшін төлеу сөздің орнына төл сөзді қолданыңыз.

3. Жауапта қолданатын сөздердің санын белгілеп беріңіз немесе оқушыға жауабын жазатын орын қалдырыңыз, мысалы, жауап парағында бос тіктөртбұрыш немесе жазуға арналған бірнеше жол қалдыру.

4. Оқушы жауап беру ретін және уақытын есептеуі үшін әр сұраққа берілген балл санын көрсетіңіз.

Валидтілік:

1. Тапсырма тек бағалау құралы ғана болып табылады. Сұрақтардың жауабы нақты ақпарат беруі тиіс.

2. Тапсырма маңызды және қажетті ақпаратты қамтуы тиіс. Оқу бағдарламасы мен оқу мақсаттарына қатысы жоқ қиын сұрақтарды қосуға болмайды.

3. Жауабын анықтауға арналған мәтін оқушыға таныс болуы керек және тақырыптан ауытқу болмауы керек.

4. Оқушылардың жас ерекшелігін, тілдік мүмкіндіктерін ескеріңіз, қарапайым тілді қолданыңыз.

5. Сұрақтардың саны менгерген білім, дағдыларды көрсетуге сәйкес келетіндей анықталуы керек.

6. Өткен материалды қайталап айтуға арналған сұрақтарды болдырмаңыз. Ақпаратты жүйелеуге, талдауға және бағалауға мүмкіндік беретін «неліктен», «не үшін», «қалай» арқылы құрылған сұрақтарды пайдаланыңыз.

Оқушылардың шығармашылығын және қиялын дамытатын сұрақтарды пайдаланыңыз. Объективтілік:

1. Құрылған сұрақтар жынысына, қандай да бір қызығушылығына тәуелсіз барлық оқушыларға бірдей түсінікті болуы керек, мысалы, берілген мәтін тек қыздарға арналған (косметика туралы) немесе ұлдарға қатысты (автокөліктердің қозғалтқыштарының соңғы үлгілері туралы) болмауы керек.

2. Барлық сұрақтар міндетті түрде жауап беруге арналған болуы керек. Сұрақты силлабусты немесе кітапты таңдағанда таңдау мүмкін.
3. Қабылданатын және қабылданбайтын жауаптарды бағалау критерийлерін дайындаңыз. Бұл сұрақтардағы кемшіліктерді көруге мүмкіндік береді.
4. Әрбір критерий бойынша берілетін балл саны дәл көрсетілген сараптамалық тексеру сызбасын қолданыңыз.
5. Жұмыстарды тәуелсіз сарапшылар кемінде екі рет тексеруі керек.

Сенімділік:

1. Сұрақтар негізгі мазмұнға сәйкес болуы керек. Бағалау тапсырмаларындағы қателерді тауып, түзету және толықтыру үшін, сондай-ақ заңдылықтар мен үлгілерді анықтау үшін бағалау туралы жүйелі түрде мәлімет жинақтап, деректер базасын құрыңыз. Проблемалық сұрақтардың тізімін жасау басқа тапсырма құрастырушыларға жақсы көмекші құрал болады.
2. Дайын бағалауға арналған тапсырмаларды бақылау үшін бекітілген мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттарына сүйену керек.

Токсанбық жиынтық бағалау тапсырмаларында балл қою кестесінде нені ескеру керек?

«Қосымша ақпарат» бағанында мұғалімге көмек ретінде төмендегілер нақтыланған:

- балл нақты не үшін қойылады;
- жұмысты тексеру кезінде қандай жауап нұсқалары есепке алынуы мүмкін (мысалы, мағынасына қарай мәліметтер мен сөздерді сәйкестендіруіне қойылады);
- оқушы жауабында қандай шектеулер болуы мүмкін;
- оқушының орындаған жұмысын модерациялау кезінде қандай шешімдер қабылданады;
- жұмысты тексеру кезінде пайдалы болатын кез келген басқа ақпарат. Балл қою кестесінде берілген қосымша ақпарат төмендегілерді қамтиды:
- бірнеше балл алуға болатын тапсырмалар. Қандай жағдайда нақты ұсыныстар беріледі, әр балл не үшін қойылады;
- оқушының күтілетін жауабына қосымша анықтамалар;
- есептеуге болмайтын жауаптар;
- дұрыс жауап ретінде қабылдануы мүмкін барлық шешімнің альтернативті тәсілдері;
- қателерді ауыстыру.

ҚОРЫТЫНДЫ

Білім алушылардың функционалдық сауаттылығын арттыруда ашық тапсырмаларды қолдаудың маңызы зор. Пәндік ұғымдарды тереңірек түсіну үшін, күрделі тапсырмаларды шешу үшін білім алушының дүниетану білім саласынан алған білім, білік, дағдыларын кең ауқымды жағдайларда орынды қолдана біледі. Бағалауға арналған тапсырмаларды құрастырудың маңыздылығы ойлаудың жоғары деңгейіне дейін жетелеу.

Мұғалімге көмекші құралда ашық тапсырмалардың түрлеріне теориялық тұжырымдар жасалып, педагогикалық тәжірибеден нақты мысалдар келтірілді. Оқу мақсаттарын дәл тұжырымдап, үнемі есте сақтау маңызды. Оқу мақсаттарының негізінде тиімді және мәнді практикалық ашық түрдегі тапсырма әзірленді. Тапсырманың әрбір түрі нақты оқу мақсатына жету үшін қажетті және өзекті болып саналады. Бағалау үдерісінде қолданылатын ашық тапсырма түрлері мен сипаттамасын ашып көрсеттік. Білім алушылардың қалыптастырушы және жиынтық бағалау кезінде орындауға тиісті тапсырмаларының үлгілері ұсынылды.

Ұсынылған ашық тапсырмалар жоғары деңгейдегі танымдық дағдыларды тексеруге, дәлелдер келтіруге, жеке көзқарасын білдіруге, сыни, креативті ойлауға бағытталды. Ашық тапсырмалардың жауабының ұзақтығына, көлеміне қарай тапсырмалардың ақпараттық және сұраулы бөлімдерге бөлікті. Білім алушылар көбінесе сын тұрғысынан ойлауда қиналатындықтан, білім алушылардың жас ерекшелігіне сай оның құрамдас бөліктерімен жұмыс істеуге машықтандыру жолдары көрсетілді.

Пән бойынша зерделенген ашық түрдегі тапсырмаларды бағалаудың жолы ұсынылды. «Ашық типті тапсырмалардың дұрыс жауаптарының үлгілерін құрастыру кезінде бағалаудың үш аспектісі сипатталады: таңдалған орындау тәсілі; орындалған аралық әрекеттер; алынған жауап»[2,10]. Осы тұста мұғалімдердің құрастырған тапсырмасы белгіленген критерий арқылы білім алушылардың оқудағы жетістіктерін анықтауға басымдық бердік.

Тапсырмаларды құрастыру алгоритміне мән берілді. Дұрыс құрастырылған ашық тапсырмалар білім алушының ұстанымы мен құндылықтарын анықтап қоймай, өз ойын дәйекті жеткізуде, пайымдауда, бағалауда, өз көзқарасын білдіруде пайдалы болып саналатынын ескердік.

Білім алушылардың дүниені танып білуіне ықпал ететін маңызды тапсырмаларды ізденуге, іс-әрекетіне баға беруге негіздей отырып, баланың тұлға болып қалыптасуына ықпал ету тұсына басымдық берілді.

Ашық түрдегі тапсырмаларды ұсыну дағы басты мақсатымыз – алған білімдерін өмірде қолдана алатын ұрпақ тәрбиелеу, ол үшін білім алушының теориялық білімдерін талдау, жинақтау, бағалау деңгейіне көтеру еді. Мұғалімге көмекші құралда білім алушы өзіне қажетті ақпаратты өз бетімен анықтай алуға, мақсатқа сай әрекет етуге, таңдаған материалдарын негіздей алуға үйрету көзделді.

Сонымен, ашық түрдегі тапсырмалар – білім алушылардың ынтасын арттырудың бірден-бір әдісі. Біріншіден, білім алушы тапсырманы орындау кезінде өзінің бағытын, көзқарасын өзгертеді, екіншіден, білім алушының ішкі әрекетін талап етеді, үшіншіден, бердіген материалдардан басқа ақпараттарды үйлестіру мүмкіндігі артады, төртіншіден, оқу материалын толық меңгеру қабілеті артады, бесіншіден, жоғары деңгейдегі ойлау қабілеті қалыптасады. Бұл – білім алушының өз бетінше жұмыс істеу және даму бағытын айқындайтын метатанудың маңызды аспектісі ретінде танылмақ.

Ашық түрдегі тапсырмалардың мысалдары

«Бос орынды толтыру» тапсырмасының мысалы

«Құндылықтар» ортақ тақыбы

Бөлімше	1.5 Құқық және міндет
Оқу мақсаты	4.1.2.2 оқушылар арасындағы көшбасшыға тән тұлғалық қасиеттерді анықтау
Бағалау критерийі	<i>Білім алушы:</i> Оқушылар арасындағы көшбасшыға тән тұлғалық қасиеттерді анықтайды
Ойлау дағдыларының деңгейі	Қолдану

Тапсырма. Көшбасшылыққа тән қасиеттердің тиістісін (дарынды, жауапты, үздік, тиянақты, шапшаң, белсенді) ала отырып, көшбасшы оқушыға жазылған мінездемені толықтыр.

Оқушыға мінездеме

Айдар Айжан осы мектепте 1-сыныптан бастап оқиды. Айжанның мінезі ашық, кең – пейілді оқушы деуге болады. Айжан 1 - сыныптан бастап оқу екпіндісі болып келеді. Ол мектепте оқып жүрген уақыт ішінде өзін жақсы жағынан көрсете білді. Өзіне берілген тапсырмаларды .... орындайды, мектепте өтетін іс – шараларға .... араласады, берілген қоғамдық жұмыстарға .... қарайды. Сынып оқушылары мен мектеп оқушыларының арасында беделді, өзі жан-жақты оқушы. Кішілерге қамқор болып, үлкендерге құрмет көрсетеді. Айжан - өте .... оқушы

Дескриптор *Білім алушы*
Көшбасшыға тән қасиеттерді анықтайды

«Бос орынды толтыру» тапсырмасының мысалы

«Мәдени мұра» ортақ тақырыбы

Бөлімше	3.2 Қазақстанның тарихи табырлары
Оқу мақсаты	4.3.2.1. түрлі дереккөздер негізінде қазақ халқының шығу тарихын түсіндіру
Бағалау критерийі	<i>Білім алушы</i> Қазақ халқының қалыптасу тарихын түсіндіреді
Ойлау дағдыларының деңгейі	Қолдану

Тапсырма. Мәтінді түсініп оқы. Қазақ халқының қалыптасуына негіз болған тайпалардың атауын уақыт реттілігімен (төменнен жоғары) жаз.

Сақтар (б.з.б. I мыңжылдық – б.з. I ғ.) – қазақ жерінде өмір сүрген ежелгі тайпа. Сақтар, негізінен мал өсірумен айналысқан. Әсіресе жылқы малын көптеп өсірген. Сақтар атқұлағында ойнайтын шабандоз, әрі ат үстінде садақ тартып, атқанын мүлт жібермейтін мерген болған.

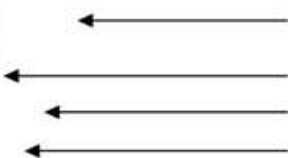
Ғұндар (б.з.б. III ғ. – б.з. V ғасырлар аралығында өмір сүрген) – ежелгі түркі тілдес тайпалар. Б.з.б. III ғасырдың соңына таман ғұндар бірігіп, әскер түзеп, мемлекет құрған. Жаулау жорықтарының нәтижесінде ғұндар б.з. –дың I ғасырларында Батысқа қарай бет түзеген. Жолай көптеген тайпаларды бағындырып, өздеріне қосып алған. Б.з. IV ғасырында ғұндар басқа да көшпенді тайпалармен бірге оңтүстік оңтүстік орыс даласына жеткен. Дунайдан асып, Венгрияға дейін барып қоныстанған.

Ежелгі түркілер туралы мәлімет тұңғыш рет б.з. –дың 542 жылындағы қытай жылнамаларында кездеседі. Қытай жазбаларының айтуынша, түркілер ғұндардың ұрпақтары болып табылады. VI ғасырдың ортасынан бастап билікті қолына алған Бумын түркілердің басын біріктіріп, Түркі қағандығын (552-745 жж. өмір сүрген) құрады. Түркі тектес тайпалар XII ғасырға дейін тайпалық одақтар құрды.

Қазақ хандығының негізін қалаған Ақ Орда XIII ғасырда пайда болды. Ол XV ғасырдың 20-шы жылдарына дейін ғана өмір сүрді.

XV ғ. Әбілхайырмен болған кикілжіңнің нәтижесінде Орыс ханның ұрпақтары - Керей мен Жәнібек Әбілхайыр ханнан бөлініп, Моғолстанға қоныс аударды. Сол жерде жана мемлекет – Қазақ хандығының іргесін қалады. XXI ғасырдағы Тәуелсіз Қазақстанның қазақ халқы осы кезде- ақ этникалық жағынан қалыптасып, халық болып құрылуы аяқталған еді.

(«Сен білесің бе?» энциклопедиясы)

Уақыт тізбегі

Халық атауы

Дескриптор *Білім алушы*

- Қазақ халқының қалыптасуына негіз болған халық атауы мен уақыт тізбегіне ажыратады

«Қысқа шешім» тапсырмасының мысалы

«Табиғат құбылыстары» ортақ тақырыбы бойынша бағалау

Бөлімше 2.2. Климат және ауа-райы
Оқу мақсаты 4.2.3.2. Зерттеу негізінде өз өңірінде табиғи апаттар туындауы ықтималдығын болжау
Бағалау критерийі *Білім алушы*
 Табиғи апаттар туындауының ықтималдығын болжайды
Ойлау дағдыларының деңгейі Қолдану
 Жоғары деңгей дағдылары
Тапсырма а) Сенің тұрған өңірінде туындауы мүмкін табиғи апаттарды белгіле. (□)

ә) Табиғи _____ рдың туындау себебін _____ р. Себебі....
 1. _____
 2. _____
 3. _____

Дескриптор *Білім алушы*

Табиғи апаттар туындауының ықтималдығын болжайды

«Қысқа шешім» тапсырмасының мысалы

Менің Отаным - Қазақстан» ортақ тақырыбы

Бөлімше 2.3 Табиғи жағдайлар және олардың әсері
Оқу мақсаты 4.2.3.1 Өз өңіріндегі және Қазақстан аймақтарындағы адамдардың табиғи жағдайларға (рельеф, климат, өсімдік және жануарлар әлемі, су нысандары) байланысты шаруашылық іс-әрекетін талдау
Бағалау критерийі *Білім алушы*
 Табиғи жағдайларға байланысты шаруашылық іс-әрекеттерін талдайды
Ойлау дағдыларының деңгейі Жоғары деңгей дағдылары

Тапсырма. Кестеде көрсетілген шаруашылық түрінің дамуы **сол аймақтың табиғат жағдайларына** (рельеф, климат, өсімдік және жануарлар әлемі, су нысандары) **байланысты** екенін талдап бер.

№	Шаруашылық түрі	Қазақстан аймағы	Жер бедері	Климаты	Өсімдік пен жануары	Су нысаны
1	Етті-сүтті мал шаруашылығы жақсы дамыған, себебі					
2	Мақташаруашылығы жақсы дамыған, себебі					

Дескриптор *Білім алушы*

- Адамның шаруашылық қызметінің климатқа тәуелділігін талдайды;
- аймақты анықтайды
- жер бедері
- климаты

- өсімдік пен жануары
- су нысандар

«Сұраққа жауап» тапсырмасының мысалы

«Ғарышқа саяхат» ортақ тақырыбы бойынша бағалау

Бөлімше	3.5 Қазақстан тарихы: тәуелсіздік, мемлекеттік және патриотизм
Оқу мақсаты	4.1.5.2 Қазақстан Республикасының азаматы ретінде жеке тұлғаның демократиялық құқықтары, бостандықтары, міндеттерінен мысалдар келтіру
Бағалау критерийі	<i>Білім алушы</i> Қазақстан Республикасының азаматы ретінде жеке тұлғаның демократиялық құқықтары, бостандықтары, міндеттерін біледі
Ойлау дағдыларының деңгейі	Қолдану Жоғары деңгей дағдылары

Тапсырма. Қазақстан Республикасының Конституциясында жазылған баптың бірін оқы. Елімізде азаматтардың тағы қандай құқықтары бар? 2 мысал келтір.

14 - бап

Заң мен сот алдында жұрттың бәрі тең.

Құқықтары:

- 1) _____
- 2) _____

Дескриптор *Білім алушы*

Қазақстан Республикасының азаматы ретінде жеке тұлғаның демократиялық құқықтары, бостандықтарын біледі

«Сұраққа жауап» тапсырмасының мысалы

«Табиғат құбылыстары» ортақ тақырыбы

Бөлімше	1.4. Денсаулық және қауіпсіздік
Оқу мақсаты	4.1.4.4 Өзінің жағанды ортадағы қауіпсіздігін жоспарлау
Бағалау критерийі	<i>Білім алушы</i> Өзінің жағанды ортадағы қауіпсіздігін жоспарлайды.
Ойлау дағдыларының деңгейі	Қолдану

Тапсырма а) Суреттен жағанды ортадағы қауіп-қатерді болдырмаудың жолын белгіле. (□)

- ә) Жағанды ортадағы қауіп-қатердің алдын алудың қандай жолдары бар?
1. _____
  2. _____

Дескриптор *Білім алушы*

Өзінің жағанды ортадағы қауіпсіздігін жоспарлайды.

«Санамалау» тапсырмасының мысалы

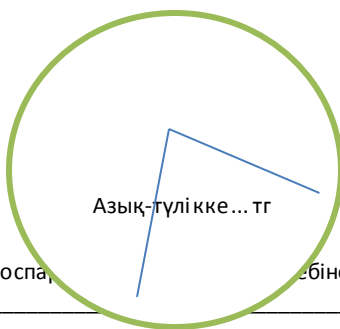
«Құндылықтар» ортақ тақырыбы

Бөлімше	1.1 Мен және менің отбасым 1.5 Құқық және міндет
Оқу мақсаты	4.1.1.3. Отбасы бюджетінің негізгі кіріс-шығыстарын талдау 4.1.2.2 Оқушылар арасындағы көшбасшыға тән тұлғалық қасиеттерді анықтау
Бағалау критерийі	<i>Білім алушы</i> Отбасы бюджетінің негізгі кірісі мен шығыстарын талдайды Оқушылар арасындағы көшбасшыға тән тұлғалық қасиеттерді анықтайды
Ойлаудағыларының деңгейі	Қолдану Жоғарғы деңгейдегі дағдылары

Тапсырма а) Айбардың отбасында бір айлық тұрақты кіріс 300 000 теңгені құрайды. Осы айда ауыспалы кіріс арқылы отбасы бюджеті 200 000 теңгеге артты. Олар қандай кірістер болуы мүмкін?

№	Тұрақты кірістер	№	Ауыспалы кірістер
1		1	
2		2	
3		3	

ә) Диаграммаға Айбардың отбасы қаңтар айындағы тиімді жоспарланған бюджетінің шығысын қалай жоспарлағанын көрсет. Отбасылық бюджет үнемделді ме?

б) Неше теңге үнемдеуді жоспарлағаннан кейін үнемдер едің?

- Дескриптор** *Білім алушы*
- Отбасылық бюджетіндегі кірісті біледі
  - Отбасылық бюджетін тиімді жоспарлауды біледі
  - Отбасылық бюджетіндегі кірісті үнемдейді

«Санамалау» тапсырмасының мысалы

«Мамандықтар әлемі» ортақ тақырыбы бойынша бағалау

Бөлімше	1.4 Денсаулық пен қауіпсіздік
Оқу мақсаты	4.1.4.2 спорттың әр түрлеріндегі жарақаттану қауіпін азайту және алдын алу әдістерін ұсыну
Бағалау критерийі	<i>Білім алушы</i> Спортпен шұғылдандыруға жарақаттанудың алдын алу әдісін ұсынады
Ойлаудағыларының деңгейі	Білу және түсіну Қолдану

Тапсырма. Спортпен шұғылдандыру кезінде жарақат алып қалмау үшін жарақаттанудың алдын алуға арналған қауіпсіздік ережелерін құрастыр.

Дескриптор Білім алушы

Спортпен шұғылданудағы жақсартанудың алдын алу әдісін ұсынады

Э «Эссе жазу» тапсырмасының мысалы

«Мамандықтар әлемі» ортақ тақырыбы бойынша бағалау

Бөлімше	Көрнекті тарихи тұлғалар және мәдениет қайраткерлері
Оқу мақсаты	4.3.4.1 өмірбаяндық мәліметтеріне сүйене отырып, шығармашылық және еңбек салаларындағы көрнекті қайраткерлердің елімізге сіңірген еңбегі туралы қорытынды жасау
Бағалау критерийі	<i>Білім алушы</i> Шығармашылық және еңбек салаларындағы көрнекті қайраткерлердің елімізге сіңірген еңбегіне қорытынды жасайды
Ойлау дағдыларының деңгейі	Жоғары деңгей дағдылары

Тапсырма. Ә. Қашаубаевтың өмірі мен шығармашылығы туралы оқы. Әміре Қашаубаевтың қазақтың өресі биік әншілік өнерін әлемге таныту себебін 3 сөйлеммен қорытындылай отырып, 5-6 сөйлемнен тұратын эссе жаз.

Қашаубаев Әміре (1888 – 1934) – қазақтың атақты әншісі. Шығыс Қазақстан облысының Абыралы ауданына қарасты Дегелең тауының етегінде дүниеге келген. Кедей шаруа жанұясында туып-өскен. Жастайынан әншілік өнерпаздығымен жұрт аузына ілігіп, ел аралап ән салып, қараөткелдік Сәтмағамбет, Ғазиз, баянауылдық Жаяу Мұса, Қали Байжанов, керекулік Майра Уәлиқызы сияқты арқалы әншілермен танысып, өнерін шыңдай түседі. 1924 жылы Семейде өткен өнерпаздар байқауында Қали Байжановпен бірге бас жүлдеге ие болды. Мұнан кейін әншілік даңқы алысқа жайылып, 1925 жылы Парижде өткен Дүниежүзілік көрмеде қойылатын этнографиялық концертте екінші орын алып, күміс медаль иемденеді. Әміре – шет елде өнер көрсеткен тұңғыш қазақ әншісі. Сол жылы Германияның Франкфурт қаласында өткен Халықаралық музыкалық көрмеде концертке қатысып қазақтың өресі биік әншілік өнеріне әлем тыңдаушыларының көзін жеткізеді. («Сен білесің бе?» энциклопедиясы)

Дескриптор Білім алушы

Шығармашылық және еңбек салаларындағы көрнекті қайраткерлердің елімізге сіңірген еңбегіне қорытынды жасай отырып 5,6 сөйлемнен тұратын эссе жазады.

«Эссе жазу» тапсырмасының мысалы

«Ғарышқа саяхат» ортақ тақырыбы бойынша бағалау

Бөлімше	3.3 Қазақстан тарихындағы маңызды оқиғалар
Оқу мақсаты	4.3.3.1 Қазақстанның ХХ–ХХІ ғасырлардағы жетістіктерін (мәдениет, ғылым, білім, экономика) түсіндіру
Бағалау критерийі	<i>Білім алушы</i> Қазақстанның ХХ–ХХІ ғасырлардағы білім жетістіктерін түсіндіре отырып 5-6 сөйлемнен тұратын эссе жазады.
Ойлау дағдыларының деңгейі	Жоғары деңгей дағдылары

Тапсырма. Дереккөздегі мәліметтерге сүйеніп бүгінгі күнгі білім жетістіктерін 3 тұжырымды негізге алып, 5-6 сөйлемнен тұратын эссе жаз.

Білім туралы жаңа ғана 8-ші бабына сәйкес, білім алу жүйесі жеті сатыдан тұрады: мектепке дейінгі, бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім, орта білімнен кейінгі, жоғары және жоғары оқу орнына кейінгі білім. Жоғары білім саласын халықаралық дәрежеге көтеру Қазақстанның халықаралық аренада бәсекеге қабілетті мемлекет болуына тікелей ықпал етеді. Оны жүзеге асыру үшін 2012 жылдан бастап Қазақстанда көптілді білім беру жүйесі енгізілуде.

Қазақстанның білім беру жүйесін жаңғырту арқылы үлкен нәтижелерге қол жеткізуге болады. Ұлттық білім беру жүйесі әлем бойынша жаһандану үрдісіне кешуде. Жаңа заманның негізгі үрдістері білім беру саясатына да ықпалын тигізе бастады. Білім беру жүйесі әлеуметтік саясаттың басты бағыттарының біріне айналуға, себебі, жаңа әлемде мемлекеттің экономикалық жетістіктері білім беру жүйесі мен, азаматтардың білімділігімен, мамандардың бәсекеге қабілеттілігімен анықталады.

(<https://strategy2050.kz/news/52406/>)

Дескриптор *Білім алушы*

Қазақстанның XX–XXI ғасырлардағы білім жетістіктерін түсіндіре отырып эссе жазады.

«Толық шешім» тапсырмасының мысалы

«Қоршаған ортаны қорғау» ортақ тақырыбы бойынша бағалау

Бөлімше	2.2 Климат және ауа-райы
Оқумақсаты	4.2.3.1 Өз өңіріндегі және Қазақстан аймақтарындағы адамдардың табиғи жағдайларға (рельеф, климат, өсімдік және жануарлар әлемі, су нысандары) байланысты шаруашылық іс-әрекетін талдау
Бағалау критерийі	<i>Білім алушы</i>
Ойлау дағдыларының деңгейі	Адамның табиғи жағдайларға байланысты шаруашылық іс-әрекетін талдайды

Тапсырма. Суретте бейнеленген шаруашылық түрлері еліміздің қай аймақтарында жақсы дамығандығын талдаңыз. 2 себебін анықтап көрсетіңіз.

а) _____
 Себебі: 1) _____
 _____
 2) _____
 _____

а) _____
 Себебі: 1) _____
 _____
 2) _____
 _____

б) Өзің тұратын аймақтың табиғат жағдайы (ауа райы, жер жағдайы, су көздері) қандай шаруашылықпен айналысуға қолайлы. Себебін түсіндір.

1. _____
2. _____
3. _____

Дескриптор *Білім алушы*

Адамның табиғи жағдайларға байланысты шаруашылық іс-ірекетін талдайды. Өзі тұратын аймақтың табиғат жағдайы қандай шаруашылықпен айналысуға қолайлы екендігінің себебін түсіндіреді.

«Толық шешім» тапсырмасының мысалы

«Мәдени мұра» ортақ тақырыбы

Бөлімше	3.1 Ежелгі мәдениеттер мен өркениеттер
Оқу мақсаты	4.3.1.2 тарихи мұра жаыландыру қызметін түсіндіру
Бағалау критерийі	<i>Білім алушы</i>
	Тарихи мұра жаыландыру рөлін анықтайды

«Жоба жазу» тапсырмасына мысал

«Болашаққа саяхат» ортақ тақырыбы бойынша бағалау

Бөлімше	2.4Туризм
Оқу мақсаты	4.2.4.1 Ақпараттың қолжетімді көздерін (интернет, кітаптар, бұқаралық ақпарат құралдарын пайдалана отырып, Қазақстан мен Нұр-Сұлтан бойынша туристік маршрут құру
Бағалау критерийі	<i>Білім алушы</i>
Ойлау дағдыларының деңгейі	Нұр-Сұлтан бойынша туристік маршрут құра отырып, туристік жобаны дайындайды Жоғары деңгей дағдылары

Тапсырма. Өз аймағыңнан Нұр-Сұлтан қаласына дейінгі туристік маршрут сызбасын құра отырып, туристік жобаны жаз.

Дескриптор
Нұр-Сұлтан қала

«Жоба жазу» тапсырмасына мысал

«Болашаққа саяхат» ортақ тақырыбы бойынша бағалау

Бөлімше	Қазақстан тарихы: тәуелсіздік, мемлекеттік және патриотизм
Оқу мақсаты	4.3.5.1 Зерттеулер негізінде «Қазақстан» атауымен байланысты мағыналық ассоциациялар қатарын (ұлттық бренд) ұсыну
Бағалау критерийі	<i>Білім алушы</i>
Ойлау дағдыларының деңгейі	Ұлттық бренд ұсынған жобаны дайындайды. Жоғары деңгей дағдылары

Тапсырма. «Қазақстан» атын әлемге әйгілі ететін қандай ұлттық бренд ұсына едің? Жобаны жаз.

Ойлау дағдыларының деңгейі Қолдану

Тапсырма. Өзің тұратын аймақтағы (тарихи, өлкетану, табиғи, мәдени) мұражайлардың қызметін тұжырыммен түсіндіріңіз.

Дескриптор Білім алушы

Тарихи мұражайлардың қызметін түсіндіреді.

Дескриптор Білім алушы
 Ұлттық бренд ұсынған жоба жасайды.

«Таныстырылым» тапсырмасының мысалы
 «Менің Отаным - Қазақстан» ортақ тақырыбы бойынша бағалау

Бөлімше
Оқу мақсаты

2.3 Табиғи жағдайлар және олардың әсері
 4.1.3.2. Түрлі деңгейлерге негізделі отырып, өз аймағының экономикалық қызмет атқаратын субъектілеріне сипаттама беру

Бағалау критерийі

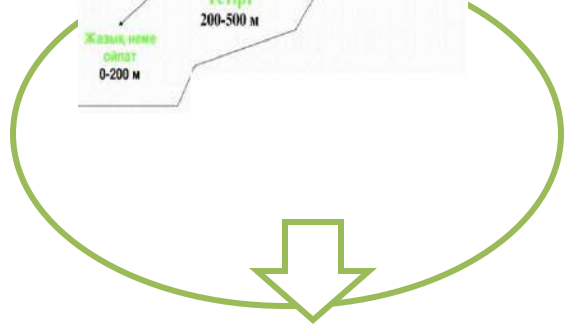
Білім алушы:
 Өз өңіріндегі табиғи жағдайдың шаруашылыққа әсерін түсіндіреді

Ойлау дағдыларының деңгейі

Жоғары деңгей дағдылары

Тапсырма. Қазақстанның басқа аймағында тұратын досыңа өз өңіріңнің шаруашылығы мен табиғи жағдайларын сызбаны пайдалана отырып таныстыр.

Дескриптор *Білім алушы*

Сызбаны пайдалана отырып өз өңірінің шаруашылығы мен табиғи жағдайларын таныстырады.

«Таныстырылым» тапсырмасының мысалы
«Мамандықтар әлемі» ортақ тақырыбы бойынша бағалау

Бөлімше	1.6 Мерекелер
Оқу мақсаты	4.1.6.1 Зерттеулер негізінде кәсіби мерекелердің тарихын шығармашылық түрде таныстыру
Бағалау критерийі	<i>Білім алушы</i> Кәсіби мерекелердің тарихын шығармашылық түрде әңгімелейді
Ойлаудағыларының деңгейі	Қолдану

Тапсырма. Берілген зерттеу мәліметтерін оқы. Кәсіби мерекенің тарихын 2 сөйлеммен тұжырымда.

12 сәуір 1899ж – 31 қаңтар 1964 жыл

12 сәуір - Ғылым қызметкерлер күні.

Бұл кәсіби мерекені - Ғылым қызметкерлері күнін - ғылыми қоғамдастық өкілдері атап өтіледі. Республика Президентінің 2011 жылғы 20 қазандағы №164 Жарлығымен құрылды. Академик К.И. Сәтбаев - Қазақ КСР Ғылым Академиясының бірінші президенті. Бұл ерекше күн - қазіргі күні ғарыш пен ғылым саласында қызмет ететіндердің салтанатты күні болды.

1. _____
2. _____

Дескриптор *Білім алушы*

Кәсіби мерекелердің тарихын шығармашылық түрде таныстырады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

6. М.Жұмабаев, «Педагогика», Алматы, Ана тілі, 1992, 88-бет
7. Бағалауға арналған тапсырмаларды әзірлеу және сараптау» педагог кадрлардың біліктілігін арттыру курсының білім беру бағдарламасы, «Мұғалімге арналған нұсқаулық», Астана, 2018.
8. Бітібаева Қ.О. Қазақ әдебиетін тереңдетіп оқытудың инновациялық әдістемесі мен технологиясы, әдістемелік құрал. Бірінші кітап. - Алматы: Дәуір-Кітап баспасы, 2012. – 314 бет
9. Задачи открытого типа | Psychlist.net <https://psychlist.net/slovar/8a36.htm>
10. Негізгі және жалпы білім беретін мектептердің мұғалімдеріне арналған критериалды бағалау бойынша нұсқаулық, Астана, 2016
11. Тұрмашева Б, Салиш С, Пугач В, Дүниетану, 4-сынып, Атамұра, 2019
12. «Дүниетану» пәнінен жиынтық бағалауға арналған әдістемелік ұсыныстар, 4-сынып, Нұр-Сұлтан, 2019
13. «Дүниетану» пәнінен қалыптастырушы бағалауға арналған әдістемелік ұсыныстар, 4-сынып, Нұр-Сұлтан, 2019
14. «Тиімді оқыту мен оқу» Қазақстан Республикасы педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттыру бағдарламасы, «НЗМ» ДББҰ, Астана, 2016

АБАЙ ШЫҒАРМАЛАРЫН ОҚЫТУ (ӘДІСТЕМЕЛІК ҚҰРАЛ)

Сейткасимова Толкын Амирбековна

Рахманкулова Акмарал Турарбековна

Ғ.Мұратбаев атындағы №17 орта мектебі, Тараз қ.

УДК 371
ББК 74.00

«Абай шығармаларын оқыту» . Әдістемелік авторлық жоба/Т.А.Сейткасимова, А.Т.Рахманкулова А.Т. – Алматы, 2022. – 48 б.

ISBN 978-601-06-3128-4

Авторлық оқу бағдарламасы – педагогикалық құндылық пен жаңалықтардан хабардар ететін авторлық педагогикалық шығармашылықтың нәтижесі. Ол оқу пәнінің білім беру мазмұнын анықтайтын мемлекеттік білім беру стандартының негізінде жасалады. Авторлық бағдарламаның мазмұндық құрылымы мен тұжырымдамасы жалпы білім беру стандартына сай келуі тиіс.

Авторлық бағдарлама педагог немесе педагогтер ұжымы толығымен лайынлайлы және оған (оларға) зияткерлік құқығы беріледі. Бұл – не алғаш рет енгізілетін күресті, не автордың дәстүрлі тақырыпты өзіндік тәсілмен оқыту бағдарламасы. Мұндай бағдарлама мазмұны – жаңашылдығымен және өзектілігімен ерекшеленетін білім беру проблемаларын шешуге ұсынылған құралдар жиынтығы.

Кез-келген бағдарламаның құрастырылуына қойылатын талаптар бар және кейбір міндетті атрибуттар болуы тиіс. Мектеп пәнінің кез-келгені бойынша авторлық бағдарлама жасауға болады.

УДК 371
ББК 74.00

ISBN 978-601-06-3128-4

© Т.А.Сейткасимова, А.Т. Рахманкулова, 2022

Кіріспе

Сан ғасырлық Абай поэзиясы, ел қамын жақтаған жүздеген өрен жүйрік жырау, жыршы, ақындары бар қазақ әдебиетінде Абай орнының ерекше болуы тегін емес.

Ол халықтың түбегейлі мүлдесін, арман-тілектерін оқу-білім қаншалықты терең ұғып-түсініп, қандай ойшылдық деңгейде, қандай көркемдік

қуаттылықпен айтып, жеткізе алғандығында ақын үлкен творчестволық тұлға, қазақ халқының маңдай алды ақыны жүздеген поэзия туындыларының авторы, ұлы ойшыл ұстаз.

Абай халықтың әл-ауқатының деңгейі, санасы, мәдениеті, адамдардың өзара қарым-қатынасы, бір-біріне мейірбандығы мен парасаттылығы, ұлттың ерекшелігі, салт-дәстүрінің дамуы - сол халықтың еңбек сүйгіштігіне, еңбек ету дәрежесіне тікелей байланысты екенін даналықпен болжады.

Абай поэзиясының ең басты ерекшелігі тәрбиелік тағылымы мол асыл мұрасы ол өзі өмір сүрген тұтас бір тарихи дәуірді жан-жақты барынша толық бейнелеп берді. Бірақ, ақын творчествосы жарты ғасырды қамтитын тарихи дәуірді танытады деу аз. Сол замандағы қоғамдық өмір салтының, ой-сана, білім-ғылым түсініктердің бірнеше ғасыр бойы қалыптасқанын, түп-тамыр әріле жатқанын ескерсек. Абай поэзиясы - ағартушылық көзқарасы қоғамның дамуындағы бір елеулі кезенді бейнелеу арқылы халықтың тағдырын, ұлттық мінез-құлқын тарихи тұрғыдан кең арнада алып, қоғам көшінің жеткен жерін ғана емес, өткен жолын да танытарлықтай етіп көрсете білді.

Ұлы ақын Абайдың ағартушылық көзқарастары мен тәрбиелік идеяларын теориялық тұрғыдан талдау және зерттеу.

-Абай шығармаларындағы тәрбие және ағартушылыққа қатысты идеяларға талдау жасау.

-Абай туындыларын жинақтап танысу.

-Абай шығармаларындағы ағартушылық көзқарастар мен тәрбиелік тағлымдарын практикада қолдану жолдарын көрсету.

Абай шығармалары, мерзімді басылмадағы материалдар мен басқа ғылымдардың Абай шығармашылығын зерттеу туралы еңбектері.

Абай шығармаларын таныстыру, ағартушылық, тәрбиелік идеяларынның ерекшеліктерін көрсету, талдау оқырман қауымының ой-өрісін, тіл байлығын арттыруға көмектесу.

Абай шығаршылықтарындағы ағартушылық және тәрбиелік идеяларды орта мектепте тәрбиелік және ашық сабақ өткізу кезінде пайдалану, ғылыми еңбекпен шұғылдануда көмекші құрал ретінде қолдану.

Абай шығармаларының міндеті

Қазақстан өз алдына егеменді мемлекет атанып отырған тұста баршаға жана міндеттер жүктейді. Еліміз еңсесін көтеріп, ата-баба армандағаны осы егемендік еді деп ұрпаққа ұқтырмақ болған тұста, бүгінгі бізге керек сөз Абайдан табылады. Ол жаңа қоғам, жаңа адам тәрбиесі үшін керектіні шығармаларында жіктеп тұрып айтып кеткен. Ол өз халқының тірлігіне, оның келешегіне көп ой жіберіп, терең ойлауы мен қатты толғануынан баға жетпес асыл дүниелер тудырған. Бірде ол өкініп, бірде күйініп, бірде ұрсып айтса да онда оның өз елін озық елдер қатарында көргісі келгендік тілегі жатады. "Абай шығармасын мектепте оқыту өте орынды" деп қана қойсақ, ол жеткіліксіз. Осы міндет

біреу жұмыспен орындала қалалы деу жөнсіз, өйткені Абайдың ақындығы мен шығармашылығы, тілінің байлығы мен көркемдігі осыларды айту аз күш емес.

Абай шығармаларында басты мақсат - адамды барынша кәмететке, кемелдікке жеткізу, ол кемелдікті адамға лайық түрде көрсету, іске асыру, пайдалану, қызығын көру, басқаға шарапатын тигізу, ол дүниеде озық ету. Шын имандылық Алланы тану, оны мейлінше сүю, оған барынша ұқсату, еліктеу жолымен келеді. Иmandылыққа тәрбиелеу, имандылыққа қол жеткізу, бұл трактаттын басынан аяғына дейін өтетін негізгі жем. өйткені кәміл имандылық дарыған адамға жаман қасиет болмақ емес. Абай тәрбиенің ішінде ең бірінші орынға таза діни тәрбиені қояды, қалған тәрбие түрлері /адамгершілік, ақыл-ой, еңбек, дене т.б./ осы тәрбиеге тығыз байланысты жүреді, жүзеге асырылады. Абай дәріптерден дін – ол гуманизм жолын ұстаған қасиетті дін, ол "тәркі дүниелікке" мүлде қарсы. "Ғұмыр - өзі хақиқат. Қай жерде ғұмыр жоқ болса, онда кәметет жоқ. Бірақ Әулиелердің де бәрі бірдей тәркі дүние емес еді."

Ұлы ақын мұрасын жан-жақты, терең зерттеулі мақсат еткен қазақ әдебиеті тарихы салаларының бірі Совет өкіметі орнасымен-ақ, өткендігі мұраға қамқорлық маркістік-лениндік жаңа дүние таным негізінде жүргізіле бастады. Ал Абай мұрасын тану, таныту насихаттаудың алғашқы белгілері революцияға дейін-ақ көрінгенімен, оны шын мағынасындағы ғылыми тұрғыдан танып бағалау ісі біздің заманымызда ғана жүзеге асты. 1933 жылы М.Әуезов Абайдың тұңғыш ғылыми өмірбаянын жазып Абайдың негізін салуды бастап берді. Бірақ 30 жылдардың аяғында жазылған сын мақала, зерттеулерде бұл мұраны танып, бағалауға сол тұстын әлеби атмосферасында орын тепкен тұрпайы социологиялық, компоротивистік негізіндегі теріс танымдардың салқыны тимей қалған жоқ. "Абайдың тұңғышына 95 жыл 100 жыл толу мерекесіне орай көптеген мақала, зерттеулер жазылды.

Осы кезден бастап әр түрлі ғылым саласында Абай мұрасын әр қырынан қарастырып, зерттеу нәтижесінде төрт докторлық жиырма төрт кандидаттық диссертация қорғалып, ондаған зерттеулер жарық көрді. Абай мұрасының бірегей белгілері М.Әуезов мұрасын зерттеулі ғылым зерттеулері мен көркем шығармаларын жазу үстінде қатар жүргізіліп, сегіз түрлі күрделі проблема төңірегінде ізделді.

Ал бұл Абай проблемалары Абайдан көрнекті зерттегені С.Мұқанов, Қ.Жұмашев, С.Семченко, Б.Кенжебаев, Т.Тәжібаев, т.б. көптеген ғылымдар әрі қарай жалғастырды.

Республикамыздың жоғарғы оқу орындарында 1942 жылы Абайдан арнайы курс оқытылып семинар сабақтары өткізіліп келді.

Абай шығармаларын мектепте оқыту мәселелері.

Аса күрделі рухани құбылыс Абай мұрасын меңгеру, оны жас ұрпақтың рухани бұлақ көзіне айналдыру – абайтанушы ғалымдар мен бағдарлама, оқулық авторларының парызы. Алайда бұл парыз өз дәрежесінде өтелмей келеді. Абай шығармаларын жалпы білім беретін орта мектептің әдебиет пәнінің бағдарламасы мен оқулықтарымызда жүйелеп беру мәселесі өз шешімін таппай келеді. "Су басынан тұнды" дейді халық даналығы. Мектептегі білім бұлағының басы – бағдарлама мен оқулық.

Абай шығармалары монографиялық тұрғыда өтілетін 10 сынып бағдарламасы мен оқулығындағы біз байқаған басты кемшіліктер мыналар:

Абай шығармаларының не хронологиялық, не тақырыптық жүйесі жоқ.

Ақынның эволюциялық өсу жолы ескерілген, сондықтан шығармаларындағы ішкі логикалық байланыс бұзылған.

Лирикалары мен қара сөздеріндегі ой сабақтастығына мән берілмеген.

Абай лирикасындағы ойшылдық пен суретшілік арасындағы бірлік ашылмаған.

Адамзатты биік адамгершілік мұраттарға бастайтын мораль философиясы қалып қалған; ұлы ақын шығармаларында терең ой жүйесіне айналған "Адам болу" мәселесі мен гуманизм мәселесіне мән берілмеген.

Бағдарлама мен оқулық ілгеріде жазылғандықтан ұлы ақын шығармаларын талдау, түсіндіру, бағалау өткен қоғам мақсат-мүддесі тұрғысынан барілген.

Абайдың нәр алған рухани бұлақ көздерінен орыс әдебиетінің ықпалы басым көрсетілген.

Бұған бағдарлама мен оқулық авторларын кінәлауға болмайды. Оның субъективті және объективті себептері бар:

Ұлы ақын шығармаларының табиғатының аса күрделілігі;

М.Әуезовтың кейінгі абайтанудағы тоқырау;

Өткен қоғам идеологиясының ықпалы;

Қазіргі абайтанудағы жаңалықтар қорытылып, бағдарлама мен оқулыққа енгізілмеуі.

Канипа Бітібаева жасаған "Абай Құнанбаев шығармаларын тереңдете оқытудың үлгі бағдарламасында" ("қазақ тілі мен әдебиеті" журналы 1994 №2) негізгі бағдарламалардың кемшіліктері қайталанған. Мұнда да "оқу, білім, ғылым тақырыбы", "Махаббат, әйел, достық тақырыбы", "Өлең, өнер, ән туралы" т.б. деп Абай өлеңдерін 10 тақырыпқа топтастырып, "Ескендір" поэмасын және 9-қара сөзді оқуға ұсынды және Абай аудармаларын берген.

Бұл бағдарлама да тақырып қуалап, ұлы ойшыл ақынның шығармаларындағы ішкі терең ой жүйелерін танытуға мүмкіндік бермейді. Өлеңдері мен қара сөздеріндегі сабақтастыққа көңіл бөлінбеген. Бағдарламада ақын өлеңдерін тақырыпқа бөленгенде өлеңнің ішкі мазмұнына үнілмей, тақырыбына қарағандықтан қателіктер кеткен. Мысалы, "Қыран бүркіт не алмайлы салса баптан" өлеңін К.Бітібаева "Саятшылық өнер" тақырыбына жатқызған. Бұл өлең саятшылық тақырыбына жатпайды. Мұндағы "қыран бүркіт" - ел тізгінін қолға алуға ақыл-парасаты жетерлік, халық көшін бастауға жарайтын азамат бейнесі, ал ел билеуге өзінің ақыл-парасаты жетпесе де арсыздығымен "қыран бүркітпен" тақымдасып, іші тарлығынан онымен жағаласып, атақ үшін қалай да ел билеу мансабына ілініп, ілінбесе жауғып жүрген "пысықтар" мен "қуларды" "күйкентай" мен "қарға" бейнесінде берген.

Биыл "Жаңа бұрын оқулықтарын" жазу үшін баплық пәнлеплен эксперементтік бағдарламалап шықты. Қазақ әдебиеті бағдарламасын (5-11 сыныптар) қарап шықтық. 5-9 сынып әдебиетінде қолданыстағы бағдарламада біраз өзгерістер бар екен. Бұрынғы бағдарламада қамтылмаған Ежелгі дәуір мен Ислам дәуір әдебиеті және Шортанбай, Дулат, Майлықожа, Сүйінбай сынды ақындар қамтылыпты. Әсіресе, 8-9 сынып әдебиетін оқытуға түрлі өзгерістер енгізіліпті. Ол өзгерістерге алып қосарымыз жоқ. Бізге керекті - Абай шығармаларының қамтылуы мен берілу принципі. Қолданыстағы бағдарламала 5-8 сыныптарлы Абайға 14 сағат беріліп, 15 өлеңін оқу көзделсе, эксперементтік бағдарламада 16 сағат беріліп, 15 өлеңін, 1 дастанын, 3 қара сөзін оқыту көзделген.

Алайда Абай шығармаларын 5-9 сыныптарды іріктеп беруде бағдарлама авторларының принципі таным жүйесін ұстамағаны байқалады.

Мысалы. 6-сыныпқа "Шоқпардай кекілі бар қамыс құлақ", "Құлақтан кіріп бойды алар", "Әсемпаз болма әрнеге" өлеңдері және 31-қара сөздің көтерген мәселесі өзінше.

Абай шығармаларын 5-9 сыныптарда оқыту.

Енді Абайды мектепте қалай оқытамыз, оқушыларға ұлы ақын шығармаларының ішкі сырын ашып, даналық ойлардың меңгерудің жолы қалай болмақ деген мәселеге келейік. Бұл аса күрделі мәселе: оның күрделілігі Абайдың жай ақын еместігінде. Оның ақындығын ой көнеп тұр: бір өлеңіндегі ой ұшқыны бүкіл шығармаларына тамыр жайып отырады. Мектеп оқушылары түгелі жоғары білімді адамдардың қабылдануына да оңай соқпайтын ұлы ақын шығармалары 5-9 сынып оқушылары үшін аса күрделі болмақ.

Алайда жас ұрпағымыз ұлы-ойшыл шығармаларына терең бойлай алмаса да, оқып, жаттап өскені ләзім. Сонда біз орта мектептің бұл буынында Абай шығармаларын оқытқанда неғұрлым жеңілнен бастап біртіндеп ауырға қарай аяқ басамыз және бір сыныпта ұлы ақынның бірнеше тақырыптағы шығармаларын қамтып, оқушылардың санасына салмақ түсірмей бір тақырыпты толығырақ меңгерту үшін тақырыптас шығармаларын іріктеп алып оқытып талдаймыз. Мәселен, 5-сыныпта өтілген табиғат лирикасын 6-сыныпта өтілетін шығармалары толықтырады, ал 7-сыныпта өтілген ғылым-білімге, адамгершілікке баулитын шығармаларын 8-сыныпта өтілетін Әбіш туралы өлеңдері мен "Әсемпаз болма әрнеге" өлеңі тереңдете түседі. 9-сыныпта берілген өлең өнер тақырыбын алдындағы екі сыныпта өтілген ғылым-білім тақырыбындағы өлеңдерімен ішкі мағына жағынан байланысы бар шығармалар.

5-8-сынып оқушыларының жас ерекшеліктеріне сай ұлы ақынның біршама жеңіл табиғат лирикасы мен жеткіншектерді ғылымға үдейтін әрі адамгершілік асыл қасиеттерге баулитын өлеңдерін іріктеп беріп, ересектеу сыныпта ақынның эстетикалық талғамын танытатын өлеңдерін беруді орынды деп таптық.

Қазір пайдаланып жүрген орта мектептің 5-11- сыныптарына арналған қазақ әдебиетінің өтпелі бағдарламасында (1991 жыл) 5-сыныпта оқуға берілген "күз" "қыс" өлеңдерін сол сыныпта оқыту орынды деп білеміз. Ал 6-сыныпта берілген "Жасымда ғылым бар деп ескермедім", "Ғылым таппай мақтанба", "Әсемпаз болма әрнеге" өлеңдері 6-сынып оқушысы ұғымына ауыр, ақынның "Адам болу" мәселесін көтерген ішкі мән-мағынасы терең өлеңдер. Сондықтан бұл өлеңдердің алғашқы екеуін 7-сыныпта өтуді, ал "Әсемпаз болма әрнеге" өлеңін 8-сыныпта оқытуды ұсынамыз.

Ал 6-сыныпқа 7-сыныпта оқытып жүрген "Қансонарда бүркітші шығалы аңға", "Шоқпардай кекілі бар қамыс құлақ", "Жазғытұры" және бұрын 8-сыныпта оқытылып келген "Қарапап желтоқсан мен сол бір екі ай" өлеңін ұсынамыз. Бұл өлеңдер саятшылық және табиғат лирикасы болғандықтан 8-сынып оқушысының қабылдануына онша ауыр тимейді. Қайта оқушылардың тілін, көркем ойын дамытады. 8-сыныпта бағдарлама мен оқулықта бұрыннан беріліп келе жатқан "Әбіш туралы" үш өлеңге принципті өзгеріс енгізіп, "Жиырма жеті жасында", "Кешегі өткен ер Әбіш", "Талаптың мәнәп тұлпарын", "Тұл бойын ұят-ар едің" атты төрт өлеңнен ұсынамыз және осы өлеңдерге тақырыптас "Әсемпаз болма әрнеге" өлеңін берген орынлы. Бағдарламала берілген "Лүтбайға", "Бойы бұлған" өлеңдері Әбіш бейнесіне қарама-қарсы сатиралық образдар болғандықтан салыстыру арқылы ақын ойы ашыла түсетіндіктен қалдыру керек.

Қазіргі қолданыстағы бағдарламамызда 9-сыныптан әдебиет тарихы күрсы басталып, бұл сыныпта халық ауыз әдебиеті мен жыраулар поэзиясы және XIX ғасырдың бірінші жартысындағы әдебиетіміздің өтілетіні белгілі. Ал эксперименттік бағдарламала 9-сыныпта Абайға 5 сағат беріліп, "Сабырсыз, арыс еріншек", "Мен жазбаймын өлеңді ермек үшін", "Мәз болады болысың", "Сегізаяқ", "Ескендір" дастанын оқуға ұсыныпты. Бұл әлі түпкірлікті бағдарлама емес. Дегенмен, бұл сыныпта Абайға 5 сағат берілгенін құптай отырып, өлең өнер тақырыбындағы ақынның эстетикалық талғамын танытатын өлеңдерін оқытуды жөн деп тауып, "өлең – сөздің патшасы, сөз сарасы", "мен жазбаймын өлеңді ермек үшін", "Біреудің кісісі өлсе, қанасы ол", "көңіл құсы құйкылжыр шартарапқа", "құлақтан кіріп бойды алар", "күр айқай бақырған" өлеңдерін өтуді ұсынамыз.

9-сыныптағы эстетикалық талғамдарына тәлім беретін өлеңдердің орны ерекше. Бұл кез сынып оқушыларының нағыз өнер қуатын өнерге еліктейтін шағы. Өлең жазып ақындыққа бой ұратын шәкірттер де осы жаста талпынады. Оларға өлең деген не, оның асылы қандай, жастығы қалай болатынын білу аса қажет. Әнге, музыкаға елетіп, ішкен астарын жерге қоятын жасөспірім шәкірттерге осы кезде "жақсы ән, тәтті күйден" эстетикалық ләззат алып өсулері үшін, "күр бақырған" даңғазы музыкаға көзсіз еліктеулері үшін Абай аталарының талғам-таразысы керек-ақ.

Орта мектептің негізгі буынында (5-9 сыныптар) оқуға ұсынып отырған бағдарламамызда біз Абай шығармаларын оқуға 11 сағат бөліп, 22 өлеңін, 1 дастанын, 7 қара сөзін өтуді ұсынамыз және Абай афоризмдерін тақырыпқа сай іріктеп береміз.

10-сыныпта Абай шығармаларын оқыту мәселесі.

10-сынып қазақ әдебиетінің тарихы оқытылатын орта мектептің жоғарғы буыны. Бұл сыныпта ақын-жазушылардың шығармашылығы монографиялық тұрғыда өтіледі. Абай сынды ақынның шығармашылығын жоғарғы сыныпта оқыту, ұлы гуманистік рухани қазынасын шәкірттеріміздің бойына сіңіру, сөйтіп бірегей қазынамызды меңгеру – аса жауапкершілікті қажет ететін ұрпақ алдындағы парызымыз. Қазіргі қолданыстағы бағдарламамыздың 10-сыныпта Абайға 19 сағат бөлінген де, оқуға 24 өлеңі, "Ескендір" дастаны, 6 қара сөзі берілген. Эксперименттік бағдарламаның "қоғамдық гуманитарлық бағдарлы мектептің" 10-сыныбына арналған қазақ әдебиеті бағдарламасында Абай шығармаларын оқытуға 10 сағат уақыт беріліпті.

Гуманитарлық бағдарлы мектептің бұл сыныбына қазақ әдебиетін оқытуға небәрі бөлінген апталық сағат саны – 2, ал "Жаратылыстану – математикалық бағдарлы мектептің" 10-11 сыныптарында қазақ әдебиетін оқытуға 1-ақ сағат бөлініпті. Бұл – білім беруді гуманизациялауға шабылған балта. Қазіргі ғылыми-техникалық прогресс заманында адам баласы онсыз да мейірім-шапағаттан ажырап тас жұрек болып бапалы. Ал біз мектепте оқушыларды алампершілік асыл қасиеттерге баулитын бірден-бір пән әдебиетті қысқартамыз. Сонда болашағымыз не болмақ? Егер қоғам адамгершілік қасиеттерінен айырылса, ол қоғамдағы халық апат болатыны айқын шындық. Шындықты ашы болса да мойындап, бұл қателікті түзетіп, 9-10-11 сыныптарды қазақ әдебиеті пәнінің апталық сағатын 3 сағаттан кемітпей түсінген абзал.

Бағдарламала берілген Абай өлеңдерінде хронологиялық жүйе сақталмаған. тек өлеңдерін аттары ғана аталған. Оларды оқытуға, талдауға қойылатын бағдарлама талабы, нұсқау – аннотация жалпылама жазылған. Абай ақындығының өзіндік табиғатын ашуға мұғалімдерге көмек боларлық нұсқаулар жоқ. Сонда ол бағдарламаның негізінде жазылған "Жаңа буын оқулығы" қалай болмақ?

Енді Абайды 10-сыныпта қалай оқытамыз. кемел ойын келісті өлең өрнегіне салып кестелеп. қиыннан қиыстырып берген "ер данасының" ішкі қоймасына қалай жол табамыз деген мәселеге келелік. Абай шығармаларын мектепте оқытудың дұрыс жолын табу үшін ең әуелі абайтанудың академигі М.Әуезовтың Абайдың өмірі мен шығармаларын тұтас тексерген абайтанудағы зор еңбегі "Абай (Ибраһим) Құнанбайұлы" атты еңбегін басшылыққа аламыз.

М.Әуезовтен кейінгі абайтанушы ғалымдардың еңбектерін ескердік. Әсіресе, Абайды тереңдеп тануда ғылыми дәлелді таным негіздерін ашқан М.Мырзахметовтың еңбектерін басшылыққа алдық. Және де орыс әдебиеттеріндегі Пушкин, Лермонтов шығармаларының мектеп бағдарламасы мен оқулығында берулі принципін қарадық.

Аталған еңбектерді сараптай келіп, ұлы ақын шығармаларын мектепте оқытудың дұрыс жолын табу да біздің ең әуелі сүйенер темір қазығымыз – Абайдың шығармалары.

Бізге Абайдан қалған ата мұраларымыз 8 мыңдай өлең жолы, яғни 175 тал өлең, 55 аударма өлең, 45 қара сөз, 3 дастан. 27 ән. 2 күй.

Мектепте Абай шығармаларын тұтас өтуді мақсат етпейміз. Оны сағат саны да, оқушының қабілеті де көтермейді. Сондықтан оқушының ұғымына аса ауырлық туғызбайтын тәлімдік, тәрбиелік мәні бар шығармаларын іріктеп ала білуіміз керек.

Ұлы ақын шығармаларының эволюциялық даму үрдісін басшылыққа алып жасалған хронологиялық-тақырыптық жүйеге негізделген 10-сынып бағдарламасының құрылысы төмендегідей болмақ.

Хақим – Абай

Абайдың өмірбаяны. Заманы. Абай туралы замандастардың естеліктері.

Абайтану. Рухани нәр алған бұлақ көздері. Абай тақырыбында жазылған көркем шығармалар.

Ата мұра.

Ақындыққа барар жолда (5-9 сыныптарда оқыған шығармаларын қайталау).

"Қалың елім, қазағым, қайран жұртым"

"Сабырсыз, арсыз, еріншек"

"Адам болам десеніз"

"Сөз түзелді тындаушы, сен де түзел"

"Ауыпмай тәнім, ауыпты жаным"

"Заманды қай жан билемек? "

"Жер жүзінде өң беріп тәнім шебер"

"Өлең сөздің патшасы, сөз сарасы"

"Әсем ән мен тәтті күй"

"Бір тәуір лос тым-ақ көрек"

"Махаббат дүние көркі рас"

"Үш-ақ нәрсе адамның қасиеті"

"Кешегі өткен ер Әбіш"

"Осы үш сүю болады иманы гүл"

"Сен есікке, тыным ұйықтат, бақ сөзіме"

Қара сөздері. Афоризмдері.

Дастандары: "Ескендір", "Масғұт".

Аудармалары

Абай шығармаларының тілі, өлең құрылысы. Абайдың ақындық мектебі.

Әр тақырыпқа бір сағат берілді. Барлығы 25 сағат.

Абай шығармашылығын оқытуда бөлінетін сағат санын бұдан азайтуға болмайды. Бұл берілген бағдарлама Абай шығармашылығына аса терең бойласақ, малтығып шыға алмай қаламыз. Сондықтан мектептің жоғарғы сыныбында Абайды осы деңгейде оқытсақ та қанағат.

Біз Абай лирикасынан қара сөздерін бөлмей оқытуды жөн деп таптық.

Аз сөзге көп мағына сыйғызып, қиыннан қиыстырған лирикалық таллап түсіне қою, оны оқушыға түсіндіру оңай емес. Осы кезде түсінікті, оқушыға ой сала баяндайтын қара сөзін пайдаланған тиімді.

Абайдың қиыннан қиыстырған образды, терең ойлы, өткір тілін және қазақ өлең құрылысына енгізген жаңалықтарына шәкірттеріміздің назарын аударып меңгерту үшін "Абай шығармаларының тілі, өлең құрылысы" деген арнайы тақырып беріп отырмыз.

"Абайдың ақындық мектебі" деген тақырыптың білімділік, тәлімділік мәні бар. Мұнда біріншіден, Абай ұстаз ретінде танылады да, Абайдың өз алдынан тәлім алған ақындардың шығармаларына Абайдың тікелей ықпалы нақты мысалдармен беріледі, екіншіден, Абайдың алдын көрмесе де өзін Абайдың шәкіртімін деп есептейтін.

Абай рухын қабылдаған, Абайдан кейінгі қазақ әдебиетінің өкілдерін де Абайдың мектебінен өтті дейміз. Үшіншіден, бүкіл ұлттық санамыздың серпілісіне, алдына Абайдың ықпалы, ұлы ұстаздың өсиет-өнегесіне еш кетпегеннен нақты дәлелдермен айтып берсек, ұлы ақынымыздың әдебиетімізді, мәдениетімізді дамытуға, жалпы ұлттық санамызды оятуға сіңірген еңбегі айқындалып, шәкіртімізге өнеге болмақ.

Абай шығармаларын 10-сыныпта оқыту бағдарламасы.

Хақим – Абай

(бұл кіріспе тақырыптың аты Мағжанның Абайға арналған өлеңінен алынды).

Бұл тақырыпта Абайдың халқымыздың тарихы мың жылға бір тұрап аса көрмелі рухани қыбылыс екені, ол тек біздің халқымыздың ғана рухани қазынасы емес, бүкіл адамзаттың игілігіне кенінен тоқталған дұрыс.

Абайдың өмірбаяны. Заманы. Абай туралы замандастар естелігі.

Ақынның өскен ортасы, алған тәрбиесі, оқу жайы, ел билігіне араласып, қайта білім жолын қуып, ақындықты мұрат етуі. Өмір сүрген заманы, тарихи жағдайлар. Ақынның шығармашылық жасы. Абай туралы замандастарының естеліктері оның танымтылық тәрбиелік мәні.

Абайтану. Рухани нәр алған бұлақ көздері.

Абай тақырыбында жазылған көркем шығармалар.

Классик ақын-жазушылар қанында жазылған субелі, монографиялық ғылыми еңбектердің нәтижесінде жеке тұлғаны тану ғылыми қалыптасатыны. Ол әдебиеттанудың бір саласы екені.

Абайдың ақындық жолға түсуі соқпағы, қалыптасу кезеңіндегі шығармашылығы (жас шағындағы өлеңдері), олардың өзіндік табиғаты.

Абайдың көптеген шығармаларын мектепте оқыту көптеген оқулық авторлардың парызы болып келеді. Осы уақытқа дейін Абай шығармаларын мектепте оқыту әлі толық шешілгені жоқ. Мектепте өте көп кемшіліктер кездесіп отырады. Осыған бірнешеуін мысал ретінде айтып кетсек жөн болар: Абай шығармасының әлі толық тақырыптары жоқ. Сонымен қатар логикалық байланысы да бұзылған. Қара сөздеріне көп көңіл бөлінген жоқ. Және де сол сияқты кемшіліктер көп. Әрине бұған біздің ақын-жазушыларымызды кінәлауға болмайды. Бірақ биыл "Жаңа буын оқулықтарын" жазу үшін барлық пәндерден эксперименттік бағдарламалар шықты. Мысалы: 5-9 сыныпта әдебиетті оқытуға түрлі өзгерістер енгізілді.

Әр сыныпта Абай шығармаларын өту үшін бірнеше сағаттар бөліп беріп жатты. Кейбір сыныптарға сағат көбірек болса біреулеріне бір сағаттан көп берілген жоқ. Әр сыныпта Абай шығармашылығын әр тақырып бөлініп берілген. Мысалы: 6-сыныпқа келетін болсақ "Шоқпардай кекілі бар қамыс құлақ", "Құлақтан кіріп бойды алар", "Әсемпаз болма әрнеге" деген сияқты өлеңдері берілсе, сонымен бірге 31-қара сөздерін өтуге бағдарламада енгізілген.

Енді тағы айтып кетер мәселе Абай шығармаларын мектеп оқушыларына қалай үйрету керек, деген сияқты мәселеге тоқталсақ жөн болар. Абайды оқушыларға, оның жай ақын еместігін дәлелдеп айтуымыз керек. Оның шығармалары мектеп оқушыларына онай нәрсе емес екені барлығына мәлім.

Алайда жас ұрпағымыз ұлы Абайды терең оқып білмесе де оның шығармаларын, өлеңін жаттап жүргені ләзім. Абай шығармасын өткенде тақырыпқа терең тоқталып, оған көп уақыт бөліп талдау керек. Ал жоғары сыныпқа барғанда Абайдың шығармасымен қоса өлеңдері тереңнен оқуға мәжбүр болады. Ал Абайдың тағы жыл мезгілдеріне байланысты "Жаз" "Күз" "Қыс" сияқтылар 5-сыныпта өтілуі керек деп ойлаймыз. Тағы сол сияқты өлеңдері "Жасымда ғылым бар деп ескермедім" "Ғылым таппай мақтанба" 7-сыныпта өтілуі керек. Ал "Әсемпаз болма әрнеге" өлеңін 8-сыныпта өтілуі керек екен.

Қазіргі әдебиет бағдарламасында, 9-сыныпта әдебиет күрсы басталып, бұл сыныпта ауыз әдебиеті, жыраулар поэзиясы және сонымен қатар XIX ғасырдың бірінші жартысындағы әдебиетіміз өтіліп келеді.

10-сыныпта – қазақ әдебиетінің тарихы оқытылатын орта мектептің жоғарғы буыны. Қазіргі бағдарлама бойынша Абай шығармаларына 19 сағат бөлінген де, оқуға 24 өлеңі "Ескенлің" ластаны, 6 қара сөзі берілген. Абай атамыздан қалған мұрамыз 8 мыңдай өлең жолы, яғни 175 тал өлеңі, 55 аударма өлеңі, 45 қара сөзі, үш дастаны, 27 ән, 2 күй. Абай шығармаларын бағдарлама бойынша берілгенімен сол сағатпен өту керек. Оны мүмкіндігінше азайтуға болмайды. Әсіресе, жоғарғы сынып оқушыларына Абайды тереңдетіп өтілуі тиіс. Біз Абай лирикасынан қара сөздерін бөлмей оқыту жөн деп отырмыз.

Абайдың ағартушылық ой-пікірлерінің маңызы

Абай — Семей өңіріндегі алғашқы мәдени-ағарту ошақтарының ұйымдастырылуына ұйытқы бола жүріп, сол кездегі білім беру жүйесінің көптеген мәселелерімен танысты, педагогиканың қыр-сырына қанықты. Әсіресе екі қоғамдық ұйымның жергілікті кітапханалар мен музейлерді жабықтауға араластырылуы, соған сай көптеген ғылыми басылымдар мен құнды деректердің жинақталуы көп септігін тигізді.

Ұстаз сөзінің биік мағынасы Абай-ағартушыға өте орынды айтылған. Абай халықтың үлкені мен кішісіне, ұлы мен қызына, әкесі мен баласына өмірлік қажет еңбек пен адамгершілік, өнер мен білім, өнеге мен тәлім, достық-жолдастық, парыз бен қарыз сияқты қасиеттердің асыл үлгілерін жырымен де, ғажайыптарымен де жеткізе білді. Ойшыл ақынның ағартушылық тұжырымдары педагогикалық тұжырымдары негізінен жастарды халқына адал қызмет ететін нағыз азамат — "Толық адам" етіп тәрбиелеу мақсатынан туындаған.

Ұлы ұстаздың ағартушылық көзқарастарының алтын дінгегі — адам тәрбиесі, сонан туындайтын бүкіл халық тәрбиесі. Қазақ халқының болашағы оның өз бетінше ел болуына, саяси бостандығына қол жеткізуіне, экономикалық және мәдени кешеуілуден шығуына, қарғалық пен кедейшіліктен құтылуына апаратын бірден-бір жол — бүкіл елдің сауатын ашу, жастарды адамгершілікке тәрбиелеу, өнер мен еңбекке баулу деп анық айтты. Ақыл-ойдың, сапаттылықтың дамуы үшін дүниеге шын көзбен қарап нақтылы сезінудің қажеттігін барынша қорғап бақты. Әрбір жас адам ақыл-ойдың, мидың, жүрек пен сезімнің күшін пайдаланып, өз елінің "кетігін" бітейтін "кірпіш" болса деп армандайды.

Абай қоғамның тәрбиесі жеке адамнан басталатынын көрсетті. Өйткені "адам түзелмей заман түзелмейді" деп ашық айтып, тобырдың ішінде тұлға жүрмесе мәнінен айрылатынын мезгеп "не болады өңкей нөл" деп налыды.

Сонда алам мұраты мен халық мүддесін ұштастыратын тәрбиедегі басты нұсқа қандай десек, ұлы ақын ақыл сенбейтін іске сенбе, ондай іске кіріспе, әуелі білім, ғылым, өнер жолын тандап алып "естілерден үлгі ал, еңбекпен ғана мал тап" деп жол сілтейді. Осындай адамдары бар елдің келбеі түзік болатыны хақ.

Ұлы ұстаз жан-жақты, кемел тәрбиелі адам ғана "толық адам" санатына қосылады деп есептейді. Ал кемелдікке жетудің тұра жолы — адам бойында имандылық қасиеттердің туындауынан басталады. Тәрбиенің қалған түрлері — адамгершілік, ақыл-ой еңбек және тәрбиесі бәрі де осындай мұсылманшыққа ден қойған жастың бойына тез үйіріміз деп пайымдайды. Ол өз заманындағы мектеп медреселердің қызметіне көңілі тоймайтындығын үнемі байқатып отырады. Әсіресе, дүмше молдалардың баланы бұрыс уағыздап, теріс жолға салатынын айта келе, ұстаздың тұлғасын ерекше жоғары қояды, оларға үлкен сеніммен қарайды.

Абайдың ұстаздық ойларының ішінде білімді өмір бойы игеру, оны кітаптан іздеу, өз бетінше оқу, естіп білгенді есте сақтау мәселелері айқын көрініс тапты. Өз басындағы тәжірибесі болар, Абай әр шәкірттің өзін-өзі ғылым мен білімге жетелейтін жолдарын көбірек сөз етеді.

Нәресте дүниеге келгенде-ақ оның бойында екі құмар-лықтың - "тән және жан құмарлығының" бірге болатыны, соның соңғысын — "білсем екен, көрсем екен, үйренсем екен" деп бөледі. Дәл осының өзі ойшылдың педагогикалық көзқарастың айқын мысалы. Білімді игерудің негізгі үш сапысы — кез келген жағдайда білудің естуден басталатыны оны түсіну үшін әр шәкірт өзі не оқып, не көру қажет екендігін, ал солан соң бағып қажетті жерлі пайдалануды үйрететінін айқындап беріп тұр. Әрі бұл оқудың сапасын анықтайтын білім, білік дағдымен де сәйкес келеді.

Жалпы, ағартушы ретінде Абай білім алу жолын нобайлап айтпайды, оның қалай оқу керек, ал менгерген білімді қалай өмірде қолданып, жүзеге асыруға болатындығы жөнінде ойлары осы заманғы педагогика тұрғысынан өте орынды, әрі байыпты. Білім шәкіртке сөз арқылы беріледі әрі ақын ретінде Абай көбіне сөз құдіретіне жүгінеді. Білімден шыққан сөз

талаптыға болсын кез - дей келе ұлы ақын білімнің нұрлы сырын көруге "Жүрегі-айна, көңілі-ояу". көкірегінде көзі бар. ынталы, сөзді баяу тыңдайтын шәкіртті іздейді. Ол бұрыннан да ізденіш, "өз өнері таяу тұрған", сөзді тез ұғатын болса тіпті ғанибет. Абайдың айтуынша, адамның білімге күшірталығы оны тәрбиелі етеді.

Ақын ел қамы үшін емес, өз қамы үшін, елді бірлестіру үшін емес, араздастыру үшін оқитын, ойна "я тілмаш, я адвокат болу" ғана жүрген жастарды сынап, ғалым болу үшін ғана емес, сол алған білімін тұған халқының мәдениетін, экономикасын, сана-сезімін көтеруге үшін жұмсауға шақырады. Ойшыл ақын ғылымды үйренушілерді екі топқа бөледі. Бірі — білімді ақиқатты тану, азамат болу үшін үйренушілер де, екіншісі — бақастық, яғни біреуден озу, артық болу мақсатын көздеушілер. Ақын ғылым жолын қалаған жастарға ғылымды жеке басының қамы, бақастық үшін емес, халқына адал қызмет ететін жан-жақты жетілген, білімді — "толық адам" болып шығу үшін үйренуге ақыл айтып: "үйреніп жеткенше осы да болады ғой деи тоқтамай, үйрене беру керек. Кімде-кім үйреніп жетпей жатып, үйренгенін қойса, оны кудай ұрлы ғибалат болмайды" деп, оларға тынбай талаптануға, үздіксіз ізденуге кеңес береді. Абай қазақ жастарын желөкпе, әр нәрсеге көрсеқызар болмай, өнерді үйренуге, табиғатты тануға, ғылыми көзқарасқа негізделген тиянақты білім алуға үндеді. Ол оқу-ағарту саласындағы таитық, ұлттық және мүліктік шектеулерге қарсы шығып, оқығудың ана тілінде жүргізілуіне баса назар аударды. Ол жеке адамның қалыптасуына оқу-ағарту ісін ақыл-ой, адамгершілік тәрбиесімен тығыз сабақтастыра. Ақын түсінігінде адамгершілік тәрбиені құрайтын қасиеттер: адам баласын сую, адамдардың бір-біріне алал, мейірімді және бірлік, ынтымақта болуы. Ол адамгершілікке баулу да жастардың сол замандағы мінез-құлық ақымақтарын өз бойларынан өздетіп, олардан арбуға, өзін-өзі тәрбиелеуге өсиет етті. Жасөспірімдердің мінез-құлық, адамгершілік тәрбиесіне ерекше көңіл бөлген Абай:

Тез үйреніп, тез жойма, жас уақытта көңіл гүлдеп, жас баланы тәрбиелеуді өте ерте қолға алып, олардың дақ түспеген санасына ізгі қасиеттерді еге білу қажеттігін ескертеді. Ол өзі өмір сүрген әлеуметтік ортада орын алған бес түрлі зиянды мінез-құлықтан адам боламын деген әрбір жасөспірімнің сақтану керектігін ашық айтады.

Адам өзіне-өзі сыншы болу керек: "Егер есті кісілердің қатарында болғың келсе, күніне бір мәртебе, болмаса жұмасына бір, ең болмаса айына бір өзіннен есеп ал", - деген Абай тұжырымы жастардың қоғам алдындағы жауапкершілігін арттырып, олардың бойында өзіне деген берік сенімін қалыптастырады.

Ойшыл ақын адамдар арасындағы адалдық пен сезім тазалығына негізделген шынайы достық пен жолдастықты жоғары бағалайды. Достық бағзы заманнан бері алаңдатпн бірге жасалып келе жатқан жасампаз ұғымлардың қатарына жаталы. Ол туралы әр ұрпақ заман шындығы мен талабына орай ой қорытты. Абай Диуанидың достықтың табиғаты мен негізгі өлшемі жайлы айтқан пайымдауларын жүйелі тұжырымдармен байытып, достықтың мәнін кең тұрғыдан терең түсіндіріп берді.

Ерте ояндым, ойландым, жете алмадым, етек басты көп көрдім елден бірақ - деп, өзі ескерткендей, заманында достық пен қастықты, әліллік пен қиянатты басынан мол кешіріп, өмір талқысы ой салған Абай өзі кастерлеп, алақтаған достық пен жолдастықты келер ұрпаққа өсиет етіп жеткізуді азаматтық борышым деп білді. Ақын әділетсіздік жайлағи феодалдық қоғамдағы достықтың өлшемі — малы үшін, күні үшін жағым-иизданып, екіжүзділік жасау деи түсінетін жалған достықты жеріне жеткізе сынады.

"Жаман тату қазады өзіне ор.

Оған сенсен бір күні болаарсын көр" — деп жалған достықтың бет пәрлесін әшкерелеп, жастарды жағымсыз жалған қылықтан сақтандырады. Ақын нағыз адал, шынайы достықтың күдіретті күшіне терең талдау жасайды. Ол-құрбы-құрдас, дос-жолдас болып жүріп, көзі жоқ жерде жолдасын жамандап, келеке ететін екіжүзді залымдарды сынға алып, оларға адал достық пен шынайы жолдастықты қарама-қарсы қояды. Ойшыл ақын жастарды адамгершілікке тәрбиелеуде гуманизм, отаншылдық және интернационализм принциптеріне достықты, әділеттілік пен мейірімділікті негізгі қазық етіп алады. Абайдың ұлттар достығы, интернационалдық тәрбие жайлы ойлары оз халқына деген сүйіспеншілік сезімінен туындады. Көршілес халықтардың озық дәстүрлеріне, жетістіктеріне үңіле қарап, соларды үлгі-өнеге тұтты. Озық ойлы ақыл-ой иелерінің шығармаларын қазақ тіліне аударып, жақсы тәлім-тәрбие үлгілерін бағы насихаттады. Жастарды адамгершілік рұхында тәрбиелеп, оларға ғылым мен білімге бастар жолды көрсете отырып, ақын бұл мәселелердің шешімі еңбекте деп білді. Ол еңбектің адам мен қоғам өмірінде алатын қызметіне зор мән берді. Абай шығармалары олардың әр түрлі кәсіпті еркін менгеруіне ықпал етіп, еңбекті тиімді ұйымдастыру жолдарына баулыды. Абай жастарды еңбекке баулу да күнделікті отбасы тәрбиесіне, ата-ананың жауапкершілігіне ерекше мән берді.

Баланың болашағына жауапкершілік алдымен әкеге жүктелетінін ескеріп, әкенің ақылы мен ықпалы болмай адал еңбекке, мағыналы өмірге дұрыс баулу, жас жеткіншектің бойында адамгершілік қасиеттерді қалыптастыру мүмкін еместігін атап көрсетті. Сондықтан баланы ұлағатты азамат - "толық адам" етіп тәрбиелеу үшін ата-аналарының өздерінің сан дәрежеге сай, үлгілі, өнегелі болуын талап етті. Ойшыл ақын әкенің ізгі қасиеттері — оның адамгершілік, еңбек сүйгіштігі отбасы, жарына деген сүйіспеншілік сезімі үй-ішін нұрландырып тұрса, ері

ақылды, әйелі мінезді боп, тату болса, үстіндегі үй жұмаққа айналып, бала жақсы мінезге, асыл қасиетке тәрбиеленс алатынын атап өтті. Керісінше, ақын өз отбасынап суынып, ел кезіп, қыдырымпаздыққа салынған, өз үйінің шырқын бұзған, бала тәрбиесіне мән бермейтін әкелерді сынға алады. Абай бала келешегіне қамқоршы ұстазы - әке деп білумен қатар ұрпақ тәрбиелеудегі ананың орнын да ерекше бағалады. Өз анасы Ұлжан мен әжесі Зеренің құшағында болып, қос мейірім бұлағынан сусынлап өсуі оның ана қасиетін биік тұғырлан тануына игі әсер етті. Аналық мейірім арқылы берілетін нәзік те пәк адамгершілік асыл қасиетті ерекше кастерлеуді. Ананы өз баласының алғашқы ең аяулы тәрбиешісі деп білді. Қыз баланың тәрбиесіндегі ана тәлімінің ықпалына Абай педагогикалық тұрғыдан жан-жақты таллау жасап, өрелі тұжырымлап айтты. Ол қыз балаларды жұбайылық өмірге балғын шақта, жинақы болып жүріп, тұрмыс құрған соң берекесі кетіп, салақ әйел атануы, әсіресе қарекетсіз өскен бай қыздарының жастайынан еңбекке етене баулынбағанынан деп білді. Сондықтан аналарға қыз бала

тәрбиесінде ұлттық дәстүрлі басшылыққа алуды ұсынады. Халық тәрбиесінде абзал аналар есейе бастаған қыз балаларына іс тіктіріп, үй шаруасына үйреткен. Осындай аналарды Абай қатты құрметтеп, қалыңдық іздеген жігіттерге тәрбиелі ананың қызына көз салуды ескертті. Бойына адамгершіліктің асыл қасиеттерін жинақтаған қыз балаларды болашақ көгерілер шанырақтың берік қазығы деп есептеді. Болашақ отау құру мәселесінде қыз балалардың ақылды, білімді болуына ерекше мән берді. Ол өзінің қызы Кұлбаданның сауатты болуын қолдады. Ең болмағанда хат танып, оқу-жазуды игеру керектігін ескертті, маңайындағы аламдардың қыз балаларының сауатын аштырып, өлең-жыр көшіртіп, ән мен музыкаға баулыды. Ол тұрмыс құрар жастарға қалыңдықты көркі мен сымбатына ғана қарап бағаламай, оның адамгершілік қасиетіне, ішкі жан-дүниесіне, ақыл-парасатына, көргендігі мен тәрбиелігіне көңіл бөлу керектігін ерекше атап көрсетті. Абай болашақ отау құрар жастарға жұбайлық өмірдің елеулі қиындықтары да болатынын, ол қиындықты жеңуге алдын-ала әзірлеу керектігін ескертті.

Абай шығармаларының жастарды тәрбиелеудегі рөлі

Абай Құнанбаев жастардың жалынды ақылшысы болды. Оның шығармаларының барлығы дерлік ғибратты тәрбиелік сипатта келіп отырады. Абайдың пікірлерінің көпшілігінен-ақ жастарды тәрбиелеу, оқыту жөнінде айтылған методикалық және дидактикалық қағидаларды табуға болады. Мұның үстіне Абай соның бәрін терең психологиялық дәлелдермен баяндайды.

Абай Құнанбаев алам жанының нәзік сымпысы, терең білгіні болды. Өзінің көптеген өлеңдері ұлы сөз ұстазы адамдардың психологиялық көңіл-күйінің ерекшеліктерін айрықша шеберлікпен аша білуі әлде қалай емес.

Өз шығармаларының көпшілігінде Абайдың қазақ халқының ортасында орын тепкен надандық пен мешевлікке қарсы күрескенін жоғарыда айтты. Ол өз шығармаларында халық ішіндегі қарны тоқтарға, қайғысы жоқтарға, рухани азықты ұмытқандарға, еңбексіз мал тауып, бір еудің есесінен байғысы келетіндерге, тоғышарлық өмірдің, думан-тойдың қызығына белшесінен батқанларға жағымсыздықпен жаламен ұлықталан мақтау алғысы келетін пен-шекпен құмарларға қарсы күреске аттанлы.

Адал еңбектен бойын аулақ салып, өтірік-өсекпен, аста-төкпен өмір сүрген адамдарда ақын қатты түйреп отырды: ауылдан-ауылға қыдырып, думан мен сөз қуып жүретін еңбексіз жандарды, ақыл мен адамшылықтан безгендерді, өзі білмей, білгеннің тілін алмай өткен керенау-кербездерді, сырты бүтін болғанмен іші түтін халыққа қас адамдарды, мақтан үшін, мансап үшін, ұлық болғысы келетіндерді ақын өлтіре шенейді. Наданға арзан, ақылды құлаққа ілмек. Ақылсыз шынға сенбей, жоққа сенбек. - дейді Абай.

Ұлы ағартушы өз айналасында болып жатқан барлық әділетсіздікті, өтірік пен алдауды, жаулықты, надандылық пен қараңғылықты көрді, мұның бәрі қазақ халқын орға жығады, жас ұрпақтардың тәрбиесіне теріс ықпал тигізеді деп білді, ал ұлы ағартушының бар үміті — жастар еді, сондықтан ол халықты, әсіресе жастарды адамгершілік тұрғыдан тәрбиелеу жолында күресіп, бар дауыспен қараңғылыққа, ескілікке қарсы майданға шықты. Адамгершілік деген ұғым оның әрбір шығармасынан дерлік айқын және күшті түрде көрініп отырады. Ол адамгершіліктің жаулары — дәулетілерді ұлы тілмен түйреп, келеке етеді, ал жастарды өздерін жоғары адамгершілік қасиеттерге тәрбиелеуге шақырады, ал адамгершілік қасиеттер дегеніміз білім алумен, өнімді адал еңбек етумен ғана пайда болады.

Әр алуан айла-шарықпен әуес болып, еңбекке қырсыз қарап жүрген жастарды көріп, ол бұлардың келешегінен қауіптенеді ("Өкінішті көп өмір кеткен өтіп"¹ деген өлеңінен қараңыз), сенімі жоқ, серменде, жалқаулыққа, өтірік пен мақтанға берілген, аламдық қасиеттерден ат-тонын ала қашқан бозбалаларды қатты шенейді.

Надандарды Абай терең ойы жоқ, қайраты жоқ, басқаның ақылымен, айтуымен күн көрген, терін сатпай телміріп көзін сатқан, қамсыз, бейшара таяз ойлы адамдар ретінде сипаттайды. "Қайнайды қаиың, ашиды жаның, мінездерін көргенде" деп олар үшін өкініш білдіреді. Осы бір арсыз падалар, дейді ол, білім бергісі келген, мінездерін түзетгісі келген ақылдан теріс айналды, ондай ақылды салқын тыңдайды. Басында миы жоқ, өзінде ой жоқ адам адамшылық ақылды арзан санайды. Өтірік-өсек тарату, тіреуді аяқтан шалып жығу — бұлардың кәсібі осындай дейді Абай. Ол жастарға пайдалы кәсіппен шұғылдануға кеңес береді, мұндай кәсіптің материалдық жағынан да, рухани жағынан да адамға беретін игілігі көп деп біледі. Қастаншыл, жікшіл болма, бос белбеу іссіздіктен, қамсыздықтан бойындағы қашыр, ерінбей еңбек істе- міне ұлы ағартушының айтқандары осындай. Осы жөніндегі ойын ол "Сегіз аяқ" деген өлеңінде былай баяндайды:

... Еңбек қылсаң ерінбей,

Тоялы қарның тіленбей

Егіннің ебін,

Сауданың тегін

Үйреніп, ойлап, мал ізде.

Адал бол, бай тап,

Алам бол, мал тап.

Қуансаң, қуан сол кезде...

Тамағы тоқтық.

Жұмысы жоқтық.

Аздырар адам баласын,

Таласын босқа.

Жау болып досқа,

Қор болып, құрып барасың;

Өтірік шағым болды ғой,

Өкінер уақытын болды ғой... абайша айтқанда да, еңбек сүйіштігі — адамгершілік қасиет, сол себепті адам болғысы келген жанның бәрі де адал еңбек істеулері керек. Тек еңбек қана адамды адам етеді, материалдық молшылық жасайды, рухани қайрат береді.

Абай былай дейді: "Егер еңбек етпесең - онда сен телмірумен өтесің, қарыныңды да, көңіліңді де жұуата алмайсың. Тек еңбек қана саған абырой мен құрмет әпереді. Еңбекте кірлі жұмыс жоқ, несімен болса да бой тартпа."

Тәуекелсіз, талапсыз мал табылмас.

Еңбек қылмас еріншек адам болмас.

Есек көтін жұсаң да мал тауып кел,

Қолға жұқпас, еш адам кеміте алмас.

Құлық, сұмдық, ұрлықпен мал жиылмас.

Сүм нәзсін үйір болса тез тыйылмас.

Зиян шекпей қалмассың ондай істен,

Мал кетер, мазаң кетер, ар бұйырмас.

Асаған, ұрттағанға өз жұбанар,

Еңбек қылмай тапқан мал дәулет болмас,

Қарлын сүй сықылды тез сұалаң.

Әралған көлөнершілік, егіншілік пен оқу, білім алу — осының бәрін Абай нағыз пайдалы еңбек деп санайды. Осылармен шұғылдануға жастарды шақырады да.

Жас адамдардың бастапқыда әлі таза тұрған, ешнорселеп кірлемеген жаны әрнеге сенгіш болатынын айта келіп, Абай оларды надандықтың, азғындықпен кеселдің дергті ықпалдарынан сақтап қалуға тырысады.

"Жас өспірім замандас қапа кылды (1894) деген өлеңінде акын жастардың бір бөлігінде сабыр, ар жоқ, аял жоқ, өнерлі іске икем жоқ деп мазаланады. "Жамандық, жақсылықпен оған бір бәс" — дейді ол. Олардың пайдалы еңбекке қабілетсіз, білімі ынтасыз екенін, еңбек емес, еппен тұрғысы келетінін айтады. Өзінің көптеген шығармаларында, әсіресе сүйікті ұлы Абдрахманның, інісі Оспанның өлімдеріне байланысты жазған өлеңдерінде, "Жігіттер, ойын арзан, күлкі қымбат", "Интернатқа", "Сегіз аяқ", "Көзінен басқа ойы жоқ", "Жастықтың оты жалындап", "Жас өспірім замандас қапа кылды", "Сенбе жұртқа түрса ла қаппа мактап", "Ұяламын легені көңіл үшпін" деген өлеңдерінде және басқаларында ғажайып сөздерінде Абай патриотизмнің, ерліктің, табандылық пен қайсарлықтың, адамгершіліктің, адалдық пен шыншылдықтың, кішіпейілдіктің, еңбек сүйіштіктің, білімге құмарлықтың, ақыл-парасаттың уағыз-даушысы болып көзге түседі.

Туған еліне қызмет етуді Абай өз өмірінің басты мағынасы деп білді; туған елі мен халқының ұлы мұраты үшін ол "махаббат ғаламатпен майланласқан" зор күреске аттанлы.

Абайдың достық туралы пікірлері оның адамгершілік гуманизм идеяларымен тығыз байланысты. Абай адамның бәрі бірдей, оның туысы, өлімі — бәрі бір. Олардың айырмасы ақылында, мінезінде деп бағалайды; басқа дәулет дәрежемен оздым деп бос көуде көршілік, орынсыз және надандық деп біледі.

Адам өмірінде достықтың зор маңызы бар. Ақын Абай таластартыс, ру аралық қақтығыс қазақ халқын тозғындатады деп білді. Еркіндік иен шындыққа қазақ халқы бір жағадан бас, бір жеңнен қол шығарғандай достықпен ғана жете алады деді ол.

Ол жастарға әділ достықты, қалтқысыз, бүкпесіз достықты тіледі. Достық - өзара сыйластық, өзара сенім, өзара берілгендік, адалдық деп білді.

Бірақ досты таңдай білу керек дейді Абай, дос дегенін қас болып шығып, өмірлік өкінішке қалып жүрме. Кейбір достар — уақытша дос, ондайлар бүгін дос, өйткені сен жақсы жайласың: ертең дос емес, өйткені сентығырықта, сәтсізлік үстінде тұрсың; мұндайлардың достығы — сатымсақ достық. Жаман дос — көлеңке, басыңды күн шалса, қашып құтыла алмайсың; басыңды бұлт алса, іздеп таба алмайсың, сондықтан жылмаңдыққа сеніп, қаиы қалма, бір күндікті дос деп білме. "Досы жоқпен сырлас, досы көппен сыйлас; қайғысыздан сақ бол, қайғылыға жақ бол" дейді Абай өзінің мақал болын кеткен атақты 38-ші сөзінде.

Жаман дос сені сенімді пайдаланып, өзіңе ор қазады, отқа итермелейді. Тек ары бар, ұяты бар жанға ғана сену керек. Баянсыз дос жөнінде ақын былай деген:

Кей құрбы бүгін тату, ертең бату,

Тілеуі, жақындығы бәрі сату.

Көкірегінде қаяу жоқ, қиянат жоқ,

Қажымас, қайта айнымас, қайран тату.

Ақынның өз басы өмірінде дұшпанның айла-амалын көп кездестірді, халық сүйген ақынды халықтың дұшпандары — дәулет иелері көре алмады, оны мерт етуді талай ойлады, сондықтан Абай пасық жандар туралы өлеңдерінде ерекше күймен айтады.

Ақын балалар достығының ерекшеліктері туралы да айтқан. Ол былай деген: балалар да нағыз достық болмайды, олардың достасуы да, бұзылуы да онай. Сондықтан, көбінесе болатынындай, балалардың ұрыс-қағысына араласу, есесі кеткеніне болысу дұрыс емес. Балалар ауыр ой мен қайғыдан аулақ, олар кіммен болса да достаса кетеді. Балалықта қиял жақын болып

көрінеді, қуаныш та, қызық та, құмарлық ташектен тыс мол болады. Жалпы адамды ізгілікке тәрбиелеудің ерекше белгілерінің бірі кішіпейілдік деп білді Абай.

Мақтанпақтық - адамның жауы, ол теріс жолға салалы. Мақтанпақтық - наланлық белгісі. Кішіпейіл болу керек, шеңберден шықпау қажет, артық айтып, семіз шық; азға қанағат қыл — міне Абай кеңесі осындай.

Абай өз шығармаларында бір адамға қажет болатын жақсы өсиеттерді тізіп береді. Ол қасиеттер — адалдық, ақылды іс, батылдық, орынды өжеттік, білмекке құмарлық, ғылымға құнықтық; қайрат-жігердің жастық дәрежеде болуы, ақыл-ойдың егделігі, пікір-ой мен дүние танудың өрістілігі. "Досқа — жылы көктемдей, жауға-суық аяздай болу" - міне Абай ұраны осындай. Ақын жастарды тәрбиелеу ле әлебиеттің, ең алдымен поэзияның көрнекті орын алатынын да айтты. Бірақ поэзияның тәрбиелік маңызы болу үшін оның тек көркем жазылуы жеткіліксіз, ол сонымен қатар әр адамға түсінікті де болып, тілге жеңіл, жүрекке тиіп келуі керек.

Ұлы ақын Абай қараңғылық жайлаған сахарادا түнерген түндегі жанған оттай жарқырап, жол көрсетті. Ол нағыз адам мұратын қалыптастырып қана қойған жоқ, сонымен бірге ол осы мақсатқа жетудің шынайы жолын көрсетіп берді.

Сондай-ақ ол мұрат пен шындықтың қатынасы туралы ой төбелі. Ойшыл өмірінде мұрат пен шындық әрқашан дәл келе бермейтінін жақсы түсінді. Осыған қарамай ол нағыз адам ұғымынан тым алшақ эмприкалық өмір сүруші шынайы адамды сын тезіне салды. Нағыз адамды, білімділік, ақылдылық, біліктілік, ғылым сүйгіштік қасиеттер анықтаса, шынайы адам сүйкімсіз, ойлаудан, ғылымнан жырақ. Егер мұраттағы адам иманды, қарызы мен парызын түсінетін болса, шынайы адам келеңсіз қасиеттен арылмаған. Егер нағыз адам белсенді қызмет еңбегіне арқа сүйей алса, ал шынайы адам жалқау, іссіз, жатыпшыр. Міне, сондықтан Абай шынайы өмір сүруші адамды, замандастарын жан-жақты әшкерелеуді, сынауды адамзаттық парыз санады.

Оқушылардың ұлттық тәрбиесін қамтуда Абай шығармаларының маңыздылығы

Қазақ халқының өте әрідегі ата-балаларының өмір сүрген кезінен бастап алып күні бүгінге дейін кәдесіне жарап келе жатқан рухани мұраның бірі — халықтық педагогика. Халық педагогикасының негізгі түйіні еңбек тәрбиесі және өндірістік білім, дағды, шеберліктерді ұрпақтан ұрпаққа қалдыру. Ғасырлар бойы қалыптасқан ұлттық тәлім-тәрбиенің белгілі жүйесінде жас бұын жадына біртіндеп сіңіріп отыратын арнаулы жолдар, тиісті тәмілдер ие болған. Мәселен, мақал-мәтелдерде адамгершілік, имандылық тәрбиесіне байланысты әдет-ғұрыптар насихатталса, жұмбақтар мен айтыстарда ақыл-ой тәрбиесі, өлең, жыр-дастандарда - әсемдік (эстетикалық) тәрбиесінің негізгі принциптері, ал ертегілер — халықтық тәрбиенің сан алуан мәселелерін қозғайтын тәлімдік материал ретінде пайдаланылған. Демек, халықтық педагогика - тәлім-тәрбиелік, ой-пікірдің ілгі бастауы, халықтың рухани мұрасы.

Халықтық педагогикамен қатар "этнопедагогика" дейтін атау да жиі қолданылады. Этнопедагогика — халықтық тәлім-тәрбиені, оның тәжірибесін қорытындылап, жүйелейтін теориялық сипаттағы ғылым саласы. Ол халықтық педагогиканы ғылыми педагогикамен байланыстырып отыратын өткел іспеттес ғылым. Қазақ халқының тәлімдік мәні зор ой-толғаныстары бесік жыры мен батырлық эпостарда, ертегілер мен аңыздарда, шешендік сөздер мен айтыс-термелерде, мақал-мәтелдерде көптеп кездеседі. Мұндағы ұрпақ тәрбиесінің негізгі түйіні — адамгершілік, имандылық, ақыл-ой, еңбек, эстетика, дене, отбасы тәрбиесіне байланысты мәселелерге келіп тіреледі.

Қазақ халқы арнайы бала тәрбиесімен айналысатын қоғамдық орындары (ясли, балалар бақшасы, т.б.) болмаса да өз ұрпағын бесікте жатқан кезінен бастап-ақ өлең-жыр мен әңгіме, ертегі, тақпақ, санамақ арқылы тәрбиелеп отырған. Бала аяғын жерге нық басқаннан-ақ қоршаған ортаның құпиясын ғылыми тұрғыдан сезініп білмесе де, жапан дүзде жолсыз жерлермен жүлгізланға түрлі белгілерге қарап жол тауып, қаппалайынан-ақ есту, көру сезімлені шынығып, алыстағыны болжайтын, жоғалғанды табатын ізшіл де, құралайды көзге атып түсіретін мерген де болған. Кәсібі, тіршілігі мал шаруашылығына байланысты болғандықтан, бала 5-6 жасынан-ақ ат құлағында ойнай бастайды. Оқусыз-ақ бір есіткенін қалтықсыз есте сақтайтын қабілеті күшті, әңгімеге үйір көшпелі халықтың баласы небір қызық ертегілерді, жыр-дастандарды жаттап алады, өз өнерінің әдемі кестелері олардың сөйлеу қорын байытып, мағыналы да мәнді сөйлеуге жаттықтыра беретін. Халықтық шығармалар ішіндегі әңгімелік әйкын бейне, қызықты оқиға, әдемі қисын, жақсы ұйқас — бәрі-бәрі балаларды қуантып, еліктіре әсер етіп, ой-пікірін шындап отырған.

Қазақ отбасында тәрбие ісі негізінен басты-басты сегіз түрлі мәселені қамтыған. Біріншіден, тәрбие басы алдымен әдептілікке үйретуді көздеген, әке-шеше баласына "әдепті бол" дегенді басты міндет етіп қойған. Екіншіден, олар баланы қайырымды, иманды, мейірімді болуға тәрбиелеген. Үшіншіден, тіл алғыш, елгезек болуға баулыған. Төртіншіден, адал, шыншыл болуға үйреткен. Бесіншіден, ұстаз бен көпті көрген қарияны тыңдап, "ақпа құлақ болмай, күйма құлақ бол" дегенді бойларына біртіндеп сіңіре берген. Алтыншыдан, үлкенді, ата-ананы сыйлап құрметтеуге үйретуді ең басты міндет етіп қойған. Жетіншіден, кісі айыбын бетіне баспай, біреуге орынсыз тіл тигізбейтін әдепті азамат бол, әсіресе кәріп-кәсерлердің табиғи кемдігін бетіне баспа деп үйреткен. Сегізіншіден, ел қорғаған батыр бол, халық алдында қызмет ет, бар өнеріңді соған жұмса дегенді ерінбей-жалықпай айтып қана қоймай, жеке өнегелер арқылы көрсетіп отырған.

Міне, осындай тәрбие көріп, анасы Ұлжан мен әжесі Зеренің тәлімін тыңдап, халық өмірімен жастайынан етене танысқан Абай - өз халқының мүддесін, салт-санасын, дәстүрін бойына сіңіріп, халық мұрасының озығы мен тозығын айыра отырып, өзі өмір сүрген күннің талап-тілегімен байланыстыра пайдалана білді.

Абай Құнанбаев — жазба әдебиетінің негізін салушы ғана емес, сонымен бірге ұлы ойшыл екені бәрімізге мәлім. Ол қазақ халқының саяси-экономикалық және мәдени артта қалушылығы — оның феодалдық-патриархалық қатынасынан, рулық талас-тартыстары етек алған көшпелі тұрмысынан туындап отырған бытыраңқылығының салдары екендігін жақсы білді. "Күнде ұрлық, күнде төбелеспен күн кешкен" алты бақан алауыз елінің "жақсыларына" налыған Абай "малыңды жауға басынды дауға" салып, өмірінді қор қылмай татулас, бірлесіп ел боп "Егіннің ебін, сауданың тегін" үйрен, "жан аямай кәсіп қыл" деп өсиет айтты. Ол қазақ ауылындағы тап тартысын көре білді, бірақ сол таптық қанаудан құтылудың жолы оқу, ағарту деп қарады.

Сезімтал ақын, сергек ойшыл ғұлама дала тіршілігін өзге ғұмыр тіршілігімен салыстыра зерттеп барып түсінгісі келді. Бала кезінен таныс араб, парсы тіліндегі кітаптарды қайта ақтарып,

Шығыс поэзиясына, тарихына, философиясына сын көзқараспен қарап, жаңаша баға берді. Әсіресе Табари, Рабғузи, Рашид-эд-Дин, Бабыр, Абылғазы еңбектеріне ерекше зейіл қойды. Шығыстық логика мен мұсылман правосын үніле зерделейді. Өз тұсындағы Кіндік Азия мен Күнгей Азияның мәдени-рухани өмірінен мейлінше хабардар болып отырды.

Абай зердесі тек сыртқы дүниеге ғана назар аударып қоймай, ұлттық болмысты пайымдайтын тол мұраларға да көңіл болді. Қорқыт, Асан Қайғы, Доспамбет, Шалкиіз, Шоже, Марғасқа, Жиенбет ақындар жырларындағы ұайым мен жігер, Толе, Қазыбек, Әйтеке өсиеттеріндегі өміршілдік Абай дүниетанымының ең терең және етене қабаттары еді.

Оған тұрпалық ғұламалар Қожа Ахмет Иассауи, Әл-Фараби, Жүсіп Баласағұн, Махмұт Қашқари, т.б. еңбектерін қоссаңыз қазақ ақынының көп қабатты, көп атырапты дүниетанымына еріксіз қайран қалар едіңіз.

Екі алып құрлықты алтын кісідей айқара құшақтатып жатқан ежелгі сахарала қалыптасатын ғұламалық ойсаналық қаншалықты терең, қаншалықты кең қарымды, белгілі бір мәдениет, мектеп, ағым ауқымына тұтқындалмайтындай қаншалықты бастан әрі азам болатынына көзіңіз жетеді.

Абайдың көзпалысы қанлай ұланғайыр кең болса, танлаған, қызыққан, жиренген, құмартқан, алған әсерлері сондай ұланасыр, байқаған-түйген парасат-пайымы соншама терең еді.

Бірақ оның мұншалық күрделі рухани әлеміне ерекше бір сындарлылық бітіріп тұрған әсер мен ой, сезім мен зерде, әуен мен бейне ара-жігін ажыратпай құшақ қауышып жататын шынайы адамилық, шынайы адамзаттық кемелділік. Неге де

болса, даму тұрғысынан қараған диалектикалық серпін. Тоқмейіл тоғышарлыққа бой бергісі келмейтін шыншылдық пен ұайым.

Абай өзінің шығармаларында қазақтың ежелгі салт-сана, тәлім-тәрбие дәстүрлері туралы мол пікір қорытындылар келтіреді. Олардың он-теріс, озық-тозық қырларын сарапқа салып, күні өткен кертартпа жақтарынан аулақ болып, келешекті, жемісті тұстарын дамыта, жетілдіре түсуді қуаттайды. Бұл айтылған оның халықтық педагогика жөніндегі көзқарастарына да толық сай келеді.

Абай халықтың мінез-құлығын, оның моральдық-психологиялық әуелетін бейнелейтін абстракциялық белгі көррепкіштер ретінде қызықты мақал-мәтелдерінің мәнсапасына, нәлсапасына үлкен мән берген. Бұл талғам оның көптеген педагогикалық сипаттағы қарасөздері мен өлендерінде кездесетін мақал сөздер жөніндегі пайымдауларынан анық байқалады. Мәселен, өзінің 29-шы қарасөзінде ол қазақтың тәлім-тәрбиелік мәні бар бір сыныра мақал-мәтелдеріне талдау жасайды. теріс жағынан әшкерелей. дұрысы қалай болуы туралы өз төрелігіп келтірді. Ол сөзін былай бастайды: "Қазақтың мақалдарының көбінің іске татарлығы да бар, іске татымақ түгіл, пе құдайшылыққа, не адамгершілікке жарамайтұғыны да бар".

Әуелі "Жарлы болсақ, арлы болма" дейді. Ардан кеткен соң тірі болып жүргені құрысын. Егер онысы жалға жүргенінде жаныңды қинап енбекпен мал тап деген соз болса, ол - ар кететұғын іс емес. Тынышжатып, көзін сатып, біреуден тіленбей, жанын қарманын. адал енбекпен мал ізлемек — ол арлы аламның ісі. Көріп отырғанымыздай. ланышпан халық тәлімгері. ұстазы Абай кертартпа. жөнсіз мақал қорытындыларына. қарама-қарсы адал енбекті. жерге-терге сүйеніп. "Жан аямай кәсін қалуды" балама ретінде ұсынып отыр. Сөздің жалғасында ол даңғойлықты, мақтаншақты, мінез-құлықтағы бейшаралық иен опасыздықты, мейірімсіздікті уағыздайтын бірсыпыра мақалдарды әшкерелеп "Атың шықпаса, жер өрте", "Алтын көрсе, періште жолдан шығады". т.б. қазақтың осындай білместіктен айтылған сөздеріне бек сақ болу керек дейді. Мұндай сұрыптау. Абайдың 5-ші, 6-ші ғақлияларында кездеседі.

Абайдың қарасөздері мен өлендерінде халықтың діни тәрбие туралы салықалы ойлар мен ескертпелер айтылады. Қазақ қауымында имандылық пен адамгершілік тәлімдер тығыз байланыста қатар жүрүін қуаттайды. Ол, қазақ мұсылманшылығында орын алған шалалықты, екі жүзділікті де деп басып көрсетіп, шын имандылық жолын нұсқай, бұл дүниеге де, ахиретке де адал болуға баулуды мұрат етіп қояды. Күнделікті күнкөріс, байлық-мансапты күйген, діни-сенімге, күлай жолын адал ұстауға немқұрайлы қараушыларға қарсы болады, мұндай жағдайды халық тәрбиесіндегі кешірімсіз күнә санайды.

Бірақ Абай халық жыраулары мен өнерпаздары шығармашылығындағы тәлім-тәрбиелік мән-мазмұнды жоғары бағалағаны мәлім. Алайда, оларда кездесіп қалатын боссөздікті, мақтан бөепелікті, қошаметтілік пен дүние қоңыздықты әшкерелеп отырған.

Накыл сөздердің тәрбиелік мәні

Қазақтың ескіден келе жатқан ауыз өдебиетін алсақ, үлкен бір саласы болып саналатын түр - ақыл, накыл сөздер деуге болады. Күні бүгінге шейін бұл екеуі қосылып, бірнеше рет қазақ тілінде кітап етіліп шығарылды. Халық әдебиетіндегі аз сөзбен көп мағына беретін қысқа-қысқа тең мағыналы сөздерді

— накыл сөз, не мақал-мәтел деп атап, жинап бастырумен ғана қанағаттанып келінді.

Мұның екеуі де, негізінде, аты белгісіз халық даналарының өмірді бақылай келіп айтқан үлкен ой, терең пікірлердің жиынтығы, тәжірибе жемісі. Накыл сөздерді де түгелдей халық туғызды десек қате болар еді. Өйткені, халық дегенде біз енбекші халықты ұғамыз. Әрине, накыл сөздерге үстелі таптық идеясын үндейтін-дері де толып жатыр. Сондықтан да біз "негізінде" деп әдейі ескеріп отырмыз.

Күні бүгінге дейін "мақал-мәтел", "накыл сөз" делініп келген, не олай деп айтылғанбаса да, сол тектес сөздерді мағынасына, құрылысына қарашакыл сөздер (дидактикалық сөздер), накыл сөздер (афоризм) деп екіге бөлуге керек тәрізді. Мақал-мәтелдер өздерінің мазмұнына қарай, кейбіреу ақыл сөздер тобына, кейбіреулері накыл сөздер тобына жатуға тиісті.

Ақыл сөздер — халықтың кейінгілерге қалдырған өсиет-ақылы, өмір-тіршіліктеріне жетекші басшылық. Сондықтан, оның мағынасы ашық, ұғуға жеңіл, көпшіліктің бәрiне түсінікті, аз сөзге көп мағына сыйғызып, көркемдеп айтылған үлгі-насихат. Накыл сөздер дегеніміз - үлкен ой, терең пікірге құрылған өмір туралы айтылған ел санасының қорытындысы. Ащы мен тұщы, алыс пен жуық, жақсы мен жаман — осылар сықылды өмірдің әртүрлі жақтарынай елегінен өткізіп, олар жөніндегі халықтың шығарған үзділі - кесілді өкімі: өмірдегі әр алуан құбылыс, іс әрекеттерді өзінше, әбден бақылап, сынай келе, "қатесіз", өмірде тап солай болатындығына көздері жетіп, өмір шындығына айтқандары дәл келетін етіп кейінгі ұрпаққа қалдырған халық даналығының сәулесі, ой түйіні.

Қазақ халқы өмірдің әр түрлі жақтарын қамтыған ақыл сөздер мен накыл сөздерге бай.

Ақыл, накыл сөздердің не әдемі, не терең мағыналы түрлері Абайдың шығармаларында да көп. Абайдың ақыл мен накылдары ақын шығармашылығының елеулі саласы, өлендерімен мазмұндас, идеялас, бірін-бірі толықтыра түсетін маңызды шығармалары. Сонымен бірге, әдеби жаңа түр, алғаш көрінген проза, публицистика. Ақынның тереңнен толғаған озық ойларының шынайы тындысы. Өлендерін туғызған тарихи әлеуметтік жағ-дайлар қарасөздің твұына да себепкер. Ол — накыл сөздерінде де, қарасөздерінде де өмір шындығын, халықтың арманын, болашақ қамын көздеген жазушы. Өзі айтқандай: "Қыранша қаран Қырымға, мұң мен зарды қолға алды, Кектеніп надан, зұлымға, шыыршық атты, толғанды".

Абай өз сөздерін халықтық терең идеяға құрып, оған күркем түр бере түзеп, тындаушыларын да түзеуге шақырады. Ол қандай шығарма жазбасын, бәрiнле ле түр күаламай, мазмұнға ерекіне мән берүлі мақсат тұтты.

Абай барлық шығармаларында қайшылығы шиеленісіп жатқан қоғам құрылысын бейнелейді. Оның шығармаларындағы өзекті тақырыптың бірі — білімге шақыру. Осы жолда ағартушы қаламынан өнер-білімге қатысты мол накыл сөз тұған. Ақынның бұл өнер-білімге қатысты накыл сөздерін де үлкен философиялық түйіндеулер бар. Олардың оқушылар дүниетанымын, өмір тануын қалыптастыруда қызметі мол.

Мысалы: "... Ғылым бағу жоқ, ғылым бағарға да ғылым сөзін сөйлерге ле алам жоқ: білгенінлі кімге үйретесін, білмегенінді кімнен сұраарсын. Елсіз-күнсіз де кезмені жайып салып, қолына кез алып отырғанының не пайдасы бар?" - дейді Абай. Сонау дүниенің қарашы тереңде күнделікті тіршілік қамы, жазғы мал өрісі — жайлау үшін, қысқы мал тебіні - қыстау — ықтасын үшін, осы екі қамға тоғысар ел талдау құралы — надан, содыр билік — мансап үшін алыс-жулысты жүргені дау шар, бодау-барымта, ұрлық-зорлық негізгі әрекет-кәсіп болған; ғылымнан да болашақ жайы туралы саналы

ойдан жұрт та қалған жоқ. Қазақтың даласының соншалықты артта қалғандығы — наландығы. "наландық-ғылым-білімнің жоқтығы" - деп осы наландықпен күреске түсті. Мұны өзінің алдына үлкен бағдарлама, зор мақсат етіп қойды. "Мақсатым — тілге ұстарып өнер шашпақ, наданның көзін ойып, көңілін ашпақ", - деген нақыл сөзі осы жолда туған оның жастарға ең адымен айтатын ақылы — талапты болу. Ол:

Пайда ойлама, ар ойла,

Талап қыл артық білуге!!! — дейлі де, осы талап қыл деген сөзін насихат сөздерінде кеңейтіп былай дейді: "Білім-ғылым үйренбекке талап қылушыларға әуелі білмек керек. Талаптың өзінің біраз шарттары бар, оларды білмей, іздегенмен табылмас. Әуелі білім-ғылым табылса, ондай-мұндай іске жаратар едім деп, дүниенің бір қызықты нәрсесіне керек болар еді деп іздемеске керек. Адамның көңілі шыи мейірленсе, білім-ғылымның өзі де адамға "мейірлейін, тезірек қолға түседі". Абайдың:

Дүние де өзі, мал да өзі.

Ғылымға көңіл берсеңіз — деген нақыл сөзі білім-өнердің кілті, өнер білім; мағыналы өмір деген пікірді айтады. Ақын қазақтың бұл күнге дейінгі ғылымсыз тіршілігін санатқа қоспай "Ғылымсыз дүние жоқ", - деген берік байлам жасайды.

Ақынның нақыл сөздері өнер-білімді күрделі мақсат үшін үйрену керектігін, жеке болымсыз себептер үшін үйрену ұзаққа бармайтынын аңғартып отырады: "Білім-ғылымды бір нәрсеге себеп қана үшін үйренсең, білімге деген көңілің мейірімді, асырап алған шешенің мейірімді сияқты болады."

Еңбекке үндеу — ақынның ең сүйікті тақырыбы. Оның нақыл сөздері өз халқын болашақ жарқын тіршілікке бастайтын еңбек туралы насихатқа толы. Абай:

Еңбек қылмай тапқан мал дәулет болмас,

Қарлың суы секілді тез суалар. - дейлі.

Еріксіздік — бойға қорлық қана емес, өмірінің өзі де бір баянсыз, берекесіз күйге келеді. Мұндай күйге түскен адам дүниеде жоқпен тең.

Абайдың адамгершілік тақырыбына айтылған нақыл сөздерінің жастардың рухани дүниесін тәрбиелеуде ерекше маңызы бар.

"Адамшылықтың алды — махаббат, әділет, сезім". Абайда бұл үшеуі бірлікте, олар жеке-жеке күйінде жарамсыз. "Әділет-ізгіліктің анасы". "Кімде әділет жоқ болса, оның ұяты да жоқ". Ал ұят жоқ жерде, тыстық, батыл маллыққа, махаббатқа орын жоқ. Себебі - ұят тоқтық барша адамгершілік қарыздарлық нормаларына сенімді жоғалтады. "Кімнің ұяты жоқ болса, оның иманы жоқ".

Адамды ұят келтіретін барша жөнсіз істерден сырттұстайтын, оған жібермейтін күш - адамның өз бойындағы ұстамдылық. Бұл болмаса, ақын қанша сезініп тұрғанмен, адам баласы ұят келтіретін қылықтан құр қалмайды. Әрине, ұятты сезінуге ақыл керек, егер ақылдың көзін қайратсыздық, әділетсіздік, жігерсіздік, байлаусыздық бүркеме, ақылды кісінің де адамшылығын бұзылады.

Сол үшін де Абай: "Адам баласының көбі ақылсыздығынан азбайды, ақылдың сөзін ұғын аларлық жүректе жігер, қайрат байлаулықтың жоқтығынан азады" - дейді.

Адамгершіліктің бір сипаты - достық. "Кімде достығын болса, достық достыққа шақырады", "Тіршілікте, өсіп-өну жолында адамның талап қылып ізленер қарызлы ісінің алды - дос көбейтпек." Ал бұл үшін адам баласының жүрегінде адамға деген ізгі тілек жатуы керек: "Жүрегі жұмсақ білген құл шын дос таппай тыншымас". Өмірде бірінші керек нәрсе осы болмақ.

Нақыл сөздер Абайдың қара әңгімелерінде де кездеседі. Ғылымдар академиясының Қазақ филиалы 1940 жылы бастырған (I томдыда, "37-ші сөз" деген атпен басылған қара әңгімесінде 24 түрлі нақыл сөз бар.

Үлкен ойға орайлы сөз тауып, ақыл нақыл сөздерді мәдениетті биік сатыға көтерген қазақ тарихында бірінші ақын Абай болды. Оның даналығы үздік суретші таланттарының үстіне әрі өз елінің, әрі шығыстың, орыстың мәдениеттерімен қаруланған адам болуы, өзіне дейінгі қазақ әдебиетіндегі ақыл, нақыл сөздердің үлгілерін мазмұны жағынан да, түрі жағынан да философиялық ұғым дәрежесіне жеткізді.

Сонымен нақыл сөздер (афоризм) — бірінші кезекте дидактикалық поэзияның жемісі. Ал Абайдың шығармашылығындағы нақыл сөздер — таза ақыл, өсиет тілі алға шығай, ақылғөйлiгi оның ерекшелiгi ретiнде көрінеді.

күйін, іске аспаған ойларын ол адасқан күшікке теңейді. (Адасқан күшік секілді ұлын жұртқа айтқан ой) Айласыз, әлсіз күшіктің көшкен елдің жұртында қалып, ұлын-ұлын қайтқан бейнесін өз басының трагедиялық күйіне ұқсатады. Сөйтіп, жалғыздық тақырыбына үлкей әлеуметтік-философиялық мән-мағына береді.

Адам мен табиғаттың бірлігі тақырыбын орыс поэзиясынан ала отырып, Абай қазақ өмірімен байланысты кен тамытты. Бұдан, "Ақын неғұрлым данышпан болса, соғұрлым табиғатымен терең аралысып, оны құшағына тұтас қамтып алады. Сөйтіп, бізге табиғатты өмірмен барынша байланыстар кетеді" деген В. Белинский сөзінің шындығы көрінеді.

Адам-табиғат - қоғам проблемасының көтерілуі. Абайдың табиғат арқылы саяси-әлеуметтік, қоғамдық мәселелерді көтергенін, табиғатты жанды дүниенің өмір сүрер қайнар көзі, тіршіліктің анасы дәрежесінде көрсете білуіне көңіл бөлу керек.

Ақынның жылдың төрт мезгілін тұтастай жырлап, туған Отаны, даласының өлмес, өшпес бейнесін, бай да сұлу көрінісінің ғажап бейнесін, бай да сұлу көрінісінің ғажап бейнесін жанды дүниемен астастыра отырып жасағанына ерекше көңіл аударып, Абайдың данышпан суретші-ақын екендігіне тоқтау, лирикалық кейіпкердің әр түрлі сезіміне көңіл қою керек.

Бұл сезімдердің баплығы-елін, халқын сүйетін ақынның сол халық қамы, ел тағлымын ойлағаннан туатынына ерекше назар аудару керек. Табиғат лирикаларында да ақын-әділет үшін күрескер, адамшылық туын биікке ұстаушы. Орыс әдебиетінің әсері, ақынның өзіне тән жаңалығы, жалпы әдебиетте табиғат лирикасына қосқан үлесі.

Қазір санамызда "экология" деген түсінік бар. Қазақша айтқанда, қоршаған ортаның тазалығы. Су таза болсын! Жан-жануар мен өсімдікті қорламайық! Кейінгі ұрпаққа табиғатты таза жеткізейік! Міне осы табиғатты қорғау дәстүрі Абайдың көптеген шығармаларында насихатталды. Мұғалім оқу-тәрбие процесінде табиғатты қорғау дәстүрін оқушыларға Абай өлең-дерін оқу арқылы түсіндіріп, оқушыларға эстетикалық, экологиялық тәрбие беру керек екендігі айтпаса да түсінікті. Абайдың табиғат лирикасы — оқушыларды туған табиғатқа қамқорлық жасауға тәрбиелейді.

Табиғатқа немқұрайлы қарау, онымен санаспау — ана сүтін ақтамағанмен пара-пар. Адам баласы табиғаттың ең ұлы перзенті болумен бірге, ең ұлы қамқоршысы да екенін ешқашан естен шығармауымыз керек.

Абай "Адам мен Табиғат" деген мәңгілік тақырыпты асқан зор мәдениет тұрғысынан қарап шешеді. Абай өз өлендерінде табиғат пен адамды байланыстыра суреттейді. Міне, Абайдың өлендерін жас ұрпаққа танытуда ұстаздар, "Адам мен Табиғат" бірлестігін биік шыңға ұрандай етіп көтеруі керек. Табиғатты Абайдай сүюге үйретіп, оны қорғауға шақыруға тиісті. Сонда ғана, қоршаған ортаны қорғап қала аламыз дегі ең үлкен қоғамдық рухани байлықтың азая бастауын ешбір табиғи қазына байлықтың молдығына алмастыруға болмайды. Бұл жердің үлкендігі халықтың рухани мәдениетінің үлкендігіне кепіл бола алмайтындығына немесе халықтың ұлылығы сананың аз-көптігімен өлшенбейтіндігіне ұқсас нәрсе.

Оқушылардың адамгершілік тәрбиесі мен парасаттылығын арттыру

"Абай творчествосындағы адамгершілік концепциясы ақын өміріндегі жақсылық пен жамандықты айыра білуге адамдықтың адал шарты ретінде мән бергенін байқауға болады. Ақын ұғымында жақсылықты тану — жаналықты қолдау деген сөз, ал жақсылықты қолдай білмеген жамандықтың отына май құюмен бірдей". Шындығында Абайдың бұл концепциясы кім-кімді де терең ойға қалдырады, әрі бүгінгі күні де терең мәні бар екендігіне мойынсұндыра түседі.

"Жақсының жақсылығын бетіне айт нұры тасысын, жаманның жамандығын бетіне айт, құты қашсын" деген халықтың қанатты нақылында терең ой бар.

Ұлы ағартушы ұстаз Абай өз айналасында болып жатқан барлық әділетсіздікті, өтірік пен алдауды, надандық пен қараңғылықты көрді. Мұның бәрі қазақ халқын орға жығады, жас ұрпақтардың тәрбиесіне теріс ықпал тигізеді деп білді, ал ұлы ағартушының бар үміті жастар елі. Сондықтан ол халықты әсіресе жастарды адамгершілік тұрғыдан тәрбиелеу жолында күресіп, бар дауыспен қараңғылыққа, ескілікке қасарыса қарсы шықты.

Адамгершілік деген ұғым мен оның адамгершілік тәрбиесі оның әрбір шығармасынан дерлік айқын және күшті түрде көрініп отырады. Ол адамгершіліктің жаулары - дәулеттілерді ұлы тілмен түйреп, келемеж етеді, ал жастарды өздерін жоғары адамгершілік қасиеттерге тәрбиелеуге шақырады.

Өзінің көптеген шығармаларында әсіресе сүйікті ұлы Әбдірахман інісі Оспанның өлімдеріне байланысты жазған өлендерінде, "Жігіттер, ойын арзан, күлкі қымбат", "Интернатта оқып жүр", "Сегіз аяқ", "Көзінен басқа ойы жоқ", "Жақсылықтың оты жалындап", "Жас өспірім замандас қапа қалды", "Ұяламын дегені көңілі үшін" деген өлендерінде және басқаларында, ғақлия сөздерінде Абай патриотизмнің, ерліктің, табандылық пен шындықтың, кішіпейілділіктің, еңбексүйгіш-тіктің, білімге құмарлықтың, ақыл-парасаттың ұағыздаушысы болып көзге түседі.

Адамгершілік тәрбие бойына сіңген аламлы Абай батыл ер, көзге айтқан қорықпайтын, алдына қойған биік мұратына қалайда жетпей тынбайтын талапты, күрестің адам боларға тиіс деп түснөді.

"Елді тасыған күші бар адам ғана, албыртқан көңілі басылмаған жастар ғана бағады» дейді Абай. Ол қорқақтық шенеиді, олар әдегге жалқау, дәрменсіз болады дейді. Қорқақтық - қайратсыздық белгісі. Батыл ер болу үшін дейді ол күшті қайрат пен берік мінез керек.

Қайрат пен ақыл жол табар

Қашқанға да қуғанға.

Әділет шапағат кімде бар,

Сол жарасар туғанға.

Ерлікпен бәрі - тапқырлық та, батылдық та, сабыр да шығады, дейді Абай.

Сабырлы табанды болу ер мақсатшыл аламның сапасы Абай қазақ жастарын қиын кезеңде, ғылым жолында кездескен алғашқы сәтсіздік үстінде күдер үзбе, талаптың сұңқарын мініп тас қияға өрле, мұратына жетпей тынба деп баулиды. Батылдық пен ерлік қандай жағдайда болса да адамның сабырын сақтайды, кездейсоқ кеселге адамды қапылыста құл етіп тастамай, қайта жағдайдың өзін өзгертіп жіберуге мүмкіндік берелі. Ондай адам тағдырға табынбай, қайткенде дегеніне жетеді. Бұл үшін адал да қайрат күші басым болуы қажет - дейді ақын.

А. Құнанбаев мұраларының қазіргі мектептегі оқу тәрбие процесінде қолданудың әдістемелік жолдары

Әдебиетті тереңдетіп оқытудың мақсаты мен міндеті

— оқушылардың жеке ерекшелігіне қарай қабілетін аша отырып, дифференциалды түрде осы пәнді теориялық әрі практикалық жағынан тереңдету, сөйлесу, жазу мәдениетін жетілдіру, өзіндік ой-пікірін дамыту. Тереңдетіп оқыту тын мәселе болғандықтан, көп ізденісті қажет етеді де, терең білім жолында шығармашылықпен барынша жұмыс істеуді талап етеді.

Тереңдетіліп оқытуға арналған бағдарламадағы теориялық материалдар практикалық мақсатқа сай іріктеледі. 10-сыныпта оқытылатын Абай сынды ақынның шығармашылығын жоғарғы сыныпта оқыту, ұлы гуманистің рухани қазынасын шәкірттеріміздің бойына сіңіру, сөйтіп бірегей қазынамызды меңгеру — аса жауапкершілікті қажет ететін ұрпақ алдындағы

парызымыз. Қазіргі қолданыстағы бағдарламамызда 10-

сыныпта Абайға 19 сағат бөлінген, оқуға 25 өлең, "Ескендір" дастаны, 6 қарасөзі берілген. Тереңдетіліп оқытуға арналған бағдарламамызда Абайға 25 сағат және шығармаға 2 сағат бөлінді. Оның 3 сағаты абайтануға, 15 сағаты өлендеріне, 2 сағаты қарасөзіне 2 сағаты аудармаларына, 2 сағаты дастандарына және 1 сағаты Абай шығармаларының тіліне, өлең құрылысына, 2 сағаты шығармаға бөлінді. Абай шығармаларын оқыту жүйесінде хронологиялық

принцип пен ақынның өсу эволюциясы сақталды.

Тереңдете оқыту шығарманың саны немесе сол сыныпта оқытылатын авторлардың көптігімен жүзеге аспайды. Берілетін білім мазмұны, оның мөлшері балалардың қабілетіне қарай, жас ерекшелігіне байланысты болу керек. Ұзын-сонар фактілер мен шығармалар саны оқушыны қажытатынын әрі олардың оқушы есіне сақталмайтынын ескеру керек. Тереңдетіп оқыту да да, жоғарыда айтылғандай, көркем сөз иесінің барлық білімін тұтастай қарастыра отырып, мұғалімнің автордың қай туындыларына шолу жасау керек екенін ойластырғаны дұрыс.

М.М. Жанпейісованың "Модульдік оқыту технологиясы" бойынша Абай шығармаларын тереңдете оқытудың бағдарламасы:

Бағдарламалама көрсетілгендей, сабақты оқу модулінің сөйлесу бөлімінде қолданылатын оқытудың белсенді формаларынан әр түрлі оқыта үйрету ойындарын басшылыққа ала отырып жүргіздім.

Оқытудың ең тиімді әдіс-тәсілін үйреніп, тәжірибеде қолдану — біліктілігімізді арттыра түседі. Дебат, венн диаграммасы, топтау, бес жолды өлең және интеграл сияқты әдіс-тәсілдерді қолдана отырып жүргізген сабақтарым да өз нәтижесін беруде.

Абайды оқып үйрену, тереңдей зерттеу дегенді дұрыс түсінуіміз қажет. Кеменгер ақынның мұрасы көпіртіп көп жазғаннан көркеймейді.

Әдебиетті сүю, қызығып оқу — жай сауаттылық емес, өзінше шабыт, үлкен даналық. Қызықтыру мен үйрету — егіз. Мұғалімнің әрбір ісі, әрбір сөзі — оқушыға үлгі-өнеге.

Сыныптан тыс кезде қолдану әдістері

Орыс сыныптарында қазақ әдебиетін оқытуда Абай Құнанбаевтың шығармаларының маңызы зор.

Оқушылардың қазақтың ұлы ақыны Абайдың шығармаларын танып білуге бастауыш сыныптарда басталып, жалғасын 5-сыныптан табады. Оқушының ұлы ойшыл туралы білімі сыныптан сыныпқа көшкен сайын тереңдей беруге керек.

Оқушылар Абай шығармалары арқылы бойларына адамгершілік негіздерін сіңіреді. Жақсы адам болу үшін адам қандай жақсы қасиеттері бойына жинайды, өмір жолында қандай жаман қасиеттерден аулақ болуы керек? Осының бәріне жауапты оқушы ақын шығармаларынан табады.

Ұлы Абай шығармалары адамға жол сілтеп, оқушыға өмірдің қоршаған ортаның маңызды жақтарын ұғындырады.

Абайдың мектеп бағдарламасында берілген біраз өлеңдері табиғат тақырыбына, оның сұлулығына арналады. Оларды оқушы оқи отыра табиғатты, қоршаған аймақты аялауға, қадірлеуге, олардың өмір сүру үшін негізгі қажеттілік екенін түсінуге үйренеді.

Ал Абайдың қара сөздерінің маңызы тіпті ерекше. Олар баланың ойлау қабілетін дамытып, өмір сүруге деген таным көкжиегін кеңейтеді. Абай шығармалары - пән мұғалімдеріне, сынып жетекшілеріне бала тәрбиесіндегі таптырмайтын құрал.

Төмендегі Абай шығармаларын танып білуге арналған сабақ жоспарларын жас мұғалімдерге көмек ретінде ұсынамын.

"Ибраһим мырза данышқан философ еді".

(Шөкәрім).

"Қазақтың бас ақыны ~ Абай Құнанбаев. Онан асқан біз білетін ақын болған жоқ".

(А. Байтұрсынұв).

"...Сөзін асып — баға жетпес бір сөзің мың жыл жүрсе дәмі кетпес".

(Мағжан).

"Абай — адамзаттық өркениет тарихындағы ұлы тұлға. Абай — қазақтың ғана емес, адамзаттың ақыны".

Фелерико Майор ақын.

"Абайдай тұмас адам сөзге зерек, зейіні - түпсіз дария, көзің жетпес".

(Біржан сал). Қазақ әдебиеті. 5-сынып.

Сабақтың тақырыбы: Абай Құнанбаев. Қыс. Жазғытұры. Сабақтың мақсаты:

Оқушылардың Абай Құнанбаев туралы білімдерін дамыту.

Өлең мәтіндерін өзлігінен оқу арқылы олардың мағынасын ашып, мәңгілерді талдауға үйрету.

3. Абайдың табиғатты суреттеу, оны салыстыру шеберлігін түсіріту.

Көрнекіліктер: Абайдың шығармаларына байланысты көркем суреттер, кестелер. Сабақтың барысы. I. Ұйымдастыру кезеңі. 1) Сәлемдесу.

2) Жыл мезгілі туралы сұхбат құру.

II. Ой қозғау.

Бір оқушы жұмысының нұсқасы: Абай сөзіне құралған кластер:

Ұлжан ұлы ақын өлеңдер

Семей Абай Зере

Құнанбай тыңдады жазды

III. Абай шығармаларының мағынасын тану.

1. Сөздік жұмыс.

Оқулықтың жаңа сөздерді оқу, аудармасымен танысу, дәптерге жазу, хормен оқу, жеке оқу.

2. Топық жұмыс. 1-топқа "Қыс".

2-топқа "Жазғытұры" өлеңдері оқуға беріледі.

Әр топтан бір-бір оқушы екі өлеңді сыныпқа мәнерлеп оқып береді.

Әр топ оқушылары өлеңдерді оқып, жаңа сөздердің көмегімен не туралы екенін анықтайды.

1-топтан бір оқушы топ атынан төмендегі сұрақтарға жауап береді:

а) Бұл өлеңде ақын қысты неге теңеген?

ә) Ақын қысты қалай бейнелеген?

2-топтан бір оқушы топ атынан төмендегі сұрақтарға жауап береді:

а) Өлеңде табиғаттың қай мезгілі суреттелген деп ойлайсыңдар?

ә) Ақын жердің жүзін неге теңеген?

4. Әр топқа жұмбақ шешу. а) 1-топқа:

Қыста ғана болады, Үстасаң қолың тонады. Бұл не? (Қар)

ә) 2-топқа:

Көлге жапқан қақпақ,

Сірәсіп тұр - қатты-ақ.

Бұл не? (Міз)

IV. Ой толғаныс.

1. Екі топ мүшелері "Қыс" және "Жазғытұры" тақырыптарына сурет салады. 1-топ - "Қыс", 2-топ - "Жазғытұры".

2. Салған суреттерің бойынша әңгіме құраңдар, дәптер жазыңдар.

Үйге:

Абайдың өзін ұнатқан өлеңін жаптап кел.

Жаңа сөздерді жаптаңдар.

"Қыс", "Жазғыпұры" туралы басқа ақындардың өлеңін әкеліп, Абайдың өлеңдерімен салыстырып көр.

5-сынып. Қазақ әдебиеті.

Сабақтың тақырыбы: Абай Құнанбаев. Қыс. Жазғыпұры.

Сабақтың мақсаты:

- 1) Оқушылардың Абай Құнанбаев "Қыс", "Жазғыпұры" өлеңдері негізінде алған білімдерін әрі қарай дамыту.
- 2) Өлең мәтіндерімен өздік жұмыстар істеу арқылы оқушылардың өз пікірлерінің, қорытындыларының болуына өлеңдерді салыстыра білулерін дамыту.
- 3) Абай шығармаларының көркемдігін сезіне білуге жағдай жасау.

Көрнекіліктер: Абай суреттері, шығармалары.

Сабақтың мақсаты: Өткен сабақты қайталау.

Абайдың өлеңдерін бірнеше оқушы жапқа айтады.

Сендер қысты, жазғыпұрын неге ұқсатасындар? 1-оқушы: Мен қысты жаман, ашулы адамға ұқсатамын. 2-оқушы: Мен жазғыпұрын әлемі гүлді көблегі бар қызға ұқсатамын.

Абай шығармашылығының мағынасын әрі қарай ашатын сұрақтарды қоспа кестесін толтыру. Топтық жұмыс:

1-топ: "Қыс" өлеңі. 2-топ: "Жазғыпұры" өлеңі. 1-топтың жұмысы:

Өлеңнің бізге ұнаған жолдары	Біздің пікіріміз
Ақ киімді, денелі ақ сақалды, Үсті-басы ақ қырау, түсі суық. Бұлғтай қасы.	Абай ақын өлең сөздің шебері. Оның қысты түсі суық адаммен салыстырғаны ұнады.
2-топтың жұмысы:	
Өлеңнің бізге ұнаған жолдары	Біздің пікіріміз
Масатыдай құлтырар жердің жүзі. Ата-анадай елкірер күннің көзі. Сыбыр қағып, бұрандап ағады су.	Ақынның жерді масаты кілемге, күннің көзін ата-анаға теңегені өте ұнады. Су бұрандап ағады деген жолдар тамаша.

Кестені толтырғаннан кейін топтан бір-бір оқушы дауыстап оқып береді.

III. Ой толғаныс.

Топтық жұмыс:

1-топ Абайдың "Қыс" және Төлеген Айбергеновтың "Аппак қыс" өлеңдерін салыстырады.

2-топ Абайдың "Жазғыпұры" және Лияс Жансүгіровтің "Көктемде" өлеңдерін салыстырады. Салыстыру үшін "Даралық кестесін" пайдаланады.

1-топ:			2-топ:		
Абайдың "Қыс"	Ұқсатымы	Айбергеновтың "Аппак қыс"	Абайдың "Жазғыпұры"	Ұқсатымы	Жансүгіровтің "Көктемде"
Ақ қырау, суық, қар жауады, долданады, үй шайқалтады, бет қаратпайды.	Қыс жыл мезгілі.	Қыс аппак, сақылдайды, ақ сеу-келе келеді, іздер жатыр. Ақ қыс – сұлу. Қыс – ақ өңемі. Қыс күні сүйкімді.	Қыстың сызы жоқ. Жер масатыдай. Күннің көзі елкірер. Мал төдейді. Көбелек, құстар ұшады. Су ағады.	Жыл мезгілі.	Жауын жауады. Өзен тасиды. Қаз қаңқылдайды. Шаң шықты. Сыз келті. Тұман жоқ. Көктем күн нұрын септі. Құстар келді. Мал төдейді.

Үйге

"Қыс" туралы өлеңдер жинастырып әкел.

Қыс туралы бір өлең бойынша сурет сал, прозалық әңгіме құр.

6-сынып. Қазақ әдебиеті.

Сабақтың тақырыбы: Абай Құнанбаев. Ғылым таппай мақтанба.

Сабақтың мақсаты:

1. Оқушылар Абай шығармалары туралы білімдерін дамыту.
2. Өлең мәтінін өздік оқу, аудару жұмыстары арқылы оның мағынасын таниды.
3. Өлең мазмұнынан оқушы білім-ғылымның адамға керек екенін, қандай нәрсе керек, қандай нәрседен аулақ болу керек екенін ұғынады.

Көрнекіліктер: Абайдың шығармалары.

Сабақтың барысы

I. Ұйымдастыру кезеңі. Сөйлесу.

Сабақтың VIII кезеңі.

(Ой қозғау, мағынаны тану, ой толғаныс кезеңдері)

ББ Ү кестесін толтыру арқылы жүргізіледі.

Оқушы толтырған кестенің бір нұсқасы:

Білімі	Білім келесі	Үйрендім
Мен қазақ халқының ұлы ақыны Абай туралы білсем. 5-сыныпта Абайдың "Қыс", "Жазғытуры" өлеңдерін оқыдым. Олар табиғат туралы.	Мен Абайдың балшық шағы туралы көп білім келесі. Басқа шығармаларымен танысып келеді.	Мен бүгін Абайдың өмірбаянымен теренірек таныстым. Оның "Ғылым таппай мақтанба" өлеңімен таныстым. Ол бізді білім-ғылымға шақырады.

Кестенің бірінші бағанын оқушылар 5-сыныпта алған білімдері негізіне толтыралы (бұл ой қозғав).

Кестенің 3-бағанын толтыру үшін оқушылар ақынның өмірбаянын, "Ғылым таппай мақтанба" өлеңін кезекпен оқиды, орыс тіліне аударалды. Аудару барысында сөздікпен жұмыстар атқаралды.

3) Кестенің 2-бағанына оларды Абай өмірінен не қызықтырады, соны жазады (бұл ой толғаныс).

III. Ой толғаныстың жалғасы ретінде кесте толтырады:

Адамға керек қасиеттер	Оқушының пікірі
Таям, еңбек, терің ой, қиялет, рақым. Ғылымға ұқсау, ғылымға көңіл бөлу. Жамандықтан қашу. Сөзіне қарай кісіні таңу.	Ақынның өлең жолдары адамды жақсылыққа үйретеді.

Үйге

Жаңа сөздерді жапқа білу.

Берілген өлеңді жапта.

Адамға зиянды қасиеттерді жазып кел.

7-сынып. Қазақ әдебиеті.

Сабақтың тақырыбы: Абайдың қара сөздері.

Сабақтың мақсаты:

Оқушылар Абайдың қара сөздерімен танысады, бұрығыдан бар білімдерін кеңейтеді.

Оқушылар мәтінмен топтық жұмыстар істеп арқылы Абайдың 38-қада сөзінің мағынасын ашады. Абай шығармаларына қызығушылық танытады.

Абай Құнанбаевтың педагогикалық көзқарасы

Абай Құнанбаев – қазақ халқының ұлы классик ақыны, ағартушы демократы, ұлттымыздың рухани мақтанышы. Абай өз ауылында арабша хат танығаннан кейін, он жасында Семей қаласындағы Ахмет Ризаның медресесінде 3 жыл оқиды. Оқуға зерек, ұғымтал Абай діни сабақтармен қоса өз бетінше араб, парсы тілдерін үйреніп, шығыс классиктері: Низами, Сағди, Хафиз, Науай, Физули еңбектерімен танысып, тағылым алады. [2]

Абай ақыл-ой санасы толысқан шағында ел билеу ісінен аулақтанып, ақындық өнер жолына түседі. Өз бетінше шығыс, батыс, орыс елдері ақындарының, ойшыл оқымыстыларының еңбектерін оқып, білімін толықтырады. 1870 жылдарда Петербургтен айдалып келген революционер Михаэлиспен танысып, дос болады. Михаэлис Петербург университетінің студенті, Чернышевскийдің жолын кұушы, демократ-революционер еді. Михаэлис арқылы Абай айдаудағы орыс демократтары: доктор Долгополовпен, табиғат зерттеушісі, тарихшы Леонтьевпен танысады. Солар арқылы ол орыстың белгілі ақын-жазушылары: Пушкин, Лермонтов, Толстой, Салтыков-Шедрин, Некрасов; сыншыл, ойшыл-демократтар: Белинский, Герцен, Чернышевский, Лоболубов; Батыс Еуропа ақынларымен: Гёте, Байрон, философ ойшылдарынан: Спенсор, Спиноза, Дарвин, т.б. еңбектерімен танысып, тәлім-тәрбие алады. [11]

Абай өзінің өлең-жырларында ел ішіндегі ұрлық, зорлықты, алтыбақан алауыздықты, күштілікті, жатып ішер жалқаулықты өлтіре сынап, жастарды адал еңбекке, отырықшылыққа, егіншілікке, өнер-білімге шақырады.

Шығыс пен Батыс классиктерінің ағартушылық ой-пікірлерінен мол нәр алған ұлы ақын бала тәрбиесі мәселелеріне де кенінен тоқталып, өзінің өлеңдері мен қара сөздерінде педагогикалық көзқарасын білдіреді. Адам мінезіндегі орынсыз мақтан, ойсыздық, салғырттық, күншілдік, көрсекызарлық сияқты жаман әдеттердің ақыл мен ойды тоздыратынын айта келіп, естігенді есте сақтау, көргеннен үлгі-өнеге алу, жаман әдет-дағдыдан бойын аулақ ұстау, нәпсіні ақылға жеңдіру, ұстамды болу сияқты адамгершілік қасиеттерді насихаттайды. «Егер есті кісінің қатарында болғың келсе, күнінде бір мәртебе, болмаса жұмысында бір, ең болмаса айында бір, өмірді қалай өткізгенің жайында өзіннен өзің есеп ал», - дейді. Яғни, адамның өзін-өзі тәрбиелеу мәселесінің маңызы мен мәніне ерекше тоқталады. [21]

Абай сана-сезімді тәрбиелеудегі қоғамдық ортаның ролін материалистік тұрғыдан түсіндіре білді. Адамның жақсы-жаман болуы, ақылды-ақылсыз болуы генетикалық негізге байланысты, ақ сүйек тұқымынан шыққандар ақылды, батыр, алғыр болады деген буржуазиялық нәсілдік, идеалистік көзқарасқа қарама-қарсы. Абай адам мінезін қалыптасуы тәрбиеге, ортаға байланысты екенін дәлелдеді. Өзінің отыз жетінші қара сөзінде: «Мен, егер заң қуаты қолымда бар кісі болсам, адам мінезін түзеп болмайды деген кісінің тілін кесер едім», - деді. [2]

Абайдың поэтикалық шығармалары мен қара сөздері пәлсапалық, этикалық, эстетикалық, психологиялық және педагогикалық ой-пікірлерге толы. Абай түсінігінше, табиғат біздің санамыздан тыс және бізге тәуелсіз өмір сүреді. Біздің түйсігіміз бен қабылдауымыз, түсінігіміз айналадағы ақиқат шындық өмірдің сәулесі ғана.

Абай түсінігінше, табиғат біздің санамыздан тыс және бізге тәуелсіз өмір сүреді. Адам баласы «көзімен көріп, құлақпен естіп, қолмен ұстап, тілмен татып, мұрнымен иіскеп тыстағы дүниеден хабар алады», - дейді Абай. Адам баласы анадан туғанда екі түрлі мінезбен туады. Бірі – ішсем, жесем, ұйықтасам деп туады. Булар – тәннің құмарлығы. Екіншісі – білсем екен деу- жан құмарлығы (жетінші сөз) деп ой түйіндей келе, «адам бойына жан құмарлығы арқылы жиналатын нәрсенің аты ақыл, ғылым... Ол таланттылық пен ерінбей еңбек еткен адамның қолына түседі» деген қорытынды жасайды.

Абайдың дүниенің дамуы жөніндегі көзқарасында диалектикалық сарын басым. Ол табиғат құбылыстарын өзара бір-бірімен байланыста, үнемі өзгерісте, дамула болады, адамды қоршаған ортаның – табиғаттың ішкі сырын білім-ғылым арқылы білуге болады деп қарастырады. [25]

Ұлы ағартушы өзінің көптеген шығармаларында қазақ халқының ауыр тұрмысын және надандығын мінеп-шенеді. Қара басының қамын ғана ойлайтын, яғни тән қажеттігін өтеуді ғана ескеріп, рухани қажеттілікті ойламайтын, біреуді алдап, біреуді арбап күн көрүшілерге, өзінен күшті әкімдер алдында жағымпаздықпен көзге түсіп қалуға тырысшыларға Абай мейлінше қарсы болды. Ондағы мақсат халыққа адал қызмет ету деп ұқты:

Пайда ойлама, ар ойла
Талап қыл артық білуге,
Артық білім кітапта

Ерінбей оқып көруге, - деп жастарды білім-ғылымды меңгеруге шақырды. [4]

Сол кездегі кейбір оқыған жастардың білімді шен алу, шекпен кию үшін пайдаланып, паракорлықпен алдап-арбаудың құралы етуге тырысқанына ызаланған Абай:

Ойында жоқ олардың
Салтықов пен Толстой
Я тілмаш, я адвокат.

Болсам леген бәріңге ой - леп сөкті. Жастарға халық қамын ойлаған ақын-жазушылар мен ғалымдарды үлгі-өнеге етіп, «білімдіден шыққан сөз талаптыға кез болса екен», - дейді. Тіршіліктің тұтқасы еңбек пен білімге деп ұққан Абай:

Түбінде баянды еңбек егін салған,
Жасынан оқу оқып, білім алған.
Би болған, болыс болған мақсат емес,
Өнердің бұдан өзге бәрі жалған. [8]

Ел болу үшін қала салып, отырықшылықта болу керек, мектеп салып, оқу оқып, білім алу қажет, тіршіліктің тұтқасы еңбек пен білімге ғана тұр деп жар салды. Өнер-білімсіз қоғамның пайдалы азаматы болудың мүмкін емес екендігін, терең түсінген ол: «Барынды салсаң да балаңа орыстың ғылымын үйрет... өнер де, ғылымда орыста тұр. Орыстың ғылымы, өнері – дүниенің кілті оны білгенге дүние арзанға түседі»¹, - деп озық мәдениетті орыс халқын өнеге етті.

«Ақыл – ардың сақтаушысы» деп қарап, адамгершілік мәселелерін жоғары бағалап, ар тазалығы үшін күресуді дәріптеген ұлы ағартушы –

Ынсап, ұят, ар-намыс, сабыр талап,
Буларды керек қылмас ешкім қалап...
Терей ой, терең ғылым іздемейді

Өтірік пен өсекті жүндей сабап, - деп кейбір жастардың іс-әрекетін қатты сынға алады. Абай қазақ қоғамындағы жас ұрпақтарды тәрбиелеуге байланысты ойларын бірнеше өлеңдерінде («Жігіттер, ойын арзан, күлкі қымбат», «Мен жазбаймын өлеңді ермек үшін» т.б.) айқын білдіреді. Ол халықтың артта қалушылығын, надандығын мінеп, әдебиет пен ағарту халыққа қызмет етуі, жалқаулыққа, ымырашылдыққа қарсы күрес жүргізуге қажет екендігін көрсетеді, прогресшіл орыс мәдениетіне жақындай түсуді уағыздайды. Мұндай күрделі міндеттерді шешудің жолдарын іздестіре келе, Абай өзінің «Қырқыншы сөзінде» жалпыға бірдей білім беру талабын ұсынып, қыздар да оқып, білім алу керек деп есептейді. [7]

Ұлы ағартушы өз айналасын қоршаған әділетсіздік қазақ халқын аздырып бара жатқанын, жас ұрпақты тәрбиелеуге теріс ықпалын тигізетіндігін байқап, халықты, әсіресе, жастарды, адамгершілікке тәрбиелеуге ерекше көңіл аударды.

Ал жастар бойына дарытуға тиісті жоғары адамгершілік қасиеттер ретінде туған елге деген сүйіспеншілік пен ерлік, табандылық пен адалдық, парасаттылық пен сыпайылық, адамдарға қайырымдылықпен қарау, еңбек сүйгіштік, жарқын өмірге ұмтылушылық т.б. атап айтты. 1886 жылғы бір өлеңінде ақын:

Қаптайлық қайғы ойпалық үлғайлы арман,
Шошымын кейінгі жас балалардан,
Терін сатпай, телміріп көзін сатып,

Теп-тегіс жұрттың бәрі болды аларман, - деп өз кезіндегі жастардың осындай жағымсыз мінездерін қатаң сынға алды. Абай уақытын еңбексіз бос өткізетіндерді, еріншектерді, өсекшілдерді, адамгершілік қасиетке ұмтылмайтынларды мейлінше жек көрді. Ондайлар туралы:

Осындай сыйдаң жігіт елде мол-ақ,
Бәрі де шаруаға келеді олақ,
Сырын түзер біреу жоқ, сыртын түзеп,

Бар өнері – қу борбай – сымпыс шолақ-деп, күйзеле жазады ұлы ақын. [4]

Гуманист – акын Абайдың XIX ғ. орта шенінде халқымыздың бойыншағы жағымсыз қасиеттерді қатты сынға ала отырып, айтқан ойларының, көтерген өзекті мәселелерінің бүгін де маңызды, күн тәртібінен түспей отырғандығын атап өткіміз келеді. Абайдың айтқан ойлары бүгінгі Мақатаев сияқты ақындарымыздың ойларымен үндесіп жатыр.

Табиғатты айтсын мейлі, махабатты айтсын, адамның ары мен арманын айтсын, жан түршіген міні мен арамза мінез-қылығын айтсын, қазақтың ақиық ақыны Мұқағали ағынан жарылып айтады, әрбір өлең жолынан ақынның жүрек лүпілін естіп, жан айнасын көреміз. алам бойында әлі де арылып болмаған сұмдық пен сараңдылықтан жеріміз, жамандықтан түршіге түңлеміз. Сондықтан да ол:

Мамсақорлардың қасынан
Шықпайтындарға ашынам !
Жалданып өскен жасынан
Жағымпаздарға ашынам !
Өзіңе ғана бас ұрам,
Сенесің бе, Отан осыған !?

Алаяқтарға

ашынам

!

Ашынам-дағы тасынам

Құнымды несін жасыраам. - деп алам бойындағы жағымсыз мінез құллықты ашына сынға алды. Мұқағали айтқандай, осы жағымсыз қылқықтар да бүгін де арамызда бой көрсетіп қалады. [7]

Сол кезде Абайдың көтерген мәселелері бүгін де маңызды, өзектілігін ерекше айта кеткен жөн.

Абай тарихқа ең алдымен кеменгер ойшыл акын, ағартушы ретінде енді. Абай өлеңдері мен қара сөздерінің тәрбиелік-тәлімдік мәні зор. идеялық деңгейі жоғары болып келеді.

«Мен жазбаймын өлеңді ермек үшін,
Жоқты-барды, ертегіні термек үшін»,
[4]

- деп ақынның өзі айтқандай оның өлеңдерінің әлеуметтік, этикалық мәні мейлінше терең. Ең алдымен ол өз халқына өлеңдері, қара сөздері арқылы ұдайы ой салды. оның көкірегі оятып, оны надандықтан, жаман қылқықтардан сақтантып, мәдениетті болуға, прогреске шақырды.

Абай өзінің өлеңдерінің бәрінде:

«Калың елім қазағым, қайран жұртым,
Ұстарасыз аузыңа түсті мұрттың,
Жақсы мен жаманды айырмадың

Бірі қан, бірі май боп еңлі еккі ұртын» – деген сөзбені ләлел бола алалы. Бұл өлеңде Абай ашынып, халықтың жанына тиіс айтады. Сондай-ақ, Абай бос даурығуға, бекер сал шашуға, өтірік, өсек айтуға, жалқаулыққа қарсы шықты. «Бес нәрседен қашық бол, Бес нәрсеге асық бол, адам болам десеңіз», - дей келіп, Абай «Өсек, өтірік, мақтаншақ, еріншек, бекер мал шашпақ. Бес дұшпаның білсеңіз, Талап, еңбек, терең ой, қанағат, рақым ойлап қой, Бес асыл іс, көнсеңіз», - деген өсиет айтты. [2]

Абай өнер-білім алуға шақырды. өмірде өз орнын тап, пайдалы әрекет жаса, дейді. «Сен де – бір кірпіш дүниеге. тетігін тап та, бар қалаң!» деген сөздер соның айғағы. Қазақ елінде ойын-сауыққа көп әуестеніп, бір үйден бір үйге, бір ауылдан бір ауылға селтендеп, қыдырып жүретін келеңсіз әдет селтендеп, қыдырып жүретін келеңсіз әдет барын ашына ескертіп, одан аулақ болуды арман етті.

«Тамағы тоқтық, жұмысы жоқтық,

Аздырап алам баласын». - деп жағымсыз қасиеттерден жастарды жиірентірді. [4]

Ол А.С.Пушкин мен М.Ю.Лермонтовты ұстаз тұтты, олардың өлеңдерін, И.А.Крыловтың мысалдарын қазақ тіліне аударды. Мәселен, «Татьянаның хатын», «Онегиннің хатын» аударып қана қойған жоқ, оған ән де шығарды.

1840 жылы М.Ю.Лермонтов Гетенің «Жолаушының түнгі әні» деген өлеңін «Горные вершины спят во тьме ночной» деген атпен аударған болатын. Гетенің бұл өлеңі көптеген ақындарға, композиторларға әсер етті. Ол Абайдың да жүрегіне ұялады. «Қаранғы түнде тав қалғып, ұйқыға кетер маужырап» деп аударды. Сонымен қатар, Абай шығыс мәдениетінен де нәр алды. Фирдоуси, Науай, Низами, Хафиз, Сағди шығармаларына еліктеді.

1995 жылы бүкіл еліміз Абайдың 150 жылдық мерекесін ЮНЕСКО шешімі бойынша әлем болып тойлады. Ұлтымыздың рухани мақтанышы, ұлы гуманист, акын-ағартушы Абайдың ғылыми-педагогикалық мұрасының зерттелуі жайы туралы және Қазақстанда төңкеріске дейінгі педагогикалық ой-пікірдің даму тарихында алатын орны туралы айтқанымызда ұлы ғұлама ойшылдың педагогикалық мұрасын алғашқы зерттеушілер, педагогика тарихы саласындағы көрнекті қазақстандық ғалымдар, педагогика ғылымдарының докторлары, профессорлар Т.Т.Тәжібаев, К.Б.Бержанов, Ә.У.Сембаев, Қ.Б.Жарықбаев, С.К.Қалиев және т.б. ғалымдардың еңбектерін ерекше атап өткен жөн. Ұлы гуманист-ақынның педагогикалық, тағылымдық мұраларының мәні мен маңызы бүгінгі таңда да өміршең, өзекті екендігін дәлелдейді.

XX ғасырдың басында бір кезде Шокан, Ыбырай. Абай көтерген ағартушылық қозғалыстың туын Ахмет Байтұрсынов, Мағжан Жұмабаев, Жүсіпбек Аймауытов, Міржақып Дулатовтар жалғастырды. [17].

Абайдың ағартушылық ой-пікірлерінің маңызы

Абай – Семей өңіріндегі алғашқы мәдени-ағарту ошақтарының ұйымдастырылуына ұйытқы бола жүріп, сол кезегі білім беру жүйесінің көптеген мәселелерімен танысты. педагогиканың қып-сыпына қанықты. Әсіресе екі қоғамдық ұйымның жергілікті кітапханалар мен музейлерді жабдықтауға араластырылуы, соған сай көптеген ғылыми басылымдар мен құнды деректердің жинақталуы көп септігін тигізді.

Абай халықтың үлкені мен кішісіне, ұлы мен қызына, әкесі мен баласына өмірлік қажет еңбек пен адамгершілік, өнер мен білім, өнеге мен тәлім, достық-жолдастық, парыз бен қарыз сияқты қасиеттердің асыл үлгілерін жырмен де, ғажалияларымен де жеткізе білді. Ойыптыл ақынның ағартушылық тұғырлары педагогикалық тұжырымдары негізінен жастарды халқына адал қызмет ететін нағыз азамат – "Толық адам" етіп тәрбиелеу мақсатынан туындаған.

Ұлы ұстаз жан-жақты, кемел тәрбиелі адам ғана "толық адам" санатына қосылады деп есептейді. Ал кемелдікке жетудің тұра жолы — адам бойында имандылық қасиеттердің туындауынан басталады. Тәрбиенің қалған түрлері – адамгершілік, ақыл-ой, еңбек, дене тәрбиесі, бәрі де осындай мұсылмандыққа ден қойған жастың бойына тез үйірмді деп пайымдайды. Ол өз

заманындағы мектеп медреселердің қызметіне көңілі тоймайтындығын үнемі байқатып отырады. Әсіресе, дүмше молдалардың баланы бұрыс уағыздап, теріс жолға салынатынын айта келе, ұстаздың тұлғасын ерекше жоғары қояды, оларға үлкен сеніммен қарайды.[24]

Абайдың ұстаздық ойларының ішінде білімді өмір бойы игеру, оны кітаптан іздеу, өз бетінше оқу, естіп білгенді есте сақтау мәселелері айқын көрініс тапқан. Өз басындағы тәжірибесі болар, Абай әр шәкірттің өзін-өзі ғылым мен білімге жетелейтін жолдарын көбірек сөз етеді.

Нәресте дүниеге келгенде-ақ оның бойында екі құмарлықтың - "тән және жан құмарлығының" бірге болатыны, соның соңғысын - "білсем екен, көрсем екен, үйренсем екен" деп бөледі. Дәл осының өзі ойшылдың педагогикалық көргендігіне айқын мысал. Білімді игерудің нәтижесі үш сапысы - кез келген жаңалықты білудің естуден басталатыны оны түсіну үшін әр шәкірт өзі не оқып, не көруі қажет екендігін, ал содан соң барып қажетті жерді пайдалануды үйрететінін айқындап беріп тұр. Әрі бұл оқуының сапасын анықтайтын білім, білік дағдымен де сәйкес келеді.

Жалпы, ағартушы ретінде Абай білім алу жолын нобайлап айтпайды, оның қалай оқу керек, ал меңгерген білімді қалай өмірде қолданып, жүзеге асыруға болатындығы жөнінде ойлары осы заманғы педагогика тұрғысынан өте орынды, әрі байыпты. Білім шәкіртке сөз арқылы беріледі әрі ақын ретінде Абай көбіне сөз құдіретіне жүгінеді. Білімдіден шыққан сөз талаптыға болсын кездей келе ұлы ақын білімнің нұрлы сырын көруге "Жүрегі-айна, көңіл-оаяу", көкірегінде көзі бар, ынталы, сөзді баяу тыңдайтын шәкіртті іздейді. Ол бұрыннан да ізденгіш. "өз өнері таяу тұрған", сөзді тез ұғатын болса тіпті ғанибет. Абайдың айтқынша, адамның білімге құштарлығы оны тәрбиелі етеді.

Ақын ел қамы үшін емес, өз қамы үшін, елді бірлестіру үшін емес, араздастыру үшін оқитын, оны "я тілмаш, я адвокат болу" ғана жүрген жастарды сынап, ғалым болу үшін ғана емес, сол алған білімін туған халқының мәдениетін, экономикасын, сана-сезімін көтеруге үшін жұмсауға шақырады. Ойшыл ақын ғылымды үйренушілерді екі топқа бөледі. Бірі - білімді ақиқатты тану, азамат болу үшін үйренушілер де, екіншісі - бақастық, яғни бірден өз, артық болу мақсатын көздеушілер. Ақын ғылым жолын қалаған жастарға ғылымды жеке басының қамы, бақастық үшін емес, халқына адал қызмет ететін жан-жақты жетілген, білімді - "толық адам" болып шығу үшін үйренуге ақыл айтып: "үйреніп жеткенше осы да болады ғой деп тоқтамай, үйрене беру керек. Кімде-кім үйреніп жетпей жатып, үйренгенін қойса, оны құдай ұрды, ғибадат болмайды" деп, оларға тынбай талаптануға, үздіксіз үйренуге кеңес береді. Абай қазақ жастарын желөкпе, әр нәрсеге көпсеқызап болмай, өнерлі үйренуге, табиғатты тануға, ғылыми көзқарасқа негізделген тиянақты білім алуға үндеді. Ол оқу-ағарту саласындағы таптық, ұлттық және мүліктік шектеулерге қарсы шығып, оқитудың ана тілінде жүргізілуіне баса назар аударды. Ол жеке адамның қалыптасуына оқу-ағарту ісін ақыл-ой, адамгершілік тәрбиесімен тығыз сабақтастырады. Ақын түсінігінде адамгершілік тәрбиені құрайтын қасиеттер: адам баласын сүйу, адамдардың бір-біріне адал, мейірімді және бірлік, ынтымақта болуы. Ол адамгершілікке баулу да жастардың сол замандағы мінез-құлық ақымақтарын өз бойларынан алшақтатып олардан арылтуға, өзін-өзі тәрбиелеуге өсиет етті. Жасөспірімдердің мінез-құлық, адамгершілік тәрбиесіне ерекше көңіл бөлген Абай:

Адам өзіне-өзі сыншы болу керек: "Егер есті кісілердің қатарында болғың келсе, күніне бір мәрте, болмаса жұмасына бір, ең болмаса айына бір өзіңнен есеп ал". - деген Абай тұжырымы жастардың қоғам алдындағы жауапкершілігін арттырып, олардың бойында өзіне деген берік сенімін қалыптастырады.[13]

"Жаман тату қазады өзіне ор.

Оған сенсең бір күні боларсың қор" - деп жалған достықтың бет пердесін әшкерелеп, жастарды жағымсыз жалған қылықтан сақтандырады. [1] Ақын нағыз адал, шынайы достықтың құдіретті күшіне терең талдау жасайды. Ол - құрбы-құрдас, дос-жолдас болып жүріп, көзі жоқ жерде жолдасын жамандап, келіке ететін екіжүзді залымдарды сынға алып, оларға адал достық пен шынайы жолдастықты қарама-қарсы қояды. Ойшыл ақын жастарды адамгершілікке тәрбиелеу де гуманизм, отаншылдық және интернационализм принциптеріне достықты, әділеттілік пен мейірімділікті негізгі қазық етіп алады. Абайдың ұлттар достығы, интернационалдық тәрбие жайлы ойлары өз халқына деген сүйіспеншілік сезімінен туындайды. Көршілес халықтардың озық дәстүрлеріне, жетістіктеріне үніле қарап, соларды үлгі-өнеге тұтты. Озық ойлы ақыл-ой иелерінің шығармаларын қазақ тіліне аударып, жақсы тәлім-тәрбие үлгілерін батыл насихаттады. Жастарды адамгершілік рухында тәрбиелеп, оларға ғылым мен білімге бастап жолды көрсете отырып, ақын бұл мәселелердің шешімі еңбекте деп білді. Ол еңбектің адам мен қоғам өмірінде алатын қызметіне зор мән берді. Абай шығармалары олардың әр түрлі кәсіпті еркін меңгеруіне ықпал етіп, еңбекті тиімді ұйымдастыру жолдарына баулады.

Абай жастарды еңбекке баулу да күнделікті отбасы тәрбиесіне, ата-ананың жауапкершілігіне ерекше мән берді. Баланың болашағына жауапкершілік алдымен әкеге жүктелетінін ескеріп, әкенің ақылы мен ықпалы болмай адал еңбекке, мағыналы өмірге дұрыс баулу, жас жеткіншектің бойында адамгершілік қасиеттерді қалыптастыру мүмкін еместігін атап көрсетті. Сондықтан баланы ұлағатты азамат - "толық адам" етіп тәрбиелеу үшін ата-аналарының өздерінің сан дәрежеге сай, үлгілі, өнегелі болуын талап етті. Ойшыл ақын әкенің ізгі қасиеттері - оның адамгершілік, еңбек сүйгіштігі отбасы, жарына деген сүйіспеншілік сезімі үй-ішін нұрландырып тұрса, ері ақылды, әйелі мінезді боп, тату болса, үстіндегі үй жұмаққа айналып, бала жақсы мінезге, асыл қасиетке тәрбиелене алатынын атап өтті. Керісінше, ақын өз отбасына суынып, ел кезіп, қылыр-ымпаздыққа салынған, өз үйінің шырқын бұзған, бала тәрбиесіне мән бермейтін әкелерді сынға алады. Абай бала келешегіне қамқоршы ұстазы - әке деп білумен қатар ұрпақ тәрбиелеудегі ананың орнын да ерекше бағалады. Өз анасы Ұлжан мен әжесі Зеренің құшағында болып, қос мейірім бұлағынан сусындап өсуі оның ана қасиетін биік тұғырдан тануына игі әсер етті. Аналық мейірім арқылы берілетін нәзік те пәк адамгершілік асыл қасиетті ерекше қастерлеуді. Ананы өз баласының алғашқы ең аяулы тәрбиешісі деп білді. Қыз баланың тәрбиесіндегі ана тәлімінің ықпалына Абай педагогикалық тұрғыдан жан-жақты таллап жасап, өрелі тұжырымдар айтты. Ол қыз балаларды жұбайлық өмірге балғын шақта, жинақы болып жүріп, тұрмыс құрған соң берекесі кетіп, салақ әйел атануы, әсіресе қарекетсіз өскен бай қыздарының жастайынан еңбекке етене араласпағанынан деп білді. Сондықтан аналарға қыз бала тәрбиесінде ұлттық дәстүрді басшылыққа алуды ұсынады. Халық тәрбиесінде абзал аналар есейе бастаған қыз балаларына іс тіктіріп, үй шаруасына үйреткен. Осындай аналарды Абай қатты құрметтеп, қалынлық ізлеген жігіттерге тәрбиелі ананың қызына көз салуды ескертті. Бойына адамгершіліктің асыл қасиеттерін жинақтаған қыз балаларды болашақ көтерілер шаңырақтың берік қазығы деп есептеді. Болашақ отау құру мәселесінде қыз балалардың ақылды, білімді болуына ерекше мән берді. Ол өзінің қызы Құлбаданның сауатты болуын қолдады. Ең болмағанда хат танып, оқу-жазуды игеру керектігін ескертті, маңайындағы адамдардың қыз балаларының сауатын аштырып, өлең-жыр көшіртіп, ән мен музыкаға баулады. Ол тұрмыс құрар жастарға қалыңдықты көркі мен сымбатына

ғана қарап бағаламай. оның аламгершілік қасиетіне. ішкі жан-дүниесіне. ақыл-парасатына. көргендігі мен тәрбиелігіне көңіл бөлу керектігін ерекше атап көрсетті. Абай болашақ отау құрушы жастарға жұбайлық өмірдің елеулі қиындықтары да болатынын, ол қиындықты жеңуге алдын-ала әзірлеу керектігін ескертті.[24]

Абай шығармаларының жастарды тәрбиелеудегі рөлі

Абай Құнанбаев жастардың жалынды ақылшысы болды. Оның шығармаларының барлығы дерлік ғибратты тәрбиелік сипатта келіп отырады. Абайдың пікірлерінің көпшілігінен-ақ жастарды тәрбиелеу, оқыту жөнінде айтылған методикалық және дидактикалық қағидаларды табуға болады. Мұның үстіне Абай соның бәрін терең психологиялық дәлелдермен баяндайды.

Абай Құнанбаев алам жанының нәзік сыршысы. терең білгіні болды. Өзінің көптеген өлендері ұлы сөз ұстазы адамдардың психологиялық көңіл-күйінің ерекшеліктерін айрықша шеберлікпен аша білуі әлде қалай емес.

Өз шығармаларының көпшілігінде Абайдың қазақ халқының ортасында орын тепкен нағандық пен мәшеулікке қарсы күрескенін жоғарыда айттық. Ол өз шығармаларында халық ішіндегі қарны тоқтарға, қайғысы жоқтарға, рухани азықты ұмықандарға, еңбексіз мал тауып, біреудің есесінен байғысы келетіндерге, тоғышарлық өмірдің, думан-тойдың қызығына белшесінен батқандарға, жағымпаздықпен, жаламен ұлықтардан мақтау алғысы келіп, шен-шекпен құмарларға қарсы күреске аттанды.[24]

Адал еңбектен бойын аулақ салып, өтірік-өсекпен, аста-төкпен өмір сүрген адамдарда акын қатты түйреп отырды: ауылдан-ауылға қыдырып, думан мен сөз қуып жүретін еңбексіз жандарды, ақыл мен адамшылықтан безгендерді, өзі білмей, білгеннің тілін алмай өткен кереғар-кербездерді, сырты бүтін болғанмен іші түтін халыққа қас адамдарды, мақтан үшін, мансап үшін, ұлық болғысы келетіндерді акын өлтіре шенейлі.

Наданға арзан, ақылды құлаққа ілмек.

Ақылсыз шынға сенбей, жоққа сенбек, - дейді Абай.[2]

Ұлы ағартушы өз айналасында болып жатқан барлық әділетсіздікті, өтірік пен алдауды, жаулықты, нағандылық пен қараңғылықты көрді. мұның бәрі қазақ халқын орға жығады. жас ұрпақтардың тәрбиесіне теріс ықпал тигізеді деп білді. ал ұлы ағартушының бап үміті – жастар елі, сондықтан ол халықты әсіресе жастарлы аламгершілік түрғылан тәрбиелеу жолында күресіп, бар дауыспен қараңғылыққа, ескілікке қарсы майданға шықты. Адамгершілік деген ұғым оның әрбір шығармасынан дерлік айқын және күшті түрде көрініп отырады. Ол адамгершіліктің жаулары – дәулетілерді ұлы тілмен түйреп, келсе етеді, ал жастарды өздерін жоғары адамгершілік қасиеттерге тәрбиелеуге шақырады, ал адамгершілік қасиеттер дегеніміз білім алумен, өнімді адал еңбек етумен ғана пайда болады.

Абай нағыз пайлалы еңбек леп ән түрлі колөнерлі егіншілікті және білім алуды, оқуды есептеді. Ақыл – білім алу күрделі еңбек арқылы келеді деп философиялық тұжырым жасады.[15]

Әр алуан айла-шарықпен әуес болып, еңбекке қырсыз қарап жүрген жастарды көріп, ол бұлардың келешегінен қауіптенеді ("Өкінішті көп өмір кеткен өтіп" деген өлеңінен қараныз), сенімі жоқ, серменде, жалқаулыққа, өтірік пен мақтанға берілген, адамдық қасиеттерден ат тонын ала қашқан бозбалаларды қатты шенейді.

Надандарлы Абай терең ойы жоқ, қайраты жоқ, басқанын ақылымен, айтқымен күн көрген, терің сатпай телміріп көзін сатқан, қамсыз, бейшара таяз ойлы адамдар ретінде сипаттайды. "Қайнайды қаның, ашиды жаның, мінездерін көргенде" деп олар үшін өкініш білдіреді. Осы бір арсыз надандар, дейді ол, білім бергісі келген, мінездерін түзегісі келген ақылдан теріс айналады, ондай ақылды салқын тыңдайды. Басында миы жоқ, өзінде ой жоқ адам адамшылық ақылды арзан санайды. Өтірік-өсек тарату, біреуді аяқтан шалып жығу – бұлардың кәсібі осындай дейді Абай. Ол жастарға пайдалы кәсіппен шұғылдануға кеңес береді, мұндай кәсіптің материалдық жағынан да, рухани жағынан да аламға беретін игілігі көп деп біледі. Қастаншыл, жікшіл болма, бос белбеу іссіздіктен, қамсыздықтан бойыннан қашыр, ерінбей еңбек істе – міне ұлы ағартушының айтқандары осындай. Осы жөніндегі ойын ол "Сегіз аяқ" деген өлеңінде былай баяндайды:

... Еңбек қылсаң ерінбей,

Тояды қарның тіленбей

Егіннің ебін.

Сауданың тегін

Үйреніп, ойлап, мал ізде.

Адал бол, бай тап,

Адам бол, мал тап,

Қуансан, қуан сол кезде...

Тамағы тоқтық,

Жұмысы жоқтық,

Аздырар адам баласын,

Таласып босқа,

Жау болып досқа.

Көр болып, құрып барасың,

Өтірік шағым болды ғой.

Өкінер уақытың болды ғой... [4] Абайша айтқанда да, еңбек сүйгіштік – адамгершілік қасиет, сол себепті адам болғысы келген жанның бәрі де адал еңбек істеулері керек. Тек еңбек қана адамды адам етеді, материалдық молшылық жасайлы. рухани қайнат бепелі

Абай былай дейді: "Егер еңбек етпесең – онда сен телмірумен өтесің, қарыныңды да, көңіліңді де жұбата алмайсың. Тек еңбек қана саған абырой мен күрмет әпереді. Еңбекте кірлі жұмыс жоқ, несімен болса да бой тартпа."

Тәуекелсіз, талапсыз мал табылмас.

Еңбек қылмас еріншек адам болмас.

Есек көтін жүсан да мал тауып кел.

Қолға жұқпас, еш адам кеміте алмас.

Қулық, сұмдық, ұрлықпен мал жиылмас.

Сұм нәпсі үйір болса тез тыйылмас.

Зиян шекпей қалмассың ондай істен,

Мал кетер, мазан кетер, ар бұйырмас,
Асаған, ұрттағанға сөз жұбанар,
Еңбек қылмай тапқан мал дәулет болмас,
Қардың суы сықылды тез суалар.

Әралуан колөнершілік, егіншілік пен оқу, білім алу – осының бәрін Абай нағыз пайдалы еңбек деп санайды. Осылармен шұғылдануға жастарды шақырады.[14]

Жас адамдардың бастапқыда әлі таза тұрған, ешнәрсемен кірлемеген жаны әрнеге сенгіш болатынын айта келіп, Абай оларды надандықтың, азғындық пен кеселдің дертті ықпалдарынан сақтап қалуға тырысады.

"Жас өспірім замандас қапа қылды" (1894) деген өлеңінде ақын жастардың бір бөлігінде сабыр, ар жоқ, аял жоқ, өнерлі іске икем жоқ деп мазаланады. "Жамандық, жақсылықпен оған бір бәс" – дейді ол. Олардың пайдалы еңбекке қабілетсіз, біліміне ынтасыз екенін, еңбек емес, еппен тұрғысы келетінін айтады. Өзінің көптеген шығармаларында, әсіресе сүйікті ұлы Әбдрахманның, інісі Оспанның өлімдеріне байланысты жазған өлеңдерінде, "Жігіттер, ойын арзан, күлкі қымбат", "Интернатта", "Сегіз аяқ", "Көзінен басқа ойы жоқ", "Жастықтың оты жалынпап", "Жас өспірім замандас қапа қылды", "Сенбе жұртқа тұрса да қанша мақтап", "Ұяламын дегені көңіл үшін" деген өлеңдерінде және басқаларында, ғақлия сөздерінде Абай патриотизмнің, ерліктің, табандылық пен қайсарлықтың, аламгершіліктің, адалдық пен шыншылдықтың, кішіпейілдіктің, еңбек сүйгіштіктің, білімге құмарлықтың, ақыл-парасаттың ығыздаушысы болып көзге түседі.

Тұған еліне қызмет етуді Абай өз өмірінің басты мағынасы деп білді; тұған елі мен халқының ұлы мұраты үшін ол "махаббат ғадауатпен майдандасқан" зор күреске аттанды.

Абайдың достық туралы пікірлері оның адамгершілік гуманизм идеяларымен тығыз байланысты. Абай адамның бәрі бірдей, оның түсімі, өлімі – бәрі бір. Оларды айырмасы ақылында, мінезінде деп бағалайды; басқа дәулет дәрежемен озым деп бос кеуде керушілік, орынсыз және надандық деп біледі.

Адам өмірінде достықтың зор маңызы бар. Ақын Абай талас-тартыс, ду аралық қатығыс қазақ халқын тоздырады деп білді. Еркіндік иен шындыққа қазақ халқы бір жағадан бас, бір жеңнен қол шығарғандай достықпен ғана жете алады делі ол.

Ол жастарға әліл лостықты, қалтқысыз, бүкпесіз достықты тіледі. Достық – өзара сыйластық, өзара сенім, өзара берілгендік, адалдық деп білді.

Бірақ досты таңдай білу керек дейді Абай, дос дегенін қас болып шығып, өмірлік өкінішке қалып жүрме. Кейбір достар – уақытша дос, ондайлар бүгін дос, өйткені сен жақсы жайдасың; ертең дос емес, өйткені сен тығырықта, сәтсіздік үстінде тұрсың; мұндайлардың достығы – амал достық. Жаман дос – көлеңке, басыңды күн шалса, қашып құтыла алмайсың; басыңды бүлт палса, ізлеп таба алмайсың, сондықтан жылманлыққа сеніп, қапы қалма, бір күнлікті лос леп білме. "Лосы жоқпен сырлас, досы көптен сыйлас; қайғысыздан сақ бол, қайғылыға жақ бол" дейді Абай өзінің 38-ші қарасөзінде.[24] Жаман дос сенің сенімді пайдаланып, өзіңе ор қазады, отқа итермелейді. Тек ары бар, ұяты бар жанға ғана сену керек. Баянсыз дос жөнінде ақын былай деген:

Кей құрбы бүгін тату, ертең бату,
Тілеуі жақындығы бәрі сату.

Көкірегінде қаяу жоқ, қиянат жоқ,
Қажымас, қайта айнымас, қайран тату.

Ақынның өз басы өмірінде дұшпанның айла-амалын көп кездестірді, халық сүйген ақынды халықтың дұшпандары – дәулет иелері көре алмады, оны мерт етуді талай ойлады, сондықтан Абай пасық жандар туралы өлеңдерінде ерекше күймен айтады.

Ақын балалар достығының ерекшеліктері туралы да айтқан. Ол былай деген: балаларда нағыз достық болмайды, олардың достасуы да, қастасуы да оңай. Сондықтан, көбінесе болатынындай, балалардың ұрыс-қағысына араласу, есесі кеткеніне болысу дұрыс емес. Балалар ауыр ой мен қайғыдан аулақ, олар кіммен болса да достаса кетеді. Балалықта қиял жақын болып көрінеді, қуаныш та, қызық та, құмарлық та шектен тыс мол болады. Жалпы адамды ізгілікке тәрбиелеудің ерекше белгілерінің бірі кішіпейілділік деп білді Абай.

Мақтаншақтық – адамның жауы, ол теріс жолға салады. Мақтаншақтық - надандық белгісі. Кішіпейіл болу керек, шеңберден шықпау қажет, артық айтып, семіз шық; азға қанағат қыл – міне Абай кеңесі осындай.

Абай өз шығармаларында бір адамға қажет болатын жақсы өсиеттерді тізіп береді. Ол қасиеттер – адалдық, ақылды іс, батылдық, орынды өжеттік, білмекке құмарлық, ғылымға құнықтық; қайрат-жігердің жастық дәрежеде болуы, ақыл-ойдың егделігі, пікір-ой мен дүние танудың өрістілігі. "Лосқа – жылы көктемдей, жауға – суық аяздай бол" – міне Абай ұраны осындай. Ақын жастарды тәрбиелеуде әдебиеттің, ең алдымен поэзияның көрнекті орын алатынын да айтты. Бірақ поэзияның тәрбиелік маңызы болу үшін оның тек көркем жазылуы жеткіліксіз, ол сонымен қатар әр адамға түсінікті де болып, тілге жеңіл, жүрекке тиіп келуі керек.[27]

Ұлы ақын Абай қараңғылық жайлаған сахарда түнерген түндегі жанған оттай жарқырап, жол көрсетті. Ол нағыз адам мұратын қалыптастырып қана қойған жоқ, сонымен бірге ол осы мақсатқа жетудің шынайы жолын көрсетіп берді. Сондай-ақ ол мұрат пен шындықтың қатынасы туралы ой тербеді. Ойшыл өмірінде мұрат пен шындық әрқашан дәл келе бермейтінін жақсы түсінді. Осыған қарамай ол нағыз адам ұғымынан тым алшақ эмпирикалық өмір сүруші шынайы адамды сын тезіне салды. Нағыз адамды, білімділік, ақылдылық, біліктілік, ғылым сүйгіштік қасиеттер анықтаса, шынайы адам сүйкімсіз, ойлаудан, ғылымнан жырақ. Егер мұраттағы адам иманды, қарызы мен парызын түсінетін болса, шынайы адам келенсіз қасиеттен арылмаған. Егер нағыз алам белсенді қызмет енгеніне апқа сүйей алса, ал шынайы адам жалқау, іссіз, жатыпшыер. Міне, сондықтан Абай шынайы өмір сүруші адамды, замандастарын жан-жақты әшкерелеуді, сынауды адамзаттық парыз санады.

Абай Құнанбайұлының қара сөздері

Көркем қара сөз қазақтың жазба әдебиетінің тарихында Алтынсариннан басталады. Публицистиканың алғашқы негізін қалаушы Шоқан болса, оны одан әрі дамытушы – Абай. Абайдың қара сөздері – көркем әңгіме емес, даналық сөздер, мақала, ғылымдық, философиялық шолулар. Сөйтіп ол өзінің көзқарасын, дүниетануын қара сөзбен де кейінгілерге қалдырып кетті.

Бірақ Абайдың кара сөздерінің өзінше ерекшелігі бар. Оның сөйлем құрылысы да басқашалап болып келеді. Сөздерінің көлемі аз болса да, мағынасы терең. Көпшілігі-ақ сұрау-жауап, не өзімен-өзі кенесу болып құрылады. Бұл - батыс, орыс елдерінің ұлы адамдарының көп қолданған әдісі. Ғылым, көркемөнер, тағы басқа мәселелер туралы өз көзқарастарын айтқанда, олар осы әдісті пайдаланған. Түбі сонау ескі гректердің философияларында жатыр. [24]

Абайдың кара сөздері мен өлеңдеріндегі идеялар бір-біріне қабысып отырады. Әйтсе де оның кейбір кара сөздерінде өлеңдерінде жоқ тақырып, тіпті кейбір қайшылықтар да кездеседі. Бұл еңбектерінің көпшілігінде бұрын қозғалмаған, тың соны пікірлерді қозғайды. Өз кезіндегі ақындардың ешқайсысының басына келмеген әлеуметтік зор мәні бар мәселелерді сөз қылады.

Абайдың кара сөзді, өлеңді қатар қолдануы таңғаларлық нәрсе емес. Өйткені ол өз заманының мәдениетті аламы болды. Сондықтан дүниеге өз көзқарасын кейінгілерге жазып қалдырып кетуді азаматтық борышым деп білген. Өз елін өзгелердің қатарына жеткізуге, дұрыс жолға салуға көңіл бөлген Абай өзінің бұл мәселеге не үшін кіріскендігі жайлы: «Ақыры ойлады, осы ойыма келген нәрселерді қағазға жаза берейін, ақ қағаз бен кара сияны ермек қылайын, кімде-кім ішінен керекті сөз тапса, жазып алың, я оқысын, керегі жоқ десе, өз сөзім, басқада ешбір жұмысым жоқ», - деп, өз ойын, өзінің өмірге көзқарасын кейінгілерге жазып қалдыруға бел буады.

Абай - лана акын. Әрбір лана алам қай кезде болсын, өмірлі, өз айналасын бақылай отырып, одан өзінше қорытынды шығарады, өмір туралы аз сөзге көп мағына сыйғызып, өз көзқарастарын кейінге қалдырады. [8]

Абайдың кара сөздерінің жалпы саны - қырық бес. Бірақ өте қысқа, кейбір кара сөздері бір бет, жарты беттен құралады. Солай бола тұрса да, әрқайсысы өз кезіндегі әлеумет өмірінің ең керек еткен күрделі мәселелеріне арналған. Көп әңгімелерінің өзінше тақырыбы, өзінше идеялық мазмұны болғандықтан, бөлек әңгіме болып саналады. Бірақ бұл айтылғандардан оның кара сөздерінің ішінде мазмұны жақтарынан өзара жақындық жоқ деген ұғым тұмауы керек. Оның кейбір әңгімелері кейде тақырыбы, кейде мазмұны жағынан бірін-бірі толықтыра түседі. [13]

Абайдың "Жетінші сөзінде" ұшырасатын "жанның тамағы" деген күрделі философиялық ұғым бар. Оны Абай біздің санамыздан тыс өмір сүретін объективті дүниенің санада сәулеленуі нәтижесінде пайда болатын ғылым, білімнің жинақталған қоры ретінде қарайды. Осы себептен де Абай: "... құмарланып, жиған қазынамызды көбейтсек керек, бұл жанның тамағы елі" — деп қайыпа түсінік беріп отыр.

Абайдай ұстаз ақынның бұл "Жетінші сөзде" көздеген мақсаты адамның бойында тұра пайда болатын жан құмары арқылы өз ұрпағының санасына тек қана жанның пайдалы тамақтарын сіндіру еді. Міне, Абайдың ағартушылық көзқарасының тамыр алған бір саласының қайнар көзі осы жақта жатыр.

Абай бұл бағыттағы ойларын өзге сөзбен "Ғылым таппай мақтанба" сияқты өлеңдерінде айтқан. Мұнда ол "жанның тамағы туралы" ұғымды өз заманының түрғысынан келіп, "алам болу" үшін қажет көп кепектермен ауыстырады. Ақын толық адам болу туралы өзінің жүйелі де қалыптасқан көзқарасының тезисін ұсынады. Онысы:

Адам болам десеңіз...

Бес нәрсеге асық бол,

Бес нәрседен қашық бол...—

деген жолдар да жатыр.

Ақынның бүкіл шығармаларындағы негізгі бір тұтас тақырыпта өзекті идея болған.[25]

Абайдың пікірінше, ішкі рухани қазынамыздың мольғуы тікелей өзіміздің қолымыздағы іс. Осы рәуішті пікір Абайдың "Он тоғызыншы сөзінде" де қайталап алады. Абайдың дүние танымы бойынша сананың, ақылдың пайда болуы күнделікті өмір тәжірибесінің нәтижесінен ғана туындайтын табиғи құбылыс. Сондықтан да Абай "Он тоғызыншы сөзінде": "Адам ата-анадан туғанда есті болмайды: есітіп, көріп, ұстап, татып ескерсе, дүниелегі жақсы, жаманды таниды-дағы, сондайдан білгені, көргені көп болған адам білімді болады. Естілердің айтқан сөздерін ескеріп жүрген кісі өзі де есті болады... Сол естілерден есітіп білген жақсы нәрселерді ескерсе, жаман дегеннен сақтанса, сонда іске жарайды, сонда адам десе болады",— деп жоғарыдағы өлең үзіндісіндегі ойын осы сөзінде одан ары кеңіте отырып дамытатынын көруге болады.

Абай кара сөздерінің жалпы санының ұғыну үшін оның бірнеше сөздеріне тоқталамыз. Мысалы. «Жетінші», «Отыз бірінші», «Он тоғызыншы» сөздері ілім-білімді, оны қалай игеру жөніндегі ақынның ой-пікірін аңғартады.

Өзінің «Жетінші сөзінде»: «Жас бала да анадан туғанда екі түрлі мінезбен туады: бірі - ішсем, жесем, ұйықтасам деп туады, бұлар - тәннің құмары, бұлар болмаса, тән жанға қонақ үй бола алмайды һәм өзі өспейді, қуат таппайды. Біреуі - білсем екен демектік, не көрсем, соған талпынып, жалтыр-жұлтыр еткен болса, оған қызғыға аузына салып, дәмін татып қарап, тамағына, бетіне басып қарап, сырнай-көней болса, лавсына ұмтылып, онан ержетіңкірегенде ит үрсе де, мал шуласа да, біреу келсе де, біреу жыласа да тұра жүгіріп, «ол немене», «бұл немене» деп, «ол неге үйтеді», «бұл неге бүйтеді» деп, көзі көрген, құлағы естігеннің бәрін сұрап, тыныштық көрмейді. Мұның бәрі - жан құмары. Білсем екен, көрсем екен, үйренсем екен деген. [25]

Дүниенің көрінген һәм көрінбеген сырын түгендеп, ең болмаса дендеп білмесе, адамдықтың орны болмайды. Оны білмеген сон, ол жан алам жаны болмай, хайван жаны болады», - дейді.

«Естілген нәрсені ұмытпастыққа төрт түрлі себеп бар: әуелі, көкірегі байлаулы берік болмақ керек. Екінші, сол нәрсені естігенде, я көргенде ғибратлану керек, көңілденіп, тұшынып, ынтамен ұғыну керек. Үшінші, сол нәрсені ішінен бірнеше уақыт қайтарып ойланып, көңілге бекіту керек. Төртінші, ой кеселді нәрселерден қашық болу керек. Егер ой кез болып қалса, салынбау керек. Ой кеселдері: ұайымсыз, салғырттық, ойыншы-күлкішілдік, я бір қайғыға салыну, я бір нәрсеге құмарлық пайла болу секілі. Бұл төрт нәрсе - күллі ақыл мен ғылымды тоздыратуғын нәрселер».

Абайдың бұл әңгімелерінің кім үшін болса да, тәрбиелік мәні зор. Әйтсе де білімге ұмтылушы жастар үшін айрықша құнды. Өйткені ғылым да, өнер де жастар үшін. Адамның қолын бақытқа жеткізетін ілім-білімді игеру де жастардың ғана қолынан келетін іс. Қартайған адам қанша ұмтылса да, өндірісі аз болмақ. Сондықтан білімге ұмтылған жастар ұлы ақынның бұл айтқандарын берік есте сақтауы қажет.

Абайдың «Алтыншы», «Сегізінші», «Он бірінші» сөздері жоғарғы ілім-білімге ұмтылуға бөгет жасайтын надандық, мақтаншақтық мінездерді шенеуге арналады. «Бірлік, тірлік» деген сөз ұғымдарының мәнін аша келіп, «Алтыншы сөзінде» Абай: «Бірлік - ақылға бірлік, малға бірлік емес», - десе, сол әңгімесінің екінші жерінде: «Бірлік алды - тірлік» дейді. Ол қай тірлік? Ол осы жан кеудеден шықпағандық па? Жоқ, ондай тірлік итте де бар... Жанын қорғалап жаудан қашып, қорқақ атанып, еңбек қылудан, қызмет қылудан қашып, еріншек атанып, ез атанып, дүниеде

әлгі айтылған ырысқа дұшпан болады... Тірлік олар емес, көкірегі, көңілі тірі болса, соны айтады, өзін тірі болсаң да, көкірегің өлі болса, ақыл табуға сөз ұға алмайсың. Ал еңбекпен ерінбей мал табуға жігер қыла алмайсыз.

Кеселді жалқау, қылжақ бас,

Өзір тамақ, әзір ас,

Сыртың пысық, ішің нас,

Артын ойлап уялмас. -

болып жүріп, тірімін деме, онан да алла жіберген ақ бұйрықты өлімнің өзі артық», - дейді. Ұлы ақын осы пікірін «Үшінші», «Он бірінші» сөздерінде де толықтырып, ұштай түседі. Мал үшін ар-намысын сату, біріннің үстінен бірі арыз беріп пәлелеу, ауызбірліктің болмауы тәрізді мінездердің бәрі де надандықтан, мәдениетсіздіктен, жалқаулықтан, еңбексіздіктен туатынын дәлелдей келіп, ақын өзінің оқырмандарын бұл мінездерден қашық болуға тәрбиелейді. Бұл әңгімелердің идеялық мазмұны да, кейінгі ұрпақтар үшін құндылығы да осында.

Ұят - адам болған жерде бола беретін мәңгілік нәрсе. Қандай қоғам болса да, әдеп, әркен, мінез-құлық, жүріс-тұрыс іс-әрекеттердің сол қоғам құрылысының заңына бағыныңқы белгілі бір нормасы (өлшем-шегі) болады. Сол нормаларды бұзу - ұят. Кейде ұяттың жалпы адам баласына ортақ түрі болмақ. Қай халықты алсақ та, ұятқа үлкен мән берген. Діншілдер, тіпті ұяттың бір жағын дінге тіреп, ұятты сақтауды парыз дәрежесіне дейін көтерген. «Қазақта «Ұят кімде болса, иман сонда» деген мақал да ұятқа үлкен мән бергендігін көрсетеді. Ұятсыздық – өмірдегі ең бір сұрқия қылық. Сондықтан да ұлы ақынымыз Абай бұл мәселеге айрықша көңіл бөліп, ұрпақтарының ар-ұяттарын таза сақтауын арман еткен. Бұл әңгімесінің күні бүгіннің өзінде де тәрбиелік мәні зор.

Абайдың кейбір қара сөздері қазақтың мақал-мәтелдерін талдауға, мәнін ашуға арналады. Мысалы, «Бесінші сөзі», «Жиырма тоғызыншы сөзі». Бұл сөздерінде ақын қазақтың мақал-мәтелдерінің ішіндегі ең теріс дегендерінің, жақсылыққа емес, жамандыққа тәрбиелейтіндерінің астарлы сынын ашалай. [25]

«Мал - адамның бауыр еті», «Түстік өмірің болса, күндік мал жи», «Малдың беті жарық, малсыздың беті шарық», «Ердің малы елде, еріккенде қолда», «Өзінде жоқ болса, әең де жат», тағы басқа мақалдарды келтіреді де, оларға төмендегіше талдау береді.

«Бұл мақалдардан не шықты? Мәлім болды: қазақ тыныштық үшін, ғылым үшін, білім үшін, әділет үшін қам жемейлі екен, бірақ мал үшін қам жейлі екен, бірақ бап білгені малшыларды аллап алмақ, яки мақтап алмақ екен, бермесе, оныменен жауласпақ екен. Малды болса, әкесін жаулауды да ұят көрмейді екен. Әйтеуір ұрлық, сұмдық, тіленшілік, соған ұқсаған қылықтың қайсысын болса да қылып жүріп, мал тапса, жазалы демесек керек», - дей келіп, «Жиырма тоғызыншы сөзінде»: «Қазақтың мақалдарының көбінің іске татырлығы да бар, іске татымақ түгіл, не құдайшылыққа, не адамшылыққа жарамайтұғыны да бар. Әуелі «Жарлы болсаң, арлы болма», - дейді. Ардан кеткен сон, тірі болып жүргені құбысын. «Қалауын тапса, қар жаналы». «Сұрауын тапса, алам баласының бермейтіні жоқ» деген - ең барып тұрған құдай ұрған сөз осы. Сұрауын табамын, қалауын табамын деп жүріп, қорлықпен өмір өткізгенше, малды не жерден сұрау керек, не терден сұрау керек қой... [24]

Абай өлеңдеріндегі нақыл сөздер

Қазақтың ескіден келе жатқан ауыз әдебиетін алсақ, үлкен бір саласы болып саналатын тұр ақыл, нақыл сөздер деуге болады. Күні бүгінге шейін бұл екеуі қосылып, бірнеше рет қазақ тілінде кітап етіліп шығарылды. Бірақ олардың ешқайсысында айтуға тұрарлықтай бұл мәселелерге талдаулар берілген емес. Халық әдебиетіндегі аз сөзбен көп мағына беретін қысқа-қысқа терең мағыналы сөздерді нақыл сөз, не мақал-мәтел деп атап, жинап бастырумен ғана қанағаттанып келінді.

Бізше, күні бүгінге дейін «мақал-мәтел», «нақыл сөз» делініп келген, не олай деп айтылынбаса да, сол тектес сөздерді мағынасына, құрылысына қарап ақыл сөздер (дидактикалық сөздер), нақыл сөздер (афоризм) деп екіге бөлу керек тәрізді. Мақал-мәтелдер өздерінің мазмұнына қарай, кейбіреулері ақыл сөздер тобына, кейбіреулері нақыл сөздер тобына жатуға тиісті. Бұл екеуінің айырмасы қайсы? Бізше, бірі өмірді танытады. Екіншісі, өмірге жетектейді.

Ақыл сөздер – халықтың кейінгілерге қалпырған өсиет-ақылы, өмір –тіршіліктеріне жетекші басшылық. Сондықтан оның мағынасы ашық, ұғуға жеңіл, көпшіліктің бәріне түсінікті, аз сөзге көп мағына сыйғызып, көркемдеп айтылған үгіт-насихат.

Нақыл сөздер дегеніміз – үлкен ой, терең пікірге құрылған өмір туралы айтылған ел санасының қорытындысы. Ашы мен тұщы, алыс пен жуық, жақсы мен жаман – осылар сықылды өмірдің әртүрлі жақтарын ой елегінен өткізіп, олар жөніндегі халықтың шығарған үзілді-кесілді өкімі, өмірдегі әр алған құбылыс, іс-әрекеттерді өзінше әбден бақылап, сынай келе, «қатесіз», өмірде тап солай болатындығына көздері жетіп, өмір шындығына айтқандары дәл келетін етіп кейінгі ұрпаққа қалдырған халық даналығының сәулесі, ой түйіні.

Нақыл сөз мағына алғанда, ақыл сөз тәрізді, мынаны істе, жақсы, ананы істеме, жаман демейді, өмірдегі өзінің көргенін, сезгенін, бақылағанын қорытып айтады да қояды.[9]

«Жаманға жүзің салма,

Малды екен деп.

Жақсыдан қолыңды үзбе,

Жарлы екен деп».

(ақыл сөз)

«Өнерлі жігіт өрде озар,

Өнерсіз жігіт жер соғар».

(нақыл сөз)

Алтынғысынла аламның кімнен қаппып кімнен қол үзбев кепектігін айтса, сонынла ол жоқ. Өнерлі жігіт пен өнерсіз жігіт туралы өзінің бақылай келе қорытқан пікірін айтады. «Мынаны ал, ананы алма» демейді. Оқушы, тыңдаушы өзінше ойлап, өзінше түйюлері керек.

Ақыл, нақыл сөздердің не әдемі, не терең мағыналы түрлері Абайдың өз өлеңдерінде де көп. Табиғатты, ел өмірін, сүйіспендік, өнер, ғылым, тағы басқа өмірдің әртүрлі саласына арналған ақынның жай, көркем, сұлу лирикаларымен

қатар. өз кезіндегі шет көрген мінез-құлықтарды қатты сынаған ұлы сатирашымен қатар. өз кезіндегілерге сабақ кейінгілерге үлгі ретінде айтқан өлеңдер де Абайда аз емес. Бұл өлеңдердің идеялық мазмұны, характері ақыл, нақыл сөздерді керек етті.

Бұл келтірілген үзінділерде ақын өнер, ғылым, еңбек, достық, қастық, әділдік, өсек, өтірік, жауыздық, рахымшылық, талап, ұят, ар, тағы басқа бірнеше нәрселердің бетін ашып, не нәрсені адам қасиет біліп үйрену, не нәрседен қашу керектігіне басалқылық жасап. даналық ақыл берелі. Осылар тәрізді өмірдің әр саласын алып. аз сөзге көп мағына сыйғызып, жұртшылыққа айтқан Абайдың өнегелі сөзі, үлгілі өсиеті көп. Мысал үшін осы келтіргендеріміз де жеткілікті. Сондықтан оның нақыл сөздерінен бірнеше үзінділер келтірелік.

Нақыл сөздер:

«Екі кеменін құйрығын
Ұста, жетсін бұйрығын»
[2]

«Азат басың болсын құл,
Колдан келмес іске ұмтыл».
[4]

«Берекелі болса ел -
Жағасы жайлау. ол бір көл.
Берекесі кеткен ел -
Суы ашыған батпақ көл...»
[16]
«Жарлылық, жалыншты жалтақ көздік,
Сүйкімді икемі жоқ, шалдуарлық...»
[16]

Ақыл, нақыл сөздерді мәдениетті биік сатыға көтерген қазақ тарихында бірінші ақын Абай болды. Оның даналығы, үздік суретші таланттарының үстіне, әрі өз елінің, әрі шығыстың, орыстың мәдениеттерімен қаруланған адам болуы өзіне шейінгі қазақ әдебиетіндегі ақыл, нақыл сөздердің үлгілерін мазмұны жағынан да, түрі жағынан да философиялық ұғым дәрежесіне жеткізді.

«Осыны оқып ойлай бер, болсаң зерек,
Еңбекті сат, ар сатып неге керек.
Үш-ақ нәрсе адамның қасиеті:
Ыстық қайрат, нұрлы ақыл, жылы жүрек...»
[16]

«Ақыл мен жан - мен өзім, тән менікі,
«Мен» менен менікінің мағынасы екі.
Мен өлмекке тағдыр жоқ әуел бастан,
Менікі өлсе, өлсін, оған бекі...»
[16]

Бұл келтірілген үзінділердегі өмірге көзқарас, дүниетанушылық ой-пікір, оларды айтып беру үшін қолданылып отырған сөз, образдар жоғарғы ауыз әдебиетінен келтірілген «елу жылда ел. жүз жылда қазан», «ет жақсысы - қазы, ит жақсысы - тазы», «жалп-жалп еткен жапалақ жабы жерге қонбайды» немесе:

«Арғымақ жабы көрінер,
Аса шауып буланса,
Айдын көл батпақ атанар,
Айдыны құрып суалса.
Бәйтерек сабау көрінер,
Жапырағы түсіп құраса», -

дегендей емес, мәдениетті философ ойшылдардың өмірді тану, өмірге көзқарас, өздерінің терең ой, кесек пікірлерін айтуда қолданатын «мен» («я»), «Единица», «Ноль» («герой, толпа»), «Ақыл» мен «сезім», «ерік» (разум, чувство, воля) міне. осылар болды. «Тотықұс түсті көбелек» өлеңінде өмірде өзгермейтін нәрсе жоқ. барлығы өзгеріп отырып алы деген кәдімгі философиялық категорияның бірін Абай өз өлеңінде сол ұғымды бере аларлық сөз тауып, философиялық ойды сол өзінің дәрежесінде оқушыларына жеткізе білген. Мұндай пікірлерді түсіндіруге бұрынғы әдебиеттерде қолданылатын байырғы сөз, сөйлемдерден өзгеше жаңа сөз, жаңа сөйлем құрылыстарымен айтып береді. Бұрынғы әдебиеттердегі өмірді тану, өмірге көзқарастарды көрсететін өлең-жыр, әртүрлі тақпақ, билер сөзін алсақ, қаншама терең лесек те мәдениеті әлі ер жетпеген сәбилік дәрежесін көрсетсе. Абайдың бұл топқа жататын сөзлеуінің бәрі де зор мәдениетке еріскен, өмірді кеңнен шолып, терең түсінген философиялық үлкен ой-сананың жоғарғы мәдениеттік сатыдағы дәрежесін көрсетеді.[24]

Қазақ әдебиетінің тілі Абайға шейін бұл дәрежеге жете алған жоқ еді. Бұған жеткізген де, бұл жөнінде әдебиет тіліне зор өзгеріс жасап, дамытып, ілгерілеткен де Абай болды.

Абайдың өзіне шейінгі ақыл, нақыл сөзлеумен бірлігі жоғарғы айтылғанлар болса. ерекшелігі - осы сонғы айтылған ойлау, өмір тану шегін шын мәніндегі философиялық дәрежеге жеткізіп, оның қазақтың өз тілі, өз сөзі арқылы айтып беруге болатындығын айқындау. Бізше, бұл - қазақтың әдеби тілін дамытудағы ұлы ақынның ұлы еңбектерінің күрделі бір саласы.

Абай нақыл сөздердің тәрбиелік мәні

Қазақ халқы өмірдің әр түрлі жақтарын қамтыған ақыл сөздер мен нақыл сөздерге бай.

Ақыл, нақыл сөздердің не әдемі, не терең мағыналы түрлері Абайдың шығармаларында да көп. Абайдың ақыл мен нақылдары ақын шығармашылығының елеулі саласы. өлеңдерімен мазмұнлас. идеялас. бірін-бірі толықтыра түсетін маңызды шығармалары. Сонымен бірге, әдеби жаңа түр, алғаш көрінген проза, публицистика. Ақынның тереңнен толғаған озық ойларының шынайы туындысы. Өлеңдерін туғызған тарихи әлеуметтік жағ-дайлар қарасөздің тууына да себепкер. Ол – нақыл сөздерінде де, қарасөздерінде де өмір шындығын, халықтың арманын, болашақ қамын көздеген жазушы. Өзі айтқандай: "Қыранша қарап Қырымға, мұң мен зарды қолға алды, Кектеніп надан, зұлымға, шиыршық атты. толғанды"[14].

Абай өз сөздерін халықтық терең идеяға құрып, оған көркем түр бере түзеп, тындаушыларын да түзеуге шақырады. Ол қандай шығарма жазбасын, бәрінде де түр қуаламай, мазмұнға ерекше мән беруді мақсат тұтты.

Абай барлық шығармаларында қайшылығы шиеленісіп жатқан қоғам құрылысын бейнелейді. Оның шығармаларындағы өзекті тақырыптың бірі –білімге шақыру. Осы жолда ағартушы қаламынан өнер-білімге қатысты мол нақыл сөз туған.

Ақынның бұл өнер-білімге қатысты нақыл сөздерін де үлкен философиялық түйіндеулер бар. Олардың оқушылар дүниетанымын, өмір тануын қалыптастыруда қызметі мол.

Мысалы: "... Ғылым бағу жоқ, ғылым бағарға да, ғылым сөзін сөйлерге де адам жоқ; білгенінді кімге үйретесің, білмегенінді кімнен сұрарсың. Елсіз-күнсіз де кезмені жайып салып, қолыңа кез алып отырғаныңның не пайдасы бар?" - дейді Абай. Соған дүниенің қарашы тереңде күнделікті тіршілік қамы, жазғы мал өрісі – жайлау үшін, қысқы мал тебіні – қыстау – ықтасын үшін, осы екі қамға тоғысау ел таллау құралы – надан, солып билік – мансап үшін алыс-жулысты жүргені дау шар, бодау-барымға, ұрлық-зорлық негізгі әрекет-кәсіп болған; ғылымнан да болашақ жайы туралы саналы ойдан жұртта қалған жоқ. Қазақтың даласының соншалықты артта қалғандығы – надандығы, "надандық- ғылым-білімнің жоқтығы" - деп осы надандықпен күреске түсті. Мұны өзінің алдына үлкен бағдарлама, зор мақсат етіп қойды. "Мақсағым – тілге ұстартап өнер шашпақ, наданның көзін ойып, көңілін ашпақ", – деген нақыл сөзі осы жолда туған оның жастарға ең алғашқы айтатын ақылы – талапты болу. Ол:

Пайда ойлама, ар ойла,

Талап қыл артық білуге!!! – дейді де, осы талап қыл деген сөзін,

насихат сөздерінде кеңейтіп былай дейді: "Білім-ғылым үйренбекке талап қылушыларға әуелі білім керек. Талаптың өзінің біраз шарттары бар, оларды білмей, іздегенмен табылмас. Әуелі білім-ғылым табылса, ондай-мұндай іске жаратар едім деп, дүниенің бір қызықты нәрсесіне көпек бола елі леп ізлемесе керек. Адамның көңілі шын мейірленсе, білім-ғылымның өзі де адамға "мейірленіп, тезірек қолға түседі". [20] Абайдың:

Дүние де өзі, мал да өзі,

Ғылымға көңіл берсеңіз – деген нақыл сөзі білім-өнердің кілті, өнер білім: мағыналы өмір деген пікірді айтады.

Ақын қазақтың бұл күнге дейінгі ғылымсыз тіршілігін санатқа қоспай "Ғылымсыз дүние жоқ", – деген берік байлам жасайды.

Ақынның нақыл сөздері өнер-білімді күрделі мақсат үшін үйрену керектігін, жеке болымсыз себептер үшін үйрену ұзаққа бармайтынын аңғартып отырады: "Білім-ғылымды бір нәрсеге себеп қана үшін үйренсең, білімге деген көңілің мейірімді, асырап алған шешенің мейірімсіз сияқты болады."

Еңбекке үндеу – ақынның ең сүйікті тақырыбы. Оның нақыл сөздері өз халқын болашақ жарқын тіршілікке бастайтын еңбек туралы насихатқа толы. Абай:

Еңбек қылмай тапқан мал дәулет болмас,

Қардың суы секілді тез суалар. - дейді.

Еріксіздік – бойға қорлық қана емес, өміріңнің өзі де бір баянсыз, берекесіз күйге келеді. Мұндай күйге түскен адам дүниеде жоқпен тең.

Абайдың адамгершілік тақырыбында айтылған нақыл сөздерінің жастардың рухани дүниесін тәрбиелеуде ерекше маңызы бар.

"Адамшылықтың алды – махаббат, әділет, сезім". Абайда бұл үшеуі бірлікте, олар жеке-жеке күйінде жарамсыз. "Әділет-ізгіліктің анасы", "Кімде әділет жоқ болса, оның ұяты да жоқ". Ал ұят жоқ жерде, туыстық, бауырмалдыққа, махаббатқа орын жоқ. Себебі – ұят тоқтық барша адамгершілік қарыздарлық нормаларына сенімді жоғалтады. "Кімнің ұяты жоқ болса, оның иманы жоқ". [24]

Адамды ұят келтіретін барша жөнсіз істерден сырт ұстайтын, оған жібермейтін күш - адамның өз бойындағы ұстамдылық. Бұл болмаса, ақын қанша сезініп тұрғанмен, адам баласы ұят келтіретін қылықтан құр қалмайды. Әрине, ұятты сезінуге ақыл керек, егер ақылдың көзін қайратсыздық, әділетсіздік, жігерсіздік, байлаусыздық бүркеме, ақылды кісінің де адамшылығын бұзылады.

Сол үшін де Абай: "Адам баласының көбі ақылсыздығынан азбайды, ақылды сөзін ұғына аларлық жүректе жігер, қайрат байлаулықтың жоқтығынан азалады" - дейді.

Адамгершіліктің бір сипаты достық. "Кімде достығың болса, достық достыққа шақырады", "Тіршілікте, өсіп-өну жолында адамның талап қылып ізденер қарызды ісінің алды -дос көбейтпек." Ал бұл үшін адам баласының жүрегінде адамға деген ізгі тілек жатуы керек: "Жүрегі жұмсақ білген құл шын дос таппай тыншымас". Өмірде бірінші керек нәрсе осы болмақ.

Нақыл сөздер Абайдың қапа әңгімелерінен де кездеседі. Ғылымға акалемиясының Қазақ филиалы 1940 жылы бастырған (I томдында) "37-ші сөз" деген атпен басылған қапа әңгімесінде 24 түрлі нақыл сөз бар. [25]

Үлкен ойға орайлы сөз тауып, ақыл нақыл сөздерді мәдениетті биік сатыға көтерген қазақ тарихында бірінші ақын Абай болды. Оның даналығы үздік суретші таланттарының үстіне әрі өз елінің, әрі шығыстың, орыстың мәдениеттерімен қаруланған адам болуы, өзіне дейінгі қазақ әдебиетіндегі ақыл, нақыл сөздердің үлгілерін мазмұны жағынан да, түрі жағынан да философиялық ұғым дәрежесіне жеткізді.

Адам мен табиғаттың бірлігі тақырыбын орыс поэзиясынан ала отырып, Абай қазақ өмірімен байланысты кең дамытты. Бұдан, "Ақын неғұрлым данышпан болса, соғұрлым табиғатымен терең аралысып, оны құшағына тұтас қамтып алады. Сөйтіп, бізге табиғатты өмірмен барынша байланыстарға кетеді" деген В. Белинский сөзінің шындығы көрінеді. [12]

Адам-табиғат - қоғам проблемасының көтерілуі. Абайдың табиғат арқылы саяси-әлеуметтік, қоғамдық мәселелерді көтергенін, табиғатты жанды дүниенің өмір сүрер қайнар көзі, тіршіліктің анасы дәрежесінде көрсете білуіне көңіл бөлу керек.

Ақынның жылдың төрт мезгілін тұтастай жырлап, туған Отаны, даласының өлмес, өшпес бейнесін, бай да сұлу көрінісінің ғажап бейнесін, бай да сұлу көрінісінің ғажап бейнесін жанды дүниемен атастыра отырып жасағанына ерекше көңіл аударып, Абайдың данышпан суретші-ақын екендігіне тоқтау, лирикалық кейіпкердің әр түрлі сезіміне көңіл қою керек.

Бұл сезімдердің барлығы-елін, халқын сүйетін ақынның сол халық қамы, ел тағдырын ойлағаннан туатынына ерекше назар аудару керек. Табиғат лирикаларында да ақын-әділет үшін күрескер, адамшылық туын биікке ұстаушы. Орыс әдебиетінің әсері, ақынның өзіне тән жаңалығы, жалпы әдебиетте табиғат лирикасына қосқан үлесі.

Қазір санамызда "экология" деген түсінік бар. Қазақша айтқанда, қоршаған ортаны тазалығы. Сү таза болсын! Жан-жануар мен өсімдікті қорламайық! Кейінгі ұрпаққа табиғатты таза жеткізейік! Міне осы табиғатты қорғау дәстүрі Абайдың көптеген шығармаларында насихатталады. Мұғалім оқу-тәрбие процесінде, табиғатты қорғау дәстүрін оқушыларға Абай өлең-дерін оқу арқылы түсіндіріп, оқушыларға эстетикалық, экологиялық тәрбие беру керек екендігі айтпаса да түсінікті. Абайдың табиғат лирикасы – оқушыларды туған табиғатқа қамқорлық жасауға тәрбиелейді.

Табиғатқа немқұрайлы қарау, онымен санаспау – ана сүтін ақтамағанмен пара-пар. Адам баласы табиғаттың ең ұлы перзенті болумен бірге, ең ұлы қамқоршысы да екенін ешқашан естен шығармауымыз керек. [21]

Абай "Адам мен Табиғат" деген мәңгілік тақырыпты асқан зор мәдениет тұрғысынан қарап шешеді. Абай өз өлеңдерінде табиғат пен адамды байланыстыра суреттейді. Міне, Абайдың өлеңдерін жас ұрпаққа танытуда ұстаздар, "Адам мен Табиғат" бірлестігін биік шыңға ұрандай етіп көтеругі керек. Табиғатты Абайдай сүйеге үйретіп, оны қорғауға шақыруға тиісті. Сонда ғана, қоршаған ортаны қорғап қала аламыз деп ең үлкен қоғамдық рухани байлықтың азая бастауын ешбір табиғи қазына байлықтың молдығына алмастыруға болмайды. Бұл жердің үлкендігі халықтың рухани мәдениетінің үлкендігіне кепіл бола алмайтындығына немесе халықтың ұлылығы сананың аз-көптігімен өлшенбейтіндігіне ұқсас нәрсе.

Абай Құнанбаевтың өлеңдерін, қара сөздерін, нақыл сөздерін қазақ әдебиеті пәні оқу процесінде қолдану әдістері

Әдебиетті тереңдетіп оқытудың мақсаты мен міндеті – оқушылардың жеке бас ерекшелігіне қарай қабілетін аша отырып, дифференциалды түрде осы пәнді теориялық әрі практикалық жағынан тереңдету, сөйлесу, жазу мәдениетін жетілдіру, өзіндік ой-пікірін дамыту. Тереңдетіп оқытудың мәселе болғандықтан, көп ізденісті қажет етеді де, терең білім жолында шығармашылықпен барынша жұмыс істевлі талап етеді.

Мектепте қазақ әдебиетін оқытуда Абай Құнанбаевтың шығармаларының маңызы зор.

Оқушылардың қазақтың ұлы ақыны Абайдың шығармаларын танып білугі, бастауыш сыныптарда басталып, жалғасын 5-сыныптан табады. Оқушының ұлы ойшыл тұралы білімі сыныптан сыныпқа көшкен сайын тереңдей беругі керек.

Оқушылар Абай шығармалары арқылы бойларына адамгершілік негіздерін сіңіреді. Жақсы адам болу үшін адам қандай жақсы қасиеттері бойына жинайды, өмір жолында қандай жаман қасиеттерден аулақ болуы керек? Осының бәрін жауапты оқушы ақын шығармаларынан табады.

Ұлы Абай шығармалары адамға жол сілтеп, оқушыға өмірдің қоршаған ортаның маңызды жақтарын ұғындырады.

Абайдың мектеп бағдарламасында берілген біраз өлеңдері табиғат тақырыбына, оның сұлулығына арналады. Оларды оқушы оқи отыра табиғатты, қоршаған аймақты аялауға, қадірлеуге, олардың өмір сүру үшін негізгі қажеттілік екенін түсінуге үйренеді.

Ал Абайдың қара сөздерінің маңызы тіпті ерекше. Олар баланын ойлау қабілетін дамытып, өмір сүруге деген таным көкжиегін кеңейтеді. Абай шығармалары – пән мұғалімдеріне, сынып жетекшілеріне бала тәрбиесіндегі таптырмайтын құрал.

Тереңдетіліп оқытуға арналған бағдарламадағы теориялық материалдар практикалық мақсатқа сай іріктеледі. 10-сыныпта оқытылатын Абай сынды ақынның шығармашылығын жоғарғы сыныпта оқыту, ұлы гуманистің рухани қазынасын шәкірттеріміздің бойына сіңіру, сөйтіп бірегей қазынамызды меңгеру — аса жауапкершілікті қажет ететін ұрпақ алдындағы парызымыз. Қазіргі қолданыстағы бағдарламамызда 10-сыныпта Абайға 19 сағат бөлінген, оқуға 25 өлең, "Ескендір" дастаны, 6 қарасөзі берілген. Тереңдетіліп оқытуға арналған бағдарламамызда Абайға 25 сағат және шығармаға 2 сағат бөлінеді. Оның 3 сағаты абайтануға, 15 сағаты өлеңдеріне, 2 сағаты қарасөзіне 2 сағаты аудармаларына, 2 сағаты дастандарына және 1 сағаты Абай шығармаларының тіліне, өлең құрылысына, 2 сағаты шығармаға бөлінді. Абай шығармаларын оқыту жүйесінде хронологиялық принцип пен ақынның өсу эволюциясы сақталды. [22]

Тереңдете оқыту шығарманың саны немесе сол сыныпта оқытылатын авторлардың көптігімен жүзеге аспайды. Берілетін білім мазмұны, оның мөлшері балалардың қабілетіне қарай, жас ерекшелігіне байланысты болу керек. Ұзын-сонар фактілер мен шығармалар саны оқушыны қажытатынын әрі олардың оқушы есінде сақталмайтынын ескеру керек. Тереңдетіп оқытуда да, жоғарыда айтылғандай, көркем сөз иесінің барлық білімін тұтастай қарастыра отырып, мұғалімнің автордың қай туындыларына шолу жасау керек екенін ойластырғаны дұрыс.

М.М. Жанпейісованың "Модульдік оқыту технологиясы" бойынша Абай шығармаларын тереңдете оқытудың бағдарламасы:

Бағдарламада көрсетілгендей, сабақты оқу модулінің сөйлесу бөлімінде қолданылатын оқытудың белсенді формаларынан әр түрлі оқыта үйрету ойындарын басшылыққа ала отырып жүргіздік.

Оқытудың тиімді әдіс-тәсілін үйреніп, тәжірибеле қолдану – біліктілігімізді арттыра түселеді. Лебат венн диаграммасы топтау, бес жолды өлең және интеграл сияқты әдіс-тәсілдерді қолдана отырып жүргізген сабақтарым да өз нәтижесін беруде.

Абайды оқып үйрену, тереңдей зерттеу дегенді дұрыс түсінугіміз қажет.

Әдебиетті сүйу, қызығып оқу – жай сауаттылық емес, өзінше шабыт, үлкен даналық. Қызықтыру мен үйрету – егіз. Мұғалімнің әрбір ісі, әрбір сөзі – оқушыға үлгі-өнеге.

Сабақтың тақырыбы: Абайдың «отыз сегізінші қара сөзі»

Білімділік мақсаты: Абайдың қарасөзін оқыту арқылы оқушыларға ақыл, қайрат, жүрек, достықтың адам өмірінде алатын орнын түсінуге, адамның ішкі жан дүниесін түсінуге, өз бойларында осы асыл қасиеттер болуы үшін күресе білуге, ақынның қарасөзінің мәнін, философиялық ойды түсінулерін тексеру.

Дамытушылық міндеті: мәтіннің танымдық сипатын, құрылымдылық бөліктерін өздері байқап алатын, түсіне алатын нәтижеге жеткізу, көркем мәтінмен жұмыс істеу білу дағдысын жетілдіру, оқып-түйгендері жайлы ой қорытындысын айтқызып жаттықтыру.

Тәрбиелік мәні: ұлы ақынның еңбектерін оқи отырып, елін сүйге, адамгершілік, адалдық, ізгілікке баулу.

Сабақтың түрі: жаңа білім беру сабағы.

Сабақтың әдіс-тәсілі: топпен жұмыс, түсіндіру, таллау.

Сабақтың көрнекілігі: Абайдың портреті, «Абай» энциклопедиясы, Абайдың кітаптары, топтарға арналған тапсырмалар, карточкалар, оқулық.

САБАҚТЫҢ БАРЫСЫ

I. *Ұйымдастыру кезеңі:* оқушылардың назарын сабаққа аудару.

II. *Үй тапсырмасын тексеру:* әдебиет теорияның ұғымдарын қайталау.

III. *Жаңа сабақ.*

а) Мұғалімнің сөзі: - Балалар, өткен сабақта біз ақынның қай шығармасымен танысып талдадық? Сол үшін композиция, идея, монолог деген ұғымдарды қолдандық. Соны қайталайық.

Бүгінгі сабағымыздың мақсаты – ұлы ақынның философиялық ойларын, қарасөздердің идеясын түсіну, топпен жұмыс жасай отыра «Отыз сегізінші қарасөзді» менгеру. Дәптерлі ашып бүгінгі күні жаңа тақырыпты жазып қойыңдар.

Қара сөз дегеніміз – ғылым туралы, философия туралы, дін туралы қара сөзбен жазылған еңбек. Абай Құнанбайұлының 1890-1898 жылдар арасында жазылған 45 қарасөзі бар.

Қара сөз – арабтың «ғаклия» деген сөзімен мәндес. Ғаклия көркем сөз, дана сөз, асыл сөз деген мағнаны білдіреді.

Абайдың қарасөздері гуманистік, ағартушылық, әлеуметтік ойлары, дін туралы пікірімен бірігіп, тұтас қазақ халқының философиялық концепциясын құрайды, көркемдік сананы ұштастырған. Абайдың қарасөздері адамзат баласына ортақ сөз.

ә) Балалар 4 топқа бөлініп отырғызылады, топпен жұмыс жүргізіледі. Әр топқа тапсырма бөліп беріледі.

I топқа мәтіннің басы, II, III мәтіннің ортасы, IV топқа соңы беріледі.

- Оқушылар, сіздер қазір мәтіннің бір бөлігін ғана оқи аласыздар, түгел мәтінмен танысу үшін әр топтан басқа үш топқа бір-бір оқушылан жібересіздер, ол оқушылар сол топта жұмыс істеп, мәтінді оқып, мазмұндап, таллап түсінгенде өз тобына келеді. Үш топтан үш оқушы келгенде, мәтіннің 4 бөлігі құралады. Енді өз топтарында мәтінді басынан соңына дейін оқып, мазмұндап талдайды. (уақыт белгіленеді).

Нәтижесінде 4 топта мәтінмен толық танысады.

Мәтінді түсінген-түсінбегендіктерін тексеру үшін әр топтан бір оқушы мазмұндап шығады.

IV. *Пысықтау.* Ой қозғау сәті. Сұрақ-жауап бойынша жұмыс.

- Бұл қарасөздің идеясы қандай? Идея деген не?

- Бұл шығарманың негізгі идеясы туралы Абай: «Ғұмыр өзі – хақиқат. Қай жерде ғұмыр жоқ болса, онда кәмәлат жоқ» - дейді. Нақтылы ой. Бар мәселенің кілті – ғұмыр. Тек ғұмыр болған соң ғана, өзге нәрселер туралы мазмұнды әңгіме жасауға болады. Жалпы айтқанда ғұмыр деген ұғым болмыстың тұтастығын білдіреді.

- Бұл шығарманың композициясы қалай жасалған?

Композиция деген не?

- Бастауы: «адамның талап қылып ізденер қарызды ісінің алды - әуелі дос көбейту.

Дамуы – кімге достығын болса, достық достық шақырады.

Шиеленісуі – бұл өзін-өзі артық көрсетпек екі түрлі!

Шарықтау шегі – Һәм өзі өзгеше боламын демектін түбі – мақтан.

Шешімі – күллі адам баласына қор қылатын үш нәрсе бар: надандық, еріншектік, залымдық. Ақын оларға анықтама берген.

- Бұл шығарманың бас кейіпкері бар ма?

- Иә, бар.

- Егер болса, ол кім?

- Абай. Жеке өз аузынан айтылған пікір. Осындайда кейіпкер ойы мен автор ойының бір жерден шығып отыратынын байқау қиын емес.

- Абайдың қарасөзі кімнің ойын білдіреді?

- Абайдың әр «қарасөзі» жалпы халықтың, қалың жұртшылықтың ойын білдіріп, үлкен ғибратты түйін жасайды.

- Абай бар асыл ойын кімге арнады?

- Абай бар асыл ойын замана жастарына, келер ұрпаққа арнады.

- Оның шығармашылық қызметінің негізі мұраты не?

- Оның шығармашылық қызметінің негізі мұраты – адам тәрбиесі.

V. *Бекіту.* Әр топтан бір оқушыдан шығарылып, қолдарына торкөз сызылған карточка беріледі. (Тапсырма жазылған карточкалар сабақ басталадан бұрын бөлменің ішіне әр жерілерге ілініп қойылады.)

1-карточка. Қарасөз дегеніміз не?

а) Қарасөз дегеніміз – ғылым туралы, философия туралы, дін туралы қара сөзбен жазылған еңбек. №4-ке бар.

ә) Қарасөз – арабтың «ғаклия» деген сөзімен мәндес... №3-ке бар.

2-карточка. Ренжіме. Дұрыс емес. №5-ге қайта бар.

3-карточка. Сіз өте қателестіңіз. №1-ге қайта барыңыз.

4-карточка. Дұрыс. Келесі сұраққа жауап бер.

Абайдың қанша қарасөздері бар?

а) 44 сөз. №7.

ә) 45 сөз. №5.

5-карточка. Жапайсың. Келесі сұраққа жауап бер.

Монолог дегеніміз не?

а) Монолог – бір адам сөйлейді. №2.

ә) Монолог – көркем шығарма кейіпкерінің өзіне немесе басқаға қарата айтатын сөздері. №8.

6-карточка. Өте жақсы, білімінді дәлелдедің, енді жылдам мұғалімге жауабыңды көрсет.

7-карточка. Көп оқу керек, оқығанды есте сақтау керек. №4-ға қайтыңыз.

8-карточка. Жауап өте дұрыс. Абай 38-қарасөзінде неге тәрбиелейді?

- а) Адамгершілікке, ізденіске тәрбиелейді. №2.
- ә) Адамгершілікке, достыққа тәрбиелейді. №6.

9-карточка. Кітапты сүй. Жауабын дұрыс.

Бірінші карточкадан бастап сұрақтарға дұрыс жауап берген оқушылар жылдам аяқтап, тобына қайтады, білмеген балалар анықталады.

ҮІ. Қорытынды:

- Сонымен, бүгін сабақта Абайдың қандай шығармасымен таныстық?

- Біз қандай білім алдық?

ҮІІ. Бағалау.

ҮІІІ. Үй тапсырмасы: 38 қарасөздің мазмұнын білу.

Идея–жазылған шығарманың не үшін жазылғанын білдіретін мақсаты.

Композиция. Шығарманың өн бойы: бастауы, дамуы, шиеленісуі шарықтап шегі, шешімі композицияны құрайды.

Көркем бейне. Шығармада жүйелі немесе бірсырдығы ұзақ кез келген кейіпкерді бейнелеп айтуды көркем бейне дейді.

Монолог – көркем шығарма кейіпкерінің өзіне немесе басқаға қарата айтатын сөздері.

АНЫҚТАМА

АСЫЛ ОЙЫ

МӘНІ ТЕРЕҢ

АДАМ ТӘРБИЕСІ ҒИБРАТТЫ ТҮЙІН ЖАСАУ

ЗАМАНА ЖАСТАРЫ НЕГІЗГІ МҰРАТЫ

ТАЛАП ҚЫЛУ

ТҰЖЫРЫМДАР

<p><i>1-карточка.</i> Қарасөз дегеніміз не? а) Қарасөз дегеніміз – ғылым туралы, философия туралы, дін туралы қара сөзбен жазылған еңбек. А)№4-ке бар. ә) Қарасөз – апақтың «ғақлия» деген сөзімен мәндес... №3-ке бар.</p>	<p><i>5-карточка.</i> Жарайсың. Келесі сұраққа жауап бер. Монолог дегеніміз не? а) Монолог – бір адам сөйлейді. №2-ге бар. ә) Монолог – көркем шығарма кейіпкерінің өзіне немесе басқаға қарата айтатын сөздері. №8.</p>
<p><i>4-карточка.</i> Дұрыс. Келесі сұраққа жауап бер. Абайдың қанша қарасөздері бар? а) 44 сөз. №7. ә) 45 сөз. №5.</p>	<p><i>2-карточка.</i> Ренжіме – не обижайсың. Дұрыс емес. №5-ге қайта бар.</p>
<p><i>3-карточка.</i> Сіз өте қателестіңіз. №1-ге қайта барыңыз.</p>	<p><i>7-карточка.</i> Көп оқу керек, оқығанды есте сақтау керек. №4-ге қайтыңыз.</p>
<p><i>8-карточка.</i> Жауап өте дұрыс. Абай 38-қарасөзінде неге тәрбиелейді? а) Адамгершілікке, ізденіске тәрбиелейді. №2-ге барыңыз. ә) Адамгершілікке, достыққа тәрбиелейді. №6.</p>	<p><i>9-карточка.</i> Кітапты сүй. Жауабың дұрыс. Абайдың қарасөздегі асыл ойын кімге арналған? а) Абайдың қарасөздегі асыл ойын өз замана жастарына. №1. ә) Абай бар асыл ойын замана жастарына, келер ұрпаққа арнады. №10.</p>
<p><i>6-карточка.</i> Қарасөздер қай жылдары жазылған? а) 1890-1898 жылдары. №10 ә) 1890-1896 жылдары. №4.</p>	<p><i>10-карточка.</i> Өте жақсы, білімінді дәлелдедің, енді жылдам мұғалімге жауабыңды көрсет.</p>

Сыныптан тыс кезде қолдану әдістері

Асыл сөзді іздесең, Абайды оқы, ерінбе.

Асыл сөзді көздесең, жаттап тоқы көңілге...

Абай Құнанбаев – қазақ халқының ұлы ақыны, әдебиетінің негізін салушы ғана емес, сонымен қатар ұлы ойшылы. Оның поэтикалық шығармалары мен қара сөздері этикалық, эстетикалық, психологиялық, педагогикалық ой пікірлерге толы.

Ұлы ақынның шығармашылығын бүгінгі жастарға таныту – маңызды да жауапты мәселе. Мектепте оқушылардың қызығушылығын, белсенділігін арттыру үшін Абай өлеңдерін, қара сөздерін, нақыл сөздерін жиі пайдаландық. Әрине Абай Құнанбаевтың бүкіл шығармашылығын танытып шығу мүмкін емес. Дегенмен, негізгі деген мәселелерді қамтуға болады.

"Абай дана - Абай дара қазақта"

Сабақтың мақсаты:

Білімділік: Ұлы ақынның өнегелі өмірімен таныстыру, шығармаларына шолу жасау, өлеңдерін, әндерін мәнерлеп айтқызу. Сөз өнерінің қыр – сырымен таныстыру.

Дамытушылық: Көркем сөйлеуге, өз бетімен іздене білуге, шығармашылықпен жұмыс істеуге көмектесу.

Тәрбиелілік: Шәкірттерді туған жерге деген сүйіспеншілікке, Отан тыныштығын қорғауға, алаңгершілікке, табиғат әсемдігін түсінуге, қасиетті нәрселерді қадір тұтуға тәрбиелеу. Сөйлеу мәдениетін қалыптастыру, эстетикалық тәрбие беру.

Сабақтың әдіс- тәсілі: Сұрақ- жауап, баяндау, түсіндіру, өлең оқу, ән айту, көрініс көрсету

Сабақтың барысы:

I Ұйымдастыру кезеңі.

Кіріспе Мұғалім сөзі: Құрметті ұстаздар, оқушылар! Бүгінгі тәрбие сағатымыз «Абай- дана, Абай- дара қазақта» атты әдеби кешіміз қазақтың ұлы ақыны Абай Құнанбайұлының шығармашылығына арналады. Бұл кеште Абайдың өлеңдері, әндері мен шығармаларының үзінділерімен танысасыздар.

1-жүргізуші: Жүрегін шырақ етіп жандырған кім?

Жырымен жан сусынын кандырған кім?

Өзіне –өзі орнатып ескерткішті.

Мұрағып, кейінгіге қалдырған кім?

Ерте оянып, ойланып, ержеткен кім?

Талабын тас қияға өрлеткен кім?

Құбажан, құрбакан құм, құла қырда,

Өлеңнің бесігінде тербеткен кім?

2-жүргізуші: Соктықпалы, сокпақсыз жерде өскен кім?

Үнінен әділдіктің лебі ескен кім?

Арманын атандырып келешекке.

Бізлермен осы күнгі тіллескен кім?

Тайсалмай, мыңмен жалғыз алысқан кім?

Жауына найза сөзін шанышқан кім?

Өзендей құйған барын көк теңізге.

Лермонтов, Пушкиндермен табысқан кім?

(Сахнаға Абай шығалы)

Жүрегімнің түбіне терең бойла,

Мен бір жұмбақ адаммын оны да ойла.

Соктықпалы, сокпақсыз жерде өстім.

Мыңмен жалғыз алыстым, кінә қойма.

1-оқушы: Өмірбаян.

Қазақтың ұлы ақыны Абай Құнанбайұлы 1845 жылы Семей өңірінің қазіргі Абай ауданындағы Шыңғыстау бөктерінде дүниеге келген. Абайдың шын аты Ибраһим. Әжесі еркелетіп «Абай» деп атап кеткен. Абайдың ата-тегі, тәрбиеленіп шыққан ортасы Тобықтының шынжыр балақ, шұбар төс, аukatты отбасы болған. Әжесі Құнанбай аға сұлтан болыс болса, аталары Өскенбай, Ырғызбай атақты, әйгілі билер болған. Болашақ ақын жас кезінен өлең, әнгімеге әвес болып, әжесі Зере мен анасы Ұлжан аңыз- әнгімелерін барлық ынтасымен тыңдайтын. Асыл молдасынан арабша сауат ашқан Абайды әжесі он екі жасында Семейге оқуға жібереді. Абай Ахмет- Ризаның медресесінде оқыды. Медреседе араб, парсы тілдерін жақсы меңгереді. Шығыс ақындары Низами, Сағди, Фзули, Хафиз шығармаларымен танысады. Медреседе оқып жүріп, үш ай «Приходская школада» орысша оқиды.

2- оқушы. Тірек сызбамен жұмыс

зангер ақын аудармашы сазгер
философ

дара ойшыл

кемеңгер

жазба әдебиетінің негізін салушы

гуманист

қоғам

кайраткері

ағартушы-ұстаз

3- оқушы: Фотосуреттерді сөйлету.

4-оқушы: Абай туралы сөз.

Ибраһим мырзаның тұрағы қазақ іші болғандықтан, қадірі азырақ білінді. Олай болмағанда данышпан, хақма философ кісі еді. Қор елде тұлды да, қорлықпен өтті.

Шәкәрім.

Қазақтың бас ақыны Абай Құнанбаев. Онан асқан бұрынғы –соңғы заманда қазақ баласында біз білетін ақын болған жоқ.

Ахмет Байтұрсынұлы.

Абай лебі. Абай үні, Абай тынысы-заман тынысы, халық үні. Бүгін ол үн біздің де үнге қосылып, жаңғырып, жаңа өріс алып тұр.

Мұхтар Әуезов.

Абай өз заманынан анағұрлым биік тұрған ақын еді.

Ғабит Мүсірепов.

Опыстар үшін-Пушкин, ағылшындар үшін –шекспир, грузиндер үшін -Руставели.... қандай ұлы құбылыс болса, Абай да қазақтар үшін сондай тендессіз құбылыс.

Қайсын Кулиев.

Абай әлемге ашылған терезе еді. оның жаны жанадып жатқан дүниенің алыстағы сарынын сезе білді.... Гете мен Толстой сынды көптеген заңғар гуманист тұлғалардың далалық бауырласы екенін танытты.

Шыңғыс Айтматов.

Абайды таныту арқылы біз Қазақстанды әлемге танытамыз, қазақ халқын танытамыз. Абай әрқашан біздің ұлттық ұранымыз болуы тиіс.

Нұрсұлтан Назарбаев

5-оқушы: «Көзімнің қарасы» әнін тыңдаймыз.

6-оқушы: Абай қазақ тіліне А. С. Пушкиннің, Ю. М. Лермонтовтың, Л. Н. Толстойдың, Салтыков –Шедриннің, Гегенің шығармаларын қазақшаға аударды.

7-оқушы: Абайдың шығармалары.

Поэмалары: «Ескендір», Масғұт», «Әзім әңгімесі»

45 қара сөзі, өлеңдері бар.

Көпініс 17 қара сөзіне.

1-жүргізуші: Тұғаннан дүние есігін ашады өлең,

Өлеңмен жер қойнына кіреді денең

Өмірдегі қызығың бәрі өлеңменен....

8- оқушы: «Өлең – сөздің патшасы , сөз сарасы»

9-оқушы: «Жасымда ғылым бар леп ескермедім»

10-оқушы: «Ғылым таппай мақтанба»

11-оқушы: «Әсемпаз болма әр неге»

12-оқушы: «Мен боламын демендер»

13-оқушы: « Сенбе жұртқа тұрса да сені қанша мақтап»

Ән «Желсіз түнде жарық ай» Абайға арнап Оқушылардың Абайға арналған өлеңдерін оқиды.

Сұрақтар Абай шығармашылығына байланысты.

1. Абай алғашқы өлеңдерін қай ақынның атынан жарияланып отырды?(Көкбай).

2. Абай туралы ең алғаш мақала жазған кім?(Әлихан Бөкейханов, 1903 жылы Петербуртта жазған).

3. Абайдың шын аты кім?(Ибраһим).

4. Абайдың қанша күйі бар? Аттарын ата (Үшкүйі бар: «Токжанға», «Май түні», Абайдың желдірмесі»).

5. Абайдың аяқталмаған поэмасы («Әзім әңгімесі».)

6. Абай Лермонтовтан қанша шығарма аударған?(Жиырма жеті шығарма аударған).

7. Абайдың әжесінің және шешесінің аттарын ата.(Зере, Ұлжан.)

8. Ділдәден туған балалары.(Ақылбай, Әбдірахман, Мағауия).

9. «Қазақтың бас ақыны -Абай Құнанбаев» леп атаған кім?(Ахмет Байтұрсынұлы).

10. Әйгерім кім? Әйгерімнің шын атын ата.(Абайдың екінші әйелі, шын аты Шүкман.)

11. Абай өлеңдер жинағы қай жылы басылып шықты және қай қалада?(1909 жылы Петербуртта).

12. « Абай жолы» романын кім жазды?(Мұхтар Әуезов).

13. Абай ескерткіші алғаш қай қалада қойылды?(Алматы қаласында мүсінші-Х. Наурызбай.)

14. Абай кімге ғашық болды? (Токжанға)

15. Шәкәрімнің Абайға қандай туыстық жақындылығы болды?(Абайдың ағасының баласы.)

2-жүргізуші: Көп адам дүниеге бой алдырған,

Бой алдарын, аяғын көп шалдырған.

Өлді деуге сия ма айтындаршы,

Өлмей тұғын артында сөз қалдырған.

Ән « Қараңғы түнде тау қалқып»

Қорытынды

Абайдың нақыл сөздерінің қайсысы болсын. үлкен ой, терең мазмұнды. халықтың нақыл сөздерімен де, шетелдің ақыл иесі, ұлы адамдарының нақыл сөздерімен де тең түседі. Басқаларын былай қойғанда, Абайдың «Көңілдегі көрікті ой ауыздан шыққанда өңі қашады» дейтін сөзі - асқан құнды пікір де, қорытылған өмір шындығы. Абайдың нақыл сөздерінің ішінде бүгінгі жастарды тәрбиелеу үшін де пайдалы жақтары көп. Оның қара сөздеріндегі еңбек, ғылым, адамгершілік, әділдік, т.б. жөніндегі пікірлері бүгінгі тәрбие жұмыстарына нақтылы құрал болуға жарайды.

Ең алдымен Абай, қазақтың мақал-мәтелдерін пайдалану арқылы өзінің сөзлік қорын байытты. Олардың ішінен керектілерін алып пайдаланды, айтайын деген идеясын дәлелдеу, оқушыларын сендіру үшін тірек етті. «Бірлік мәселесін сөз еткенде: «Би екеу болса, дау төртеу болады», «Өзін ар тұтқан, жаттан зар тұтады», «Ырыс баққан - дау бақпас» деген мақалдарды дұрыс санап, өз шығармаларында сол күйінде пайдаланды. Кейде халық мақалдарының негізін ала отырып, мақал, афоризмдік сөз тізбектерін құрды. Мысалы, «Еңбек етсең - емерсің» деген халық мақалының негізіне сүйеніп, Абай:

Еңбек

қылсаң

ерінбей,

Тояды қарның тіленбей, -

дейді. Мұның мазмұнында алдыңғы мақалдан өзгешелік жоқ. Бірақ Абайдың сөз тіркесінде, ерінбей еңбек етуді тіленшілікке қарсы қою, халық мақалын толықтыра түсу, өлеңге айналдырып, жайнақыландыру бар. Сол тәрізді «Қолын көтере алмайтын шоқпарды беліңе қыстырма», «Әлім білмеген - әлек» деген мақал-мәтелдердің үлгісін ала отырып:

Азат басын болсын құл,

Қолдан келмес іске ұмтыл, -

леп халықтың мақал-мәтелдерін бағалай ла пайдалана ла сынай ла білген.

Абайдың өлеңдері де, қара сөздері де нақыл сөздерге (афоризмдерге) мейлінше бай келеді. Олардың кейбіреулері халық мақалына айналып кетті. Мысалы, «Еңбек етсең ерінбей, тояды қарның тіленбей», «Жетім қозы тас бауыр, түңілер де отығар» деген сияқты сөздері ауыздан-ауызға тарап, халық мұрасына айналды. Бұл оның нақыл

сөздерінің ел тілегімен қабыскандығын. түрi жағынан көркем. жатық, мазмұны жағынан терең, мағыналы екендігін дәлелдейді. [Сүйіншәлиев Х. «Абайдың қара сөздері». Алматы. 1956.]

Ақынның накыл сөздерінің де түйіні өленінде болсын, қара сөздерінде болсын еңбекке, ғылымға, өнерге, адамгершілікке, әділдікке үндеу идеясымен ұштасып жатады.

Еңбек қылсан ерінбей.
Тояды қарның тіленбей.

Немесе:

Бакпен асқан патшадан,
Мимен асқан қара артық.
Сакалын сатқан кәріден.
Еңбегін сатқан бала артық, -

деп, ақын оқушыларын ерінбей еңбек етіп, сол еңбек арқылы өмірден керегінді ізде, адам баласының күн көрісі үшін де, адам болып жұрт қатарына қосылуы үшін де, еліне қызмет ету үшін де ең бірінші керек нәрсе еңбек деген қорытынды шығарады. Әсіресе соңғы пікірін ақын баса айтты. Еңбектің адам баласының керегі үшін жұмсалуды өз ойының қазығы етеді. «Өзін үшін еңбек қылсан, өзі үшін оттаған айуанның бірі боласың. Адамдықтың қарызы үшін еңбек қылсан, алланың сүйген құлының бірі боласың». - дейді.

«Әкесінің баласы - адамның дұшпаны, адам баласы - бауырын» деп, өзімішділік, жеке басының қамын ғана ойлайтын, өрісі тар мешандық көзқарасқа аяусыз соққы беріп, елді адамгершілік қасиетке баулиды.

Қазақтың ескі феодалдық қоғамының кертартпа көзқарасы «Ауру қалса да, әдет қалмайды». «Сүйекке сіңген мінезді жөнлеуге болмайды» дейтін. Педагогика ғылымы, жер жүзінің ірі-ірі педагогтері мінез-құлықты түзевге болатындығын да, түзудің керектігін де ғылым жолымен дәлелдеп берді. Әдетті де тәрбие арқылы қалдыруға болатындығын көрсетті. Бұл мәселені кенінен толғап, терең түсінген және сол жөніндегі прогрестік идеяға үндеген адамның бірі - Абай. Абайдың: «Мен егер закон қуаты қолымда бар кісі болсам, адам мінезін түзеп болмайды деген адамның тілін кесер едім». - деген сөзі мінез-құлықты жөндеуге тәрбие жұмысының үлкен мәні барлығын қолдаушы алам болғанлығын айқынлайды.

Абайдың поэзиялық мұрасына қоса қара сөздері беретін әр заманда бағасы жойылмайтын бір үлкен қымбат қазына бар. Ол — Абайдың осы қара сөздері мен өлеңдеріндегі накыл сөздер. Өлең сөзінде өзінің барлық шеберлігі, жаңалығы, көркемдік таланты бойынша қазақ тілінің сапасын әдебиет тілінің дәрежесіне көтерген ұлы тілтанушы еңбегі қандай болса, қара сөздерінде Абай осындай еңбекті біздің мәдениет тарихымызға мол сіңірді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Жұмалиев Қ. Абайға дейінгі қазақ поэзиясы және Абай поэзиясының тілі. Алматы, 1948
2. Абай Құнанбайұлы. Толық жинақ. Қызылорда, 1933. 18-б.
3. Әуезов М. Уақыт және әдебиет. Алматы, 1962. 371-бет.
4. Абай Құнанбайұлы. Толық жинақ. Қызылорда, 1933. 17-б.
5. Абайдың революцияға дейінгі басылған өлеңдері жайлы. «Жұлдыз», 1963, № 5, 147—153-б.
6. Қазақтың халық жұмбақтары. Алматы, 1959, 6, 187-б.
7. Жұмалиев Қ. Қазақ әдебиеті тарихының мәселелері және Абай поэзиясының тілі. Алматы, 1960.
8. Әуезов М. Абай Құнанбаев. - Қазақ әдебиетінің тарихы. Алматы, 2 том. 1961.
9. Исаев С. Қазақ әдеби тілі тарихы. - А. 1996.
10. XX ғасырдағы қазақ әдеби тілі. - Астана, 2000.
11. Келімбетов Н. Қазақ әдебиет бастаулары. - А. 2001.
12. Кенжебеу Б. Әдебиет белестері. - А. 1998.
13. Абайдың қара сөздері. - Алматы, 1998.
14. Мақмұтов А. Абай поэзиясының тілі. - Абай журналы. N4, 2005.
15. Омаров Е. С. Казахстан - наследник империи гуннов. - Вестник университета "Кайнар", 1997, №2. - с. 33-35.
16. Тынышпаев М. История казахского народа. - Алматы, 3993.
17. Бержанов К. Б. Русско-казахское содружество в развитии просвещения. - Алма-Ата, 1965.
18. Бұрабаев М. С. Общественная мысль Казахстана в 1917-1940 гг. - Алма-Ата, 1991.
19. Джуринский А. Н. Зарубежная школа: история и современность. - М., 1992.
20. Жарикбаев К. Б. Развитие психологической мысли в Казахстане. - Алма-Ата, 1968.

ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТ САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМУ АУТОРЛЫҚ БАҒДАРЛАМА

Сейткасимова Толкын Амирбековна
Ахметова Айсауле Сейткуловна
Г.Мұратбаев атындағы №17 орта мектебі

ISBN 978-601-02-0430-7

Авторлық бағдарлама жалпы білім мекемелері мұғалімдеріне арналған

ӘОЖ 373
КБК 74.268
Қ 11

ISBN 978-601-02-0430-7

құраст.Авт: Т.А.Сейткасимова

А.С.Ахметова

© «EDU print» жедел басу баспаханасы, 2022 ж

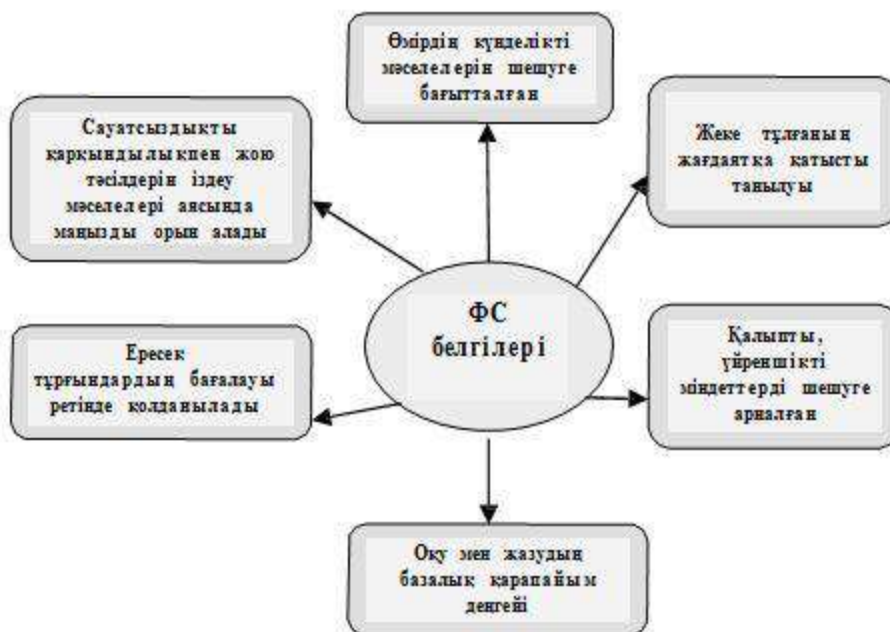
Кіріспе

Қазақ тілін оқытуда функционалдық сауаттылықты дамыту негіздері

Қазақстан Республикасының орта білім беру саласындағы басым бағыттарын әлемдік білім беруді дамыту үдерістерімен сәйкестендіру мақсатында оқушылардың функционалдық сауаттылығын (ОФС) дамыту өзекті мәселе ретінде күн тәртібіне қойылып отыр.

Қазақ тілін оқытуда оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытудың теориялық негіздері оқушылардың қазақ тілін меңгеруі барысында жүйелі ойлауын дамытып, мектепте алған білімінің өмірдің қай саласында да тірек болуын қамтамасыз ететін тиімді әдістемелік жүйе жасауға және қолдануға мүмкіндік береді.

Қазақ тілін оқыту барысында қалыптастырылуы тиіс деп күтілетін «функционалдық сауаттылықтың» белгілерін төмендегі модельден көруге болады (1-сызба).

1-сызба. Қазақ тілінен функционалдық сауаттылықтың (ФС) белгілері

Бұл белгілерді бір аяға жинақтап модель ретінде көрсетуде функционалдық сауаттылыққа берілген анықтаманың құрамындағы белгілер негізге алынып отыр.

Функционалдық сауаттылыққа қол жеткізген оқушы дегеніміз мектепте білім алуы барысында өмірдің қалыпты жағдайларында кездесетін түрлі жағдаяттардың шешімдерін таба алатын қабілетке ие болған, негізінен, қолданбалы білімін жүзеге асыра алатын деңгейдегі білім иесі болып табылады. Жинақтай алғанда, функционалдық сауаттылық оқушының жеке тұлғасының әлеуметтенуіне игі ықпал ететін басты тірек болып табылады.

Қазақ тілін оқыту барысында оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастырудың теориялық негіздері жүйесінің моделі төменде көрсетілді (2-сызба).

2-сызба. Қазақ тілінен функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың теориялық негіздері

Қазақ тілін оқыту барысында оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастырудың теориялық негіздеріне психология және педагогика ілімдері, жеке тұлғаны қалыптастыру мен дамытуға бағдарланған жаңа оқыту технологиялары, қазақ тілінің функционалдық грамматикасы, мектепте қазақ тілін оқытуды ұйымдастыру тәсілдері, мектеп оқушыларының білімін құзыреттілік негізде бағалау жүйесі алынып отыр.

Қазақ тілінен оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастырудың психологиялық негіздері. Қазақ тілін оқыту барысында оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту — олардың психологиялық қырынан даму мәселесін де қарастыруды қажет етеді. Оқушының дамуы дегеніміз — оның өмірлік күш-қуаты мүмкіндіктерінің жүзеге асырылуы. Сондықтан сол дамытатын қабілеттерді және олардың оқу-танымдық процестегі қызметі ерекше қажет. Ал оқушыны белгілі бір психикалық алғышарттарға ие болып келетін, танып-білу мүмкіншіліктері мол жеке тұлға деп қарастыру — теориялық ұғым жасаушы субъектінің болмысын анықтау болып табылады.

Психологияда баланың дамуы туралы екі түрлі бағыттағы көзқарас бар: бірі — баланың дамуын жеделдетуге болады деген болса, екіншісі — баланың дамуын табиғи күйінде қалдыру керек, тіпті мүмкін болса, тежеңкіреу керек. Өйткені қоғам баланы ертерек есейтуге әрдайым бейім тұратындықтан, оның өмірлік күшінің толық пісіп-жетілмеуі мүмкін.

Қоғам дамуы барысында балаға әсер ететін ықпалы зор күштер болады. Бала соның негізінде белгілі бір даму жетістіктеріне ие болып, қалыптасады. Бірақ оқу-танымдық процесс білім беру мен тәрбиелеуді бір тізгінде ұстайтын болғандықтан, баланың сыртқы және ішкі даму барысындағы тепе-теңдікті бұзып алмау жағына сақ болу керек.

Ол үшін оқушы тіл туралы алған білімін интериоризациялауы тиіс. Бұл жерде қазақ тілін функционалдық мақсатта оқыту маңызды рөл атқарады. Әрине, оқушылар тілдің грамматикалық ережелерін есте сақтап, жатқа қайталап айта алады. Осы тілдік құбылыстар туралы білімін коммуникативтік мақсатта еркін пайдалану қабілеті болмайды, кейбір кездері тілдің грамматикасын игермеген оқушы сабақтан тыс кездерде сол тілде жақсы сөйлей алуы мүмкін.

Қазақ тілін оқыту сабақтарында тілді жылдам және сапалы игеру үшін міндетті шынайы түрдегі қарым-қатынастар жағдаяттары ұйымдастырылуы керек. Мұндай сөйлеу тілдік жағдаяттары арқылы оқушылар қазақ тілін саналы түрде меңгере алады.

Тілдің саналы түрде игерілуі баланың танымдық қабілеті мен таным күштерінің бірігуі арқылы іске асып отырады. *Баланың дамуға бейім таным күштерін* байқаған мұғалім арнайы жұмыс арқылы оны ұштай түсуі тиіс. Мұғалім оқушының қазақ тілінде төселе сөйлеуін, сауатты жазуын қамтамасыз ету барысында міндетті түрде оның танымдық қабілеттерінің де дамуын да ескеріп отырғаны жөн.

Әрине, даму барысы оның физиологиялық даму мүмкіндіктерімен үйлесе келуін де қажет етеді. Мұғалім оқу-танымдық процестің жетекшісі мен ұйымдастырушысы ретінде оқушының биологиялық және әлеуметтік дамуын үйлестіріп отыруды баса назарда ұстайды. Жасөспірім кезінде баланың танымдық қызметі ерекше белсенділікпен өтеді [1].

Абайдың 7-қара сөзінде айтылған танымдық қызығушылық енді мектепте және орта сыныптарда түрлі салаларды меңгере бастауымен арта түседі. Осы ретте оқушының қазақ тіліндегі коммуникативтік құзыреттілігінің оны белгілі бір шынайы ситуацияларға түсіре отырып, төселдірілуіндегі даму процесі туралы айтып өту керек [2]. Осы кезеңдегі оқушының қабылдауы, зейіні, қиялдауы туралы мәліметтер алуы қиын болғанымен, ес пен жады, сөйлеу мен ойлау сияқты таным процестерін тану мүмкіндіктері мол.

М.Мұқанов білім мағынасының бәрі де ақпараттан тұратынын атап көрсетеді. Сондықтан да ақпараттың шығатын көзі, келетін мекенжайы болады. Ақпарат шығатын жерінен келетін мекенжайына канал байланыстары радио, телеграф немесе хабар адамның рецепторларына беріледі, онда шетке және ортаға тебетін нервтер арқылы жіберіледі. Нысандардан рецепторлар арқылы адамға келген ақпарат оның басында сан алуан өзгерістерге ұшырап, белгілі жүйеге келтіріледі де, осының нәтижесінде келген хабарлар әр түрлі білім дәрежесіне айналады [3]. Оқушының білім алу және танымдық үдерісі төмендегі суретте көрсетілгендей реттеліп отырады.

Оқушы тиісті оқу нысандарынан білімдік ақпарат алғанда, көп мағлұматтардың ішінен өзіне керек хабарды іріктеп алады. Адамның басында осындай іріктегіш, селективтік аспап бар. Егер оқушы рецепторларына жеткен мағлұматтарды іріктеп алмай, оған не әсер етсе, соны түгел қабылдаса, мақсатына жете алмас еді. Ол көп хабардың ішінен ненің қажет, ненің қажет емес екендігін ажырата алмай, оқи алмас еді. Сондықтан көп мағлұматтардың ішінен өзіне керегін ғана іріктеп тандап алу — оқу тапсырмасын орындаудың негізгі шартының бірі.

М.Мұқанов таным үдерісінің элементтерін мыналар деп көрсетеді: қабылдау; зейін; ес пен жады. М.Мұқанов жеткіншектердің таным үдерістерін былайша сипаттайды. Күнделікте оқу материалын ұғыну қабылдаудан басталады. Қабылдау тек бірдеме қарау, не соны тыңдау ғана емес, баста бар бейнелермен объектілерді салыстырып түсіну [3].

Сондықтан қабылдау оқу үдерісінде ойлануды талап етеді. Қабылдау дегеніміз — мағлұматтарды тұтастығымен бейнелу. Егер қамтылатын материал қызықты болса, онда оқушылар осыған ғана көңіл бөліп, қиын материалдарды оқығысы келмейтіндігі кездеседі. Нәтижесінде, жеткіншек материалды тұтас қабылдай алмай, ақпараттың қандай да бір кесіндісі сияқты етіп, есінде сақтай алмауы мүмкін.

Жеткіншектің зейіні сабаққа қалыптасса, онда ол назарын бір нысаннан екінші нысанға аударып отыруға толық мүмкіндігі бар. Жеткіншектің жады мен есі едәуір дамыған және де білім мазмұнын мағынасына қарай есінде қалдыруды ұнатады. Сонымен қатар ол естігенін көпке дейін есінде сақтап, қажет мезгілде есіне жақсы түсіре алады.

Қазақ тілінен оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастырудың педагогикалық негіздері.

Қазақ тілінен оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастырудың педагогикалық негіздері дегенде, ең алдымен, оқушылар менгеруі тиіс деп танылған қазақ тілінен берілетін білім мазмұны, қазақ тілін ана тілі ретінде оқуы арқылы оқушылардың тілдің кумулятивтік қызметін менгеруі арқылы өзін-өзі тануы, тілдік санасы жетіліп, тілдік тұлға ретінде қалыптасуына игі ықпал ететін педагогикалық заңдылықтар қарастырылады.

Қазақ тілінен берілетін білім мазмұны 11-жылдық мектеп бойынша және 12-жылдық білім беру моделі бойынша, түптеп келгенде, қазақ тілінің жүйесіне және тіл жүйесінен әр сыныптағы оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес білім мазмұнын іріктеу мен сұрыптаудан өткізу талаптарына және білім беру үдерісін сапалы ұйымдастыру заңдылықтарына тығыз байланысты болады.

Қазақ тілін функционалдық сауаттылықты дамыту бағытында оқытуда педагогиканың, дидактиканың жаңашыл идеяларын қолдану керек. Бұл ретте оқу бағдарламасы, оқулық, оқу құралдары мен оқыту формалары, оқушының білімін тексеру мен бағалаудың жаңа формалары, жаңа оқыту технологиялары, білім мазмұнын сұрыптаудағы жаңашыл әдістер т.б. мәселелер аса өзекті болып табылады.

Қазақ тілін функционалдық бағытта оқытуда дәстүрлі дидактикалық және қазақ тілін оқыту ұстанымдарының жүйесі қатарында мынадай педагогикалық ұстанымдар басшылыққа алынғаны дұрыс деп санаймыз: когнитивтік ұстаным, креативтік ұстаным, рефлексивтік ұстаным. Көрсетілген ұстанымдардың оқушының ой операцияларының логикалық-сабақтастық желісін құрап, ауызкей сөйлеу мен жазу сауаттылығын қалыптастырып, дамытуда орны ерекше екендігін соңғы жылдардағы көптеген педагогикалық зерттеулер мен еңбектерде дәлелденіп келеді.

Қазақ тілінен оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыруда жаңа оқыту технологияларын қолдану. Қазақ тілін оқытуда оқушылардың сауаттылығын қалыптастыра отырып, тіл үйрену белсенділігін арттыру үшін интернет-технологияны қазақ тілін оқыту әдістемесінің орнықты бір компонентіне айналдыру керек. Мұндай істің бүгін үшін де, болашақ үшін де маңызы зор. Интернет-технологияны енгізудің қаншалықты маңызды екендігін соңғы 5–7 жылда барлық білім алушылар да, білім берушілер де анық түсінді деп айтуға болады.

Интернет-технологияның қазіргі кездегі даму барысын қадағалай отырып, онда әлеуметтік сервистер мен қызметтердің кең тарап келе жатқанын көре аламыз. Олар: блог, уики, покаст, твиттер, ютуб, қыстырма т.б. Оларды кең арналы жүйеде қолдануға қазақ тілін оқытудың кейс-стади, квест-сабақтар, электрондық-виртуалдық сабақтар, кашықтан оқыту т.б. сияқты заманауи жүйелерді қолдану әдістемелері арнайы зерттелуі керек [4, 5].

Қазақ тілінің функционалдық-коммуникативтік грамматикасы — оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастырудың негізі. Қазақ тілі жүйесінен білім алу, қазақша тіл мәдениетін қалыптастыру, қазақша тіл және сөйлеу сауаттылығын қалыптастыру және дамыту арқылы қазақша тілдік тұлға қалыптастыру қазақ тілін оқыту арқылы оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытудың басты мақсаты болып танылады. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуда қазақ тілінің функционалдық-коммуникативтік тұрғыдан меңгерілуі басты орында болуы керек. Қазіргі қазақ мектептеріндегі қазақ тілі әлі де болса, формалдық грамматика логикасы негізінде оқытылып келеді. Оның салдары — меңгерілетін таза грамматикалық ережелер мен сабақта, сабақтан тыс орындатын жаттығулардағы тілдік талдаулардың оқушылардың күнделікті өмірінде қажетін атқара алмауына әкеліп отыр.

Қазақ тілін функционалдық-коммуникативтік бағдарда оқытуда «тілден — тілдік форма мен тілдің функциясына» және «тілдің функциясынан тілге» қарай жүру логикасы ұсталынады. Тіл жүйесіндегі тіл бірліктерінің қызметі — өзінен жоғары тұрған тіл бірлігін құруға қатысуы, сөйтіп адам сөйлеуінде барлық тіл бірліктерінің қызметінің көрініс табуы тілдің функционалдық ерекшелігі болып табылады.

Қазақ тілінің коммуникативтік қызметі дегенде, жай сөйлемнің, құрмалас сөйлемнің, мәтіннің адам ойын білдірудегі құрылымдық-жүйелік, мағыналық ерекшеліктері басты назарда болуы туралы айтылып отырғаны белгілі. Сөйлемнің коммуникативтік типі дегеніміз — коммуникациялық актідегі сөйлем шегіндегі айтылымның функционалдық қолданыс мақсатын анықтайтын категория. Сөйлемнің ең басты қызметі де, белгісі де — коммуникация бірлігі ретіндегі болмысы. Сондықтан да сөйлемнің басты жіктемесі дәстүрлі тіл білімінде

«коммуникацияның мақсаты» леп аталатын коммуникативтік ұстанымға негізделеді. Бұл ретте қазақ тілін қазақ мектебінде оқытудағы және қазақ тілін екінші тіл ретінде оқытудағы құзыреттердің басым орны танылады. Қазақ тілін оқытудың басты мақсаты — қазақ тілінің төменде көрсетілген басты қызметтерін теориялық және практикалық тұрғыдан меңгерту, өмірлік жағдаяттарда еркін әрі сауатты қолдануға дағдыландыру.

- Қазақ тілінің қатынас құралы ретіндегі қызметін ұғындыру және меңгерту.
- Қазақ тілінің адамның сезімді білдіру қызметі ерекшелігін меңгерту.
- Қазақ тілінің танымдық қызметін меңгерту.
- Қазақ тілінің адам ойын білдіру қызметін меңгерту.
- Қазақ тілінің кумулятивтік, яғни қазақ халқының тарихы мен мәдениетін жинақтаушы, қызметін меңгерту.

Қазақ тілі жүйесінің барлық ішкі элементтері мен категорияларының қызметі, түптеп келгенде, қазақ тіліндегі мәтінді құруға бағытталады, соған арналады. Қазақ тілінің иегері болып табылатын әрбір адамның танымдық үдерісін санасына тіл арқылы таңбалауы, ішкі сезімін тіл көмегімен сыртқа шығаруы, басқа адаммен тілдік қарым-қатынасқа түсуі — қазақ тілі жүйесіндегі кішісінен бастап ең ірісіне дейінгі элементтердің түрлі грамматикалық байланыстарға түсуі арқылы сөйлеуші адамды «коммуникантқа» айналдыру қызметі деп түсініледі.

Қазақша сөйлеуші адамның толыққанды коммуникантқа айналуы үшін оның тек сөздің тура мағынасын біліп қоюы, сол тура мағынадағы сөздерді ғана грамматикалық байланыстар мен қатынастар арқылы сөйлем етіп құра алуы тым жеткіліксіз. Бұл мәселе тек қазақ тілін үйренуші өзгетілді адамдарға ғана байланысты деп ойламауымыз керек. Қазақ мектебіндегі, қазақы ортадағы қазақтарға да қазақ тілін коммуникативтік бағдарда оқытудың маңызы тіл дәрежесінің биіктігін ойы мен сана биіктігіне теңдестіре алатындай жүйе жасау және тәжірибеде қолдану болып табылады.

«Қазақ тілін ана тілі ретінде оқыту әдістемесі» мен «Қазақ тілін мемлекеттік тіл ретінде оқыту әдістемесі», «Қазақ тілін шет тілі ретінде оқыту әдістемесі» салалары зерттелуі күн тәртібінде өзектілігімен қойылып келеді. Бұл әдістемелердің әрқайсысында да қазақ тілінің коммуникативтік құзыретті қалыптастыру міндеті басқы орынға қойылып қарастырылуы керек.

Қазақ тілін оқыту жүйесіндегі сабақ формасы мен түрлерін, әдістерді жетілдіріп отыруға баса назар аударатыны бүгінгі күні көпшілік назарына тегіс танымал болып келеді.

Қазақ тілі сабақтарының тиімділігін арттырып, оқушылардың алған білімінің сапалы болуына не ықпал ете алады? Қазақ тілі сабақтарының тиімділігі, ең алдымен, оқушылардың іші пыспайтын, оқу іс-әрекеттеріне толы, нәтижесі жоғары деңгейде болу белгілерімен танылады. Ол үшін мұғалім сабаққа даярлығын тиімділікті арттыру мақсатында құруы керек. Сөз жоқ, мұғалімнің кәсіби шеберлігі мен білімінің жан-жақтылығы, деңгейі жоғары болуы бұл ретте үлкен орын алады.

Сабақ жоспарын әзірлеу — сабақтың әдістемелік сценарийін жасау — мұғалімнен режиссерлік қабілеттен кем емес таланттылықты қажет етеді. Сабақтың әдістемелік сценарийінде сыныптағы әр оқушының «өзінді ролі» айқын берілуі керек. Сабақтың барлық кезеңдерінде мұғалімнің сабақ берушілік қана емес, басшылық, жетекшілік, қолдаушы, ынтымақшылдық болмысы айқын сезіліп тұруы тиіс. Мұғалім қазақ тілі сабақтарын «грамматикалық ережені айту», «жаттату», «талдаулар жүргізу» сияқты ғана іш пыстыратын әдістермен шектемей, оқушылардың функционалдық сауаттылығын, яғни күнделікті өмір жағдаяттарында керек болатын білім мазмұнын теориялық және практикалық бағытта ұйымдастыруы міндетті. Сабақ үстінде оқушылардың «жеке» — «екеу» — «үшеу» — «төртеу» — бесеу немесе «топ» — «команда» — «сынып» — «жеке» түрінде жұмыс істеуін ұйымдастырып, тапсырмалардың осы желіде орындалуын қадағалауы тиіс.

Қазақ тілін оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту бағытында оқытуды ұйымдастыруда сабақтың мынадай түрлерін тиімді нәтижеге қол жеткізеді деп ұсынуға болады.

Оқушылар білімін құзыреттілік негізінде бағалау. Қазақ тілін оқытудың сапасын дамытудың басты бағдарларының бірі тіл үйренушілердің білімділік деңгейін бағалау технологиясын жанағаландыру болып белгіленді. Қазақ тілінен алған білімін бағалау мәселесі өзекті тақырып ретінде көп зерттеліп келеді. Жалпы, адам баласының еңбегін шынайылықпен бағалау мәселесі адамзат үшін әлі де болса өзекті болып табылатыны белгілі. Соның қатарында оқушының ой еңбегінің бағалану мәселесі де күн өткен сайын ізгілендіру мен демократияландыру жағдайында адамгершілік талаптарымен шешілу жолдарын іздестіруде.

Қазақ тілінен тіл үйренушілердің білімін шынайылықпен бағалаудың мақсаты:

- білім алушылардың оқу қызметі нәтижесінде қолы жеткен шынайы ақпарат туралы мәлімет алуы және ол табыстарының білім беру стандарттарының талаптарына сәйкес келуі;
- қазақ тілі мұғалімінің оқыту қызметіндегі жайлы және теріс үрдістерді анықтау;
- білім алушылардың қол жеткен табыстарының жоғары не төмен көрсеткіште болу себептерін нақтылау және оларды болашақта түзету амалдарын қарастыру.

Қазақ тілін білім алушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру бағытында оқыту барысында білім алу нәтижесін бағалау және тексерудің қазіргі жүйесінің пәні негізгі құзыреттер деп аталады.

Қазақ тілін оқыту үдерісін білім алушылардың негізгі құзыреттерін қалыптастыру арнасына қарай бұрудың жалпы білімді тексеру мен бағалау жүйесіне тигізетін әсері үлкен болмақ. Білім алушылардың құзыреттілігінің сипаттамасы оның көпқырлы, көпқұрылымды болмысын көрсетеді. Құзыреттілік пән бойынша алынған білім мен білік-дағдының жайы жиынтығы емес. Бұл білім алу, оқу барысында оқушының түрлі ақпараттармен жұмыс жасау әдістерінің арқасында және ол білімді өмірде қолдануы арқасында топтастырыла жинақталған жаңа бір сапалық қасиеті болып табылады.

Бүгінгі күні әлемдік қауымдастық қатарында өзіне лайық орнын белгілеген біздің мемлекетіміз үшін қазіргі заман талаптарына байланысты өзіндік көзқарасы, саяси түсінігі бар, білімді әрі жоғары білікті жас ұрпақ тәрбиелеу қажеттігі туындап отырғаны сөзсіз.

Қазіргі заман балалардың функционалды сауатты болуын талап етсе, соның бірі -оқу сауаттылығы.

Оқу сауаттылығы:

- Ақпаратты табу;
- Мәтінді интерпретациялау;
- Рефлексия және бағалаудан тұрады.

Оқу сауаттылығы дегеніміз – қарапайым тілмен айтқанда бала өзі оқып отырған ақпаратты толықтай қабылдай біліп, ішінен негізгісін ала білуі.

Оқу сауаттылығын қалыптастыру үшін қазіргі кезде түрлі технологияларды пайдалануға болады. Сондай технологиялардың бірі – оқу және жазу арқылы оқушылардың сын тұрғысынан ойлауын дамыту технологиясы болса, сонымен қатар білім беру мен білім алудағы жаңа әдістер болып табылады. Сын тұрғысынан ойлауды дамыту технологиясының негізгі ұстанымдары топтық жұмысқа, еркін ойлауға, жазбаша, ауызша ой алмасуға, мәтін мәнін ашуға, автор іріктеген сөздер мен сөз тіркестерінде жатқан ұғымдарды түсінуге, әрекеттестікке негізделген. Оқу сауаттылығы түсініп оқудан басталып, сөздер мағынасына, грамматика және тілдік, мәтіндік құрылымдарға талдау жасауды қамтиды. Оқу сауаттылығы бойынша оқушылар мектеп аясында және мектептен тыс уақытта нені оқитынын, қандай мақсатпен оқитынын білуі қажет.

Оқушылардың оқу сауаттылығын қалыптастыруға, соның ішінде мәтінмен сауатты жұмыс жүргізе білуге үйрететін бірден-бір құрал – жүйелі құрастырылған таңдау курстары.

Оқу сауаттылығы – оқушылардың мәтін мазмұнын түсіне білуі және оларға ой жүгірте білу, мәтін мазмұнын өзіндік пайымдау жасауға пайдалана білуге баулу.

МАҚСАТЫ:

*Оқу сауаттылығына деген қызығушылықтарын арттыру;

*Оқушылардың білім деңгейлерін көтеру;

*Оқушылардың өзіне деген сенімдерін қалыптастыру;

*ҰБТ-ға дайындау.

Міндеттер:

- Мәтіндерге өз тұжырымын жасай отырып, белсенділік таныту, шығармашылық тұрғыда ойлау, шешім қабылдай алуға даярлау;
- тілдік жағдаяттарда қарым-қатынасқа түсе алу даярлығын білдіретін құзыреттілікті қалыптастыру жолдарын қарастыру;
- ана тілін жетік білетін, ұлттық мәдени құндылықтарды бағалай алатын тұлға даярлау.
- Мәтінмен жұмыс жасау;
- Шығармашылық жұмыстар орындату;
- Әдебиет теориясына қайталаулар жасау;
- Тест тапсырмаларын орындату;
- Қатемен жұмыстар жасау;

КҮТІЛЕТІН НӘТИЖЕ:

ҰБТ-да жоғары нәтиже көрсету.

Күнтізбелік-тақырыптық жоспарлау

№	Тақырыптар	Сағат саны	Мерзімі
1	Кіріспе сабақ, Тіл білімінің салалары. Фонетика, лексика, морфология, синтаксис, пунктуация туралы түсініктерін кеңейту.	1	
2	Лексика туралы жалпы түсінік	1	

3	Қазіргі қазақ тілінің лексикалық құрамы. Сөздік қор мен сөздік құрам	1	
4	Қолданылу аясы шектеулі сөздер	1	
5	Тұрақты тіркестер	1	
6	Сөз және оның мағыналары	1	
7	Сөздердің мағыналық топтары	1	
8	Сөзжасам. Морфология.	1	
9	Мәтінмен жұмыс	1	
10	Сөздердің морфологиялық белгілеріне қарай бөлінуі	1	
11	Тұрамағыналы сөздер	1	
12	Ауыспалы мағыналы сөздер	1	
13	Көп мағыналы сөздер	1	
14	Синонимдер	1	
15	Антонимдер	1	
16	Омонимдер	1	
17	Мәтінмен жұмыс	1	
18	Тест тапсырмалары	1	
19	Грамматикалық тапсырмалар	1	
20	Кәсіби сөздер	1	
21	Диалект сөздер	1	
22	Термин сөздер	1	
23	Кіріме сөздер	1	
24	Көнерген сөздер	1	
25	Неологизм	1	
26	Мәтінмен жұмыс	1	
27	Тест тапсырмалары	1	
28	Сөз таптары. Зат есім, мағыналық түрлері	1	
29	Сын есімнің лексика-грамматикалық ерекшелігі	1	
30	Сан есім, лекс-грамм. ерекшелігі	1	
31	Есімдік, мағыналық түрлері	1	
32	Етістік, лекс-грамм. ерекшелігі	1	
33	Тест тапсырмалары	1	
34	Қорытынды сабақ	1	
Барлығы -34 сағ			

Қысқа мерзімді жоспарлар

Білім беру ұйымының атауы					
Пәні:					
Бөлім:					
Педагогтің аты-жөні:					
Күні:					
Сынып:		Қатысушылар саны:	Қатыспағандар саны:		
Сабақтың тақырыбы:		Кіріспе сабақ. Тіл білімінің салалары. Фонетика, лексика, морфология, синтаксис, пунктуация туралы түсініктерін кеңейту.			
Оқу бағдарламасына сәйкес оқыту мақсаты:		Тіл білімінің салалары бойынша білімдерін нығайту			
Сабақтың мақсаты		Қазақ тіл білімінің салалары бойынша алған теориялық білімдерін практика тұрғысынан бекіту			
Сабақтың барысы					
Сабақтың кезеңі//уақыты	Педагогтің әрекеті		Оқушының әрекеті	Бағалау	Ресурстар
Ұйымдастыру Өзін-өзі тексеру Өткен білімді еске түсіру	Әдебиет әлеміндегі «жыр алыбы» деген лауазымға ие болған адам-Жамбыл Жабаев. Тіпті осы сөз құлағымызға сініп кеткелі қашан? «Өзі өлсе де, сөзі өлмейді» демекші Жамбыл мектеп оқушысына үлкен тәрбие екені даусыз. Қазақта Абай біреу, Жамбыл жалғыз. 1-оқушы: Халық поэзиясының алыбы атанған Жамбыл: «Менің тамырларым –туған халқым, менің бұтақтарым-жырларым, менің жапырақтарым –ұлдарым мен қыздарым. Мен –бар болғаны жүз жылдық терекпін, қартайғанда тапқан жарық күнімді, халқымның бақытын, ұлдарым мен қыздарымның бақытын жырлаймын. Қазақ жерінің ұлдары мен қыздары нағыз керемет істер істейді», -деп өзінің бүкіл ғұмырын халқының бақытын жырлауға арналған.		Сұрақтарға жауап береді		Оқулық, презентация, энциклопедия Оқулық, видео, слайдтар

<p>Жаңа білім</p>	<p>-Отанға, халыққа деген сүйіспеншілік, бір сөзбен айтқанда, ынтымақ, бірлік-Жамбыл шығармаларының негізгі арқауы. Одағым десе м ойыма Шалқыған шалқар көл түсер. Көкжиегі – бал-құрақ. Көк орайшалғын жер түсер. Көркі көгал нуындай, Кіршіксіз көлдің суындай, Одақ боп өскен ел түсер. (1-том.13-бет.) 1941 жылғы қыркүйектің ауыр күндерінде қазақтың халық ақыны Жамбыл ленинградтықтарға «Ленинградтық өренім!» деген жырын арнады.</p> <p>I. Фонетика. Фонетикалық талдау жа сау. «Ақбөкен» сөзі не «Н.А.Оразахынованың сатылай кешенді талдау технологиясы» бойынша талдау жа сау. II. Үндестік заңына бағынатын/бағынбайтын сөзде рді анықтау: ғұлама, көкежай, сезімтал, қосымша, бірақ, дәріхана, мұғалім, тәуелсіздік, өнерпаз, шешетай, Асхаттікі, жалғаулық. III. Сөзжасам Сөзде рдің қай септікте тұрғанын анықтау: Даланы, гүлге, мектептің, тапсырмадан, тереземен, есікті, атпен, допқа, оқушының, батырға, қызбен, қаламды, малдың. Жалғаулардың түрлерін анықтау. Елдер, адаммын, үйім, жолға, оқушысың, еліміз, кітабым, әкені, ата-аналар, ақынсың, студентпіз, баласыз, ғалымның. IV. Морфология. Есімдіктің түрлерін анықтау Деңгейлік тапсырмаларды орындау 1-деңгей /жіктеу, сілтеу, сұрау, өздік, белгісіздік, жалпылау, болымсыздық \ мен, бұл, өз, бәрі, ешкім, сен, сол, өзі, күлі, анау, кімге, біз. Етістіктің өткен шақтың қай түрінде тұрғанын анықтау 2-деңгей /жедел өткен шақ; бұрынғы өткен шақ; ауыспалы өткен шақ \ кетті, жазған, келетін, бердің, сөйлесті, шешіпті, айтқан 3-деңгей Деректі/дерексіз зат есімдерді анықтау. /адам, махаббат, кітап, жақсылық, орындық, сезім, дәрі, қадір, балық, ғалым, ләззат, мәтін, рух, тамақ, теңдік, жаманшылық \ V. Синтаксис. /қима қағаз тарту \ «Сиқырлы сандықша» -Балалар, қазір сиқырлы сандықша ойынын ойнай отырып, мұқият оқып, сөйлемдердің түрін ажыратыңдар. Балалар кезекпен сандықшадан сандар жазылған асықтарды таңдап алып, тапсырмаларды орындайды. /ережелер айту \ Мен үндемедім, бірақ өз пікірімде қалдым. Білім алу үшін, көп еңбектену керек. Біре се бүгін жаңбыр жауады, біре се қар жауды. Мұғалім келсе, сабақ басталды. Мен бүгін сабаққа бармадым, себебі ауырып қалдым. Спорт адамды көрікті етеді, денсаулықты жақсартады. Олар сүйіп, шөлдерін қандырды. VI. Лексика. «Отан» туралы мақал-мәтелдерді айту «Білім» туралы мақал-мәтелдерді айту. VII. Тест. 1. Лексиканы зерттейтінін белгіле. А\сөз құрамын В\сөз тіркесін С\сөйлем мүшелерін Д\сөз мағынасын 2. Арзан сөзінің антонимі. А\қымбат В\тегін С\терең Д\биік 3. Мақалды аяқта: Тау мен тасты... бұзады, адамзатты сөз бұзады. А\су, В\шөп, С\көңіл, Д\мұз 4. Туралығына да берілген сөз тіркесі:</p>	<p>Тапсырмаларды орындайды</p> <p>Жауап береді</p> <p>Жауап береді</p>	
-------------------	---	--	---

	<p>А\көңілді көктем, В\ақ қар, С\мөлдір аспан, Д\күміс жаңбыр. 5. Антоним сөздер. А\желгі, мекен В\мектеп, қала, С\көктем, жаз, Д\мықты, әлсіз. 6. Дұрыс тіркескен сөз: А\семіз өзен, В\тәртіпті ой, С\тәтті ауыл, Д\әдеби тіл. 7. Қазақ драма театрының ең бірінші қойған пьесасы: А\ «Айман-Шолпан», В\ «Абай», С\ «Еңлік-Кебек», Д\ «Қозы Көрпеш - Баян Сұлу» 8. Көбейді сөзі қай сөзден жа салынған, белгіле. А\кең, В\аз, С\көп, Д\тар. 9. Жоғары оқу орнына түсетін бала: А\балалар, В\оқушы, С\талапкер, Д\мектеп бітіруші. 10. Қиын сөзінің антонимы: А\оңай, В\жақсы, С\көн, Д\аудар.</p> <p>Кілт 1.д, 2.а, 3.а, 4.в, 5.д, 6.д, 7.с, 8.с, 9.с, 10.а. Бүгінгі сабақта болған көңіл – күйді бет – әлпеті салынған суреттерді таңдау. Түсінбедім Сұрағым бар Түсіндім</p>	<p>Жауап береді</p> 	
--	--	---	--

Білім беру ұйымының атауы				
Пәні:				
Бөлім:				
Педагогтің аты-жөні:				
Күні:				
Сынып:	Қатысушылар саны:	Қатысуға ндар саны:		
Сабақтың тақырыбы:	Лексика туралы жалпы түсінік			
Оқу бағдарламасына сәйкес оқыту мақсаты:	Лексика салаларымен таныстыру			
Сабақтың мақсаты	Сөз мағынасының өзгеруі. Лексиканың салалары туралы мәлімет беру			
Сабақтың барысы				
Сабақтың кезеңі//уақыты	Педагогтің әрекеті	Оқушының әрекеті	Бағалау	Ресурстар
Ұйымдастыру Өзін-өзі тексеру	Оқушылармен сәлемдесу, түгелдеу Жаңа сабақтың тақырыбы мен мақсатын анықтау.	Жауап береді		Оқулық, презентация, энциклопедия
Өткен білімді еске түсіру	Психологиялық ахуал. Күн жарығын алақанға саламын, Жүрегіме басып ұстай қаламын. Ізгі әрі нәзік, жарық, мейірімді, Болып кетер сонда дереу жан - жағым. Жан – жақты білім тексеру. Балалар, алдыңғы сабақтарда сөздің тура және ауыспалы мағынасын өткен болатынсыңдар. Сөздің тура мағынасы дегеніміз не? Сөздің затты немесе құбылысты атап білдіретін мағынасы тура мағына деп аталады. Ауыспалы мағына дегеніміз не? Сөздің тура мағынасының негізінде туып, өрбіген, жалпы көпшілікке түсінікті ауыспалы мағыналарын туыңды мағына деп атайды. «Аяқ» сөзінің тура және ауыспалы мағынасын айтыңдар. Тура мағынасы: аяқ – дене мүшесі Ауыспалы мағынасы: жұмыстың аяғы, жиналыстың аяғы Белгілі бір ұғымға берілген атауды сөздейміз. Тілдегі әрбір сөзде мағына бар. Мағынасыз сөз болмайды. Сөз болу үшін дыбыс керек. Кез - келген дыбысты қолдана берсек ол ешқандай	 	Оқулық, видео, слайдтар	

<p>Жаңа білім</p> <p>Бекіту</p> <p>Кері байланыс</p>	<p>мағына бермейді. Сондықтан дыбысты да мағынасына қарап қолданамыз. Сөзде бірнеше мағына болуы мүмкін. Біздің бүгінгі өтетін тақырыбымыз сөздің мағынасына байланысты болады. Дәптерлеріңе бүгінгі күн реті мен тақырыпты жазыңдар. Бүгінгі сабақты 3 топқа бөліне отырып өткіземіз. Әр топ өздеріне ат қояды. Сабақ үш кезеңнен тұрады. Әр дұрыс жауап бір асықпен есептеледі.</p> <p>I кезең – «Бәйге» II кезең – «Алшы ойын» III кезең – «Ханталапай»</p> <p>Жаңа сабақ.</p> <p>Әр түрлі мағыналарды білдіретін сөз көп мағыналы сөз деп аталады. Бір емес бірнеше мағынаны білдіретін сөздер тілде кездесе береді. Мысалы: ата (зат есім) – 1) үлкен әке, әкенің әкесі; 2) ата жолы – ескіден қалған жөн - жоба, әдет - тұрып; 3) ата жұрт – ежелгі мекен; 4) ата кәсіп – атадан келе жатқан шаруашылық.</p> <p>Сөздің қолданылу аясының өзгеруі, яғни бір саладан басқа бір салаға ауысуы оның мағынасының өзгеруіне әсер етеді.</p> <p>Көп мағыналы сөздерді біз «полисемия» деп те атаймыз. «Полисемия» - грек сөзі, «поли» – көп, «семия» - мағына деген мағынаны білдіреді.</p> <p>Бас ↓ дене мүшесі таудың басы сөздің басы сабақтың басы</p> <p>Осы сөздерге жеке - жеке сұрақ қоятын болсақ барлығы Не? Деген сұраққа жауап береді. Яғни, көп мағыналы сөздердің арасындағы ұқсастық бәрі бір сөз табынан болады.</p> <p>Төмендегі сөздердің тура және ауыспалы мағынасына тіркес құра. Төмен, алыс, мықты.</p> <p>Кім көп біледі? Көп мағыналы сөздердің қатарын жалғастыр</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 Адамның аяғы,.... 2 Домбыраның құлағы,.... 3 Жараның ауызы,.... 4 Пышақтың жүзі,..... <p>Ой толғау Көп мағыналы сөздердің тілдегі рөлі қандай деп ойлайсың? Өз пікіріңді жаз.</p> <p>8.Сауатты болу – мақсатым Құрамында көп мағыналы сөздері бар ма қал – мәтелдерді жазу Кісінің кілті - аспанда. Көңіл көзін сөз ашар. Қыз өмірдің-гүлі.т.б</p> 		<p>Бас барма</p> <p>Оте жаксы</p> <p>Жаксы</p> <p>Орташа</p>
--	---	--	--

Білім беру ұйымының атауы	
Пәні:	
Бөлім:	

Педагогтің аты-жөні :				
Күні :				
Сынып:		Қатысушылар саны:	Қатыспағандар саны:	
Сабақтың тақырыбы:		Қазіргі қазақ тілінің лексикалық құрамы. Сөздік қор мен сөздік құрам		
Оқу бағдарламасына сәйкес оқыту мақсаты:				
Сабақтың мақсаты		Оқушылардың лексика туралы түсінігін кеңейту, қазақ тілінің құрамы туралы түсінік беру, меңгерту		
Сабақтың бағысы				
Сабақтың кезеңі//уақыты	Педагогтің әрекеті	Оқушының әрекеті	Бағалау	Ресурстар
Ұйымдастыру Өзін-өзі тексеру	Оқушылармен сәлемдесу, түгелдеу Жаңа сабақтың тақырыбы мен мақсатын анықтау.	Зейіндерін сабаққа аударды, жауап береді		
Өткен білімді еске түсіру	Газет-журналдардан оқыған әңгімелері туралы сұраймын. Сөздік қордан өткенді қайталау үшін пысықтауға арналған сұрақтар. 1. Қазақ тілінің сөздік қорына жататын атаулар қандай? 2. Туыстық қатынасты білдіретін атауларды ата. 3. Мал атауларына қандай атаулар жатады? 4. Табиғат құрылыстарының атаулары? 5. Аң-құс атауларына қандай сөздер жатады? 6. Заттардың түр-түсін, сапасын білдіретін атаулар.			
Жаңа білім	Тілдегі сөздердің тұтас жиынтығы сөздік құрам деп аталады. Сөздік құрамға халықтың тұрмыс жағдайын, кәсібін, мәдени қалпын танытатын барлық сөздер енеді. Қазақ тілінің сөздік құрамына халқымыздың ғасырлар бойы сақталып келе жатқан байырғы сөздер де, кейінен пайда болған жаңа сөздер де, термин сөздер де, диалектизмдер мен кәсіби сөздер де кіреді. 2. Сөздік құрамдағы сөздер қолданылу жағдайына қарай жай қолданылатын сөздер және сирек қолданылатын сөздер болып бөлінеді. Шығармашылық жұмыс : 144-жаттығу. 1. Күз суретіне зер салыңдар және сол бойынша мәтін құрап жазыңдар. 2. Мәтінде іс-әрекетті білдіретін сөздер-баяндау сынды сипатты білдіретін сөздер-суреттеу болады. Өздерің жазған мәтінде осылардың қайсысы ба сым екенін айтыңдар. Жеке оқушылармен жұмыс : Төменде берілген сөздерге алдымен қосымша жалғап сонан соң сөйлем құрап жазыңдар. 1. Мен, жаз, өзен, көп, шомыл. 2. біз, ауыл, маңы, ағаш, қалың, өс. 3. Айжан, жолдас, кітап бер.			
Бекіту	Таңертең, күн, шай, ашық, бол, кеш, қатты, өзгер Білімді бекіту : Оқушылардың жаңа сабақтан алған білімдерін тереңдету әрі тиянақтау мақсатында пысықтауға арналған сұрақтар мен үлестірмелі кеспе қағаздар таратамын. Жеке оқушылармен жұмыс : Төменде берілген сөздерге алдымен қосымша жалғап сонан соң сөйлем құрап жазыңдар. 1. Мен, жаз, өзен, көп, шомыл. 2. біз, ауыл, маңы, ағаш, қалың, өс. 3. Айжан, жолдас, кітап бер. 4. Таңертең, күн, шай, ашық, бол, кеш, қатты, өзгерді.	Жауап береді		
Кері байланыс	Қосымша тапсырма 1-тапсырма			

	<p>а) Мына сөздердің тура мағынасын табыңдар</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Өткір ой, өткір мінез, өткір ... . 2. Алыс арман, алыс туыс, алыс ... . 3. Қатты айту, қатты шу, қатты ... . 4. Балықтың көзі, иненің көзі, ... 5. Қалың ел, қалың ағаш, қалың ... . <p>ә) Сөздерді ауыспалы мағынада қолданып, тіркес жасаңдар</p> <p>Терең, ыстық, жуас, ашық, ауыр, жуан, жүрек, құлақ, таяз.</p> <p>2-тапсырма</p> <p>Мәтіннен тура мағынада айтылған сөздерді теріп жазыңдар</p> <p>Қараадыр сыртында елсізде екі үлкен ащы көл бар. Соның аралығындағы қалың шидің ішінде ескі ін болатын. Көксе рекпен ақ қасқыр сонда. Жақын жерде – қамыс, одан әрі – көл қауіпсіз. Адам көзінен алыс, жайба стап келген - ақ қасқыр. М. Әуезов.</p> <p>3-тапсырма</p> <p>Омонимдерді бір бөлек, көп мағыналы сөздерді бір бөлек теріп жазыңдар</p> <p>Ауыр жүк, ауыр сөз, ауыр мінез. Қара шаш, балапанға жем шаш. Кеш батты, суды кеш. Таяз су, таяз көл, таяз мінез. Домбыра шерту, сыр шерту. Майлы төстік, майлы дастархан.</p> <p>4-тапсырма</p> <p>Берілген мақалдардың сыңарын табыңдар.</p> <p>Көп бірікпе – ел болар, Көп тілегі ... . Ел жаусыз болмас, Жер ... . Елінен безген оңбайды, Көлінен безген ... . Отансыз адам, Армансыз ... . Атбасына күн тұса, ... Ербасына күн тұса, ...</p> <p>Рефлексия (кері байланыс)</p> <p>Аяқталмаған 4 сөйлем әдісімен сабақты қорытыңдау.</p> <p>Бүгін мен..... білдім *..... қызықты болды. *..... қиын болды. *..... екенін түсінді</p>	<p>Жауап береді</p> <p>Жауап береді</p> 		
--	--	---	--	--

Білім беру ұйымының атауы		
Пәні:		
Бөлім:		
Педагогтың аты-жөні:		
Күні:		
Сынып:	Қатысушылар саны:	Қатыспағандар саны:
Сабақтың тақырыбы:	Қолданылу аясы шектеулі сөздер	
Оқу бағдарламасына сәйкес оқыту мақсаты:		

Сабақтың мақсаты		Оқушылардың лексика тарауы бойынша алған білімдерін жинақтап, сөздердің жаңасалу өрісіне қарай түрленуін түсіндіру		
Сабақтың бағырысы				
Сабақтың кезеңі//уақыты	Педагогтің әрекеті	Оқушының әрекеті	Бағалау	Ресурстар
Ұйымдастыру Өзі-өзі тексеру	Оқушылармен сәлемдесу, түгелдеу Жаңа сабақтың тақырыбы мен мақсатын анықтау. «Зерделеу» стратегиясы бойынша ұйтапсырмасын тексеру (сұрақ - жауап) 1. Лексика сөзі қай тілден енген сөз? 2. Қандай мағына береді? 3. Лексика нені зерттейді? 4. Жалпы қолданыстағы сөздерді атаңдар. 5. Қолданылу аясы шектеулі сөздерге қандай сөздер жатады? 6. Қанатты сөздердің түрлерін атаңдар. 7. Сөздің лексикалық мағыналарын атаңдар.	Зейіндерін сабаққа аударды, жауап береді 		
Өткен білімді еске түсіру	Сабағымыздың дәйексөзі: Сенбе жұртқа, тұрса да қанша мақтап, Әуре етеді ішіне қулық сақтап. Өзіңе сен өзіңді алып шығар Еңбегің мен ақылың екі жақтап. (Абай) Кірме сөз - ана тілімізге шет тілінен енген сөз. Кірме сөздердің көпшілігінде буын үндестігі сақталмай, дауысты дыбыстары жуан-жіңішке болып араласып келе береді. Кірме сөздер – тілдің сөздік құрамын байытатын тәсілдердің бірі. Араб-парсы тілінен: Отан, қалам, кітап, ғылым, мұғалім, мектеп, дәптер, заман, әдебиет... Монғол тілінен: нөкер, аймақ, темір, жорға, т.б. Орыс тілінен: парта, кино, цирк, жәшік, керуеет, сіріңке, шайнек, үтік, доға, т.б.			
Жаңа білім	Білімді жан-жақты тексеру. (Студенттерге тапсырма таратылады) 1-тапсырма. Үзіндіден мәтелді табыңдар. Барын жоқ деп құрынғаң, Жұлдызды жатқа санасақ. Қисап етіп қарасақ. «Мың асқанға бір тосқан» Бар емес пе еді бұрыннан. 2-тапсырма. Қазақ тіліне енген төмендегі сөздердің орыс тіліндегі баламасын атаңдар. Самурын, жәшік, кәрзеңке, керуеет, сөмке, тәрелке, стақан, шайнек. 3-тапсырма. Мына үзіндіден көнерген сөзді тауып, көнерген сөздің қай түріне жататанын айтыңдар. Айтулы ерлер бар екен, Жүйріктері баптаулы. Найзалары саптаулы. Дұшпанға атар жебесі, Қорамсақпен қаптаулы. 4-тапсырма. Үзіндіден кірме сөзді табыңдар.	Жауап береді 		
Бекіту				

<p>Кері байланыс</p>	<p>Да старқан жайып құрметтеп, Төкті түрлі жемісті. Жезсамаурын қайнаулы, Союға бағлан байлаулы.</p> <p>5-тапсырма. “Сөздер сөйлейді” стратегиясы. Сөздердің мағынасын ашыңдар. Лексика, архаизм, историзм, неологизм, мақал, мәтел, ертегі, жаңылтпаш, жұмбақ.</p> <p>6-тапсырма. Сөздердің баламасын табыңдар. Таманья Самолет Реклама Станция Пенсия Парк Архитектура Процент Адрес ...Өлең, мақал, жаңылтпаш, ертегі, жыр – Мұның бәрі жанды сөз, ішінде сыр. I. Жансүгіров Мақал Құрылысы жағына некі, үш бөлімді болады. Ойнақты айтылады. Ақыл-кеңес, үлгі-өнеге түрінде айтылады. Мәтел Көбіне бір бөлімді болады. Ойшара, тұспал түрінде айтылады. Көбіне эмоциялық мағына басым болады Жұмбақтар адамның ақыл-ойын дамытады, байқағыштық пен тапқырлыққа үйретеді.</p> <p>Шығармашылық жұмыстар .</p> <p>I. Қандай жұмбақ болса да, шешпей оны қоймайық!</p> <p>1. Қырық екі жауынгер, Сапын түзеп тұрады. Бүлдіршіндер - қауымды ел, Сырын терең ұғады.</p> <p>2. Қабат -қабат қаттама, Ақылың болса аттама</p> <p>3. Денесі бар, басы бар, Үш көзінде жалын от. Кезектесіп ашылар, Кезектесіп жұмылар.</p> <p>II. Жаңылтпаш туралы жаңылтпаш Танымдық та, Тағылымдық та мәні бар, Одан – Ұтсаң ұтқырылық та табылар. Өзге сөзге лезде өзгеріп кетеді, Болсаң егер Жаңылысар, жаңылар. Зеректерді зеріктірмес, жаңылтпас, Зеректерде жаттауға оны жалықпас. Қызықтырар, тұтықтырар тіліңді, “Бұл не?” десең, Бұл – кәдімгі жаңылтпаш.</p> <p>Ертегі – халық өмірін суреттейтін фантастикалық оқиғаларға құрылған көркем шығарма.</p>			
----------------------	---	--	--	--

	<p>III. Сюжетті суретке қарап, сурет мазмұнына лайық шағын ертегі құрастыру. Тірек сөздер: сәуке, қорамсақ, сауыт, дулыға</p> <p>Ерте, ерте, ертеде, ешкі құйрығы келтеде...</p> <p>Рефлексия (кері байланыс) Аяқталмаған 4 сөйлем әдісімен сабақты қорытындылау. Бүгін мен..... білдім *..... қызықты болды. *..... қиын болды. *..... екенін түсіндім</p>			
--	---	--	--	--

Білім беру ұйымының атауы			
Пәні:			
Бөлім:			
Педагогтың аты-жөні:			
Күні:			
Сынып:	Қатысушылар саны:	Қатыспағандар саны:	
Сабақтың тақырыбы:	Сөз және оның мағыналары		
Оқу бағдарламасына сәйкес оқыту мақсаты:			
Сабақтың мақсаты	Оқушыларға тіркесті сөздер, оның түрлері, жасалу жолы жайлы толық мәлімет бере отырып олардың ой-пікірін қалыптастыру		

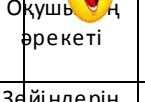

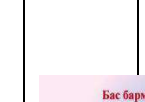

Сабақтың кезеңі//уақыты	Педагогтың әрекеті	Оқушының әрекеті	Бағалау	Ресурстар
<p>Ұйымдастыру Өзін-өзі тексеру</p> <p>Өткен білімді еске түсіру</p> <p>Жаңа білім</p>	<p>Оқушылармен сәлемдесу, түгелдеу Жаңа сабақтың тақырыбы мен мақсатын анықтау.</p> <p>Тіліміздегі сөздер лексика - грамматикалық белгілеріне қарай атауыш, көмекші және одағай сөздер болып үш топқа бөлінеді. Атауыш сөздер деп толық лексикалық мағыналары бар сөздер аталады: жер, аспан, алты, бүгін, алу, беру Көмекші сөздер деп лексикалық мағыналары жоғалған сөздер: дейін, шейін, туралы, асты, үсті, мыс, міс, таман Одағай сөздер - деп адамның әр түрлі көңіл - күйін білдіреді: аһ, тәйт, ой Атауыш сөздер - есімдер, етістіктер болып екі салаға бөлінеді. Ал есімдер атаушы, үстеуші болып ажыратылады. Мен жазбаймын өлеңді ермек үшін Мен - айтушы адам Жазбаймын - қағаз бетіне сөзді түсіру не түсірмей Өлеңді - белгілі бір ұйқаспен айтылатын сөз Ермек - уақыт өткізу үшін жасалатын іс - әрекет Үшін - мағынасы жоқ, ермек сөзінің жетегінде тұрып сөзбен сөзді байланыстырады. Ал үшін дегеннің мұндай мағынасы жоқ. Бұл сөйлемде үшін деген сөз ермек деген сөздің жетегінде тұрып, сол сөзге мақсаттық мән үстейді де, ермек сөзін жазбаймын дегенмен байланыстырады. Сөйлемде белгілі бір мағынаны білдіретін, белгілі бір ұғымның атауы болып табылатын сөздерді атауыш сөздер деп атайды. Ал ондай мағына білдіре алмайтын, тек басқа сөздердің жетегінде жұмсалатын сөздерді көмекші сөздер дейді. Атауыш сөздер өз бетімен белгілі бір мағынаны білдіретіндіктен, белгілі бір сұраққа жауап бере алады. Ал көмекші сөздер жеке тұрып белгілі бір мағынаны білдіре алмайтындықтан, белгілі бір сұраққа да жауап бере алмайды. Демек, сөйлем ішінде оның белгілі бір мүшесі бола алмайды.</p>	<p>Зейіндерін сабаққа аударды, жауап береді</p> 	 	

<p>Бекіту</p>	<p>Әдетте көмекші сөздер өзі жетегінде жұмсалған сөзбен қабаттасып қолданылады, сол сөзге қосымша мән үстейді не ол сөзді басқа сөзбен байланыстырып тұрады. Жоғарыдағы сөздерді талдасақ, былай болар еді: Кім жазбаймын дейді? — мен — бастауыш, Мен не істеймін? — жазбаймын — баяндауыш¹ Нені жазбаймын? өлеңді — толықтауыш, Не үшін (мақсатпен) жазбаймын? — ермекші — пысықтауыш. Үшін деген сөзге жеке сұрақ қоюға болмайды, сондықтан ол жеке тұрып сөйлем мүшесі де бола алмайды.</p> <p>Одағай сөздер - адамның әр түрлі көңіл-күйін білдіреді немесе жан-жануарларды шақыру мәнінде қолданылады. Оларда сөйлем мүшесі бола алмайды. Толық мағынасы болмағандықтан, белгілі бір сұраққа да жауап бермейді. Мысалы: Па, шіркін! Сөзің сөз - ақ екен!</p> <p>1. Атауыш сөздер мен көмекші сөздерді ажырату Демалысымызға – атауыш, - дейін – көмекші Шегінген, шабуыл – атауыш, - кезінде - көмекші Жаяу, машинаға, танкіге, жау танкісіне – атауыш, де - көмекші сөз Антоним сөз – артта – алдыда, жаяу жүру - машинаға міну</p> <p>2. Қазыбектің – анықтауыштық, өнері – бастауыш, несі?, жеткізбейтін жүйрік – анықтауыш, оның – анықтауыш, иіліп, бүгілгенде, бұратылады – пысықтауыш, бақанға мысықтай – пысықтауыш, екі сырықты – толықтауыш, аяқты кісіге – толықтауыш, суға малтуы – пысықтауыш, үйрек – бастауыш, ешкім қарғи алмайды – анықтауыш, цирктің артистерінен – толықтауыш</p> <p>3 - жаттығу. Мәтіннен одағай сөздерді табу. Беу, дүние - ай – таңдану - шаттану, апырмай Сабақты қорытындылау Сөздің неше түрі бар? Атауыш сөздермен көмекші сөздердің айырмашылығы неде? Одағай сөздердің неше түрі бар? <i>Ойтолғаныс сатысы</i> 1-жаттығу. Мәтіннен зат мағыналы туынды сөздерді ызыдар. Олардың жасалу жолын түсіндіріңіздер. І Адыр-адыр елсіз дала. Бозғыл көде, кербетеге, тобылғы беткей, төбешік, обашық, қызыл құмай, шөпте сін шүңейт. Қоңыр тышқан, ала сауысқан, ор қоян, бозторғай – осыдан басқа көзге түсер қара-құра жоқ. Даланың көркі елекен-ау! Елсіз дала емсіз жағдай көрінеді. Малшы байғұстар не ғып іші пыспай жүреді екен?.. Ай, қудала! Қудаларда жалғыз жаяу бір мұңдық. Сардалада сары уайым қамшылап Ақбілек келеді толарсағы бұлтылдап (Ж.А.). Ай әлі тұған жоқ. Түн жамылып ұрланып шыққан жалғыз жаяудың жаулығы ағараңдап, Қоңыртөбені асып бара жатты. Ол бұл жолы Қоңыртөбеден секенген жоқ. Ішін өрт жалаған өкініш, ашу-ыза, амалдың жоқтығына аста сып, өз болмысында болмаған бөтен қимылға итермелеген. Оқара сиыр іші кеуіп өлетін шілікке келіп, бел шешті. Мағрипаны мазалайтын қорқыныш сол төбенің ар жағында, қорықшы келіп қалама деп елеңдеп әрі-бері отырды да, шалғысын саптап, пішен шабуға кірісті. Түнгі шыққа жіпсіп жатқан қырықбуын аралас қияқ шалғынның жүзі тие р-тimestен сырылдап барып мұрттай ұшады (О.Б.).</p>			
---------------	--	--	--	--

<p>Кері байла ныс</p>	<p>11 Арғыма қ талай қор болды Әсіре сөздің өрнегі, Әзілдің болдың өрнегі 22</p> <p>Шапанын киіп шыңдықтың Өтірік төрді бермеді, Қойғасын көңді күреуді Шіріді түбі тіреуді Біреулер ұрды біреуді Сойылыменен біреудің... Бағасы түсіп бастыңда, Болмадық бөгетте Ақымақ жігіт астында (К.М.).</p> <p>Ержігіттің маңдай тері, Арулардың көз жасы мен күлкісі, Абырой мен атақ-даңқтың түр-түсі, Әлемдегі асу бермес ең ұлы іс Күнделікті жеңіспен жеңіліс Елге деген махаббаттың безбенімен өлшенер, Безбен сынса, безбүйректік белсенер. Алдыменен өз жаныңның қайшылығын жеңіп ал Биік ұшқың келсе егер (М.Ш.).</p> <p>2-жа ттығу. Келтірілген сөздерден түрлі жұрнақтар арқылы туынды зат мағыналы сөздер жасаңыздар. Жұрнақтарды мағыналық және құрылымдық ерекшеліктері бойынша сипаттаңыздар.</p> <p>Қызыл, тозаңдат, соқ, ес, әділ, сезімтал, жамыл, ора, жаз, іл, қыл, тұр, ас, тұғыр, сарт, мәлім, төңкер, ұры, сан, гүрс.</p> <p>3-жа ттығу. Төмендегі мысалдардан синтетикалық тәсілмен жасалған туынды зат мағыналы сөздерді табыңыздар. Сөзжасам жұрнақтарына сипаттама беріңіздер.</p> <p>Қара адам жалған айтса, ұятсыздық дейміз (М.Ә.). Рас, ерекше жалқаулық, бейнетсіздікте күн кешетін жандар да қыр тұрмысында көп кездеседі (М.Ә.). Қала орнында кедір-бұдырлы қара күйік қалды (Ғ.М.). Бұған мән берген ешкім болмады (Д.Д.). Бірақ қалың елдің бүгінгі ажарында әлдеқандай бір оқшау күйді тосқан түйілгендік байқалады (М.Ә.). Жүрісіне қарағанда шолғыншы лек секілді (Д.Д.). Бәйкен қарт сақтық, ұстамдылық керектігін ескертті (Ғ.М.). Төсекке жаққан сайын аунап, қызып ұйықтап алмай жаққанда, ойын қағы билемей, көмескі үмітпен қызу билейтін әдет болды (М.Ә.). – 23</p> <p>Кіріңдер! Ну! – деді Мюлгаузен ауызғы бөлмеде бір бөлек кісінің аяқтықырын естіп (Ә.Нұрп.). Санақта бар, санатта жоқ ел ұрпағының ұрпағына кетер айнымаста бұлжымастық жолына бастар жағыз жалауосы (Ғ.М.). Бұндағы халықтың үнсіздік, момындығын бұдан былай тағы талай Кошкинде әлі де келтепкен басқа соғып, қорлай берсін (М.Ә.). Әмірші сыр білдірмеді, қыздың құнын сұрап тұрған саудагерге алтын динар ұстатты да, кітапты алды (Д.Д.). Бөлімше командирлері жүгіре жөнелді, тек қарт жұмысшы қозғалмады (Ә.Н.). Бір күні түске таянған мезгілде демалысы жиілеп, кеудесіне сырылдақ пайда болды (М.Ә.).</p>			
-----------------------	--	--	--	--

Білім беру ұйымының атауы		
Пәні:		
Бөлім:		
Педагогтың аты-жөні:		
Күні:		
Сынып:	Қатысушылар саны:	Қатыспағандар саны:

Балмұздың аты	Мәтінмен жұмыс			
Оқу бағдарламасына сәйкес оқыту мақсаты:				
Сабақтың мақсаты	Оқу сауаттылығын дамыту			
Сабақтың бағыты:				
Күн Сабақтың	Педагогтің әрекеті	Оқушының	Бағалау	Ресурстар
Кезеңі//уақыты	Қатысушылар саны:	әрекеті	ағандар саны:	
Сабақтың тақырыбы	Бәрі де балмұздақ туралы	Сөздердің морфологиялық белгілеріне қарай бөлінуі		
Оқу бағдарламасын бақылаудың нәтижесі	және деңі сауадамдардың көбі	сабаққа		
Сабақтың мақсаты	түшін өте жұғымды тамақ. Кейде ол диеталық тамақ орнына	ауда рады,		
Сабақтың барысы	да жүреді. Бірсыпыра ғалымдар асқазан органдарының	жауап береді		
Сабақтың кезеңі// Өткен білімді еске түсіру	қазіргі таңда мырларын тарылтып, осының нәтижесінде тері түтіктерін кеңейтеді, - деп есептейді. Алайда балмұздақта майда, барынша сіңімді қанттектер де көп. Балмұздақтың		Оқушының әрекеті	Бағалау
Ұйымдастыру Өзін-өзі тексеру	ең калор Оқушылармен сәлемдесу, түгелдеу Пломбир Жаңа сабақтың тақырыбы мен мақсатын анықтау. аяғында осында балмұздақтың нақ осы сорттын жа сау а лғаш иге Сөз құрамындағы тұлғаларды лексикалық мағынасы бар Франция тұлғалар және тек грамматикалық қана мағынасы бар тұлғалар жылдына, деген екі бөлікке бөліп қарауға болады. Бұл бөліктердің балмұзда алғашқысы - сөздің лексика-грамматикалық бөлігі, екіншісі чемпион сөздің грамматикалық бөлігі деп аталады. Бірінші бөлікке дербес өйткені О лексикалық мағынасы бар негізгі түбірлер мен сөзге жаңадан килограм лексикалық мағына беретін сөз тудырушы жұрнақтар, демек қазір сем солар арқылы жалған туынды түбір тұлғалар жа тады да, заманда жаңадан лексикалық мағына тудыра алмайтын функцияна лді балмұзда жұрнақтар мен жалғаулар екінші бөлікке кетеді. Сөздерді айтыла д лексика-грамматикалық бөлікке бөлшектегенде, негізгі 1. Автор морфемалар мен қосымша морфемалардың ара жігі А) құраме әуелдегі дей емес, жаңаша сөз табады. Яғни қосымша В) қасиет морфемалар қатарында жататын сөз тудырушы жұрнақтар С) салма туынды негіздер құрамына еніп, сөздің негізгі морфемалар Д) пайда тобына ауысады. Мысалы, <i>ырлаушыға</i> (жырлаушы) деген сөзді 2. Балмұз құрамына қарай тұлғаласақ, <i>ыр</i> (жыр) тұлғасы негізгі морфема дұрыс? болып шығады да, <i>-ла, -в, -чы</i> тұлғалары мен <i>-ға</i> тұлғасы А) чемпи қосымша морфемалар тобына жатады. Ал осы сөзді лексика- В) италия грамматикалық бөлігі тұрғысына н қарасақ, оның <i>ырлаушы</i> деген С) америка бөлігі үш жұрнақты (<i>ыр-ла-в-чы</i>) туынды түбір болып шығады Д) франца да, грамматикалық бөлігіне <i>~ға</i> барыс септік жалғауы ғана 2-мәтін қалады. Біздің басында қосымша- морфема деп отырған <i>-ла, -в,</i> Ақы <i>-чы</i> жұрнақтары бұл жерде сөздің негізгі морфема бөлігіне Жаңа жа ауысып кетіп отыр. (Ибатов, 1983, 48-6.). Сөйтіп сөздің негізгі қаздыра морфемалар қатарына ауысушы қосымша морфемалар сөздің а қысынс да және күрделі болып келу сипатына қарай үнемі жұрнақ екіншісі түрінде емес, әр түрлі болып келе береді. Мысалы, туынды Төлеген түбірлі дара сөз болатын болса, оған қосылғанда негізгі Жаңа білім жігіттің морфема қатарына ауысып кететін сөз тудырушы қосымшалар дегеніне екі түрде: жұрнақ және жалғау түрінде кездеседі. Мысалы, <i>Толық денелі болса да, әлі жас әйел. Игіліктің күшігі</i> - Адамның тұрғанын көрсе де, асықпай баяу басып келеді (Ғ.Мүс.) деген байға сөйлемдегі <i>толық</i> сөзі алайық. Мұнда толық сөзінде <i>-</i> <i>ық</i> жұрнағы негізгі морфема құрамына ауысып тұр. Осы сияқты - Ешқайсы кейбір қос сөздер құрамындағы негізгі морфеманың алдынан жығылды қосылатын күшейткіш тұлғалар (қып қызыл) түрінде айтылатын амалы күпрефикс мәндес тұлғаларда да кездеседі. Сөздің негізгі морфема құрамына ауысып кететін қосымшалардың бұлайша 1. Мәтінн әр қилы (жұрнақ, жалғау, күшейткіш тұлға) болып келуі не А) Кісі бөл қарамай, олардың бәрі де өзі қосылған сөзінен жаңа сөз В) Берме тудыратын қосымшалар болып табылады. Осы қасиетіне С) Әділді байланысты олар әрқашан өзі қосылып айтылған сөзінен жаңа баламе н сөз тудыра да, сол жаңадан пайда болған сөздің бүтін бір тұтас 2. Мәтінн тұлғасына айналып, сөздің лексика-грамматикалық бөлігін, яғни А) өсиетн туынды түбір бөлігін құрады. В) әңгіме Сөздің негізгі лексика-грамматикалық бөлігі, әдетте белгілі бір С) аңыз сөз тобына байланысты қаралады. Сөз негізінің қай сөз табына Д) шешетән екендігіне қарай оның грамматикалық бөлігінің сипаты	3ейінде рін сабаққа ауда рады, жауап береді		
Өткен білімді еске түсіру				
Жаңа білім				
Жаңа білім				
Бекіту				

Кері байланыс	<p>3-мәтін айқындалады. Мысалы, негізгі сөз есімдер тобына жататын Қарлығаболса, оның грамматикалық бөлігі бір түрлі ал, етістіктер тобына Нағашы жатса, екінші түрлі болып түрленеді. Сөздерді лексика-Сабактан грамматикалық тұлғаретінде жеке алып тандағанда, оның солүлексикалық мағынасы грамматикалық түр-түрпатын еске ала ұшып кір,отырып сипатта йтыны да осы себебтен.</p> <p>- Бұл рдСөздің лексикалық және грамматикалық бөлшектерге бөліп төрінде оқараудың бір түрін біз Ф.А.Ганиевтің зерттеулерінен</p> <p>- Нені а йткездестіреміз. (Ганиев, 1974, 39-6.). Бірақ онда ғалым сөздің</p> <p>- Мына қлексикалық бөлігін "слово образовательная структура слово"</p> <p>- Олар не деп а т а йды да, грамматикалық бөлігін "морфологическая</p> <p>- Осыдан структура" деп а т а йды. ғалым "Негізге қосылған не</p> <p>- мына бөуістемеленген нәрсеңің бәрі морфологиялық немесс формалық еді. Біз тәкөрсеткіштер болып саналады, сондықтан оны морфология та ма шал зерттеу қажет", - дейді. Сонда негізгі және туынды түбір сияқты келетін Сөздердің негіз тұлға морфемалары морфология саласына бүлдіргеге жатпайтын болып шығады.і қанша тазалап,</p> <p>қанша ақСөздің лексика-семантикалық бөлігіне әр түрлі (түпкі, негізгі, кіреді де,туынды) түбір морфемалар жатады да, сөздің безендіруші қанша жаграмматикалық бөлігіне функциональді жұрнақтар, мен біліп қояжалғаулар морфемасы жататын болады. Бұл жерде сөз Мен қартудырушы жұрнақтар жеке аталмай қалды. Оның мынадай қалдым. себебі бар. Сөзді бұлайша бөлшектеуге сөз тудырушы жұрнақтар</p> <p>1. Мәтін тобы, жоғарыда айтылғандай, туынды түбір деп аталатын</p> <p>A) Эссе сөздер құрамында сөздің негізгі морфемалар қатарына, сөздің</p> <p>B) Аңыз лексика-грамматикалық бөлігіне ауысып кетеді. Өйткені сөз</p> <p>C) Әңгіметудырушы жұрнақтар өзінің бұрынғы қосымша сорфемалар</p> <p>D) Ертегі сипатына нарылып, туынды түбір морфемалардың тұтас түр</p> <p>2. Мәтін дтұлғасына енеді. Олар өзінің негізгі түбір морфемаларымен</p> <p>A) Қарлыбірігіп, тұлғалық тұтастығында, бір бүтін тұлғаға (туынды</p> <p>B) Жаңа түбірге) айналып, оның құрамына сіңіп кетеді. Алғашқы сөз</p> <p>C) Қарлытудырушы қосымша морфема енді негізгі морфеманың тұтастық</p> <p>D) Нағашқұрамына ауып, туынды түбір деген дербес лексикалық</p> <p>- единицаның құрамына, негізгі морфемалар тобына қосылады.</p> <p>- Бұл туынды түбірлер құрамындағы сөз тудырушы</p> <p>Тапсырмақосымшалардың біререкше қасиеті. Олар қосымша</p>			
Бекіту	<p>морфемалық сипатын тастап, негізгі морфеманың біртұтастығына айналады.</p> <p>Тапсырма</p> <p>1.Көнерген сөздерді (архаизм, историзм) жазып, сөйлем құраңдар.</p> <p>Уез, аэрофлот, барымта, ханзада, адрес, батырақ, рынок, керуен, жүзбасы, таможня, би, болыс, станция.</p> <p>13-тапсырма.</p> <p>Берілген архаизм сөздерді неологизмге айналдырып жазыңдар.</p> <p>Самалет...</p> <p>Реклама...</p> <p>Пенсия...</p> <p>Парк...</p> <p>Комплекс...</p> <p>Документ...</p> <p>Аэрофлот...</p> <p>Тапсырма</p> <p>1. Көп нүктенің орнына тиісті сөздерді қойып жазыңдар.</p> <p>Мақал-мәтелдер</p> <p>..... өскен адамнан, тәртіппен өскен тал жақсы</p> <p>Жаманға ..... батады,</p> <p>Жақсыға ..... батады.</p> <p>Жақсы жолдас ..... шыға рады,</p> <p>Жаман жолдас ..... батырады.</p> <p>..... белгісі – қолынан тартады,</p> <p>Жаманның белгісі - ..... ба сады.</p>			

Кері байланыс	<p>Бала – көктеп шыққан ..... , Солдырмайтын жолын іздеп таба біл.</p> <p>Керекті сөздер: қызыл гүл, етегінен, шөп, жарыққа, қолыңнан, әдепсіз. Тапсырма 1.Сөздерді түбірі мен қосымшаларын дефис арқылы ажыратып жазыңдар.</p> <p>Рақымшылық, малшы, сула, төбешік, кетір, қайратты, аспазшы, көрнекті, атқыш, бағалы, балалық, даналық, батырлық, өнімді. 2.Төмендегі сөздерге қосымшалар жалғап, сөйлем құрап жазыңдар.</p> <p>Көл, әке, биік, біл, жер, өр, жас, адам, ән, дос, тау.</p>			
---------------	--	--	--	--

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012 — 2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары. Астана, 2012г. [17, 20б.]
2. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 25 маусымдағы №832 Қаулысы. 3. Сергеева Т. Новые информационные технологии и содержание обучения (на примере предметов естественно-научного цикла). 1999, №1.
3. Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012 – 2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары.- Астана: 2012. –1-2 б.
4. Бастауыш мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын қалыптастыру әдістемесі, әдістемелік құрал, Астана: 2013. – 7-8 б.
5. PISA халықаралық зерттеуі, әдістемелік құрал. Астана: ҰББСБО, 2013. – 8-9 б 79 б.
6. Оқу сауаттылығы. Тренерге арналған нұсқаулық. PEARSON 2013. – 138 б.
7. Оқу сауаттылығы. Мұғалімнің жұмыс дәптері. PEARSON 2013. – 47-48 б.
8. Основные результаты международного исследования PISA 2012. Национальный отчет. Астана: 2013. –105-106 с., –147 с.
9. Мұғалімге арналған нұсқаулық, III деңгей: 2012. –58 б.
10. Н.А.Назарбаев. Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты. // Ана тілі газеті. № 5, 2-8 ақпан, 2012 ж.
11. Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012 - 2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары.
12. Аханов К. Тіл білімінің негіздері. А., 1978.
13. Оразов М. Сөз теориясы. А., 1996.
14. Белбаева М. Қазіргі қазақ тілінің лексикологиясы. А., 1976.
15. Әлімбаев М. Маржан сөз. А., 1978.
16. Құлмағамбетова Б. Қазақ тілін оқыту методикасы. А., 1988.
17. Серғалиев М. Көркем әдебиет тілі. А., 1995.
18. Жексенбаева У.Б., Ниязова Г.Б. 12 жылдық білім. // -№7-2006.
19. PISA халықаралық зерттеуін жүргізу аясында оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту әдістері бойынша Қазақстан Республикасы педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттыру бағдарламасы. Оқу сауаттылығы. Мұғалімнің жұмыс дәптері // NIS- PEARSON.
20. Основные результаты международного исследования PISA-2012. Астана: НЦОСО, 2013.
21. Баспасөз беттер
22. Ғаламтор

Мазмұны

Түсінік хат	
Таңдау пәнінің мақсаты мен міндеттері	
Күнгізбелік-тақырыптық жоспар	
Сабақ жоспарлары	
Пайдаланылған әдебиеттер тізімі	

ШЕШЕНДІК СӨЗ ӨНЕРІ» АВТОРЛЫҚ БАҒДАРЛАМА

Татибекова Айнур Андабековна
Абай атындағы шағын орталықты орта мектебі, Т.Рысқұлов ауданы

«Шешендік сөз өнері» авторлық бағдарламасы білім алушылардың шешендік сөйлеу қабілеттерін дамытуды көздейді. Білім алушы таңдау курсынан ұлттық, рухани мұрамыз шешендік сөз өнерін түйсініп, ділмар шешендеріміздің мұрасынан тағылым алады. Бүгінгі күнде бұқаралық ақпарат құралдарының және коммуникациялық құралдардың дамуымен шешендік сөз өнеріне деген сұраныс пен қызығушылық күннен-күнге артып келеді. «Шешендік сөз өнері» білім алушының сұранысына сәйкес оқушы келбетін дәйекті, сауатты, анық және әдемі сөйлей білу қабілетін арттырады. «Шешендік сөз өнері» арқылы білім алушы көпшілік алдында сөз сөйлей білуге дағдыланып, функционалдық сауаттылығын таныта алады. «Шешендік сөз өнері» жалпы білім беретін мектептердің 11 қоғамдық-гуманитарлық бағытындағы білім алушыларға арналған.

Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрімен бекітілген 2022-2023 оқу жылына арналған Әдістемелік нұсқау хатында «Қазақ әдебиеті» пәнінен вариативтік оқу компоненті есебінен «Шешендік сөз өнері» элективті курсы ұсынылған. «Шешендік сөз өнерінің» негіздемесі: шешендік сөздің табиғатын танытып, айтылған ойды саралай білуге үйретеді, ұлттық құндылығымыз – шешендік сөздердің мағынасын түйсінуге, шешен сөйлеуге, орфоэпиялық норманы сақтап сөйлеуге баулиды».

«Шешендік сөз өнері» таңдау курсы 11 «ҚГБ» сынып оқушыларының қазақ әдебиетінен алған базалық білім негіздерін жетілдіру, тереңдету мақсатында 36 сағатқа жасалған.

«Шешендік сөз өнері» курсының ерекшелігі шешендік сөз өнерінің тарихын, шешендік сөздің түрлерін меңгертіп қана қоймай, шығармашылық-ізденіс тапсырмалары арқылы көпшілік алдында сөз сөйлеу шеберлігіне төселдіреді.

«Шешендік сөз өнері» курсына білім алушылар оқу мақсаттарына бағытталған тапсырмаларды орындау арқылы шешендік сөздің түрлерін, қазақ би-шешендерінің шығармаларын меңгереді. Білім берудегі ғылымилық, жүйелілік, саналылық, біріншілік ұстанымдарға негізделген сабақтар арқылы білім алушылардың шешендік сөйлеу қабілеттері артып, шешендік сөздерді талдай білу дағдылары дамиды.

Қазіргі таңда бұқаралық ақпарат құралдарының және коммуникациялық құралдардың дамуы шешендік сөз өнеріне деген қызығушылықтың артуына себеп болды. Заманауи тұлғаның келбетін дәйекті, сауатты, анық және әдемі сөйлей білу қабілетінен таниды. Шешендік сөз өнері арқылы көпшілік алдында сөз сөйлей білу шеберлігі мен функционалдық сауаттылығын танытуға мүмкіндік беретіні анық.

«Шешендік сөз өнері» курсы: «Кіріспе.Шешендік өнердің халықтық сипаты», «Шешендік сөздің табиғатын тану», «Шешендік арнау», «Шешендік сын», «Шешендік толғау мен шешендік нақыл», «Шешендік дау», «Шешендік сөздердегі тілдік таным» бөлімдерінен тұрады.

Курстың мақсаты: шешендік сөз өнерінің ерекшеліктерін түсініп, тануға, ой көзімен зерделеуге негіз болатын білім, білік дағдылар қалыптастыру арқылы нақты, дәлелді шешен сөйлеуге дағдыландыру.

Курстың міндеттері:

- сөз мәдениеті мен шешендіктің бірлігін, сабақтастығын таныту;
- сөйлеу мәдениетінің ерекшеліктеріне сай шешендік сөйлесім дағдыларын жетілдіру;
- ойын еркін, шешен жеткізе алу, теориялық білімін жазба жұмыстарда сауатты қолдана алу біліктілігін қалыптастыру;
- шешендік сөз өрнегі арқылы оқушылардың санасына көркем сөз құдіретін, эстетикалық, танымдық тәрбиені сіңіру;
- шешендік сөз өнерінің мәні мен тарихы туралы мағлұмат беру;
- шешендік сөздің тектері мен түрлері, олардың өзіндік ерекшеліктері жөнінде ұғым қалыптастыру;
- шешен сөйлеуге қажетті әлеуметтік-тілдік дағдыларын қалыптастыру;
- оқушы бойында көшбасшылық қабілеттерді дамыту;
- шығармашылық жұмыстар арқылы ұлттық сананы жаңғырту;
- іс-әрекетті сыни бағалау арқылы өз дәлелдерін ұсына алу қабілетін арттыру.

Күтілетін нәтиже:

1.Теориялық білім	2.Шешендік шеберлік	3.Рухани-адамгершілік тәрбие
Шешендік сөз өнерін көп оқыған оқушы әдебиетті терең меңгерген тұлға болып қалыптасады.	Шешендік сөз өнері арқылы оқушының шешендік сөйлеу қабілеті артып, шешендік шеберлікке бейімделеді.	Шешендік сөз өнері арқылы рухани-адамгершілік қасиеті артып, ұлттық санасы жаңғырады

Өзектілігі: «Шешендік сөз өнері» арқылы оқушының шешендік сөйлеу қабілеттері дамып, функционалдық сауаттылығы арқылы шешендік шеберлігін таныта алу қабілеттерін игеруімен өзекті болып табылады.

БАҒДАРЛАМАНЫҢ МАЗМҰНЫ
(Барлығы – 36 сағат, аптасына – 1 сағат)

Кіріспе.Шешендік өнердің халықтық сипаты 5 сағат. Шешендік өнер – көненің көзі, дананың сөзі, халық даналығының ұйытқысы – шешен тілі, асыл сөз,билер сөзі, жақсы сөз бен нақыл сөз, ділмар сөз бен шешендік сөз, аталы сөз бен қанатты сөз, тәмсіл, өсиет сөз бен көсем сөз секілді тақырыптарды қамтиды.

Шешендік сөздің табиғатын тану 3 сағат. Шешендік сөздердің зерттелуі, шешендік сөз өнерінің тарихы, шешендік сөздің түрлері.

Шешендік арнау 4 сағат. «Жиренше шешен мен Қаракөз айым» «Он бес жас құйын қуған желменен тең», «Қасенханның Асанқайғы атануы», «Алыста не алыс?» «Қонақ неше түрлі болады?».

Шешендік сын 3 сағат. «Ата тұрып ұл сөйлесе ержеткені болар»,«Ер намысына қарай шабады», «Жақынды жаралама,алысты қаралама», «Жақсы ұл – елдің туы болады», «Сырымның үш қасиеті».

Шешендік толғау мен шешендік нақыл 9 сағат. Шешендік толғау. Шешендік өсиет, «Қайтып келер есікті қатты серіппе», «Білгендерден ғибрат ал», «Жақының үшін жақсының жағасынан алма», «Жерден ауыр не?»,«Ақылды деп кімді айтамыз?», Ақтайлақ пен Қанай шешен «Баталы ер арымас», Шешендік нақыл:«Өнер алды – қызыл тіл», «Бала болсаң болғандай бол», «Жақсы жігіт белгісі», «Қонақжайлылық белгісі», Асанқайғы жырау «Еділ бол да, Жайық бол», «Есті көрсең кем деме», Бұқар жырау «Жар басына қонбаңыз», «Биік тауға жарасар», Құнанбай би Өскенбайұлының шешендік сөздері

Шешендік дау 4 сағат. Шешендік дау: жер дауы; шешендік дау: мал дауы.Қазыбектің ат дауын шешуі; шешендік дау: жесір дауы. Байдалы мен Төле, шешендік сөздердегі тағылым

Шешендік сөздердегі тілдік таным 4 сағат. Билер шешендігіндегі тапқыр сөздер, ақын-жыраулар тіліндегі көркем тіл, қазіргі шешендіктегі көркем тіл мен шешендік сөз өнерінің көрінісі, шешендік сөздің сапалық белгілері.

Шығармашылық ізденіс жұмыстары 4 сағат. Өз бетімен орындауға арналған шешендік сөз өнеріне байланысты тапсырмалар.

Бағдарламаның күнтізбелік жоспары
«Шешендік сөз өнері»
Аптасына 1 сағат,барлығы 36 сағат

№ р/с	Ауыспалы тақырыптар	Сабақтың тақырыптары	Оқудың мақсаттары	Сағат саны	Мерзімі	Ескерту
I тоқсан 9 сағат						
1	I бөлім. Шешендік сөз өнерінің халықтық сипаты	1. Кіріспе. Курстың мақсаты мен міндеті Шешендік сөз өнері – көненің көзі, дананың сөзі	11.1.2.1 әдеби шығармадағы көтерілген мәселелерді қазіргі өмірмен байланыстырып, ұлттық мүдде тұрғысынан ашу.	1		
2		2. Халық даналығының ұйытқысы – шешен тілі. Асыл сөз,билер сөзі	11.2.3.1 шығармадағы көркемдегіш құралдар мен айшықтау амалдарының қызметін талдай отырып, автор стилін анықтау	1		
3		3. Жақсы сөз бен нақыл сөз, ділмар сөз бен шешендік сөз	11.1.2.1 әдеби шығармадағы көтерілген мәселелерді қазіргі өмірмен байланыстырып, ұлттық мүдде тұрғысынан ашу.	1		
4		4. Аталы сөз бен қанатты сөз,тәмсіл	11.2.2.1 автор бейнесінің шығарманың негізгі идеясымен байланысын айқындау.	1		
5	II бөлім. Шешендік сөздің табиғатын тану	5. Өсиет сөз бен көсем сөз	11.2.2.1 автор бейнесінің шығарманың негізгі идеясымен байланысын айқындау.	1		
6		6.Шешендік сөздердің зерттелуі	11.2.2.1 автор бейнесінің шығарманың негізгі идеясымен байланысын айқындау.	1		
7		7. Шешендік сөз өнерінің тарихы	11.2.2.1 автор бейнесінің шығарманың негізгі идеясымен байланысын айқындау.	1		
8		8. Шешендік сөздің түрлері	11.1.2.1 әдеби шығармадағы көтерілген мәселелерді қазіргі өмірмен байланыстырып, ұлттық мүдде тұрғысынан ашу.	1		
9		Шығармашылық-ізденіс тапсырмалары	11.1.2.1 әдеби шығармадағы көтерілген мәселелерді қазіргі өмірмен байланыстырып, ұлттық мүдде тұрғысынан ашу; 11.2.3.1 шығармадағы көркемдегіш	1		

			құралдар мен айшықтау амалдарының қызметін талдай отырып, автор стилін анықтау; 11.2.4.1 көркем шығармадағы ғаламдық тақырыптарға креативті ой қосып, шығармашылық жұмыс (эссе, әңгіме, өлең, әдеби және еркін тақырыптарға шығарма) жазу.				
		II тоқсан 8 сағат					
10	III бөлім. Шешендік арнау	1. Шешендік арнау. «Жиренше шешен мен Қаракөз айым»	11.2.1.1 әдеби шығарманың композициясын жанрлық ерекшеліктерін айқындап, уақыт пен кеңістік тұрғысынан талдау; 11.1.3.1 көркем шығармадағы кейіпкерлер жүйесін жинақтау мен даралау арқылы өмір шындығын көрсету.	1			
11		2. «Он бес жас құйын қуған желменен тең»	«Он бес жас құйын қуған желменен тең»	1			
12		3.«Қасенханның Асанқайғы атануы»	«Қасенханның Асанқайғы атануы»	1			
13		4. «Алыста не алыс?» «Қонақ неше түрлі болады?»	11.1.2.1 әдеби шығармадағы көтерілген мәселелерді қазіргі өмірмен байланыстырып, ұлттық мүдде тұрғысынан ашу; 11.3.1.1 шығарманы ғаламдық тақырыптармен салыстырып, тарихи және көркемдік құндылығын бағалау.	1			
14		IV бөлім. Шешендік сын	5. Шешендік сын. «Ата тұрып ұл сөйлесе ержеткені болар», «Ер намысына қарай шабады»	11.1.3.1 көркем шығармадағы кейіпкерлер жүйесін жинақтау мен даралау арқылы өмір шындығын көрсету; 11.3.1.1 шығарманы ғаламдық тақырыптармен салыстырып, тарихи және көркемдік құндылығын бағалау.	1		
15			6. «Жақынды жаралама, алысты қаралама» «Жақсы ұл – елдің туы болады»	11.1.3.1 көркем шығармадағы кейіпкерлер жүйесін жинақтау мен даралау арқылы өмір шындығын көрсету; 11.3.1.1 шығарманы ғаламдық тақырыптармен салыстырып, тарихи және көркемдік құндылығын бағалау.	1		
16			7. «Сырымның үш қасиеті»	11.2.1.1 әдеби шығарманың композициясын жанрлық ерекшеліктерін айқындап, уақыт пен кеңістік тұрғысынан талдау; 11.1.3.1 көркем шығармадағы кейіпкерлер жүйесін жинақтау мен даралау арқылы өмір шындығын көрсету.	1		
17			8. Шығармашылық ізденіс тапсырмалары	11.1.2.1 әдеби шығармадағы көтерілген мәселелерді қазіргі өмірмен байланыстырып, ұлттық мүдде тұрғысынан ашу; 11.2.3.1 шығармадағы көркемдегіш құралдар мен айшықтау амалдарының қызметін талдай отырып, автор стилін анықтау; 11.2.4.1 көркем шығармадағы ғаламдық тақырыптарға креативті ой қосып, шығармашылық жұмыс (эссе, әңгіме, өлең, әдеби және еркін тақырыптарға шығарма) жазу.	1		
		III тоқсан 10 сағат					

18	V бөлім: Шешендік толғау мен шешендік нақыл	Шешендік толғау. Шешендік өсиет «Қайтып келер есікті қатты серіппе»	11.1.2.1 әдеби шығармадағы көтерілген мәселелерді қазіргі өмірмен байланыстырып, ұлттық мүдде тұрғысынан ашу.	1		
19		«Білгендерден ғибрат ал», «Жақының үшін жақсының жағасынан алма»	11.2.3.1 шығармадағы көркемдегіш құралдар мен айшықтау амалдарының қызметін талдай отырып, автор стилін анықтау; 11.2.1.1 әдеби шығарманың композициясын жанрлық ерекшеліктерін айқындап, уақыт пен кеңістік тұрғысынан талдау.	1		
20		«Жерден ауыр не?», «Ақылды деп кімді айтамыз?»	11.1.3.1 көркем шығармадағы кейіпкерлер жүйесін жинақтау мен даралау арқылы өмір шындығын көрсету. 11.3.1.1 шығарманы ғаламдық тақырыптармен салыстырып, тарихи және көркемдік құндылығын бағалау.	1		
21		Ақтайлақ пен Қанай шешен «Баталы ер арымас»	11.2.3.1 шығармадағы көркемдегіш құралдар мен айшықтау амалдарының қызметін талдай отырып, автор стилін анықтау; 11.2.1.1 әдеби шығарманың композициясын жанрлық ерекшеліктерін айқындап, уақыт пен кеңістік тұрғысынан талдау.	1		
22		Шешендік нақыл:«Өнер алды – кызыл тіл» «Бала болсаң болғандай бол»	11.2.3.1 шығармадағы көркемдегіш құралдар мен айшықтау амалдарының қызметін талдай отырып, автор стилін анықтау.	1		
23		«Жақсы жігіт белгісі» «Қонақжайлылық белгісі»	11.2.2.1 автор бейнесінің шығарманың негізгі идеясымен байланысын айқындау.	1		
24		Асанқайғы жырау «Еділ бол да, Жайық бол», «Есті көрсең кем деме» толғаулары	1.2.2.1 автор бейнесінің шығарманың негізгі идеясымен байланысын айқындау.	1		
25		Бұқар жырау «Жар басына қонаңыз», «Биік тауға жарасар» толғаулары	1.2.2.1 автор бейнесінің шығарманың негізгі идеясымен байланысын айқындау.	1		
26	Құнанбай би Өскенбайұлының шешендік сөздері	1.2.2.1 автор бейнесінің шығарманың негізгі идеясымен байланысын айқындау.	1			
27		Шығармашылық ізденіс жұмыстары	11.1.2.1 әдеби шығармадағы көтерілген мәселелерді қазіргі өмірмен байланыстырып, ұлттық мүдде тұрғысынан ашу; 11.2.3.1 шығармадағы көркемдегіш құралдар мен айшықтау амалдарының қызметін талдай отырып, автор стилін анықтау; 11.2.4.1 көркем шығармадағы ғаламдық тақырыптарға креативті ой қосып, шығармашылық жұмыс (эссе, әңгіме, өлең, әдеби және еркін тақырыптарға шығарма) жазу.	1		
		ІҮ тоқсан 9 сағат				
28	VI бөлім: Шешендік дау	Шешендік дау: жер дауы. «Қара жерге халық ие»	11.2.1.1 әдеби шығарманың композициясын жанрлық ерекшеліктерін айқындап, уақыт пен кеңістік тұрғысынан талдау; 11.1.3.1 көркем шығармадағы кейіпкерлер жүйесін жинақтау мен	1		

			даралау арқылы өмір шындығын көрсету.			
29	VII бөлім. Шешендік сөздердегі тілдік таным	Шешендік дау: мал дауы. Қазыбектің ат дауын шешуі	11.2.1.1 әдеби шығарманың композициясын жанрлық ерекшеліктерін айқындап, уақыт пен кеңістік тұрғысынан талдау; 11.1.3.1 көркем шығармадағы кейіпкерлер жүйесін жинақтау мен даралау арқылы өмір шындығын көрсету.	1		
30		Шешендік дау: жесір дауы. Байдалы мен Төле	11.2.1.1 әдеби шығарманың композициясын жанрлық ерекшеліктерін айқындап, уақыт пен кеңістік тұрғысынан талдау; 11.1.3.1 көркем шығармадағы кейіпкерлер жүйесін жинақтау мен даралау арқылы өмір шындығын көрсету.	1		
31		Шешендік сөздердегі тағылым	11.2.3.1 шығармадағы көркемдегіш құралдар мен айшықтау амалдарының қызметін талдай отырып, автор стилін анықтау.	1		
32		Билер шешендігіндегі тапқыр сөздер	11.2.3.1 шығармадағы көркемдегіш құралдар мен айшықтау амалдарының қызметін талдай отырып, автор стилін анықтау.	1		
33		Жыраулар қолданған көркем тіл	11.2.3.1 шығармадағы көркемдегіш құралдар мен айшықтау амалдарының қызметін талдай отырып, автор стилін анықтау.	1		
34		Қазіргі шешендіктегі көркем тіл мен шешендік сөз өнерінің көрінісі	11.2.3.1 шығармадағы көркемдегіш құралдар мен айшықтау амалдарының қызметін талдай отырып, автор стилін анықтау; 11.3.1.1 шығарманы ғаламдық тақырыптармен салыстырып, тарихи және көркемдік құндылығын бағалау.	1		
35		Шешендік сөздің сапалық белгілері	11.2.3.1 шығармадағы көркемдегіш құралдар мен айшықтау амалдарының қызметін талдай отырып, автор стилін анықтау.	1		
36		Шығармашылық ізденіс жұмыстары	11.1.2.1 әдеби шығармадағы көтерілген мәселелерді қазіргі өмірмен байланыстырып, ұлттық мүдде тұрғысынан ашу; 11.2.3.1 шығармадағы көркемдегіш құралдар мен айшықтау амалдарының қызметін талдай отырып, автор стилін анықтау; 11.2.4.1 көркем шығармадағы ғаламдық тақырыптарға креативті ой қосып, шығармашылық жұмыс (эссе, әңгіме, өлең, әдеби және еркін тақырыптарға шығарма) жазу.	1		

Түсінік хат.....	3
Нормативтік бөлім.....	4
Тұжырымдық бөлім.....	5
Бағдарламаның мазмұны.....	6-11
Пайдаланылған әдебиеттер тізімі	12
«Шешендік өнер» мұғалімге арналған көмекші құрал.....	8
1-сабақ.....	13-15
2-сабақ.....	16-19

3-сабақ.....	20-23
4-сабақ.....	24-28
5-сабақ.....	29-31
6-сабақ.....	32-34
7-сабақ.....	35-39
8-сабақ.....	40-42
9-сабақ.....	43-46
10-сабақ.....	47-49
11-сабақ.....	50-52
12-сабақ.....	53-56
13-сабақ.....	57-59
14-сабақ.....	60-63
15-сабақ.....	64-66
16-сабақ.....	67-69
17-сабақ.....	70-72
18-сабақ.....	73-74
19-сабақ.....	75-77
20-сабақ.....	78-80
21-сабақ.....	81-83
22-сабақ.....	84-85
23-сабақ.....	86-88
24-сабақ.....	89-91
25-сабақ.....	92-94
26-сабақ.....	95-97
27-сабақ.....	98-100
28-сабақ.....	101-103
29-сабақ.....	104-106
30-сабақ.....	107-109
31-сабақ.....	110-111
32-сабақ.....	112-113
33-сабақ.....	114-115
34-сабақ.....	116-118
35-сабақ.....	119-120
36-сабақ.....	121-123
«Шешендік өнер» білім алушыға арналған жұмыс дәптері.....	124
1-сабақ.....	124
2-сабақ.....	125-126
3-сабақ.....	127-128
4-сабақ.....	129-130
5-сабақ.....	131-132
6-сабақ.....	133-134
7-сабақ.....	135-136
8-сабақ.....	137-138
9-сабақ.....	139-140
10-сабақ.....	141-142
11-сабақ.....	143-144
12-сабақ.....	145-146
13-сабақ.....	147-148
14-сабақ.....	149-150
15-сабақ.....	151-152
16-сабақ.....	153
17-сабақ.....	154
18-сабақ.....	155
19-сабақ.....	156-157
20-сабақ.....	158-159
21-сабақ.....	160-161
22-сабақ.....	162
23-сабақ.....	163-164
24-сабақ.....	165
25-сабақ.....	166
26-сабақ.....	167
27-сабақ.....	168
28-сабақ.....	169-170
29-сабақ.....	171-172
30-сабақ.....	173
31-сабақ.....	174
32-сабақ.....	175
33-сабақ.....	176
34-сабақ.....	177
35-сабақ.....	178
36-сабақ.....	179

ҚАЗАҚ БАЛАЛАР ӘДЕБИЕТІ ОҚУ ҚҰРАЛЫ

Таубаева Ғ.З

Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ.

УДК 821.512.122-93

ББК 83.8

Т 24

Пікір жазғандар:

Дадебаев Ж.Д. - әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің профессоры, фил.ғ.д., Абай ғылыми-зерттеу институтының директоры;

Сманов Б.Ө. - Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті профессоры, педагогика ғылымдарының докторы.

Амирова А.С. - Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті профессоры, педагогика ғылымдарының докторы.

Таубаева Ғ.З.,

Т 24 Қазақ балалар әдебиеті /Оқу құралы. – Алматы: Абай атындағы ҚазҰПУ, «Ұлағат» баспасы, 2022, – 121 б.

ISBN 978-601-353-109-0

Аталмыш оқу құралында халық ауыз әдебиетінен бастап, XIX-XX ғасырдағы және қазіргі кездегі ұлы ғұламалар мен ақын-жазушылардың шығармалары туралы сөз болады. Олардың мектеп жасына дейінгі балаларға арналған танымдық, дамытушылық және тәрбиелік мәні бар шығармалары талданады.

Оқу құралы жоғары оқу орындарындағы мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу білім бағдарламасы бойынша даярланатын білімалушыларға (студенттер, магистранттар мен докторанттарға) және мектепке дейінгі ұйымдағы тәрбиеші-педагогтерге арналады.

УДК 821.512.122-93

ББК 83.8

ISBN 978-601-353-109-0

© Таубаева Ғ.З., 2022

© Абай атындағы ҚазҰПУ,

«Ұлағат» баспасы, 202

Алғысөз

Елдік пен еркіндікті аңсаған қазақ елі бүгінде қоғам іргесін бекемдеп, саяси-экономикалық, әлеуметтік жағынан өркендетті елдер қатарынан орын алуда. Өтпелі кезең өзгерістеріне орай халыққа білім беру әлемдік білім беру кеңістігіне еніп, жаңашалануда. Білім беруді қоғам мүддесіне сәйкес қайта құру, оқыту мен тәрбиелеу мазмұнын жаңарту, әдебиет пен мәдениетті өркендету бағытында бірсыпыра шаралар жүзеге асырылып, мектеп жасына дейінгі балаларға жаңа стандарт пен үлгілік оқу бағдарламалары, оқуәдістемелік құралдары жасалып, мектеп пен мектепке дейінгі ұйым өміріне енгізілді. Мұнда көзделген ең басты мәселелердің бірі – болашақта қоғам мүддесін өтеуге қабілетті, жан-жақты дамыған, өз еліне сүйіспеншілігі зор тұлғаны қалыптастыру. Бұл міндеттер мемлекеттік құжаттарда Қазақстан Республикасының Конституциясында, «Тіл туралы» Заңында, Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңдарында т.б. атап көрсетілген. «Білімді ұлт» сапалы білім беру» ұлттық жобасында білім беру саласындағы қолжетімділік пен теңдікті қамтамасыз етуді, оқыту үшін қолайлы жағдайлар мен орта жасау, білім беру сапасын арттыруды көздей келе, мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың қолжетімділігін және сапасын қамтамасыз етуді басты мақсат етіп отыр. Қазақстан Республикасының тәуелсіздік алуы жаңа ұрпақты өз ана

тілінде оқытуға, білім беруге, әдеби-мәдени мұраларымызды танып білуге мол мүмкіндік туғызды. Ата-бабадан бүгінгі күнге жеткен тарихи мұраларды таныту халық қазынасы – ауыз әдебиеті, балаларға арналған көркем әдеби шығармаларды кеңінен пайдалану арқылы жүзеге аспақ. Бұл жөнінде Елбасы Қазақстан халқына жолдаған үндеуінде: «...біз тарихи ескерткіштерді, әдеби-мәдени мұраларды таныта тәрбиелеуді мектепке дейінгі кезеңнен бастап үзіліссіз жүзеге асыруға тиіспіз. Осы арқылы жастарды адамгершілікке, өз еліне сүйіспеншілікке, патриоттыққа тәрбиелеуге тиіспіз», – дей келе, «бәріміз де бала кезімізде халық ауыз әдебиетінің баға жетпес бай мұрасымен сусындап өстік. Қазақ ертегілерін, батырлар жырын оқымаған қазақ баласы жоқ шығар деп есептеймін», – деген болатын. Болашақ ұрпақты тәрбиелеу, білім беру үрдісінде оларды қан жақындығы емес, жан жақындығына баулу бүгінгі өмір талабынан туындайды. Табиғат пен өмір әлемін поэзиялық өрнекпен біртұтас бейнеде суреттеп көрсететін, балалардың ойын орнықтырып, игілігіне айналдыруда, оларды сөз мәнісін түсінуге баулуда балалар әдебиетінің тәлім-тәрбиедегі мәні ерекше. Тәрбие – тарихи үрдіс, оған адамзат қоғамында талай ғасырды бастан өткізіп, қасиетті мұраларға айналып, бүгінгі ұрпаққа жеткеніне, Отанымызға оралған Күлтегін жазба ескерткіші, әл-Фарабидің философиялық, педагогикалық, дидактикалық ой-пікірлері дәлел. Осы мақсатта қазақ халқының ғұлама ғалымдары, ойшыл ағартушылары асыл мұралар қалдырған. 4 Балалар әдебиетін кеңінен зерттеген ғалым Ш.Ахметов республикамызда балалар әдебиетінің арнайы пән ретінде оқылуына, төл әдебиетіміздің үлкен бір саласы ретінде насихатталуына айтарлықтай үлес қосты. Ғалым Ш.Ахметов «Қазақ балалар әдебиеті» атты ғылыми еңбегінде: Қазақстандағы тәрбие ісі негізінен басты-басты сегіз түрлі мәселені қамтығанын атап көрсеткен. Біріншіден, тәрбие басы адамды әдептілікке үйретуді көздеген, әдепті бол дегенді басты міндет етіп қойған. Екіншіден, мейірімді болуға тәрбиелеген. Үшіншіден, тіп алғыш елгезек бол деп үйреткен. Бұл еңбекке баулудың алғашқы көрінісі болатын. Төртіншіден, адалдық пен шындыққа баулуды көздеген. Бесіншіден, білгір бол, ұстаз бен ғалымның, көпті көрген данышпан қарияның сөзін тыңда, ақпа құлақ болма, құйма құлақ бол дегенді бойларына сіңіре берген. Алтыншыдан, үлкенді, ата-ананды сыйлауға үйретуді басты міндет етіп қойған. Жетіншіден, кісі айыбын бетіне баспа – дейді халық тәрбиесі. Бұл кемшілікті айтпа деген сөз емес, қаріп-қасерлердің табиғи кемдігін (мұрны пұшық, көзі қисық, аяғы ақсақ деген сияқты) көрсетпе деген сөз. Сегізіншіден, ел қорғаны батыр бол, халық алдында қызмет ет, бар өнеріңді соған жұмса дегенді үйретеді. Қорыта келгенде, Ш.Ахметов халықтық шығармалардың бала тәрбиесіндегі тәрбиелік маңызының жан-жақтылығына тоқталып, олардың тұлға ретінде қалыптасуындағы ролін көрсеткен. Сондай-ақ, автор халық ауыз әдебиеті үлгілері: бесік жыры, тұсау кесер, ұлттық ойындар, төрт түлік жырлары, жаңылтпаш, ертегі және т.б. бала тәрбиесіндегі алатын орнын көрсете келіп, олардың танымдық маңызын, еңбекке, адамгершілікке, патриоттық, батырлық, ерлік, дене, эстетикалық тәрбие берудің көзі екенін айтып өткен. Балалар әдебиеті – халық ауыз әдебиетінен бастау алады. «Бесік жыры» — нәресте туғанда, шілдехана күні, оны алғаш рет бесікке бөлегенде айтылатын өлең. Бұл да ертеден осы кезге дейін айтылып, жанарып, дамып келе жатқан тұрмыс-салт лирикасының бір түрі. Дәстүрлі халық жырының әр шумағы «әлди-әлди, ақ бөпем, ақ бесікке жат бөпем» деген жолдарынан басталады. Оның алғашқы жазба үлгілерін XIX ғасырда қазақ даласының танымал ағартушысы, қазақ халқының бірінші педагогы, балалар әдебиетінің атасы және оның негізін салушы Ыбырай Алтынсарин жасады. Ол балаларды өнер-білімге тәрбиелейтін, еңбекке баулитын, этникалық, эстетикалық тәрбие беретін өлеңдер мен әңгімелер жазды, онда жастарды оқуға, талаптанып талпынуға, білім алуға шақырды. Сондай-ақ, қазақ

фольклорынан балалардың тіліне, ұғымына жеңіл шығармаларды іріктеді, орыс балалар әдебиетінен қысқа да қызықты әңгімелер аударып, құрастырды, ана тілінде алғашқы оқулықты («Киргизская хрестоматия», 1879 ж.) бастырып шығарды. Оның әңгімелері негізінде хат таныған баланың қай-қайсысына болса да түсінікті. 1956 жылы Ш.Ахметовтің құрастыруымен тұңғыш рет «Қазақ балалар әдебиеті» жарық көрген болатын. Хрестоматия 1980 жылы әдеби өмірдегі елеулі өзгерістерге байланысты қайта толықтылығымен, баспадан шықты. Хрестоматияның бұл басылымына С.Сейфуллин, Б.Майлин, І.Жансүгіров, Ө.Тұрманжанов, М.Әлімбаев, Б.Соқпақбаев, шығармалары енгізілді. 5 Аламыш хрестоматия үшінші рет басылып шықты. Кейіннен Ш.Ахметовтің 90 жылдық мерейтойына арналып екінші рет басылып шықты. Бұл басылымға Ш.Құдайберді, Ж.Көпеев, А.Байтұрсынов, М.Жұмабаев, Ж.Аймауытов, М.Дулатов шығармалары жарияланса, үшінші кітабына Ө.Табылдиев, Қ.Ыдырысов, Ж.Смақов, Қ.Мырзалиев, Қ.Баянбаев, Е.Өтетілеуов және т.б. туындылары енді. Халық даналығы – «Бала- балқыған қорғасын, оны қандай қалыпқа да құюға болады» деген болатын Сондықтан, баланың көркем әдебиетке деген қызығушылығын өшіріп алмай, олардың әрі қарай дамуы үшін әрекет жәрдемдесу керек. Балалар әдебиетін жасаудың ең тиімді жолы – бала талап-тілегін білу, біліп қана қоймай оны орындау екендігін ақын-жазушылары білсе керек.. Балалар әдебиеті - әдебиеттің жеке бір саласы. Сондықтан оған ерекше қасиеттер тән. Балалар әдебиетінің ерекшелігі жайындағы мәселе 30-жылдары да, одан кейін де талай рет талас өзегіне айналды. Көбінесе бір-біріне кереғар пікірлер легі толастамады. Ақын-жазушы, сыншы және педагогтардың кейбірі балалар әдебиетінің басты ерекшелігі - оның тақырыбында, екіншілері - оның ұғынықтылығында, үшіншілері - оның балаларға лайықталған ерекше тілінде деп түсінді. Бірқатары балалар әдебиетінің ерекшелігі бала оқырманның жас өзгешелігін есепке алуда деп есептеді. «Қазақ балалар әдебиеті» атты оқу құралында қазақ халқының ұлы ойшылдары (Ш.Уәлиханов, Ы.Алтынсарин, А.Құнанбаев), XX ғасырдағы Алаш азаматтары (А.Байтұрсынов, М.Жұмабаев, М.Дулатов, Ж.Аймауытов), қазақ кеңес балалар классик-жазушылары (М.Әуезов, С.Сейфуллин, І.Жансүгіров, Б.Майлин, А.Токмағамбетов), Ұлы Отан соғысы жылдары және соғыстан кейінгі жылдары қазақ балалар жазушылары (Ж.Жабаев, Б.Момышұлы, Б.Бұлқышев, Ғ.Мүсірепов, Ғ.Мұстафин, С.Бегалин, Қ.Аманжолов, Ө. Тұрманжанов, т.б.) және қазіргі кездегі балалар жазушылар (Б.Соқпақбаев, М. Әлімбаев, Қ. Мырзәлі, А.Асылбеков, Ж.Әбдірешов, Қ.Мырзалиев, Т.Молдағалиев, т.б.) еңбектерінде балалардың рухани байлығын молайтудың, оларды өз еліне деген сүйіспеншілікке, қазақ елін мекендеуші ұлттар мен ұлыстар достығына, бірлікке, ерлікке тәрбиелеудің, көркем сөз өнерінің баланың ой-қиялын, шығармашылық, көркемдік талғамын дамытатыны, өмірді танытатыны, ел мен ел арасын байланыстырып, достыққа тәрбиелейтін пәрменді құрал екендігі қарастырылады. Мектеп жасына дейінгі балаларды әлеуметтік ортаға бейімдеу, олардың ой өрісін кеңейтіп, шығармашылық дағдыларын жетілдіру, білімге мәдениетке деген құштарлығын арттыру болып табылатын шығармалардың маңызы зор екендігін осы аталмыш оқу құралында дәлелдеп нақтылап көрсеткен. «Қазақ балалар әдебиеті» жоғары оқу орындарындағы мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу білім бағдарламасымен оқитын студенттерге және ұйымдағы тәрбиеші-педагогтерге арналған.

ҮЛГЕРІМІ ТӨМЕН ОҚУШЫЛАРМЕН ЖҰМЫС ДӘПТЕРІ

Туктибаева Жанар Утегеновна

№10 С.Қ.Нұрмағамбетов атындағы орта мектебі

Оқушылардың білімге деген түрлі сұраныстарына байланысты құрастырылған дидактикалық материал. Үлгерімі төмен оқушылардың пәнге қызығушылығын және сауаттылықтарын дамыту мақсаты көзделген. Бұл материал өзге тілде оқытылатын қазақ тілі пәніне оқытуға арналған қосымша дидактикалық материал, 5 – сыныпқа арналған.

Дидактикалық материалдар оқушылардың білім деңгейіне қарай 4 тапсырмадан тұрады.

1 – тапсырмада оқушылардың ауызекі сөйлеу қабілеттерін дамыту үшін мәтіндерді аудару, суретке қарап сөйлем құрау тапсырмалары берілген.

2 – тапсырмада фонетика, лексика, грамматика тараулары қамтылған.

3 – тапсырмада семантикалық карта, қима қағаздардағы тапсырмалар орындау тапсырмасы берілген.

Дидактикалық тапсырмалар 34 сағатқа беріліп отыр.

Қолданылатын әдіс – тәсілдер:

мәтін оқу;

семантикалық картамен жұмыс;

қима қағазбен жұмыс;

суретпен жұмыс;

Өзірлеу технологиясы

Автор дидактикалық материалды құрастыруға толық дайындықпен келген.

Оқушылардың жас ерекшелігі ескерілген.

Оқушының өзге ұлт өкілдері екені баса назарға алынған.

Деңгейіне қарай әртүрлі суреттер, схемалық сызбалар жасалған.

Бұл материалдардың ерекшелігі үлгерімі төмен оқушының санасына жететін, жеңілдетілген, тез орындауға берілген тапсырмалар.

Басқа да білімділік бағдарламаларға қарағанда күтілетін нәтиже, үлгерімі төмен оқушының оқу деңгейі, тапсырманы орындауы біршама жоғарыламақ. Өзінен жақсы оқитын оқушылар қатарына қосылады.

Дидактикалық материалдың құрылымы

№	Оқу бағдарламасының құрылымы	
1	Мәтіндерді аудару	Әр түрлі тақырыпта мәтіндер берілген. Оқушы осы мәтіндерді мәнерлеп оқиды, аударды. Мазмұнын ашады. Сөйлеу қабілеті жетіледі. Ауызекі сөйлеуге дағдыланады.
2	Фонтикалық, лексикалық, грамматикалық тапсырмалар	Әр түрлі тапсырмалар беріледі. Күнделікті өтілген тапсырмадан жеңілрек тапсырма орындалады. Дыбыстық талдау, сөйлемнің тұрлаулы мүшелерін табу, буынға бөлу, буын түрін ажырату, жалғаулар жалғап жазу, түсіп қалған жалғауларды табу сияқты тапсырмаларды орындау арқылы сөйлемді дұрыс талдай білуге үйренеді.
3	Семантикалық карталар, қима қағаздар	Сөздердің аудармасын табу, сөздерді сәйкестендіру, топтастыру, тақырыпқа сай әңгімелеу арқылы ой – өріс, сана – сезімі дамиды.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

Шың, - Астана. 2015 ж

«Қазақ инциклопедиясы» 4 – том

К. Сариева «Қазақ тілі мен елтану» - Алматы, 2000ж

Мұса А. О, Төленов І. М, Құдайбергенов Е. Қ «Қазақ тілінің практикалық курсы» - Алматы, 2000 ж

Нығмет Ж. Н «Қазақ тілі хрестоматиясы» - Алматы, 2003 ж

Күтілетін нәтиже

Оқушының материалды меңгеруі.

Әрбір оқушы жеке жұмыс жасайды.

Әрбір үлгерімі төмен оқушы жақсы оқитын оқушы қатарына қосылады.

Білім сапасы көтеріледі.

1 – сабақ

Айтылым. 1 – тапсырма. Мәтінді оқы, түсінік айт

Қазақстанның кең – байтақ жері әлі күнге дейін сыры ашылмаған, талай құпияларды бойына сақтап келе жатқан ерекше табиғатымен белгілі. Соның ішінде Оқжетпес тауының жөні бөлек. Оқжетпес туралы аңыздың бір нұсқасымен танысайық.

Бір ауылда ерекше бала дүниеге келіпті. Ол күн емес сағат санап өседі. Он жасында оқ атса, көз жептейтін биікке ұшып кетеді екен. Сондықтан оны адамдар Оқжетпес деп атайды екен. Өзге балалар сияқты жануарларды қатты жақсы көреді. Бір күні оған ата – ансы оған пілдің бласын әкеп береді. Ол өмірінің соңына дейін піл оның жан досы болады. Оқжетпес пілі екеуі дұшпандарды әрбір шабуыл сайын кері қайтарып отырады.

2 – тапсырма. Сұраққа жауап жаз.

Қазақстанның жері қандай?

Оқжетпес қандай болып өседі?

Оның досы не?

3 – тапсырма. Жуан дауысты дыбысты дыбыстың астын бір сызықпен, жіңішке дауысты дыбыстың астын екі сызықпен сызып шық.

Ұстаз, білім, дыбыс, сөз, өлең, бір, төрт, баға, мәтін, тақта, терезе, ана, сабын, моншақ, өнер, ұлт, мектеп, орындық, күнделік, гүл, тіл.

4 – тапсырма. Мына сөздердің антонимін тап, оған сөйлем құрап жаз.

тату –

жас –

2– сабақ

Айтылым. 1 – тапсырма. Суреттегі қала туралы әңгімеле.

2 – тапсырма. Дауысты дыбыс дегеніміз не? Оларды жазып шық.

Жазылым. 3 – тапсырма. Мына сөздердегі керекті әріпті қойып жаз.

Менің ата..... бар.   Сенің әже..... жоқ.

4 – тапсырма. Сурет бойынша бірнеше сұрақ жаз.

3 – сабақ

Оқылым. 1 – тапсырма. Өлеңді оқы, не түсінгеніңді айт.

Туған тілім-бабам тілі-өз тілім,
Туған тілім-анам тілі-өз тілім.
Туған тілім-далам тілі-өз тілім,
Туған тілім-адам тілі-өз тілім.
Туған тілде сыры терең жаным бар,
Туған тілде әнім менен сәнім бар.
Туған тілім тіл болудан қалса егер
Жүрегімді суырып-ақ алыңдар.

2 – тапсырма. Сөйлемдерді толықтырып жаз.

Мен әке..... кітапханаға бардым. (кіммен?)

Ол ана..... базарға барды. (кіммен?)

3 – тапсырма. Өлеңді оқып, жаттап ал, дауыссыз дыбыстың астын сыз.

Олар бірге ойнайды,

Олар бірге ойлайды.

Мерекені, мейрамды

Бәрін бірге тойлайды.

4 – тапсырма. Мына сөздерді тәуелде. «Ата», «ана».

4 – сабақ

1 – тапсырма. «Қазақтың салт – дәстүрі.» сөзін топтастыр.

Шілдехана шілделік, шілде күзет – өмірге келген нәрестенің құрметіне жасалатын той. Мал шаруашылығымен айналысқан қазақ халқы адам өмірге келгеннен кейін, жақындарына сүйінші сұрап жаушы жібереді. Сүйінші хабарды жеткізгендер ұл туса – “ат ұстар” немесе “жылқышы”, қыз туса – “көйлек тігер”, “қырық жеті” немесе “сауыншы туды” деп хабарлаған. Одан кейін туған-туыстар, көршілер және алыс-жақын ағайындар Шілдеханаға жиналады да “бауы берік болсын” деп тілек айтып, шашу шашып келеді. Шілдехана мәні алғаш нәрестені жын-періден қорғап, “күзету” деген сенімге саяды. Сондықтан оны “Шілде күзет” деп те атайды. Бұл

ғұрыптың түпкі мәні бала мен ананы тіл-көзден сақтау, жын-шайгандардан қорғау дегеннен туындаған.

3 – тапсырма. «Дәстүр» сөзіне бес жолды өлең құрастыр.

5 – сабақ

Жазылым. 1 – тапсырма. Өз ата – анаң туралы бірнеше сөйлемдер жаз.

---

2 – тапсырма. Жаңылпашты жазып жуан дауысты дыбыстарды бір сызықпен, жіңішке дауысты дыбысты екі сызықпен сыз.

Киген тоны –

Оңды тон,

Өңді тон.

3 – тапсырма. Мына қима қағаздағы тапсырманы орында.

4 – тапсырма. Мына «аға» сөзіне дыбыстық талдау жаса.

---

6 – сабақ

Оқылым. 1 – тапсырма. Мәтінді оқы.

Мысыр пирамидалары – [Мысыр](#) жерінде орналасқан ежелгі пирамидалар кешені. Осынау зор тас құрылыстар [Ежелгі Египет](#) перғауындарының сағанасы болып саналады. Сағаналар осыдан 5 мың жыл бұрын салынған.

Ең үлкен пирамида Хеопс перғауынның әмірімен тұрғызылған. Оның биіктігі – 147 м. Ежелгі грек тарихшысы Геродоттың жазбасында пирамиданы 100 мың адам 20 жыл бойы салғандығы айтылады. Пирамидалардың салынуы, құрылысы жөнінде айтылған пікірлер сан алуан.

Дегенмен аптапты Египет аспаны астында мыңдаған құл тас қарумен дәу тастарды бөліп алып, оны құрылыс орнына арқанмен сүйретіп жеткізген, пирамида биіктеген сайын тас блоктарды қолмен жоғары көтерген деген пікірлер басым.

Алып құрылыстар осы күнге дейін көрушісін қайран қалдырады. Осы пирамидалар [Әлемнің жеті кереметінің](#) біріне кіреді.

2 – тапсырма. Мәтіндегі басты тірек сөздерді теріп жаз.

Жазылым. 3 – тапсырма. Берілген сөздерді екі бағанға бөліп жаз.

Ешуақытта, ешқайда, аздақана, ақбидай, саражол, телеөнім, қаламқас, тірексөз, төраға, мінтағу,

7 – сабақ

Оқылым. 1 – тапсырма. Мәтінді оқы.

Біздің заманымызға дейін 4 ғасырда Карияны билеген Мавсол патша египеттік фараондар секілді тірі кезінен бастап-ақ өзіне мазар салуды қолға алады. Қаладағы сарайлар мен ғибадатханалардың ортасында орналасқан бұл кесене патшаның атағын, абыройын көрсетеді. Құрылысты салуға атақты сәулетшілер мен мүсіншілер Пифий, Сатир, Леохар, Скопас, Бриаксид, Тимофей тағайындалады. Мавсол патша дүние салған соң, кесене салуды оның әйелі Артемисия патшайым жалғастырады. Құрылыс біздің заманымызға дейін 350 жыл бұрын аяқталды. Оның сыртқы бейнесі сол кездегі үздік сәулет үлгілерінің біріне жатады. Кесене 3 қабаттан тұрады. Бірінші қабат мәрмәр жалатылған кірпіштен салынған. Екінші қабатта ғибадатхананы төбесімен жалғастыратын 36 бағана бар. Жоғары бөлігінде 4 атты арбада отырған Мавсол патша мен оның жұбайының мүсіні орналасқан. Тағы бір айта кететін жайт, мүсіннің айналасында ежелгі грек жырларында кездесетін амазонкалар соғысы, лапифтердің кентаврлармен соғысы бейнеленген. Кесененің атағы жер жарғаны соншалық, ғалымдар оны ерте замандағы 7 кереметтің қатарына қосады.

2 – тапсырма. Оқылым мәтініне қарапайым жоспар құрып жаз.

3 – тапсырма. Суретке қарап, сұрақтарға жауап бер.

Бұл кім?

Ол қайда жұмыс істейді?

8 – сабақ

Оқылым. 1 – тапсырма. Мәтінді оқы.

Зевстің алтын мүсіні – кезінде [Ежелгі Грекиядағы Олимп](#) тауында [Зевс](#) құдайға орнатылған ескерткіш, “әлемнің жеті кереметінің” бірі. Б.з.б. 5 ғ-да өмір сүрген белгілі афиналық мүсінші [Фидий](#) сомдаған. Ежелгі гректер құдайлардың құдайы деп сенген Зевске арнап ақ мәрмәрдан зәулім сарай тұрғызған болатын. Фидий өзінің мүсінін осы сарай ішіне сомдаған. Тақта отырған құдай мүсінінің биіктігі 17 м болған, ол сарай төбесіне сәл-ақ тимей тұрған. Зевс отырған тақ түгелдей алтын және піл сүйегінен жасалған. Негізгі ағаштан істелген құдай мүсінінің беті, қолы, аяғы және ашық төсі өте нәзік зергерлікпен өңделген піл сүйегімен түгелдей қапталған. Мүсіннің белден төм. бөлігі гүлдермен, жұлдыздармен, әр түрлі хайуанаттар бейнесімен көркемделген алтын жамылғымен жабылған. Мүсінші Зевстің бір қолына ұстатқан жеңімпаздық құдайы [Ника](#) бейнесі де, екінші қолындағы қыран қонған тұғыр да алтын мен піл сүйегінен жасалған еді. Ал Зевстің басына таза алтыннан өрілген тәж кигізілген болатын. Ежелгі гректер ең үлкен бақытсыздық – Зевс құдайдың алтын мүсінін көрместен бұрын өліп кету деп есептеген.

2 – тапсырма. Мәтін бойынша сұрақ дайында.

4 – тапсырма. Мына «мүсін» сөзін тәуелде.

_____

9 – сабақ

Жазылым. 1 – тапсырма. Астана қаласы туралы жаз.

_____
_____
_____

2 – тапсырма. Семантикалық картаны толтыр.

сөздер	біріккен сөз	қос сөз	тіркес сөз	неологизм
ата - ана				
сабақ оқимын				
зейнеткер				
Екібастұз				

3 – тапсырма. Неологизм сөздерді қатыстырып, 3-4 сөйлем жаз.

_____
_____
_____

Айтылым. 4 – тапсырма. Суретке қарап, ауызша сөйлемдер құра.

10 – сабақ

Айтылым. 1 – тапсырма. Суретке қарап, сөйлемдер құра.

Жазылым. 2 – тапсырма. «Бәйтерек» монументі туралы шағын эссе жаз.

_____
_____

---

3 – тапсырма. «қауын» сөзіне дыбыстық талдау жаса.

---

4 – тапсырма. Сөйлемдерді дұрыс құрастырып жаз.
Ғимарат, «Бәйтерек» керемет, өте.
Сатып алды, маған, ол, көйлек, әдемі.

---

11 – сабақ

Айтылым. 1 – тапсырма. Астана мұхитбағы туралы әңгімеле.

2 – тапсырма. Сұрақтарға жауап жаз.
Астанада ашылған мұхитбақтың ерекшелігі неде?
Мұхитбақтың әйнегінің қалыңдығы қанша?

3 – тапсырма. Жұмбақты шешб шешуіндегі сөзге дыбыстық талдау жаса.

Үш тілі тақылдап,
Жаңылмайтын ақылды – ақ. (.....)

---

4 – тапсырма. Жақша ішіндегі тиісті жалғауды жалғап, сөйлемдерді көшіріп жаз, қандай жалғау жалғананыңды айт.

Менің мектеп (- қа, - ке) барады.

Терезе (- ның, - нің) желдеткішін ашады.

12 – сабақ

Айтылым. 1 – тапсырма. Астана циркі туралы әңгімеле.

2 – тапсырма. Семантикалық картаны толтыр.

аудармасы	диалект	кәсіби сөз	термин сөз	неологизм
сөздер				

әңгелек				
шырпы				
төлқұжат				
атом				

3 – тапсырма. «Өнер» сөзін жікте.

---

13 – сабақ

Оқылым. 1 – тапсырма. Мәтінді оқы. мәтінге қатысты сұрақтарға жауап бер.

Қаныш Сәтбаев – 1950 жылдары аты бүкіл Кеңес үкіметіне белгілі болған геолог ғалым. Ол Қазақ Ғылым Академиясының құрылтайшысы, ал 1945 жылы оның тұңғыш президенті болады. XX ғасырдың орта шенінде минерология ғылымдарының докторы Қаныш Имантайұлы Қазақстанның орталық бөлігіндегі табиғи қазба байлықтар шоғырланған ірі кен орындарын ашады. Көп уақыт өтпей оның аты бүкіл Кеңес үкіметіне белгілі болады.

Әйгілі ғалым соғыс кезінде немістер Украинадағы жез кендерін басып алған кезде, Қазақстанның орталығынан жез өндіретін кен орындарын ашады. Орыс ғалымдары оның жетістігіне тандана қарайтын. Қаныш Сәтбаевтың топонимикалық білімі жоғары еді.

Қаныш Сәтбаев жастайынан этнографияға қызыққан. Бала кезінен әртүрлі жер-су атауы туралы аңыз әңгімелерді тыңдап өседі. Ер жеткен соң геология ғылымы саласына қатысты зерттеу жұмыстарымен айналысады.

2 – тапсырма. Мәтінге қатысты сұрақтарға жауап бер.

Қаныш Сәтбаев кім? _____

Оның жетістігінің сыры неде? _____

Ғалым жастайынан неге қызығып өсті? _____

3 – тапсырма. Қима қағазға жауап бер.

Жазылым. 4 – тапсырма. Жалғауларды ажырат.

Тамақтың тұзы көп. Тамаққа су құю керек. Тамақты асықпай іш.

---

14 – сабақ

Айтылым. 1 – тапсырма. Суреттегі тұлға туралы не білесің? Әңгімеле.

Жазылым. 2 – тапсырма. Мына эвфемизм сөздерге сөйлем құрап жаз.
 дүниеден өтті – _____
 қоспай айт – _____
 сөзуарлау - _____

3 – тапсырма. Семантикалық картаны толтыр.

аудармасы / сөздер	күз	жаз	қыс	көктем
зима				
осень				
лето				
весна				

15 – сабақ

Айтылым. 1 – тапсырма. Б. Момышұлы туралы әңгімеле.

2 – тапсырма. «Батыр» сөзіне дыбыстық талдау жаса.

Жазылым. 3 – тапсырма. Мақалдарды дұрыс құрастырып жаз.

қадірін	білмейді	қадірін	Ер	ел	білмеген
білмеген	қадірін	ер	білмейді	қадірін	өз

Сабырсыздан	дұшпан	сасады	береке
алдында	қашады	Сабырлылық	

4 – тапсырма. Жұмбақты шеш.

Қыста үйге кірмейді.

Көктем шықса жүрмейді. (.....)

16 – сабақ

Айтылым. 1 – тапсырма. Д. Қонаев туралы әңгімеле.

Жазылым. 2 – тапсырма. Өз өмірбаяныңды жаз.

17 – сабақ

Айтылым. 1 – тапсырма. Сұрақтарға жауап бер.

Неліктен суды «тіршілік көзі» дейді?

Адам ағзасында қанша су болу керек?

Судың адам өмірінде алатын орны қандай?

2 – тапсырма. Өз ойыңды айтып көр.

«Егер су болмаса .....»

3 – тапсырма. «Су» сөзіне дыбыстық талдау жаса.

Жазылым. 4 – тапсырма. «Су – тіршілік көзі» деген тақырыпта шағын эссе жаз.

18 – сабақ

1 – тапсырма. Суретке қарап, сөйлемдер құра.

2 – тапсырма. Қима қағазға жауап бер.

1. Нан дастарқанға қалай келеді?
2. Мына сөйлемнің тұрлаулы мүшесін тап.

3 – тапсырма. Жалғауларды ажырат.

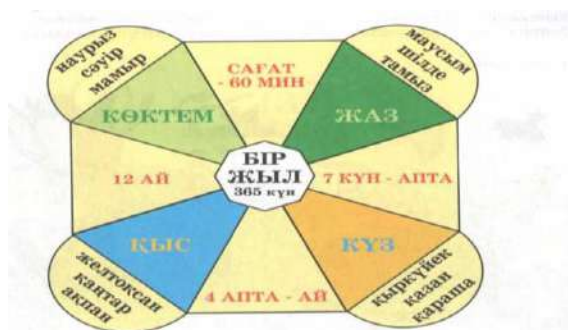
Тамақта витаминдер көп.
Тамақтан соң қолыңды жу.
Тамақпен шырын іштік.

19 – сабақ

1 – тапсырма. Мына сөздердің аудармасын жаз.

Дүйсеенбі – _____
Сейсенбі – _____
Сәрсенбі – _____
Бейсенбі – _____
Жұма – _____
Сенбі – _____

2 – тапсырма. Кесте бойынша әңгіме құра.

3 – тапсырма. «Демалыс» сөзін жекеше түрде тәуелде.

_____
_____
_____
_____

4 – тапсырма. Мына сөйлемдерді оқы.

Жазда $\left\{ \begin{array}{l} \text{күн жылы} \\ \text{каникул} \\ \text{жемістер көп} \end{array} \right. \rightarrow \text{болады}$

20 - сабақ

тапсырма. Сурет бойынша 2 – 3 сөз тіркесін құра.

2 – тапсырма. Көп нүктенің орнына жалғау жалғап, сөйлемдерді көшіріп жаз.

Мен жазда лагерьге бар ..... .

Сен жазда ауылға бар ..... .

Ол жазда Астанаға бар ..... .

3 – тапсырма. Мына сөздердің аудармасын жаз.

жаз – _____

шомылады - _____

аулайды - _____

4 – тапсырма. Өзің білетін мақалдарыңды жаз.

---

21 – сабақ

1–тапсырма. Мына жемістердің аттарын есіңе түсіріп, аудармасын жазып шық.

2 – тапсырма. Жұмбақ өлеңді оқып, шешуін жаз.

Махан әкеп үш алма,

Аман әкеп үш алма,

Нұр, Бек, Сәтке тең бөлді.

Өркім алды неше алма? _____

3 – тапсырма. «Алма» сөзіне дыбыстық талдау жаса.

4 – тапсырма. Мына сөздерге көптік жалғауын жалғап жаз.

Дүкен, алмұрт, қияр, мақта, қазанақ, жүзім

---

22 – сабақ

1 – тапсырма. Мәтінді оқып, аудар.

Біздің ауыл қаланың қасында. Ауылда мектеп, аурухана, кітапхана, дүкен, көп үйлер бар.

Біздің ауылдың қасында үлкен жол бар. Ол жолмен ауылға машиналар, автобустар келеді.

2 – тапсырма. Семантикалық тапсырманы толтыр.

аудармасы	бағады	қала	өзен	егін
сөздер				

посевы				
город				
пасёт				
река				

3 – тапсырма. Досыңның мекен - жайы туралы бер.

4 – тапсырма. «Ата» сөзін жекеше, көпше түрде жікте.

23 - сабақ

1 - тапсырма. Сұраққа жауап бер. Сен нені жақсы көресің?

2 – тапсырма. «Айран» сөзіне дыбыстық талдау жаса.

3 – тапсырма. Суретке қарап, толықтырып айт.
Ол ..... жейді. Ол ..... жақсы көреді.

24 – сабақ

1 – тапсырма. Мына сөйлемдерден сын есімдерді тауып, астын сыз.

Жануарлардың ең үлкені – көк кит. Ірі тасбақа Малайзияда. Піл – құрлықтағы ірі, ауыр салмақты жануар. Ең кішкентай құс – колибр.

2 – тапсырма. Сәйкестендіріп оқы.

Ол ертегі оқып отыр.

Ол сурет салып отырған жоқ.

Ол футбол ойнап жүр.

Ол ертегі оқып отырған жоқ.

Ол сурет салып отыр.

Ол футбол ойнап жүрген жоқ.

3 – тапсырма. Қима қағазға жауап бер.

4 – тапсырма

1. Ертегілерде қандай аңдар болады?
2. Мына сөйлемнің тұрлаулы мүшесін тап.

Асқар хайуанаттар бағына барды.

25 – сабақ

1 – тапсырма. Мәтінді оқып, аудар.

Бүгін бес сабақ. Үшінші сабақ – математика. Математика сабағында біз неше түрлі есеп шығарамыз. Тақта алдында үшбұрышты сызғыш, циркуль ілулі тұр. Нұрлан тақтаға шықты. Ол есепті жақсы шығарады. Бізге математика пәні ұнайды.

2 – тапсырма. Сұраққа жауап бер.

Кімде не бар?

	кітап	телефон	доп	сызғыш
Баянда		✓		
Арманда			✓	
Маратта	✓			
Оляда				✓

3 – тапсырма. Үлгі бойынша екі қатарға бөліп жаз.

дәптерім
киімім

кітабың
қаламың

қаламым
кітабым

добың
дәптерің

Үлгі: Менің дәптерім. Сенің дәптерің.

---

4 – тапсырма. «Мектеп» сөзіне дыбыстық талдау жаса.

---

26 - сабақ

1 – тапсырма. Суреттер бойынша сұраққа жауап жаз.

Бұлар кімдер?

---

2 – тапсырма. Мына сөйлемдердегі тұрлаулы мүшелердің астын сыз.

Менің күнделігім бар. Мен оған сабақ кестесін жазамын. Күнделігіме мұғалімдер менің бағаларымды қояды. Ата – анам күнделігімнен алған бағаларымды көріп отырады. Олар күнделікке қол қояды.

3 – тапсырма. «Күнделік» сөзін жекеше түрде тәуелде.

---

4 – тапсырма. Сұрақтарға жауап бер.

Сен кітап оқисың ба?

Қандай кітап оқисың?

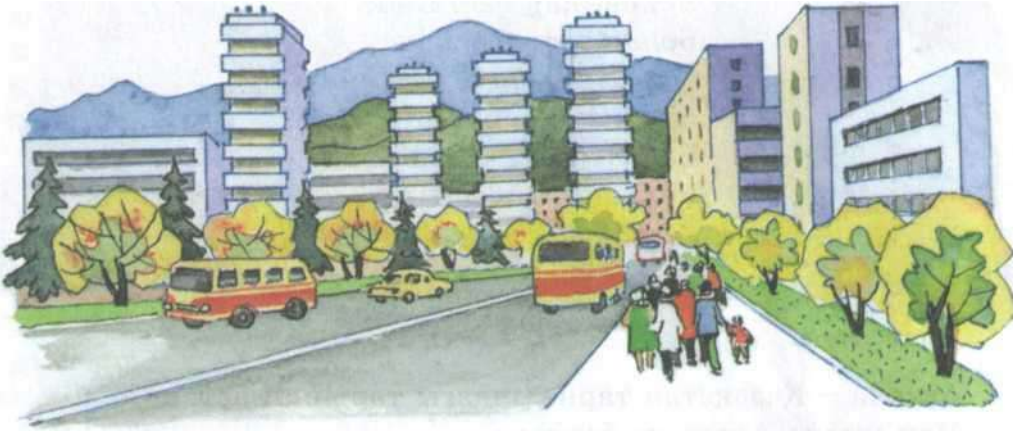

Ертегі кітап оқисың ба?

---

27 – сабақ

1 – тапсырма. Мына суретке қарап қала туралы әңгімеле.

2 – тапсырма. Сөздердің түбірін тауып жаз.

Қалалар, қалам, қалаң, қаласы -

Көшелер, көшеге, көшеде, көшенің -

Мектептер, мектепте, мектепке, мектептен –

3 – тапсырма. Мына сөздерді буынға бөліп жаз.

Шаңғы, жүгіру, күрес, шынығамын, жаттығамын, секіру, ойнау, спорт.

---

4 – тапсырма. Жұмбақты шеш.

Жұмбақ

Үш көзі бар қаз – қатар,

Кезек – кезек ашады.

Үшеуінен байқасаң,

Үш түсті нұр шашады. (.....)

28 – сабақ

1 – тапсырма. Суретте қандай спорт түрлері көрсетілген? Жазып шық.

2 – тапсырма. Көп нүктенің орнына керекті сөздерді қойып жаз.

Кеше ..... досыммен киноға бардым. Бүгін ..... досыңмен стадионда болдың.

Ертең ..... досымен театрға барады. Осы жылы ..... Америкаға барамыз.

Керекті сөздер: біз, ол, сен, мен.

3 – тапсырма. Жұмбақты шеш, шешуіндегі сөзге дыбыстық талдау жаса.

Жұмбақ
Мына ойынға
Қараңдаршы,
Он екі аққа,
Он екі қара қарсы. (.....)

4 - тапсырма.

Сен қандай спорт түрін жақсы көресің? Әңгімелеп бер.

29 – сабақ

1 – тапсырма. Мына сөздердің аудармасын жазып шық.

Отан – _____ елтаңба - _____

мемлекет – _____ астана – _____

ту - _____ жас - _____

2 – тапсырма. Мәтінді оқып аудар.

Біздің Отанымыз – Қазақстан. Қазақстанның туы, елтаңбасы, әнұраны бар. Қазақстан Республикасының Президенті – Нұрсұлтан Назарбаев. Қазақстанның жаңа астанасы - Астана қаласы. Астана – жас қала.

3 – тапсырма. Мына біріккен сөздердің түбірлерін ажыратып жаз
Көкшетау, Ақтау, Ақтөбе, Қызылорда, Талдықорған, Шымкент.

4 – тапсырма. Мына өлеңді жаттап ал.

Алматы қаласы

Жап – жасыл ағашы,

Қып – қызыл алмасы.

Ақ басты тауы бар –
Ақындар ағасы –
Кешкілік қарашы,
Шамдарын санашы.
Қызылды – жасылды
Алматы қаласы. (С. Оспанов)

30 – сабақ

1 – тапсырма. Сұраққа жауап бер.

Сен қай жерде тудың?

Өзіңнің қааң туралы әңгімелей аласың ба?

2 – тапсырма. Мынау қай қала? Ол қала туралы не айта аласың?

3 – тапсырма. Мына сөйлемдердің тұрлаулы мүшелерін сызып шық.

Мен жазда Астанаға бардым. Астанада менің досым тұрады. Кеше ол Астанадан келді. Мен досымды үйге қонаққа шақырдым.

4 – тапсырма. Тест сұрақтарына жауап бер.

Ақмола қаласы қай жылы Астана қаласы болып аталды?

- А) 1996 ж
- Ә) 1995 ж
- Б) 1998 ж
- В) 1997 ж

2. Қазақстанның тарихындағы үшінші астанасы қай қала?

- А) Астана
- Ә) Орынбор
- Б) Қызылорда
- В) Алматы

31 – сабақ

1 – тапсырма. Мынау қай мереке?

2 – тапсырма. Кесте бойынша оқы.

3 – тапсырма. Толықтырып оқы.

тілеймін   *құттықтаймын*   *сыйлаймын*

Мен анамды .....

Мен анама гүл .....

Мен анама денсаулық .....

4 – тапсырма. Саған қай мереке ұнайды? Әңгімелеп бер.

32 – сабақ

1 – тапсырма. Суретке қара. Сұраққа жауап бер.

Наурыз мерекесінде не істейді?

2 – тапсырма. Мына мәтінді оқып, түсінгеніңді баянда.

Бүгін Наурыз мерекесі. Әжем наурызкөже пісіріп жатыр. Анам бауырсақ пісіріп жатыр. Атам ағаш отырғызып жатыр.

Содан соң біз алаңға барамыз. Біз концерт көреміз, ұлттық ойындар ойнаймыз. Наурыз мерекесі қызықты және көңілді өтеді.

3 – тапсырма. Толықтырып жаз.

Мен өлең оқы ..... отырмын. Мұғалім мені тыңда..... отыр. Оқушылар сурет сал ..... жатыр. Анар гүлдерге кара..... тұр.

Керекті жұрнақтар: -ып, - іп, - п.

4 – тапсырма. «Мереке» сөзін септеп жаз.

33 – сабақ

1 – тапсырма. Сұраққа жауап бер.

Ертегілерде аңдар қандай болады?

---

2 – тапсырма. Мына сөздердің аудармасын жаз.

Қу - _____
 Қорқақ - _____
 Аңқау - _____

3 – тапсырма. Мына сөйлемдердің тұрлаулы мүшесін сыз.

Мен ертегі оқып отырмын. Маған аңдар туралы ертегілер ұнайды. Мен ертегі кітаптарды сүйіп оқимын.

4 – тапсырма. Мына сөздерді буынға бөліп жаз.

Қасқыр, түлкі, қорқақ, арыстан, аңқау, қоян, күшті, аңқау.

---

34 – сабақ

1 – тапсырма. Сәйкес суретті тап.

Күзде құстар жылы жаққа ұшып кетеді. Күзде жемістер піседі.
Күзде балалар мектепке барады. Күзде жаңбыр жауады.

2 – тапсырма. Мына мақалдарды толықтырып жаз.

Туған жердей ..... болмас,
Туған елдей ..... болмас.
Білекті ..... жығады,
Білімді ..... жығады.

3 – тапсырма. «Ұстаз» сөзін жекеше түрде тәуелде.

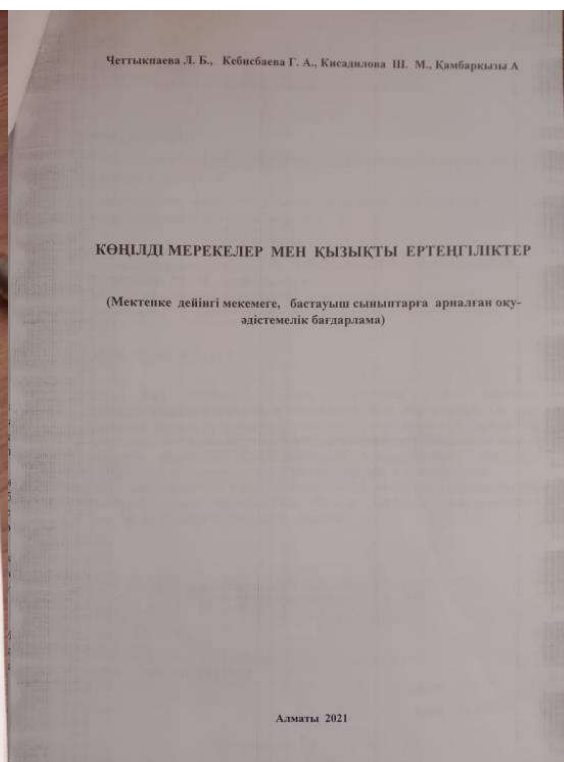
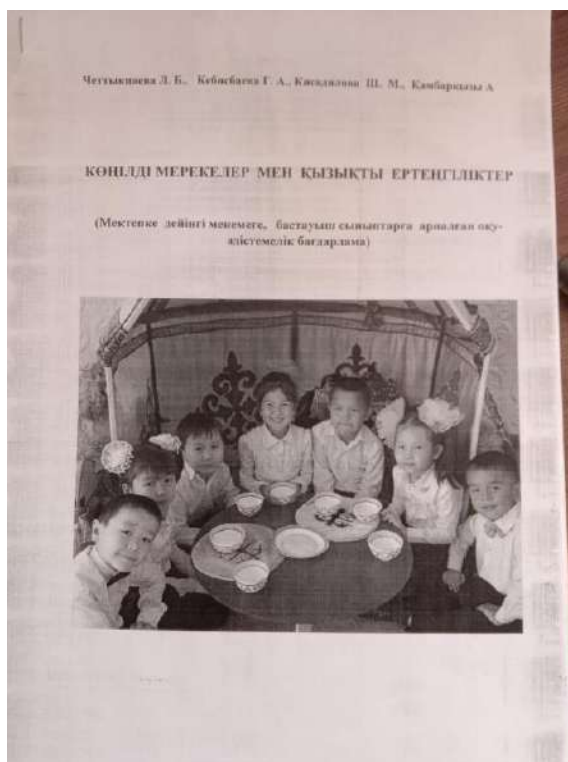
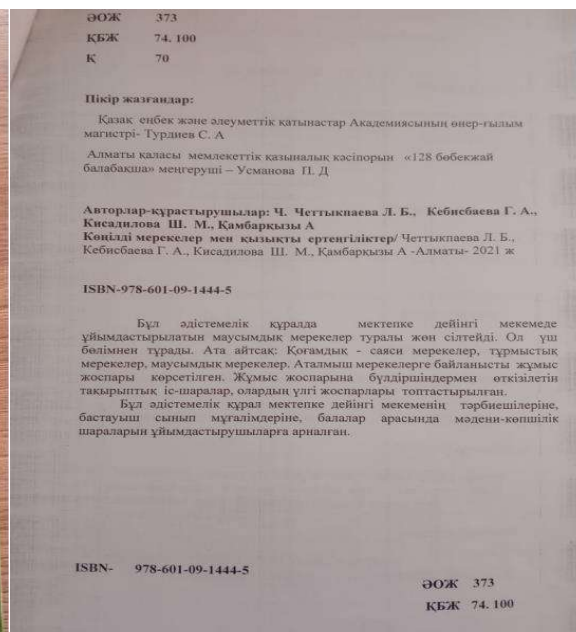
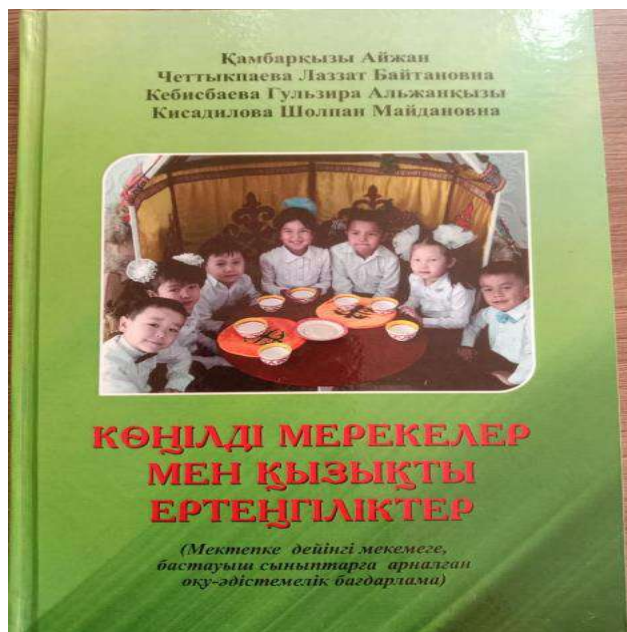
4 – тапсырма. «Менің жазғы демалысым» деген тақырыпта шағын шығарма жаз.

КӨҢЛДІ МЕРЕКЕ МЕН ҚЫЗЫҚТЫ ЕРТЕҢГІЛІКТЕР

Четтыкпаева Лязат Байтановна

Әсем балалар бакшасы

Элементы театрализации как способ формирования читательской грамотности

Умаркулова Айнура Туребековна

С. Әлібекұлы атындағы №19 жалпы орта білім беретін мектебі, Меркі ауданы Жамбыл облысы

Социальный престиж интеллекта и научного знания стремительно повышается в современном обществе. С этим связано желание дать детям знания, научить их чтению, письму и счету, а не способность чувствовать, думать и творить. Возникновение у детей страхов, срывов, заторможенности, развязности и суетливости приводит к эмоционально-духовной сущности ребенка как вторичной ценности. Педагогическая установка направлена в первую очередь на развитие мышления, навыков произвольного поведения, а так же памяти и внимания. Влияние на психоэмоциональное состояние детей (трудностей в учебе, замечания учителей, повышенное чувство несправедливости социума) приводит к нарушению психоэмоционального равновесия в поведении, к негативным реакциям – замкнутости, тревожности, конфликтности, обидчивости.

Самый короткий путь эмоционального раскрепощения ребенка, снятия зажатости, обучения чувствованию и художественному воображению – это путь через театральную игру, фантазирование, сочинительство. Все это может реализоваться в театрализации или театральной деятельности. Театрализация и драматизация как более популярный вид детского творчества, основанный на действии, совершаемом ребенком, объединяет художественное творчество с личными его переживаниями. Увлекаясь компьютером и телевизором, дети стали менее общительны со взрослыми и ровесниками, а ведь общение в театрализованной деятельности в большей степени обогащает эмоциональную сферу.

Современные дети стали менее отзывчивы к чувствам других. Поэтому работа, направленная на развитие эмоций в театрализованной деятельности, очень важна и актуальна. Театральная деятельность построена на органическом единстве игры, речи, общения.

Значение театрализации по возможности непосредственного эмоционального воздействия на ребенка трудно переоценить. В театрализованной деятельности возникает эффект присутствия, проживание предложенной ситуации как некой реальности. С театрализованной деятельностью тесно связано совершенствование речи, так как в процессе работы над выразительностью реплик персонажей, активизируется и расширяется собственный словарь ребенка, совершенствуется звуковая культура его речи, ее интонационный строй.

Театрализованная деятельность – это мощный инструмент эмоционального раскрепощения ребенка, снятия зажатости, обучения художественному воображению, развития способности чувствовать, сочувствовать, сопереживать.

Пояснительная записка

Театрализованная деятельность является неисчерпаемым источником развития чувств, переживаний и эмоциональных открытий ребёнка, приобщает его к духовному богатству.
В. А. Сухомлинский

Воспитание ребёнка как грамотного читателя, способного к освоению доступного для него уровня понимания текста, предполагает использование на уроках литературного чтения целостной системы работы.

Важнейшими средствами, ведущими к пониманию не только предметного содержания произведения, но и его подтекста, идеи, авторской позиции, могут стать различные виды театрализации.

Театрализация — один из самых распространённых видов творчества, что может объясняться несколькими основными моментами. Прежде всего, театрализация, основанная на действии, совершаемом самим ребёнком, наиболее близко связывает художественное творчество с его личными переживаниями, со стремлением воплотить в живые образы и действия свои впечатления от литературного творчества и окружающего мира.

Тесная связь формы и игры является второй причиной близости театрального творчества ребёнку. Театрализация непосредственно связана с игрой — корнем всякого детского творчества, а поэтому содержит в себе элементы самых различных его видов. И входящие в неё разнообразные приёмы соответствуют специфике художественных произведений и позволяют создать условия для формирования всех основных уровней понимания текста, что, несомненно, способствует формированию функциональной грамотности учащихся.

В ходе театрализации образ, созданный на основе анализа элементов литературного произведения и собственных наблюдений детей, воплощается и реализуется в действительность, хотя бы и условную, с помощью интонационно окрашенного слова, различных средств выразительности устной речи (тона, темпа, тембра, силы голоса), жестов, мимики, позы, движения, мизансцены.

По мнению М.Р. Львова, театрализация — это «методический приём развития речи учащихся, используемый на уроках чтения в начальных классах, литературы в средних и старших классах, повышающий полноту восприятия идейно-художественного содержания произведения, способствующий эстетическому развитию».

Особый характер театрализации, используемой на уроках литературного чтения, состоит в том, что создаётся она по готовому сюжету, взятому из книги. Такой вид работы труднее для детей, чем просто чтение или даже подражание тому, что они видят в жизни: нужно хорошо понять и прочувствовать образы героев, их поведение, быть внимательным к тексту произведения (помнить, как развёртывается действие, точно передавать реплики персонажей). В этом заключается и особое значение театрализации: они помогают детям глубже понять идею произведения, почувствовать его художественную ценность, способствуют развитию выразительности речи и движений.

Элементы театрализации могут проводиться на различных этапах работы над художественным произведением, но, поскольку она является упражнением синтетического характера, то наиболее интересно и эффективно использовать её на этапе вторичного синтеза, после того как проведён анализ текста.

Существуют различные **виды театрализации**. Традиционно выделяют следующие основные её виды:

- анализ иллюстраций с точки зрения выразительности мимики и пантомимики изображённых на них героев
- игра-импровизация по сюжетной картинке;
- постановка индивидуальных и групповых «живых картин»;
- подготовка и произнесение отдельной реплики героя произведения с установкой на использование не только интонационной, но и пластической выразительности (мимики, жестов, движений);
- чтение по ролям др.

Цель программы: Исследовать театрализацию как действенный методический приём по активизации познавательной деятельности на уроках литературы в среднем звене; развитие у детей артистических способностей, раскрытие технологии использования театрализации как возможного средства комплексного обучения детей школьного возраста литературе.

Задачи: познакомить с системой использования приемов театрализации на уроках литературы в 5-6-х классах;

обосновать критерии отбора текстов;

привести примеры ролевых и театрализованных игр, применяемых на уроках литературы в собственной практике учителя.

Актуальность программы

Сегодня обучение чтению и письму в школе не может ограничиваться академическими целями, оно должно включать функциональные и операционные цели, связанные с повседневной жизнью и трудовой деятельностью. Новая государственная программа обучения ориентирует учителя на развитие функциональной грамотности учащихся. Ученик, у которого сформированы навыки функционального чтения, может «свободно использовать навыки чтения и письма для получения информации из текста — для его понимания, сжатия, преобразования и т.д». (А.А. Леонтьев). Ученик, у которого сформированы навыки функциональной грамотности, умеет пользоваться различными видами чтения (изучающим, просмотровым, ознакомительным). Он способен переходить от одной системы приемов чтения и понимания текста к другой, адекватной данной цели чтения и понимания и данному виду текстов. Театрализованное представление способствует не только развитию таких видов речевой деятельности, как говорение и слушание, но и помогает создать самостоятельное высказывание, обеспечивая его логичность, полноту и лексическое разнообразие. Этот вид совместной деятельности учителя и учащихся — ненавязчивый и достаточно эффективный путь к обогащению и расширению словарного запаса школьников, преодолению ими скованности, страха перед публичным выступлением, развитию эмоционально-волевой сферы.

Современный школьный образовательный процесс активизирует поиск новых путей взаимодействия театрального искусства и литературы.

Театрализация представляет собой сочетание театрального искусства (особенность театрального мастерства, свет, звук, декорации, режиссерские умения) и анализа эпического произведения (повествовательность, сюжет, образы-характеры, композиция, жанр, автор), воплощающиеся в собственной трактовке. В театрализации намечаются две линии, которые в учебном процессе пересекаются, дополняя и развивая друг друга. Первая — восприятие произведений искусства, вторая — собственное оригинальное творчество читателя-школьника.

Полноценное восприятие текста, его «оживление» в сознании учащегося возможно лишь при активной деятельности всех сфер его личности, эмоциональном отклике, сопереживании к событиям жизни людей разных культурных эпох. Используя систему приемов театрализации опираемся на три аспекта:

- литературоведческий (содержательная сторона);
- образовательный (обучающая сторона);
- культурологический (развивающая сторона).

Не стоит забывать и о том, что, воспитывая читателя, формируем грамотного зрителя, думающего, понимающего, способного чувствовать.

Для того чтобы театр и литература шли вместе, необходимо учитывать принципы использования приема театрализации:

- *Предварительное знакомство учеников со средствами театральной выразительности;
- *Преобладание читательской деятельности над зрительской, являющейся мотивацией;
- *Поэтапное прохождение театрализации как процесса взаимодействия читательской и зрительской деятельности;
- *Сохранение атмосферы произведения (быт, нравы, культура эпохи).

Критерии отбора материала:

- небольшие по объёму эпические тексты или цельные отрывки;
- преобладание в инсценируемом отрывке диалогов;
- правильный выбор темы и проблемы в тексте первоисточника;
- актуализация в инсценируемом отрывке проблем, близких современному школьнику.

Научная новизна состоит в использовании театрализованной деятельности в образовательном процессе школы в нетрадиционных занятиях, а не только в виде развлечений, праздников, игр-драматизаций в свободной деятельности детей. Применение театрализованной деятельности как образовательного инструмента расширяет возможности обучения детей, позволяет надолго удерживать внимание ребенка.

Поскольку нетрадиционное занятие строится на **принципах**:

- постоянная обратная связь;
- диалогизация образовательного процесса;
- оптимизация развития (активная стимуляция);
- эмоциональный подъем;
- добровольное участие (свобода выбора);
- погружение в проблему;
- свободное пространство, гармонизация развития.

Накапливая творческий опыт, дети при поддержке учителя, могут стать авторами исследовательских, творческих, приключенческих, игровых, практико-ориентированных проектов. Темы проектов могут быть самыми различными, главные их условия – интерес детей, что обеспечивает мотивацию к успешному обучению. Использование современных информационных технологий повышает качество воспитательно-образовательного процесса, делает обучение ярким, запоминающимся, интересным для ребят любого возраста, формирует эмоционально положительное отношение.

Влияние театрализованной деятельности на развитие ребенка неоспоримо. Это один из самых эффективных методов проявления творческих способностей, а также та деятельность, в которой наиболее ярко применяется принцип обучения: учить играя.

Теоретическая значимость. Ребенка нельзя заставить, принудить быть внимательным, организованным, активным. Если ребенок равнодушен на уроке, он может быстро и аккуратно выполнить все задания учителя, но также быстро и забыть все изученное. Надо сделать серьезное обучение занимательным, не наполнять детей знанием, а зажигать, не заставлять, а заинтересовывать, приглашая ребенка к новой системе отношений: учебного сотрудничества, взаимопонимание, самоутверждение. Достичь этого помогают уроки – игры, уроки – экскурсии, уроки – театрализации, уроки – импровизации, в том числе театрализованных играх. На этих уроках изучается и закрепляется программный материал.

Различные формы театрального действия всегда служили самым наглядным и эмоциональным способом передачи знаний и опыта в человеческом обществе. Они побуждают детей действовать в вымышленных обстоятельствах по настоящему, как в жизни. Театр открывает перед ребенком возможность активного проявления себя в самых различных видах деятельности в жизни. Роль помогает раскрыть в ребенке то, что в нем скрыто, заторможено.

Сроки реализации программы:

Содержание программы рассчитано на 1 год. Цикл включает в себя 34 занятия в год. Занятие проводятся один раз в неделю.

Главные участники занятий:

1. Дети среднего звена (5-6 классы)
2. Учитель русского языка и литературы
3. Родители

Дети на занятиях выполняют задания в рабочих тетрадях, участвуют в выполнении творческих работ: с увлечением составляют монологи и диалоги, импровизируют, работают над дикцией.

Формы и методы работы:

Театрализация является сложным творческим методом, который может проявляться в различных видах:
- игры-имитации образов животных, людей, литературных персонажей;

- ролевые диалоги на основе текста;
  - инсценировка произведений;
  - постановка спектаклей по одному или нескольким произведениям;
  - игры-импровизации с разыгрыванием сюжета без предварительной подготовки.
- Также многообразны и театральные формы:
- настольный театр;
  - театр картинок;
  - кукольный театр;
  - мимический театр;
  - театр пластики и жеста и пр.

Ожидаемые результаты:

1. Повышение интереса у школьников не только к литературе, но и к всемирной истории, культуре, искусству.
2. Умение детьми комбинировать полученные знания, переводить их в образы, сочетать с художественным вымыслом.
3. Формирование новой психологии – творца, создателя. Такое состояние импонирует ему, поскольку в этом возрасте человек стремится стать взрослым, самостоятельным, самоутвердиться.
4. Обогащение и расширение словарного запаса школьников, формирование четкой, грамотной речи, преодоление ими скованности, страха перед публичным выступлением, развитие эмоционально-волевой сферы.

После окончания программы учащиеся будут знать/понимать:

- владеть комплексом артикуляционной гимнастики;
- действовать в предлагаемых обстоятельствах с импровизированным текстом на заданную тему;
- произносить скороговорку и стихотворный текст в движении и разных позах;
- произносить на одном дыхании длинную фразу или четверостишие;
- произносить одну и ту же фразу или скороговорку с разными интонациями;
- читать наизусть стихотворный текст, правильно произнося слова и расставляя логические ударения;
- строить диалог с партнером на заданную тему;
- подбирать рифму к заданному слову и составлять диалог между сказочными героями.

Формы подведения итогов

1. Во время реализации программы необходимо проведение творческих заданий, направленных на выявление усвоения театральных терминов и приемов (и т.д.)
2. В конце занятий по программе проводится инсценирование.

Содержание программы

Введение.(1 ч.)Беседа- лекция «Театр начинается с вешалки».

Работа в тетради.

Приемы театрального искусства. (6 ч.) Язык тела и жестов — вербальное и невербальное общение. Речевой этикет: диалог, монолог, реплика. Искусство речи. Дикция. Импровизация. Эпистолярный жанр. Интервью.

Работа в тетради. Практическая работа.

Театральные этюды.(4 ч.)Игра «Кот и мышь», Задание «Лото». Развитие фантазии, творческого мышления. Небылицы. Итоговый урок за раздел.

Работа в тетради. Практическая работа.

Сказка.(8 ч.)«Сказка- ложь да в ней намек, добрым молодцам - урок», Жанровые особенности сказки «Морозко», Самуил Маршак. Сказка «Двенадцать месяцев», Противостояние добра и зла в сказке С.Я.Маршака«Двенадцать месяцев», Торжество самоотверженной любви и дружбы в сказке Х.К.Андерсена« Снежная королева», Сказка «Гуси-лебеди», Чудесная шуба. Итоговый урок за раздел.Чтение скороговорок.

Работа в тетради. Практическая работа.

Притча. (3 ч.) Притчи – это искусство слов.Н.Лосев «Блудный сын», Мир правдой держится. Притча о лжи. Мудрость в притчах.

Работа в тетради. Практическая работа.

Басни.(4 ч.) Крылов. «Лебедь, щука и рак» Театрализация фрагмента. Тролль и кривое зеркало (по мотивам Г.Х.Андерсена «Снежная королева»), Сравнительный анализ басен«Лев и Мышь» Л.Тостой и И.А.Крылов «Лев и Мышь», Олеся Емельянова «Свинья и курица».

Работа в тетради. Практическая работа.

Рассказы. (6 ч). М.М. Пришвин. Сказка - быль «Кладовая солнца», Н. Носов «Мишкина каша», К.Г.Паустовский «Теплый хлеб», Языковые и неязыковые приемы пантомимы . Юмор в рассказах Зощенко, «Грустный» юмор А.П. **Чехова**, «В человеке должно быть всё прекрасно: и лицо, и одежда, и душа, и мысли».

Работа в тетради. Практическая работа.

Контроль и самоконтроль.(2 ч).

Творческий практикум. Весь мир — театр, мы все — актеры.

Календарно-тематическое планирование занятий
(34 часа)

№	Содержание	Количество часов
1	Беседа- лекция «Театр начинается с вешалки».	1
2	Приемы театрального искусства. Язык тела и жестов — вербальное и невербальное общение.	1
3	Речевой этикет: диалог , монолог, реплика.	1
4	Искусство речи. Дикция.	1
5	Импровизация .	1
6	Напиши мне письмо... Эпистолярный жанр	1
7	"Расскажи мне о себе". Интервью.	1
8	Театральный этюд.	1
9	«Работа над этюдами»	1
10	Развитие фантазии, творческого мышления. Небылицы.	1
11	Итоговый урок за раздел.	1
12	«Сказка- ложь да в ней намек, добрым молодцам- урок»	1
13	Жанровые особенности сказки «Морозко».	1
14	Самуил Маршак. Сказка «Двенадцать месяцев»	1
15	Противостояние добра и зла в сказке С.Я.Маршака«Двенадцать месяцев»	1
16	Торжество самоотверженной любви и дружбы в сказке Х.К.Андерсена« Снежная королева».	1
17	Сказка «Гуси-лебеди»	1
18	Чудесная шуба.	1
19	Итоговый урок за раздел.	1

20	Притчи – это искусство слов. Н.Лосев «Блудный сын»	1
21	Мир правдой держится. Притча о лжи.	1
22	Мудрость в притчах	1
23	Крылов. «Лебедь, щука и рак» Театрализация фрагмента	1
24	Троль и кривое зеркало (по мотивам Г.Х.Андерсена «Снежная королева»).	1
25	Сравнительный анализ басен. «Лев и Мышь»Л.Тостой и И.А.Крылов «Лев и Мышь».	1
26	Олеся Емельянова «Свинья и курица».	1
27	М.М. Пришвин. Сказка - быль «Кладовая солнца».	1
28	Н. Носов. «Мишкина каша».	1
29	К.Г.Паустовский «Теплый хлеб»	1
30	Языковые и неязыковые приемы пантомимы . Юмор в рассказах Зощенко.	1
31	«Грустный» юмор А.П. Чехова.	1
32	«В человеке должно быть всё прекрасно: и лицо, и одежда, и душа, и мысли».	1
33	Творческий практикум.	1
34	Весь мир — театр, мы все — актеры.	1
	Итого	34

Методическое обеспечение

- 1.Беседы
- 2.Просмотр видеороликов
- 3.Словесное рисование
- 4.Пантомима
- 5.Мультимедийные средства
- 6.Игры в стихи и рифмы
- 7.Театрализация(инсценирование)
- 8.Психологические упражнения на знакомство, диагностику настроения, выравнивание эмоционального фона

Список литературы для учителей

1. Агафонова, И.Н. Психологическая готовность к школе в контексте проблемы адаптации [Текст]/ И.Н. Агафонова // Начальная школа. 2009. –№1.
2. Адаптация учащихся: Методическая копилка// Школьный психолог. –2007. –№18.
3. Ершов, П.М. Технология актёрского искусства./ П.М.Ершов.– М.: ВТО. – 1969.
4. Ершова, А.П. Влияние актёрского творчества на всестороннее развитие личности школьника /А.П.Ершова // Сборник Нравственно-эстетическое воспитание школьников средствами театрального искусства. – М.: АПН СССР. – 1984.
5. Зепалова, Т.С. Уроки литературы и театр: Пособие для учителя /Т.С. Зепалова. – М. – 1982.
6. Леонов А. А. Театральные игры на уроке литературы // Театр и образование. – М., 1992.

Список литературы для учеников

1. Ожегов СИ. Словарь русского языка / Под ред. чл. - корр.АН СССР Н.Ю. Шведовой. - М.: Русский язык, 1987.

2. Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики / М.М. Бахтин // Исследования разных лет. – М. – 1975.
3. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте./ Л.С. Выготский. – М. – 1991.
4. Ершов П.М. Технология актёрского искусства./ П.М. Ершов.– М.: ВТО. – 1969.

ФОРМЫ КОНТРОЛЯ

Качество усвоения материала выявляется с точки зрения полноты знаний, умения применять их в разных ситуациях, выбора рациональных средств для выполнения заданий, степени развития основных мыслительных операций (анализ, синтез, сравнение, обобщение), коммуникативных умений.

Учитель фиксирует проблемные области в работе, удачные методы и приемы, анализирует, какое содержание обучения целесообразно расширить, а какое исключить из программы спецкурса.

Учащийся может установить, каковы реальные результаты его деятельности, что усвоено прочно, а что нуждается в углублении и повторении.

По усмотрению педагога, ведущего спецкурс, может использоваться текущий, тематический контроль, рейтинговая система оценки.

Урок №1

Беседа- лекция «Театр начинается с вешалки».

Как начинается театр? Этот вид искусства зародился в Древней Греции около двух с половиной тысяч лет назад. Само слово «театр» греческое, означает «место зрелищ». Как же возникло это искусство? Греки верили во многих богов, но более всего почитали Диониса, бога плодородия и вина. В честь Диониса весной устраивали празднества, во время них разыгрывалась сцена – это были первые театральные представления. Позднее появились и специальные произведения для театра – **пьесы**.

Спектакль в древнегреческом театре начинался очень рано – около 7 часов утра. В то время не было хорошего искусственного освещения, вот и приходилось актерам работать только при дневном свете, Греки очень любили театральные представления. С конца шестого века каждый уважающий себя город имел специально построенный театр, где собиралось множество зрителей. Например,

афинский театр вмещал 17 тысяч зрителей (гораздо больше, чем любой современный, хотя жителей в древних городах было значительно меньше). Располагается он на склоне холма. За вход в театр нужно было платить. Роль билетов играли небольшие пластины из свинца или обожженной глины.

Места для зрителей – каменные скамьи, рядами расположенные на склоне лестницами, разделялись на «клинья» (похожие на трибуны современного стадиона). В билете указывался буквами только «клин», а место в нем можно было занять любое, кроме первого ряда, где были бесплатные места для почетных зрителей.

А как же на Руси появился театр?

В середине XVII века, русские послы, возвращаясь из-за границы, рассказывали о «театральных действиях». На Руси театра еще не было, только бродячие скоморохи и кукольники бродили по городам и давали свои представления. Царь Алексей Михайлович (отец Петра Великого) решил устроить театр в Москве. Первый спектакль состоялся 17 октября 1672 года. В нем участвовало более 60 актеров. Актеры были иностранцы, и первые спектакли шли на немецком языке. Придворный театр просуществовал недолго: в 1676 г., после смерти царя, он распался. А первый публичный (доступный) театр появился в Москве при Петре в 1702 году.

Театры бывают драматические и музыкальные. В драматических театрах ставятся пьесы. Если в театре ставятся произведения музыкального искусства – оперы и балеты. Участвуют в создании спектакля – это художники-декораторы, костюмеры, гримеры, режиссеры, актеры. Есть в театре люди, которые, казалось бы, непосредственного отношения к сценическому действию не имеют, но не зря великий театральный деятель К.С. Станиславский сказал: «Театр начинается с вешалки» (билеты, гардеробщицы, капельдинеры).

Задание 1. Соотнесите понятия

	слово	значение
1.	<i>ремарка</i>	Заучивание, и многократное повторение сцен спектакля
2.	<i>актер</i>	предварительное объявление о спектакле
3.	<i>ремарка</i>	исполнитель ролей в театральном представлении
4.	<i>драматург</i>	пояснение автора к тексту пьесы
5.	<i>маска</i>	речь одного лица или мысли вслух
6.	<i>монолог</i>	полотнище, разделяющее зрительный зал от сцены
7.	<i>анонс</i>	краткий перерыв между действиями спектакля
8.	<i>дублер</i>	Специальная накладка, скрывающая лицо, с вырезами для глаз
9.	<i>репетиция</i>	актер пьесы
10.	<i>занавес</i>	Заменитель основного исполнителя роли

Задание 2.

А сейчас мы с вами еще больше окунемся в мир театра. Вы знаете, что актер обязан уметь четко и ясно говорить, поэтому каждый актер перед выступлением проводит тренаж речи. Я даю вам скороговорки, вы должны четко и ясно попытаться произнести их три раза:

1. Сшить колпак, да не по-колпаковски.
Надо колпак переколпаковать, перевыколпаковать.

2. Висит колокол, да не по-колоколовски.
Надо колокол переколоковать, перевыколоковать.

Задание 3. Каждая команда должна показать этюд по заданной теме

Этюды:

1. Банкет новых русских.
2. Ночь на вокзале.
3. Дети (ясли) – группа на прогулке.
4. Обезьяны – обезьяний питомник.
5. Рынок – торговля на рынке.
6. Вора – ограбление ночью.

Урок №2

Приемы театрального искусства.

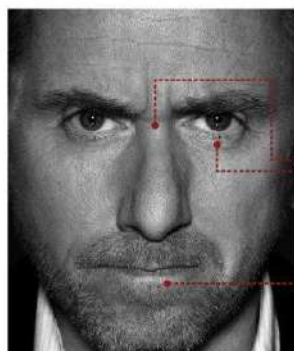
Язык тела и жестов — вербальное и невербальное общение.

В нашем мире существует язык, который понимают, пусть и с небольшими оговорками, все люди, независимо от их национальной или расовой принадлежности.

Сегодня речь пойдёт о языке тела.

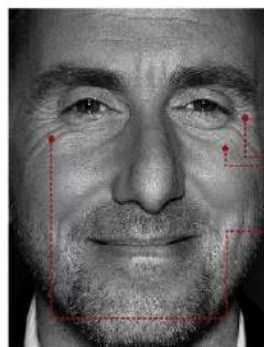
Жест (от лат. *gestus* — движение тела) — некоторое действие или движение человеческого тела или его части, имеющее определённое значение или смысл, то есть являющееся знаком или символом.

Мимика (греч. *μῖμος* — уподобление, подражание) — выразительные движения мышц лица, являющиеся одной из форм проявления тех или иных чувств человека — радости, грусти, разочарования, удовлетворения и т. п.

Гнев

- ① Брови опущены и сведены вместе
- ② Блеск в глазах
- ③ Рот закрыт, губы сжаты

Счастье

- ① Небольшие морщинки в уголках около глаз
- ② Щеки приподняты
- ③ Задействованы мышцы вокруг глаз

Задание 1.

Игровые упражнения. Развитие мимики .

- Съешьте кислый лимон. (Дети морщатся).
- Рассердитесь на драчуна. (Дети сдвигают брови).
- Встретьте знакомую девочку. (Дети улыбаются).
- Испугайтесь забияку. (Дети приподнимают брови, широко раскрывают глаза, при открывают рот).

Обучение жестам

- Покажите высокого мальчика, низенького; маленького комарика, медведя.
- Покажите ваше согласие.
- Покажите разных людей: встреча со знакомым, неприятная встреча.

Развитие пантомимики

- Расцвели, как цветы.
- Завяли, как травка.
- Полетим, как птицы.
- Идет медведь по лесу.
- Крадется волк за зайцем..

Задание 2.

Драматизация стихов. Повторяет текст стихотворения, изображая персонаж с помощью мимики, жестов и интонации.

*Мышка в свою норку
тащит хлеба корку.
Маловат у норки вход,
Корка в норку не пройдет.*

Имитация действий с предметами. Дети изображают действия по тексту чистоговорки:

*У папы на пол
упала шляпа.
Её от пыли
Мы мылом мыли.
Но мыли мало -
Пыль не пропала.
Поохал папа –
Пропала шляпа.*

Задание 3. Соотнесите понятия

мало

браво

хорошо

ок

Рефлексия

Какие виды общения знаете?

Язык тела и жестов?

Урок № 3

Речевой этикет: диалог , монолог, реплика

Орфоэпическая минутка

звонИТ

позвонИТ

перезвонИТ

Телефон
Аппарат для передачи любых звуков на некоторое расстояние при помощи электричества

Монолог (от др.-греч. μόνος — один и λόγος — речь) — это такой тип речи, который предполагает, что говорит один человек, и при этом его слова частично либо полностью не связаны с тем, что говорил его собеседник – и в содержательном, и в структурном контекстах.

Особенности монологической речи заключаются в том, что она гораздо более традиционна в выборе языковых средств, чем диалог или полилог. Композиционные средства также достаточно классические, а синтаксическое построение реплик – гораздо более сложное, чем в диалогической речи. Надо сказать, что для бытового общения монологическая речь достаточно не характерна.

Диалог – это форма речи, при которой происходит обмен репликами между двумя или более людьми.

Термин «диалог» пришел из греческого языка, где слово «dialogos» обозначало беседу.

Диалогическая форма речи характерна как для устной, так и для письменной речи. Диалог часто используется в разговорном функциональном стиле, а среди книжных – в художественном, так как диалог ярко и подробно передает мировоззрение персонажей и конфликт между ними.

Заглянем в словарь

Диалог – разговор двух или нескольких лиц⁴. Диалог состоит из реплик – слов каждого лица.

Реплика – ответ, возражение, замечание на слово собеседника в диалоге.

Каждая реплика пишется с новой строки.

Монолог – текст, заключающий в себе речь одного лица; обращение к слушателю или к самому себе.

Задание 1. Прочитайте тексты, соблюдая интонацию.

Познакомьтесь с текстом. Подумайте, можно ли его прочитать в лицах. Попробуйте это сделать!

ЯМА

- Яму копал?
- Копал.
- В яму упал?
- Упал.
- В яме сидишь?
- Сижу.
- Лестницу ждешь?
- Жду.

(О. Григорьев)

- Яма сыра?
- Сыра.
- Как голова?
- Цела.
- Значит, живой?
- Живой.
- Ну, я пошёл домой.

Взгляди А. Ливова «Мой генерал» рассказ ведётся от лица ватного сверстника Атона. Прочтите, что и как он говорит о своей маме.

Я люблю смотреть, как мама улыбается. Лицо у неё круглое, и ямочки на щеках, а глаза ясные, синие. Если она сидит у окна и солнечный луч

сбоку светит, падает маме прямо в глаза, - хрусталики её горят, словно прозрачные камушки. Мама моя добрая, я её злой никогда не видел.

Даже когда сердится, она всё равно добрая.
Волосы у мамы русые, она их в косы заплетает и укладывает кольцом на голове. За это папа зовёт её солнышком. Имя у мамы, как и лицо её, - округлое, доброе: Ольга.

Закончите предложение и запишите его.

Рассказ Антона о маме – пример ... _____--(монолог или диалог?).
Рассказ «Яма» - пример ... _____ (монолог или диалог?).

Задание 2.Подготовить выступление на 2 минуты

- 1) Как началась ваша дружба?
- 2) Какой он, твой друг? Что нравится в нём окружающим людям, одноклассникам, тебе?
- 3) В чём проявляется ваша дружба?

Задание 3. Прочитайте отрывки.

- 1.— Стойте! Разве Шер-хан Вожак Стаи? Или вы шакалы, чтобы перед ним пресмыкаться?
— Молчи, человеческий детеныш!
— Что-то здесь пахло падалью.
- 2.— Ты столько твердил, что я Человек. Наконец, я и сам поверил в это.
А чтобы тебе лучше было видно - на, получай!

Вот тебе за Акелу, это за Человека!
За Акелу, за Человека!
Ступай прочь, паленая кошка!

— Теперь вот что. Акела промахнулся из-за Шер-хана.
И вы его не убьете. Он будет Вожаком Стаи, это говорю Я - Маугли, Человек.

Рефлексия

Своей работой я:

- доволен;
- не совсем доволен;
- я недоволен, потому что.

Урок 4.

Искусство речи. Дикция.

Создание настроения «Доскажи словечко».

- Зажжён на сцене этой свет!

Вы говорите мне: (Привет!)

- Учиться нам, друзья, не лень!

Вы говорите: ..... (Добрый день!)

- Сюрпризов много впереди!

Вы говорите: ..... (Здравствуйте!)

Дикция (от лат. dictio - произношение) - четкое произнесение звуков в соответствии с фонетическими нормами языка. Выразительность дикции - важная сторона мастерства актера, певца, выступающего.

Скороговорки

Самый простой и эффективный способ добиться четкого произношения – научиться правильно и понятно проговаривать скороговорки. Существует огромное количество интересных скороговорок, которые помогают улучшить произношение определенных звуков, чем больше скороговорок будет освоено актером, тем лучше будет его дикция.

Улучшаем дикцию скороговорками

Скороговорки нужно произносить не только чётко, правильно, но и быстро.

Задание 1. Прочитайте скороговорки сначала медленно, потом быстрее.

Для 1 группы:

1. Прохор и Пахом ехали верхом.
2. Галка села на палку, палка ударила галку.
3. От топота копыт пыль по полю летит.
4. У быка бела губа была тупа.
5. Водовоз вез воду из водопровода.
6. На дворе трава, на траве дрова: раз дрова, два дрова — не руби дрова на траве двора.

Для 2 группы:

1. На семеро саней по семеро в сани уселись сами.
2. Цыпленок цапли цепко цеплялся за цепь.
3. Пришел Прокоп — кипел укроп. Ушел Прокоп — кипел укроп. Как при Прокопе кипел укроп, так и без Прокопа кипел укроп.
4. Мамаша Ромаше дала сыворотку из-под простокваши.
5. Зажужжала пчела, дожужжалась паука.
6. Чешуя у щучки, щетина у чушки.

Задание 2. Составьте синквейн к слову ДИКЦИЯ

1. Дикция.
2. Чёткая, хорошая
3. Проговаривает, соблюдает, прорабатывает
4. Дикция – чёткое произношение звуков.
5. Произношение.

Задание 3. Выполните задание

А) Изобразите: дождь озорничал; лес дремлет; дом растёт; ручьи бегут; песня льётся.

В) Придумай складное окончание к фразам:

«Медвежонок, где гулял? (Мед на дереве искал.)

Медвежата, где вы были? (По малину в лес ходили, на полянке мы бродили.) Медвежонок мед искал (и братишку потерял)».

С) Придумай рассказ про двух медвежат, а я запишу его, потом прочитаем папе (бабушке, сестре).

Рефлексия "Три М"

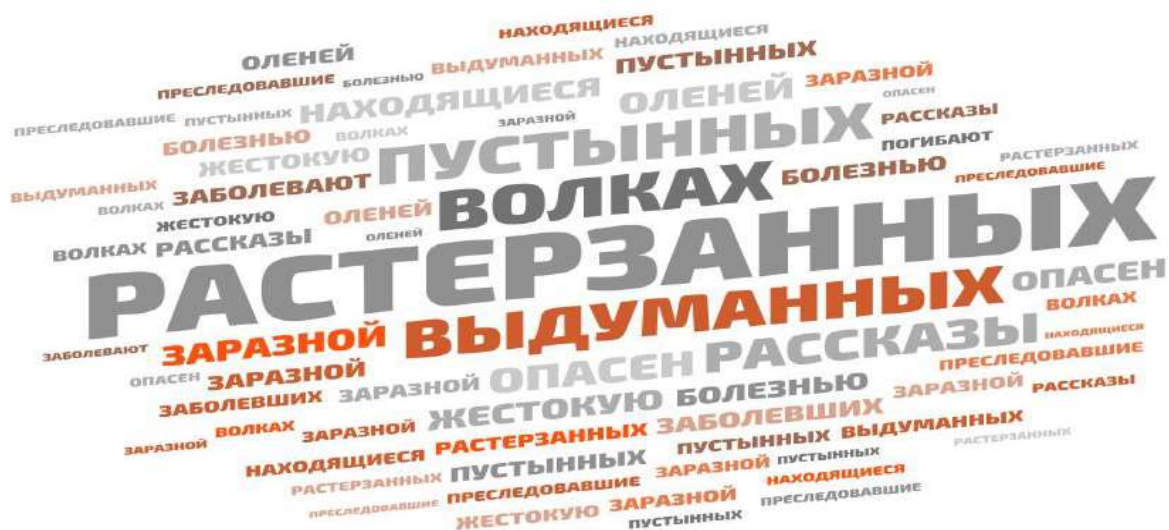
Урок №5

Импровизация

Импровизация (фр. improvisation, итал. improvvisazione, от лат. improvisus — неожиданный, внезапный) — произведение искусства, которое создаётся во время процесса исполнения, либо собственно процесс его создания. Импровизации характерны для многих видов художественного творчества: поэзии, музыки, танца, театра, кулинарии и др. Истоки импровизации уходят в народное творчество.

Задание 1. Восстановите текст по облаку.

Перед вами «облако», составленное из слов, взятых из незнакомого текста, догадайтесь о его содержании. Допишите слова.

О _____ ходит много _____ рассказов. Говорят о _____ волков на людей, о _____ одиноких путниках на зимних _____ дорогах. Страшные эти _____ выдуманы досужими людьми. Волки сами боятся человека, а _____ человеку бешеный волк, как опасны и бешеные собаки. В тундре я видел волков, преследовавших табунки кочующих северных _____. Волки выполняют _____ на них природой _____, но подчас и полезную роль. Известно, что _____ под охраной человека домашние олени часто _____ заразной копытной _____ и _____. У диких оленей этой болезни не наблюдали, потому что _____ оленей волки уничтожали _____ животных. (По И. Соколову-Микитову.)

Проверьте себя!

Волки

О волках ходит много выдуманных рассказов. Говорят о нападениях волков на людей, о растерзанных одиноких путниках на зимних пустынных дорогах. Страшные эти рассказы выдуманы досужими людьми. Волки сами боятся человека, а опасен человеку бешеный волк, как опасны и бешеные собаки. В тундре я видел волков, преследовавших табунки кочующих северных оленей.⁴ Волки выполняют возложенную на них природой жестокою, но подчас и полезную роль.⁴ Известно, что находящиеся под охраной человека домашние олени часто заболевают заразной копытной болезнью и погибают. У диких оленей этой болезни не наблюдали, потому что преследовавшие оленей волки уничтожали заболевших животных.

(По И. Соколову-Микитову.) (92 слова.)

Сравните с оригиналом!

Задание 2. «Залатайте» дырки и запишите текст.

ТЕКСТ С «ДЫРКАМИ»

Меня послали . Я набрал . Вдруг стало . Полил . Я испугался и . Молния . Дуб затрещал, . Я от страха . Корзина . Гроза . Я встал. Капало с . На голове у . Я собрал .

michotka.3dn.ru

Задание 3. Упражнения, на развитие фантазии;

- поймать воображаемого котёнка, забежавшего в комнату;
- поймать воображаемую птицу, залетевшую в комнату
- очень тихо закрыть дверь и объяснить почему, тихо приоткрыть дверь и тоже объяснить свои действия.

Рефлексия

Своей работой я:

- доволен;
- не совсем доволен;
- я недоволен, потому что..

Урок 6.

Напиши мне письмо...

Эпистола это - 1. Эпистолы, (от греческое epistole) (л (итальянское) у старое). Литературное произведение в форме послания, письма.

“**Эпистолярный жанр**” – литературный жанр, предназначенный для отправления адресату какого-то послания. В переводе с греческого “эпистола” обозначает письмо или сообщение. Сам текст представлен в виде переписки, одного или нескольких писем. Подразумевается, что письмо обязательно должно быть кому-то адресовано.

Эпистолярный жанр – **одна из самых древних форм общения на далеких расстояниях**. Его удобство и востребованность объясняется отсутствием личного или непосредственного контакта между людьми. Необходимость в эпистолярном жанре пропадает, если собеседник находится на небольшом расстоянии. Но в прошлых веках использовался для передачи секретных данных или передачи информации через посредников.

Эпистолярный жанр – натянутая нить.
Давно остывший жар назойливо хранит.
И мне издалека по-прежнему видна
прозрачного листка сквозная желтизна.
Какой-то старый спор обозначает он.
И в нём житейский сор страстями опалён.
Похоже, всё же нет забвения, и вот,
случайный этот след никак не занесёт.
Неведомо куда, пока не вышел срок,
летит через года бумажный голубок.
(В. Гутковский)

Задание 1. Придумайте к каждому предложению соответствующее, на ваш взгляд, приветствие.

1. ... Вас Василий Сергеевич! Вы вряд ли помните меня...
2. ... братишка, наконец-то ты к нам приедешь!
3. ... Витёк! Ты просто молодец, что написал мне письмо!
4. ... Виктория Павловна. С нетерпением ждём вашего приезда.
5. ... внучек. Что-то давно от тебя не было писем.
6. ... соотечественники! В эти скорбные дни...
7. ... мадам! Всегда готов Вам помочь, поэтому спешу сообщить...
8. ...старик! Неужели ты совсем «расклеился» и не пойдёшь с нами, как в прошлом году, на байдарках?!

/Для справок: здравствуй, привет, салют, здорово, приветствую Вас, Hello, добрый день.

Задание 2. Напишите письмо от имени Буратино, Маугли.

Образец:

Маруся

Я Маруся. С отцом и братом я живу в подземелье. Лицо у меня бледное, глаза голубые, грустные. Волосы у меня белокурые. Мой брат Валеk каждое утро заплетает мне косы, но лент у меня нет. Я только иногда улыбаюсь, смеюсь очень редко.

Платье мое старое и грязное. Игрушек у меня нет никаких. Мы часто голодаем, поэтому я худенькая, как былинка. Ручки мои тонкие и прозрачные. Я никогда не бегаю, часто болею, «серый камень высосал из меня жизнь». (В. Г. Короленко «В дурном обществе»)

Ответьте на вопросы:

- Как ты ощущаешь себя на месте своего героя? Что ты чувствуешь?

Урок 7.

"Расскажи мне о себе"

Интервью (англ. interview) — разновидность разговора, беседы между двумя и более людьми, при которой интервьюер задаёт вопросы (не менее трех) своим собеседникам и получает от них ответы. В некоторых случаях это происходит под запись или в прямом эфире.

А теперь давайте рассмотрим структуру интервью:

Вступление.

Журналист представляет собеседника или же собеседник по просьбе журналиста представляется сам.

Основная часть. Беседа.

В основной части интервью нужно определить тему (или темы), на которые вы будете беседовать, продумать вопросы. Вопросы должны быть такими, чтобы на них не было односложных ответов (да или нет).

Заключение. Благодарность. Пожелания.

В этой части журналист просит своего собеседника рассказать о планах на будущее, высказывает добрые пожелания, благодарит за интервью.

Как можно назвать человека, который берёт интервью? (интервьюер)

- А тот, который даёт интервью? (интервьюируемый)

- У кого обычно берут интервью?

- Как вы думаете, ресурсами какого стиля речи мы будем пользоваться, работая в жанре интервью?

- Каковы основные черты публицистического стиля?

- Какие ещё однокоренные слова можно образовать от слова «интервью»

(Интервьюировать.Интервьюировать – получить интервью)

- Подберите синонимы к слову интервью.

(беседа, разговор, диалог)

- А всякий ли диалог можно назвать интервью?

Задание 1. Какой из предложенных текстов представляет собой просто диалог, разговор?

Зачитайте. Почему это не интервью?

Что нужно знать, чтобы ответить на этот вопрос?

(особенностью интервью как жанра публицистики)

Текст №1

Лейтенант посмотрел на мальчонку, улыбнулся:

Звать-то тебя как?

Меня-то? Ваня.

Просто Ваня? – удивился офицер.

Ваня Солнцев, – поправился мальчик.

Пастушок?

- Да, - мальчик радостно кивнул. (Валентин Катаев «Сын полка»)

Текст №2

Паровоз... Это наша история.

Совсем недавно в журнале «Наука и жизнь» была опубликована статья «О международном положении паровоза». Ее автор – научный сотрудник

Института истории естествознания и техники Николай Петрович Семенов. Всю свою жизнь он посвятил изучению истории железнодорожного транспорта. Сегодня он у нас в гостях и любезно согласился ответить на вопросы.

Николай Петрович, я уверен, не все знают, когда появился первый паровоз.

Более двухсот лет назад русский мастер Ползунов и англичанин Уатт изобрели первые паровые машины, которые и стали прототипом первого локомотива.

А как они были устроены?

Все просто: горят дрова или уголь в топке – кипит вода в котле – толкает поршни, а те вертят через особый рычаг колесо.

Это и был двигатель?

Да, такой двигатель был сильнее целого табуна лошадей!

Удачным изобретением оказалась дымная и шумная железная дорога?
 Еще бы! Если на лошадях, скажем, из Москвы в Петербург приходилось добираться целую неделю, то первый поезд в 1837 году прошел этот путь всего за сутки.
 Можно ли встретить паровозы сегодня?
 Разве что в музее. Они сильно дымили, много воды и топлива требовали, чересчур тяжелыми были.
 Когда паровозы сменились электропоездами?
 Вы не поверите! До 1956 года электропоездов не было.
 Спасибо, Николай Петрович, за интересные сведения о прадедушке современного электровоза и, надеюсь, в следующий раз мы поговорим о самых быстроходных железнодорожных машинах.

Текст №1 - это _____.

Текст №2 - это _____.

Задание 2. Возьмите интервью у персонажей.

Рефлексия

сегодня я узнал...
 было трудно...
 я понял, что...
 я научился...
 я смог...

Урок №8

Театральный этюд

Театральный этюд — это упражнение для развития актёрской техники. Этюды — необходимый элемент в занятиях по актёрскому мастерству. Они могут быть разные по содержанию, стилистике, задачам, сложности. С помощью этюдов в актёрском мастерстве начинающих учат, как строить историю, работать над собой, а также с партнером. Театрализованная игра-этиюд — это небольшая драматизация на основе стихотворного текста.

Задание 1. «Работа над этюдами»

1) *Первый этюд на проявление эмоций; для этого я приглашаю вас всех встать в круг.*

Раннее утро. Мышки спят. (Покажите, как они подложили под щечку ладошки, глаза закрыли и мирно посапывают.)

Пора, мышки, просыпаться! (Открыли они глазки, а на улице дождь. Учитель читает стихотворение, а дети показывают все эмоции и жесты мышек.)

Сначала они удивились, потом глубоко возмутились.

Обиделись, но не на всех. С обидой они отвернулись,

Как мышь на крупу, все надулись. И вдруг опечалились все.

Поникли печальные плечи, в глазах опечаленный вечер.

И слёзы вот-вот побегут. Но тут лучик солнца украдкой

По щёчке скользнул нежно-гладкой. И всё засветилось вокруг.
От радости все улыбнулись. Как будто от сна все очнулись.
Запрыгали и закричали: Ура! Ура!(Е.Алябьева.)

Какие эмоции вы показали мимикой и жестом? (удивление, обида, печаль, радость).
Как вы понимаете, такое выражение «Как мышка обиделась на крупу, все надулись»? (это значит обидеться без причины). Представьте, что мышка обиделась на крупу, которую ест. Это глупо, правда? Так и вы иногда обижаетесь, а сами не знаете на что.

Задание 2. «Лото». Соберите стихотворные фрагменты из сказок

1) Аленушка, сестрица моя!
Выплынь, выплынь на бережок...
В красных сапогах,
Котлы кипят чугунные,
Хочу Лису посечи.
Хотят меня зарезати!

2) Ку-ка-реку!
Иду на ногах,
Костры горят высокие,
Несу косу на плечах:
Ножи точат булатные,
Пошла, Лиса, с печи!

3) Я колобок, колобок!
От Медведя ушел.
По амбару метен,
По сусекам скребен,
Я от Волка ушел,
В печку сажен,
я от Зайца ушел,

Я от бабушки ушел,
На окошке стужен,
Я от Волка ушел,
На сметане мешен,
Я от дедушки ушел,

4) Несет меня Лиса
Золотой гребешок,
За быстрые реки,
Шелкова бородушка,
Кот и Дрозд, спасите меня!
Дам тебе горошку.

5) Петушок, Петушок,
За темные леса,
Масляна головушка,
За высокие горы...
Выгляни в окошко.

Задание 3. Соотнесите иллюстрацию и фрагменты сказок.

Жили-были старик да старуха, у них была дочка.....да сынок .....Старик со старухой умерли. Остались они одни-одинешеньки.

В неким царстве, в неким государстве жил-был богатый купец, именитый человек. Много у него было всякого богатства, драгоценных камней, и было у того купца .....

Жили-были старик со старухой.
Вот и говорит старик старухе:
— Поди-ка, старуха, по коробу
поскреби, по сусеку помети, не
наскребешь ли муки ...

Как вы думаете, пригодятся ли вам знания, приобретенные на уроке?

Урок №9

Работа над этюдами

Задание 1. «Работа над этюдами»

Прочитайте текст. Ваша задача как можно точнее ближе к тексту разыграть предложенную историю .

Жил кот Василий. Ленивый был кот!
Острые зубы и толстый живот.
Очень тихо всегда он ходил.
Громко, настойчиво кушать просил,
Да чуть потише на печке храпел-
Вот Вам и все что он делать умел.

Кот как-то раз видит сон вот такой,
Будто затеял с мышами он бой.
Громко крича, он их всех исцарапал
Своими зубами, когтистой лапой.

В страхе тут мыши тихо взмолились:
- Ох, пожалей, пощади, сделай милость!
Тут чуть погромче воскликнул кот: "Брысь!"
- И врассыпную они понеслись.
(А на самом деле в то время, когда наш Василий спал, происходило вот что)

Мыши тихо вышли из норки,
Громко хрустя, съели хлебные корки,
Потом, чуть потише, смеясь над котом,
Они ему хвост завязали бантом.

Василий проснулся, внезапно громко чихнул,
К стене повернулся и снова заснул.
А мыши лентяю на спину забрались,
До вечера громко над ним потешались.

Какие эмоции вы показали мимикой и жестом? (храп, страх, смех, радость).
Как вы понимаете, такое выражение «сделай милость»(В речевом этикете: выражение вежливой просьбы).

Задание 2. «Письмо».Напишите письмо от имени Кота и Мышки

(слова для справок: молоко, тепло, отдых, солнышко, шум, проказники и др.)

У нас должен получиться один интересный рассказ.

Задание 3. Прочитайте скороговорки.

1.Тише, мыши, кот на крыше, а котята ещё выше.

Кот пошёл за молоком, а котята кувырком.

Кот пришёл без молока, а котята ха-ха-ха.

2.Кошка Мурка с мышкой Нюркой

Поиграть решила в жмурки.

Нюрка Мурку опасалась,

Но играть не отказалась.

Нюрка Мурке не досталась-

Слишком юркойоказалась!

Урок №10.

Развитие фантазии, творческого мышления. Небылицы.

Придумать небылицу — это творческое задание, которое развивает у детей речь, воображение, фантазию, творческое мышление.

Сочиняя самостоятельно, эти качества ребенок у себя вырабатывает. Нашим детям очень нравится самим придумывать небылицы, это приносит им радость и удовольствие.

Небылицы, придуманные детьми очень интересны, помогают понять внутренний мир детей, много эмоций, придуманные герои как будто пришли к нам из другого мира, мира детства. Очень забавно выглядят рисунки к этим сочинениям.

Задание 1. Прочитайте и исправьте ошибки.

Путаница

1. Летела кошка на метле
 Мимо мужика
 Он сидел на сосне и кричал «Спартак»
 Дело было в январе.
 Первого июня.
 Жарко было, аж замерз
 И одел он шубу
 Как то летним вечерком,
 В середине марта,
 Прилетел к нам котик в дом
 И упал на парту
 А под партой жили мышки-
 Пучеглазые мартышки.
 Мышки кошку увидели
 Зарычали, зажужжали
 Кошку из дома прогнали
 2.

Задание 2. Придумайте продолжение небылицы.

1) Однажды Рыжков написал для домашнего задания "Небылицу". Принес на урок, но учительница спрашивать домашнее задание не стала. Просто всех похвалила, а Сашу отпустила погулять во время урока - за мороженым для нее сбежать! А за ним и всех остальных - так как лето скоро - всем гулять на свежем воздухе хочется! Принесит Саша в класс мороженое учительнице, а там под столом...

2) Маша уснула. Уснула и Петровна. Мама подошла к окну. На ветке за окном спал Пашка. Тихо было в мире, и пушистый снег, что падал и падал с неба, все прибавлял тишины. И мама подумала,....

Пример:

Небылица про картошку с глазами.

Жила-была картошка с глазами. Картошка по сторонам все разглядывала, а потом другим картошкам рассказывала. Потом ей надоело это.

- Какие вы глупые. Скучно мне с вами. Пойду я мир посмотреть

Выпрыгнула из мешка и пошла гулять по кухне. А хозяйка была колдунья. И у неё был день рождения.

- Ты чего тут под ногами путаешься? - спросила картошку.

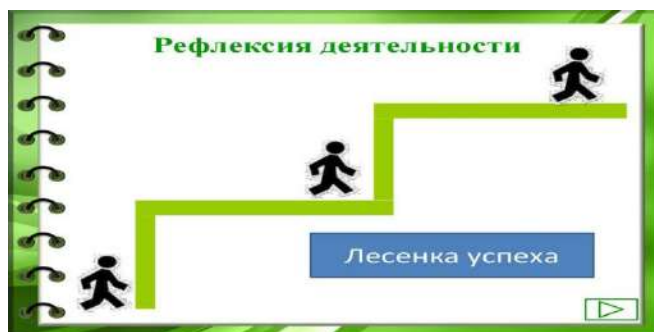
Но картошка загордилась и не стала отвечать. Тогда хозяйка превратила гордую картошку в пирожное «картошку» и подала гостям к чаю. А они её съели с удовольствием.

Задание 3. Подберите рифму в тексте небылицы.

Злой ... (кабан или баран) сидел на ветке
И чирикал со своей соседкой
Как вчера он у болота
Встретил синего ... (бегемота).
Тот взобрался на сосну
И хотел поймать ... (лису или осу).

***

Заболела наша.....
У нее чихает ножка.
Со стола возьми.....
Полечи больную киску.

Урок №11

Итоговый урок.

Игра «Телеграмма».

Тренируем слуховое внимание. Ведущий - учитель «посылает телеграмму» каждому обучающемуся из 4-5 слов. Например, «Маша, с Днём рожденья». «Петя, приезжай в субботу», «Наташа, встречай подругу на вокзале». Задача каждого – повторить точно текст «телеграммы»

Мозговой штурм:

С чего и когда начал существовать театр?
Какие виды театров вы знаете?
Чем отличается театр от кино?

Какие театральные постановки вы видели?
Кто работает в театре?
Как нужно вести себя в театре?
Для чего нужна декорация, свет, музыка?

Задание 1. Допишите понятия

Драматург – пишет..... (пьесы).
Режиссёр занимается..... (постановкой спектакля).
Звукорежиссёр осуществляет..... (музыкальное сопровождение и оформление спектакля).
Художник по свету или осветитель отвечает за.....(световые эффекты в спектакле).
Художник-оформитель отвечает за..... (оформление сцены, декораций, реквизита)
Гримёр накладывает..... (грим актёрам).
Художник по костюмам занимается подбором и оформлением ..... (костюмов для актёров).
Великий режиссёр Константин Сергеевич Станиславский говорил: «Единственный царь и владыка сцены – ..... (талантливый артист)».

Задание 2. "Мини-истории для одного актёра"

Актёры по очереди должны изобразить мини-историю при помощи мимики. Остальные участники пусть угадают, что они видели. Мини истории следующие:

- Вы включили телевизор. Показывают какой-то «ужастик». Вам страшно. Вы закрываете глаза. Потом переключаете на другую программу. Там показывают что-то смешное. Переключаете снова. Там показывают футбол. Вот забили гол. Ура! Изображайте ваши эмоции. Переключаете опять. Здесь идет какой-то неприличный фильм, вам и смотреть-то стыдно. Еще один канал – здесь что-то скучное, вы засыпаете.

- Читаешь журнал
- Пишешь письмо
- Подслушиваешь под дверью
- Ешь то, что не хочешь.

Рассматриваешь картины на выставке, пытаешься незаметно отколупнуть краску.

Задание 3. Выберите монолог и прочитайте.

1. Тамара Крюкова «Костя плюс Ника» (начало).

Ника схватила колокольчик и требовательно трянула им. Через некоторое время на веранде показалась сердитая, но безмолвная женщина.
- Я хочу, чтобы калитка была открыта. Мне надоело смотреть на мир в полоску! - сказала Ника. Женщина скривилась, но повиновалась. Кусочек улицы, открывшийся в узком проеме калитки, был таким ничтожным, что ради этого не стоило и стараться, но Ника назло решила оставить калитку открытой. Весной в предвкушении поездки в новое, знакомое место Ника не могла дожидаться, когда вырвется из золоченой клетки городской квартиры, но едва оказавшись на даче, она с ужасом поняла, что там, на десятом этаже, изолированная от всего мира, она была далеко не так болезненно одинока. Тут чужие мирки в шесть соток подступали вплотную. Ника со стороны наблюдала, как люди общаются, ходят друг к другу в гости, их жизни и интересы пересекаются, скрещиваются и расходятся. Взять хотя бы того парня, Костю. Наверняка он сейчас где-то с друзьями. Должно быть, им вместе интересно. Нике страстно захотелось быть одной из них, ведь у нее никогда не было друзей, и она знала о дружбе только из книг. Ну и пусть! Ей никто не нужен! Она проживет и одна!

2. Сергей Узун. "Слабо?"

- А давай наперегонки до горки? – предложил он ей, предвкушая победу.
- Неа. – отказалась она – Воспитательница сказала не бегать. Попадет потом.
- Струсил? Сдаешься? – подначил он ее и засмеялся обидно.

- Вот еще. – фыркнула она и рванула с места к горке.

Потом они сидели в группе, наказанные, под присмотром нянечки, смотрели в окно как гуляют другие и дулись друг на друга и на воспитательницу.

- Говорила тебе – попадет. – бурчала она.

- Я бы тебя перегнал обязательно – дулся он – Ты нечестно побежала. Я не приготовился...

- А спорим я быстрее тебя читаю? – предложил он ей.
- Хахаха. – приняла она пари – Вот будут проверять технику чтения и посмотрим. Если я быстрее – будешь мой портфель до дому и до школы таскать всю неделю.
- А если я – отдаешь мне свои яблоки всю неделю! – согласился он.
Потом он пыхтел по дороге с двумя ранцами и бурчал:
- Ну и что! Зато ты не забываешь что читаешь и пишешь медленнее. Спорим?...

3. *Олегия Тур. "Письмо матери". (Монолог для любого возраста - но для девушки).*

Дорогая доченька! Наступит день, когда я состарюсь – и тогда прояви терпение и постарайся понять меня. Если я запачкаюсь за едой, если не смогу одеться без твоей помощи, будь терпелива. Вспомни, как много часов я потратила, когда учила тебя этому. Если разговаривая, я буду тысячи раз повторять одни слова – не перебивай, выслушай меня. Когда ты была маленькой, мне приходилось тысячи раз читать тебе одну и ту же сказку, чтобы ты уснула. Когда ты увидишь, что я ничего не понимаю в новых технологиях – дай мне время и не смотри на меня с насмешливой улыбкой. Я так многому тебя научила: как правильно есть, как красиво одеваться, как бороться с жизненными невзгодами. Если в какой-то момент я что-то забуду или утрачу нить нашего разговора – дай мне время, чтобы вспомнить. Ведь самое важное: не то, что я говорю, а то, что могу быть с тобой.

4. Монолог льва Бонифация в кресле дантиста

Мне страшно... я дрожу... я – царь зверей! –
Трясусь от страха в кресле у дантиста,
Негоже для известного артиста!
Что будет с репутацией моей?!

А если вдруг увидят это дети,
Которые привыкли восхищаться
Бесстрашием моим?! Я - Бонифаций! –
Так жалок у дантиста в кабинете...

Так соберись! И дрожь свою уйми!
Вдохни поглубже носом – три, четыре!
Врачу доверься, пасть открой пошире
И чести цирковой не посрами!

Рефлексия «Благодарю»

Урок 12

Сказка- ложь да в ней намек, добрым молодцам- урок.

Добрый день, дорогие ребята! Если день начинать с улыбки, то можно надеяться, что он пройдет удачно. Давайте сегодняшнее занятие проведем с улыбкой. Главная задача – быть внимательными, активными, находчивыми, а главное – трудолюбивыми. Показывать, что мы знаем и как умеем работать.

Скáзка— один из жанров фольклора, либо литературы. Эпическое, преимущественно прозаическое произведение с волшебным, героическим или бытовым сюжетом. Сказку характеризует отсутствие претензий на историчность повествования, нескрываемая вымышленность сюжета.

Литературная сказка — литературный эпический жанр в прозе или стихах, опирающийся на традицию фольклорной сказки, и соединяющий авторскую самобытность и народные традиции.

Давайте с вами вспомним народные сказки и литературные сказки.

Народные («Колобок», «Гуси-лебеди»)

Литературные («Сказка о царе Салтане»,

«Сказка о рыбаке и рыбке»)

Заполнить таблицу сходства и различия народной и литературной сказки

Сказка	
Различия	Сходства
У литературной сказки есть автор, а у народной- автор неизвестен, сам народ.	Добро побеждает зло, герои сказок наказывают злодеев.
Литературная сказка может быть в прозе и в стихах, а народная- только в прозе.	В сказках есть сюжет, мораль, поучение.
В литературной сказке сюжет, мораль, поучение может быть на любую тему, а в народной- тема добра и зла.	И литературные, и народные сказки делятся на три вида: волшебные, сказки о животных и бытовые.
В литературной сказке язык повествования - любой, в народной- сказочный язык, с характерными выражениями и оборотами.	В обоих видах сказок есть место чудесам и волшебству, превращениям и волшебным предметам.
Литературная сказка всегда записывается, а народная может передаваться из уст в уста.	В обоих видах сказок есть герои и их помощники, злодеи- антиподы героев, и испытания, которые проходят герои.
В литературной сказке не обязательно наличие зачина, присказки, концовки, как в народной.	

Задание 1 Иgra «Кто за кем появляется в сказке?».

Даны карточки с названиями героев сказок.

Задача: отгадать, из какой сказки персонажи, расположить в порядке появления этих героев в сказке.

- Лиса, петух, заяц, волк, собака, медведь - «Заюшкина избушка».
- Зайчик, волчок, лягушка, кабан, мышка, медведь, лисичка - «Рукавичка».
- Дрозд, лиса, кот, петушок - «Петушок Золотой гребешок».
- Старик, лиса, старуха, волк - «Лисичка-сестричка да серый волк».

Задание 2 «Установите порядок».

Расположите по порядку - от меньшего к большему - желания старухи из «Сказки о рыбаке и рыбке» А. С. Пушкина.

Столбовая дворянка.

Новое корыто.

Владычица морская.

Вольная царица.

Задание 3 «Угадай сказку по нескольким строчкам»

1. «Была зима. Шел январь месяц. В такую-то пору, под вечер злая мачеха приоткрыла дверь, поглядела, как метет вьюга, а потом вернулась к теплой печке и сказала падчерице: «Пошла бы ты в лес, набрала бы там подснежников». («Двенадцать месяцев», С. Маршак.)

2. «Договорились, - сказал Кот и на этот раз действительно стал исчезать по частям, не спеша: сначала пропал кончик хвоста, а потом постепенно все остальное; наконец осталась только одна улыбка, - сам Кот исчез, а она еще держалась в воздухе». («Алиса в стране чудес», Л. Кэрролл.)

3. «- Положи-ка, внучка, пирожок на стол, горшочек на полку поставь, а сама приляг рядом со мной. Ты, верно, очень устала?» («Красная Шапочка», Ш. Перро.)

4. «- А еще меня уверяли, - сказал он, - но уж этому я никак не могу поверить, что вы будто бы умеете превращаться даже в самых мелких животных. Ну, например, сделаться крысой или мышкой. Должен сказать по правде, что считаю это совершенно невозможным». («Кот в сапогах», Ш. Перро.)

5. «Один раз они чуть было не наступили на солдатика, но и тут прошли мимо, не заметив его. Конечно, если бы солдатик крикнул: «Я тут!» - его бы сейчас же нашли. Но он считал непристойным кричать на улице - ведь он носил мундир и был солдат». («Стойкий оловянный солдатик», Г. -Х.Андерсен.)

6. «Перед девушкой открывается небольшая поляна, посреди которой жарко пылает высокий костер. Вокруг костра сидят двенадцать братьев». («Двенадцать месяцев», С. Маршак.)

7. «- Вези, вези ее, старик, - говорит мужу, - куда хочешь, чтобы мои глаза ее не видали. Вези ее в лес, на трескучий мороз.

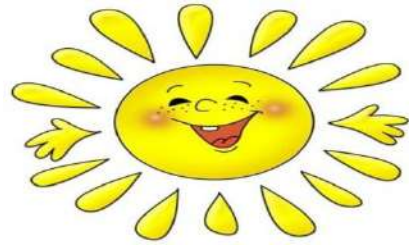
Старик затужил, заплакал, однако делать нечего, бабы не переспоришь. Запряг лошадь...» (Русская народная сказка «Морозко».)

Урок 13

Жанровые особенности сказки «Морозко».

- Очень бы хотелось узнать ваше настроение, а сделаем мы это следующим образом. На доске две тучки и солнышко. Возьмите снежинку и прикрепите её к первой тучке - если у вас сегодня плохое настроение, возьмите капельку и прикрепите её ко второй тучке - если у вас не бодрое настроение - но вы надеетесь, что после урока оно станет лучше. Возьмите лучик и прикрепите к солнышку - если у вас отличное настроение и вы готовы к работе!

Чтобы узнать тему нашего урока, необходимо разгадать ребус

У = О

- Правильно, сказка « Морозко»

Словарная работа

Мачеха – не родная мать.

Падчерица – не родная дочь.

Затужил – опечалился.

Окостенеть – замерзнуть до смерти.

Сжалился – пожалел.

Короб – круглая коробка, сделанная из бересты.

Сгинь - отвяжись, уйди

Прослушивание аудио сказки

сказка Морозко.mp3

Задание 1. После прослушивания ответьте на вопросы:

Есть ли автор у данной сказки или она является русской народной?;

Сколько всего было дочерей у мачехи?;

Кем был сам Морозко?;

Кто положительные герои в этом произведении?;

Кто отрицательные герои в этом произведении?;

Кто из героев этой сказки вам понравился больше всего и почему?;

Почему Морозко не заморозил падчерицу?;

Какой подарок Морозко подарил приветливой девице?.

Задание 2. Узнайте сказку и ее героев

1. В сказке небо синее,

В сказке птицы страшные.

Реченька, спаси меня,

Реченька, спаси меня! («Гуси-лебеди».)

2. Вымолвил словечко –
Покатилась печка.
Прямо из деревни
К царю да царевне.
И за что, не знаю,
Повезло лентяю. (Емеля из сказки «По щучьему велению».)

3. Колотил да колотил
По тарелке носом –
Ничего не проглотил
И остался с носом... («Лиса и журавль».)

4. А дорога - далека,
А корзинка - нелегка,
Сесть бы на пенек,
Съесть бы пирожок... («Маша и медведь».)

5. Нет ни речки, ни пруда.
Где воды напиться?
Очень вкусная вода
В ямке от копытца!.. («Сестрица Алёнушка и братец Иванушка».)

6. Мышка дом себе нашла,
Мышка добрая была:
В доме том в конце концов
Стало множество жильцов. («Теремок».)

Задание 3. Выбрать фрагмент из сказки и прочитать по ролям.

Рефлексия

- Закрасьте того человечка на той ступени, на которой вы бы поставили себя в конце урока.

Урок 14

Самуил Маршак. Сказка «Двенадцать месяцев»

Артикуляционная разминка.

- Сегодня на разминке вспомним отрывок из стихотворения Маршака «Багаж».
- Прочитайте глазками.
- Прочитайте птичьим базаром.
- Прочитайте выразительно.
- Прочитайте скороговоркой.

Дама сдавала багаж
Диван,
Чемодан,
Саквояж,
Картину,
Корзину,
Картонку,
И маленькую собачонку.

Самуил Яковлевич Маршак родился 3 ноября 1887 года в Воронеже, Российская империя. Отец — Яков Миронович Маршак (1855—1924), мастер. Мать — Евгения Борисовна Гительсон (1867—1917), домохозяйка. В 1906 году окончил гимназию. В 1904—1906 годах жил на даче Максима Горького в Ялте. В 1912 году женился на Софье Мильвидской. У них было 2 сыновей и дочь. В 1922 году переехал в Петроград, где вскоре организовал детское издательство. В 1937 году многие писатели этого издательства были репрессированы, а он сам был вынужден уехать в Москву. Лауреат Ленинской и четырёх Сталинских премий. Умер 4 июля 1964 года в Москве в возрасте 76 лет. Похоронен на Новодевичьем кладбище в Москве. Основные произведения: «Двенадцать месяцев», «Багаж», «Вот какой рассеянный», «Мистер Твистер», «Кошкин дом» и другие.

Ответьте на вопрос: Сколько месяцев в году?

Январь, Февраль, Март, Апрель, Май, Июнь, Июль, Август, Сентябрь, Октябрь, Ноябрь, Декабрь.

Теперь попробуем подобрать прилагательные к названиям месяцев.

ЛАСКОВЫЙ СЕНТЯБРЬ, ДОЖДЛИВЫЙ ОКТЯБРЬ, МРАЧНЫЙ НОЯБРЬ, ХОЛОДНЫЙ ДЕКАБРЬ,
СУРОВЫЙ ЯНВАРЬ, ВЫЮЖНЫЙ ФЕВРАЛЬ, ВЕСЁЛЫЙ МАРТ, ЗВОНКИЙ АПРЕЛЬ, СОЛНЕЧНЫЙ
МАЙ. ЗАДОРНЫЙ ИЮНЬ, ЖАРКИЙ ИЮЛЬ, ШУМНЫЙ АВГУСТ.

Запишите в тетрадь.

Новогодняя сказка «Двенадцать месяцев» берет свое начало из славянского фольклора. Именно в древних сказаниях возникли человеческие образы времен года.

Маршак писал сказку в годы Великой Отечественной войны (в 1942—43 годах) для МХАТа. Поставлена в Московском театре юного зрителя в 1947 году, во МХАТе в 1948 году. По мотивам сказки в 1956 году на студии Союзмультфильм (Москва) был выпущен одноимённым мультфильм, пополнивший коллекцию классики советской мультипликации. В 1972 году на киностудии «Ленфильм» был создан 2-х серийный фильм-сказка.

Вам всем знаком мультфильм снятый по мотивам сказок С.Маршака «12 месяцев».

Задание 1.

1 группа «Исследователи» <https://www.youtube.com/watch?v=kjqtNOOrNnMQ>

Должны посмотреть фрагмент из мультфильма по ссылке и дать характеристику главной героине сказки.

2 группа «Художники» должны посмотреть иллюстрации, которые лежат перед ними закрасить их и дать характеристику цветовой гамме мультфильма, рассказать какая сцена изображена.

Задание 2. Учащиеся должны составить сказочные объявления –рекламы к этим сказкам: «Сказка о рыбаке и рыбке», «сказка о мертвой царевне и семи богатырях», «Сказка о попе и работнике его Балде», «Сказка о золотом петушке», «Сказка о царе Салтане».

Сказочные объявления

1. Кто желает поменять старое разбитое корыто на новое или квартиру на новый дом? Обращаться в сказку ... («О рыбаке и рыбке» А. С. Пушкина.)
2. Модницы и модники! Кто желает приобрести волшебное зеркальце, умеющее говорить? Наш адрес ... («Сказка о мертвой царевне и о семи богатырях» А. С. Пушкина.)
3. Для работы в хозяйстве требуются: повар, конюх, плотник. Выплачиваются премиальные и вознаграждения по итогам работы за год. Обращаться по адресу ... («Сказка о попе и о работнике его Балде» А. С. Пушкина.)
4. Тем, кто может утром проснуться по звонку будильника, предлагаем приобрести петушка из чистого золота, который выручит вас всегда и везде! Адрес ... («Сказка о золотом петушке» А. С. Пушкина.)
5. Торговая фирма «Буян» предлагает импортные товары: соболя, черно-бурые лисицы, донские жеребцы, чистое серебро, золото. И все это по доступным ценам! Фирма ждет вас! Адрес фирмы ... («Сказка о царе Салтане» А. С. Пушкина.)

Задание 3. «Качества героев»

- Теперь предлагаю вам объединиться в группы и охарактеризовать героев.

Группа 1. Мачеха, Профессор, Солдат, Секретарь..... (подбор имен прилагательных)

- Все вместе давайте назовем положительных героев сказки?

Группа 2. составит модель «Хорошего человека» (Какой он? Добрый, терпеливый, трудолюбивый, мудрый, доверчивый)

Рефлексия

Урок я хочу закончить такими строками
Урок сегодня был удачный,
Не прошёл для вас он зря.
Вы все очень постарались.
Вам понравилось, друзья?

Урок 15

Противостояние добра и зла в сказке С.Я.Маршака «Двенадцать месяцев»

"Все в твоих руках". (Притча)

"Жил мудрец, который знал все. Один человек захотел доказать, что мудрец знает не все. Зажав в ладонях бабочку, он спросил: "Скажи, мудрец, какая бабочка у меня в руках: мертвая или живая?" А сам думает: "Скажет живая - я ее мертвую, скажет мертвая - выпущу". Мудрец, подумав, ответил: "Все в твоих руках".

В наших руках возможность создать в классе такую атмосферу, в которой вы будете чувствовать себя "как дома".

Практически в каждой сказке, народной или литературной, мы наблюдаем за противостоянием добра и зла. «Двенадцать месяцев» С. Маршака – не исключение. Эти две вечные категории автор воплотил в действующих лицах пьесы и их поступках.

Примечательно, что сказка начинается и заканчивается добрыми делами. Это своеобразное обрамление, которым, автор, как бы намекает на то, что добра в мире больше. Выбор, идти ли его дорогой, каждый человек делает сам.

Добро и зло в сказке тесно переплетаются. В первой картине читатель знакомится с Падчерицей и Служивым – людьми со светлыми душами. Служивый узнает, что девушка пришла за хворостом. Видя, как она замерзла, герой помогает ей справиться с работой. За это девушка показывает ему елку - красавицу, которая достойна того, чтобы украшать королевский дворец. Даже в этом светлом эпизоде находится место для зла. Падчерица рассказывает, что в лес ее отправила мачеха. Солдату же сразу становится понятно, почему девушка так плохо одета.

Задание 1. Выполните сравнительный анализ персонажей.

Сравнение героинь сказки «Двенадцать месяцев»

Задание 2. Прочитайте отрывок и вставьте реплики.

Девочка очнулась и побежала в чащу подснежники искать. А их видимо-невидимо! Под кустами и под камнями, на кочках и под кочками - куда ни поглядишь. Набрала она полную корзину, полный передник - и скорее опять на полянку, где костер горел, где двенадцать братьев сидели.

А там уже ни костра, ни братьев нет... Светло на поляне, да не по-прежнему. Не от огня свет, а от полного месяца, что взошел над лесом. Девочка зашептала: .....

(Пожалела девочка, что поблагодарить ей некого) пошла домой. А месяц за нею поплыл.

Не чуя под собой ног, добежала она до своих дверей. Закрыла дверь и сказала :..... А за окошками опять загудела зимняя вьюга и месяц спрятался в тучи.

- 1) Определите тему текста.
- 2) Определите основную мысль текста.
- 3) Какие черты характера девочки раскрываются в данном фрагменте?
- 4) Почему падчерица, набрав подснежники, не побежала сразу же домой?
- 5) Что такое благодарность?

Задание 3. К именам существительным из 1 колонки подобрать предложения из 2 колонки. Одно предложение - лишнее.

№п/п	Герои	Угадайте героя
1	Падчерица	1. Какие нарядные - кто в серебре, кто в золоте, кто в зеленом бархате.
2	Мачеха	2. Злая и скупая женщина.
3	Дочка матери	3. Самый высокий, бородатый, бровастый.
4	Февраль	4. И пропадешь, так плакать о тебе никто не станет.
5	Март	5. Девочка закуталась в рваный платок.
6	Месяцы	6. Лохматый, с растрепанной бородой.
		7. Самый молодой, веселый, в шубке на одном плече.

Задание 4. Объедините эти картинки по смысловой направленности. Объясните свой выбор. Озаглавьте эти картинки.

Вывод

Доброе сердце способно творить чудеса. Доброму человеку все стремятся помочь. Невежество приводит к беде. Нельзя изменить ход времени. Зло всегда будет наказано, а добро победит.

Урок 16

Торжество самоотверженной любви и дружбы в сказке Х.К.Андерсена «Снежная королева».

Датский писатель ХансКристиан Андерсен родился в1805 году в городе Оденсе в семье сапожника и прачки. Семья была бедной и ютилась в одной комнате, где вместе с домашними вещами находился и сапожный верстак.

Первые сказки Андерсен услышал от отца, читавшего ему истории из «Тысячи и одной ночи». А еще отец любил петь песни и делать игрушки. От матери, мечтавшей, чтобы ХансКристиан стал портным, он научился кроить и шить. В детстве будущему сказочнику приходилось часто общаться с пациентами госпиталя для душевнобольных, в котором работала его бабушка по материнской линии. Мальчик с увлечением слушал их рассказы и позднее написал, что его «сделали писателем песни отца и речи безумных».

Всю жизнь ХансКристиан Андерсен был очень одинок, прожил холостяком, так и не дождавшись ответной любви. Только за два месяца до смерти из английской газеты писатель узнал, что его сказки принадлежат к числу наиболее читаемых во всем мире.

«Жил-был тролль...» -так начинается сказка Андерсена.

Дания, скандинавская страна, расположенная на севере, в сознании народа бытовали представления о мифических существах, населявших леса, горы и реки. Таков тролль.

-Каким вы представляете тролля?

В сказке «Лесной холм» Андерсен пишет о тролле: «Старый тролль был в короне из ледяных сосулек и полированных лесных шишек, в медвежьей шубе и меховых сапогах»

-Какие слова передают отношение Андерсена к троллю?

-Какие свойства имело волшебное зеркало?

-Почему осколки «наделали несравненно больше вреда, чем само зеркало»?

-Перескажите «Сказку первую», включив в пересказ действия тролля, его учеников, рассказ о свойствах зеркала.

-Как связана «История первая» с событиями, рассказанными в других главах?

-Как жили и дружили Герда и Кай.

-Кто являются героями второй сказки?

-Расскажите о жизни Герды и Кая , их садике. Как жили обе семьи?

-Для чего две семьи устроили «сад» в деревянных ящиках? Что это был за сад?

-Какими были отношения между детьми?

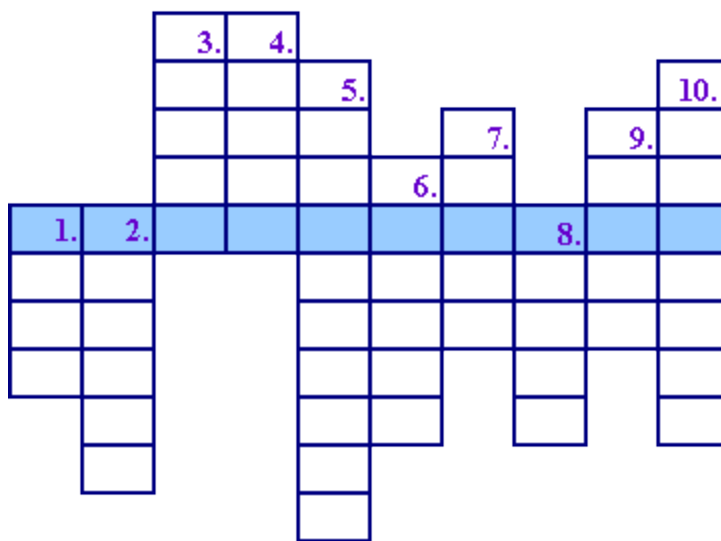
Дружба – одно из самых сильных и прекрасных чувств. С другом мы делим пополам и радости, и печали. Легче жить на свете, когда знаешь, что рядом с тобой есть настоящий друг.

Задание 1

Чтобы попасть в замок Снежной королевы, нужно решить кроссворд.

Вопросы к кроссворду:

1. Это есть у цветов, которые выращивали Кай и Герда в своем саду.
2. Что «потеряла» Герда у бабушки-колдуньи?
3. На чем увезла Снежная Королева Кая?
4. «... походил на него только с затылка, но был так же молод и красив».
5. Кто подарил Герде Северного оленя?
6. Что противостояло Герде на пути к Замку Снежной Королевы?
7. Какая птица помогла Герде?
8. Главные герои сказки – Кай и ...?
9. Кто довез Герду до Лапландии?
10. Какое слово должен был сложить Кай, чтобы обрести свободу?

Ответы к кроссворду:

1. Шипы. 2. Память. 3. Санки. 4. Принц. 5. Разбойница. 6. Метель. 7. Ворон.
8. Герда. 9. Олень. 10. Вечность.
Ключевое слово – Шпицберген.

Задание 2 «Портретная галерея» Перед вами иллюстрации, надо подобрать ответы на вопросы в иллюстрациях.

- 1) Злой-презлой, сущий дьявол (Троль)
- 2) Научился передразнивать и всех соседей. Он отлично умел выставлять напоказ все их странности и недостатки, и люди говорили:
— Удивительно способный мальчуган! (Кай)
- 3) Кто-то укутанный в белую меховую шубу и в такой же шапке... (Снежная Королева)
- 4) В большой соломенной шляпе, расписанной чудесными цветами. (Старушка-волшебница)
- 5) Прыгала от радости и играла среди цветов, пока солнце не село за высокими вишневыми деревьями (Герда)
- 6) Страдала головными болями, с тех пор как получила должность при дворе и слишком много ела. (Ручная ворона во дворце принца и принцессы)
- 7) Прочла все газеты на свете и позабыла все, что в них прочла, — вот такая умница! (Принцесса)
- 8) Она была ужасно избалована и упряма.(Маленькая разбойница)
- 9). Одни напоминали собой больших безобразных ежей, другие — стоглавых змей, третьи — толстых медвежат с взъерошенной шерстью
(Передовые дозорные во войска Снежной королевы – хлопья снега)

Задание 3«Картографическая лаборатория»

- 1) Одна зала была великолепнее другой, так что было от чего прийти в замешательство.(Дворец принцессы и принца)
- 2) Зелеными гирляндами спускался из ящиков горох, розовые кусты заглядывали в окна и сплетались ветвями.(Балконы Кая и Герды)
- 3) У дверей стояли два деревянных солдата и отдавали честь всем, кто проплывал мимо. (Сад волшебницы)
- 4) Была постлана солома, накрытая коврами. (Жилище разбойников)
- 5) Там вечный снег и лед. Чудо как хорошо! (Лапландия)
- 6) Он был весь в огромных трещинах, из них вылетали вороны и вороны. Откуда-то выскочили огромные бульдоги.(Двор разбойничьего замка)
- 7) Крыша спускалась до самой земли, а дверь была такая низенькая, что людям приходилось проползать в нее на четвереньках. Жилище лапландки)
- 8) Ну и жара стояла в ее жилище! (Жилище финки)

9) Веселье никогда и не заглядывало сюда. Никогда не устраивались здесь медвежьи балы с танцами под музыку бури.(Чертоги снежной королевы)

10) Все было по-старому: часы говорили «тик-так», стрелки двигались по циферблату. (Дом детства, куда вернулись Герда и Кай)

4.Рефлексия «Растопи осколок»

Ребята, сказка «Снежная королева» наверняка оставила в сердце каждого из нас небольшой осколок, но мы не должны оставлять его там, в наших силах растопить его добрыми словами. Давайте похвалим друг друга «Сегодня ты молодец, потому что...»

РЕФЛЕКСИЯ «СВЕТОФОР»	
	Мне нужна помощь!!! Я многое не понял!!!
	Мне многое было понятно!!!
	Я все понял!!! У меня все получилось!!!

Урок 17.

Сказка «Чудесная шуба».

Настроение – важный момент в нашей жизни. Улыбнитесь друг другу. Пожелайте удачи и успеха!

Отгадайте загадку:

Он живет без бороды,
С баем говорит на «ты».
Он над баями смеется,
В руки баям не дается!
Смех его-священный дар
И зовут его....

Сейчас я предлагаю вам посмотреть видео и ответить на вопросы.

<https://youtu.be/8Pj0DO2CYs0>

О каком герое мы будем сегодня говорить?

Дополнительные сведения об Алдаре- Косе:

Алдар-Косе был сыном бедного пастуха Алдана, которого постоянно терпел обман и притеснения со стороны богатых баев. Когда у него родился сын, он назвал его Алдар. Когда Алдар стал взрослым, оказалось, что у него не растет борода. Поэтому его и прозвали Косе, что означает "безбородый". **Алдар-Косе - это не имя, а прозвище. Алдар - означает обманщик, Косе - безбородый.**

Любил Алдар-Косе пошутить и посмеяться, особенно над глупцами и жадными людьми. Богатства у него не было, но хитростью он без проблем мог добыть себе еду.

Алдар-Косе был заступником бедняков, хитрым и добрым смельчаком. Он постоянно обводил вокруг носа богатых баев, не боясь вступать в спор даже с самим чертом. Глупцы, скупцы и злодеи жестоко наказывались им.

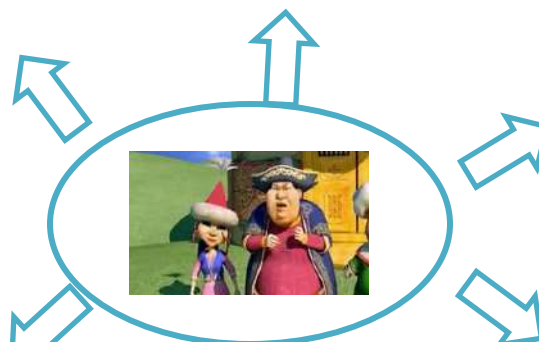
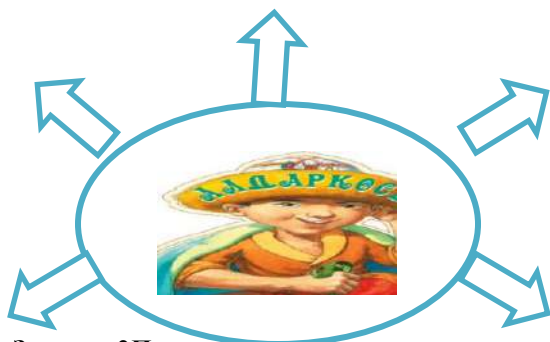
Аналогичные персонажи у других народов: *Джоха* — у арабов, *Пулу-Пуги* — у армян *Ходжа Насреддин* — у некоторых восточных народов, в том числе и у казахов (наряду с самим Алдаром-Косе), *Омирбек* — у каракалпаков, также встречается в эпосе казахов (особенно южных) ввиду родства языков и культур, *Ахмет-акай* — у крымских татар, *Мушфике* — у таджиков, *Салая Чаккан* и *Молла Зайдин* — у уйгуров, *Кемине* — у туркмен, *Тиль Уленипигель* — у фламандцев и немцев *Хитрый*

Пётр — у южных славян, *ГершелеОстрополер* (*Хершеле из Острополя*) — у евреев-ашкеназов, *Пэкалэ* — у румын.

Ответьте на вопросы:

1. Кто является главным героем мультфильма?
2. Какой это герой: положительный или отрицательный?
3. Что придает сказке национальное своеобразие?
4. Чем понравилась сказка?
5. Какие чувства возникли?
6. К какому виду относится сказка?
7. Кто из героев сказки вам понравился?
8. На кого из них вы хотели бы быть похожи? Почему?

Задание 1. Составьте кластер к иллюстрациям.

Задание 2 Прочитайте сказку по ролям, используя невербальные средства общения.

Автор.

- Только в лисьей шубе в такую холодную зиму нельзя было замерзнуть! А в дырявой-предырявой шубёнке Алдар-Косе мёрз каждый день.
- Ехал он раз по степи - руки, ноги озябли, нос посинел, скорей бы до теплой юрты добраться! (Алдар Косе «едет» медленно на лошади, «греет» своим дыханием руки, потирает «озябшие» нос, плечи, топает ногами.)
- Ветер свистит, за уши хитреца хватает. (Алдар-Косе трёт уши.)
- А в степи нигде не видно дыма над аулом. (Алдар-Косе смотрит из-под руки по сторонам)
- Напрасно махал камчой Алдар-Косе: старый тощий конь не мог бежать. Взмахнет он гривой и опять шагом идет. (Алдар-Косе останавливается.)

Алдар-Косе.

- Плохой конь - долгая дорога. (качает головой.)
- Автор.**- Качая головой, говорил сам себе всадник.

Алдар-Косе.

- Ехать еще далеко, собачьего лая не слышно (Прикладывает поочередно руки к ушам, как бы прислушиваясь)
- И ни одной юрты в степи нет. (Алдар Косе смотрит из-под руки по сторонам, как бы ищет юрты.)
- Пропадешь при таком морозе! (Ёжится от холода.)

Автор.

- Вдруг увидел он: едет навстречу всадник. (внимательно присматривается.)

Автор. -По хорошему бегу коня Алдар-Косе догадался, что едет бай. Хитрец сразу же смекнул, что делать. Он распахнул свою дырявую шубенку, выпрямился в седле и запел веселую песенку. (изображает всё то, о чём говорит автор.)

Автор.- Встретились путники, остановили коней и поздоровались.

Алдар-Косе.- Тпру! Салемаллейкум!

Бай.- Тпру! Салем!

Автор.

- Бай в теплой лисьей шубе ёжится от холода. (Бай ёжится от холода.)
- Алдар-Косе шапку набок сдвинул, отдувается, точно сидит на солнце. (Алдар-Косе проделывает соответствующие движения.)

Бай.- Неужели ты не замерз?

Алдар-Косе.

- Это в твоей шубе холодно, а в моей очень жарко. (Обмахивает себя рукой, «вытирает» пот со лба.)

Бай.

- Как же может быть в такой шубе жарко?

Автор. Не понимает богач.

Алдар-Косе.

- А разве не видишь?

Бай.

- Вижу, что вороны рвали твою шубёнку и в ней дыр больше, чем меха!

Алдар-Косе.

- Вот и хорошо, что дыр много. В одну дыру холодный ветер входит, в другую выходит. А мне тепло остается.

(Показывает на своей шубёнке.)

Бай. (Думает):

- Надо у него эту чудесную шубу выманить.

Алдар-Косе. (Размышляет):

- Вот тепло будет, если байскую шубу надеть!

Бай. (Обращается к Алдару-Косе):

- Продай мне твою шубу!

Алдар-Косе.

- Не продам. Я без своей шубы сразу замерзну.

Бай.

- Не замерзнешь! Возьми в обмен мою лисью шубу. Она тоже теплая.

Автор. Алдар-Косе сделал вид, что и слышать не хочет. А сам одним глазом смотрит на тёплую шубу, а другим на байского скакуна любит.

(продельывает соответствующие движения.)

Бай.

- Шубу отдам и денег прибавлю!- стал соблазнять бай.

Алдар-Косе.

- Денег мне не надо. Вот если коня дашь в придачу, тогда подумаю.

Обрадовался бай, согласился. Снял свою шубу и отдал коня.

Автор.

- Надел Алдар-Косе лисью шубу, пересел на байского скакуна и помчался, обгоняя ветер. Хорошо теперь было Алдару-Косе ездить от аула к аулу в тёплой шубе, на хорошем коне. В каждой юрте спрашивали у хитреца:- Откуда у тебя лисья шуба и конь-бегунец?

Алдар-Косе.

- Сменял на чудесную шубу, в которой было семьдесят дыр и девяносто заплат...

Автор.

Потешая людей, Алдар-Косе рассказывал, как бай накинудся на его дырявую шубёнку и отдал ему свою лисью. Смеялись люди, угощая кумысом хитреца.

Алдар-Косе («Пьёт» кумыс из пиалы, возвращает её):

- Рахмет!

Автор. Когда смех ослабевал, Алдар-Косе каждый раз повторял:

Алдар-Косе.

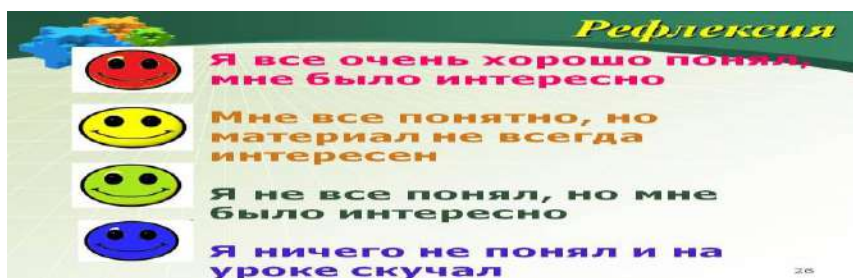
- Далекий путь или близок, узнает тот, кто проедет. Горькую еду от сладкой отличит тот, кто поест!

Задание 3. Собрать рассыпанные казахские пословицы и прочитать их.

1. Только делами благими старый друг по-прежнему хорош.
2. Хотя ты друга нового найдешь, рождается доброе имя.
3. Человека укрывает не одежда, а лён с пути сбивает.

4. Учись у мудреца и не обретишь его и на чужбине.
5. Если не нашел счастья дома, сторонись глупца.
6. Труд прославляет, а знания.

Урок 18

Сказка «Гуси-лебеди»

Викторина «Знаешь ли ты сказки?»

- Кто выручил из беды Петушка в русской народной сказке «Кот, Петух и Лиса»? (**Кот**)
 В этой сказке всего по три: три героя, по три предмета у каждого? Назовите эту сказку? («**Три медведя**»)
 Кого вылепили старик со старухой из снега? (**Снегурочку из одноименной народной сказки**)
 Назовите жилище Бабы – Яги? (**Избушка на курьих ножках**)
 Какое второе название волшебной скатерти? (**Самобранка**)
 Назовите героя русской народной сказки, путешествующего на печи? (**Емеля**)
 Назовите товарища Соломинки и Лаптя из русской народной сказки? (**Пузырь**)
 Назовите русскую народную сказку о пользе коллективного труда? («**Репка**»)
 Как звали сестер Крошечки – Хаврошечки, из одноименной русской народной сказки? (**Одноглазка и Трехглазка**)
 Какие волшебные вещи есть в русских народных сказках? (**Кубок, дудочка, шапка - невидимка**)
 Как назывался летательный аппарат, на котором женщина впервые поднялась в воздух? (**Метла**)
 Из чего варил кашу солдат в русской народной – сказке? (**Из топора**)
 - Что объединяет вопросы этой викторины (**Все вопросы по русским народным сказкам**)

Словарная работа.

- Кудель** – пучок льна; приготовленный из пряжи;
Веретено – приспособление для ручного прядения
 Прочитайте сказку.

Задание 1 Работа по иллюстрациям. Определите какой эпизод изображен на ней и расскажите его.

1.

2.

Задание 2. Подвижная игра «гуси - лебеди»

Воспитание правильного дыхания, развитие координации движений. - Давайте выйдем на лужок, встанем в кружок. Мы сейчас превратимся в Гусей – лебедей

*Гуси - лебеди летели
На лужайку тихо сели
Походили, поклевали
Потом быстро побежали
Гуси - лебеди летят, крыльями шумят.
Прогнулись над водой
Качают головой
Прямо и гордо умеют держаться
И очень бесшумно на место садятся.*

Задание 3. Работа над пословицами

Перед вами пословицы. Выберите те, которые подходят к сказке «Гуси-лебеди» (обсуждение смысла пословиц).

*Глаза боятся, руки делают.
Не дорого начало, похвален конец.
Дерево смотри в плодах, а человека в делах.
Хочешь есть калачи, не сиди на печи.
Красна птица перьями, а человек - знанием.*

Задание 4. Напишите письмо одному из героев сказки(Бабе-Яге, Иванушке, Машеньке).

Рефлексия

Урок 19.

Итоговый урок по разделу.

Я предлагаю пройти сегодня еще раз по страничкам сказок, изученных на уроках. Мы сегодня побудем в роли актеров, проявим наблюдательность и фантазию. Будем не только вспоминать сказки, но и показывать их.

«СКАЗКА – ЛОЖЬ, ДА В НЕЙ НАМЕК – ДОБРЫМ МОЛОДЦАМ - УРОК!»

- Как вы понимаете эти слова? Какой урок может дать сказка?

Дело в том, что сказка родилась с человеком, и откуда жив человек, будет жива и сказка. Она

- светлячок перед сном в колыбели и для малого, кто слушает, и для старого, кто рассказывает. Страна сказок - самая удивительная и чудесная страна из всех.

Не всякая выдумка становится сказкой. Из поколения в поколение передаётся лишь то, что было важно для людей. Сказки выражали мудрость своего народа, его стремления, мечты. Сказка всегда с нами, вокруг нас и в нас самих. И тот, кто это понимает, становится по-настоящему счастливым человеком.

Задание 1. Выполните задания.

1. Найди среди сказочных персонажей отрицательных героев известных тебе волшебных сказок и дай краткую характеристику:

Змей Горыныч
Иван-крестьянский сын
Кощей Бессмертный
Василиса Премудрая
Морской царь
Иван Царевич
Баба Яга
Лихо Одноглазое

2. В каких сказках «живут» эти литературные предметы:

Куколка -
Перышко -
Клубочек -
Платок -
Иголка -
Серебряное блюдечко и золотое яичко -

Задание 2. Выберите из ряда признаков сказки те, которые свойственны волшебной сказке

- часто встречается число три: три брата, три ночи; и события повторяются троекратно;
- герои в этих сказках отправляются на поиски невесты или диковинных предметов;
- на долю героев выпадают тяжелые испытания и невероятные приключения;
- события происходят в тридевятом царстве, в тридевятом государстве;
- животные разговаривают и ведут себя как люди;
- герои этих сказок - крестьянин, солдат, барин - живут в реальном мире.
- героям помогают ковер-самолет, волшебный клубок, скатерть-самобранка, живая вода.

Задание 3. Подбери «постоянный эпитет»

Лес (*дремучий*)
Дуб (*могучий*)
Море (*синее*)
Солнце (*красное*)
Стрелы (*острые*)
Стрелы (*каленые*)
Ворон (*черный*)
Сокол (*ясный*)

Задание 4. Конкурс «Я пишу сказку». Сочините сказку.

Урок №20

Притча – это искусство слов. Н.Лосев «Блудный сын»

Иногда поэтическое произведение автор выполняет в жанре «Притча». Жанр очень интересный, требующий от автора и огромного умения и глубины мысли, но очень выигрышный: такие стихи интересны для читателя и написанные хорошим языком надолго остаются в его памяти. Но прежде чем создавать притчу, необходимо понять, что это такое и как ее писать. **ПРИТЧА** - короткий рассказ, сюжет которого раскрывается как иносказание с нравоучительной целью. Притчей зачастую называют сюжет, содержащий напутствие слушающему или читающему. Рассказанное событие имеет притчевый вид только тогда, когда в его контексте проступает: делай так, а не иначе. Возник жанр притчи на Востоке, в древности, где любили говорить загадками, иносказаниями или аллегориями.

АЛЛЕГОРИЯ (от греческого *allos* - иной, *agoreo* - говорю) - это сказание, в котором за конкретным, понятным всем словом скрывается глубокое философское значение. В обычном, житейском случае скрывается всеобщий смысл - урок для всех людей, но увидеть этот смысл дано не всем, а очень немногим. С давних времен полюбили на Руси притчи, толковали Библейские сюжеты и сочиняли свои. Правда, их порой путали с БАСНЯМИ. Еще в 18 веке писатель Сумароков книгу своих басен назвал «Притчи». Притчи и, правда, похожи на басни, но это не одно и то же.

Жанровые признаки притчи:

1. **Малый объем.**
2. **Форма сказа.**
3. **Кольцевая композиция (иногда).**
4. **Сюжет из обыденной жизни.**
5. **Иносказание в сюжете.**
6. **Отвлеченное понятие в спрятанном во внешнем сюжете тема.**
7. **Нравоучение.**

Задание 1. Прочитайте притчу Н. Лосева «О блудном сыне». Составьте диалог, расставляя знаки препинания.

У одного человека было два сына. Однажды младший сын сказал отцу: «Отец, дай мне мою часть наследства». Отец разделил имение, и младший сын, взяв своё, отправился в чужую страну. Там он жил весело, ни в чём себе не отказывал, и скоро денег у него не осталось. А в это время настал голод в той стране. Юноша нанялся к одному из жителей пасти свиней. Он голодал и рад был, если ему удавалось поесть свиного корма. И тут он опомнился и сказал: «Сколько работников у моего отца получают хлеб в изобилии, а я умираю от голода! Пойду я к отцу моему и скажу: «Отец, я согрешил против тебя и недостойн называться твоим сыном. Прости меня и прими в число наёмников твоих». Встал он и пошёл к отцу. Отец ещё издали увидел его, побежал навстречу, обнял и поцеловал его. Сын же сказал отцу: «Отец, я согрешил против тебя и недостойн называться твоим сыном!» А отец приказал слугам: «Принесите лучшую одежду и оденьте его, и дайте перстень на руку его и обувь на ноги. И заколите откормленного телёнка, станем пировать и веселиться. Ибо этот сын мой был мёртв и ожил, пропадал и нашёлся». И начали веселиться.

Старший сын был в это время в поле. Возвратившись, он услышал пение и весёлые голоса. Он спросил у одного из слуг: «Что это такое?» Слуга ответил: «Твой брат пришёл, и отец твой заколол откормленного телёнка, обрадовавшись, что он здоров». Старший сын рассердился и даже не захотел войти в дом. Отец вышел и позвал его. Но сын сказал отцу: «Сколько лет я служу тебе, всегда слушался тебя, но ты никогда не дал мне ни козлёнка, чтобы мне повеселиться с друзьями. А брат, растративший имение, пришёл, и ты заколол для него откормленного телёнка». Отец же сказал ему: «Сын мой! Ты всегда со мной, и всё, что есть у меня, - твоё. А брат твой был как бы мёртв и ожил, пропал и нашёлся».

Ответьте на вопросы:

- 1) Каков же основной смысл притчи?
- 2) Сколько героев в притче?
- 3) Как вы считаете, в каком значении употреблено слово «блудный»?
- 4) В чем же это выразилось?
- 5) Почему же отец не удерживал сына?
- 6) Почему блудный сын решил вернуться к отцу? Только ли голод стал причиной его возвращения?
- 7) Как встретил отец сына?

Притча –
Аллегория –

Задание 2. Ниже даны варианты названий данного текста. Какой из них наиболее полно раскрывает основную мысль текста? Впишите букву в строку ответа

- А) Притча о двух сыновьях.
- Б) Младший, Блудный сын
- В) Примирение с отцом
- Г) Раскаяние младшего сына

Ответ _____

Задание 3. Прочитайте утверждения в таблице. Правдивы ли они? Если утверждение верное – поставьте напротив цифру 1, если утверждение неверное – поставьте напротив цифру 2.

Утверждение 1 (Да), 2 (Нет)

Утверждение	1(ДА), 2 (Нет)
1) У одного человека было 3 сына	
2) Однажды младший сын сказал отцу: «Отец, дай мне мою часть наследства».	
3) Отец отказал отдать часть наследства	
4) Старший сын был недоволен возвращением своего младшего брата и его примирением с отцом.	

Задание 4. К числу притч, например, относится стихотворение А.С.Пушкина "Сапожник" (1936). Прочитайте, определите нравоучение.

«Картину раз высматривал сапожник
И в обуви ошибку указал;
Взяв тотчас кисть, исправился художник.
Вот, подбочась, сапожник продолжал:
"Мне кажется, лицо немного криво...
А эта грудь не слишком ли нага?"...
Тут Апеллес прервал нетерпеливо:
"Суди, дружок, не свыше сапога!"
Есть у меня приятель на примете:
Не ведаю, в каком бы он предмете
Был знатоком, хоть строг он на словах,
Но черт его несет судить о свете:
Попробуй он судить о сапогах!»

Мир правдой держится. Притча о лжи.

ПРИТЧА- это маленький нравоучительный рассказ, вроде басни, но без морали, без прямого наставления. Мораль в притче каждый извлекает или не извлекает сам, следует или не следует ее наставлениям. В притче как бы соединяются два плана - видимый и невидимый, так же, как и во всех евангельских повествованиях, как и в жизни Христа. Всем виден внешний план, но редко кому раскрывается тайный, внутренний, скрытый от глаз и слуха - самый главный, то, ради чего все написано или рассказано.

Задание 1. Прочитайте начало «Притчи о лжи». Стратегия «Стоп-кадр», допишите возможное продолжение притчи.

Пошли три мальчика в лес. В лесу грибы, ягоды, птицы. Загулялись мальчики. Не заметили, как день прошёл. Идут домой и боятся: «Попадёт нам дома!» Вот остановились они на дороге и думают, что лучше: соврать или правду сказать?

— Я скажу, — говорит первый, — будто волк на меня напал в лесу. Испугается отец и не будет браниться.

— Я скажу, — говорит второй, — что дедушку встретил. Обрадуется мать и не будет бранить меня.

— А я правду скажу, — говорит третий. — Правду всегда легче сказать, потому что это правда и придумывать ничего не надо.

Вот разошлись они все по домам.....

Задание 2. Составьте правила честного поведения.

- 1) Сказал – сделай.
- 2) Не уверен – не обещай.
- 3) Ошибся – признайся.
- 4) Говори только то, что думаешь.
- 5) Не можешь сказать правду – объясни почему.
- 6) Поступай только честно.

Если вы будете соблюдать правила, которые мы составили в общении с другими людьми, тогда вас, действительно, можно считать честными ребятами.

Задание 3. Восстановите текст, расположив его части в правильном порядке. Впишите последовательное расположение букв в строку ответа.

А) Пришли в один край, спрашивают: «Правда здесь есть?» – «Была, ушла только что! Куда – не знаем!» Пошли человек и ложь дальше правду искать.

Б) Только прогнал, глядь – Правда заходит! – «Здравствуйте, - говорит, - добрые люди!» Вот чудеса-то!

В) Услышал человек, что есть на свете Правда. Пошел ее искать.

Г) Идет себе, видит – Ложь идет. – «Куда, человек, идешь?» - Спрашивает. – «Иду Правду искать!» – «Вот, хорошо! - Говорит Ложь. – Я тоже хочу Ее раз увидеть, а то никогда не встречала!» Пошли они вместе.

Д) Пришли в другой край, опять спрашивают: «Была здесь Правда?» – «Была! – Отвечают. – Где-то неподалеку ходит. А кто это с тобой? А кто это с тобой?» - Спрашивают люди у человека. – «Это – Ложь!» - Отвечает. А люди ему говорят: «Да кто же Правду может вместе с Ложью найти? Ты прогони Ложь!» - Советуют...

Е) «И то правда!» - Изумился человек и прогнал от себя Ложь.

Урок №22.

Мудрость в притчах.

Притчи – это искусство слов попадать прямо в сердце. Читатель примеряет сказанное в притче к себе, сравнивает состояние героя со своими мыслями и переживаниями.

Задание 1. Определи чувства, которые испытывают герои в притче, используя словарь настроений.

«Пощёчина другу»

Изнеможённые, в унынье,
Брели два друга по пустыне, (усталость)
В мечтаньях о морской заре,
Дабы забыть о зной-жаре.
Поспорили о чём-то вдруг...
Хоть спор серьёзным не назвать, (раздражение, недовольство)
Пощёчину, один из двух,
Себе позволил другу дать... (Гнев)
Вмиг стало мрачным всё вокруг...
И на песке, враз написал
Обиженный -- «Мне близкий друг
Пощёчину сегодня дал!» (Обида)
Брели и далее они...
Им вечер подарил прохладу.
Всю ночь в молчанье провели. (Обида, гордость)
К утру душа нежданно рада!
О, нет! Был вовсе не мираж!
Перед глазами сине море.
Из заточения -- на волю,
Сравнили путники тот час! (радость)
Двоих друзей обняли волны.
Надежда в них не умерла.
Своей судьбой они довольны.
Фортуна их не обошла.
Но жизнь сюрпризами полна.
Кто был обижен, захлебнулся
И стал тонуть -- что за дела --
Никак не мог на берег вернуться. (Страх)
Но друг, что рядом был, помог
И вытащил его на берег. (ответственность, беспокойство)
Спасённый про себя изрёк –
«В Большую Дружбу нужно верить!»
Он высек надпись на скале --
«Мой друг меня от смерти спас!» (гордость)
В затылок слышит – «Странно мне;
Почто не на песке... сейчас?» (удивление)
«Коль друг обидит, мы должны
Писать об этом на песке,
Чтоб ветер, дыханием своим,
Делиться не давал ни с кем! (прощение)
Но, если друг тебе помог --
На камне высекать не грех
Слова деяний, добрых тех...
Чтоб ветер сдунуть их не смог!» (благодарность)

-Определите основную мысль. (не помнить обиды, а помнить благодарность.)

Задание 2. Прочитайте утверждения в таблице. Правдивы ли они? «Правда-Ложь»

Утверждение	Правда	Ложь
1) Друг вытащил его на берег		
2) Перед глазами красное море		
3) Он высек надпись на скале -- «Мой друг меня от смерти спас!»		
4) «В Большую Дружбу не нужно верить!»		

Задание 3. Творческая работа. Из опорных слов составить притчу:

1. Мальчик решил изменить мир. Но мир – такой большой, а он – такой маленький. Тогда мальчик решил изменить свой город. Но город – такой большой, а он – такой маленький. Тогда мальчик решил изменить свою семью. Но семья у него такая большая, одних детей десяток. Так мальчик добрался до единственного, что он в силах изменить, будучи таким маленьким, - самого себя. (в первую очередь он изменил)

2. Однажды мудрец принес сундук и сказал своим ученикам:

— Вы должны открыть этот сундук.

Ученики столпились вокруг сундука. Один — попробовал открыть его с помощью инструментов, но замок оказался слишком сложным. Другой — принес из дома разные ключи, но ни один из них не подошел. Третий — попытался разбить сундук топором, но безуспешно.

— Учитель, может, начнем учиться? — робко спросил один ученик. — Я изучу разные замки и когда-нибудь открою этот сундук. Но для этого мне нужны знания и время. Учитель обнял ученика и объявил: — Ты прав.

Крылов. «Лебедь, щука и рак» Театрализация фрагмента

Мы представляем Крылова старым, серьезным. А ведь и он, проживший долгую жизнь (75 лет), (умер в 1844 году 21 ноября) был когда-то мальчиком. Родился Ваня Крылов 2 февраля 1769 года в семье небогатого армейского офицера. И жизнь его в детстве сложилась так, что ему не пришлось даже учиться в школе. Но стремление к образованию было настолько велико, что он самостоятельно овладел грамотой, научился читать. Когда мальчику исполнилось 9 лет, его отец умер. В наследство от отца Ване остался маленький сундучок, набитый книгами. Среди них была книга «Басни Эзопа». (Эзоп жил много-много лет назад в Древней Греции.) Эта книга стала его любимой. Он читал и перечитывал басни. Особенно ему нравилась басня про ворона, нашедшего кусок мяса, и лисицу, которой очень хотелось полакомиться мясом, и она стала расхваливать ворона. В Санкт-Петербурге, в Летнем саду, на площади у его памятника играет детвора, с большим вниманием рассматривает сидящего в кресле задумавшегося баснописца, искусно изображенного среди героев своих басен – разных зверей и птиц, знакомых каждому ребенку. Он показал нам целый зверинец в своих баснях. Но под видом животных он изображал людей, раскрывал плохое в людях так, что всем понятно, что это плохо, что это надо осудить. Крылов учил людей хорошему так, как только может учить человек, глубоко понимающий человеческую душу. С тех пор прошло более двухсот лет. А басни Крылова живут – их знают, любят все люди. Они не могут состариться, потому что настоящие, поэтические, сильные и правдивые слова не стареют – они становятся достоянием всего народа

БАСНЯ – краткое иносказательное нравоучительное стихотворение, рассказ, в которых действуют звери, птицы, деревья, вещи, обычно они умеют говорить.

Но под ними подразумеваются люди, и высмеиваются человеческие недостатки.

Аллегория –

Иносказание –

Эзопов язык –

Задание 1. Прочитайте басню И.Крылова, ответьте на вопросы

Когда в товарищах согласья нет,
На лад их дело не пойдет,
И выйдет из него не дело, только мука.
Однажды Лебедь, Рак да Щука
Везти с поклажей воз взялись
И вместе трое все в него впряглись;
Из кожи лезут вон, а возу все нет ходу!
Поклажа бы для них казалась и легка:
Да Лебедь рвется в облака,
Рак пятится назад, а Щука тянет в воду.
Кто виноват из них, кто прав — судить не нам;
Да только воз и ныне там.

Словарная работа

Воз – колёсная повозка или сани с грузом, багажом.

Впряглись – сами запряглись в повозку для перевозки груза

Ныне – в настоящее время, теперь.

Мука – сильное физическое или нравственное страдание.

Пятится – медленно идти, двигаться назад, задом.

Рвется – стремится куда-нибудь.

Тянет – тащить, направляя куда-нибудь

- Какими словами описано усердие героев?
- Был ли воз на самом деле тяжёлым?
- Получилось ли у них сдвинуть воз с места?
- Найдите и прочитайте строки, которые доказывают это.
- Почему же воз и ныне там?
- Найдите мораль басни («Да только воз и ныне там»)

-Ребята, это выражение стало крылатым. Когда так говорят?

Объясните значение морали

(Когда люди делают общее дело, но между ними нет согласия, договоренности. Между ними разлад. В итоге ничего не получается.)

Задание 2 Определить образ каждого героя басни

Лебедь	Щука	Рак

Задание 3. Прочитайте скороговорку, словно

- любующаяся мартышкой, хвалишь ее действия
- жалуешься

1. Шалунья мартышка сидит на вышке и швыряет оттуда шишки
2. Карл у Клары Карл у Клары украл кораллы, ...

Урок №24.

Троль и кривое зеркало (по мотивам Г.Х.Андерсена «Снежная королева»)

Жил-был троль, злой-презлой, сущий дьявол. Раз был он в особенно хорошем расположении духа: смастерил такое зеркало, в котором все доброе и прекрасное уменьшалось дальше некуда, а все дурное и безобразное так и выпирало, делалось еще гаже. Прекраснейшие ландшафты выглядели в нем вареным шпинатом, а лучшие из людей - уродами, или казалось, будто стоят они кверху ногами, а животов у них вовсе нет! Лица искажались так, что и не узнать, а если у кого была веснушка, то уж будьте покойны - она расплзлась и на нос и на губы. А если у человека являлась добрая мысль, она отражалась в зеркале такой

ужимкой, что тролль так и покатывался со смеху, радуясь своей хитрой выдумке. Ученики тролля - а у него была своя школа - рассказывали всем, что сотворилось чудо: теперь только, говорили они, можно увидеть весь мир и людей в их истинном свете. Они бегали повсюду с зеркалом, и скоро не осталось ни одной страны, ни одного человека, которые не отразились бы в нем в искаженном виде.

Напоследок захотелось им добраться и до неба. Чем выше они поднимались, тем сильнее кривлялось зеркало, так что они еле удерживали его в руках. Но вот они взлетели совсем высоко, как вдруг зеркало до того перекорежило от гримас, что оно вырвалось у них из рук, полетело на землю и разбилось на миллионы, миллиарды осколков, и оттого произошло еще больше бед. Некоторые осколки, с песчинку величиной, разлетаясь по белу свету, попадали людям в глаза, да так там и оставались. А человек с таким осколком в глазу начинал видеть все навыворот или замечать в каждой вещи только дурное - ведь каждый осколок сохранял свойство всего зеркала. Некоторым людям осколки попадали прямо в сердце, и это было страшнее всего: сердце делалось как кусок льда. Были среди Осколков и большие - их вставили в оконные рамы, и уж в эти-то окна не стоило смотреть на своих добрых друзей. Наконец, были и такие осколки, которые пошли на очки, и худо было, если такие очки надевали для того, чтобы лучше видеть и правильно судить

о

вещах.

Злой тролль надрывался от смеха - так веселила его эта затея. А по свету летало еще много осколков.

Задание 1. Ответьте на вопросы письменно

1. Какое необычное зеркало смастерил злой тролль?
2. Чем занимались ученики тролля?
3. Каким было последнее желание учеников?
4. Что случилось с этим зеркалом?
5. Как менялись люди из-за осколков зеркала?

Задание 2. Расставьте картинки по содержанию

Задание.3 Прочитайте басню по ролям (инсценировка)

Кривое зеркало

Инсценировка басни в стихах по мотивам сказки Ганса Христиана Андерсена

Рассказчик

Жил-был тролль глубоко в пещере,
Да такой на беду всем злющий,
Что и лютые знали звери,
С ним совсем не встречаться лучше.

Из-за кулисы выходит толстый рогатый Тролль

Тролль: Днем и ночью вредил я людям,
Не щадил ни детей, ни женщин,
Но, увы, сколько зла ни будет,
А добра-то не станет меньше!
Как бы сладить мне с ним?

Тролль задумчиво расхаживает взад-вперед по сцене.

Тролль (торжественно)

Я знаю!
Надо сделать стекло такое,
Чтоб любой, сквозь него смотря,
Вместо доброго видел злое!

Он начинает колдовать.

Тролль (с воодушевлением)

Полбутыли болотной слизи...
Грязь с невытой сто лет посуды...(со страстью)
Исказить, очернить, унизить!
И тогда про добро забудут!
Эй, лентяи!

Из-за кулисы появляются два маленьких тролля-помощника.

Тролль (повелительно) Стекло несите!

Тролли убегают и возвращаются с большущим стеклом в золотой раме. Они останавливаются перед большим Троллем.

Тролль

Грязь втирайте в него до пота!
Тролли кладут стекло на край ширмы, некоторое время размазывают по нему грязь и снова возвращают в вертикальное положение.

Тролль

Так, готово. Теперь смотрите!
Вот, что значит моя работа!

Тролль достает розу, помещает ее за стекло. Роза исчезает, и вместо нее за стеклом появляется нечто вялое и исморщенное. По сцене летит большая яркая бабочка. Она залетает за раму и за стеклом появляется безобразная отвратительная тварь. Тролль хохочет, тролли-помощники радостно хихикают.

Тролль (хващливо)

Пусть увидят, поверят люди,
Что такой мир на самом деле –
Над добром насмехаться будут,
Как злодеи всегда хотели.
Зло же будет казаться краше,
Выше ростом, прямее станом!

Тролль прячется за стекло, исчезает, и зрители видят вполне симпатичного господина.

Тролль (зрителям)

И тогда на погибель вашу
Я владыкою мира стану!

Тролль выходит из-за стекла в своем прежнем противном обличи.

Тролль

Всех ограблю, всех обездолю!
Недовольных, как мух, прихлопну!
Я! Да я...

Троль с громким хлопком лопается. Волшебное стекло падает за ширму, слышится звон. Маленькие тролли в ужасе разбегаются.

Рассказчик

Троль был так доволен,
Что от важности просто лопнул!

Рассказчик показывает зрителям лопнувший шарик.

Рассказчик

Нет его, но рецепт остался,
Зло порочит добро веками.
Не злословь! Ведь тот троль пытался
Сделать всех его зеркалами.
Конец

Рефлексия «Мой сосед» Выберите 1 фразу для соседа по парте:

Ты молодец.

Я доволен твоей работой на уроке.

Ты мог бы поработать лучше.

Урок №25.

Сравнительный анализ басен Л.Толстой и И.А.Крылов «Лев и Мышь»

Прочитайте тексты . В каком тексте наблюдаются эмоции?

Л. Толстой «Лев и мышь»

Лев спал. Мышь пробежала ему по телу. Он проснулся и поймал её. Мышь стала просить, чтобы он пустил её; она сказала: – Если ты меняпустишь, и я тебе добро сделаю. Лев засмеялся, что мышь обещает ему добро сделать, и пустил её. Потом охотники поймали льва и привязали верёвкой к дереву. Мышь услышала лвиный рёв, прибежала, перегрызла верёвку и сказала: – Помнишь, ты смеялся, не думал, чтобы я могла тебе добро сделать, а теперь видишь, - бывает и от мыши добро.

И.А.Крылов «Лев и мышь»

У Льва просила Мышь смиренно позволения
Поблизости его в дупле завести селенье
И так примолвила: «Хотя-де здесь, в лесах,
Ты и могуч и славен;
Хоть в силе Льву никто не равен,
И рев один его на всех наводит страх,
Но будущее кто угадывать возьмется —
Как знать? кому в ком нужда доведется?
И как я ни мала кажусь,
может быть, подчас тебе и пригожусь». —
«Ты!» вскрикнул Лев: «Ты, жалкоесозданье!
За эти дерзкие слова
Ты стоишь смерти в наказанье.
Прочь, прочь отсель, пока жива —
Иль твоего не будет праху».

Тут Мышка бедная, не вспомнясь от страху,
Со всех пустилась ног — простыл ее и след.
Льву даром не прошла, однако ж, гордость эта:
Отправясь искать добычи на обед,
Попался он в тенета.

Без пользы сила в нем, напрасен рев и стон,
Как он ни рвался, ни метался,
Но всё добычею охотника остался,
И в клетке на-показ народу увезён.

Про Мышку бедную тут поздно вспомнил он,
 Что бы помочь она ему сумела,
 Что сеть бы от ее зубов не уцелела,
 И что его своя кичливость съела.
 Читатель,— истину любя,
 Примолвлю к басне я, и то не от себя —
 Не попусту в народе говорится:
 Не плюй в колодезь, пригодится
 Воды напиться.

Словарная работа

ТЕНЁТА, ёт, ед. (устар. обл.) ёто, ёта, ср. Сеть для ловли зверей. Отправяся искать добычи на обед, попался он (лев) в тенета. Крылов.

Задание 1. Подберите слова-ассоциации к героям басни

	
серая маленькая цуцкая проворная	большой сильный храбрый смелый отважный

Задание 2. Составьте план по текстам и сравните их. Найдите сходство и различия. Различие запишите

Л. Толстой		И. Крылов
		
		
	Мораль	

Задание 3. В тексте встречается много слов с орфограммами. Определите, по какому признаку распределены слова в группы. Вспомните при этом части слова

Крестики со словами. Объяснив по нумеру привяну распределены слова.		
К	Л	Л
1. прощу́лся	2. лев	1. прибежа́ла
2. опусти́л	3. ре́в	2. бежа́ла
3. гойма́ли	2. дёрó	2. заомя́лся
1. гойма́л	3. дёрэву	3. привва́ли
2. сде́лать	2. проо́ть	3. прибежа́ла
3. перегра́ла	3. сде́лать	
	3. охóтнич	
	3. ве́рвэна	

Задание 4. Какова мораль басен?

Мораль басни Толстого «Лев и Мышь» состоит в том, что не следует недооценивать способности более слабых в оказании помощи более сильным. Лев смеялся над Мышью, когда та обещала ему помочь, он не мог понять, как такое слабое существо, как Мышь, может оказать помощь ему, грозному царю зверей. Но действительность оказалась такова, что и сильному Льву потребовалась помощь.

Басни учат не пренебрегать предложениями о помощи со стороны других людей. Недооценка способностей других людей может негативно повлиять на судьбу человека.

Рефлексия

Чему вы научились на занятии?

Какие задания вам понравились больше всего?

Мне показалось важным ...

я понял что ...

Урок №26

Олеся Емельянова «Свинья и курица»

Басни Олеси Емельяновой занимают значительное место в современной детской литературе. Писать сказки, пьесы и стихи для детей она начала в конце девяностых годов. Басни Олеси Емельяновой, так же как и ее драматургические произведения, тесно связаны с театральной деятельностью.

Задание 1. Прочитайте басню, соблюдая дикцию и интонацию.

Свинья и курица

Рассказчик

Однажды неожиданно, с ранья,
В дом постучалась к курице свинья.
Из своего дома выходит Свинья, подходит к дому Курицы и стучит в дверь. Курица выходит на крыльцо.

Свинья (ласково с поклоном)

Привет тебе, любезная соседка!
Как жалко, что встречаемся мы редко,
Ведь ты мне драгоценней всех подруг!
Ну, как сама? Как детки? Как петух?

Курица

Всё хорошо у нас, кума Хавронья, –
Дает Бог пропитанье и здоровье!
Спасибо, что тревожишься о нас.
В дом заходи, попьем чайку сейчас,
Поговорим о том о сем сердешно.
Есть время заглянуть?

Свинья

Да! Да! Конечно!

Курица

Как знала, пирогов я напекла!
Свинья и Курица уходят в дом.

Рассказчик

Свинья в гостях всё утро провела,
И курицы пространные рассказы
Не перебила хрюканьем ни разу.
Когда же собралась уходить,
Ее соседка вышла проводить.
Свинья и Курица выходят из дома.

Свинья

Пойду, дела не ждут на огороде.
И, кстати, дай клубники пару ведер.
Слыхала я от мыши на меже,
Что у тебя поспела вся уже.

Курица

Сейчас! Несу!
Курица убегает в дом и выносит Свинье два ведра клубники.

Курица

Вот! На здоровье кушай!

Свинья берет ведра и уходит к себе в дом.

Курица (сама себе)

С соседкою живем мы душа в душу!
Подруги лучше в мире не найти!
Мне тоже надо в гости к ней зайти.
Курица уходит в дом.

Рассказчик

Прошло два дня и курица с визитом
Отправилась к свинье.
Курица выходит из дома, проходит через двор и стучит в дверь дома Свиньи. Свинья выглядывает в окно.

Свинья (неприветливо)

Не вишь, закрыто?

Чего приперлась?

Курица

По-соседски я
Зашла к тебе. Но почему, свинья,
Ты нынче мне нисколечко не рада?

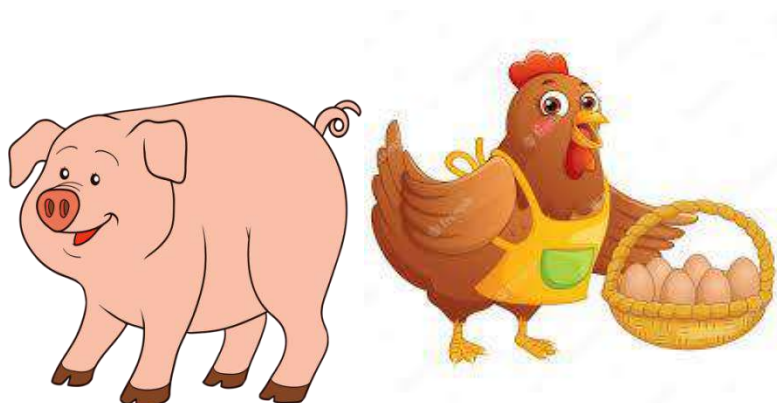
Свинья

Так от тебя мне ничего не надо!
Свинья громко хрюкает и исчезает в окне.

Курица (зрителям)

С тем не водись, кто ласков, лишь пока
Есть выгода от «друга-дурака».Конец.

Задание 2. По героям заполните диаграмму Венна

Задание 3.0.

Урок №27

М.М. Пришвин. Сказка - быль «Кладовая солнца».

Писатель очень зорок, он с любовью наблюдает за природой, она для него живая, в ее жизни он видит знакомые проявления человеческого сердца. Многое связывает Пришвина с природой, он искренне любит ее, восхищается ею, описывает во многих произведениях, одно из таких произведений – «Кладовая солнца».

Посмотрите буктрейлер https://youtu.be/ulqnr5_4soo

Задание 1. Прочитайте по ролям.

Для 1 группы:

— Зачем тебе полотенце? — спросил Митраша.

— А как же, — ответила Настя. — Ты разве не помнишь, как мама за грибами ходила?

— За грибами! Много ты понимаешь: грибов бывает много, так плечо режет.

— А клюквы, может быть, у нас еще больше будет.

И только хотел сказать Митраша свое «вот еще!», вспомнилось ему, как отец о клюкве сказал, еще когда собирали его на войну.

— Ты это помнишь, — сказал Митраша сестре, — как отец нам говорил о клюкве, что есть палестинка в лесу...

— Помню, — ответила Настя, — о клюкве говорил, что знает местечко и клюква там осыпучая, но что он о какой-то палестинке говорил, я не знаю. Еще помню, говорил про страшное место Слепую елань

— Вот там, возле елани, и есть палестинка, — сказал Митраша.

— Отец говорил: идите на Высокую гриву и после того держите на север и, когда перевалите через Звонкую борину, держите все прямо на север и увидите — там придет вам палестинка, вся красная, как кровь, от одной только клюквы. На этой палестинке еще никто не бывал!

Для 2 группы:

— А почему это лыко называется волчьим? — спросила она.

— Отец говорил, — ответил брат, — волки из него себе корзинки плетут. И засмеялся.

— А разве тут есть еще волки?

— Ну как же! Отец говорил, тут есть страшный волк Серый помещик.

— Помню. Тот самый, что порезал перед войной наше стадо.

— Отец говорил: он живет теперь на Сухой речке в завалах.

— Нас с тобой он не тронет?

— Пусть попробует, — ответил охотник с двойным козырьком.

Задание 2. Составьте характеристику главного героя:

1. группа – Настя   2. группа - Митраша

1. С помощью прилагательных опишите героя.

2. Как автор относится к герою?

3. Как ты относишься к герою?

Задание 3. Ответьте и запишите

1. С кем автор сравнивает Настю и Митрашу? (курочка и мужичок-в-мешочке)

2. Назовите фамилию ребят (Веселкины)

3. Какое у ребят было хозяйство? (корова, телка, коза, овцы, куры и поросенок)

4. Какое ремесло освоил в свои 10 лет Митраша? (бондарное)

5. Почему детей любили и уважали? (они всем помогали, справлялись со своим хозяйством, были дружны)
 6. Какая клюква самая-самая хорошая? (перезимовавшая клюква считается самой сладкой)

Рефлексия

Урок №28.

Н. Носов «Мишкина каша»

Николай Николаевич Носов родился 23 ноября 1908 году в Киеве. Его папа был актёром эстрады, а мама – рукодельницей и певуньей. В детстве Носов увлекался музыкой, театром, сочинительством, шахматами, фотографией. В школьные годы он мечтал стать музыкантом и играл на скрипке, но потом забросил это дело.

Прежде чем стать писателем Николай Николаевич Носов сменил множество профессий: продавал газеты, был чернорабочим, (тот, кто выполняет обычно физически тяжёлую или грязную работу), землекопом, возчиком брёвен. Поступил сначала в Киевский художественный институт, а через 2 года перевёлся в Московский институт кинематографии.

Н. Носов любил смех, но никогда не смеялся над маленькими, слабыми.

Задание 1. Вы были внимательны при самостоятельном чтении? Давайте проверим

	Утверждение	Истина	Ложь
1	Мишка схватил ложку и стал кашу обратно запихивать		
2	Стали мы кастрюлю рассматривать, точно, вот дырка, сюда вода и вытекает		
3	Схватил ложку, опять стал лишнюю крупу откладывать. Отложил и снова бух туда кружку воды		
4	В хорошем ресторане всегда обед утром начинают готовить, чтобы к обеду успеть		
5	Нам надо поесть да спать ложиться. Смотри, скоро 2 часа ночи		

Пальцы оближешь – так говорят о чем-то вкусном.

Размазня – 1) жидкая каша; 2) нерешительный человек.

Растяпа – неловкий человек, делающий всё невнимательно, плохо.

Леска – длинная прочная нить, обычно применяемая для ловли рыбы.

Пескарёв – маленькая речная рыбка семейства карповых.

Смрад – отвратительный, мерзкий запах.

Задание 2. Сравните характеры мальчиков.

<i>Миша</i>	<i>Коля</i>
Сообразительный	Осторожный
Предприимчивый	Сомневающийся
Самонадеянный	Рассудительный
Легкомысленный	Разумный
Невнимательный	Основательный
(не умеющий слушать)	
Оптимист (верит в лучшее)	Реалист

Выбери пословицы, которые подходят к рассказу.

- 1) Родина - мать, умей за нее постоять
- 2) Дружба крепка не лестью, а правдой и честью.
- 4) Сам кашу заварил, сам и расхлебывай.
- 5) Кто много читает, тот много знает.
- 6) Дружба - великая сила.
- 7) Без беды дружбы не узнаешь.

Задание 3. Изобразите моменты

каша из кастрюли лезет; сгоревшие пескари; встреча друзей

Урок №29.

К.Г.Паустовский «Теплый хлеб»

Минута релаксации.

- Сядьте поудобнее, расслабьтесь, закройте глаза и представьте себе ДОБРО. У всех оно разное. Нарисуйте его мысленно, используя при этом только яркие краски. Оно как солнышко нам светит. А теперь поднимите руки и потянитесь к добру. Но что это? На вашем пути вдруг выросли густые заросли, колючие кустарники. Вам необходимо преодолеть все препятствия и прикоснуться к добру. Вот оно! Такое нежное, ласковое, теплое как руки мамы! Все дотянулись? Возьмите его в руки. Приятно держать добро в руках? А теперь медленно опустите руки, прижмите их к сердцу и откройте глаза. Пусть добро навсегда поселится в вашем сердце! Побеждайте зло добром!

Константин Георгиевич Паустовский прожил, как он сам говорил, «длинную и сложную жизнь». Он пережил три войны (первую мировую, гражданскую, Великую Отечественную), тяжёлые потери, мучительную болезнь, непонимание. И вместе с тем это был счастливый человек; его книги пронизаны убеждением, что жизнь прекрасна, что в мире непременно и всегда восторжествуют добро, любовь и справедливость, а если зло и встречается – такова жизнь, - оно обязательно будет побеждено. Откуда это радостное восприятие жизни у человека, прожившего нелёгкую жизнь? Наверное, оттого, что он смог «создать себя», реализовать то, что в нём было заложено от рождения. Быть тем, к чему он был привязан, писателем.

В рассказе «Теплый хлеб» гармонично переплетается реальное и сказочное.

События реальные и сказочные

Реальные события и персонажи	Сказочные события и персонажи
Начало сказки	
1. Война, раненый конь, голод, злоба людская, равнодушный мальчик 2. Инвалид, просящий подаяние, унижение просящего. 3. Бабушка Фильки.	1. Мельник-колдун; свист, вызывающий стужу и наказывающий злого человека. Ветер, мороз, мыши. 2. Рассказ бабки о происшествии 100-летней давности (легенда).
Спасение	
4. Решение мальчика идти за помощью к людям. 5. Помощь Панкрата и других жителей деревни: совместная работа, труд, растопляющий льды, возвращение к жизни мельницы и жителей всей деревни. 6. Радость прощения, примирения. Чуткость коня.	3. Сорока, летящая за помощью к теплому ветру. Ее болтовня, которой никто не верит. 4. Лисица, заметившая тень сороки и долго думавшая над тем, куда ж это в такую стужу подалась сорока.

Задание 1 Выразительное чтение по ролям эпизода «Разговор бабки с Филькой».

- Как вы думаете, какая фраза является ключевой в этом разговоре?

– Сто лет назад упал на нашу округу такой же лютый мороз, – говорила бабка. – Заморозил колодцы, побил птиц, высушил до корня леса и сады. Десять лет после того не цвели ни деревья, ни травы. Семена в земле пожухли и пропали. Голая стояла наша земля. Обегал её стороной всякий зверь – боялся пустыни.

– Отчего же страся тот мороз? – спросил Филька.

– От злобы людской, – ответила бабка. – Шёл через нашу деревню старый солдат, попросил в избе хлеба, а хозяин, злой мужик, заспанный, крикливый, возьми и дай одну только чёрствую корку. И то не дал в руки, а швырнул на пол и говорит: «Вот тебе! Жуй!» – «Мне хлеб с полу поднять невозможно, – говорит солдат. – У меня вместо ноги деревяшка». – «А ногу куда девал?» – спрашивает мужик. «Утерял я ногу на Балканских горах в турецкой баталии», – отвечает солдат. «Ничего. Раз даже голодный – подымешь, – засмеялся мужик. – Тут тебе камердинеров нету». Солдат покряхтел, изловчился, поднял корку и видит – это не хлеб, а одна зелёная плесень. Один яд! Тогда солдат вышел на двор, свистнул – и враз сорвалась метель, пурга, буря закружила деревню, крыши посрывала, а потом ударил лютый мороз. И мужик тот помер.

– Отчего же он помер? – хрипло спросил Филька.

– От охлаждения сердца, – ответила бабка, помолчала и добавила: – Знать, и нынче завёлся в Бережках дурной человек, обидчик, и сотворил злое дело. Оттого и мороз.

– Чего ж теперь делать, бабка? – спросил Филька из-под тулупа. – Неужто помирать?

– Зачем помирать? Надеяться надо.

– На что?

– На то, что поправит дурной человек своё злодейство.

– А как его исправить? – спросил, всхлипывая, Филька.

– А об этом Панкрат знает, мельник. Он старик хитрый, учёный. Его спросить надо. Да неужто в такую стужу до мельницы добежишь? Сразу кровь остановится.

– Да ну его, Панкрата! – сказал Филька и затих.

Ответьте на вопросы:

- Как вы понимаете выражение «от охлаждения сердца»?

- Как вы думаете, почему поступок Фильки бабка называет «злодейством»?

Задание 2. Составьте вопросы по ромашке Блума

Простые	«Кто?», «Что?», «Когда?», «Где?»
Объясняющие	«Почему?»
Уточняющие	«Правильно ли я понял?...», «Верно ли?...»
Оценочные	«Чем отличается?...», «Как ты относишься?...», «Какие чувства вызывает?...»
Практические	«Как бы ты поступил?...», «Где в обычной жизни?...»
Творческие	«Что было бы, если бы?...»

Урок №30

Языковые и неязыковые приемы пантомимы «Великие путешественники» — рассказ Зоценко

Михаил Михайлович Зоценко родился в Санкт-Петербурге 10 августа 1894 года. Его семья – творческая. Даже в настоящее время, правнучка писателя, телеведущая, Вера Зоценко, очень гордится своим прадедом.

Его рассказы были юмористическими. Своё детство Зоценко описал в рассказах для детей – «Лёля и Минька», где Минька это он, а Лёля – его старшая сестра. В этих рассказах юмор сочетается с серьёзностью, их интересно читать и взрослым и детям.

Его рассказы учат тому, как быстрее и лучше помочь людям избавиться от вредных привычек. И он писал об очень серьезных вещах смешно, весело. Люди, читая его рассказы, как бы излечивались, постепенно расставаясь с теми недостойными привычками, которые, как и у героев Зоценко, находили у себя.

САТИРА - обличение людских пороков и недостатков жизни, отрицательных явлений действительности.

ЮМОР- изображение чего-то в смешном, комическом виде. В отличие от сатиры юмор не обличает, а весело вышучивает. Юмор – добродушное осмеяние человека или явления.

Речевая разминка
Работа со скороговоркой

Валя на проталинке промочила валенки.

- 1.-Прочитайте медленно
- 2.-Прочитайте вопросительно
- 3.-Прочитайте с восклицанием
- 4.- Прочитайте быстрее и очень быстро.
- 5.- Прочитать с ударением на первое слово. На второе.

Задание 1. Прочитайте отрывок . Стратегия «Стоп-кадр». Придумайте продолжение.

Я проснулся от того, что Леля теребила меня за плечи. Было раннее утро. И солнце еще не взошло. Леля шепотом сказала мне:
— Минька, пока Степка спит, давай повернем его ноги в обратную сторону. А то он заведет нас, куда Макар телят не гонял.
Мы посмотрели на Степку. Он спал с блаженной улыбкой.
Мы с Лелей ухватились за его ноги и в одно мгновение повернули их в обратную сторону, так что Степкина голова описала полукруг.
Но от этого Степка не проснулся.
Он только застонал во сне и замахал руками, бормоча: «Эй, сюда, ко мне...»
Наверное, ему снилось, что на него напали индейцы и он зовет нас на помощь.
Мы стали ждать, когда Степка проснется.
Он проснулся с первыми лучами солнца и, посмотрев на свои ноги, сказал:
— Хороши бы мы были, если б я лег ногами куда попало. Вот мы бы и не знали, в какую сторону нам идти. А теперь благодаря моим ногам всем нам ясно, что надо идти туда.
И Степка махнул рукой по направлению дороги, по которой мы шли вчера.
Мы покушали хлеба и двинулись в путь.
Дорога была знакома. И Степка то и дело раскрывал рот от удивления. Тем не менее он сказал:
— Кругосветное путешествие тем и отличается от других путешествий, что все повторяется, так как Земля есть круг.

Задание 2. Игра- пантомима
Для 1 команды:

1. «...Но я ещё больше удивился, когда зашагал с этим мешком по дороге. Меня пригбило к земле, и я, как маятник, качался из стороны в сторону. Пока, наконец, пройдя шагов десять, не свалился с этим мешком в канаву».
2. «...От этого моя щека вздулась, как пирог. И я захотел вернуться домой. Но Стёпка не позволил мне об этом думать».

Для 2 команды:

1. «...Мы с Лёлей ухватились за его ноги и в одно мгновение повернули их в обратную сторону, так что Стёпкина голова описала полкруга...»

2. «...А упавшая шишка с дерева напугала меня до того, что я подскочил на земле, как мячик».

- Лёгким ли оказалось это путешествие? Почему?

Урок №31

«Грустный» юмор А.П.Чехова.

Сюжет рассказа основан на шутке, своего рода психологическом эксперименте, который герой произведения, он же рассказчик, решает провести над служащей у него гувернанткой. Повествователь олицетворяет силу и могущество.

Гувернантка Юлия Васильевна – олицетворение людской слабости, покорности, безропотности, но в то же время честности и искренности. В «Размазне» Чехов поднимает традиционную для русской литературы тему «маленького человека». В рассказе писатель говорит не только о гувернантках, но и вообще об участи людей, вынужденных терпеть беззаконие, превращенных обществом в жертву, жалкую «размазню», не имеющих сил на протест.

Задание 1. Наш рассказ называется «Размазня». Какие ассоциации у вас возникают при этом слове?

Примерные ответы учащихся:

- Какое-то месиво, грязь, каша, слякоть.
- Непонятный, небрежный детский рисунок.
- Слабак, неудачник, тюфяк.
- Неудачная работа художника.

Размазня – жидкая каша. Вялый, нерешительный человек.

Задание 2. Прочитайте по ролям.

Хозяин. А, Юлия Васильевна! Присаживайтесь, присаживайтесь, голубушка!

Юлия Васильевна. Нет. Спасибо, я постою.

Хозяин. Ну, как знаете. Давайте посчитаемся. Вам, наверное, нужны деньги, а вы сами никогда не попросите. Ну-с... *(Достаёт счёты)* Договорились мы с вами по 30 рублей в месяц...

Юлия Васильевна. По сорока...

Хозяин. Юлия Васильевна, вы, наверное, забыли... По тридцати, голубушка, по тридцати... У меня записано... Вспоминайте...

Юлия Васильевна. Да-с... Припоминаю....

Хозяин. Прожили вы у меня 2 месяца...

Юлия Васильевна. 2 месяца и ещё 7 дней.

Хозяин. Нет. Вам положено ровно за 2 месяца... Не путайте. У меня всё записано. Значит вам положено 60 рублей...

Вычтем 9 воскресений – вы ведь с Колей не занимались по воскресеньям, а только гуляли... Ещё 3 праздника...

Юлия Васильевна. А...а...я... (*Пытается что-то сказать, краснеет, робеет*).

Хозяин. Три праздника... Следовательно, долой 12 рублей. Так... далее... 4 дня Коля был болен, и занятий не было. Вы занимались только с Варей. 3 дня у вас болели зубы, и моя жена позволила вам не заниматься после обеда. Ещё 7 дней долой. Итого, 12 и 7 будет 19. Из 60 вычтем 19, остаётся 41 рубль.

Юлия Васильевна. Но...мы... Но...я... (*голос задрожал, кашляет*)

Хозяин. Но и это ещё не всё. На Новый год вы разбили чайную чашку с блюдечком. Чашка дорогая, из фамильного сервиза, - но ладно, где наше не пропадало – бог с вами: вычтем всего 2 рубля.

По вашему недосмотру Коля полез на дерево и порвал себе сюртучок новый, из хорошей ткани. С вас ещё 10 рублей.

Горничная тоже по вашему недосмотру украла у Вари ботинки. То-то! Значит ещё 5 рублей долой.

Хозяин. 10 января вы взяли у меня 10 рублей.

Юлия Васильевна. Я не брала, честное слово...

Хозяин. Но у меня записано!

Юлия Васильевна. Да? Ну ... Хорошо!

Хозяин. Значит, из 41 мы вычитаем 27. Что остаётся? 14!

Юлия Васильевна. (*дрожащим голосом*) Я...я не брала 10 рублей. Я только у вашей супруги взяла 3 рубля на Рождество. Больше не брала!

Хозяин. Да вы что! А у меня и не записано! Значит, из 14 ещё долой 3 рублика. Остаётся 11. Вот ваши деньги, милейшая Юлия Васильевна. (*Отсчитывает мелочь*) Три, три, три, один, один. Извольте получить-с.

Юлия Васильевна. Мерси. (*Поклонилась, уходит*)

Хозяин. А Пойдите. За что же мерси?

Юлия Васильевна. За деньги...

Хозяин. Но ведь я же обобрал вас, чёрт возьми... Ограбил! Я украл их у вас! За что же мерси?

Юлия Васильевна. В других местах мне и вовсе не давали **Хозяин.** Не давали? А впрочем, с вашим характером неудивительно. Юлия Васильевна! Я пошутил над вами! Я дал вам жестокий урок! Я отдам вам все ваши 80! Вот они, в конверте для вас приготовлены. (*Показывает конверт*) Но как можно быть такой размазней! Отчего вы не протестуете! Чего молчите! Почему не можете постоять за себя! Отчего не даёте отпор наглости, хамству! Разве можно на этом свете не быть зубастой!?... На вашем лице написано: можно. Эх, Юлия Васильевна...

(*Юлия Васильевна уходит*)

Хозяин. (*в зал*) Раз-маз-ня! Да, жалко девочку...

Задание 3. Представьте себя на месте гувернантки. Составьте небольшой диалог.

Урок №32.

«В человеке должно быть всё прекрасно: и лицо, и одежда, и душа, и мысли».

Кто этот писатель? (Антон Павлович Чехов)

Эти слова стали смыслом его жизни и творчества.

Великий писатель прожил всего 44 года, но все эти 44 года были наполнены работой. Свой рассказ («Хамелеон») Антон Павлович Чехов написал в 1884 году. Как раз в этом же году закончил обучение на врача. Но с 1880 года писатель начинает публиковать свои юморески под псевдонимом «Антоша Чехонте». Знаете ли вы, что означает псевдоним?

(вымышленное имя).

После того, как убили Александра II, началась волна реакции (80-ые годы). Закрывали журналы, издавали указы.

Писатель все почувствовал на себе болезненно: отсутствие уважения к достоинству, обделенность народа в культуре и просвещении. Процветали рабская угодливость и чиновничество, а не самоуважение и гордость. Антон Павлович Чехов всю жизнь боролся за человеческое в человеке.

Просмотрите буктрейлер к фильму «Хамелеон»

<https://youtu.be/O1T4yBR59b8>

Словарная работа

хамелеон, -а, м. 1. Пресмыкающееся тёплых стран отряда ящериц, меняющее свою окраску при цветовых изменениях в окружающей среде.

2. перен. Человек, который, приспосабливаясь к обстановке, легко меняет своё поведение, взгляды, симпатии

ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ДЕТАЛЬ

Узелок

Конфискованный крыжовник

Шинель.

Окровавленный палец

Открытые двери лавок,

сонные физиономии

Глаза собаки

О чём говорят детали? Запишите.

Задание 1. Ответьте на вопросы

1. Найдите 2 значения слова хамелеон в толковом словаре.
2. Какое из этих значений раскрывается в рассказе Чехова?
3. Кого из героев можно назвать хамелеоном?

Задание 2. Запишите состояние героя по ситуации

Каковы решения в зависимости от ситуации	Ситуации	Как меняется состояние героя в зависимости от ситуации	Каково отношение к людям в зависимости от ситуации
--	-----------------	--	--

«истребить!»	Собака укусила Хрюкина	<i>Говорит строго</i>	«оштрафовать мерзавца!»
«она маленькая!»	Собака генерала Жигалова	<i>«ужас, как жарко!»</i>	«не рассуждать!»
«проучить!»	«Собака не генеральская»	<i>Эмоции (возмущение)</i>	«не дыши!»
«Дорогая, ...нежная тварь...»	«Вестимо, генеральская»	<i>Знобит</i>	«свинья, болван!»
«истребить!»	«Собака бродячая»	<i>Эмоции (уверенность в решении)</i>	«ничего долго разговаривать!»
«шельма, ...цуцык этакий...»	«Собака генералова брата»	<i>Улыбается с умилением</i>	«доберусь до тебя!»

Задание 3.

Как вы понимаете крылатое высказывание А.П.Чехова: «Нужно выдавливать из себя раба... и, проснувшись в одно прекрасное утро, почувствовать, что в твоих жилах течёт не рабская кровь, а настоящая, человеческая...». Запишите.

Урок №33.

Творческий практикум.

О. Емельянова «Вершки и корешки», «Мышь и воробей»

Создание инсценировки - вид творческой работы. Повествование при инсценировании переводится в диалог и побуждает учеников к творческому «воплощению» литературных образов, обостряет внимание к художественному тексту. Происходит активизация читательского восприятия, развивается воображение, воспитывается сопереживание.

Задание: подготовить инсценировку.

Русская народная сказка

Действующие лица:

Мужик

Медведь

Рассказчик

Рассказчик: Близ деревни в темной чаще

Очень страшный жил медведь.

То корову в лес утащит,

То начнет в ночи реветь.

А людей к своей опушке

Он совсем не подпускал,

И не сосчитать кукушке,

Скольких здесь он заломал.

Медведь: Я Медведь – хозяин леса!

Что хочу, то ворочу.

На любой рожон полезу,

Руки-ноги оттопчу!

Рассказчик: Все медведя опасались,

Обходили за версту.

За дровами не совались

Да не драли бересту.

И по ягоды подружки

Не решались в лес ходить.

Но затеял у опушки

Федор репу посадить!

Только борозду вспахал он,
Вышел из лесу Медведь.
Медведь: Ух, расправлюсь я с нахалом,
Ну, нельзя же так наглеть!
Али ты, мужик, не знаешь,
Что моя кругом земля?
Мужик: Не волнуйся, урожаем
Поделюсь с тобою я!
Все вершки твои по праву,
Ну а мне хоть корешки.
Медведь: Мне слова твои по нраву!
Рассказчик: От опушки до реки
Не страшась расправы, Федя
Землю всю перепахал.
Ну а осенью медведю
Честно всю ботву отдал.
Очень был Медведь доволен,
Но попробовав вершок,
Разбросал все в чистом поле.
Медведь: Дай-ка мне свой корешок!
Рассказчик: Дал мужик, куда деваться,
А Медведь, как репку съел,
Начал громко возмущаться,
Что есть мочи заревел.
Медведь: Корешки твои-то сладки!
Обманул! Ну, погоди!
У меня свои порядки –
Больше в лес не приходи!
Рассказчик: Но не испугался Федя.
Мужик: Ты меня, Медведь, не трожь,
Мы ведь все-таки соседи.
Вот весной посею рожь,
Так и быть, себе в убыток
Корешки тебе отдам.
Медведь: Ладно, прошлое забыто,
Все поделим пополам!
Рассказчик: Так они и порешили,
В мире жили целый год,
Вместе поле сторожили
И пололи огород.
Рожь поспела, в чисто поле
К Феде вновь пришел Медведь.
Медведь: Отдавай-ка мою долю,
Мы договорились ведь.
Мужик: Нынче урожай немалый,
Корешков-то целый воз.
Ну, прощай! Твое отдал я,
А свое домой повез.
Рассказчик: Хоть медведю и достались
В этот раз все корешки,
Но по вкусу оказались
Даже хуже, чем вершки.
Рассердился он на Федю,
Лошадь съел его со зла.
И у мужика с медведем
Лютая вражда пошла!

2. Мышь и воробей

(по мотивам удмуртской сказки)

Действующие лица: Сказочник, Мышь, Воробей.

Сказочник. Жили-были на свете Мышь и Воробей. Никогда не ссорились, любую работу сообща выполняли.

Однажды нашли друзья на дороге три ржаных зернышка. Решили они поле засеять. Мышка землю пахала, Воробышек боронил.

Рожь уродилась славная! Мышь зубами сжала ее, а Воробей крылышками обмолотил.

Стали они делить урожай: одно зерно - Мышке, одно - Воробью, одно - Мышке, одно - Воробью. Делили, делили, а последнее зернышко лишним осталось.

Мышь. Это зерно мое, когда я пахала, нос и лапки до крови натрудила.

Воробей. Нет, это зерно мое. Когда я боронил, крылышки до крови избил.

Сказочник. Долго они спорили. Но вдруг Воробей зернышко склонул и улетел прочь.

Воробей. Попробуй меня догнать, мое зернышко отнять.

Мышь (огорченно). Не буду я тебя догонять! Зачем мы затеяли спор?

Сказочник. Долго ждала Мышь Воробья. Свою долю в норку перетаскала.

Мышь. Подожду Воробышка. Пусть свою долю забирает. Надо нам помириться.

Сказочник. Не летит Воробей. Пришлось Мышке долю Воробья в свою норку перетаскать. Всю зиму не голодала. А Воробей остался ни с чем. На холоде дрожал-голодал.

Вопросы:

- Кто вам больше понравился в этой сказке? Почему?
- Почему пострадал воробей?
- Сравните тексты.
- Кто в этих сказках побеждает? Почему?
- Чему учат эти сказки?

Рефлексия «Комплимент»

Урок №34.

Весь мир — театр, мы все — актеры.

Будучи однажды сыгранной, игра останется в памяти как некое творчество, как ценность.

Задание: подготовить инсценировку фрагмента на выбор

Действующие лица:

Автор
Вдова (мама)
Старшая дочь
Младшая дочь
Фея
Принц
Соседи

ХОД СПЕКТАКЛЯ

Сцена 1. Дом, где живут герои сказки.

Автор: Жила когда-то вдова, и было у неё две дочери.

(На сцену выходит вдова (мама) и держит за руки двух дочерей)

Автор: Старшая дочь и мать были грубы, заносчивы, злы. Все люди, и знакомые и незнакомые, старались держаться от них подальше.

(Вдова (мама) со старшей дочерью ходят по сцене, подходят к зрителям, угрожающе размахивая кулаками. Появляются соседи и они кидаются на них)

Автор: А младшая дочь была вся в покойного отца – добрая и приветливая.

(Младшая дочь скромно стоит в стороне)

Автор: Мать без ума любила старшую дочь и терпеть не могла младшую. Младшая дочка работала с утра до ночи и два раза в день ходила к источнику, который находился в двух часах ходьбы, и приносить оттуда большой, полный доверху кувшин воды.

(Вдова (мама) обнимает старшую дочку и отталкивает младшую)

Вдова: Отправляйся к источнику и побыстрее принеси нам воды!

Сцена 2. У источника

Автор: И вот однажды...

(Младшая дочь набирает воду, к ней подходит бедно одетая женщина)

Фея (бедно одетая женщина): Здравствуй, милая девушка! Дай мне, пожалуйста, глоток воды.

Младшая дочь: Пейте на здоровье, тётушка!

(Девушка подает кувшин женщине, придерживая кувшин так, чтобы удобнее было пить. Фея отпила несколько глотков воды)

Фея: Ты так хороша, так добра и приветлива, что мне хочется подарить тебе что-нибудь на память.

Автор: Дело в том, что это была фея, которая нарочно приняла вид простой деревенской женщины, чтобы посмотреть, так ли эта девушка мила и учтива, как про неё рассказывают.

Фея: Вот что я подарю тебе: с нынешнего дня каждое слово, которое ты промолвишь, упадёт с твоих губ либо цветком, либо драгоценным камнем. Прощай!

(Девушка удивлённо оглядывается, набирает в кувшин воды и уходит)

Сцена 3. Дом, в котором живут герои сказки

Вдова: Где ты так долго пропадала, противная девчонка!?

Младшая дочь: Простите, матушка! Я нынче и вправду запоздала.

(Из «рта» героини (камни спрятаны в платке) падают цветы и жемчуг)

Вдова: Смотрите – ка! *(широко раскрывает глаза от удивления)* Мне кажется, вместо слов она роняет алмазы и жемчуга... Что это с тобой приключилось, дочка?

Младшая дочь: На источнике ко мне подошла бедно одетая женщина и попросила подать ей воды. В благодарность она пообещала, что каждое слово, которое я промолвлю, будет превращаться либо в цветок, либо в драгоценный камень.

Вдова: Ну, если так, надо мне послать к источнику и старшую дочку... А ну-ка, Фаншон, посмотри, что сыплется с губ твоей сестры, чуть только она заговорит! Неужели тебе не хочется получить такой же удивительный дар? И ведь нужно для этого всего – навсего сходить к источнику, и, когда бедная женщина попросит у тебя воды, вежливо подать ей напиток.

Старшая дочь: Ну, вот ещё! Охота мне тащиться в эту даль!

Вдова: А я хочу, чтобы ты пошла! И сию же минуту, без разговоров!

(Старшая дочь неохотно собирается, берёт с собой серебряный кувшинчик)

Сцена 4. У источника

(Старшая дочь набирает в кувшин воду. К ней подходит нарядная дама)

Автор: *(обращается к зрителям)* Знаете, феи могут представлять в самом разном обличье. И вот нарядная дама – это та самая фея. На этот раз она приняла облик принцессы, чтобы испытать, так ли груба и зла старшая сестра, как о ней рассказывают.

Фея: Здравствуй, милая девушка! Дай мне, пожалуйста, глоток воды.

Старшая дочь: Уж не думаете ли вы, что я притащилась сюда, чтобы дать вам напиток? Ну конечно, только для этого! Я и серебряный кувшинчик нарочно захватила, чтобы поднести вашей милости! А впрочем, мне всё равно. Пейте, если хотите...

Фея: Однако, вы не очень любезны. Ну что ж, какова услуга, такова и награда. С нынешнего дня каждое слово, которое сорвётся с ваших губ, превратится в змею или жабу! Прощайте!

Сцена 5. Дом, в котором живут герои сказки

Вдова: Это ты, доченька? Ну как?

Старшая дочь (буркнула): А вот так, матушка!

(Две гадюки и две жабы «плюхнулись» на порог) Резиновые змеи и лягушки были спрятаны в платке.

Мама: Ах, боже мой! Да что же это такое? Откуда? А, знаю! Это твоя сестра во всём виновата. Ну, поплатится же она у меня!

(Мать кидается с кулаками на младшую дочь. Та в страхе убегает)

Соседи: Здравствуйте! Скажите, теперь обе Ваши дочери обладают удивительным даром!

(Старшая дочь с матерью прогоняют соседей)

Сцена 6. Лес

(Девушка плачет и испуганно оглядываясь по сторонам. Появляется принц. Он удивлён.)

Принц: Кто ты? Что ты делаешь в лесу совсем одна? И о чём ты так горько плачешь?

Младшая дочь: Ах, сударь, матушка прогнала меня из дому!

(Роза и алмаз упали из «рта» девушки)

Принц: Почему? Как это произошло?

Младшая дочь: Однажды на источнике ко мне подошла бедно одетая женщина и попросила подать ей воды. В благодарность она пообещала, что каждое слово, которое я промолвлю, будет превращаться либо в цветок, либо в драгоценный камень. Моя мама отправила к источнику мою сестру, чтобы она тоже получила такой же дар. Но фея за грубость превратила слова Фаншон в змей и лягушек. Мать обвинила во всём меня и выгнала из дома.

(Розы, алмазы и жемчуга падают из «рта» девушки)

Принц: Ты так прекрасна! Выходи за меня замуж! Поехали в мой дворец.
(Принц и его невеста уходят)

Сцена 7. Дом, в котором живут герои сказки

(Мать и старшая дочь сидят в одиночестве)

Мама: Принеси воды мне из источника и побыстрее!

Старшая дочь: Ну, вот ещё! Охота мне тащиться в такую даль!

(Две гадюки и две жабы плюхнулись на пол)

Мама: Какая ты противная и несносная! Убирайся прочь из моего дома и никогда не возвращайся!

(Мать прогоняет старшую дочь. Соседи выходят на сцену, разводят от сожаления руками. Старшая дочь подходит к ним, но все сторонятся её)

Автор (обращается к зрителям): А вы всегда вежливы и учтивы со знакомыми и незнакомыми людьми?

Конец сказки!

Рефлексия «Благодарю»

LEGO-конструкторлары балабақшада

Амержанова Д.С.

Абай атындағы қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ.

Алматы 2023

ӘОЖ373 КБЖ74.102 Р01

Пікір жазғандар: Қазақ Ұлттық қыздар педагогикалық университетінің п.ғ.к қауымдаст., профессор .,м.а Қарсыбаева Р. Қ п.ғ.к., қауымдастырылған профессор Қыяқбаева Ұ.Қ

Амержанова Д.С

LEGO-конструкторлары балабақшада. Тапсырмалар жинағы. Алматы, 2022. - 46 бет

ISBN9965-9877-4-7

Болашақ мектепке дейінгі білім беру ұйым тәрбиешілеріне, ата-аналарға арналған тапсырмалар жинағы.

Тапсырмалар жинағы кіші, ортаңғы, ересек және мектеп алды даярлық топтарының балаларына арналған білім беру іс-әрекетінің мазмұнын қамтиды. Мақсаты-балалардың дизайн қабілеттерін, эстетикалық талғамын дамыту, танымдық және зерттеу белсенділігін қалыптастыру, ақыл-ой белсенділігіне ұмтылу. Тапсырмалар жинағы балалардың бастамашылдығын, тәуелсіздігін, байқағыштығын, қызығушылығын, тапқырлығын, командада жұмыс істеу қабілетін дамытуға көмектеседі.

ISBN9965-9877-4-7

Қыяқбаева Ұ.Қ Амержанова Д.С.

Мазмұны

Түсіндірме жазба.....	3
Мәселе бойынша психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді талдау.....	7
Кәсіби білім, дағды, дағды туралы түсінік.....	12
Кәсіби білімді, дағдыны, іскерлікті қалыптастыру шарттары.....	15
Психологиялық алғышарттар және студенттердің еңбек қызметіне дайындығын қалыптастыру жолдары.....	18
Балабақшада LEGO-конструкторды құрастыруға арналған тапсырмалар жинағы.....	22
Әдебиеттер тізімі.....	40

Іс-әрекет-баланың танымдық процестерін дамытудың алғашқы шарты. Баланың белсенді дамуы үшін оны іс-әрекетке тарту керек. Білім берудің міндеті-балалардың іс-әрекетін қоздыратын жағдай жасау. Мұндай жағдайлар LEGO білім беру ортасында оңай жүзеге асырылады.

Лего-конструкторлары -бұл шығармашылық және өнімді қызметті модельдеудің бір түрі. Балаларға арналған конструктивті және ойын құралы тұрғысынан LEGO қолдану ауқымы өте кең.

Шынында да, LEGO конструкторлары өздерін бүкіл әлемде білім беру өнімі ретінде көрсетті. LEGO әмбебап көрнекі құрал және оқу ойыншықтары ретінде қолданылады. Әмбебап дизайнер ақыл-ой белсенділігін ынталандырады және қолдың моторикасын дамытады. Бұл ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушылар үшін аса маңызды.

LEGO құрылысын жүзеге асыру қызығушылық пен қызығушылықты ынталандыруға, проблемалық жағдайларды шешу қабілетін дамытуға – мәселені зерттеу, қолда бар ресурстарды талдау, идеяларды ұсыну, шешімдерді жоспарлау және оларды жүзеге асыру, белсенді сөздікті кеңейтуге мүмкіндік береді.

LEGO конструкторларының әртүрлілігі әр түрлі жастағы және әртүрлі білім беру мүмкіндіктерімен айналысуға мүмкіндік береді.

Конструктор баланың сезімтал және интеллектуалды дамуымен тығыз байланысты. Бұл көру өткірлігін, түс қабылдаудың дәлдігін, сезімталдық қасиеттерін, қолдың ұсақ бұлшық еттерін дамыту, объектінің кеңістіктің пішіні мен көлемін қабылдау үшін ерекше маңызды. Балалар объектінің қандай екенін және оның басқалардан қалай ерекшеленетінін анықтауға тырысады; заттардың енін, ұзындығын, биіктігін өлшеу қабілетін игереді; "көзбен" конструктивті мәселелерді шеше бастайды; бейнелі ойлауды дамытады.

Құрастырудың үш негізгі түрін ажыратуға болады:

- үлгі бойынша
- шарттар бойынша
- жоспар бойынша

Үлгі бойынша құрастыру - керек нәрсенің дайын моделі болған кезде (мысалы, сурет немесе схема бойынша жүзеге асырылады).

Шарттарға сәйкес құрастыру жасау — үлгі жоқ, тек ғимарат сәйкес келуі керек жағдайлар орнатылады (мысалы, ит үйі кішкентай, ал ат үшін-үлкен болуы керек).

Жоспар бойынша құрастыру-баланың өзі сыртқы шектеулерсіз болашақ құрылымның бейнесін жасайды және оны оның қолындағы материалға енгізеді

Құрастырудың бұндай түрі шығармашылық қабілеттерін басқаларға қарағанда жақсы дамытады.

LEGO-құрастыру мектеп жасына дейінгі балалардың кеңістіктік ойлауын дамыту құралы ретінде

МДҰ жағдайында құрастыру қабілеттерін дамытудың психологиялық-педагогикалық жағдайларын қарастырыңыз. Ересектермен өзара әрекеттесу кезінде, жеке жұмыстарды орындау кезінде шығармашылық принципті сындарлы дағдыларды қалыптастыруға енгізу маңызды. Бала үлкен белсенділікпен, ойдың едәуір шиеленісімен жұмыс істейді, егер балаға өнімнің мөлшерін немесе пішінін өзгерту, қажетті бөлшектердің саны туралы ойлану, құрастыруды өзгерту, өнімді өзгертудің бүкіл процесінің бірізділігі қажет болса. Балаларға бірдей өнімдердің әртүрлі құрастыруды дайындаған жөн, бұл балалардың шығармашылық бастамасын бағыттайды. Біз құрастыру қабілеттерін дамытудың негізгі кезеңдерін LEGO конструктормен жұмыс жасау мысалында сипаттаймыз:

алдағы қызметті жоспарлау, апперациялар бойынша жұмыс барысын ұсыну, бұйымның түпкілікті нәтижесінің ерекшеліктерін сипаттау.

графикалық сауаттылық элементтерін игеру: үлгіні қысқаша сипаттау, сызбаны сызуды орындай білу, бұйымның эскизін сипаттау.

өз бетінше құрастыру.

тәрбиешілер мен балалар өзара әрекеттесу кезінде нақты құрастыру дағдыларын игеру.

құрастыру кезінде өзін-өзі бақылау және құрастырылған тапсырмалар мен жоспарланған бейнеге сәйкес үлгіні орындау үшін балаларды өзара тексеру.

алынған өнімнің мақсатын анықтау. Өнімнің мақсатын түсінуден басқа, контурлау белгілі бір өнімге қойылатын функцияларды, нақты талаптарды ескереді.

Құрастыру қабілеттерін дамыту баланың ойлау процестерін белсендіретінін, қойылған міндеттерді шығармашылық ойлауға, тапқырлық пен тәуелсіздікке деген жана қызығушылықты тудыратынын атап өткен жөн. Құрастыру бастамашылдықты, іздеуге деген ұмтылысты тудырады, ерікті қасиеттерді қалыптастырады. Осыған байланысты конструктор іс-әрекетінің негізгі талабы-балалар мен ересектердің өзара әрекеттесуіндегі іс-әрекеттің шығармашылық сипаты, өнімді орындаушы үшін құрастырудың қиындықтың оңтайлы деңгейі, тұрақты мотивация, құрастыру іс-әрекетінің барысында және соңында жағымды эмоционалды қатынасты қамтамасыз ету.

Бала өз бетінше отыра бастағанда, ересектер баланы құрудың алғашқы қабілеттерін белсенді түрде дамыта бастайды. Бұл жобалау сияқты күрделілік пен пайдалы қызметтің дайындық "элементтері" туралы айтып отырмыз. Жинау, бұзу, құрылыс бойынша кез – келген іс-әрекет болашақ логика мен интеллект үшін керемет жаттығу базасы болып табылады. Кеңістіктік ойлау мен қиял текшелерді бүктеуге, құмсалғышқа торттар салуға немесе қағаз бен сіріңкеден қайық жинауға тырысады. Барлық аталған ойындар дизайн дағдыларын дамытады.

Конструкторлық қызметі ең кішкентай топтардағы балалардың таным габариттері мен қасиеттері, заттарды, сонымен қатар қандай да бір нәрсе қосу. Кішкентай балаларды жобалау қабілетін дамытатын ойындар ретінде сіз келесі "ойыншықтарды орнына қою", "ойыншықтарды төсекке қою", "дизайнермен ойындар" ұсына аласыз.

Құрастыру ойындарға толығырақ тоқталайық. Құрастырудың көмегімен балалар кез-келген қиялды жүзеге асыра алады, өзінің ерекше әлемін құра алады, тіпті ойланбастан күрделі физикалық және геометриялық заңдылықтарды игере алады, моториканы, қимылдарды үйлестіруді, көзді дамыта алады.

Құрастыру арқылы ойындар дамиды:

- бейнелі ойлау (баланың бейнесінің белгілі бір бейнесін жасауға жауап беретін ойлау, бұл бейнені іс жүзінде жүзеге асыра отырып, бала жоспарды жүзеге асырады);
- кеңістіктік ойлау (іс жүзінде нәресте элементтердің әртүрлі кеңістіктік қатынастарын біледі: оң-сол, жоғары-төмен; бөлшектердің сәйкестігін түсінуді үйренеді: Егер бір тақырып жоғары болса, ал екіншісі төмен болса);
- ұсақ моториканы, көз өлшегішті (қолдың ұсақ бұлшықеттерін дамытады, бұлшықет күшін өлшеуге үйренеді, көзді жаттықтырады);
- қиял мен қиял (ойлап табады, жасайды, бейнелейді, өзгертеді және т. б.);
- құрастыру қабілеті (бала бөлшектердің орналасуын ғана емес, сонымен қатар осы немесе басқа нысанды қалай жасау керектігін түсіне бастайды).

LEGO және оның прототиптері-бұл үлкен блоктардан бастап, жұмыс үстелінің жұмысына арналған стандартты бөлшектерге мектепке дейінгі ұйымның ойын әрекетінің міндетті атрибуттары болады. Осындай бөлшектердің көмегімен балалар тек схема бойынша ғана емес, сонымен қатар қала, станция салу және өнертабыстарын жеңу арқылы өз идеяларын жүзеге асыруды үйренеді.

LEGO балабақшада тек бос уақыт ойыны ретінде ғана емес, сонымен қатар қосымша өзара әрекеттесу ретінде де қолданылады. Бағдарламалау элементтері бар LEGO- құрастыру – бұл өзара әрекеттесуді ұйымдастыру, онда балалар күрделі құрылымдарды жинап қана қоймайды, сонымен қатар модельдерді іске қосатын дербес компьютерде бағдарламалар жасайды. Мысалы, қолтырауын аузын ашады, арыстан артқы аяқтарына отырады және дауыл кезінде кеме дірілдеп, бекітіледі.

«Роболоб» LEGO-конструкторымен жұмыс компьютерде бағдарламалау дағдыларын дамытады. Бұл құрастыру жоғары сынып оқушыларына арналған. Конструктордың бұл түрі 5-7 жастағы балалар үшін қиын болады деген қорқыныш іс жүзінде расталмады. "WeDo" - мен жұмыс істеу жаңа дизайнердің дамуына айтарлықтай кедергі келтіреді.

Кәсіби білім, шеберлік дағдылары туралы түсінік

Кәсіби білім-бұл фактілерді, кәсіби қызмет құбылыстарын, олардың байланыстарын, қасиеттері мен қатынастарын білудің нәтижесі. Әрбір студент кәсіби қызметтің міндеттерін орындау кезінде өз білімін дереу және дұрыс пайдалануға жоғары дайындыққа ие болуы керек. Студенттің кәсіби білімінің жиынтығы, сапасы оның болашақ мамандығына, функционалдық міндеттеріне сәйкес келуі керек.

Кәсіби қызметтің жетістігі дағдыларға байланысты. Дағды-бұл іс-әрекеттің мінсіз шеберлігі, саналы әрекеттің автоматтандырылған компоненті. Неғұрлым көп дағдылар болса, жұмыс соғұрлым сәтті және оңай болады. Дағды бар адам басты нәрсеге назар аудара алады, өз қызметінде шығармашылық көрсете алады, оны үлкен сандық және сапалық көрсеткіштермен орындай алады.

Студентке өзінің болашақ кәсіби қызметінің түрлі мәселелерін шешумен байланысты дағдылар қажет. Сенсорлық, қозғалыс, ақыл-ой (зияткерлік), сөйлеу дағдылары, ұжымдық жұмыс және қарым-қатынас дағдылары қажет емес мамандықты атау қиын.

Сенсорлық дағдылар сенсорлық органдардың жұмысына (көру, есту және т.б.) және жалпы сенсорлық танымға (аспаптардың көрсеткіштерін оқу, қашықтықты анықтау, заттарды иіс арқылы анықтау және т. б.) жатады.

Қозғалыс дағдылары-қозғалыстарды игерудің нәтижесі. Олар оқу, жазу, зертханалық жұмыстарды орындау, музыкалық аспаптарда ойнау және т. б. үшін қажет.

Ақыл-ой дағдылары ақыл-ой міндеттерін орындау кезінде көрінеді (кіретін ақпаратты талдау, тапсырманы түсіну, жағдайды бағалау, шешім қабылдау және қабылдау дағдылары және т.б.). Белгілі бір іс-әрекетке енгізілген ақыл-ой дағдылары оны ұтымды және нәтижелі етеді.

Сөйлеу дағдылары-сөйлеу әрекетінің автоматтандырылған компоненттері. Олар ауызша, жазбаша және қарым-қатынас тіліне енеді. Ұжымдық іс-әрекет дағдылары- мамандар арасындағы табысты өзара іс-қимылдың нормаларын, қағидалары мен шарттарын меңгеру нәтижесі, жалпы міндетті орындау қорытындысы. Ұжымдық іс — қимыл дағдылары-ұжымның барлық мүшелерінің жалпы іс-әрекеттің қарқыны мен ырғағын бекіту. Бұл дағдылар бүкіл ұжымның синхронды, дәйекті және тиімді жұмысын қамтамасыз етеді. Қарым — қатынас дағдылары-бұл басқа адамдармен қарым-қатынасқа енгізілген экспрессивті қозғалыстар мен әрекеттер. Олар байланыс орнатуға, өзара түсіністікке, қарым-қатынастың жақсы эмоционалды және іскерлік реңін құруға ықпал етеді.

Аталған дағдылардың барлық түрлері бір-бірімен тығыз байланысты. Кез-келген маманның қызметінде олар бірлікте көрінеді, бірақ олар міндеттер мен қызмет жағдайларына байланысты әртүрлі рөл атқара алады. Студенттердің дағдылары болашақ мамандыққа тән ең маңызды операцияларды, сондай-ақ ұжымдық жұмыс үшін қажетті реакциялар мен әрекеттерді қамтуы керек.

Дағды, білім мен дағдыларды сәтті қолдануда, оларды жаңа және күрделі жағдайда дұрыс қолдануда айқын көрінеді. Әр маманға оның қызметінің әртүрлі аспектілеріне қатысты көптеген икемді дағдылар қажет.

Дағды қайталанатын жағдайларда айқын көрінеді, ал шеберлік адамға дағдыларды жаңа ортада шығармашылықпен пайдалануға мүмкіндік береді. Шеберліктен айырмашылығы, шеберлік өзін-өзі бақылауды, сананың белсенділігін, әртүрлі тапсырмаларды орындаудың жалпыланған тәсілдерін игеруді қамтиды. Дағдыларды қалыптастыру біртіндеп күрделі ортада білім мен дағдыларды қолдану үшін саналы жаттығуларды, студенттердің теориялық және практикалық дайындығын жүйелі түрде үйлестіруді қажет етеді. Кәсіби білім, дағдылар кәсіби қызметтің маңызды аспектілерін қамтитын жүйені құруы керек.

LEGO-құрастырудың мақсаттары мен міндеттері

Мақсаты:

Мектеп жасына дейінгі балалардың техникалық шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал ету, оларға LEGO-құрастыру игеру арқылы шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыруға мүмкіндік беру.

Міндеттері:

Оқыту:

- есеп, форма, пропорция, симметрия, бөлік және тұтас ұғым туралы білімді қалыптастыруға ықпал ету;
- құрастыру негіздерін меңгеру үшін жағдай жасау;
- қарапайым сызбаларды оқу техникасында бағдарлану білімдері мен біліктерін қалыптастыруға ықпал ету.

Дамыта оқыту:

- зейіннің, есте сақтаудың, бейнелі және кеңістіктік ойлаудың дамуына жағдай жасау;
- баланың шығармашылық белсенділігін дамытуға ықпал ету;
- дүниетанымның кеңеюіне және әлем туралы идеялардың дамуына ықпал ету.

Тәрбиелік:

- іс-қимыл жоспарын құру және оны практикалық міндеттерді шешу үшін қолдану, атқарылған жұмысты талдау мен бағалауды жүзеге асыру білігін қалыптастыруға ықпал ету;
- жеке тұлғаның ұйымдастырушылық-еріктік қасиеттерін тәрбиелеуге ықпал ету (шыдамдылық, ерік-жігер, өзін-өзі бақылау);
- тұлғааралық қарым-қатынас және ұжымдық шығармашылық дағдыларын дамыту үшін жағдай жасау.

Күтілетін нәтиже:

LEGO-құрастыру бойынша жұмыс барысында бала білуі керек:

- конструктордың негізгі бөлшектері (мақсаты, ерекшеліктері);
- механиканың қарапайым негіздері (конструкциялардың тұрақтылығы, қосылыстың беріктігі, механизм бөлшектерінің қосылу түрлері);
- конструктор түрлері: жалпақ, көлемді, бекітілген және жылжымалы бөлшектер;
- қарапайым құрылымдарды өндірудің технологиялық реттілігі.

Меңгереді:

- құрастыру үшін қажетті бөлшектерді таңдауды жүзеге асыру (түрі мен түсі бойынша);
- құрылыс өндірісінің қадамдық схемасына назар аудара отырады;
- үлгі бойынша құрастыру;
- педагогтың көмегімен алдағы практикалық жұмысты талдау, жоспарлау, өзінің практикалық қызметі нәтижелерінің сапасын бақылауды жүзеге асыру; модель конструкциясындағы бөлшектердің санын дербес анықтау; шығармашылық ойды іске асыру.

LEGO-БАЛАБАҚШАДАҒЫ ҚҰРАСТЫРУ

Қазіргі уақытта мемлекет жоғары зияткерлік мүмкіндіктері бар жоғары білікті мамандарға ерекше қажеттілікті сезінуде. Сондықтан мектепке дейінгі жастан бастап ойлаудың техникалық қызығушылығын, аналитикалық ақыл-ойды қалыптастыру және дамыту, мектепке дейінгі мемлекеттік білім беру стандарттарымен белгіленген жеке қасиеттерді қалыптастыру өте маңызды. Психологиялық- педагогикалық зерттеулер (Л. С. Выготский, а. в. Запорожец, Л.А. Венгер, Н.Н. Поддьяков, Л. А. Парамонова және т. б.) балалардың техникалық шығармашылыққа бейімділігін дамытудың ең тиімді әдісі- бұл техникалық нысандарды практикалық зерттеу, жобалау және өндіру, балалардың пайдалы немесе субъективті жаңалық белгілері бар техникалық нысандарды өз бетінше құру екенін дәлелдейді. МДҰ-да техникалық шығармашылықты оқыту мен дамытуды LEGO- конструкторлардың көмегімен білім беру ортасында іске асыруға болады. Сондай - ақ, LEGO-конструкторлардың өзектілігі мектепке дейінгі білім беру ұйымдарын "Сөйлеуді дамыту", "Таным", "Әлеумет", "Шығармашылық", "Денсаулық", білім беру салаларын біріктіруді қамтамасыз ететін мектеп жасына дейінгі балалардың интеллектуалды дамуы үшін тамаша құрал болып табылады. LEGO конструкторының қолданылуы педагогтің мектеп жасына дейінгі балалардың білімін, тәрбиесі мен дамуын ойын режимінде біріктіруге мүмкіндік береді (ойынға үйрену және үйрену), танымдық белсенділікті қалыптастырады, әлеуметтік белсенді тұлғаны тәрбиелеуге ықпал етеді, қарым-қатынас және бірлесіп құру дағдыларын қалыптастырады, ойынды зерттеу және эксперименттік қызметпен біріктіреді, балаға тәжірибе жасауға және өз әлемін құруға мүмкіндік береді. Бала табиғаты бойынша құрастырғыш, өнертапқыш және зерттеуші. Бұл табиғи қасиеттер әсіресе құрастыру тез жүзеге асырылады және жетілдіріледі, өйткені баланың қызығушылығы, тапқырлығы мен шығармашылығын көрсете отырып, өз ғимараттарын, конструкцияларын ойлап табуға және жасауға шексіз мүмкіндігі бар. LEGO конструкторлары-бұл балалардың қиялын, қиялын дамытатын, моториканы қалыптастыратын ойын-сауық материалы. Мектепке дейінгі ұйымда құрылымдау бойынша ұйымдастырылған іс-шаралар шығармашылық сипатқа ие және ең алдымен баланың жеке басын, оның шығармашылық әлеуетін дамытуға бағытталған, сонымен бірге ол балалардың педагогпен және бір-бірімен ынтымақтастық және бірлесіп құру қағидаттарына негізделген. Балалар құрастыру бойынша үш түрімен танысады:

- Үлгі бойынша құрастыру-дайын модель.
- Шарттарға сәйкес құрастыру -үлгі жоқ, ғимарат сәйкес келуі керек жағдайлар бар (мысыққа арналған үй үлкен, тышқан үшін кішкентай болуы керек).

• Құрастыру бойынша құрастыру-бұл ғимараттың бейнесін жасау және оны баланың қолында болатын материалда жүзеге асыру. LEGO конструкторын пайдалану сөйлеудің жалпы дамуы мен ақыл-ой қабілеттерін ынталандыратын ұсақ моториканың дамуына, кеңістіктік қиялдың қалыптасуына, зейіннің, есте сақтаудың, логикалық ойлаудың, шығармашылық қабілеттердің дамуына, қарапайым математикалық идеялардың қалыптасуына әсер етеді. LEGO-құрастыру балалардағы сенсорлық көріністердің дамуына ықпал етеді, өйткені негізгі түстермен боялған әртүрлі пішіндегі бөлшектер қолданылады, сонымен қатар жоғары психикалық функцияларды (есте сақтау, зейін, ойлау) дамыту және жетілдіру болады. Модельді құру кезінде әртүрлі білім салаларындағы тақырыптардың көптеген мәселелері қозғалады. Балалар LEGO-мен жұмыс жасауда инженер-конструктор болып қана қоймай, өзіне түрлі мамандықтарды: полицейлер, аспазшылар, дәрігерлер болып келуге тырысады. Сондай-ақ, құрастырумен жұмыс жасау кезінде балалар, мысалы, кірпіштің артындағы кірпіш, бөлшек, үй, көлік немесе тіпті бөтен кеме салуды үйренеді. Бұл балалардың әлеуметтік әлемге бейімделуінің маңызды сәті, өйткені қазіргі әлемде құру процесі қоғамның барлық мүшелері үшін сәттіліктің кепілі болып табылады.

Балабақшада LEGO-конструкторды құрастыру Бөлімдер: Мектеп жасына дейінгі балалармен жұмыс LEGO-конструкторлары бүгінгі күні мектепке дейінгі ұйымдағы оқу үшін таптырмайтын материалдар болып табылады.

Балабақшада сонымен қатар LEGO конструкторларды әрбір ұйымдастырылған оқу қызметінде пайдаланылады. Балалар еркін ойын ойнағанды ұнатады. LEGO- конструкторы зарядтау кезінде, дене шынықтыру сабақтарында, мерекелерде және т.б. қолданылады. LEGO технологиясы педагогикасында қызықты, өйткені ол интеграцияланған принциптерге негізделген, ойын және эксперимент элементтерін біріктіреді. Мұнда LEGO ойындары-бұл баланың нақты әлемде зерттеу және бағдарлау тәсілі. Балалар туғаннан бастап оқиды. Олар заттарға қол тигізеді, қолдарына алады, қозғалады - осылайша олар айналасындағы әлемді зерттейді. Үш жастан алты жасқа дейінгі балалар үшін ойын оқытудың негізі болуы керек - оның барысында балалар ересектерге еліктей бастайды, күштерін сынап көреді, қиялдайды, тәжірибе жасайды. Ойын балаларға физикалық, эстетикалық және әлеуметтік дамуға үлкен мүмкіндіктер береді.

Ойындар (кіші топ) Тапсырма:

кіші топта ересек адам жетекші рөлін әрқашан өз мойнына алады, өйткені балалар әлі де ойындағы рөлдерін тарата алмайды. Кіші топтың балалары үшін педагог қарапайым ойындарды таңдайды. Ойындардың мақсаты - LEGO конструкторының бөлшектерінің түсін (көк, қызыл, сары, жасыл), пішінін (шаршы, тіктөртбұрыш) бекіту.

Түсі бойынша таратыңыз.

Материал: барлық түсті LEGO кірпіштері 2 x 2, 4 қорап.

Мақсаты: LEGO конструкторының бөлшектерінің түсін бекіту.

Ереже: жүргізушінің бұйрығымен балалар LEGO кірпіштерін қораптарға салады.

Материал: үлкен LEGO кірпіш.

Мақсаты: қозғалысты үйлестіруді дамыту.

Ереже: жүргізуші көзін жұмады. Балалар үйірмеде жүргізушінің командасы бойынша тұрады: "бер". Балалар кірпішті тез арада бір-біріне өткізеді. Жүргізуші: "тоқта" деп айтқан кезде. Ол балалардың кез-келгенінің көзін ашады, бала жетекші болады.

Ортаңғы топ

Тапсырма:

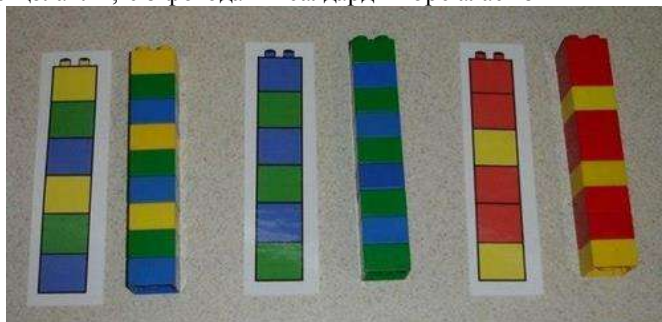
Балалар бөлшектердің түсін, пішінін біледі. Сондықтан ойындар біршама күрделі. Балалар сурет түрлі-түсті карточкалармен жұмыс істеуді үйренеді.

Ойындардың мақсаты: карталарды қолдануды үйрену, LEGO конструкторының кейбір бөлшектерінің аттарын есте сақтау. Біз зейінді, жылдамдықты, қимылдарды үйлестіруді, ойлауды дамытамыз.

LEGO оқу карталары

LEGO оңай даму құралына айналады. Сізге LEGO блоктарының түс схемалары бар карталарды алдын ала басып шығару (және жақсырақ ламинаттау) керек, содан кейін баладан дизайнердің өзінде қайта шығаруды сұрайды. Бұл тек

түстерді сұрыптауға, реттіліктерді қайталауға арналған схемалар болуы мүмкін. Санауды үйреніп жатқан балалар үшін математикалық карталар қолайлы, сіз фотода мысалдарды көре аласыз

Құрылысты табыңыз.

Материал: карталар, ғимараттар, қорап

Мақсаты: назар аударуды, байқауды, картада бейнеленген ғимараттарды байланыстыра білуді дамыту.

Ереже: балалар кезек-кезек қораптан немесе сөмкеден карта алады, оған мұқият қарайды, не бейнеленгенін атайды және осы құрылысты іздейді. Кім қателессе, екінші картаны алады.

Кім жылдам.

Материал: 4 қорап, LEGO конструкторының бөлшектері 2x2, 2x4 әр ойыншыға

Мақсаты: жылдамдықты, зейінді, қозғалысты үйлестіруді дамыту.

Ереже: ойыншылар екі командаға бөлінеді әр команданың Лего кірпіштерінің өзіндік түсі және өзіндік бөлшектері бар. Мысалы, 2x2 қызыл, 2x4 көк. Ойыншылар бір үстелден кірпішті бір-бірден алып жүреді.

LEGO конструкторлары басында.

Материал: LEGO кірпіші.

Мақсаты: ептілікті дамыту, қозғалысты үйлестіру.

Ереже: бала басына LEGO кірпішін салады. Қалған балалар оған тапсырмалар береді.

Мысалы: екі қадамнан өтіп, отырыңыз, бір аяғыңызды көтеріңіз, бір аяғыңызда тұрыңыз, айналаңыз. Егер бала үш тапсырманы орындаса және оның басынан кірпіш құлап кетпесе, онда ол жеңіп, сыйлық алады

Ересек топ

Тапсырма:

Ойындардағы балалар анағұрлым тәуелсіз. Жүргізушінің рөлін балалар өз мойнына алады. Ойындарда біз ұжымдастыруды, есте сақтауды, ойлауды дамытамыз, карталармен айналысуға үйренеміз. Ересек топта Біз LEGO Dacta конструкторымен айналысамыз.

Кімнің командасы тезірек салады.

Материал: LEGO "Қуыс" конструкторының жиынтығы, құрылыс үлгісі.

Мақсаты: командада құруды үйрену, бір-біріне көмектесу. Қызығушылықты, зейінді, жылдамдықты, қолдың моторикасын дамыту.

Ереже: балалар екі командаға бөлінеді. Әр командаға құрылыс үлгісі беріледі. Мысалы: үй, бөлшектері бірдей машина. Әр бала бір уақытта бір бөлікті қоса алады. Балалар кезек-кезек үстелге жүгіріп, қажетті бөлікті алып, ғимаратқа бекітеді. Құрылысты тезірек салатын команда жеңеді.

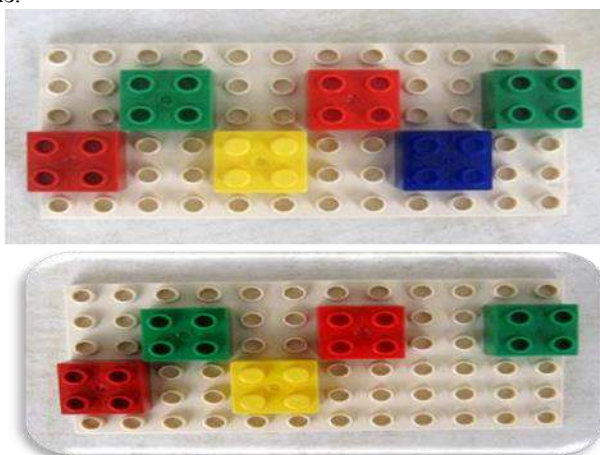

«Не болды?», «Не өзгерді?»

Мақсаты: көрнекі есте сақтау, объектілер арасындағы кеңістіктік қатынастарды анықтау қабілетін дамыту.

Материал: дизайнерлік бөлшектері бар тақталар

Тапсырма: қарастырыңыз, фигуралардың немесе бөлшектердің орнын атаңыз, есте сақтаңыз, ненің жетіспейтінін немесе ненің өзгергенін айтыңыз.

«Лабиринт».

Мақсаты: ойлауды, зейінді, қозғалыстарды үйлестіруді дамыту.

Материал: лабиринт тақтасы

Тапсырма: Допты лабиринт арқылы айналдыру.

«LEGO –шахматы»

Мегатонна LEGO фигураларының көмегімен шахматты ұйымдастыруға болады. Күні бойы айналысатын жұмыс - ең алдымен шахмат алаңын жинап, содан кейін фигуралармен айналысу керек. Әр команданы біріктіретін нәрсе болуы керек. Кішкентай ерлер соншалықты көп болмаса, оларды басқа шағын блоктардан салуға болады. Ережелер классикалық болуы мүмкін немесе сіз өзіңізді ойлап таба аласыз. Көбінесе бұл әдетте болады.

"Кімнің командасы жылдам құрады?" ойыны

Мақсаты: команда дақуруға, бір-біріне көмектесуге үйрету; қызығушылықты, зейін, шапшаңдықты,

қолдың сақмоторикасын дамыту;

Жабдық: жиынтық-лего конструктор "Дупло", үлгі.

Ойынбарысы: балалар екі топқа бөлінеді. Әрбір командаға құрылыс үлгісі беріледі, мысалы, үй; бөлшектерінің бірдей саны бар машина. Бала бір ретте бір бөлшекті ғана бекіте алады. Балалар кезек-кезек үстеліне жүгіріп барып, керекті бөлшекті орналастырады. Конструкцияны жылдам салған команда жеңеді.

«Жұмбақ қапшық» ойыны

Мақсаты: конструкторды саипап сезуге үйрету.

Жабдық: конструктор бөлшектерінің жиынтығы, қапшық.

Ойынбарысы: педагог лего-конструктор бөлшектерімен қапшықты ұстайды. Балалар кезек бойынша бір бөлшекті алып, барлығын табады.

«Бағдаршам» ойыны

Мақсаты: бағдаршам сигналдарының мәнін бекіту; * назар, жадты дамыту;

Жабдық: қызыл, жасыл, сары түсті лего кірпіштер.

Ойын барысы:

1-ші нұсқа: Педагог - "бағдаршам", қалған балалар - "автомобильдер". Педагог қызыл жарықты көрсетеді, "автомобильдер" тоқтайды, сары-дайындалады, жасыл- жүреді.

2-ші нұсқа: Бағдаршам жаяу жүргіншілерді жолдан жасыл жарыққа өткізеді.

3-ші нұсқа: Қызыл жарыққа балалар отырса, сары түске қолдарын жоғары көтереді, жасыл жанғанда бір орында секіреді.

«Бөлшектерді орнына орналастыр» ойыны

Мақсаты: лего-конструктор бөлшектерінің атауларын бекіту.

Жабдық: қораптар, лего-конструктор бөлшектері (клювик, лапка, сопақша, жартылай шеңбер).

Ойын барысы: балаларға қораптар мен конструктор беріледі. Әр балаға екі бөлшектен бөлінеді. Балалар қысқа уақыт ішінде барлық конструкторды жинауы керек. Кім қатесіз жинайды, ол жеңіп алады.

«Карточкаға ұқсас бөлшекті тап» ойыны

Мақсаты:

"Дупло" лего-конструктор бөлшектерінің атауларын бекіту.

Жабдықтар: "Дупло" лего-конструкторының карточкалары, бөлшектері, төлем.

Ойын барысы: балалар кезекпен лего-конструктордың "Дупло" бөлшегінің сызбасы бар карточканы алады, дәл сондай табады және оны ақыға бекітеді. Ойын соңында балалар құрылыстың атауын ойлап табады.

Мектепке дайындық тобында балалар карточкалармен айналысады, күрделі құрылыс салады. Ойын мақсаты - сөйлеу тілін дамыту, ұжымда жұмыс істей білу, жолдастарына көмектесу, ойлау мен есте сақтау қабілеттерін дамыту.

«Атап айт және құрастыр» ойыны

Мақсаты: "Дақта" лево-конструктор

бөлшектерінің атауын бекіту; ұжымда жұмыс істеуге үйрету;

Жабдықтар: "Дақта" лево-конструктор жиынтығы.

Ойынбарысы: Педагог әр балаға кезек бойынша конструктор бөлшегін береді. Бала оны атайды және өзіне қалдырады. Әр бала екі бөлшектен жинағанда, педагог барлық бөліктерден бір құрылыс салып, оған атау береді және ол туралы әңгімелеп айтулары керек.

«Лего-сыйлықтар» ойыны

Мақсаты: ойынға қызығушылықты тудыру және зейіндерін дамыту.

Жабдықтар: ойыналаны, ойыншылардың саны

бойынша лево адамдар, ойын текшесі (бір жағы 1, екіншісі 2, үшіншісі 3, төртіншісі-крест (жүрісті өткіземіз)), лево-сыйлықтар.

Ойын барысы: балалар лево адамдарды теңдей бөліп алады. Оларды ойын алаңына қояды, текшені кезекпен лақтырады және адамды сағат тіліне қарай жылжытады.

Шеңберді толық жүріп өткен бірінші адам жеңіске жетіп, бала сыйлықтаңдайды. Ойын барлық сыйлықтар алынғанша жалғасады.

«Сонғы текшені алма» ойыны

Мақсаты: Балалардың зейіні мен ойлау қабілетін дамыту.

Жабдықтар: лево мұнара.

Ойынбарысы: ойынды мұнарадан кезекпен бір-бірден кірпіштерді алып азайтып отыратын екі бала ойнайды. Кімге соңғы лево кірпіш түседі, сол жеңіледі.

«Есте сақта» ойыны

Мақсаты: есте сақтау қабілетін дамыту.

Жабдықтар: "Дақта" лево-конструктор жиынтығы, барлық ойыншылардың ақысы.

Ойынбарысы: педагог сегіз (артық емес) бөліктен қандай да бір құрылыс салады. Қысқа уақыт ішінде балалар конструкцияны есте ақтайды, содан кейін педагог құрылысты, және балалар жадында дәл солай салуға тырысады. Кім дұрыс орындайды, ол жеңеді және жетекші болады.

«Балық, аң, құс» ойыны

Мақсаты: есте сақтау қабілетін дамыту.

Жабдықтар: лево кірпіш.

Ойынбарысы: педагог лево кірпішін қолында ұстайды.

Балалар шеңбердетұрады. Педагог шеңбер бойымен жүреді, барлық балаларға кезекпен лево кірпіш береді және "балық" дейді. Бала кез-келген балықтың атын айтуға тиіс, содан кейін "құс" немесе "аңның" атын сұрайды. Кім қателеседі немесе қайталайды, ойыннан шығады.

«LEGO – кірпіштерді жина»

Мақсаты: негізгі түстерді білуді бекіту. **Жабдық:** кірпіш LEGO 4 түсті. Төрт бала ойнайды. Тәрбиеш кілемде лево кірпіштерін қазып, қорапты қояды, бөледі, кірпіштерді іқорапқа салу керек. Балалар жинайтын түсті таңдайды. Команда бойынша "Бастады!" балалар кірпіш жинайды. Тезірек жинайтын адам жеңеді.

«Есепте ата»

Мақсаты: грамматикалық құрылымдарды бекітуге ықпал етеді.

Ойынбарысы: - ойынды ойнаймыз, менде бір лево - шырша бар, ал қалай көп болады? Мысалы: бір текшесі көп болады-текшелер. – менде бір шырша бар, сізде қанша шырша бар? – Ай данада қанша шырша бар?(4) – Ай дана Аминаға бір шырша беріңіз. Аминаның қанша шырша болды? – Сенің шыршаның қанша екенін санаңыз?

«Мұнара» дидактикалық ойыны

Мақсаты: көмекші сөздерді бекітеміз (астында, арасында)

Ойынбарысы: үстелде түрлі түсті кірпіштер бар, 1. кірпішті ікірпішк еко йыңыз, мұнараны салыңыз () 2. төменгі жағында қызыл және Сары болды) 2. кірпішті көк кірпіштің қызыл және жасыл кірпіштің арасы болатындай етіп түзетіңіз – Енді біз сенің конструкцияң туралы айтып береміз: үстелде сары кірпіш жатыр, жалғаңыз. – Қызыл астында сары кірпіш жатыр – Қызыл және жасыл арасында көк кірпіш бар

«Мозайка» дидактикалық ойын

Мақсаты: сенсорлық эталондардың дамуына ықпал етеді, атап айтқанда шаманың, форманың және түстің бекітілуі.

Ойынбарысы: лево бөлшектері жасыл, сары. - мұнара, біреуден көп – Жыланды жинай отырып, жылан не істеу керек? (извилистой, түзу, ұзын, қысқа) – Маған мұнара туралы айтып бер, ол қандай? Қандай геометриялық фигуралардан жасалған? – Мұнарада қандай түстер бар? – Қанша кубиктен биік мұнара салынған және төмен?

«Мектеп алды даярлық топ»

Тапсырма:

Мектеп алды даярлық тобында балалар карталармен жақсы жұмыс істейді, күрделі ғимараттарды салады. Ойындардың мақсаты – сөйлеуді дамыту, топпен жұмыс істеу, досына көмектесу, ойлау, есте сақтау қабілетін дамыту.

«Біз жинаймыз және санаймыз»

Мақсаты: 9 шегінде санның есебі мен құрамын бекіту; зейінін, ойлауын дамыту.

Материал: 9 ішіндегі сандардың құрамы, LEGO текшелері.

Тапсырма: Балалар бағанда көрсетілген санды атайды. Текшелерді санап, осы бағанда көрсетілген санның санына сәйкес текшелердің мұнарасын жинаңыз.

«Әріптерді салу»

Мақсаты: әріптердің графикалық бейнесін бекіту; зейінін, көру есте сақтауын, саусақтардың ұсақ моторикасын дамыту.

Материал: LEGO конструкторы, әріп трафареттері.

Тапсырма:

Бала LEGO конструкторының бөлшектерін пайдалана отырып, трафарет бойынша әріпті қайталауы керек. Немесе оларды трафаретке әріп салу үшін пайдаланыңыз.

«Әріпті құрастыр»

Мақсаты: әріптердің графикалық бейнесін бекіту; зейінін, көру есте сақтауын, саусақтардың ұсақ моторикасын дамыту.

Материал: «LEGO әріптері» схемаларының картотекасы.

Тапсырма: Балалар LEGO элементтерінен өткен әріптердің графикалық бейнесін құрастырады

«Сезімтал конструктор»

Мақсаты: осы бөліктерді дұрыс байланыстыра отырып, белгілі бір мимиканы қабылдауға үйрету, эмоциялар және олардың мимикасы туралы бұрын алған білімдерін бекіту.

Материал: LEGO-әртүрлі бет әлпеті бар конструктор.

Тапсырма: Қуанған (қайғылы, қорқып, ашуланған, таң қалған) адамның бейнесін жасау.

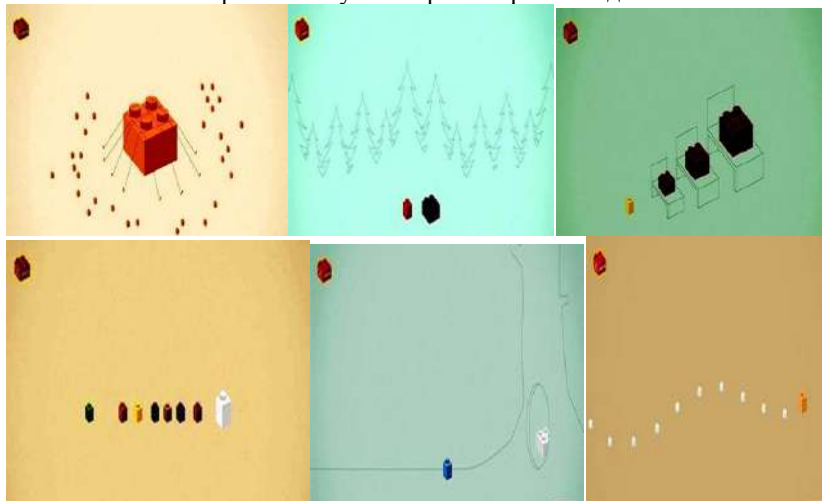

«LEGO жасалған тик-так-ойыны»

Тик-так-топты ойнауды бәрі біледі. Оларды кез келген жерде және кез келген нәрсемен ойнауға болады. Лего нұсқасы балалардың көңілінен шығатыны сөзсіз. Сізге жұқа LEGO сүйектерін пайдаланып LEGO кілемшесінде ойын алаңын белгілеп, екі түсті фишкаларды алып, ойынды бастау керек!

LEGO-конструкторы қолдануға жұмбақтар

Мақсаты: LEGO- конструкторлардың бөлшектері, олардың айналасындағы әлем туралы балалардың идеяларын нақтылау және кеңейту, сөздік қорын толықтыру. Жұмбақтың мазмұнынан тақырыпқа тән белгілерді немесе құбылыстарды қабылдау және ажырату дағдыларын қалыптастыру. Балаларға LEGO - конструктордың қол жетімді нысандарынан алынған сюжетке сәйкес ертегіні табу тапсырмасы ұсынылады.

1. Қызыл телпек

2. Маша мен аю
3. Үш шошқа
4. Белоснежка және жеті гном
5. Алиса ғажайыптар елінде
6. Қоян мен тасбақа

Әдебиеттер тізімі:

1. Рыкова Е. А. LEGO-Лаборатория (LEGO Control Lab). Учебно-методическое пособие. – СПб, 2001, - 59 с.
2. Селезнёва Г.А. Сборник материалов центр развивающих игр Леготека в ГОУ центр образования № 1317 – М., 2007г. - 58с.
3. Селезнёва Г.А. Сборник материалов «Игры» для руководителей Центров развивающих игр (Леготека) – М., 2007.- 44с.
4. Фешина Е.В. Лего конструирование в детском саду: Пособие для педагогов. - М.: Сфера, 2011. – 243 с.
5. Варяхова Т. Примерные конспекты по конструированию с использованием конструктора ЛЕГО // Дошкольное воспитание. - 2009. - № 2. - С. 48- 50.
6. Венгер, Л.А. Воспитание и обучение (дошкольный возраст): учеб. пособие / П. А. Венгер. - М.: Академия, 2009. -230 с.
7. Волкова С.И. Конструирование. – М.: Просвещение, 1989.
8. Давидчук А.Н. Развитие у дошкольников

«ҮЗДІК МУЛЬТИМЕДИАЛЫҚ ӨНІМ»:
«ҮЗДІК ЭЛЕКТРОНДЫ ОҚУЛЫҚ»

БАСТАУЫШ СЫНЫП ПӘНДЕРІН ОҚЫТУДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ОЙЫНДАР ҚҰРАУДЫҢ АВТОРЛЫҚ ПРАКТИКАСЫ

Нахмедова Наргиза Куватовна

Ғ. Мұратбаев атындағы гимназиясы, Байзақ ауданы Жамбыл облысы

АННОТАЦИЯ

Педагогикалық идеяның өзектілігі: Бастауыш сынып пәндерін оқытудағы инновациялық ойындар құраудың түрлері педагогикалық идеяның зерттеу нысаны. Оның бастауыш білімінің дамуы және педагогикалық ғылымға ықпалы мен толықтырулары зерттеу пәні болып табылады.

Педагогикалық идеяның хронологиялық шеңбері. Педагогикалық идеяда бастауыш сынып пәндерін оқытудағы инновациялық ойындар құраудың түрлерін үндестіре отырып, педагогикалық ілімдерін одан әрі жалғастыруы, терең талдап, толықтыруы, шығармашылық еңбектері қамтылды. Бастауыш сынып пәндері сабағында қолданылатын қызықты ойын сабақ түрлері бүгінгі күнге дейінгі маңызды педагогикалық идея жұмысының хронологиялық шеңбері болып табылады.

Педагогикалық идеяның мақсаты: Педагогикалық идеядағы инновациялық жаңалық ретінде бастауыш сынып пәндерін оқытудағы инновациялық ойындар құраудың түрлерінің бағыттары мен басымдықтарын анықтай отырып, оны бастауыш білім беру сабақтастық тұрғысында кешенді талдауды мақсат еттім. Қойылған мақсатқа жетуге төмендегідей міндеттерді жүзеге асыру көзделді.

-Зерттеушілердің тұжырымдамалық ой-пікірлерін жүйелеу.

-Бастауыш сынып пәндерін оқытудағы инновациялық ойындар құраудың түрлерін құраудың маңызын, ерекшеліктерін, өміршеңдігін қарастыру және талдау.

Педагогикалық идеяның теориялық және әдістемелік негізі. Эксперименттік практикалық және теориялық практикалық нәтиже.

Педагогикалық идеяның ғылыми жаңалығы. Педагогикалық идеяның жаңалығы тақырыпты кешенді әрі жүйелі түрде зерттей отырып, отандық зерттеушілердің тұжырымдамалық ой-пікірлері сарапталып, жаңа жүйеге түсірілді. **Нақты идея бойынша жаңалығы:** Бастауыш сынып пәндерін оқытудағы инновациялық ойындар құраудың түрлері автордың жеке практикасы бойынша құрылды. Тед форматта ұсынылды.

Педагогикалық идеяның теориялық және тәжірбиелік маңызы: Тед форматтағы педагогикалық идеяда жасалған негізгі тұжырымдар мен қорытындыларын оқу орындарында, бастауыш сынып пәндерінен арнайы курстар бойынша пайдалануға болады.

КІРІСПЕ

Әр мұғалім кез-келген оқушының жаңа тақырыпты түсіне алмайтын жағдайына тап болады. Мұғалім не істесе де, бәрі нәтижесіз. Сабақта балаларға айтқанның бәрін қалай қарапайым және түсінікті етуге болады? **Мұнда ойын технологиясын оқытуда қолдану баға жетпес көмек бола алады.** Ойын арқылы бала қоршаған әлемді тақырыптық жағынан да, әлеуметтік жағынан да біледі. Ойында ол өзінің қабілеттерін жүзеге асырудың жолдарын табады, жаңа іс-әрекеттерді игереді, сонымен бірге мақсатқа жетудің оңтайлы алгоритмін дамытады, өз қызметін бақылауды және өз дамуының траекториясын құруды үйренеді.

Ойын - апатия мен төмен мотивацияны, оқшаулануды және педагогикалық немқұрайлылықты емдейтін "дәрігер" түрі. Ойын балаға дәстүрлі оқыту жүйесімен "ұйықтайтын" тұлғаның

жақтарын: қиял, символдық ойлау, қарым-қатынасты белсендіру арқылы шығармашылықты ашуға мүмкіндік береді. Сабақтың ойын формасы сабақтарда оқушыларды оқу іс-әрекетіне ынталандыру, ынталандыру құралы ретінде әрекет ететін ойын әдістері мен жағдайларының көмегімен жасалады. Бүгінгі менің сіздерге тед форматта ұсынып отырған педагогикалық идеям бастауыш сынып сабағында қолданылатын қызықты ойын сабақ түрлері жайлы терең нәтижелі практикасын ұсынатын боламын.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

2.1 БАСТАУЫШ СЫНЫП ПӘНДЕРІН ОҚУ МЕН ОҚЫТУДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ БІЛІМНІҢ ҚҰНДЫЛЫҒЫ

Маңыздылығы бойынша алғашқылардың бірі-белгілі бір оқу пәніндегі проекциядағы коммуникативті-ақпараттық технологиялар. Ең алдымен, бұл формада инновациялық қызмет оқу пәндерін информатикамен байланыстырумен байланысты екенін атап өткен жөн. Оқу процесін ақпараттандыру мен цифрландырудың әсері туындайды, бұл оқу процесін ұйымдастырудың осы қасиеттері бүкіл қазіргі қоғамға тән екендігіне нық сенім туғызуы тиіс [1]. Мұнда оқушылардың оқу пәні бойынша ғана емес, информатика бойынша да негізгі білімді игеруге деген ұмтылысын пайдалануға болады. Оқу пәнінің жоспарын игеру, компьютерлік мүмкіндіктерді пайдалану нәтижесінде оқу іс-әрекетінің мақсаттарына қол жеткізу барысында бағдарламалық қамтамасыз етудің әртүрлі түрлеріне қажеттілік туындайды. Бұл үрдіс жоғары мектеп ақпараттық компонентті белсенді игеру жолына түсуге және оқушылардың аудитория үшін тартымды түрде оқу процесін жаңа қамтамасыз етуді ұсынуға дайын екенін көрсетеді. Бүгінгі таңда әрбір оқушының дерлік стационарлық немесе портативті компьютері бар екендігі құпия емес және бұл сабақ шеңберінде өзіндік немесе ситуациялық жұмыстың басқа форматына мүмкіндіктер ашады. Оқу процесін информатика элементтерімен қамтамасыз ету оқу іс-әрекетінің мазмұнын ішінара өзгертеді, аз уақыт ішінде белгілі бір құзыреттерді неғұрлым егжей-тегжейлі игеруге мүмкіндік береді және оқу-тәрбие жұмысын түбегейлі қайта ұйымдастыруға жағдай жасайды. Нәтижесінде оқытудың әдістемелік негізіне ақпараттық технологияларды қолдана отырып оқытудың жаңа бағытын құрайтын элементтер салынады деп айтуға болады [2]. Оқу жоспарларына материалды зерттеу мен түсінудің бай бағдарламасымен сағаттың басқа таралуы кіруі мүмкін. Жұмыс бағдарламасы енді оқу пәнін ақпараттандырусыз және компьютерлік техникамен жұмыс істеу дағдыларын игере алмайды. Инновациялық технологияларды қолданудың мұндай формалары мұғалімнің еңбегіне, өнімділігі мен сапасын арттыруға үлкен дәрежеде тартымдылыққа ие [3].

ЗЕРТТЕУ БӨЛІМІ

3.1 БАСТАУЫШ СЫНЫП ПӘНДЕРІН ОҚЫТУДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ОЙЫНДАР ҚҰРАУДЫҢ ИДЕЯСЫ

Сабақтарда қолданылатын инновациялық технологиялар (мультимедиялық жобалар, жоба әдістері, коммуникативті – бағытталған ойын әдістерін дамыту) күнделікті оқу іс-әрекетіне әртүрлілік қосады, оқушылардың пәнге деген қызығушылығын дамытуға ықпал етеді.

Көрнекті мұғалім Л. В. Занков: "мұғалім баланың ішкі психикалық белсенділігін сақтап, баланың пәнге деген қызығушылығын оятуы керек" дейді. Баланың қызығушылығын қалай оятуға және "тыңдауға" үйретуге болады? Мұғалім рөлдік ойынды басқаратын дирижер рөлін алады. Мұндай оқыту курсы оқушылардың дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді.

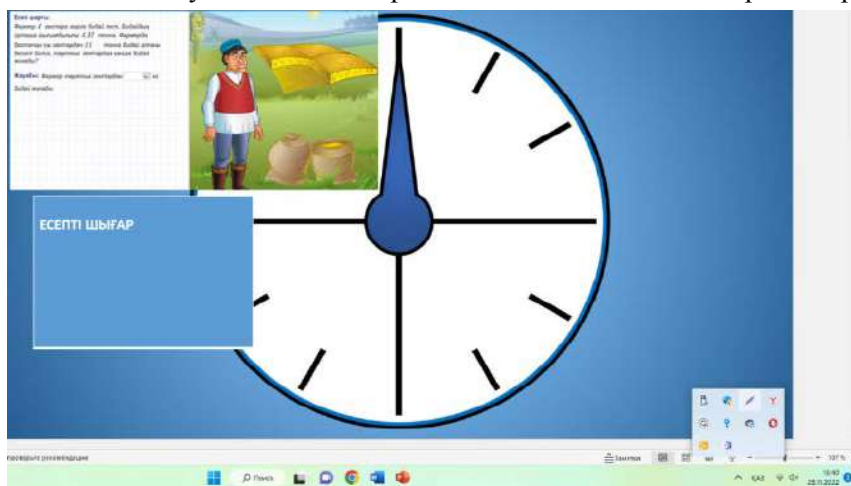
Ойынның әмбебаптығы сияқты ерекшелігі бар: ойын әдістерін қолдануды әртүрлі мақсаттар мен міндеттерге бейімдеуге болады. Ойын әдістері баланың даму процесінде көптеген функцияларды орындайды, оқу процесін жеңілдетеді, жыл сайын өсіп келе жатқан материалды игеруге көмектеседі және қажетті құзіреттіліктерді кедергісіз дамытады.

Мұғалімнің өз мақсаттарына жету үшін қойған міндеттері екі тұрғыдан тұжырымдалуы керек: 1) баланың позициясынан - мақсатқа жету үшін не істеу керек және 2) мұғалімнің позициясынан —

қандай материалды зерттеу керек, балаға қандай тапсырмалар беру керек, оқу процесі қалай құрылуы керек, оның мақсаты қандай болуы керек? қойылған мақсатқа қол жеткізді. Ойын-сауық, ойын элементтері қарым-қатынастың шартты сипатымен байланысты көптеген қиындықтарды жеңуге және жеке тұлғаның қалыптасуына жағымды әсерін күшейтуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, ойын жағдайларының көптігі, ертегі сюжеттері сабақтарда қуаныш, еркіндік және риясыздық атмосферасын құруға арналған. Осылайша, ойын әдісін қолдану оқу процесінде таптырмас көмекші болып табылады. Оқытудың ойын әдісінің ерекшелігі-ойында бәрі бірдей. Бұл кез-келген оқушыға, тіпті жеткілікті білімі жоқ адамға да мүмкін.

Неліктен біз біздің оқыту тәсілдерімізді өзгертуге тиіспіз? Біз бұны қалай істейміз? Содан кейін ғана біз сыныпта не істеуіміз керек?». Осы сұрақтардың білім саласында еңбек ететін әр адамды ойландырады хақ. Қазіргі уақытта білім беру жүйесінде болып жатқан үлкен, оң өзгерістер осы маңызды сауалдарға жауап береді деп ойлаймын. Бұл өзгерістердің оқушылардың білімді өз бетімен игеріп, қалай оқудың керектігін үйренуіне жағдай жасайтыны анық. Нәтижесінде креативті, сыни көзқарасы, пікірі, ойы дамыған, әр нәрсенің тереңіне үңіліп, қыр-сырын жетік танитын, дәлел-уәжі нанымды тұлға қалыптасады. Осы мақсатты жүзеге асыру үшін тәжірибеміздегі қатып қалған жаттандылықтан сонылыққа, жабық сұрақтардан ой сала отырып, ойлантатын ашық сұрақтарға, репродуктивтік әдістерден жоба, модель жасайтын, оқушыларды өз беттерімен жана өнім жасауға бағыттайтын әдістерге бет бұрдық. Білім, білу деңгейінен шығармашылық деңгейге көтерудің тиімді жолдарын қарастыра бастадық. Бұл мұғалімнен, бізден, үлкен ізденісті, шығармашылықты талап етеді. Көзімнің жеткені - оқушыларын сыни ойлатып, шығармашылықпен жұмыс жасатуы үшін, ең алдымен, мұғалімдердің өзі шығармашыл тұлға болуы, сыни ойлауы қажеттігі. Мұғалім жақсы жұмыстанғанда ғана оқушының өз бетінше білімді игеруі, белсенділігі, ой ұшқырлығы мен шығармашылығы артады.

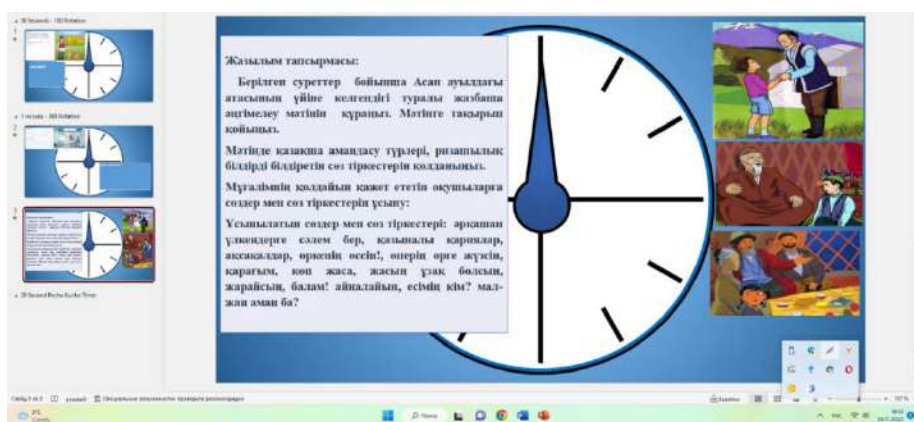
Мен үнемі ізденісте жүретін, үйрене жүріп тәжірибе жинақтаған мұғаліммін. Әр сабақта бір әдісті бірнеше мәрте түрлендіріп қолдану арқылы, ұтымды тәсілдерді сараптай отырып, тың дүние ойлап табу арқылы оқушы сезіміне қозғау салуды, «жан дүниені, он екі мүшені, алпыс екі тамырды түгелдей жайлап, еш уақытта да көзге көрінбейтін сезім қылдары арқылы ақыл иесі – адамды өз ыркына жетелеп алатын қасиетті дүниені» менгертуді көздедім. Осы орайда, мен бастауыш сынып пәнін оқытудағы өз іс-тәжірибеммен бөліскенді жөн көріп отырмын.

Бұл педагогикалық идеяда сіздерге осындай инновациялық ойындар құрып ұсынып отырмын.

Инновациялық ойындардың шаблондарын құрап, бастауыш сыныпшәндерін оқытуда оқушылардың белсенділігін танытып, сабаққа деген ынта-жігерлерін аштым.

Бұл инновациялық ойындарда бөлім бойынша оқушыларға жасырып көрнекі сұрақтар қойылады.

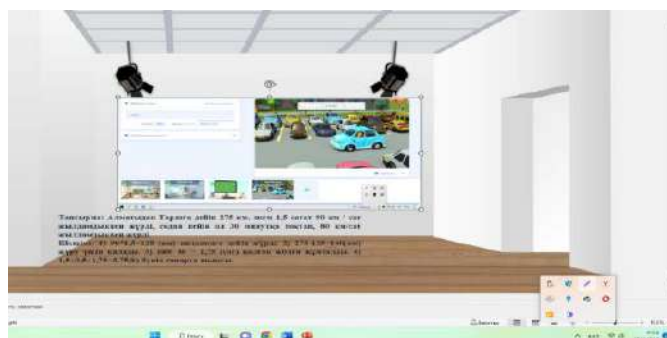
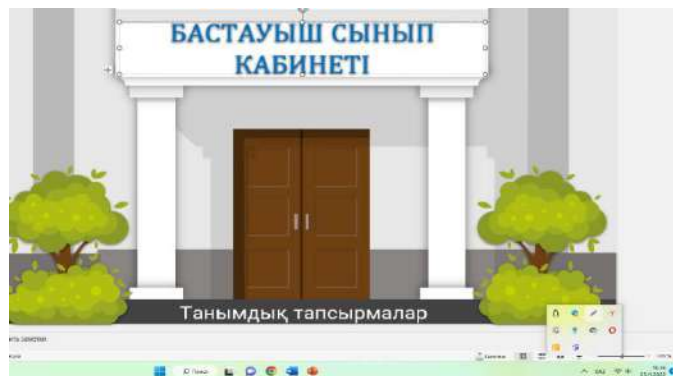
Сағат және минут инновациялық ойындарын бастауыш сынып пәндерін оқытуда кең қолданамын. Минут инновациялық ойының кез-келген пән бойынша да қолдануға болады. Мысалы мен практикалық сабақта жие қолданып нәтижеге жетіп жүрмін. Сағат тілі қозғалғанда оқушы шапшаң түрде сұраққа жауап бере алуы керек.

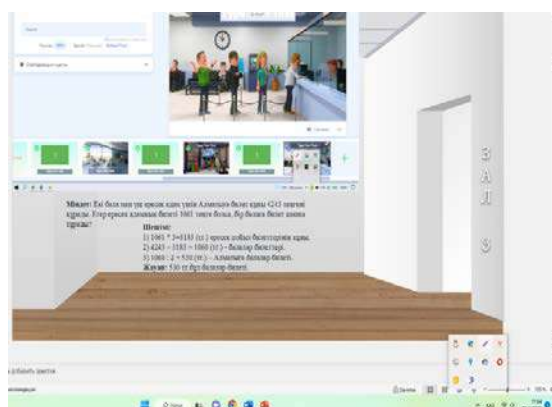
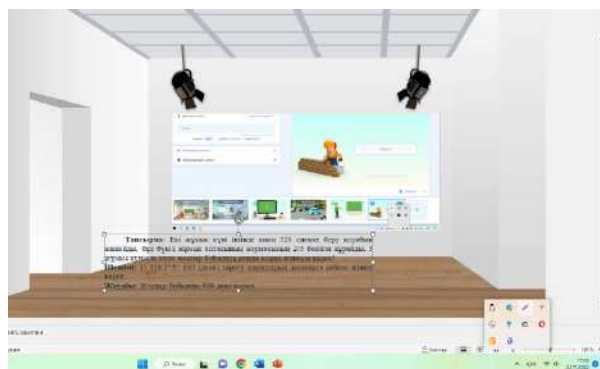
Бастауыш сынып сабағында қолданылатын қызықты ойын сабақ түрлеріне көлік айдау ойынымен толықтырамын. Түрлі қызықты нәтижелі тапсырмаларды жасақтап осындай тед форматта жаңа сабақ түрі арқылы оқушылармен өте қызықты сабақ түрін өткізіп жүрмін.

Бұл автордың жеке құрастырумен жасақталған креативті ойын түрі. Оқушылардың бастауыштағы білімдерін арттыруға қосымша таптырмас тың дүние. Бастауыш сынып оқушыларымды қызықтыру мақсатында түрлі жаңалықтар мен озық өзімнің педагогикалық тәжірибемді дамыту мақсатында бастауыш сынып кабинеті ойын түрін ұсынамын. Кабинетке түрлі сұрақтар жабыстыру арқылы, бастауыш сынып сабақтарын барынша қызықты етіп ұсынуға болады.

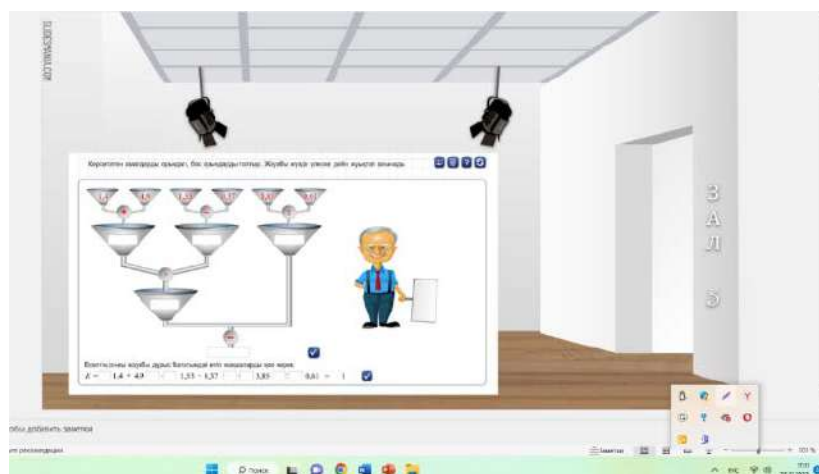

Қорыта келе айтарым, әр мұғалім - өз сабағының режиссеры. Ал әр сабақ – бір әлем. Оқушының асыл сөздің тұнығына мейірін қандыру мұғалім шеберлігіне байланысты. Менің ойымша, әр мұғалім ізденіп, әдіс-тәсілдерді түрлендіріп, мақсатына сай қолдана білсе, халықтың рухани байлығы – әдебиетін жан-жақты игертуге зор мүмкіндік алады.

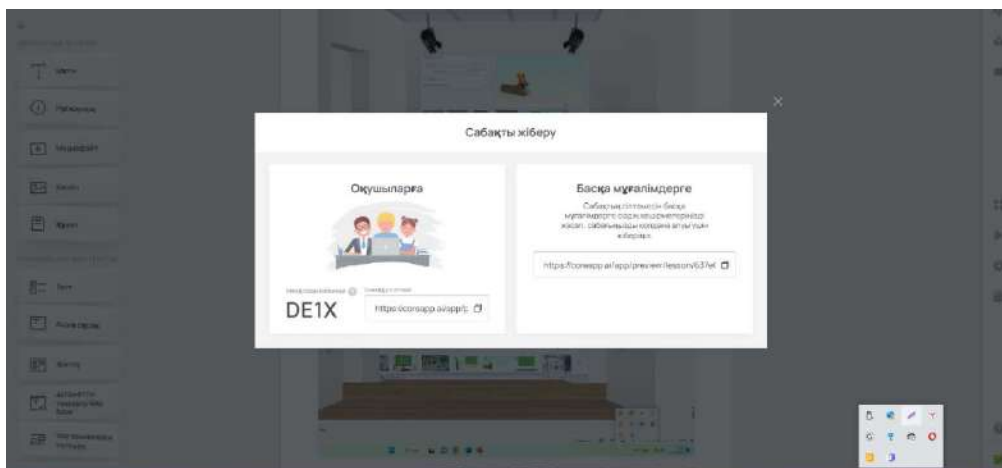
3.2 CORE ПЛАТФОРМАСЫНДА ИДЕЯНЫ ТЕД ФОРМАТТА ТАРҚАТУ ПРАКТИКСЫ

- Карантин және демалыс кезінде қашықтықтан оқытуды ұйымдастырыңыз.
- Сабаққа дайындалу уақытын қысқартыңыз, өзіңізге уақытты босатыңыз.
- Заманауи білім беру форматтарын енгізу.
- Интерактивті онлайн сабақтар, тест тапсырмалары және кез-келген құрылғыға арналған Өзін-өзі тексеру жаттығуларын жасаңыз.
- Заманауи педагогикалық тәсілдерді жүзеге асыру: аралас және жобалық-бағдарланған оқыту нысандары.
- Үй тапсырмаларын, кесінділерді тексеруді автоматтандыру және бақылау жұмыстарын жүргізу.
- Прогрессивті педагогтар мен сарапшылар қауымдастығының әдістемелік қолдауын алыңыз.
-

Бұл танымдық қосымша оқушыларға ұсынған тапсырмалар қорым.

Егер сіз оқушыларыңызда ұшқын жағып, белгісіз нәрсені оң зерттеу арқылы атмосферасына сезінесіз!

Онда сіз міндетті түрде жетістікке жетесіз!

Қорытынды

Мұғалімге өз тәжірибесінің негізінде шешім қабылдау үшін өз іс- тәжірибесін сыни бағалау да қажет. Кез- келген жүріп өткен қадамды жоспарлау оны орындау үшін іс- әрекет жасау , ал сол жасалған іс- әрекетіңе рефлексия жасау маңызды болып табылады. Бұл өз ісіңе есеп беру, өз әрекетінді сыни талдау және бағалау барысында мұқият ойлану үдерісі екенін мен осы жаңартылған бағдарламаны оқу және оқыту барысында түсініп жатырмын.

Білім беру жүйесіндегі әлемдік өзгерістер әсіресе мұғалімдерге өзгерістің қажеттігін дәлелдейді. Себебі мұғалімдер болашақты дайындайды, ал болашақ -қазіргі мектеп оқушылары болып табылады. «Баланды өзін өмір сүріп отырған кезеңге емес, болашаққа қарай тәрбиеле» деген екен мұсылман ғұламалары. Сондықтан бала тәрбиешісі ретінде мұғалімге өзгеріссіз қалу қауіпті деп ойлаймын

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Белова Н. И. Педагогикалық шеберхана білім беру қызметіне қатысушылардың тұлғасын дамыту құралы ретінде: авто реф.дис. — С-П., 2000. 22 б.
2. Галицкий е. о. Жүректен жүрекке / Е. О. Галицкий. С-ТБ.: Паритет, 2003.
3. Педагогикалық энциклопедиялық сөздік. -М., 2002

ТРИГОНОМЕТРИЯ БАССЕЙНІ

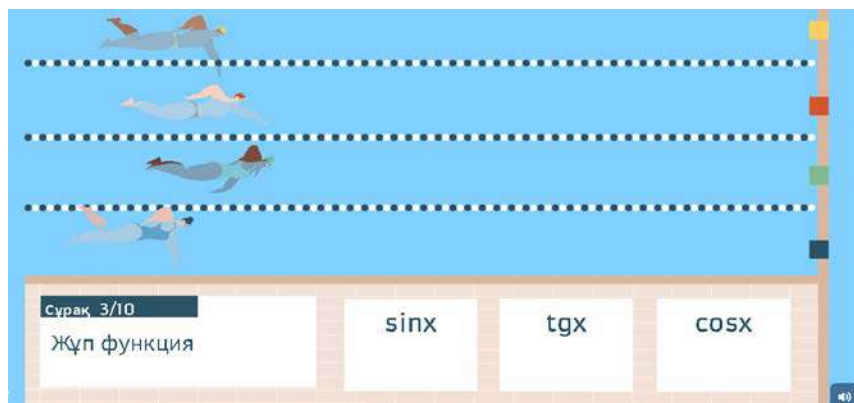
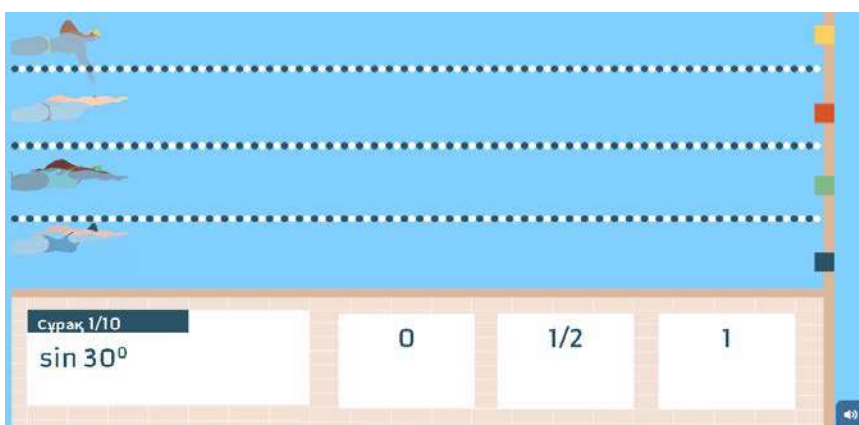
Итемген Мөлдір Ерманқызы
Көктал орта мектебі, Байзақ ауданы Жамбыл облысы

Елбасымыздың білім саласына қойған талабы ерекше. Біз ұстаздар, осы тәрбиелеп отырған жас келер ұрпақты дүниенің кез- келген жерінде білімін жалғастыруға, қызмет атқаруға қабілетті, ғылым мен техниканың кез-келген саласын меңгеретіндей дарынды қабілетті ұрпақ тәрбиелеуіміз тиіс. Осы мақсатта білімді жүйелі түрде, оқушыларға нақты беру үшін- біз заманауи сабақ арқылы беруіміз керек. Ал заманауи сабақ дегеніміз не?

Оқушының жеке тұлғасын, рухани әлемін ынтасы мен қабілетін дамыту. Заманауи сабақ - инновациялық технологияны қолдану болып табылады. Инновациялық оқыту дегеніміз- оқушының мүмкіндігі мен қабілетін ашу,оның іс-әрекетіне ой салу, яғни шығармашылық тұрғыдан ойлауға үйрету.

Оқушылардың математика сабағында қызығушылығын арттыру мақсатында сабақта тиімді әдіс-тәсілдерді, онлайн платформаларды қолданамын. Әсіресе, балаларға сабақтағы тапсырмаларды ойын түрінде орындаған ұнайды. Өз сабақтарымда жиі қолданатын онлайн платформалар: Plickers, Flippity, Learning.App, Kahoot, Quizziz, Gimkit, ScanMe, Blooket.com, Genially.com және т.б. Аталған платформаларда викториналар, ашық және жабық тест сұрақтарын құруға, әр түрлі ойындар жасауға болады. Осындай ойынның бір түрін сіздерге ұсынып отырмын. Ойын Genially.com платформасында жасалған. Атауы – “Тригонометрия бассейні”, жалпы 10 сұрақтан құралған. Оқушылар ойын сұрақтарына жауап беру арқылы тригонометриялық функциялар қасиеттерін білу және қолдану мақсатын меңгереді.

Ойынға сілтеме: <https://view.genial.ly/64049a4415f500001a3cf930/interactive-content-trigonometriya-bassejni>

География сабақтарында «геоақпараттық жүйелер технологиясын» қолдану

Жапбасбаева Манат Мейлебаевна

М.Әуезов атындағы тірек мектебі (РО), Т.Рысқұлов ауданы, Жамбыл облысы

I. Андатпа

Орта мектепте географияның оқыту үдерісіне ГАЖ технологияларын енгізу білім алушылардың күнделікті өміріндегі жеке сұранысын қанағаттандырады. Осыған сәйкес, мен география сабақтарының мысалында өз көзқарасымды дәлелдегім келеді.

Бұл жұмыстың негізгі ұғымы: географиялық ақпараттық жүйелер - кеңістіктікте келісілген деректерді жинауды, өңдеуді, көрсетуді және таратуды қамтамасыз ететін арнайы аппараттық және бағдарламалық жүйелер

Тәжірибенің жетекші педагогикалық идеясы:

- география сабағында оқу-танымдық іс-әрекетті ұйымдастыру процесінде ГАЖ технологиясын пайдалана отырып, білім алушылардың өздігінен білім алу дағдыларын қалыптастыру;

- жаңа өзіндік жұмыс жасау кезінде білім алушылардың шығармашылық қабілеттерді қалыптастыру;

- алған білімін түрлендіруге қабілетті белсенді, шығармашылық тұлғаны қалыптастыру

Жұмыстың мақсаты: ГАЖ технологияларын пайдалана отырып, білім алушылардың сабаққа деген қызығушылықтарын арттыру

Аннотация

Внедрение ГИС-технологий в учебный процесс географии в средней школе удовлетворяет индивидуальные потребности обучающихся в повседневной жизни. В соответствии с этим я хочу доказать свою точку зрения на примере уроков географии.

Основное понятие данной работы: географические информационные системы-специальные аппаратные и программные системы, обеспечивающие согласованный в пространстве сбор, обработку, отображение и распространение данных Ведущая педагогическая идея практики: - формирование у обучающихся навыков самообразования с использованием технологии ГИС в процессе организации учебно-познавательной деятельности на уроках географии; - формирование творческих способностей обучающихся при новой самостоятельной работе; - формирование активной, творческой личности, способной преобразовывать полученные знания

Цель работы: повышение интереса обучающихся к занятиям с использованием ГИС технологий

II. География сабақтарында ГАЖ технологияларын қолдану

Қоғамның дамуындағы қазіргі әлеуметтік-мәдени, экономикалық және ақпараттық жағдайдың өзгеруіне сәйкес, қазіргі заманғы оқыту жағдайында география мұғалімдерінің алдында жаңа міндеттер тұр, оларды іске асыру географиялық білім беру жүйесіне енгізілген инновациялардың жетістігіне байланысты болады. Географияны оқытудың тиімділігін арттырудың маңызды шарттарының бірі отандық географиялық білім беруді жанартудың стратегиялық бағыттарына сәйкес жаңа әдістемелер мен әдістемелік жүйелерді әзірлеу болып табылады.

Менің ойымша, мектептерде ГАЖ технологияларын қолдану білім алушылардың назарын аударуға көмектеседі. Оларды оқу үдерісіне қосу мектеп білім алушыларын географиялық ақпаратқа және жалпы ғылым ретінде географияға деген танымдық қызығушылығын барынша арттырады.

Зерттеу жаңалағы: География сабақтарында білім алушылардың танымдық іс-әрекетін дамытуға бағытталған ГАЖ технологиясын қолдану жүйесін құру, білім беру процесіне кеңінен енгізу үшін жағдай жасау.

Жобалық іс-шараларды жүзеге асыру барысында келесі міндеттер шешіледі:

- Білім алушылардың танымдық қабілеттерін дамыту;
- Оқуға деген ынтасының артуы;

- Өзін-өзі тәрбиелеу және өзін-өзі дамыту қабілеттерін арттыру;
- Ақпараттық кеңістікте шарлау және басты нәрсені бөліп көрсету қабілетін дамыту;
- Білім алушыларды рефлексияға үйрету;
- Көпшілік алдында сөйлей білуге тәрбиелеу;
- Сыни дағдыларын дамыту.

Жобалау технологиясы мүмкіндік береді:

1. Географияны оқытуда белсенділікке негізделген әдісті енгізу.
2. Мектеп білім алушыларының ақпараттық құзыреттілігін қалыптастыру.
3. Мектеп білім алушыларының географиялық болжау әдістерін меңгеруі.

Гипотеза: ГАЖ технологиясын сабақта және сабақтан тыс қолдану.

III. Жобаның мақсаттары мен міндеттері

Мақсаты: ГАЖ технологияларын пайдалана отырып, білім алушылардың сабаққа деген қызығушылықтарын арттыру

Міндеттері:

1. Сабақта ГАЖ технологиясын пайдалану арқылы, белсенділіктерні арттыру
2. Білім алушылардың ақпараттық құзыреттілігін қалыптастыру;
3. Географиялық болжау әдістерін меңгеру;
4. Географияны оқудағы оқу ынтасы мен үлгерімін арттыру;
5. Қолдану бойынша нұсқауларды әзірлеу.

IV. Жобаның негізгі мазмұны

Зерттеу нысаны: жалпы білім беретін мектеп жағдайында ГАЖ технологиясын қолданудың педагогикалық тәжірибесі.

Зерттеу пәні: география сабақтарындағы ГАЖ технологиялар және сыныптан тыс жұмыстар.

Тәжірибенің әдіснамалық негізі: ГАЖ технологиялары білім алушыларды географиялық карталармен жұмыс істеудің әртүрлі дағдыларымен қаруландырады, дәстүрлі мектептен цифрлық мектепке көшуге ықпал етеді, онда білім беру нәтижесі цифрлық технологияларды тиімді қолдану арқылы қол жеткізіледі.

Оқу процесіне жобалық іс-әрекеттер технологиясын енгізу мынадай принциптерге негізделеді:

- еріктілік;
- балалардың жасына байланысты психологиялық және шығармашылық қабілеттерін ескеру;
- аймақтық ерекшеліктерді ескеру;
- оқу және сабақтан тыс жұмыстарды біріктіру;

V. ГАЖ технологиясын сабақта пайдалану.

Мен бірнеше жылдан бері география сабағында ГАЖ технологиясын қолданамын. Осы уақыт ішінде жұмыс жүйесі дамыды. ГАЖ технологиясын сабақта пайдалануға түрткі болған кей оқу мақсаттары, мысалы 11.2.2.2 - компьютерлік бағдарламаларды қолдана отырып, тақырып бойынша географиялық деректер базасын құру; 10.2.2.1 - Microsoft Excel бағдарламасын қолдана отырып, тақырып бойынша географиялық мәліметтер базасын құру және 2021 жылы Педагогикалық шеберлік орталығының ұйымдастыруымен «Жаратылыстану және география мұғалімдерінің пәндік құзыреттерін дамыту» тақырыбындағы курстан өтуім. Курс барысында бізге осы тақырыпқа байланысты тапсырмалардың берілуі (Қосымша 1). Қазіргі уақытта сабақта ГАЖ технологиясын қолдану тақырыптарға енгізілген (қосымша 2)

6.1. Google «Earth» геоақпараттық жүйесі

Кез-келген аумақтағы табиғи процестерді, құбылыстарды және объектілерді зерттеудің маңызды аспектісі – ғарыштан алынған жер суреттерін пайдалану (ғарыштан алынған суреттер). Ғарыштық суреттердің ең қолжетімді көздерінің бірі **Google «Earth»** геоақпараттық жүйесі болып табылады. Ғарыштан алынған жер суреттері иллюстрациялық материал ретінде, жеке аумақтардың табиғаты мен қоғам ұқсастықтары мен айырмашылықтарын, геоэкологиялық проблемаларды көрсетеді

Google Earth бағдарламасын пайдалануға болатын сабақтағы тапсырма беру мысалдары

№	Тақырыптар	Мысалдар
1	Географиялық номенклатура	Кез –келген географиялық нысанды картадан 2D және 3D форматында көрсетуде
2	Географиялық координаталарды анықтауда	Кез –келген географиялық нысанның координатасын «Метка» белгісін қолданамыз
3	Литосфералық тектоникалық қозғалыстар	Бүйірлік панельдегі «Қабаттар» тарауының «Галерея» терезесін таңдап «Жанартау» немесе «Жер сілкінісі» белгісін пайдаланамыз
4	Ара қашықтықты анықтауда (масштаб)	Кез –келген географиялық нысандардың ара қашықтығын анықтауда «Линейка» белгісін қолданамыз
5	Ауа райы	Кез –келген жердің ауа райын анықтауда бүйірлік панельдегі «Қабаттар» тарауының «Значок» терезесін таңдап «Ауа райы» белгісін пайдаланамыз
6	Климат	Бүйірлік панельдегі «Қабаттар» тарауының «Значок» терезесін таңдап «Бұлттылық» белгісін пайдаланамыз
7	Жер бедері	Жер бедерінің түрлерін анықтауда «Шолу» және «жылжыту» батырмасын пайдаланамыз

6.2. 2 ГИС картографиялық сервисі

2 GIS браузер арқылы ашып, ұйымдардың анықтамалығын қарау үшін немесе бір жерден екінші жерге жету үшін маршрут құрастыруға қолдануға болады. Онлайн нұсқаны қолдану үшін құрылғыға ештеңені қондырудың қажеті жоқ, бірақ ол әрдайым Интернет желісіне қосылып тұруды талап етеді.

2 GIS браузер карталарды басқару өте оңай, өйткені кез-келген нүктеге көшу үшін тышқанды дұрыс бағытта жүргізу керек. Егер сізге кескіннің өлшемін кішірейту немесе үлкейту қажет болса, мұны тышқан дөңгелегі немесе арнайы плюс және минус белгішелері арқылы жасауға болады. Сонымен қатар, интерфейс құралдары картаны аударуға немесе қашықтықты өлшеуге және т.б. көмектеседі

2 GIS браузер кез –келген сматфонда бар және жеке білім алушыға тапсырма беруге болады. (Қосымша 3)

Сонымен қатар экологиялық мәселелер тақырыбына байланысты сабақтарда ArcView бағдарламасымен жасалған карталарды пайдаланамын. Мысалы: Шөлейттену тақырыбында (қосымша 4) және Арал теңізінің экологиясы (қосымша 5)

Қосымшалар

Қосымша 1

1-тапсырма. Негізгі мектептің типтік оқу бағдарламасын (7-9) қолдана отырып, ОМ таңдаңыз және Google Earth бағдарламасының мүмкіндіктерін (географиялық карталар, Литосфера, Гидросфера, Атмосфера) қолдана отырып, тапсырманы жасаңыз.

2-тапсырма. 7.1.1.3 Географиялық ақпарат көздерімен жұмыс істейді: карталар, суреттер, мәтіндер, фотосуреттер, графикалық материалдар ОМ пайдаланып, 2ГИС картографиялық сервисінде бейнеленген Нұр-сұлтан қаласының картасын пайдалана отырып, 7 сыныпқа арналған шағын тапсырмалар құрастырыңыз https://2gis.kz/nur_sultan

Қосымша 2

1 тапсырма: Google Earth (виртуалды глобус) бағдарламасын пайдалана отырып тапсырманы орынданыз

Сания мен Данияр география сабағында Қазақстандағы ең үлкен көлдердің біріне физикалық-географиялық сипаттамасын жасау тапсырмасы берілді. Балалар Балқаш көлін таңдады, өйткені бұл көл олардың тұратын жеріне ең жақын орналасқан. Google Earth бағдарламасын қолданатын

балаларға көлдің қысқаша сипаттамасын жасауға көмектесіңіз. Мәліметтерді кестеге толтырыңыз.

Географиялық орны	
Көлдің батыстан шығысқа, солтүстіктен оңтүстікке созылуы	
Батыс бөлігіндегі тереңдігі, Шығыс бөлігіндегі тереңдігі (м)	
Көлге құятын өзендер	
Жер бедері, абсолюттік биіктігі	

2 тапсырма:

Google Earth бағдарламасының мүмкіндіктерін пайдалана отырып кестедегі нысандардың орналасқан жерін анықтап, картадан көрсету

№	Нысан атауы	Орналасқан жері	Нысан бойынша мәлімет
1	Астана -Бәйтерек монументі		
2	Гиза пирамидалары		
3	Эйфель мұнарасы		
4	Бостандық мұнарасы		
5	Алтын қақпа көпірі		
6	Тәж- Мақал		
7	Мәскеу- Кремль		

Қосымша 3

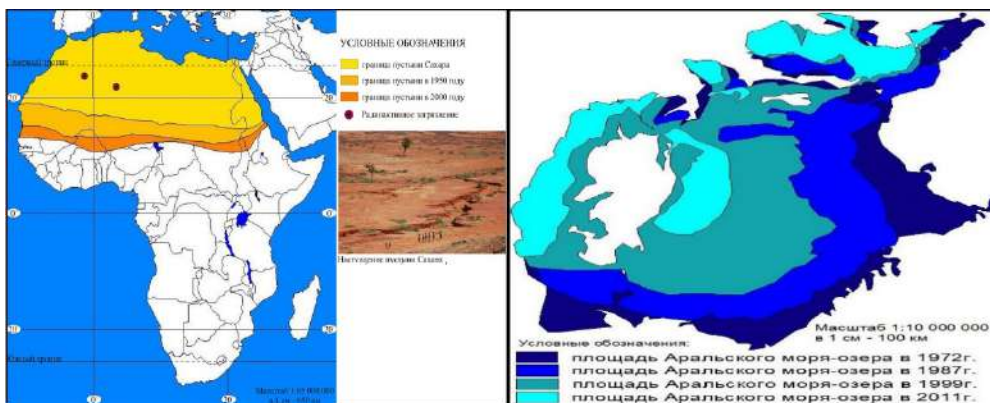
2 GIS бағдарламасын пайдалана отырып маршрут құрындар

Талдықорғандық мектеп оқушылары биылғы жылдың мамыр айында Жетісудың ең көрікті табиғи жерлеріне саяхатқа шығуды жоспарлаған болатын. Оқушылар Шарын шатқалындағы қамалдар алқабына, Көлсай көлдеріне және «Алтын Емел» ұлттық саябағына баруды жоспарлап отыр. Бірақ оқушыларда проблемасы бар, олар маршрутты қалай дұрыс құру керектігін және олардың жалпы сапары қанша күнге созылатынын білмейді. 2 GIS бағдарламасын пайдалана отырып, балаларға саяхат бағытын құруға, маршруттың километражын және жолда болатын күндердің санын анықтауға көмектесіңіз.

Қосымша 4-5

Әдебиеттер тізімі:

1. ҚР «Білім туралы» Заңы, 2007 жыл 27 шілде № 319
2. ҚР ПҚБАК Мұғалімдерге арналған нұсқаулық, екінші (негізгі) деңгей, үшінші басылым, Педагогикалық шеберлік орталығы 2014ж
3. А. Әлімов Интербелсенді әдістемені ЖОО-да қолдану мәселелері (оқу құралы)- Алматы, 2013
4. С.Мирсеитова Оқыту ізденіс ретінде және ізденіс оқыту ретінде –Қарағанды, 2011
5. Ж.Жартынова, В.Ким, т.б. Интерактивті оқыту әдісін қолданып сабақты жоспарлау және басқару- Алматы, 2014
6. К. Бұзаубақова Мұғалімнің инновациялық даярлығын қалыптастыру –Алматы, 2006
7. Қ. Құнапина Мамандығым мұғалім-Алматы, 2013
8. Википедия <https://kk.wikipedia.org/wiki/2GIS>

КЕНЕСАРЫ ҚАСЫМҰЛЫ БАСТАҒАН ҰЛТ-АЗАТТЫҚ ҚОЗҒАЛЫС

Төлеген Бибігүл Мұхидинқызы
Сарыкемер мектеп-гимназиясы, Байзақ ауданы Жамбыл облысы

Сабақтың тақырыбы:

Кенесары Қасымұлы бастаған ұлт-азаттық қозғалыс (1837-1847 жыл)

Зерттеу сұрағы: Кенесары бастаған ұлт-азаттық күрес неліктен жалпыұлттық сипатқа ие болды?

Оқу мақсаты: 7.3.1.5 халықтың отаршылдыққа

қарсы ұлт-азаттық күресінің себеп-салдарын анықтау; 7.3.1.6 ұлт-азаттық көтеріліс басшыларының рөліне баға беру

Бейнефильм

•Топтық жұмыс

«Негізгі идеяны суреттеу» стратегиясы бойынша ойларын схема, тезис, сурет арқылы жинақтап түсіндіреді.

I топ «Тұлғаны таны»

Тапсырма:Төмендегі тапсырманы орындау арқылы Кенесары Қасымұлының портретін жасаңыз

Дескриптор:

-Тұлғаның өмір сүрген ортасын сипаттайды

-Адами қасиеттерін, ерліктерін анықтайды

-Тұлғаға тарихи баға береді

Кенесарының ерлігі мен тарихтағы орнын қалай бағалауға болады?

II топ «Тарсия» әдісі

Тапсырма: Ұлт-азаттық көтерілістің шығуына түрткі болған жағдайларды анықтап, дәлел келтіріңіз

Дескриптор:

- Көтерілістің себептерін анықтайды;
- Көтерілістің мақсатын анықтайды;
- Көтерілістің қозғаушы күштерін атайды
- Көтеріліс ерекшелігін талдайды

III топ «Екі жақты палитра» әдісі

Дескриптор:

- орталықтандырылған басқару жүйесін анықтайды
- хан билігінің қызметіне баға береді

Кенесары хандығының өзіндік ерекшелігі неде?

Қазақ хандығының қалпына келтірілуі қандай өзгерістерге алып келгенін анықта

Видео сұрақ

Тапсырма:

Кенесары өзінің адамдарын 1837 жылы Батыс Сібір генерал- губернаторына жіберіп, оған арнайы жолдаған хатындағы тапап-тілектерін анықтап, нәтижесін талданыздар

Дескриптор:

- жолданған хаттағы талаптарды анықтайды
- генерал губернатордың іс-әрекетін анықтайды
- Ақмола бекінісіндегі негізгі оқиғаларға баға береді

ВЕНН ДИАГРАММАСЫ

Кенесары Қасымұлы көтерілісі	Ұқсастығы	Сырым Датұлы көтерілісі

Дескриптор:

- Кенесары көтерілісінің 2 ерекшелігін анықтайды
- Сырым көтерілісінің 2 ерекшелігін анықтайды
- Ұқсастығын айтады

Кері байланыс

«Plickers» бағдарламасы арқылы тест жұмыстарына жауап беру

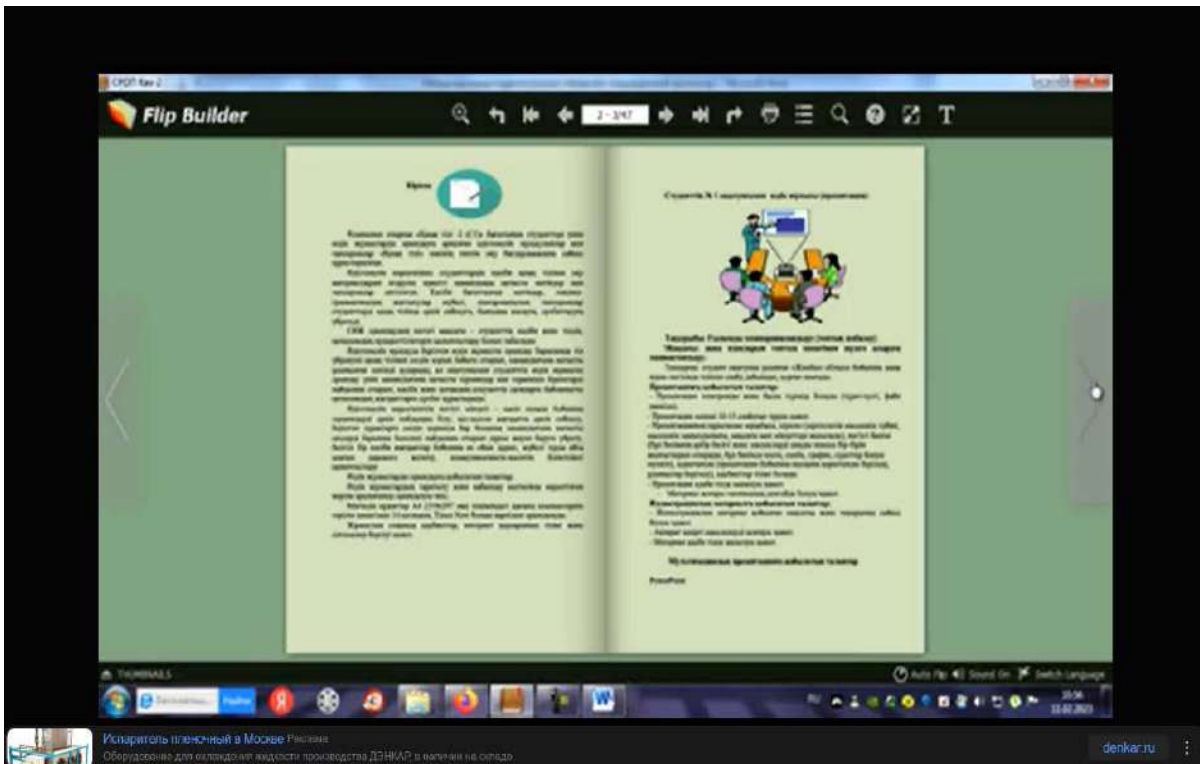
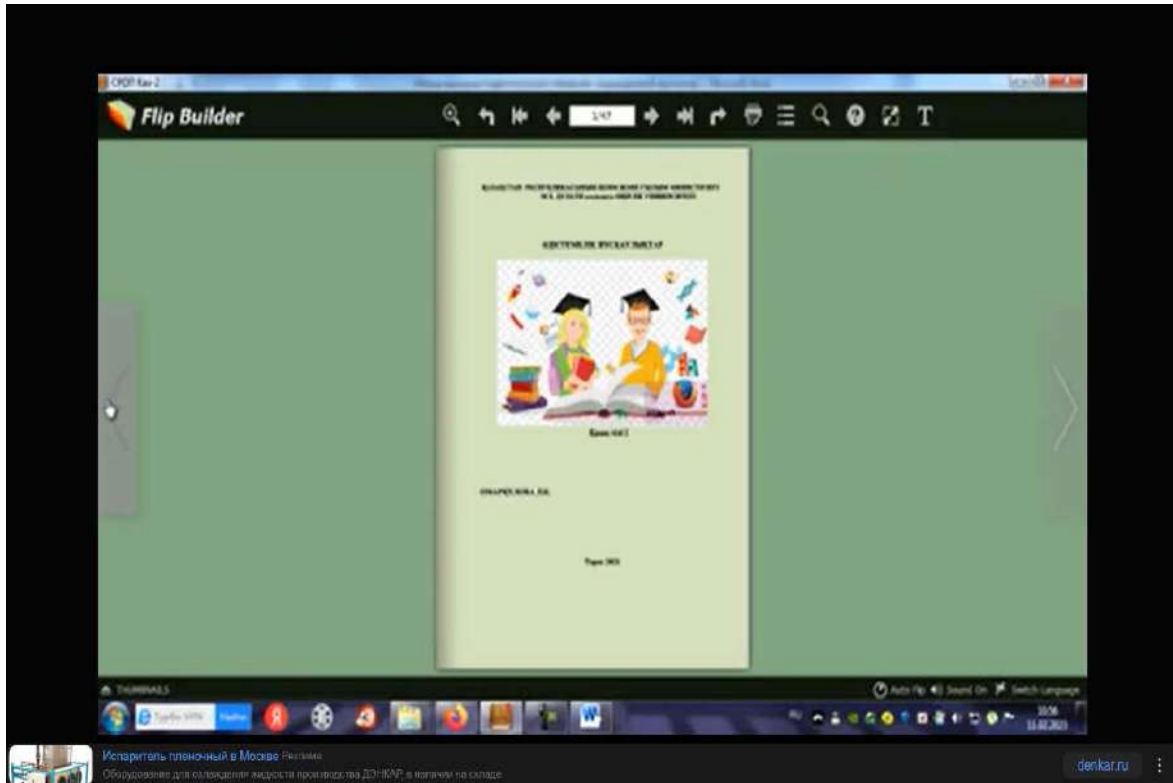
Үй жұмысы

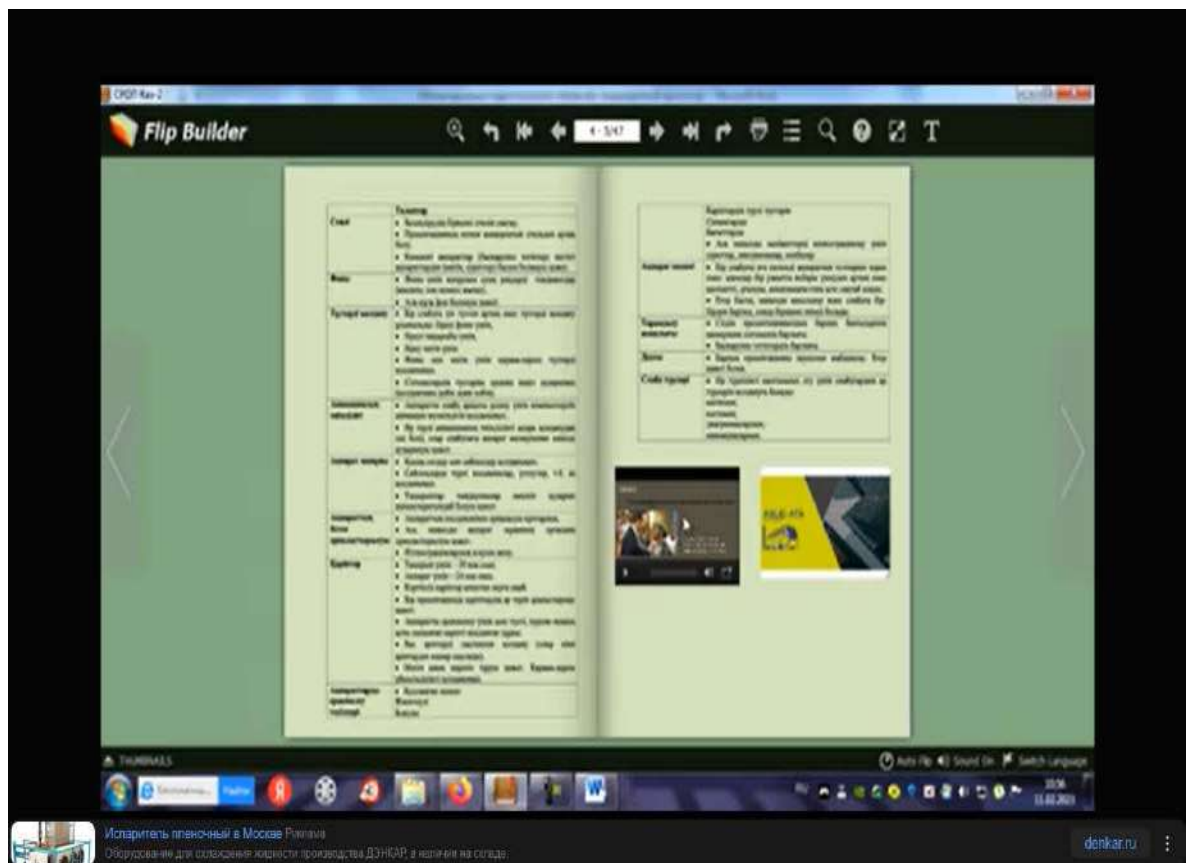
«Ер тұлғалы Кенесары.....» эссе жазу

ҚАЗАҚ ТІЛІ 2 ПӘНІНІҢ СӨЖ ӘДІСТЕМЕЛІК НҮСҚАУЛЫҚ

Омаркулова Лаззат Кенжебековна

М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ.

«ҮЗДІК ШЕБЕР-СЫНЫП»

МАТЕМАТИКА ПӘНІНДЕ ТИІМДІ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРДІ ҚОЛДАНА ОТЫРЫП, ОҚУШЫЛАРДЫҢ МАТЕМАТИКАЛЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Бегимбетова Гулайм Жаркинбековна

Б. Момышұлы атындағы 45 қазақ классикалық гимназиясы, Тараз қ.

Ұзындық өлшем бірліктерін түрлендір.

• $6\text{ м} = 6000\text{ мм}$

Мм 10 см 10 дм 10 м

Ұзындық өлшем бірліктерін түрлендір.

• $8\text{ дм} = 800\text{ мм}$

Мм 10 см 10 дм 10 м

Аудан өлшем бірліктерін түрлендір

Ұзындық өлшем бірліктерін түрлендір.

$4857\text{ мм} = 48\text{ дм } 57\text{ мм}$

Мм 10 см 10 дм 10 м

ТАРИХ ПӘНІНЕН БАҒАЛАУҒА АРНАЛҒАН ТАПСЫРМАЛАРДЫ ӘЗІРЛЕУ ЖӘНЕ САРАПТАУ

Бесбаева Анара Сауытбековна

Сарыкемер мектеп-гимназиясы, Байзақ ауданы Жамбыл облысы

«БАҒАЛАУҒА АРНАЛҒАН ТАПСЫРМАЛАРДЫ ӘЗІРЛЕУ ЖӘНЕ САРАПТАУ»

«Миға шабуыл»

- Бағалау дегеніміз не?
- Бағалаудың қандай түрлері бар?

Қалыптастыру бағалау

Оқуға мен оқуды жетілдіруді көздейді

Құрметті деңгейге жету үшін сабақ үстінде жүргізіледі

Жынытқы бағалау

Есеп беруден тұрады

Қол жеткізген деңгейін көрсетеді

1-топ. Жабық тапсырма • Дескриптор

2-топ. Ашық тапсырма • Дескриптор

3-топ. Сарапшылар • Тапсырмаға сараптама жасайды.

Тапсырмаға сараптама жасау

- Тапсырма оқу мақсатына, бағалау критерийлеріне, көрсетілген білу деңгейлеріне сәйкес келе ме?
- Сұрақтың немесе тапсырманың берілу түсінікті ме (екі жақты теріс пайымдау, қиындау ияны сөздер, күдіктенген синтаксис, жаргон сөздер, диалект сөздер, анық емес сөздер және т.б.)?
- Тапсырманың бөлінуінде түсінік беретіндей тұстары жоқ па (тура, ауыспалы)?
- Тапсырмалардың күрделілік деңгейі жеткілікті ме?
- Суреттер, диаграммалар, сызбалар және т.б. анық па?
- Грамматикалық және орфографиялық қателер жоқ па?
- Балл көрсеткіш/дескрипторлар тапсырмаға сәйкес пе?
- Жауап нұсқаларының ішінде дұрыс жауабы бар ма?
- Жауап нұсқалары логикалық реттілікпен орналасқан ба?

ІС ӘРЕКЕТТЕГІ ЗЕРТТЕУ МЕН САБАҚТЫ ЗЕРТТЕУ (LESSON STUDY)

Аязбекова Гүлмадина Серикбаевна
Көктал орта мектебі, Байзақ ауданы, Жамбыл облысы

ІС-ӘРЕКЕТТЕГІ ЗЕРТТЕУ-КӘСІБІН ӨСУДІҢ КЕПІЛІ
Біле білету-бұл бастама,
Біле білету-бұл дегерлесу,
Әрде әркіме жасау-бұл
жетістік.
Гербер Фосса
АҒЫЛШЫН ТІЛІ ПӘН МҰҒАЛІМІ:
АЯЗБЕКОВА ГҮЛМАДИНА СЕРИКБАЕВНА

Lesson study/зерттеу сабағы
Зерттеу сабағы қарапайым идея болып табылады. Егер оқытуды жақсартқыңыз келсе, сабақ туралы бірлесіп ойласу, жоспарлау және бақылау бойынша басқа мұғалімдермен ынтымақтасудан маңызды не болмақ?
(Lewis, 2002)

Lesson Study-дің бірікшілігі
Lesson Study-дің арнайы үлгісі
Lesson Study-дің үлгісі

Іс-әрекеттегі зерттеу:
• Текст слайда
Кәсіби даму бағдарламасын жүзеге асыру;
Мұғалімдердің тәжірибесі мен қабілеттері;
Тыңдаушыларды тиімді оқыту және оқу;
Мұғалімдердің кәсіби даму үдерісі;

Қорытынды жасау:
• Нәтижені бағамдау және алдағы іс-шараларды жоспарлау
• Өзі сынап көрген әдістің табысты болған/болмағанын білу үшін мұғалім жинақталған деректерін талдап, олардың мән-мағынасын анықтау үшін оларға түсініктеме береді. Өзі меңгерген білімімен басқалармен бөлісу мақсатында мақала жазып, ғылыми-тәжірибелік конференцияда баяндама жасап немесе интернет желісінде жариялау арқылы мұғалімнің зерттеу нәтижелерімен бөлісуі.

ДАРЫНДЫ ОҚУШЫЛАРДЫ ҚАЛАЙ АНЫҚТАЙМЫЗ ЖӘНЕ ОЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖҮРГІЗУ ЖОЛДАРЫ

Аскарбаева Гүлжаркин Куандықовна,
Үсенқұлов Ердос Ерланұлы
Берікқара орта мектебі, Байзақ ауданы Жамбыл облысы

Бұл жұмыста мектеп мұғалімдерінің дарынды оқушыларды анықтау және олармен жұмыс жүргізу жолдары туралы айтылған. Ұсынылып отырған шеберлік сыныбы бүгінгі күнгі өзекті мәселеге арналған, білім беру процесінің сапасын сауатты басқару үшін мұғалімнің педагогикалық шеберлігін жетілдіру жолдары ұсынылған. Шеберлік сынып барысында мұғалімдер дарынды балалармен жұмысты ұйымдастырып өткізу туралы іс-тәжірибелерімен бөліседі. Бұл жұмыста дарынды оқушылармен жұмыстың маңыздылығы мен қажеттілігі қарастырылады.

В данной работе рассматриваются способы выявления одаренных учащихся и работы с ними. Предлагаемый мастер-класс посвящен актуальной на сегодняшний день проблеме, представлены пути повышения педагогического мастерства учителя для грамотного управления качеством образовательного процесса. В ходе мастер-класса педагоги делятся своим опытом организации работы с одаренными детьми. В данной статье рассматривается важность и необходимость работы с одаренными учащимися.

This paper discusses ways to identify gifted students and work with them. The proposed master class is devoted to the current problem, ways to improve the teacher's pedagogical skills for competent management of the quality of the educational process are presented. During the master class, teachers share their experience in organizing work with gifted children. This article discusses the importance and necessity of working with gifted students.

Кілтті сөздер: дарынды оқушылар, проблеманы анықтау, проблеманы шешу, дарындылық, іс-тәжірибемен бөлісу, әдістер, дарындылық моделі

Шеберлік сыныбының мақсаты: Дарынды оқушылармен жұмысты ұйымдастыруда кездесетін өзекті мәселелерді талқылап, олардың шешу жолдарын анықтау.

Табыс критерийлері: мұғалімдер түрлі тапсырмалар орындау барысында дарынды және талантты оқушыларды анықтау жолын табады. Дарынды және талантты оқушылармен жұмыс жасау тиімділігі жайлы мағлұмат алады, оны өз тәжірибелерінде қолданады.

Күтілетін нәтиже: мұғалімдер дарынды оқушылармен жұмысты ұйымдастыруда кездесетін өзекті мәселелерді талқылайды, тәжірибеде олардың шешу жолдарын анықтайды.

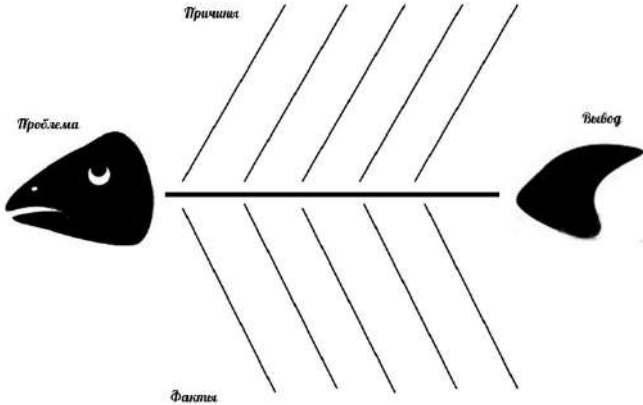
Әдістер: «Миға шабуыл», «Ойлан, жұптас, бөліс», «ПОПС» «Фишбоун», , «Академиялық дау дамай», «Соңғы сөзді мен айтайын» әдістері.

Ұсынылған ресурстар: презентациялар, плакаттар, стикерлер

Шеберлік сынып барысы:

Кезеңдер	Шеберлік сынып өткізуші мұғалімнің әрекеті	Мұғалім әрекеті	Уақыты
Ұйымдастыру кезеңі	Топ құру: Шеңберде тұрған қатысушы өзін таныстырып, қасындағы көршісіне өзінің жағымсыз қасиетін сатып, оның жақсы қасиетін сатып алады.	Мұғалімдер өздерін таныстырады. Геометриялық фигуралар арқылы топқа бөлінеді.	10 минут
I. «Проблеманы айқын-дау» кезеңі	Миға шабуыл. «Ойлан, жұптас, бөліс» әдісі Мұғалімдерге Ф.П. Решетниковтың «Тағы да екілік» суреті ұсынылады. Мына суретке мұқият қараңыздаршы, ондағы отбасы мүшелерінің әрқайсының көңіл-күйі қандай? Мектептен үйіне тағы да «екілік» бағасын арқалап қайтқан оқушының түр-әлпетінен нені аңғаруға болады? Ол өзін қалай сезініп тұр? Сурет неліктен «ТАҒЫ ДА екілік» деп аталады?	Қойылған сұраққа жеке ойланады, жұппен бірге ойланады, топта талқылап, бөліседі. Әр топтан бір мұғалім топтың ойын жеткізеді.	15 минут
II. «Проблема шешу» кезеңі	1-ші проблемалық сұрақ: Әріптестер, қалай ойлайсыздар, бұл баланың өз бағасын жақсартуға деген ынтасы бар ма? Жоқ болса, неге? Оған кім кінәлі, мұғалім бе, оқушы ма? Қалай ойлайсыздар, суреттегі баланың өз бағасын жақсартуға деген ынтасын ояту үшін не істеу керек? Берілген проблеманы шешу жолында қандай қадамдар жасар едіңіз? 2-ші проблемалық сұрақ: Үздік оқитын оқушылардың барлығы дарынды ма? Үлгерімі төмен оқушылар дарынды бола алама? Осы проблемалық сұрақтарға «ПОПС» әдісі бойынша жауап беріңіздер.	Екі топқа бөлініп, сұрақтарға «ПОПС» әдісі бойынша жауап береді.	

	<ul style="list-style-type: none"> • П- (Позиция) көзқарас: Менің ойымша..... • О- (объяснение) түсіндіру. Өйткені..... • П (примеры) мысалдар. Осыған орай мынандай мысалдар келтіремін..... • С (суждение) Түйінді ой..... <p>3. Сұрақ: «Дарынды балалармен жұмыста қандай өзекті мәселелер, проблемаларға кездесіп жүрсіздер, оларды деңгейлік бағдарламаның идеяларын пайдалану арқылы қалай шешуге болады?» Нұсқау: “Fish bone” әдісі бойынша</p> <p>Нұсқау: Мұғалімдер дарынды оқушылармен жұмыстағы проблемаларды, оларды деңгейлік бағдарламаның идеялары арқылы шешу жолдарын ұсынып, қорытынды жазады. Әр топ анықталған өзекті проблемаларды тақтаға іледі. Әр топ өз іс-тәжірибелерінен мысалға келтіре отырып, бір әдістің тиімділігіне ерекше тоқталды. (Мысалы: 1- топ LS тәсілі, 2-топ 7 модуль туралы, 3-топ кәсіби қоғамдастықтың тиімділігі туралы т.с.с)</p>	<p>Анықталған өзекті мәселелер мен проблемалардың шешу жолдарын топпен бірлесе отырып іздейді. Өз іс-тәжірибелерінен мысалға келтіреді.</p> <p>«Екі жұлдыз, бір тілек» арқылы бағалайды</p>	<p>10 минут</p> <p>10 минут</p>
	<p>«Дарынды балалар» слайд көрсетіледі Жансая Абдумаликова Еркеш Хасен Жамбыл Дүйсенов Әсел Абдрахманова</p> <p>Құрметті әріптес! Дарындылық туралы екі түрлі көзқарас қалыптасқан. Сіздің ойыңыз... Қатысушылар 2 топқа бөлінеді. «Академиялық дау дамай» әдісі: 1-топ: Балалардың барлығы да дарынды болады... 2- топ: Дарынды балалар</p>		<p>15 минут</p>

	сирек кездеседі...		
	<p>Сонымен Дарынды бала дегеніміз...</p> <p>Дарынды бала дегеніміз: өз қатарларынан әлде қайда дамыған, ерекше зейіні бар, белгілі бір іс-әрекет бойынша асқан қабілеттілік танытып, жоғары жетістіктерімен дараланатын бала.</p> <p>Дж.Ренцуллидің дарындылық моделі. Ренцулли (1978) дарындылықты адами қасиеттердің үш негізгі тобының өзара әрекеттестігі негізінде нақты анықтады:</p> <ul style="list-style-type: none"> • орта қабілеттіліктен жоғары; • тапсырмаға жоғары деңгейде беріліп орындау; • шығармашылықтың жоғары деңгейі. <p>1 – интеллектуалдық компонент (зейін, ес, және ойлау үрдістерінің деңгейі)</p> <p>2 – креативтік немесе шығармашылық (қиялдың шығармашылық даму деңгейі, ерекшелігі және нәтижелілігі)</p> <p>3 -мотивациялық компонент (танымдық және зерттеу белсенділігі).</p>	<p>Қатысушылар нұсқауға сәйкес әрекет етеді, өз тәжірибесіне қалай қолданатыны туралы нақты бағыттар алуына мүмкіндік алады.</p>	10 Минут
<p>III. «Проблема шешімін қоры-тын-дылау» кезеңі</p>	<p>«Соңғы сөзді мен айтайын» әдісі «Мен өз тәжірибемде дарынды оқушылармен қалай жұмыс жүргіземін?» деген сұраққа әр мұғалім жылдам айтып шығады.</p> <p>Рефлексия «Ашық, жабық чемодан» Жұмысымызды қорытындылай келе бүгінгі жетістіктеріміз бен іс-әрекеттерімізді талдайық. Ол үшін сіздерге екі чемодан ұсынылады. Оның біреуі «ашық» екіншісі «жабық». Сіздер ашық чемоданға өздеріңіз үшін алған және келешекте қолданатын ақпараттарды саласыздар, екіншісіне өздеріңіз үшін алған, бірақ қолданбайтын ақпараттарыңызды саласыздар</p>	<p>Өз тәжірибесі туралы айтады</p> <p>Өзінің алған әсерімен, ойтолғанысымен бөліседі, бір-бірін бағалайды.</p>	15 минут

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Мұғалімге арналған нұсқаулық «Назарбаев Зияткерлік мектебі»ДББҰ, 2012ж.

РАЗВИТИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ ШКОЛЬНИКОВ

Джанпейсова Кундыз Мейрхановна
СШ имени Толе би г.Шу

Мастер-класс
Тема: «Развитие функциональной грамотности школьников»
Учитель русского языка и литературы Джанпейсова Кундыз Мейрхановна

Цель: познакомить участников с опытом работы по развитию функциональной грамотности учащихся
Задачи: продемонстрировать коллегам эффективные методы и приемы по развитию ФГ на уроке ; прокомментировать эффективность применения данных приемов; отработать приемы работы с текстом на практической основе

Ожидаемые результаты: участники мастер-класса получают знания о приемах и стратегиях, используемых на уроках; педагоги смогут использовать приобретенные знания в своей практике.

Притча «Чайная церемония»
Исходя из вывода мудрого учителя, что является самым главным в обучении детей? Чему мы должны учить детей?

Что такое функциональная грамотность?

- Понимание, связанной с выбором, ислание, умение читать, понимание сути, умение читать, понимание сути, умение читать, понимание сути
- Знание о человеке, который будет определять наш образ жизни и нашу социальную роль в обществе
- Способность читать, анализировать, понимать, умение читать, понимание сути, умение читать, понимание сути
- Способность понимать и оценивать ситуацию, способность общаться с человеком, способным к развитию
- Умение читать и общаться

Стратегия «Большой палец»

- Большой палец вверх, если вы уверены в том, что достигли поставленных целей и того, что от них ожидали;
- Большой палец в сторону, если вы чувствуете, что достигли частичного успеха в достижении целей, но необходима еще работа;
- Большой палец вниз, если вы думаете, что никак или мало продвинулись к достижению цели.

Цель: познакомить с опытом работы по развитию функциональной грамотности школьников.

Задачи:

продемонстрировать коллегам эффективные методы и приемы работы по развитию ФГ на уроке
прокомментировать эффективность применения данных приемов
отработать приемы работы с текстом на практической основе

Ожидаемые результаты:

Участники мастер-класса получают знания о разных типах заданий по формированию функциональной грамотности школьников на уроках гуманитарного цикла и смогут использовать приобретенные знания в своей практике.

Ход мастер-класса

Добрый день, уважаемые коллеги! Тема моего мастер-класса «Развитие функциональной грамотности школьников»
(Слайд 1)

Начать нашу совместную работу мне хочется с притчи, которая известна с давних пор, но не потеряла актуальности и в наше время.

Называется она «Чайная церемония». (Слайд 4)

«Сегодня изучите обряд чайной церемонии», - сказал учитель и дал своим ученикам свиток, в котором были описаны тонкости чайной церемонии.

Ученики погрузились в чтение, а учитель ушел в парк и сидел там весь день.

Ученики успели обсудить и выучить все, что было записано на свитке.

Наконец, учитель вернулся и спросил учеников о том, что они узнали.

- «Белый журавль моет голову» - это значит, прополощи чайник кипятком, - с гордостью сказал первый ученик.

- «Бодхисаттва входит во дворец, - это значит, положи чай в чайник,» - добавил второй.

- «Струя греет чайник, - это значит, кипящей водой залей чайник,» - подхватил третий.

Так ученики один за другим рассказали учителю все подробности чайной церемонии. Только последний ученик ничего не сказал.

Он взял чайник, заварил в нем чай по всем правилам чайной церемонии и напоил учителя чаем.

- Твой рассказ был лучшим, - похвалил учитель последнего ученика. - Ты порадовал меня вкусным чаем, и тем, что постиг важное правило:

«Говори не о том, что прочел, а о том, что понял».

- Учитель, но этот ученик вообще ничего не говорил, - заметил кто-то.
- Практические дела всегда говорят громче, чем слова, - ответил учитель.

Какие методические приёмы мы можем отметить в деятельности учителя?(самостоятельная работа по приобретению знаний, «обучение в сотрудничестве», значимость практических знаний.) Исходя из вывода мудрого учителя, что является самым главным в обучении детей? Чему мы должны учить детей?(*умение применять знания в жизни, это самое главное, чему мы должны учить детей*).

Притча «Чайная церемония» - о знаниях и применении их на деле. Скажите ,пожалуйста, говоря современным языком, как называется умения применять знания в жизни? (*«функциональная грамотность школьников»*.)

Что такое функциональная грамотность?(Слайд 5)

В рамках обновления содержания образования в школах Казахстана развитие функциональной грамотности учащихся определяется как одна из важнейших целей, в результате которой у выпускника школы должны быть сформированы определенные компетенции, позволяющие ему жить в условиях быстро меняющейся действительности.

На сегодня универсальным инструментом сравнительной оценки эффективности школьного образования признано рассматривать исследования PISA. Значительное место в ней занимает сегодня изучение уровня **читательской грамотности (Слайд 6)**

Что означает Грамотность чтения? (Слайд 7)

Постановка педагогической проблемы

Читательская грамотность - основа основ любого вида функциональной грамотности. Формирование функциональной грамотности - это непростой процесс, который требует от учителя использования современных форм и методов обучения. Применяя эти формы и методы, мы сможем воспитать инициативную, самостоятельно, творчески мыслящую личность. В ходе сегодняшнего мастер-класса я попробую показать несколько приемов работы , которые способствуют формированию именно функциональной грамотности.

Работа с текстом представляет **трехступенчатый процесс**. На каждом этапе можно использовать различные приемы (Слайд 6). Технология универсальна, может применяться на уроках любого цикла.

Она направлена на формирование всех универсальных учебных действий: познавательных, коммуникативных, регулятивных, личностных.

Этап предтекстовой деятельности

Цель – развитие антиципации (умение предполагать, прогнозировать содержание текста). **Задача** – выработать мотивацию к прочтению текста. **Задача** – выработать мотивацию к прочтению текста.

Этап- текстовой деятельности

Цель – понимание текста и создание его читательской интерпретации, обобщение части прочитанного текста, постановка вопросов обобщающего характера, высказывание предположений по дальнейшему развитию сюжета и роли героев в композиции текста и тд). **Главная задача** – обеспечить полноценное восприятие текста. Основные стратегии на этапе текстовой деятельности – диалог с автором, комментированное чтение.

Этап посттекстовой деятельности

Цель – корректировка читательской интерпретации в соответствии с авторским смыслом. **Главная задача** – обеспечить углубленное восприятие и понимание текста, ставить вопрос к тексту в целом, далее следует беседа, результатом которой должно стать понимание авторского смысла. Повторное обращение к заглавию, к иллюстрациям, выполнение творческих заданий.

На каждом этапе можно использовать различные приемы для реализации этих целей (Слайд 8).

Думаю, многим из вас известны вышеназванные приемы. Но остановлюсь на одной наиболее интересной, эффективной стратегии «**Чтение с остановками**», (Слайд 9) который по результатам исследования Международной ассоциации чтения, был признан учителями многих стран одной из самых эффективных в работе со слабочитающими детьми. Основная цель данной стратегии - управление процессом осмысления текста во время его чтения. Суть заключается в чтении отрывка текста и ответов на вопросы к нему до перехода к чтению следующего отрывка. Вопросы должны быть направлены на контроль общего понимания прочитанного отрывка и прогнозирование содержания последующего. При чтении следующего отрывка читатель подтверждает или отклоняет свою гипотезу, сравнивая ее с содержанием текста.

Давайте поработаем над притчей «Младший принц» (Слайд 10), используя данный прием.

Вопросы к тексту:

По названию предположите, о чем будет притча?

Как вы думаете, почему младший сын расстраивал короля?

Почему королю казалось, что его младший сын не любит свою Родину?

Как вы думаете, если человек знает в совершенстве иностранные языки, значит ли это, что он не любит свою Родину?

Какой язык вы хотели бы выучить и почему?

Какие события могут произойти в описанной обстановке? Какую роль сыграет, по-вашему, младший сын в этой ситуации?

Какие ожидания подтвердились?

Какие навыки помогли младшему сыну внедриться в стан врага?

Как вы думаете, чем закончится притча?

Что вы почувствовали прочитав последнюю часть? Какие ощущения возникли у вас?

Как бы вы закончили эту притчу? Что будет с героем после описанных событий?

По вашему мнению, как связана эта притча с темой нашего мастер-класса?

Рефлексия «Большой палец». (Слайд 11)

Большой палец вверх, если вы уверены в том, что достигли поставленных целей и того, что от них ожидалось;

Большой палец в сторону, если вы чувствуете, что достигли частичного успеха в достижении целей, но необходима еще работа;

Большой палец вниз, если вы думаете, что никак или мало продвинулись к достижению цели

Приложение

Младший принц

(Притча)

Было у короля три сына. Старший – был храбрым воином, и умело владел любым оружием. Он мечтал стать полководцем, и король поставил его во главе своего войска. Средний сын хотел прославить королевский род строительством храмов и замков. Отец соглашался с ним и выдавал деньги на строительство. Только младший сын расстраивал короля. Он не воевал, не строил, а целыми днями читал книги. Младший сын короля изучал историю, языки и обычаи разных народов.

— Сын, зачем ты изучаешь нравы и языки чужих народов? Ты должен любить свою Родину, — часто упрекал принца король.

Сын молча выслушивал отца, но продолжал свои занятия.

Вдруг неожиданно-негаданно пришла беда. Соседи короля объединились и объявили войну. Королевское войско терпело поражение за поражением. Наконец настал день последней битвы. В многочисленных храмах все, кто не мог сражаться, молили Господа о спасении.

За день до битвы в шатер полководца вошел младший сын короля.

— Зачем ты приехал сюда, книжник? Уезжай немедленно! Завтра будет битва! – вскричал молодой полководец.

— Да, сын, тебе здесь не место, — поддержал король, который тоже готовился победить или погибнуть в последнем сражении.

Младший сын короля достал бумагу и спокойно сказал:

— Я три дня провел во вражеском лагере. Здесь нарисовано расположение орудий врага и все их планы. Завтра на рассвете основные силы противника обойдут наше войско по узкому оврагу и ударят нам в тыл.

После рассказа младшего сына, король приказал готовиться к битве. Сражение было жестоким, но враги всюду натыкались на ловушки и были разбиты.

— Сын, ты оказался героем. Как ты смог прятаться среди врагов целых три дня? – воскликнул король, обнимая младшего сына после победы.

— Я не прятался, а свободно ходил везде, ведь я знал языки и обычаи этих людей. Поэтому они принимали меня за своего, — ответил принц.

— Разве тебе не было страшно? – удивился его брат.

— Любовь к Родине превышает страха смерти, — спокойно ответил младший сын.

(Из книги «Вечная мудрость сказок»)

ТОҚЫМАЛЫ ЕМЕС ГОБЕЛЕНДІ ЖАСАУ ЖОЛЫ

Дуйсенбекова Гульмира Есеналиевна
Ғ. Мұратбаев атындағы гимназиясы, Байзақ ауданы Жамбыл облысы
https://www.youtube.com/watch?v=E_b-1eYFEU

**БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ БОЙЫНДА МАТЕМАТИКАЛЫҚ
САУАТТЫЛЫҚТЫ ДАМУҒА ҢҚПАЛ ЕТЕТІН ТИІМДІ ӘДІС-ТӘСІЛДЕР**

Имамбекова Айнуp Сериковна
Ғ. Мұратбаев атындағы гимназиясы, Байзақ ауданы

Шебер-сынып тақырыбы:	«Бастауыш сынып оқушыларының бойында математикалық сауаттылықты дамытуға ықпал ететін тиімді әдіс-тәсілдер»		
Мақсаты:	-Бастауыш сынып оқушыларының математикалық сауаттылығын дамыту талаптарын ескере отырып тиімді әдіс-тәсілдерді қарастыру, тапсырмаларды орындаудың тиімді жолдарын анықтау.		
Күтілетін нәтиже:	- Оқушының бойында қалыптасатын математикалық сауаттылық дағдыларын дамытуға ықпал ететін әдіс-тәсілдерді анықтайды; - Математикалық сауаттылықты дамытуға бағытталған тапсырмаларды орындаудың тиімді жолдарын қарастырады.		
Уақыт	Тренердің әрекеті	Қатысушылардың әрекеті	Ресурс
1 минут	Қатысушылармен сәлемдесу. Қатысушылармен қарым-қатынас жасау үшін «Математикалық ширату» жаттығуы. 1. Бір санды ойлаңыз. 2. Оны 2-ге көбейтіңіз. 3. Шыққан санға 8-ді қосыңыз. 4. Оны 2-ге бөліңіз. 5. Шыққан саннан бастапқы ойлаған санды алыңыз.	Сәлемдеседі. «Математикалық ширату» жаттығуын орындайды. Барлық жағдайда 4 саны шығатынын тұжырымдайды.	Слайд №1
1 минут	Тақырыппен таныстыру, қатысушыларды тақырыптың мақсаты және күтілетін нәтижелерімен таныстыру. Шебер сыныптың тақырыбы: «Бастауыш сынып оқушыларының бойында математикалық сауаттылықты дамытуға ықпал ететін тиімді әдіс-тәсілдер» Мақсаты: Бастауыш сынып оқушыларының математикалық сауаттылығын дамыту талаптарын ескере отырып тиімді әдіс-тәсілдерді қарастыру, тапсырмаларды орындаудың тиімді жолдарын анықтау. Күтілетін нәтиже: - Оқушының бойында қалыптасатын математикалық сауаттылық дағдыларын дамытуға ықпал ететін әдіс-тәсілдерді анықтайды; - Математикалық сауаттылықты дамытуға бағытталған тапсырма құрастырады.	Шебер-сыныптың тақырыбымен танысады, мақсаты мен күтілетін нәтижені айқындайды.	Слайд №2,3

5 минут	Талқылау сұрағы: 1. Бастауыш сынып оқушысы ХХІ ғасырда табысты болуы үшін қандай білім мен дағдыларды меңгеруі тиіс? 2. Оқыту процесі барысында бастауыш сынып оқушыларының бойында математикалық сауаттылықты дамытуға ықпал ететін қандай әдіс-тәсілдерді қолдануға болады? 3. Мән-мәтін есептерін шығарудың қандай жеңіл жолдарын білесіздер?	Берілген сұрақтарға жауап береді.	Слайд №4
6 минут	Топтық жұмыс. Тапсырма: Есепті «ДЕАЛ» әдісін қолданып шығарыңыз. D- describe - баяндау, суреттеу- есептің шартын оқу, сызбасын сызу; E- explain - түсіндіру- шартын құру, сұрағын анықтау; A-analyze – талдау- формула, шешу жолдары; L- links - қорыту- шешуін өрнек түрінде жазу. Есеп 1. Саябаққа 63 көшет отырғызылды. Оның 12-сі терек, 9-ы жөке, ал қалғаны – жеміс ағаштары. Саябаққа неше жеміс ағашы отырғызылды? Бұл әдісті қолдану арқылы оқушы нені орындай алды, математикалық сауаттылық дағдылары қалыптасты ма? Есеп шығаруда бұл тәсілдің тиімділігі қандай? Осы сұраққа «ҰТМС-формула» тәсілін қолданып, жауап береді. Ұ – ұстаным <i>Менің ойымыша, бұл ...</i> Т – түсіндіру <i>Өйткені ...</i> М – мысал <i>Мысалы, ...</i> С – салдар <i>Демек, осылайша, ...</i>	Берілген есепті «ДЕАЛ» әдісін қолдану арқылы талдап, топпен шығарады. Топпен ақылдаса отырып, бастауыш сынып оқушыларының бойында математикалық сауаттылықты дамытуға ықпал ететін тиімді әдіс-тәсілдерді ұсынады.	Слайд №5 Ресурстар
5 минут	«Мен ұсынатын лайфхак» Қатысушыларды өз тәжірибеммен таныстырамын. «ФИЛА», «ДЕАЛ», «Кейс-стади», «Кэрролл» диаграммасы әдіс-тәсілдері. Әдіс-тәсілдердің артықшылығы, тиімділігі, оқушы бойында математикалық сауаттылық дағдыларын қалыптастырудағы тиімді тұстары.	Іс-тәжірибемен танысады.	Слайд №6,7 Ресурс
2 минут	«Функционалды сауатты оқушы» моделі әдісі бойынша рефлексия Қағазды бүктеу арқылы оқушы моделін қиып, математикалық сауаттылық дағдыларын оқушы моделіне жазу.	«Функционалды сауатты оқушы» моделі әдісі бойынша рефлексия жасайды.	Слайд №8

« Кейс-стади» тәсілі

Сынып оқушылары 4 оқушыдан тұратын топқа бөлінеді. Топтағы рөлдер:

- баяндаушы (есептің шартын түсіндіреді)
- сұрақ қоюшы (есептің сұрағын анықтайды)
- сарапшы (есептің шығарылу жолын талдайды)
- жол сілтеуші (дұрыс бағыт береді.)

«DEAL» әдісі

D – Describe – баяндау, суреттеу (оқығанды, көргенді сипаттау, сынау, өлшеу).

E – Explain – түсіндіру (құбылыс немесе оқиға бойынша не білетіндерін, түсінгендерін суреттеу).

A – Analyse – талдау (ақпаратты талдау, қорытынды жасау, себептерін атау).

L – Links – байланыс (болжамдар немесе қорытынды жасау, өзінде бар біліммен байланыстыру).

D describe есептің шартын оқу, сызбасын сызу	E explain шартын құру, сұрағын анықтау	A analyse Талдау, формула шешу жолдары	L links қорыту, шешуін өрнек түрінде жазу

«FILA» әдісі

Проблемалық оқытудың негізі ерекшелігі – оқушының білетіні мен білмейтінінің арасында қайшылықтар пайда болады және проблемалары міндетті шешуге дайын тәсіл болмағандықтан, проблемалық ситуация пайда болады, осыған орай оқушының ізденушілік әрекетімен ынтасы күшейе түседі.

Facts Деректер (фактілер)	Ideas Идеялар, гипотезалар	Learning issues Сұрақтар, проблеманы зерттеу	Action plan Әрекет ету, жоспары

«Кэрролл диаграммасы»

Кэрролл диаграммасының мақсаты - визуалды графикте әртүрлі математикалық түсініктерді қалай сұрыптайтынымызды ұйымдастыруға көмектесу. Кэрролл диаграммасы - иә/жоқ жағдайларын пайдаланып нысандарды, сандарды немесе ұғымдарды екі түрлі санат бойынша сұрыптаудың оңай жолы.

	Жұп сандар	Жұп сандар емес
Бір таңбалы сандар	2 4. 6 8	1 3. 5 9 7
Бір таңбалы сандар емес	10 12 14 16 18 20	11 13 15. 17 19

«ББЖМ – білім сапасын сырттай тәуелсіз бағалайды, ол оқушылардың мықты және әлсіз жақтарын анықтай отырып, білім сапасын арттыру мақсатында оқушылардың біліміндегі олқылықтарды жоюды көздейді»

Мониторинг сұрақтары оқу бағдарламалары бойынша әзірленгенін және оқушылардың функционалдық сауаттылығын анықтауға бағытталған.

Мониторинг мектеп базасында өтеді, оқушылардың математикалық, жаратылыстану және оқу сауаттылығы бағаланады.

Білім алушылардың білім жетістіктеріне мониторинг жүргізу

Білім алушылардың білім жетістіктерінің мониторингі Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2021 жылғы 5 мамырдағы № 204 бұйрығымен бекітілген Білім алушылардың білім жетістіктеріне мониторинг жүргізу қағидалары негізінде жүзеге асырылады.

Бастауыш, негізгі орта білім беру ұйымдарында ББЖМ Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты талаптарына сәйкес білім алушылардың білім сапасын бағалау мақсатында жүргізіледі.

Жалпы білім білім беру ұйымдарында ББЖМ өткізу 4 және 9-сынып білім алушыларының функционалдық сауаттылық деңгейін анықтауға, алған білімі мен дағдыларды өмірлік жағдайларда қолдануына бағытталады.

4-сынып бойынша:

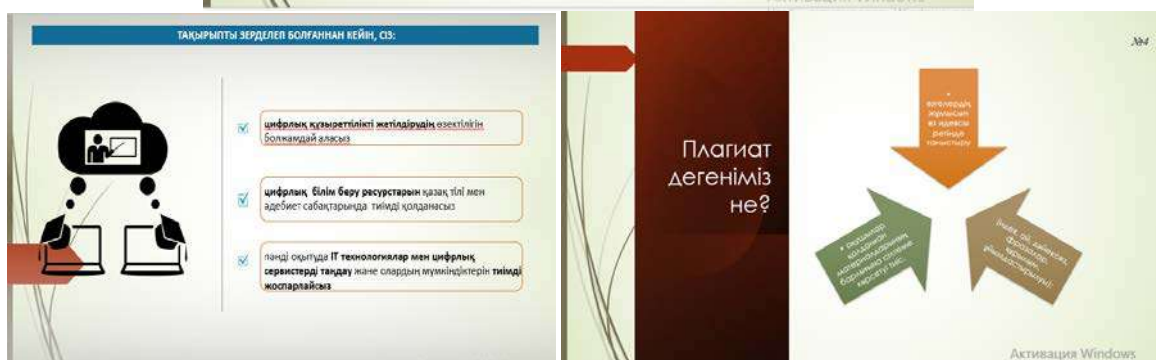
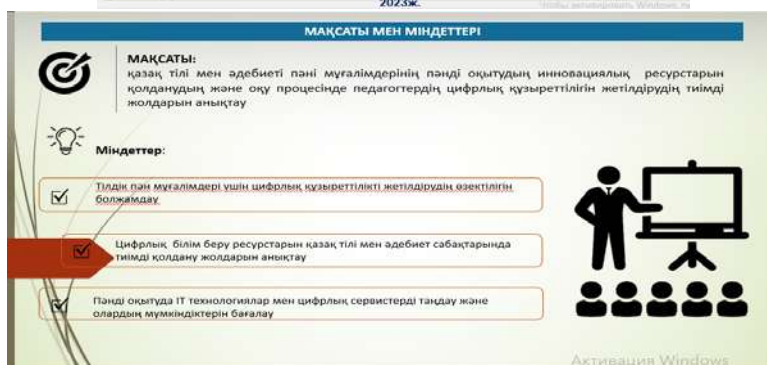
- оқу сауаттылығы (бір дұрыс жауапты таңдаумен 10 тест тапсырмасы: бірінші мәтінге – 4 тапсырма, екінші мәтінге – 6 тапсырма),

- математикалық сауаттылық (бір дұрыс жауапты таңдаумен 12 тест тапсырмасы),

- жаратылыстану-ғылыми сауаттылық (бір дұрыс жауапты таңдаумен 8 тест тапсырмасы) тексеріледі.

ТІЛДІК ПӘНДЕРДІ ОҚЫТУДА МҰҒАЛІМНІҢ ЦИФРЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ЖЕТІЛДІРУДІҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ

Карымбаева Сағадат Мейрамбаевна
№54 ОМ, Тараз қ.

ТРИЗ ТЕХНОЛОГИЯ, МЕТОД МОРФОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Майсупова Карлыгаш Ербосыновна

Гимназия имени Г. Муратбаева, Байзакский район Жамбылская область

Тема: ТРИЗ технология, метод морфологический анализ.

(Теория Решения Изобретательских Задач (ТРИЗ))

Морфологический анализ (морфологический ящик) – метод систематизации перебора вариантов всех теоретически возможных решений, основанный на анализе структуры объекта.

Метод создан в 30-е гг. XX в. швейцарским астрофизиком Ф. Цвикки. Получил известность с 1942 г. (США).

Применяется при поиске решений в различных областях человеческой деятельности. Применяется при исследовании проблемных ситуаций и выборе направлений решений.

Цель мастер-класса: познакомить присутствующих с аспектами и приемами ТРИЗ –педагогике, способствующими формированию творческого мышления у учащихся.

Практическая значимость: ознакомление с приёмами ТРИЗ –педагогике, которые можно использовать на всех уроках в начальной школе, самообразование и самосовершенствование, рефлексия собственного профессионального мастерства участниками мастер-класса.

Задачи мастер-класса:

1. Передача своего опыта путем прямого комментированного показа использования приемов ТРИЗ-педагогике.

2. Отработка методических подходов учителя в рассматриваемой технологии совместно с участниками мастер-класса.

3. Оказание помощи участникам мастер-класса в овладении приемами ТРИЗ-педагогике.

Предполагаемый результат: участники мастер-класса получают информацию о ТРИЗ-технологиях, обсудят возможности их применений в процессе обучения.

Ход мастер класса

Этапы занятия	Содержание занятия	Действия
Приветствие участников	Здравствуйте уважаемые коллеги. Я рада всех вас видеть сегодня.	
Эмоциональный настрой	<p>Отгадайте загадки Углы рисую и квадратики Я на уроке...</p> <p>Прописи, тетради, авторучки скрип, Пишет аккуратно каждый ученик. Правила читаем, учим на зубок. Ну, ребята, что же это за урок?</p> <p>На этом уроке, Мы много читаем, И классом всем дружно, Текст разбираем!</p>	<p>Математики </p> <p>Урок русского языка </p> <p>Ответ: Литература </p>
Деление на группы	Участникам предлагается выбрать стикеры	Делятся на группы На стикерах написаны предметы (математика, русский язык, литература)

<p>Прием «Морфологический ящик»</p> <p>Прием «Элемент – Имя признака-Значение признака»</p>	<p>Оценивание групп с помощью метода «Светофор»</p>	<p>1 группа предмет математика (логическая задача) На уроках математики прием «Морфологический ящик» помогает решать логические задачи. Например: У Маши три куклы: с рыжими, светлыми и чёрными волосами. Маша назвала их: Белянка, Лисичка и Чернушка, но так, что цвет волос и имя не совпадают. Как зовут каждую куклу, если кукла со светлыми волосами – Чернушка?</p> <p>2 группа На уроках русского языка: позволяет</p>																									
		<table border="1"> <thead> <tr> <th rowspan="2">Куклы</th> <th colspan="3">Цвет волос</th> </tr> <tr> <th>Светлые</th> <th>Рыжие</th> <th>Черные</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Белянка</td> <td>-</td> <td>+</td> <td>-</td> </tr> <tr> <td>Чернушка</td> <td>+</td> <td>-</td> <td>-</td> </tr> <tr> <td>Лисичка</td> <td>-</td> <td>-</td> <td>+</td> </tr> </tbody> </table>	Куклы	Цвет волос			Светлые	Рыжие	Черные	Белянка	-	+	-	Чернушка	+	-	-	Лисичка	-	-	+						
Куклы	Цвет волос																										
	Светлые	Рыжие	Черные																								
Белянка	-	+	-																								
Чернушка	+	-	-																								
Лисичка	-	-	+																								
<p>структурировать знания, учит моделированию, а значит формировать мыслительные операции младших школьников: сравнивать, классифицировать, анализировать, выделять существенные признаки</p>																											
<table border="1"> <thead> <tr> <th>Элемент (предмет окружающ его мира, то что мы рассмат риваем, анализи руем)</th> <th>Имя признака (характеристики элемента или вопросы, которые можно задать об элементе)</th> <th>Значение признака (ответы об элементе)</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Имя существительное</td> <td>Падеж</td> <td>И.п, Р.п., Д.п. и т.д.</td> </tr> <tr> <td></td> <td>Число</td> <td>Множ ч., ед. ч</td> </tr> <tr> <td></td> <td>Род</td> <td>Ж.р, с.р., м.р.</td> </tr> <tr> <td></td> <td>Член предложения</td> <td>Подлежащее, дополнение, обстоятельство</td> </tr> <tr> <td>Корень</td> <td>Место нахождения</td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td>Правописание</td> <td>Безуд, глас., парн. согл., непроиз. согл., требуют проверки</td> </tr> <tr> <td></td> <td>Для чего служат</td> <td>Главное значение слова</td> </tr> <tr> <td>Приставка</td> <td>Место нахождения</td> <td>Перед корнем</td> </tr> </tbody> </table>	Элемент (предмет окружающ его мира, то что мы рассмат риваем, анализи руем)	Имя признака (характеристики элемента или вопросы, которые можно задать об элементе)	Значение признака (ответы об элементе)	Имя существительное	Падеж	И.п, Р.п., Д.п. и т.д.		Число	Множ ч., ед. ч		Род	Ж.р, с.р., м.р.		Член предложения	Подлежащее, дополнение, обстоятельство	Корень	Место нахождения			Правописание	Безуд, глас., парн. согл., непроиз. согл., требуют проверки		Для чего служат	Главное значение слова	Приставка	Место нахождения	Перед корнем
Элемент (предмет окружающ его мира, то что мы рассмат риваем, анализи руем)	Имя признака (характеристики элемента или вопросы, которые можно задать об элементе)	Значение признака (ответы об элементе)																									
Имя существительное	Падеж	И.п, Р.п., Д.п. и т.д.																									
	Число	Множ ч., ед. ч																									
	Род	Ж.р, с.р., м.р.																									
	Член предложения	Подлежащее, дополнение, обстоятельство																									
Корень	Место нахождения																										
	Правописание	Безуд, глас., парн. согл., непроиз. согл., требуют проверки																									
	Для чего служат	Главное значение слова																									
Приставка	Место нахождения	Перед корнем																									

		Правописание	Требует запоминания						
		Для чего служат	Для образования новых слов						
<p>Универсальный приём, используется на всех уроках.</p> <p>На уроках литературного чтения помогает составить портрет персонажа.</p>	<p>Згруппа литература</p> <p>В ТРИЗ-педагогике есть методики сочинения маленьких творческих произведений: загадок, творческих задач, фантастических рассказов. Этот приём помог ребятам сочинить экологические сказки. В основе - приём «Морфологический ящик»:</p>	Герои	Злодеи	Цели или желания	Волшебные предметы	Превращения героев	Волшебные места		
		Алёнушка	Баба-Яга	Вернуть домой	Яблоня Кисельная река	В Козлёночка	Страна Лжецов		
		Гулливер	Кошечка Бессмертная	Доставить живую воду	Волшебная палочка	Волшебная палочка	Королевство Кривых Зеркал		
		Айболит	Бармалей	Найти волшебный предмет	Цветик-семицветик	Карлик	Лилипутия		
		Красная Шапочка	Мачеха	Вылечить друга	Скатерть-самобранка	Волшебная палочка, муха, шмеля	Изумрудный город		
		Золушка	Леший	Спасти	огниво		Страна Чудес		
		<p>Имитационная игра со слушателями</p> <p>Приём «Эмпатия».</p>	<p>Представьте себе, что вы герои из сказки. Опишите как вы себя чувствуете в этой роли. Эмпатия это не - «поставь себя на его место», это: «взгляни на вещи его глазами».</p>	<p>Показывают эмоцию, другой угадывает (радость, удивление, презрение, страдание, страх, гнев)</p> <p>Красная шапочка (эмоция при встрече волка)</p>					
				 <p>Эмоция Лисы при встрече Колобка.</p>					

		 <p>Эмоция Козленочка при виде своего изображения.</p>
Рефлексия	Напишите на стикерах пожелания и предложения Распределите по таблице	 <p>Получил удовольствие</p> <p>Узнал что-то новое</p> <p>Ничего не понял</p> <p>Научился</p> <p>Удивился</p> <p>Расстроился</p>

ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҚТАРЫНДА ТАБЫСҚА ЖЕТКІЗЕТІН ТИІМДІ ӘДІС - ТӘСІЛДЕР

Мамешова Айгуль Умирзаховна
Ш.Смаханұлы атындағы №44 орта мектебі, Тараз қ.

Мақсаты: Жаңартылған білім беру жағдайында тиімді әдіс - тәсілдерді пайдаланудың жолдарын көрсету, рефлексивті ойлау, педагогикалық тәжірибе мен дағдыларды жетілдіруге ықпал ете отырып, кәсіби дамуына үлес қосу.

Міндеттері:

1. Топ құра отырып қатысушылардың жеке басқару мәдениетін жетілдіру және коммуникативтік қабілеттерін дамыту;
2. Тұлғаның үйлесімді қалыптасуы мен дамуы үшін қолайлы білім беру кеңістігін құру арқылы тәжірибе алмасу.
3. Искерлік ойындардың мақсатымен, жүргізілу әдістерімен, түрлерімен таныстыру.

Күтілетін нәтиже:

1. Жаңартылған білім беру бағдарламасындағы сабақты тиімді жоспарлау оқушыларды табысқа жеткізу көзі екендігін түсіну;
2. Қызығушылығын арттырумен қатар, олардың білім деңгейінің өсіру, қабілеттерін арттыру
3. Тапсырмаларды бірлесе ұйымшылдықта орындау.

Ресурстар: бейнематериалдар, презентация, А- 4 парақтары, интерактивті тақта, тарапта қағаздар, маркерлер, қалам, бағалау стикерлері, рефлексия парағы.

Қолданылатын әдістер: «Сөздер банкісі», «Сәйкестендіру», «Тізбектелген сөздер» «Винго», «Жалғастыр», «Jeagnis» интерактивті видеосы, «GR» код, платформасы, «Шығу билеті», «Менің сөзім»;

Жоспар:

I Кіріспе.

- Ұйымдастыру кезеңі.
- Таныстыру

II Негізгі бөлім.

- Қиындықтарды анықтау.
- Жаңа білім беру.
- Сұрақтар

III Қорытынды.

I Кіріспе (слайд көрсету)

Бүгінгі таңда білім беру саласы жаңа технологияларды, жаңаша идеяларды қолдануды талап етеді. Оқушылардың білім сапасын арттыру күрделі проблема. Бала жаны жаңалыққа құмар, білмегенін білгісі келіп, белгісіз нәрсені ашуға тырысатын болғандықтан, ұстаздар әр сабағын сапалы түрде ұйымдастырып, әдіс-тәсілдерді тиімді қолдана білуі шарт. Сыныптағы әрбір оқушы ақпаратты әр түрлі қабылдайды. Оқушылардың қабылдау ерекшеліктерін ескере отырып, әр сабақты тиімді стратегиялар мен әдіс-тәсілдерді қолдану қажет.

Бүгінгі сабағымызда сіздерге жаңа бағдарламаға сәйкес тәсілдерді тиімді пайдалана отырып, баланың танымдық белсенділігін арттыратын, шығармашылығын қалыптастыруға ықпал ететін, білімінің тереңдігін, әрі тиянақтылығын арттыратын әдіс – тәсілдерді сабағымызда қолданамыз. Жаңа сабақты түсіндіруде, аудио, бейнемәтіндер болса, қолдану сатысында топтық әдісті қолдану ұтымды болады. Себебі топтар бір – бірлеріне сұрақ қоя алады, бір-бірлерінің жұмыстарын бағалай алады, өз идеяларын ұсынады, соның нәтижесінде біз «оқушының үнін» естиміз.

Шеберлік сабағымыз сіздердің педагогикалық еңбек жолдарыңызға өз көмегін тигізіп, бір-бірлеріңізбен тәжірибе алмасып, шеберліктеріңізді шындайсыздар деген үміттеміз.

Сабақтың барысы:

I. Қызығушылықты ояту. (1мин.) Сәлемдесу, көңіл – күйін бақылау.

Топтарға бөлу. Топтарда жұмыс істеу не үшін қажет деп ойлайсыздар ?

Жауап:

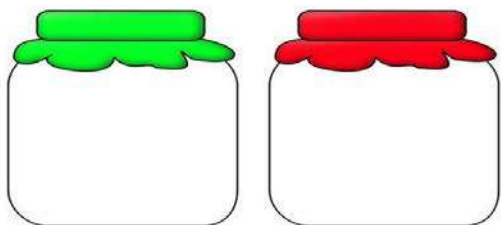

- ✓ белсенді тыңдау ;
- ✓ өз ойларын және пікірлерін ортаға салу және басқалардың идеялары мен пікірлерін білу;
- ✓ көмектесу және көмек сұрау;
- ✓ түсініктеме беру және түсініктеме беруді өтіну ;
- ✓ топтық шешім қабылдау және бір топтамға келу т.б.

“Кіру билеті” әдісі арқылы әр мұғалім бір-бір билет алады. Ол билеттің артында «1,2,3» деген сандар жасырынған, сол жасырынған сан ретіне қарай орындарға үш топқа бөлінеді. Бірден кері байланыс парағына «Сіз бүгін нені білгіңіз келеді?» деген сұраққа жауап жазып, кері байланыс тақтасына жапсырады.

1. «Сөздер банкісі» әдісі. (Тапсырманы мектеп мұғалімдеріне орындату)

Ұйымдастыру: барлық қатысушымен, жұпмен жұмыс.

Мақсаты: білім алушылар негізгі ақпарат пен қосымша ақпаратты ажырату арқылы ой - өрісін кеңейтуге септігін тигізеді.

Қажетті материалдар: қима қағазға жазылған сөздер

Сипаттамасы: қатысушы «Тәуелсіздік» ұғымына сәйкес негізгі ақпаратты бірінші ыдысқа жинақтап салу керек, ал қажетсіз қосымша ақпаратты сөздерді екінші ыдысқа салады да «Тәуелсіздік» ұғымын ашатын бір сөйлем құрастырады.

Негізгі ақпарат	Қосымша ақпарат
Тарих, еркіндік, азат, мемлекет, рәміздер, теңге, ынтымақ, бірлік, жетістіктер, ата – баба.	Ұлы дала, арман, ұлт қауіпсіздігі, бағдарлама, жаһандану, әлем, батыс, ұрпақ, экономика, кесене.

2. «Тізбектелген мақалдар»

Мақсаты: есте сақтау қабілетін жақсарту, тіл байлығын және сабаққа қызығушылықтарын арттыру.

Ұйымдастыру: топпен және жұппен жұмыс

Сипаттамасы: Топқа мақал - мәтелдер жазылған парақшалар беріледі, сол мақал – мәтелдерді адамның дене мүшесінің ретімен орналастыру керек. Әр үйренуші топтық жұмыс жасайды. Мақал-мәтелдерді рет - ретімен тізбектеп, іледі және жалғастырып жазады.

Мысалы: Шақшалы шал бақ шарлар,

Ақ шашты шал ат байлар.

Иілген басты қылыш кеспес.

Саналы адам сағыңды сындырмас,

Көз жетпеген жерге сөз жетеді.

Ақпа құлаққа айтсаң, ағып кетер,

Құйма құлаққа айтсаң, құйып алар.

Бет көрсе, жүз ұялады.

3. «Сәйкестендіру» әдісі

Мақсаты: өткен немесе жаңа оқу материалдарын қызыға оқу үшін пайдаланылады. Сөздерді нақты дұрыс жауаптарымен сәйкестендіреді.

Жұлдызы оңынан туу		Кешқұрым
Жұмған аузын ашпау		Жолы болу
Ит терісін басына қаптау		Жетік білу
Көз байлау		Үндемеу
Қас қарайғанда		Қорку
Саусағынан бал тамған		Ұрысу, балағаттау
Екі көзі шарасынан шығу		Өнерлі
Бес саусақтай білу		Алдау

Ұйымдастыру: топпен және жұппен жұмыс

Сипаттамасы: «Сәйкестендіру» әдісін жүргізу үшін қатысушыларға тұрақты сөз тіркестері беріледі, сол сөздердің мағынасын ашып, анықтама береді.

Бір сөзге сөйлем құрап мағынасын ашады. Түйінді сөздер тақырыпқа байланысты.

4. «Learnis» платформасы арқылы тапсырмалар орындату (5 мин.)

Мақсаты: көру, есте сақтау қабілетін жақсарту, жаңа сабақты терең меңгерту және сабаққа қызығушылықтарын арттыру.

Ұйымдастыру: барлық қатысушымен, топпен және жұппен жұмыс.

Сипаттамасы:

«QR» код арқылы тапсырмалармен таныс болады, тапсырмаларда берілген сұрақтарға дұрыс жауап беру немесе жалғастырып айту. Өз пікірін білдіреді.

Тапсырмаларға мыны сілтеме арқылы кіреміз.

<https://www.Learnis.ru/646757/>

<https://www.Learnis.ru/646733/>

5. «Ән айтайық» ойыны (Сергіту ойыны)

Ұйымдастыру: барлық қатысушымен

Сипаттамасы:

Тақтада жасырылған әндердің жалғастырып караокемен орындау.

6. «Менің ойым» әдісі (2 мин.) «Айналым шеңбері» әдісі арқылы

Мақсаты: сабақта алған білім, білігін бағалау.

Ұйымдастыру: жеке жұмыс.

Сипаттамасы:

Әр оқушыға жеке - жеке тапсырма беремін. Өз ойын суретке түсіріп жазады ма, әлде эссе жазады ма өз қалауында орындайды.

Мысалы:

«Сіз он жылдан кейін өзіңізді қандай боламын деп елестетер едіңіз?»

«Туған жерім - Таразым он жылдан кейін қандай болады деп елестетер едіңіз?»

«Алтын ұя мектебің он жылдан кейін қандай болады деп ойлайсыз?»

7. Сабақты қорытындылау «Шығу билеті» әдісі

Ұйымдастыру: ұжыммен жұмыс.

Мақсаты: Оқушылардың рефлексиялық қабілетін дамыту

Сипаттамасы: топтан бір қатысушы тұрып, сабақтан бүгінгі үйренгендерін қорытындылап айтады. Айтып болған соң «Шығу билеті» арқылы сабаққа рефлексия жасайды. Барлық қатысушы кері байланыс беріп, шығып кетеді.

8. Кері байланыс. (Мұғалімдермен жүргізу)

Ұйымдастыру: ұжыммен жұмыс.

Мақсаты: Тақырыптың түйінді идеяларын ой елегінен өткізуге және рефлексиялық ойлауды дамытуға арналған

Сипаттамасы: Мұғалім оқушылардан тақырыпты түсінгендігін немесе түсінбегендігін қол белгілері арқылы көрсетуді сұрайды. «Мен түсініп отырмын және түсіндіре аламын» дегендер қолдың бас бармағын жоғары бағыттайды. «Мен әлі түсінбей отырмын» дегендер қолдың

бас бармағын жанына қарай жантайғады. «Мен түсінгеніме сенімді емеспін» дегендер қолды бұлғайды.

Осы белгілерге сүйеніп, мұғалім сабақтың қай деңгейде өткенін біле алады.

Қорытынды:

Өткізілген шеберлік сабағының қатысушыларға берер тәлімі мол болды. Сабақтарды өткізу барысында Қазақстан Республикасындағы жаңартылған білім мазмұнын оқыту ауқымында ең жаңа әдістер қолданылды. Жаңартылған білім беру жағдайында сабақты түрлендіре отырып өткізу мақсатында қолданылған инновациялық әдіс – тәсілдер қатысушыларға өте ұнады. Сабақ барысында топтық, жұптық жұмыстар, жеке тапсырмалар орындау, АКТ пайдалану әдістері белсенді жүргізілді. Оның нәтижесі сабақ соңындағы кері байланыс кезінде анық көрінді.

ОҚУШЫЛАРДЫҢ БОЙЫНДА КРЕАТИВТІК ОЙЛАУ ДАҒДЫСЫН ДАМУ ЖОЛДАРЫ

Сатқынова А.Т.
Төле би атындағы орта мектебі

Күні:	Мектеп: Төле би атындағы орта мектеп Мұғалімнің аты-жөні: Сатқынова А.Т.
Тақырыбы	Оқушылардың бойында креативтік ойлау дағдысын дамыту жолдары
Мақсаты	Әріптестер арасында осы тақырып аясында тәжірибе алмасу, оқушылардың сабаққа белсенділігін, креативті ойлауын, білім сапасын көтеруді арттыруда қолданылатын ұтымды, тиімді әдістерді ұсыну, бөлісу және кәсіби дамуына ықпал ету.
Сілтеме	жаңартылған тиімді әдіс-тәсілдер жиынтығы
Күтілетін нәтижесі	ұстаздарға ұсынылған әдіс-тәсілдер сабақта қолдануға тиімді, қолайлы. Тәжірибе алмасу кезінде, креативті ойлауды дамытудың жолдарын анықтайды.
Түйінді идеялары:	Оқушылардың сабаққа белсенділігін арттыру арқылы креативті ойлауын, білім сапасын көтеруге қол жеткізу.
Қолданылатын жабдықтар мен материалдар	кесте, стикер, А4 парақтары, маркер, портрет, интерактивті тақта, СТО суреттер, фигуралар
Әдіс - тәсілдері	Әдіс - тәсілдері: қызығушылықты ояту, мағынаны тану, топтық жұмыс, жеке жұмыс
Тақырыптың өзектілігі:	Қазіргі инновациялық технологиялар – білім сапасын арттырудың кепілі. Технологияларды өз дәрежесінде пайдалану – оқушының шығармашылық қабілеттерін арттырады, қалыптастырады, өз бетімен білім алуға, ойын айта білуге, әрі жеке тұлғаны жан - жақты дамытуға жетелейді. Білім берудің ең негізгі өзекті мәселесі - адамды жан-жақты етіп тұлғаландыру. Бүгінгі таңдағы жаңа нұсқасы, өз бетімен мәселені анықтап, шешім қабылдауға үйрету десе де болады.

<p>Сабақтың басы</p> <p>2 минут</p> <p>3 минут</p>	<p>Шебер сынып барысы</p> <p>1. Ұйымдастыру кезеңі: Психологиялық ахуал</p> <p>«Күн шуағы» жаттығуы</p> <p>Мақсаты: позитивті көңіл-күй орнату.</p> <p>Барысы: әрбір қатысушыға алдынала күннің бейнесі дайындалған. Күннің ішіне және сәулесіне қатысушылар өздерінің жақсы қасиеттерін жазып шығады, оны оқып береді.</p> <p>Қошемет көрсету. Ендеше, осындай жақсы көңіл-күймен шебер-сыныбымды бастауға рұқсат етіңіздер</p> <p>«Пазл» әдісі. Топқа бөлу (ұялы телефон, ноутбук, компьютер).</p> <p>Сурет арқылы болжам жасау.</p> <p>Болжау. Бұл суреттер қандай ой салады? Креативті ойлау деген не?</p>
<p>Ортасы</p> <p>5 минут</p> <p>20 минут</p> <p>5 минут</p>	<p>III. Негізгі бөлім: тәжірибелік кезең</p> <p>«Екі жақты күнделік» әдісі. Қандай да бір мәтін, әңгіме оқыған кезде оқушылар дәптерлерінің ортасынан вертикаль сызық жүргізеді. Мәтінді оқу барысында олар сызықтың бір жағына әсер еткен тұстар мен үзінділерін жазса, екінші жағына пікірін, яғни, нені еске түсіретінін, себеп салдарын жазады. Барлық оқушы тапсырманы орындап болған соң жұпта, топта талқылау ұйымдастырылады.</p> <p>Жұмыс аяқталған кезде мұғалім қорытуға арналған әзірлеп келген сұрақтарын қойып, жауаптар алады.</p> <p>Дескрипторлар:</p> <ul style="list-style-type: none"> -үзінді, пікір, себеп салдарын жазады, талқылайды; сұраққа жауап береді. <p>Қ/Б: «Қол соғу» әдісі</p> <p>«Фишбоун» әдісі</p> <p>Мақсаты: <u>Жаңа мәліметті</u>, идеяларды сұрақ-жауап арқылы жаза отырып, қорытынды ойларын жинақтау.</p> <p>Тиімділігі: Берілген мәлімет бойынша өздері сұрақ қойып, жауабын топтық жұмыста талқылауға, ой қорытуға белгілі бір қорытындыға келуге жетелейді.</p> <p>Дескрипторлар:</p> <ul style="list-style-type: none"> -сұрақ қояды, талқылайды; қорытынды ой айтады. <p>Қ/Б: «Екі жұлдыз, бір тілек» әдісі.</p> <p>Жұппен жұмыс. «Геометриялық фигуралар» стратегиясы.</p> <p>Жұптарға бірнеше геометриялық пішіндер берілді, осы пішіндермен байланыстырып мәтіннің кейіпкерлерінің мінез-құлқына, сипаттама бере отырып қорытынды жасаңдар. Кейіпкерлер мен түрлі фигуралардың сипатына қарай ұқсастығын табыңдар.</p> <p>Дескрипторлар:</p> <ul style="list-style-type: none"> -кейіпкерлердің мінез-құлқына сипаттама бере алады; -сыни пікір айта алады; -кейіпкерлер мен түрлі фигуралардың сипатына қарай ұқсастығын таба алады. <p>Қ/Б: «Бас бармақ» әдісі.</p>

<p>Соңы 5 минут</p>	<p>Рефлексия.</p> <p>Кері байланыс: «3-2-1» стратегиясы</p> <p>Бүгінгі сабақтан алған 3 маңызды ақпарат;</p> <p>Бүгінгі сабақта қиындық тудырған 2 аспектi;</p> <p>Бүгінгі сабақта ұнаған 1 іс-әрекет.</p>
--------------------------------	--

АКТИВНАЯ РАБОТА УЧАЩИХСЯ НА ПРИМЕРЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ГРАФИЧЕСКИХ ОРГАНАЙЗЕРОВ

Садуова Зауреш Сапарбековна
Школа-гимназия Сарыкемер, Байзаксий район Жамбылская область

**Конкурс
«Лучший мастер-класс»**

Активная работа учащихся на примере использования графических органайзеров

Садуова Зауреш Сапарбековна,
учитель русского языка и литературы школы-гимназии Сарыкемер Байзакского района села Сарыкемер

До применения графических органайзеров у обучающихся

Работа с текстом	<ul style="list-style-type: none"> • Затруднения при пересказе, • при составлении вопросов
Интерес к предмету	<ul style="list-style-type: none"> • Низкая мотивация
Качество знаний	<ul style="list-style-type: none"> • Низкая успеваемость

Как совершенствовать современный урок, находить новые подходы в обучении учащихся, позволяющие повышать познавательный интерес к изучаемому предмету и качество знаний учащихся.

Наличие инновационной идеи и ее актуальность в том, что графические представления информации и их роль в учебном процессе очень важна и огромна

Активация W

ПРИМЕНЕНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ КАК СПОСОБ ПОВЫШЕНИЯ МОТИВАЦИИ К ПРЕДМЕТУ

Тусипова Жанылсын Сейдилдаевна
СШ №6, г.Тараз

*То, что я слышу, забываю.
То, что я вижу, помню.
То, что я делаю, понимаю.*

Конфуций

Применение интерактивных методов обучения на уроках русского языка и литературы как способ повышения мотивации обучающихся к предмету

КАКИМ ДОЛЖНО БЫТЬ СОВРЕМЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ?

Главная задача современного образования — не просто дать обучающемуся фундаментальные знания, а обеспечить для него все необходимые условия для дальнейшей социальной адаптации, развить склонность к самообразованию.

Пирамида Громовой

1. О чём книга, произведение? (Одно слово, имя главного героя)
2. Характер книги, героя (Два слова)
3. Место и время действия (Три слова)
4. Главные события в книге, произведении (Четыре слова)
5. Главные герои, какие они (Пять слов)
6. Что вы чувствовали, когда читали начало, середину и конец книги, произведения? (Шесть слов)
7. О чём эта книга, произведение? (Дополните первую строку семью словами)

ПОПС формула

Система ПОПС:

- П** — позиция (я считаю, что...; мне кажется, что... и т.д.);
- О** — обоснование (предположим, что...; считается, что... и т.д.);
- П** — примеры (рассмотрим пример(-ы)...; приведу пример(-ы)...; во-первых...; во-вторых... и т.д.);
- С** — следствие (можно сделать вывод, что...; таким образом...; значит...; итак... и т.д.).

В.Н.Просвиркин
«Будущее не за горами»

Сегодня «идти в ногу со временем» – это значит отставать. Его надо опережать, увидеть себя в будущем. Если увидели – постройте его.

ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТҮЗЕТУ ЖҰМЫСТАРЫ БАРЫСЫНДА АРТ-ТЕРАПИЯ ЭЛЕМЕНТТЕРІН ПАЙДАЛАНУ

Чонтыбаева Сауле Абдиджалилқызы
Алғабас орта мектебі, Т.Рысқұлов ауданы, Жамбыл облысы

АННОТАЦИЯ

Средствами искусства: мелодией, звуком, линией, цветом человек может не только выразить себя, но и больше узнать о других людях. Знак, появившийся на бумаге, рассказывает о человеке, его создавшем. Цвет, характер линии, выбор сюжета, детали, размер и расположение объектов на листе, выбор и использование художественных материалов свидетельствуют о сознаваемых и неосознаваемых чувствах творца. Арт-терапия имеет широкие, большие возможности в работе с детьми, у которых присутствуют различные эмоциональные проблемы, трудности в общении, негативные поведенческие реакции.

АННОТАЦИЯ

Қазіргі уақытта психотерапияның маңызды салаларының бірі - арт-терапия болып саналады. Арт-терапия даму үстіндегі психотерапия әдістердің жаңа түрі болып есептеледі. Алғашқыда арт-терапия түсінігі енгізілген кезде оны тек сырқат ауру немесе демалыс үйіндегі емделушілерге ғана қолданған болса, кейін келе оның қолданыс шеңбері кеңейді. Бұл дегеніміз арт-терапия адамның шығармашылық жағдайын дамытып қана қоймай, адамның бойындағы ресурстарының мүмкіндігін түсініп ашуға да жағдай жасайды деген сөз. Мұнда адамның шығармашылық әрекетіндегі әсемдігі емес, сол кезеңдегі басынан өткен сезімдерді, қобалжуларды бейне арқылы жеткізу болып табылады. Өнер қуаныш әкеледі, бұл ешқандай жағдайға тәуелсіз (өзінен-өзі маңызды), бұл қуаныш біздің санамыздан тыс пайда болады ма, болмаса ол саналы әрекеттің нәтижесі ма ол әлі күнге дейін бізге белгісіз.

Психология ғылымы - адамтану жайындағы пәндердің арасындағы жетекші ғылым. Қазіргі нарықтық қоғамда оқушылар арасындағы ұлғайып кеткен тәртіп бұзушылық пен бұзақылықтың алдын қалай алуға болады деген мың сан сұрақтар, проблемалар туындап отыр. Бұлардың бәріне шешім табу, оқушылардың әр жас деңгейіндегі психикалық даму мүмкіндіктерін анықтау, белгілеу және дер кезінде көмек көрсету мектеп психологының ең негізгі міндеттерінің бірі. [1]

Қарап отырсақ, бәрімізге психологтар жәрдемі ауадай қажет. Мәселен, отбасында, ата-анасы балаға орынсыз жиі-жиі зекіп ұрса берсе, ол бала ешкімнен сүйеніш таба алмаған соң өмірден түңіледі. Өзін ешкімге керексіз санайды. Егер бала қатты күйзеліп, қалаған кезде оған ұстазы да оның ішкі жан дүниесін түсінбей тағы да ұрсатын болса... Мұндай кезде жүйкесі әлсіз бала өзінен-өзі қол жұмсауы да мүмкін. Психолог әр баланың жан дүниесін ұғынуға, оған жәрдем беруге ұмтылады.

Мен психолог-маман ретінде коррекция бағыты бойынша әр тренингтерді, психологиялық сабақтарды шығармашылыққа толы, қызықты өткізу үшін арт-терапияның элементерін пайдаланып отырамын.

Психокоррекциялық жұмыста «коррекция» терминінің кең қолданымға ену XX ғасырдың жетпісінші жылдарынан басталды, тура аудармасы «түзету» деген мағынаны береді. Р.С.Немовтың пікірінше «психокоррекция» ерекшелігі-психикасы сау адамның мінез-құлқын реттеуге әсер ету және оның жетіспейтін тұстарын жетілдіруге психологтың қолданатын психологиялық тәсілдерінің жиынтығы. Психокоррекцияның мақсаты: дамудағы ауытқу мен бұзылысты ескеріп, қиындықтарды жою. [2]

«Арт-терапия» деген термині XX ғасырдың 40 жылдары пайда болды, бірақ әліде оған нақты түсініктеме жоқ. Сондықтан қазір көптеген атауларды кездестіруге болады: арт-терапия, өнер терапиясы, креатив терапиясы, арт-педагогика. [3]

Арт-терапия-ол адам жанын өнер арқылы емдеу. Сурет салып, қол өнерін қолданып, әдеби-көркем шығарма арқылы өз ойыңды, көңіл-күйіңді білдіресің. Сонымен қатар арт-терапия өзінді-өзі түсінуді ғана емес, өзіңе деген сенімділікті, ой-өрісін де арттырады. Арт-терапия барлық бағытында қолданады-педагогикада, бизнесте, қоғам жұмысында. Әрбір адам өзінің көңіл-күйін, өз ойын қимылымен, дыбыспен, сурет салумен, музыкамен жеткізеді. Кейбір адамдар үшін бұл бір ғана мүмкіндік, өзінді-өзі танытуға, дарынын білдіруге болып табылады. Арт-терапияның мақсаты осындай адамдарға көмектесу, өзін басқалар алдында төмендетпеуге, ұялмауға. Арт-терапияны психодиагностикада, психокоррекцияда қолданады. [4]

Қазіргі уақытта психотерапияның маңызды салаларының бірі ол арт-терапия болып саналады. Арт-терапия даму үстіндегі психотерапияның әдістердің жаңа түрі болып есептеледі. Қазақстанда арт-терапия өзінің қалыптасу кезеңінде. Бұл сала Қазақстанда әлі де болса толығымен зерттелмеген деп айтуға толық негіз бар, себебі осы салада елімізде ғылыми жұмысты айтпағанның өзінде бітіру жұмысы да жоқ екендігі дәлел. Сонымен қатар арт-терапия түсінігі біздің елімізде әлі толығымен қалыптаспаған. [5]

Арт-терапиямен айналысуы үлкен профессионалды дайындықты, психотерапия аймағында іргелі білімді талап ететін қиын іс-әрекет болып есептеледі. Қазіргі кезде мұндай мамандар жоқтың қасы. Осыған қарамастан арт-терапияны қолдауға деген қызығушылық өте жоғары.

«Арт-терапия» терминін алғаш рет 1938 жылы қолданысқа енгізген Адриан Хилл болатын. Осы уақыттан бастап кең қолданысқа енгізіле бастады. Арт-терапияның педагогикалық сипатында

тұлғаның, топтың, ұжымның психологиялық саулығы мен эмоциялық аумағын көркем-өнер әрекетінің құралдары арқылы дамытуды көздейді. [2]

Арт-терапияны қандай аумақтарда қолдануға болады:

1. «Мен-тұжырымдамасының» жағымсыздығы, дисгармония жағдайлары, өзін-өзі бағалаудың дұрыс еместігі, өзін-өзі қабылдаудың төмен деңгейі.
2. Эмоциялық дамудағы қиындықтар, импульсивтілік, шамадан тыс мазасыздық, үрей, агрессивтілік.
3. Эмоциялық тұрғыда қабылданбау, жалғыздық, стресстік күйлер, депрессиялар.
4. Адекватты емес мінез-құлық, жақын адамдармен қарым-қатынастың бұзылуы, тұлғааралық жанжалдар, отбасылық жағдайларға көңілдің толмауы, қызғаныш, айналасындағыларға жаугершілікпен қарау.

Арт-терапиялық жаттығулар бейімдеушіліктің бұзылуында, оқу процесіне үлгеруде қиындық туындайтын оқушыларға психологиялық тұрғыда көмектесуде таптырмайтын құрал. [6]

Арт-терапия түрлеріне тоқталу

Қазіргі таңда арт-терапияның түрлі әдістер балалар психотерапиясында және арнайы коррекциялық педагогикада кеңінен қолданылады. Олар - құм-терапия, ертегі-терапия, бетперде-терапия, арома-терапия, драма-терапия, құыршақ-терапия, күлкі-терапия, тамшы-терапия, би-терапия, түрлі-түсті-терапия, саусақ-терапия, гештальт-терапия, сурет-терапия, мандала, ермексаз-терапия т.с.с.

Бұл әдістер туралы қысқаша мәліметтер :

Бетперде-терапия

Мақсаты: Қатысушыларға бетперде-терапия туралы ұғым беру, маңыздылығын ашу. «Мен» бейнесінің өзгеруі және мазасыздануға қарым-қатынастың өзгеруі, өзінің ішкі дүниенді түсінудің алуан түрлі мүмкіндіктерін көрсету.

Қажетті құралдар: жәй ұнамды музыка, гипстен жасалған бетперделер, су, қылқалам, түрлі-түсті қалам, фломастерлер, бояу, гуашь, ермексаз

Барысы: Әрқашанда адамды «Мен кімін?», «Мен қандаймын?» деп сұрақ мазалайды. Бүгінгі жұмысымыздың аты «Автопортрет». Автопортрет жасай отырып, жақсы қасиеттеріңізді бейнеленіз. Бет-жүзіңіз махаббат, қуаныш, түсіністік білдірсін. Өз автопортретті жетілдіріңіз «Иә-бұл мен, бақытты жанмын» деген сөздермен тірілтіңіз. Мінез-құлқы қандай? Нені жақсы көреді? Арманы не?

Рефлексия: Бетперде сізге ұқсай ма? Бүгін өзіңнің ішкі дүниенді түсіндім деп айта аласыз ба?

Тамшы- терапия «Өз үрейіңді бейнеле»

Мақсаты: оқушылардың мінез-құлық стратегиясы мен тактикасын өңдеуін, өзін-өзі реттеуін, өзіне деген сенімділігін арттыруын жүзеге асыру.

Керекті материалдар: баяу музыка, А4 ақ парақ, түрлі-түсті тушь немесе гуашь, қыл қалам, фломастерлер, су, салфеткалар.

Барысы: Осы сабақта сіздермен сурет салудың жана да қызықты әрі қарапайым түрі тамшы-терапия туралы айтқым келеді. Бұл техниканы француз жазушы Виктор Гюго ойлап тапқан. Ол тек жазушы емес, суретші және өнер туындыларының коллекционері еді. Ал бұл сурет салу техникасын ойламаған жерден ашты. Дәптерге сия төгіп алды да, дәптерді жауып қайтадан ашқан кезде сияның таңбасы бір белгісіз бейнеге айналыпты. Виктор Гюго әлгі бейнені қосымша сызықтар арқылы ертегілерден кейіпкерлерге айландырды.

Сіз «ҰБТ» сөзді естігенде қандай сезімде боласыз? Әріне стресс, қобалжу, қорқыныш, үрей, сенімсіздік. Бүгін біз үрейіңізді салып көрейік. Қалай ойлайсыз, үрей мен қорқыныштың түсі қандай? Дұрыс, қара немесе қоңыр. Үрей жай ғана кетіп қалатын сезім емес, емтихан тапсыруға көмектеспейді. Тамшы- терапия арқылы үрейді біз жағымды эмоцияларға айналдырамыз. [7]

Сонымен бастаймыз- ақ парақты екіге бүктейміз, парақты ашып, жартысына бояуды жағамыз. Кейін парақты қайтадан бүктейміз де қолмен үстінен жүргіземіз, ашып не болғанын көреміз. Сонан соң қосымша сызықтар арқылы бейне шығаруға болады. Бояу тамшыларын ағызып, ары қарай суретшінің қиялымен салынады.

Оқушылар өз суреті туралы әңгімелейді. (Қара түсті үрейді қандай түспен бояды)

Талдау:

Бүгінгі сабақтан қандай әсер алдыңыздар?

Өзіңізге қандай жаңалық аштыңыздар?

Нені болашақта қолданар едіңіздер?

Сурет-терапия

Бейнелеу терапиясын қолданудың негізгі мақсаты- баланың немесе ересек адамның қандай да бір қимылды таңдауына қарамастан, баланың өзін-өзі тануына және өз әлемінде өмір сүруіне демеу беру болып табылады.

Сурет салу- ешқандай ересек адамның көмегінен ең күшті өзін таныту түрімен байланысты болады. Өзінің ішкі сезімі мен өзін теңестіруді көрсетуіне жол ашады. Балалардың сезімін сурет салу арқылы бейнелеу әдістері шектеусіз. Балалар бояуға қолын малып қағаз бетіне із қалдыруды жақсы көреді. Бала бояу түрін өзінің жай күйіне байланысты тандайды. Бояудың түстері сезімнің жағдайына тең келеді.

Саусақ живописі- ешқандай құралдың көмегінен тек саусақпен бейнелеу. Ол үшін баланың әрбір саусағын әр түске матыру арқылы парақ бетіне әртүрлі сызықтар, нүктелер, саусақ ұшы таңбасының, алақанның көмегімен бейнелеу. Бұл әдіс артпедагогика мен арттерапияда белсенді қолданылады. Себебі баланың қателік жасаудың алдында, сәтсіздікке ұшырау алдындағы қорқынышты жеңу үшін қолданылады.

Бейнелеу терапиясының түрлері:

- 1.Поролон бөліктерімен сурет салу.
- 2.Сабынмен сурет салу.
- 3.Щеткамен сурет салу.
- 4.Майшаммен сурет салу.

Сурет салу өнері бірде бір қажетті әдіс болып табылады. Ол тақырып бойынша табиғат көрінісі, бояу, еркін оймен салу. Ең бастысы осы істен жан рахатын табу, қызығу. Адам өз көңіл-күйін осы сурет арқылы білдіреді. Мысалы, бойын қорқыныш билесе, соны сурет арқылы қағазға түсіріп, оның ешқандай зияны жоқ екенін көру. Жұмыс бабында келеңсіздіктер болса да, түрлі-түсті қаламмен өз қолыңды еркіне жіберіп сызғылай бер. Бір сәттен соң көңіл-жайың тынышталып бір қалыпқа түсесің. Сурет салып отырып өміріңнің қызықты сәттерін ойыңа түсір, немесе жарқырап тұрған күн, жасыл шөптер, ұйықтап жатқан мысық... т.с.с.

«Талдарды саламыз»

Барысы: Балаға еркін түрде тал салуды ұсынады. Талдау барысында төмендегідей сұрақтар қойылады:

- 1 Өз суретің туралы әңгімеле
- 2Өз талыңның қайда өскенін қалар едің: жағалауда ма, әлде талдармен бірге ме?
- 3 Оның достары мен жаулары бар ма?
- 4 Бір нәрседен қорқама?
- 5 Оған қауіп төніп тұр ма?
- 6 Оның көңіл-күйі қалай?
- 7 Бұл тал бақытты ма, бақытсыз ба?
- 8 Талдың орнына адам болса, ол қандай болар еді?
- 9 Оны адамдар не үшін жақсы көреді?
- 10 Ол тал түсінде не көреді?
- 11 Қандай сыйлық қуантар еді?
- 12 Тал ауырып қалса, қалай көмектесуге болады?
13. Сол тал саған ұқсай ма? [8]

Арома-терапия

Бұл ертеден келе жатқан әдіс. Қазір оны жандандырып отыр. Әртүрлі иістің адамға әсері зор. Ертеде әртүрлі май иістерін, гүл, шөп иістерін адамды емдеу үшін қолданған. Өмірде 3000 шөптің түрі бар.

Бұл әдіс адамды жайсыз жағдайда, қатты ашуланғанда пайдасы тиеді. Өзіңнің бойыңдағы сезімдерді тежеу үшін өзің ұнататын иісті қолдан. Оның көмегі орасан.

Күлкі-терапия

Күлкі адамның денсаулығына пайдасы көп. Ол адамды аурудан айықтырады, иммунитет көтереді, қиындықты жеңуді көмектеседі. Қазір біз күлкіге зәруміз. Мысалы, 6 жасар бала күніне 300 мәрте күлсе, үлкендер- 15. Күлкісіз адам өмірі қызықсыз, бір сарынға айланады. Сондықтан адам көбірек күлуге, қуаныға үйрену керек. Бұл әдісті Индия дәрігері Мадан Катариа 70 жылдары ойлап тапқан. Күлкі-терапияны Батыста «гелотология» деп атайды. Неге адамға күлкі қажет? Біріншіден-денсаулыққа пайдалы. Күлген кезде бұлшық еттер қызметте болады, адамның жүрек соғысы күшееді. Қанда оттегі көбейеді. Күнделікті өмірде күлкіні әртүрлі жағдайда пайдалануға

болады. Мысалы, сіздің балаңыз өте қымбат құмыраны сындырды. Түсінді суытып «Ол құмыраны сындырды!» деп айқайла да, бір аяғыңмен секір. Сол кезде күлкі қысады да күліп жібересің.

Немесе қызықты анекдоттар, әңгімелер, мультфильдер, белгілі адамдардың өміріндегі қызықты оқиғаларды жазып алып, көңілсіз болғанда оқыңыз. Күлкі – адамды жақсартады, бақыт етеді «Күлкісіне қарап, мінезін таны» деп айтады. Бәріміз күлеміз. Тағдырдың тәлкегіне түскен, небір азаптарды, қайғы-мұнды бастан кешкен адамдардың да армансыз күліп алатын кездері бар. Өйткені адам болмысын зерттеушілердің пайымдауынша, адамның 70 пайызы күлкілі оқиғаға бейім тұрады екен. Ал күліп отырып, біз неше түрлі қимыл жасаймыз. Осыларды сырттай жігі бақылаған адам сіздің кім және қандай екеніңізге қаныға түседі. Сонымен:

1. Күліп отырып, езуін шынашығымен басатын болса, онда сұлулықты ұнататын жан. Ол жұрт назарына, мақтауына іліккенді қалайды.
  2. Ауызын алақанымен қалқалап күлсе - өзіне сенімсіздеу болғаны. Өзін жасырын ұстағанды ұнатады.
  3. Басын шалқайтып күлетіндер - өте сенгіш, адал жан. Сезімнің жетегінде кателесіп те жатады.
  4. Бетін басып, басын ұстап күлетіндер - қиялға бай адам. Әдетте өзін шын бақытты сезінеді.
  5. Күлгенде мұрнын жиыра түседі – сезімі тұрақсыз, көзқарасы өзгеріп тұрады. Қырсықтығымен өзіне де өзгелерге де қиыншылықтар туғызады.
  6. Ауызын ашып, айқайлап күледі – темпераментті, елгезек жан. Ішкі сырын жасырмай, айналасына ашық көңілмен қарайды.
  7. Басын бұғып, жай жымиятындар - ортаға тез бейімделгіш, өзін-өзі сырттай сынап жүретін жан.
  8. Иегін ұстап отырып күлетін жан – қанша жасқа келсе де жаны жас, көңілі пәк. Соңын ойлай бермейтін ақкөңіл адам.
  9. Қабағы жиырылып, қасы түйісіп кететін болса – саналы, іскер адам. Өз дегеніне жету үшін аянбайды.
  10. Әр кезде әр түрлі күле беретін адамдар – жеке басын ойлайтындар. Өз қамын басқадан артық қоя білуімен де олар барлық жағынан озық тұруы мүмкін.
- Осылайша әрқайсысымыз әр түрлі күлкімізбен жүріп – ақ мынау өмірді жеңілдетеміз. Сондықтан да күліп жүрейікші.

Ертегі-терапия

«Өміріндегі сказкатерапияның рөлі»

XX – ғасырдың аяғынан бастап адамдар өзінің психологиялық мәселелерін психолог арқылы шешілетін болды. Ал ертеректе адамдар осындай мәселелерін сиқыршы, емші, көріпкел арқылы шешіп жүрді. Мынау орыс халқының ертегісі «Оқытылған су» да сол туралы.

Шал мен кемпір өмір сүріпті. Жас кездерінде өте тату болыпты, ал қартайғанда өзгеріп ұрса беретін болыпты. Қалай шал ұйқыдан тұрып, пештің үстінен түссе – болды кемпір екеуі ұрса бастайды. Бір-бірімен қалыспай, біреуі екі сөз айтса, екіншісі төрт сөз етіп қайтарады.

Бір күні екеуінің ұрысқанын көріп көрші кемпір:

-Маремьянушка, сен неге шалыңмен ұрса бересің, сен ауылдың шетінде туратын емші кемпірге барып көрші. Суды оқып береді. Елге көмектесіп жатыр, саған да көмегі тиер – дейді. Содан кемпір емшіге барып жағдайын айтады. Ол су әкеліп көзінше оқып береді:

-Үйге барған соң, шалың ұрса басталғанда аузыңа толтырып суды аласың да түкірмей, төкпей аузыңда ұстап тұрасың.

Үйге келсе шалы ұрсып ала жөнеледі, ал кемпір болса аузына суды толтырып төкпей ұстап тұрады. Шалы ары ұрсып, бері ұрсып, кемпір сөз қайтармаған соң шаршап қояды. Екінші рет ұрысқанда да кемпір жаңағы әдісті қайталайды. Кемпірі сөйлемеген соң шал да қоя қояды.

Содан бастап шал мен кемпір қайтадан тату-тәтті өмір сүре бастапты. Міне «оқытылғын» судың қасиеті осындай екен. [8]

Қуыршақ-терапия

Невропатолог Малколм Райт 1929 ж. бастап қуыршақ театрын құрған. Қуыршақ – терапия әртүрлі бағытта пайдаланады-психодрама, ойын-терапия, ертегі-терапия, арт-терапия.

Тоқу жіптен жасалған қуыршақтар.

Жіптің екі ұшын байлап ортасына жалғастыр. Қуыршақтың басын жасап, байла. Ұзын жіпті 4 – ке бөліп, 2 бөлігін қызыл жіппен байла-бұл қолдары. Ортасын байласаң-белі болады. Бұл көйлек, ал ер балаға екіге бөліп шалбар ету керек.

Марионетки

Бұл баланың қолында тірі жанға айланатын қуыршақтар.
Бұл қуыршақтың басы мен көйлегі бар, қолына жалғастырылған.
Жіп арқылы қолын, басын қозғалтады.

Мандала әдісі

Мандала әдісі «шеңбер, дөңгелек» деген ұғымды білдіреді.
Керекті құрал-жабдықтар: жәй музыка, А4 парақ, гуашь, бояу, су.

Мандаланы бояу кезіндегі жұмыстың мақсаты:

- шығармашылықты дамыту
- ырықты мінез-құлықты дамыту
- ішкі қысымды төмендету
- ұсақ қол қимылдарын дамыту
- ұқыптылыққа тәрбиелеу
- бейсананы белсенді ету.

Мандаланы бояу адамға қуаныш сыйлайды. Басты ереже: балаға жұмысты мәжбүрлемей істету. Егер бала мандаланы өзі таңдаса, онда мандаланы бояудың мағынасы болады. Мандаланы бояу кезінде, түске бағыт-бағдарлар берілмейді. Бұл сәтте қандай түс қажет екенін тек сол шешеді.

Баланың қалауы бойынша жұмыс соңында төмендегілерді жасауға болады: оған ат қою, фон таңдау, мандаланы қиып, қабырғаға ілу.

Бала неғұрлым мандаламен көп жұмыс жасаса, соғырлым мінез-құлқында қиындық болмайды және шығармашылығы дамиды.

Құм-терапия

Құм терапиясы- адамға өзінің жан дүниесіндегі өз «Менін», өзін танытуға, өзіне өте маңызды, жан тебіренерлік және құпиясының ашылуына көмектеседі.

Құм терапиясы- клиенттің немесе емделушінің мәселелерін жөндеуге және бала кезінде негізгі қарама-қайшы тәртіп түрлері оған қауіпсіз түрдегі рольдік қимыл-әрекеттің түрі, бйнеleme(символика)әлемге жолдауды қолдану арқылы анықтауға көмек көрсетеді.

Бұның басты мақсаты балалардың ой-өрісін кеңейту. Балалар құммен қуанып ойнайды. Құмды елейді, құмнан әртүрлі қамалдар жасайды. Бұл әдісті ұлы жазушы Герберт Уэллс ойлап тапқан. Балаларын тәрбиелей отырырып осы ойынның маңызды екенін білді. Осы ойынды бақылай отырып «Игры на полу» атты кітабын жазды. Сол сияқты осы әдісті қолдануды Карл Густав Юнг дұрыс деп тапты. Оны әрі қарай педиатр және психолог Маргарет Левенфельд дамытты, ол балаларды өз кабинетінде құммен ойнауды рұқсат етті. Құм балалардың жаман энергиясын жойып, тазартады. Құм деген табиғи байлық, адамға жаңа энергия сыйлайды. Ол өте жұмсақ, одан әртүрлі ойлаған нәрселер жасауға болады. Адамның ой-өрісін, қиялын дамытады.

Тренинг барысында әртүрлі тақырыптағы майда ойыншықтар, су, құмы бар ыдыс керек болады.

Ермексаз немесе балшықпен жұмыс істеу

Балалар үшін түрлі-түсті пластилин дұрыс, ал үлкендер үшін балшық. Балшық ұнтақ түрінде сатылады, оны түсі ақ немесе көгілдір болады. Балшықтан өзінің ойындағы, қалаған нәрсені соғуға болады. Бұл әдісте адам өзінің реңжіген адамын, ауруын, көңіл-күйін соғады. Балалар ата-анасымен бірге отырып қызықты творчестволық нәрселер жасайды. Ол үшін ата-аналары қағазға сурет сұлбаларын салады, ал балалар пластилинмен әзірлейді. Бұған арнайы сурет – кітаптар сатылады.

Драма-терапия Жаттығу «Рольдік жаттығулар» В.Леви

1. Бір сөзді, мысалы «оқушы» айтыңыз

- Жәй
- Дауыстап
- Созылып
- Таңқалып
- Қатты жаураған адам сияқты
- Ауызыңызда ыстық картоп бар сияқты
- 10 минуттан кейін өлетін сияқты
- Робот сияқты
- 5 жасар қыз сияқты

2. Орындықта отыр ...сияқта

- Емтиханның төрағасы

- Ара гүлдің үстінде
- Келін тойында
- Ұшқыш скафандр киген
- Қылмыскер сотта
- Таяқ жиген ит

3. Жүрісті көрсетіңіз

- Жанадан жүріп үйренген бала
- Мас адам
- Қарт
- Балет әртісі
- Горилла
- Ромео

4. Жымыңыз

- Леді Макбет
- Өте сыпайы жапон
- Ит өзінің қожайынына
- Күн сияқты
- Анасы баласына[9]

Музыкалық терапия

Музыка терапиясы – бұл психотерапевтикалық әдіс. Ол жағдайын емдеу арқылы музыка әсер етеді. Мұнда музыка емдік, дәрілік зат ретінде қолданылады.

Музыканың терапевтикалық әсері бұрынғы заманнан бері белгілі. Музыка терапиясының негізгі механизмдерінің әсері әдістің әр адамға ыңғайлы әрі қолайлылығын көрсетеді.

Біріншіден, ырғақ сақталған музыка мидың бөліктеріне әсер ету арқылы оның жұмыс істеуіне көмектеседі.

Екіншіден, әр музыканың өзіндік белгілері бар. Адамның белгілі бір жағдайы мен көңіл-күйімен байланыса отырып, бізге белгілі бір эмоцияның пайда болуына әсер етеді.

Ойын терапиясы

Ойын терапиясы- арттерапияның түріне жатады. Бұл терапияның жүргізу үлкендер мен балалардың әлеуметтік және психологиялық мәселелерді жеңу үшін, жеке және эмоционалды дамуы үшін арнайы ойындар қолданады. Егер бала ойынға белсенді және бар ықыласымен қатынасса емдеу әсерлі болады.

Ойын баланың психологиялық ахуалын сақтауға, оның қоғаммен қарым-қатынасын анықтауға, ересек өмірге дайындайды. Ойын балаларға белгілі дағдыларды меңгеру үшін, сонымен қатар қарым-қатынасты, өмірге деген құлшыныстарын арттырады, эмоционалды және физиологиялық жағдайын жақсартады. Ойын психологиялық күйзелістен шығу үшін емдеудің бір тәсілі ретінде қолданылады.

Бала ойынға өз еркімен қатысып, ойыннан қуаныш рахатын көру керек. Балалардың ойын барысында эмоционалды әсерін мөлшерлеп, өзін қалай сезінетінін бақылаңыз.

1. Эмоциялық жаттығуларды қамтамасыз ету- жиналып қалған жүйкелік күшті алып және ата-аналармен балалардың өмірге деген қызығушылықтарын арттыру.
2. Күтпеген жерде болатын шабуылдан, жазалаудан, қараңғыдан, жалғыздықтан болатын қорқынышты азайту.
3. Тез шешім қабылдай білу қабілетін арттыру.
4. Топта өзін-өзі ұстау ережелерін меңгерту.
5. Ата-аналармен балалардың қарым-қатынасын жақсарту.
6. Қозғалыстағы бағыттарын және ептілікті дамыту

Шығармашылық тапсырма (коллаж)

Музыка терапиясы мен бейнелеу терапиясының біріктіріліп өткізілуі.

Көңілді музыка қосылады. Әр топқа ватманмен маркер, бояулар, паралон бөліктері, сабын, майшам, щетка беріліп, тапсырманың тақырыбы баяндалады. Тақырыбы: «Менің бақытты балалық шағым». Берілетін уақыт музыка біткенше. Әр топтың жұмысы қорғалады.

Релаксация

Релаксация – өте жеңіл әдіс. Оны игеру тіпті оңай. Бұл үшін білімнің де табиғи дарынның да керектігі жоқ. Релаксация жаттығулар үзбей жасағаннан адам үйреніп, қажет етіп кетеді. Оған төзімділік керек. Релаксациялық жаттығуларды оңаша жерде, жеке бөлмеде жасау керек.

Жаттығу «Дыбыстық жаттығу»

Денені бос ұстап, тұзу тұру. Мұрын арқылы ауаны ішке жұтып, сыртқа шығарарда дыбыс арқылы ауаны шығару

А-бүкіл ағзаға жақсы әсер береді

Е-тамаққа әсер етеді

И-миға, көзге, мұрынға, құлаққа әсер етеді

О-жүрекке, өкпеге әсер етеді

У-қарын бөлігіндегі органдарға әсер етеді

Я-бүкіл ағзаның қызметіне әсері бар

М-бүкіл денеге әсерлі

Х-ағзаны тазартады

ХА- адамның көңіл-күйін көтереді

Жаттығу «Үйшік»

Бұл жаттығу адамның шаршағанын басып және стресс алғанда көмектеседі.

1. Жанға жайлы қалыпта болып, рақат күй кешу.

2. Саусақтарыңды айқастырып төбінде ұстап тұрып-демалу, дем шығармау, демді сыртқа шығару-дем шығармау.

Жаттығу «Сурет ішіне саяхат»

4-6 адамнан топтарға бөлінеді. Әрбір топтың алдына табиғаттың суреті бар. Оқушы өзін сол суреттің ішінде жүргендей сезіну керек-табиғаттың әдемілігін, ауа температурасын, иісін, дыбыстарын т.с.с. туралы айту қажет. [10]

Қорыта келгенде арт-терапия жөніндегі білімді елімізде дәл қазіргі күнде тек қана психологтарға ғана емес, сонымен қатар педагогтарға, әлеуметтік жұмыскерлерге қарт адамдар, жасөспірімдер психикалық ауру адамдарға тағы басқа көптеген жерлерде қолдану маңызды және қажет екендігі дәлелденуде.

Алғашқыда арт-терапия түсінігі енгізілген кезде оны тек сырқат ауру немесе демалыс үйіндегі емдеушілерге ғана қолданған болса, кейін келе оның қолданыс шеңбері кеңейеді. Бұл дегеніміз арт-терапия адамның шығармашылық жағдайын дамытып қана қоймай, адамның бойындағы ресурстарының мүмкіндігі түсініп ашуға да жағдай жасайды деген сөз. Мұнда адамның шығармашылық әрекетіндегі әсемдігі емес, сол кезеңдегі басынан өткен сезімдерді, қобалжуларды бейне арқылы жеткізі болып табылады. Түс көрген адамның сөзі мен мұны сезініп тұрмын бірақ қалай айтарымды және бейнелерімді білмеймін. Психоаналитикалық бағыттың негізін салушы З.Фрейд айтқанда бұл барлық уақытта оңай емес. Яғни бұдан шығатын қорытынды толығымен сезімдерді жеткізе білгенде ғана, сол кезде арт-терапия өз мақсатына жетіп, эффективті болары сөзсіз. Осы еңбекте арт-терапия жаттығуларының оқушыларының агрессия, мазасыздану көрсеткіштерін төмендету тәсілі ретінде қолдандым.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. «Харизм» газеті №2, №5 2009ж.
2. «Школьный психолог» №13 2005ж. (1 сентября)
3. Классный руководитель №5 2003ж.
4. «Как удвоить свои возможности» И.И. Власенко 2005ж.
5. «Халық тәлімі» газеті 2006ж.
6. «Восприятие комического дошкольниками» Е.Бондаренко 1968ж.
7. «Как научиться говорить комплименты» Ю. Тамберг 2005ж.
8. «Мектептегі психология» журналы №6 2009ж.
9. «Практикум по арт-терапии» А.И. Копытин СПб 2000ж.
10. «Психология бессознательного» З.Фрейд М. 1996ж.

«ҮЗДІК ПОСТЕР»

«ҚҰЛАГЕР» ПОЭМАСЫНДАҒЫ КЕЙІПКЕРЛЕРДІ СИПАТТАУ

Абитаева Эльвира Ешенкуловна

Ы. Алтынсарин атындағы орта мектебі, Байзақ ауданы Жамбыл облысы

ШЫҢҒЫС АЙТМАТОВТЫҢ «АЛҒАШҚЫ ҰСТАЗ» ПОВЕСІНДЕГІ ҚҰНДЫЛЫҚТАР

Абылхасова Райса Джексенбековна

Көктал орта мектебі, Байзақ ауданы Жамбыл облысы

Табысты мектеп-ұжымдық жұмыстың нәтижесі (коучинг)

Ой қозғау

«Конверт» әдісі. (Конвертте суреттің қиындысы болады. Оны құрастыру арықылы сұрақтар анықтайды.)

«Табысты мектепке қалай айналамыз?»

1-топ: «Фиш-боун» әдісі

2-топ: SWOT талдау

3-топ: «DEAL» әдісі

D – Describe – баяндау, суреттеу (оқығанды, көргенді сипаттау, сынау, өлшеу).

E – Explain – түсіндіру (құбылыс немесе оқиға бойынша не білетіндерін, түсінгендерін суреттеу).

A – Analyse – талдау (ақпаратты талдау, қорытынды жасау, себептерін атау).

L – Links – байланыс (болжамдар немесе қорытынды жасау, өзінде бар біліммен байланыстыру).

Қорытынды

Қай істің болсын өнуіне үш түрлі шарт бар. Ең әуелі ниет керек, одан соң күш керек, одан соң тәртіп керек.

Мұхтар Әуезов

Адам ісі туралы

ОТБАСЫНДАҒЫ ҚАМҚОРЛЫҚ

Алимсейітова Сандуғаш Төлеманқызы

№23 Тескентоған орта мектебі, Меркі ауданы Жамбыл облысы

КАК ЧЕРЕЗ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ РАЗЛИЧНЫХ ПРИЕМОВ ОБУЧЕНИЯ УЛУЧШИТЬ МОНОЛОГИЧЕСКОЕ ВЫСКАЗЫВАНИЕ УЧАЩИХСЯ КАК ПРОДУКТА РЕЧЕВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ?

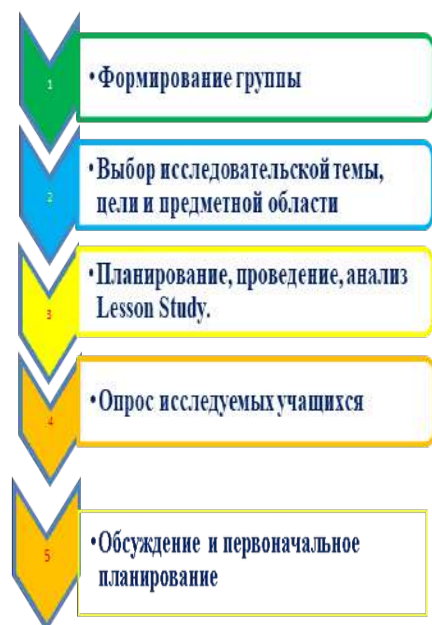
Алпысбаева Назым Умыралиевна
Ғ. Мұратбаев гимназиясы, Тараз қ.

Тема: «Как через использование различных приемов обучения улучшить монологическое высказывание учащихся как продукта речевой деятельности?»

Алпысбаева Н.У. учитель начальных классов гимназии имени Гани Муратбаева Байзакского района Жамбылской области
87771701074 – mail: nazym_alpysbaeva@mail.ru

Цель:

•выяснить, какие приемы и методы будут способствовать улучшению монологической речи учащихся.

Вопросы исследования

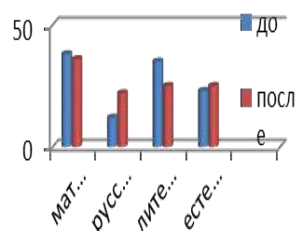
- Как развить монолог?
- Как правильно оценивать работу?
- Какие приемы улучшают монологическое высказывание ?

Методы, способствующие улучшению обучения

1. Кубик Блума
2. Пирамида
3. Веселая карусель
4. Метод 6 шляп
5. Синквейн

Результаты анкетирования

Достижения в процессе исследования

излагает материал логично и последовательно;
➤ строит высказывания в определенном стиле в зависимости от цели и ситуации общения;
➤ отвечает достаточно громко, четко, уверенно;
➤ может обосновать свои суждения;
➤ умеет применять знания на практике;
➤ умеет приводить самостоятельно составленные примеры из жизни

Чему мы научились

1. Наблюдать, акцентируя особое внимание на обучении и развитии исследуемых учащихся;
2. Анализировать, чтобы лучше понять важность и успешность в проведении уроков;
3. Планировать совместный урок и творчески подходить к составлению заданий для эффективного развития учащихся.

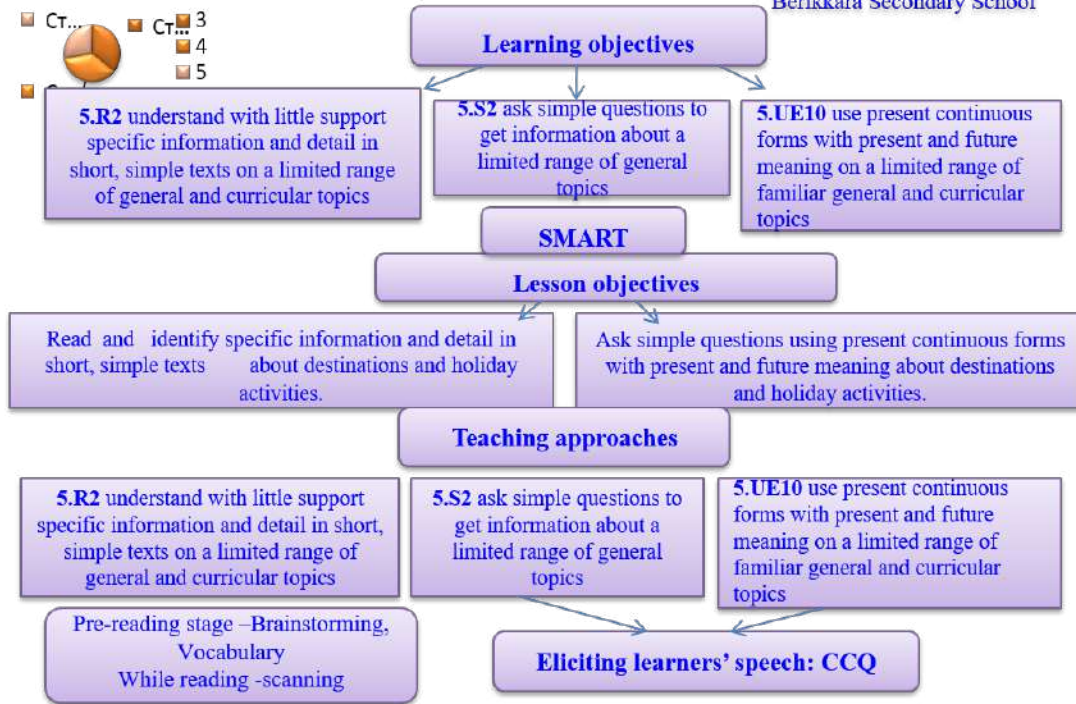
Holiday destinations and activities in Kazakhstan

Бейсеитова Фарида Ескендіровна
 Наршабекова Назгүл Шынарбековна
 Берікқара орта мектебі, Байзақ ауданы Жамбыл облысы

The lesson title: **Holiday destinations and activities in Kazakhstan**

Students' quality of knowledge- 64%

Teachers: Beiseitova F.E.
 Narshabekova N.Sh.
 Berikkara Secondary School

Learning objective	5.R2 understand with little support specific information and detail in short, simple texts on a limited range of general and curricular topics 5.S2 ask simple questions to get information about a limited range of general topics 5.U10 use present continuous forms with present and future meaning on a limited range of familiar general and curricular topics		
Assessment criteria	-identify specific information and detail on topic -ask simple questions to get information by using Present Continuous forms		
Level of thinking skills	Knowledge and understand, application	Task for reading	Read to the text. Functional literacy for reading-(scanning) Find TRUE or FALSE sentences.

Differentiated task for less-able student

Learning objective	5.R2 understand with little support specific information and detail in short, simple texts on a limited range of general and curricular topics
Task for reading	Read to the text. Find TRUE or FALSE sentences with easy form.
Task for speaking	Choose one card for speaking with easy form

Task for speaking	Choose one card for speaking by using Present Continuous forms
-------------------	--

Functional literacy of reading Understanding

Source-single
Organization and navigation- static
Format-continuous
Type -information

For my lesson plan I choose 5th grade. Unite Holiday. The theme of the lesson:

Holiday destinations and activities in Kazakhs tan.

Students' quality of knowledge consist 64%

28 percent are high motivated students

36 percent are middle and low motivated students

I choose this grade that I want to raise the low motivated students to middle level that why I want work with them.

For reading.....

For speaking...

For UE....

My learning objectives taken from subject program for secondary school and correspond to course plan.

Lesson objectives related to learning objectives

My lesson objectives are smart.

Specific because my students will read and identify specific information in short text, Ask simple questions using Present Continuous about 'Holiday destinations and activities in Kazakhstan'

Measurable because I can measure my students achieving lesson objectives do to task assessment criteria.

Achievable because my students will complete task and to achieve lesson objectives.

Realistic and timing because real through do the task all my task will do especially time.

For completing reading I have chosen pre-reading-Brainstorming. I will ask some questions about holiday destinations using pictures for opening the theme of the lesson. Ss will brainstorm holiday destinations that they now and then they will find the theme of the lesson. It will help for less able student to ask and answer for simple questions. After I will introduce the new words through Pictionary because my less able student and other students are visuals and need imagine the words with pictures. Ss will look at the pictures read, repeat and memorize them. This method helps to increase students' vocabulary and more helpful for less able student.

For completing while reading stage I have chosen individual work. I will give them to scan the text. Scanning the text will make my students quickly read the text to find specific information.

It will be individual work for whole class but for supporting less able student I will give this task by asking middle motivated student to help how to do the task. After that they will analyze functional literacy of reading. Students will achieve the learning objectives.

For Speaking and UE learning objectives I have chosen Eliciting Learners' speech: CCQ questions. For whole class and for less able student I will give for 2 cards but for less able student I will give more easier questions. Because I want through CCQ questions involve for speaking task my less able student. Criteria for this task will be answer for all questions on the card. Pronunciation is clearly. Grammar used correctly. Use subject vocabulary.

They will answer CCQ questions using Present Con form with Present and future meaning. It makes my students to understand and answer by using grammar structure from easy to complex type of questions. For example: Yes/no questions. Information questions, Share experience questions. So the students will achieve the learning objectives.

Formative assessment tasks are related to learning and lesson objectives. For reading task my students will read the text then find true or false sentences.

Assessment criteria for this task is identify specific information and detail on topic.

The next task is for speaking Students will choose one card for speaking by using Present Continuous forms. Assessment criteria for this task is ask simple questions to get information by using Present Continuous forms. These tasks are refers to students Knowledge and understand, application of level thinking skills of Bloom's Taxonomy. At these level of thinking skills learners will be able to use their knowledge and understanding in certain situations.

For developing my students Functional literacy of reading I have chosen Source-single, Organization and navigation-static, Format-continuous, Type-information because my lesson objectives read and identify specific information and detail in short, simple texts. This task is: read the text and find true or false sentences. In this task there are 6 sentences 3 of them true and 3 of them false, last sentence I have written for functional reading. The students will find from the sentences true fact about Burabai out of the text. So I will check my students' Functional literacy of reading.

For differentiated task I made the task for less-able student. For less-able student I have done more easier tasks with simple vocabulary for developing reading and speaking skills. For reading I prepared True or False task and for speaking cards with simple questions.

Facilitating tasks for less able student will increase the student's self-confidence and desire to learn.

ТІСТІҢ ҚҰРЫЛЫСЫ МЕН ҚЫЗМЕТІ, СҮТ ТІСТЕРДІҢ ТҰРАҚТЫ ТІСТЕРГЕ АУЫСУЫ. ТІС ГИГИЕНАСЫ.

Абылханова Алуа Нурбахытовна
Акимова Мадина Худойбердиевна
Берікқара орта мектебі, Байзақ ауданы Жамбыл облысы

Оқу бағдарламасына сәйкес оқу мақсаты: 8.1.2.2 тістердің құрылысы әр түрлі типтері мен қызметтері арасындағы байланысты және тісті күту ережелерін сипаттау. Оқу мақсаттарына сәйкес сабақтың мақсаты SMART форматында ойлау дағдыларының деңгейлерінде тұжырымдалған. Менің сабағымның мақсаттары барлық оқушыларға сай құрастырылған. Ал ерекше білімді қажет ететін оқушының сабақ мақсаты тістердің типтерін айта алады.

Оқушыларға сау тіспен 1-жұма бұрын газдалған сусынға салынған тістің суреті көрсетіледі. Оқушылар сау тісті газдалған суға салынғаннан кейін не байқап отырмыз? Өзгеріс бар ма? Тіс қалай өзгерді? Қандай сұрақ қойғыларың келеді. Ендеше осы сұрақтардың жауабын білу үшін сабақтың мақсаты ашылады. Оқушыларға алмаға жабыстырылған стикерлер таратылады. Стикерлерде сандар жазылады және терминдер, сол термин сөздер арқылы бөлінеді.

Оқыту әдіс-тәсілдері: оқу мақсатына қол жеткізуге мүмкіндік беретін әдіс-тәсілдерге оқушылардың жеке және немесе ерекше білім беру қажеттіліктеріне сәйкес қарастырылды.

Барлық оқушыларды оқыту процесіне сәйкес:

- ынтымақтастыққа жұмыс жасау;
- жұптық жұмыс;
- топтық жұмыс;

Оқыту тәсілдері:

- Негізгі ұғымдар;
- Ойлаң, жұптас, бөліс;
- Көршіңмен бөліс;
- Learning apps онлайн сервисі
- Ресторан әдісі

Ерекше білімді қажет ететін оқушыларды деңгейіне сәйкес оқыту: мұғалімнің көмегімен тапсырмаларды орындайды – жеке жұмыс

Оқыту тәсілдері:

- Сурет пен сөзді сәйкестендіру. Мәтінді оқып, берілген тістерінің типтерін мұғалімнің көмегімен сәйкестендіреді.
- «Коллиграфия» әдісін мұғалім көмегімен көп нүктенің орнына кілт сөзін пайдаланып сандарды жазады.

Біз оқушыларымыздың оқу мақсатына қол жеткізудің бағалау критерийлері мен ойлау дағдыларының деңгейлеріне сәйкес тапсырмалар алдық.

Оқуды аяқтау үшін біз алдын ала оқуды таңдадық- **«Негізгі ұғымдар» әдісі** бойынша терминге анықтама береді. 1-санындағы оқушылар оқулықтың көмегімен, терминдерге анықтама береді. Бұрын осы терминдерді қай жақта естідіңдер?- деген сұрақ қоямыз. Берілген термин сөздеріне анықтама бере отырып, олар сабақтың тақырыбын табады. **Мағынаны тану «Ойлаң, жұптас, бөліс» әдісі**

«Ойлаң жұптас бөліс» әдісі арқылы оқушыларға мәтінді оқу ұсынылады. Сол мәтінмен барлық оқушылар мәтінді жеке түсініп оқиды, жұппен талқылайды, топпен талқылайды. Мәтінді талдап болғаннан кейін оқушыларға «Тіс күтім» тақырыбында бейнежазба көрсетеміз. Бейнежазбадан қандай жаңа ақпарат алғандарын білу үшін барлық оқушыларға жалпы сұрақтар қоямыз. Ал ерекше білімді қажет ететін оқушыға қарапайым сұрақтар қоямыз және жауап беруге көмектесеміз. Оқу тапсырмасы бойынша ерекше білімді қажет ететін оқушыға **«сурет пен сөзді сәйкестендіру»** тапсырма береміз, мәтінді оқып, сурет пен сөзді сәйкестендіреді, өйткені қабілеті төмен оқушыға тапсырма көрнекі болып табылады және олар суреті бар сөздерді сәйкестендіру арқылы оқиды, қайталайды және есте сақтайды. Бұл әдіс оқушының сөздік қорын арттыруға пайдалы. Орындау барысында біздің көмегімізге жүгінеді. Оқу кезеңін аяқтау үшін келесі тапсырма ауызша сөйлеуге арналған тапсырма бердік. Топтық жұмыс «Көршіңмен бөліс» әдісі бойынша оқушылардың сыни ойлау, топта істей алу дағдыларын қалыптастыру болды. **1 топ- күреуке** тобындағы оқушыларына тістің түрлерін суреттен анықтап, санын көрсетіп, орналасу ретін айтады. **2 топ-дентин** тобындағы оқушыларына кестеге тістің құрылымдарының атауын жазып, қызметін сипаттайды. Суреттен I, II, III және 1-7 құрылымдарды атайды, тіс түрлерінің қызметін сипаттады. **3 топ-пульпа** тобындағы оқушыларына тіске зиянды әсер ететін факторларды жазады және тісті күтудің ережелерін айтады. Бұл тапсырмалардың бағалау критерийлері қолданыстағы формаларды қолдана отырып, ақпарат алу үшін берілген тапсырмаларды ауызша орындап, ақпарат алу үшін

қарапайым сұрақтар қоямыз. Бұл тапсырмалар Блум таксономиясы саласында деңгейлік ойлау дағдыларын білуге және түсінуге бағытталған. Ойлау дағдыларының осы деңгейде оқушылар белгілі бір жағдайларда өз білімдері мен түсініктерін пайдалана алады. Оқушылардың функционалды оқу сауаттылығын дамытуға бағытталған жеке немесе жұпта бір-біріне қажеттілікке байланысты тапсырма бердік. Бұл бүкіл сынып үшін жеке жұмыс болады. Бұл тапсырма: Норвегиялық журналдан алынған мақаланы пайдаланып, сұрақтарға жауап береді. Оқушылар мәтіннен тыс неге тілді де тазалау керек екенін анықтау үшін қосымша ақпараттарды табады. Сондықтан біз оқушылардың функционалды оқу сауаттылығын тексереміз. Бірақ қабілеті төмен оқушыныға «Коллиграфия» әдісінде көп нүктенің орнына кітаптан іздеп сандарды жазады, бірақ өздігінен орындай алмайтын болғандықтан қолдау үшін біз бұл тапсырманы орташа ынталы оқушыдан тапсырманы орындауға көмектесуін сұрау арқылы береміз. Сабақты бекіту кезінде жалпы оқушыларға АКТ-ны пайдаландық. Жеке жұмыс ретінде Learning apps онлайн сервис арқылы бос орындарға тиіс сөздерді жазады. Әр тапсырманы орындаған сайын бағалап тұрдық.

Берікқара орта мектебінің биология пәнінің мұғалімі Абылханова Алуа Нурбахытовна, Акимова Мадина Худойбердиевна
Сабақтың тақырыбы: 8-сынып Биология Тістің құрылысы мен қызметі, сүт тістердің тұрақты тістерге ауысуы. Тіс гигиенасы.

Оқу бағдарламасына сәйкес оқу мақсаты: → 8.1.2.2 Тістердің құрылысы әр түрлі типтері мен қызметтері арасындағы байланысты және тісті күту ережелерін сипаттау.

Сабақтың мақсаты → SMART Форматында, ойлау дағдыларының деңгейлерінде тұжырымдалған

Ерекше білімді қажет ететін оқушы сабақ мақсаты: →

Тістің құрылысы мен қызметін, маңызын біледі.

Тістердің әртүрлі типтері мен қызметтері арасындағы байланысты сипаттау.

Тіс аурулары мен тісті күту ережелерін айтады.

Тістерінің типтерін айта алады

Оқыту әдіс-тәсілдері

Оқу мақсатына қол жеткізуге мүмкіндік беретін әдіс-тәсілдерге оқушылардың жеке және/немесе ерекше білім беру қажеттіліктеріне сәйкес қарастырылды.

8.1.2.2 Тістердің құрылысы әр түрлі типтері мен қызметтері арасындағы байланысты және тісті күту ережелерін сипаттау.

Барлық оқушыларды оқу процесіне тарту:

- Ынтамақтастықта жұмыс жасау
- Жұптық жұмыс
- Топтық жұмыс

ЕБҚ оқушылары деңгейіне сәйкес оқыту: Мұғалімнің көмегімен тапсырмаларды орындайды

- Жеке жұмыс

Оқыту әдістері:

- Сурет пен сөзді сәйкестендіру. Мәтінді оқып, берілген тістерінің типтерін мұғалімнің көмегімен сәйкестендіреді
- «Коллиграфия» әдісін мұғалім көмегімен көп нүктенің орнына кілт сөзін пайдаланып сандарды жазады.

Оқу мақсатына қол жеткізудің бағалау критерийлері мен ойлау дағдыларының деңгейлеріне сәйкес тапсырмалар

Оқу мақсаты	8.1.2.2 Тістердің құрылысы әр түрлі типтері мен қызметтері арасындағы байланысты және тісті күту ережелерін сипаттау.
Бағалау критерийі:	Тістердің ағзада атқаратын қызметінің маңызын айтады. Тіс түрлерінің қызметін және байланысын сипаттайды. Тіс аурулары мен тісті күту ережелерін түсіндіреді
Ойлау дағдыларының деңгейі:	Білу және түсіну, қолдану

Оқу тапсырмасы	1. “Негізгі ұғымдар” әдісі бойынша терминге анықтама береді 2. Мәтін бойынша оқыңыз. “Ойлан жұптас бөліс арқылы” мәтінді жеке түсініп оқиды, жұппен және топпен талқылайды	Оқушыларды функционалды сауаттылығын дамытуға бағытталған жеке немесе жұпта бір-біріне қажеттілікке байланысты тапсырма
Сөйлеуге арналған тапсырма	Топтық жұмыс: “Көріңмен бөліс” әдісі бойынша 3-топ берілген тапсырманы қорғайды.	“Сіздер тістеріңізді қалай тазалайсыздар”-бұл норвегиялық журналдан алынған мақаланы пайдаланып, сұрақтарға жауап береді. 1. Сіздер тістеріңізді қалай тазалайсыздар? 2. Неге тілді де тазалау керек?
Жазуға арналған тапсырма	Жеке жұмыс: Learning apps онлайн сервис арқылы бос орындарға тиіс сөздерді жазу	

ЕБҚО: Бағалау критерийі	ЕБҚО: Тіс типтерін ажырата алады
Оқу тапсырмасы	Сурет пен сөзді сәйкестендіру. Мәтінді оқып, берілген тістерінің типтерін мұғалімнің көмегімен сәйкестендіреді
Сөйлеуге арналған тапсырма	«Коллиграфия» әдісі мұғалім көмегімен көп нүктенің орнына кілт сөзін пайдаланып сандарды жазады.

СЕНІМДІ ҚАДАМ

Болатова Самал Базарбайқызы
 Абылханова Алуа Нурбахытовна
 Берікқара орта мектебі, Байзақ ауданы Жамбыл облысы

Берікқара орта мектебінің директорының бағдарлы ісі жөніндегі орынбасары Болатова Самал Базарбайқызы
Берікқара орта мектебінің кәсіптік бағдар беру педагогы Абылханова Алуа Нурбахытовна
«СЕНІМДІ ҚАДАМ» кәсіптік бағдар беру жобасы

Кәсіптік бағдар жұмысының мақсаты:

Оқушыларға өзінің болашақ кәсіптік бағдарына өзіндік жауапкершілікпен қарауға, өзіндік тандауға, қызығушылықпен қарауға және кәсіптік бағдар беру жобасының мақсатына қол жеткізу.

Кәсіптік бағдар жұмысының міндеттері:

Оқушыларға өзінің болашақ кәсіптік бағдарына өзіндік жауапкершілікпен қарауға, өзіндік тандауға, қызығушылықпен қарауға және кәсіптік бағдар беру жобасының мақсатына қол жеткізу. Оқушыларға өзіндік жауапкершілікпен қарауға, өзіндік тандауға, қызығушылықпен қарауға және кәсіптік бағдар беру жобасының мақсатына қол жеткізу. Оқушыларға өзіндік жауапкершілікпен қарауға, өзіндік тандауға, қызығушылықпен қарауға және кәсіптік бағдар беру жобасының мақсатына қол жеткізу.

Құндықтары:

Оқушыларға өзінің болашақ кәсіптік бағдарына өзіндік жауапкершілікпен қарауға, өзіндік тандауға, қызығушылықпен қарауға және кәсіптік бағдар беру жобасының мақсатына қол жеткізу. Оқушыларға өзіндік жауапкершілікпен қарауға, өзіндік тандауға, қызығушылықпен қарауға және кәсіптік бағдар беру жобасының мақсатына қол жеткізу.

Жобаның өзгешелігі

Жобаның өзгешелігі оқушыларға өзінің болашақ кәсіптік бағдарына өзіндік жауапкершілікпен қарауға, өзіндік тандауға, қызығушылықпен қарауға және кәсіптік бағдар беру жобасының мақсатына қол жеткізу. Оқушыларға өзіндік жауапкершілікпен қарауға, өзіндік тандауға, қызығушылықпен қарауға және кәсіптік бағдар беру жобасының мақсатына қол жеткізу.

Мәліметтер

Қызығушылық	Өзіндік жауапкершілік	Қызығушылық
Мәліметтер мен өзіндік жауапкершілік	Өзіндік жауапкершілік мен өзіндік жауапкершілік	Өзіндік жауапкершілік мен өзіндік жауапкершілік

Кәсіптік бағдар беру жобасының құрамына кіретіндер:

- ДПСҚ
- Психолог
- Әлеуметтік педагог
- Құрметті ата-аналары
- Сынып жетекшісі
- Тіршілікшілері

Мәліметтер

Мәліметтер мен өзіндік жауапкершілік

ТҮЛЕК

Медицина қызметтері

Медицина қызметтері мен өзіндік жауапкершілік

ТҮЛЕК

Медицина қызметтері

Медицина қызметтері

Медицина қызметтері

МАТЕМАТИКА САБАҒЫНДА ТОПТЫҚ ЖҰМЫСТЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Болаткалиева Нургуль Армановна
Берікқара орта мектебі, Байзақ ауданы Жамбыл облысы
Усенкулова Жамила Болатовна
И.Панфилов атындағы №39 орта мектебі, Тараз қ.

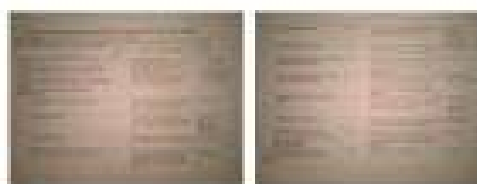
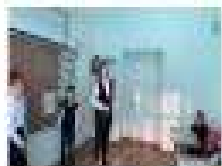
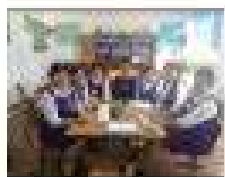
ЗЕРТТЕУ ТАҚЫРЫБЫ: МАТЕМАТИКА САБАҒЫНДА ТОПТЫҚ ЖҰМЫСТЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Мақсаты және күтілетін нәтиже: Таңдалған педагогикалық әдіс-тәсілдердің оқушылардың ішкі уәжін оятуға тиімділігі зерттеледі және оны жақсарту жолдары қарастырылады.

Байзақ ауданы
білім бөлімінен
Берікқара орта мектебінен
бастауыш сынып мұғалімі
Болаткалиева Нургуль,
Тараз қаласы И.Панфилов
атындағы №39 мектеп –
гимназиясынан
бастауыш сынып мұғалімі
Усенкулова Жамила

Сабақты зерттеуді іске асыру қадамдары

ТЕОРИЯЛЫҚ МАТЕРИАЛ МЕН
ПРАКТИКАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕНІ ЗЕРДЕЛЕУ

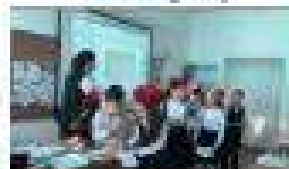
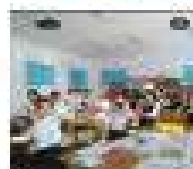

Зерттеу тақырыбын
анықтау

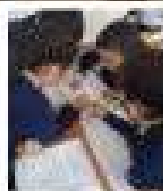
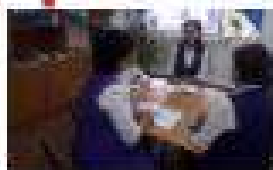
Бірінші цикл зерттеуді
жоспарлау және өткізу

Талқылау және екінші,
үшінші циклды
жоспарлау

Оқушы үні

ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТТІК ОҚУ ПӘНДЕРІНДЕ САРАЛАП ОҚЫТУДЫҢ «ДИАЛОГ» ТӘСІЛІ АРҚЫЛЫ 2-СЫНЫП БІЛІМ АЛУШЫЛАРЫНЫҢ АЙТЫЛЫМ ДАҒДЫСЫН ҚАЛАЙ ҚАЛЫПТАСТЫРУҒА БОЛАДЫ?

Балтабаева Нурипа Тоғайбаевна

Б.Момышұлы атындағы №45 қазақ классикалық гимназиясы, Тараз қ

Қазақ тілі мен әдебиеттік оқу пәндерінде саралап оқытудың “Диалог” тәсілі арқылы 2-сынып білім алушыларының айтылым дағдысын қалай қалыптастыруға болады?

Сабақтың тақырыбы: Менің әжем.
М.Т.Өрежанов. «Әжесім кім жақсы көреді?»
Балтабаева Нурипа Тоғайбаевна.

Мақсаты: Қазақ тілі мен әдебиеттік оқу пәндерінде саралап оқытудың “Диалог” тәсілі арқылы 2-сынып білім алушыларының айтылым дағдысын қалыптастыру.

Бақылау нәтижесінде анықталған факторлар

Сәтті	Сәтсіз
1. Бірлескен жоспар бойынша оқу әрекеттері сәтті ұйымдастырылды.	Қаралайым және нақтылау сұрақтарын айтуда, кейіпкерлердің арасындағы диалогті құруда қиналды.
2. Тапсымаларда оқушы мен оқушы, оқушы мен педагогтың арасында жауаптың толық болуы көзделді. Айтылым дағдысын қалыптастыруда оқушылардың өзіндік ойы, пікірі өмірмен байланысы, пәнаралық элементтері көрініс тапты.	

Тапсырма. (жеке жұмыс)

1. Жоспарды көшіріп жаз.

2. Сурет бойынша көліктердің қызметіне байланысты қандай телефон нөмірлерін білесің, жаз.

Дескрипторы:

1. Берілген жоспарды көшіріп жазады.

2. Көліктердің қызметіне байланысты телефон нөмірлерін жазады. 4. Сабақты бақылау

Мерзімі: 07.10.2022 жж.	Пәні: әдебиеттік оқу	Сабақ өткізетін мұғалім: Балтабаева Н.Т.	Бақылаушы мұғалім: Жармағанбетова Л.Р.
Үлгіше бағалатын аяқ оқу мақсаттары мен күнделікті нәтижелері қалай қол жеткізіледі?	Аяқ оқушы: Абылқасым Естай Табыс критерийі: Оқу мақсатына сай мағыналы негізгі ойды анықтау қиындау. Шығарманың бөлшектері бөліктері бөлік жоспар құра алды. Диалогқа қатысу бойы қаралайым және нақтылау сұрақтарын айтуда, кейіпкерлердің арасындағы диалогті құруда шабырмен байланысты. Өзіңді ойы бар, дәлелді пікірлер айта алды.	Вяқ оқушы: Аминбек Арлан Табыс критерийі: Оқу мақсатына сай мағыналы негізгі ойды анықтау қиындау. Шығарманы бөлшектері бөлік жоспар құруда партауыма көмегіме жүгінеді. Диалогқа қатысу барысында сөзді қорының құтандыры, орыс тілді екенді байқалды. Қаралайым және нақтылау сұрақтарын айтуда, кейіпкерлердің арасындағы диалогті құруда қателіктер жіберді. Өзіңді ойын жеткізуде дәлелді пікірлер айта алмады.	Оқушы: Тәліпбек Ерікбаев Табыс критерийі: Оқу мақсатына сай оқу мағыналы негізгі ойды анықтау қиындау. Шығарманы бөлшектері бөлік жоспар құруда партауыма көмегіме жүгінеді. Диалогқа қатысу барысында сөзді қорының құтандыры, орыс тілді екенді байқалды. Қаралайым және нақтылау сұрақтарын айтуда, кейіпкерлердің арасындағы диалогті құруда қателіктер жіберді. Өзіңді ойын жеткізуде дәлелді пікірлер айта алмады.

Сабақтың тақырыбы: «Дауыссыз қ мен ғ»

Тусипова Ұлбала Мадияровна

Бақылау нәтижесінде анықталған факторлар

Сәтті	Сәтсіз
1. Бірлескен жоспар бойынша оқу әрекеттері сәтті ұйымдастырылды.	Уақытты тиімді пайдалана алмады.
2. Сабақ барысында топтық, жұптық, жеке жұмыстарды бйім алушылар үлкен қызығушылықпен орындады, белсенділік көрсетті.	Орфографиялық, пунктуациялық қателерді табуда және түзету де қиындау.

Сабақтың тақырыбы: «Әтеш пен тотықс». Сабақтың тақырыбы: «Дауыссыз қ мен ғ».
Жармағанбетова Ләззат Абжаппарова Аяулым Кахармановна

Бақылау нәтижесінде анықталған факторлар

Сәтті	Сәтсіз
1. Бірлескен жоспар бойынша оқу әрекеттері сәтті ұйымдастырылды.	Толық жауап беруде қиналады. Орфографиялық, пунктуациялық қателерді табуда және түзетуде қиындау.
2. Сабақ барысында алдыңғы оқу мен жаңа сабақтың өзара байланысында “Жедел жауап” әдісі нақты үйлесім тапты.	
3. Сабақ барысында топтық жұмыс, жұптық жұмыс, жеке жұмыс сәтті өтті.	

29-жаттығу Жұптық жұмыс

-Бос торкөздерге әріптерді сан ретімен орналастырып, мақалды оқу.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

і а ө л ы б ғ з р м

6 1 4 1 10 - 3 10 1 9 2 8 5 7 5

№	Жұмыс жоспары	Мерзімі	Сабақты өткізетін мұғалім
1	№ 1 сабақ, әріпменесі	04.03.22 жж. сәт. 13.10	Өтпа
2	№ 1 сабақ Мәңгілік ел. Мәжіліс Тарихына «Негізгі мәні жасақ қарапай»	07.03.2022жж. сәт. 10.20.17.00	Балтабаева Н.Т.
3	№ 1 сабағын тапқылау	08.03.2022жж. сәт.17.00	Өтпа
4	№ 2 сабақ, әріпменесі	08.03.2022жж. сәт. 18.15	Өтпа
5	№ 2 сабақ, Әділетсіздік қ жөнінде	11.03.2022жж. сәт. 14.45.15.25	Абжаппарова А.А.
6	№ 2 сабағын тапқылау	11.03.2022жж. сәт.17.00	Өтпа
7	№ 3 сабақ, әріпменесі	11.03.2022жж. сәт.17.00	Өтпа
8	№ 3 сабақ, Досыма сөзімен. Біріңіз - біріңізге сөзін таста	11.03.2022жж. сәт. 14.45.15.25	Жармағанбетова Л.Р.
9	№ 3 сабағын тапқылау	11.03.2022жж. сәт. 18.40	Өтпа
10	№ 4 сабақ, әріпменесі	11.03.2022жж. сәт. 18.55	Өтпа
11	№ 4 сабақ, Әділетсіздік қ жөнінде	11.03.2022жж. сәт. 15.30.16.00	Тусипова М.
12	№ 4 сабағын тапқылау	11.03.2022жж. сәт. 18.40	Өтпа
13	Есеткің парадтарын расқалау / әдістемелік көрсеткіс өсетін беру	14.03.2022жж.	Өтпа
14	Материалдарды керемет / БҚ кереметі	14.03.2022жж.	Өтпа

Қорытынды

Қазақ тілі мен әдебиеттік оқу пәндерінде саралап оқытудың “Диалог” тәсілі арқылы 2-сынып білім алушыларының айтылым дағдысын қалыптастыру барысында топ мүшелерімен талданған “Жедел жауап”, “Сәйкестендіру”, “Жалғасын тап”, “Шапалақ” Бір сурет, бес сөз” элементтері білім алушылардың шапшаңдылығын, жұптасқан, топтасқан іс-әрекеттерін дамытуға өте тиімді болды. Тапсымаларда оқушы мен оқушы, оқушы мен педагогтың арасында жауаптың толық болуы көзделді. Айтылым дағдысын қалыптастыруда оқушылардың өзіндік ойы, пікірі, өмірмен байланысы, пәнаралық элементтер көрініс тапты. Қолдауды қажет ететін оқушылардың бойына сенімділік, топта ой тастау айтылым дағдысын қалыптастыруна ықпал етті.

Бұлдан шығатын қорытынды – циклді жалғастырып, келесі проблеманы анықтау.

МЕКТЕП ТӘЖІРИБЕСІНДЕ LESSON STUDY-ДЫ ЖҮРГІЗУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Бердимбетова Арайлым Мырзагелдиевна
Тулеев Ералы Нахысбекович
Берікқара орта мектебі, Байзақ ауданы Жамбыл облысы

Берікқара орта мектебінің тарих пәнінің мұғалімі Бердимбетова Арайлым Мырзагелдиевна,
Тулеев Ералы Нахысбекович

Тақырыбы: Мектеп тәжірибесінде Lesson Study-ды жүргізудің ерекшеліктері

Lesson Study-дің басты мақсаты – оқушыларға білім алуға көмектесу және топ мүшелерінің кәсіби дамуына ықпал ету болып табылады. Lesson Study циклін өткізу кезінде мұғалімдер оқыту тәжірибесіне жаңа әдістер енгізеді немесе оны жетілдіреді, кейін ашық Lesson Study өткізу немесе жұмыс сипатталған құжатты жариялау арқылы әріптестеріне таратады. (Lesson Study теориясы мен қолдану тәсілдері)

Мектепте Lesson Study – ды өткізудің кезеңдері

Зерттеу сабағынан кейін бақылаушылар мен сарапшылардың ұсыныстары

- Сұрақтарды барынша күрделендіре түсу үшін түркі болу
- Сынақтан өткізу, қайта бағыттау тәсілдерін қолдану

- Бұл кезеңде мотивациясы төмен оқушылар әңгімеге еркін араласа алмауына байланысты, оқушыларды диалог арқылы әңгімеге тарту

- Ашық сұрақ қою дағдыларын дамыту

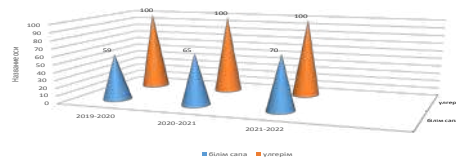
Оқушылармен сұхбат

Әріптестермен тәжірибе алмасу

Тарих сабағы бойынша соңғы 3 жылдағы білім сапасының көрсеткіші

Нәтижесі қандай болды?

-Мұғалімдердің көзқарасы өзгерді.
-Мектептің көрсеткіші арты

-Мәселені бірлесіп шешу мүмкіндігі арты.
-Ынтымақтастық орнады

-Білім сапасы арты.
-Өзара ынтымақтаса бірлесіп жұмыс жасады

ЖЕКЕ ІС-ӘРЕКЕТТЕГІ ЗЕРТТЕУ

Берметова Айнур Нахаевна

№2 орта мектебі, Байзақ ауданы Жамбыл облысы

Жеке іс-әрекеттегі зерттеу

Зерттеу сұрағы:

Ашық сұрақтар қою арқылы оқушылардың сыни ойлау дағдысын қалай қалыптастыруға болады?

Мақсаты:

Ашық сұрақтар қою арқылы оқушылардың сыни-ойлау дағдысын қалыптастыру

Күтілетін нәтиже:

Оқушылардың ашық сұрақтар қою арқылы сыни ойлау дағдылары артты. Мұғалім «рефлексивті агент» ретінде жұмыс істей отырып оқушылардың бірін-бірі оқытуына қолдау көрсетеді. Оқушылар бірлесіп білім алуға үйренеді.

Байзақ ауданы білім бөлімінің №2 орта мектебінің бастауыш сынып мұғалімі Берметова Айнур Нахаевна

Сыншы дос шақырылды

Тізбектелген сабақтар топтамасы жоспарланды

Оқушылардың жұмыс өнімдері мен кері байланыс парақтары жіті назарға алынды

Сабақта пайдаланылған белсенді оқыту әдістері

Бағалау критерийлері:	Тапсырмалар	Дескрипторлар	Тиімділігі қандай болды
шығарманың мазмұнын толық түсінеді, кейбір тұстарын нақтылап, оқиғаның себеп-салдарын анықтау үшін сұрақтар қоя алады;	1-тапсырма (Ө,Т) «Белгі қойып оқы» әдісі. М. Әуезовтің «Күзгі құс керуені» шығармасын іштей көз жүгіртіп, шолып, түртіп алып, мазмұнын түсініп оқындар. Мәтіннің мазмұнына талдау жасап, мәтінді бөліктерге бөліңдер, әр бөлікке ат қойып жоспар құрыңдар	-шығарманы іштей көз жүгіртіп, шолып, түртіп алып, мазмұнын түсініп оқиды. -мәтіннің мазмұнына талдау жүргізеді	Жас ерекшеліктеріне сәйкес. Оқу мақсаттарына жетуге ықпал етеді. Оқушыларды оқуға тартуға бағытталған
шығарманы іштей көз жүгіртіп, шолып, түртіп алып, сұрақтар қоя отырып, қажетті ақпаратты тауып, белгі қойып оқиды;	2-тапсырма (ЖЖ) «Көрсінізге айтыңыз» әдісі Төмендегі сұрақтар бойынша ойыңмен бөліс. Құстардың жылы жаққа ұшуынан қандай жаңалық білдің? Аспандағы ауа қабатының кедергісін құстар қалай жеңеді?	-берілген сұрақтар бойынша жұбымен ой бөліседі -сұрақтарға жауап береді	Жас ерекшеліктеріне сәйкес. Оқу мақсаттарына жетуге ықпал етеді. Жұппен жұмыс жасау дағдысын арттырады
шығармаға талдау жасап, сын тұрғысынан бағалайды; оқылған шығармадағы оқиға жүйесін анықтап, оны бөліктерге бөлу, әр бөлікке ат қойып, жоспар құрады	3-тапсырма (Ө) «Бір минуттық әңгіме» әдісі арқылы әңгімедегі құстардың ерекшеліктерін атаңдар. Өздерің тұрған жерде қыстап қалған құстарға қандай көмек керек деп ойлайсыңдар? 4-тапсырма. (Т) «Шахмат» әдісі. Әр топ оқушыларына шахмат тақтасының суреті бейнеленген тақта-парақтар таратылады. 1. Шахмат тақтаны пайдалану арқылы бос ақ ұяшықтарға әңгімедегі оқиғалардың негізінде қажетті ақпараттарды жазыңдар. Қабілетті оқушылар үшін: 1. Шығармадағы құстардың іс-әрекетіне баға беріңдер. 2. Әкесінің әңгімесінен бала көңіліне не түйді? Сын тұрғысынан бағала. 3. Құстардың жылы жаққа ұшу кезінде іс-әрекеттерін өз өмірінде қалай пайдаланасың?	-шығармадағы құстардың ерекшеліктерін атайды. -қыстап қалатын құстарға қандай көмек көрсету керектігін айтады. - әңгімедегі оқиғалардың негізінде қажетті ақпараттарды жазады; - шығармадағы құстардың іс-әрекетіне баға береді, - әкесінің әңгімесінен түйгенін қорытындылап, сыни тұрғысынан бағалайды, алған білімін өмірде қалай пайдаланатынын біледі	Жас ерекшеліктеріне сәйкес. Оқу мақсаттарына жетуге ықпал етеді. Оқушыларда сын тұрғысынан ойлау дағдысын дамытады. Білімді функционалдылықпен және шығармашылықпен қолдану дағдыларын дамытады

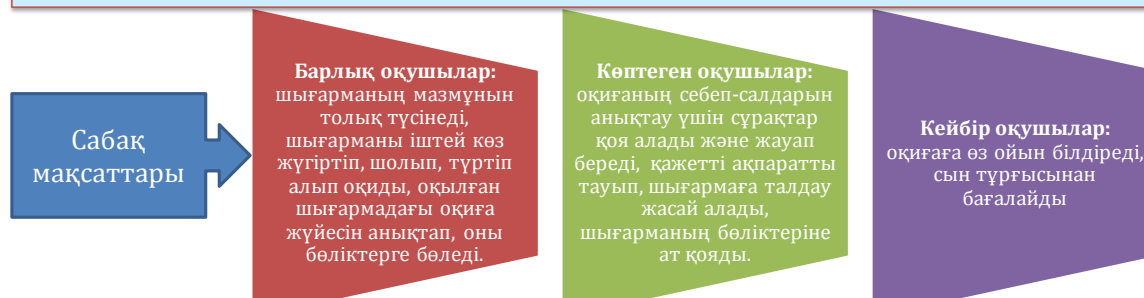
Нәтижесі қандай болды?

Білім сапасы артты. Қалай оқу керектігін үйренді. Оқушылардың тақырып бойынша өз ойларын білдіруіне, түсіндіруіне мүмкіндік берді; Оқушылардың өз идеяларын дәлелдеуіне көмектесті. Өз оқуларына жауапкершілікпен қарауға дағдыланды. Өзара ынтымақтаса бірлесіп жұмыс жасады. Бірін – бірі тыңдауға, сыни ойлауға, өзінің пікірін айтуға құқығының бар екендігін сезінді, пікірлердің сан алуан болатындығын жақсырақ түсінуге үйренді. Оқушылар өз білімінің нәтижесін өздері бағалады.

Пән: әдебиеттік оқу
Ортақ тақырып: Қоршаған ортаны қорғау
Сынып: 4
Сабақтың тақырыбы: Құстар әні

Оқу мақсаттары:

4.1.1.1 шығарманың мазмұнын толық түсіну, кейбір тұстарын нақтылау, оқиғаның себеп-салдарын анықтау үшін сұрақтар қою және жауап беру;
4.2.1.2 – шығарманы іштей көз жүгіртіп, шолып, түртіп алып, сұрақтар қоя отырып, қажетті ақпаратты тауып, белгі қойып оқу, талдау жасап оқу;
4.3.1.1 оқылған шығармадағы оқиға жүйесін анықтап, оны бөліктерге бөлу, әр бөлікке ат қойып, жоспар құру.

Бағалау критерийлері:

- шығарманың мазмұнын толық түсінеді, кейбір тұстарын нақтылап, оқиғаның себеп-салдарын анықтау үшін сұрақтар қоя алады;
- шығарманы іштей көз жүгіртіп, шолып, түртіп алып, сұрақтар қоя отырып, қажетті ақпаратты тауып, белгі қойып оқиды;
- шығармаға талдау жасайды;
- оқылған шығармадағы оқиға жүйесін анықтап, оны бөліктерге бөліп, әр бөлікке ат қойып, жоспар құрады

XXI ҒАСЫР ПЕДАГОГІ

Есенбаева Бахыт Азимхановна
Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы қ.

- **Постер тақырыбы:** XXIғ. Педагогі

- **Постердің мақсаты:** Заманауи педагогтердің тұлғасын болашақ педагогтерге үлгі ретінде көрсету. Педагогтерге қажетті сапалар және игеруге тиіс дағдыларды көрнекі құралдың негізінде жеткізу.

- **Постердің практикалық маңыздылығы:** Педагогикалық мамандықты оқытатын колледждерде және ЖОО «Мамандыққа кіріспе», «Педагогика», «Педагогикалық психология» пәндерінен дәріс оқу кезінде, семинар сабақтарда пайдалануға болады.

- **Мазмұндылығы.** Постерде қазіргі заманауи педагогке керек сапалар:

- 1. Баланы сүю - баланы сүймейтін педагогтің болашағы жоқ. Сондықтан балаға жетекшілік жасау үшін педагогтің баланы сүюі оған қажетті ең басты қасиет.

- 2. «Мәңгі оқушы» - педагог өмір бойы оқуы керек, өзін-өзі жетілдіруге міндетті.

- 3. Кросс-функционалды - көп дағдылы, топпен бірге жұмыс жасай алатын жан-жақты тұлға болғаны абзал.

- 4. Эталон – педагог өзінің жеке тұлғасымен, ісімен, жріс-тұрысымен көпшілікке үлгі бола білуі керек.

- 5. Новатор – педагогика ғылымына жаңашыл идеялар, әдіс-тәсілдер ендіретін маман болуы шарт.

- 6. Зерттеуші – педагог маман әрқашан өз жұмысын ғылыми жұмыс деңгейіне жеткізетіндей, білімділігімен үнемі зерттеу жүргізуі керек.

- 7. IT маманы қазіргі заман талабы педагогтен цифрлық сауаттылықты талап етеді. Сондықтан бұл дағдыны педагог игеруге міндетті.

- 8. Тіл білу білімді әлемдік деңгейде меңгеруге жол ашады. Сондықтан көп тілді меңгерген мұғалім жан-жақты тұлға.

Жаңашылдығы. Педагог тұлғасына қатысты мұндай постерлер қазақ тілінде жоқ деп айтсақ артық болмас. Сонымен қатар постерде көрсетілген педагог тұлғасына қажетті сапалар мен дағдылардың бірқатары қазақ тіліндегі педагогикалық оқулықтардың мазмұнында кездесе бермейді.

ИНФОРМАТИКА САБАҒЫНДА БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ПОСТЕР ҚҰРАЛЫ АРҚЫЛЫ ТАНЫМДЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН АРТТЫРУ

Жаксыбаева Эльмира Абдулмаликовна

№5 Ақарала жалпы орта білім беретін мектеп-гимназиясы, Меркі ауданы Жамбыл облысы

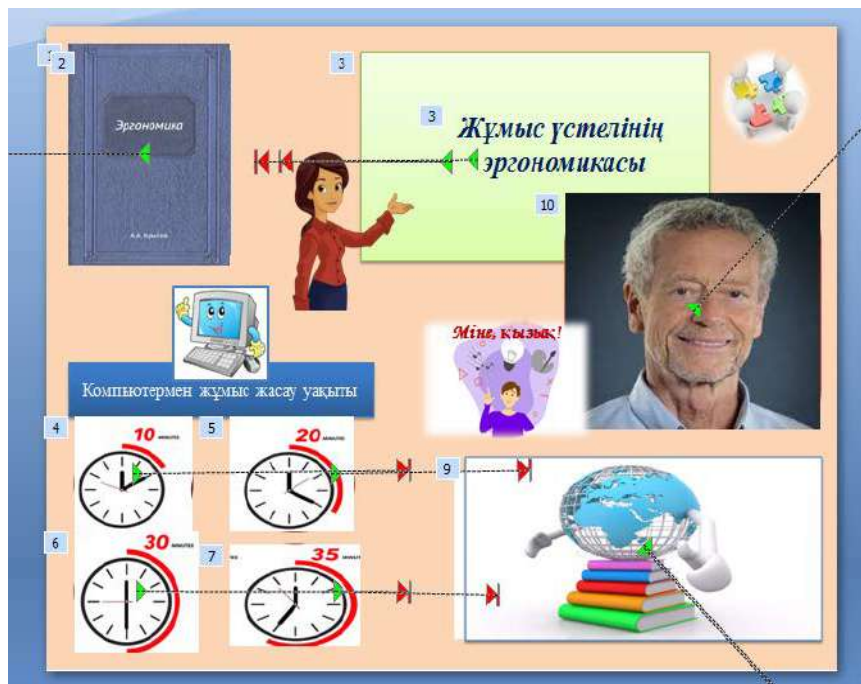

Мақсаты: Білім алушыларға постер құралы арқылы тақырыпты жан – жақты меңгертіп, қызығушылығын арттыру

Міндеттері:

- Түрлі элементтерді қолдану арқылы оқушыны білім алу және іс-әрекет тәсілдерін қалыптастыру процесіне тарту;
- ақпараттың максималды көрінуіне қол жеткізу үшін әртүрлі мультимедиялық құралдарды қолдану арқылы;
- сабақ материалын құрылымдауға сабақ тақырыбын меңгертуге ықпал ету

Негізгі идеясы: Мультимедиялық құралдарды жан – жақты пайдаланып, тақырыпты меңгерту

Қазіргі таңдағы жаңа ақпараттық технологиялар, жаһандану, демографиялық жағдайлар қоғамға жаңа өзгерістер әкелді. Алдыңғы ұрпақтарға жеткілікті болған білім – қазіргі уақытта табысты болу үшін жеткіліксіз. Сондықтан шәкірт бойына ең маңызды құзыреттіліктерді айқындап және ықтимал даму жолдарын зерттеу үшін мультимедиялық постерлер ерекше сұраныста. «Постер дегеніміз не?» Ағылшын тілінен аударғанда автор – дизайнердің бірегей шығармашылық идеясын көрсететін қағаз немесе цифрлық түрдегі құрал. Постер композициясы мәтіні бар немесе мәтінсіз фотосуретті, коллажды немесе иллюстрацияны қамтуы мүмкін. Постер – «өз уақытының туындысы». Алғашқы плакаттар полиграфиялық технологиялар арқылы жасалды, ал заманауи постер цифрлық жұмыс. Оның негізі компьютерлік технологияны қолдану арқылы жасалған кескін болып табылады. Қазіргі таңда ғалам күн сайын жанаруына байланысты, түрлі жаңалықтар мен жобалар іске асырылуда сондықтан өзгеріп жатқан кезеңде балаға жалпы дағдылар: компьютерлік бағдарламаларды білу, тапсырмаларды орындау, жеткіліксіз. Сондықтан да қазіргі уақытта дайын цифрлық білім беру ресурстарының тапшылығы аз, дегенмен олар белгілі бір сабақтың мақсаттары мен міндеттеріне сәйкес келе бермейді. Мұндай ресурстардың материалы артық берілуі мүмкін, немесе керісінше, ішінара және сабақтың тақырыбын жеткіліксіз ашады. Сондықтан кейде осы ресурстардың бірнешеуін пайдалануға немесе онымен тандап жұмыс істеуге тура келеді. Осындай себептерді ескере келе мұғалімдер үшін ең қолайлы және қолжетімді Power Point бағдарламасы болып табылады.

Қолданбалы әдістерді жүзеге асыру құралы ретінде әрекет ететін мультимедиялық постер шынымен де басым педагогикалық технологияларды өзгертуде шешуші рөл атқара алады, өйткені ол білім беру апаратын ұсынудың жаңа тәсілдерін ғана емес, сонымен қатар тиімдірек жолдарға өтуге мүмкіндік береді. Оқушылардың оқу-танымдық құзыреттіліктерін қалыптастыруға әкелетін оқу іс-әрекеті және оны ұйымдастыру формалары.

Постер құру кезінде келесі критерийлерді сақтау қажет:

- постер тақырыбы сабақтың тақырыбына сәйкес болуы керек;
  - оқытылатын тақырыптың материалы сабақ жоспарына сәйкес құрылымдалған болуы керек;
  - экранда көрсетілетін ақпарат түсінікті, логикалық үйлесімді, мазмұны мен функционалдығы бойынша топтарға бөлінген болуы керек;
  - экранда тек қазіргі уақытта пайдаланушы өндеп жатқан ақпарат болуы керек;
  - пайдаланушының назарын аударатын әсерлер қолданушының әрекетінің жобасына сәйкес қатаң түрде, қажет және психологиялық тұрғыдан негізделген жағдайларда ғана қолданылуы керек.
  - командалық түймелерді басу арқылы немесе гиперактивті аймақты басу арқылы, ережелермен қорытындылармен жұмыс істеу үшін, тұжырымдалған қорытындыны дұрыс үлгімен салыстыру үшін пайда болатын және жойылатын аймақтардың болуы
- Постердің барлық мазмұны ережеге сәйкес: дидактикалық және ақпараттық толықтық.— «жасырын сурет» режимі (түсіндірме ақпаратты қосу және өшіру мүмкіндігі);

- суреттелген анықтамалық қысқаша мазмұны;
- иллюстрациялар, интерактивті сызбалар, анимациялар, бейнеклиптер жиынтығы;
- конструктор (оқытушы мен оқушыға оқу материалының үстіне жазбалар, конспектілер, сызбалар жасауға мүмкіндік беретін құрал).

Постердің мазмұнын қалыптастыру кезінде келесі тапсырма тұжырымдары қолданылады: талдау, дәлелдеу (түсіндіру), салыстыру, таңбамен өрнектеу, диаграмма немесе модель құру, жалғастыру, жалпылау (қорытынды жасау), шешімді таңдау немесе шешу әдісі, зерттеу, бағалау, өзгерту, ойлап табу.

Тапсырманың бұлайша қойылуы білім алушылар арасында қажетті ақпаратты алу сияқты оқу-танымдық құзыреттіліктерді қалыптастыру жұмысын ұйымдастыруға мүмкіндік береді; суретті, схемалық түрде берілген ақпаратты түсіну; әр түрлі білім беру мәселелерін шешу үшін белгі-символдық құралдарды қолдану; талдау, синтез, салыстыру, жіктеу операцияларын орындау; себеп-салдарлық байланыстарды орнату, жалпылау, қорытынды жасау тапсырмалары беріледі.

Сабақтың қарастырылатын кезеңін осылай ұйымдастыру шешім қабылдау, оның салдары үшін жауапкершілікті қабылдау дағдыларын қалыптастыруға, өз ұстанымдарына негізделген таңдау жағдайында өзін-өзі анықтау әдістерін меңгеруге ықпал етеді.

Оқу-танымдық құзыреттіліктерді (талдау, синтез) қалыптастыру үшін зерттеу ретін қалпына келтіру, хронология, сұрыптау, топтастыру, қажетсіздерді жою сияқты әдіс-тәсілдер де қолданылады, оларды мультимедиялық постер слайдтарында өте тиімді ұйымдастыруға болады.

Постерді топтық, жұптық жұмыстарды ұйымдастыру және тексеру құралы ретінде қарастыруға болады. Бұл әрекет түрін диаграммаларды, кестелерді толтыруға арналған тапсырмалар, проблемалық сұрақтар, интерактивті постер слайдтарындағы тапсырмалар негізінде құруға болады. Мультимедиялық постерге бейне және аудио материалдарды қосуға да болады. Білім беруде мультимедиялық постерлердің тиімділігін қорытындылай келе SWOT талдау бойынша кестемді ұсынамын.

<p>Күшті Білім алушылардың креативті, білімқұмар, бастамашылдық, табандылық, көшбасшы, сын тұрғысынан ойлай алатын, коммуникативті, командада білесе жұмыс жасай алатын, әлеуметтік және мәдени хабардар дағдылары қалыптасады.</p>	<p>Әлсіз Командада бір мақсатқа жету жолында пікірлерінің бір жерден шыға алмауы</p>
<p>Мүмкіндіктер Білім алушылар жаңа нәрсені ашып және өз тәжірибесімен бөліседі, ақпаратты талдап, қорытынды шығарады, шешім қабылдап, ақпарат, идеялармен алмасады. Сәтсіздікке жолыққан жағдайда шешім шығарып, өзінің жетістіктері мен сәтсіздіктерінің себептерін түсініп, шығу жолын нақты айқындайды.</p>	<p>Қиын тұстары Жасалған жұмыстың ашылмай қалуы</p>

Қорытындылай келе, XXI ғасыр дағдысын меңгерген оқушыны жеке тұлға ретінде қалыптастыру – бүгінгі педагогтардың басты мақсаты. Бәсекеге қабілетті, шығармашылық тұрғыда өз ойын еркін жеткізе алатын, тұлғаға бағдарланған құндылықтарды бойына сіңірген, кәсіби тұрғыда құзіреттілігін мектеп жасынан ала білген функционалды сауатты жеке тұлға – қоғам дамуының қозғаушы күші болып әрқашан қала бермек.

МЕНИ ҚОРШАҒАН ОРТА

Касыкбаева Роза Тургынбековна
Шайжанова Айгуль Кудайбергеновна
Берікқара орта мектебі, Байзақ ауданы Жамбыл облысы

Сабақтың мақсатын оқу бағдарламасына ж/е оқу жоспарына сүйене отырып алдым.

4.1.4.1. сөйлеу барысында мақал-мәтелдерді, өлең жолдарын, нақыл сөздерді, шешендік сөздерді және вербалды емес тілдік құралдарды қолдану.

4.2.3.1. шығарманың тақырыбы және негізгі ойды анықтау, автордың ойын мәтін деректерінен келтіре отырып дәлелдеу.

4.3.2.1. таныс мәтінге жаңа кейіпкерлер қосу, жаңа сюжеттер енгізу, өлең (төрт жолды өлең) жазу

Бұл, оқу мақсатына сәйкес сабақ мақсаты: Барлық оқушылар орындай алады:-шығармадағы негізгі ойды анықтайды, автордың ойын деректер келтіре отырып дәлелдейді -сөйлеу барысында мақал-мәтелдерді, өлең жолдарын, нақыл сөздерді, шешендік сөздерді вербалды емес тілдік құралдарды қолданады .

Оқушылардың көпшілігі орындай алады: -сөйлеу барысында мақал-мәтелдерді, өлең жолдарын, нақыл сөздерді, шешендік сөздерді қолданады -таныс мәтінге жаңа кейіпкерлер қосып өлең (төрт жолды) жазады.

Кейбір оқушылар орындай алады: сөйлеу барысында мақал-мәтелдерді, нақыл сөздерді қолданады.

Бұдан, бағалау критерийі шығады:

-шығарманың тақырыбы және негізгі ойды анықтайды,

-автордың ойын деректер келтіре отырып дәлелдейді,

-сөйлеу барысында мақал-мәтелдерді, нақыл сөздерді және вербалды емес тілдік құралдарды қолданады,

-таныс мәтінге жаңа кейіпкерлер қосып өлең жазады.

Тақырып мазмұнын ашып, оқу мақсатына жету үшін бірнеше әдістерді оқушылардың ерекшеліктеріне сәйкес таңдап алдым. Бұл тапсырмалар оқу мақсатына жетуге ықпал етеді.

1-тапсырма (ТЖ) «Галереяға саяхат» әдісі: Қабырғаға дайындалған суреттер ілінеді. «Галереяға саяхат» -топтар кабинет ішінде қозғалысқа түседі. Өз бөліктеріне сай суреттерді таңдайды. **Бұл тапсырма бағалау критерийіне сәйкес мынандай дескриптор қойылды;** шығарманың тақырыбы және негізгі ойды анықтады. автордың ойын мәтін деректерінен келтіре отырып дәлелдеді. сөйлеу барысында мақал- мәтелдерді, нақыл сөздерді, шешендік сөздерді, вербалды емес тілдік құралдарды сөздерді қолданды.

2-тапсырма (ТЖ) «Бес жолды өлең» әдісі. Әр топ Табиғат, Жер, Өсімдік сөздеріне бес жолды өлең құрастырады. Әр топ өз аттарына жазады. **Сөздік қорын, ой қиялын дамытады. Бұл тапсырма бағалау критерийіне сәйкес мынандай дескриптор қойылды.** мәтінге жаңа кейіпкерлер қосып өлең жазды. сөйлеу барысында мақал- мәтелдерді, нақыл сөздерді, шешендік сөздерді, вербалды емес тілдік құралдарды сөздерді қолданды.

3-тапсырма (ЖЖ) «Қос жазба күнделігі» әдісі, Өлеңді оқыған соң оқушылар дәптерлерінің ортасынан вертикаль сызық жүргізеді. Сызықтың бір жағына «Жер ана жомарт» немесе «Жер ана дархан» сөз тіркесін жазса, екінші жағына пікірін, яғни, нені еске түсіретінін, қандай мағына беретінін жазады. **Бұл тапсырма бағалау критерийіне сәйкес мынандай дескриптор қойылды.** автордың ойын мәтін деректерінен келтіре отырып дәлелдеді. сөйлеу барысында мақал-мәтелдерді, нақыл сөздерді шешендік сөздерді, вербалды емес тілдік құралдарды сөздерді қолданды. **Бұл тапсырмаларда мынандай дағдылар қалыптасады. Яғни, тиімділігі.** Оқу мақсаттарына жетуге жетелейді. Оқушының логикалық ойлауы дамиды, жылдам ой түйіндейді. Ұсынылған мәселе бойынша өз ойына талдау жасайды. Өз жұмысын сыныптастарымен талқылайды, жұмысқа терең сараптама жасау арқылы өз білімін, түсінігін кеңейтеді. Ойлау, сөйлеу қабілетін жетілдіреді. Сын тұрғысынан ойлау дағдылары дамиды. Тілдік дағдылары қалыптасады.

Саралау сабақта үнемі жүреді, оқушылардың шығармашылық және сын тұрғысынан ойлау дағдыларын дамытуға, оқуға ынталандыруға мүмкіндік береді. Саралаудың 3 тәсілін қолдандым.

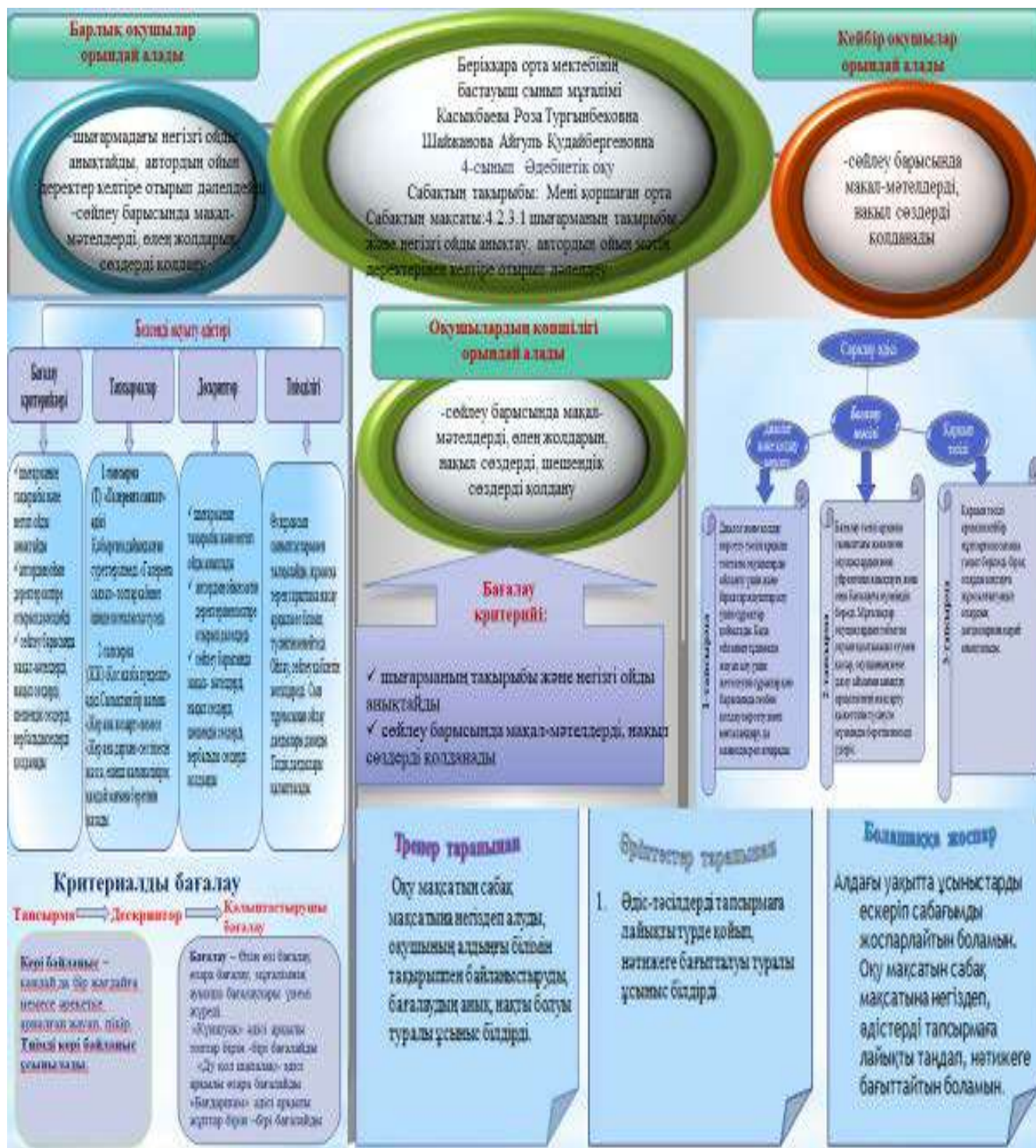
1-тапсырмада -Диалог және қолдау көрсету тәсілі арқылы топтағы оқушыларды ойланту үшін және бірқатар жауаптар алу үшін сұрақтар қойылады. Бала ойланып тұшымды жауап алу үшін жетелеуші сұрақтар қою барысында сөзбен қолдау көрсету және ынталандыру да маңызды рөл атқарады.

2-тапсырмада-Бағалау тәсілі арқылы сыныптағы жекелеген оқушылардың нені үйренгенін анықтауға және оны бағалауға мүмкіндік береді. Мұғалімдер оқушылардың табысты оқуын қамтамасыз етумен қатар, оқушының жеке даму аймағын анықтау арқылы нені жақсарту қажеттігін түсінуге мүмкіндік беретін икемді үдеріс.

3-тапсырмада-Қарқын тәсілі арқылы кейбір жұптарға қосымша уақыт беріледі. бірақ оларды аяқтауға жұмсалған уақыт олардың дағдыларына қарай анықталады.

Қ/б сабақтың өн бойында оқушылардың оқуын қолдау мақсатында үздіксіз жүріп отырады. Тапсырмаларды бағалау критерийіне сәйкес құрастырсақ , сол тапсырмаларды орындау қадамдары ретінде дескрипторлар дайындалды. Дескрипторлар арқылы тапсырмаларды орындау деңгейіне қарай

кері байланыс беріліп отырады. Кері байланыс – қандай да бір жағдайға немесе әрекетке арналған жауап, пікір. Сол себепті Тиімді кері байланыс ұсынуымыз қажет. Сабақта бағалау қалай жүрді? Өзін өзі бағалау, өзара бағалау, мұғалімнің ауызша бағалаулары үнемі жүреді. «Күншуақ» әдісі арқылы топтар бірін –бірі бағалайды. «Ду қол шапалақ» әдісі арқылы өзара бағалайды. «Бағдаршам» әдісі арқылы жұптар бірін –бірі бағалайды.

I.ЖАНСҮГІРОВ «ҚҰЛАГЕР ПОЭМАСЫ»

Калиева Жансая Беркиновна

Абдыкалыкова Налгүл Галымовна

Берікқара орта мектебі, Байзақ ауданы Жамбыл облысы

I.Жансүгіров “Құлагер поэмасы” сабағының өткізілу түсініктемесі.

Сабақтың тақырыбы: I.Жансүгіров “Құлагер поэмасы”

Сабақтың мақсаты: Т/Ж1.1. Әдеби шығармаға сюжеттік композициялық талдау жасау

Барлық оқушылар орындай алады: Тақырып бойынша мәтіннің мазмұнын түсінеді;

Оқушылардың көпшілігі орындай алады: Поэманың сюжеттік желісіне талдау жасайды;

Кейбір оқушылар орындай алады: Көркем шығарманың сюжеттік, композициялық құрылымын, талдайды, идеясын анықтайды. Поэманың мазмұнына өзіндік пікір білдіреді;

Бағалау критерийі:

- Поэманың сюжеттік композициялық құрылымын талдайды;

- Түйінді ойды анықтайды;

Тақырып мазмұнын ашып, оқу мақсатына жету үшін бірнеше әдістерді яғни оқушылардың ерекшеліктеріне сәйкес белсенді оқу әдістерін тандап алдық Бұл тапсырмалар оқу мақсатына жетуге ықпал етеді.

1. «Оқиғалар тізбегі» әдісі. Бұл әдісте оқушылар Мәтінді оқып, оқиғаларды реттілігімен анықтап, айтып, жазып шығады.

-мәтінді түсініп оқиды;

-оқиғаларды анықтайды;

-оқиғаларды реттілігімен жазады;

2. «Попс формуласы» әдісі. Бұл әдісте оқушылар, оқыған мәтіннен 4 сөйлем арқылы ойларын дәлелді түрде жазып шығады. Менің ойымша...

Мен оны мына фактілермен дәлелдей аламын.... Себебі.....

Ойымды қорытындылайтын болсам..... деп жазбаша түрде орындайды.

-өз ойын айтады, түсіндіреді;

-фактілермен дәлелдейді;

-қорытынды шешімін ұсынады;

3. «Зерттей талдау» әдісі арқылы сюжеттік композициялық талдау;

Оқушылар мәтіннің желісі бойынша композициялық талдау жасайды. Мына дескриптор бойынша.

-оқиғаның басталуын айтады;

-оқиғадағы іс-әрекеттерді анықтайды;

-оқиғадағы кейіпкерлердің іс-әрекетін талдайды;

-оқиғаның аяқталуын жазады;

-оқиғадағы түйінді ойды анықтайды;

Саралау сабақта үнемі жүреді, оқушылардың шығармашылық және сын тұрғысынан ойлау дағдыларын дамытуға, оқуға ынталандыруға мүмкіндік береді. Саралаудың 3 тәсілін қолдандым.

Қолдауды көп қажет ететін оқушыларға тапсырманы орындау барысында жетелеуші сұрақтар қою арқылы қолдау көрсетіп отырамын. Мәтінге қатысты тірек сөздер ұсынамын.

Қолдауды орташа қажет ететін оқушыларға оларды жұптастырып саралаудың диалог тәсілін қолданамын. Жетелеуші сұрақтар қою арқылы тапсырманы толыққанды орындап шығуына мүмкіндік туғызамын.

Қолдауды қажет етпейтін оқушыларға дереккөздер әдісін ұсынамын.

Кейбір оқушылар күрделі дереккөздермен жұмыс істеу алады. Тапсырма орындау барысында оқушыларға түрлі ресурс көздерін пайдалануына қолдау көрсетемін.

Сабақтың соңында оқушыларды мұғалімнің бағалауы, оқушылар бірін-бірі бағалау, өзін-өзі бағалау жүреді.

Берікқара орта мектебінің қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі
 Қалиева Жансая Беркінқызы.
 Сабақтың тақырыбы: 9-сынып Қазақ әдебиеті.
 І. Жансүгіров “Құлагер поэмасы”
 Сабақтың мақсаты: Т/Ж1.1. Әдеби шығармаға сюжеттік композициялық талдау жасау

Барлық оқушылар орындай алады.
 Тақырып бойынша мәтіннің мазмұнын түсінеді

Оқушылардың көпшілігі орындай алады;
 Поэманың сюжеттік желісіне талдау жасайды

Кейбір оқушылар орындай алады;
 Көркем шығарманың сюжеттік, композициялық құрылымын, талдайды, идеясын анықтайды.
 Поэманың мазмұнына өзіндік пікір білдіреді

Бағалау критерийі:

- Поэманың сюжеттік композициялық құрылымын талдайды;
- Түйінді ойды анықтайды;

Оқу мақсаты: Т/Ж1.1. Әдеби шығармаға сюжеттік композициялық талдау жасайды.

Бағалау парақшасы

Белсенді оқу әдістері	Критерий	Дескриптор:
1-тапсырма. «Оқиғалар тізбегі» әдісі	поэманың сюжеттік композициялық құрылымын талдайды;	-мәтінді түсініп оқиды; -оқиғаларды анықтайды; -оқиғаларды реттілігімен жазады;
«Зерттей талдау» әдісі арқылы сюжеттік композициялық талдау	түйінді ойды анықтайды;	-өз ойын айтады, түсіндіреді -фактілермен дәлелдейді -қорытынды шешімін ұсынады.
«Попс формуласы» әдісі		

Бағалау критерийі	Дескриптор		
- әдеби шығармаға сюжеттік-композициялық талдау жасайды.	«Композициялық талдау» -оқиғаның басталуын айтады; -оқиғадағы іс-әрекеттерді анықтайды; -оқиғадағы кейіпкерлердің іс-әрекетін талдайды; -оқиғаның аяқталуын жазады; -оқиғадағы түйінді ойды анықтайды;		
- түйінді ойды анықтайды	«Попс формуласы» әдісі -өз ойын айтады, түсіндіреді -фактілермен дәлелдейді -қорытынды шешімін ұсынады		
	Оқиға тізбегі» әдісі - мәтінді түсініп оқиды; -оқиғаларды анықтайды; -оқиғаларды реттілігімен орналастырады;		

- оқиғаның басталуын айтады;
- оқиғадағы іс-әрекеттерді анықтайды;
- оқиғадағы кейіпкерлердің іс-әрекетін талдайды;
- оқиғаның аяқталуын жазады;
- оқиғадағы түйінді ойды анықтайды

Саралау

Тренер тарапынан

Оқу мақсатсабақ мақсатына негіздеп алуды, оқушының алдыңғы білімін тақырыппен байланыстыруды, бағалаудың анық, нақты болуы туралы ұсыныс білдірді.

Әріптестер тарапынан

Әдіс-тәсілдерді тапсырмаға лайықты түрде қойып, нәтижеге бағытталуы туралы ұсыныс білдірді.

Болашаққа жоспар

Алдағы уақытта ұсыныстарды ескеріп сабағымды жоспарлайтын боламын. Оқу мақсатын сабақ мақсатына негіздеп, әдістерді тапсырмаға лайықты таңдап, нәтижеге бағыттайтын боламын

Қолдауды көп қажет ететін оқушыларға тапсырманы орындау барысында жетелеуші сұрақтар қою арқылы қолдау көрсетіп отырамын. Мәтінге қатысты тірек сөздер ұсынамын.

Қолдауды орташа қажет ететін

оқушыларға оларды жұптастырып саралаудың диалог тәсілін қолданамын. Жетелеуші сұрақтар қою арқылы тапсырманы толыққанды орындап шығуына мүмкіндік туғызамын.

Қолдауды қажет етпейтін

оқушыларға дереккөздер әдісін ұсынамын. Кейбір оқушылар күрделі дереккөздермен жұмыс істеу алады. Тапсырма орындау барысында оқушыларға түрлі ресурс көздерін пайдалануына қолдау көрсетемін.

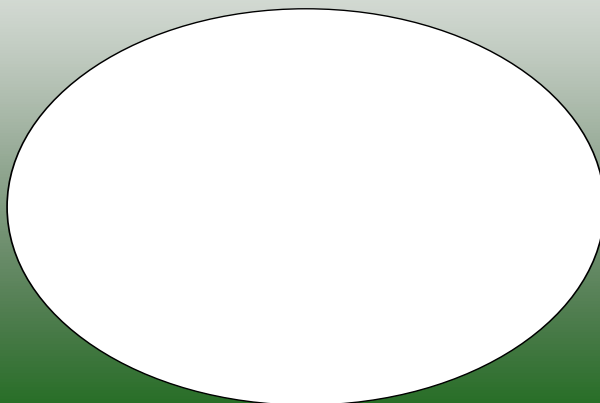
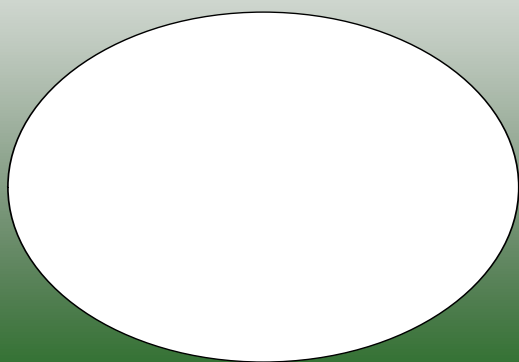
ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМУҒА МАҚСАТЫНДА САБАҚТЫ ЗЕРТТЕУ ТӘСІЛІН ЖҮРГІЗУ

Кожагулова Жанна Калкатаевна
Көктал орта мектебі, Байзақ ауданы Жамбыл облысы

Байзақ ауданы Көктал орта мектебі

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамуға мақсатында
сабақты зерттеу тәсілін жүргізу

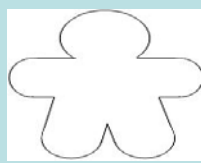
«Белсенді»

Топ мүшелері:

1. Кожагулова Жанна - топ модераторы
2. Станбекова Арай
3. Сарсенбекова Асел
4. Ибраимова Бибігүл

АВС ОҚУШЫЛАРЫН АНЫҚТАУ

Үлгерімі жақсы (А)

Үлгерімі орташа (В)

Үлгерімі нашар (С)

Қазақ тілі сабағы

Химия сабағы

Математика
сабағы

Қазақстан тарихы
сабағы

Нәтижесі

Мықты жағы:

- 1.Топтық жұмыстар арқылы оқушылардың пәнге деген қызығушылығы артты.
- 2.Білім сапасы артты.
- 3.Сабақты оқушылар ойларын еркін жеткізе білді.

Әлсіз тұсы:

- 1.Сабақ кестесінің сабақтарға сәйкес келмеуі.
2. Зерттеуге алынған оқушылардың сабаққа келмей қалуы.
3. Уақытты тиімді пайдаланбауы

Мүмкіндіктер:

Мұғалімдер арасында кәсіби диалогты қалыптастырып, дамытады.
Ұжымдық мәдениетті қалыптастырады.
Мұғалімдердің назарын оқушылардың білім қажеттіліктеріне аударады.
Бағдарламаны, ғылыми тұжырымдамаларды терең түсінуге көмектеседі.
Мұғалімдер кәсіби педагогикалық білімін дамытады.
Мұғалімдер сабақты бақылау және кері байланыс беру дағдыларын қалыптастырады.
Мұғалімдер білімнің ғылыми мағынасына түсінеді және зерттеушілерге айналады.
Оқушының оқуы жақсарады.
Функционалдық сауаттылығы дамиды.
Қоғамға қажетті тұлға болып қалыптасады.

ӨЗІҢНІҢ ТАҢДАУЫҢДЫ ЖАСА

Кибаев Маді Курманбекович

№5 Ақарал жалпы орта білім беретін мектеп-гимназиясы, Меркі ауданы Жамбыл облысы

САБАҚТА ҚОЛДАНАТЫН ТИІМДІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕР

Мейраhatқызы Назген
Ш.Мұртаза атындағы мектеп-гимназиясы

САБАҚТА ҚОЛДАНАТЫН ТИІМДІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕР

Викториналық платформалар

- ▶ PADLET ТАҚТАСЫ
- ▶ GIMKIT ВИКТОРИНАСЫ
- ▶ KAHOOT, QUIZZIZ ВИКТОРИНАЛАРЫ

МАҚСАТЫ:
ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҒЫЛЫМИ БІЛІМ, ІСКЕРЛІК ДАҒДЫЛАРДЫ МЕНГЕРУІНЕ КЕРЕКТІ ОҚУ-ТАНЫМДЫҚ ІС-ӘРЕКЕТТІ ҚИЙМДАСТЫРУ, АКТ-НЫ ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУ

БҰЛТТЫ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

- Wordart.com
- Puzzle-maker.com
- Jigsawplanet.com
- Prezi
- Bilimland.com
- Plickers.com
- Learning.apps
- Printerest.com
- Wordwall.net
- Classools.net
- Google forms

ҚАЛЫПТАСТЫРУШЫ БАҒАЛАУ ТӘСІЛДЕРІ

«Пантомима»
«Прогресс білдіру»
«ЖТ» кестесі
«Смайликтер»
«Бас бармақ» әдісі
«Бағдаршам» әдісі
«Батарея» әдісі
«Плюс-минус»
«Үш шапалақ»
«Қоңырау»

ЖАҒЫМДЫ АХУАЛ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ӘДІСТЕРІ

ЕСІМ-АКРОНИМ   БАҚЫТ ҚАЛПАҒЫ
СЫҚЫРЛЫ СӨЗДЕР   А Б С
СӘПЕМДЕСУ САЛТТАРЫ
АРТ ТЕРАПИЯ
МЕН ҒАЖАПТЫН
ПАЗЛДАР   СЫҚЫРЛЫ СӨЗ   МОЛЕКУЛА

КЕРІ БАЙЛАНЫС ТҮРЛЕРІ

“СМС” ӘДІСІ   “PADLET” ТАҚТАСЫ
“ПАДЛЕТ ТАҚТАСЫ”   “GOOGLE FORM” СИТЕМЕСІ
“НЫСАНА” ӘДІСІ   “БЛОБ АҒАШЫ”
“ЖЕТІСТІК БАСПАДАҒЫ”   “БЛОБ КӨПІРІ”
“ТАЗАЛЫҚ” ӘДІСІ   “Жұлдызды баспалдақ”
“БЕС САУСАҚ” ӘДІСІ

“Ұзақ постер”
СІМІНДАҒАН, МЕЙРАХАТҚЫЗЫ НАЗГЕН

САБАҒЫМДА ҚОЛДАНАТЫН САРАЛАУ ТӘСІЛДЕРІ

ТАПСЫРМА

Тапсырма: мұндай құрамына білім деңгейі әртүрлі оқушыларға арналған тапсырмалар құрады, оқушылардың қабілеттіліктеріне қарай (көмек керек пе, алда күрделі тапсырмалар беру керек пе) түрлі кестелерді немесе жаттығулар мен тапсырмаларды жасау, күрделілігіне қарай алға ілгерілеп отыратын тапсырмаларды бар категорияларды пайдаланатыңыз

ДЕРЕККӨЗДЕР

Дереккөздер: кейбір оқушылар басқа сыныптарына қарағанда анағұрлым күрделі дереккөздермен жұмыс істей алады, дереккөздерін ауызша толқынға негіз болатын мәтіндерден бастап, анағұрлым қиын сөздерді және күрделі мәселелерді түсіндіретін мәтіндерге дейін ауытқал отырып, бастама шартқа және электронды дереккөздер де пайдалануы мүмкін. Бұл материалды пайдаланудан анағұрлым оқушымыз нағыз нәтижеге жетеді.

ҚАРҚЫН

Қарқын: кейбір оқушылар басқаларына қарағанда жылдам жұмыс істейді, қосымша тапсырмаларды көп уақыт жұмыс істеуді талап ететін оқушылар үшін қолдануға болады негізгі тапсырмаларды түсіндіруде көмек қажет ететін оқушыларға біршама уақыт беріледі.

КОРЫТЫНДЫ

Қорытынды: барлық оқушылар бір тапсырмаға орындаса да олардың нәтижелері әртүрлі болады, мұғалім тапсырма береді, бірақ жаппаз «дұрыс» жауаптың бағытында жұмыс істеден тегі оқушылар өздерінің міндеті және алда тұрғанына қарай жауап береді, барлық оқушыларға бағытталған нұсқау беру отырып, олардың әрекетсіздігінен өздерінен не күтетіндігін түсінгендеріне көз жеткізу керек.

БАҒАЛАУ

Бағалау: оқушылар үнемі бағаланып отырып, осылайша педагогикалық қызмет пен оқытушының басқа да түрлі оқушылардың қабілеттеріне қарай үнемі түзетіліп отырылуы мүмкін.

ДИАЛОГ ЖӘНЕ ҚОЛДАУ КӨРСЕТУ

Диалог және қолдау көрсету: кейбір оқушыларға тапсырмаға орындау барысында жан-жақты әрі нақты көмек қажет болады, мұғалім оқушыларды ойлану үшін және бірқатар жауаптар алу үшін алдын ала дайындалған сұрақтарды қояшына болады. Бұл әдісті қолдану барысында сөзбен қолдау көрсету және сынолдандыру да маңызды рөл атқарады.

Ұзақ постер

СІМІНДАҒАН, МЕЙРАХАТҚЫЗЫ НАЗГЕН

БЛУМ ТАКСОНОМИЯСЫ

ТҮСІНҮ

ТАЛДАУ

БАҒАЛАУ

БІЛУ

ҚОЛДАНУ

ЖИНАҚТАУ

БІЛУ- ӨТКЕН МАТЕРИАЛДЫ ҚАЙТАЛАУ, ВИКТОРИНАЛЫҚ ПЛАТФОРМАЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

ТҮСІНҮ-ЖАҢА ТАҚЫРЫПТЫ МЕНҒЕРТУ, БІЛІМ БЕРУ ПЛАТФОРМАЛАРЫН ҚОЛДАНУ

ҚОЛДАНУ-ЖАҢА ТАҚЫРЫПТЫ ПРАКТИКА ЖҮЗІНДЕ ҚОЛДАНУ

ТАЛДАУ- МЕНҒЕРІЛГЕН ТАҚЫРЫПТЫ ТАЛДАУ, САЛЫСТЫРУ, АЖЫРАТУ

ЖИНАҚТАУ-ЖАҢА ТАҚЫРЫПТЫ ҚОРЫТУ,ЖИНАҚТАУ, ОЙ ТҮЮ.

БАҒАЛАУ-ӨЗІН-ӨЗІ ЖӘНЕ БІР-БІРІН, ЖАЛПЫ БАҒАЛАУ.

“Y3BEX POSTER”

©P#1B2AFAN MEYPAХATK#1B41 НАЗІЕН

ЕКІНШІ ДҮНИЕЖҮЗІЛІК СОҒЫС

Райымкулова Айдана Ерденовна
№2 орта мектебі, Байзақ ауданы Жамбыл облысы

Сабақтың тақырыбы: «Екінші дүниежүзілік соғыс» сабағының өткізілу түсініктемесі

Табыс критерийі: белсенділігі артады және коммуникативтік дағдылары дамиды.

Байзақ ауданы №2 орта мектебінің тарих пәнінің мұғалімі, Райымкулова Айдана Ерденқызы 9-сыныптағы тарих пәні бойынша жасаған қысқа мерзімді жоспарымды ұсынып отырмын 1-қадам. Біз неден бастадық?

Тарих, математика, жаратылыстану, қазақ әдебиеті пәндерінің мұғалімдерімен бірлесе отырып алдымен сыныпты таңдадық. Сол сыныптың сынып жетекшісі мен әлеуметтік педагогтың көмегімен, мектеп психологының көмегімен оқушылардан сауалнама алып, сыныптың деңгейін, сынып оқушыларының қандай пәнді сүйіп оқитынын, әлеуметтік жағдайын ескере отырып осы сыныпқа зерттеу сабағын жүргізуді жоспарладық. Алынған сауалнама негізінде сыныптың білім сапасының төмендігін, оқушылардың сұрақ қою дағдыларының төмендігін, қызығып оқитын пәндерінің аз екендігін анықтадық. Пән мұғалімдерімен бірлесе отырып оқушылардың сұрақ қою дағдыларының төмендігін ескере отырып, зерттеу сұрағын былай деп алдық. **«Оқушылардың жоғары дәрежелі сұрақ қою дағдыларын қалай дамытамыз?»**

Бұрын өткізген зерттеу сабақтарында, біз бақылаушы мұғалімдер, сыныптағы 3 оқушыны ғана бақылайтынбыз. А,В,С деңгейіне қарай. Ал қалған оқушылар бақылаушылардың назарынан тыс қалып қалатын. Соңғы өтіп жатқан зерттеу сабақтарымызда біз сыныптағы барлық оқушыларды А,В,С деңгейіне бөліп бақылайтын болдық. Бұлай бақылау бізге өте тиімді болды. Сонда сыныптағы барлық оқушылар бақылаушылардың назарында болады.

Біз зерттеу сабағымызды 9-сыныптың қазақстан тарихы пәнінен сабақ беруді жоспарладық.

Таңдалынып алынған әдіс-тәсілдеріміз.

«Блиц сұрақтар», «Аквариумдағы балықтар», «Сен-маған, мен-саған» әдісі және «Еркін әңгіме».

Сабағымдағы тақырыпты ашу үшін алған әдістеріміз өте сәтті болды.

Өйткені оқушылар оқыған мәліметтерді саралап, талқылап, оған байланысты көзқарастарын, түсінгендерін, берілген тапсырмаларды топ ішінде талқылады.

АКТ – ны пайдаланып, өз беттерінше таныстырылым дайындап қана қойған жоқ, сонымен қатар жана білімді де қызығушылықпен игерді.

Бір – бірімен жұптасқан оқушылар өз жұптарының ойын жеткізу барысында өзге оқушының пікірін жеткізе алды.

Бақылаудағы «А» деңгейіндегі оқушылар көшбасшы бола білді. Топтық жұмыс та да, жұптық жұмыста да, жеке жұмыста да өздерін еркін сезінді. Тобындағы оқушыларға көмектесіп отырды. «Блиц сұрақтар»; «Аквариумдағы балықтар»; «Еркін әңгіме», «Сен – маған, мен - саған» әдістері бұл оқушылар үшін тиімді болды. Көшбасшылық қасиеттерін одан ары ашты.

Бақылаудағы «В» деңгейіндегі оқушылар сабақтың басында ұяндық танытқанмен сабақ ортасына қарай, әсіресе топтық, жұптық жұмыстарда өзін еркін сезініп, тіпті көшбасшы бола білді. Тобындағы оқушыларға көмектесіп отырды. Сабақтың басында «Блиц сұрақтар» «Аквариумдағы балықтар» әдістерінде В оқушылар ұяндық танытты.

Болашақта осы әдіс-тәсілдері арқылы сабақ өтілетін болса, оқушының ынта - жігері, оқуға деген құлшынысы арта түседі деген ойдамын.

Бақылаудағы «С» деңгейіндегі оқушыларға сабақтың басында «Блиц сұрақтар»; «Аквариумдағы балықтар»; «Сен – маған, мен - саған» әдістері тиімді болды. Тапсырмаларды топтың көмегімен орындады. Белсенділік танытты. «Еркін әңгіме» әдісі С деңгейлі оқушылар үшін тиімсіз болды, өйткені әңгімеге еркін араласа алмады. С деңгейіндегі оқушылар, топтық жұмыста сыныптастарының көмегіне сүйенеді, жеке жұмыстарда диалогқа көп тарту керек екенін түсіндік.

Зерттеу сабағынан соң оқушылар арасында талқылау жүргіздік. Яғни оқушы үніне құлақ түру үшін. Біз барлық оқушылармен емес, тек бір топтағы оқушыларды ғана алып қалып оқушылармен сұхбат жүргіздік.

Зерттеу сабағын бейнежазбадан қарай отырып, бақылаушылардың пікірін тыңдай отырып, мен мынадай жетістіктер мен кедергілерді анықтадық:

Әрбір оқушы қандай жетістікке қол жеткізді деген сұраққа? оқушылардың өздігінен білім алуға жауапкершілігі артқанын, ізденіс жұмыстары белсенді жүргенін, өзін-өзі бағалауға дағдыланғанын байқадым.

Осы әдістер – Оқуға көмектесті ма әлде кедергі, келтірді ме деген сұраққа?

Оқушыларды деңгейіне қарай саралау қажет екенін, бірін – бірі тыңдауға назар аудару керек екенін, «еркін әңгіме» барысында мотивациясы төмен оқушылар өз ойымен еркін бөлісе алды, бірақ оларды жеке тыңдаған әлдеқайда тиімді болар еді деп түйдім.

Әр оқушының оқу жетістігін жетілдіру үшін тәсілдің қай кезеңдерін жетілдіру керек деген сұраққа?

1. Оқушыларды ЖАДА – да жұмыс жасауға тарту керек екенін;
2. «Аквариумдағы балықтар» әдісінде баяндау жұмыстарын қысқартып, сұрақ қою дағдыларын жетілдіру қажет екенін түсіндім.

МУҒАЛІМДЕРДІҢ ӘЛЕУЕТІН, ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІН БІРЛЕСКЕН ЖҰМЫС АРҚЫЛЫ ҚАЛАЙ ДАМУЫҒА БОЛАДЫ?

Рашова Роза Аманжоловна
Көктал орта мектебі, Байзақ ауданы Жамбыл облысы

ІС-ӘРЕКЕТТЕГІ ЗЕРТТЕУ ТАҚЫРЫБЫ:
"МУҒАЛІМДЕРДІҢ ӘЛЕУЕТІН, ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІН БІРЛЕСКЕН ЖҰМЫС АРҚЫЛЫ ҚАЛАЙ ДАМУЫҒА БОЛАДЫ?"

Мақсаты: мұғалімдердің инновациялық құзыреттіліктерін, зерттеу дағдыларын дамыту, ынтымақтастық орта қалыптастыру

Қысқартылған атау	Қысқартылған атау	Қысқартылған атау	Қысқартылған атау	Қысқартылған атау	Қысқартылған атау	Қысқартылған атау
1. Ақпараттық құзыреттілік	2. Әлеуметтік құзыреттілік	3. Әлеуметтік құзыреттілік	4. Әлеуметтік құзыреттілік	5. Әлеуметтік құзыреттілік	6. Әлеуметтік құзыреттілік	7. Әлеуметтік құзыреттілік
8. Әлеуметтік құзыреттілік	9. Әлеуметтік құзыреттілік	10. Әлеуметтік құзыреттілік	11. Әлеуметтік құзыреттілік	12. Әлеуметтік құзыреттілік	13. Әлеуметтік құзыреттілік	14. Әлеуметтік құзыреттілік
15. Әлеуметтік құзыреттілік	16. Әлеуметтік құзыреттілік	17. Әлеуметтік құзыреттілік	18. Әлеуметтік құзыреттілік	19. Әлеуметтік құзыреттілік	20. Әлеуметтік құзыреттілік	21. Әлеуметтік құзыреттілік
22. Әлеуметтік құзыреттілік	23. Әлеуметтік құзыреттілік	24. Әлеуметтік құзыреттілік	25. Әлеуметтік құзыреттілік	26. Әлеуметтік құзыреттілік	27. Әлеуметтік құзыреттілік	28. Әлеуметтік құзыреттілік
29. Әлеуметтік құзыреттілік	30. Әлеуметтік құзыреттілік	31. Әлеуметтік құзыреттілік	32. Әлеуметтік құзыреттілік	33. Әлеуметтік құзыреттілік	34. Әлеуметтік құзыреттілік	35. Әлеуметтік құзыреттілік
36. Әлеуметтік құзыреттілік	37. Әлеуметтік құзыреттілік	38. Әлеуметтік құзыреттілік	39. Әлеуметтік құзыреттілік	40. Әлеуметтік құзыреттілік	41. Әлеуметтік құзыреттілік	42. Әлеуметтік құзыреттілік
43. Әлеуметтік құзыреттілік	44. Әлеуметтік құзыреттілік	45. Әлеуметтік құзыреттілік	46. Әлеуметтік құзыреттілік	47. Әлеуметтік құзыреттілік	48. Әлеуметтік құзыреттілік	49. Әлеуметтік құзыреттілік
50. Әлеуметтік құзыреттілік	51. Әлеуметтік құзыреттілік	52. Әлеуметтік құзыреттілік	53. Әлеуметтік құзыреттілік	54. Әлеуметтік құзыреттілік	55. Әлеуметтік құзыреттілік	56. Әлеуметтік құзыреттілік
57. Әлеуметтік құзыреттілік	58. Әлеуметтік құзыреттілік	59. Әлеуметтік құзыреттілік	60. Әлеуметтік құзыреттілік	61. Әлеуметтік құзыреттілік	62. Әлеуметтік құзыреттілік	63. Әлеуметтік құзыреттілік
64. Әлеуметтік құзыреттілік	65. Әлеуметтік құзыреттілік	66. Әлеуметтік құзыреттілік	67. Әлеуметтік құзыреттілік	68. Әлеуметтік құзыреттілік	69. Әлеуметтік құзыреттілік	70. Әлеуметтік құзыреттілік
71. Әлеуметтік құзыреттілік	72. Әлеуметтік құзыреттілік	73. Әлеуметтік құзыреттілік	74. Әлеуметтік құзыреттілік	75. Әлеуметтік құзыреттілік	76. Әлеуметтік құзыреттілік	77. Әлеуметтік құзыреттілік
78. Әлеуметтік құзыреттілік	79. Әлеуметтік құзыреттілік	80. Әлеуметтік құзыреттілік	81. Әлеуметтік құзыреттілік	82. Әлеуметтік құзыреттілік	83. Әлеуметтік құзыреттілік	84. Әлеуметтік құзыреттілік
85. Әлеуметтік құзыреттілік	86. Әлеуметтік құзыреттілік	87. Әлеуметтік құзыреттілік	88. Әлеуметтік құзыреттілік	89. Әлеуметтік құзыреттілік	90. Әлеуметтік құзыреттілік	91. Әлеуметтік құзыреттілік
92. Әлеуметтік құзыреттілік	93. Әлеуметтік құзыреттілік	94. Әлеуметтік құзыреттілік	95. Әлеуметтік құзыреттілік	96. Әлеуметтік құзыреттілік	97. Әлеуметтік құзыреттілік	98. Әлеуметтік құзыреттілік
99. Әлеуметтік құзыреттілік	100. Әлеуметтік құзыреттілік	101. Әлеуметтік құзыреттілік	102. Әлеуметтік құзыреттілік	103. Әлеуметтік құзыреттілік	104. Әлеуметтік құзыреттілік	105. Әлеуметтік құзыреттілік

Нәтиже: мұғалімдердің бірлесіп ынтымақтастықта жұмыс жасау арқылы қарым-қатынас құзыреттіліктері, кәсіби дамуына мүмкіндіктер берді.

ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ПОТЕНЦИАЛЫН ДАМУДАҢ ҰЙЫМДАСТЫРУ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Садирмекова Гульбаршын Болатбековна
 №5 Ақарал жалпы орта білім беретін мектеп-гимназиясы, Меркі ауданы Жамбыл облысы

«№5 АҚАРАЛ ЖАЛПЫ ОРТА БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕП-ГИМНАЗИЯСЫ» КОММУНАЛДЫҚ МЕМЛЕКЕТТІК МЕКЕМЕСІ

Дарынды балалардың шығармашылық потенциалын дамытудың ұйымдастыру-педагогикалық негіздері

Мақсаты:

Дарынды балалардың шығармашылық потенциалын дамытуды теориялық-әдіснамалық негіздеу, оқу-тәрбие процесін ұйымдастыру әдістемесін әзірлеу.

Міндеттері:

-дарынды балалардың шығармашылық потенциалын дамытудың теориялық-әдіснамалық негіздерін айқындау
 -Шығармашылық қабілеттерін дамытудың бастапқы деңгейіне диагностикалық зерттеу жүргізу.
 -шығармашылық потенциалын дамытудың әдістемесін жасап, оның тиімділігін педагогикалық тәжірибе жүзінде тексеру мен тарату

Күтілетін нәтиже:

- Дарынды балалардың шығармашылық потенциалын дамыту критерийлері, көрсеткіштері мен деңгейлеріне практикалық талдау жасалғанды.

Жаңа ізденіс – жаңа бағыт

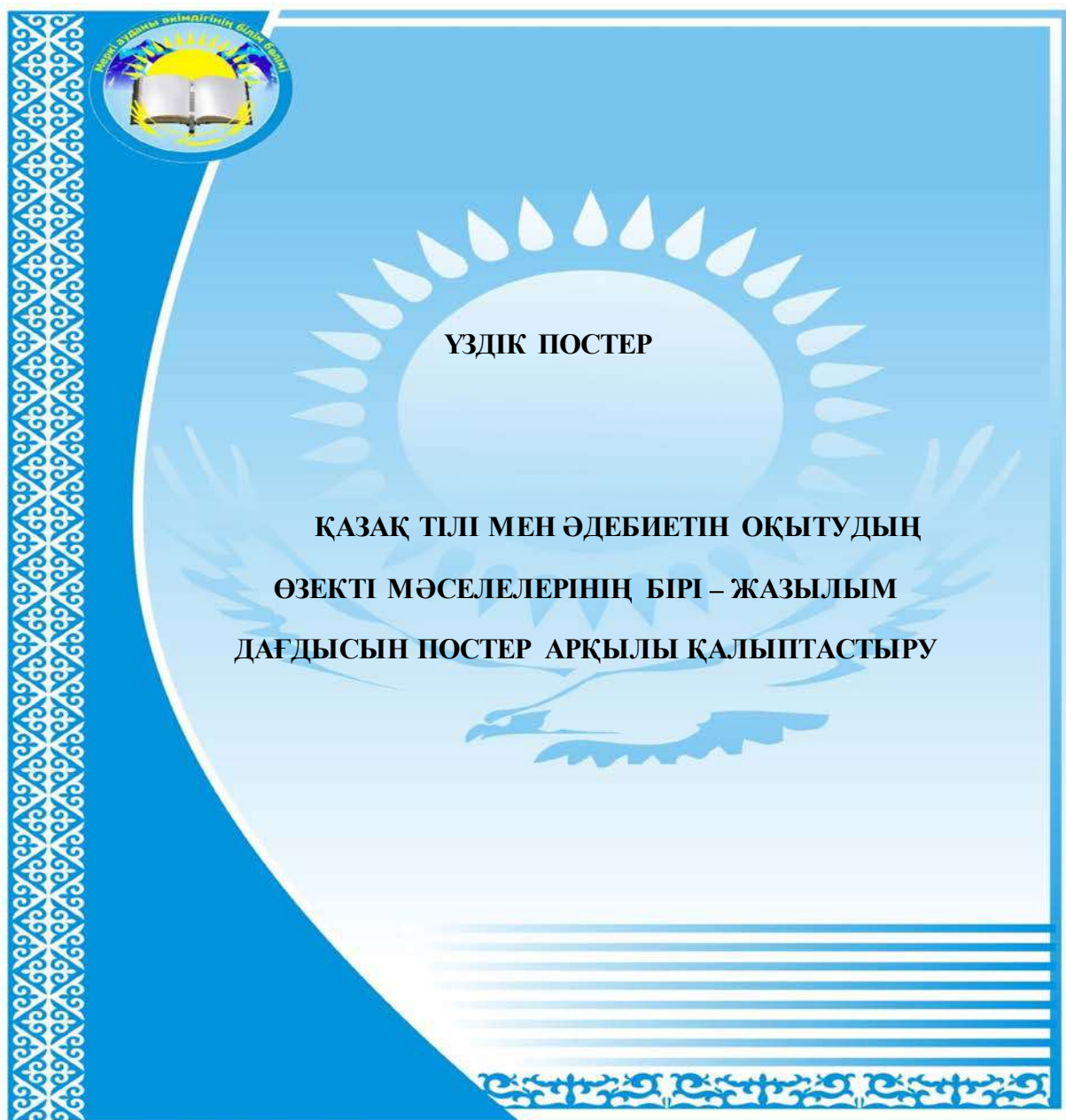

Дарындылық – белгілі бір іс-әрекет саласында ерекше жетістікке жеткізетін жоғарғы деңгей.

ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІН ОҚЫТУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІНІҢ БІРІ-ЖАЗЫЛЫМ ДАҒДЫСЫН ПОСТЕР АРҚЫЛЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Сапаркулова Динара Исламовна
№ 35 жалпы орта мектебі, Меркі ауданы Жамбыл облысы

Аннотация

Қазақ тілі мен әдебиетін оқытудың өзекті мәселелерінің бірі - жазылым дағдысын қалыптастыру – мемлекеттік маңызы бар аса маңызды мәселе. Осыған орай, мемлекеттік тілді дамыту, қолдану аясын одан әрі кеңейту, мәртебесін көтеру мәселесі барлық жерде кеңінен көтеріліп, тікелей ұйымдастыру шаралары қажеттігін күн тәртібіне қою керек. Қазақ тілін оқыту әдістемесі туралы айтқанда, қазақ тілін өзге ұлт өкілдеріне оқыту мәселесін жеке-жеке қарастырмасқа болмайды.

Аннотация

Одной из актуальных проблем обучения казахскому языку и литературе является формирование навыков письма - очень важная проблема общегосударственного значения. В связи с этим повсеместно следует широко ставить вопрос о развитии государственного языка, дальнейшем расширении сферы его использования, повышении его статуса, ставить на повестку дня необходимость непосредственных организационных

мероприятий. Говоря о методике обучения казахскому языку, вопрос обучения казахскому языку представителей других национальностей не следует рассматривать отдельно.

Annotation

One of the urgent problems of teaching the Kazakh language and literature is the formation of writing skills - a very important problem of national importance. In this regard, the issue of developing the state language, further expanding the scope of its use, raising its status should be widely raised everywhere, and the need for direct organizational measures should be put on the agenda. Speaking about the methodology of teaching the Kazakh language, the issue of teaching the Kazakh language to representatives of other nationalities should not be considered separately.

Қазақ тілі мен әдебиетін оқытудың өзекті мәселелерінің бірі - жазылым дағдысын арқылы постер қалыптастыру

Постер тақырыбының өзектілігі:

Қазақ тілі пәнінен жазбаша жұмыстар арқылы оқушының жазылым дағдысын дамыту барысында түрліше дағдылар қарастырылады.

Жазылым – жүйелілік пен бірізділікті басшылыққа алатын коммуникативті әрекеттің ең күрделі түрі. Сондықтан жазу барысында қолданылатын практикалық және теориялық жұмыстар оқушының тілін дамытудың негізі болып табылады. Осынған байланысты постер құру терең ойлану мен қызу талқылау, зерттеу мен іздену атмосферасымен өтетіні анық екені бәрімізге мәлім. Сол сияқты абонемент арқылы оқушылардың сөйлеуін дамыту әдістемесі бүгінгі күннің өзекті мәселелерінің бірі болып табылады. Біз оқитын сегізінші сынып оқушылары сабаққа байланысты жазу әрекетінің мынадай түрлерін жаза алады: шағын өлеңдер, әңгімелер, хаттар, жарнамалық мәтіндер, газет-журналдағы мақалалар және т.б. Бұл қалай болуы мүмкін. Осы жазба жұмыстарын меңгеруде интерактивті әдістерді қалай қолдануға болады? Сұрақ заңды. Себебі, бұл жазба жұмыстарының әрқайсысы оқушының сөйлеу тілін дамытуға тікелей әсер етеді. Сондықтан тиімді және ұтымды әдістерді таңдау керек. Мысалы, бүгінгі күні мектеп оқушыларын сыни тұрғыдан ойлауға, жазбаша тілін дамытуға, «СЮЖЕТ», «ИНСЕРТ», «Екі ұғым күнделігі», «Еркін хат», «Бес жолды өлең» синхронды түрде, «Түртіп алу» жазу, «Төрт сөйлем». «Күнделікке қосарлы жазба» т.б. Стратегиялар мен әдістерді қолдану өте тиімді. Эксперимент барысында біз осы әдістердің кез келгенін бір сабақта қолдануға болатынын анықтадық. Бұл әдістер оқушылардың ауызша және жазбаша сөйлеуін дамытуға, белгілі бір күрделі мәтінді түсінуге көмектеседі.

Мақсаты:

Оқушыларға мәтіннен күрделі талдау дағдыларын меңгеру. Жазу дағдылары арқылы оқушылардың сауатты жазу дағдыларын дамыту үшін мұғалім өздік жұмысты орындамас бұрын бағыт-бағдар беріп, өз ойын тұжырымдауға көмектесу. Оқушылардың жазба жұмыстарында орфографиялық ережелердің сақталуына да көңіл бөлу. Жазбаша жұмысты орындамас бұрын мұғалім жұмысты бағалау критерийлерін ұсынып, жұмысты орындағаннан кейін оқушының мақсатқа жеткен-жетпегенін анықтауға назар аудару.

Осы мақсатты негізге ала отырып, мына міндеттер қойылады:

- өз көзқарасын білдіре отырып постер құру;
- жоспар құру;
- өзіндік стильде постер құру;
- тыңдалым, оқылым және аудиовизуалды материал мазмұнының үдесінен шығу үшін шығармашылық түрде жауап жазу;

Айрықша идеяның бар болуы:

- постер жұмыс алгоритмін құрастыру ретінде;
- постер схема, кесте, диаграмма, кластер, суреттер, сахналау рөлдік бөліп ойнау, жағдаят құрастыру, ойнап шығу ретінде;
- оқулық мазмұнын қайталамай, өзіндік ой, пікір, ұстаным келтіру;
- проблеманы анықтауға емес, проблема шешуге бағытталу;
- «Қандай?» деген сұраққа жауап бермей, «Қалай? Қалай жасау керек?» деген сұрақтарға жауап беруі қажет;
- қорғау кезінде постерге жазылғандар оқылмай, оларға комментарий беру;
- бір топ қорғағанда, қалғандары кері байланыс беруге дайындалып отыру;

Постердің практикалық маңыздылығы:

постерді құруда өз бетінше жазудың алдында – идеяны тұжырымдауға қолдау көрсетеді, жоспарлаудың әртүрлі әдістерін үлгілеп көрсетеді және бастапқы нұсқаны жазу үдерісін ұйымдастырады; постер құру барысында – оқушылардың нақты іріктелген лексикалық бірліктерді қолданғанын (тіркестерді таңдау), грамматикасы ережеге сай екенін (мысалы, етістіктің шақтарын дұрыс қолдануы), сөздердің үйлесімдігін (байланыстырушы сөздердің қолданылуы) қадағалайды; постер құрып болғаннан кейін – жұмыстың алдын ала белгіленген критерийлерге сәйкестігін тексереді, түзетеді, жетілдіреді, мәтін аудиторияға сай келе ме, жоқ па, мақсатына сәйкес пе, жоқ па екенін анықтайды.

Мазмұндылығы:

Постер құруда жазылым - өнімді дағды. Өнімді дағдылар - бұл тілді қолдану арқылы сөйлеу немесе жазу болып танылады. Жазылым хабарламаны қағазға түзетуге мүмкіндік береді. Жазбаша байланыстыру үшін әріптер мен сөздерді пайдаланып сөйлем құраймыз. Ал біз сөйлемдерді топтастыру арқылы өз ойымызды жеткізе аламыз. Оқулықтар мен жұмыс дәптерінде қолтаңба тапсырмаларының түрлері көп. Бұл ретте сурет сабақтың мақсатына қарай «қатаң бақыланатын» және «еркін жазуға арналған» болып екіге бөлінеді. Сонымен қатар, дайын жазылым үлгісін толтыру формасы бар.

Жазбаша шығармалар – сурет, кесте, схема, диаграммалардың алуан түрін жазуда дарынды оқушылардың дарындылығын ашуға ғана көмектесіп қоймай, басқа оқушыларды да ой-өрісі жоғары, шешен, шебер оқырман етіп тәрбиелеуге көмектеседі. Бұл жұмыс түрі оқушының көркем мәтінді түсінуге, жалпы әдебиет туралы білімдерін кеңейтуге, оқығанын жан-жақты талқылап, өз сезімін, ойын жазбаша жеткізуге үйрететіні рас. Шығарманы оқушы жан-жақты түсінуі үшін оның тілін, көркемдік қуатын, поэтикалық қыр-сырын ұғыну қажет.

-Өмірде көрген-білгеніңді, түйгеніңді, бастан кешіргеніңді жазу;

-Оқушылардың көркем әдебиет бойынша жазған эсселерін өз ойларымен ұштастыра білу;

-Оқушылардың тақырыпты өз бетінше ашу тәсілі;

-Оқушылардың жазуға психологиялық дайындығы.

Жаңашылдығы:

Постердің жаңашылдығы оқушыларға ақпараттық фонда қызықты мәтіндермен танысу. Уақыттың шектеуіне байланысты, плакатта қысқа мәтін, айқын белгілер арқылы беріліп ерекшеліктеріне байланысты әрбір дайындық жұмысының өзіндік ерекшеліктері болады. Үлкен өлшем, ашық түсті, айқын мәтін, күтпеген дақ пен ырғақ бәрі өз әсерін тигізеді.

қысқа, бірақ танымдық сөздерді қолдану;

асыра сөйлемей;

нақты сандармен жұмыс;

«Болуы мүмкін», «мүмкін», «белгісіз» сөздері сенімсіздік тудырады.

Креативтілігі:

Постер құруда жазылым дағдысын қалыптастыруда қолданылатын инновациялық технологияның тиімді қолданған жөн.

Жаңа технологияларды қазақ тілі сабағында қолданғанда жазылым дағдысы бойынша күтілетін нәтижелер:

оқушылардың жазбаша сөйлеу тілінің дамуы сөйлесім әрекетінің түрлерімен (тыңдалым, айтылым, оқылым, тілдесім) бірлікте қалыптасады;

шағын әңгіме, мәтін, ертегі, әңгімені өз бетімен аяқтай алады;

оқушылар құттықтау хат, жарнама, шақыру хаттарын жаза алады;

оқушыларды жеке жұмыс істеуге үйретеді;

грамматикалық құрылымдарды оңай түсінуге көмектеседі;

оқушылардың есте сақтау, есту, көру, сөйлеу, ойлау қабілеттерін дамытады;

оқушылардың сабаққа деген қызығушылығы артады;

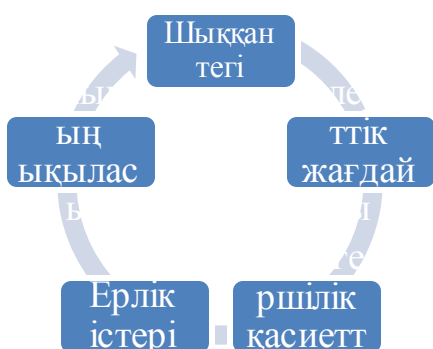
Мысалдар:

1- постер: Бауыржан Момышұлының «Ұшқан ұя» шығарма эпизодтары бойынша «Абонемент» кестесін толтырыңдар

Мазмұны	1-қадам	2-қадам	3-қадам	Бар
Шығарма эпизодтарында көтерілген мәселелерді анықтаңдар				
Шығармадағы кейіпкерлер қарым-қатынасы қандай?				
Қазіргі заманда бұл мәселелер өзекті ме?				

1 сурет

2-постер: Берілген кестені толтыра отырып, Сұраншы батырға мінездеме беріңдер.

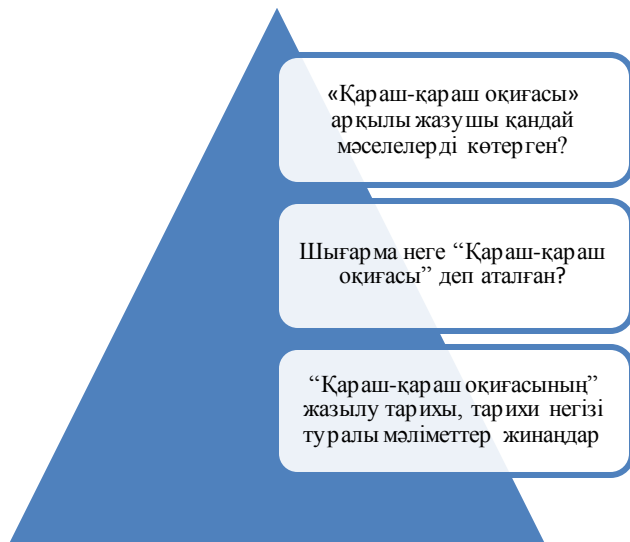
2 сурет

3-постер: Төмендегі тапсырманы орындандар.

Сурет теңдер Салыс тырың дар Талда ндар	• Ақын идеялындағы адам қандай? Өлеңдер мазмұнына сүйене отырып суреттеңдер.
	• “Адамдық іс” өлеңі мен “Арқанның ауруы не қозбайтұғын” өлеңінің ұқсастығы мен айырмашылығы неде деп ойлайсыңдар?
	• Не үшін автор “Адамдық иісінді жұрт аңсап тұрсын” дейді?

3 сурет

4-постер: Сұрақтарға жауап беріңдер.

4 сурет

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. О.Төлегенова «Қазіргі қазақ тіліндегі жай сөйлемнің жалпы модальдық және бағыныңқы түрлері. Алматы; Мектеп, 2014. С. 178.
2. Ф.Ш.Оразбаева, Р.С.Рахметова «Қазақ тілін деңгейлеп оқытудың ғылыми-әдістемелік негіздері», Алматы, 2011 ж.
3. Ф.Ш.Оразбаева «Тілдік қатынас: теориясы мен әдістемесі», Алматы, 2000, 207 б.
4. Оразбаева Ф.Ш. Тілдік қатынас негіздері, Алматы, РБК, 1995 ж

ХИМИЯ САБАҒЫНДА ПОСТЕР ЖАСАУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Шынбатыр Тоқжан Байдалықызы
Келешек-Тараз ҒИМЛ, Тараз қ.

Аннотация

Бұл жұмыста химия сабағына деген қызығушылығын арттыру, әдістемелік көмек көрсету, жаңа тәсіл түрлерімен таныстыру, модульдің тиімділігін айту, сабақта постер жасау мен стикер қолданудың тиімді тәсілдері ұсынылады. Оқушылар тиімді әдіс-тәсілдермен танысады, пікір алмаса отырып, сабақтарға талдаулар жүргізілуі қарастырылған.

Аннотация

В данной работе рекомендуется повышать интерес к уроку химии, оказывать методическую помощь, знакомить с новыми методами, объяснять эффективность модуля, создавать плакаты и использовать стикеры на уроке. Студенты знакомятся с эффективными методами, обмениваются мнениями, проводят разбор уроков.

Annotation

In this work, it is recommended to increase interest to the chemistry lesson, provide methodological assistance, introduce new methods, explain the effectiveness of the module, create posters and use stickers at lesson. Students get acquainted with effective methods, exchange opinions, debrief lessons.

- маторика
- логика
- ой жинақтау
- практикалық жұмыс
- нәтиже

Бүгінгі таңда мектептерде, жоғары оқу орындарында, көптеген фирмаларда, тіпті жарнамаларда болсын қоғамда постерді (түсіндірме қағаз) көп қолданылады. Бастысы ондағы тақырыпты суреттер немесе кез-келген жазулары болсын қанық әрі тартымды болып, адамның көзіне түсетіндей және назар аударта алатындай болуы тиіс [1]. Бұл постердің түпкі мағынасы ол бір қағазбен осы тақырыпты түсіндіріп шығару тілге жеңіл әрі түсінікті қылып, барлығын қамтамасыз ету. Бұл жұмыстағы мақсатымыз оқушылардың постерді өз қолдарымен жасай алуы және жүйелі түрде өз мақсаттарына ол жеткізе алуы.

Постер ақпарат беру үшін қолдау ретінде жұмыс істейтін үлкен парақ оқиға, өнім немесе қызмет туралы.

Постер сөзі француз тілінен алынған постер, ол өз кезегінде латын тілінен шыққан аффиктум «кептеліп қалған» дегенді білдіреді.

Постер - бұл қағазға немесе басқа материалға басылған парақ, оған қысқаша ақпарат ұсынады. Оның мақсаты оқырманды іс-шараға қатысуға немесе өнімді немесе қызметті сатып алуға көндіру, сондықтан оны әдетте жарнама аймағында қолданады.

Постерлердің мазмұны көбінесе ақпараттық-насихаттық сипатта болады, сондықтан ол көпшіліктің назарын аударатындай етіп тартымды және ерекше болуы керек және олар оны оқиды, әсіресе оны мүмкін болатын жерлерде жалпыға ортақ пайдаланылатын жолдарға орналастыру әдетке айналған. басқалардан жоғалып кеткен плакаттар немесе жарнамалар [2].

Постерді мектеп қабырғасында тиімді пайдалану, ол оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын ғана арттырып қоймайды, ол қасындағы жолдастарымен қарым-қатынасқа түседі. Себебі мұнда оқушылар тыныш жатқан идеяны оятады. Тек өтілетін тақырыпты ғана емес сол тақырыпты өмірмен де байланыстыруға немесе басқа пәнмен байланыстырып, басқа сабақта өткен білімдерін, тіпті өмірде көріп жүрген қимыл әрекеттерді де сол жерге үйлестіруге болады [3].

Химия сабағында постерді құрастыру оқушыларға тиімді әрі ең оңай жолы. Себебі негізгі мектептерде химия сабағы күрделі оқушылардың түсінуіне қиындық туғызатындай түсінік қалыптасқан. Соның шешімі ретінде біз осы постер әдісін қолға алып жұмыс жасадық. Жалпы жаратылыстану пәндері ол біздің айналамыздағы өмір. Қайда қарасақта біз құбылысты, әрбір заттан жаңа бір заттың түзіліп жатқанын байқаймыз, бірақ оны бізде көбі химия екенін біле бермейміз. Тек зиянды заттарды көргенде ғана бізде оны химия деп қана қабылдайды. Осы мәселені шешу барысында біз химия сабағын постер құрастырып оқушының ой өрісін кеңейтуді қолдандық. Жоғарыда айтылған ерекшеліктерге сүйене отырып біз өз мақсатымызға жету үшін мына сұрақтарды алға қойдық.

Жұмыстың маңыздылығын ашатын сұрақтар:

1. POSTER жасаудың қаншалықты маңыздылығы бар?
2. POSTER - ді тыңдау мен қорғаудағы оқушы әрекеті қалай болуы қажет?

3. POSTER -ді оқушылар қалай қорғайды?
4. POSTER қазіргі таңда қалай жасалынып жүр?
5. Дайын POSTER оқушыларға қызықтыма?
6. POSTER -мен өтілген сабақтан кейін оқушылардың кері байланысы қалай болу керек? [4]

Бірінші сұрақ бойынша біз постердің маңыздылығын оқушы берілген тақырыпты жете түсінуіне жағдай жасайды. Оның дәлелі ретінде сабақта отырған оқушылар өз іс әрекеттерін тек тыңдаумен ғана емес қолмен жасау арқылы естерінде алып қалады. Бұрын оқушылар постерді оқулық, ғаламтор желісімен, қағаз және түрлі түсті қаламдардың көмегімен жасаған (1а, ә - сурет), ол кездеде оқушы айтты түсінді, бірақ бірнеше уақыттан кейін естерінен шығып кетіп отыратын.

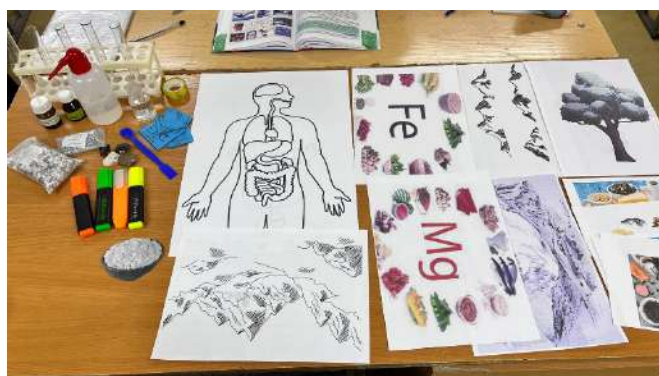

1а -сурет

2 ә-сурет

Енді біз оны тек екі материалдың көмегімен емес бірнеше ресурстардың көмегімен жасауды ұсынамыз. Оқушыларға сабаққа қажет барлық ресурстар үстел үстіне қойылады (2-сурет), сол жерден оқушылар өздеріне қажет ресурстарды керекті жерге жапыстырып қоя береді. Бұл жерде оқушының қол маторикасында және ол заттардың өмірде қандай күйде кездесетінін де ұстап, біліп көре алады (3 а, ә-сурет).

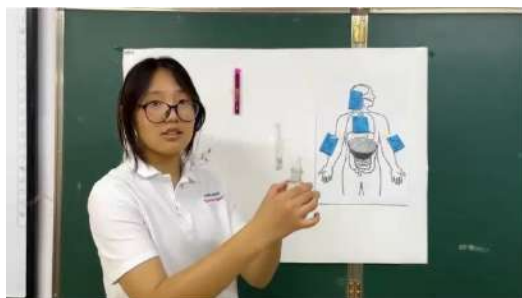

2-сурет.

3 а- сурет

3 ә- сурет

Химия сабағындағы ең бастысы ол барлық сынып (7-11 сынып) оқушыларының өз қолдарымен зертханалық жұмыстарды жасап көруі. Соңғы кездері зертханалық жұмыстарды видео арқылы көрсетілу ұсынылғандықтан оқушыларда қызығушылық ұстап өздері жасап көргендей болмайды. Сондықтан сабақ басталғанда оқушылар постерді құрастыру кезінде практикалық жұмысты көрсетіп табиғатта таралуындағы минералдарды ұстап көрсе олардың қызығушылығы жоғарылайтыны анық (4 а,ә -сурет).

4 а -сурет

4 ә -сурет

Жалпы қолданыстағы заттарын оқушылар өз білімдерімен ұштастыра отырып қорғап шығады. Біздің мақсатымыз оқушылардың білімдерін өмірмен байланыстыра отырып өз ойларын ашық жеткізу, сондай ақ алынған білімдерін болашақта пайдалануға бағыттау.

5-сурет.

Қорыта келгенде постер құрастырудағы біздің жаңашылдық идеямыз электронды постерден айырмашылығы дайын постерді немесе электронды постерді құрастыруда оқушылар тек көзбен көреді ұстап көре алмағандықтан біз қайтадан қағазбен жасалатын постерді жаңғырттық, бірақ мұндағы креативтілік пен жаңашылдық практикалық жұмысты постер арқылы көрсету (5-сурет). Зертханалық құрал-жабдықтарды, минералдарды түрлі қышқылдар мен сілтілерді, металдарды қолмен ұстап оқулықтың және де ғаламтордың көмегіне жүгіне отырып орындауы. Олай дейтініміз әрбір оқушы өзі көзбен көріп қолмен жасаған жұмыстары әрдайым есінде қалады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. «Интербелсенді оқу әдістемесін мектепте қолдану» Оқу құралы/Әлімов А.Қ., Астана, 2018 «НЗМ» ДББҰ педагогикалық шеберлік одағы.
2. 2. «Ел және мұғалім» газеті №5(0014), 10 ақпан 2017 ж
3. 3. «Ұстаздық ізденістер» Ү.Бөлекбаева Алматы, 2015 ж
4. Қазіргі сабақты жобалау және ұйымдастыру. «Өрлеу» біліктілігін арттыру орталығы. Тараз, 2014 ж.

ТҮРІКТЕРДІҢ МАТЕРИАЛДЫҚ ЖӘНЕ РУХАНИ МӘДЕНИЕТІ

Сугиров Б.А

Көктал орта мектебі, Байзақ ауданы Жамбыл облысы

САБАҚТЫҢ ТАҚЫРЫБЫ: ТҮРІКТЕРДІҢ МАТЕРИАЛДЫҚ ЖӘНЕ РУХАНИ МӘДЕНИЕТІ.
ЗЕРТТЕУ СҰРАҒЫ: ӘЛЕМ ӨРКЕНИЕТІНІҢ ДАМУЫНА ТҮРІК МӘДЕНИЕТІ ҚАНДАЙ ҮЛЕС ҚОСТЫ?

САБАҚТА ҚОЛДАНЫЛҒАН ТИІМДІ ӘДІС-ТӘСІЛДЕР:
ИНСЕРТ, АЛТЫН БАЛЫҚҚА АРНАЛҒАН АКВАРИУМ, МЕНТАЛЬДІ КАРТА,
"БІЛГЕНГЕ МАРЖАН" АЙДАРЫ.

ТАРИХ ПӘНІ МҰҒАЛІМІ: СУГИРОВ Б.А.

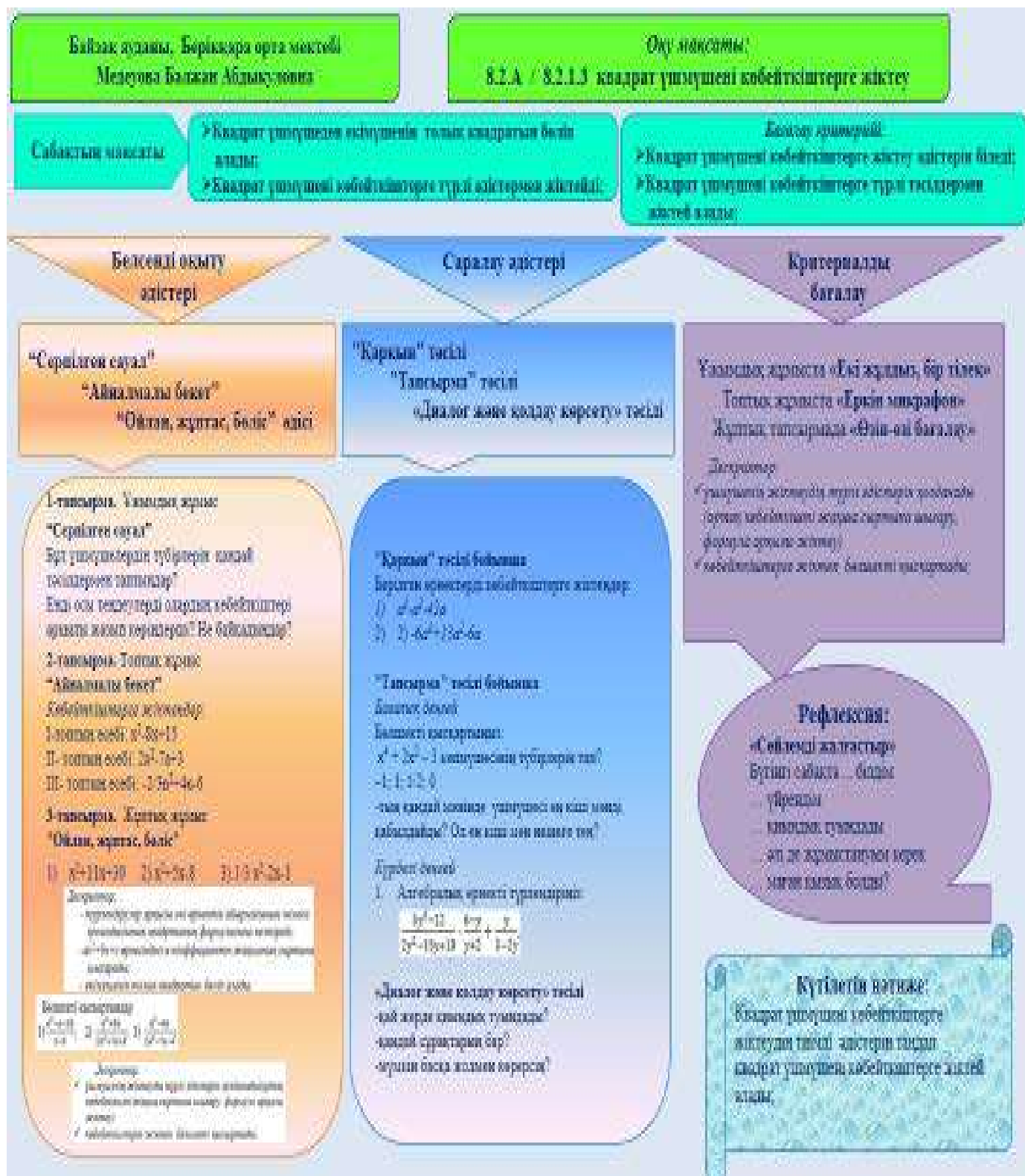
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ	ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ	ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ	ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
1	2	3	4
5	6	7	8
9	10	11	12
13	14	15	16
17	18	19	20
21	22	23	24
25	26	27	28
29	30	31	32
33	34	35	36
37	38	39	40
41	42	43	44
45	46	47	48
49	50	51	52
53	54	55	56
57	58	59	60
61	62	63	64
65	66	67	68
69	70	71	72
73	74	75	76
77	78	79	80
81	82	83	84
85	86	87	88
89	90	91	92
93	94	95	96
97	98	99	100

Сабақта қолданылған тиімді платформалар:
<http://www.obai.kz/content/makhmyrd-kashkari-zhene-diuan-lyqat-it-t-rik>
<http://muslim.kz/kk/article/5-jusip-bolesaqun-jane-qutty-bilik.html>
<https://www.youtube.com/watch?v=NjppWVpTtVM>

КВАДРАТ ҮШМҮШЕНІ КӨБЕЙТКІШТЕРГЕ ЖІКТЕУ

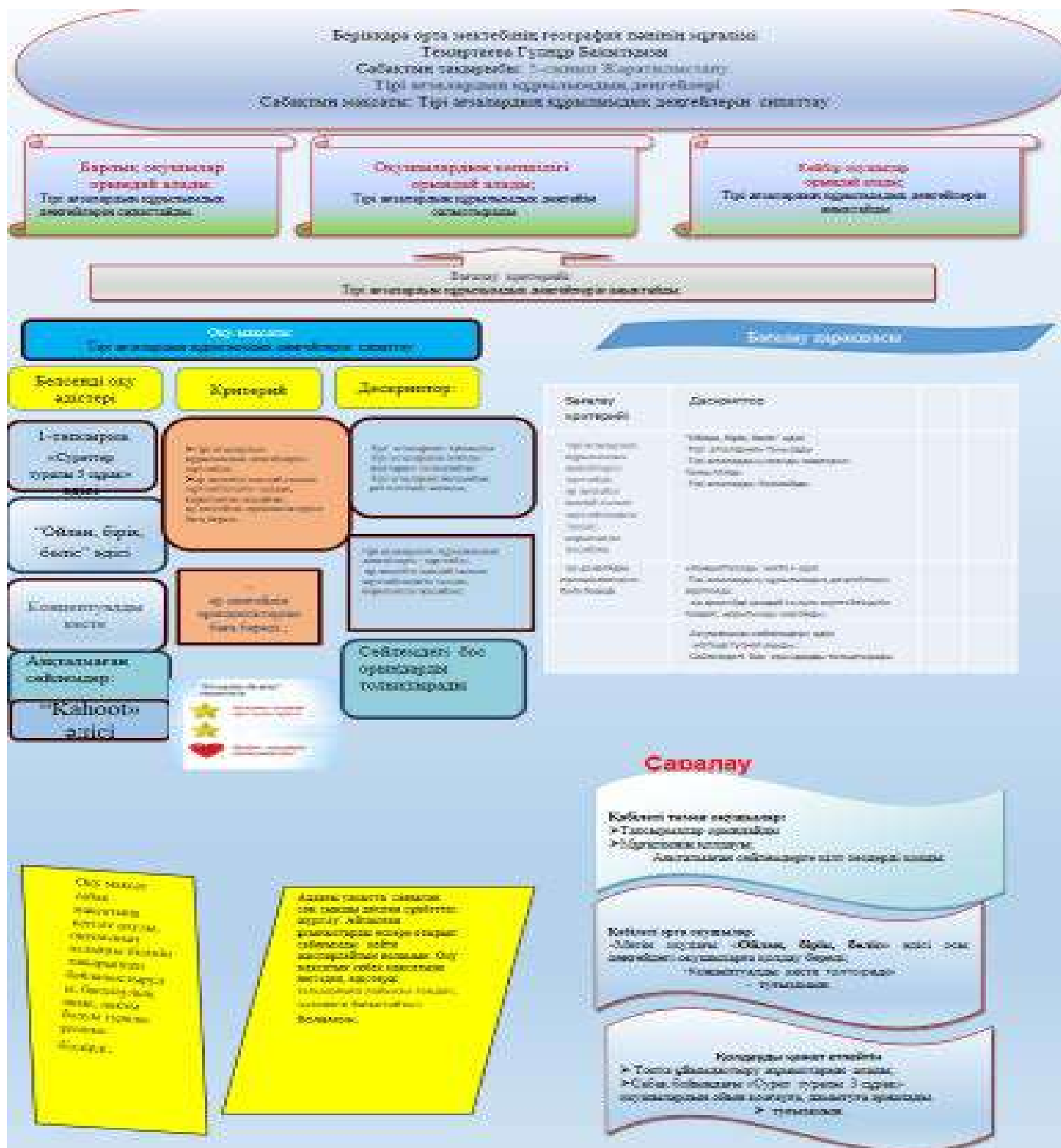
Медеуова Балжан Абдыкуловна
Илмурадов Талгат Багтыярович
Берікқара орта мектебі, Байзақ ауданы Жамбыл облысы

ТҮРІ АҒЗАЛАРДЫҢ ҚҰРЫЛЫМДЫҚ ДЕҢГЕЙЛЕРІ

Темиртаева Гүлнұр Бахытқызы
Берікқара орта мектебі, Байзақ ауданы Жамбыл облысы

МАЗМҰНЫ

«ҮЗДІК ОҚУЛЫҚ»: «ҮЗДІК ОҚУ ҚҰРАЛЫ» / «ҮЗДІК ОҚУ-ӘДІСТЕМЕЛІК ҚҰРАЛ»

Абдуллаева Күләш Мухтаровна Стратегиялық менеджменттің басқару құзыретіндегі рөлі	6
Арыстанбекова Гулнур Бекмахамбетовна English grammar preparation for UNT and English language Olympiads (Ағылшын тілінен ҰБТ және Олимпиадаға) арналған оқу-әдістемелік құралы	41
Асаналиева Ч.Н., Сулайманова Р.Т. ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ПРАКТИКА - ЖАҢЫ МУУНДУН МУГАЛИМИН ДАЯРДОООНУН МААНИЛҮҮ ЭТАБЫ	42
Әбдімомынов Еділбек Бақытжанұлы Қазақ әдебиетін оқыту әдістемесі (цифрлық дәуірде әдебиетті оқытуды қайта зерделеу)	107
Бекасилова Молдир Амантаевна Бастауыш сынып математика пәнінде геометриялық фигураларды оқыту	109
Галаган Алеся Михайловна Методические рекомендации по суммативному оцениванию для учащихся 5 классов по английскому языку (рабочая тетрадь) на основе УМК «Excell. Express Publishing	120
Исаева Индира Шекерхановна Жаңартылған білім беру аясында бастауыш сынып оқушыларын ағылшын тілін белсенді оқудың әдіс – тәсілдері	149
Идиросова Гужан Бердімбайқызы Дәстүрлі қазақ қоғамының тарихы	164
Қамбарқызы Айжан ҚР тіл туралы заңының орындау мақсатында мекемеке дейінгі мекемеге арналған оқу- әдістемелік бағдарлама	166
Кенжебекова Фарида Турехановна Білім мазмұнын жаңартудағы әдіс-тәсілдер жинағы	167
Кожаметова Замира Рахметкуловна Сабақты зерттеу – тәжірибені жетілдірудің басты көзі	181
Копжасарова Карылгаш Шалабековна Дамыту ойындары	202
Кулыбекова Аксауле Сайлауовна Ағылшын тілінің грамматикасы	236
Мырзабекова Зәуре Мырзабекқызы Тарихи фактілер мен деректер	258
Назарбекова Фарида Кыдыралиевна Логикалық математика 2-сынып	261
Рахметкулқызы Мөлдір Үздік оқу-әдістемелік құрал	267
Р.Е.Жұншев., Г.К.Мұсабекова Ғылым тарихы және философиясы	303
Санбаева Назира Торехановна Биология. таблицы и схемы Справочник для школьников	304

Саттаркулова Манар Серикбаевна Python программалау тілінде есептер шығару практикумы	309
Сеилбаева Нургуль Куанышбаевна Альтаева Шакизат Кудайбергеновна Дүниетану пәнінен ашық түрдегі тапсырмалар	317
Сейткасимова Толкын Амирбековна Рахманкулова Акмарал Турарбековна Абай шығармаларын оқыту	337
Сейткасимова Толкын Амирбековна Ахметова Айсауле Сейтқуловна Қазақ тілі мен әдебиет сабақтарында оқушылардың функционалдық оқу сауаттылығын дамыту Авторлық бағдарлама	367
Тағибекова Айнур Андабековна Шешендік сөз өнері» авторлық бағдарлама	386
Таубаева Галия Закарьяновна Қазақ балалар әдебиеті	392
Туктибаева Жанар Утегеновна Үлгерімі төмен оқушылармен жұмыс дәптері	395
Четтыкпаева Лязат Байтановна Көңілді мереке мен қызықты ертеңгіліктер	415
Умаркулова Айнұра Туребековна Элементы театрализации как способ формирования читательской грамотности.....	416
Амержанова Д.С. LEGO-конструкторлары балабақшада	487
«ҮЗДІК МУЛЬТИМЕДИАЛЫҚ ӨНІМ»: «ҮЗДІК ЭЛЕКТРОНДЫ ОҚУЛЫҚ»	
Нахмедова Наргиза Куватовна Бастауыш сынып пәндерін оқытудағы инновациялық ойындар құраудың авторлық практикасы	499
Итемген Мөлдір Ерманқызы Тригонометрия бассейні	507
Төлеген Бибігүл Мұхидинқызы Кенесары Қасымұлы бастаған ұлт-азаттық қозғалыс.....	512
Омаркулова Лаззат Кенжебековна Қазақ тілі 2 пәнінің СӨЖ әдістемелік нұсқаулық.....	513
«ҮЗДІК ШЕБЕР СЫНЫП»	
Бегимбетова Гулайм Жаркинбековна Математика пәнінде тиімді әдіс-тәсілдерді қолдана отырып, оқушылардың математикалық сауаттылығын арттыру жолдары	517

Бесбаева Анара Сауытбековна Тарих пәнінен бағалауға арналған тапсырмаларды әзірлеу және сараптау.....	517
Аязбекова Гүлмадина Серикбаевна “ Іс әрекеттегі зерттеу мен сабақты зерттеу(Lesson Study)”	518
Аскарбаева Гулжаркин Қуандықовна, Үсенқұлов Ердос Ерланұлы Дарынды оқушыларды қалай анықтаймыз және олармен жұмыс жүргізу жолдары.....	518
Джанпейсова Кундыз Мейрхановна Развитие функциональной грамотности школьников.....	522
Дуйсенбекова Гульмира Есеналиевна Тоқымалы емес гобеленді жасау жолы.....	525
Имамбекова Айнур Сериковна Бастауыш сынып оқушыларының бойында математикалық сауаттылықты дамытуға ықпал ететін тиімді әдіс-тәсілдер.....	526
Карымбаева Сағадат Мейрамбаевна Тілдік пәндерді оқытуда мұғалімнің цифрлық құзыреттілігін жетілдірудің тиімді жолдары.....	530
Майсупова Карлығаш Ербосыновна ТРИЗ технология, метод морфологический анализ.....	530
Мамешова Айгуль Умирзаховна Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында табысқа жеткізетін тиімді әдіс – тәсілдер	535
Сатқынова А.Т. Оқушылардың бойында креативтік ойлау дағдысын дамыту жолдары.....	538
Садуова Зауреш Сапарбековна Активная работа учащихся на примере использования графических органайзеров	540
Тусипова Жанылсын Сейдилдаевна Применение интерактивных методов обучения на уроках русского языка и литературы как способ повышения мотивации к предмету.....	541
Чонтыбаева Сауле Абдижалилқызы Психологиялық түзету жұмыстары барысында арт-терапия элементтерін пайдалану	542
«ҮЗДІК ПОСТЕР»	
Абитаева Эльвира Ешенкуловна «ҚҰЛАГЕР» поэмасындағы кейіпкерлерді сипаттау.....	551
Абылхасова Райса Джексенбековна Шыңғыс Атматовтың «Алғашқы ұстаз» повесіндегі құндылықтар.....	552
Алимсейітова Сандуғаш Төлеманқызы Отбасындағы қамқорлық	554
Алпысбаева Назым Умыралиевна Как через использование различных приемов обучения улучшить монологическое высказывание учащихся как продукта речевой деятельности?»	555
Бейсейітова Фарида Ескендириевна Наршабекова Назгүл Шынарбековна Holiday destinations and activities in Kazakhstan.....	556
Абылханова Алуа Нурбахытовна Акимова Мадина Худойбердиевна Тістің құрылысы мен қызметі, сүт тістердің тұрақты тістерге ауысуы. Тіс гигиенасы.....	558

Болатова Самал Базарбайқызы Абылханова Алуа Нурбахытовна Сенімлі қадам	560
Болаткалиева Нургуль Армановна Усенқулова Жамила Болатовна Математика сабағында топтық жұмыстың тиімділігі.....	560
Балтабаева Нурипа Тоғайбаевна Қазақ тілі мен әдебиеттік оқу пәндерінде саралап оқытудың “Диалог” тәсілі арқылы 2-сынып білім алушыларының айтылым дағдысын қалай қалыптастыруға болады?.....	562
Бердимбетова Арайлым Мырзагелдиевна Тулеев Ералы Нахысбекович Мектеп тәжірибесінде Lesson Study–ды жүргізудің ерекшеліктері	563
Берметова Айнур Нахаевна Жеке іс-әрекеттегі зерттеу	564
Есенбаева Бахыт Азимхановна XXI ғ. Педагогі.....	565
Болатова Самал Базарбайқызы Сейсебаева Азиза Бахытовна Тарих сабағында қолданылатын тиімді интербелсенді әдіс-тәсілдер.....	567
Жаксыбаева Эльмира Абдулмаликовна Информатика сабағында білім алушылардың постер құралы арқылы танымдық қабілеттерін арттыру.....	568
Касыкбаева Роза Тургынбековна Шайжанова Айгуль Кудайбергеновна Мені қоршаған орта	571
Калиева Жансая Беркиновна Абдыкалыкова Налгүл Галымовна І. Жансүгіров “Құлагер поэмасы”	573
Қожагулова Жанна Калкатаевна Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту мақсатында сабақты зерттеу тәсілін жүргізу	575
Кибаев Мәди Курманбекович Өзіңнің тандауынды жаса	576
Мейраханқызы Назген Сабақта қолданатын инновациялық тиімді әдістер	577
Райымқулова Айдана Ерденевна Екінші дүниежүзілік соғыс.....	579
Рашова Роза Аманжоловна Мұғалімдердің әлеуетін, қарым-қатынас құзыреттіліктерін бірлескен жұмыс арқылы қалай дамытуға?	580
Садирмекова Гульбаршын Болатбековна Дарынды балалардың шығармашылық потенциалын дамытудың ұйымдастыру-педдагогикалық негізі	581
Сапарқулова Динара Исламовна Қазақ тілі мен әдебиетін оқытудың өзекті мәселелерінің бірі - жазылым дағдысын қалыптастыру.....	582
Шынбатыр Тоқжан Байдалықызы Химия сабағына постер жасаудың маңыздылығы.....	587

Сугиров Б.А Түріктердің материалдық және рухани мәдениеті.....	590
Медеуова Балжан Абдыкуловна Илмурадов Талгат Багтыярович Квардрат үшмүшені көбейткіштіктерге жіктеу	591
Темиртаева Гүлнұр Бахытқызы Тірі ағзалардың құрылымдық деңгейлері	592

Педагогика ғылымдарының докторы, ҚПҒА академигі
БУЗАУБАКОВА КЛАРА ЖАЙДАРБЕКҚЫЗЫНЫҢ
60 жылдық мерейтойына арналған
«Үздіксіз педагогикалық білім беру:
инновациялық парадигма, технология және әдістеме» атты
Халықаралық педагогикалық оқуларының
МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ

Международных педагогических чтений
«Непрерывное педагогическое образование: инновационная парадигма,
технология и методика», посвященные
60-летнему юбилею доктора педагогических наук, академика АПНК
БУЗАУБАКОВОЙ КЛАРЫ ДЖАЙДАРБЕКОВНЫ

MATERIALS

International Pedagogical Readings
«Continuing pedagogical education: innovative paradigm, technology and
methodology», dedicated to the 60th anniversary of
Doctor of Pedagogical Sciences, Academician of KPGA
KLARA ZAYDARBEKKYZY BUZAUBAKOVA

ТОМ 3

Жауапты редактор:
Техникалық редактор:
Редакциялық сектор жетекшісі:
Компьютерлік беттеу:

К.Д. Бузаубакова
А.И. Абдрасилов
М.М. Саменов
Г.Н. Дауирбекова

Баспаға 13.03.2023 ж. қол қойылды.
Пішімі 60/80 1/16. Есепті беті 20,0; шартты беті 18,2
Таралымы: 50. Тапсырыс: 821

М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті
«Dulaty university» баспасы
080012, Тараз қаласы, Сулейменова көшесі, 11